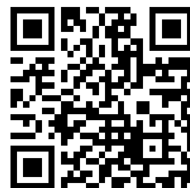
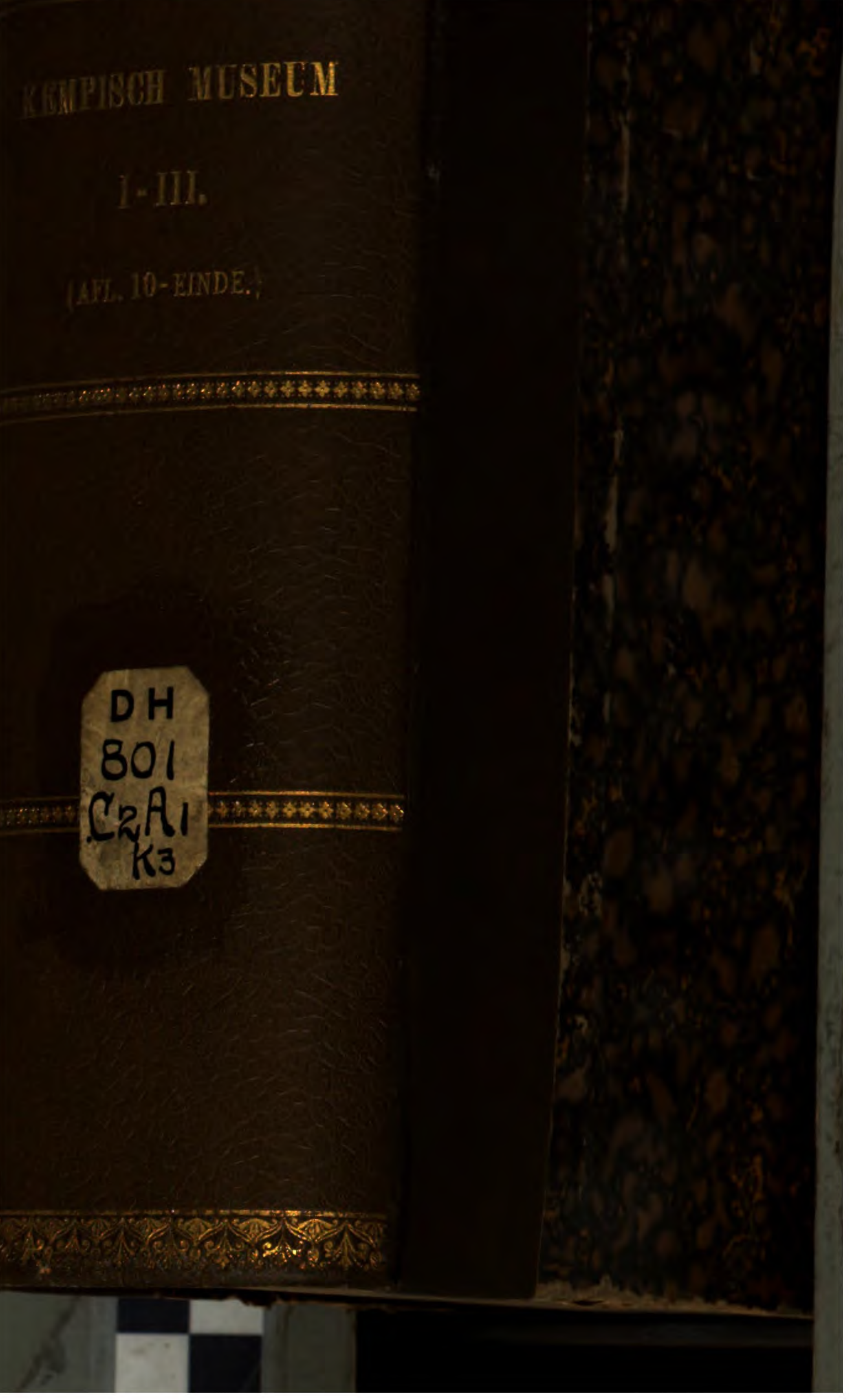

KEMPISCH MUSEUM
I-III.
(AFL. 10-EINDE.)
DH
801
C2A1
K3

BOEKBINDERIJ
VAN
D. MIJS
TIEL

KEMPISCH MUSEUM

Kempisch Museum

MAANDSCHRIFT

GEWIJD AAN

GESCHIEDENIS EN OUDHEDEN

EERSTE JAARGANG.

TURNHOUT

JOSEPH SPLICHAL, BOEKDRUKKER-UITGEVER

MDCCCLXXXX.

Errata.

—

Blz. 26,	laatste regel der voetnoot,			in plaats van :	1753,	lees :	1653.
»	»		»	»	64 jaren,	»	74 jar.
Blz. 272,	regel	1,	in plaats	van :	(11),	lees :	(10).
»	»	2,	»	»	(21),	»	(20).
»	»	6,	»	»	(22),	»	(21).

Germ.
pur.

De heerlijkheden van het land van Mechelen

DUFFEL, GHEEL EN HUNNE HEEREN

DOOR

J.-Theod. de Raadt

ufflis, vulgo Duffel, insigne et amplum Brabantiæ municipium Mechliniam inter et Liram situm est ad Netham fluvium. » (1)

Wat men noemde 't land van Duffel bestond in de vrijheid Waelhem (Battenbroeck, eene afzonderlijke heerlijkheid, niet inbegrepen,) het dorp S. Kathelyne-Waver en een gedeelte van het vlek Duffel. Het behoorde tot drie verschillende jurisdictiën: *Duffel-Perwez*, *Duffel 's landts van Mechelen* en *Duffel-Santhoven*. Dit laatste rechtsgebied, doorgaans geheeten de *voogdij van Duffel*, maakte deel uit van de meierij van Santhoven in 't kwartier van Antwerpen en was eertijds een leen der abdij van Nijvel. De heeren van Duffel-Santhoven waren voogden van dat klooster. In lateren tijd hielden zij hun goed van 't hertogdom Brabant te leen, terwijl de andere gedeelten des lands van Duftel evenals Gheel leengoederen waren van het land van Mechelen.

Het land van Gheel telde, behalve het dorp Gheel, de gehuchten en dorpen Sammel, Belle, Einthout, Veerle, Oevel, Zoerle, Echelpoel, (Nechelpoel, enz.), Milleghem, Rethy, Thielen en Vorsselaer.

De heeren van Duffel waren baanderheeren (*baenrotsen*, *Bannritzen*), « qui banniriis utunter propriis » (2). In oorlogstijd

(1) Miræus, *Opera diplomatica*, I, 598.

(2) Fahne, Mumm. III, 14. Verkeerdelijk heeft men in een betrekkelijk nieuweren tijd, *baanderheer* en *baron*, *baanderheerlijkheid* en *baronie* onder één begrip vereenigd.

dienden zij den vorst met een troep krijgsvolk onder hunne eigen banier. Duffel werd dan ook sinds onheuglijke tijden onder de baronieën van Brabant geteld (1).

In de XVe eeuw schatte men 't inkomen van Duffel op 600 gl. In 1474 was de heer den vazallendienst schuldig met een man van wapenen met drie paarden en vier man te paard en drie te voet (2).

Een schrijver der XVIe eeuw, L. Guicciardin, in zijne *Beschrijvinghe van alle de Nederlanden*, vermeldt Duffel en Gheel onder de niet bemuurde steden, meesttijds vrijheden genaamd. « Duffel, « zegt hij, is gheleghen op den watervloedt ghenaemt de Nethe « tusschen Mechelen ende Liere, ende is eene banerye van groot « inkomen ende jurisdictie. » — « Ghele ligt twee mylen van « Herenthals, ende is een lustighe vlecke, daer voor sommighe « jaren herwerts een Canonisye inghestelt is ter eeren van de « heylige maecht S. Dympne (3), Edelvrouwe uyt Schotlandt, de « dochter vanden Koninck van Yrlandt, aldaer gemartyriseert « door haer eyghen vader » (4).

*
* *

De eerste heer van Duffel van wien in een geloofwaardig stuk melding wordt gemaakt is *Gerardus, nobilis homo de Duffle*, die, in 1184, zijne vrije goederen onder Turnhout *tam in hominibus quam in terris et nemore* aan de Tempelridders van Jerusalem ver-

Baron en baanderheer zijn geene synoniemen. Baron komt voort van *baro* of *barus*, verbasterde Latijnsche woorden die *man* beteekenen. In de Ripuarische wetten gelden *baro* en *barus* voor *man*, in tegenstelling met *femina : sive baro, sive femina*. In Spanje beteekent *varones*, dat men aldaar in oude stukken ontmoet, *mensch* in 't algemeen. Later gaf men aan de groote leenheeren den titel van baron, groot-baron, doch terzelfder tijd (XIII[e] eeuw) werd een gehuwd man *baron* geheeten. Oude Engelsche schrijvers noemen de aaneengesloten schilden van man en vrouw : *baron* en *vrouw*.

Een Fransch dichter, de zoogenaamde *Moyne de Caen*, zegt :

L'ordre de Banneret est plus que Chevalier,
Comme aprets Chevalier arrive Bachelier,
Puis aprets Bachelier Escuyer, de maniesre
Qu'aprets le Duc ou Roy vient Seigneur à Banniesre.

(1) Nooit werd Duffel, voor zooveel ons bekend is, bij een charter des vorsten tot baronie verheven ; want sinds onheuglijke tijden was Duffel als baronie erkend.

(2) Alph. Wauters. *Histoire des environs de Bruxelles*.

(3) Het college van kanunniken werd in 1462 gesticht door Hendrik van Merode.

(4) P. D. Kuyl, *Gheel vermaerd door den eerdienst der heilige Dimphna*.

eerde (1). Tot welk geslacht behoorde die Gerard van Duffel ? Wij waren zeer geneigd hem te aanzien als een Berthout en hebben hem zelfs een oogenblik gehouden voor Gerard III van Grimberghe, zoon van Gerard II en van Machteld van Ninove, en wiens naam men aantreft in charters van 1167 en 1181. Die veronderstelling lachte ons toe, te meer daar Walter Berthout III, een neef van dien Gerard III, getuige was bij de hoogergemelde liefdegift. Later ontdekten wij echter eene akte waaruit bleek dat zij twee verschillende personen waren. In 1180 trouwens ontmoeten wij een Gerard van Duffle, ongetwijfeld denzelfde, als getuige bij eene akte verleend door Walter Berthout III zijn oom en door Gerard van Grimberghe en dezes zonen Gerard en Arnold [2].

*
* *

In de laatste jaren der XIIe eeuw, waren Duffel en Gheel onder 't gezag van Walter III, heer van Mechelen.

Die machtige dynast overleden zijnde, vielen zijne uitgestrekte bezittingen ten deel aan de drie zonen die hij in zijn huwelijk met Goda had verwekt, Walter IV, Egidius-met-den-Baard en Hendrik. Walter werd heer en voogd van Mechelen; Egidius kreeg Keerbergen, Berlaer, enz., en, in gemeenschap met Hendrik, de heerlijkheden Duffel en Gheel met hare groote toevoegsels. Onder hun drieën deelden zij het zeer uitgebreide Waverwald, maar de heer van Mechelen ontving het grootste gedeelte.

Het grafschrift zijner dochters, Oda, eerste abdis van Roosendael, en Elisabeth, die non in hetzelfde klooster was [3], noemt Egidius heer van Berlaer, Gheel, Duffel, enz. In ons opstel over dien Egidius in de *Annales de la Société d'Archéologie de Bruxelles* [4], opperden wij de meening dat dit grafschrift het eenig stuk was waaruit zou blijken dat Egidius heer van Gheel is geweest en dat hij die plaats evenals Duffel en Waelhem naar allen schijn maar tijdelijk heeft bezeten, waarschijnlijk vóór de definitieve deeling der vaderlijke erfgoederen. Dat opstel was gedrukt, toen wij de

---

(1) MIRÆUS, op. cit. II, 1332.

(2) *Analectes pour servir à l'hist. ecclésiastique de la Belgique*, XI, 18.

(3) De abdij Roosendael werd gesticht door Egidius Berthout-met-den-Baard. In 1227 schonk hij haar zijne tienden van Berlaar en van Gheel. (MIRÆUS, op. cit. I. 744.)

(4) D. II, 346-368.

hand hebben gelegd op oorkonden welke bewijzen dat Egidius en Hendrik de jurisdictie van Gheel te zamen hebben uitgeoefend, evenals zij schijnen de heerlijkheid Duffel onverdeeld te hebben behouden (1). In een dier stukken [1265] heeten Lodewijk van Berlaer en Hendrik van Duffel, ridders, gezegd Berthout, volle neven, d. i. zonen der voornoemde broeders, zich zelfs beiden *heeren van Gheel.* Wij komen daar verder op weer. Zeggen wij echter nu reeds dat de rechten die de Berthouts van Berlaer, afstammelingen van Egidius-met-den-Baard, op de heerlijkheden Duffel en Gheel hadden, tusschen de jaren 1250 en 1275 moeten afgekocht zijn. Na dat tijdstip ziet men ze immers niet meer zich met de zaken der beide heerlijkheden bemoeien, zij voeren er ook den titel niet meer van [2].

Wie aangaande deze linie der Berthouts nadere inlichtingen verlangt, raadplege onze notitiën over Keerbergen en Berlaer [3].

Uit een omtrent den jare 1220 opgemaakten staat der goederen van het O.-L.-V. Gasthuis te Mechelen blijkt dat dit gasthuis 24 bunder lands onder Waver van Hendrik Berthout had gekocht mits een cijns van 12 stuivers Leuvensche : *et per hos domus defensa est ab omni jure, quod exigi possit a dicta terra et VII bonariis, sub tribus solidis et III denariis* [4].

Evenals zijne beide broeders en zijne neven Egidius en Arnold, zonen des heeren van Mechelen, woonde Hendrik I de gevechten rond Damiette bij. Onder die vesting was hij in 1220 getuige bij de liefdegift door zijn stervenden broeder aan het Duitsche huis van Jerusalem gedaan. In 't charter heet hij *Henricus de Dufele* [5].

In 1231 verkocht *Henricus, miles de Doffle,* aan de abdij van

(1) Z. verder eene akte van 1254-55.

(2) Zij bleven niettemin uitgestrekte goederen te Gheel en omstreken bezitten. *Noble homme Jean Berthout, chevalier, fils à Monseigneur Jehan de Berlar,* wees aan Daneel van Bouchout 5000 lb. tournooys aan op zijne moeren en gronden te Gheel en *in de Kempen.* In 1302 ontsloeg hertog Jan II hem van alle overeenkomsten, giften en beloften, uitgenomen aangaande gemelde schuld. [Akte in de staatsarchieven te Dusseldorf.]

(3) Z. *Messager des sciences historiques* en *Annales de l'Académie d'Archéologie de Belgique,* 1889-1890.

(4) *Analectes pour serv. à l'hist. eccl. de Belgique,* XVI, 88.

(5) Zie ons opstel *A propos d'un diplôme relatif à la maison des Berthout,* in de *Ann. de la Sté d'Archéologie de Brux.,* II, 100-107.

Afflighem voor 32 lb. Leuvensche zijne tienden van Meerbeek, onder voorbehoud van zijn recht om ze na zes jaar terug te koopen [1].

Waarschijnlijk overleed hij tusschen de jaren 1231 en 1235.

Zijn zegel kennen wij niet.

Hendrik Berthout was gehuwd met Beatrix die, beweert men, uit het geslacht van Grave in 't fransch : *de Grez* was gesproten. De verzameling zegels in het koninklijk Museum van Oudheden te Brussel bezit een afgietsel van het zegel dier edelvrouw. Het is spitsboogvormig en verbeeldt de H. Maagd gekroond en met het kindje Jesus op den arm. In 't benedendeel ziet men een wapenschild vertoonende eene knielende dame met bedekten hoofde; randschrift : S. BEATRICIS VXORIS HENRICI BERTOVT [2].

In Mei 1253 deed *Beatrix, relicta viri nobilis bonæ memoriæ Henrici Berthout, domini de Ghele,* in tegenwoordigheid van haren opperleenheer Walter VI Berthout, heer van Mechelen, afstand van 't vruchtgebruik der cijnzen van Gheel, waarvan Hendrik, haar zoon, zijn derde gedeelte aan de abdij van S. Bernardus had verkocht. [3]

*
* *

Hendrik II (4), *nobilis vir*, werd na zijns vaders overlijden heer van Duffel, Gheel, enz. Hij oefende te Gheel de jurisdictie uit met zijn vollen neef Lodewijk Berthout, genaamd van Berlaer, die, door zijn huwelijk met Sophia van Gavere, heer van Grammines was geworden.

In 1251 schonk Hendrik II, *dictus de Oesterloe* (5), aan 't klooster van Averboden het patronaat der kerk van Einthout, welke gift door zijne neven Lodewijk, heer van Berlaer, en Walter VI, voogd

---

(1) Algemeen Rijks-Archief : Cartul. et manuscrits, n° 74bis. *Cartulaire d'Afflighem*, bldz. 553.

(2) Is 't misschien een zegel van Beatrix de Marbais, tweede vrouw van Hendrik Berthout, kastelein van Bergen en zoon van Walter V ?

(3) Miræus, op. cit. I, 767. — Butkens, *Trophées du Brabant*, II, 137.

(4) Butkens beweert (op. cit. II, 143) dat Hendrik en Beatrix nog een anderen zoon gehad hebben, Jacob geheeten, die kanunnik en aartsdiaken werd te Doornik en in 1275 overleed. Jacob zou eerst gehuwd zijn geweest en een Hendrik Berthout, bijgenaamd Bebbeken, hebben verwekt. — Butkens dwaalt. In ons opstel over Berlaer hebben wij bewezen dat Bebbeken zoon was van Hendrik Berthout, kastelein van Bergen.

(5) In plaats van *dictus* moet men waarschijnlijk lezen *dominus*.

van Mechelen, respectievelijk medeheer en opperleenheer, kort daarna werd bekrachtigd [1]. In den loop van dat zelfde jaar rezen er tusschen Hendrik en Lodewijk ernstige geschillen op; maar de heer van Mechelen, hun bloedverwant, wist hen te verzoenen. In 't charter door hem te dier gelegenheid verleend, noemt hij Hendrik *consanguineus meus, filius viri nobilis quondam Domini Henrici, dicti Berthout, avunculi mei* (2). *Avunculus* beteekent hier oudoom.

Bij een diploma zonder jaartal, [de heer A. Wauters rangschikt het onder 1254-55] bevestigde Hendrik II Berthout, *miles, dominus de Gheele*, de grenzen van de parochie Waelhem, zooals Egidius-met-den-Baard en Walter IV Berthout die voorheen, ter gelegenheid van de wijding der kerk aldaar, hadden geregeld [3]. In 1262 verleenden Hendrik en Lodewijk een charter om de gift te bekrachtigen welke Hendrik aan Averboden had gedaan. Hendrik hing er een jachtzegel aan [4].

Twee jaren daarna, regelde de bisschop Hendrik van Kamerijk met Hendrik, Lodewijk en Walter Berthout hunne respectieve rechten op het Waverwald [5].

In 1265 troffen *Ludovicus de Berlaer et Henricus de Duffele, milites, dicti Bertholdi, domini de Ghela,* een vergelijk met de abdij van Averboden nopens de scheidspalen harer bezittingen onder Bladerdonck [6].

Toen Rijkaart, Roomsch koning, den afstand van Brabant, door den zwakken hertog Hendrik ten gunste van Jan I zijn broeder gedaan, den 20n September 1268 te Kamerijk bekrachtigde, was Hendrik, heer van Duffel, een der rijksgrooten die de plechtigheid bijwoonden [7]. Op 11 December van dat zelfde jaar, stelde hij

(1) BUTKENS, op. cit. II, 177.

(2) BUTKENS, op. cit. II, 137.

(3) MIRÆUS, op. cit. IV, 387.

(4) BUTKENS, op. cit. II, 177.

(5) MIR. op. cit. III, 415. — Z. ook A. WAUTERS, *Hist. des env. de Bruxelles*, II, 633.

(6) *Codex fundat. privileg. et donat. Abbatiæ Averbodensis.* Algem. Rijks-Archief, *cartul. et manuscr.*, n° 78 A. f. 111. — Averboden's rechten op de goederen van Bladerdonck waren zeer oud. Walter III had ze in 1200 geconfirmeerd. (Stedelijk Archief van Mechelen, HS n° 1824, f° 18.)

(7) MIR. op. cit. I, 433.

zich met andere ridders jegens den Luikschen bisschop als borg voor Walter VI, heer van Mechelen [1].

Ongeveer twee jaar later [2 Sept. 1270] stichtte hij met Imania, zijn echtgenoot, te Gheel eene kapelrij, voor welk beneficie zij hunnen burg *de Borgtgracht* aanwezen [2]. Hij overleed kort daarna en werd in 't klooster Blijdenberg te Mechelen begraven. Zijne weduwe, zich noemende *Imania, domina de Malstede, relicta nobilis viri bonæ memoriæ Henrici dicti Berthout, militis,* stichtte aldaar eene kapelrij. Het charter van stichting werd goedgekeurd door Walter VI, heer van Mechelen, en dezes echtgenoot, Maria van Auvergne. Het ogivale zegel van Imania vertoont deze dame rechtstaande, vergezeld van twee wapenschilden, het eerste beladen met drie palen, het tweede met een dwarsbalk [3].

*
* *

Hendrik II had onder anderen een zoon, Hendrik III, die hem in de heerlijkheden Duffel, Gheel, Oosterloo, enz. opvolgde en met Mechteld van Diest, volgens Butkens dochter van Gerard, heer van Zeelhem, en van dezes echtgenoot Luitgarde, in het huwelijk trad. Zij schijnt Zeelhem als bruidschat medegebracht te hebben. Zij voerde in goud twee zwarte dwarsbalken.

Hendrik III was, op 7 September 1274, te Diest een der scheidsrechters tusschen de abdij van Tongerloo van den eenen, en den heer van Diest en Everardus, proost van Deventer, van den anderen kant (4). In 1283 bezegelde hij een charter betreffende eene aanwijzing van inkomsten ten voordeele van 't klooster Roosendael, door Hendrik Bebbeken gedaan (5). Aan de abdij van Grimberghe verkocht hij zekere renten en cijnzen van Putte, Rijmenam en Keerbergen, mitsgaders zijne tienden van Zellaer, Waijenesse, Rijmenam en Neckerspoel. Die goederen, feodale tot dan, veranderde hij in vrije erfgoederen. Op vrijdag na Half-

(1) J. DAVID. *Gesch. van Mechelen.*

(2) P. D. KUYL, op. cit. Het charter is bezegeld door den heer van Mechelen en door Raso, heer van Liedekerke. Kuyl heeft den vrij ongemeenen naam *Imania* verkeerd gelezen en er *Alaysa* van gemaakt.

(3) Volgens een HS van den kanunnik Hellin, behoorde Imania tot het geslacht van Borssele, hetwelk inderdaad met een dwarsbalk zegelde. (Kon. Bibliotheek C. G. n° 810.)

(4) A. WAUTERS, *Table chronol. des chartes et diplômes, etc.*

(5) *Analectes p. serv. à l'hist. eccl. de Belg.*, V, 65.

vasten 1286 werd de abt van Grimberghe in bezit er van gesteld; hij beloofde, aan Hendrik en aan diens erfgenamen daarvoor te betalen een cijns van een kleinen denier Leuvensche (1).

Hendrik III stichtte het Gasthuis van Gheel. De bisschop van Kamerijk keurde, in Augustus 1286, de stichting goed (2). Op 1 Mei 1290, bekrachtigde Hendrik III een aankoop van goederen door de gebroeders Hendrik en Goswinus Thielens gedaan [3].

In crastino ascensionis Domini 1294, schonk *Henricus Berthout, dictus de Duffle, miles, de Gela et de Zelem Dominus*, aan den abt van S. Bernardus al zijne rechten af op de tienden van Gheel [4]. In Juli schonk hij, met voorbehoud van zijn voogdijrecht, zekere goederen onder Blarendonck, Varendonck, Einthout en Oudersdonck aan Averboden. In de akte van schenking wordt herinnerd aan 't geschil hetwelk nopens die goederen tusschen wijlen zijn vader en de abdij eertijds had bestaan [5]. 't Was eveneens in 1294 dat het charter, waarbij Jan van Berlaer en zijn zoon Jan de tienden van Berlaer en Gheel aan 't klooster Roosendael teruggaven, door hem werd bezegeld [6].

In 1295 was hij getuige bij 't verdrag des heeren van Neckerspoel met Floris Berthout, momber van Jan, heer van Mechelen, tot regeling der geschillen welke tusschen de ingezetenen dier plaatsen waren opgerezen [7]. Het volgend jaar bezegelde hij eene akte waarbij dezelfde heer van Neckerspoel en diens vader de gift bekrachtigden, door Egidius II Berthout [zoon van Egidius-met-den-Baard] aan de abdij van S. Bernardus voor de oprichting des kloosters van Villers gedaan [8]. Het klooster van Averboden, zekere bezittingen tegen andere goederen en jurisdictiën onder

(1) A. Wauters, *Hist. des env. de Bruxelles*. De opsomming der leengoederen van Hendrik van Hoorn (1473) zal ons verder doen zien dat de heeren van Duffel een kasteel hadden ter plaatse *de Bermortere*, waar die cijns betaalbaar was, zooals door den heer Wauters zeer schrander wordt verondersteld.

(2) Kuyl, op. cit.

(3) *Analectes p. serv. à l'hist. eccl.*, XVI, 196.

(4) Miræus, op. cit. I, 769. — Butkens, op. cit. II, 138. In plaats van *crastino* zegt Butkens *octava*.

(5) *Cartul. d'Averboden*, f° 261.

(6) Miræus, op. cit. III, 613.

(7) Stedelijk Archief van Mechelen.

(8) Charter in de Kon. Bibliotheek.

Veerle verwisseld hebbende, keurde hij in Januari 1297 die ruiling goed [1]. Een weinig later onthief hij de monniken van Tongerloo van het tolgeld der brug te Oosterloo [2].

In 1299, *feria quarta ante festum beati Gregorii,* troffen *Henricus Berthaut, dictus de Duffle, dominus de Ghela;* Goswinus, heer van Cockenhove; Lodewijk Berthout, genaamd van Berlaer, heer van Keerbergen; Walter van Ranst, alias van *Bergheem,* allen ridders, en nog anderen een vergelijk tusschen 't klooster Roosendael en den rector der kerk van Casterlé nopens de tienden van dit dorp, welke kort daarop door Jacobus, den pastoor van Casterlé, en meester Jacobus, zijn vader, aan 't klooster werden afgestaan (3).

In 1301 schonk Hendrik III aan dezelfde abdij een heuvel te Waelhem bij 't klooster gelegen, om te dienen tot een molenberg [4]. Hij bezegelde ook dat jaar het charter waarbij hertog Jan II en Jan Berthout, beiden zich noemende heeren van Mechelen, aan die stad zekere voorrechten schonken. In 1303 was hij getuige bij een verdrag tusschen hen en dezelfde stad [5] en drukte hij zijn zegel op de overeenkomst van Floris Berthout met de abdij Roosendael betreffende de tienden van Berlaer [6].

Op zondag na Paschen 1304, verkocht hij aan Geldolf Meerte, van Brussel, de tienden van Putte, met voorbehoud der toestemming van zijn suzerein den heer van Mechelen. In de akte van verkoop vermeldt Hendrik zijne broeders Egidius en Lodewijk [7]. Op donderdag na S. Laureis-mis in 't zelfde jaar, stelde hij den Mechelaar Walter Bauw in bezit van zekere goederen [8].

(*Wordt voortgezet*).

(1) Cartul. d'Averboden, f° 288.
(2) Kuyl, op. cit.
(3) *Abbaye de Roosendael,* cart. I, twee oork.; Algem. Rijks-Archief.
(4) Ibidem.
(5) Stedel. Archief van Mechelen, twee oork. — Z. ook *Brab. Yeesten, codex dipl.,* uitg. Willems.
(6) Oorkonde opgenomen in ons opstel over Berlaer.
(7) *Commanderie van Pitzenborg,* carton II, Alg. Rijks-Archief. Meerte stond, in 1314, zijne tienden van Putte aan de Commanderie van Pitzenborg af. (Ibid.)
(8) Butkens, op. cit. II, 139. — J. Le Roy. Notitia March. S. R. I., 251.

GESCHIEDKUNDIGE BIJDRAGEN

OVER DE

VOOGDIJ VAN MOLLE.

EERSTE DEEL.

Colligite fragmenta ne pereant.
Verzamelt de charters opdat zij niet verloren gaan.
De charters zijn de grondslagen der geschiedenis.

Want het dinct mi wesen schande,
Dat die lieden van den lande
Anders yeesten *(feiten)* vele weten
Ende si des hebben vergheten,
Ware si selve syn gheboren
Ende wie si waren hier voren.
Melis Stoke.

I.

LIGGING EN GROOTTE VAN MOLLE (1).

oll, naar de handschriften nu eens *Moll*, dan weer *Mol* en *Molle* geschreven, is eene uitgestrekte gemeente in de provincie Antwerpen, ten noorden grenzende aan de noordbrabantsche dorpen Reusel en Bergeik. Terecht is het een uitgestrekte gemeente, want zij is met hare gehuchten Postel en Millegem, na Chimay de grootste van geheel België, en beslaat niet minder dan 11432 hectaren. Indien men eene lijn trekt van de grenzen der twee voornoemde dorpen van Nederland over Postel langs de parochiekerk van Molle tot het grondgebied van Geel, krijgt men eene lengte van minstens vier uren of twintig kilometers.

(1) In de schrijfwijze der plaatsnamen volgen wij het voorbeeld van vele onzer beste schrijvers dezer tijden. In Hss van lang verloopen eeuwen vindt men reeds *Molle*.

De korenrijke (1) gemeente, doorsneden van den *Vleminks-loop*, *Berg-* of *Brugloop*, van den *Molderneet* en andere wateren, telde 5031 inwoners in 1845 en 5510 in 1866. Ten jare 1436 stonden er 380 woningen die belasting betaalden en 65 van armen; in 1464 waren er 403, in 1474 reeds 460 en in 1526 telde men 374 haardsteden, waarvan 10 onbewoond waren; doch Postel en Millegem komen niet in de laatste optelling. In 1890 heeft Molle 6181 inwoners.

II.

BENEDICTIJNEN TE MOLLE.

AANLEIDING TOT DE BENAMING VAN VOOGDIJ. HEERLIJKHEID.

nder keizer Zuentibulch, volgens anderen Zwentibold (2), wordt reeds van deze gemeente melding gemaakt. Die vrome koning van Lotharingen, 13 Augustus 900 overleden, verleende omstreeks 896 de dorpen Molle, Balen en Desschel met onderhoorigheden, zooals jurisdictie, cijnzen, renten, enz., aan de Benedictijner-abdij van Corbie (3) vier uren van Amiens.

Daar de abdijen weleer hare uitgebreide bezittingen onder de

(1) Dat die gemeente rijk aan granen was, getuigt o. a. Gramaye, die hierop deze verzen maakte, waaruit tevens blijkt dat de twee andere gemeenten der voogdij ook iets bijzonders hadden :

Desselium cum opibus, animo cum Rheta carebit,
Mollaque frumento, Balenum turre, palude
Arendoncka, et ruricolis commelia, mundi
Machina solvetur.

Wat beteekent : Zoolang de wereld bestaat, zal Molle zijn graan, Balen zijnen toren, Desschel zijne bezittingen, Retie zijnen moed en Arendonk zijn moeren hebben.

(2) Deze herstichter van het klooster te Susteren in Hollandsch-Limburg sneuvelde 13 Augustus 900 in de nabijheid der Maas en werd in de kerk te Susteren, door hem gebouwd, begraven. Hij was de zoon van den Duitschen keizer Arnold, en weldoener van menig klooster en kerk.

(3) Die abdij, op de baan van Lille naar Parijs, was vermaard om haren rijkdom, geleerde religieuzen en grooten invloed tijdens de middeleeuwen. Het grootste gedeelte dier gebouwen is thans verwoest.

bescherming van een rijken en machtigen voogd of verdediger, *advocatus* genoemd, plaatsten, gebeurde dit ook met de goederen van deze drie dorpen; hieruit ontstond de benaming der *voogdij* van Molle, Balen en Desschel, die tot aan de Fransche Omwenteling van het einde der XVIII[e] eeuw is bewaard gebleven.

Luidens een latijnsch en origineel charter van 1173, ter Norbertijner-abdij Postel berustend, was in dit jaar een heer Henricus *voogd* (advocatus) te Molle, die in deze hoedanigheid optrad, bij het afstaan van goederen ten bate der Norbertijnen.

Ten jare 1223 voerde de voogd ridder Simon een rechtsgeding met Corbie.

In 1248 wordt van eenen Willem, uit het adellijk geslacht van Kasterlee melding gemaakt, en de voogd, Govert Wouters van Balen huurt in 1460 van Postel de hoeve te Wezel; andere voogden hebben wij niet gevonden.

De voogd legde bij zijne optreding den eed af, om de hem toevertrouwde personen, rechten en eigendommen te verdedigen en te beschermen; hij stond ook aan 't hoofd voor menige zaken van het burgerlijk, rechterlijk en leenroerig bestuur. Indien de abdij heerlijkheden, schepenbanken of andere burgerlijke rechtsmachten, feodaliteiten, enz., aldaar bezat, kon de voogd in dit alles slechts handelen namens zijnen abt.

Deze instelling, hoe nuttig en doeltreffend in den beginne, baande later, evenals veel andere instellingen, den weg tot menige misbruiken. Meermalen verrijkten zich de voogden tot groot nadeel der abten; zij beroofden de kloosters van hunne heerlijke voorrechten en bezittingen. Deze voogdij hield bij het einde der vorige eeuw op te bestaan.

De vorsten hebben de voogden met vele voorrechten en vrijheden verrijkt, vooral hertog Jan III in 1331, Wenceslaus in 1364 en 1377, Philips de Goede in 1344 en 1357, Karel de Stoute in 1467, wier bewijsstukken eenmaal bij Jacobus Le Roy in 1678 berusten. Van deze bewijzen lezen wij het volgende :

Wy Jan byder gratien Goeds, hertoge van Lothrijck, van Brabant ende van Limborch, doen conde allen luyden ende den ghenen die onse letteren sullen sien ende hooren lesen : Dat wy om sonderlinge minne ende vrientschap die wy dragen ende hebben tot onsen luyden van onser voechdyen van Molle, gemeynlyck ende die daer toe behoeren, hebben georloft en de geloven by onzer trouwen voer ons, onse oiren ende nacomelingen, onzen voirs

lieden, hueren oiren ende hueren nacomelingen, dat wy alle die ghemeyn vroente die gelegen is binnen onser voirs voechdyen nimmermeer vercopen noch uytgeven en sullen in egheender manieren; mer dat wy se sullen laten liggen ten ghemeynen oirbaer ende te ghemeyne mantschap alle onser goeder lieden van onzer voirs voechdyen die nu syn ende namaels wesen sullen. Ende willen dat se voertaen emer *(immer)* peysseleyck en vredeleyck gebruycken alle die ghemeynten ende vroenten, die voirgenoemt is, ende bevelen onsen rechteren ende rentmeesteren die nu syn ende namaels wesen sullen, dat sy sonder einnich ander gebot, hier of namaels te hebben, van onsen wegen, onsen voirseyden luyden houden in die voorsprokene ghemeynte ende vroente emer peyseleyck ende vredelyck. Ende dat sy se beschermen ende verhueden van onsen wegen tegen alle die ghene die hen daar in eynich lettenisse oft onrecht doen wonden, wien dat sy syn. Want wy willen dat hen alle die voerge dingen tot ewelycken daghen ende hueren oiren ende nacomelingen van ons onsen oiren ende onse nacomelingen, vast ende gestadich syn gehouden, sonder daer tegen yet te doen och *(of)* te gaene in geender manieren.

In oirconschap der welcker dinck, hebben wy onsen voirs lieden desen oepene brieve besegelt met onsen segele, in kennissen der waerheyt.

Dit was gedach ende gegeven des goensdaechs na Onser Vrouwen dach te Assumptien in den jaer ons Heeren dusent dryhondert dertich en een.

Dewijl de abdij van Corbie zooveel goederen in de voogdij (1) bezat, was het geen wonder dat die ver verwijderde abdij hier ook eene huizing of priorij oprichtte. Volgens sommigen koos men daartoe het terrein de Hessie (2), volgens anderen Gompel (3). Wij geven aan de laatste plaats de voorkeur omdat op de Gompelsche hoeve van af den beginne (in prima fundatione) een Gods- of Gasthuis voor behoeftigen en reizigers opgetrokken was, gelijk in het HS van hierna Juni 1700 breedvoeriger uitgedrukt wordt. Zulke weldoende huizen voor noodlijdenden en « passanten » vond men vroeger bij of in de nabijheid van de kloosters o. a. bij het aan Molle onderhoorige klooster van Postel, dat eeuwenlang met den zalvenden naam nu eens van Gast- dan weer van Godshuis bestempeld werd.

Wanneer echter de Benedictijner-religieuzen van Corbie zich te Molle gevestigd hebben, kunnen wij met geen zekerheid bepalen, doch waarschijnlijk kort na de ontvangst der goederen in in 896. Het klooster schijnt opgeheven te zijn in 't midden der XVe eeuw, omdat men in 1468 een seculieren pastoor Joannes Cels ziet optreden, terwijl toch in veel vroegere tijden de religieuzen van Corbie de parochiekerk bedienden, o. a. in 1276 een Joan-

(1) Ook te Retie, Neerijssche, Loonbeek, Huldenberg, Montenaken en Leuven; ook nog in de provinciën Luik en Vlaanderen.

(2) Ontstaan uit hofstede.

(3) Gompel werd door Zwentibold ook aan Corbie afgestaan.

nes Polanus; hertog Jan schrijft in 1299 : Notum facimus quod Margaretha filia Agidii de Molle *nostræ feudalis* zoodat de hertog toen dit goed bezat.

Volgens eene akte van 1332, handelt Jan hertog van Brabant als grondeigenaar, door de gemeentegoederen aan de ingezetenen af te staan, zonder één woord te gewagen van de priorij ; doch, wij zien Joannes, abt van Corbie, naar een latijnsche akte 28 Maart 1381 de *Maat*, vroeger de heide van Gompel (1) geheeten, aan de dorpen Molle en Desschel uitgeven voor een jaarlijkschen cijns van vijf goudgulden. De religieuzen van Corbie, later geen middel ziende om in 't bezit hunner goederen te blijven, gaven hun eigendom, liggende in Brabant, ter leen (2) voor 11000 frank, eens te betalen en verder voor een jaarlijksche rent van 1000 frank.

De voogdij kwam in de XVI[e] eeuw aan de adellijke familie Bocholtz, die van de Hoensbroeck's, heeren van Oostham enz., (zie hierna 1520) verwant was, en bleef bij deze familie in eigendom tot in de tweede helft der XVII[e] eeuw. Het wapen van van Hoensbroeck : Gedwarsbalkt van acht stukken, zilver en keel met zwarten leeuw genageld, getongd en gekroond van goud. Het ruitschild getopt van een grafelijke kroon (2bis).

Jan Willem van Bocholtz, heer van Moll, enz., heeft : In keel drie aanziende leeuwenkoppen van goud, getongd van sinopel.

Vervolgens verleende koning Philips IV het heerlijk goed voor 20700 gulden (3) aan Renatus van Molle. Renatus voert tot wapen : In keel vijf zilveren aaneengesloten en aanstootende ruiten kruislings gerangschikt en gekantonneerd van twintig gouden blokjes, vijf in ieder schildhoek. Het schild getopt van eenen ba-

---

(1) Hieraan ontleent de voortreffelijke familie van Gompel haren naam.

(2) Naar sommigen zou ook Postel in de XVIe eeuw door Corbie ter leen gegeven zijn ; doch dit is gansch in strijd met de Hss van Postel ; Fastradus van Uitwijk (in Noord-Brabant) was reeds in de XIIe eeuw de eigenaar van Postel, die het den Norbertijnen afstond.

(2bis) Fascé d'argent et de gueules de huit pièces ; au lion de sable, armé, lampassé et couronné d'or. L'écu en losange sommé d'une couronne de comte. Jean Bocholtz : De gueules à trois têtes de léopard d'or, lampassé de sinople.

(3) Le Roy meldt, dat hij in de Rekenkamer van het hertogdom Brabant gelezen heeft : Item ont esté venduz l'an 1657 les villages de Mol, Balen et Desschel pour la somme de 24 mille florins au dessus l'engagère.

ronshoed. *Schildhouders* : Twee leeuwen met banieren, gekleurd als het schildwapen (1).

Jan van Moll, enz., heeft het wapen : In keel bezaaid met zilveren blokjes, vijf zilveren aaneengesloten en aanstootende ruiten kruislings gerangschikt, *Helm :* goud. *Helmteeken :* een mannelijk borstbeeld met baard, in vleeschkleur, gekleed in 't rood met zilveren kraag. *Dekkleederen* : van rood en zilver.

Weldra kreeg Jacobus van Bouton, greffier der Staten van Brabant, ofschoon kortstondig, dit eigendom. Zijn wapen : In keel een gouden dwarsbalk (2).

In 1672 (volgens anderen in 1666) staat Alexander Roelans, erfridder van het Roomsche rijk en deken der collegiale kerk van St. Gummaruskerk te Lier, als eigenaar bekend. Zijn wapen : In sabel een gouden groot-uitgetand St. Adrieskruis en het omboordsel uitgeschulpt van 't zelve.

Zwarte hoed met drie kwatsen van de zelve (3).

Na diens overlijden in 1696 kwam de voogdij aan Maximiliaan Hendrik van Renesse, graaf van Mansny, baron van Elderen, enz.

Hij werd opgevolgd in 1716 door zijn zoon Ferdinand Lambert Karel Joseph.

Toen deze in 1728 was overleden, ging de voogdij over tot het huis der baronnen van Cano, heeren van Megen. Maria Van Cano, eenige dochter van Alexander Michaël Joseph van Cano, huwde 1 Juli 1755 met Jan Karel della Faille, baron van Nevele, enz. Zij stierf te Nevele op 10 October 1784 en haar echtgenoot in 1801 te Antwerpen. Alexander van Cano had het wapen : Gevierendeeld : 1 en 4 in lazuur een gouden geopende toren met hangtorentje; 2 en 3 in goud een zwarte dwarsbalk (4).

Thans is de benaming van deze voogdij zeer zeldzaam gewor-

(1) De gueules à cinq losanges d'argent, aboutées et accolées en croix, cantonnées de vingt billettes d'or, cinq dans chaque canton. L'écu sommé d'une toque de baron. *Support :* Deux lions avec bannières aux armes de l'écu. Jean, seigneur de Moll : De gueules semé de billettes d'argent à cinq losanges d'argent, aboutées et accolées en croix. *Casque :* couronné. *Cimier :* un buste d'homme barbu, de carnation, habillé de gueules, au rabat d'argent.

(2) De gueules à la fasce d'or.

(3) Roelants : De sable au sautoir denché d'or et la filière engrelée du même.

Chapeau de sable à trois houppes de même.

(4) Cano : Ecartelé; aux 1 et 4 d'azur à une tour ouverte et donjonnée d'une tourelle d'or. Aux 2 et 3 d'or à la fasce de sable.

den. De Fransche omwenteling bracht in 1789 zooveel heerlijke rechten op het altaar des vaderlands ten offer; waarom zou zij die van Molle gespaard hebben!

III

ST. PETERS-PAROCHIE.
BEGEVINGSRECHT.
TRAKTEMENT VAN DEN PASTOOR.

u heeft Molle zes parochiën, te weten : in de kom der gemeente, *Postel*, *Millegem*, *Achterbosch*, *Sluis* en *Rauwmaat;* het heeft twee kapellen, die te *Ezaart* en te *Ginderbuiten*. Van elke eenige bijzonderheden.

De parochiekerk der gemeente heeft den H. Petrus, Apostel, tot patroon. Eene zware ramp trof haar ten jare 1765. De toenmalige pastoor heeft daarvan het volgende aangeteekend :

In perpetuam rei memoriam.

In 't jaer 1765 den 25 April, wesende den feestdagh van den H. Marcus, isser savonts wynig naer thien ure soodaenighen regen, donder ende blixem opgestaen, datter door eenen slagh gemeynt was heel het dorp te versincken. Door welcken slagh het vier *(vuur)* is geslaeghen in het sop *(top)* van den toren, hebbende eene schroomelycke hoogte, beginnende te branden by form van eene sterre, welck vier niet en cost geblust worden, soo omdat er niet aen te comen en was, als om den schroomelycken stanck. Welck vier allenxkens is leegher en leegher gecomen, alsoo stellende den heelen toren in vlam en vier tot aen het steenwerck; uytwerpende soodaenighe gloeyende colen en glensters *(vonken)* op de huysen en schueren aloft het den grootsten sneeuw in den winter geweest hadde. De gloeyende balcken syn ter deele buyten den toren gevallen, maar het grootste deel ingevallen, de twee welfsels *(gewelfsels)* ingestort, de clocken gesmolten, etc., ende nochtans de kerk weynich geschonden. De huysen en de schueren syn altemael bevrydt geweest, gheen ongelucken en synder geschiet als dat een jonghman, met name Casteleyns, syn been is gemorselt door eenen gloeyenden balck, die daerop is gevallen, hetwelck van alle menschen is geacht geweest als een miraeckel van Godt, die de gemeynte soodaenighlyk heeft willen spaeren.

In teeken der waerheydt hebbe ick dit eygenhandigh opgestelt.

Quod attestor F. AERTS, pastor in Moll.

De kerk is in 1852 vernieuwd en het volgende jaar door den kardinaal Sterckx gewijd; het is eene *ecclesia integra* (1) die van de vroegste tijden af door de Benedictijnen van Corbie bediend werd.

---

(1) Eene *Ecclesia integra* is hetzelfde als eene *matrix* of moederkerk; Molle is de *matrix* van Desschel.

Met zekerheid wordt op den Benedictijnen-pastoor Joannes Polanus in 1276 gewezen.

In 1468 is er spraak van een seculieren pastoor of liever van een *persona* (1), want de herder liet de pastoreele zorg aan den plaatsvervanger Joannes Cels over. Coppens spreekt ook nog van drie resideerende pastoors. Het *placetum absentiæ* (2) in het pouillé (3) van 1520 schijnen ook op het personaat te wijzen; doch de verstandige besluiten der Kerkvergadering van Trente dwongen den herder zelf te resideeren; daarom nam sedert 1569 de pastoor zelf de bediening der parochie op zich.

Het begevingsrecht der St. Peterparochie behoorde aan voornoemde Benedictijnen, dewijl zij er de heerlijkheid met de tienden bezaten. In de XVII[e] eeuw en later behoorde het begevingsrecht aan den tijdelijken heer.

Toen wereldlijke priesters het pastoorschap bekleedden, waren aan dit ambt rijke inkomsten verbonden. Zoo trok in 1520 de pastoor 80 mud. rog of 1/3 der tienden, terwijl de heer van de voogdij de andere 2/3 inde. Ten jare 1675 werd de geheele tiende op 3000 gulden geschat.

De pastoor trok langen tijd uit de tiend 956 gulden, maar met die som moest hij de huur der pastorij en de belasting betalen, daarenboven nog voor het koor der kerk zorgen en in een deftig onderhoud van zijnen kapelaan voorzien; zoodat op slot van rekening voor hem slechts de som van 395 gulden overbleef.

---

(2) De *pastor primitivus* droeg niet persoonlijk den last van zijn beneficie, maar benoemde voor den dienst zijner parochie eenen priester, geheeten *presbyter curatus*, *vicecuratus*, *persoons priester*, enz., aan wien hij het noodig onderhoud bezorgen moest. Zulk gebruik bestond vooral ter plaatse waar de *pastor primitivus*, ook *persona* en *persoon* genoemd, over aanzienlijke inkomsten kon beschikken; dit was ook het geval met Molle. Het *personaat* dagteekent van de XIe eeuw en wordt in die kerken aangetroffen, welke een deel der tienden hadden behouden. Die rijke beneficiën werden er met hooge geestelijke waardigheden vereenigd om in het bestaan der titularissen te voorzien. Men moet dus het *personatus* onderscheiden van het *patronatus*. Het *jus patronatus* of begevingsrecht bestond hierin, dat men het recht bezat om iemand tot een beneficie voor te dragen, onder nadere goedkeuring of benoeming van den bisschop.

(3) Dit *placetum* bestond in de rechten, die de priesters den aartsdiaken schuldig waren, als zij geene residentie hielden en hun beneficie door anderen lieten waarnemen; het bedroeg eenig geld.

(4) Het *pouillé*, *polypticum*, is een register om de inkomsten en uitgaven, enz., van de parochie aan te teekenen.

Een zwaren last droeg nog de herder; hij was verplicht op de vier hoogfeesten des jaars 20 man te trakteeren. Op die dagen verschenen bij hem al de priesters van Molle; hierbij kwamen nog de twee kerkmeesters, de organist, de twee armmeesters, de bestuurder der kapel van O. L. Vrouw, de schout, de meier en de sekretaris met de drie schepenen. Waarin dit onthaal bestond, vinden wij niet aangestipt, doch dewijl de aanzienlijken zoowel van het geestelijk als van het tijdelijke bestuur de vergadering samenstelden, mag men vrij gelooven, dat het feestmaal aan den stand der genoodigden zal geëvenredigd zijn geweest.

(*Wordt voortgezet.*) TH. IGN. WELVAARTS.

Eene rekening van Turnhoutsche Tijken in 1452.

Uytgave van thyken die ter ordinan mynre genad' vrouwen der hertoginnen (1) *syn doen maken tot Tnout* (2) *ende bedinght aen her Claes van hoestrate priestē* (3) *om gevult te worden mettē pluymen van alrehande ouden bedden wesende op myns genad' heēn hove op Coudenberge* (4) *want die thieken vanden selve ouden bedden zeē vrot ende gescoert ware welke nuwe tyken gelevert syn pauwels vand-tennen poertier vand-selve hove alst blyct by synē brievē van ontfange onder synē segel....*

P° twee goede cusbaên bedden tyken breet wesen elc drie ellen met hore hoet poluwen vdingt ende gelevert als bovê elke tycke om zesse pets (5) zyn XII pets te XVIII stuv.

Van viere andên tyken elk van X vierēdeel breet, verdingt ende gelevert als bovê tstuck om III pets syn XII pets.

Van noch elve andên tyken elke van twee ellê breet, vdingt ende gelevert, als bovê tstuc om XXXIII stuv.

Ende noch gegevê eenê wageman die met synê wagen die voers. tyken.... gebracht heeft tot bruessel voer syn loen ende arbeyt alsoe dat aen hem vdingt was tsamê IX s. gr.

(Uit de rekeningen over 1452 van Claes vanden Borgh, rentmeester van het land van Turnhout).

---

(1) *Isabella*, derde vrouw van Philips-den-Goeden, hertog van Burgondië, was de dochter van Jan, koning van Portugal.

(2) *Tnout*, verkort. van Turnhout.

(3) *Claes van Hoogstraten*, priester, was klerk van den rentmeester van Turnhout.

(4) Het paleis der Hertogen te Brussel stond op den Coudenberg.

(5) *Pets*-Peters. De Peter, ziveren munt, zoo geheeten om de beeltenis van den H. Petrus die hare voorzijde vertoonde, gold XVIII stuivers. (Z. *Ad. Heylen, Antw. op het Vraegstuk : Aen te toonen de Steden of andere Plaetsen der Nederlanden, in de welke de respective Souvereynen Geld-speciën hebben doen slagen gedurende de XIVe en XVe eeuw*, enz. Brux. 1787.

Petrus van Emmerick.

I.

In September 1621 ontving de toenmalige pastoor van Tilburg, Petrus van Emmerick, van zijnen medebroeder als lid der abdij van Tongerloo, den proost van Sint-Sulpitius, te Diest, een Latijnsch schrijven van navolgenden inhoud :

« Eerwaarde heer pastoor. Tot schrijven ontbrak mij tot hiertoe de stof, maar thans wordt mij eene ruime aangeboden, wat zeg ik : ruime? ja, eene allerruimste en daarbij eene alleszins bewonderenswaardige. Joannes Berchmans, uw voormalige leerling, uwer opleiding toevertrouwd, toen uwe eerwaarde hier te Diest het pastoorsambt vervulde, was nadien, gelijk u bekend is, het Gezelschap van Jesus ingetreden, en, na voleinding zijner proefjaren te Mechelen, als een jongeling van groote verwachting naar Rome ter studie gezonden. Daar deed hij op korten tijd in de wijsbegeerte zoo grooten vooruitgang dat, onder leerlingen van alle natiën, hij de eerste plaats bekwam; om die reden en om zijne zeldzame zedigheid — het volk van Rome noemde hem den zedigen pater — was hij in achting tot zelf bij den paus, bij wien hij waardig is geoordeeld in verhoor en ter tafel ontvangen te worden. Welnu, deze Joannes, uw leerling, is den 12en Augustus dezes jaars in den Heer gestorven, niet een gewonen, maar een in des Heeren aanschijn kostbaren, een wonderbaren, een met mirakelen opgeluisterden dood gestorven. Druk bezocht gedurende drie dagen heel de geestelijkheid en het volk van Rome het ten toon gesteld lichaam met alle blijken van godvruchtigheid en eerbied, zelfs hem de voeten kussend; het volk, reliquieën van den zedigen Joannes willende mededragen, roofde tot driemaal al de

kleederen tot op het naakte lichaam; en, wat alles overtreft, eene blinde vrouw bij het lijk gebracht, en de hand van den zedigen Joannes op hare oogen gedrukt hebbend, mocht vandaar heengaan heel genezen van hare kwaal. Het lichaam, na drie dagen, niet op gewone wijze begraven, maar eerbiedigheidshalve eerst in eene houten, dan in eene looden kist gesloten, wordt in eere gehouden en verbeidt Gods zaligheid. Zulks zijn de tijdingen door de boden aangebracht, en uit Rome geschreven door paters van het Gezelschap van Jesus, die verlangen dat hier te Diest een onderzoek worde gedaan over zijne kindsheid en opvoeding; aan die opvoeding bij u genoten, wordt mede zijne heiligheid toegeschreven, en niet klein is de eer die hieruit moet voortspruiten zoo voor u als voor heel de orde van Premonstreit. De paters vragen u diensvolgens hoe hij zich gedroeg tijdens zijne opvoedingsjaren; welke bijzondere oefeningen van godsvrucht hij verrichtte; wat hij ooit deed waaruit als uit stralingen blijken mocht hoe hij innerlijk was gesteld; dan nog, of hij eenige teekens eener bijzondere godvruchtigheid veropenbaarde. Men begeert van u deze inlichtingen, omdat zijn leven zal geschreven en in druk uitgegeven worden.

« Gelief dus bij eerste gelegenheid hierop te antwoorden, om uwe berichten bij de andere te voegen en ze den paters mede te deelen, opdat God meer verheerlijkt worde in zijne heiligen. Welvarend zij uwe Eerwaarde. Gegeven te Diest, 7^{en} September 1621. Uw dienstvaardige Fr. J. Hulstius, proost van Diest. »

II.

Onnauwkeurig wordt in dit schrijven de 12^{e} Augustus in plaats van den 13^{en} als sterfdag van den heiligen Joannes Berchmans aangemeld; dat hij bij den paus in gehoor ontvangen en ter tafel genoodigd werd, vonden wij bij niet eenen zijner historieschrijvers aangeboekt, en schijnt dan ook bezijden de waarheid. Doch men begrijpt, dat in de eerste opwelling van de algemeene geestdrift die op het afsterven van den jeugdigen heilige volgde, ook al eenige onjuiste bijzonderheden over zijnen levensloop verhaald werden. Voor al het overige, waren de tijdingen door den proost van Sint-Sulpitius overgebriefd, de uitdrukking der

loutere waarheid, en te recht mocht de pastoor van Tilburg zich verblijden en trotsch zijn op den heiligen jongeling, weleer zijn leerling en huisgenoot.

Het ligt niet in onze bedoeling andermaal het leven van het heilig kind van Diest te boek te stellen; bevoegdere pennen hebben zulks en straks in al de talen van Europa gedaan (1); doch de lust bekroop ons van nabij den vromen man te beschouwen, die zijne eerste stappen geleidde en bewaakte en hem van jongs af het spoor ter deugd aantoonde en beminnelijk maakte.

Uitstekende feiten, aandoenlijke toestanden worden, wel is waar, niet aangetroffen in het leven van Petrus van Emmerick; hij leefde gelijk al zijne medekloosterlingen leefden, deed wat zij deden; zijne betrekkelijk korte loopbaan op aarde — hij bereikte slechts den ouderdom van ongeveer 50 jaren — vervulde hij deels achter de stille kloostermuren, deels in de herderlijke bedieningen, die hoe verheven en verdienstelijk ook, zelden toch vergezeld gaan van ongewone, opmerkenswaardige omstandigheden. Wekt hij nochtans meer dan zijne medebroeders en ambtgenooten onze aandacht, het is juist omdat hij het voorrecht genoot eenen heilige aan zijne zijde te zien opgroeien, omdat hij den grondslag legde van diens heiligheid, over welker heldhaftigheid de H. Kerk haar onfeilbaar oordeel heeft uitgesproken. *Filius sapiens lætificat patrem* (2), de wijze zoon verstrekt tot vreugde en ook tot glorie des vaders, de verheerlijking van den heiligen leerling straalt ook op den meester neder.

Veel mochten wij niet ontdekken aangaande het leven van Petrus van Emmerick, dit is ons eene reden te meer om de vruchten onzer nasporingen, hoe gering ook, niet in het duister te laten.

III.

Tusschen de verschillige vormen van 's mans naam is Petrus van Emmerick ongetwijfeld te verkiezen. Zóó toch schrijft hij zelf,

(1) Zie de boekenlijst bij VANDERSPEETEN, *Vie du B. Jean Berchmans*, Leuven, 1886, p. 394.

(2) *Boek der Spreuken*, x, 1.

waar hij hem in het Vlaamsch uitdrukt, en als hij hem in het Latijn vertolkt : *Petrus Emmericus* of *ab Emmerick*. Denkelijk werd hij zoo genaamd naar zijns vaders doopnaam, gelijk te dien tijde meermaals gebeurde; het is echter ook mogelijk dat zijne familie herkomstig was uit Emmerik en haren geslachtsnaam aan die plaats ontleende. Hoe het ook zij, Petrus werd geboren te 's-Hertogenbosch. Frederik Beyens, van het Gezelschap van Jesus, eveneens geboortig van 's-Hertogenbosch, den 30[en] September 1621 van Emmerick eenen brief toesturend, noemt hem daarin zijn aanverwant (1). Petrus had ook familiebetrekkingen te Vlijmen. Eene zijner bloedverwanten, Maria Diricx, uit deze gemeente, woonde bij hem als huismeid, toen hij pastoor was te Tilburg; zij overleed daar den 19[en] Februari 1625, en werd vervangen door hare zuster Francisca. Andere berichten aangaande van Emmericks afkomst ontbreken. Hij aanschouwde het eerste levenslicht rond het jaar 1574, dewijl, naar zijn getuigenis, hij in 1607 zijn 33[e], in 1621 zijn 46[e], in 1622 zijn 48[e] jaar beleefde. Te Tongerloo binnengetreden, legde hij er de kloosterbeloften af, zondags voor allerheiligen, 30[en] October 1594.

Weinige jaren te voren was, na velerlei beproevingen, voor de abdij van Tongerloo een nieuw en blijder tijdstip aangebroken. Bij het bisdom van 's-Hertogenbosch ingelijfd, en diensvolgens beroofd van eenen eigen prelaat uit haren schoot gekozen, had zij ruim een kwart eeuws met de noodige onderwerping, wel is

(1) Beyens schrijft bij den aanvang zijns briefs : *Reverende Domine cognate*. Het opschrift luidt : *Rdo admodum ac eximio, doctissimoque Domino, D. Petro a Emmerick, Pastori in Tilborgh, Domino et cognato suo plurimum colendo. Tilborgh.*

Frederik Beyens werd te 's-Hertogenbosch, in 1579 geboren van welhebbende ouders *(a parentibus proprio reditu viventibus)*. Zijne moeder heette Aleida Coomans. Hij studeerde de humaniora en de wijsbegeerte te Emmerik en te Keulen, en legde zich daarna op de rechtsgeleerdheid toe in Frankrijk, vanwaar hij wederkeerde met den titel van doctor in beide rechten. Na eenigen tijd het ambt van advocaat of zaakverzorger uitgeoefend te hebben, trad hij in 39jarigen ouderdom, den 6[en] Januari 1618, te Mechelen, in het noviciaat der Jesuieten. Daar zal hij den heiligen Joannes Berchmans aangetroffen hebben. Na den proeftijd, bracht Beyens drie jaren te Antwerpen over, met de studie van godgeleerdheid zich bezig houdend. Tot het priesterschap verheven in 1624, werd hem de belangrijke post van procurator der provincie toevertrouwd, en hij vervulde dien te Brussel, gedurende ongeveer twintig jaren. Terzelfdertijd was hij biechtvader in de kerk zijns kloosters. In de laatste jaren zijns levens was hij nog te Brussel metterwoon gevestigd; hij stierf daar, den 7[en] Juni 1753, in den ouderdom van 64 jaren. *Mededeeling van pater* V. BAESTEN.

waar, doch niet zonder tegenzin het haar opgedrongen vreemd beheer ondergaan. De gevolgen van dien gedwongen toestand waren hoogst nadeelig voor hare stoffelijke belangen, en vertoonden zich ook in eene min volmaakte eendracht der leden, waar verslapping der regeltucht moest uit voortspruiten. Daarenboven, ter oorzake der Staatsche bezettingen die meermaals zich in de abdij nedersloegen, en bestendig in de buurt, bij name te Herentals, sinds 1578, en in het kasteel van Westerloo gevestigd waren, had het meestendeel der kloosterlingen veiligheidshalve, in dat jaar 1578, de wijk moeten nemen naar 's-Hertogenbosch, waar zij zes jaren vertoefden.

Eenigszins rustiger werd het in de omstreek des kloosters. Door wederzijdsche overeenkomst kon men de afscheiding der abdij van het bisdom bewerken, en Nikolaas Mudtsaerts werd in 1592 tot prelaat verkozen. Op hem viel de zware taak het klooster uit zijn verval op te beuren. Hij mocht zich echter gelukkig achten onder de oudere en jongere leden voortreffelijke helpers te vinden die hem het werk van herstelling zouden vergemakkelijken, en dank aan welke Tongerloo aldra wederom zijnen ouden roem eener bloeiende en alleszins voorbeeldige abdij zou waardig zijn. Noemen we slechts den godvruchtigen Stalpaerts, later Mudtsaerts' opvolger aan de spits der gemeente, den gemoedelijken Groenenschilt, den zoo geleerden als nederigen Bosschaerts, den rijk begaafden Landtmeter, den hoogst verdienstelijken Coenen, en om de lijst niet langer te rekken, onzen van Emmerick.

Dezen stelde prelaat Mudtsaerts tot circator aan, den 16[en] Juli 1599. De circator, in de kloosters der orde van Premonstreit, is bijzonder belast op de onderhouding der tucht te waken, en daarom, gelijk zijn titel te kennen geeft, op gestelde tijden de kloosterplaatsen rond te gaan, op allen een wakend oog te houden en desnoods de overtredingen aan te klagen; men begrijpt derhalve dat alleen kloosterlingen van een onbesprekelijk gedrag tot dit ambt worden uitgekozen. Edoch, verplicht opengevallene parochiën, der abdij onderhoorig, van bekwame herders te voorzien, kon de prelaat niet lang de gewaardeerde diensten van van Emmerick ten nutte des kloosters aanwenden. Hij droeg hem weldra de geestelijke zorg der parochie Tongerloo op, en pas had hier Petrus de

eerste blijken gegeven zijner bekwaamheid in het bestuur der zielen, of hij werd, den 20en Juni 1601, door zijnen overste gezonden naar O.-L.-V.-parochie, te Diest.

IV.

Te oordeelen naar den inhoud zijner boekenkast had van Emmerick door veelzijdige en ernstige studie zich voorbereid tot de herderlijke bedieningen. Getrouw aan de voorschriften zijner orde, vervaardigde hij ieder jaar eenen inventaris der voorwerpen, door de kloosteroversten te zijnen gerieve toegestaan; vele dier lijsten geraakten verloren, doch eenige zijn tot ons gekomen en verschaffen de voornaamste inlichtingen die wij hier samenbrengen. Zoo kennen wij uit eene lijst van 1600 de boeken die hij ten gebruike had, en bij gevolg de studievakken, waar hij zich meest op toelegde.

Verklaringen van de H. Schrift, godgeleerde, catechetische, ascetische en polemische werken, en kerkelijke geschiedenis staan op de eerste plaats, en meestal zijn het schrijvers van het best gehalte, als daar zijn, vóor de godgeleerdheid : Sint-Thomas, Petrus Lombardus, Navarrus, Soto; voor de ascetiek : Ludovicus Granatensis, Blosius, Taulerus, Lanspergius en de HH. vaders Gregorius Nazianzenus, enz.; wapens ter bestrijding en wederlegging van de toen heerschende dwalingen verschaffen voornamelijk Costerus en Sonnius. De Latijnsche en Grieksche, ja ook Italiaansche letteren en dichtkunde zijn vertegenwoordigd door Cicero, Ovidius, Xenophon, Petrarca en anderen. Eenig begrip van natuur- en artsenijkunde was in die tijden voor den dorpsherder zoo niet onmisbaar, toch hoogst wenschelijk, en van Emmerick, wel wetend dat Tongerloos zonen meest geroepen waren om op den buiten het pastoorsambt te vervullen, had die wetenschappen niet geheel verwaarloosd, ten einde niet alleen in de geestelijke maar ook in de lichamelijke noodwendigheden zijner medemenschen hun nuttige hulp en raad te kunnen aanbieden. Hij beoefende daarbij ook de muziek; verscheidene muziekboeken zoo in schrift als gedrukt, en bij name die van Orlandus, treffen wij aan in zijne bibliotheek, en tusschen de voor-

werpen bij hem in gebruik, staan ook twee verschillige klaviers *(clavecimbolum, clavicordium)* vermeld.

Dat van Emmerick ware deugd aan grondige geleerdheid paarde en vervuld was met een oprecht kloosterlijken geest, blijkt eveneens uit de reeds aangeroerde inventarissen. Wellicht baart het verwondering dat wij bewijzen zijner deugdzaamheid willen zoeken in dergelijke stukken van bloot stoffelijken aard, die doorgaans niets anders zijn dan dorre opsommingen van allerlei dingen en waarin nauwkeurigheid gewoonlijk voor hoogste verdienste geldt. Edoch, eene meer dan gewone deugd verraadt haar zelve onwillens en prent haar kenmerk zelfs op de onverschilligste zaken; zoo gebeurde 't, dat van Emmerick zijne boedellijsten opmakend, hier en daar korte spreuken en opmerkingen neerschreef, die ongezocht en als natuurlijk uit zijn binnenste geweld, als zoovele droppels zijn die ons in de gelegenheid stellen met zekerheid den grond zijner godsdienstige en met deugden versierde ziel te schatten.

Het trouw en regelmatig opmaken zijns inventaris was reeds een bewijs van onderwerping, van kloosterlijke onthechting en armoede ; uitdrukkelijker toch wilde hij daaromtrent de gesteltenis zijns geestes te kennen geven, als hij bij het einde van boven vermelden inventaris van 1600 de veel beteekenende woorden schreef : « *Hæc omnia communia,* » alsof hij zegde : al de opgesomde dingen zijn wel, uit vergunning der oversten, te mijnen gebruike, ik belijd echter niets daarvan in eigendom te bezitten, want alles behoort aan de gemeente. Ootmoedig luidt het bij zijn handteeken, in 1616, wanneer hij door zijnen prelaat tot pastoor van Tilburg was bevorderd : « *fr. Petrus Emericus investitus in Tilburg utinam dignus,* frater Petrus van Emmerick, investiet in Tilburg, en moge hij ook een waardige zijn. » Over diezelfde bevordering schreef hij elders : De zeer eerw. heer Adriaan Stalpaerts, door Gods gedoogen abt van ons klooster van Tongerloo en hoogst onderscheiden door zijnen godsdienstijver, door zijne voorzichtigheid en waakzaamheid, heeft mij, ten jare 1616, den 6en Juli, krachtens de heilige gehoorzaamheid, het pastoorsambt van O.-L.-V. te Diest, dat ik gedurende 15 jaren vervuld had, doen verlaten, en in 's Heeren naam de

parochie van Sint Denijs in Tilburg opgedragen, die was opengevallen bij het overlijden van den eerbiedwaardigen frater Jan Beris; God zij mij genadig, alsook zijne gebenedijde Moeder, de heiligen Norbertus, Augustinus en Dionysius, patroon van Tilburg (1). » Achting en eerbied voor de overheid gaan hier aan de hand met nederige ootmoedigheid, en wie erkent niet uit de laatste woorden den waarlijk godvruchtigen man, wien het gebed straks zoo natuurlijk is geworden als de ademing. Hetzelfde wordt opgemerkt in zijn schrijven van 1619, waar hij den stoffelijken toestand zijns huizes blootlegt : « Mijn spaargeld, zegt hij, is zoo gering dat het schier niet verdient vermeld te worden, want terwijl ik tracht een ieder te geven wat ik schuldig ben, blijft er mij niets of weinig over », en terstond, wanneer men zulks het minst zou verwachten, vloeit hem wederom het gebed van de lippen en uit de pen : « O, hemelsche Vader, geef ons heden ons dagelijksch brood. Amen. » Verder vertoont zich de onderdanige en nederige kloosterling : « Wordt er in deze beschrijving iets bevonden, dat min behaagt, ik bid mijnen abt, ter liefde Gods, mij te vermanen, dan zal ik trachten het naar behooren te verbeteren, » en zijn schrijven besluitend : « Hiermede beveel ik mij aan den goeden, almachtigen God, aan de heilige en glorierijke Moedermaagd, aan de heiligen Norbertus en Augustinus en al de heiligen, alsook aan heel onze heilige kloostergemeente van Tongerloo (2). » Eene andere maal roept hij uit met den koninklijken profeet : « *Miserere mei Deus*, » ofwel de zoete Naam des Zaligmakers prijkt aan het hoofd zijner beschrijving, of bij het slot komt er een hartelijk « *Gloria Deo*, Glorie aan God. » Bij die stichtende aanhalingen gevoelt men er spijt over, dat niet meer schriften van Petrus' hand ons zijn toegekomen; zij volstaan echter ten bewijze der verhevene deugden waarmede de jonge pastoor van O.-L.-V. begaafd was.

(Wordt voortgezet). FR. WALTMAN VAN SPILBEECK.

---

(1) Bij HEYLEN, *Verhandeling* VIII, blz. 29, uitgave van Turnhout, blz. 196.

(2) *Peculium penes me est tam modicum ut notam hic non mereatur; quia dum studeo omnibus et singulis dare quod debeo, certe nihil aut parum pecuniæ mihi retineo. Panem nostrum quotidianum, o Pater cœlestis, da nobis hodie. Amen.... Quem (abbatem) rogo ut si quid minus in his placeat, propter Deum id dignetur præmonere, curabitur ex parte mea prout rectum erit et debitum. Et his commendo me Deo Opt. Max., beatæ ac gloriosæ Virgini Matri, Divis Norberto et Augustino ac omnibus SS. necnon sacro cœtui nostri conventus Tongerloensis. Datum Tilborgi anno* 1619, 23 *Augusti. fr. Petrus ab Emmerick, Pastor in Tilborch.*

DE BOERENLITANIE.

et was in 1606. De Nederlandsche beroerten duurden sedert 40 jaar en hadden reeds duizende menschenlevens verslonden. De zuidelijke gewesten waren nu wel onder Spanje terug, maar de Vereenigde Provinciën verdedigden zich nog immer en schenen niet tot onderwerping bereid. Zelfs hadden hare oorlogsschepen den Spaanschen Koning eenige zijner rijkste koloniën ontweldigd, voorwaar geene geringe vergoeding voor 't verlies van Vlaanderen en Brabant! België verkeerde trouwens in groote ellende. Het platte land, inzonderheid de Kempen, was diep ongelukkig. Van in de eerste dagen der troebelen hadden de troepen der strijdvoerende partijen gedurig onze landstreekn doorkruist en meermaals was de heide het tooneel van bloedige gevechten. Het eertijds zoo bloeiende Turnhout was verwoest en bijna ontvolkt; vele Kempische dorpen waren van hunne inwoners verlaten. Onze landlieden hadden 't zwaar te verantwoorden: Soldaten en vrijbuiters, zoo Spaansche als Staatsche — en de gemutineerden en rondzwervers niet het minst — teerden op den boer, dien zij brandschatten en, bij 't eerste verzet, brutaal met executie bedreigden. Geen wonder dat een wanhopige landman nu en dan een dier laffe stroopers in 't gras deed bijten.

De Spaansche Koning en de aartshertogen Albertus en Isabella wenschten vurig aan dien jammerlijken oorlog een einde te stellen. Aan twee vertrouwde mannen, Walrave van Wittenhorst, heer van Horst, en Jehan Gevaerts, secretaris van Turnhout, werd door hen de taak opgedragen om van de Staten een wapenstilstand te bekomen. De Hollanders echter, vooraleer in onderhandeling te treden, eischten als eerste voorwaarde dat de Koning en de Aartshertogen hen zouden bejegenen als eene vrije en onafhankelijke mogendheid. Dit was voor Spanje eene

vernederende voorwaarde waaraan het aanvankelijk zocht te ontsnappen. Toen werd Pater J. Neyen, commissaris-generaal der Franciscanen, op zijne beurt naar den Haag gezonden en hij was zoo gelukkig den 24ⁿ April 1607, eene wapenschorsing van acht maanden te bekomen, welke den 9ⁿ April 1609 door het gekende Twaalfjarig Bestand werd gevolgd. Doch er zouden nog lange jaren verloopen eer de Munstersche vrede (1648) de onafhankelijke Nederlanders met den Spaanschen Koning kwam verzoenen.

't Is gedurende de eerste onderhandelingen dat de *Boerenlitanie* verscheen. Ze klonk als een noodkreet der mishandelde Kempenaars, die, toen 't aan den gezichteinder scheen op te klaren, het luchtruim met hun gejammer vervulden, in de hoop misschien het hart der onderhandelaars te vermurwen. — Ook het antwoord der Staatsche soldaten is treffend: « De boer beklaagt zich dat wij hem berooven, en wij, wij strijden om hem te bevrijden van het Spaansche juk! En wat is zoo 'n boer toch? Een zelfzuchtige, een valschaard, een meineedige, die geen medelijden verdient. Ja, 't is de hemel die ons, soldaten, gelast dien godvergeten kinkel te kastijden! » Kan het wel onbeschaamder?

E. T.

Turnhout, 20 Januari 1890.

Boeren-Litanie ofte klachten der Kempische Landt-Lieden over de ellende van deze lanck-duerighe Nederlandtsche oorlooghe.

MDCVIII.

Ach, wee ons arm Lantvolc, waar zullen wy ons keren,
In desen langen Krych? Zal 't noch geen eynde zyn?
Zal den vreemdê zoldaet dan steets ons bloedt uytéren,
End' roepen : *Or sa Jehan vilain, Or sa Coquin,*
Geeft *Da*

Zo wy ze dan niet flucx van alles voor en stellen,
Wy werden (1) met de Lont gedreycht, in brandt gestelt,

(1) *Werden*, verouderd, voor *worden*.

Ot moeten stracx tot boet hun een kluyt of twee tellen
Elck onder zyn Tailljoor, end' koopen zo met gelt
Vreede *Pacem*

Och, die Peys duert niet lang, noch kan ons niet bevryden,
Maer een gemeynen Peys, bestandich end' oprecht :
Doch wilstu met de Roed noch langer ons kastyden,
Wy hebben 't wel verdient (wij kennen 't) (1) du hebst recht,
Heere! *Domine!*

Ons Ouders werden eer in harer weeldes Dagen,
Oock zomtydts gekastydt, met 's Oorloochs strenge Roên,
Maer hebben noyt zo langh 's krychs overlast gedragen,
Noyt zo veel quaedts geleen als wy (och arme) doen,
In onze dagen. *In diebus nostris*

In 't Sweet ons Aengezichts wy d'armen Kost besueren,
Na d'Aerde vroech end' laet, neerbuygend onze Neck;
Doch voor den Vremdelinck wy tassen onze Schueren,
Ja zelfs ons Huysgezin 't lydt dickmaels Broodts gebreck :
Want daer is geen. *Quia non est*

Het dorre Kempen-Landt met pyne wy bevruchten
Tot 's eygenaers ghenot end' noodt van Wyf end' Kindt,
End' hopend op het lest te beuren onze vruchten,
Eylaes! het slaet ons mis, want alles stracx verslindt
Ander *Alius*

Sy plagen ons om 't eerst van d'hooch end' lege zyden;
Nu den Kaes-jager (2) boos, nu den Vry-buyter wreet,
Den meesten overal ons nu zo lange tyden
Doen de Gemuyteneerd, end' andere meer, God weet
Wie *Qui*

Elck is een dapper Man, om ons wel op te scheren,
De Koop-man achter d'Hegh stil deur de beurs te ryen,
A la discrétion op den Boer vry te teeren :
Maer niemant die, om ons van ongelyck te vryen,
Strydet *Pugne*

---

(1) *Kennen*-bekennen.
(2) *Kaesjager*-Kaasboer, Hollandsch soldaat. — (3) *Opscheren*-scheren.

Eylaes! Wat helpt de klacht? Wy roepen tot dc Doven,
De Boer en heeft geen noodt, den Huys-Man goedt gedaen,
Is Gode leedt gedaen, by schelmen die geern rooven
Die ons slaen end misdoen in plaetze van te staen
Voor ons. *Pro nobis*

O Heere, dù die kenst ons' swaren noodt end' quale,
Die goedertierlyck helpst den Hulpeloozen Man,
Dees Wolven van ons weert, end' haren loon betale;
Wie isser doch die 't hun te recht vergelden kan,
Dan dù *Nisi tu*

De Vrede dit gespuys kan plagen in 't gemeene,
Zy krygen 't uyt den Krygh, zulck volck in troubel water vischt;
Des 't arme Nederland' een goeden Peys verleene,
Want dù alleen ons hoop end' alles machtig bist,
Onze Godt! *Deus noster!*

Zo zal men eer lang zien hun moedtwil afgesneden,
End' voor 't Lontrecht 't Landtrecht in zynen Ouden schyn,
Zo zal men 's scherp Geweer, tot Sickels krom versmeden,
End' d'eerste Gulden Eeuw end' Goede tydt zal zyn.

Zo zullen wy met lust eens mogen schryven *Finis*
Bij onze langh ellend' end' al 't geleden quaedt,
(Zo den Peys maer oprecht geduerich ende fyn is)
End' dy, O Goede Godt, danck zeggen vroeg end' laat.
Denckt op 't einde.

Vroomheyt der Lant-Lieden ofte antwoordt der Krychs-knechten op de vorighe Boeren-klachte.

De boeren werden daer geheten goede lieden
Zo werden zy te recht boos end' ontrou geacht,
Scherp-zinnich, met krackeel end' valschen eedt t' ontvlieden,
Als haren Landts Heer zegt, eyschende zyn pacht :

Da

Als zy die met proces lang hebben doen verlengen,
End' d'haer de halve pacht verpleyt heeft, tot een boet,
Zy hem een mageren Gans oft koppel Hoenders brengen,
End' komen zo quansuys weer bidden met ootmoet

Pacem

Hy werdt nog niet betaelt, zy weten van geen tellen
D'een pacht op d'ander loopt, zy bruycken vast zyn Gelt,
Wil hy dan noch op 't lest een pacht oft twee quytschellen,
O dat 's een nobel baes, end' werdt als kacks (1) gegroet

Domine !

Zy dragen zich gelyck der Landen eygen Heeren
Gaens uyter huere, hun de na huer komt voor al.
Met dreygementen zy all' ander Pachters weeren,
End' roepen : Niemandt die ons onderhueren zal

In Diebus nostris

Zy hebben Gheldts genoech, voor Rechters, Advocaten,
Voor 't Kaerdtspel end' Herberg : maer zo een Koopman slecht (2)
Hun eenich Gelt of Waer, heeft op geloof verlaten,
Het zyn arm' Kalisen. (3) De man verliest zyn recht,

Quia non est

Beschuldichtse voor recht van diefte dyner vruchten,
De Rechter dyn bewys aanhore, voor gewis
Ghy verliest het Proces : want 't zyn maer qua geruchten.
Met valsche Eeden zy betuygen dat het is

Alius

Zy hebben 't eeuwichlyck op onzen dienst geladen,
End' zyn doodt Vyanden van d'armen Oorloochs-man,
Hoe menich vroom Zoldaet is van hun oyt verraden,
Ja heymelyck vermoort? 'T is waer, men zeggen kan

Qui

Wy hebben zomtyts wel van haren kost genuttet,
Uyt grooten hongersnoodt, dat staet den Krychs-man vry,
Die hun voor het geweldt der vyanden beschuttet.
Zo hy zich des beklaecht, d'Huysman (4) zelf Krychs-man zy :

Pugnet

---

(1) *Als kacks*-kwansuis. — (2) *Slecht*-slechts. — (3) *Kalis*schooier, arme drommel. — (4) *Huysman*-landman, dorpeling.

Wy weten hoe fraey zy de lorren kunnen draeyen
Ontstelende 's Landts recht met schalckheyd end' bedroch,
Zy doen wel hun profyt met alles wat te maeyen,
Maer hebben Kruys noch Munt voor d'eygenaren noch

Pro nobis

Dit trouweloos Gheboefft, deur d'Oorloogh werdt benouwen
Wy Krychs-lien straffen hun na dyn (1) gerechticheydt
End' haer verdiensten, Heer, want ieder man aanschouwet
Dat niemandt hun dees Roed' des Oorlochs heeft bereydt

Nisi tu

Wil dees snoô Boeren weer in d'eersten staet herstellen,
Ver-vorm hun dubbel Hert van allen arghelist,
Dat zy hun handel voorts met Trou end' Eer versellen
Vermorv hun straff ghemoedt, want Dù Almachtig bist,

Deus!

Zo zullen zy welhaest dyn toornicheit zien swichten,
End' 't gansche Neder-Landt, van 's Oorlochs plaegh bevrydt,
Zo zullen wy ons meed ten Landt-bouw gaan verplichten
Opdat alsdan oock zy de weeld' end' goede tydt

Noster.

Zo zullen wy na wensch geraecken tot een eynde
Van ons armoed', end' 't Landt van 't Spaensch juck zien ontlast :
Och, offt de Vyandt slecht in goeder trouwe meynde!
't Begin dick (2) wel behaeght, *'t Eynde* draeght de last.

(1) *Na dyn*-volgens uwe.
(1) *Dick*-dikwijls.

Het Turnhoutsch Heybloemken (1)

OP HET FEEST DER « VIOLIEREN » TE ANTWERPEN.

1561.

Het rederijkersfeest der *Violieren*, in Augustus en September 1561 gevierd, staat met gouden letters in de Nederlandsche jaarboeken aangeteekend. Het bestond in twee deelen : een Landjuweel en een Haagspel.

't Ligt niet in ons bestek die feestelijkheden, waarbij eene nooit geëvenaarde pracht werd tentoongespreid, hier breedvoerig te behandelen. Zeggen wij slechts dat 14 rederijkerskamers, onder welke het Herenthalsche *Kawoerdeken* (2), aan het Landjuweel deelnamen en dat de Antwerpsche bevolking, den 3n Augustus, in den optocht der mededingende kamers 1393 rijk uitgedoste gildebroeders te paard en 23 groote en 197 kleinere praalwagens vol bewondering toejuichte. Drie weken duurde de wedstrijd ; dagelijks werden, op eene stellage ter groote markt, *Spelen van Sinne, Esbattementen, Factiën*, enz. voor het volk vertoond.

Op het Landjuweeel volgde het Haagspel. Ofschoon slechts vier kamers, de *Jennettebloem* van Lier, het *Heybloemken* van Turnhout, de *Korenbloem* van Brussel, en de *Bloeiende Wijngaard* van Berchem, waren ingeschreven, moest het in luister voor het Landjuweel nauwelijks onderdoen.

Den 24n Augustus deden de vier kamers haren intocht in de Scheldestad.

---

(1) De kaart der kamer *Het Heybloemken* werd in 1386 door Maria van Gelderland goedgekeurd.

(2) Het *Kauwoerdeken*, een der oudste kamers van 't land, speelde in 1478, 1488 en 1498 te Lier; in 1497 te Antwerpen; in 1532 te Brussel; in 1510 gaf het *Kauwoerdeken* zelf een Landjuweel, waarop o. a. de Antwerpsche *Violieren* en *Goudbloem* met 400 man verschenen.

De Turnhoutsche rederijkers, ten getalle van 75 man te voet meest allen met toortsen in de hand, waren gekleed in taneiten kazakken, zwarte kousen, roode hoeden met witte pluimen, blauwe en witte sluiers (de kleuren onzer stad) met een kransje van heibloempjes er op gevlochten. Op hen volgden een sierlijke wagen met zeven maagdekens, de vrije kunsten verbeeldende; 72 rederijkers met toortsen in de hand te paard, en 15 met taneit laken overdekte wagens met twee gildebroeders, elk twee toortsen houdende (1).

Het *Heybloemken* droeg twee blazoenen in den stoet. Het eene vertoonde het beeld der H. Appolonia, beschermheilige der Kamer; spreuk : *Wii heibloemkens bieën vrucht met bliiscapen,* afgebeeld door WII — heibloemen — bieën — eene vrucht — MET BLII — twee schapen; boven, het wapen van Keizer Karel; rechts, het wapen van Brabant; links, het wapen van Turnhout; onder, het jaartal 1538.

Het ander blazoen was geheel in beeldspraak en vertoonde : boven, het wapen van Jan van Hasselt, prins der kamer; beneden, het wapen der stad. Onder dit blazoen stond het volgende dubbel naamdicht :

T*is nu tontspringhene bequamen* T*yt*
V*uyten slape der droefheyt om vreuchts* V*seren*
R*as dan Minervisten sonder eenich* R*espyt*

(1) *Spelen van Sinne*, Antw. 1562. Deze beschrijving verschilt nog al merkelijk van de meer omstandige, door den heer Edw. van Even in zijn *Landjuweel van Antwerpen* naar een handschrift, nu ter Kon. Bibliotheek, medegedeeld, en die den intocht der Turnhouters voorstelt als volgt :

« 2 wapenen te peerde met cransen van Heybloemen ghemaeckt; 1 pyper en eenen « trommeleer ghecleet te voet, 1 herault te peerde, 31 paer te voete elck met een tortse « in de handt; 2 te peerde met bannerollen met wapen, 1 punct met Rhetorica daer op « en de 7 vry consten. Item noch 2 te peerde met stocxkens in de handt; 12 paer te « peerde elck met een tortse, 1 blasoen tusschen 2 peerden met tortsen, noch 11 paer « te peerde ondertusschen in de handt hebbende tortsen en stocxkens, 2 bannerollen met « eene trompet te peerde; de Prince, Hooftman en Schoutet, 8 lackeyen, 2 te peerde; « eenen waghen met een maecht voor daer in sittende, met 2 personen daerop; noch « eenen waghen wt synde, noch 2 wt synde; eenen met eenen cnechte; eenen waghen « met een blasoen, en den sot voor op een peert; noch eenen met eenen joncxken; « noch 5 waghens sonder joncxkens off meyskens. *Nota :* dat op elcken waghen 2 per- « soonen saten met 2 tortsen en 2 vierpannen, ghedeckt met tanneyten laken huyven, « de wagheluyden alle ghecleet. Tanneyte casacken, hoeden root, cransen blau en wit, « pluymen wit, causen swert, broskens wit. »

N*ernstelyck wilt Rhetorices lof* N*arreren*
H*ier bij d'Andwerpsch Violierken const* H*anteren*
O*p dat wij* HEYMBLOEMKENS *jonck metten* O*uwen.*
V*rucht bieen met blyscapen, en druck* V*erneren*
T*is* HASSELTS *begeiren ons Prince vol* T*rouwen.*

Den 28n begonnen de vertooningen van het Haagspel met een welkom der *Violieren* aan de mededingende kamers. Den volgenden dag speelde de *Jennettebloem;* den 30n, de *Bloeiende Wijngaard;* den 31n het *Heybloemke* (1)*;* den 1e September, de *Korenbloem;* den 2e traden de *Violieren* andermaal op met een Vaarwel. Vervolgens werden de prijzen uitgedeeld.

Onze kamer behaalde den 2e prijs van het luisterrijkst inkomen; den 2e prijs van de vrijheden en dorpen voor het beste *Esbattement ;* den 1n prijs van het *Spel van Sinnen* en den 1n prijs van het « onnooselycst oft innocentelyckst den sot te maken ».

Onnoodig te zeggen dat onze rederijkers bij hun terugkeer in de vaderstad, met groote eerbewijzingen door wethouders en bevolking werden onthaald.

Gaarne zouden wij hier al de stukken mededeelen die onze kamer te Antwerpen heeft gespeeld; doch het *Spel van Sinne* en de *Prologhe* zijn te uitgebreid. Wij geven hier slechts de *Factie,* eene vermakelijke, oorspronkelijke en om zekere spraakwendingen en uitdrukkingen, heden ten dage in onze stad nog in gebruik, uiterst belangwekkende verdichting. Misschien zullen sommige onzer lustige medeburgers in deze Factie het eigenaardig karakter hunner vaderen waardeeren.

Turnhout, Februari 1890. E. T.

---

(1) Het *Heibloemke* voerde op : een *Spel van Sinne,* samenspraak door drie zinnebeeldige personnages : *Constich geest* (een jonghelinck aerdich gheabitueert), *Rypelyck verstandt* (een deghelyck man als een Doctoor) en *Subtyl versinnen* (een man als den voorgaande), over de prijsvraag :

Welck hantwerck oirboirlycste is van doene
En eerlycste, nochtans seer cleyn gheacht.

De oplossing der Turnhouters was : *Landswinninghe* of Landbouw.

Verder speelde het *Heyblomke* een *Prologhe* :

Hoe elck behoort gherust te zyn in zyn deel.

Personages : *Benaut van herten* (als een verdwaelt wechveerdich man singende) en *Redene* (eene gheestelycke vrouwe heel antycx ghecleet.)

Ten slotte, de *Factie.*

FACTIE.

PERSONAGIEN.

Ruervijncke	*Een trommel-slaghere.*
Hopman Scheyndkuekene	*Een vet man.*
Langderm	*Een oubollich Crijchsman.*
Hoolbuyck	*Een Crijchsman.*
Ruymschotele	*Een Crijchsman.*
Slickbrocke	*Een Crijchsman.*
Selden-sat	*Een Crijchsman.*
Mach-ghenouch	*Een Crijchsman.*
Schoontueghe	*Een Crijchsman.*
Scepoppe	*Een troswijf oubollich.*
Schuyffelscapraye (1)	*Een troswijf* (2).
Alle gadere.	

Ruervynck. (Ruervyncke slaet een weynich de trommel).

Hoort, hoort, alle die willen soudye (3) winnen
Onder den grave van Schocklandt (4) hoich verheven,
Compt voort, en laet u tot desen tye kinnen
Opdat ghy als slockers wordt innegescreven;
Men sal elcken soudt (3) na syn verdienste gheven,
En na dat hy hem cloeckelyck derff vermeten.
Hij wil tcasteel van Bystervelt (5) gaen doen beven.
Dus compt byden Hopman hier zijnde gezeten;
Dwelck ick u allen als Ruervyncke laet weten.

Hopman (hier sit Hopman en schrijft).

Die niet en mach eten, dient hier niet ten spele,
Mager tafelen schrabbick all vuyt myn cele (6);
Maer die seer vele mogen eten en schranssen (7),
Die zijn altemael van mijnen grootsten hanssen (8).
Dus compt binnen schanssen tis myn begeiren,
All die soudt winnen wilt.

Langderm.

U rustich vercleiren,
Her Hopman Scheydkueckene, hebbick wel ghehoort.
Dus begerich ingescreven tzyne rechtvoort,

(1) *Schuyfelscappraeye* — tafelschuimer.
(2) *Troswyf* — soldatenwijf.
(3) *Soudy, soudt, sulden* — soldij. *Sulder* — bezoldigd krijger, soldaat.
(4) *Schocklant*, van *scocken* — gulzig eten.
(5) *Bysterveld* van *bijster* — uitgeput, doodarm. *Bijster maken* — ledig maken.
(6) *Cele* — cedel, contract.
(7) *Schranssen* — kauwen, met de tanden breken
(8) *Hanssen* — Jannen.

Want in smetzen ben ick soo vromen caelgie (1)!
Ick wou ghy my eens saecht in een battaelgie
Daer twelff schotelen pappen gericht stonden :
Noyt cloecker man en was in sulcken gevicht vonden (2),
Sy bleven verslonden, al waerder noch achte.

Hopman.

Na alsulcken volck eest dat ick al wachte.
Men sal u een goede besuldinghe doen.
Hoe is dynen name?

Langderm.

Langderm seer frisch en coen,
Die in elck Lamoen met eten winne den prijs.

Hoolbuyck.

Her Hopman, hier is Hoolbuyck naer u advijs,
Die lestmael vyftien schotelen boonen adt.
Dus opdat ick den hoop oick mach verschoonen (3) wadt,
Teeckent my inne, ick en sal u niet afgaen.

Hopman.

Hoolbuyck, vromen Crijchsman, dat wordt gedaen;
Deur u cloeck vermaen (4), zuldy winnen dobbel soudt.

Ruymschotele.

Scheyndtkeukene, her Hopman, zeer cloeck en stoudt,
Mynen dienst onverstoudt ick hier presentere;
Van etene ick nimmermeer en cessere
Altoos op en neere gaet myn kinnenbacken :
Thien scotelen erten zoudick binnen smacken,
Ja, al waerder noch meer, ik soude ze ontgespen.
Daer en boven atick wel een goet paer hespen
Met twintich pondt broots, als Ruymschotel vailiant.

Hopman.

Om dat ghy in vromicheyt syt verre bekant,
Suldy als een frisch quant winnen dry sulden.

Slickbrock.

Ick wil my oock geven in uwer hulden
Want noyt man en vulden zoo wel synen croppe

(1) *Caelgie* — kwakkel.
(2) *Vonden*, verouderd, voor gevonden.
(3) *Verschoonen* — schooner maken.
(4) *Vermaen* — gezegde.

Als ick lest dede : ick adt een heel schaep oppe
Daer toe noch een soppe van vyfthien pondt broodts,
En noch en was ick niet sat (1).

Hopman.

Ho! ho! dats wat groots!
Ghy meught met recht wel Slickbrock genaem zijn.
Wildy den greef dienen?

Slickbrock.

Ja ick, ongebloemt fyn (1);
Ick en sal niet beschaemt zijn waer datick come.

Selden-sat.

Her Hopmam, hier is Selden-sat (2) als die vrome.
Die wil u oick helpen den toch (3) verstercken.
Ick can soo vroomelyck metten tanden wercken,
In desen percken vindt men mijns gelycke niet.
Int knappen ick u geenszins beswijcke. Ziet
Hoe lange dattet oick eenichsins mach dueren,
Ick ete op myn stucken, niet in dachueren
Sonder verdrach. Rueren can ick myn caken wel :
Ick sou wel vuytteiren voor alle saken snel
En byster maken fel een heel bottelrye (4).

Hopman.

Ghy sult oick winnen dobbel soudye.
Maer staet wat op sye, daer compter noch eenen.

Mach-ghenoch.

Hier is Mach-ghenoch, oock hol totten teenen,
Willende oick ingheschreven syn op trouwe,
Want een koeyketel vol boeckqueyten brouwe (5)
Ick herde wel (6) soude op mijn sat verslinden.

Hopman.

Ick en mocht geenen cloeckeren slocker vinden
Dan ghy en syt, alsoo ick wel micke (7) :
Ghy sult vaendrager sijn!

---

(1) *Ongebloemt fyn* — waarachtig.
(2) *Sat* — verzadigd; *Selden-sat* — zelden verzadigd.
(3) *Toch* — rij.
(4) *Bottelrij* — wijn- of bierkelder.
(5) *Brouwe* — pap.
(6) *Herde wel* — zeer wel.
(7) *Micke* — bespeur, opmerk.

Schoonteughe.

Her Hopman, en icke,
Hoe slechtelyck dat ick hier sta ten tooghe (1)
Ick mach oick alte wel myn nat en myn drooghe,
Want tsavons houdt myn slaepdrancke achtien pot.
Dus moetty my Schoonteuge hebben oft het waer bot :
Ghy soudt cranck beschodt (2) sonder mij bedrijven.

Hopman.

Wel aen, wel aen dan, om des vreuchts beclyven (3),
Ghy zult oick dobbel sulder zijn met vrede.

Schepoppe.

En wij volgen u oick na doude sede ;
Wij willen oick mede, als trosvrouwen fraeye.
Ick heet Schepoppe.

Schuyffelscapraye.

En ick, Schuyffelscapraye.
Wij soecken onse gaeye recht naden aerdt.

Hopman.

Hy ! dats om recht ! Nu willen wy opde vaerdt
En sullen des Graven van Schocklandts leet wreken,
Treckende na Bysterveldt met fellen treken.
Dus onbesweken, hoort toe na tbetamen :
Langderm, Hoolbuyck, Ruymschotel, Schoonteughe bij namen,
Slickbrocke, Seldensat en Machghenoech,
Elck steke zyn vingheren op na myn ghevoegh (4),
En doet uwen eedt als cryghslien ghepresen.

Alle gader.

Gheerne, her Hopman.

Hopman.

Segt my dan na midts desen :
Hier sweren wy altsamen met eenen snappe....

Cryghslie altsamen.

Hier sweren, etc.

(1) *Ten tooghe* — ten toon.
(2) *Cranck beschodt* — slechte vruchten, geringe inkomst, slecht werk.
(3) *Om vreuchts beclijven* — tot vermeerdering der vreugd.
(4) *Na myn gevoech* — naar mijn wil, op mijn bevel.

Hopman.

Byden Boeckweyten bry en botermelcx pappe...

Cryghslie alle.

Byden Boeckweyten, etc.

Hopman.

By lever en rundtvleesch, pensen en crauweyen...

Alle.

By lever, etc.

Hopman.

Byden Hutspot, schaeps clauwen en spectaseyen (1)...

Alle tsamen.

Byden Hutspot, etc.

Hopman.

Den Grave van Schocklandt tsy avondt of noene...

Alle.

Den Grave van, etc.

Hopman.

Ghetrouwe te zyne met herten coene...

Alle.

Ghetrouwe te, etc.

Hopman.

Hem vromelyck by te stane in alder noot...

Alle.

Hem vromelyk, etc.

Hopman.

Soo waerlyck help ons goeyen Vlemschen kees en broodt.

Alle.

Soo waerlyck, etc.

Hopman.

Nu willen wij opte gaerde sonder hoonen.
Maer comen wy daer spaercant en splijtmijte (2) woonen,
Daer sullen wy niet ten beste zyn ghelogeert,

(1) *Specterseye* of *spectaseye* — spekkoek.
(2) *Splijtmijte* — die eene mijte (zeer gering koperen muntje) splijt, vrek, gierigaard.

Want die tafel isser spaerlyck ghestoffeert.
Dus onghecesseert, laet ons eer wij vertrecken,
Eens dansliedeken singhen om vreuchts verwecken.

LIEDEKEN.

Aerdighe gheesten, die ter feesten
Hier zijt comen triumphant,
Minst metten meesten, wilt volleesten (1)
Alle vreucht zeer abundant;
Fraey Rhetorycke menichtieren
Baert hier nu vrij onbeswaert.
Ter eeren der soeter Violieren,
Sijn wij Heybloemkens hier vergaert.

Ghegroet nu zyt tot deser tydt
Alle die der Const goet herte draecht.
Acht op gheenen nijt, maer denkt met vlijt :
Tis beter benydt dan beclaecht.
Al mach Soïlus (2) wat crayieren (3)
En toonen zynen fellen aert,
Ter eeren der, etc.

Al die beminnen met herten, met sinnen
Die eere en welvaert deser stadt,
Wilt buyten en binnen, om drucx verwinnen,
Tot vreuchden maken eenen padt.
Helpt ons Rhetoricam heerlijck vieren.
Binnen Andwerpen hooch vermaert,
Ter eeren, etc.

Doirloochs gherucht is nu ghevlucht
Hetwelck ons vreughde rapen doet.
Dies biën wy vrucht al sonder ducht
Seer vrolijck met blyschapen soet.
Om dat Peys is wy nu versieren;
Oubollighen crygh, tsy u verclaert,
Ter eeren, enz.

Al die u gheneirt en vromelyck teirt
Altydt alst u ghebeuren mach,
Tzij gast of weirdt, twordt op u begeirdt,

(1) *Volleesten* — volbrengen, voleinden.
(2) *Soïlus* — een snoeshaan, die op iedereen en alles wat af te keuren heeft; verachtelijke snoever.
(3) *Crayieren* — schreeuwen.

Compt by ons vendel sonder ontsach,
En helpt ons winnen deur u bestieren
Bysterveldt seer wel bewaert :
Ter eeren, enz.

Princelyck graen, dit is ghedaen
Ter eeren van u seer excellent.
Orlof seer saen (1), wy moeten gaen
Vertrecken naer ons logiment,
Den wyn gaen drincken en vrolyck bieren (2) :
Ter eeren der soeter Violieren.
Syn wy Heibloemkens hier vergaert.
Vol gbebrecx (3) De Hose (4).

(1) Seer saen — Zeer spoedig.
(2) Bieren — feesten.
(3) Spreuk van den facteur.
(4) *Joris D Hose* was de facteur van 't Heybloemke. Hij hield een boekenwinkel in de Paterstraat en werd den 19e October 1568, wegens lidmaatschap van het Consistorie der Evangelisters te Turnhout en verkoop van kettersche boeken, op doodstraf uit de landen en heerlijkheden van koning Philips II, door den Raad van Troebelen gebannen. Waar hij gebleven is weet men niet.

De heerlijkheden van het land van Mechelen

DUFFEL, GHEEL EN HUNNE HEEREN

DOOR

J.-THEOD. DE RAADT

(Vervolg zie bladz. 13).

Hendrik bezigde (1294, 1296, 1301) een ridderzegel waarop het schild des ridders en de schabrak van 't paard met de drië palen der Berthout's en een vrij kwartier van hermelijn zijn versierd; helmteeken, (dat men ook op de sternplaat van het paard wedervindt) : het uitgerand scherm of de waaier der heeren van Mechelen; randschrift : S. HENRICI BERTOVT DOMINI DE GHELE. Het tegenzegel draagt een schild met drie palen en een vrij kwartier van hermelijn beladen met een meerltje, boven van een wassenaar vergezeld; randschrift : S. SECRETVM DNI DE DUFFEL (1).

In 1304 bediende Hendrik zich van een driehoekig zegel welks veld gansch wordt ingenomen door een schild met drie palen en een vrij kwartier dat met een spoorradertje is beladen [2].

Volgens het armoriaal van den wapenkoning *Gelre* (XIV[e] eeuw), was het schild van DIE HE VA DUFFEL als volgt : van goud met drie roode palen met een vrij kwartier van hermelijn; helmteeken :

---

(1) *Abbaye de Roosendael*, carton IV. — *Zegelverzameling van het Koninklijk Museum van oudheden en wapenen*, n. 3443. — BUTKENS, op. cit. II, 138 en 179. De hermelijnstaartjes zijn slecht gegraveerd; men zou zeggen blokjes.

(2) Butkens (op. cit. II. 139) deelt eene afbeelding mede van dit zegel, welks randschrift in schrijvers tijd reeds was afgesleten. Het zegel gelijkt treffend aan dat van Bebbeken (Z. onze notitie over Berlaer). Men zou moeten veronderstellen dat Bebbeken zijn zegel aan Hendrik III Berthout, zijn bloedverwant, voor die gelegenheid had toevertrouwd.

eene vlucht van zilver en rood met een in blanco gelaten vrij kwartier.

't Spreekt van zelf dat dit vrij kwartier moet zijn van hermelijn. Naar onze meening, heeft Gelre eveneens verwaarloosd den rechtervleugel met goud te kleuren. Wij hebben van zilver geblazoeneerd, omdat men is overeengekomen als van zilver te beschouwen de gedeelten der wapenschilden welke zonder metaal of kleuren zijn geschilderd. Waarschijnlijk heeft een opvolger van Hendrik III het helmteeken aangenomen dat bij Gelre is afgebeeld, en het gouden veld door een zilveren veld vervangen.

Nog heden ten dage voert Duffel de palen van Berthout en een vrij kwartier van hermelijn.

Verkeerdelijk verbeeldt Butkens (II, 13) het wapen van Gheel als van goud met drie roode palen met een vrij kwartier van zilver met een zwarten vogel beladen. Hetzelfde veld, met een vrij kwartier van goud met een blauwen dwarsbalk — wat het oude wapen van Grimberghe is — wordt door Butkens aan Waelhem toegekend. Waarschijnlijk was 't op zijne getuigenis dat een koninklijk besluit van 1849 dit wapen aan Waelhem heeft vergund. Dit wapenschild strookt echter geenszins met het oude schepenzegel dier gemeente, waarvan de heer A. Wauters eene afbeelding mededeelt : het vrij kwartier is er van hermelijn.

Het zegel der gemeente Gheel van 1658, waarvan wij hieronder, naar de matrijs die ten raadhuize aldaar wordt bewaard, eene nauwkeurige afbeelding mededeelen, vertoont het wapen der Berthout's van Duffel door een vogel getopt.

Ten gevolge van het koninklijk besluit van 6 Februari 1837, de gemeentezegels regelende, sprak de gemeenteraad van Gheel op 19 Juni van dat zelfde jaar den wensch uit « dat men zou bekrachtigen en handhaven het wapen eertijds geschonken aan de gemeente... welker titels van vergunning waren zoek geraakt of vernietigd [?]. Bij open brieven uit Parijs in dato 15 September 1841, verleende koning Leopold goedkeuring aan de wapens van Gheel, welke op de volgende vrij zonderlinge manier worden beschreven : van goud met drie palen van rood en een vrij kwartier van hermelijn met negen staartjes, 3, 3 en 3 bezaaid; het schild omringd van zilveren acanthusbladeren en getopt door een koekoek met natuurlijke kleuren [1]. »

Wij uiten den wensch dat Waelhem zijn vroeger wapen herneme en dat de vogel van 't wapenschild van Gheel verdwijne; immers, dit toevoegsel zondigt tegen de regels der heraldiek; overigens, zeggen wij het, niets belet dat verscheidene gemeenten uit eene zelfde landstreek die eertijds aan dezelfde heeren toebehoorden, hetzelfde wapen voeren.

* *
*

Hendrik III schijnt in 1304 of 1305 te zijn overleden; trouwens, wij zien zijn zoon, van denzelfden naam, omtrent dien tijd in bezit van Duffel en Gheel. Zeelhem keerde onder de heeren van Diest terug (2).

In Augustus 1292 bezegelde Hendrik IV eene scheidsrechterlijke uitspraak aangaande het personaat van Gheel. Het zegel, van 28 m/m, vertoont een schild met drie palen en een vrij kwartier van hermelijn, welk vrij kwartier beladen is met een schildje met drie leeuwen....; randschrift : .... E DVFFLE

(1) In de heraldiek wordt het getal staartjes van een effen veld van hermelijn volstrekt niet bepaald; het loofwerk of de bladeren rond een schild worden ook niet aangewezen als een wezenlijk deel van het blazoen uitmakende.

(2) De laatste oorkonde waarin Hendrik III zich, naar ons weten, heer van Zeelhem noemt, is van 1301. In 1328 behoorde die heerlijkheid aan Gerard, heer van Diest en kastelein van Antwerpen. Men raadplege dienaangaande eene belangrijke notitie : *Documents concernant la chartreuse dite du Mont-Saint-Jean-Baptiste, à Zeelhem, près de Diest*, in de *Analectes p. serv. à l'hist. eccl.*, XVI, 318. Eene onlangs uitgekomen beschrijving van Zeelhem vermeldt niet eens de Berthout's onder de heeren dier plaats.

CHEVALIER. Vermits zijn vader toen nog leefde, wordt hij in 't charter genoemd *Dominus Henricus de Duffle, junior* (1).

Hendrik Berthout, *dominus de Ghele et de Duffle*, en zijne echtgenoot Beatrix (van Rotselaar) verkochten in 1305, *feria quarta post quasimodo*, aan Jan van Rotselaar, abt van Averboden, zekere bezittingen te Veerle; maar de hooge rechtsmacht over dat dorp behield hij voor zich (2). Met den abt van Tongerloo had hij nopens de tienden van Rethy een geschil, hetwelk door bemiddeling van den Luikschen bisschop in 1307 werd bijgelegd (3). Drie jaar later op Pinksterdag, bevestigde hij Averboden in 't bezit der goederen van Bladerdonck en *Varenryt*, maar hij behield voor zich de voogdij dier eigendommen (4). In 1312 hing hij zijn zegel aan 't charter van Cortenberg alsook aan een ander charter, door den heer van Mechelen ten voordeele van 't klooster Roosendael gegeven, en, 's maandags na St. Marten, verleende hij zijne goedkeuring aan den verkoop door zijn broeder Egidius aan dezelfde geestelijke gemeente gedaan van een half bunder lands te Stadteijcken, hetwelk van hem te leen werd gehouden (5).

Het *Latijnsboek*, een leenboek dat in 1312, dus na 't overlijden van hertog Jan II, werd geschreven, vermeldt Hendrik IV onder de leennamen van Jan III, van wien hij *mansionarios et bona de Vucht* (*apud Ghele*) te leen hield. Men vergete niet dat Duffel en Gheel onder het leenhof van Mechelen waren.

Den 8^n^ Maart 1313, drukte hij zijn zegel op brieven waarbij Gerard, heer van Diest, aan de stad Diest zekere goederen verpandde tot verzekering eener som gelds welke hij haar schuldig was (6). Toen hertog Jan III, den 24^n^ Mei daarna, aan graaf Gerard van Gulik en aan den heer van Mechelen, wien hij 't regentschap van Brabant kwam op te dragen, beloofde, hen voor alle uitgaven gedurende 't regentschap te zijnen behoeve

(1) Archives départementales, te Rijsel.

(2) *Cartul. d'Averboden*, f° 292.

(3) *Het dorp Rethy.* (Turnhout, 1860). Dit werkje bevat, in de geslachtlijst der Berthout's, verscheidene dwalingen.

(4) Cartul. d'Averboden f° 265.

(5) *Abbaye de Roosendael*, cart. I.

(6) C. STALLAERT, *Histoire de la ville de Diest.*

gedaan, schadeloos te stellen, was hij een der borgen van den hertog (1).

Op St. Laureisdag van dat zelfde jaar, schonken Hendrik en zijne vrouw aan de abdij Roosendael hunne tienden van Herenthout en *Boudele* (2). Donderdags na Allerheiligen 1315, verleenden zij een charter waarin ook de namen voorkomen van Arnold Berthout, broeder des heeren van Duffel; Jan Berthout, genaamd van Berlaer, heer van Keerbergen en Helmond, zijn neef, en Floris Berthout, heer van Mechelen, *synen lieven heere ende neve* (3).

Beatrix van Rotselaer was dochter van Gerard, heer van Rotselaer, erfseneschalk van Brabant. Zij voerde in zilver drie roode leliën met afgesneden voet.

Hendrik en zijne vrouw maakten in 1320, *'s vrydachs na St. Martensdach*, hun testament : aan hun oudsten zoon Hendrik (V) lieten zij al hunne goederen na, behalve die van Rethy. Deze vervielen aan hun tweeden zoon, Gerard, die ze van zijn oudsten broeder te leen zou houden. Gerard moest aan zijn broeder Jan jaarlijks betalen 60 lb tournoois, welke rente kon worden afgelost met 600 lb. Van zijnen kant moest Hendrik (V) aan elk zijner jongere broeders, Raso, Willem, Floris, Arnold en Walter, eene rente betalen van 50 lb, uitkeerbaar met 500 lb. Het testament bepaalde verder dat indien een der broeders kinderloos overleed, zijne goederen half aan Hendrik, half aan de andere broeders zouden toekomen, en dat, zoo Hendrik zonder wettige erfgenamen stierf, zijne bezittingen tot den oudsten der andere broeders zouden overgaan. Ingeval de erflater vóór zijne vrouw overleed, dan zou deze laatste de helft der goederen van den aflijvige bekomen en hare rechten op haar vaderlijk erfgoed van Rotselaer en *Wachesele* behouden (4).

Hendrik IV stierf kort nadat het testament was gemaakt.

Gerard van Duffel trouwde driemaal : 1° met Margareta van Lantwyck, dochter van Jan en van Margareta *de la Vuere*, na-

(1) Staatsarchief, te Dusseldorf.
(2) *Abbaye de Roosendael*, carton. I.
(3) BUTKENS, op. cit. II, 138.
(4) Stedelijk archief van Mechelen, n. 1824, f° 112bis.

tuurlijke dochter van hertog Jan I den Zegevierende, en wier man een zoon was van Adam van Lantwyck, heer van Horst (1); 2° met Margareta, dochter van Hendrik van Coudenberge, en 3° met Maria van Berlaer, dochter van Jan, heer van Helmond en Keerbergen, en van Margareta, vrouw van Heverlé.

's Maendaeghs in de Paeschdagen 1324, verkochten Gerard van Duffel en zijne eerste (?) vrouw Margareta aan 't klooster Roosendael de tienden van Rethy. Het charter is bezegeld door Hendrik, heer van Duffel en Gheel, broeder en leenheer van Gerard, en door Floris Berthout, heer van Mechelen, *over-Heere* (2). Op 11 Juni 1341, deden Gerard en zijne tweede vrouw aan 't klooster van Aa afstand van hun aandeel in den vijver van Elsene (3).

Volgens den ongenoemden schrijver van *Het dorp Rethy*, voegde Gerard van Duffel een barensteel bij 't wapenschild der Berthout's van Duffel. Koning Leopold I heeft dit wapen aan Rethy bevestigd (4).

Jan van Duffel trad eene eerste maal in den echt met Catharina van Polanen, dochter van Jan, heer dier plaats, en van Catharina van Brederode, vrouw van der Leck (Butkens, II, 82), en daarna met Beatrix van Buyseghem. Volgens eene geslachtslijst werd hij later kanunnik in O.-L.-V. te Antwerpen (1349).

Raso nam tot vrouw Elisabeth Nolingers (Butkens heet haar van den Broeck, dochter van Walter, schepen te Antwerpen).

Willem van Duffel, *hē Will vā Duffel*, voerde, volgens *Gelre :* drie palen van rood op een gouden veld en in 't vrij kwartier van hermelijn een zwart wassenaar; helmteeken : eene vlucht van

(1) Wie nadere bijzonderheden dienaangaande wenscht te kennen, raadplege A. WAUTERS, *Le Duc Jean I.*

(2) MIRÆUS, op. cit. IV, 592. De oorspronkelijke tekst van dit stuk bevindt zich in *Abbaye de Roosendael*, cart. I.

(3) A. WAUTERS, *Hist. des environs de Bruxelles.*

(4) Rethy hadde, volgens ons, den Hoogen Raad van adel moeten verzoeken het volle wapen van Berthout-Duffel te bekrachtigen. Gerard van Duffel is trouwens van dat geslacht de eerste die, niet de oudste zoon zijnde, over Rethy heeft geregeerd. Wij hebben aangetoond dat zijne voorgangers — althans sedert Hendrik III — de drie palen en het vrij kwartier van hermelijn zonder barensteel hebben gevoerd. Na den tijd der heeren van Duffel, zullen de schepenen van Rethy, in navolging van vele andere gemeenten van het land van Mechelen (op weinige uitzondering na), met de wapens *hunner heeren* hebben gezegeld. Want, in waarheid, wij kunnen moeilijk aannemen dat het wapenschild van Gerard van Duffel vijf eeuwen op 't schepenzegel van Duffel is gebleven !

zilver en rood, de linkervleugel met het vrij kwartier van het schild. Aangaande den rechtervleugel maken wij opzettelijk dezelfde voorbehoudingen als hooger voor 't wapen *des heeren van Duffel*, geschilderd door *Gelre*.

Walter werd heer van Bautersem door zijn huwelijk met Elisabeth van Duvenvoorde, alias van Oosterhout. Hij zegelde met het volle wapen van Berthout-Duffel hetwelk hij met een paar ezelsooren (is 't niet liever eene vlucht?) als helmteeken volledigde; randschrift : SIGILLVM WALTERI DE DVFFLE MILITIS. In 1361 hechtte zijne vrouw aan een charter betreffende zekere rente, een zegel met een gedeeld schild, *a* Berthout-Duffel; *b* van Duvenvoorde (drie wassenaars) met een schuinstaak als breuk (1).

Onder de Brabanters wien de graaf van Vlaanderen, den 27^n^ Augustus 1356, te Brugge den leeneed oplegde, bevonden zich de heer van Duffel (Hendrik V), en Jan, Floris en Walter van Duffel. De laatste deed den eed van leenmanschap als momber zijner vrouw en voor Bautersem, *den goede Botersham* (2). In 1362 St. Andriesdag, ontving hij een leen van Machteld van Gelder, gravin van Kleef, landvrouw van Mechelen en van *Eyke* (3).

De acht broeders lieten schier alle kinderen na : Walter, Floris en Jacob Berthout, gebroeders, die, in 1372, het charter bezegelden, door Wenceslaus en Johanna te Cortemberg verleend, zijn waarschijnlijk zonen van een dier broeders [4].

* *
*

De oudste bekende akte van Hendrik V Berthout, heer van Duffel en Gheel, is van Mei 1323. Als suzerein staat hij eene

(1) Butkens, op. cit. II, 140.
(2) *Brabantsche Yeesten, codex diplomaticus* (uitg. Willems).
(3) Staatsarchief, te Dusseldorf.
(4) Miræus, *Notitia Ecclesiarum Belg*, 682. In Januari 1321 kocht Hendrik van *Duffle* van Jacquemart Lebrun eene rente van 8 mud *kleine spelt*, maat van Fléru (St. Genois, *Monumens anciens*, I, 935). Wij zijn niet in staat te bewijzen of die Hendrik de echtgenoot dan wel de zoon is van Beatrix van Rotselaer. In 1361 verkocht Jan van Duffel, ridder, aan 't klooster Roosendael eene rente van een sister koren op twee bunder lands, welke Hendrik vanden Scriecke te leen hield van hem. 's Zondags vóór Allerheiligen 1365, verklaarden de laten van Walter van Duffel dat Hendrik Pelsmaker aan de abdij Roosendaal had verkocht zekeren cijns op een huis met hof en land, van dien Walter te leen gehouden (*Abbaye de Roosendael*, carton III, 2 oorkonden). Op 12 Mei 1335, treffen wy onder de leenmannen des graven van Vlaanderen eenen Walter Berthout aan. (*Inv. anal. des chartes des Comtes de Flandre*). Een andere Walter Berthout wordt in 't geding van Jan van Wesemael tegen Willem van Egmont, wien 't land van Mechelen bij uitspraak van 27 Mei 1441 werd toegewezen, onder de leenmannen genoemd.

weide in 't *Stadteyckenbroeck* af, welke door Jan (*Jan onse oem*) en diens zoon, Hendrik van *Duffle*, aan Roosendael was verkocht (1). In 1327 bezegelde hij het charter waarbij Beatrix van Rotselaer, vrouwe van Duffel, zijne moeder, zeker bosch aan Rosendael vereerde, onder beding dat aan *de* zuster Catharina eene lijfrente van zes zister koren door het klooster zou worden betaald (2).

Robbert Bruce, koning van Schotland, dat zelfde jaar den oorlog verklaard hebbende aan den jeugdigen Edward III van Engeland, verzocht deze Jan van Henegouw, heer van Beaumont, *que il les volsist venir conforter a cinq ou six cens lances*. Jan beantwoordde dien oproep en stak met een aantal kloeke ridders het Kanaal over. Onder de Brabantsche ridders was *li sire de Duffle* (3).

Op woensdag voor Baafmis 1329, beleenden Beatrix van Rotselaer, vrouw van Duffel, en Hendrik, heer van Duffel en van Gheel, haar zoon, Walter Bauw den jongeren met de leenen van wijlen Walter, zijn vader (4).

Toen de verwarde toestand der financiën van Brabant na den dood van Jan II (26 October 1312) en de ontdekking van zeer vele gevallen van plichtschending een onderzoek naar 't gèdrag der ambtenaars deden bevelen, werd Hendrik, den 4^n Mei 1334, tot lid benoemd van 't gerechtshof, door Jan III ingesteld om *onse rechteren ende onse ambachtsliede, die si in foute selen venden* te straffen. Zijn naam staat in charters van 14 October en 24 November 1334 en van 1 Februari 1335 [n. s.], welke alle op die zaak betrekking hebben [5].

(Wordt voortgezet.)

(1) *Abbaye de Roosendael*, cart. I. Een andere zoon van dien Jan van Duffel, insgelijks Jan genaamd, verbleef sinds lang in 't buitenland en werd ten tijde van deze verkooping voor dood gehouden. Kort daarna keerde hij weer en maakte aanspraak op de weide. Hij zette echter zijn geding tegen 't klooster niet voort, *dat hem honse here grasie gaf*. In 1329 deed hij afstand van zijne rechten op 't betwiste goed, ten overstaan der schepenen van *ver Beateris van Rotslar, gheselinne wilen was eens edell mans mins her Hinrics Bertouts, here van Duffle ende van Ghele*, en van den zoon dier landvrouw, Hendrik (V), heer derzelfde plaatsen. Jan, de vader, was gedurende zijne afwezendheid overleden (ibidem).

(2) Ibidem.

(3) *Œuvres de Froissart*, uitg. Kervyn de Lettenhove.

(4) Stedelijk archief van Mechelen, HS 1824 f° 113; — Butkens, II, 140.

(5) *Brabantsche Yeesten, Cod. dipl.* — Ch. Piot, *Une enquête sur la conduite des fonctionnaires sous le règne de Jean III, duc de Brabant (Bull. de la commission royale d'histoire*, IX, 49).

Petrus van Emmerick.

(Vervolg, zie bladz. 30).

V.

Allerellendigst zag het er uit in Diest, toen van Emmerick daarheen werd gezonden. Onophoudelijk betwist door de strijdvoerende Spaanschen en Staatschen, werd de stad, in het betrekkelijk kort tijdsverloop van zestien jaren, zes maal nu door deze dan door gene partij veroverd, en te elken male aan de baldadigheden, afpersingen en knevelarijen der krijgsbenden overgeleverd. Kapitein Carlo, in dienst bij den prins van Oranje, maakte er zich meester van, den 1en September 1572, maar werd er uit verdreven door de Spaanschen, den 2en October daaropvolgend; later viel de stad wederom in de macht der Staatschen, doch don Juan bracht ze, den 16en Februari 1578, andermaal onder het beheer van Spanje. Staatsche benden, aangevoerd door kolonel de la Garde, bekwamen de overhand den 8en Juni 1580, en Willem van Oranje legde der stad eene geldboete op van 60.000 gulden; drie jaren lang vierden de Geuzen er nu den vrijen teugel, totdat het leger van den prins van Parma, onder geleide van Pieter Ernest van Mansfeld de stad wederom veroverde, den 25en Mei 1583. Bleef Diest, met een Spaansch garnizoen bezet, nu eenen tijd van vijandelijke invallen vrij, keer op keer toch werd de stad in rep en roer gezet door het soldatenvolk, dat misnoegd en morrend om de achterblijvende betaling zijner soldij, in opstand geraakte, en woedend en dreigend de straten afliep, in zooverre dat de burgerij verplicht was voor eigen behoud de wapens aan te grijpen en den muiters het hoofd te bieden (1).

(1) GRAMMAY, *Diesta*, uitgaaf in-f°, Leuven-Brussel, 1718, p. 65.

De verwoestingen in die rampzalige tijden, voornamelijk in 1578 en tijdens het driejarig beheer der Geuzen aangericht, zijn niet te berekenen. Om alleen van geestelijke gestichten te gewagen : in 1578 had de moedwil der Geuzen de Allerheiligenkapel, het Sint-Salvatorskerkje, het klooster Sint-Bernardsdal en de kapel van O.-L.-V.-ten Hoogen-Wijngaarde der vlammen ten prooi gegeven; de fraaie Sint-Janskerk lag heel in puin, zoodat het onmogelijk scheen aan herstelling te denken; Sinte-Annakapel, de kloosters der Minderbroeders en der Begaarden waren in 1580 gansch uitgeplunderd en geslecht; de kloosterkerken van Mariadal en van de Celzusters stonden nog recht, doch daarbinnen lag alles verbrijzeld. In O.-L.-V.-kerk was 't er al niet veel beter mee gesteld. Evenals in andere heiligdommen hadden de Geuzen, in 1580, er alles uit weggeroofd en grootendeels verwoest. Vensters, altaren, beelden en tafereelen waren stuk geslagen, en zoowel uit wraak omdat de kerkmeesters het geeischt rantsoen niet konden betalen, als uit roofzucht en om ijzer en lood tot geld te maken, braken zij den toren ten deele af, zoodat het restend gedeelte later instortte en den grooten kerkbeuk erg beschadigde. Volgens een verslag van het einde der XVIe eeuw, was het onmogelijk in de kerk zich te beschutten tegen regen en wind, en ternauwernood kon men de altaarkaarsen in brand, de H. hostie onder de mis ongeschonden houden (1).

Middelerwijl en tengevolge der troebele tijden, was het getal parochianen van O.-L.-V. gedaald tot 300, zoodat prelaat Mudtsaerts, den toenmaligen pastoor tot eene andere bestemming roepend, het schier onnoodig oordeelde eenen opvolger aan te stellen. Doch de kerkmeesters en de parochianen, ontevreden met die beslissing, gingen in beroep bij den vicarius-capitularis van Mechelen. Zij betoonden onder andere dat in 1580 « by den vyant de selve kercke is geraseert geweest over die helft, dan soe met onspreckelycke costen en diligencie der ondersaten, na de reductie van der stadt, die selve soe is gerepareert dat men aldaer bequaemelyck den gewoonlycken dienst can onderhouden. » Inderdaad, om de dringendste herstellingen te doen, waren in 1582 de kerk-

(1) RAYMAEKERS, *Het kerkelijk en liefdadig Diest*, blz. 46, 169.

meesters door het magistraat gemachtigd eenig zilverwerk te verkoopen; er verliepen echter nog vele jaren vooraleer de herstelling der kerk ernstig mocht genoemd worden. Het vertoog der parochianen bereikte niettemin het beoogde doel.

Bij gebrek aan een voldoende getal kloosterlingen, droeg de prelaat van Tongerloo, in 1594, het bestuur van O.-L.-V. op aan Jacobus Castreus of a Castro, leeraar te Averbode, die in 1597 ook tot pastoor werd aangesteld van het Begijnhof derzelfde stad Diest; later tot den bisschoppelijken zetel van Roermonde verheven, overleed hij ten jare 1639. Heel waarschijnlijk heeft a Castro, na zijne benoeming tot pastoor van het Begijnhof, nog een paar jaren te gelijker tijd het bestuur van O.-L.-V. waargenomen. Maar wat daar ook van zij, den 21[en] Juni 1599, kon wederom de prelaat eenen zijner onderhoorigen tot de pastorij benoemen, namelijk Joannes Coenen, die naderhand verschillige aanzienlijke posten bekleedde, als dien van voorzitter van het Norbertijnsch college te Leuven, van proost van Sint-Sulpitius, eindelijk van prior der abdij. Gelijk wij reeds zegden, juist twee jaar nadien, den 20[en] Juni 1601, kwam Petrus van Emmerick hem vervangen (1).

Dewijl tot hiertoe de pastoor van O.-L.-V. slechts ontoereikende en onbestendige inkomsten genoot, was kort te voren daarin voorzien. Krachtens commissiebrieven van den aartsbisschop van Mechelen en van den generaal der orde van Premonstreit, hadden de prelaat van Averbode, Mathias Valentijns, en de proost van Sint-Sulpitius, Godeschalk van Nieuwenhuizen, een ontwerp opgemaakt, dat de goedkeuring van den abt en het convent van Tongerloo verwierf. Volgens die verordening zou voortaan de pastoor zes mud tarwe en evenveel garst uit de tienden der abdij en bovendien twee renten genieten, eene van 105, de andere van 66 rijnsgulden, door de stad Diest aan het klooster verschuldigd. De akte van het kloosterkapittel is gedagteekend van den 29[en] Mei 1601.

---

(1) Uit hetgene wij hier en hierna schrijven naar oorspronkelijke bronnen, blijkt, hoe onnauwkeurig de lijsten der pastoors van O.-L.-V. zijn, gedrukt bij RAYMAEKERS, blz. 183, en bij VAN EVEN, *Gesch. der stad Diest. Kerken en kapellen*, blz. 51.

VI.

Nauwelijks was van Emmerick met het bestuur van O.-L.-V. belast, of vlijtiger werden de herstellingswerken hernomen, welke de kerk vereischte. In 1602 was men bezig aan het torengebouw, en na verloop van weinige jaren zag men den tempel, zooniet in zijnen vorigen luister, toch zeer behoorlijk hersteld. Niet weinig kommer en gevaar lag er in de trouwe vervulling der herderlijke bedieningen te Diest. Want gelijk reeds vroeger, zoo ook nu werd herhaaldelijk, en bij name in 1604 en in 1606, de stad geplaagd en verontrust door het muitziek soldatenvolk. Tweemaal mocht de geestelijkheid, en voornamelijk de proost van Nieuwenhuizen, er in gelukken de opstandelingen tot bedaring te brengen. Gelijk men weet, was volgens eene overeenkomst van aartshertog Albert met de ontevredene krijgslieden, hun in December van laatstgemeld jaar 1606 de stad Diest tot verblijfplaats aangewezen. Hun getal beliep 2200 man, waarvan 1000 ruiters, de overigen voetvolk. Zij vergaten echter al spoedig de geslotene overeenkomst en liepen in tuchtelooze benden, stroopend en moordend, het Luikerland af. Ten slotte, nadat men hun de achterstallige soldij betaald had, werden zij, in November 1607, uit het leger verjaagd, met bevel op doodstraf binnen de vier-en-twintig uren het land te verlaten (1). De burgerij en de geestelijkheid van Diest, die zooveel leeds van hen verduurd hadden, waren zeker niet de laatsten om zich te verblijden over het vertrek dier oproerige gasten.

Onder de menigvuldige kwalen die de Brabantsche streken in de XVIe en XVIIe eeuwen teisterden, was de besmettelijke pest wel eene der vreeselijkste. Te midden der tallooze slachtoffers der schrikkelijke plaag vonden de geestelijken eens te meer gelegenheid om wonderen van zelfverloochening en heldhaftige naastenliefde te verrichten. Verscheidene van Tongerloos leden vielen als martelaars hunner edelmoedigheid. In 1603 bezweek aan de besmetting Hendrik Ghyselen, pastoor te Rozendaal; in 1604, Petrus Hamants, pastoor van Westerloo, Andreas

(1) HARÆUS, *Annales ducum seu principum Brabantiæ*, pp. 646, 649, 656; — VANDERSPEETEN, *Histoire généalogique de la famille de S. Jean Berchmans*, premier fascicule, p. 49.

van Groot-Zundert, pastoor te Alphen, Denijs Huygenoort, ook Alostadius genaamd, pastoor te Nispen, en Denijs Droogen, prior der abdij, die de kwaal had medegedragen uit Diest (1). Ongemeen werd deze stad beproefd in 1607. In de maand September van dat jaar woedde de pest er zoo hevig, dat de muiters uit de stad wegvluchtten om hunne tenten in de weiden op te slaan (2). Door de ziekte aangetast, viel de proost van Nieuwenhuyzen, den 2en October, als slachtoffer zijner naastenliefde. Niet onmiddellijk betrok een opvolger de opengevallene plaats.

De benoeming van Joannes Coenen vond tegenstand bij den deken en de kanunniken van het kapittel, en wanneer die had opgehouden, kon de benoemde niet terstond in bediening treden, dewijl hij destijds leesmeester en prior was te Veurne. De kanunnik Crijters werd derhalve aangeduid om in zijne plaats tijdelijk het herderlijk ambt waar te nemen. Doch intusschen nam de besmetting in hevigheid toe, en naar getuigenis van den geleerden en vlijtigen archivist die Voecht, van Averbode, was zij allerhevigst van den 12en tot den 23en October (3). In die omstandigheid, men beseft het lichtelijk, werd ook de vlijt van den pastoor van O.-L.-V. ingeroepen om mede de herderlooze schapen in hunne noodwendigheid bij te staan, en mocht hij op een uitgebreider terrein zijne zelfopoffering ten toon spreiden. Welke werken hij overigens verrichtte, welke zorgen hij besteedde, welke moeite hij zich getroostte, welke gevaren hij trotseerde, welke doodsverachting hij aan den dag legde voor het tijdelijk en geestelijk welzijn zijner onderhoorigen, staat niet in perkamenten oorkonden, doch ontwijfelbaar in het eeuwig boek des levens aangeschreven. Onder de vele voortreffelijke hoedanigheden door tijdgenooten in hem opgemerkt, wordt ook deze hem toegerekend, dat hij de hem toevertrouwde parochie allerbest bestuurde (4). Dit getuigenis werd van hem gegeven, in 1607, toen sommigen er aan dachten hem tot de hooge waardigheid van prelaat der abdij te roepen, en Wichmans noemt hem kortweg een zorgvuldigen herder (5).

(1) HEYLEN, *Verhandeling* VI, blz. 18, uitgave van Turnhout, blz. 128.
(2) VAN EVEN, *Geschiedenis der stad Diest*, blz. 197.
(3) Bij VAN EVEN, blz. 198.
(4) *Ecclesiam sibi commissam bene gubernat.*
(5) *Brabantia Mariana*, p. 516.

VII.

Prelaat Mudtsaerts, door hoogen ouderdom en door veelvuldige zorgen afgemat, meest toch, onzes dunkens, opdat des te zekerder na zijn overlijden het beheer der abdij in geene vreemde handen zou vallen, had eenen hulpabt tot onderstand aangevraagd. De aartshertogen, eerst weinig genegen om het verzoek in te willigen, stemden er toch eindelijk in toe, en in Juni 1607 had de keus plaats van candidaten, den vorsten ter benoeming voor te stellen. Gelijk men weet, mocht iedere kloosterling zijne stem uitbrengen op drie candidaten, maar was daarbij verplicht de redenen zijner verkiezing uit te drukken en de hoedanigheden op te geven, die de voorgedragene candidaten konden aanbevelenswaardig maken. Sommigen gaven hunne stem aan Petrus van Emmerick; hunne verklaringen strekken den candidaat ter eere, leeren hem ons beter kennen en bevestigen in alle opzichten de juistheid van 't beeld dat wij hiervoren van hem schetsten.

Van Emmerick was — zoo getuigde er een — « goedhartig jegens zijne medebroeders, vurig gezet op orde en regeltucht, een voorzichtig en geleerd man en die de hem toevertrouwde kerk allerbest beheerde »; de gekende Willebrord Bosschaerts, destijds circator, noemde hem insgelijks « een zeer geleerden en godsdienstigen kloosterling, minnaar der regeltucht, wijzen bestuurder zijns huizes en ijverig voor het welzijn der orde. » — « Immer was hij — zegt een derde — een liefhebber van orde, tucht en studie, voorbeeldig van leven, en daarom door den verklaarder, onder al de pastoors als de meest geschikte geoordeeld tot het ambt van prelaat. » Volgens een ander getuigenis, was hij « een braaf en godsdienstig man, den Heer vreezend, de kloostertucht behartigend en volgens vermogen er naar strevend om die te bevorderen. » Een andere kiezer voegt er bij, dat hij « bescheiden en omzichtig, in tijdelijke zaken genoeg ervaren is en aanleg heeft om ook daarin mettertijd te gelukken (1). »

Om die beweegredenen werd van Emmerick door eenen zijner medebroeders als eerste, door twee als tweede, door drie als

---

(1) Rijksarchief te Brussel. Geestelijke enkwesten. Staats- en audienciepapieren, n. 922.

derde candidaat voorgedragen. Hij bekwam alzoo slechts de zesde plaats. Doch wij moeten het bekennen, al de andere candidaten waren uitstekende en in Tongerloos jaarboeken met lof vermelde mannen : Adriaan Stalpaerts, pastoor van Waalwijk, op wien de meeste stemmen werden uitgebracht; de proost van Nieuwenhuyzen, van wie reeds gesproken is; Michiel van Oerle, pastoor van Oolen; de eveneens reeds gekende Jan Coenen, toenmalige voorzitter van het college te Leuven; Marten Groenenschilt, proost van den Besloten Hof, te Herentals; eindelijk Bernard Boonen, prior der abdij, die het volgend jaar pastoor te Rozendaal en landdeken werd van Bergen-op-Zoom. Met zulke mannen in vergelijking gesteld te worden, was zeker al eene eervolle onderscheiding. Wij vermoeden ook dat van Emmerick, niet om reden van mindere verdiensten en hoedanigheden, maar enkel ten aanzien zijner betrekkelijke jonkheid, door velen niet werd verkozen. Was zulks de drijfveer der menschelijke voorzichtigheid, heel anders waren de inzichten des hemels.

Gelijk bij den historieschrijver van den H. Joannes Berchmans te recht wordt opgemerkt, wanneer men het leven eens heiligen bestudeert, valt er niets meer in het oog dan de onveranderlijke handelwijze Gods, die schijnbaar onverschillige omstandigheden gebruikt om de zielen te leiden tot het haar voorbestemd doel (1), en zoo was 't dat naar de schikking der Voorzienigheid Diest niet beroofd werd van den man, die volgens de plannen des hemels de kinderjaren van den genoemden heilige moest besturen en de kiem van deugd en heiligheid in zijne ziel neerleggen. Dewijl de heilige Joannes ongeveer drie jaren zijns levens, waarschijnlijkst van het begin van 1610 tot bij het einde van 1612, overbracht onder het dak van den pastoor van O.-L.-V., schijnt het ons eene niet onbelangrijke vraag : waar Petrus van Emmerick te dien tijde was gehuisvest, te meer omdat daaromtrent zeer verkeerde begrippen werden in omloop gebracht.

FR. WALTMAN VAN SPILBEECK.

(*Wordt voortgezet*).

---

(1) VANDERSPEETEN, *Vie du bienheureux Jean Berchmans*, 1886, p. 23.

GESCHIEDKUNDIGE BIJDRAGEN

OVER DE

VOOGDIJ VAN MOLLE.

(Vervolg zie bladz. 22.)

IV.

ALTAREN. — BENEFICIËN. FONDATIËN. — KOSTERSCHAP.

oorheen stonden in de St. Peeterskerk de volgende altaren :

Het hoogaltaar; hiervan gewagen de archieven.

Den 11 May 1779 is in den hoogen autaer gestelt de schilderije verbeeldende den H. Apostel Petrus als doopende de H. Maget ende martelaresse Prisca, welk stuk geschildert is van den heer G. Herreyns, eenen zeer vermaerden schilder geboortig van Antwerpen, maer wonende te Mechelen. Ik en zoude dat stuk niet gekregen hebben immers noyt voor dien prijs (want hij kreeg voor diergelijke stukken eens zoo veel) ten zij door recommendatie van den eerw. heer Lalemant onderpastoor tot Geel ende den zwager van den voorschreven Herreyns. De redens, waarom deze heer Lalemant voor mij zijn zwager zoo sterk gerecommandeert, geengageert en eijndelijk geobtineert heeft, om dit stuk voor onze kerk te schilderen, omdat ik aan den voorschreven heer Lalemant in verscheijdene voorvallen, grooten dienst en plezier gedaan had. En ten anderen, omdat hij wenschte, dat den naam van zijn swager Herreyns door dit autaerstuk ook in de Kempen zouden vermaerd en onsterffelijk worden, reden, dewelke zonder twijfel hem Herreyns ook mede beweegt heeft om 't zelve voor onze kerk te maken.

Quidquit sit, ik twijfel niet of dit ons autaerstuk zal altijd eere doen, niet alleen aen onze kerk maer aen de geheele Kempen, en bij verloop van tijd, naer de dood van dito schilder, ook van groote weerde geschat worden.

Omnia ad majorem gloriam Dei, S. Petri, Sanctæ Priscæ, etc.

C. VAN DONGEN, *landdeken en pastoor.*

De laatste latijnsche woorden beteekenen : Alles tot meerdere eer van God, van den H. Petrus en van de H. Prisca.

Alle deskundigen waardeeren deze schilderij zeer hoog. Her-

reyns was een beste schilder, wiens gewrochten zeer hoog geacht worden. Deze schilderij is een der kostbaarste stukken van de kerk.

Het altaar van O. L. Vrouw, met eene schilderij, Maria's Hemelvaart voorstellende;

Van den H. Doorn;

Van de H. Drievuldigheid, met eene schilderij waarop de H. Drievuldigheid afgemaald was.

Van de HH. Sebastianus en Fabianus met hunne martelie.

Van de H. Anna. Deze laatste stond tegenover de sakristijdeur en was in 1732 met een gebeeldhouwd en verguld retabel versierd, dat den geslachtsboom der H. Maagd verbeeldde. Dit altaar bestond in 1766 niet meer; ook weet men niet waar het retabel bleef.

Er is nog spraak der altaren van Maria-Boodschap; van Michaël en Jacobus; van de HH. Petrus, Joannes, Barbara, Georgius, Antonius, Adrianus en van het H. Kruis.

In 1732 bewaarde de St. Peeterskerk, naar den inventaris van den pastoor Swijsen, een groot getal overblijfselen van Heiligen, o. a. een doorn uit de kroon onzes Heeren. Die doorn werd jaarlijks, den derden zondag der Kerkwijding in processie rondgedragen; sedert onheuglijke tijden, deed men jaarlijks te zijner eer een plechtige mis en een bijzonder officie.

De kerk had vele altaren met beneficiën en fondatiën bevoorrecht, die alle, met uitzondering van het altaar der H. Drievuldigheid, door den pastoor vergeven werden.

Van de volgende altaren kent men deze bijzonderheden :

Het altaar van het H. Kruis is 4 december 1458 opgericht door Lodewijk van Bourbon, prins-bisschop van Luik, met drie missen in de week.

Het altaar der HH. Antonius en Sebastianus werd 6 juni 1471 door denzelfden bisschop gesticht. Die twee beneficiën werden 2 september 1654 vereenigd, om de opbrengst door den vikaris-kapitularis van 's Bosch, H. van den Leemputte, uit te keeren aan eenen kapelaan. Deze vereeniging, gedaan den 10 Juni 1663, werd goedgekeurd door den vikaris J. Houbraken. Aan die vereenigde beneficiën waren wekelijks drie missen verbonden.

Het beneficie van O.-L.-Vrouw, reeds vóór 1479 bestaande, had wekelijks drie missen, een gezongen den zaterdag, een den zondag en feestdag 's morgens, en de andere den woensdag. Aan dit beneficie behoorde ook de Gulden Mis.

De beneficiën der HH. Petrus, Adrianus en Georgius (St. Joris), 4 februari 1475 door den prins-bisschop van Luik opgericht, werden met die der HH. Nicolaus en Catharina (reeds vóór 1479 gesticht) en dat van den H. Willibrordus (ter kapelle van Ezaart) 15 october 1778 op verzoek des pastoors C. Van Dongen vereenigd. Men verminderde deze fondatiemissen tot drie in de week, waarvan er één in de kapel van Ezaart moest gelezen worden.

Dewijl er zoo even melding gemaakt is van de vereeniging van drie beneficiën, laten wij hier den brief van den pastoor-deken in zijn geheel volgen, waaruit o. a. blijkt dat ten jare 1778 meer dan 2500 kommunikanten te Molle woonden; dat de drie biechtvaders, de pastoor met de twee kapelanen, op hoogtijden en feestdagen en dikwijls ook op de zondagen ontoereikend waren om de geloovigen te biechten, zoodat het volk zich meermalen met den vromen wensch moest tevreden stellen. Om die leemte aan te vullen, werd een vierde biechtvader uit de vereeniging van bovengenoemde beneficiën bezoldigd. Het verzoekschrift luidt :

Illustrissimo ac rmo dno, dno J. T. J. Wellens, Antverpiensium episcopo, diocesis Buscoducensis in partibus Catholicis vicario apostolico, etc. etc.

Exponit omni, qua par est, reverentia ac submissione C. Van Dongen, districtus Ghelensis decanus et pastor in Moll, quod in sua longe lateque extensa parochia modo ultra bis mille quingenti communicantes existant numerusque eorum annue accrescat et augeatur, ubi tamen nullus confessarius, nisi pastor et duo vicepastores, habetur. Quod in dicta sua parochia varia habeantur beneficia simplicia, sive piæ fundationes, quæ nullum personale requirunt officium, proinde nulla vel saltem exigua ex eis utilitas aut fructus contra beneficiorum institutionem mentemque fundatorum in ecclesia redundare contingit. Quod tria habeantur hujusmodi beneficia sive piæ fundationes ad collationem solius pastoris Mollensis, scilicet beneficium sanctorum Petri, Georgii et Adriani, cujus deservitura de facto vacat, beneficium sanctorum Nicolai et Catharinæ et illud sancti Willibrordi in sacello de Ezaert.

Notandum est, hæc licet communiter beneficia vocentur, beneficia tamen stricte sumpta non esse, saltem hoc non nisi de primo constare. Quod beneficium sanctorum Petri, Georgii et Adriani salvo justo reddat :

43—o—o, illud Sancti Willibrordi

Circiter 45—o—o,

uti videre est in respectivis proventuum cathalogis intra adjunctis. Quod a longo tempore tot sacra sint celebrata, quot annui fructus proferre potuerint ad honorarium anno 1763 ab illmo ac rmo dno Van Gameren taxatum novem assium, in sacello autem de Ezaert decem.

Cum autem ex unione trium dictorum beneficiorum ad opus unius sacerdotis confessarii sub onere, verbi gratia, trium hebdomadatim missarum et excipiendi confessionem, etc., magna in ecclesiam utilitas uberrimique animarum fructus redundare contingerent, attento concursum numerumque poenitentium singulis fere dominicis et festis tantum esse, ut pastor cum duobus vicepastoribus ei non sufficiat, imo sœpius fieri, ut cupientes confiteri nullo modo audiri valeant; hinc est quod exponens ad illmam ac rmam Suam Gratiam recursum habeat, humillime supplicans, ut supradicta tria beneficia sive pias fundationes ad opus unius confessarii unire dignetur, adeo ut ille sacerdos personaliter intra limites parochiæ residere, singulis diebus dominicis et festis hora quinta vel saltem medio sextæ, quemadmodum pridie alicujus festi majoris vel indulgentiarum, tam ante quam post meridiem, temporibus et horis consuetis, sese in sede confessionali pro adventantibus sistere seu præsentare, etiamsi tum adhuc nullus adesset pœnitens, stricte teneatur. Ut idem quoque sacerdos juxta beneplacitum dni pastoris sacram quandoque communionem in ecclesia distribuere similiter se noverit obstrictum. Ut insuper singulis septimanis tres missas ad strictam intentionem fundatorum, nempe singula hebdomada, unam in sacello de Ezaert et duas in ecclesia, obligetur, necnon, singulis annis circa medium martii cantare anniversarium Jonathæ Peeters, parentum et consanguineorum ejus, simul solvendo consueta jura ecclesiæ, custodi et cantoribus. Porro ut illma et rma Sua Dignitas decernere dignetur, ut deservitura beneficii sanctorum Petri, etc., in manibus dni pastoris, uti nunc est et exoneratur, maneat atque mansura similiter proxime vacatura, donec tandem tertii et ultimi beneficii deservitura vacare contingat, adeo ut tum ipso facto hanc beneficiorum sive piarum fundationum ad invicem unionem plenum habeat effectum suum, ita ut hoc ex tribus unitum ac curatum beneficium per dnum pastorem nec tunc in posterum conferri valeat nisi sacerdoti prius a dno ordinario ad confessiones excipiendas legitime approbato, qui et suam ab eodem dno ordinario dicti beneficii institutionem corporalem habere tenebitur.

Quod faciendo, etc. C. VAN DONGEN

Archipresbyter et pastor in Moll.

Apostilla. Viso hoc libello supplice, omnibus mature perpensis, ob rationes in eodem expositas, jungimus et inter se ex nunc unimus tria beneficia sive tres pias fundationes de quibus in hac supplica, eo ipso quo ultima illarum vacare contigerit, sub omnibus tamen et singulis conditionibus latius hic in textu adductis.

Datum Antverpiæ die decima quinta Octobris 1778.

J. T. J. episcopus Antverpiensis.

De mandato illmi ac rmi domini mei.

N. J. De Horne de Geldorp, secretarius,

Het beneficie der H. Drievuldigheid door Thomas Dijckx, priester en apostolischen notaris, gesticht, werd door paus Julius II bij bulle van 4 april 1504 goedgekeurd. Drie missen moesten hiervoor wekelijks gedaan worden. Dit begevingsrecht behoorde aan een familielid der zuster van den stichter, Maria Dijckx.

Behalve deze altaren met beneficiën, bestonden in de parochiekerk nog vele fondatiën met één mis in de week, zooals aan het altaar van O.-L.-Vrouw ter Boodschap, een lezende mis den woensdag; in den advent moesten die missen gezongen worden. De kerkmeesters begaven dit beneficie.

Juffrouw Magdalena Sergers richtte 19 augustus 1666 eene fondatie op met drie missen in de week, ter eere van den H. Joannes den Dooper.

Juffrouw Maria van Ranst maakte 12 april 1683 bij testament eene fondatie met één mis elke week, ter eere van den H. Jozef.

Jan Lommele en Catharina Stevens zorgden 14 mei 1686 bij uitersten wil voor een wekelijksche mis.

Dionisius van Gompel, Sebastianus Hannes en Catharina van Heumel, en Jan Smaers fondeerden alle drie een wekelijksche mis, ten laste der gemeente.

De begijn Catharina Wuyts stichtte 26 december 1659 eene mis elke week, en Theodorus van Balen een elken zaterdag.

De echtgenoten Jan Loos en Clara Lovens stelden een zingende mis met diaken en subdiaken in, elken donderdag ter eere van het H. Sakrament.

Agnes Kenens stortte 700 gulden 30 juli 1673 voor een lezende requiem-mis elken maandag, en den eersten maandag van elke maand een zingende mis.

HET KOSTERSCHAP.

De vereischten van den koster waren :

Afzetbaar indien de plichtvervulling niet goed was.

Geboren te Molle, zonder onderscheid van arm of rijk.

Aldaar metterwoon gevestigd.

Aan het daar opgerichte gymnasium studeeren met de hoop om de studiën aan eene Hoogeschool te kunnen voltrekken.

Eindelijk maar drie jaren dat officie bedienen.

Slechts drie jaren mocht men den post van koster bekleeden, opdat alzoo een grooter getal voorbeeldige studenten hieruit genot zou kunnen trekken. Het genot of de voordeelen bestonden hierin :

De boeren, minstens één hektaar bebouwende, moesten jaarlijks den koster één vat rog geven.

De burgers één brood van acht pond;

Van elk doopsel en sterfgeval ontving de koster eveneens een brood van hetzelfde gewicht, en

Verder kreeg hij nog andere voordeelen van de kerk.

De gemelde vereischten des kosters waren, ter gelegenheid van burgeroorlogen en andere troebelen, veranderd en eindelijk veelal verwaarloosd; het was in die benarde tijdsomstandigheden zoo ver gekomen, dat de koster noch inboorling van Molle was, noch aldaar woonde; maar dikwijls zijn ambt aan een plaatsvervanger toevertrouwde, die zich daarvan meermalen slecht kweet. Bij gunstigere gelegenheid verzocht deswege de begever van het kosterschap, te weten de pastoor Antonius Wils, met de schepenen, gezwoornen en andere leden der gemeente, Gijsbertus Masius, bisschop van 's Hertogenbosch, om de ingeslopen misbruiken te verwijderen en die ambtsbediening tot de aanvankelijke verplichtingen terug te brengen. De kerkvoogd gaf 11 Mei 1610 aan die bede de goedkeuring met dezen brief :

Gijsbertus Masius, Dei et Sanctæ Sedis apostolicæ gratia episcopus Buscoducensis, universis et singulis presbyteris nostris has nostras visuris, lecturis pariter et legi audituris, salutem in Domino.

Pro parte honorabilis et providorum virorum dni Antonii Wilssi, presbyteri, pastoris municipii de Moll, nostræ diocesis, et collatoris matriculariæ ibidem, necnon scabinorum, juratorum aliorumque rectorum et communium incolarum ejusdem municipii expositum exstitit, quod ipsi exponentes eorumque majores et prædecessores, olim libenter et voluntarie quotannis dederint et contribuerint, nonnulli unum vas siliginis et alii panem octo librarum, ultra quotidiana emolumenta et accidentalia ecclesiæ, ut inde conduceretur et sustentaretur aliquis honestus et bonorum nominis et famæ, et laudabilis vitæ, ut officio matriculariæ probe fungeretur ecclesiæ et communitati fideliter inserviens, ea intentione ut hujusmodi matricularius semper foret natus incola dicti municipii et ibidem personaliter residens. De cetero, ut eadem expositio ulterius subjungebat, negligentia præteritorum, civilium bellorum tumultibus, pastorum absentia, aliisque impedimentis causantibus, prædicta matricularia per aliquot annos fuerit et sit semper mutata et dealterata, adeo ut matricularius non fuerit, nec sit incola, nec personaliter resideat, sed frequenter fuerit aliquis extraneus, qui in locum suum aliquem negligentem et communitati male servientem substituit. Ipsi exponentes, bono zelo ducti, libenter imposterum viderent dictam matriculariam ejusque constitutionem ad pristinum modum et formam redactam, et ad eum finem parati forent (prout ipsi exponentes se paratos in dicta expositione, expressis verbis, obtulerunt) ad opus dictæ matriculariæ quotannis contrubuere et dare, nimirum singuli quatuor zillas (1) terræ colentes unum vas siliginis, et alii, qui minus colunt sed tamen familiam alunt, flandrice *die nogtans den bael* (2) *bangen*, panem octo librarum, atque omnes pro unoquoque recens nato similem panem octo librarum, ut et pro unoquoque funere hujusmodi panem semel.

Supplicarunt ob hoc præfati exponentes nobis humillime, quatenus nos antedictam matriculariam ad primævam suam naturam institutam et communitatis intentionem revocare et reducere, et illam sub modo, forma et conditionibus inferius exprimendis, approbare et confirmare vellemus et dignaremur.

(1) Het vierde van een bunder.
(2) Het ijzer of de keten waaraan men de ketels hangt om de spijzen boven een open vuur te bereiden ; hier in de beteekenis van een huisgezin houden.

Hinc est quod nos, præmissis attentis, ac hujusmodi precibus favorabiliter inclinati, præmemoratam matriculariam ad primævam naturam, pristine institutam et antiquam communitatis intentionem, per præsentes reducimus et revocamus, atque eamdem sub modo, et forma, et conditionibus hic sequentibus (quas integras et salvas semper habere et intertinere volumus) approbamus et confirmamus : videlicet quod hujusmodi matricularius deinceps perpetuis futuris temporibus erit natus incola dicti municipii, personaliter residens; et suo officio matricularius cum uno adhuc substituto ad ecclesiam et communitatem bene inserviendam et plenius satisfaciendam sedulo fungens, honestæ et bonæ vitæ et laudabilis conversationis. Et ut juventus in studiis satius promoveatur, erit dnûs pastor dicti municipii obligatus dictam matriculariam conferre cuidam scholari, nato incolæ ejusdem municipii, maxime ad hoc idoneo, ætate, doctrina et bonis moribus cupienti studiorum suorum cursum prosequi, et apparenter maxime idoneo primum futuro ad altiora studia foris alicubi capessenda; ita tamen ut in hujusmodi collatione non habeatur respectus et divitiarum, cum et divites et pauperes ad hoc contribuant. Item quod hujusmodi matricularius erit propter abusum, defectum vel negligentiam amovibilis, et quod ipsi hujusmodi matriculariæ officio per triennium solummodo poterit fungi, illudque possidere, et non diutius; idque ut plures in studiis promovere et ad illa magis et magis animari possent.

Et si forte in futurum contingeret (quod absit) aliquem uni ex dictis clausulis et articulis velle contravenire, aut illum infringere, quod in casu communitas sufficiet aliquem (prout solet) ad dictum officium sub competenti salario conducere; et in eo eventu a contributione hujusmodi vasorum siliginis et panum erit libera.

Datum Buscoduci, sub nostro sigillo præsentibus subimpresso, anno a Nativitate Dni millesimo sexcentesimo decimo, mensis vero maji die undecima. JO. BARDOUL.

Naar deze oorkonde schrijft de bisschop van 's-Bosch aan allen voor, die vier zillen land bebouwen, dat zij jaarlijks één vat rog aan den koster zouden geven; die minder grond bewerken maar nochtans *den hael hangen* (een huishouden doen), één brood van acht pond, evenals voor elke uitvaart. De overige voorwaarden werden weer voorgeschreven gelijk vroeger.

Niettegenstaande die plechtige bekrachtiging van den bisschop, hield men zich niet geheel aan die verordening, maar dit lag meerendeels in den toestand der zaak zelve. De veelzijdige bezigheden eens kosters van zoo uitgestrekte en volkrijke parochie als Molle moesten natuurlijk de latijnsche studie bij den koster-student naar den achtergrond verdringen; daarom vond men goed de bezigheden der kosterij door een ongehuwden Mollenaar te laten verrichten, die niet studeerde. In dit geval werden dan de inkomsten van het kosterschap deels uitgekeerd aan den student der *kleine kosterij* zooals men het te dien tijde noemde, deels aan den dienstdoenden persoon.

Ook in dit alles kwam, gelijk in de voorrechten der voogdij, een omkeer op het laatst der achttiende eeuw.

(*Wordt voortgezet*).

Hoogstraeten.

Attestatie van Burgemeester, Schepenen en gesworenen der Vrijheyt van Hoogstraeten nopens den Spaanschen oorlog tot het jaar 1591.

Allen ende eenenieger die deze tegenwoordige sullen sien oft hooren lesen met kennisse der waerheyt, saluyt :

ij borgem*eestere* schepen*en* en*de* gesworen*en* der vryheyt van Hoogstr*aeten* oirconden mits des*e*, certificeren*de* voor de gerechte waerheyt, hoe dat de schamele ingeseten*en* des*er* vryheyt, van*den* beginne deser tegenwoordighe troublen altyts seer syn belast gew*eest* met het logeren, passeren en*de* repasseren van v*er*scheyden crysvolck, soo des*e* vryheyt is gelegen opte rechte passagie van Ant*werpen*, Liere, Breda, Schertogenbossche, Gelderlant, en*de* meer andere steden en plaetsen; en besundere syn de schamele ingeseten*en* der vs vryheyt vele jae*ren* herwaerts successive by nae alle jae*ren* van hen gewasse en*de* oigst, mitsgaders oyck van hen meublen en*de* bestialen berooft gew*orden*, als namentl*ijck* in*den* jae*re* 78 van het leger daer overste aff was de grave van Bossu (1), die alsdoen den geheelen oigst verbarmonden; en*de* d*aer*nae binnen denseluen jaere syn binnen dese vs vryheyt gecomen xl vendelen francoysen (2), die de geheele vryheyt voorts vuytrooffden en spolieerden. In den jae*re* 79 den xxv octob*ris* syn binnen dese vs vryheyt gecomen een regimen*t* Spaegnaerden, wesen*de* van*den* regimen*te* van Scaldeus, die den ingeseten*en* wel hebben beschadicht in hen granen, huysen, als in het aflteren en*de* anderss*ins*, tot 5000 g[s] meer dan min, soo sy binnen der vs vryheyt wel bleven liggen ontr*ent* thien weken. In den jaere 81 in den somer is binnen de vs vryheyt gecomen een leger daer overste aft was Monss*ieur* de Lagarde (3), die den gewassche, alsdoen staen*de* ten velde, oyck geheel hebben v*er*nielt, en*de* d*aer*enboven de kercke

(1) *Bossu* was na den slag van Gembloers tot veldheer der Staatschen benoemd in vervanging van den graaf van Lalaing (GROTIUS, *Nederl. historien*, IIIe boek).

(2) Alençon had volgens overeenkomst met de Staten, hulptroepen uit Frankrijk aangevoerd ten dienste der Nederlanders (Id., op. cit.).

(3) Fransch kolonel. Hij sloeg zijn leger tusschen Turnhout en Hoogstraten neer om de bewegingen der Spanjaarden die te Hilvarenbeek lagen, gade te slaan; hij kon echter niet beletten dat de vesting Breda den 27[n] Juni door het katholiecke leger verrast en ingenomen werd. (VAN GOOR, *Beschr. van Breda*, bldz. 147).

geheel vuyt gerooft daer de ingeseten*en* allen hen meublen alsdoen hadden innegedaen. In*den* jae*re* 83 ontrent Sint Jans*mis*se is binnen dese vs vryheyt neder geslagen, een geweldigen leger van Syn Ma*jesteyt*, die aldaer syn blyuen liggen ontr*ent* negen oft thien dagen, als wanneer hen het Casteel werdt overgelevert, die alsdoen allen de vruchten te velde voor het selue jaer geheel ruyneerden en*de* te niete brachten, sonder datter de ingeseten yet aff p*ro*fiteerd*en*, en*de* syn alsdoen de ingeseten*en* oyck al meest van hen meublen en*de* bestialen berooft gew*orden*. D*aer*na soo is oyck in der vs vryheyt comen logeren de heer van Haultepenne met een leger trecken*de* nae Steenbergen (1), die den ingeseten*en* oyck seer beschadichden en*de* berooffden, en*de* syn oyck inden seluen jae*re* die van Herentals (2) tot twee destincte reysen met gewelt in der nacht binnen der vs vryheyt gevallen, en*de* hebben allen de beesten en*de* peerden met hen genomen, die sy westen te becomen, en*de* voor prys gehouden, mits het ouergaen van*den* Casteele alhier. In den jae*re* 84 weynich tyt na bamisse is binnen der vs vryheyt comen logeeren de hee*r* van Balanson (3) met vier oft vyff compaignien ruyteren, wesen*de* bourgoigners, diewelcke aldaer syn blyuen liggen ontr*ent* den tyt van drie maenden, die den ingeseten*en* sekeren langen tyde van alles hebben moeten onderhout doen, en*de* anderss*ins* oyck groote fortse en*de* moetwillicheyt over den ingeseten*en* bedreuen, sulcx dat deselue ingeseten*en* al meest midts de groote insolen*tien* en*de* belastinge van soldaten, syn v*er*loopen, v*er*laten*de* hen huyss*en* met hen goeden d*aer*in wesen*de*, en*de* hebben oyck deselue soldaten den ingeseten*en* alsdoen geheel berooft van hen meublen en*de* bestialen en*de* oyck van hen granen wesen*de* inder schueren als binnen hen huys*en*, en*de* d*aer*enbouen oyck veele schoone huys*en* affgebroecken, inder vuege dat allen des*el*ue beschaetheyt niet en is gew*eest* te estimeren. En*de* nae het v*er*treck van*den* vs Balanson in de jaere LXXXV, is binnen der vs vryheyt comen logeren den tyt van xv dagen, tot grooten cost en*de* last van*de* ingeseten*en* een cap[ne] Contreras (4) met vier compaengnien ruyteren, bouen noch veele en*de* menichfuldige conuoyen en*de* logeringe van ruyteren en*de* knechten, inden seluen jae*re* gaen*de* en*de* keeren*de* nae het leger liggen*de* ter dier tyt voor Ant[pen] en*de* anderss, daer de vs ingeseten oyck alsdoen syn meer belast gew*eest*, en*de* is oyck alsdoen in hetselve jaer den leger van Syn Ma[t] trecken*de* nade stadt van Grave (5) binnen der vs vryheyt neder geslagen

(1) Claude van Berlaimont, heer van Haultepenne, na Breda te hebben gewonnen, nam ook Steenbergen in, doch kon die plaats niet behouden omdat de Staatschen een dijk hadden doorgestoken. (METEREN, *Nederl. historie*, boek XI.)

(2) Herenthals behield Staatsche bezetting tot in 1584. (METEREN, op. cit. XII).

(3) Cl. de Rye, heer van Balanson, was een Burgondiër, in Spaanschen dienst.

(4) Spaansch officier.

(5) Eerst den 7 Juli 1586 viel Grave in de macht van Spanje terug.

gew*eest*, inder vuegen, dat *de* ingeseten*en* voorden seluen jae*re* oyck geen geniet van hen vruchten en*de* hebben gehadt, en*de* oyck weynich lant alsdoen is besayt gew*eest*, midts het v*er*loopen van*de* ingeseten*en* door de groote belastinge van vs Balanson. In*t* jae*r* 86 heeft de compaengnie van*den* graue van Hoochstr*aeten* loffel*lijcker* memorien met ettel*ijcke* voetknechten binnen der vs vryheyt gelegen den tyt van ontr*ent* drie maenden. In den jaere 87 in het princepaelste van*den* oigst, heeft binnen de vs vryheyt gelegen den tyt van ontr*ent* elf dagen dueren*de* een*en* geheelen leger, daer overste aff was de heer graeff Kaerl van Mansuelt (1), die alsdoen den oigst voor het selve jaer oyck tenemaelen bedoruen en*de* v*er*nielden. Item *anno* 88 ontr*ent* vastelauont syn die van Bergen op den Soom ende Geertruydenberge (2) met machte in*de* vs vryheyt gevallen, en hebben alsdoen ontr*ent* XL schoone woonhysen affgebrant. Ende is oyck in het selue jaer corts na bamisse binnen der vryheyt comen logeren den commiss*aris* generael Georgio Basta (3), met vier *com*paengnien ruyteren en*de* een regiment duytse knechten, wesen*de* het regiment van*den* heer van Barlaimont, die aldaer wel syn blyuen liggen een half jaer lanck, binnen welcken middelen tyde de ingeseten*en* hen al hebben moeten houden binnen der kercken alhier en*de* tot v*er*scheyden andere plaetss*en*, midts de groote menichte van *den* volcke, en*de* syn oyck alsdoen geheel beroofft gew*eest* van hen goeden en*de* granen binnen hen huys[n] en*de* inder schueren liggen*de*, en*de* hebben des*el*ue soldaeten oyck vele schoone huys*en* affgebroecken en*de* affgebrant. Inden jae*re* 89 in den oigst syn binnen der vs vryheyt nedergeslagen xxiiij vendelen Spaengiaerden, trecken*de* nae Huesden (4), die oyck groote schaede in granen en*de* anderss*ins* gedaen hebben. Item in den jae*re* 90 in*den* vasten, heeft den geheelen leger, trecken*de* nae Breda (5) ontr*ent* drie dagen binnen der vs vryheyt gelegen, en*de* inden seluen jaere, na het overgaen der stad van Steenbergen (6), is de heer graeff Kaerl van Mansvelt weder met een leger binnen derseluer vryheyt neder geslagen, en*de* aldaer doen gelegen een dach en nacht, veele meer anderen logeringen vuyteeringe en*de* beschadicheden van ruyteren en*de* knechten, d*aer*âff onmogel*yck* wae*re* p*er*tinen*te* declaratie te doen in somma de vs

(1) Katholiek veldoverste, in Spaanschen dienst.
(2) De Staatsche bezetting van Geertruidenberg was aan 't muiten geraakt en kon met moeite weer bedwongen worden. — Die van Bergen-op-Zoom maakte door hare uitvallen de gansche Kempen tot bij Antwerpen onveilig. Vruchteloos beproefde Parma dat jaar Bergen-op-Zoom te overweldigen.
(3) G. Basta, bevelhebber der Spaansche kavallerie.
(4) Heusden door Mansfeld belegerd, werd door Maurits van Nassau ontzet.
(5) Breda, den 4 Maart 1590, bij middel van het gekende turfschip verrast, kon, in weerwil der pogingen van Mansfeld, in April 1590 niet heroverd worden.
(6) Steenbergen, door de Spanjaarden die Breda blokkeerden bezet, werd in October door prins Maurits teruggewonnen. (METEREN, op. cit. XVI).

plunderinge en*de* belastinge soo groot gew*eest*, dat den ingeseten*en* meest wel den halven tyt hen huysen hebben moeten verlaten, ende d*aeren*bouen hebben die ingeseten*en* der vs vryheyt oyck vele jae*ren* seer belast gew*eest* met groote en*de* swaere contributien die sy tot hen onverdrachtel*yke* laste ten beyden syden hebben moeten opbrengen, en*de* alnoch tegenwoordel*ijck* swaerl*ijck* staen belast met het onderhout van *het* garnisoen liggen*de* op het Casteel alhier tot Hoochstr*aeten*, soo d*e*selue alsnu is naeste frontiere van*de* stadt van Breda, en tgarnisoen aldaer wel tweemaele soo veele is geaugmenteert als ts*el*ve voor het innemen des vs stadt is gew*eest*, en*de* alsoo tot onderhout der s[ver] maentl mette cleyn desolate dorpkens slants van Hoogstr*aeten* moeten opbrengen vi[c] Rg, bouen de seruice van hout, keerss*en* en*de* diergel*ycke*, en*de* bouen, oyck noch 24 kerren en*de* 50 mannen, die des[e] dagel*ycks* moeten doen om te wercken aen*de* fortificatie van*den* vs casteele, ende wordt oyck noch des[e] vrijheyt nietemin gedwongen te moeten contribueren aen*de* gemutineerde soldaten en*de* Spangiaerden tot Herentals, bouen oyck noch vele andere swaere contri*bu*tien die sy moeten maentel*ycks* voldoen aen *de* syde van Hollant en*de* anderss*ins*. Ende is oyck waer dat gedeuren*de* des*e* inlantsche oorloge binnen der vs vryheyt wel syn afgebroecken en*de* ten gronde geruineert ij[c] xlij woonhuysen met xxiiij brouweryen en*de* i[c] seuen schueren, d*aera*ff alnoch geen op gemaakt ofte betimmert en sijn. Sulcx datter tegenwoordich maer ont*rent* LXX woonhuijsen meer en syn staen, wesende oyck deselve meest van binnen vuytgebroecken en*de* veele onbewoonbaer, en*de* oyck alnoch onnae niet bewoont en*de* worden, midts de cleyne menichte van ingeseten*en*, die al meest des v*er*leden jae*ren* in groote miseren en*de* catyvicheyt syn comen te overlyden en*de* te sterven. Ende des toirconden hebben wy den segel ter saecken der vs vryheyt hieronder doen opdrucken, den iij April 1591. [Get.] G. WAECHMANS (1).

de
vrijheyts
zegel

(*Medegedeeld door den heer E. ADRIAENSEN, gemeentesecretaris van Hoogstraeten.*)

(1) Een Nicolaas Waechmans, van Hoogstraten, gedurende 62 jaar secretaris te Brecht, heeft veel bijgedragen om die gemeente na 1584 weer op te beuren (Z. J. MICHIELSEN. *De verwoesting van Brecht.*

Rijkevorsel.

Colligite fragmenta ne pereant.

I.

Jan van Kuyk, heer van Kuyk en van Hoogstraten geeft aan Hendrik van Kuyk zijnen broeder, de heerlijkheid van Rijkevorsel.

1358, 28 JUNIJ.

Wy, JAN, HEER VAN KUYC ende van Hoestraten, ende HEYNRICK VAN KUYC, gebruederen. Doen condt allen luyden, die desen brief sullen sien oft hoeren lesen, dat, by rade onser gemeyne vrienden aen beyden zyden, wittelyc ende waer abiene ende altemael gescheiden zyn, als my Henrick voorscreven aen verstorven is van Janne, heer van Kuyck ende van Hoestraten, dyen Godt genedich zy, ende naer versterven mach van Katelynen, vrouwen van den selven landen, mynre liever vrouwen ende moeder, het zy van de heerlycheit van Kuyc oft van Hoestraten, oft van wat goeden dat zyn, oft waer se gelegen zyn; ende kenne my daer mede afgegoet met sulcken goedingen als my Jan, heer van Kuyc ende van Hoestraten, gegeven heeft. Soe eest te weten, dat wy Jan, heer van Kuyc ende van Hoestraten, hebben gegeven ende geven in rechter brueder sceydinghe ende deylinghe Heynrick, onsen bole voorscreven, dat alinch dorp van Vorssele, mette heerlycheyt, hooge ende leege, metten mannen, in diepen ende droegen, nyet uitghenomen; behoudelic dat hy onse man daer af sal blyven; ende oft hy sterve sonder wittige geboert, soe soud't weder aen ons oft aen onsen rechten erfgenamen comen. Welcke heerlycheit aengaen sal t'eynden die Weldert in Houterle, van den pael daer die heerlycheit van Hoestraten ende van Brechte sceydt, die heerstrate langs totten Veken te Houterle, alsoe dat de heerstrate onse blyvet, ende die syde te Vorssel waert Heynricx voerscreven, ende van dien Veken te Houterle by Hexs huyse nederwaert voer Hexs dore, ende van

daer voert op dat Rolleken, daer die vryheit van Hoestraten sceydt, ende van daer nederwaert op den thienden wech tot op den Vossenriet, ende van den Vossenriet tot aen den pael toe Cambaert, ende van daer op den wech aen den Breden Bolck, ende van den Breden Bolck die straet tot op die brug van Wortel, ende van der bruggen die Merc, met alinch der visscheryen toe Mercxblas, ende alsoe voert al die selve palinge, gelyc alsoe onse heer ende vader, goeder hogens, te houden plach. In alsulcker manieren, vielen dootslagen oft ennic broec in den lande van Hoestraten, ende die luyden ruymde tot Vorssel, die luyden soude men ons wederleveren, ende die breucken soude men beteren daer se vielen, des gelycx sullen wy Heynrich wederdoen. Vort, soe sullen die van Vorssel heur mercten houden, heur laecken maecken, ende alle andere goeder hercomen houden metter port van Hoestraten, gelyc sy voertyds plagen. Maer quame de heerlycheit van Hoestraten in vreemde hant, soe soude Heynric, onse bole, hier af onbegrepen syn; Heynric en mocht met Vorssel synen wille doen. Ende dese voerscreven heerlycheit van Vorssel, goeden metten renten, sal Heynric voerscreven hebben sonder scove oft commer van ons comende oft van onsen wegen, ende daer mede alinc ende al van ons gegoet syn. Ende ic, Heynric van Kuyc voerscreven kenne hier mede, dat ic wittelyc ende wael hier mede afgegoet ben van rechter brueder sceydinge ende deylinge, ende van alle versterfne, gelyc dat voerscreven es, ende hebbe gesworen, met opgerechten vingeren, aen den Heyligen, met Janne, heer van Kuyc, mynen bole, voerscreven, dese sceydinge ende deylinge vast ende stede te houden sonder wederseggen van ons oft yemant van onsen wegen. Weer de wyse nyet en hielden ennic van ons beyden, soe kennen wy ons trouwloes ende meyneedich, ende bidden allen goeden luyden, dat sy ons daer voer hielden. Ende ic Heynric vertye hier mede op alle goeden, heerlycheden van Kuyc oft van Hoestraten, oft waer se gelegen syn, ende scelde alle andere voerwaerden quyt; die voertyts gemaect waren tusschen Jan, heere van Kuyc, mynen bole, ende my, ende kenne dat die doot syn. Voert, soe hebbe ic geloeft ende gelove, by trouwen ende by ede, stadt te verlyen op alle goeden, heerlycheden, waer si gelegen syn, tot Jans, myns boles, versuec, tot allen steden daer hij wil, ende tot des geens behoef daer hy's af begert. Voert, is voerwaerde, were dat saecke, dat wy Jan, heer van Kuyc, voerscreven, aflyvich worden sonder wittige geboerte, dat Heynric, onse bole, voerscreven comen mach ende sal tot alsulcken versterve als hem van ons versterven mach. Ende omme dit meerder vesticheyt ende in getuyge der waerheyt, hebben wy, Jan, heere van Kuyc, ende Heynric van Kuyc, gebruederen, onse se-

gelen aen desen brief gehangen; ende bidden heer Arnde Van Keppel, Jan Van Kessel ende Herman Van den Hout, knapen, Jan Wynricx ende Willem Janssone, als mannen, Jan Van Balen ende Geert Die Lepper, als scepenen van Hoestraten, dat sy ons hier af betuygen, ende dese voorwaerde met ons segelen. Ende wy, Arnt Van Keppel, Jan Van Kessel, Hermant Van den Hout, knapen, Jan Wynricx ende Willem Janssone, als mannen, Jan Van Balen ende Geert De Lepper, scepenen binnen Hoestraten, om beden wille ons lieven heer Jans, des heeren van Kuyc, ende Heynricx, syns bolen, hebben wy onse segelen aen desen brief gehangen, gegeven, want wy hier by, aen ende over waren daer dese voerwaerde geschiede, int jaer Ons Heeren duysent dryehondert ende acht ende vyftich, op Sinte Peeters ende Sinte Pauwels avonde der apostelen.

II.

Hendrik van Kuyc, heer van Rijkevorsel, geeft eenige voorrechten aan de inwoners zijner heerlijkheid.

1370, 23 Junii.

Wy, Heinric van Cuyc, heer van Vorssele. Doen condt allen den genen, die desen brief selen sien oft hoeren lesen; overmits dienst ende hulpe, die ons onse goede liede van onsen dorpe van Vorssele ende van Wortele, soe tot Achterle, ten Bolcke, ten Kerscote, ten Leemputten, tot Houterle, ende alsoe verre als sy in den voerseden dorpen onder ons geseten syn, ons gedaen hebben, dat wy onse voerseden lieden ende haere nacomelingen geloeft hebben, ende geloven in goeder trouwen, wel ende vast te houdene, dat wy, binnen onsen levenden lyve, onse voerseden lieden voert meer nyet beden noch scatten en selen by ons selven oft by gemanne van onsen wegen : uitgesproken ridderscape van ons selven, oft vangenissen van ons selfs lyve, ende huwelycke van onsen getrouden kinderen, behoudelyck ons desen voerscreven dryen poynten. Voert meer, hebben wy geloeft, ende geloven by ons selven, op onse oyr, op onse nacolingen, onsen voerseden lieden, dat die plaatse met haren begrype boven kercke van Vorssele zuytwaerts gelegen, die wy tot eenen merctvelde geordineert ende geset hebben, gemeynen vroente blyven sal eeuwelycke, ende es onsen voerseden lieden commerloes sonder chyns oft sonder ennich hofrecht oft versoeck, nae yemants doot, ons oft onsen oyr ende nacomelingen, daer af te doene, ende van allen commere altoes voer ewigen dagen vry ende los. Ende daer mede alle fraude ende argelist in voerscreven dingen ende

pointen utgesproken. In oirconden der waerheyt van allen voirscreven pointen goet ende vast te blyven, hebben wy, Heynric van Cuyc, alse heere, desen brief besegelt open met onsen segele; ende hebben daer toe gebeden ende bidden, overmits die meere kennisse alre voirscreven dingen, Arende van Tyere ende Wouteren van Goorle, Paridaens sone van Goorle, knapen, dat sy desen brief met ons besegelen willen. Waer by wy Arnt van Tyere ende Wouter van Goorle voorgenoempt, overmits bede ende begherte ons liefs joncheren van Kuyc voergenoempt, desen brief mede besegelt hebben met onsen segelen. Gegeven int jaer Ons Heeren duzent dryehondert ende tzeventich, tsondages op Sinte Jans avont Baptisten Geboerte in wedemaent.

S. *Archief der gemeente Hoogstraeten.*

Arendonk.

Eene arbitraire correctie.

Zekeren zondag in 1466, las de vorster van Arendonk, op bevel van den rentmeester H. Vanderkeelen, in de kerk aldaar een gebod af « opt gebruyck vand*e* vroenten dienen*de* tot gemeyn oirboir », toen een ingezetene, Romboudt de Neerstên, zich vermat luide eene opmerking daar tegen te maken. Dat was ergerlijk, en de schuldige verdiende streng te worden gestraft !
« Maer ter beden van vele goede mannen ende oick dat de « voirs*creven* Romboudt een oudt ermschemel man is en gesecht « *heeft* des nim*m*ermeer te doene, heeft hem de voirs*creven* rent« m*eester* laten gestaen mit beternissen hier na v*er*clairt. Te we« ten inden jersten soe heeft gegeven de voirs*creven* Rimbout gode « ter eer*e*n den heyligen sacramente, inde voirs*creven* kercken « tarendonck, eene keerse van eenen ponde was. It*em* heeft hij « den rentm*eester* op eene genaecht (1) tot arend*onck* in volre« banck van wegen mijns gened*ichs* heer*e*n vergiffenisse gebeden « van woorden bij hem gesproken als voirs*eit* is. Ende boven dat « voirs*eit* is geeft hij ter beternissen eens ewechdragen*de* (2) VII stu*i*« v*er*s dair af men treckt dat III^{de} deel voe*r* den vorster diet « voirs*creven* misgrijp den rentm*eeste*r aenbracht, blijft hier voe*r* « mijnen gened*igen* heer XIIII d. gr. »

(*Uit de rekeningen van H. Vander Keelen 1466-1467*).

E. T.

(1) *Op eene genaechte* — rechtsdag.
(2) *Eens ewechdragende* — wegdragende, gevende een enkelen keer.

's Gravenwezel en St. Job in 't Goor.

Vonnis, geslagen 19 October 1620 te Brussel, rakende het betalen van belastingen wegens goederen die in een dorp lagen waar de eigenaar niet gevestigd was, enz.

Het vonnis luidt :

lsoo inden Raede vande erthoghen onse genaedichtse heeren ende princen Albert ende Isabel Clara Eugenia beyder gratiën Goidts Infante van Spaigniën, ertshertoge van Bourgoigniën, van Lotryck, van Brabant, van Limborch, van Luxemborch, enz. geordonneert in dese heure hoochcden lande ende hertochdomme van Brabant waere by ende van weghen Jonckcr Jan van Dombroeck, pandtheere, schouteth, schepenen en de gemeynte van St. Job int Goir by hunne supplicatie aldaer overgeven ende verthoont, ende kennen gegeven geweest in substantie, soe dat zy by decrete vanden voors Raede, in daete des twintichsten Meert 1617 hadden hun gericht in middele ende leege Justitie (1) verscheyde vandie 's Graeven Wesen (2), soo oock sy van alle oude tyden int stuck vande beden hadden gecontribueert ende gemaeckt een vyfde gedeelte onder die van Schooten in de beden voors.

Ende hoe wel dat volgende den voorschreven decrete tselue nyet en mochte verandert worden, ende dat die settingen vande beden alleenlyck geschieden ter plaatsen daer het roockgat (3) ende woninge waere, ende nerghens elders, tgene dat over 't smenschen gedenckenisse altoos alsoo waeren geploghen, jae van over hondert, twee hondert ende dryehondert jaeren, gelyck gethoont soude connen worden indyen des noodt waere, soo hadden hun evenwel de schouteth, schepenen ende bedesetters van 's Graven Wesel eenighe der supplianten te quotiseren inde voors bede (4), nyettegenstaende dat sy hun domicilie voors ende wooninge alleenlyck hadden int Goor voorschreven, *ende dat alles ondert pretext van dat sommige der supplianten eenich landt onder 's Graven Wesel waeren hebbende, tgene nochtans waere een puere nieuwicheyt te voeren noyent (5) geploghen,* ende strydende teghens alle redenen ende billicheyt. Want in sulcken gevalle souden die voorschreven supplianten tweemael de bede op eenen tydt moeten betaelen, eens onder St. Job int Goir alwaer elck der supplianten tot opbrenginghe van hunne quoten (6) ende vyffste paert vande bede voorschreven worde getauxeert, naer aduenant het landt, hebbende tsy aldaer oft elders. ende een andermael onder die van 's Graven Wesel, ende want die van 's Graven Wesel voor de selve settinge alreede hadden gesommeert dienersche persoonen der supplianten namentlijck Jacob Bogaerts schepene ende Matheys Weyns kerckmeester met drey gemeynten van daetelycken te executeren. Soo baden die supplianten oytmoedelyck, dat den voorschreven Raede soude geliefven daerjnne te versien ende den supplianten te mainteneren, in hunne voors ende possessie ende gebruyck, ende tghene ter contrariën voorts geleert, costeloos ende schadeloos aff te doen, ende ingevalle van communicatie te doen houden, alle voordere settinge

(1) Het verschil der recht- of in die dagen dingbanken werd onder de benaming van het lage, midden en hooge gerechtshof uitgedrukt.
(2) In deze oorkonde leest men 's Graeven Wesen, 's Graven Wesel en 's Graevenwesel.
(3) Schoorsteen.
(4) Belastingen.
(5) Nooit.
(6) Aandeel.

ende executie in staet ende surceantie. Welcke supplicatie inde voors Raede wel ende int oversien ende geuisiteert synde, waere by appoinctemente opde marge der selver gestelt de derde dach der maendt van Julio int jaer 1619 geordonneert geweest, dat deselve soude by beslotene brieffven worde gecommuniceert den schouteth, schepenen ende bedesetters van 's Graven Wesel, om daerop binnen acht toen toecommende daeghen te doen oft segghen des hunnen Raedt soude gedraeghen, ende wesende de voors supplicatie volgende den voors appoinctemente by zeeckere deurwerdere off officier van den voors Raede den voors drossaert, schepenen ende bedesetters van 's Graven Wesel gecommuniceert, hadden deselve als rescribenten daerteghen overgegeven ende gedient zeeckere hunne schrifture van rescriptie ende by deselve onder ander geseght ende geallegeert, dat die settingen van de beden alleenlyck souden geschieden ter plaetsen aldaer die bedreyffvers (1) der landen souden woonen ende daer het roockgaet ende wooninghe souden wesen. Wandt waere notoir. dat de beden soo men die geseth ende geexigeert hadde van over de dertich, veertich, vyfftich ende meer jaeren, waere eene contributie, reele ende ordinaris die geseth worde op de goeden ende landen naer ....els beyde. Soo sulcks hadde geweest nyet alleen 's Graven Wesel en de Schooten respective, maer oock in alle omliggende dorpen en de over al ten platten lande, ende dat naer rechte die reele lasten ende contributien moeten betaelt worden ter plaetsen daer wy die goederen waeren besittende.

Soo dat rescribenten wel hadden vermoghen bundersche wyse te setten het bedryff van alle die goederen ende gronden van erffve inden voors dorpe van 's Graven Wesel geleghen, tsy dat die gebruyckt worden by ingesetenen vanden voors dorpe oft andere hun daer buyten houdende, en de consecutivelyck oock die goeden inde voors requeste vermelt.

Alles in conformiteyt vande oude instructien, op de beden ende het reglement vande heeren Staeten van Brabant gemaeckt, by haere voors Hocheden geapprobert ende gerollageert inden jaere 1617, ende laet den rechte oock nyet toe, dat het een dorp pandinge oft jurisdictie usurpeert op de goeden in andere dorpen geleghen, d'welck soude geschieden, soo achtervolgende der supplianten intentie, sylieden vermochten inde ordinarisse beden te setten ende quotiseren eenige goeden onder 's Graven Wesel geleghen, int mienste nyet arguerende (2) de possessie by de supplianten gepretendeert, want alwaert dat sylieden konnen bewysen, dat eenighen tydt die van den Schoore die beden hadden gegeven op ettelycke goeden onder 's Graven Wesel, soo vermochten nochtans die rescribenten die selve te setten ende quotiseren ende te verhaelen alle achterstellen van alsulcke jaeren als deselve gebruyckt waeren geweest, ende inde beden nyet en hadden gecontribueert, mits dat naecte possessie sonder titel geen recht van prescriptie en geeffde, waeren oock die saecken vanden lande nyet alleens gelyck eertyde, maer waere groote veranderinge geschiet metter tydt, ende waeren die goeden dickmaels verandert, soo by coope als anderssints.

Men bevinde oock, dat die gronden van erffven, soo wel die groefsen als winnende landen eenighe jaeren wel hoogher ende swaerder moesten worden getauxeert ende gequotiseert tot het opbrenghen vande conincx beden als die gronden van d'andere omliggende dorpen, als Wyneghom, Schilde, Schooten ende andere, nyettegenstaende dat int uytgeven de dorpen gelyckelycke waren getauxeert ende gereparteert, ende d'een nyet swaerder als d'ander.

Midts allen denwelcken ende meer andere redenen van rechts ende officie weghe te vueghen ende te suppleren, soo concludeerden die rescribenten, ten eynde dat opte requeste der supplianten soude worden gestelt nihil, oft dat sylieden int dispositytff derselver verklaert souden worden nyet ontfanckbaer mackende heysch (3) van costen.

Implorerende tot dyen eynde het goedertieren officie vanden voors Raede, welcke schrifture van rescriptie inden voors Raede gesien waere den 27 July 1619 geseght ende geap-

(1) Die Bedrijf uitoefenen, hier landlieden.
(2) Tegenspreken, aanklagen.
(3) Eisch.

poincteert, dat deselve soude worden gecommuniceert den supplianten om daerop te doen oft seggen binnen acht toentoecomende daeghen, naar de communicatie, by forme van replicque, hun goetduncken, welke schrifture van rescriptie den voorschreven supplianten gecommuniceert synde, waere daerteghens van hunnen tweghen gedient van schriftelyck replicque.

Ende midts de redenen, middelen ende motyffven, aldaer geallegeert ende gededuceert soo persisteren die voors supplianten by de dispositive hunder supplicatie, sustinerende voorts sonder prejuditie alvoore dat de voors rescribenten in conformiteyt van de conclusie vande requeste vanden 19 Septembris 1619 schuldich ende gehouden souden wesen de attentaten daer inne geroert promptelyck ende voorall costeloos ende schadeloos te repareren, oft dat sy gehouden souden wesen daerteghen te rescriberen, maeckende oock heysch van costen, ende wesende by de voors rescribenten gedient van hunne scrifture van duplycque, waeren de voors partyen by vonnisse vanden voors Raede vanden 16 Novembris 1619 geadmitteert ter Hoove op de feyten, by hun ten wedersyden geposeert, om tselve gedaen, ende de saecke wederomme in staet synde, alsdan voorts geordonneert ende reght gedaen te worden naer behooren volgende welcken vonnisse, interlocutie de voors partyen voor commissarissen vanden voors Raede daertoe gedeputeert, respective hunne thoon affgeleyt hebbende, ende in plaetse van reprochen ende jalecatien respective geseght generalia juris contra et pro, hadden voorts in saecke gesloten ende reght versoght.

Gesien ende wel geuisiteert, wel ende int langhe inden voors Raede van Brabant 't proces der voors partyen, soo tselve aldaer by communicatie is beleyt ende geinstrueert geweest metten vonnisse interlocutoir vanden 16 Novembris 1619 daer inne gegeven, midtsgaeders den thoon by de voors partyen dyenvolgende geproduceert, ende andere stucken ende monimenten ter wederseyden daer by gevueght ende overgegeven, ende op all wel ende reypelyck gelet met oock geconsidereert tghene des men in dezen behoorde te considereren, mynheeren van den voors *Raede van Brabant houden ende mainteneren die voors supplianten in het oudt gebruyck van alleen getauxeert te worden inde beden van hunne Hoocbeden, inde settingen van St. Job int Goore voors ter cause vande landen van oudts toebehoort hebbende aende hoeve daeraff het roockgat is opgaende onder St. Job int Goir voors. Nyettegenstaende dat deselve landen onder 's Gravenwesel moeghen syn.*

Ordinerende den rescribenten alle tauxatien, beletselen ende executien, ter contrarien gedaen en de voorts gekeert, costeloos ende schadeloos aff, doot en te nyet te doen, die selve rescribenten daer in midts desen condempnerende ende tot dyen inde costen van dese processe ter tauxatie en de moderatie vanden Hove.

Aldus gedaen binnen der stadt van Brussele den 19 Octobris 1620,

Was geparapheert Ser Vt (2).

Nederwaerts stont dese copye gecollationneert teghens d'origineel minuts, is daermede bevonden te concorderen by my

STEENHUYS.

De kopij is ontleend aan een papieren handschrift, berustende in het archief der abdij Postel, de oorkonde bevat 19 1/2 bladzijden in geschrift,

Abdij Postel. TH. IGN. WELVAARTS, PRIOR.

---

(2) Vt *vidit* of *viderunt* d. i. *heeft* of *hebben gezien*. Karel de Groote laschte de geheele stukken, die overgeschreven werden in daarvoor bestemde charter- of diplomaboeken, opdat de oorspronkelijke inhoud niet vervalscht zou worden. Sedert het einde der XII[e] eeuw schreef de bevoegde overheid op de vernieuwde akten het *vidimus* of *vidit*, ten bewijze dat de kopij met het oorspronkelijk stuk eensluidend is. Vooral in de XIV[e] eeuw vindt men (ook te Postel) vele oorkonden met het Vt geteekend. Zoo gebruikte men somtijds ook, gelijk meestal de Engelschen, het gelijkluidende *inspeximus*.

Petrus van Emmerick.

(*Vervolg, zie bladz. 61*).

VIII.

Vanderspeeten, in de levensbeschrijving van den heilige, schrijft, op het gezag van anderen, dat de woning van den pastoor van O.-L.-V. in de Baruytstraat, heden Bruidstraat, gelegen was (1). Raymaekers had vroeger gezegd : « De aloude woonplaats der pastoors en bedienaars van O.-L.V.-kerk lag in de Begijnestraat over de groote ingangpoort van het voormalig klooster der Begaarden. Deze erve was zeer uitgestrekt; zij paalde langs achter aan de Kruis- of Fonteinstraat en kwam tot dicht bij de Bruidstraat.... Nog in 1622 schijnt dit gebouw door de pastoors der kerk bewoond te zijn geweest. Waarschijnlijk was het omtrent dien tijd zeer vervallen en om zoo te zeggen onbewoonbaar geworden.... (2). » Past die beschrijving op de huizing, in de zestiende eeuw en vroeger door de pastoors bewoond, zij is verre bezijden de waarheid, als er spraak is van de pastorij in de zeventiende.

Niet alleen « waarschijnlijk vervallen en om zoo te zeggen onbewoonbaar », maar evenals vele kerken en geestelijke gestichten, heel verwoest was de vroegere pastorij, ten jare 1580, bij de verovering der stad door de Staatschen, en ten gevolge van de woelige tijden die men beleefde en van den ellendigen toestand waarin ook de abdij verkeerde, kon er niet eens aan gedacht worden, het huis uit zijne puinen herop te richten. Gelijk zijne onmiddellijke voorgangers, moest van Emmerick, toen hij te Diest

(1) VANDERSPEETEN, p. 9.
(2) *Het kerkelijk en liefdadig Diest*, blz. 172.

kwam, eene gehuurde woning betrekken. De wethouders der stad getuigen zulks, den 12[en] October 1605, ter gelegenheid van de besprekingen, die er toen gehouden werden over de aanwerving eener nieuwe pastorij.

Soo eest (is 't) wel waerachtich, zeggen zij, dat in den jare XVC ende LXXX den VIII Junij, soo wanneer die vianden ende rebellen van zijne majesteyt, die stadt van Diest hebben gesurprehendeert gehadt, alsdoen deselve rebellen hebben het huys ende woeninghe vande pastorye voirscreven, met meer andere kercken, cloosteren, capellen ende notabile edificien gedemolieert ende geruineert gehadt, soo dat die voirscreven plaatsche van die zelve pastorye is zedert gebleven geruineert ende alnu noch tegenwoordelyck alsoo is liggende; Inderweghen dat zedert der reductie der stadt van Diest geschiet inden jare LXXXIII in Maio, die pastoirs der voirscreven kercke zyn genoodtzaeckt geweest een huys oft woeninghe te hueren, soo die voirscreven Peeter (van Emmerick) tot noch toe een huys of woenplaetse gehuert heeft.

Doch Margriet van den Casteele, ongehuwde dochter van Jan en Elisabeth Fox, den 8[en] Augustus 1605 haar testament makend, schonk bij laatste wilsbeschikking, hare woning, gelegen in het Weerbroek, aan van Emmerick en zijne opvolgers, als pastoors van O.-L.-V.-kerk.

Zij maeckt, — zoo luidt het testament — besedt ende legateert mits desen, den eerw. heere, heer Peeter van Emmerick nu ter tijt pastoor van Onser Liever Vrouwen kercke binnen deser stadt van Diest tot behoeff ende proffyt derselver pastorije, haer huys, metten gronde, hove, boomgaerdt ende allen den toebehoorten van dyen, gestaen ende gelegen tot Weerbroeck, streckende vande gemeyn strate achterwaerts tot opten Demer stroom, in alsulcker weghen als tselve aldaer tegenwoirdelyck gelegen is, mitsgaders alle en yegelycke haer achter te laeten meublen ende ander gerief, dwelck zij testatersse ten tijde van haer afflyvicheyt zal moghen achterlaeten, nyet uytgescheyden, den voorgenoempden heere pastoir, oft ingevalle hy voor haer testatersse afflyvich worde, zijnen successeur oft navolgenden pastoir der voirscreven kercke, die ten tyde van haer afflyvicheyt deselve pastorye zal bedienen, voir hem ende zijne nacomelingen ten eeuwigen daghen int gene voirscreven is tot behoeff vande voirscreven pastorye mits dese nominerende ende instituerende haeren erffgenaeme, des soo zullen die voirscreven pastoir ende zijne successeurs gehouden wesen te bidden voir de salicheyt vande zielen van haer testatersse, ende voir haer ouders ende vrienden zielen, ende oyck te betaelen allen haer schulden soo verre zij eenighe waere achterlaetende, met die costen ende rechten van haer begraeffenisse...

Voorts moest de begiftigde legaten, ten beloope van 900 gulden uitkeeren aan verschillige bloedverwanten der weldoenster. Door die milde schenking vertolkte Margriet niet alleen hare eigene godvruchtige genegenheid, maar beantwoordde ook aan de inzichten harer moeder en harer zuster, « hebbende die moeder ende suster van testatrice van over vele jaren sulckx in den sinne gehadt. » Daarom is met Margriet ook hare zuster Anna aangeboekt in het Necrologium van Tongerloo, op 8[en] Augustus :

« Jaargetijde van Anna van Casteelen en van Margriet hare zuster die uit godvruchtige genegenheid den pastoor van O.-L.-V. te Diest, ten behoeve der pastorij van die kerk, begiftigde met haar huis, grond, hof en andere rechten. »

Slechts weinige dagen overleefde Margriet het opmaken van haar testament, want in eene akte van 13en Augustus wordt zij gezegd « nu onlanx overleden » te zijn. Ter oorzake van de toen bestaande wetsverordeningen, moesten de geestelijke gestichten, om onroerende goederen aan te winnen, door den vorst daartoe gemachtigd worden. Petrus van Emmerick en de prelaat van Tongerloo vroegen derhalve de noodige toelating en zoogezegde amortisatiebrieven, die den 20en Januari 1606 verleend werden. Het gemeentebestuur, dat eerst eenige, doch weinig ernstige bezwaren tegen die vergunning had ingebracht, gaf, op zijne beurt brieven van goedenisse of inbezitstelling, den 31en Januari. Jan Berchmans, grootvader van den heilige, staat in deze akte als schepen vermeld. De geschonkene erve wordt er andermaal in beschreven, als zijnde een « huis metten gronde, hove, boomgaerde ende allen den toebehoorten, staende in Weerbroeck tusschen erve Jans Tilborgs ter eender ende d'erfgenaemen, Pastenax ter ander syde ende achter die Demere ende d'erfgenaemen wylen Wouter Kenes. »

De herders van O.-L.-V.-parochie waren dus in bezit van eene nieuwe pastorij in het Weerbroek. Ging Petrus van Emmerick daar ook wonen? Niet ongegrond is de onderstelling dat hij ten huize zijner weldoenster reeds inwoonde, wanneer deze haar testament vervaardigde; maar wat daar ook van zij, ten minste na Margriets overlijden nam hij onverwijld daar zijnen intrek. Een ontwerp van brief, zonder dagteekening, wel is waar, maar blijkbaar opgesteld ten einde hooger gemelde toelating des vorsten te bekomen om in bezit der huizing te mogen treden, zegt onder andere uitdrukkelijk, dat « den heer pastoir is wonende in zijne residentie oft questieuse huysinghe, ende dat bij gevalle van weygeringe der voorscreven gratien zoude den selven pastoor wezen eenen spot vande heele stadt, » en hij woonde daar tot op den dag dat hij uit Diest vertrok. Den 5en Juli 1616, door zijnen prelaat van Tongerloo tot de pastorij van Tilburg voorgesteld,

maakte hij, den 12[en] Juli, eene lijst op van de « meubelen door hem nagelaten in het pastoreel huis van O.-L.-V. van Diest. » Dit pastoreel huis was geen ander dan dat in 't Weerbroek gelegen, vermits de oude pastorij niet meer bestond, en de grond er van, volgens Raymaekers, werd verkocht in 1629.

De gevolgtrekking, en derhalve het antwoord op de gestelde vraag ligt voor de hand : van 1606 tot 1616 woonde Petrus van Emmerick in het Weerbroek, op de vroegere erve van Margriet van Casteele.

Nog een woord ter oplossing eener bijkomende vraag : staat de huidige pastorij van O.-L.-V. op dezelfde plaats, weleer door van Emmerick en bijgevolg door den heiligen Joannes bewoond ?

Na het vertrek van Petrus, werd Jan Franckenius of Franken, vroeger supprior der abdij en sinds 1609 pastoor van Drunen, zijn opvolger; hij overleed in Mei 1623, en Jan Verbruggen, onderpastoor van Sint-Sulpitius, nam, den 14[en] Juni van dat jaar, in O.-L.-V. de plaats zijns afgestorven medebroeders in. Zooniet beiden, een van hen toch woonde gedurende eenigen tijd bij den proost van Sint-Sulpitius in; want tot volmaaktere onderhouding der regeltucht, gaf prelaat Stalpaerts, rond 1616, onder goedkeuring van den aartsbisschop van Mechelen, zijn verlangen te kennen, dat voortaan de pastoor van O.-L.-V. bij zijne medebroeders van Sint-Sulpitius zou inwonen (1). Den 4[en] December 1625 werd zelfs tusschen Jan Verbruggen en den prelaat van den eenen, Paulus van Olmen van den anderen kant, een voorwaardelijk verdrag van verkoop der erve in het Weerbroek aangegaan. Doch die verordening en die verkoop verwekten misnoegen bij de parochianen van O.-L.-V.; op hun aandringen bij den aartsbisschop werd de verkoop niet ten uitvoer gebracht, en ten slotte besliste prelaat Stalpaerts, in 1627, dat een der onderpastoors van Sint-Sulpitius bij den pastoor van O.-L.-V. zijn verblijf zou vestigen. De pastorij werd later en misschien meermaals herbouwd; eene herbouwing geschiedde nog in 1761-1763. De bouwmeester Frans Somers maakte toen het plan van een nieuw huis, « om het te plaetsen aen den inganck van den hof. »

(1) Waarschijnlijkst begon dat samenwonen niet vóór 1623.

Deze woorden laten vermoeden, dat de nieuwe timmeringen niet heel juist dezelfde plek gronds besloegen waar het vroeger huis had gestaan. Dat echter de aloude erve van Margriet van den Casteele niet werd verlaten, schijnt ons hieruit te blijken, omdat in 1763 op de pastorij nog juist dezelfde lasten rustten als in 1625; zij was namelijk ieder jaar aan de H.-Geesttafel 4 rijnsgulden 11 stuivers, aan het kapittel van Sint-Jan 4 stuivers, aan het kapittel van Sint-Sulpitius 2 stuivers verschuldigd. Voor zooveel ons bekend, is de hedendaagsche pastorij dezelfde als die der verledene eeuw; wij besluiten derhalve, ons dunkens met recht : Petrus van Emmerick en zijn heilige leerling Joannes woonden nagenoeg terzelfde plaats, waar heden nog de pastoor van O.-L.-V. woont.

Nauwelijks hadden wij den uitslag onzer opzoekingen naar het woonhuis van Petrus van Emmerick eene eerste maal openbaar gemaakt, of de geleerde pater Vanderspeeten gaf zijne geheele goedkeuring aan ons schrijven, waarvan zijns inziens de gevolgtrekkingen onbetwistbaar waren, te meer omdat hij zelf eenige van de stukken had aangetroffen in de schepenregisters van Diest, waaraan wij onze bewijzen ontleenden. Hij voegde er nog bij « dat de gift van Margaretha van den Casteele gedaan werd met de volle toestemming van de erfgenamen dezer edelmoedige jonkvrouw, » en bracht zelfs eenige stukken voor tot staving van dit gezegde (1). Om volledig de zaak bloot te stellen, dient er nog aangeteekend, dat die toestemming niet werd verkregen zonder tegenstribbeling van eenige familieleden.

(*Wordt voortgezet*). FR. WALTMAN VAN SPILBEECK.

(1) *Gazette van Diest*, 1888, n. 55 en 57, 11 en 21 Juli.

JAN IV,

in Augustus 1423 te Turnhout verwacht, komt niet.

Jan IV, die Antoon van Burgondië als hertog van Brabant in 1416 opvolgde, had, nog een kind zijnde, met Philips van St.-Pol, zijn broeder, dikwijls te Turnhout op 't kasteel gewoond (1). Als souverein hield hij er meermalen zijn hof, namelijk in 1417, 1419, 1421, 1422 en in Juni 1423. In Augustus van dat jaar, werden er wederom aanstalten gemaakt om den vorst te ontvangen en had de hofmeester reeds voor proviand gezorgd, toen er tegenbevel kwam. De leveranciers namen hunne geleverde waren terug en trachtten ze elders aan den man te brengen; maar zij werden voor hetgeen die minder golden, van wege het hof schadeloos gesteld.

De volgende posten hebben wij dienaangaande in de rekeningen van den rentmeester Hendrik vander Keelen gevonden :

Gegh*even* cost gedaen te Turnout tot behoef miins genedi*chs* he*eren* van Brabant bi bevele des hoofmeest*ers* bi sine*n* brieve*n* dair op geg*even* des sondaegs voir sinte laur*eys* dach an*no* *duysent vier hondert* XXIII des VIII daegs in aug*usto* en*de* was alle beraetscap gemaect tot miins genedi*chs* he*eren* behoef om des noenens dair te sine en*de* niet en quam bi faute van nootsake.

Gegh*even* Woutren haex van verliese van vleesch, van eyeren, van botren ende van hoendren ende van alderhande cleyn p*rov*iande die hi gecocht hadde tot miins voirs hee*ren* behoef v blaeu cro*nen* XVI *stuivers* VIII *deniers*.

Gegh*even* opte selve tyt peetren paeu ende sinen geselle van verliese van vissche die hi tot Antw*er*pen ende te Diest anderswairt seynden moeste en*de* moesten geven dathi gelden mochte IIII beyersche gulden val*ent* XII *schellingen*.

Gegheven opte*n* selve*n* tyt thys spex van verliese van broede te wete*n* van II mudden broeds ende IIc peyneboetsen diemen hem hadde doen backen v motto*enen*.

E. T.

---

(1) De kastelein van Turnhout, jonch*eer* van Zayn, had onder andere profijten het fruit van den grooten boomgaard achter 't kasteel die 2 bunder groot was « bi conditien dat mijn he*er* (hertog Antonius) en*de* myn*e* vrouwe die h*er*toginne (Elisabeth van Gorlits) Jan en*de* Philips myns voirs*creven* he*eren* kynd*eren* daer af mogen doen nemen als sy daer siin alsoe vele als hen gebiect om haren orber nae den inhoude vande*n* br*iev*en die de voer*screven* joncheer van Zayn daer af heeft, gegh*even* XVII dage in meye in' jaer XIIIIc ende XII. (Uit de rekeningen van Claes Colen, rentmeester, 1412-1413).

De heerlijkheden van het land van Mechelen

DUFFEL, GHEEL EN HUNNE HEEREN

DOOR

J.-THEOD. DE RAADT

(Vervolg zie bladz. 54).

Den 31e Augustus bezegelde hij 's hertogen belofte om het vredesverdrag na te leven, hetwelk door de bemoeiingen van den Franschen koning tusschen hem en den aartsbisschop van Keulen was gesloten [1].

Hendrik van Duffel en zijn broeder Gerard waren bij de negen Brabantsche ridders die, naar een getuigschrift des kloosters van Saint-Gilles, in Provence, op 26 Mei 1336, met Thierry de Walcourt, maarschalk van Henegouw, het graf van den H. Gillis bezochten. Zij waren tot die bedevaart veroordeeld om te boeten voor de misdaad welke Thierry jegens de jonkvrouw van Gaesbeek had gepleegd. De graaf van Henegouw en de heer van Hoorn waren in deze zaak als bemiddelaars opgetreden [2].

In 1336 hechtte Hendrik V zijn zegel aan 't verbond van Vlaanderen en Brabant [3], en drie jaar later, aan de Blijde Inkomst van Johanna en Wenceslaus van Bohemen [4]. Den 15n Mei 1339, kocht hij van Servaas Croche, van Florisoul, eene rente van 2 mud koren, maat van Fléru [5].

---

(1) A. WAUTERS, *Hist. des env. de Bruxelles.*

(2) LE COMTE DE SAINT-GENOIS, *Monuments anciens*, I, 273. Men vergelijke *Hist. des environs de Bruxelles* en vooral JEAN VAN MALDERGHEM, *La bataille de Staveren.*

(3) *Brabantsche Yeesten, cod. dipl.*

(4) MIRÆUS, *Op. dipl.*, I, 323.

(5) SAINT-GENOIS, op. cit., I, 935.

Toen Edward III, koning van Engeland, aanstalten maakte om in Frankrijk te vallen, erkende Hendrik, mits eene lijfrente van 24 lb. sterling zich voor zijn vazal (28 December 1339). Aan den hertog van Brabant beloofde hij eveneens hem in dien oorlog te dienen (1). Hij was in den slag bij Buirenfosse, welke door Froissart wordt beschreven : *la seconde bataille avoit li dus de Brabant ; si estoient avoecques lui tout li baron et li chevalier de son pays.... li sires de Duffle* (2).

In 1340, *des maendachs vóór kersavondt*, verklaarde Hendrik Berthout, heer van Gheel, niet de minste aanspraak te maken op de goederen van Perck, welke Jan van Leefdael, kastelein van Brussel en heer van Oirschot, hem ten voordeele zijner nicht, Jan's echtgenoot, had afgestaan (3). In een charter van denzelfden dag, erkende hij, van Margareta van Liedekerke, burggravin van Brussel, landvrouw van Oirschot en Jan van Leefdael's echtgenoot, te leen te ontvangen het dorp en de heerlijkheid van Perck welke hij zich verbond nimmer te verpanden (4). In 1344, *die octavo post festum beati Dyonisii*, stond *Henricus Berthout, dominus de Ghele et de Duffle, miles*, aan den ridder Gerard van Wilre, zoon van ridder Willem, zekere cijnzen af welke hij van Godfried van Harcourt, heer van Aerschot, te leen hield (5). Twee jaren later (4 Mei 1346), loste de graaf van Namen ten behoeve van den heer van Duffel eene rente van 60 lb. af, op voorwaarde dat deze met de kapitale som gronden zou koopen in het graafschap Namen. Den 26[n] October daarna, schonk de graaf hem een bouwvallig huis te Fléru (6).

In 1349 gaf Hendrik V aan de burgers van Utrecht vergiffenis van den dood van Willem Berthout, hunnen bisschop, *mits eene jaerlijksche memorie voor zijne ziel streckende* (7).

Den 3[n] Januari 1355 bezegelde hij het charter van hertogin

(1) *Histoire des environs de Bruxelles.*

(2) *Œuvres de Froissart*, ed. cit., III, 53.

(3) A. Wauters, *Analectes.* Bulletin de la Comm. royale d'histoire, VII, 170.

(4) Kon. Bibliotheek, HS 5697.

(5) Algemeen Rijksarchief, *Chartes de l'Abbaye de Ste Gertrude à Louvain*, cart. III.

(6) Saint-Genois, op. cit., I 944, 935.

(7) Verzameling van den baron van Spaen, in 't ministerie van justitie te 's Gravenhage, HSs. *Genealogiën*, XVIII.

Johanna waarbij deze de voorrechten der Brabantsche steden bevestigde (1), en den 17n Mei daarna, verklaarde hij met andere edelen en met de steden en vrijheden des lands, dat het hun wil was onder éénen souverein vereenigd te blijven (2). In den loop van dat zelfde jaar was hij getuige toen Wenceslaus en Johanna te Grimberghe hertog Jan van Cleef met de stad Wesel beleenden (3). In het charter (Aath, 11 Juni 1357), waarbij Wenceslaus en Johanna den graaf van Henegouw, hertog Willem van Beieren, als bemiddelaar tusschen hen en den graaf van Vlaanderen aanvaarden, komt de heer van Duffel en Gheel als de eerste der ridders en baanderheeren voor (4).

Den 9n der volgende maand, bevestigde hij Averboden in 't bezit der goederen en rechten te Bladerdonk, Varendonk, Einthout en Oudersdonk, welke door wijlen zijn vader aan die abdij waren vereerd [5].

Aan de ingezetenen van St-Katelijne-Waver schonk hij zekere voorrechten ; die van Waelhem bevestigde hij in de hunne. Den 10n Augustus 1362 machtigde hij de inwoners van Duffel en van St-Katelijne-Waver om boomen te planten langs de straten vóór hunne landerijen en schonk hun eene heide waar zij gewoon waren spelen te houden [6].

De echtgenoot van Hendrik was Margareta van Wesemael, volgens Butkens dochter van Arnold, heer van Wesemael, maarschalk van Brabant, en van Ida van Bierbeek. 's Zondags na St. Mathijs 1322, ontsloegen Hendrik en Margareta de abdij van St.-Bernard van de tollen op hun domein [7]. Op 22 October 1346

---

(1) Dit charter bevindt zich in cart. III van de CHARTES DE BRABANT, TRÉSORERIE (Algem. Rijksarchief). Het is bezegeld door Dirk van Hoorn, heer van Perwijs en Cranenburg (3 posthoorns en barensteel), Hendrik Berthout, Gerard, heer van Vorsselaer en burggraaf van Geldenaken (ROTSELAER : drie leliën met afgesneden voet, en als breuk een barensteel, helmteeken : twee ossenhoorns) ; Jan, heer van Bouchout (het kruis ; helmteeken : een borstbeeld), en Bernard, heer van Borgneval, drossaart van Brabant (vair met een effen schildhoofd), allen ridders.

(2) WOLTERS, *codex diplomaticus lossensis.*

(3) *Cour féodale de Brabant*, reg. n. 4 *(Spechtboek)* bldz., 222. Alg. Rijksarchief.

(4) *Brabantsche Yeesten, codex diplomaticus.*

(5) *Cartul. d'Averboden*, bldz. 270.

(6) *Histoire des environs de Bruxelles.*

(7) *Jonckvrouwe Margarete, syn wetticblik wijf.* — BUTKENS, II, 138.

verleende graaf Willem van Namen, in zijne hoedanigheid als suzerein, goedkeuring aan eene overeenkomst die zij met voorkennis hunner dochter Catharina hadden gesloten en waarbij de overlevende der beide echtgenooten het vruchtgebruik van hun leen te Fléru zou hebben.

Hendrik V leefde nog in 1365, maar in 1367 was hij reeds overleden.

Des zondags na Lichtmis 1367, verkocht Margareta van Wesemael, landvrouw van Duffel, met Dirk van Hoorn, heer van Perwijs en van Duffel, haren schoonzoon, aan den graaf van Namen al de leengoederen die wijlen haar man te Fléru had bezeten, en op 7 Februari daarna, deed de heer van Perwijs ten voordeele des graven, afstand van het zoogenaamde *fief de Duffle, gisant ès villes et terroirs de Fléru, Ligney et lieux voisins* [1].

Het zegel door Hendrik V aan 't verdrag van 3 December 1339 tusschen hertog Jan III en graaf Lodewijk van Vlaanderen en aan het charter van 3 Januari 1355 gehecht, voert in eene zesbladerige spitsbogige roos, een schild met drie palen en een vrij kwartier beladen met vijf blokjes (zonder twijfel hermelijnstaartjes); randschrift : S. HNRI DNI DE DVFLE ET DE GELE (doorsnede 29 m/m) [2].

Hendrik en Margareta lieten twee kinderen achter [3], te weten : Hendrik VI [4], die volgens getuigenis van Butkens in het huwelijk trad met Margareta, dochter van ridder Jan van Bouchout, en die hem geene nakomelingen schijnt te hebben gegeven; en de reeds gemelde Catharina, over wie wij in het volgend hoofdstuk handelen.

---

(1) LE COMTE DE SAINT-GENOIS, I. 935, 936.

(2) *Chartes de Brabant, Trésorerie*, cart. III, *zegelverzameling van het Kon. Museum van Oudheden*, n° 753; DEMAY, op. cit.

(3) In 1398, *tingaende oegxt*, droeg Jo^r Hendrik *van Ymerchele*, zoon van heer Godefried, een cijns van 8 1/2 *Antwerpsche Schilden* over dien hij had gekocht van *Jonchere Janne van Duffle myns heren her Henricx zone van Duffle, die men hiet van Schoeten*. (Abbaye de Roosendael, cart. I).

(4) Een andere *messires Henris de Duffle* verdronk ten jare 1382 in 't gevecht van Meenen bij Rijsel tegen Vlaamsche boeren (FROISSART, II, 108-109). Jan van Sompeke, bastaard van ridder Jan, verhief in 1417 op Allerheiligendag, *'t goet te Boecxtuijn* onder Duffel, door aankoop van Elisabeth van Duffel en van Jan de Wolf haren man. Die vrouw had het geërfd van Hendrik van *Boecxtuijn*, haren *oudvader*. (*Cour féod. de Brabant*, reg. 396 f° 3).

*
* *

Catharina Berthout bracht Dirk van Hoorn [1], heer van Perwijs, de schoone landen van Gheel en Duffel aan.

Dirk was de oudste zoon van Gerard, heer van Hoorn, en van Ermgaard, dochter van Dirk VII, graaf van Cleef.

Op 18 Februari 1331 kwamen *Irmegarth van Cleve vroywe ende wijf heren Ghereijts, die here was van Hurnen, ende Diderich, ayste sone heren Ghereijts ende Irmegarde vorghenomde,* met graaf Dirk VIII van Cleef, hun respectieven broeder en oom, overeen het land van Heusden in twee gelijke deelen te bezitten [2].

Den 20ⁿ April 1343, verklaarden graaf Dirk VIII van Cleef en Jan, deken der kathedraal van Keulen (later graaf van Cleef), dat Dirk van Hoorn, heer van Cranenburg, en Jan, Willem, Otto en Everard, allen zonen van *Yrmgard van Cleve wijlner vrouwe was van Hurne, onser liever zuster*, de goederen *eens edelen mans, heren Gherarts, sheren van Hurne, haers vaders, onzes liefs swehers,* onder elkander hadden gedeeld. Dirk, de oudste, kreeg al de landen, renten, heerlijkheden en jurisdictiën zijns vaders, waarvan zijne broeders, ten overstaan der leenmannen van den graaf en van Dirk, hadden afgezien. Maar hij verbond zich om hun eene rente van 160 lb. te betalen. Jan zou 50, Willem 40, Otto en Everard, ieder 35 lb ontvangen. Ingeval Dirk zonder kinderen overleed, dan zouden zijne goederen op den oudsten broeder overgaan. Hij verzekert bovendien aan deze eene rente van 160 lb, die hun in dezelfde verhouding uit de nalatenschap hunner moeder moest worden betaald. In het charter dat wij hier ontleden is spraak van nog een zesden zoon van Gerard en Ermgarde van Cleef, Godefried, dien men, naar 't schijnt, meende in 't buitenland te zijn gestorven. De graaf van Cleef en Jan zijn broeder heeten hem *Godert van Hurne, onse neve;* zij verklaren dat zijn oudste

(1) Hoorn : *arx et municipium ad Mosam, ex opposito Ruremondæ, a quo cognomen induit Familia Hornana* (MIRÆUS, *Op dipl.* I, 402). De naam wordt zeer verschillend geschreven : Horn, Hoorn, Hornen, Hurnen, Horne, Hurne, Hoerne, Huerne, Hoirne, Hoyrn, in 't Fransch Hornes, enz. In de uitgaven der *Société historique et archéologique* de Limbourg, n. VIII komt eene studie over 't graafschap Hoorn voor. Men raadplege insgelijks *Notice historique sur l'ancien comté de Hornes*, etc. (Gand 1850).

(2) LACOMBLET, *Urkundenbuch zur Geschichte des Niederrheins*, III, n° 254.

broeder Dirk aan Godert, *als hij coemt,* eene rente van 40 lb uit de vaderlijke nalatenschap en eene andere van hetzelfde bedrag uit die zijner moeder, na dezer overlijden, moet betalen. Ziehier de namen der *mannen* van Dirk van Hoorn : Jan van Groesbeek, Roland Haghendorn, ridders, Hendrik van Wijlre, schildknaap, *ende veele goeder luijde* (1).

Den 1e Januari 1348, was Dirk van Hoorn met Otto van Cleef getuige van Jan van Cleef zijn oom, die hen *consanguinei nostri* noemt, en den 22n der volgende maand bezegelde hij met Jan zijn broeder een charter waarbij de graaf van Cleef aan Machteld van Gelder (vrouw van het land van Mechelen), *seiner lijeven Gesellin und witliker bedgenossin,* een lijftocht aanwees. Op maandag na Pinxteren in 't zelfde jaar, liet hij ten voordeele van Jan, die hem toestemming had gegeven om Malden en Zelhem (*Zelim*) te verkoopen, 2300 gulden vallen van de som welke deze voor de verpanding van Cranenburg, ingeval van aflossing van dat goed, in bewaring had gegeven (2).

Evenals Hendrik Berthout, zijn schoonvader, bezegelde Dirk van Hoorn in 1355 het charter waarbij hertogin Johanna de voorrechten der Brabantsche steden bevestigde. Hij was ook een der edelen die met de gemeenten verklaarden dat zij onder éénen vorst vereenigd wilden blijven, en hij was met Hendrik aanwezig toen de graaf van Cleef, zijn oom, in bezit der stad Wesel werd gesteld. Den 4n Juni 1363 was hij getuige toen Jan van Bloemensteyn met het goed van Wolfferen werd beleend (3).

Op verzoek van zijn schoonvader, bezegelden Dirk en zijne vrouw, Catharina *de Duffle*; Hendrik, heer van Diest; Jan, heer van Rotselaer; Gerard van der Heyden, heer van Bautersem; Walter van Duffel, Willem van Wilre en Floris van Duffel, allen ridders, in 1365, een charter betreffende de wet van Waelhem (4). In 1367 stond Willem van Aa, ridder, zijne rechten op de heerlijkheden Saventhem en Sterrebeek af aan Dirk van Hoorn

(1) Lacomblet, op. cit. III, n. 387.

(2) Ibidem, op. cit. III, n. 451, 457 en 458.

(3) Ibidem, III, n. 640.

(4) Kopij eener verzameling charters, toebehoorende aan den heer F. von Bertouch, jachtmeester van het Hof van Z. M. den Koning van Denemarken, te Mechelen.

die ze vervolgens verkocht aan Hendrik van Cuyk, heer van Vorssele, Brecht en Eekeren (1). Den 1n April van het volgend jaar, droeg hij hem eveneens de steden Waalre, Valkenswaard en Aalst, onder voorbehoud van terugkoop, voor 6,600 gulden over. In de akte wordt hij genoemd *noble homme Théodoric de Hoerne, seigneur de Perwez et de Duffele, chevalier* (2).

Als momber van Jan (IV) van Cuyk, liet hij tusschen de jaren 1364-1371 geld (*Boldragers*) met het volgend randschrift slaan : THEODORICUS : DEI : GRATIA : DNS. DE : PERVIENS. — Keerzijde : MONETA DE GRAVE (3).

In 1368, den 21n September, erkenden Dirk van Hoorn, heer van Perwijs en Duffel; Sweder van Abcoude, heer van Gaesbeek en Putte; Jan, heer van Bouchout, burggraaf van Brussel, allen ridders, Herman Wijnrix van Os, Hendrik Emonts sone, en Jan van Aelst, wisselaar te Leuven, allen schildknapen, aan Everard Wistraet schuldig te zijn 304 gouden nobels, welke som zij zich verbonden met Lichtmis eerstvolgende te betalen (4).

Dirck had in dien tijd met Machteld van Gelder, zijne moei, ernstige moeilijkheden aangaande zekere bezittingen in Brabant. Hij riep de bemiddeling van hertogin Johanna in. Bijzonderheden over die zaak alsook de uitspraak der hertogin zijn ons ongelukkiglijk niet bekend (5).

---

(1) *Histoire des environs de Bruxelles.*

(2) STAN. BORMANS, *Les Seigneuries féodales de Liège.*

(3) DR. WAP, *Geschiedenis van het land en der heeren van Cuijk* (Utrecht 1858).

(4) *Chartes de Brabant,* cart. III. *Abcoude* voert : gevierendeeld, 1 en 4, drie schaaktorens (*zuilen*), 2 en 3, een leeuw. Bouchout zegelt met het kruis. Voor de andere zegels raadplege men ons werk *Armorial brabançon*; *Armoiries inédites du Brabant.*

(5) Ziehier het onuitgegeven charter dat op die zaak betrekking heeft : Condt sy allen luden, dat, want wy Didderic van Hoerne, here van Perweys ende van Duffle, bleven syn aen onse lieve ende geduchte vrouwen die hertoghynnen van Luccemborg ende van Brabant ende op hoire ordinancie ende seggen alsulke saken ende ainspraken alse wy eysschende wairen ende te seggen hadden, op onser liever vrouwen, vrouwen Mechtelden van Ghelre, grevijnne van Cleve, ende op hoeren goiden in Brabant ghelegen, dair af wi hoir aen gesproken hadden ende hoeren voirscreven goeden int hof van Brabant mits lant rechte, dair om geloven wi bi onse trouwen sekerheit, eren, eet ende manlic wairheit ende verbynden dair toe ons, onse oir ende nacomelingen ende allen onsen voirscreven goiden in Brabant gelegen ende elder, dat wi houden selen ende voldoen alsulken seggen, alse ons onse voirscreven lieve vrouwe die hertoghynne seggen sal, ordeneren ende prononcieren, mit monde of mit brieve, te doin van voirscreven saken, sonder dair jegen yet te doin of te ghaen bi ons of bi yemen anders van onsen wegen, in tiden toe te comen in eniger manieren, allen argenlijst wt ghescheiden. In vestingen welke dingen hebben wi onsen segel aan desen brief ghehangen. Ghegheven tot Bruxelle int jaer ons heren MCCC. tsestich ende negen, op onse vrouwenavont conceptio (*Chartes de Brabant, Tresorerie.* cart. III).

Ten gevolge van eene andere scheidsrechterlijke beslissing der hertogin van Brabant, in dato 6 December 1370, moest Dirk, wien in dat stuk ook de titel gegeven werd van heer van Gheel, het kasteel, de stad en het land van Cranenburg, mits eene schadeloosstelling van 37,000 oude schilden, aan graaf Dirk van Cleef afstaan (1).

Het jaar daarna was hij een der veldheeren die te Bastweiler tegen de Gelderschen streden. In 1372 verleende hij ten voordeele van zijne vazallen te Duffel een charter (2) en bezegelde hij te Cortemberg het charter van Wenceslaus en Johanna (3).

Toen hertog Wenceslaus, Willem en Maria, hertog en hertogin van Gulik en Gelderland, hun oudste zoon, Willem, hertog van Gelderland en graaf van Zutfen, en Willem van Gulik, graaf van Berg en van Ravensberg, den 5ⁿ April 1377 samen een verbond aangingen, bevond Dirk van Hoorn, heer van Perwijs, zich onder de edelen des hertogen van Brabant (4).

Voor nadere biographische bijzonderheden, raadplege men *la Belgique ancienne et moderne* van A. Wauters, ad vocem *Perwez*.

Dirk voert het wapen der van Hoorns, te weten : in goud drie roode posthoorns beslagen van zilver, met een blauw barensteel. 't Is het wapen van zijn zegel in 1355, als wij reeds zegden. Aan de charters van 1368 en 1369 hing hij een klein rond zegeltje dat alleen een helm draagt met de boven afgeronde (hermelijnen) muts (of, misschien juister, een scherm) het helmteeken zijner familie (5).

*
* *

Dirk en Catharina (6) hadden twee zonen, Willem en Hendrik.

Willem erfde Duffel, Gheel, Oosterloo, Herlaer en Perwijs

(1) LACOMBLET, op. cit. III., n. 706; oorkonde in het staatsarchief te Dusseldorf.
(2) *Histoire de Bruxelles*.
(3) MIRÆUS, *Notitia Ecclesiar. Belg.*, bldz. 682.
(4) LACOMBLET. op. cit. III, n. 794.
(5) *Chartes de Brabant, Trésorerie*, cart. III.
(6) Volgens een geslachtkundige, was Dirk, na 't overlijden van Catharina, die in 1380 zou gestorven zijn, gehuwd met Antonia van Gavere, dochter van Gerard, heer van Steenkercke, en van Yolande van Schoonvorst, vrouw van Diepenbeek. Hendrik van Hoorn trouwde, als men verder zal zien, met eene Antonia van Gavere dochter van Jan en van Maria van Schoonvorst. De hier bedoelde geslachtkundige dien men slechts met de meeste omzichtigheid mag raadplegen, Goethals, beweert dat Antonia, Hendriks echtgenoot, dochter is van Godfried, heer van Fresin, en van Florentia de Grez. Men ziet hoeveel verwarring er nog in de geslachtlijsten der groote historische huizen bestaat!

(1379-80), maar stond, mits eene rente, deze laatste heerlijkheid aan zijn jongeren broeder af.

Toen Wenceslaus en Johanna, den 29n October 1383, op de Brusselsche ballingen eene verordening maakten, kwam Willem, heer van Duffel, onder *die heeren van stammen ende baanrodsen ons lands van Brabant* voor (1).

Op 13 Maart 1386, verkocht hij voor 1,200 goudgulden aan de abdis van Roosendael twee bosschen, de *Midzeele* genaamd, groot 29 bunder en gelegen onder St. Katelyne-Waver. (2).

Heer Willem, heere van Dufffe ende van Gheele, bezegelde het *Urpheda* van 16 Maart 1388, van Sweder van Abcoude, heer van Gaesbeek, Putte en Strijen, en van diens vrouw, Anna van Leiningen, nadat Willem, bastaard van Gaesbeek, aan ridder Everard 't Serclaes, schepen van Brussel, een voet had doen afkappen en de tong uitrukken, ten gevolge van welke verminkingen Everard vijf dagen later overleden was (3). Den 18n Mei 1390, verkocht Willem aan Arnold van Wilre, zijn neef, een bosch *de groete Doffeldonck*, dat 16 bunder groot en bij *de Bermortere* gelegen was (4). Den 15n October 1391 schonk hij drie vijvers aan Jan van Duffel, heer van Thielen, zijn bloedverwant (5).

Willem was gehuwd met Maria, landvrouw van Randerode (aan den linkeroever van de Roer), dochter van Arnold, heer van Randerorde en Erprode, en van Maria, gravin van Sayn, en kleindochter van Lodewijk, heer van gemelde plaatse, en van Soete van Erprode, erfdochter (6).

(*Wordt voortgezet*).

(1) *Brabantsche Yeesten, cod. dipl.*

(2) *Abbaye de Roosendael*, cart. I, twee charters, verleden voor 't magistraat van Brussel. De verkooper wordt er in genoemd : *nobilis et potens vir Dominus Willelmus de Hoerne, dominus de Duffle et Herlaer.*

(3) *Brabantsche Yeesten, cod. dipl.*

(4) *Abbaye de Roosendael*, cart. I. Dit charter heet hem *heer van Duffel en Herlaer.*

(5) Archief te Rijsel.

(6) Zie Fahne, *Geschichte der Grafen, jetzigen Fürsten zu Salm-Reifferscheid.* Randerode voert geschakeerd van goud en rood. Het wapen van Erprode is een dwarsbalk.

GESCHIEDKUNDIGE BIJDRAGEN

OVER DE

VOOGDIJ VAN MOLLE.

(Vervolg zie bladz. 68.)

V.

PASTOORS DER ST. PETERSPAROCHIE.

ot aan de XVIe eeuw is deze pastoorslijst zeer onvolledig; doch wij geven wat ons onder de oogen gekomen is.

1276 JOANNES POLANUS. Hij heet ook Polamus en Palamus.

1454 april 22 treedt JOANNES DIRKS op in een latijnsche akte van den notaris Henricus Beys onder de benaming van investitus, d. i. pastoor.

1468 en ook in 1478 GEORGIUS VAN BRUGGE; maar Joannes Cels nam in 1468 de herderlijke bediening voor Georgius waar.

1509 JUDOCUS DE LUTO. Hij wordt in een pouillé (bl. 21) van 1520 nog vermeld, en sterft in november 1520, daags na St. Martinus.

1520 WILHELMUS EIJFFELSTEYN. Den 19 april 1541 waren zijn levensdagen ten einde. Hij was lid der Illustre Broederschap van O.-L.-Vrouw te 's Bosch. Eene andere lezing uit het *mortuarium* der Broederschap vermeldt Guilielmus ab C. Selsteyn canonicus Antverpiensis, Buscoducensis, pastor in Moll.

1541 LUDOVICUS DE AFFAITATIS; hij doet afstand. Anderen lezen Affeclasus of Affectasus. Krachtens de besluiten der Kerkver-

gadering van Trente, wegens de *residentia pastoralis*, legde deze Italiaan zijne waardigheid neer.

1569-76 JOANNES A RUBO, van Hoegaarden; hij overleed 11 september 1576 van de pest. Deze Joannes, als kapitteldeken van Geel reeds vermeld, was de eerste pastoor. die zelf de parochie bediende.

1576-90 STEPHANUS 'T SIONGEN, van Molle; hij sterft 23 februari 1590 en wordt door den kapelaan zijn broeder opgevolgd.

1590-1602 JOACHIM 'T SIONGEN van Molle; hij sterft in 1602 te Leuven (daar deed hij ook de hoogere studiën) en wordt daar in de St. Peterskerk begraven.

1602-23 ANTONIUS WILS van Molle S. T. B. F. deken; hij sterft 7 augustus 1623. Op zijn verzoek werd ten jare 1610 het het kosterschap in orde gebracht door den bisschop Gijsbertus Masius. Wils werd ook deken in 1602 van het distrikt Geel en stichtte bij testament van 3 augustus 1623 eene beurs, die door zijne bloedverwanten in de lagere en hoogere studie, en door de andere arme studenten alleen in de hoogere studie kon genoten worden. Hij studeerde te Leuven. Onder dezen deken werd door een bevelschrift van den bisschop Zoesius 20 juni 1616 bepaald, dat de dekenale vergadering van Geel jaarlijks omstreeks den vierden woensdag na Maria-Hemelvaart te Molle zou belegd worden. Elke geestelijke van het dekenaat deelde ter dier gelegenheid de geschikste middelen mede voor de uitbreiding van den godsdienst. De vergadering werd naar het inzicht van den bisschop trouw gehouden en oefende niet weinigen invloed uit op de geestelijke belangen.

1624-38 HENRICUS LOOS van Molle S. T. L. Hij sterft 14 september 1638 te Diest, waarheen hij tijdens de retorsie moest vluchten; daar werd hij in het koor der Begijnenkerk begraven onder de zerk met dit nog leesbaar inschrift :

HIC REQUIESCIT....
AC RVREND DN... HENRICUS LOOS....
SACRÆ THEOLOGIÆ LICENCIAT
PASTOR MOLL.... VIGILANT....
OBIIT 1638, 14 SEPTEMBRIS.

De zinnebeelden zijn verdwenen, de steen ligt buiten de kerk en ontvangt het water van het dak.

1639-51 JOANNES DIONISIUS of DENYS, na 21 jaren pastoor te Meerhout geweest te zijn. Hij overlijdt 28 mei 1651 te Herentals bij de Augustijnen. Hij studeerde te Leuven, en was tijdens het bestuur van den bisschop Bergaigne in 1642 officiaal aangesteld en heeft als zoodanig 12 februari 1647 nog een brief uitgegeven over het beneficie der H. Catharina in de kerk van Arendonk.

1651-77 Joannes Hubens S. T. B. F. deken, officiaal (1) des bisdoms; als apostolische (2) vicarius vereenigde hij in 1660 daarmede de dekenale waardigheid van het distrikt Geel. Hubens heeft de kerk hersteld. Ofschoon de Meierij na 1672 vele schuurkerken opende en de godsdienst oogluikend werd toegestaan, vindt men echter niet aangeteekend, dat de vicarius dit deel des bisdoms zelf bezocht heeft. Hij hield toch een waakzaam oog op den gang der zaken, wat hoog noodig was, daar er weldra ook verdachte priesters zich in de verlatene parochiën indrongen. Men prijst overigens den ijver, de liefdadigheid en andere schoone hoedanigheden in den vicarius, die in den leeftijd van 62 jaren overleed en in zijne parochiekerk vóór het hoogaltaar begraven werd. Het opschrift van deze zerk, die men helaas! met zooveel andere bij de vernieuwing der kerk in 1852 opofferde om eenige franken uit te sparen, luidt :

HIC JACET
ADM RDUS DNUS, JOANNES HUBENS S. T. B. F.
PASTOR IN MOL EGREGIUS
EPISCOPATUS SYLVÆDUCENSIS VICARIUS GENERALIS,
QUI DEDIT MUNIFICE DECOREM HUIC ECCLESIÆ,

(1) Een geestelijk gerechtshof *(curia spiritualis)*, om geschillen over geestelijk zaken te vereffenen en de naleving der kerkelijke wetten te handhaven, was ook te Molle opgericht. De hoofden van dit gerechtshof heeten officiaal. De bisschoppen van 's-Bosch hebben omstreeks den jare 1641 het ambt van officiaal opgedragen aan de geestelijken, welke hun verblijf hadden in die streken des bisdoms waar de katholieke godsdienst vrij kon uitgeoefend en de kerkelijke wetten nageleefd worden. Onder de veertien officialen telt men twee pastoors van Molle en één van Millegem, zie hierna G. Lauwen.

(2) Het schijnt dat Hubens als apostolische vicarius de waardigheid van officiaal en van deken van het distrikt Geel tot zijnen dood behouden heeft.

VENERABILI HONOREM,
BONA PAUPERIBUS,
MENSAM HOSPITIBUS, CONSILIUM CUNCTIS,
VITAM OVIBUS, ANIMAM DEO,
QUI VIXIT ANNOS LXII, DENATUS ANNO MDCLXXVII.

Tijdens dezen pastoor is nog de volgende bijzonderheid aangeteekend :

Moll 12 juni 1776.

Een vreeselyk orcaen heeft ons gisteren om vier uren schier met de dood bevangen. De stormwind met yselyke donderslagen, bliksem en hagel verbryzelde het meeste deel der glazen naest den zuyden : in de kerk en in sommige huyzen is niet eene venster onbeschadigd gebleven. De boeren op 't vlak veld en heyde wirden met hun karren en peerden ten grond gerukt : en liggende schier onder den hagel begraven. Sommigen zijn aen handen, hooft of beenen gequetst. Men heeft hagelsteenen gevonden grooter als eene hinne eij, sommige een hand lang, andere drij- of vierkantig en met takken. Alle het week gewas der hovingen is op vele plaatsen verplet : en den oogst te velde hier en daer te neer geslagen, waer door hier en daer groote schade is veroorzaekt. Heden wordt tot Desschel wettelyk beley gedaen over den oogst, welke men zegt tot Rethy en Arendonck teenemaal verplet te zijn. Gisteren avond was onze kerk vol volk om voordere rampen te verbidden.

1677-1701 CHRISTIANUS MULLERS, geboren in Gelderland, werd voorgedragen door den graaf van Mansny en baron van Elderen; zijn sterfdag is 7 september 1701 aangeteekend. Hij is niet officiaal geweest. Zie hierna G. Lauwen pastoor te Millegem. Mullers is volgens anderen geboren in het land Geldern in Pruisen.

1702-05 JOANNES VAN DEN BOSCH, geboren te Millen bij Tongeren, was van te voren 22 jaren pastoor te Berg; 1 juli 1705 vertrok hij naar het huis der eeuwigheid.

1705-20 ARNOLDUS HOLSTEENS, te Hasselt geboren, waar hij van 1692 tot 1702 pastoor en van 1702 tot 1705 pastoor te Neer bij Roermond was. Holsteens daalde 6 januari 1720 ten grave. Gedurende vijf jaren werd de pastorij niet vergeven om een geschil tusschen den vicarius Govaerts en den heer van Molle.

1720-25 HENRICUS VAN DER VLIET deservitor.

1725-45 JOSEPHUS ARNOLDUS SWIJSEN, geboren te Lier. Swijsen, kapelaan te Maastricht, kreeg in juli 1725 zijne aanstelling en werd in 1737 deken van Geel. Hij stierf 10 maart 1745 en werd op het oud kerkhof bij de kerk begraven. Het hardsteenen kruis bevat nog in 1890 deze woorden :

Hier light pastoor Swysen,
Wilt syn arme siel bepysen.

In den nacht van 29 maart 1739 werden de kelken en ander zilverwerk uit de kerk geroofd, doch het tabernakel bleef gesloten.

1745-66 FRANCISCUS AERTS S. T. B. F. van Brussel; hij deed afstand en stierf als kanonik te Anderlecht. Onder dezen pastoor viel 25 april 1765 de bliksem op den hoogen toren der kerk, welke men terecht de *baak der Kempen* noemde. De schoone spits en een gedeelte van het steenwerk (zie hierna bij pastoor De Wit), de prooi der vlammen geworden, zijn nog niet opgebouwd. Een der studenten van het college te Molle maakte toen dit jaarschrift : gLorIa MoLLensIstIs CorrUIstI hoDIe (1). Een ander handschrift zegt van dien toren « het sop *(top)* hetwelck eene scroomlycke hoogte had... »

1766-99 CORNELIUS VAN DONGEN van Dongen, deken; hij overlijdt 12 februari 1799. Vóór zijne priesterwijding was van Dongen gehuwd geweest en liet twee zonen achter, werd in 1766 pastoor van Molle en in 1773 deken van het distrikt Geel; hij moest bij de nadering der Franschen de vlucht nemen en stierf in zijne geboorteplaats nabij Tilburg. In dien tijd van vervolging kon de benoeming niet aanstonds geschieden. De pastoor vroeg den bisschop van Antwerpen, zijnde tevens apostolischen vicarius van 's-Bosch om drie beneficiën te vereenigen tot onderhoud van

(1) Te weten : *Gij, de eer van Molle, zijt vandaag gevallen.*
Het toenmalige college te Molle was zeer bloeiend, doch is sedert lang opgeheven; de Broeders van Liefde hebben er zich in 't midden der kom in den laatsten tijd gevestigd met een uitgebreid en volkrijk pensionnaat, waar de gemeente zich te recht mag op beroemen. De familie van Praet verkocht de oorspronkelijke huizing aan deze Broeders, komende uit Gent.

een biechtvader in de St. Peeterskerk. De bisschop verleent 15 october 1778 de gevraagde goedkeuring.

Dezelfde bisschop schrijft 4 februari 1779 voor, dat men op de Zon- en Feestdagen alleen voor die missen de klokken zal luiden waarin onderwijzing of preek zal zijn.

Het volgende werd door dezen pastoor in het *Manuale pastoris Mollensis* aangeteekend : « Int jaer 1794 begonnen de Fransche legers in Brabant te naderen, waerdoor aen 't volk zeer grooten schrik en vrees wierd veroorzaekt en alle beste goederen wierden gevlugt en verborgen, zoo gelijk ik ook myne beste boeken in eene schuer op 't *Stokt* onder eenen corentas hadde doen verbergen; maer welken corentas door de soldaeten geheel en gansch is weggehaelt om er tenten van te maken. Ende alzoo zyn er dry kisten met boeken van my gevonden, voor 't grootsten deel gerooft, gescheurt en verslonden, onder de welke ook is vermist den *manuale pastoris*, *anniversariorum*, etc., in den welken zoo door mij als door mijne voorzaeten alles exactelijk geschreven en geannoteerd was. Ik zal nu in dezen op nieuw aenteekenen zooveel mij kennelijk en mogelijk is, alle de gefondeerde jaergetyden, solemneele en andere gefondeerde missen en goddelijke diensten, item alle andere zaeken waarvan de pastoor dezer parochie memorie behoort te hebben.

Begonst met 1ste Januari 1795.

C. Van Dongen, *landdeken en pastor in Moll.* »

Verder luiden die aanteekeningen :

« Multa plura vide in archivis, præsertim statum parochiæ de Moll per me anno 1781 illmo et rmo dno Wellens, episcopo nostro, datum cujus copiam etiam posui inter archiva decanatus.

C. Van Dongen, *decanus et pastor in Moll.* »

(*Wordt voortgezet*).

Kempische Numismatiek.

Eenige Loodjes of Merken der Kempen.

Door loodjes of merken verstaat men penningen van gering allooi, veelal tin of koper, die voorheen als teekens eener overeengekomen waarde tot een bepaald doel en in een beperkten kring werden gebezigd. In middeleeuwsch latijn heeten ze *merelli* (van *mereor*-ik verdien); de Franschen noemen ze *méreaux*. In ons vaderland komt het loodje, naar zijn bijzondere bestemming, onder verschillende benamingen voor, als *armpenning, armteeken, broodmerk, broodteeken, gildepenning, kerkpenning, loonpenning, maltemunt, presentiepenning, torfgeld, torfteeken*, enz., enz.

Wat het loodje van gewoon geld onderscheidt, is dat het recht om geld te slaan tot de *regalia* of souvereiniteitsrechten behoorde, terwijl het iedereen vrij stond loodjes, evenals andere penningen, te vervaardigen en in omloop te brengen.

Nog maar sedert weinige jaren vestigt het loodje de aandacht der geleerden. Gelukkiger dan dit nederig plaatje, werden onze Nederlandsche gedenk- en legpenningen reeds in de eerste jaren der XVIIIe eeuw door mannen als G. van Loon en F. van Mieris in prachtwerken beschreven. Eene eeuw later ontsloot de beroemde Lelewel de schatkamer onzer oude muntspecies en bezielde met zijne geestdrift die schaar Belgische geleerden, met Lod. De Coster en professor C. P. Serrure aan de spits, aan wier studiën onze nationale penningkunde zulke verbazende vorderingen dankt.

Intusschen bleef het loodje zonder aanzien. Wel werden er in den *Messager des Sciences historiques* en *'t Vaderlandsch Mu-*

seum enkele artikels aan gewijd, maar al de wetenschappelijke waarde dier artikels was nog niet bij machte de algemeene overschilligheid te overwinnen.

Aan den heer De Schodt, den onlangs uitgetreden voorzitter van de *Société royale de numismatique belge*, komt de palm toe het loodje in zijne eer te hebben hersteld. Met noeste vlijt en taai geduld heeft die uitstekende penningkundige het loodje bestudeerd, de beteekenis van ieder type onderzocht en den uitslag zijner opsporingen in schrift gesteld. Sedert 1875 zijn van zijne hand in de *Revue belge de numismatique* eene reeks merkwaardige studiën verschenen, waarin honderde loodjes onzer groote steden, inzonderheid van Luik, Namen en Brugge voortreffelijk worden toegelicht.

Op onze beurt gaan wij beproeven om een handvol loodjes uit het arrondissement Turnhout aan de lezers van *'t Kempisch Museum* te verklaren. De numismatiek der Kempen is niet rijk; de voorraad dien wij aanvoeren mag niet aanzienlijk worden geheeten, maar uitgezonderd een paar stukjes van Geel, door pastoor Kuyl beschreven, werden de andere naar ons weten tot hiertoe nooit behandeld.

Turnhout.

De nijvere Kempenstad, om hare lakens en tijken reeds vroeg vermaard, voert in haar schild een blauwen paal in een zilveren veld. De hoofdkerk, aan S. Pieter gewijd, werd in 1398 tot eene collegiale verheven door Maria van Gelder, landsvrouw van Turnhout. Het gebruik van loodjes moet er omtrent dien tijd reeds hebben bestaan; althans, de stukjes die wij te zien kregen, schijnen — hoewel tot de XVIe eeuw behoorende — naar vroegere typen te verwijzen. Tot welk doeleinde die loodjes dienden, kan nog niet met zekerheid worden bepaald. Waren 't presentiepenningen, die aan de kanunniken des kapittels of aan de geloovigen voor 't bijwonen van sommige kerkdiensten werden verleend, zooals de beeltenis of de naam van S. Pieter laat vermoeden? Misschien; maar een dier loodjes (z. n^r^ IV) dat zeer zeker geen kerkpenning is, vertoont eveneens die beeltenis; bovendien komt op al de vier stukken het wapen van Turnhout voor. Men weet dat geestelijkheid en magistraat voorheen dikwijls elkander de hand leenden om

noodlijdenden bij te staan, en waarschijnlijk zijn dan ook de drie eerste loodjes weldadigheidspenningen geweest.

I. — *Voorzijde* : het wapen van Turnhout.
Keerzijde : twee kringen, de eene met de zinnebeeldige figuur der H. Drievuldigheid, de andere met het wapen der stad. Onder en boven dit opschrift : S. P. en GHELT.

Koper. — Verzameling van den heer De Schodt.

II. — *Voorzijde* : het teeken der H. Drievuldigheid.
Keerzijde : het wapen van Turnhout, hoekig naar de Duitsche manier der XVI[e] eeuw. Randschrift : TVRN—HOVT.

Lood. — Penningkabinet van den Belgischen Staat.

III. — *Voorzijde* : S. Pieter, links, met een sleutel in de rechterhand. Randschrift : S-PETER.
Keerzijde : het wapen der stad als onder n° II, maar teekening en letters schijnen tot een later tijdstip te behooren.

Lood. — Penningkabinet van den Staat. — Verzameling van den heer de Schodt.

Het volgend loodje heeft gediend om laken of tijk te bezegelen. Eertijds mochten er te Turnhout geene lakens en tijken worden verkocht of verzonden, zonder door de dekens der *wollewerken* of van het gilde der tijkenwevers te zijn gekeurd. De keuring geschiedde in de Hal onder 't stadhuis. Was het fabrikaat zonder fouten, dan werd het bezegeld. Nog hedendaags bezigen de Turnhoutsche tijkwevers de uitdrukking : *die fout keurt af* of *keurt niet af*, en hoewel er sinds 1794 geene tijken meer worden bezegeld, zijn de benamingen *drijlood* of *drijzegels*, om de eerste kwaliteit; *grootlood*, om de tweede, en *tweelood* of *tweezegels* om de derde kwaliteit van tijken te bedieden, te Turnhout nog immer in gebruik. Eene kwaliteit beter dan *drijlood* heette *dubbelzegels*, maar werd zelden geweven.

IV. — *Voorzijde* : S. Pieter, links, met een sleutel in de rechterhand. Randschrift : .... PETER.
Keerzijde : het wapen der stad. Randschrift : TVRN....

Lood. — Verzameling van den heer De Schodt.

Wij hebben nog een ander zegelloodje gezien, dat op de voorzijde ringvormig is en als randschrift voert : TVRN-HOVT en op de rugzijde in 't midden het wapen der stad vertoont zonder randschrift.

Herentals.

In 1209 door Hendrik I van Brabant tot stad verheven en bemuurd, was Herentals al vroeg eene bloeiende en volkrijke gemeente. Den 1n Maart 1366 stichtte Pieter van Andries, bisschop van Kamerijk, er een kapittel van kanunniken, dat in vervolg van tijden, men weet niet hoe of wanneer, is verdwenen. De collegiale kerk van S. Waldetrudis, in 1417 begonnen, is een van de heerlijkste tempels der Kempen. Vóór de Fransche omwenteling waren verscheidene kapellen dier kerk met dagelijksche uitdeelingen voor het koor en de koorknapen gelast.

Wij kennen van Herentals drie loodjes. Nrs V en VI, die naar hun type te oordeelen, tot de eerste helft der XVIe eeuw behooren, mogen aan de hoofdkerk, en met name het eerste aan de kapel van S. Job, het ander aan die van S. Rochus worden toegekend. Beide vertoonen op de voorzijde eene gekroonde W, die men ook op zekere penningen van Bergen (Henegouw) aantreft. Men weet dat de H. Waldetrudis tot een adellijk geslacht van Henegouw behoorde. De groote W der keerzijde beteekent misschien *Witpenning* (lat. *albus*, fr. *blanc)* of halve stuiver, eene munt der XIVe eeuw. Deze gissing wordt hierdoor gestaafd, dat verscheidene Herentalsche loodjes een ander cijfer boven de W der keerzijde vertoonen. Zoo zagen wij er met I, IX en XII.

V. — *Voorzijde* : een muzikant met een doedelzak, nevens eene gekroonde W.
Keerzijde : eene groote W onder het cijfer I.

Lood of tin, — Muntkabinet van den Staat en verzameling van den heer De Schodt.

VI. — *Voorzijde* : tusschen eene gekroonde W en eene kalebas, een zittende hond, gewoon gezel van S. Rochus.
Keerzijde : dezelfde als onder n° V.

Lood of tin. — Zelfde verzamelingen.

Het volgend vierkant loodje, dat met de Mechelsche Rumolduspenningen van het einde der XVIe eeuw eenige overeenkomst heeft, kunnen wij aan het Herentalsche gasthuis toeschrijven. De gevende hand, men weet het, is het zinnebeeld der H. Elisabeth van Hongarije.

VII. — *Voorzijde :* eene hand, rechts, die een penning laat vallen.
Keerzijde : een boom, het wapen der stad.

Lood. — Verzameling van den heer De Schodt.

Geel.

Kuyl (*Gheel, vermaerd door den eerdienst van de H. Dymphna*) beschrijft twee loodjes, die in zijn merkwaardig boek staan afgebeeld.

A. — *Voorzijde :* S. Dymphna met het zwaard harer martelie in de hand en den duivel onder hare voeten.
Keerzijde : in een kring, het wapen van Merode.

Lood, ruitvormig.

B. — *Voorzijde :* S. Dymphna.
Keerzijde : het wapen van Merode.

Over deze twee kerkpenningen zegt de geleerde schrijver : « De deken moest de afwezige kanonniken aenteekenen en aen « degenen die den dienst bijwoonden presentieloodjes uitdeelen, « welke men in groote en kleine onderscheidde, maer van welke « het ons echter niet gelukt is de evenredige weerde te mogen « kennen. »

Het wapen der keerzijde bewijst dat het gebruik dier penningen zijn oorsprong heeft in jaargetijden van afgestorven leden van het geslacht van Merode, hetwelk de heerlijkheid van Geel anderhalve eeuw van 1451 tot 1601 heeft bezeten. Het eerste stuk werd misschien vervaardigd in 1601, welk jaar de laatste heer van Geel uit het huis van Merode overleed; maar het ander stuk is van ten minste eene eeuw later en heeft waarschijnlijk het eerste vervangen.

De matrijs van het vierkant loodje moet nog ergens bestaan, want een aantal afgietsels, in tin of lood, die nog nieuw schijnen, zijn bij de penningkundigen in omloop.

Mol.

De sinds eenige jaren hernieuwde hoofdkerk dier volkrijke gemeente is gewijd aan den H. Petrus. De oude tempel had reeds een zeker getal kapellen, onder andere de kapel der HH. Fabianus en Sebastianus, die de vijfde was.

De volgende penning, met de punt gegrift (mogelijk door een lid van 't Antwerpsche S. Lucasgilde), is een presentiepenning, welken men uitreikte aan de geloovigen die op zekere dagen in die kapel mis kwamen hooren.

VIII. — *Voorzijde* : S. Pieter, van voren, met een straalkrans om het hoofd en de hemelsleutels in de rechterhand.
Keerzijde : MOLL — 1740 — n° 5.

Geel koper. — Verzameling van den heer De Schodt.

Op de zegels der oude schepenakten van Mol treft men insgelijks de beeltenis van den prins der apostelen aan, met dit verschil echter, dat Petrus tevens met de linkerhand een gesloten boek tegen zijne borst houdt.

Hoogstraten.

Welke liefhebber van kunst en oudheid kent niet Hoogstraten met zijn merkwaardig vrijheidshuis en zijne ogivale, zoo rijk bemeubelde St.-Catharinakerk, prachtige gedenkteekenen der Lalaings, die opvolgers der huizen van Gemmenich en Cuyck?

Als tot de hoofdkerk van Hoogstraten behoorende werd het volgend loodje aan den heer De Schodt geschonken :

IX. — *Voorzijde* : een gothieke G.
Keerzijde : een wiel, dat schijnt te liggen tegen een gebladerd kruis.

Lood. — Verzameling van den heer De Schodt.

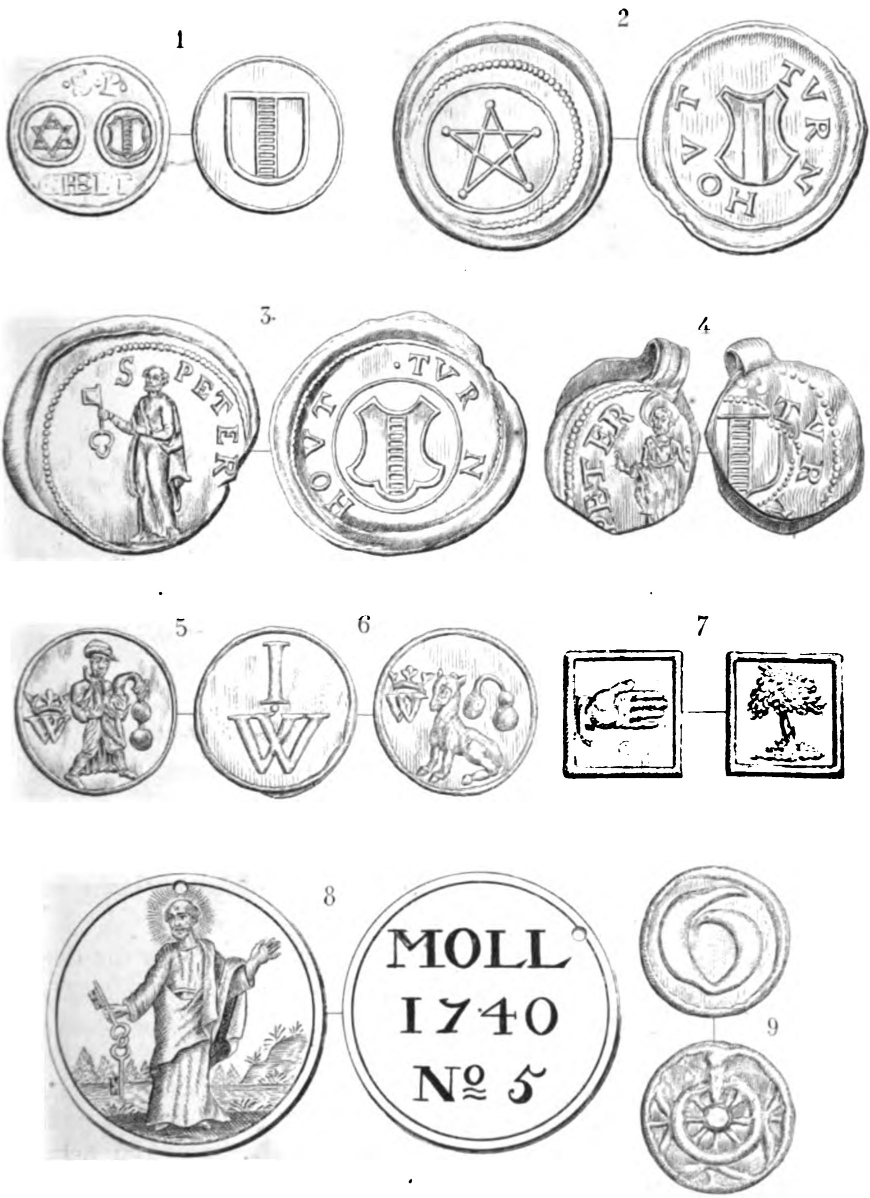
Het wiel is het zinnebeeld der H. Catharina.

Het gebladerd kruis treft men aan op de zilvermunten van het einde der XVe eeuw. 't Is tot dat tijdstip of de eerste jaren van 1500 dat dit loodje behoort.

De G der voorzijde doelt, beweert men, op Johanna van *Gemmenich*, vrouw van Hoogstraten (1286). Het loodje moet, misschien in vervanging van een vroeger, tot de jaargetijden dier edelvrouw hebben gediend.

Moge deze kleine bijdrage den lezer welkom zijn ! Indien ze het een of ander punt van de geschiedenis der Kempen kan helpen ophelderen, dan achten wij ons voor onze moeite ruimschoots beloond.

C. A. Serrure.

1
2
3.
4
5
6
7
8
9
TVRN
HOVT
S PETER
.TVRN
HOVT
PETER
TVRN
IW
MOLL
1740
№ 5

De heerlijkheden van het land van Mechelen

DUFFEL, GHEEL EN HUNNE HEEREN

DOOR

J.-THEOD. DE RAADT

(Vervolg zie bladz. 94).

Op 21 Februari 1391, maakten Gerard van Blanckenheim, heer van Castelberch en Gerhardstein, voogd van zijn onmondigen schoonzoon Robert, graaf van Vijrnenborch, echtgenoot van Johanna van Blanckenheim; Hendrik, graaf van Nassau, Catharina van Randerode, zijne vrouw, en Willem van Hoorn en zijne vrouw Maria van Randerode, *herren ind vrouwen van Duffel ind van Herlaer,* een verdrag om een einde te stellen aan 't geschil dat na het overlijden van Arnold van Randerode was opgerezen. Zij kwamen overeen dat de graaf en de gravin van Nassau en Willem van Hoorn en zijne echtgenoot, Randerode en Linnich (*Lynghe*) met het kasteel en het land behouden zouden, op voorwaarde dat zij aan Blanckenheim ten behoeve van zijn schoonzoon 2600 Rijnsche gulden zouden betalen, en dat de graaf en de gravin van Vijrnenborch of hunne kinderen, na 't overlijden van Maria van *Seyne*, landvrouw van Randerode en Erprode, de helft van 't kasteel, van de heerlijkheid en van het land van Erprode bekomen zouden (1). Randerode werd aan den hertog van Gelderland verkocht. Op 9 Maart 1392 gaf Hendrik, heer van Perwijs, uit naam zijner schoonzuster Maria van Randerode aan den hertog quitantie van 5,000 Rijnsche gulden, op afslag van den verkoopprijs, en den 19n November daarna deed hij voor andere

(1) LACOMBLET, op. cit. IV, n. 680.

betalingen op afrekening quitantie geven. Den 31 Maart van het volgend jaar, verleende Maria van Randerode, vrouw van Duffel en Herlaer, quitantie van 500 *zware gulden* (1).

In 1395 verkocht Willem van Hoorn, heer van Duffel, enz., aan Bonijn Bijk, lombaard, zekere goederen onder Waelhem, welke wijlen de lombaard Nikolaas Buys, diens oom, van hem te leen had gehouden (2).

*
* *

Willem van Hoorn en zijne echtgenoot lieten eene dochter Maria na, die hunne rijke bezittingen erfde. Een schepenakte van Duffel, in dato 5 Januari 1398, noemt haar *onze lieve gheminde joncfrouwe, joncfr. Marie van Duffel*. Haar momber was toen de heer van Liedekerke (3). Zij verhief Herlaer, den 19 November 1399 (4).

Men kent haar twee echtgenooten toe : Jan Stuart, graaf van Marr en Yerniac, en Dirck, heer van Lynden, Lede, Oudenweert, enz.

In de *Annales de la maison de Lynden*, deelt Butkens verscheidene charters mede, welke Maria's dubbel huwelijk zouden bewijzen :

I. In 1390, *des neesten daghes naer Sinte Margariten dach*, maken Margareta van Gennip, vrouw van *Hensbergh*, weduwe van Jan van *Lienden*, ridder ; haar zoon Dirk, heer van *Lienden*, en zijne echtgenoot Maria *van Horen*, gravin van *Meer*, vrouw van Duffel, met de gezusters Johanna van *Lienden*, vrouw van *Gemmenich*, en Elisabeth van *Lienden*, vrouw van *Hoeckelem*, dochters van Jan van *Lienden* uit zijn eerste huwelijk met Elisabeth van Polanen, vrouw van Millingen (5), eene overeenkomst tot bijlegging van een geschil dat hen verdeelde.

(1) NYHOFF, *Gedenkwaardigheden uit de Geschiedenis van Gelderland*, I, nrs 175, 180 en 181.

(2) *Abb. de Roosendael*, cart. I.

(3) Ibidem. cart. I.

(4) STAN. BORMANS, op. cit. Vergezeld van haren neef, Jan van Hornes, heer van Perwez, verhief zij het andermaal, den 26 Mei 1424.

(5) BUTKENS (*Annales de la maison de Linden*) noemt haar dochter van Jan, heer van Polanen, enz. en van Oda van Hoorn ; maar in de geslachtlijst van Wassenaer-Polanen, in de *Batavia Illustrata* van Simon van Leeuwen, komt haar naam niet voor.

II. In 1409, wordt *Maria van Hoern, gravinne van Merre ende van Gurmach, vrouwe der lande van Duffel ende van Linden*, door de S.-Paulsabdij te Utrecht in bezit gesteld van de heerlijkheid Oudenweert, welke Dirk van *Lienden*, haar man, en Margareta, hare dochter, te voren hadden bezeten.

III. Dat zelfde jaar, *op St. Sebastiaans avont*, verleent Willem van Gulik, hertog van Gelderland, aan den ridder Dirk van Lienden, heer van Hemmen, neef en naaste erfgenaam van wijlen Dirk, heer van Lienden, die van zijne echtgenoot, Maria *van Horen,* gravin van *Meer,* geen mannelijk afstammeling had nagelaten, de bediening van erfschenker van Gelderland (1).

In zijn hooger gemeld werk deelt Butkens, bldz 121, eene afbeelding mede der graftombe van Margareta van Lynden, eenige dochter van Dirk en van Maria van Hoorn, volgens welk grafteeken die jonkvrouw den 22 November 1409 is overleden. De 16 kwartieren welke er op voorkomen zijn niet echt (2). Dezelfde schrijver deelt insgelijks eene afbeelding mede van het grafteeken van *Diric, Heer van Lijnden, Ridder, Erfschenck van Gelder, sterf anno* M.CCCC.VIII, *den* VI *Maij*. Op dat grafteeken wordt de vrouw van dien heer geheeten *Marg. van Horen, vrau van Duffel* (bldz. 117).

Uit deze drie charters zou dus blijken dat Maria van Hoorn, weduwe des graven van Marr, enz. vóór of in 1390 met den heer van Lynden was hertrouwd en dat zij in 1408 weeral weduwe was. Nochtans bezitten wij eene oorkonde, welke bewijst dat de graaf van Marr den 9e Februari 1432 nog leefde. Bij dit stuk machtigt hertog Philips van Bourgondië zijne *lieve nichte, vrouwe Marie van Hoerne, grevinne van Merre, vrouwe van Duffel, van Waelhem, van Gheele ende van Hairlair*, om een vreemden momber te kiezen, aangezien haar echtgenoot, graaf van Marr sinds lang niet meer in Brabant is geweest *noch geschapen en es te comen* (3).

Wat moeten wij uit die tegenstrijdige oorkonden besluiten? Zou Maria, Dirk van Lijnden gestorven zijnde, een derde huwe-

(1) Ibidem, (BUTKENS), *Preuves*, bldz. 42, 54.

(2) Die van Maria van Hornes zouden zijn : *Hoorne, Duffele, Cleve, Wesemale*, Brabant, *Habsbourg, Boucbout, Baufremont*.

(3) *Cour féodale de Brabant*, rég. n. 119 f° 76.

lijk hebben aangegaan, en zou die derde man graaf van Marr geworden zijn van zijns vrouws zijde? 't Is niet zeer waarschijnlijk. Liever houden wij de drie charters van 1390 en 1409, alsook de twee grafschriften, welke Butkens ons mededeelt, voor valsch. Wat ons in dit gevoelen versterkt, is dat Butkens — zooals bekend is — in dat zelfde werk verscheidene andere valsche charters mededeelt. Wij hebben geene oorkonde betreffende het huwelijk van Maria van Hoorn met den heer van Lijnden gevonden; maar dat zij met den graaf van Marr is getrouwd geweest, zagen wij hooger. Wie was die graaf van Marr? Vruchteloos hebben wij zulks in speciale werken, zoo Engelsche als Schotsche gezocht. Eene geschiedenis van het huis van Stuart noemt verscheidene graven van Marr; een hunner leefde zelfs ten tijde van Maria; maar van eene echtvereeniging met Hoorn is nergens spraak. Onze navorschingen in Engeland en Schotland hebben geen uitslag gehad. Wij vestigen de aandacht der geschiedkundigen op dat vraagstuk en zouden gelukkig zijn de waarheid te vernemen.

In 1409 randdden de dienstboden der gravin van Marr, die den bastaard van Duffel vergezelden, twee burgers van Mechelen aan. De stad eischte schadevergoeding. — De gravin schijnt het niet breed te hebben gehad. Door hare schuldeischers bestormd, besloot zij de heerlijkheid van Duffel-Waelhem voor 20.000 fransche kronen aan hertog Antonius te verkoopen. Deze verpandde Duffel mits 8,000 goudgulden aan Quinten Claerensone. Toen Jan IV, Antonius' oudste zoon, aan Philips van S. Pols en Ligny, zijn broeder, in 1422 zekere inkomsten aanwees, bedeelde hij hem Gaesbeek, Duffel, Waelhem, Assche en andere dorpen toe. Jan verklaarde echter, naar aanleiding der schenking van Duffel, *si la comtesse de Marr avoit baillé aucune chose au duc et qu'il fût trouvé véritable*, dat men haar die goederen zou weergeven, wat inderdaad eenige jaren later is geschied (1).

Op 5 April 1433 (n. s.), deed de gravin, ten huize van haren natuurlijken broeder Willem *van Duffel*, door Jan Qualeijde, priester, haar testament schrijven. Zij vermaakte legaten aan de

(1) Butkens, *Trophées de Brabant*, zegt dat de akte van 1422 zich in 't archief van den markgraaf van Deijnze bevond. — Zie ook *Histoire des environs de Bruxelles*.

kathedraal van Kamerijk, aan de H.-Geesttafel en aan de parochiekerk van Gheel, aan de S.-Dymphnakerk aldaar, waar zij wilde begraven worden, alsook aan verschillende kloosters, bloedverwanten en dienaars. Tot uitvoerders van haar testament benoemde zij Jan van Hoorn, heer van Hondscote, seneschalk van Brabant; Jan van Ranst den oudere, heer van Cantecrode, of, zoo deze kwam te overlijden, Jan zijn zoon, en eindelijk den bastaard Willem van Duffel (1).

De gravin van Marr stierf kinderloos korten tijd daarna; haar neef, Jan Van Hoorn, heer van Parwys, volgde haar in hare bezittingen op.

Tot kwijting van de legaten der overledene aan Roosendael, droeg Jan, den titel voerende van heer van Parwys, Duffel en Gheel, den 25n juni 1436, mits een cyns van een ouden grooten, Ter Elst (2), onder St-Katelyne-Waver, aan dat klooster over, welk goed eene uitgestrektheid had van 20 bunder. In de akte van overdracht noemt Jan zich den erfgenaam *onser lieven ende wael gheminder vrouwen ende moeijen vrouwe Marien zaliger ghedachten Grevinne van Marre ende van Garinanch (!) vrouwe der landen van Duffele ende van Gheele.* Den 16n September van dat jaar, gaf hij aan Roosendael quitantie van betaling van land en heiden welke hij volgens 't legaat zijner bloedverwante aan dat klooster had afgestaan. In dat stuk heet hij, boven zijne andere titels, ook heer van Belle en van Herlaer (3).

(*Wordt voortgezet*).

(1) De akte van uiterste wilsbeschikking berust in het archief der abdij Roosendael. In de *Histoire des environs de Bruxelles* wordt de korte inhoud van dat stuk medegedeeld.

(2) Dien naam, in 't charter van 1436 niet vermeld, weten wij door de leenverheffing nr 7780. *(Cour féodale de Brabant).*

(3) *Abbaye de Roosendael*, cart. II, twee charters.

Zoenbrieven.

udtijds had de wraak eene bijzondere aantrekkelijkheid. Had een manslag plaats, zoo was er geen einde van de familietwisten te voorzien, daar vrienden en magen van de gedooden een zeker recht van bloedwraak hadden.

Karel de Groote gaf in 805 een capitulaar, door hetwelk dit recht van *vede* of bloedwraak werd beperkt, het dragen van wapenen in vredestijd verboden en bepaald dat hij, die in den vede zou volharden, zou worden gedwongen tot vrede.

Het twistvuur scheen hierdoor nog niet getemperd en de ergerlijkste misbruiken wonnen meer en meer veld.

In de elfde eeuw trad ook de geestelijke overheid op, om een einde te maken aan het bloedvergieten en de vernielingen door de familie-vijandelijkheden teweeggebracht. Er werden eenige dagen der week bepaald, op welke men zich van moord en plundering had te onthouden. De kerkelijke excommunicatie was als straf voor de overtreding vastgesteld.

Had in sommige streken van Brabant elk burger het recht, om, zoo hij zag kijven of twisten, ter voorkoming van erger kwaad, vrede te eischen van de twistenden, en waren deze verplicht, nadat zulks eenwerf, anderwerf en derdewerf was verzocht, vrede te geven op boete van tien pond, bij elke weigering te verbeuren, gewis bij doodslag of bij moord was de vrede en zoen te meer noodzakelijk, omdat de haat, veelal doodelijk, slechts was gekoeld, indien oog om oog en tand om tand en lijf om lijf verwonnen werd.

Eenige zoenbrieven uit de 16de eeuw genomen, teekenen de waarde en schatting van den moord, voor- en gedurende

de oorlogen. Zij zijn ontleend aan de registers der Schepenen van Eindhoven, de stad der Noorder-Kempen.

Wij zijn in 1510.

Er is een moord geschied, doch het gerecht heeft de moordenaars opgespoord. Zij ontkomen niet, maar hopen op zoen. Eene overeenkomst wordt getroffen en men begeeft zich naar de schepenen om deze overeenkomst gerechtelijk te belijden. En de mannen der wet deden aanteekening van hetgeen volgt :

« Het zijn vergadert Jan Snoexs, Jan van Hersel, Aert Houdt ten eenre syden ende Her Wouter Boexs, Jan Willem Stoopszn ende Willem Dierxs van den berge ten anderen syde, op een kenlic ongeval gesciet in de parochien van Tongelro (1), te weten :

« Henrick Corstiaen Beliensn, die daer aflivich gheworden is ende van lijf ter doot comen is, overmidts bij dese twe personen, te weten Rover Willem Gherit Topszn ende Gherit Jan Bogaartszn : alsoo zyn deese twe persoonen voors. overcomen van den bywesen des dooden voers. soo sculdich ende soo ontsculdich als mense halden mach, behildlicken dies dat sy dit ongeval alleen aen huen niet en trecken ».

De voorwaarden van den zoen zijn nu zooals volgt :

« Inden yersten soo sullen deese twe personen voirs. doen doen ter eeren van Godt ende verlaffnisse deeser ziele, in ootmoet ende emende, te weten : drie hondert sielmissen, twee dertichtsten, twe tortuyren ten steenen cruys op te grave des dooden voirschreven. Item noch drie beverden (bedevaarten) te weeten totten heyligen Eloy te Westenaken; die andere tot Sint Peters tot- ende Sint Pauwels tot Roomen; die derde totten heiligen apostel Sint Jacob in Compostellen. Welcke voirschreven beverden die voirschreven persoonen affleggen en quewyten sullen mitte somme van vyfenzeventich soengulden, stuk gerekent tot X stuiver tournoysche, te betaelen nu tot alre heiligen misse naestcomende, Item noch soo sullen die voirs. persoonen sculdich ende gehouden syn te geven ende te betaelen van huyde

(1) Of Tongerle, een dorp aan Eindhoven palende.

des dachs datum des briefs over acht maenden naestcomende, de somme van hondert ende XXV soengulden, elcke gulden als voer gerekent stuck tot X stuivers bij also dat deese voirs. penninghen ten dage voirs. gestelt ende betaelt sullen werden ende die wit (1) van Tongelre vrijt ende terwijlen toe dat de VI arbiters voirs. die penningen ordineeren ende beschicken sullen, daerse van rechtswege behoeren sullen. Ende eest sake ofter eenich van de sessen afflivich worden, dat alsdan die voirs. parthije van beide sijden eenen anderen neemen sullen om die penninghen te beheren nae recht. Ende eest sake datter enich duysternisse in gesciede, dair helpen die sess arbiters huen vercleeren, altyt in den oetmoet te doen. Datum A° XV hondert ende X. VI[e] Septembris (2). »

Henrick Emmershoven was verslagen door Jannen Jan Reynardzn. De indaging was reeds geschied en de bank gespannen. Doch er werd om zoen gebeden, want de naaste bloedverwanten waren tezamen gekomen om een minnelijk accoord aan te gaan en « pays » te maken. En de vrede kwam tot stand op deze voorwaarden :

Vrienden en magen van den doodslager zouden vooreerst alle kosten betalen, welke uit de gerechtelijke bemoeiingen waren ontsproten. Zijne vrienden zouden daarenboven binnen vijf maanden zestig zoengulden schenken om uit te deelen aan de armen, tot lafenis van de ziel des aflijvigen. Zij zouden vijf zielmissen doen doen in de kerk van Geldrop, « ter eere van de vijf wonden ons liefsten heeren Jesu Christi, mits oyck in der kercke van Geldrop met Kerstmisse naestcomende op 't heilich cruysaltaer te settene eene wassche kersse wegende een half pont. »

De schuldige van zijn kant was gehouden, gedurende twee jaren uit Eindhoven en Geldrop verwijderd te blijven. Wilde echter het geval dat zijn vader of moeder stierf, zoo gunden de vrienden des aflijvigen den misdadiger dat hij te Geldrop ter begrafenis zoude komen en aldaar acht of veertien dagen zoude verblijven.

(1) Wit, wet, gerecht.

(2) Archief Eindhoven. Reg. v. allerh. acten 1510.

En waren de twee jaren verstreken, en keerde hij naar Geldrop terug, dan zoude hij ten allen tijde achter in de kerk blijven staan, ten ware dat het offerdag was, ofwel dat hij eenige bijzondere zaak met den pastoor te bespreken hadde; was dit echter geschied, zoo moest hij naar zijne plaats achter in de kerk wederkeeren.

Gebeurde het middelerwijl dat de vader, de moeder, broeder, zusters of zwagers van den verslagene in eenige herberg zaten en de misdadiger daarbinnen kwam, zoo moest deze terstond van daar gaan, tenzij hem op zijn verzoek werd vergund te blijven. En in wat huis hij ook ware, zoo moest hij vluchten indien de magen van den verslagene daar verschenen. En zoo hij den vader, de moeder, de broeder of zusters van zijn slachtoffer op eenige plaats, in eenige straat of waar ook ontmoette, « terstont sal hij vlien ende wycken soe verre hem moegelyck is » (1).

Doodslag was geschied in den persoon van Robrecht Henrichssoon, « wiens siele God genadich wil syn » en dat door handen en toedoen van Philip Adrianszoon. De schuldige heeft echter om vrede doen bidden, want « 't was nyet uyt moetwil, nyet uyt rancune, dat hij de handen aan hem sloech, maer terwijl hij was bij drancke bevanghen ende oversconcken wesende; daerover hij groot leetwesen heeft en bij de passie onzes Heeren Jesu bidt om vergiffenisse. »

De vrienden en magen komen als « paysmaeckers » tesamen. De pastoor van Eindhoven Sebastiaan Loeff, jonkheer Ryckalt Koenen van Zegewerph, Godschalk Andrieszn en meer anderen « remitteren den nederslagh » in voege dat hij tegenover vrienden en magen ten eeuwigen dage zal zijn en blijven « gepeyst ende gesoent » onder voorwaarde dat de schuldige in straten, wegen en velden, ja overal, waar de vrienden of magen van zijn slachtoffer hem zullen ontmoeten, zal wijken en plaats maken. De kinderen van Robrecht zullen daarenboven 25 soengulden ontvangen van Philips broeder (2).

---

(1) Archief Eindhoven. Reg. v. Allerh. acten. 29 Sept. 1569.
(2) Ibid. 6 April 1574.

Een « onnosel » ongeval was geschied aan de persoon van Dinghe Keyrens, door toedoen, zoo men meende van Hendrik haar man. Maar, zooals men hoort is dit gebeurd, « deure groote provocatie, irritatie, leelycke, schandelycke ende injurieuse woorden, die deselve Dinghe, droncken wesende, Henricken haeren man gaff als spau in den mont, comende droncken uit de herberge, ende voor haere deure blyvende sitten op een trapken, nyet willende in huys gaen, wat roepen en gebeden hij dede.

« En hij, zich schaemende over de leelycke ongeregeltheyt van sijne huysvrouwe ende van de dronckenschappe, die sij nyet alleen dyen avont over haer hadde, maar daegelijkx, gefatigeert, gequelt ende gestoort wesende van de groote ongehoorsaemheyt, leelycke, schandelycke woerden, dewelcke sij hem bleeck gevende; ten leste, niet winnende met sijn roepen ende bevelen, is van sijn bedde opgestaen en tot haer gegaan, haer met een stoel werpende, dat sij van de trappen viel in de gote, in vuege dat sij van dyen vall nae eenighe dagen in desen werelt is overleden.

« Maer terwijl nochtans alle misdaeden moeten vergheven worden, sonderlinghe alhier daertoe oitmoedelycke ende om Godts wille versocht wordt, te meer ende nemende exempel aen onsen Salichmaeker, die voir diegenen, die hem gecruyst hebben, badt synen hemelschen vader om vergiffenisse van haere misdaat ende de voirs. delinquant veele ende diverse persoonen heeft gerequireert ende versocht ende gewillicht om aen de vrienden ende sunderlinghe aen den momboir van den aflyviche onmundich kijnt te versoecken, bidden ende supplieren om vergiffenis van syne misdaet ende sunderlinghe den eersamen ende vroomen Mr Jan Syben, president der bancke van Weerdt (1) ende Waelre, daerinne groote instantie heeft gedaen van weghen den delinquant, den voirs. momboir versueckende consent ende den wille van de naeste vrienden, die oyck henne consent schriftelycke hebben overgesonden, als dat sy geneycht syn tot bermherticheyt, niet en begeerende den delinquant te verjaegen, nae inhout derselver brieffen. *Soe eest* dat op huyden desweghen den twintichsten Sep-

(1) Valkenswaard.

tember 1592 alhier binnen Eyndhoven syn gecompareert de voirs. Meester Jan Syben ende met hem Hendrick Bartholomeuszn van weeghe des delinquants ende van weeghe den aflyviche, Mr Willem Janssen van Loon, secretaris der stadt Eyndhoven, Woensel ende Gestel als vuer peteren van den onmundighen soene Dinghens aflyvighe ende gecoren momboir.

« Item ende aengemerckt hebbende die circumstantien, jae onsekerheyt van de feyten, heeft deselve ten oetmoedigh bidden van den delinquant, hem syne misdaet, om het bitter lijden ende passie ons liefst Heeren vergheven, onder conditien dat de voirs. Henrick sal geven de onmundighe kynder ofte momboir van deselven, van Baemisse naestcomende over vier jaeren, de somme van viertich soengulden ofte twintich gulden Brabantsch. Ende dat die voirs. delinquant geen tocht gebruycken ofte proffijt sal hebben van den aflyviche achtergelaeten goederen, hetzij haeffelycke, 't zy erffelycke, daervoor de voirs. Jan Syben, hem (zich) stat ende sterck maeckt ende gelooft te voldoen. Ende daerenboven voer het hoochwerdich heilich Sacrament offeren eene wassche kersse van eenen ponde ende doen een voetgheval, biddende om verghiffenisse van sijne misdaet. Ende dat hy daerenboven binnen 's jaers sal doen een bedevaert voir het heilich hoochwerdich Sacrament tot Stiphout oft voir Sinte Dinghe tot Gheele, ten eynde hem sijn vijff sinnen mochten behoet worden, om in sulcken gelycken delicte nyet meer te vallen.

Ende volgens dyen is de delinquant ingesloten in de camere daer die voirs. mombaer ende andere persoenen vergadert waeren ende heeft een voetgheval gedaen ende om Godtswille gebeeden om vergiffenisse van sijne misdaet, die welcke die mombaer van de onmundighe kynder heeft heyten opstaen ende van weghen de onmundighe kynder sijn misdaet, onder conditien als voiren om Godswille vergheven.

Actum den lesten Septembris 1592 coram scabiniis Aert Henrichs ende Adriaen Godtschalcx (1) ».

LOUIS HOUBEN.

Eindhoven. (Noord-Brabant).

---

(1) Archief Eindhoven. Reg. v. Allerh. acten.

Hoogstraten.

CHARTERS.

Colligite fragmenta ne pereant.

I.

Jan II van Cuyk, heer van Hoogstraten, bekrachtigt de instelling van het ambacht der wolleweverijen te Hoogstraten.

1339, Augustus.

Allen den gene die dese letteren selen sien oft horen lesen. Jan van Cuyc, riddere, here van Hoestraten. Kennis der wareit met salute. Want wy syn vermaent ende gebeden van onsen porteren onser vorseide port van Hoestraten, omme beleyt van ambachten van wolwerc onder hen te makene ende te hebbene; ende want wy hopen dat si ende onse vorseide port dair by ende dair mede gesteygert ende gebetert souden ende selen wesen; soe willen wy 't hen consenteren, orloven ende geven met onsen jegewoerdige openen brieven, dat si beleyt van ambachte van Wolwercke onder hen selen mogen ordineren, ende maken, houden ende beleyden bi hen selven ende met den genen die si onder hen dair toe selen kyesen ende stellen van jare te jare; ende dese vorseide gecorne selen mogen ordineren setten ende maken pointen, statuten ende coren op alle wolwerc, na dat sy 't best ende orborlycst ten vorseiden ambachte van wolwercke mogen versinnen. Ende die coren ende dat verval, dat ons dair ane vorscomen mach ende sal vorscomen, selen dese vorseide gecorne heffen ende opbueren ende keren, met goeder rekeninge, dair ten ambachte nuttelycste si ende wesen sal, soe sy 't best mogen versinnen. Den vorseiden pointen, statuten ende coren, selen de vorseide gecorne mogen veranderen, meerren ende minren, op ende af setten, na orbore des vorseide ambachts ende na hare best versinnen. Dese vorseide gecorne selen allen twist, alle clagen ende alle gebrec, die in d'ambachte van Wolwercke vallen, moegen bescheyden ende richten, dair ane ende op maennen ende verbreken ende wisen, sonder argelist, eenygelic na dat hem bevolen sal werden, gelyc dat dit onse scouteten ende onse scepenen tot here hebben bericht. Dese voirseide gecorne sal men van jare te jare verkiesen, veranderen ende versetten, by rade onser scepenen onser voirseider port, bi anderen goeden cnapen die ten vorseiden ambachte selen orborlyc ende nuttelyc wesen. Dit vorseide ambacht selen dese vorseide gecornen, sonder argelist, gelyc dat hier vore bescreven staet, hantiren ende beleyden, na de maniere 's ambachts der porte van Herentals, ende na dat sy 't in hen selven ende in haren rade nuttelyc ende orborlyc selen vinden, sonder wederroepen, wederseggen oft onseggen van ons tot allen dagen, oft van

onse nacomelingen ende erfgenamen. In orconde deser jegenwordiger openre lettren gesegelt met onsen uithangende segele. Gegeven in den jare Ons Heren dertyenhondert ende negenendertich, sondaechs naest Onser Vrouwendach in Oechtsmaende gelegen.

II.

Jan III, heer van Cuyk en van Hoogstraten, en Hendrik van Cuyk, gebroeders, geven uit dankbaarheid voor ontvangene diensten verscheidene voorrechten aan de inwoners van Hoogstraten.

1357, 8 September.

Wy, Jan, here van Kuyc ende van Hoestraten, ende Heindrick van Kuyc, gebruederen. Doen cont ende kenlic allen luden die dese letteren selen sien oft hoeren lesen. Want wy aengesien hebben ende aensien jonste ende hulpe onser goeder luden onser port van Hoestraten, welcke hulpe si tot vele tyden vortyts gedaen hebben onsen here onsen lieven vader; ende want oic onse goede luden onser vorseder port van Hoestraten ons vriendelicke in stade staen ende helpen met haren goeden vriendelike, met tachtentich ouden scilden sjaers lyftochten, gelyc die brieven begripen, die dair op gemaect syn, omme ons mede te helpen, dies wy met jonsten ons van hen bedanken ende altoes danken willen met alle trouwe ende vriendscape, gelyc een goet here sinen goeden luden van rechten sculdic is te doene. Wair bi dat wy onsen goeden luden onser port van Hoestraten geloeft hebben ende geloeven in goeden trouwen ende in sekerheyden op ons selven ende op onse nacomelingen vast te houdene ende nyet te brekene, allerhande poynten, de welcke hier na bescreven syn. In den yersten, so geloven wy, Jan, here van Kuyc ende van Hoestraten ende Heinric van Kuyc, gebruederen, in goeden trouwen ende in sekerheyden, dat wy onse goede luden onser port van Hoestraten nyet beden noch scatten en selen, nocht en geen ongelt op hen setten oft doen setten also lange alse die vorsede lyftocht ende lyfpensi dueren sal totter tyt dat si allinge quyt selen syn ende verstorven. Voert, selen onse goede luden onser port behouden ende hebben d'ambacht van den Wolwercke, gelyc die brieven begripen die si dair af hebben, besegelt van onsen here onsen vader, ende in selcker manieren, dat wy 't vorsede ambacht, omme orbaer ende profyt onser vorseder port, altoes vorderen willen ende nyet minderen, ende dat nieman in den lande van Hoestraten op dorpen weven noch vollen en sal. Voert, sal die port van Hoestraten dat ketsigelt alinge hebben ende behouden, den steenwech mede te volmaken, totter tyt dat hi alinge volmaect sal syn; ende alse die steenwech volmaect es, so sal 't ketsigelt bliven half der port den steenwech mede te houdene, ende d'ander helft den here : so te verstane dat met ordinanzen geset ende geordineert syn, een wagen op twee zwerte tornoyse, eene kerre op enen tornoyse, elc vier paerden op enen tornoysen, elc ses hoet veequics op enen tornoysen, elc tyen scape oft verkene op enen tornoysen, elc dertich gansen op enen tornoysen, tot ketsigelde, ende dair boven ende beneden na die gelande : uutgesproken desen tween dorpen Brechte ende Loenhout, dat si egeen ketsigelt geven en selen, overmits dyenst ende hulpe dien si totten steenwech gedaen hebben ende noch doen selen. Voert, sal men alle coren houden der port van Hoestraten, gelyc dat si geordineert syn in den corbrief, ende die veranderen bi rade s'heren ende der vorsede port van Hoestraten : ende sal 't ketsigelt staen op verdieren jaerlyc gelyc heren gelde. Voert, so wie in der port van Hoe-

straten geseten syn gelt nyet en betaelde van der vorscreven lyftocht jaerlyc, op den peydach oft dair vore, den genen die van der port wegen daer toe geset ende geordineert selen werden 't vorsede gelt t' ontfane, dair si van jare te jare op gehoort selen werden, dats ordinanze, quame commer oft scade van den gelde, dat die gene die nyet betaelt en hebben dien commer ende die scade alleene dragen selen, ende alle d'andere die betaelt hebben commerlos ende scadelos quiten selen tot allen dagen met hen selven ende met haren goede ; ende geloven wy dat onsen richteren uut te doen pandene met gereeden panden sonder vertrec, die gene daer mede te quitene commerlos ende scadelos die op haren dach oft dair vore betaelt selen hebben, oft die gene dair vore te spannen ende te hachten totter tyt dat si alle d'andere gequyt hebben. Ende daer mede alle argelist in allen vorscreven dingen uutgesproken. In orconde der wairheit alre vorscrevender dingen ende pointen goet ende vast te bliven van ons ende van onse nacomelingen, soe hebben wy, Jan, heer van Kuyc ende van Hoestraten, ende Heinric van Kuyc, gebruederen. op ons selven ende op ons nacomelingen, dese letteren besegelt met onsen segelen. Gegeven in 't jaer Ons Heren dusent drie hondert zevenendevyftich, op Onser Vrouwendach dat Ons Vrouwe geboren was.

S.

Archief der gemeente Hoogstraten.

Kaart

van het Gilde Onzer Lieve Vrouw te Turnhout.

Het grijze charter, het reglement van het voornoemde gilde inhoudende, meet 59 × 28 M. in geschrift. De woorden, aan het einde dezes charters door stipjes vervangen, zijn van het oorspronkelijk stuk gansch verdwenen. Wij geven hier een afschrift van dit reglement :

TOT MEERDER EERE ENDE GLORIE GODES....
ENDE HEYLIGE MAGHET MARIA.....
CAERTE, ORDINANTIE ENDE
REGLEMENT
GEMAECKT BYDEN EERWEERDIGHEN HEER CAPPELAEN,
HOOFTMAN, DEKENS ENDE ONDERMANS
VAN
ONSE L. VROUWE GULDE
......BINNEN TURNHOUT
.....WAER NAER ALLE GULDEBROEDERS ENDE SUSTERS
HAER SULLEN HEBBEN TE REGULEREN, ETC.

Inden eersten sullen alle guldebroeders ende susters schuldich ende gehouden wesen op den dach van O. L. Vrouwen Geboorte de misse te comen hooren, die als dan naer het sermoon sal worden gedaen, en vangelycken des anderen daechs daer naer de zielmisse, die voor de overledene broeders ende susters sal worden gedaen.

Item, dat ieder guldebroeder sal gehouden wesen, om op O. L. Vrouwen dagen, op hoochtyden, mitsgaders op alle eerste sondagen vande maendt te compareren in het lof met een flambeu ofte keersse.

Item dat hem niemant en sal vervoorderen eenige speel lieden te crygen op Maria Geboorte, daer om eenige lichtveerdicheyt van danssen te bedryven, oft eenige andere spelen te moghen frequenteren oft exerceren.

Item dat alle guldebroeders en de susters sullen schuldich ende gehouden syn om hunnen chynspenninck te comen betalen op Maria geboorten dach of s'anderen daechs naer de zielmisse, ten huyse daer men door den knecht deser gulde sal worden geadverteert oft de wete gedaen te betalen, t siaers eenen halften braspenninck.

Item alle dekens van deser gulde sullen gehouden zyn, teweten twee dienende dekens ende twee aencomende op alle eerste sondagen vande maendt, als oock op Turnhout kermis dach inde processie oft ommeganck Ons Lieven Vrouwen beelt te drachen, oft sullen gehouden syn eenen ander in haer plaetse te stellen.

Item dat alle dekens gehouden syn om hunne rekeninge te doen, daechs naer O. L. Vrouwen Geboorten dach, wesende den 9^{en} September ende soo de selve dekens hunne rekeninge niet en deden, soo sal de rekeninge gedaen mogen worden tot haren laste alleen.

Item sullen de dekens noch gehouden wesen, als sy haer rekeninge doen, het slot vande rekeninge te voldoen op de pene daer toe staende *van twee gulden, d'een helft tot proffyt vande arme, ende d'ander helft tot behoef deser gulde* (1).

Item soo daer iemant van dese guldebroeders oft susters comt aflyvich te worden, soo sullen de vrienden oft erfgenamen gehouden wesen voor haer doodtschult te betalen ende voor het mede gaen ter begraeffenisse 38 stuyvers, tsamen eenen gulden ende achtien stuyvers, welcke somme sy gehouden syn te betalen, tsy oft sy de gulde moeyen oft niet.

Item oft eenige vande guldebroeders oft susters kinderen quamen te sterven ende de gulde moeyde met de begraeffenisse, sullen gehouden syn daer voor te betalen twaelf stuyvers.

Item oft daer iemant waer, die soliciteerde om in dese gulde geschreven te worden, soo en sal het selve niet mogen geschieden sonder het consent vanden hooftman ende ondermans, ende dat mette bywesen van twee dekens. Ende dat dese inschryvinge niet en sal moghen geschieden ten sy dat het een man is van goeden Catholycken Roomschen geloove en een liefhebber van Onser Moeder ende Maget Maria.

Item oft gebeurde, dat iemant van dese guldebroeders indese vergaderinge quame crackeel te maken met eenige onbehoorlycke woorden oft wercken sal daer over by elcken guldebroeder mogen gecalengiert worden ende in eene pene geslagen worden naer de merieten sonder tegenseggen.

Item soo daer iemant in dese gulde worden aengeschreven, tsy guldebroeder oft suster, soo sal een ieder manspersoon schuldich syn te geven tien stuyvers eens, en een vrouwpersoon vyf stuyvers voor incomgelt.

Item oft gebeurde, dat eenige broeders oft susters deser gulde wilden haer afscheyt nemen oft uyt deser gulde gaen, sullen gehouden wesen daer voor te betalen voor uytgaen gelt de mans tien stuyvers ende vrouwen vyf stuyvers.

Item soo daer iemant ware van de guldebroeders, die in dese gulde soude mogen wesen, die deze boven gemelde articulen niet en wilde onderhouden, het sy by foute van betalinge

(1) De regels in italicke letters zijn er later bijgeschreven.

van hunnen chynspenninck, doodtschult oft verdroncken gelagen, penen oft andersints, sal synen naem geroyeert worden ende inde gulde niet meer bekent wesen, en sal evenwel de pene, daer hy in geslagen is, moeten betalen.

Item soo daer eenen guldebroeder oft suster comt te sterven, ende de guldebroeders de wete gedaen synde om mede ter begraeffenisse tegaen, soo sullen de guldebroeders gehouden wesen om mede te gaen soo sy thuys syn, ten sy met noodsakelyk beletsel.

Item ofter iemant ware, die in dese gulde niet en ware ingeschreven ende de guldebroeders moeyden oft versochten niet de begraeffenisse te gaan, sullen gehouden wesen te geven een tonne bier oft ses gulden in plaets.

Item op O. L. Vrouwen Geboorte dach, als wanneer de gulde (broeders sullen) teiren, sal een ieder syn gelach moeten betalen precies oft andersints, ende sal men de selve niet meer....

Item...... niemant van de guldebroeders oft susters..... op O. L. Vrouwen Geboorten dach, oft als de guldebroeders teiren, eenige personen, die in dese gulde niet en syn, in te brengen oft eeren ten huyse door de guldebroeders teiren op pene van een half pond witte was ten eere geven van O. L. Vrouwe.

Item als de guldebroeders..... susters teiren, sal ieder een syn.....

Aldus geaccordeert ende geconfirmeert by den eerw. heer cappelaen Hochmans, dekens, ondermans ende gemeynte van Onse Lieve Vrouw..... Hebben onderteekent

Nuyts, canonicus ende cappelaen,
Testes Guilliam Denys Delien....
Jan van Opstal,
Jan Timmermans,....
Peeterse.....
Hendrick Schenaerts,
Cornelis van...... Jansen.....

Deze perkamenten oorkonde berust ter archieve van Postel. Dat oorspronkelijk charter schijnt in vroegere dagen in de gildekamer aan den muur gespijkerd geweest te zijn, want boven en onder ziet men nog talrijke gaten van de nagels.

Abdij Postel. T. I. WELVAARTS.

De Hertogin van Burgondië te Turnhout.

In den winter van 1444-1445 kwam Isabella van Portugal, hertogin van Burgondië, met eene slee uit Holland te Turnhout aan. De wethouders schonken haar een koppel vette ossen. De vorstin vernachtte op het kasteel en zette 's anderendaags in eene koets hare reis naar Brussel voort. De slee werd haar achterna gezonden. Willem de Tutuleer voerde die naar de hoofdstad en « hadde zee*r* quaet varen en*de* zee*r* groote*n* arbeyt met zyne twee p*eer*den eer hij te bruessel quam ».

E. T.

Petrus van Emmerick.

(*Vervolg, zie bladz. 84*).

Na het overlijden van Margriet, den 13ᵉⁿ Augustus 1605, hadden al de nabestaanden dadelijk met volle goedkeuring de laatste beschikkingen hunner bloedverwante vernomen. Toen echter, gelijk wij zegden, het stadsbestuur bezwaren inbracht en op de aanvraag van amortisatie een min gunstig advies indiende bij den Raad van Brabant, schenen ook Wouter en Ida Focx en Bartholomeus, Wouters zoon, van gevoelen veranderd. Althans zij verklaarden, den 26ᵉⁿ October, voor burgemeester en schepenen, alleen uit vrees, omdat van Emmerick dreigde hen bij het geestelijk gerecht aan te klagen, hunne toestemming gegeven te hebben. Engelbert van Casterlee daarentegen, den 31ᵉⁿ October, en kapitein Pedro de Acoste met zijne echtgenoote Petronilla van Hove, den 17ᵉⁿ November, loochenden het feit der bedreiging, van Emmerick ten laste gelegd, en Engelbert bekende, zelf van mogelijke vervolgingen gesproken te hebben, niet om te bedreigen, maar bij wijze van vriendelijke waarschuwing. Daar het stadsbestuur in zijne tegenkanting niet langer volhardde, schonken ook de min tevredene erfgenamen andermaal hunne goedkeuring.

IX.

Prelaat Mudtsaerts enkele bijzonderheden over Petrus van Emmerick aanboekend, schreef daarbij : *acquisivit insignem domum pro pastore*, hij verwierf een aanzienlijk huis voor den pastoor van O.-L.-V. Aanzienlijk mocht het misschien heeten in vergelijking met vele mindere woningen diens tijds, doch als wij het van nabij onderzoeken, blijkt het ons niet veel meer dan een gewoon bur-

gerhuis. Wij zouden ons niet inlaten met die omstandigheid, indien ook die beschouwing niet strekte tot opheldering van het leven eens heiligen.

Gelijk wij zegden, van Emmerick vervaardigde, in 1616, vooraleer naar Tilburg te vertrekken, eene lijst der meubelen en andere voorwerpen nagelaten in de pastorij van Diest, en maakte van deze dan ook eene schier volledige beschrijving. Men zag er vooreerst bij den ingang eene voorplaats, en eene kamer aan de straat voor de dienstmeid; de pastoor had eene kelderkamer tot zijn bijzonder gebruik; voorts vond men gelijkvloers nog eene kamer, waarschijnlijk de algemeene huiskamer, de keuken en het bakhuis of de kleine keuken; slechts eene bovenkamer wordt er vermeld, waarschijnlijk was die boven de huiskamer, misschien ook boven de kamer der dienstmeid gebouwd; boven de keuken en boven de voorplaats lag onmiddellijk de zolder (1). Zeer eenvoudig, zooals men ziet, was de indeeling; hetzelfde kan men zeggen van het huisraad, dat men er aantrof, namelijk in de voorplaats : « een schappray, 2 groote sitbancken, 1 slechte groote kist »; in de huiskamer : « een sluytende schuyftaefel, 1 fray buffetken, 1 cleyn sluytende sitbanxken »; in de bovenkamer : « een schoon ledicantcoets, 1 fray cleerschappray »; op den zolder boven de keuken : « 1 bedstede van slecht houdt »; in de kamer van den pastoor : « 1 goede coets *cum cortinis*, 1 opslaende taefelken, 1 knielbanck, 1 tafelblat van weeck houdt »; het huisraad der overige vertrekken was in verhouding tot voorgenoemde.

Met behulp van die gegevens, is 't niet moeilijk zich een volmaakt denkbeeld van de pastorij te vormen, en wil men het tafereel voltrekken, dan hoeft men slechts voor de oogen des geestes de personen terug te roepen, die weleer daar woonden en leefden : den eerbiedwaardigen pastoor, de kleine knapen die bij hem kost en inwoon genoten en onder zijn waakzaam oog ter deugd opgeleid en in hunne studiën bestuurd werden, maar

(1) *In atrio priori.... in cubiculo ancillæ ad plateam communem.... in cubiculo pastoris quod est supra penuarium.... in cubiculo inferiori.... in culina majori.... in domo pistrinaria sive parva culina.... in cubiculo superiori.... in solario supra culinam.... in solario supra atrium.*

voornamelijk den minnelijken Joannes Berchmans, het toonbeeld der scholieren, den lieveling en den trots zijns meesters. Joannes eerbiedigde van Emmerick als een kind zijnen vader, nimmer zich verwijderend van zijne zijde, en daar hij boven al zijne medeleerlingen uitstak door leerzaamheid en deugd, had de pastoor hem lief boven allen, vergezelde hem op zijne godvruchtige bedevaarten naar O.-L.-V. van Scherpenheuvel, en verkoos hem tot reisgezel op verdere tochten. Uit van Emmerick's getuigenis weten wij dat de jeugdige heilige zelfs eens met hem naar 's-Hertogenbosch, zijne geboorteplaats, toog, en geenszins gewaagd is de onderstelling dat hij meermaals met hem de abdij van Tongerloo bezocht.

Gewoonlijk had van Emmerick te zijnent eenige jonge studenten, die ofwel kostgeld betaalden, ofwel kosteloos opgenomen, in vergelding der genotene gunst kleine huisdiensten verrichtten. Dit blijkt wel niet uit onmiddellijke bescheeden — al de inventarissen van van Emmerick tijdens zijn verblijf te Diest zijn zoek geraakt — doch is te vermoeden uit hetgene rond dien tijd bij den proost werd onderhouden. In zijnen inventaris van 1625 getuigt proost van Huls (1) : « Ik heb vier bij mij inwonende studenten ; de eerste is mijn bloedverwant Antonius, die voor zijne kosten bij mij dient; de tweede, Diego de las Cuenas, nog geene twaalf jaren oud, betaalt jaarlijks 96 rijnsgulden; de derde is Diego's broeder, Franciscus, nog geene tien jaren oud; de vierde, Hugo Lenaerts, sinds weinige maanden opgenomen, zal opvolgen in de plaats en den dienst van mijn bloedverwant Antonius, die naar Leuven gaat voor zijne hoogere studiën (2). »

Dat de jonge Berchmans kosteloos bij van Emmerick werd opgenomen, is nagenoeg zeker; het komt niet als waarschijnlijk

(1) Opzettelijk schrijven wij van Huls, niet van Hulst, naar het voorbeeld van den proost zelf, waar hij zijnen naam in het Vlaamsch schrijft ; in het Latijn teekent hij : *Hulstius*.

(2) *Habeo in convictu quatuor adolescentes studiosos quorum primus est cognatus noster nomine Antonius qui pro expensis servit nobis. Secundus est Diego de las Cuenas nondum duodecim annorum qui solvit quotannis nonaginta sex Renens. Tertius frater est Diego Franciscus nondum decem annorum. Quartus est Hugo Lenaerts qui a paucis mensibus adscitus est in familiam nostram successurus in locum et obsequium Antonii cognati nostri ituri Lovanium ad altiora studia.*

voor, zegt de eerwaarde pater Vanderspeeten, dat het fortuin des vaders van Berchmans alsdan hem toeliet de geheele kosten te dekken, en, naar getuigenis van van Stiphout, leeraar van den heilige, verrichtte Joannes bij den pastoor van O.-L.-V., gelijk later bij den aartspriester Timmermans, volgaarne en blijmoedig het werk van eenen huisbediende. Zeer licht waren voorzeker de diensten die van het elf-, twaalfjarig kind werden gevergd : de mis van den pastoor te dienen — men weet met welke vlijt en liefde Joannes die taak waarnam — en buiten de schooluren den aanbellenden de deur te openen, waren misschien de voornaamste, zoo niet de eenige. Van Stiphout verklaart dan ook verder, dat Joannes zijne bezigheid vervulde, inmiddels een of ander boek lezend, of nuttige zaken overwegend; om de aanbellenden niet te laten wachten, zat hij meestentijds in de voorplaats van het huis, en hield zich daar, ten einde geenen tijd nutteloos te laten voorbijgaan, met lezen onledig, en wel met zooveel inspanning dat, ofschoon onder de bel gezeten, hij dikwijls den klank niet hoorde (1).

Zou men, bij het herlezen van dit getuigenis van van Stiphout, niet zeggen dat het geschreven werd met het oog op de zitbanken, die wij aantroffen in het voorportaal der pastorij van O.-L.-V.? En als van Emmerick zelf ons verhaalt, dat zekeren dag de heilige gedurende ongeveer twee uren zich had opgesloten in eene houten kast, om meer afgezonderd met overwegingen zich bezig te houden, terwijl zijne studiemakkers aan het spel zich verlustigden (2), dan denkt men onvrijwillig aan de « schappray » of de « slechte groote kist » van het voorportaal, of aan de « cleerschappray » van de bovenkamer, en voelt men zich geneigd die stomme getuigen van Joannes' godvruchtige verzuchtingen te gaan ondervragen.

(1) .... *officia quæ berili famulo incumberent, ipse lætus lubensque obiret, idque lectitans aut ruminans aliquid, quinimo ne diutius expectarent pulsantes ostium in vestibulo ædium præstolans plerumque sedebat, quo in loco ne quid temporis sine fructu præterflueret, lectitabat aliquid ea animi contentione ut sub ipsa nola sedens sonitum nolæ sæpe non audiret.* Uit van Stiphout's getuigenis.

(2) *Contigit autem quadam die feriali cæteris ludentibus, quod sese in cistulam quamdam ligneam (staturæ sui corporis convenientem) abdiderat per duas pœne horas.... sic ut domesticis et præsertim domino suo suspicionem præbuerit quod etiam sæpius in illam se abdiderit ibique abditus altius forte quid meditatus sit.* Uit de verklaringen van P. van Emmerick.

Hoe ordelijk, ter deugd stemmend en godsdienstig het er toeging in het huis van den pastoor, kan men lezen in het leven van den H. Joannes, in het hoofdstuk over de drie jaren handelend bij van Emmerick gesleten. In vele opzichten geleek het aan een klein klooster waar alles geregeld is, gezamenlijk gebeden, aan tafel eene geestelijke lezing gedaan wordt. Het heilzaam gebruik eener geestelijke lezing aan tafel werd eveneens ter proosdij onderhouden. In hooger vermelden inventaris, den staat zijns gezins beschrijvend, zegt proost van Huls, dat hij gemeene tafel hield met den pastoor van O.-L.-V., alsdan bij hem inwonend, en twee onderpastoors — de studenten hadden daar waarschijnlijk eene afzonderlijke tafel —, en dat er dagelijks eene geestelijke toespijs werd opgedischt. Toen hij deze woorden schreef (1625), leverde een boek van Alvarez de Paz over de uitroeiing der ondeugden en de aanwinst der deugden de stof der voorlezing (1). Van Emmerick getuigt van Berchmans dat hij een bijzonderen lust vond in de lezingen aan tafel gedaan uit Salomons spreuken, uit de levens der heiligen en uit het lijden des Zaligmakers.

De drie jaren in het gezelschap van den pastoor van O.-L.V. overgebracht, hebben ontwijfelbaar een beslissenden invloed uitgeoefend op het later leven van den H. Joannes, en terecht schreef proost van Huls in den brief bij den aanvang dezes opstels medegedeeld : « Aan de opvoeding bij u genoten wordt mede zijne heiligheid toegeschreven. » Joannes zijnerzijds vergat zijnen vroegeren meester niet. De hooger genoemde pater Frederik Beyens, evenals de proost van Sint-Sulpitius inlichtingen bij van Emmerick vragend aangaande de kindsheid van den heilige, zegde uit den mond van Berchmans zelf vernomen te hebben dat deze weleer zijn huisgenoot was geweest en bij hem werd opgekweekt (2). Met reden mocht pater Otto Zylius, rector van 't college te

(1) *Status familiæ. Præpositus cum pastore B. Mariæ ac duobus vicariis quibus est communis mensa quæ sacra lectione indies conditur et modo Alvari du Paz de extinctione vitiorum et adeptione virtutum.*

(2) .... *obnixe peto ut cum eum tanquam familiæ et disciplinæ suum alumnum aliquando, ut ipse mihi adbuc vivens retulit babuerit, si quid de ingenio, indole, moribus etc. bujus sancti observaverit (uti perspicacitatem ac prudentiam vestram mihi notissimam, nibil eorum latere potest), id ad me, quam fieri potest citissime, perscribere non gravetur.* Brief van 30 September 1621.

's-Bosch, van Emmerick toeroepen : « O, gelukkig gij om uw samenwonen met dien zaligen jongeling! geluk wensch ik u met dien beschermer in den hemel (1). »

X.

Van Emmerick, gelijk wij zegden, in 1616, als pastoor van Tilburg aangesteld, vond daar een uitgebreider terrein tot oefening zijns herderlijken ijvers. Naar eene opgave van hem zelf, had Tilburg in 1621, 3885 communicanten; het onderhoorig Enschot, mede aan zijne zorg toevertrouwd, telde er 250. Twee kapelanen waren zijne ondergeschikte medewerkers in Tilburg, een derde zijn deservitor of plaatsvervanger in Enschot; als zijne kapelanen vermeldt hij, in 1621 en in 1625, Laurentius Leppens S. T. B. F. en Geeraard Alens; als deservitor te Enschot, in 1621, Melchior Cortbeemt; in 1625, Thomas Cox van Riethoven.

Niet zonder roem staat van Emmerick aangeteekend op de lijst der pastoors van Tilburg. De akten der decanale visitatie van 1620 waarin met den grootsten lof van de kerk van Tilburg wordt gesproken, stellen deze ten voorbeelde aan andere kerken voor (2). « Tot lof van Emmerick, zegt Coppens, vindt men vermeld, dat hij te Tilburg de voorname insteller en bevorderaar der talrijke vergaderingen van jongelingen en maagden is, die onder den naam van kwezelaars en kwezels, zoo door het geven van onderwijs in de christelijke leering, als door het verleenen van onderstand aan zieken en hulpbehoevenden, aan Tilburg groote diensten hebben bewezen (3). » Deze zoogenaamde kwezelaars en kwezels waren eigenlijk leden der derde-orde van Premonstreit door van Emmerick ingevoerd of uitgebreid ten behoeve der zielen die in de wereld eene hoogere volmaaktheid betrachtten. Aan van Emmerick dankt Tilburg ook de oprichting van de broederschap van

(1) *O te felicem tam beati adolescentis contubernio! gratulor, gratulor hunc in cœlis patronum.* Brief van Otto Zylius, uit 's-Hertogenbosch 14en December 1621, waarbij hij aan van Emmerick tijdingen mededeelt over de wonderen door de voorspraak van den H. Joannes gebeurd.

(2) SCHUTJES, *Geschiedenis van het bisdom 's-Hertogenbosch*, V, blz. 712.

(3) *Nieuwe beschrijving van het bisdom van 's-Hertogenbosch*, III, 2, blz. 183.

den Rozenkrans, in 1620 meer ten nutte van het algemeen ingesteld (1).

Gelijk te Diest zoo ook te Tilburg ondervond van Emmerick de jammerlijke gevolgen van den tweevoudigen geesel, oorlog en besmettelijke ziekte. Zijn inventaris van 1625 getuigt het. De lasten aan de gemeente betaald opsommend, voegt hij er bij : « Tot meerdere voldoening en om vrij te zijn van alle kwelling, in den ellendigen tijd dien wij beleven, heb ik aan de gemeente de prebendebrooden kwijtgescholden, waarvan ik overigens, zoo om de ellende des volks als om zijne boosheid, weinig of niets zou ontvangen. — Dit jaar 1625 heb ik dubbele belasting betaald ter oorzake van de dagelijks hernieuwde eischen der legers van beide partijen (2). » De pastoor was zelf genoodzaakt geweest een deel zijns huisraads te 's-Hertogenbosch in veiligheid te brengen, als blijkt uit een « inventaris van mueble byde pastoer Emmerick saliger memorie gevlucht ten huyse Aart van Heesch ten Bosch.... bevonden opten XII Septembris 1625. » — « In hetzelfde jaar 1625, zegt hij nog, wanneer het pastoreel huis besmet is geweest met de pestziekte, door den Heer ons overgezonden, hebben wij noodzakelijk buitengewone onkosten gedaan, beloopend tot 305 rijnsgulden 3 st. 1 bl. (3). »

Dezen inventaris stelde van Emmerick zijnen overste ter hand op de algemeene vergadering van Tongerloos pastoors, welke naar gewoonte omtrent het feest van den H. Norbertus, dit jaar 1625 den 10en Juli plaats had. Ter gelegenheid van die jaarlijksche bijeenkomsten werd er te elken male eene feestrede gehouden, en aan die omstandigheid danken wij verscheidene in druk uitgegeven verhandelingen van Willebrord Bosschaerts, die meermaals het spreek-

(1) *FF. Prædicatores pro institutione ss. Rosarii et pro ministerio nobis exhibito in Paschate habuerunt* 16-6-0. Inventaris van 1620.

(2) *Ad pleniorem satisfactionem ac ad redimendam vexam, hoc calamitoso rerum statu, reliqui nostro pago panes præbendales, de quibus equidem, ob hominum tum paupertatem, tum etiam malitiam, parum vel nihil reciperem. — Ao* 1625 *solvi duplum pro contributione propter quotidiana onera castrorum utriusque partis.* 50 *Ren.*

(3) *Item ao* 1625, *quando domus pastoralis fuit infecta morbo epidemico, a Domino Deo nobis immisso, fecimus extraordinarios sumptus necessarios quorum taxatio per totum ascendit ad* 305 *Ren.* 3 *st.* 1 *bl.*

gestoelte beklom. In voorgemeld jaar droeg hij zijn *Mikrokosmos* voor, waarin hij het wonderwerk der schepping, 's menschen lichaamsbouw beschouwde, om door die beschouwing zijne toehoorders aan te moedigen tot loving, vereering en aanbidding van den Maker van het al. Edoch, eer weinige weken verstreken waren werd van Emmerick tot de onmiddellijke beschouwing en genieting zijns scheppers geroepen. Vermoedelijk een slachtoffer van de besmetting, waarvan zijn laatste schrijven gewaagde, verwisselde hij het tijdelijke tegen het eeuwige den 1[en] September 1625.

Zijne stoffelijke overblijfselen naar Tongerloo gevoerd, werden ter aarde besteld in den linkerbeuk der abdijkerk nabij de reliquiënkast van den H. Siardus. Vermits rond dien tijd het kloosterpand en de kapittelkamer tot gewone begraafplaatsen der kloosterlingen verstrekten, kan men met reden van Emmerick's bijzetting in de kerk aanschouwen als eene betooning van de bijzondere achting en eerbied zijner medebroeders. Reeds tijdens zijn leven hing zijn portret op eene eereplaats in de prelaatskamer ter proosdij van Diest; daar bewaarde men ook een Mariabeeld, waaronder zijn naam was geschreven (1). Heden nog is O.-L.-V.-kerk van Diest in bezit van een portret van haren voormaligen herder, op doek geschilderd, vermoedelijk hetzelfde dat weleer der proosdij toebehoorde, en Raymaekers verzekert dat eene kleine afbeelding van hem op satijn wordt aangetroffen in het klooster der celzusters terzelfder stede. Het eerst vermelde tafereel vertoont van Emmerick omkleed met het wit habijt en den koormantel der orde van Premonstreit, staande in biddende houding, met den rozenkrans over de saamgevoegde handen, en gekeerd naar het kruisbeeld, dat op eene tafel ter linkerzijde van den toeschouwer is geplaatst. Hij is in de volle kracht der mannenjaren; twee levendige oogen flikkeren boven den arendsneus; eene donkerbruine haarkroon omkranst den hoogen en glad geschoren schedel; meer naar blond zweemen de dichte doch kort geknipte baard en knevel die de vurigroode lippen omlijsten. Wilskracht

(1) *In camera abbatis : Effigies f. Petri Emerici.... It. een Marienbeeld cum inscriptione : f. Petrus Emmericus. Inventarium J. Hulstii*, 1620.

tevens en goedaardigheid zijn op heel het gelaat te lezen en de min of meer hoekige wangen dragen het spoor van versterving.

In den bovenhoek der schilderij ziet men een gevierendeeld wapenschild met de spreuk : *Surgite postquam sederitis*. Het eerste kwartier, een haan op gouden grond, schijnt op den voornaam Petrus; het tweede, een gouden emmer op sabel, op het eerste deel des naams te doelen. In het derde kwartier zijn drie klaverbladeren op goud, in het vierde op goud een keper van keel, waarschijnlijk ontleend aan het wapen van Tongerloo.

FR. WALTMAN VAN SPILBEECK
der abdij van Tongerloo.

Turnhout.

Colligite fragmenta ne pereant.

Amalia van Solms, vrouw van Turnhout, benoemt den advocaat Pieter Van Uffelen tot haren raad en zaakwaarnemer in Brabant.

1656, 1 Februari.

AMALIE, by de gratie Godts, princesse douairiere van Orange, etc., geboren gravinne van Solms, etc., gravinne van Nassau Catzenellebogen, Vianden, Ditz, Lingen, Moers, Bueren, Leerdam, etc., marckgravinne van der Vere ende van Vlissingen, etc., vrouwe ende baronnesse van Breda, der stadt Grave ende lande van Cuyck, Diest, Grimbergen, Herstal, Craenendonck, Warneston, Arlay, Noseroy, Saint Vith, Doesburch, Polanen, Willemstadt, Niervaert, Steenbergen, Isselstein, Sint Maertensdyck, Geertruydenberg, Chasteau Regnard, de Hooge ende Laege Zwaluwen, Naeltwyck, Turnhout, Sevenbergen, etc., erfburchgravinne van Antwerpen ende van Besançon, etc. etc. Allen den ghenen die desen sullen sien ofte hooren lesen. Salut. Doen te weten. Alsoo wy, tot waerneminge ende directie van onsen saecken, nodigh vinden eenen bequaem persoon tot Brussel, met de quaeliteyt van onsen raedt ende agent, te machtigen : soo ist, dat wy, mits

de goede recommendatie ons gedaen van den persoon van d'heer Pieter Van Uffelen, advocaet aldaer, ende ons daeromme vertrouwende 't syner bequaemheyt, geleertheyt ende ervarentheyt, den selven hebben aengenomen ende gecommiteert, als wy doen mits desen, omme alle onse saecken, die ons in Braband, onder het gebiedt van den coningh van Spaegnien, souden mogen voorvallen, in de voorseyde qualiteyt te dirigeren ende beleyden sulcx als hem by ons ofte van onsent wegen, naer gelegentheyt der saecken bevolen sal worden. Versoeckende alle ende eenyegelyck, met de welcke hy diensvolgende mochte te doen hebben, ende particulierlyck de respective hoven tot Brussel voorseyt, daer hy sal resideren, den voornoemden heere Pieter Van Uffelen, voor onsen raedt ende agent te erkennen, ende alle genade, faveur, hulpe ende bevorderinge, des noot synde, te bewysen. Ende dit alles bij provisie ende tot wederroepens. Gegeven onder onsen grooten segel ende signature in 's Gravenhage desen eersten february sesthien hondert ses ende vyftigh.

Amalie P. d'Orange

Ter ordonnantie van Hare Hoocheyt.

S. *Fred. Rivet.*

De Windmolen van Oud-Turnhout.

Op het einde van 1506 besloot de Rekenkamer van Brabant den watermolen van Oud-Turnhout, die versleten was en jaarlijks minder opbracht dan hij aan onderhoud kostte, te doen afbreken en door een windmolen te vervangen.

Leenaerd Corneliss nam aan den nieuwen molen te timmeren voor 27 gulden 6 stuivers, onder beding dat alle materialen en benoodigdheden hem kosteloos werden geleverd. De staander en de as kwamen uit Tervuren; 240 stuks wagenschot, 500 stuks week hout en een nieuwe molensteen werden te Antwerpen gekocht; 46 stuks eikenhout werden aangevoerd uit het bosch van Grootenhout; het groot ijzer, den hals en den rijn leverde Maes van Lommel; de roeden besloeg Jan de Hoze, smid, en de sloten leverde Augustijn de slootmaker.

De molen maalde den eersten keer den 28^{n} Juli 1507.

E. T.

Brecht.

KLEINE KRONIJK

getrokken uit het handboek van 't St-Jorisgilde te Brecht.

1680.

Ontrent kersmisse isser gesien in de loght int westen een schroomelycke sterre met eenen langen steert breedt ende groot ende wert gesien van voor kersmisse 1680 tot Lichtmis 1681 (1).

1682.

In de maent van Januario wast seer hooghen watervloet soo datter veel dycken sijn door gebroken waer door veel lant door is verdroncken ende oock menschen ende beesten.

1883.

In dit jaer komt den Teurck voor de keyserlijcke stadt Weenen in Oostenrijck ende beleegert dat met drymael hondert duysent mannen ende duerde dit belegh 62 daghen ende wiert als doen door Goets voorsichtigheyt victoruselyck ontset.

1692.

Op den 18 September wast hier overal in dese landen groote aertbevinghe welcke bij menschen gedencken noeijt gesien en was. (*ick stont aen mijn ouders huise aen de deure*).

A. J. Gerardi (2).

1698.

In de maent van September begint het coren en terwe dier te worden ende compt tot den prijs van ses guldens ende noch

---

(1) Te Straatsburg werd ze reeds in November bemerkt. De schrik was in Europa algemeen.

(2) De woorden in cursijf zijn er bijgevoegd door den notaris A. Gerardi, die van 1726 tot 1743 hoofdman van het gilde is geweest. — De aardbeving had plaats in den namiddag om half drie; zij duurde twee minuten en werd in een groot gedeelte van Europa, zelfs in Engeland gevoeld.

meer ende in October tot 7 en 8 guldens ende alle andere graenen naer advenant soo dat men inde weecke voor kersmis het koren tot Antwerpen heeft moeten betalen voor ider veertel 11 gulden en 6 stuivers, jae oock 12 gulden ende de terwe 14 gulden en stuivers (1).

1703.

Op den 30 Junij geschiedt den slagh tot Eeckeren tusschen de Spaense ende de Hollanse soldaten (2).

1703.

In de maent Julij comt het Frans leeger tot Sint Job int Goor wesende aldaer het hof quartier van den Maersiael Vila de roeij ende Bouflier ende den hertogh van Beijeren (3) ende daer toe veel volckx ende de Hollandsche ende de Engelsche ende andere gealieerde vorsten (4) staen tot Westwesel ende Calmpthout ende daer ontrent inde heyde ende doen wiert het coren, haver, boeckwey ende alle andere al gevoyariseert (5), soe dat men het huijs ende alles heeft moeten verlaten oft vluchten.

1705.

Op Sinte Uersels dagh compt het Hollandsse leeger ende andere gealieerde wederom tot Wesel ende Calmpthout ende hebben alsdan beleigert ende gewonnen Santvliet ende doen wiert het hier weder gevoeyariseert den tweeden keer.

1709.

In dit jaer is het coren, terwe ende alle winter vreuchten doot bevroosen welcke groote benaeuwtheyt veroorsaeckten onder de menschen eer men weder aen den oost geraeckten (6).

---

(1) Dat jaar was zeer aanmerkelijk door het misgewas van allerhande eetwaren, zulks die door gansch Europa tot eenen bijna onbetaalbaren prijs opklommen, en onder andere gewesten geheel Nederland door eenen zeer ongemeenen hongersnood gedrukt wierdt. (G. VAN LOON, *Beschrijving der Nederl. Historiepenningen* IV, 227).

(2) In dat bloedig gevecht werden de Hollanders door de Spaanschen en Franschen geslagen. Nochtans eigenden beide partijen zich de zege toe.

(3) Maarschalk Villeroy en Boufflers, Fransche oversten. — De keurvorst van Beieren was sinds 1700 gouverneur-generaal der Spaansche Nederlanden.

(4) Duitschland, Engeland en Holland waren tegen Frankrijk verbonden, omdat Lodewijk XIV zijn kleinzoon tot koning van Spanje had doen benoemen.

(5) Gefourageerd.

(6) Daar verhief zich zoo strenge vorst, dat niet alleen veel menschen, maar het meeste getal van de vruchtboomen, 't koren en de zaadgewassen daardoor doodvroozen. (G. VAN LOON, ibid IV, 561).

1713.

In den winter valt de naelde van den thoren tot S[te] Lenaerts onder Brecht (1).

In 't jaer 1800 viel de naelde van den thooren van Brecht. Amen (2).

Medegedeeld door J. MICHIELSEN.

De schilderij van het hoogaltaar in de kerk van Minderhout.

De schilderij van het hoogaltaar, de Martelie van den H. Clemens voorstellende, wordt algemeen gehouden voor het werk van den wereldberoemden Antoon Van Dijck, wiens afbeeldsel op het tafereel te zien is. Een jongere broeder van den meester, Theodorus Waltmannus Van Dijck, werd in 1640 pastoor te Minderhout (de schilder was toen ziek in Frankrijk en vertrok naar Londen waar hij stierf in 1641). De nieuwe pastoor vond zijne kerk in den ellendigsten toestand. Den 22 Augustus 1642, diende hij een request in aan de regeerders, hen verzoekende hem te helpen in de herstelling der Kerk, en van zijnen kant « presenteert eenen nieuwen autaar met een nieu schilderij daer inne, weert wesende ten minsten de somme van 200 guldens, en dat sonder eenige cost van de kercke of van de Gemeynte ».

In December 1643 was het hoogaltaar hersteld, en de kerk in 1649; den 22 October van dat jaar kwam de bisschop van Antwerpen de altaren wijden.

Wanneer werd de schilderij vervaardigd en te welker gelegenheid? Geene levensbeschrijving van den schilder spreekt van dat stuk. Is het misschien het werk van eenen zijner leerlingen?

Wie kan en wil ons inlichten ?

PIETER D'HONDT.

(1) Dit is ook door Gerardi bijgeschreven.

(2) Insgelijks later bijgevoegd.

Westmalle en Zoersel.

Zoenakte tusschen Jan Wouters, Marcxzone en Lucas de Meyere, ingevolge den doodslag, door Jan Wouters gepleegd op Arnold de Meyere.

14 September 1551.

In den naem ons Heeren. Amen. Dits alsulcken erfsoeninghe seggen ende vuytsprake als wy Adam Van der Lynden ende Peeter van Somere als seggers ende keerslieden van Jannen Wouters Marcx zone met zynen vrienden ende magen ter eere, ende heer Adriaen Nobel, priester ende Cureyt (1) tot Westmalle ende heer Laureys Van der Lynden priester als seggers ende keerslieden van Lucas de Meyere brueder wilen Aerdts de Meyere als montsoender met synen vrienden ende magen ter andere zyden : Aengaende den ongevalle misgripe ende feyte van dootslage die de voirs. Jan Wouters geperpetreert ende begaen heeft aen Aerden de Meyere, Cornelissone wyens ziele God genadich zy. Soe hebben hen beyde partyen te beyden zyden gesubmitteert in ons vier keerslieden voirscreven om ten eeuwigen te houden over goet vast gestantich ende van weerden allen tghene dat wy daer aff termineren ende sluyten zouden op zoenbreeck ende vredebreeck, zonder daer enichzins tegen te doene oft te doen doene by hen selven oft by yemanden anders in eeniger manieren.

In den iersten soe eest onsen voirscreven vier keerslieden vuytsprake ende seggen dat de voirs. Jan Wouters ierst ende voir al zal doen een oitmoedich voetgeval bervoets bloothoofts ende in zynen lynen (2) cleederen alsoe tselve costuymelic (3) ende behoirlic is te gheschieden, dwelck gedaen zynde ende nae dien

(1) Pastoor van Westmalle.

(2) In zijn hemd.

(3) Volgens het gebruik en de costumen aldaar.

dit tegenwoirdich zoenstuck vuytgelesen zal wesen, zal de voirs. misdadiger terstont daer nae alnoch bervoets ende bloothoofts in der selver manieren alsoe hy syn oitmoedt gedaen zal hebben gaen na der kercken van Zoersel hebbende in zyn handen twee wassen keersen, d'eene van eenen ponde was die hy offeren zal voir dat eerweerdige heylighe Sacrament, ende d'ander keerse van eenen halven ponde was ende die offeren voir onse lieve Vrouwe aldaer, God den Heere biddende voir de ziele des dooden ende om verghiffenisse zynder misdaet.

Item voirtmeer : Soe eest onsen voirs. vier keerslieden vuytsprake ende seggen dat de voirs. Jan Wouters Gode van Hemelryck ter eeren ende der zielen wilen Aerdt Smeyers te trooste ende laeffenissen binnen Zoersele zal doen celebreren een dertichste alsoe dat behoirt, ende noch vyftich zielmissen welcke zielmissen hy in cloosters zal moegen doen celebreren oft daer gelieven zal, ende daer aff bescheet brengen dat 't selve gedaen zal zyn binnen XVII weken naestcomende.

Item voirtmeer : Soe eerst onser voirs. vier keerslieden vuytsprake ende seggen dat de voirs. Jan Wouters, Gode van Hemelryck ter eere ende der ziele wylen Aerdt Smeyers te trooste ende laeffenissen zal gaen een bevaert Sinte Geertruyden by Vilvoirden zonder des montsoenders cost ende daer aff bescheet brenghen dat die gedaen zal zyn binnen XVII weken naestcomende.

Item voirtmeer : Soe eest onzer voirs. vier keerslieden vuytsprake ende seggen dat de voirs. Jan Wouters gehouden zal zyn in handen van den keerslieden van der dooder zyden op ten dach van den voetgevalle te bestellen drie karolus gulden ende vyf oft ses stuivers luttel min of meer oft alsoe vele als tselve gedragen zal, (1) ende dat voir d'oncosten int begraven ende van der vuytfaert van den voirgenoemden Aerden de Meyer gedaen.

Item voirtmeer : Soe eest onsen voirs. vier keerslieden vuyt-

(1) In andere munt, dan ook zooveel de waarde van 3 gulden en 5 of 6 stuivers bedroeg.

sprake ende seggen dat de voirs. Jan Wouters op ten dach van den voetgevalle voir de costen des montsoenders met zynen vrienden ende magen van dien daghe, in handen van den keerslieden van der dooder zyden zal bestellen, sesse zoenguldens eens ende darenboven zal de voirs. Jan Wouters in handen van den keerslieden van der dooder zyden tusschen dit ende kerstmisse naestcomende bestellen sesse zoengulden om die te appliceren ende te bekeeren daert den montsoender gelieven zal.

Item voirtmeer : Soe eest onsen voirs. vier keerslieden vuytsprake ende seggen dat de voirs. Jan Wouters binnen den tyde van sesse jaren naestcomende binnen de prochie van Zoersele nyet stevaste en zal moegen woonen, maer mach aldaer ombegrepen comen ende doir reyse ende verkeeren als een wechveerdich (1) persoon, ten ware by consente van partyen.

Item voirtmeer : Soe eest onsen voirs. vier keerslieden vuytsprake ende seggen dat de voirs. Jan Wouters nyet en zal moegen comen drincken int tgeselscap oft in herbergen daer de voirs. montsoender, zyn kynderen, brueders, zusteren oft swagers sitten en drincken, ten ware dat hy onverhuedts daer in quame oft geleydt ware zoe mach hy eens oft tweemael drincken ende weder vuytgaen ten ware dat hy consent hadde van den partyen zoe mach hy blyven, ende ofter yemant van den voirs. montsoender zyn kynderen brueders, zusteren oft swagers int tgeselscap oft in de herberge quame daer de voirs. Jan Wouters sate en droncke zoe mach hy zynen pot vuytdrincken ende huesschelic vuytgaen ten ware dat hy consent van den partyen hadde zoe mach hy blyven.

Ende om deze erfsoeninge ende alle punten clausulen ende articulen hier inne gementioneert begrepen ende vercleert te betere ende te volcomelycker tonderhouden ende onderhouden te worden en soe zyn voir ons keerslieden gecomen ende gecompareert Jan Verwilt Janssone, ende is voir de voirs. sesse zoengulden die tussen dit ende Kerstmisse naestcomende betaelt moeten

(1) Als een reisvaardig man.

wordden, borge gebleven ende geloefde die ten voers. dage te betalen oft aen Jannen Wouters gebreck waere dies geloefde de voirs. Jan Wouters zynen borge costeloos ende schadeloos tontlasten met hem selven ende alle zynen goeden ruerende ende onruerende, tegenwoirdige ende toecomende.

Overmidts welcker voirs. vuytspraken wij Adam Van der Lynden, Peeter Van Somere, heer Adriaen Nobel ende heer Laureys Van der Lynden, als principale keerslieden seggen beyde partyen ter beyder zyden, op alle. voirsproken vorwaerden versoent ende vereenicht van dezen dage tot eeuwigen dagen, voir geboren, ongeboren, getrouwde, ongetrouwde, levende ende doode, geestelick oft weerlick daer aenclevende om gesleten ende versoent te moeten blyven van den ongevalle misgripe en feyte van dootslage by den voirs. Jannen Wouters aen Aerden de Meyere voirs. des voirs. Lucas de Meyere als montsoender brueder saliger gedachten geperpetreert ende begaen. Ende zoe wye van hen huer boven den anderen mishandelde oft misdede met woorden oft met wercken, dat men kenlic conste bevynden hier om toecomende, dat die elck van hen zal zyn zoenbreeck den vrienden ende vredebreeck den heere, niet te min onse voirs. vuytsprake van weerden te blyven. Ende oft namaels hier inne crack stoot oft enige duysternisse gebuerde oft geviele, dat tselve zal blyven staen ten beteren seggen ende vercleeren van ons vier keerslieden voirs. oft den meesten deel van ons. Sonder argelist. Actum anno xv hondert eenenvyftich den xiv[te] dach September. In precentien Henricx de Bye, Peeter van Somere, de keersman, ende Jan Verwilt schepenen in Westmalle en Zoersele (1) my daer by zynde : (als secretaris) Michael Jordani.

(Uit de archieven der kerk van Brecht).

Medegedeeld door J. MICHIELSEN.

(1) Westmalle en Zoersel maakten toen maar ééne Heerlijkheid uit en hadden bijgevolg ook maar ééne Schepenbank. Iedere plaats had evenwel hare parochiekerk.

Grobbendonk

tijdens de Fransche Omwenteling.

en tijdvak der geschiedenis van ons vaderland, welk tot nog toe, niettegenstaande er schier dagelijks over gesproken wordt en het nog geene eeuw aan het verleden toebehoort, ons weinig of niet, ten minste zeker niet op eene wijze zoo als het wel zou behoeven, bekend is, is dat tijdens welk de Fransche Omwenteling, spijts de hoogopvoerende leuze, *Vrijheid*, *gelijkheid*, *broederlijkheid !* welke zij op haar vaandel schreef, onze gewesten onder den druk der hatelijkste dwingelandij deed gebukt gaan.

Althans buiten het werk van onzen hooggeachten volksvertegenwoordiger, den heer Coomans, welk de geschiedenis der Sansculotten min of meer breedvoerig behandelt, doch, jammer genoeg, zoo goed als onvindbaar is geworden, en enkele andere gewrochten van minder gehalte, welke deze dit, gene dat bijzonder punt dat tijdvak rakend toetsen — bij voorbeeld *De Belgische Conscrits*, onlangs door den heer Thys uitgegeven — bestaat er, bij ons weten, niet éėne geschiedenis welke ons de gebeurtenissen dier zoo beroerde tijden met iets of wat breedvoerigheid, steunende op authentieke en tijdgenotige bescheiden, naar den eisch der volle waarheid, verhaalt.

Waaraan ligt hiervan de schuld?

Ziehier wat desaangaande, enkele dagen slechts geleden, eene vriendenhand schreef :

« Twintig jaren aaneenhoudende strooptochten, lijden van alle slach en aard, twintig jaren verpletting onder den ijzeren voetzool eens overwinnaars zonder God of gebod hadden ons volk zoozeer verlamd dat het alle kracht tot denken en handelen verloren had. De Belg, gedurende die zoo lange en rampvolle jaren, had zooveel geleden, zooveel en zulk bittere tranen gestort over

het verlies zijner vrijheden, zijner goederen en zijner zelfstandigheid, dat, toen hij deze wederbekwam, hij schier niet meer dierf achterom zien, hij scheen zich niets meer te willen herinneren... »

Deze woorden bevatten meer waarheid dan men het misschien wel veronderstelt. Ja, 't is zoo; zoozeer hadden, jaren lang, de gewelddaden welke de Franschen hier en overal elders, geheel den lande door, pleegden, de dwingelandij welke zij op allen, zonder onderscheid van ouderdom, rang of staat, deden drukken, de misdaden zonder einde of tal aan welke zij zich onder alle opzichten, èn tegen ons volk, èn tegen onze instellingen èn tegen onze welvaart schuldig maakten, den moed, de kracht aan onze arme, verdrukte, tot op het hemd uitgebuitte bevolking ontnomen, dat zij als met verlamming geslagen het hoofd niet dorst opheffen, en het tafereel der ijzingwekkende gruwel-, mis- en schanddaden, welke twintig jaren lang, van 1794 tot 1815, onder de Fransche Omwenteling, haar aandeel geweest waren van wege het nieuwere staatstelsel, voor immer ver uit het oog verwijderd wilde houden.

Zie echter, daar nadert het eerste eeuwfeest der hachelijke « Marjanne », welke onzen vaderlandschen bodem met zooveel roof, moord, brand en duizend ander ellenden bezoedelde! Grijnzende zegekreten vervullen, haar ter eere, de lucht; men looft, prijst, verheft ten toppunt van heerlijkheid en glorie, datzelfde afzichtelijk spook, helsch wangedrocht, welk jaren lang zich met het bloed zijner eigene kinderen voedde,.... het derde schier van eene eeuw, alom rondom zich, honderde uren ver, uit duizende monden, angst, dood en vernieling verspreidde!...

Die heiligschendende, menschonteerende zegekreten veroorloven zij ons een langer stilzwijgen!... Maken zij het ons tot geenen plicht eindelijk de verlamming welke ons beheerscht, af te schudden, den walg, welken de eerbied voor het menschdom ons tot nog toe gebood te onderdrukken en in 't diepste van ons gekrenkt gemoed te bewaren, vrijen loop te laten, en, eens voor goed en voor altijd, al die zoogenaamde wel- en heldendaden der Fransche helleveeg, welke men de omwenteling der laatste eeuw noemt, in volle licht te stellen?

Wij meenen dat het antwoord geen twijfel kan lijden. Ja, er

hoeft, en ten dringenste, ook ten spoedigste, een einde gesteld aan het onvaderlandsch gebluf, waarmede men zelfs hier in België, waar men nogthans zooveel leed, de Fransche Omwenteling verheerlijkt. De waarheid moet in hare volste klaarheid schitteren! Geene poging mag er te dien einde onbeproefd blijven!

Hoe echter dient dit te worden aangelegd? Een feit toch is en blijft het, dat de grond tot zulk een geschiedkundig werk alles behalve genoegzaam is ontgonnen, dat hij op vele plaatsen nog geheel en al braak ligt en dat men op tal dezer dapper en diep zal moeten wroeten, wil men er eenige min of meer heerlijke vruchten aan ontwoekeren!

Ondanks de moeilijkheden en wederwaardigheden, met welke eene ontginning van dezen aard steeds gepaard gaat, is zij toch, de zaak eens wel op den keper beschouwd, zoo moeilijk niet als men het wel bij den eersten oogslag denkt! Nu, dat wij een tijdschrift hebben aan de « geschiedenis » en de « oudheden » onzer gewesten gewijd, zijn wij bijna genegen ze gemakkelijk te noemen. Hoe zulks?

Ziehier ons gevoelen : Niet eene gemeente in geheel onze streek is er, in welke zich, 't zij op het archief der gemeente zelf, 't zij op dat der kerk, 't zij in de schriften van bijzonderen geene stukken bevinden rakende de Fransche overheersching en de geweldenarijen aan welke onze bevolking, bijzonder de priesters, de jongelingen en de bijzonderste burgers in dat tijdstip blootgesteld waren. Op niet eene gemeente ook ontbreken er mannen van goeden wil en voorzien van de noodige bekwaamheid om die oude papieren eens een weinig, in hunne vrije stonden, na te zien en den inhoud ervan, althans dat gene wat voor de geschiedenis van den tijd in spraak iets of wat belangrijkheid bevat, over te schrijven. Als nu wezenlijk, in iedere gemeente, zich deze of gene persoon eens met die zeker niet moeilijke, in vele gevallen zelfs zeer aangename taak wilde belasten, en de vruchten van zijnen arbeid aan het *Kempisch Museum* sturen, welk buiten twijfel ze met het grootste genoegen zou opnemen, hoe spoedig zouden wij alsdan de noodige bestanddeelen tot het vervaardigen van eene goede, degelijke, op de beste bescheiden steunende geschiedenis der Fransche Omwenteling in onze stre-

ken hebben?... Welhaast zou deze volmaakt en wrekend voor ons staan en het onbetwistbaar bewijs geleverd zijn hoe zeer zij èn met de waarheid èn met de eerlijkheid den draak steken, zij die beweren dat de Fransche Omwenteling een weldaad was!

Met dit inzicht tevens als ten voorbeeld is het dat wij deze onze bijdrage aan het *Kempisch Museum* sturen, hopende dat het er al spoedig andere van den zelfden aard uit andere plaatsen en gemeenten zal ontvangen.

*
* *

De stukken nopens *de Fransche Omwenteling te Grobbendonk*, welke wij gaan overdrukken, zijn ontleend aan den doopregister door den onderpastoor der parochie, in April 1796, op de oude en oorspronkelijke dooperegisters toen nog bestaande afgeschreven. Dit afschrift der doopregisters evenals dat der registers der overlijders en der huwelijken, welke deze insgelijks rond denzelfden tijd maakte, vervaardigde hij op 't toedoen van den eerweerden heer J. Fr. Verheyen, toen ten tijde pastoor van Grobbendonk en landdeken van het distrikt Herenthals, « vreezende, zegt hij, dat de oorspronkelijke registers, welke het Fransch bewind overal aansloeg en naar de greffiers der kantonplaatsen deed overbrengen, mochten verloren geraken (wat wezenlijk gebeurde, gelijk wij straks zien zullen) en men zich alzoo later, als mogelijk eens beter tijden aanbraken, voor wat het bestuur der parochie betrof, in de grootste moeilijkheden zou kunnen bevinden. » Tot het jaar 1796 dus is de register uit welken wij putten niets anders dan eene copie; te beginnen echter van 1796 in de maand mei, wordt hij oorspronkelijk en teekende men er alleen de nieuw gedoopten in op. Tusschen die doopakten is het dat wij de geschiedkundige notas, welke wij den lezer bieden, gevonden hebben.

Voor wat de belangrijkheid en de oorspronkelijkheid dezer betreft, zij gezegd dat de eerw. heer C. L. Peeters — 't is de naam van den schrijver der notas welke wij vermelden — zijne aanteekeningen deed naarmate de gebeurtenissen welke hij beschrijft en van welke hij of oor- of ooggetuige was, voorvielen.

Eindelijk nog dient er opgemerkt dat de bedoelde aanteeke-

ningen in 't latijn geschreven zijn. Opdat echter al onze lezers ze goed zouden kunnen verstaan, zullen wij ze vertalen en den oorspronkelijken tekst ervan onder aan de bladzijde plaatsen.

Dit gezegd, ziehier de stukken in de orde volgens welke zij in het handschrift van den eerw. heer C. L. Peeters voorkomen.

I.

« In gevolge der gebeurtenissen, welke er den 18e en 19e fructidor, jaar V der Fransche Republiek (dit is den 5e en 6e Augusti van het loopende jaar O. H. J. Ch. zeventien honderd zeven en negentig) te Parijs voorvielen, werd hier den 6e October, feestdag van den H. Bruno, een vrijdag rond tien ure voor den noen, terwijl wij bezig waren in onze parochiale kerk van den H. Lambertus te Ouwen, alias Grobbendoncq, den goddelijken dienst te doen, zoo voor onze eigene geloovigen als voor die welke uit de geburen bij ons ter kerke kwamen (in verschillige plaatsen in de buurt waren de pastoors of de bedienaars van den eeredienst genoodzaakt geweest dezen te staken, o. a. te Vorsselaar, te Pulle enz.) door een bijzonderen commissaris een besluit afgekondigd en aangeplakt in de tegenwoordigheid van twaalf fransche soldaten te peerd die zich met uitgetrokken zwaard nabij de kerk bevonden — het besluit van den 7e vendimaire en den 19e fructidor des loopenden jaars, krachtens welk er den bedienaars van den goddelijken eeredienst te kiezen viel of wel den volgenden eed te doen : Je jure haine à la royauté et à la monarchie; j'accepte la constitution de l'an 3; je promets soumission et obéissance aux lois de la République Française, ofwel den goddelijken eeredienst te staken, op straf van gevangzetting, ook geldboeten.... of ballingschap naar overzeesche landen....

't Laatste is wat wij, steunende op 's Heeren bijstand, verkozen hebben.

In het bisdom van Antwerpen, gaat nog alleen de pastoor van Emblehem nabij Lier, met name P. Fr. Verellen, geboren te Beersse, voort openbaar den goddelijken dienst in zijne kerk te Emblehem te oefenen; al de andere zetten in 't geheim, in bidplaatsen of in 't een of ander huis, hun heilig ambt voort; zoo

heb ik op een blad vliegend papier, door den eerw. heer J. F. Verheyen geschreven, in de pastorij van Grobbendonk gevonden » (1).

II.

« Den 29 December 1797 kreeg de eerw. heer Pastoor-Deken, J. Fr. Verheyen, bij monde van den bijzonderen commissaris 's morgens rond tien uren in de tegenwoordigheid van J. De Backer, commissaris te Herenthals en een aantal soldaten, 't bevel de pastorij te verlaten. Deze deden insgelijks eene opzoeking èn in de pastorij èn in de kerk, in welke zij zich meester maakten van den register der gedoopten beginnende met den 6e Januari van het jaar des Heeren 1714, van den register der overlijders, beginnende met den 12 mei 1711, en den register der huwelijken aanvang nemende met den 1e mei 1710, van welke vroeger een afschrift of liever uittreksels genomen waren. Die registers had de zeer eerw. heer pastoor-deken met voorbedachtheid in de sakristij der kerk gelaten, zich voegende naar 't voorschrift der vicarissen-generaal : « Ze van zelfs geven moogt gij niet, tegenstand bieden moet gij niet, dus men late ze, ingeval er gevaar zou zijn dat men om die rede de priesters in de gevangenis zou werpen, op hunne gewone plaats, waar onze

(1) In virtutem eorum quæ die 18 et 19 fructidor anni V de la République Française (hoc est anno Dni N. J. Ch. millesimo septingentesimo nonagesimo septimo die quinta et sexta augusti anni currentis) Parisiis contigerunt, factum est ut sexta octobris in festo S. Brunonis feriâ VI hora decima antemeridiana, dum in ecclesiâ nostrâ parochiali S. Lamberti in Ouwen, alias Grobbendoncq, sacramentalia peragebamus tam pro nostris quam pro vicinis fidelibus (in locis quibusdam vicinis, v. g. in Vorsselaer, Pulle etc. pastores seu ministri sacri ab officiis cessare coacti fuerant) publicatum et appensum est edictum per commissarium specialem, adstantibus duodecim equitibus gallis prope ecclesiam, evaginatis gladiis, — edictum sive lex de 7 vendimaire et 19 fructidor anni currentis, unde ministris cultus divini vel jurandum erat : *Je jure haine à la royauté et à la monarchie ; j'accepte la constitution de l'an 3 ; je promets soumission et obéissance aux lois de la République Française*, vel sistendum erat officium seu ministerium cultus divini sub pœnâ incarcerationis et peccuniaria simul.... exilii ad terras ultramarinas etc. — Posterius confidentes in Domino eligimus : unde in diœcesi Antverpiensi solus pastor de Emblehem, prope Lyram, nomine P. F. Verellen, natus in Beersse, pergit officium seu ministerium cultus publice in ecclesia sua de Emblehem : cœteri clanculo oratoriis et œdibus privatis sacra dicuntur paragere : — ut inveni in scedula seu charta volante scripta.... in domo pastorali de Grobbendoncq a pastore Rdo Dno J. F. Verheyen.

roovers dan als zij willen ze kunnen weghalen. » Commissaris J. De Backer nam de registers welke hij gevonden had mede naar Herenthals, waar ze op 't stadhuis liggen — plaats in welke ieder decaad, of tien dagen, de agenten uit de omliggende dorpen, tweemaal vergaderen. De commissaris was in geenen deele te vrede over de weinige dingen in de kerk gevonden, en wierp in 't heengaan zijne omgeving de woorden toe : « *L'Église est bien déguisée* » (1).

III.

« De zeer eerw. heer J. F. Verheyen, mijn pastoor en deken, was afwezig (mits hij bij tijd op voorhand was verwittigd) toen in den avond tusschen den negentiende en den twintigste januari vier soldaten kwamen om hem gevangen te nemen, en hem gevangen naar Mechelen of Antwerpen tot den overste der gendarmerie te brengen om van daar naar Parijs of over zee gevoerd te worden, zooals het den 5e januari 't geval geweest was met den eerw. heer Petrus Simon van Eupen, penetencier van Antwerpen en den 11e januari met den hoogeerwaarden heer Werbrouck, deken van Antwerpen, item met den hoogeerwaarden heer Vandersloten, deken en plebaan van Turnhout. De pastoor echter was den 16 Januari vertrokken naar Holland, met het inzicht een dag acht of tien nadien terug te keeren. Diens volgens wordt de zorg der parochie door mij, C. L. Peeters, onderpastoor van Grobbendoncq waargenomen, tot en zoolang het den Heer zal believen; want den 1e februari deden te He-

(1) 29 Decembris 1797 jussus est pastor ac decanus J. Fr. Verheyen domum pastoralem relinquere hora decima matutina per commissarium specialem, præsentibus J. De Backer commissario in Herenthals et militibus, quique inventarium perfecerunt et in domo pastorali et in ecclesia, in qua ceperunt registra baptizatorum ab anno Domini 1714, 6 januarii, mortuorum ab anno 1711, 12 maii, matrimonialium ab anno 1710, 1 maii incipientium, quorum antea copia seu potius extracta confecta sunt. Quæ registra R. D. Pastor ac decanus reliquerat in sacristia ecclesiæ præ timore juxta illud vicariorum generalium oraculum : *tradere non potestis, repugnare non debetis, unde si periculum sit, ne idcirco in carcerem traderentur, etc., reliquantur in loco consueto ubi raptores nostri illos libros extrahent.* » Registra ergo inventa J. De Backer, commissarius, adportavit in Herenthals, ibique jacent in domo communitatis, ut vocant, vulgo *stadhuys* ; loco ubi conveniunt agentes ex pagis singulis decadibus seu 10 diebus bis. Commissarius minime contentus erat de inventis in ecclesia paucis rebus, ideoque adjecit discedens : « *L'église est bien déguisée.* »

renthals de bijzonderste wereldlijke priesters hunnen eed : te weten, de pastoor der stad, P. F. Van Kessel, J. Jacobus Van Kessel, van de orde der minnebroeders, sinds eenige jaren wereldlijke priester geworden, broeder van den pastoor, Arnoldus Van Ballaer, onderpastoor van Herenthals, met wien ik vroeger op 't Seminarie te Antwerpen heb samengewoond en gezel geweest ben, Lambrechts van Heyst van de orde van Windesheim uit 't Rood clooster, nabij Brussel, Urbanus de Beule, Augustijn te Herenthals, allen te Herenthals wonende. Deze gingen allen naar 't stadhuis en onderteekenden daar voor de municipaliteit den eed. Den 2e februari hervatten zij openlijk in de parochiale kerk van den H. Waldetrudis de kerkelijke godsdienstplechtigheden, mis lezende, mis zingende enz.

Daarenboven deden te Herenthals hunnen eed de pastoor van Poederlé, met name Van der Nest en de broeder van den pastoor; item N. Wynants, geboren te Poederlé van de orde der bogaarden van Aarschot, te Poederlé wonende.

Alsnog deden te Herenthals hunnen eed N. Schuermans, priester-beneficiarius te Herenthals, item frater Lepaige, priester der orde van 't klooster van Vlierbeeck nabij Leuven, doch deze, zegt men, heeft hem later ingetrokken » (1).

(Wordt voortgezet).

---

(1) Rev. Dnus J. F. Verheyen, pastor ac decanus meus, absens erat (cum antea esset præmonitus) dum milites veniebant quatuor ad ipsum capiendum decima nona vesperi et vigesima Januarii usque, ac ad eum captivum ducendum Mechliniam vel Antverpiam ad superiorem armorum gerentium, vulgo *gendarmerie*, inde transportandum Parisios vel ultra mare sicut contigerat 5a januarii Rº Dº Petro Simoni Van Eupen, pœnitentiario Antverpiensi ac 11a Januarii amplissimo Dno Werbrouck decano Antverpiensi, item amplissimo Dno Van dersloten decano ac plebano Turnholtano. Discesserat autem pastor 16 Januarii in Hollandiam rediturus post 8 vel 10 dies. Ergo primaria cura parochiæ agitur a me C. L. Peeters vice-pastore in Grobbendoncq donec et usque Dno visum fuerit, quia Herendalii jurarunt 1a februarii præcipui presbyteri sæculares, scilicet pastor civitatis, P. F. Van Kessel, Jacobus Van Kessel ex ordine fratrum minorum, ab aliquibus annis presbyter sæcularisatus, frater pastoris, Arnoldus Van Ballaer vice-pastor Herendalii, olim in seminario Antverpiensi mecum habitans et familiaris, Lambrechts ex Heyst ordinis Windesheimiensis rubei vallis, vulgo *roodclooster* in vicinia Bruxellæ, Urbanus de Beule Herendalii, omnes Herendalii habitantes. Perrexerunt in domum communitatis vulgo *stadhuys*, ibique coram municipalitate juramentum subsignaverunt ac 2a februarii publice in ecclesia parochiali S. Waltetrudis Herendali-officia ecclesiastica pertractarunt, missas celebrarunt, cantarunt etc.

Insuper jurarunt Herendalii pastor in Poederlé nomine Van der Nest, item frater ejusdem pastoris.

Item N. Wynants ex Poederle ordinis bogardorum Arscotanorum, in Poederle habitans.

Item jurarunt Herendalii N. Schuermans, presbyter beneficiarius Herendalii.

Item frater Lepaige, presbyter ordinis monasterii Vlierbecani prope Lovanium, sed hic postea retractavit, aiunt.

Hoogstraten.

Attestatie rakende de schade door de Gemutineerden in 1602 en 1603 en door de Spanjaarden in 1584 en 1585 aan de bosschen van den graaf van Hoogstraten gedaan.

Wij schoutecht ende schepenen der vrijheijt van Hoochstraten, oirconden midts desen, certificerende voorde gerechte waerheijt, ter instantiën van Jonckheer Engelbert van Oijenbrugghe, Drossaert van den Lande ende Graeffschappe van Hoochstraten als daertoe last ende bevel hebbende van Mijn Gen : Heere die Grave van Hoochstraten, hoe dat op huijden date deses, voor ons in proprien persoone sijn gecompareert Joos Taijmans, Marten Cornelis Martens, Embrecht Mostaerts, Philips Adriaenssen, Jacob Lams, Jan Janssen van Loenhout, ende Anthonis Lams, alle timmerlieden woonachtich bijnnen der voors. vrijheijt, Daniel Schuermans, ende Anthonis Adriaenssen, pachters respective woonachtich in het Gelmel ende Houterlé bossche, ende Henrick Jacob Driesch, boschwachtere van sijn voirs. Gen : allen hiertoe rechterlijcken gedaecht sijnde, geloeffweerdighe persoonen, die welcke gesamenderhant eendrachtelijck ende elck besundere, bij heure manne waerheijt, hebben geseecht, getuijcht, ende verclaert, dat ten tijde van de Mutinatie alhier tot Hoochstraten, geweest hebbende in den jaere sesthien hondert twee ende drij, den Crijsvolcke van de selve Mutinatie, veel schade hebben gedaen, in sijn voors. Gen : bosschen ende andere plaetsen in het affhouden van opgaende eycken boomen, sijn voors. Gen : toebehoert hebbende bat dan twee honderd duizend Carolus gulden, seggende tot dijen dat het voors. hout ende affgehouden boomen, alsnu wel het derde paert meerder souden syn oft meer souden gelden, dan die waren ten tijde, dat deselve bij het voors. crijsvolcke sijn affgehouden ende wechgevuert geweest, gelijck Wij schoutecht ende schepenen voergenoemdt altijts oijck gehoert ende verstaen hebben, dat sijn voors. Gen : bij het afhouden ende vernielen van de voors. bosschen ende boomen, meer schaide gehadt ende geleden heeft, dan twee tonnen schats, bij ghissinghe, midts die voors. schaide ende verlies alsnu niet te priseren oft te schatten en is, midts de groote meenichte van boomen, die alsdoen sijn affgehouden geweest, hebbende daerenboven noch die voors. boschwachtere ende Marten Cornelis Martens verclaert, dat inde belegheringhe der stadt van Antwerpen, inden jaere vier ende vijffentachtentich, bijden crijsvolcke alsdoen bijnnen der voors. vrijheijt geleghen hebbende, oijck inde voors. bosschen ende anderssints op te herbanen ende sheeren straten, sijn affgehouden gelijck bij tellinghe alsdoen is bevonden sesse duijsent seven hondert vijfentsestich van syn voors. Gen : eijcken boomen, boven oijck noch groote meenichte ende quantiteijt van jonghe eijcken boomen ende heesters, die oijck bijde voors. mutinatie sijn affgehouden ende vernielt geweest, ende want de redene vereijscht der waerheijt getuijgenisse te geven, besundere des versocht sijnde, soo hebben wij schoutecht ende schepenen voorgenoemdt onsen segelen ter saecken der voors. vrijheijt, hier onder opt Spatium van desen gedruckt den XIX^en April 1610.

(Get.) G. WAECHMANS.

Voor afschrift
E. ADRIAENSEN.

Het Gelmelslot is het oud kasteel thans de landbouwcolonie van weldadigheid. De Gelmelbosschen worden tegenwoordig de Bouwhoefsche bosschen genoemd.
Een ton schats is 100,000 gulden.

Hoogstraten.

Charters.

Colligite fragmenta ne pereant.

III.

Arnold, heer van Rummen, drossaard van Brabant, verklaart dat de inwoners van Hoogstraten de boet betaald hebben voor hunnen aanslag op Arnold van Zellick, markgraaf van het land van Rijen.

1357 (n. s. 1358) Januari.

Wy AERNOUT, HERE VAN RUMMENE ende van Quaecbeke, drossate van Brabant ende van Lymborch. Doen cont ende kenlic allen luden, dat die goede luden ute den lande van Hoestraten, voor ons comen syn, ende hebben met ons pointinge ende accorde gemaect, overmits heren Janne van Ymmersele, heren Daniele van Bouchout, ende andere goeden luden, omme vivendertich hondert ouden scilde van goude, tons heren shertogen ende onser vrouwen der hertogynnen behoef van Brabant, dair si onsen goeden moet af hebben, alse van dien broke ende van diere mesdaet, die si gebroect ende mesdaen mochten hebben tjegen onsen heeren ende onser vrouwen vorscreven, dair mede ende dair ane, dat si heren Aernde van Zelke, meregreve van den lande van Rien, ende andere den genen die met hem quamen van ons heren ende onser vrouwen wegen vorscreven, met cloeslagen ende met ontplokenen banniere gewapent ende bloet, alsoe sulcke pandige afdrongen ende wedernamen, den meregreve ende de anderen vorscreven binnen den lande van Hoestraten gepant hebben, voer scont ende gebrec van lyfpensien die Jan, here van Kuyc ende van Hoestraten, sculdic was luden van Bruesele. Wair bi dat wy die luden van Hoestraten vorscreven, van onsen heren ende vrouwen wegen vorgenoemt, quite ende los hebben gesconden ende scelden totten euwelicke dage. In orconscape ende sekerheit hier af, hebben wi desen jegenwordegen brief besegelt mit onsen segele, int jair Ons Heren m.ccc.vyftichendesevene des maendaechs vore Sente Anthonisdach.

IV.

Jan IV, heer van Cuyk en van Hoogstraten, geeft nieuwe voorrechten aan de inwoners van Hoogstraten en bekrachtigt de oude.

1380 (n. s. 1381) 31 Januari.

Wy Jan, here van Kuyc ende van Hoestraten. Doen cont allen luden, dat wy geloeft hebben ende geloven in goiden trouwe onsen goide luden ende ondersaten ons lants van Hoestraten dese poynten hier nae gescreven, volcomenlyc ende al te houden ende wail houden zellen, voir ons selven ende voir ons nacomelingen, ende die niet breken. In den ersten, hebben wy geloeft ende geloven dat wy ons molenen in den lande van Hoestraten uut selen doen geven elken man een molen ende niet meer. Item, soe hebben wy noch geloeft ende geloven dat wy ons grute tot Hoestraten uut selen doen geven in manieren dat men gruyte dair maken ende geven sal, gelyc men boven ende beneden maect ende geeft, gelyc men voirtyts gedaen heeft. Item, hebben wy noch geloeft ende geloven, dat wy geen porters van Hoestraten in hachten noch in vanckenissen buten noch binnen der vryheit van Hoestraten en selen doen leyden om geenderhande broecken wille, die zij broeken mogen, indien dat zy haren broke verborgen konnen, uutgesceyden lyf oft let verboert hebben. Item, hebben wy noch geloeft ende geloven, dat wy alle die puynten die her Jan, here van Kuyc ende van Hoestraten, wilen ons oudervader, Jan, here van Kuyc ende van Hoestraten, wilen ons vader, ende her Gerard, here van Vorselaer ende van Hoestraten, wilen, onsen goiden luden ende ondersaten tslants van Hoestraten gegeven hebben, des sy brieven hebben, volcomelyc ende al te houden ende wail houden selen ende niet breken. In kennissen der wairheit, soe hebben wy Jan, here van Kuyc ende van Hoestraten vorgenoemt, desen brief besegelt met onsen propren seegle uuthangende. Gedain int jair Ons Heren dusentich driehondert ende tachtentich, opten lesten dach van Januario, nae costumen tshoefs van Camerike.

V.

Jan V van Cuyk, heer van Hoogstraten, geeft eenige voorrechten aan de schutters van den voetboog te Hoogstraten.

1389, 8 Juni.

Wy Jan van Kuyc, heer van Hoestraten. Doen cont allen luden met desen openen brieve, dat wy, overmits jonsten ende dienste, die ons onse scutters ende gesellen van den voetboge onser poert van Hoestraten gedaen hebben, ende ons ende onsen nacomelingen dagelyx doen selen, geven hen dairomme ende hebben gegeven vor ons ende vor onse nacomelingen, alsoe lange al si haer bescreven recht houden met onsen consente, ende haer coren gemaect van haere scutterien, ocht die si noch maken mogen bi onsen consente, ons ketsigelt ende ons gedeelte van der coren van Hoestraten, beiden van binnen vriheyden ende van buyten vriheyden ons lants van Hoestraten mit haren begripe, sonder enech wederseggen van ons ende van onsen nacomelingen. Voert, soe willen wy dat onse voersede scutters eenen van haren gesellen ende scutters, met onsen rade oft van rechters van Hoestraten, eenen coermeester hebben selen : ende si en souden noch en selen mo-

gen egeen coren quite scelden, het en ware met onsen rade, si en souden se selve gelden ende ons betalen wair wy tvernamen. Met sulcker voirwarden, dat die voersede scutters ons ende onse nacomeligen met haren bogen ende wapenen dienen selen wair wyste doen mogen hebben binnen onsen lande oft palen ende op ons slote; ende altoes bi ons bereet te sine wair wy sbegeren, gelyc voirscreven es. Gebieden oec ende bevelen allen onsen richters ons voerseets lants van Hoestraten, die nu syn ocht namaels mogen wesen, dat si altoes bereet syn onsen scutters ende coermeesters recht te doene, ende sunderlinge dat si ten versuecke van hen buten vryheiden na haer coren eeningen ende ten heylegen proeve, gelyc ons selfs broken, tallen tiden als sy sbegeren. In orconde der wairheit hebben wy Jan van Kuyc, here van Hoestraten, op ons ende op onse nacomelingen, desen brief open besegelt met onsen segele. Argelist over al utegesproken. Gegeven int jaer Ons Heren dusent driehondert tachtentichendenegen, opten achtenden dach der mant van Wedemant.

VI.

Jan V van Cuyk, heer van Hoogstraten, bekrachtigt de voorrechten door zijne voorzaten aan de inwoners van Hoogstraten, vergund.

1391, 28 December.

Wy Jan van Kuyc, heer van Hoestraten. Doen cont allen luyden met desen brieven, dat wy alrehande brieven gesien ende gelesen hebben, die onse ouderen onse voorsaten, heeren van Hoestraten, te weten, heer Jan van Kuyc, onse oudervader, her Heinric van Kuyc, onse vader, Jan, heer van Kuyc, onse oem, ende Jan syn sone, onse neve, onsen goeden luyden onse poirt ende vriheyt van Hoestraten, bezegelt ende gegeven hebben. Welcke voersede brieven, alle rechten ende poynten, dair in bescreven, wy Jan van Kuyc, heer van Hoestraten voerscreven, vor ons ende onsen nacomelingen, onsen voerseden goeden luyden onser poert ende vriheyt van Hoestraten ende haren nacomelingen, wel jonnen, consenteren ende vast maken teewegen dagen. Voert, soe geloven wy onsen voerseden goeden luyden, dat wy onse molenen tYbbruggen, te Laren ende onse wyntmolen van Hoestraten, selen houden ende doen houden gaende, ende bestaden aen drie moelners, deen metten anderen niet deylende, gelyc men voertyts gedaen heeft. Item, dat men in brouwen, hoppenbier brouwen sal ende mach binnen Hoestraten, ende daer af geven alsulcken gruytgelt, als men te Tuernout geeft ende niet meer. Welcke voersede brieven onser ouderen ende heeren van Hoestraten voerscreven, ende alle die poynten daer in, ende oic in onse lettren jegenwoerdich bescreven, wy Jan van Kuyc, heer van Hoestraten voerscreven, geloven in goeden tronwen, op ons ende op onse nacomelingen, onsen voerscreven goeden luyden van Hoestraten ende hare nacomelingen, te houden ende te doen houden teewegen dagen, ende engeen vonde te zoeken, noch te laten zoeken, dair hen die voerscreven poynten met vermindert mochten worden. In kennissen der waerheit hebben wy Jan van Kuyc, heer van Hoestraten voerscreven, desen brief open besegelt met onsen segele. Gegeven te Hoestraten. int jaer Ons Heeren dusent driehondert tnegentichendeeen, nair costume van Cameryc, op Alrekyndredach.

VII.

Philip, graaf van Retheest, gouverneur van Brabant, zet de inwoners van Hoogstraten aan, om hunne klachten tegen Jan V van Cuyck, heer van Hoogstraten, te vervolgen.

(1403) 1 October.

Bi den hertoge van Lymborch, greve van Retheest,
ende gouverneur van Brabant.

Lieve gemynde. Wy hebben den here van Hoechstraten mit ons laten dedingen, ende onsen goeden moet crigen, van dien des hi met ons te doen heeft gehadt, behoudelic dien, dat hi den partien die over hem geclaigt hebben alsulcke rechtinge ende beternisse doen sal, als wij hem ordineren ende aenseggen selen, tusschen dit ende Sinte Andriesdach naistcomende. Dwelc wy u laten weten te dien eynde, dat gi om uwe clage, die gi over hem overgegeven hebt, te vervolgen, ende dair toe te doen also behoirlic is, also goits tyts bi ons moicht comen binnen den voerscreven dage, dat wy dair en binnen dair af een eynde mogen maken, ende dat gi dair ynne niet versuymt noch belet en blyft, want gi na den voirscreven dage dair af aan ons engeen verhale hebben en soudt. Godt si met u. Gegeven te Bruessel, opten iersten dach van October.

Opstal.

VIII.

Jan V van Cuyk, heer van Hoogstraten, belooft de klachten tegen hem gedaan door de inwoners van Hoogstraten, te doen ophouden.

1404, 13 Augustus.

Wy Jan van Kuyc, heere van Hoestraten. Doen cont allen luden, ende bekennen openbairlic, dat wy bi ordinancien des hogegeboren ende machtigen princen, des greven van Retheest, gouverneurs van Brabant, ons genedigen heren, geloift hebben in sinen handen, ende geloven oic mit desen brieve, bi onser kersteliker trouwen, dat wy van desen dage voirtaen nimmermere assisen noch andere nuwe ongelt opsetten, heisschen noch nemen en selen van onsen luden onser vriheit van Hoestraten, noch van hoirren engeen, ten sy mit wille ende consent der hogegebornre vorstinne der hertoginne van Lucemborch, van Brabant ende van Lymborch, onser genediger vrouwen, ende van hoirren erven oft nacomelingen. Dit hebben wy geloift ende geloven als voir, dat wy om der clagen wille, over ons gedaen bi onsen onderseten onser voirscreven vriheit van Hoestraten, der stadt ende scepenen van Bruessel, die dair om voirt geclaigt oft die clage getoont hebben onser genediger vrouwe van Brabant ende onsen genedigen here van Retheest voirscreven, ende om allet dat ons dair om comen oft gesciet is, oft comen oft gescien mach, noch oic om engeenrehande saken wille, die gevallen oft gesciet syn, tot opten dach van datum des briefs, dair om wy hen enigen ondanck geweten hebben oft weten mochten, hen, noch hoirre engeen, noch hoiren wiven, kynderen, noch magen, noch vrinden, noch hoirre dineren, nimmermeer niet misdoen en selen, noch doen misdoen in eniger manieren. Sonder argelist. Ende des torconde, hebben wy onsen segel aen desen brief gehangen. Gegeven te Bruessel, xiij dage in Oichstmaent int jaer Ons Heren dusent vierhondertendevier.

S.

Archief der gemeente Hoogstraten.

De heerlijkheden van het land van Mechelen

DUFFEL, GHEEL EN HUNNE HEEREN

DOOR

J.-THEOD. DE RAADT

(Vervolg zie bladz. 111).

Jan van Hoorn was de tweede zoon van Hendrik, heer van Parwijs, drossaard in 't land van Loon, seneschalk van 't bisdom van Luik en *mambour* of bestuurder van Luik, en van Maria van Rochefort, vrouw van Ochain (1). Zijn vader (2), zijn broeder, de Luiksche bisschop, en nog een ander broeder sneuvelden op 23 September 1408 in den bloedigen slag bij Othée. Jan, die te Tongeren hoorde dat men aan 't vechten was, spoedde die van Luik ter hulp, doch hunne neerlaag vernemende, droop hij af (3).

Den 15n November 1415 hechtte hij zijn zegel aan 't verdrag tusschen Brabant en Limburg (4). Toen Jan, heer van Arkel, den 16n Januari 1427, het land van Mechelen aan Jan, heer van Wesemael, afstond, was *Jan van Hoerne, heer van Perweys ende Ochghain*, een van de getuigen der overdracht (5).

Hij trouwde, op 7 Augustus 1420, met Matilda (Maheal,

(1) Ochain (Oxhen, enz), onder Montaigu, behoorde in 1280 aan Gerard van Ochain en vervolgens aan zijn oudsten zoon Walter († 1311), wiens dochter Aleydis die heerlijkheid aanbracht aan haren man, Jan de Warfusée de Neufchâteau, bijgenaamd *le Persan de Haneffe*. Eene andere echtvereeniging deed Ochain overgaan tot de Rochelorts, uit welken huize is gesproten de Maria, vrouw van Ochain, die met Jan van Hoorn trouwde. (Ch. Piot, *la maison de Straten.)*

(2) *Jam viribus et facultatibus debilitatus*, zegt het *Chronicon Cornelii Zantvliet*, aangehaald door Mgr. Namèche in zijne *Hist. de Liége.*

(3) Mgr. Namèche, op. cit.

(4) Miræus, *Notitia Ecclesiar. Belg.*, bldz. 688.

(5) *Inventaire de la Cour féodale de Malines*, door Ch. Piot.

Mahaut) van Reifferscheid, wier wapen was : in zilver een rood schildje, boven vergezeld van een blauw barensteel.

Wij deelen hier de acht kwartieren van Mathilda mede.

Jan IV, edelheer van Reifferscheid (1).	Matilda van Randerode.	Koenraad III, heer van Dyck.	Luitgarde van Gennep.	Huibrecht II van Bosinchem, heer van Culenborg, ridder (2).	Jutta van der Leck, erfdochter van Werth en Wertherbrock in Westfalen.	Jan van Egmont, 1369.	Guijotte van Amstel, dochter van Arnold, heer van Ysselstein.
Hendrik II, edelheer van Reifferscheid, trouwde 17 November 1357.		Richardis van der Dijck, erfdochter van Dijck (in zilver drie roode ruiten).		Gerard I, graaf en heer van Culenborg.		Bertha van Egmont.	
Jan V, edelheer van Reifferscheid, Dyck, Gladbach, enz. † 1418.				Jutta van Culenborg, zijne derde vrouw.			
Mathilda van Reifferscheid, echtgenoote van Jan van Hoorn, heer van Parwys, Duffel, Gheel, enz.							

Den 13^{n} Augustus 1425 was *Johan, heere zo Parweys*, getuige van het huwelijkscontract tusschen Jan van Heinsberg en Johanna van Diest (3). Den 16^{n} October 1436, beleende hij Hendrik van Cuyk met een goed te St-Katelyne-Waver en hechtte aan den leenbrief een rond zegel van 31 m/m. met zijn wapen (drie posthoorns en barensteel) ; *timbré d'un heaume cimé* (sic !) ; randschrift : SEGEL JAN VAN HOERN HERE VA. PAR(weys) (4).

Bij akte van 16 Juni 1432, bepaalde *Domicellus Johannes de Huerne, Dominus de Perweys, Duffle, Walem, Ghele et Herlair* eene lijfrente van 35 rinsgulden op het land van Gheel, ten voordeele van Nikolaas Kersmaker en diens vrouw Matilda (5). Den 23^{n} September 1444 verhief hij, als erfgenaam zijner moei *Jehenne de Rochefort*, weduwe van *Jehan de Scoenevorts* (Schoonvorst), de heerlijkheid van Diepenbeek (6).

Hij overleed op 28 Juni 1447. Uit het huwelijkscontract van Hendrik, zijnen zoon, blijkt dat Jan in de abdij Roosendael een

(1) Voor Reifferscheid, Dijck en Culenborg, zie FAHNE, *Geschichte der Grafen, jetzigen Fürsten zu Salm-Reifferscheid*.

(2) Culenborg of Kuilenburg.

(3) LACOMBLET, op. cit. IV, nr 1720.

(4) DEMAY, op. cit. Hendrik van Cuyck, van Lier, bezat, volgens eene akte van 26 Juli 1413, de *curia de Beermortere*, onder St.-Katelyne-Waver (*Abb. de Roosendael*, cart. II).

(5) *Cour féodale de Malines*, I, 29.

(6) STAN. BORMANS, op. cit.

optrek had en dat de nonnen, wanneer en zoolang 't hem beliefde, hem en zijn gevolg moesten herbergen (1).

Zijne weduwe leefde nog in 1452, want den 30ⁿ Augustus van dat jaar beleende zij Walter van Corswarem, kanunnik te Luik, met Ponthoz, onder Ochain. Zij noemt zich *Maheal de Rijffercheijt, veufve de feu Jehan de Hoern, jadit seigneur de Perweys, de Duffel, de Ghel, d'Hosterloe, d'Oxhem, etc., dame de ces meismes lieux, terres et seignories* (2).

Vier kinderen van Jan en Maheal zijn ons bekend, namelijk :

1° Hendrik ;

2° Elisabeth, die achtereenvolgens trouwde met Jan van Rotselaer, Jan Pinnoc en Jan Brant ;

3° Maria, de vrouw van Jacob Bau(w), ridder, heer van Muggenberg en Roijenberg ; deze schijnt zich later in den echt begeven te hebben met Helwig van Harduemont (3) ;

4° Aleydis, echtgenoote van Jan van Merode.

Over al die kinderen zullen wij spreken.

* * *

Na den dood van Jan van Hoorn, erfde zijn zoon Hendrik al zijne bezittingen. Nochtans wil men dat Dirk van Parwys, Jans bastaard († 1471), eenigen tijd Gheel zou hebben bestuurd. Kuyl, wien wij deze bijzonderheid ontleenen, verzekert dat de Gheelenaars zich over Dirks willekeurige regeering te beklagen hadden.

's Daags na zijns vaders overlijden, verhief *damoiseau Henri de Hornes,* heer van Parwijs, van Duffel, Gheel en Ochain, de heerlijkheid van Diepenbeek (4).

In 't Leenboek van het hof van Mechelen, a° 1473 (regr. nʳ 45, bldz. 92 en volg), lezen wij :

Dlant van Duffle met Ghele ende toebehoorten.

Henric van Huerne, heere des lants van Duffle ende Ghele, enz., es houdende dat voersz. lant van Duffle ende heerlicheyt mette lande van Ghele ende die toebehoorte tot eenen leene, in hooghe, middele ende leeghe, met bedrive van chijnsen, renten, pachten, manscapen, laetscape, vervallen, opcommingen ende allen anderen synen toebehoorten, churen, bruec-

(1) *Histoire des environs de Bruxelles.*

(2) Ch. Piot, *Maison de Straten.*

(3) Deze kan ook zijne eerste vrouw zijn geweest.

(4) Stan. Bormans, op. cit.

ken, pontghelden, waranden, voghelerie, vischerie, meyerie, prettorie, scutterie, huyse, landen, beempden, euselen ende boschen, molenen, vroenten, ghelijc in alder maniere, die vorderen van den selven voersz. heere dat te houdene ende te besitten plaght ende onder ghespecificeert met regenoten ende specificatie van woerden des selfs lants inder manieren hier na volgende ende jerst dlant van Duffle met sijne toebehoorten, ende daer nae dlant van Ghele metter sijne.... ierst die voerscreven here van Perceweys hout te leene 't voersz. lant van Duffle in der manieren voersz., *een huijs ende slot met zijnder omgraven*, enz., groot sijnde omtrent XV buender *ghelegen omtrent 't slot van der Bermortere*, jaerlijcs weert sijnde metten houtwasse ende toebehoorten XXXIIII lb groten....

Volgen de cijnsen, de windmolen van Duffel, *de warande van koenine, hoenderie, vogelrie*, deze laatste met eene jaarlijksche opbrengst van 6 lb grooten vlaamsch.

Onder de achterleenen (1) komen verscheidene ridderlijke hoven voor van welke nog een aantal andere leenen afhangen. Wij zien verder dat Catharina van Ranst, weduwe van Daneel van Ranst, het dorp Thielen met de hooge, middele en lage heerlijkheid te leen hield van den heer van Gheel.

Op 8 November 1451, bekrachtigde hertog Philips van Burgondië de cessie door zijnen *cher cousin*, Hendrik van Hoorn, heer van Parwys, Duffel, Gheel, Waelhem, Diepenbeek, Ochain en Herlaer, aan zijne zuster Aleydis en Jan van Merode, haren man, van zijne rechten op Diepenbeek gedaan. Die overdracht geschiedde tot aflossing eener rente van 300 rinsgulden, welke volgens haar huwelijkscontract aan Aleydis moest betaald worden. Hendrik verbond zich om die som aan te vullen, ingeval het inkomen van Diepenbeek niet toereikend was (2).

Omtrent dien tijd ontving Hendrik de waardigheid van ridder. Den 8n September van 't volgend jaar, schonk de ridder van Hoorn zijne goedkeuring aan den verkoop van Ponthoz, dien, als wij hooger zagen, *nostre tres chere et tres honnoree damoiselle mere, Maheal de Rysferscheyt* had gedaan (3). Den 18n Maart 1453 bepaalde hij voor 't leenhof des lands van Mechelen, toen toebe-

(1) Onder de vele vazallen te Gheel noemen wij meester Aert Belxcs, *tot eender capelrie behoef*; meester Jan van Swartgore, Wouter van Ghele, met heer Jan ende Willem van Ghele, sine kinderen; Berbele van Leenhoven, echtgenoote van meester Peter van Halmale; Jan Hoijts; Gielijs en Mechtelt Fierlants; Katherine en Jan Wijnants; Willem van Hindersem, Symon van Grootvenne, Jan en Aert vanden Eynde, Jan Vander Scluijse, Thomas vande Pre, Willem Hadschot, Jan Lauen, Peter Verwijmp, enz. enz.

(2) *Cour féodale de Brabant*, reg. 121, blz. 147.

(3) Ch. Piot, *Maison de Straten*.

hoorende aan *Willem broeder tot Ghelre, here tot Egmonde, tot IJsselsteijn ende slants van Mechelen,* twee lijfrenten, eene ten behoeve van Peter van Muysen, oud 50 jaar (zoon van wijlen Hendrik en Geertruide Swuwen) en van diens vrouw Margareta van Overbeke, oud 48 jaar; en eene andere rente ten voordeele van Reijner Blijege (1). Den 12n Augustus van 't zelfde jaar, bleef hij met Koenraad van Schoonvorst borg voor Frederik, heer van Witthem, die zekere verplichtingen had aangegaan jegens hertog Philips van Burgondië, van wien hij den 11n Juli 1452 het drossaardschap van Valkenberg had verkregen (2).

In een charter, te Antwerpen *in den Moriaen* den 17n October 1456 verleend, verklaren Hendrik en zijn natuurlijke broeder Dirk van Parwys (3) dat deze laatste van hun vader bekomen had eene hoeve te Gheel, *de Wijmpe* genaamd, onder beding dat ze, ingeval Dirk zonder kinderen overleed, aan Hendrik zou terugkeeren, en dat Dirk de hoeve had verkocht aan Hugo de Coninck (4), drossaard van Gheel. Den 24n September 1457 bepaalde Hendrik ten voordeele van Dirk eene rente van 60 rinsgulden op de goederen van Duffel, Waelhem en Gheel (5).

Na het overlijden van Jacob, heer van Gaesbeek, en van diens echtgenoote Margareta van Schoonvorst, deed hij, op 16 Februari 1458, de verheffing der dorpen Waalre, Valkenswaard en Aelst (6).

Bij open brieven in dato 20 December 1474, machtigde de bisschop van Kamerijk de kerkmeesters van St. Dymphna te Gheel om voor de voltooiing van het hooge koor dier kerk geld op te nemen. De prelaat noemt Hendrik in die brieven *nobilis et generosus baro Henricus de Horne, miles, dominus temporalis dicti loci de Ghele* (7).

Hendrik was seneschalk van Brabant. In 1477, gedurende de troebelen van Brussel, poogde hij verscheidene malen, niet zon-

(1) *Cour féodale de Malines,* reg. I, blz. 9 en 10.

(2) *Publications de la Société hist. et archéol. de Limbourg,* XI, blz. 287.

(3) De bastaard van Parwys staat meermaals onder de leenmannen van 't land Mechelen vermeld.

(4) Of de Coeninck. Hij was reeds drossaard in 1454.

(5) *Cour féodale de Brabant,* reg. I, blz. 40, v° en 49.

(6) *Cour féodale de Brabant,* reg. 20, blz. 169.

(7) Z. het charter bij KUYL, op. cit.

der goede uitkomst, het woedende volk tot bedaren te brengen. Gedurende het beleg van Avesne door den Franschen koning Lodewijk XI krijgsgevangen gemaakt, moest hij een losgeld van 3000 kronen betalen. In 1478 hervatte hij de wapens en streed moedig te Terouanne (1).

In de akten van het leenhof van Brabant wordt zijn naam dikwijls onder de leenmannen van het hertogdom vermeld.

De 15n Februari 1479, droeg hij, met toestemming van zijn zwager Jehan Brant en diens vrouw Elisabeth van Hoorn; van Jan heer van Rotselaer, zoon uit Elisabeth's eerste bed; van Jan, heer van Merode en Pietersheim; van Aleydis van Hoorn, diens echtgenoote, en van Maria van Hoorn (zijne zusters), de heerlijkheden van Herlaer en van Gestel over aan *honorable homme* Herman Coenen, uit den Bosch (2). Den 5n Juni 1482 was hij te Antwerpen getuige van 't huwelijkscontract tusschen Jan van Rotselaer, zijnen neef, en Clementia van Bouchout.

Hij trouwde tweemaal. Zijne eerste vrouw, Elisabeth (en niet Johanna) van Diest, vrouw van Rivieren, Stalle, enz., was dochter van Hendrik, ridder, heer van gemelde plaatsen, raadsheer van den hertog van Brabant (1476), en kleindochter van Arnold en Maria van Stalle, vrouw van Rivieren. Elisabeth van Diest was weduwe van haren eersten man, Jacob van Wassenaar, burggraaf van Leiden (3). Op zaterdag, 16 Juni 1453, deed *Lijsbet, wittige dochter heeren Henrix van Diest, Ridders, heere van der Rivieren*, de verheffing eener rente van 600 rinsgulden op Duffel en Gheel, welke haar door Hendrik van Hoorn als lijftocht was verzekerd (4).

Hun huwelijk was niet gelukkig. De rechtbanken scheidden de echtgenooten *als van taeffle ende van bedden*, en den 9n Augustus 1466 werd een inventaris der goederen van beide partijen opgemaakt (5).

(*Wordt voortgezet*).

(1) Alph. Wauters. *La Belgique ancienne et moderne* en *Hist. des env. de Bruxelles*.
(2) Stan. Bormans, op. cit.
(3) Hij overleed zonder kinderen in 1451 en werd te Diest begraven. Over hare weduwgift had Elisabeth met Jan van Wassenaer, haren zwager, een langdurig proces, hetwelk uitviel tegen Jan die veroordeeld werd om haar te betalen eene som van 9000 *saluijcen dat nu soude zijn 33,750 gulden*, zegt Simon van Leeuwen in zijne *Batavia illustrata*, blz. 1150.
(4) *Cour féodale de Malines*, reg. I, 2e deel, blz. 4 v°.
(5) *Domaines de Sichem*, reg. 64. (Algemeen Rijksarchief).

GESCHIEDKUNDIGE BIJDRAGEN

OVER DE

VOOGDIJ VAN MOLLE.

(Vervolg zie bladz. 68.)

De pastoor teekende ook deze vier bijzonderheden aan :

De roode loop brak in September 1779 uit en maakte 35 slachtoffers; in de omliggende dorpen woedde die kwaal veel erger. Dewijl men dan te Molle minder geslagen werd, geschiede er eene plechtige lijkdienst bij wijze van algemeene uitvaart voor die 35 dooden. Gedurende de uitvaart werd menig stuk geld in de schaal gelegd, waarvoor missen tot laafnis dier overledenen gelezen werden. Het volk stroomde in groot getal ter kerke.

In Juli 1781 tot in november, drong die doodverspreidende plaag andermaal menig huis binnen, en nam er in dien tijd 23 jonge en 38 oude personen weg; zeer velen genazen welke de middelen der geneesheeren gebruikten. Gedurende die vreeselijke dagen bezocht men getrouw de kerk; dagelijks werd de Loretaansche litanie na de zingende mis gelezen en na elk lof de litanie van alle Heiligen. Zoodra de rondtrekkende verdelger in zijne vaart gestuit was, werd bij un « concours extraordinaire » eene plechtige dankmis met uitstelling van het H. Sakrament gedaan, waarin twee schalen omtrent twintig gulden verzamelden. Dit geld werd besteed tot missen voor hen die aan den rooden loop bezweken waren en meestal tot de arme klas behoorden en alzoo geen andere mis hadden dan die der uitvaart.

Ten jare 1782 werd « den krans oft den thoer van fyne diamant aen de groote remonstrantie gemaeckt, die seer kostelyk

is. » De pastoor had daarvoor 81 diamanten gekregen van juffer Jean en van veel andere personen, en nog 105 steenen aangekocht. Om die verzameling van 186 diamanten te bekostigen, werden behalve door vele vrijgevige handen 130 gulden door het Broederschap van het H. Sakrament geschonken. Voor die weldoende harten deed de pastoor een plechtige mis van dankbetuiging.

Dronken Patriotten hebben 's nachts 17 augustus 1789 de pastorij geplunderd, de glazen ingeslagen en andere schade veroorzaakt; doch dit alles heeft de tiendheffer laten maken.

1803-1835 Joannes Baptista Dils van Balen; hij sterft 28 september 1835. Dils behaalde te Leuven de eerste plaats in de tweede linie.

1835 december 12—7 februari 1854 zijn sterfdag, Thomas Jacobus De Wit van Molle; hij werd 11 februari 1803 geboren, studeerde te Leuven, werd in augustus 1825 priester, dit jaar kapelaan in St. Quintus te Leuven, 26 october 1827 kapelaan te Molle. Zijne gedachtenis blijft nog steeds in zegening. Onder dezen pastoor werd de oude kerk in 1852 door eene nieuwe vervangen, maar de toren bleef bewaard.

1854 maart 27—3 april 1883 zijn sterfdag, Carolus Cornelius van Roey van Rykevorsel. Hij werd 29 mei 1811 geboren, 9 juni 1838 priester te Mechelen, 11 augustus '38 kapelaan te Turnhout, 30 maart '73 deken van het toen opgerichte dekenaat Molle. Zie zijn verdiensten hierna bij het St. Lodewijksgesticht.

1883 mei 26. Joannes Franciscus Cuypers, geboren 16 maart 1841 te Herenthout, 23 december 1865 te Mechelen priester gewijd, 9 januari 1866 kapelaan te Aarschot, van hier in 1883 pastoor-deken.

KAPELANEN VAN DE ST. PETERPAROCHIE.

16.. Theodorus Pots.

1640 Februari 27 legt Henricus Geerts, oud omstreeks 60 jaren en kapelaan, eene verklaring af over Wezel's pachthof.

17.. Wilhelmus Van der Linden.

17.. Antonius Swinnen van Turnhout. In 1713 pastoor te

Lommel, den 8 januari 1725 te Desschel waar hij 27 april 1747 het huis der eeuwigheid binnentreedt.

1721 HENRICUS SPOOR, in eene bekentenis aan den meier en laten over goederen te Wezel.

1731 april 9 overlijdt ANDREAS VAN GASTEL.

1726 VINCENTIUS DAMS van Tilburg. In 1748 pastoor te Zeelst, waar hij 20 maart 1749 ingeleid en 22 december 1757 begraven wordt. Dams is een weldoener der Gasthuiskerk te Geel.

1731-1740 VALERIUS VAN GOOL uit Desschel.

1740-1743 JOANNES FRANCISCUS FOX van Mechelen.

1760-1775 Joannes Baptista Van der Jeught. Als zoodanig treedt hij in de akte van den notaris J. B. Van Gastel 2 september 1760 op bij de installatie van Peeters abt van Postel.

17.. PETRUS HUYGHENS.

1762-1766 CORNELIUS VAN DONGEN, in 1766 hier pastoor zie bl. 26.

1766 JOANNES ANTONIUS WOLFS van Molle; hij was te voren primissarius te Olmen.

1773-1785 ADRIANUS VERLUIJTEN van Herentals. Van 1785-1803 kapelaan te Geel.

1785-1793 JOANNES BAETEN.

1786 WILLIBRORDUS VAN WUYTSWINKEL van Balen.

1824 J. F. BRUERS en C. VERMIJLEN.

1827-35 THOMAS JACOBUS DE WIT, zie bl. 21.

1835-47 JOANNES BAPTISTA JOOSEN. Te Turnhout 29 juli 1810 uit Henricus en Henrica De Wilde geboren, wordt hij 31 december 1835 kapelaan en sterft er 3 juli 1847.

Tot 1840 FRANCISCUS JOANNES BRODEN. Geboren 20 maart 1803 te Diest, wordt 27 september '23 te Mechelen gewijd, 13 october '26 kapelaan te Kumptich, daarna tot 1840 te Molle, 24 juni dezes jaars pastoor te Bekkevoort.

1840-55 PETRUS JOSEPHUS DILLEN. Geboren te Balen, 28 november 1807, wordt hij 16 juni '32 priester, in 1840 kapelaan, 16 juni '55 pastoor te Hersselt, waar hij 17 Maart 1880 sterft.

1847-76 BENEDICTUS CASIMIRUS HUYPENS. Hij ziet 5 januari 1806 te Geel het levenslicht, wordt 16 juni '32 priester, 22 februari '33 kapelaan te Baarle-Hertog. 27 juli '47 te Molle, waar

hij op het einde van 1876 zijn ontslag geeft en 5 maart 1879 het tijdelijke met het eeuwige verwisselt.

1855-68 JOANNES FRANCISCUS DE WIT. Geboren te Meerhout 4 december 1816, wordt hij 17 december '42 priester, kapelaan 5 januari '43 te Hersselt en 23 juni '55 te Moll, 25 september '68 pastoor te Rumpst, daar breekt 20 februari 1883 zijn jongste dag aan.

1868-85 EUSTACHIUS VAN NUFFELEN. Hij aanschouwt 17 maart 1836 het levenslicht te Scherpenheuvel, wordt 21 december '61 priester, 11 juli '62 kapelaan te Westerloo en 1 october '68 te Molle, en 20 juni 1885 pastoor te Neerijssche.

1877 ISIDORUS VAN GANSEWINKEL. Hij ziet 16 april 1846 te Retie het levenslicht, wordt 17 december '70 priester, 17 februari '71 kapelaan te Eindhout en 22 januari '77 te Molle.

1885 ANTONIUS JOSEPHUS GEMOETS. Hij wordt 9 maart 1856 te Scherpenheuvel geboren, 18 september '80 priester gewijd, 18 september '80 leeraar in het college te Aarschot, 17 augustus '85 kapelaan te Molle.

Hiermede komen wij aan de parochie Postel.

VII.

PAROCHIE POSTEL.

De veelgeleden prior, Egidius Huygen, werd de eerste pastoor sedert de nieuwe oprichting van parochiën in het begin dezer eeuw. De lijst der geestelijke herders volgt, zoodra wij de aloude kerk van Postel en hare merkwaardigheden besproken hebben.

Men mag de tegenwoordige abdij- en parochiekerk van Postel onder de oudste steenen kerken, zoowel van België als van Nederland in 't algemeen rangschikken. Een en ander over deze abdij- en parochiekerk en over hare oudheden willen wij den lezer mededeelen.

Luidens een handschrift van 1140 (1), bouwde ridder Fastra-

(1) Anno Verbi Incarnati M.C.XL. indictione III, epacta XXX concurrente I, bissexto, Innocentio II papatum gubernante, Conrado regnante, Alberone II Leodii episcopante, abbate primo Gerlando de Floreffia operam dante, dedicatum est oratorium hoc in Postula a religioso Siuardo, episcopo Suedensi. Kal. Augusti M.C.XL.

dus, heer van Uitwyk ook Utwich (1), op zijn uitgestrekt gebied, namelijk in het tegenwoordige Postel, eene kapel of oratorium ten dienste der aldaar gevestigde broederschap van den H. Norbertus. Deze kapel werd 1 augustus 1140 ingewijd door Siwardus, bisschop van Upsala (2) in Zweden. De kapel bleek weldra ontoereikend om de geloovigen op zon- en feestdagen te bevatten, deswege drong men bij den abt van Floreffe, Postels moederhuis, op eene vergrooting aan. De abt vond goed een nieuwe kerk in den toenmaals gebruikelijken romaanschen stijl op te trekken. Dit gebouw wordt tot op den huidigen dag voor den katholieken dienst gebruikt.

Een broeder van de orde, met name Isfridus, Premonstratenser en bisschop van Ratzeburg (2), wijdde ten jare 1190 het nieuwe gebouw aan den H. Nicolaus, bisschop-belijder, ter gelegenheid dat door hem de kerk van Floreffe, nabij Namen, werd ingezegend.

Toen de Norbertijnen in 1645 een nieuw hoogaltaar zouden oprichten, onderzocht men den bodem of hij sterk genoeg was om het nieuw altaar te dragen. Bij het graven krijschte de spade op een steenlaag. Verder delvend ontdekte men weldra eene nog schier ongeschonden plaat met twee looden kistjes. In de kistjes lagen reliquiën en een vel beschreven perkament; doch het schrift was gedeeltelijk verdwenen, of zoozeer onleesbaar geworden, dat men geenen samenhang der letters kon vinden. Behalve die voorwerpen, vond men nog twee groote beenderen met een menschenschedel. Hiertusschen lag een zegel dat zorgvuldig omwonden en ingepakt was; doch, ofschoon de tand des tijds eraan had geknaagd, kon men uit de duistere sporen nog de figuur van een gemijterden persoon erkennen. Men onderscheidde dat de man in de linkerhand eenen staf hield, terwijl op den rechterarm een boek rustte, met dit opschrift : *Isfridus Dei gratia Racenburgensis episcopus*. Wanneer wij nu de geschiedenis raadplegen,

(1) Utwich wordt in een oorspronkelijk charter van het jaar 1173 genoemd. Het ligt in het land van Altena, nabij 's Hertogenbosch.

(2) Siward was waarschijnlijk tot 1152, de 5e bisschop van Upsala. Zie Gams *Series episcoporum eccl. cath.* 1873, bl. 340. Het bisdom Upsala ging in 1558 ten onder.

(3) Isfridus was (1178-1204) de tweede bisschop van Ratzeburg (vroeger Rasenburg) in het hertogdom Meklemburg. Het bisdom bestond tot den jare 1554.

dan vinden wij dat de H. Isfridus in 1190 de kerk van Floreffe wijdde. Het was te dezer gelegenheid, in dit zelfde jaar, dat de kerkvoogd de kerk van Floreffe's filiaalhuis, de abdijkerk van Postel, inzegende.

Niettegenstaande rondzwervende horden en andere verdelgers hier meermalen hebben huis gehouden, bleef de kerk toch gespaard. De gevel, evenals de kerk, is geheel uit tufsteen (1), hij meet eene hoogte van ruim 12 op eene breedte van ruim 16 meters. Hoe hard de steenen ook zijn, wordt die hardheid nog overtroffen door het cement, dat met roggemeel schijnt aangemengd geweest te zijn. Veelal hebben de steenen dezelfde grootte, sommige zijn 50 cent. lang, 11 breed en, dewijl zij waarschijnlijk eene geheele laag bedekken, 90 cent. in de diepte, namelijk de dikte van den muur. De kroonlijsten in den voorgevel zijn van blauw en grijs steen; de rozet en de vensters, in 1869 vernieuwd, zijn van ijzer, uit de fabriek des heeren van Aerschodt te Herentals. De kerk had in den beginne geenen toren; de tegenwoordige toren dagteekent slechts van 1769, is 25 juni 1883 door den bliksem zes meters afgebrand, en hetzelfde jaar weer in kunsteloozen vorm voltrokken.

De twee klokken van dezen toren zijn er in 1861 geplaatst. Men leest er : A. L. J. VAN AERSCHODT MAJOR SUCCESSOR A. L. VAN DE GHEYN, ME FUDIT LOVANII 1861.

(*Wordt voortgezet*).

(1) Op verzoek van oudheidkundigen hebben wij een stuk steen in 1887 opgezonden. De heer Renard, bestuurder van het koninklijk museum van *Natuurlijke Geschiedenis* te Brussel heeft een bijzonder onderzoek hieraan gewijd, en schrijft : « Dit stuk steen is een vulkanische tuf, die moet voortkomen uit het Eifelgebergte (bij Triër) en bijzonder uit den omtrek van het Laacher meer (bij Coblenz). » Maar dan blijft het ons nog altijd een raadsel, hoe de massa steenen van eene kerk met drie beuken zoo ver kunnen gebracht worden, vooral in een tijdstip toen het vervoer slechts met paarden geschiedde en grootendeels langs lastige en zelfs ongebaande wegen.

Keurboek van Tongerloo.

1554.

Twee keurboeken der gemeente Tongerloo kwamen ons ter hand : het eerst, een klein papieren in-4°, voor titel dragend : « Dit boeck is inhoudende kueren ende bruecken » en : « Boeck van ceuren ende breucken ende limiten », werd opgesteld ten jare 1534, en bevat 32 artikels; het tweede, een groot perkamenten in-folio, getiteld : « Cuerboeck des dorps van Tongerloe », dagteekent van 1554, en is uitgebreid tot 59 artikels. De woorden : « *Pro Rev^do D^no* », op laatstgemeld boek onmiddellijk na den titel volgend, geven te kennen dat het afschrift, dat wij voor onze oogen hebben, bestemd was voor den prelaat van Tongerloo.

Van ouds de lage ende middelbare, en sinds 1357, bij vergunning der hertogen Wenceslaus en Joanna, ten halven deele de hooge heerlijkheid van het dorp bezittend, verkreeg de abt van Tongerloo in 1505, bij wijze van pand, de andere helft. Het pand rond 1550, waarschijnlijk in 1551, gelost en ingetrokken, werd wederom den 1^en Januari 1559 den prelaat opgedragen, totdat eindelijk, den 12^en Maart 1644, die tweede helft bij aankoop voorgoed in het bezit van den abt kwam.

Het keurboek van 1534 werd derhalve uitgevaardigd « by den eerweerdigen heer prelaet des goidshuys van Tongerlo, heere in den selven dorpe vander hooger heerlicheyt, middel ende leech »; in 1554 daarentegen worden de wetsverordeningen gemaakt « by mynen heere de schoutet ons genadichs heeren skeysers als hertoge van Brabant voor zoe veel hem aengaen mach de helft van de hooge heerlyckheyt ende by mynen eerw. heere den prelaet van Tongerloe, heer Aert van Diest, als heere van de ander helft van de hoocheyt ende van den geheele middelen ende laegen gerichten. »

Bij het opmaken dier plaatselijke wetten was de gemeente ver-

tegenwoordigd door 7 schepenen, 2 kerkmeesters, 2 H.-Geestmeesters, 4 bedezetters, 4 *halmeyemeesters* of *luden van den halmeyen* en 2 keurmeesters. De H.-Geestmeesters maakten het armbestuur uit; op de bedezetters rustte de taak het aandeel vast te stellen door elkeen te betalen in de openbare beden of lasten en voor derzelver inning te zorgen; de halmeyemeesters waren waarschijnlijk gezwoorne raden (1). In 1534 worden genoemd de meier Jan Michiels, de schepenen Gijsbrecht Huybs, Hendrik Van Dyck, Hendrik Blanpaens, Michiel Aerts, Peter Smits, Willem Gonkens en Marten Wils, de kerkmeesters Jan Verboven, Jan Van Thienen, de H.-Geestmeesters Jan Verstreken.... (2), *die luden van den halmeyen* Huibrecht Wouyts, Wouter Ghyben, Willem van Passchele en Peter van Balen, de bedezetters Jan van Hove, Marten van Loeffele, Peter van Balen en Jan Verrijt, de keurmeesters Hendrik de Beys en Gijsbrecht Verhese. De namen der gemeentevertegenwoordigers in 1554 kan men zien bij den aanvang van het hierna gedrukt keurboek.

Bij voorkeur geven wij het boek van 1554, niet alleen omdat het uitgebreider is dan het ander, maar ook omdat het den eindelijken tekst van de verordeningen schijnt te bevatten, die te voren slechts van jaar tot jaar werden voorgeschreven. Althans het artikel op het russchen slaan, in 1534 geregeld als « duerende tot den naesten jaergedinge wederomme vervolgende », is later eene wet « voortane » te onderhouden. Overigens, in het jonger boek vinden wij meestal de artikels van het oudere opgenomen. Opdat men echter de ontwikkelingen en veranderingen kunne nagaan in het tijdsverloop van twintig jaren aan de gemeentewet toegebracht, plaatsen wij, waar de teksten weinig van elkander verschillen, de volgnommers van het ouder boek in gewone cijfers achter die van het jongere, die in romeinsche cijfers zijn aangeduid; artikels in de latere wet niet opgenomen en andere hoofdzakelijke veranderingen evenals de noodige woordverklaringen worden in de voetnoten aangegeven.

(1) Bij DUCANGE : *Halimotum, haligemot, halmotum,* de raad van heeren, steden en dorpen. Niet onwaarschijnlijk staat het woord in verband met *halmen*, afstand doen van een eigendom door het afwerpen, en een ander in bezit daarvan stellen door het overhandigen van eenen halm.

(2) De plaats voor den tweeden H.-Geestmeester is oningevuld gebleven.

Beide boeken bevatten bij wijze van inleiding, de « palen ende paelsteden tusschen mijnen heer van Tongerloe ter eenre, ende mynen heer van Merode met meer andere heeren ter andere zyden (1) », welke palen wij reeds elders in druk hebben uitgegeven (2).

FR. WALTMAN VAN SPILBEECK.

Keurboek van Tongerloo, 1554.

I. 1. Het is geordineert ende overdraegen bij navolgende advyse van mynen heere den schoutet ons genadichs heeren skeysers als hertoge van Brabant voer zoe vele hem aengaen mach de helft vander hooger heerlyckheyt ende by mynen E. heere den prelaet van Tongerloe, heer Aert van Diest (3), als heere vander ander helft vander hoocheyt ende vanden geheelen middelen ende leegen gerichten inden dorpen van Tongerloe metten appenditien, als Eyndhouthamme, Weerbeeck, Hoodonck etc. (4) Ende by meyere Servaes van Olmen (5) Ende scepenen Jan van Dycke, Philips de Bye, Jan Verboven, Marck Verdult, Mertten Verstraeten, Henrick van Dycke Geertss. ende Jan Douwen, Ende by kerckmeesters Thielman van Beeringen (6) ende Weerneer van Morchoven, Ende by heyligeestmeesters Jan van Lathem ende Gillis Verhoeven, Ende by beedesetteren Willem Van Passele, Cornelis Peeters, Geert Verhoobruecken ende Peeter Dignen, Ende by halmeyemeesters Willem van Morchoven, Peeter van Loeffele, Mertten vande Putte ende Cornelis Peeters, Ende by coermeesters Jan Verheze ende Adriaen Rutsgeertss. Representerende die gemeynte van Tongerloe int jaer Ons sHeeren duysent vyffhon-

(1) Deze aanduiding der grenzen gaat in het boek van 1534 het 1ste artikel vooraf; in dat van 1554 is zij het 1ste artikel. Terwijl dit nu wegvalt in onze uitgaaf, zoo verandert art. II in I en zoo vervolgens.

(2) *De abdij van Tongerloo. Geschiedkundige navorschingen*, blz. 152.

(3) Arnold Streyters van Diest, een van Tongerloos beroemdste abten, bestuurde de abdij van 1530 tot 1560. Zie over hem *De abdij van Tongerloo*, blz. 308 en volgende.

(4) Over de heerlijkheid van Tongerloo en hare afhankelijkheden, zie voorgemeld werk, Ie deel, IXe hoofdstuk.

(5) Jan Michiels van Oosterhout, genoemd in het Keurboek van 1534, bekleedde het meiersambt tot in 1547; Servaas van Olmen, van Hersselt, was zijn opvolger van 1548 tot 1557.

(6) Tielman van Beringen voerde als schrijnwerker en beeldhouwer vele kunstwerken uit in de abdijkerk van Tongerloo. Zie : *De voormalige abdijkerk van Tongerloo*, passim, of : *De abdij van Tongerloo*, IIe deel, VIIe hoofdstuk.

dert ende vierenvyftich opten thiensten dach January (1) nae styl van Brabant, om goede pollicie inden voors. dorpe tonderhouden, yerst dat nyemant voortane op Sterschot heyde (2) eenige russchen slaen (3) en zal oft doen slaen meer dan wt elcken huyse alsoe vele als een man op eenen dach geslagen can, ende egeensins mayen, Ende datter nyemant slaen en zal hy en is onder Tongerloe geboren oft geerft ende ondersaet van mynen heere van Tongerloe, ende alsoe dickwils als yemant wordt bevonden contrarie doende zal verbueren (4) telcker reysen x st.

II. Item is geordineert dat men alle jare nyet langer russchen en sal mogen slaen op de Sterschot heye voors. dan tot int beginssel vande oigstmaent op de verbuerte telcker reysen aen den heer vi st.

Ende voor den aenbrengere i oude grooten.

Ende wat russchen bevonden zullen wordden op Sterschot heye naer Tongerloe kermisse dach in Septembri die sal die meyere moegen halen oft by zyne vorsters doen halen als verbuert.

III. 2. Item dat allen diegene die broot vercoopen oft te coope backen dat zy dat zullen vercoopen ende backen opten cuer van Herentals ende dobbel witte broot, nyet meer dan tstuck sesse myten (5) ende dat zy daer altyt zullen by backen ende te coope hebben witbroot stuck van drye myten geheeten enckel witbroot, Ende dat zy ruggen ende witbroot zullen backen van goeden cuisbairen (6) greyne gelyck die van Herentals ende zoe goeden broot. Ende oock zullen die gene die broot vercoopen een teecken voer hen doere setten oft hangen ende als die coermeesters comen coeren, dan zullen zij den coermeesters allen huer broot brengen sonder ennich achter te laten. Ende oft men yemanden contrarie bevynt te doene dat hy daermede alle reysen sal verbueren dat broot dat men te cleyne vynt, welck broot sal wordden gedistribueert byden coermeesters den armen luyden des meest behoevende ende daerenboven noch iii oude grooten.

IV. 3. Item dat alle die gene die vettewarye (7) houden dat die selen hen sout, smout, keerssen, zeepe ende alle andere specien van cruyden vercoopen nyet dierder ende met den gelycken gewichten ende maten gelyck men vercoopt ter naister merckt

---

(1) Het keurboek van 1534 was uitgevaardigd den 14e Januari. Wij denken er uit te mogen besluiten dat de jaargedingen of jaarlijksche wetsbesprekingen gewoonlijk bij den aanvang des jaars plaats grepen.

(2) Sterschot ligt ten noord-westen der abdij.

(3) *Russchen slaan*, hetzelfde als *turf slaan*, bij DE BO : heidezoden met de spade afsteken of afdelven om tot brandstof te dienen.

(4) *Verbuerte*, *verbueren*, verbeurte, verbeuren, zich strafschuldig maken, OUDEMANS.

(5) *Mijt*, kleine geldspecie ten bedrage van 1/6 duit. OUDEMANS.

(6) *Cuisbairen*, *kuyschbaer*, zuiver, rein. KILIAAN.

(7) *Vettewarye*, vetwinkel, KIL. *officina pinguiaria*.

opte verbuerte telcker reysen van drye oude grooten, Ende boven desen aenden heer telcker reysen x st.

V. Item is geordineert dat men sal stellen van tsheeren van Tongerloe wegen twee gesworen coermeesters nut ende bequaem daertoe wesende die welcke durende den tyt van twee jaren (ende allen jare eenen aff ende ane stellen ter discretien ende ordinantien van mynen heer oft zyner officyer) zullen coeren alle waren coerbaer wesende ende visiteren die gewichte ende maten alomme onder den bedryve ende jurisdictie des heeren van Tongerloe voors. dwelck zy gehouden zullen zyn te doene ten minsten allen veerthiene daigen.

VI. Item dat geen vettewaryer oft yemant anders ennich coerbaer goet veyl ende te coope hebbende en sal tzelve goet nyet moegen vercoopen (te) Tongerloe ten zy hy den coermeesters daeraff yerst hebbe geadverteert om tzelve goet te coeren opte pene ende verbuerte telcker reysen van II oude grooten.

VII. Item ende oft alsulcken coerbaer goet het ware van herinck, bocxsorinck (1), vissch, vleesch oft anderssins byde voors. coermeesters wordde verwesen ende die vercooper de voorgeschreve ware wederom voer oprecht vercofte, die sal vervallen in dobbele pene als voeren.

VIII. Item die coermeesters zullen gehouden wesen te vernemen allen veerthiene daigen nae den coer van Herentals ten eynde dat zy hen achtervolgende den selven met goeden bescheede moegen reguleren, ende die coermeesters zullen hebben voor hennen salarys ende arbeyt van coeren gelyck die van Herentals dat onderhouden.

IX. 4. Item noch eest (is 't) overdragen als vooren dat allen die gene die herberge houden, geven zullen die Diestersche mate den grooten pot, opde verbuerte telcker reysen van III oude grooten ende den pot.

X. Item dat nyemant die byer vercoopen ennigen wandelaers oft ribauwen (2) ennich byer tappen en sal voerder dan voer elcken persoon een waelpot (3), ende dat voer die duere op die straete ende des nachts egeen herberge verleenen op de verbuerte van XVI st.

XI. Item dat geen herbergier oft die byer vercoopen en zullen moegen tsondachs noch sheylichdaechs voer der noenen aleer den dienst Goids inder dorpkercken voleyndt is, moegen setten ennige dronckaerts van binnen den dorpe ten ware vreempde wechveerdige persoonen ende soe dickmael als ter contrarien zal wordden bevonden zal die weert oft weerdinne verbueren XX st.

1) *Bocxsorinck*, in het '*Belg. Museum*, VII, 306 : bocxhoren, gerookte bokking.
(2) *Ribauwen*, bij KIL. rabaud, boef, deugniet, schelm, schurk.
(3) *Waelpot*, pint, halven pot, KIL..

Ende oft die maerten (1), jongers oft boden deden, dat salmen aen die ouders, meesters oft vrouwen verhalen, Ende opdat nyemant daer ignorantie aff en pretendere zoe sullen oock verbueren die gene die het byer doen tappen als voeren.

Item dat geen herbergier zyn bier dierdere en sal vercoopen moegen dan die drye potten eenen stuyvere ende die tonne twintich stuyvers op die verbuerte telcker reysen van den genen die contrarie zal wordden bevonden te doene aen dondersaten van xx st. (2).

XII. 5. Item noch es overdraegen als voeren dat men den heelveck (3), waterlaten (4), ende veltvrede (5) loffelyck houden sal jaer wt jaer in gelyck die buytenbancke van Lyere hout ende dat die gene die gebreckelyck sal wordden bevonden int omgaen van meyer ende scepenen sal verbueren elcke reyse van elcken stuck erfs aen den heere I st.

Ende dat men des sondaechs naestcomende nae dat die meyer metten scepenen zal omgegaen hebben, inde kercke wtroepen zal die gene die tegens hen erve gecalengieert (6) zyn. Ende daerenteynden salt die heere doen maecken op dobbelen cost ende op reale executie.

XIII. 6. Item soe wanneer men die straeten gebiet te maicken in ennigen heertganck (7) dat dan die geweerichtste vanden huyse comen sal met synen peerden ende wagen, ende daer egeen peerden en zyn dat wt dien huyse comen sal die geweerichste met zynen hantwapenen opdie verbuerte alle reysen van II oude grooten.

XIV. Ende dat alsdan die gene die erve liggende heeft tegens die straten daer die maecken van doene heeft, comen sal ende bewysen daer hout toe op de zelve erve oft elders op zyne andere erve daert hem minste zal moegen schaiden.

XV. 7. Item soe wanneer men die clock luyt dat dan die geweerichste vanden huyse comen zal ter plaetsen waert binnen twee uren daer nae dat die clocke geluyt is ten ware by alsoe dat hy deerfte (8) affirmeren by eede dat hy die clocke nyet gehoort en hadde noch hooren seggen op dier verbuerte telcker reysen van XVI st.

---

(1) *Maerten*, dienstmaagden of dienstboden in 't algemeen.

(2) Later is in kantteekening hier bijgevoegd : *vacat*; *deletum, want het byer wort gecoert.*

(3) *Heelveck*, in artikel XIX *eelveck* en *veck*, samengesteld van *veck*, bij KILIAAN : hek, en *eel*, edel, of *helen*, bergen of nog *heel*, heil ?

(4) *Waterlaten*, waterleiding, gracht.

(5) *Veltvrede* schijnt eens velds omzooming met zoden te zijn. Vglk art. XXIII.

(6) *Calengieren*, eene boet opleggen, bestraffen, berispen, KIL.

(7) *Heertganck*, bij DE JAGER (*Taalkundig magazijn*, III, 306) : *herdgang*, uithoek, gedeelte van het dorp, waaruit het *herd* of het vee der ingezetenen samen onder de hoede van den gemeenen *herder* naar de weide ging.

(8) *Deerfde*, durfde.

XVI. 8. Item dat nyemant messiewater (1) noch moeswater (2) over tsheeren straete leyen en sal, het en sy met goten onder deerde op die verbuerte van xvi st.

XVII. 9. Item soe wye onrechtveerdige wegen gaet, vaert oft ryt over ander luyden erve jonge oft out, ende die ouders oft meesters in plaetse van hueren kinderen oft boden, dat hy daermede alle reysen sal verbueren xvi st.

XVIII. 10. Item dat die kerren ende stelwagenen die op dlant vairen die rechte heerstraete (3) houden zullen op die verbuerte alle reysen van xvi st.

XIX. 11. Item soe wye jonck ende oudt doer een veken van eelveck gaet oft ryth ende dat hy dat open laet staen al waert oock dat te voeren open stont ten ware dat hy den genen genoemen coste diet voor open hadde gedaen, dat hy daermede alle reysen sal verbueren II oude grooten.

XX. Item oft men bevonde yemanden te visschen op ennige wateren, servoiren (4), wouweren (5) oft andere vischgraften dat alsulcke persoonen ende quaetdoenders sullen staen ter correctien vanden heere, ende dat die gene die het watere, wouweren, servoiren ende andere vischgraften toebehooren oft daeraff bewynt heeft zal geloeft wesen (6) die overtreders ende quaetdoenders te calengieren ende voirts aen den heer over te brengen by hueren behoorlycken eede mits gevende hen daeraff die behoorlycke calengieringe gelyck by schepenen sal wordden getaxeert (7).

(Wordt voortgezet).

(1) *Messiewater*, mestwater, van messie, bij KILIAAN *missie*.
(2) *Moeswater*, mosewater, van *mose*, goot en slijk bij KIL.
(3) *Heerstraete*, heirbaan, groote openbare weg.
(4) *Servoiren*, Fransch *réservoirs*.
(5) *Wouweren*, vijvers.
(6) *Geloeft wesen*, geoorloofd wezen.
(7) In het keurboek van 1534 luidt artikel 12 : « Item noch eest overdraegen als voeren dat so wie by nachte oft ontyde oft oeck by dage op yemants wateren bevonden worde te visschen, daer hy egeen recht toe en hadde dat hy daer ane alle reysen zal verbueren I holl. g. » Latertijds werd « XVI st. » gesteld in de plaats van « I holl. g. » Nog later werd er bijgeschreven : « Ende noch te staen ter correctie vanden heer als dieverye; aenbrenger X st. den heer XXX st. »

De Heerlijkheden van het land van Mechelen

DUFFEL, GHEEL EN HUNNE HEEREN

DOOR

J.-THEOD. DE RAADT

(Vervolg zie bladz. 158).

Elisabeth overleed den 14ⁿ October van dat jaar en werd in de St.-Pieterskerk te Leuven begraven. Het lijk harer moeder, Johanna van Wesemael, vrouw van Rivieren (dochter van ridder Jan), in wier voordeel zij haar testament had gemaakt (1) en die den 24ⁿ Juli 1474 overleed, werd in denzelfden grafkelder bijgezet.

Hendrik van Hoorn hertrouwde met Antonia van Gavere, oudste dochter van Jan, bijgenaamd van Herimez (2), ridder, heer van Heetvelde, Elsloo, Sint-Achtenrode, enz., en van Maria van Schoonvorst, vrouw van Montjoie, Waalre, Valkenswaard, Aelst, Cranendonk en Eindhoven (3). Aan zijne tweede vrouw verzekerde hij een lijftocht van 500 rinsgulden op Duffel, Parwys,

(1) Vergel. *Histoire de l'ancienne maison d'Aerschot* en het grafschrift dier vrouwen bij Jacques le Roy, *Grand Théâtre Sacré du duché de Brabant*, I, blz. 101.

(2) Hoewel de heerlijkheid van Hérimez sedert jaren aan dien tak van Gavere niet meer toebehoorde (medegedeeld door Mr. P. L. de Gavere te Groningen).

(3) Maria van Schoonvorst en haar man, Jan van Gavere, bijgenaamd van Hérimez, ridder, verkregen die heerlijkheden door het overlijden van hunnen neef Jan van Schoonvorst, burggraaf van Montjoie, heer van Cranendonk en van Diepenbeek; van Margareta van Schoonvorst, Maria's zuster, en van Jacob, heer van Gaesbeek, dezer man (25 Februari en 12 April 1458; *Cour féodale de Brabant*, reg. 342, blz. 1 tot 4). Jan van Gavere was raad en kamerheer van den hertog van Burgondië en zoon van Jan, bijgenaamd van Hérimez, heer van Gaudin en Bongis, en van Elisabeth van den Heetvelde, vrouw dier plaats (G. D. Franquinet, *les Schoonvorst* in de *Publications de la Soc. hist. et archéol. de Limbourg*, XI, 229).

enz., welke som, ingeval er kinderen kwamen, op 800 rinsgulden zou worden gebracht. De akte van belegging is geregistreerd ten leenhove van Brabant, den 12ⁿ December 1469; de bruid heet in dat stuk *Anthonie de Heremijs*. Haar vader gaf haar een bruidschat van 4,500 gl en bepaalde daarvoor eene rente van 250 gl. (1).

Antonia overleed vóór den 5ⁿ September 1484, want dien dag verhief Jan, heer van St. Achtenrode, haar broeder, eene rente van 200 gulden welke zij van hare ouders had geërfd (2).

Hendrik van Hoorn liet geene wettige kinderen na, maar hij had eene natuurlijke dochter, Katharina, die hij den 20ⁿ Mei 1469 begiftigde met eene hoeve te Gheel (3).

Hij maakte zijn testament den 6ⁿ Juli 1482 en overleed den 22ⁿ Mei van het volgend jaar. Butkens getuigt dat in zijnen tijd in 't hôtel van Chièvres de fraaie zerk van Hendriks graf te Roosendael was te zien, met het volgend opschrift :

HIER LEGT BEGRAEVEN JONCKER JAN VAN HUERNE, HEERE TOT PERWIJS, T'SLANDTS VAN DUFFELE, VAN WAELEM, VAN GEELE, DIE STIERF INT JAER ONS HEEREN MCCCC XLVIJ. XXVIII DAGH JUNII.

HIER LEGHT BEGRAEVEN HEER HENRICK VAN HUERNE, HEERE TOT PERWEYS, T'SLANDTS VAN DUFFELE, VAN WAELEM ENDE GEELE, DIE STIERF INT JAER ONS HEEREN MCCCC LXXXIII. XXII. DAGH VAN MAY (4).

De zerk was versierd met deze kwartieren :

HOORN,	BERTHOUT VAN DUFFEL	ROCHEFORT,	HOUFALISE;
RIJFERSCHEIJT,	DIJCK,	CULEMBURG,	EGMONT.

* * *

(1) *Cour féodale de Brabant*, nʳ 343, blz. 110 en 123. — Z. ook *Chambre des comptes de Brabant*, reg. n. 17837).

(2) *Cour féodale de Brabant*. nʳ 345, blz. 260. De rente van 500 gl. bleef in de familie van Antonia : Adriaan van Gavere genoot ze eerst ; een zijner zonen kreeg er, den 15ⁿ Januari 1492, 300 gl. van. Uit kracht van het testament van Adriaan, verhief Katharina *Tspaigyen*, zijne weduwe, er den 16ⁿ October 1494, 250 gl. van, en den 2ⁿ Juli 1495 kwam Jan van Cortenbach, voogd van Valkenberg, voor zijne vrouw, Adriaans dochter, in bezit van een ander gedeelte dier rente (*Chambre des Comptes*, nº 17837).

(3) *Chambre des Comptes*, nº 17837.

(4) Gelijk men ziet, geeft het grafschrift aan den vader den titel van *jonker* en aan den zoon dien van *heer*. Te dien tijde gaf men slechts aan ridders en priesters den titel van heer. De echtgenoote eens ridders was *vrouw*, die eens jonkers *jonkvrouw*. In de XVIIᵉ eeuw begon men dat onderscheid te verwaarloozen.

Door den dood van Hendrik van Hoorn kwam zijne oudste zuster Elisabeth (Isabella) of, zooals de akte van leenheffing haar heet, *Mer vrouwe ouste dochter tot Perwijs*, den 23ⁿ Mei 1483 in bezit van Duffel, Waelhem en Gheel. Voor *hergeweyde* betaalde zij tien *rijders*, *qui valent iii lb. xv st. grooten* (1). Hooger zegden wij dat zij drie echtgenooten heeft gehad. Haar eerste man was Jan van Rotselaer, ridder, heer van Rotselaer, Vorsselaer, Lichtaert, Rethy, Haecht, Werchter, enz., erfseneschalk van Brabant (2), zoon van Jan, seneschalk van Brabant, voogd van Maastricht, en van Maria van Diest, dochter van Hendrik, heer van Diest, kastelein van Antwerpen, en van Elisabeth van Hoorn. Hij was kleinzoon van Jan, heer van Rotselaer, enz., seneschalk, raad van den hertog, en van Maria van Waver (3).

Sedert 1424 was hij buitengewoon raadsheer van den hertog. Zes jaar later benoemde Philips-de-Goede hem tot een der zeven effectieve leden van den raad van Brabant (4). Hij had uit zijn eerste huwelijk met Maria van Berlaymont, bijgenaamd *de Ville*, eene dochter Johanna, die trouwde met Simon, graaf van Salm, en te wier behoeve hij den 13ⁿ November 1445 het ambt van seneschalk nederlegde en de heerlijkheden van Rotselaer, Vorsselaer, Haecht en Werchter afstond.

In November 1446 deed Jan van Rotselaer met Elisabeth van Hoorn zijne blijde inkomst te Rethy. Hij moest toen een gevorderden leeftijd hebben bereikt, vermits zijn kleinzoon Jacob, *joncgreve zu Salm*, acht jaar later met Isabella van Glymes, dochter van Boudewijn, in het huwelijk trad. Den 29ⁿ October 1454 bepaalden Jan van Rotselaer en de graaf van Salm ten voordeele

(1) *Chambre des comptes*, nº 17837.

(2) Nopens dat ambt zijn bij J. B. DE VADDERE, *Traité de l'origine des ducs et du duché de Brabant*, belangrijke inlichtingen te vinden, welke A. WAUTERS in *Le duc Jean Iᵉʳ*, blz. 311, heeft samengevat. — *Johannes, dominus de Rotselare et Vorselare, œconomus hereditarius Brabantiæ*, bezegelde, den 14ⁿ November 1415, het verdrag tusschen Brabant en Limburg (MIRÆUS, *Not. Eccles. Belg.*, 688). De Rotselaer's voerden ook de titels van *dapifer*, *seneschallus*, *sénéchal*, *drossard*, enz.

(3) Zij was weduwe van haren eersten man Jan van Aerschot, bijgenaamd van Schoonhoven, en was kleindochter van Jan Meeuwe, bastaard van Brabant, heer van Waver en Dongelberg, die het wapen voerde van Brabant met een staf tot breuk.

(4) Algemeen rijksarchief : *Cartulaires et manuscrits ; Conseillers de Brabant*, nº 881 A. blz. 307.

hunner schoondochter overeenkomstig haar huwelijksverdrag eene rente van 700 *clinckarts*. Toen Jacob graaf van Salm was geworden, ontving hij van zijne moeder, den 9n October 1464, het kasteel en het land van Rotselaer (1).

Jan van Rotselaer en Elisabeth van Hoorn schonken aan de kerk van Duffel een geschilderd glasraam dat met hunne wapens (Hoorn met een barensteel tot breuk) en hunne respectieve kwartieren was versierd :

ROTSELAER, WAVER, DIEST, HOORN;
HOORN, ROCHEFORT, RIJFERSCHEIJT, CULEMBORG (2).

Rotselaer voert : in zilver drie roode leliën met afgesneden voet.

Het zegel van eenen Jan van Rotselaer dat aan een charter van 1404 hangt, vertoont als helmteeken eene vlucht volgens het schild.

Jan van Rotselaer verscheidde in 1451. Zijne weduwe hertrouwde achtereenvolgens met Jan Pinnoc, heer van Nieuwenrode, en Jan Brant, heer van Bouwel, Grobbendonck, enz., die den 18n Juli 1467 een rente van 400 Rijnsche gulden op Vorsselaar en Rethy voor haar verhief (3).

*
* *

Na Elisabeth vinden wij hare zuster Maria in 't bezit van het land van Duffel met Waelhem; doch hoe zij die goederen bekwam is ons onbekend. Zij liet het vruchtgebruik er van aan haren man Jacob Bau, ridder, en den blooten eigendom aan haren neef, Jan van Rotselaer, zoon harer zuster Elisabeth (verheffing 22 Juni 1490) (4).

Jan van Rotselaer, de zoon, kreeg den 11n Maart 1451 (n. s.)

(1) *Cour féodale de Brabant*, n° 120, blz. 2 en 6; n° 341, blz. 142, n° 342, blz. 153. Den 26n April 1446 was Jan van Rotselaer reeds hertrouwd met Elisabeth van Hoorn; dien dag verhief hij haren lijftocht, gehypothekeerd op Herlaer (STAN. BORMANS). Den 31n Juli 1467, droegen Johanna en haar zoon Jacob, graaf van Salm, 't kasteel van Roost over aan Peter de Goux, heer van Wedergrate, kanselier van Burgondië (*Cour féodale de Brabant*, nr 343, blz. 45).

(2) Koninklijke bibliotheek, C. G. n° 1511, blz. 169. Dat raam verbrijzeld zijnde, herstelde men het zonder rekening te houden met de volgorde der kwartieren.

(3) *Cour féodale de Brabant*, n° 343, blz, 1. Haar tweede huwelijk, met Pinnoc, vermeldende, volgen wij verscheidene schrijvers; maar in de akten door ons geraadpleegd, hebben wij geene bewijzen ontdekt. Jan Brant stierf vóór den 22n Augustus 1487, op welken datum, Huibrecht zijn broeder, Bouwel verhief. (Ibidem, n° 25, blz. 222).

(4) *Chambre des Comptes*, n° 17837.

door zijns vaders overlijden eene rente van 900 Rijnsche gulden op Vorsselaer. Daar hij nog onmondig was, legde zijn voogd, de bastaard *Dirk van Parwijs*, den eed voor hem af. Zijne moeder, Elisabeth *van Parwijs*, had voor haren lijftocht recht op 400 gl. van die rente. Jan verwierf van zijne zuster, de gravin van Salm, en van dezer man de heerlijkheden van Vorsselaer en Rethy. Te Rethy hield hij zijne blijde inkomst den 21^n^ Augustus 1468 en vermeerderde te dier gelegenheid de voorrechten zijner vazallen aldaar. Den 29^n^ October 1479 schonk hij aan hen en aan zijne onderdanen van Lichtaert andermaal eenige voorrechten (1).

Bij verdrag, den 5^n^ Juni 1482 in het klooster der Predikheeren te Antwerpen gesloten, trouwde Jan van Rotselaer met Clementina van Bouchout, ten wier behoeve hij 's anderendaags de heerlijkheid van Rotselaer verpandde tot verzekering van haren lijftocht van 400 rgl. rente. Denzelfden dag kreeg hij van Hendrik van Hoorn, zijnen oom, de heerlijkheid van Parwijs en, van Daniel van Bouchout, de heerlijkheid van Diepenstein (2).

Den 13^n^ October 1489 wees Daniel van Bouchout, heer van Boulers, ten behoeve van zijne gemelde zuster, aan wie hij uit kracht van haar huwelijksverdrag eene rente van 300 gl. betalen moest, de inkomsten der heerlijkheid van Bouchout en der kastelenei van Brussel aan. Die vrouw wordt wel eens geheeten van Boulers of Boelaer. Weduwe geworden, kwam zij den 12^n^ Juli 1504, door het afsterven van Hendrik, haren zoon, over wien wij verder handelen, in 't bezit eener rente, waarvan hare dochter Elisabeth den blooten eigendom had (3).

Den 25^n^ Maart 1507 verhief zij het vruchtgebruik der heerlijkheden van Herlaer en Gestel (4) en, den 23^n^ Juni 1508, eene rente op Vorsselaer welke zij van het klooster *O. L. V. ten Troone*, bij Herenthals, had gekocht. Van hare dochter Elisabeth, vrouwe van Parwijs, enz., weduwe des heeren van Sempy, verwierf zij eene rente van 6 lb. grooten tournoois op Duffel-Waelhem ;

(1) In 1473 wordt hij als heer van Rethy onder de vazallen van Hendrik van Hoorn, heer van Parwijs, Gheel, enz., vermeld.

(2) *Cour féodale de Brabant*, n^r^ 341, blz. 70; n^r^ 121, blz. 164; n^r^ 345, blz. 150; *Rég. aux sentences du Conseil de Brabant*, 1480—1490; n^r^ 543.

(3) Ibidem, n^r^ 125, blz. 482; n^r^ 346, blz, 130; *Chambre des comptes*, n^r^ 17837.

(4) STAN. BORMANS, op. cit.

den 14n April 1517 werd hij in 't bezit van die rente gesteld (1).

Zij stierf vóór den 17n Januari 1524, want dien dag deed Daniel van Bouchout, heer van Boulers en van *Beverweerde*, haar broeder, de leenheffing voor die beide renten (2).

Jan van Rotselaer had den 8n Maart 1495 het tijdelijke met het eeuwige verwisseld.

In zijne *Notitia Marchionatus S. R. I.* geeft baron le Roy de teekening van eene grafzerk die versierd is met de beeltenissen eens ridders en eener edelvrouw, waarboven het volgende wapen is gebeiteld : gevierendeeld; 1e en 4e veld Rotselaer; 2e en 3e, Hoorn, zonder breuk; in 't midden een gedeeld schild, *a* een balk, die Parwijs is, *b* Berthout-Duffel; helmteeken : een waaier van acht samengebonden struisveders, met de drie leliën der Rotselaers beladen.

De twee beeltenissen hebben van weerszijden vier schilden. RECHTS :

Drie leliën met afgesneden voet, dat is *Rotselaer*;

drie posthoorns, dat is *Hoorn;*

twee dwarsbalken, dat is *Diest;*

een schild boven vergezeld van een barensteel, dat is *Reyfferscheid;* LINKS :

een kruis, dat is *Bouchout;*

een getand kruis, dat is *Reygersvliet*

gevierendeeld; 1e en 4e drie schaaktorens of *zuilen;* 2e en 3e effen vair, dat is *Vianen;*

een leeuw, dat is *Poucques* (3).

Volgens de teekening zou die zerk dit opschrift gehad hebben :

HIER LEEGHT BEGRAVEN HEER JAN VAN ROTSELAER HEER TOT PERUWEYS SLANTS VAN DUFFEL, VAN WALEM, VORSSELAER, RETHY, VAN HERLAR, DIE STERFT INT JAER XIIIIc XXV. VIII DAGHEN IN MEERT.

't Is klaar dat dit het praalgraf van Jan van Rotselaer en Clementina van Bouchout is; doch het jaartal van Jans overlijden is ver-

(1) *Cour féodale de Brabant*, nr 349, blz. 90; *Chambre des comptes* nr 17837.

(2) *Chambre des comptes*, nr 17838.

(3) De vier laatste kwartieren bevonden zich eveneens op de grafzerk van Jan van Bouchout, kanunnik van Utrecht, † 7 Februari 1507 (A FAHNE, *Die Dynasten, Freiherren und jetzigen Grafen von Bocholtz*).

keerd opgegeven. Waarschijnlijk was de zerk ten tijde van Jacques le Roy reeds min of meer afgesleten, zoodat die schrijver XIIIIc xXv gelezen heeft voor XIIIIc xCv.

Dit heeft voor gevolg gehad dat *de geschiedkundigen de zerk genomen hebben voor die van Jan van Rotselaers grootvader, echtgenoot van Clementina van Bouchout*. Zulke dwaling, minder te verschoonen dan die van Jacques le Roy, zou men vermeden hebben, indien men zich de moeite had getroost de familiewapens te bestudeeren : hunne taal is zoo welsprekend voor wie er naar luisteren wil!

Nu dient er ook gezegd dat de kwartieren verkeerd gerangschikt zijn, zooals men zich bij 't onderzoek der geslachtlijst welke wij op de volgende bladzijde mededeelen, kan overtuigen.

*
* *

Door het overlijden van Jan van Rotselaer kwam Hendrik, zijn minderjarige zoon, in 't bezit der heerlijkheden van Parwijs, Vorselaer, Rethy en Duffel-Waelhem; doch zijne moeder zou het vruchtgebruik er van behouden. Zij werden den 20n October 1495 en den 23n Mei 1496 in 't bezit hunner respectieve rechten gesteld (1).

Hendrik jong gestorven zijnde, gingen zijne goederen over op zijne zuster Elisabeth, wier voogd, Jan van Berchem, ze uit haren naam verhief (2). Ridder Bau, die, als wij hooger zagen, het vruchtgebruik van Duffel had — althans hij had een deel der inkomsten behouden — was echter nog in leven. Den 18n Maart 1506 ontving *Lijsbeth van Rotselaer, huysvrouw des heeren van Simpy, bij verthienisse her Jacops Bau, Ridder, alsulcke deel ende paert als de selve her Jacop hadde zijn leefdach lanck in de heerlicheyt van Duffel ende Waelhem* (3). Den 21n Januari 1514, verhief zij, als voortkomende van Hendrik van Hoorn, haren oudoom, de heerlijkheid der dorpen Waalre, Valkenswaard en Aelst. Twee jaar later verkocht zij aan Willem van Croy, heer van Chièvres, de heerlijkheid van Rotselaer, welke zij bij benadering we-

(1) *Cour féodale de Brabant*, n° 347 blz. 143; *Chambre des comptes*, n° 17837.
(2) Ibidem, n° 25, blz. 224.
(3) *Chambre des comptes*, n° 17837.

der aan zich had gebracht, en den 28ⁿ Februari 1517 stond zij 't kasteel en de heerlijkheid van Vorsselaer met Rethy en Lichtaert aan Cornelis van Bergen, heer van Zevenbergen af (1).

Zij was in den echt vereenigd met Michiel van Croy, bijgenaamd *met den langen baard*, heer van Sempy, Ecaussinnes en Marpent, ridder van het Gulden Vlies, zoon van Jan, ridder van dezelfde orde, kapitein-generaal en groot baljuw van Henegouw, heer en eerste graaf van Chimay, enz., en van Maria van Lalaing, vrouw van Quiévrain en Ecaussinnes (2).

Jan, heer van Rotselaer, enz, erfsenenschalk van Brabant, voogd van Maastricht.	Maria van Diest (dochter van Hendrik, heer van Diest, kastelein van Antwerpen, en van Elisabeth van Hoorn).	Jan van Hoorn, heer van Parwijs, Duffel, Gheel, enz. † 28 Juni 1447.	Mathilda van Reifferscheid, getrouwd den 7 Aug. 1420.	Egidius van Bouchout, ridder, heer van Hellebeek (zoon van Daniël en Margareta Pipenpoy, vrouw van Blaesvelt).	Aliane van Reygersvliet, vrouw van Boulers en Schendelbeke, dochter van Lodewijk; weduwe in 1417.	Gisbertus van Vianen, heer van Beverwaard.	Clementina van Poucques.

Jan, heer van Rotselaer, erfseneschalk van Brabant, voogd van Maastricht, † 1451.	Elisabeth van Hoorn, vrouw van Parwijs, Duffel, Gheel, enz. achtereenvolgens hertrouwd met Jan Pinnoc en Jan Brant.	Jan van Bouchout, heer van Boulers, Schendelbeke (3), enz.	Johanna van Vianen, vrouw van Beverswaard (4);

Jan van Rotselaer, heer van Parwijs, Duffel, Vorsselaer, Rethy, Herlaer, Gestel, enz. † 8 Maart 1495.	Clementina van Bouchout, bijgenaamd van Boulers, huwde bij huwelijksverdrag van 5 Juni 1482.

Hendrik van Rotselaer, heer van Parwys, Duffel, Vorsselaer, Rethy, enz. Elisabeth van Rotselaer, vrouw derzelfde plaatsen, trouwde achtereenvolgens met Michel van Croy, heer van Sempy, enz., en met Thomas Schotelmans.

(Wordt voortgezet).

(1) *Cour féodale de Brabant*, nº 20, blz. 169; nº 131, blz. 348. Over de latere heeren van Rethy, raadplege men *Het dorp Rethy*.

(2) In G. Hagemans', *Histoire du pays de Chimay*, kan men (blz. 225-228) de open brieven uit Brugge, Januari 1472, lezen, waarbij Karel van Burgondië het land van Chimay tot een graafschap verheft.

(3) Den 15ⁿ Mei 1482 stonden Jan van Bouchout en zijne vrouw aan hunnen zoon Joʳ Daniel hunne rechten af op het vruchtgebruik van Diepenstein, welk goed aan wijlen Daniel van Bouchout, ridder, had toebehoord. Den 9ⁿ November 1493 verheft Jan voor dien zoon het kasteel en de heerlijkheid van Bouchout en andere goederen (*Cour féodale de Brabant*. nº 345, blz. 147 en 165).

(4) Den 16ⁿ Juni 1443 staat zij met haren man aan diens broeder Daniel verschillende leenen af welke zij den 3ⁿ December 1440 had verheven tengevolge van het overlijden haars oudooms Philips van Borssele, ridder, heer van Cortkene (ibidem, nʳ 120, blz. 78 en 79). Hare moeder, ... van Catharina van Borssele (Handschrift van H. Butkens, koninkl. bibliotheek, G. G. 731).

(5) Over de familie van Bouchout raadplege men *Histoire des environs de Bruxelles* en *le Messager des sciences historiques* 1843, blz. 117 : *Notice sur le château de Bouchout*, en 1880, blz. 265 en 413 : *Le Domaine de Bouchout près de Bruxelles. Quelques souvenirs historiques*.

Hoogstraten.

Charters.

Colligite fragmenta ne pereant.

IX.

Jan V van Cuyk, heer van Hoogstraten, door toedoen der schepenen van Brussel, vergunt nieuwe voorrechten aan de inwoners van Hoogstraten.

1405 (n. s. 1406), 9 Februari.

Allen den genen die desen openen brief selen sien ende hoeren lesen. Jan van Kuyc, heere van Hoestraten. Saluyt met kennissen der waerheyt. Uwer alre gemeynscap begeren wy te weten ende kenlic te wesen, dat wy, om de groote gonsten, minne ende vriendscap, die wy altoes gedragen hebben ende noch dragen tot onsen goeden luden ende ondersaten gemeynlic onser vriheyt van Hoestraten. ende om den mennichfuldigen dienst, die de selve onse goede luden ons ende onse vorvaderen, heeren van Hoestraten, willichlyc gedaen ende bewyst hebben mit haeren live ende goede, ende noch, of Got wilt, ons ende onse nacomelingen in der selver heerlicheyt getruweliker doen ende bewisen selen, gegeven hebben ende verleent, ende, mit desen onsen openen brieve, geven ende verleenen, den voirscreven onsen goeden luden van Hoestraten, allen alsulcke vriheyden, punten ende articulen als hier na volgen, dewelcke wy willen, dat hen van ons ende van onsen nacomelingen in der heerlicheyt voirscreven gehouden selen bliven ende werden, ende geloven hen in goeden trouwen die te houden ende te doen houden teweliken dagen vast, gestadich ende zonder breken. In den yersten, hebben wy gegeven ende verleent, geven ende verleenen, onsen goeden luden voirscreven, dat, van desen dage voirtaen ewelic ende immermeer, alle die gene die binnen onse voirscreven vriheyt van Hoestraten woenachtich ende geseten syn, ende die hier namaels daer inne wonen ende sitten selen, ende eenyegelyc van hen allen, selen moegen vangen, slaen, jagen, destrueren, vernielen ende in haers selfs orbor ende genuechte bekeren, in wat manieren dat sy willen ende connen, alle die coninen die sy vinden selen of connen gevinden, binnen den cingle of den bivange der voirscreven vriheyt van Hoestraten, allen steden, uutgenomen alleen opten gront ende erfelicheyt ons ende nyemants anders toebehoerende, sonder dair inne te misdoen ofte broeken jegen ons, onse erfgenamen ende naçomelingen of yemant anders, ende sonder van ons of van hen daer om gecalengiert te

sine, geveet, gehouden ofte gehacht in enniger manieren : by also ende behoudelic dien, dat enigeen van onsen voirscreven luden of onderseten binnen der vriheyt voirscreven selve warande en sal moigen houden, mer sal eenyegelyc van hen die eerden ende woensteden der coninen op syn erfelicheyt wesende stoppen ende vullen, so hy yerst mach sonder begryp, ende die voirtaen ewelic, na syn macht gestopt ende gevult houden. Sonder argelist. Item, hebben wy onsen goeden luden ende onderseten voirscreven geloeft ende geloven, dat wy onse drie moelenen te weten is, onse wyntmoelen, onse moelen tot Ybbruggen ende die Laermoelen, voirt selen ewelic wail ende lovelic houden gereit ende gaende, ende die uutgeven drie molderen, dair af deen mitten anderen niet deylen en sal, ende dair op selen wy onse voirscreven onderzeten van Hoestraten doen malen op alsulcken molster als men ontrent Hoestraten, boven ende beneden, maelt ende malen sal. Sonder argelist. Uutgesproken ende verclaert hier inne, dat wy onse watermoelen, die men heyt de Laermoelen voirscreven, die nu een wyl tyts hier af een slachmolen geweest hevet, binnen tween jaren nu naist commende, weder selen maken ende reformeren tot eenre corenmoelen, gelyc dat sy voermaels plach te wesen, ende die alsulc van danne voertaen ewelic houden. By also dat onse voirscreven onderzeten van Hoestraten alle dat coren ende dat mout dat sy orboren, verbacken ende verbrouwen selen binnen onser voirscreven vriheyt, tot onse voirscreven moelenen of enich van hen brengen selen moeten, ende dat aldair doen malen ende nergent anders. Sonder argelist. Item, hebben wy gegeven ende verleent, geven ende verleenen, onsen goeden luden ende onderseten voirscreven, dat sy binnen onser voirscreven vriheyt van Hoestraten, van nu voertane ewelic, brouwen selen goet inbrouwen gruytbier ende hoppenbier, op alsulcken pegel ende ordinantie alse die cyrographen ofte hantvestingen dair op gemaict, dair af wy voir ons, onse oir ende nacomelingen die een, onse voirscreven onderseten die andere, ende die goede stat van Bruessel die derde houden ende hebben selen, clairlic inhouden ende begripen. Ende elcken pot of quaerte der maten van Hoestraten van desen voirscreven gruytbiere ende hoppenbiere sal men geven, copen ende vercopen om tderden dele van enen nuwen vleemschen groten, alsulcke gelts als opten dach van huden in Brabant ende in Vlaindren gemeynlic genge ende geven is, ende niet dierrer of hoger. Om welcken pegel ende ordinantie wail ende getruwelic gehouden te werden, men kiesen sal van jair te jair ende setten twee goede gelike ende warechtige cnapen, in onse voirscreven vriheyt buycvast, woenachtich ende geseten, hen des brouwenambachts best verstaende; enen is te weten van onsen, ende den anderen van onser voirscreven vriheyt wegen, ende die selen op haeren eet, dien sy openbairlic voer die voirscreven vriheyt dair toe doen selen, 't voirscreven gruytbier ende hoppenbier ende den pegel of die ordinancie dair af wael endegetruwelic wairderen, ende sculdich syn te wairderen, ten meesten orboir ende profyt alle der voirscreven vriheyt, ende die coeren of boeten dair op staende, ende in den voirscreven cyrographen verclairt ende begripen, selen de selve wairdeerers moeten voirtbrengen, op haeren voirscreven eet, sonder yemanne dair inne te verdragen ; van welcke coeren ende boeten, wy ende onse nacomelingen na ons hebben selen ende heffen deen derdedeel, dander derdendeel onse vriheyt van Hoestraeten tot haren gemeynen orbor, ende dleste derdendeel de wairdeerers voirscreven. Ende alle die grute die onse voirscreven ingesetenen tot haeren voirscreven gruytbiere oirboeren selen ende behoeven, selen sy nemen, halen ende copen tot onse gruytsteden binnen der voirscreven vriheyt, ende anders nergent; ende wy geloven hen die grute te doen maken ende die te geven op alsulcken coepe ende prys als men boven ende beneden doen sal ende niet hoger. Ende van elcken vate des voirscreven hoppenbiers, dat men binnen onse voirscreven vriheyt brouwen sal, selen wy, ende onse nacomelingen na ons, hebben ende heffen alsulcke gruytgelt ende also vele als men in der vriheyt van Turnout neemt, heft ende geeft, nemen, heffen ende geven sal, ende niet meer. Item, hebben wy gegeven ende geven onsen voir-

screven onderseten van Hoestraten, dat sy haer gruytbier ende hoppenbier binnen der voirscreven vriheyt gebrouwen, selen, op dat sy willen, moigen uutvueren, ende dat vertieren ende vercoepen in allen dorpen ons lants van Hoestraten ende anderswaer tallen steden dair then gelieven sal, ende dair af en selen sy, noch dies gelyes die gene die tcopen, drincken of sliten selen, boven onse voirscreven gruytgelt, ons, noch onsen nacomelingen, niet meer ongelts geven, ende dair af en selen wy, noch onse nacomelingen, niet meer hebben of heffen, overmits dat wy onse molster ende gruytgelt eens dair af geheven selen hebben. Item, hebben wy gegeven ende verleent, geven ende verleenen, onsen voirscreven luden ende onderseten van Hoestraten, dat een yegelic van hen, diens gelusten sal, van nu voirtane ewelic, sal mogen halen, copen, doen brengen, sliten, vertieren ende vercopen binnen onser voirscreven vriheyt van Hoestraten, alrehande vreemt bier, gelyc men tot hier toe geplogen heeft; ende dair af en selen sy ons, noch onsen nacomelingen, niet meer geven noch betalen dan sy na den lantrechte sculdich syn ende wesen te doen. Item, hebben wy geloeft ende geloven onsen voirscreven luden ende onderseten, voir ons, onsen erven ende nacomelingen, dat wy hen houden selen ende doen houden hueren marctdach in de weke van alrehande saken, also vry ende in alsulcker voegen als sy dien hier voermails plagen te hebben, ende also een heercomen is ende geweest heeft; ende dat wy van den brode, dat ter selve marct gebracht sal werden, dair wy een wyl tyts tvierendetwintichsten broet af hebben doen nemen, voirtane niet meer eysschen en selen, nemen noch heffen, by ons selven noch by yemanne anders in eniger manieren. Item, in der selver voegen hebben wy geloeft ende geloven onsen voirscreven luden ende onderseten, dat wy binnen onsen dorpe van Vorsele voirtane niet meer en selen laten weven noch vollen, gelyc den selven onsen onderzeten van Hoestraten, dat hier voirtyts mit openen besegelden brieve gegeven ende verleent heeft geweest. Alle argelist, quade oude ende nuwe vonde, dair mede dat dese voirseide punten of ennich van hen allen, in al of in ennigen dele, mochte gebroken, verminct ofte onrecht geinterpreteert werden, geheellic ende altemale uutgeschiden ende buutgesloten. Item, overmits dat hier boven in den punten van den brouwen, van vreemde bieren te sliten ende te vercopen, dicwile genoemt steet of mit namen verclairt die vriheyt van Hoestraten, ende sommiger mit arger subtylheyt de selve vriheyt tot haeren profite hen in toecomende tiden pinen mochten wider ende vorder te trecken dan behoirlic waer, so geven wy enen ygeliken te kennen, dat die paelsteden der selver vriheyt van Hoestraten syn de gene die hier na volgen, ende dat hen die strecken also hier na verclairt steet, gelyc men t van ouden tiden hier af altoes gehouden hevet ende gerekent, dat is te weten, dat de paelstede voirscreven beginnen aen die oude valbrugge ons huis of sloets van Ghelmen, ende hen strecken recht voirt tot opter Bossenryt, van den Bossenryt recht voert tot opt Tiendebeken, van den Thiendebeken recht voirt tot opten Hennenboem, van den Hennenboem recht voirt tot opten Duselberch, van den Duselberch recht voirt tot opten Ossenberch, van den Ossenberch recht voirt tot opt Moelenrat van Laren, ende van den selven Moelenrade recht voirt tot op doude Valbrugge ons huys van Ghelmen voirscreven. Ende omdat wi Jan, here van Hoestraten voirgenoemt, begeren ende willen, dat alle die punten ende articulen hier boven bescreven onsen goeden luden ende onderseten van Hoestraten volcomelic gehouden werden in alle der manieren dat sy boven verclairt ende gespecificeert syn, niet dair inne verwandelt, achtergelaten noch uutgesceyden, soe hebben wy voir ons selven, voir onse oire ende nacomelingen, heren van Hoestraten, onsen segel aen desen openen brief doen hangen. Ende hebben om de meere vesticheyt wille, voert gebeden den eersamen, wisen ende besceydenen luden, onsen lieven ende geminden vrinden, scepenen ende rade der goeder stat van Bruessel bovengenoemt, want wy tot haerre goeder vermanissen ende by haeren rade ende toedoen, onsen voirscreven onderzeten dese voirscreven punten gegeven, verleent ende geloeft hebben, dat sy haerre statsegel mitten onsen, alse getugen alre

ZEGEL

van Jan V van Cijck,
heer van Hoogstraten

P. F. Vanden Broeck del — C Verhaart fec.

dingen voirscreven, aen desen openen brief willen hangen. Ende wy Scepenen ende Raet gemeynlic der stat van Bruessel, om dat die geboirtige ende moigende here Jan van Kuyck, here van Hoestraten, sinen onderzaten ende goeden luden der vriheyt van Hoestraten, by rade, wete ende toebrengen van ons, ende ten voirsten om der salicheyt wille synre sielen, synre voirvaderen ende nacomelingen, heren van Hoestraten, gegeven, verleent ende geloeft hevet die punten ende articulen hier boven verclairt ende bescreven ; soe hebben wy, ter beden ende begeerten van hem, ende opdat de selve punten ende articulen te bat gehouden selen bliven, den zegel ten saken der stat van Bruessel voirscreven metten sinen, alse getugen, doen hangen aen desen jegenwoirdigen openen brief, die gemaict was ende gegeven des dynsdages negen dage in Februario int jaer Ons Heren als men screef dusent vierhondert ende vive, na costume ende gewoente der stat ende des bisdoms van Camerick.

Schilderij van Minderhout.

Misschien is daarover het wetenswaardigste te vinden in de kerkrekeningen van 1640-1642 of in het verslag over het dekenaal bezoek aldaar.

In zijne bekroonde verhandeling over Antoon Van Dyck zegt J. De Potter :

« Toen Antoon's broeder, Waltman Van Dyck, de pastorij van Minderhout bediende, begiftigde hij de kerk dezes dorps met een tafereel, voorstellende *den Marteldood van den H. paus Clemens* ; althans deskundigen houden 't voor een werk van Antoon Van Dyck, terwijl de lijst der schilderijen, die genoemde pastoor bezat, nog opgeeft : eene contrefijtsel van mijnen broeder Antoon. »

A. A.

De Schilderij

van het hoogaltaar in de kerk van Minderhout.

In de vorige aflevering (bladz. 135), vraagt de heer Pieter d'Hondt wie hem kan inlichten aangaande de schilderij van het hoogaltaar in de kerk van Minderhout, de martelie van den H. Clemens voorstellende.

Ziehier wat wij er van weten :

Vóór een vijftiental jaren, hebben wij op de pastorij van Minderhout twee of drie brieven van den vermaarden Antoon van

Dijck gezien en gelezen. De toen stokoude pastoor van Minderhout had ze van een bovenvertrek naar beneden gebracht, om ons te overtuigen dat de bewuste schilderij (die van de zon veel geleden had) wel van Antoon van Dijck was.

Die brieven schreef de schilder aan zijnen jongeren broeder Theodorus, die, in Antwerpen geboren den 7n Juli 1605, op twintigjarigen ouderdom geprofest werd in de abdij van Sint-Michiel van de orde van Premonstreit, in zijne geboortestad, en den kloosternaam Waltmannus ontving. Eerst cellier in de abdij, werd de jonge witheer onderpastoor te Minderhout, daarna leeraar in de godgeleerdheid te Antwerpen en, in 1640, pastoor te Minderhout. Hij bekleedde die pastorij gedurende acht-en-twintig jaren en stierf aldaar op 25 Februari 1668.

Zoo ons geheugen ons op dit oogenblik getrouw dient, staat er in die brieven te lezen dat de wereldberoemde Antoon Van Dijck aan zijnen broeder schreef : eerst dat hij eene schilderij voor hem vervaardigde; daarna, dat de schilderij gereed was; eindelijk, dat ze was opgestuurd.

Ons inziens kan het niet betwijfeld worden dat de schilderij in kwestie van den grooten meester is. De brieven daarover zijn afdoende. Woonden wij niet zoo verre van Minderhout, wij reisden zonder verwijl naar die gemeente om de brieven van Antoon van Dijck af te schrijven. Wat spijt het ons dit vóór vijftien jaren niet gedaan te hebben ! Voor hem die het nu doen zal, voegen wij hier bij dat de brieven bewaard werden in een oud register der kerkarchieven, een *manuaal* denken wij, en dat het daaruit is dat de oude pastoor van Minderhout ze te voorschijn haalde om ze ons te laten lezen.

De heer d'Hondt vraagt wanneer de schilderij werd vervaardigd? Wij denken vóór 1635 (wanneer Antoon van Dijck terug naar Engeland trok), en in den tijd dat Waltmannus van Dijck onderpastoor was te Minderhout.

Doch de brieven van den schilder aan zijnen broeder zullen op eene afdoende wijze de gestelde vraag beantwoorden.

A. Goovaerts,
sectie-overste in het Algemeen Rijksarchief.

Brussel, 1 Juli 1890.

GESCHIEDKUNDIGE BIJDRAGEN

OVER DE

VOOGDIJ VAN MOLLE.

(Vervolg zie bladz. 164.)

Wat de vensters betreft, hiermede is men in den loop der eeuwen niet minder onbarmhartig omgegaan. Onervaren mannen hebben de handen aan de oorspronkelijke vensters geslagen, dezen op eene plaats toegemetseld, op de andere door grootere vervangen. Langs den zuidelijken kant, waar de kerk tegen de abdij sluit, zijn heden op den zolder de vormen der vensters van 1190 nog zichtbaar met stukken der steenen kroonlijst. De vensters waren van verschillende grootte; de eenen maten 1,40 meter in de hoogte en 0,90 in de breedte; de anderen slechts 0,50 in de breedte. Tot 1626 behield men die in den vorm van 1190 doch toen werden die romaansche vensters, bij het wegruimen der platte zoldering, door nieuwe, en veel grooteren vervangen. Deze eikenhouten vensters hebben op hare beurt in 1869 de plaats weer ingeruimd aan 25 ijzeren uit bovengenoemde fabriek.

Vroeger bevonden zich drie vensters in de absis, achter het hoogaltaar; sedert vele jaren heeft men er twee toegemetseld. De glasschilderingen zijn behouden, doch zij bevinden zich sedert 1867 in het kabinet van oudheden van wijlen den heer Walterus Van Genechten (1), voorzitter der rechtbank te Turnhout. Die

(1) Hij is 5 December 1880 overleden, en het kabinet werd in 1881 gedeeltelijk verkocht; een gedeelte is thans nog in het stamhuis bij den heer Glenisson-Van Genechten.

twee vensters verbeelden hoofdzakelijk de HH. Nicolaus en Norbertus.

Na het uitwendige der kerk besproken te hebben, treden wij het gebouw binnen, om ook over het inwendige eenige woorden mede te deelen.

Het inwendige der kerk waaraan verschillende abten veranderingen deden toebrengen, maakt den indruk niet dien men er, buiten den tempel, van mag verwachten. Zeer veel zou er te verrichten wezen om het eeuwenoud gebouw tot zijn oorspronkelijken staat terug te brengen. Men zal begrijpen dat gewone autaars der 17e eeuw, met hunne dikke kolommen, ruime kornissen en verkleurde marmerschildering, in eene kerk van romaanschen stijl, niet in staat zijn den kenner belang in te boezoemen óf te behagen.

De kerk heeft nog vijf altaren :

1° Hoogaltaar, waarvan boven reeds gewaagd is, en wiens kolommen in 1711 gemarmerd zijn.

2° Sakramentsaltaar (aan den noordkant in het transept), vroeger toegewijd aan den H. Herman-Joseph, blijkens het testament van Theodorus Scherens, die 3n Juni 1739 verzocht alhier begraven te worden.

3° Magdalena-altaar aan den zuidkant in het transept, luidens in 1634 uit Rome verleende privilegiën. Voorheen schijnt dit het Sacramentsaltaar geweest te zijn, zooals het loofwerk in 1890 nog duidelijk voorstelt.

4° Norbertusaltaar aan de linkerzijde des ingangs van het koor. Hier ziet men nog eene groote schilderij, voorstellende den H. Norbertus, ordestichter van Premonstreit, die het H. Sakrament knielend aanbidt.

5° Altaar van O. L. Vrouw, aan den Evangeliekant of de rechterzijde des ingangs van het koor der kanoniken. Hier is nog de H. Anna met Maria afgebeeld. Alle vijf altaren zijn van de achttiende eeuw.

Twee biechtstoelen; de noordelijke dagteekent van de XIXe, de zuidelijke van de XVIIe eeuw.

Kommuniebank van de XIXe eeuw.

De ingangdeur voor het publiek dagteekent van de XVIIe eeuw.

De marmeren grafzerk van den adellijken abt Hieronimus (1). Raveschoot van Capelle (1726) is deels uit grijs, deels uit wit marmer vervaardigd en stelt in 't midden eenen engel voor, aan weerskanten acht wapenkwartieren der vaderlijke- en acht der moederlijke zijde van den abt. Aan den voet is gegraveerd : *Joannes Claudius de Cock invenit et fecit anno 1726, Antverpia.*

Het koorgestoelte. Ter gelegenheid dat het klooster in 1621 van zijn stamhuis Floreffe onafhankelijk en tot eene abdij verheven werd, plaatste men in de kerk een nieuw eikenhouten koorgestoelte, met 20 boven- en 12 benedenstallen, in vier rijen gerangschikt. Het is met fraai beeldhouwwerk, zooals engelenkoppen, versierd.

De eiken leuning van het koor onder den toren en de eiken kast des orgels dagteekenen van de XVIIe eeuw. Deze kast werd in 1712 gemaakt door den Minderbroeder Cornelius van Cromwyck voor 740 gulden. De vroegere orgelpijpen zijn in 1796 deels naar Helmond, deels naar Luiksgestel (2) gebracht, uit vrees voor de Fransche omwenteling. Daar de kerk van Luiksgestel in den nacht van 31 maart en 1 april 1840 de prooi der vlammen werd, gingen ook die pijpen verloren met nog vele schilderijen en kostbaar beeldwerk van de abdij.

Het nieuw orgel in de oude kast is ten jare 1872 door Leonardus Drijvers, geboren te Vlijmen, begonnen, later door Anto-

---

(1) Hieronimus R. van C., zoon van Robert, heere van Voorde en Catharina-Maria Standaert, is te Vierlingsbeek in Noord-Brabant geboren, geprofest 5^n^ februari 1679 te Postel, in 1683 priester gewijd en, na 17 jaren te Luiksgestel de herderlijke bediening uitgeoefend te hebben, in 1704 abt gemijterd. Deze waardigheid bekleedde hij tot aan zijnen dood.

De abt heeft zijn wapen, met de kenspreuk *Incertus cano cras* gevierendeeld ; het 1^e^ kwartier (dat van zijnen vader, of eene woordspeling op zijnen familienaam) in goud 3 raven van sabel ; 2° in lazuur 3 standaardjes (eene zinspeling op den naam zijner moeder) van zilver, 1 in paal en 2 in een St. Andrieskruis ; 3° in zilver een ankerkruis van sabel, vergezeld van 7 blokjes van sabel, 4 tusschen de armen, 2 aan 't bovenstuk en 1 in paal aan den voet ; 4° in zilver 2 getinde balkstrepen van keel, de boord uitgetand van 't zelfde. Wellicht is het woord *cras* in de wapenspreuk, eene zinspeling op het *krassen* der raven—Raveschoot. Men vindt dit wapen nog op den band van een vijftigtal folianten der abdij, en op een kunstvolle miskelk van zilver, op eene zilveren ciborie en op zijn geschilderd portret, dat deskundigen een kunststuk roemen.

(2) Beide parochiën behoorden toen aan Postels abdij en werden ook door hare leden bediend.

nius Vingerhoets, uit Hilvarenbeek, voortgezet en eindelijk door Drijvers met medewerking van Vingerhoets in het begin van 1885 voltooid. Het orgel was in 1872 voor 8930 franken aanbesteld. Het bestaat uit 2 klavieren en 1 pedaal, heeft in het groot-orgel 14 spellen met ongeveer 1000 pijpen, in het klein-orgel 9 spellen met 549 en in het pedaal 7 spellen met ruim 200 pijpen. Al spoedig kwamen kunstenaars het orgel keuren o. a. in februari en april 1885. In de laatste maand waren het Tilbourghs professor van het Conservatorium te Brussel en Hilarius Couwenbergh reguliere kanonik van Averbode en lid van voornoemd Conservatorium.

Het volgend verslag lezen wij in *Het Vlaamsch Heelal* 1885, uitgegeven te Borgerhout-Antwerpen :

Over eenige dagen hadden wij het genoegen het nieuw orgel te hooren, dat door Drijvers (gevestigd te Rotselaar) in de abdij- en parochiekerk van Postel is geplaatst. De indruk van het voorspel trof ons. De diepe en ronde grondtonen, zoo malsch maar toch zoo krachtig en doordringend ; de flinke aanspraak der *bombarde*, *sousbasse* en *trompetten*, waarbij zich de zachte en ingrijpende tonen der *discante* zoo helder en schoon deden onderscheiden — zonder geschetter of geschreeuw — kortom, het ernstig spel maakte op ons den besten indruk ; en wij waren reeds volkomen overtuigd, dat wij een goed speeltuig voor ons hadden.

Bij de variatiën die het volspel opleverde, waren wij opgetogen bij de slepende en strijkende tonen der *violine*, der *viola di gamba*, enz. welke daar plotseling een prachtig orchester neertooverden, waarbij de heldere tonen der harmoniumfluit bijtijds als zoovele zuivere pareltjes door het gewelf deden zweven.

Het zou ons te ver leiden een volledig verslag te geven van al de bijzonderheden van het instrument, waarmede wij ons twee volle uren hebben beziggehouden. Wij eindigen dus met volmondig te bekennen, dat elk register zijn eigen karakter volkomen weergeeft, en dat er in 't geheel eene harmonie ligt die men zelden aantreft.

Wij wenschen den heer Drijvers geluk, en nog meer de heeren der abdij en de inwoners van Postel met het prachtig speeltuig, waarmede de kerk verrijkt is, en waarvan zij nog lang een zalige en zachte voldoening kunnen genieten.

L. B.

Aan weerszijden van het orgel en van het hoogaltaar ziet men kapiteelen van hoogst merkwaardig beeldhouwwerk der XII[e] eeuw.

Tien reprisen (1) vangen de bogen van het kerkgewelf op, ze

(1) Volgens sommigen bestaat er geen betere nederlandsche uitdrukking dan *reprise* voor *modillon*; 't zij een *cul-de-lampe* of een *corbeau*. Hier wordt *cul-de-lampe* bedoeld. Reprisen als die van Postels kerk vindt men in België (zoover ons bekend is) alleen te Herent, bij Leuven, in de kapelkerk te Brussel, in S. Geertrui te Nijvel en te Sluis bij Tongeren. Men kan hierover verder raadplegen : Viollet-le-Duc, *Dictionnaire raisonné de l'Architecture*, op letter C.

Voornoemde reprisen en andere afbeeldingen der kerk hebben wij ingelascht in de *Dietsche Warande*, 1888, n° 3.

zijn gepolychromeerd en stellen meestal bloemen en vruchten voor. Ten jare 1869, bij het plaatsen van nieuwe vensters, heeft men die veelkleurige versierselen achter eene kalklaag ontdekt.

De vraag is of de geheele kerk met al het beeldhouwwerk niet geschilderd is geweest? Zoolang de hand niet werkt om de overige bepleistering weg te nemen, blijft dit een raadsel. Wij hellen over tot de bevestiging der vraag. Waarschijnlijk heeft de witkwast de kleurenpracht en het beeldhouwwerk van wanden, pilasters en gewelven verborgen om het gebouw, van dit sierlijk kleed beroofd, in waarde te doen dalen en het alzoo tegen den vernielingsgeest te behoeden. Dat deze vrees der Norbertijnen voor de kerk niet ongegrond was, blijkt ten klaarste uit de vele slagen die op het aangrenzend klooster gevallen zijn. De religieuzen werden meermalen verdreven en moesten elders een gehuurd dak vragen, toen men hunne kelders en kamers uitroofde. Ja, nog bij den dageraad der XIX[e] eeuw verdwenen twee vleugels der abdij onder den moker der Franschen, die echter in 1873 weer opgebouwd zijn en de abdij andermaal tot een schoon vierkant maken.

Wij bespreken nog twee voorwerpen dezer kerk, die wel verschillend van kunstwaarde, maar voor het tijdperk wat zich daarin afspiegelt beiden zeer merkwaardig zijn; te weten *de aloude kandelaar* (1) der abdij en *de zilveren pax*. *De aloude kandelaar*.

Deze kandelaar heeft in sommige kunstgalerijen afgietsels. De abdij liet, in het belang der kunst, ten jare 1884 van dien kandelaar een afgietsel nemen, om het in het Rijksmuseum te Amsterdam te plaatsen, waar men het buitengewoon, goedgelukte afgietsel terecht als een belangrijke aanwinst beschouwt. Ook het museum van het Klein-seminarie te Mechelen bezit sedert 1864 een afgietsel, maar minder gelukkig.

Naar 't oordeel van de beste oudheidkundigen stamt de kandelaar uit de school van Dinant, in de twaalfde eeuw, toen de

(1) Hij is, op het verzoek van kunstlievende personen, door de Norbertijnen van Postel in 1888 verkocht voor tienduizend franken aan het *Musée royale des Antiquités et des Armures* te Brussel. Wij hebben de afbeelding van dien kandelaar in de *Geschiedenis van Postel*, maar beter in het *Tijdschrift van Noordbrabantsche Oudheden* te Helmond 1885 en in de *Dietsche Warande* 1888 ingelascht met de noodige toelichting.

werkplaatsen aldaar, met die van Limoges, Atrecht, enz. in hunnen hoogsten bloei stonden. Oudheidkundigen brengen dit kunststuk tot 1160.

Hij is uiterst zuiver gegoten en slechts op weinige plaatsen met de graveerstift bijgewerkt. De voet, in driekanten vorm, en uit één stuk, tot daar, waar het *à jour* vervaardigde loofwerk van de schacht begint, loopt uit in drie gestiliseerde, gevleugelde draken, waarvan schouders en rug rijk in reliëf versierd zijn en de staarten in kunstig loof- of bladwerk omhoog krullen.

De vlakken, tusschen de draken, zijn versierd met ranken, die op elk der vlakken drie medaillons omvatten. Elk medaillon vertoont eene of twee zinnebeeldige figuren.

Een vlak vertoont ons den doop van Christus door den H. Joannes in den Jordaan; Christus heeft den nimbus of stralenkroon op het hoofd. De beide andere medaillons stellen twee knielende mannen voor, gekleed in pijen met over het hoofd getrokken kappen; elk ledigt een urn, waaruit water stroomt, de Tigris en de Euphraat verbeeldende. In een ander vlak ziet men bovenaan Christus als leeraar, in zittende houding, gekleed in een rok, en loshangenden mantel, het hoofd omkranst met den gekruisten nimbus, de rechterhand zegenend opgeheven, en in de linkerhand een gesloten boek houdende. Hieronder ziet men eenen knielenden man blootshoofds, gekleed in een rok, in de rechterhand een opgeheven, zware knots, en in de linkerhand een schild houdende. Tegenover hem is een hert afgebeeld. Zonder twijfel is hier de H. Hubertus bedoeld, de patroon van de omstreken waar de kandelaar gemaakt is. In het derde vlak vindt men bovenaan Christus als beheerder van 't heelal, zittende, gekleed in een rok en loshangenden mantel, het hoofd met den gekruisten nimbus omkranst, en in de rechterhand de zon, in de linker de maan houdende. Hieronder bevinden zich twee krijgers knielend tegenover elkander, de een gekleed in een ijzeren maliënkolder met overkleed en eene over het hoofd getrokken, ijzeren kap; de andere in een rok, het hoofd gedekt met een ijzeren helm. Beiden houden met de rechterhand eene zware knots opgeheven en dragen in de linkerhand een rond schild.

(Wordt voortgezet).

Grobbendonk

tijdens de Fransche Omwenteling.

(Vervolg zie bladz. 147).

IV.

« Vluchtten naar Holland, Henricus Van Eyck, pastoor van Vorsselaar en J. B. Boonen, pastoor van Pulle en verbleven daar omtrent drij maanden na welke zij terugkeerden. Intusschentijd bleven ondanks vele gevaren J. B. Verwimp onderpastoor te Pulle, L. J. Devries, onderpastoor te Vorsselaar, met mij vertrouwen in den Heer. Vluchtten insgelijks J. A. Dens, pastoor van 't Beggijnhof te Herenthals, item J. C. Wellens onderpastoor aldaar, Henricus Kerselaers van Bevel en anderen uit ander plaatsen » (1).

V.

« De 20^n^ en den 21^n^ Juli van het jaar 1798 zijn eindelijk de kruisen gedaan van de kerk (in welke men den voet niet meer heeft mogen zetten sinds zij den 29^n^ October 1797 was gesloten) en van den toren door zekeren Van Dyck, schaliedekker te Herenthals, en eenige helpers. Dien dag werden insgelijks verschillende kapellekens afgebroken, onder andere dat nabij 't kasteel, 't welk de rentmeester van den hertog te Herenthals, een partijganger van den pastoor en der beëedigden van Herenthals, deed vernietigen; item denzelfden of den volgenden dag, dat in de Eysterleheide, item dat nabij Bouwel. »

(1) Abiere profugi in Hollandiam, Henricus Van Eyck, pastor in Vorsselaer et J. B. Boonen pastor in Pulle, ibique permanserunt circiter tres menses quo redierunt, interea temporis J. B. Verwimp, vice-pastore in Pulle, L. J. Devries, vice-pastore in Vorsselaer mecum in Dno confidentibus in angustiis multis. Aufugerunt quoque J. A. Dens, pastor Begginasii Herendalii; item J. C. Wellens vice-pastor : Henricus Kerselaers de Bevele et alii ex aliis locis. Est ergo sentire miseriam per multos dies.

Nota 2° dat het getal der beëedigden aangegroeid is, want te Lier zworen den 15ⁿ November 1797 acht geestelijken onder anderen plebaan Kerstens (hij heeft zijnen eed ingetrokken twee dagen voor zijnen dood, in 't begin van 't jaar 1800), de deken van 't kapittel, de pastoor der zwart-zusters, enz.

Te Antwerpen hebben er den 21ⁿ en den 22ⁿ Januari van het huidige jaar 1798 vier hunnen eed gedaan, onder anderen, Mortelmans en Keersmaeckers met wie ik in 't seminarie geweest ben; een genaamde Van Houtsem, op 't punt den eed te onderteekenen, de pen reeds in de hand houdend, sterft plots op 't stadhuis te Antwerpen. O ondoorgrondelijke raadsbesluiten van God! « Aan mij de wraak », zegt de Heer.

Nota 3° dat er van tijd tot tijd opzoekingen gedaan worden in de huizen door gendarmen, 't zij om kerksieraden, 't zij om de trouw gebleven geestelijken te vinden. Van daar komt het dat de geestelijken zich zeer dikwijls moeten verbergen, en dat er zich heden (7 Augustus) niet eene dezer durft vertoonen, zelfs niet aan de geburen » (1).

VI.

Nota dat men bij gelegen tijd de ouders der nieuwgedoopten moet ontbieden en raadplegen, om reden dat men anders gevaar loopt veel feilen te begaan, daar wij, om de ellendige tijden, welke

(1) Cruces tandem 20 et 21 Julii anni 1798 depositæ sunt de ecclesia, in quam ingred non licuit a die quo clausa est 29ª Octobris 1797 et turri per Van Dyck, schaliedecker et socios herendalienses. Sed et sacellula, vulgo *kapellekens* dejecta sunt, uti prope castellum quod jussit struere Lepaige Herendalii habitans, receptor ducis adhærens pastori et juratis : item vel altero die in Eysterleheyde, item prope Bouwel.

Nota 2° quod juratorum numerus accreverit. Nam Lyræ juraverunt 15 November 1797 octo ecclesiastici inter quos plebanus Kerstens (retractavit duobus diebus ante mortem circa initium 1800), decanus capituli, pastor sororum nigrorum, etc.

Antverpiæ 21 aut 22 Januarii hujus anni 1798 juraverunt quatuor, inter quos Mortelmans et Keersmaeckers, quibuscum in seminario habitavi; unus nomine Van Houtsem volens subsignare juramentum, tenens manu calamum, expirat in domo communitatis, vulgo *stadhuys*, Antverpiæ. O inscrutabilia judicia Dei! Mihi vindicta! ait Dominus.

Nota 3° quod de tempore in tempus fiat scrutatio per gendarmes in domibus ad quærendum sive ecclesiastica supellectilia sive ecclesiasticos fideles, unde sæpissime ecclesiastici sese abscondere debent ac hac die 17 Augusti fere nullus in lucem prodit nequidem vicini. »

wij beleven, enkel een peter of eene meter, den drager of de draagster van 't kind, bij 't doopsel toelaten, waaruit niet zelden volgt dat men of den naam der moeder niet kent, of zaken welke met meer zekerheid dienden geweten.

Nota daarenboven dat op 't einde der maand September of in 't begin van October de roerende goederen der kerk, welke men « geinventorieerd » noemt, verkocht zijn en nog verkocht worden. 't Een kanton echter loopt in dat opzicht 't ander vooruit » (1).

VII.

« Rond den 16ⁿ October van dit jaar (1798) werd in ettelijke kantons en andere plaatsen 't besluit afgekondigd betrekkelijk de militaire conscriptie der jongelingen van 20 tot 25 jaar inbesloten. Hieruit ontsproot gemor, kwamen oproer en samenscholingen voort, eerst in Vlaanderen en aanstonds daarna in Brabant. Vermelde jongelingen kwamen van alom uit de dorpen bij elkander, zoodat zij voor den 28 October geheel de Kempen, — Herenthals, Turnhout, Molle, ook Lier, — alhoewel schier zonder wapenen doch vooral zonder poeder en lood, op zes dagen afdeden en overal waar men het doen verdwijnen had, het kruis herplantten.

Op zondag 28 October zijnde de HH. Apostelen Simon en Judas, kwam het te Herenthals tusschen Fransche soldaten — twee honderd ruiters en vijf honderd voetgangers, voorzien van kanons — en die jongelingen, misschien wel dubbel sterk in getal, doch zonder kanons, tot een hevig treffen. Ongeveer 25 jongelingen sneuvelden en rond de 12 werden door de Franschen gedood. De Franschen, meent men, hadden wel honderd dooden en gekwetsten. Te half drij nanoen, een uur omtrent na den slag, staat Herenthals in brand, 't

(1) Nota quod tempore opportuno parentes baptizatorum consulendi et advocandi sunt, quia alias periculum est, multa fore ut desiderentur cum non admittamus in baptismo ob temporum calamitates nisi unum vel unam portantem infantem, unde contigit sæpe ut nesciatur vel nomen matris vel aliud quid exactius.

Insuper nota quod in fine mensis Septembris vel initio Octobris vendita sint et adhuc vendantur mobilia ecclesiæ inventoriata, ut dicunt, sed unum aliud canton præcedit.

welk door de Franschen afgestookt wordt van aan 't Gasthuis, dat ongedeerd bleef, tot aan de vroegere Augustijnenkerk. » (1).

VIII.

« De Franschen vertrokken uit Herenthals tegen den avond en gedurende geheel den nacht tusschen den 28ⁿ en den 29ⁿ october worden hier op de Bieste (2) te Grobbendonk door dezelfde Franschen de huizen geplunderd. 't Vrouwvolk vooral had in verschillende huizen (de mannen uit vrees gevlucht zijnde) veel van de geweldenarijen dier Fransche overweldigers te lijden, maar 't heeft heldhaftig weerstand geboden, als de wonden in 't gezicht, aan de borst, enz. het bewezen. Niet eene werd, zegt men, ten volle verkracht, alhoewel het geweld onverpoosd geheel den nacht tot 's morgens zeven ure, toen zij vertrokken, heeft voortgeduurd; maar de Franschen, namen al de gouden en zilveren oorringen, kruiskens en herten mede. Velen, zoo mannen als vrouwen, behielden enkel 't hemd en de kleederen welke zij aan hadden, derwijze dat de Franschen, zoo in geld, huisraad, sieraden enz., voor meer dan vier duizend gulden (3) in ons dorp stolen. — Droevig, ellendig was het dit alles te hooren en te

---

(1) Circa 16 Octobris hujus anni publicatum est in aliquibus *cantons* et locis edictum conscriptionis militaris juvenum seu adolescentium ætatlis a 20 anno usque ad 25 inclusive. Hinc murmura, tumultus et similiter conventiones primo in Flandria et statim in Brabantia, ut juvenes prædicti ex pagis convenere, ita ut ante 28 Octobris totam Campiniam — Herenthals, Turnhout, Molle, Lyram quoque — licet parvo conflictu perlustratam, fere sine armis sed præsertim sine *poeder* et *loot* plantantes crucem publicam in singulis locis, ubi depositæ erant, per sex dies perfecerint : sed 28ª Octobris, die dominica, in festo S.S. Apostolorum Simonis et Judæ inter milites gallos ducentos equites et quingentos pedestres cum *canons* et inter juvenes multo forte duplo numero sed absque *canons* acriter Herendalii dimicatum est : ceciderunt ex juvenibus circa 25 et circa 12 juvenes a gallis occisi sunt. Ex Gallis ceciderunt et vulnerati putantur circa centum. Medio tertiæ post meridiem ardet Herendalium post conflictum quasi per horam et incenditur a Nosocomio quod intactum mansit usque ad Augustinianorum quondam templum.

(2) De *Bieste* is 't eigentlijke dorp van Grobbendonk tegenwoordig. Vroeger was het slechts een gehucht der parochie van Ouwen. De parochiale kerk bevond zich tot rond 1760 a 1770 in het veld, half weg tusschen het huidig dorp van Grobbendonk en dat van Pulle. De tegenwoordige kerk was vroeger de kapel van de H. Maria Magdalena, toebehoorende althans in het begin der XVIᵉ eeuw aan het Godshuis van denzelfden naam, welk op 't oogenblik nog bestaat, en in de XIVᵉ eeuw door eene zuster van Arnold Van Craynhem, heer van Bouwel en Grobbendonk, gesticht werd.

(3) Volgens een stuk van 1822 in de archief der gemeente berustend, bedroeg de bevolking van Grobbendonk in 1797 slechts 847 zielen. Zoo men in aandacht neemt dat de bevolking der verschillende gehuchten welke Grobbendonk bezit hierbij gerekend is, en dat natuurlijk de inwoners der Bieste op voorhand wel zullen verborgen hebben wat zij konnen, kan men opmaken hoe deerlijk die Fransche « Alverlossers » het er hier toen moeten afgemaakt hebben.

zien, want ik getuig wat ik des nachts gehoord en des morgens gezien heb » (1).

IX.

Nota van den 1e Januari 1799.

« Den 1e Januari 1799 's morgens omtrent half negen, kwamen zoo wat dertig Fransche soldaten te voet uit Herenthals hier aan. Zij deden huiszoeking in den Leeuw, bij den secretaris en bij den geneesheer in mijn huis (2). Terwijl dit geschiedde, gebood of vroeg mij de rentmeester van den hertog — een aanhanger van den beëedigden pastoor van Herenthals die terzelvertijd van Herenthals was gekomen, — het kasteel te verlaten, en ingevolge van dit bevel ben ik over de Aa, welke juist toegevrozen was, vertrokken, onder het oog van verschillende personen die het bevel hetwelk ik gekregen had niet kenden, evenals van vele andere die het kenden en die van medelijden tranen stortten. O droefnisvol nieuwjaar! » (3).

X.

« Met geweld dwingt men de jongelingen soldaat te worden,

(1) Galli ex Herendalio abiere ad vesperam ac toto tempore noctis a 28a ad 29 Octobris hic in Bieste in Grobbendoncq ab iisdem gallis domus spoliantur ; fæminæ in aliquibus domibus (masculis præ timore in fugam redactis) quasi vim passæ sunt a belluabus gallis, sed heroice restiterunt, ut monstrarunt contusiones in facie, in pectore etc. et ut putamus nulla violata vel perfecte cognita fuit, quamvis absque intermissione vis duraverit usque mane hora septima discessus, sicque per totam noctem ; sed abstulerunt inaures, cruces, corda aurea et argentea ; multi et multæ unum tantum indusium ac vestes quibus coöperti erant tenuere sicque ut abstulerint galli tam in nummis quam suppellectili, ornamentis etc. plus quam quatuor mille florenos ex hoc pago.

Erat ergo audire et videre miseriam, attestor qui tempore noctis audivi et mane vidi.

(2) Het huis den eerw. heer C. L. Peeters vroeger toebehoorende, staat juist tegenover het tegenwoordig oudmannenhuis. Het is een groot gebouw thans in werkmanswoningen veranderd en toebehoorende aan den heer dokter J. de Ram, gehuwd met dame Catharina Vranckx, dochter des geneesheers, van wien er hier in den tekst spraak is. Men noemt het gewoonlijk de « groote kazerne. »

(3) Nota 1a Januarii 1799.

1a Januarii 1799 mane hora quasi medio nonæ circa triginta milites galli pedestres ab Herendalio venerunt et scrutaverunt quasi in Leone, apud secretarium, apud medicum in domo mea. Dum hæc peragebantur, eodem tempore veniens ab Herendalio receptor ducis, ille famosus Lepaige, adhærens pastori Herendaliensi jurato — me e castello discedere jussit vel rogavit et ex mandato ipsius super glaciem fluvis Aadœ transivi, multis videntibus sed nescientibus mandatum, aliquibus istud scientibus, lacrymantibus et compatientibus. O infelicia anni primordia !

namelijk die der vijf klassen welke den 22^{n} September, dit is den 1^{e} Vendimaire, of 't begin van 't republieksch jaar den ouderdom van twintig jaar hadden bereikt. Van degenen die zich verbergen of vluchten, nemen zij of vader of moeder, of broeder of zuster gevangen. Alzoo voerden zij hier den 13 Januari als borg ieder of voor een zoon of voor een broeder, twee vaders, twee moeders en twee zusters weg naar Herenthals, waar de vaders in de gevangenis werden opgesloten en de moeders en de zusters in eene kamer, totdat de jongelingen die gaan vluchten waren zich zouden komen aanbieden, die dan ook wezenlijk verschenen en zich aanboden om soldaat te worden en alzoo degenen die in hunne plaats gevangen waren, te verlossen. En op die wijze zijn er vijf jongelingen hier uit 't dorp met geweld naar 't leger weggevoerd. Zij werden onderwege telkens bij iedere halte in de gevangenis opgesloten totdat zij in het leger waren » (1).

(1) Juvenes vi coguntur militare, scilicet ex quinque classibus, hoc est qui 22^{a} Septembris seu initio anni reipublicæ, 1^{a} vendimaire, ætatis annum vigesimum compleverant. Illorum qui se absentant vel aufugiunt captivos ducunt sive patrem, sive fratrem, si matrem aut sororem, atque 13 Januarii hinc abduxerunt duos patres, duas matres ac duas sorores unusquisque vel unaquæque pro suo filio aut fratre aufugo. Abducti sunt Herendalium, ibique patres missi in carcerem, matres vero et sorores in quadam camera seu cubiculo, donec venirent aufugi juvenes, qui et comparuerunt et obtulerunt se in militiam ut librarent captivos suo loco. Et ita quinque juvenes ex hoc pago hac vi ad castra sequenda abducti sunt, semper In locis ubi quiescunt carceribus includendis usque pervenerint in castra.

De Slag der Thielenheide.

24 Januari 1597.

Onovertroffen hoofd! men zag op de open velden
Uw krijgskunst even diep, uw krijgskunst even stout.
Getuigt het Thielsche heide, en torens van Turnhout!
Waar Varax' ruitren eens zoo hoog de borsten droegen,
Straks Maurits' honderden hun duizenden versloegen,
En Neerland riep : « Hij zag, Hij kwam, God overwon! »

DA COSTA.

Al de geschiedschrijvers van den tachtigjarigen oorlog vertellen omstandig het gevecht der Thielenheide, dien eersten veldslag door Maurits van Nassau gewaagd en gewonnen. Bor, Metteren, Grotius, van Reyd, kardinaal Bentivoglio, de Franschman de Thou, enz., deelen er allerlei bijzonderheden over mede welke niet altijd zeer nauwkeurig, althans moeilijk overeen te brengen zijn. Dichters hebben de victorie van prins Maurits, gevierd; het Nederlandsche volk heeft er lang van gezongen; nog heden leeft bij de Kempische boeren de sage van het bloedbad in de heide voort. Uitstekende kunstenaars hebben den kamp met de etsnaald weergegeven (1) en in prachtige historiepenningen vereeuwigd.

In den jongeren tijd hebben ook onze Kempische schrijvers, L. VAN GORKUM in de *Beschrijving van Turnhout*; P. J. HEUVELMANS, de betreurde archivaris onzer stad, in *de twee Reizigers*, Dr R. SNIEDERS, in zijn gekenden roman *De hut van Wartje Nulph*, dat verlokkelijk voorwerp behandeld.

Vóór eenige jaren waren wij zoo gelukkig bij toeval de hand

(1) Onze stadgenoot, de heer K. Merten-Nuyens, bezit in zijn kabinet eene plaat van Jan Luyken voorstellende *den Slagh van Turnhout in den jaere* MDXCVII.

te leggen op een uiterst zeldzaam stukje van Hollandschen oorsprong, dat den 12n Februari 1597, achttien dagen na Maurits' victorie, werd in 't licht gegeven. Het draagt geenen naam van drukker. Wij deelen het hieronder mede. 't Is een sober, om zoo te zeggen officiëel relaas van den slag der Thielenheide en schijnt meer bijzonder voor de zuidelijke provinciën te zijn geschreven. Of het stuk ook in andere talen werd overgezet, is ons niet met zekerheid bekend; maar wij weten dat er in 1597 te Lyon een Fransch verhaal van den slag van Thielen is verschenen.

E. T.

Turnhout, Juni 1890.

WARACHTICH DISCOURS *vande Heerlicke victorie die God den Heere Almachtich* den xxiiijen Januarij des jaers xvc sevenentnegentich, heeft verleent den Deurluchtigen hoochgebooren Fursten den Heere Maurits gebooren Prince van Orangien, Grave van Nassau, Marquis vander Veere, ende Vlissingen, etc. Capiteyn Generael van het legher der Heeren Staten Generael vande vereenichde Nederlande*n*, int doe*n* vertrecken, verslaen, ende dissiperen vanden leger des Conincx van Spangiën, gecampeert inde Heerlickheyt van Tournhout, inde maent van Decembri te vooren, by ordre vanden hoochwaerdichsten ende Deurluchtichsten Cardinael Albertus Eertshartoge van Oostenrijck.

Naer dat de Deurluchtige Hoochghebooren Furst Maurits gebooren Prince van Orangen, Grave van Nassau, etc. uyt verscheyden advijsen seeckerlijck verstaen hadde, dat de deurluchtichste Cardinael Albertus Eertshartoge van Oostenrijck, of doer heymelicke aenslagen, ofte anders mit gewelt in dese*n* winter-saisoene yet groots te attentere*n* voorgenome*n* hadde, tot nadeel vande vereenichde Landen, hebbende tot dien eynde inde maent va*n* December xvc zessentnegentich syn Leger geslagen inde Heerlicheyt van Tour*n*hout (1), bestaende va*n* vier Regimenten voetvolcx : Te weten, een

(1) Waarom eene onbemuurde plaats als Turnhout, midden in eene verwoeste landstreek en op geringen afstand van de vesting Breda gelegen, aan 5000 man en 800 paarden als winterkwartier werd aangewezen, laat zich niet raden. Wilde de Spanjaard een inval in Holland doen en om Breda of Geertruidenberg het beleg gaan slaan? Zoo iets was in 't gure jaargetijde kwalijk doenbaar. Meer gegrond schijnt de gissing dat Varax een aanslag op het eiland Tolen beraamde, wat door 't bevriezen der rivieren misschien gelukken kon.

Regiment Neapolitanen vanden Marquis van Trevic, daer onder meer als vyff hondert geappoincteerde waren, meest geweest zijnde officiers van veele affgedancte vendelen, het Regiment vanden Grave van Sults versterct met een ander Duytsch Regiment daeronder by reductie mede gestelt, mitsgaders twee walsche Regimenten vande Colonellen la Barlotte ende Coquel, in wiens plaetse gestelt was de heere van Hachicourt, welke twee Regimenten zedert de maent van September lestleden merkelijc waren versterct in plaetse vanden gheenen die inde belegeringe van Hulst gebleven waren (1), ende vijf Compaignien Ruyteren, als van Nicolas Basta, Don Jouan de Cordua, Alonzo Dragon, Grobbendonc, ende Gousman, wesende over alle tzelve Crychsvolck als generael Commandeur gestelt de Grave van Varax Heere van Balanson, ende deur bevel vanden hoochgemelten Cardinal-Eertshartoge meer andere Compainien Spangaerden ende van andere natien soo te paerde als te voet, mette nootlicke behouften tot eengroot exploict van oorloge derwaerts gedestineert ende gelast te marcheren, soo hadde zyne Ex^tie^ by hem selven tot meermael overleyt hoe hy aldaer best ende zekerst ten dienste vande gemeene saeke ende bescherminge vande Landen, Steden, ende goede ingesetenen van sijnen Gouvernemente des vyandts aenslagen voorcommen ende breken soude, daertoe te meer geneycht zijnde, om boven der Landen dienste ende afbrec des vyandts, deur Godes genade mit een extraordinaris preuve van zijnder zyde te geven een goet beginsel de loffelijcke verbintenisse in de maent van November lestleden tusschen de Co^e^ Ma^ten^ van Vranckrijck ende Engelant mette vereenichde Nederlanden ghemaect. In dese hoochwichtige Deliberatie beyegenden zijne Ex^cie^ groote swaericheden, niet alleen van wegen d'ongelegentheyt des tijts, als wesende midden inden winter ende het weder seer ongestadich, den eenen dach tot vriesen, den anderen tot doyen gestelt : maer oock hoe het volck van oorloge van omtrent dertich mijlen weechs vanden anderen verscheyden uyt diversche Frontiersteden ende Stercten te water op ende af mette nootlijckheden tot uitvoeringe van zijn voornemen ter bequamer plaetse secretelic gebracht soude mogen worden. Dan eyntelyck resolveerde zijne Ex^cie^ voorde stadt Geer-

(1) Het beleg van Hulst (Augustus 1596) had aan 6000 Spanjaarden het leven gekost.

truydenberghe uyte garnisoenen van omtrent vijftien mijlen boven beoosten, ende vyfthien mijlen beneden bewesten deselve stadt, ende voorts uyte andere naestghelege*n* plaetssen binnen acht dagen byden andere*n* heymelijck te doen vergaderen omtrent zes duysent soldaten te voet en*de* te paerde mit eenige stucken geschuts, ende al 't geene vorden tot zijn voorneme*n* noodich was. Te*n* geraemde*n* dage was by myn heeren State*n* Generael over alle de vereenichde Nederlande*n* geordonneert eenen gemeene*n* biddach gehoude*n* te worden, om God de*n* Heere almachtich te bidden om zijne Godlijcke genade ende zeege*n* tot alle*n* saecken den welstant der vereenichde lande*n*, ende den ingesetene*n* der selver betreffende : En*de* sonderlinge omme der vyande*n* aenslagen teghens dese Landen te schande te maecken, ende zijnder Ex^{cie} voornemen daertoe te zeghenen, dewelcke wel wetende wat een groot verscheel dattet zy de feyten van wapenen van sulke Importantie en*de* gewichte te beleyden ende uyt te rechten by hem selve*n* ofte die yema*n*t anders te bevelen, was gedelibereert de*n* xxij^{n} Januarij precijs hem selven in persoon te vinde*n* binnen Geertruydc*n*berge voornoemt, omme des anderen daechs met Ruyteren ende knechten twee halve Cortouwen ende eenich Veltgeschut van Geertruydenberge te vertrecke*n*, en*de* over dach ende nacht in goede ordre te marcheren nade*n* vyandt, zulcx dat hy inden morge*n*sto*n*t den xxiiij^{en} Janarij deses jaers xv^{c} sevenentnegentich des vyandts Leger in Tournhout mit gewelt mochte bestoocken, ende deur Godes zeegeninge mit het goet debvoir va*n*de Heere*n* Oversten, Ritmeesteren, Capiteynen, Officieren en*de* Soldate*n* de*n* vyant daer uyt te veriaghen, verslaen en*de* verstroijen. Mit dese Resolutie is zijne Ex^{cie} den xxj^{en} Januarij des morgens uyte*n* Haghe gescheyde*n*, vergeselschapt bove*n* zijn ordinaris gevolch byde*n* welgheboore*n* Grave van Solms en*de* de*n* Heere Francoys Veer, en*de* des andere*n* daechs den xxij^{en} gearriveert tot Geertruydenberge alwaer te*n*selfden dage en*de* genouch binne*n* twee ure*n* tijts (ontwyffelijc deur Godes merckelicke en*de* jonstige beschickinge) aengecommen zijn meer als hondert vyftich schepen gelade*n* mit soldaten en*de* crychsbehouften, so van boven nederwaerts als van benede*n* de riviere opwaerts. Ten selven bestemden dage en*de* plaetse heeft de Heere Robert Sidney Gou-

verneur der stede van Vlissingen, van wegen de Co^e Ma^t van Engelant, opt vriendelijck versouck van zynder Ex^cie. (Daer inne bethoonende, gelijck hy ghestadich in alles doet, zijn goede affectie tot zyne Ex^cie ende de gemeene saecke) hem selven daer mede gevonden in persoone soo prompt ende precijs als yemant anders, mit meer als drie hondert uitgelesen Engelsche soldaten van zijn Gouvernement, gelijck mede de lieutenant Gouverneur vande Stadt vanden Brielle die ghemeene saecke ten besten, ende zijne Ex^cie ten gevalle, willichtlijck totten selven exploicte gevonden heeft twee hondert goede Engelsche soldaten. De welghebooren Grave ende Heere, Philips Grave van Hohenloe, vryheere van Langenberch, etc., Lieutenant generael by believen vande Heeren Staten ende zijnder Ex^cie weynich tijts daer te vooren hem toebereyt hebbende om een reyse in Duytslant te doen, in zijne noodige particuliere saecken, deur het veranderlijck weder ende andersints eenighe dagen in zijne reyse verhindert, ende gecommen zijnde ten naesten opte uyterste Frontieren vande vereenichde Landen, heeft aldaer verstaen datter ordre van zijne Ex^cie gecommen was, om in alder yle onder dach ende nacht eenich volck van oorloge te paerde ende te voet te doen commen omtrent Gornchem tegens den xxj^en Januarij. Daer uyt zijne Genade (na zijne wijsheyt en ervarentheyt in saecken van oorloge ende der gelegentheden deser Landen) lichtelijck connende oordeelen dat sulke vergaderinge int midden vande winter niet en gheschiede dan om een noodighe groote ende goede saecke, heeft volgende zijne ghewoonlicke affectie, getrouwicheyt ende clouckmoedicheyt goet gevonden zijne particuliere saecken ende reys uyt te stellen, ende selffs in persoone mede te wesen by t'gheene voorhanden was. Als nu den xxij^en Januarij binnen Geertruydenberge alles wel aengecommen was. So heeft zijne Ex^cie ordre gestelt omme des anderen daechs naden vyant toe te trecken, ten welcken dage by brieven vanden Rade van State vermaent zijnde dat hij zijnen persoon niet en soude willen hasarderen, heeft daerop gheantwoort dat hy int marcheren was, naer Tournhout, om in Gods naem den vyandt aldaer te besoucken, treckende den gheheelen dach ende oock des nachts, zulcx dat hy voorde middernacht gecommen is tot Ravels omtrent een mijle van Tournhout, al-

waer hy zijn volc wat heeft doen rusten ende de leste verwacht die voorden dach al byden anderen waren (1). De Grave van Varax geadverteert van de aencompste van sijnder Ex^{cie} mit sijn macht ende geschut, in plaetse dat hij behoort hadde hem in sijn leger te verstercken, ofte sijn Ex^{cie} in goede ordre ontmoet ende een vorderlijcke plaetse van bataille gecoosen te hebben om mit zijn versch ende onvermoeyt volck te verwachten ende te vechten tegens den geenen die den ganschen dach ende nacht hadden gegetogen, ende deur de onbequaemheyt vande wegen, nat, beslijct, ende seer vermoeyt waren, twelc verre het apparenste, sekerste ende eerlijcste scheen te sijn voor hem, die reputatie hadde onder de voornaemste commandeurs (2), ende zijn regimenten ende ruyterye ten naesten by so sterck als tvolck van sijnder Ex^{cie} geestimeert ende geacht zijnde voor so goede crijchsluyden als eenige andere wesende in dienste vanden Coninc van Spangien, tschijnt nochtans dat hij deur ontsich vande tegenwoordicheyt van zijnder Ex^{cie} voorden dach sonder tromgeslach ofte ander gerucht te maecken, sijn leger verlaten heeft, wijckende naer Herentaels om hem ende zijn volc te salveren. Sijne Ex^{cie} commende metten daghe voor Tournhout, om tvoorszegde legher met gewelt aen te grijpen; ende bevindende dat de vyant die hij slach leveren wilde, al vertrocken was, heeft mettet paerdevolck den vyant nagejaecht, doende het voetvolck in diligentie volgen. Omtrent een vierendeel mijls boven Tournhout, was een deel voetvolcx van den vyant onder 't faveur van een bosch bewarende de passage over een beke (3), daer van de gront seer verre ende moyelick was, voorde ruyterie die niet dan een teffens deur ryden mochten, ende even moyelick ende becommerlick voor tvoetvolc die over eene smalle plancke ofte vlonder passseren mosten welken pas ende voordeel de vyant ghedwongen is geweest te verlaten van twee hondert musquettiers tot dien effecte

(1) Bij de Ravelsche brug werd door de Hollanders eene brandwacht geplaatst.

(2) 't Schijnt nochtans dat prins Maurits geen grooten dunk van Varax krijgskunde had.

(3) Op ongeveer 600 meter bezuiden het tegenwoordig kerkhof der stad Turnhout, juist voorbij *het Heiken* en de bleekerijen der Broekzijde, loopt de zandweg die van het Kwakkelstraatje naar het Schorvoirt leidt, over eene brug der Aa. Daar was in 1597 de eenige waadplaats dier rivier; want Varax, om door de Hollanders niet omgetrokken en van de stad Herenthals afgesneden te worden, had reeds in December de Aa nabij Thielen doen afdammen, zoodat het bosch van Grootenhout en de beemden onder water stonden en de nieuwe baan van de Graatakker naar Schorvoirt, alsook de weg van Gierle onbruikbaar waren.

bij sijnder Ex^{cie} daer gesonden, onder 't gebiet vanden heere Niclaes Veer ende Van der Aa, Lieutenant van de Guarde van sijne Ex^{cie}. waerdeur sijne Ex^{cie} den vyant vervolcht ende omtrent een mijle weechs boven Tournhout achterhaelt heeft in seker open velt (1) marcherende by regimenten omtrent hondert treden verscheyden vanden anderen : Te weten, het duytsche regiment de voorste, van Hachicourt de tweede, van Barlotte de derde, ende de Neapolitanen de vierde die den hindertocht hadden. Aen heurd^{r} rechter zijde marcheerde heur cavallerye verdeelt in drie hopen, ende vande slinke sijde waren sij bedect van tvoorszeide bosch wesende al heure bagagie voor uytgesonden. Als nu zijne Ex^{cie} (die mette helft van tpaerdevolc gedeelt in zes hoopen gebleven was achter aenden steert) sach dat de Grave van Hohenloe mit de ander helft vande Ruyterye insgelijcx in zes hoopen verdeelt soo veele gevordert hadde, dat hij den vyant chargeren conde inde zijde soo hem belast was, so heeft zijne Ex^{cie} den voirszeyden heer Veer, byden welken sich hielt de voorszeyde heer Gouverneur Sidney, bevolen mit een partye van zijn ruyterye inde staert te slaen, blijvende zijne Ex^{cie} mette reste van 't paerdevolck vast staende om henluyden 't ondersteunen ende te ververschen indien zij affgekeert wierden, soo dat ghenouch teffens ende op eenen tijt de Grave van Hohenloe, metten welcken oock doende was de Grave van Solms inder zijde, ende d'ander twee Heeren voornoemt op den steert gechargeert ende geslagen hebben mit sulcke resolutie ende gewelt dat d'ordeninge vande vyant gebroken, zijne ruyterye op de vlucht gebracht, ende voorts ruyteren ende knechten, al verslagen ende gevangen zijn die hem selven met loopen niet en hebben connen bergen. Daer ist gebleeken dat de spiessen niet houden en mochten tegens de furie vande groote pistolen ofte Chinckroers diemen noemt carrabijns, die de Ruyterye van zynder Ex^{cie} in dese tocht voerden in plaetse van Lancien. Opt velt zijn doot gebleven meer als twee duysent

(1) Drie minuten voorbij het punt waar de steenweg van Turnhout naar Gheel en de Thielenbaan elkander kruisen, vertrekt van deze laatste in eene meer westelijke richting, een herweg, de Veedijk. Tusschen den Veedijk en de groote baan ligt eene vlakte in den vorm van een driehoek; 't is het slagveld van 1597. Terwijl de Spanjaarden zich naar Thielen voortspoedden, reden de Hollandsche ruiters den Veedijk op. Hun vijand genoegzaam ter zijde gekomen, maakten zij eensklaps links ommekeer en stormden op de Spanjaarden los.

soldate*n*, ende onder de*n* selven de voorsz*eyden* Grave van Varax heurl^{e} Generael, ende wel vier hondert gevangen (1), daer veele van commandeme*n*t onder zijn, ende tot een zeker teycken van ee*n* heerlijcke victorie en*de* notable nederlage, heeft sijne Ex^{cie} daer van gebracht XXXVIJ vendelen van tvoetvolc, ende een Cornette van de ruyterye. In dit exploict van oorloge hebben sich seer lofflick en*de* eerlijck gedragen tot merckelycken dienst vanden Lande en*de* sonderlinge goet genougen van zijnder Ex^{cie} de welgebooren heere*n* de Grave van Hohenloe, de Grave van Solms, de heere Gouverneur Sidney, en*de* de heere Francoys Veer, gelijc ooc Generaelic de Oversten, Ritmeesters, Capiteynen, Officieren en*de* soldate*n* he*n* in desen wel ghequeten en*de* haren goeden wille en*de* resolutie tot des Landen en*de* sijnder Ex^{cie} dienste bewese*n*, hebbe*n* : Maer voorneme*n*tlijck en*de* boven al heeft God de Heere almachtich hier inne kennelyck gemaect dat hy de gebeden van zijn volck verhoort, zijnder Ex^{cie} voornemen gezeegent, ende der selver ende andere heere*n* en*de* crijchsluyden gemoet, wapenen, ende armen versterct heeft, tot lof en*de* prijs van zijn heyligen naem, tot bescherminge vande gedreijchde Stede*n* quartieren en*de* goede ingesetene*n*, en*de* tot brekinge va*n*de ambitieuse tyrannighe ende geweldige aenslage*n* der vyande*n* zijnder waerheyt, daar voor hy moet gedanct, gelooft, en*de* gepresen zijn inder eeuwicheyt. Naer dese schone victorie vercrege*n* mit weynich schade ofte verlies va*n* sijn volck quam zijne Ex^{cie} slapen tot Tournhout (2), daer hy sijn geschut mit ee*n* deel van sijn volc gelate*n* hadde, en*de* naer dat opt Casteel thie*n* ofte twaelf schoote*n* waren geschooten, hebbe*n* die van 't garnisoe*n* (3) t'zelve overgegeve*n* by appointeme*n*t behoude*n* lijf ende goet, welc appointeme*n*t he*n*luyde*n* getrouwelyck gehoude*n* is geweest, en*de* van daer sijn alle tvolck van oorloge (4) vertrocke*n* elc na zijn garni-

---

(1) Ongeveer 300 vluchtelingen konden Herenthals bereiken. De 400 gevangenen die door den overwinnaar naar Holland waren meegevoerd, bood Maurits Albertus aan hem tegen een losgeld weer te zenden ; doch de Spaansche landvoogd kon hun rantsoen niet betalen, en toen Maurits, niet wetende wat hij het zijne gevangenen te doen had, hem liet weten dat hij zich genoodzaakt zag hen te verdrinken of op te knoopen, dwong Albertus de Brabantsche dorpen om hem het noodige losgeld te bezorgen. En zoo was het weeral de boer die alles betaalde !

(2) Maurits bracht den nacht door op het Schepenhuis.

(3) Tachtig man, onder kapitein van der Delf.

(4) Uitgenomen een kleine bezetting die op 't kasteel bleef liggen, totdat het neutraal verklaard en aan de Turnhoutsche gilden werd toevertrouwd.

soen ende zijne Ex^cie voorspoedich weder gecommen inden Hage den achtsten dach naer dat hy daer uyt ghetogen was. Hier uyt macht voor gewis besloten werden dat God de Heere wil segenen de voorszeyde verbintenisse tusschen hare Ma^ten van Vranckrijck ende Engelandt mit dese Landen gemaect, inde welcke men verhoopt dat hen sullen begeven alle Christelicke Coningen, Vorsten, Princen ende Republijken, oock de Nederlantsche Provincien leeden Steeden ende ingesetenen onder de moetwillige Dominatie der Spangaerden suchtende, den welcken noch vrij staet hen int generael ofte particulier mette Generale Staten te vereenigen, ende alsoo doende selve loffelycke verbintenisse mede te wesen : ende dat bij goet vervolch van dese Heerlijcke victorie vande zijde van Vranckrijck, Engelant ende dese Landen, haest een ghemeene geluckige uytcompste vander oorloge diversie ofte vervoeringe van dien int Coninckrijck van Spangien, is te verhoopen, tot ruste ende verseeckertheyt vanden Coninckrijcken van Vranckrijck, Engelant, Schotlant, Denemarcken, Zweden, ende sonderlinge van Hooch ende neder Duytslant, die generalijc byde onversadelijcke Spaensche ambitie bevochten worden, ende alreede bij opinie metter herten ingesloct ende t' ondergebracht sijn. Dit is het eerste exploict van deser zijde begonst nade voorszeyde nieuwe verbintenisse ende de vrucht vande eerste maent deses jaers xv^c sevenentnegentich. Wij moeten God den Heere bidden om de continuatie ofte vervolch van zijne genade ende zeegen voor de reste van desen ende navolgende jaren, opdat alles mach gedijen tot zijns naems eere ende glorie, ende vorderinge vande gemeene Christelijcke saecke.

Grobbendonk

tijdens de Fransche Omwenteling.

(Vervolg zie bladz. 196).

XI.

« De hevigste vervolging begint van nu af aan overal te heerschen, zoodat men volstrekt al de priesters aanhoudt die men vinden kan en die hunnen eed niet gedaan hebben, zooals 't geval geweest is met eenige dommerikken (1) die zich in hunne huizen of anders hebben laten gevangen nemen. De soldaten hernieuwden in gevolg dikwijls hunne opzoekingen, b. v. te Herenthout, te Bouwel enz., in een woord, in al de kantons maar in 't een strenger dan in 't ander. Ook de wereldlijke jongelingen, die den ouderdom van 20 tot 25 jaren hebben, zijn niet vrij, zoo zij niet opgeschreven zijn of zich niet aangeboden hebben voor de milicie. De ellende is dus algemeen. Nog al : zij houden in de dorpen de bijzonderste burgers aan als gijzelaars voor de voortvluchtige jongelingen. Verschillende huisvaders dezes dorps, onder andere, Cornelius Dieltjens (2), Cornelius Delen, beide op de Bieste en Jan Verhelst op de Dobbelhoeve te Eysterle woonende, hebben verschillende weken hunne huizen verlaten, met geheel hun huishouden, vrouwen en kinderen vluchtende en hunne

(1) Deze benaming is zeker wel wat streng. Had b. v. de eerw. Schrijver het ongeluk gehad te huis te zijn, toen eenigen tijd later, namelijk den 16e September daaropvolgend, de Franschen bij hem huiszoeking kwamen doen, had hij er doodeenvoudig ook aan geweest, juist gelijk de ongelukkigen die hij hier den naam van « dommerikken » geeft.

(2) De eerw. heer J. L. Peeters schrijft den naam van Cornelius Dieltjens mis. Het moet zijn Cornelius Dieltiens. Deze was de grootvader van den heer Jos. Dieltiens die op 't oogenblik nog te Grobbendonk woont. Volgens deze laatste mij zegt, heeft hij dikwijls van zijn ouders en grootouders hooren vertellen dat de commandant der soldaten welke Grobbendonk 's nachts na den slag van Herenthals plunderden aan zijn grootmoeder gezegd had, dat zoo zij een kanon- of geweerschot hoorde, zij met al de hare moest vluchten, wijl zij (de Franschen) orde hadden bij den minsten wederstand alles neder te blaken en te vernietigen.

koopwaren, inboedel en vee in steek- of aan de zorg der geburen overlatende (1). »

XII.

« Van de 509 kommuniekanten, uit welke het getal der parochianen van Ouwen (2) dit jaar bestaat, hebben er 500, nu hier dan daar, in verschillende bijzondere huizen, bij mij te biechten geweest en hunnen Paschen gehouden.... (3) 4 hadden elders gebiecht. Dus in 't geheel heb ik 504 Communies gegeven.

Bovendien hebben uit de buurt bij mij te biechten geweest en hunnen Paschen gehouden tusschen de 90 en de 100 Herenthalsenaars die geene gemeenschap wilden hebben met de beëedigden. Uit Santhoven, waar de geestelijken gevlucht waren, item uit Bouwel, Echelpoel en Herenthout (4) omtrent hetzelfde getal, zoodat in 't geheel omtrent 200 vreemden die thuis de gelegenheid niet hadden of zeer moeilijk zouden gehad hebken, hunnen Paschen bij mij gehouden hebben, eenige zelfs nog na 't Hoogtij van Sinxen... dus in 't geheel omtrent 700.

Verleden jaar, dat is in 1798, toen ik thuis in mijne bidplaats

(1) Ex nunc ergo incipit persecutio generalis acerbissima, ita ut captivos ducunt omnes omnino sacerdotes non juratos quos invenire possunt ut contingit stultis quos apprehenderunt sive in domibus suis, sive aliter. Scrutavere itaque soepe milites, v. g. in Herenthout, Bouwel etc., verbo in omnibus cantonnis sed in uno severius quam in altero. Nec juvenes laici liberi sunt, si non sint inscripti vel nomen non dederunt militiæ (quod nefas) a 20 ad 25 annos. Est ergo miseria generalis. Capiunt insuper in pagis obsides ex præstantissimis incolis pro juvenibus aufugis ; patres familias aliqui hujus pagi, inter quos Cornelius Dieltjens, Cornelius Delen ambo habitantes in Bieste, Joannes Verhelst habitans in Dobbelhoeve Eysterle per plures septimanas domum deseruerunt, aufugientes cum tota familia, uxoribus et prolibus, relicta mercenaria vel sumptae vicinia pro cura pecorum.

(2) Ouwen : Grobbendonk.

(3) Hier volgen enkele namen van personen die hunnen Paschen bij de beëedigden gehouden, en van twee ander, die hunnen Paschen niet gehouden hadden.

(4) Van Vorsselaar of Pulle spreekt de schrijver niet. Op de laatste plaats droeg zorg voor de parochie de eerw. heer J. B. Verwimp, die even als de eerw. heer J. L. Peeters nimmer zijnen post verliet ; in de eerste waarschijnlijk waren de pastoor en de onderpastoor of een van beide rond Paschen weer thuis. Eenigen tijd te voren, den 14 October 1798, waren zij beide voortvluchtig en nog te Kersmis van hetzelfde jaar hielden zij zich schuil te Zoersel, twee uren amper van hunne parochie gelegen. — De Paaschtijd in die rampvolle jaren duurde van den 1e zondag in den Vasten tot met Sinxen inbesloten. Men mocht zijnen Paschen houden heel het bisdom door waar men wilde.

de HH. Sacramenten nog dierf bedienen (1), hebben er 485 bij mij hunnen Paschen gehouden en 6 bij Pater Diricx minderbroeder in de kamer van Jan Luyten, baas der herberg, *De Leeuw* genaamd; 11 andere, aan welke ik de Communie gegeven heb, gingen bij vreemde doch onbeëedigde priesters te biechten. 502 hielden er alzoo in 't geheel dit jaar hunnen Paschen, en 25 onbezorgd voor hunne zaligheid hielden geenen Paschen, of ten minste hielden hunnen Paschen buiten de parochie, zooals ettelijken onder hen. Bij de beëedigden te Herenthals hielden dat jaar 1798 hunnen Paschen de agent, zijne vrouw, zijne meid en de zuster zijner vrouw, mitsgaders de veldwachter J. B. Catrice » (2).

XIII.

« Den 23e Juni, des nachts of 's morgens heel vroeg, is de eerw. heer Peetermans pastoor te Zoersel, verraden door zijn heelmeester, door een gendarm en den veldwachter aangehouden

(1) Zooals uit de doopakten blijkt en uit verschillende notas onder aan de bladzijden dezer geplaatst, verbleef de eerw. heer J. L. Peeters en bediende hij de HH. Sacramenten beurtelings 1° in zijn eigen huis, daarna 2° op 't *Schrans*, de woning der familie Devries, 3° op het hof, later 4° in *de Kat* op Boschhoven nabij Pulle en nog op verschillende andere plaatsen van welke hij ons den naam niet zegt, dan hier dan daar. Doopen, biecht hooren, de heilige laatste Sacramenten aan de stervenden toedienen, deed hij in den beginne laat in den avond, en later des morgens heel vroeg, *in primo gallicinio*, gelijk wij aanstonds zien zullen. Als iemand stierf, deed men, sinds de kerk gesloten was en alle openbare godsdienstplechtigheid verboden, eene soort van uitvaart, welke den heer Peeters *quasi-exequiæ* noemt en die algemeen bestond enkel in het lezen van den rozenkrans. De eerste voor wie zulke *quasi-exequiæ* gehouden werden, was een zekere Frans Mariën den 9 November 1797 gestorven en den 11e derzelfde maand op 't kerkhof begraven.

(2) Ex 509 fidelibus communicantibus ex quibus constat numerus parochianorum de Ouwen hoc anno, 500 apud me in domibus privatis confessi sunt et Pascha celebrarunt.... 4 alibi confessi sunt, ergo in toto dedi communiones paschales 504. — Ex vicinia seu extranei apud me confessi sunt et pascharunt circa 90 vel circa 100 herendalienses fideles non communicantes cum juratis. Ex Santhoven, ubi aufugere ecclesiatici, item ex Bouwel, Echelpoel et Herenthout, idem circiter numerus ; sic ut in toto circa 200 extranei qui in propriis parochiis occasionem paschandi vel non habebant vel saltem ægre habuissent, apud me pascharunt, etiam aliqui eorum tantum pos festum Pentecostes.... ergo, in toto circa 700.

Anno præterito sive 1798 quando in oratorio meo privato adhuc audebam sacramenta administrare, ibique apud me pascharunt 485, sed apud Patrem Diricx minoritam in Leone hoc est in cubiculo Joannis Luyten, hospitis sub signo Leonis, 6 ; insuper confessi erant apud extraneos sed non juratos religiosos 11 quibus communionem paschalem dedi, sicque illo anno in toto pascharunt 502, et incurii salutis non pascharunt 25 vel saltem extra parochiam ut aliqui ex illis. Apud juratos Herendalii illo anno 1798 pascharunt agens cum uxore, ancilla et sorore uxoris, item garde champêtre, J. B. Catrice.

en langs Oostmalle naar Antwerpen op 't kasteel gevoerd. Den 12n der huidige maand Juli is insgelijks 's morgens vroeg de eerw. heer J. De Kock, pastoor te Nijlen, op zijne pastorij door de gendarmen aangehouden en van daar naar Lier en nog denzelfden dag naar Antwerpen op 't kasteel gevoerd. Rond den 1n Augustus echter ontsnapten dezelfde pastoor van Nijlen, met den eerw. heer pastoor van Sint-Andries, den eerw. heer Peetermans, pastoor te Zoersel en den eerw. heer kanunnik Lunden uit het kasteel van Antwerpen langs 't poortje *Secours* genaamd. Zij hadden, zegt men, de bewakers en bestuurders door geld de oogen gesloten. Na hunne vlucht begaven zich de pastoor van Nijlen en de pastoor van Zoersel naar Holland (1). »

XIV.

« Heden (8 September) huiszoeking in 't gasthuis en op 't begijnhof te Herenthals. — Is insgelijks aangehouden te Herenthals de eerw. heer onderpastoor van 't nonnenklooster. (De nonnen wonen reeds in 't dorp van Broechem op een zeker kasteel, vulgo speelhof, maison de Plaisance). Met hem werd ook aangehouden de pachter bij welken hij verborgen was, en een kasuifel en andere kerkelijke gewaden tot het doen der H. Mis vereischt, aangeslagen » (2).

(Wordt voortgezet).

---

(1) 23a Junii tempore noctis vel summo mane captus est R. D. Peetermans pastor in Soersel ab uno gendarmo, agente suo chirurgo, et a garde champêtre et per Oostmalle transportatus est Antverpiam in castello. Captus est 12 hujus mensis Julii summo mane R. D. J. De Kock, pastor in Nylen, hoc tempore mihi familiaris, in domo sua pastorali a gendarmis. Sed circa 1a Augusti idem pastor in Nylen cum R. D. pastore S. Andreæ, cum R. D. Peetermans pastor in Soersel et R. D. Lunden canonico evaserunt e castello Antverpiensi per portam *secours*, velatis peccunia oculis custodiarum et superiorum, aiunt. Aufugientes perrexerunt in Hollandiam pastor de Nylen et pastor de Soersel. » — Den 23 Juni hadden de gendarmen ook den heer J. L. Peeters opgezocht. Zij hadden hem echter gelukkiglijk niet kunnen opsporen.

(2) Hodie scrutatio in Herenthals in Nosocomio et Beginasio (8 Septembris). Item captus est Herendalii R. D. Vicarius religiosarum conventus seu monasterii claustralis herendaliensis. (Religiosæ jam habitant in pago de Broechem in castello quodam, vulgo *speelhof, maison de plaisance*) et cum rustico apud quem absconditus erat et casulo et aliis vestibus ecclesiasticis ad celebrationem Sacri necessariis captus est.

Hoogstraten.

Charters.

Colligite fragmenta ne pereant.

X.

De ingezetenen van Hoogstraten, uit erkentenis voor de verkregene voorrechten, geven aan Jan V van Cuyk, heer van Hoogstraten, eenige inkomsten op de bieren.

1405 (n. s. 1406), 9 Februari.

Allen den genen die dese jegenwordige letteren selen sien ende hoeren lesen. Scepenen, Gesworenen ende alle de Poirteren ende Onderzeten der poorte of der vriheyt van Hoestraten gemeynlic. Dienst, gunste ende vrientscap voir saluut. Want de geboirtige ende moigende onse sunderlinge lieve her mynher her Jan van Kuyc, her van Hoestraten, uut syner groeter goedertierenheyt, om der salicheyt wille synre zielen ende der zielen synre voirvorderen ende nacomelingen, heren van Hoestraten, ende oic by rade, toedoen ende aenbrengen der scepenen ende raetsluden der goeder stat van Bruessel, onsen lieven heren ende vrienden, teweliken dagen, alrehande punten ende articulen dair onser alre ende synre vriheyt van Hoestraten gemeynlic orboir ende profyt, alst claerlic blyet, grotelich inne gelegen syn, in alsulcker formen ende manieren, als syn opene besegelde brieven, die hy ons dair af gegeven ende verleent heeft, claerlic inhouden ende begripen. Soe eest dat wy, Scepenen, Gesworen ende Onderzeten der poorte of vriheyt van Hoestraten voerscreven gemeynlic, om hier af dienste ende vriendelike recompensatie te doen onsen lieven her van Hoestraten voirscreven, hem weder geloeft hebben, ende mits desen openen brieve geloven, te geven, also lange als de selve onse lieve her leven sal ende niet langer, van elcken vate hoppenbiers, dat dairrenbinnen in der voirscreven vriheyt van Hoestraten gebrouwen sal werden, eenen halven nuwen vleemschen groten, alselcs gelts als opten tyt van nu gemeynlic in borsen gaet, goet ende gave, ofte de weerde dair af; ende van elcken vate vremde biers, dat sinen voirscreven leefdach lanc binnen der voirscreven vriheyt van Hoestraten vercocht, gesleten ende vertiert sal werden, derdenhalven vleemschen groten, alsulcs gelts als te hant voirscreven is, goet ende gave, of de weerde dair af. By also ende mit alsulcker voirwarden ende condicien, soe wanneer onse lieve her van Hoestraten voirscreven, dien Got lanc lyf mit salicheyden ende

mit gesonden verleenen wille, bi den wille Gods sal comen syn van live ter doet, dat dan wy ende onse goede, onse nacomelingen ende haer goede, van deser voirscreven gelofte voirtane ontlast ende ongehouden selen wesen, ende dat wy dan voertmeer selen staen ende ewelic bliven van der brouwenen hoppenbiers ende vremden biers voirscreven, op alsulcker gelt ende ordinancie als den brief of de charte, die onse lieve her van Hoestraten voirscreven ons opten dach van huden gegeven ende verleent heeft, dair af hier voer geruert is, claerlic inhout ende bevangen heeft. Uutgesproken ende uutgesceyden in desen punten ende geloften voirscreven Jannen Van Os, den weert of herberghecre te Hoestraten ende sine herberge, die wy in deser onser geloften niet bevangen en willen noch en bevangen, mar hem ende syne herberge voirscreven laten wy bliven ende gestaen op ende mit alsulcker compositie alse mynher den elect van Ludike ende greve van Loen, tusschen onsen lieven her van Hoestraten voirscreven ende hem gededingt, gesproken ende gemaict heeft, gelyc opene brieve dair op gemaect inhebben ende verclaren. In welcker dingen orconden ende getuychenissen, ende om die onsen lieven her van Hoestraten voirscreven, die wile dat hi leven sal, vast ende gestade van ons gehouden te werden, hebben wy den gemeynen zegel der poerte of vriheyt van Hoestraten voirscreven aen desen openen brief doen hangen. Ende hebben voirt gebeden onsen lieven heren ende vrienden den scepenen ende raede van Bruessel voirscreven, dat sy, om onsen voirscreven lieven her te meere vesticheyt te doen, desen openen brief mit ons bezegelen willen. Ende wy, Scepenen ende Raet der stat van Bruessel gemeynlic, overmits dat dese voirscreven punten te bat gehouden selen bliven, soe hebben wy, ter bede ende vriendelike begeerten der goeden luden van der vriheyt van Hoestraten voirscreven, den zegel ten saken der stat van Bruessel voirscreven mitten zegele der voirscreven vriheyt van Hoestraten, als getugen alre dingen hier boven bescreven, doen hangen aen dese jegenwoirdige letteren, die gemaict waren ende gegeven des dynsdages negen dage in Februario int jaer Ons Heren dusent vierhondert ende vive, na costume ende gewoenten der stat ende des bisdoms van Cameric.

XI.

Jan V van Cuyk, heer van Hoogstraten, geeft eenige verordeningen rakende de brouwerijen van Hoogstraten.

1416, 26 Juni.

Wy Jan van Kuyc, here van Hoestraten. Doen cont allen lieden met desen brieve, dat wy aangesien hebben dat groet verlies ende den onraet, die onse goede luydeu onser vriheyt van Hoestraten in de brouwerye hebben, nae inholt eens syrograefs hen van ons besegelt; aensiende ende merckende oec dat Breda, Turnout, andere steden ende vryheyden, dair met zeer opcomen syn ende gesteygert; soe dat aengesien alle orbor. ende profyt dair af comende onser voerscreven vryheyt, ende oec om beden wil onser scepenen ende goede luydeu onser voerseder vryheyt, consenteren, verleenen ende geven onser voerscreven vryheyt brouwerye te hebben in der manieren hier na volgende, te weten, dat eenyegelyc in onser voerscreven vryheit brouwen mach nae synen wil, ons lyflanc durende, wilt hy luttel ofte vele, ende dair af ons te geven, ons lyflanc ende niet langer, van elcken vate die brouwer een placke of eenen boddrager van de monten van Brabant, ende die tapper binnen onsen lande van Hoestraten des gelyc een placke of boddrager, ocht die gene die tslieten selen, ende dat men buyten onsen lande voert, een butken. Mer een huysman bynnen onsen voirscreven lande, alsoe dicke als hi wil, mach hi brouwen sonder assyse tot syns selfs drin-

ken een vat gruytebier, sonder wechleenen oft vercopen ; ende vont men dat hy twechleende ofte vercofte, op dobbele assyse. Voert, soe geloven wy, Jan van Kuyc, heer van Hoestraten, dat men nergent in onsen voirscreven lande engeen bier brouwen noch vercopen en sal het en sal syn gebrouwen bynnen onser voirscreven vryheyt van Hoestraten, het en weer Oestersbier oft Hamborgerbier, ende dair af ons te geven van elken vate twee placken oft boddragers der monten voirscreven. Item, soe wie dat ander vreemt bier van buyten onsen lande brachte ende vercofte oft gesleten werde, die soudts syn op eenen coer van sevenendetwintich zwerten, deen derdendeel ons toebehoerende, dander derdendeel onser voirscreven vryheyt, ende terde derdendeel den vynder die tvoertbracht, also dicke als men tvonde. Item, dat engeen brouwer bynnen onsen voirscreven lande geseten, nae Kersavont naestcomende, meer brouwen en sal bynnen onsen lande, wilt hi brouwen, dat hi come bynnen onser voirscreven vryheyt, ende elken pot te geven om een half butken der monten voirscreven, ende niet dair boven, mer dair beneden of hy wil. Wair oec sake dat wy heer van Hoestraten voirscreven yet gebreckelyc waren in dese voirscreven brouwerye, ende in de ordinancie onser voirscreven vryheyt, ocht van haeren brieven van onsen ouders, van ons hen besegelt, soe willen wy, dat sy dan bliven by haer voerbrieven, ende dan die ordinancie van deser brouweryen te nichte gaende. Ende want wy Jan van Kuyc, heer van Hoestraten, onsen goeden luyden onser voirscreven vryheyt alle voirbrieven voer van onsen ouders, heren van Hoestraten, ende nae van ons selven, hen sterken ende consenteren, geven ende geloven, met rechter gonsten voir ons, voir ons oir ende voir ons nacomelingen, die selve brieven ende die pointen dair in gescreven, vast ende gestade te houden, ende dair jegen nemmermeer vonde te soeken, noch te laten soeken, dair sy hen mede vermyndert mochten werden, in wat genoegen dat sy se hebben mogen, altoes al argelist uutgesloten : soe hebben wy, here van Hoestraten voirscreven, met ons selfs eygene propere wil desen jegenwoirdege brief, in orkonde ende in kennisse der waerheyt, onsen zegel laten ende doen hangen. Gegeven te Hoestraten, in den jare Ons Heren doe men screef veerthienhondert ende sestiene, des sesendetwintichsten dach in Junio der maent.

De Heerlijkheden van het land van Mechelen

DUFFEL, GHEEL EN HUNNE HEEREN

DOOR

J.-THEOD. DE RAADT

(Vervolg zie bladz. 179).

Den 24n Januari 1509 hadden de echtgenooten hunne blijde inkomst te Rethy gedaan en, naar oude gewoonte, de voorrechten hunner onderdanen aldaar bevestigd en vermeerderd.

Michiel van Croy voerde : gevierendeeld : 1 en 4, in zilver drie roode dwarsbalken (*Croy*); 2 en 3, in zilver drie roode disselbijlen, de twee bovenste afgewend (*Renty*) ; met een nogmaals gevierendeeld hartschild : 1 en 4, geruit van goud en rood (*Craon*), 2 en 3, in goud een zwarten leeuw (*Vlaanderen*); en een schildzoom met zilveren bezanten; helmteeken : een hazewind; schildhouders : twee leeuwen. Dit wapen vindt men op zijne zegels waarvan er een, van 1507, door Demay wordt meegedeeld (1).

Michiel van Croy had voor zijne echtgenoote verscheidene processen te voeren. Johanna de Gros, vrouw van Maigny, weduwe van den kanselier Thomas de Plaines, had de heerlijkheden van Rotselaer, Haecht, Werchter, enz., in 1513 van de Salm's verworven. Elisabeth van Rotselaar kocht ze bij naarschap terug, maar de vrouw van Maigny betwistte haar die goederen. Den 12n Juni 1518 werd het vonnis uitgesproken. Michiel vervolgde in rechten Jan van Cortenbach, heer van Helmond, om 't bezit van

(1) Z. ook Jean Sohier Beaumontois, *la Généalogie et descente de la très illustre maison de Croy*; Douay, 1589. Volgens dat werk ligt Michiel te Ecaussines begraven.

Waalre, Valkenswaard en Aelst, welke dorpen wegens niet betaling eener rente aan Jan waren toegekend. Een interlocutoir vonnis werd uitgesproken den 15ⁿ october 1519. Elisabeth had zich aangaande dezelfde dorpen te verweren tegen de van Gavere's die op het bezit er van aanspraak maakten. In 1522 was dat geding reeds beslist (1).

Wettige kinderen had Michiel van Croy niet, maar hij liet een bastaard na, Michiel geheeten zooals hij, die voor zijne vrouw, Maria van Halle, oudste dochter van Reinier en van Geertrui Pilipeert, den 19ⁿ November 1510 zekere goederen verhief (2).

Elisabeth, in 1516 weduwe geworden, hertrouwde beneden haren stand, met Thomas Schotelmans, die volgens sommige schrijvers, haar gewezen hofmeester was. Zijne ouders waren Adam en Elisabeth N. Hij voerde in blauw drie gouden meer- of liever lindebladen, welk wapen door zijne nakomelingen werd gevierendeeld met Berthout-Duffel (1 en 4), met een hartschild van Hoorn, zonder breuk (3).

Bij haar testament, van 10 October 1529, liet Elisabeth van Rotselaer aan haren tweeden man het vruchtgebruik van al hare goederen. Zij stierf eenige dagen later, want den 21ⁿ derzelfde maand verhief Schotelmans het vruchtgebruik van Parwijs, Vors-

---

(1) Jan van Gavere had als erfgenaam zijner moei, Margaretha van Schoonvorst, den 15ⁿ September 1454 Waalre, Valkenswaard en Aelst bekomen. Den 21ⁿ December 1521 werden die goederen verheven voor jonkvr. Marie en vrouw Johanna van Gavere. De Rotselaers wisten ze te behouden en verkochten ze aan Huibrecht van der Cluysen of *de Clusis*, secretaris van den bisschop van Kamerijk. Huibrecht en Jan, bastaard van Rotselaer, werden in rechten vervolgd door Rijkalt van Merode, heer van Oirschot, die als naaste bloedverwant van Jan van Hoorn, gewezen heer van Waalre, Vaklenswaard en Aelst, deze heerlijkheden voor zich eischte. In de stukken van 't proces, hetwelk den 30ⁿ September 1559 ten gunste der van der Cluysen's uitviel, wordt een zoon vermeld van Elisabeth en van haren tweeden man, welke zoon nu eens Joʳ Frans Schotelmans, dan weer Frans van Aelst heet en den 13ⁿ Februari 1550 door zijns vaders dood de heerlijkheid van Waalre, enz., verhief. Den 9ⁿ September 1550 werd Peter Schotelmans, zijn natuurlijke broeder, voor hem in 't bezit gesteld van een cijns te Ouwen, en den 2ⁿ April 1552 verkreeg hij eenige renten op Duffel en Gheel (*Procès plaidés devant la Cour féodale de Brabant*, nʳ 717-800; nʳ 670-352; 672-380. *Cour féodale de Brabant*, n. 20, blz. 169, n. 350, bladz. 60; *Chambre des comptes*, n. 17839).

(2) *Cour féodale de Brabant*, n. 349, blz. 243.

(3) Koninkl. bibliotheek, HS. 767; vergelijk BUTKENS, *Trophées*, en *Heraldieke Bibliotheek*. (den Haag, 1876, blz. 281).

selaer, Waalre, Valkenswaard en Aelst (1); den 17n Januari verhief hij zijn vijfde deel in de heerlijkheid van Herlaer (2) en den 31n *de tocht zijn leven lanck in de heerlicheyt van Duffel en Waelhem. .. aldaer vrauwe Elisabeth van Rotselaer, vrauwe van Perweys vuytgestorven es* (3). Schotelmans was tevens heer van Veldhoven en van Gestel. In 1542 werd hij wegens manslag tot eene zware geldboete veroordeeld. Den 26n October 1545 verhief hij door zijns vaders overlijden zekere goederen te Turnhout. Wij kennen een broeder van hem, Frans, die priester was en den 30n Januari 1550 goederen bekwam te Turnhout (4).

*
* *

Hendrik van Hoorne's andere zuster, Aleijdis, trad ten jare 1451 in den echt met Jan I van Merode, baanderheer van Merode en van Pietershem, die haar twee renten van te zamen 400 gl. op Rotselaer en Oirschot als douarie verzekerde. Van haren broeder had zij ter gelegenheid van haar huwelijk zijn aandeel in de heerlijkheid van Diepenbeek verworven (5). Den 28n April 1452 beval hertog Philips van Burgondië aan al zijne officieren dat zij de echtgenooten als heer en vrouw van Diepenbeek zouden erkennen. Later verkregen zij eveneens het land van Gheel dat Elisabeth van Hoorn, als verder zal blijken, hun bij wijze van schikking in der minne schijnt te hebben afgestaan.

Jan van Merode, graaf van Oolen, heer van Westerloo, Quabeek, Hulshout, Wesemael, Leefdael, Oirschot, Hilvarenbeek, Impde, enz., was de oudste zoon van Rijkalt, baanderheer van Merode, ridder, voogd van Duffel, en van Beatrix van Pietershem, eene van de rijkste erfdochters des lands. Hij had den 24n Mei 1446, door zijns vaders overlijden de voogdij van Duffel voor het leenhof van Brabant verheven, doch stond die den 8n April

(1) *Cour féodale de Brabant*, n. 352, blz. 392.

(2) Stan. Bormans; de akte noemt hem *Noble homme Thomas Schoetelmans, seigneur de Perweijs*. Hier dient bijgevoegd dat de titels *noble homme* en *edelman* te dien tijde niet meer zooals in de 13e en 14e eeuw, uitsluitend aan dynasten werden verleend.

(3) *Chambre des Comptes*, nr 17838.

(4) *Cour féodale de Brabant*, nr 356, blz. 473; nr 357, blz. 177.

(5) In de uitgaven der *Société hist. et archéol. du Limbourg*, II, 137, vindt men een artikel over Diepenbeek met eene geëtste plaat, voorstellende het kasteel.

1469 aan zijn broeder Willem af (1). Toen deze met Johanna van der Aa, bloedverwante van Jan van der Aa, heer van Voelen, in den echt trad, woonde hij met zijne moeder het huwelijk bij, hetwelk op 6[n] Mei 1452 ten leenhove van Brabant werd geregistreerd (2). Hij was kamerheer en raad des keizers en drossaard van Gulik (1481). Hij stierf ten jare 1485, nalatende verscheidene kinderen, onder anderen Jan II, van wien wij in het volgend hoofdstuk spreken' (3).

*
* *

Jan II, baanderheer van Merode en Pietershem, graaf van Oolen, heer van Leefdael, Impde, Hilvarenbeek, Westerloo, enz., verhief den 4[n] Mei 1484 *na den doot heren Henricks van Huerne, here tot Perweijs, dlant van Duffle, Gheele ende Waelhem mit allen hueren toebehoirten* (4). Uit de verheffing blijkt dat hij aan zijne moei Elisabeth, die de oudste der Hoorn's was, 't bezit dezer heerlijkheden betwistte. Het proces schijnt met eene schikking in der minne te zijn geëindigd. Wij hebben trouwens gezien dat het land van Duffel, na eenigen tijd aan Maria te hebben toebehoord, ten slotte aan hare zuster Elisabeth bleef, wier nakomelingen het hebben behouden. Voor hun deel in de nalatenschap van Hendrik van Hoorn verkregen de Merode's het land van Gheel, hetgeen blijkt uit eene nieuwe beleening welke Jan II den 23[n] Juli 1486 er van ontving : *Her Jan van Merode, ridder,... ontfinck bij oivergeven van mer vrouwen Alijten van Huerne, sijnder moeder, dlant van Gheele mit allen den toebehoirten.* Deze akte leert ons ook dat Jan II, die twee vroeger jaren nog den titel van *Joncker* droeg, kort te voren tot ridder was geslagen.

---

(1) *Cour féodale de Brabant*, n[r] 121, blz. 147, 178; n[r] 341, blz. 89; n[r] 25, blz. 141. Over de voogdij van Duffel spreken wij verder.

(2) Regr. n[r] 121, blz. 154.

(3) E. RICHARDSON (pseudoniem van graaf ERNST VON MIRBACH) geeft in zijne *Geschichte der Familie Merode* de genealogische geschiedenis dier vermogende familie. Wij zullen dan ook zooveel doenbaar enkel onuitgegeven inlichtingen over dat huis mededeelen. Uit de geleerde opzoekingen van graaf Mirbach blijkt dat de Merodes geen dynastieken oorsprong hebben ; zij stammen af van Werner, die, rond 1200 geboren werd en in 1275 overleed ; hij was *Edelbürger* der stad Keulen, en speelde eene voorname rol.

(4) *Chambre des Comptes*, n[r] 17837.

In 1493 trouwde hij met Margareta van Melinghen, dochter van Jan, ridder, heer van Antoing, Espinoy, enz., en van Maria van Saarbrücken, dochter van Robrecht, heer van Commercy, en van Johanna, gravin van Roucy en Brenne (1).

Hij stierf den 14n Juli 1497 en werd begraven in St. Dimphna, te Gheel, onder eene zerk, waarvan het opschrift te vinden is bij Butkens, Kuyl en anderen.

Zijne weduwe behield den lijftocht van Gheel, van het aandeel door wijlen haren man in de heerlijkheden van Oirschot en Hilvarenbeek bezeten, alsook van de tienden te Pietershem. Ridder Robrecht van Melinghen, Margareta's broeder, deed uit haren naam den 1n October 1497 voor die leengoederen den eed; hij verhief ook namens zijnen neef, Jan III van Merode, den blooten eigendom er van (2). Den 28n September 1499 stelde Margareta van Melinghen, vrouw van Gheel, haren broeder Frans van Melinghen als *persoon* van Gheel aan den aartsdiaken van Antwerpen voor (Kuyl).

Tengevolge eener overeenkomst tusschen Margareta, *dochter tot Antoing*, haren schoonbroeder Rijkalt van Merode, ridder, heer van Pietershem, en de voogden van Jan III gesloten, verhief Rijkalt den 25n November 1500 een gedeelte van Oirschot, de tienden van Pietershem en het goed van Eeckardt nabij Eindhout. 's Anderendaags stond Margareta, als voogdes van haren zoon, de twee derden des molens van Wesemael aan Cornelis Weelmans af (3).

Zij overleed in 1532 en werd bij haren man begraven.

Eer hij trouwde had Jan II met eene gehuwde vrouw, Catharina van der Heyden, twee zonen verwekt, Geerard die kanunnik te Hilvarenbeek werd, en Adam; van *Metteken* N., jonge dochter, had hij een meisje, Johanna geheeten. Deze drie bastaardkinderen werden bij opene brieven, gegeven te Brussel in November 1531, door Keizer Karel gewettigd (4).

---

(1) Melinghen voert : In blauw zeven (3, 3, 1) gouden bezanten, met een effen schildhoofd van 't zelfde.

(2) *Cour féodale de Brabant*, nr 347, blz. 221.

(3) Ibidem, nr 348, blz. 140 en 143.

(4) *Chambre des Comptes*, nr 639, blz. 17.

Zijn zoon, Jan III van Merode, den 4n April 1497 te Westerloo geboren, ontving de heerlijkheid van Gheel en werd tevens baanderheer van Merode en Pietershem, heer van Hilvarenbeek, Westerloo, enz. Uit kracht van gemelde overeenkomst verhief zijn oom Hugo van Melinghen, ridder en kamerheer, den 25n November 1500, voor hem de goederen van Leefdael, het oude hof van Leefdael, 't zoogenaamde *Aerssele*, te Impde (30 bunder land en 20 bunder bosch) en den molen van Wesemael (1).

Meerderjarig geworden, deed hij in 1517 zijne blijde inkomst te Gheel en verleende te dier gelegenheid aan zijne onderdanen het recht om wekelijks twee gezworenen te benoemen die het gemeentebestuur zouden helpen de belastingen bepalen en andere zaken regelen (KUYL).

Den 25n Maart 1522 ontving hij *bij ghiften ende transporte hem gedaen vuyt goeder gonsten ende natuerlijcker affectien bij vrouwen Elisabeth van Rotselair, wedue wijlen van heren Machielen van Croy, here van Simpy, zijnder nichten*, eene rente van 212 rijnsgulden, *die zij hadde op zijn landt ende heerlicheijt van Gheele behoudelijc huer dair af huer gebruyck huren leefdagh langhk ende hurer vrouwe moeder in de helft huer duwarien.* Na Elisabeth's overlijden verhief hij, den 29n October 1530, de heerlijkheid van Duffel-Waelhem, waarvan Thomas Schotelmans echter het vruchtgebruik behield (2).

In 1520 was Jan III in den echt getreden met Anna van Ghistelle, vrouw van Dudzeele, Straethem, Longueville en Hamelincourt, die den 27n Maart 1533 kinderloos verscheidde.

Den 24n April 1534, maakte *de edele, voersienighe persoon joncker Jan, heere van Merode, Westerloo, Gheele,* enz., in tegenwoordigheid van den notaris Walter Ancelmi zijn testament : hij vraagt om in de St. Dimphnakerk te Gheel naast zijne vrouw te worden begraven; neemt schikkingen aangaande den rouw der dienstboden; bepaalt hoeveel missen er tot lafenis zijner ziel en die zijner moeder en echtgenoot zullen gelezen worden;

(1) *Cour féodale de Brabant*, regr. nr 348, blz. 140. FAHNE *(Salm-Reifferscheid)* heet Jan III insgelijks heer van « Landegel ». *Deze naam*, waar graaf Mirbach niet wijs uit schijnt geworden, is eenvoudig eene verbastering van *Lande Gheel.*

(2) *Chambre des Comptes*, reg. nr 17838.

vermaakt talrijke legaten aan zijne onderdanen, schenkt aalmoezen en bepaalt kapitalen voor goede werken. Aan zijnen neef Rijkalt van Merode, zoon van Rijkalt en van Margareta van Hoorn-Gaesbeek, vermaakt hij de heerlijkheid van Hilvarenbeek en aan Rijkalts oudste en jongere zuster legateert hij renten. Adam van Merode, Jans natuurlijke broeder, ontvangt eene erfrente van 300 rijnsgulden op Duffel-Waelhem (gedeelte eener rente van 400 gl. welke Thomas Schotelmans zoolang hij het vruchtgebruik dier heerlijkheid bezit, aan Jan III moet uitkeeren), twee renten van 100 en 600 karolusgulden alsook drie paarden. Zijn andere bastaardbroeder Geeraard, kanunnik van Hilvarenbeek, zal voor zijn deel eene rente van 50 rijnsgl. erven en zijne zuster Johanna insgelijks eene rente. Wegens trouwe diensten zal Jacob van Mons, alias Marez, het kapitaal eener rente op Impde en twee paarden bekomen, en Rijkalt van Merode, heer van Frentz, twee vergulde schalen (*koppen*), versierd met het wapen van Gheel. Tot zijne algemeene erfgenamen benoemt Jan III van Merode zijne neven Hendrik van Merode, heer van Pietershem, en Rijkalt van Merode voornoemd en bepaalt uitdrukkelijk dat Hendrik Westerloo en Merode bekomen zal, maar dat hij voor deze laatste heerlijkheid aan zijn broeder Rijkalt eene vergoeding zal geven, ten einde de bakermat hunner familie niet te verbrokkelen. De erflater beveelt vervolgens dat de twee broeders zekere renten zullen overnemen die hij op de inkomsten van Gheel van zijne moederszijde te betalen had (1). Zij moeten binnen de zes weken na zijn overlijden verklaren of zij ja dan neen zijne nalatenschap aanvaarden. Ingeval een der broeders weigerde, dan zou de andere al de goederen bekomen, en zoo geen van beiden ze aanvaardde, dan zouden de Brabantsche leengoederen aan den Keizer, als hertog van Brabant en heer van Mechelen, het land van Merode aan den hertog van Gulik, en Westerloo aan 't kapittel van Utrecht, hunne respectieve opperleenheeren, terugkee-

(1) Engelbrecht van Merode, heer van Houffalize, Fraiture, enz., verhief 6 November 1555 als moederlijke neef en erfgenaam van Jan van Merode, eene hypotheek van 10,000 gl. op Gheel; later verkocht hij die aan Hendrik, heer van Merode, Parwys, Pietershem, Westerloo, enz.; maar Engelbrechts nicht, Margaretha van Merode, dochter van wijlen den heer van Moriamez, en vrouw van Antoon van Bailleul, heer dier plaats, naastte ze den 11^n^ September 1556 (*Cour féodale de Brabant* reg. 2, blz. 38 en 49).

ren. De uitvoerders van het testament zullen zijn : ridder Adolf van der Noot, kanselier van Brabant, Pieter van Waelhem, raadsheer en advokaat-fiskaal, Jacob van Mons, bijgenaamd Marez, Arnold van Brouchoven, drossaard van Gheel, en Servaas Schilders, schout van Hilvarenbeek, die voor hunne moeite ieder 100 karolusgulden en een vergulden kop ontvangen (1).

Den 13n October 1540 stond Jan III de baronie van Leefdael af aan Engelbrecht van den Dale, heer van Wildere, lid van den Grooten Raad van Mechelen, wien hij die, tot verzekering eener som van 2000 karolusgulden, vroeger had verpand (2). Den 2n Maart 1542 (n. s.) werd hij gemachtigd om voor zijn cijns- en leenhof te Melsbroek, Dieghem, enz., een zegel te laten vervaardigen (3). Den 4n December 1545 wordt hij met Claudius Bouton, heer van Corbaron, als voogd van den prins Willem van Oranje vermeld (4).

Jan III van Merode was ridder, kamerheer en geheimraad van Philips-den-Schoonen. Hij stichtte te Gheel het college der vicarissen en ontving zoo voor zich als voor zijne nakomelingen het patronaat der St-Amandskerk. Den 18n Januari 1550 verwisselde hij het tijdelijke met het eeuwige en werd begraven in de Sinte-Dimphnakerk te Gheel onder eene prachtige tombe welke met zijne beeltenis en die zijner vrouw, met banieren en hunne acht kwartieren is versierd. Baron le Roy deelt dat gedenkteeken in zijn prachtwerk mede. Kuyl beschrijft het en geeft ook de geslachtlijst zooals ze door de kwartieren is verbeeld.

(Wordt voortgezet).

(1) KUYL (op. cit.) deelt dat testament uitvoerig mede.

(2) *Cour féodale de Brabant*, reg. nr 356, blz. 10.

(3) *Histoire des environs de Bruxelles.*

(4) *Cour féodale de Brabant*, reg. nr 356, blz. 431. Den 29n April 1550 deed de prins van Oranje met toestemming des heeren van Corbaron, aan den hertog van Brabant den eed voor vijftien leenen welke hij van hem hield en waarvoor Jan van Merode, intusschen overleden, den 23n Januari 1544 den leeneed had gedaan (ib. nr 357, blz. 114. Dit belangrijk stuk is door ons meegedeeld in de *Nederlandsche Leeuw* te 's Hage, 1887, nr 11).

GESCHIEDKUNDIGE BIJDRAGEN

OVER DE

VOOGDIJ VAN MOLLE.

(*Vervolg zie bladz.* 190.)

De schacht van den kandelaar bestaat uit vier op elkander geplaatste, afzonderlijke stukken. Aan het onderecinde van elk dezer stukken zijn rijk met rank- en loofwerk versierde *à-jour* bewerkte knoopen aangebracht, die de verschillende stukken aan elkaar binden. Om de drie rechte stukken der schacht zijn schroefvormige *torse*-banden gewonden. Deze zijn oorspronkelijk vol gegoten maar later met de graveerstift uitgestoken. De vakken tusschen deze banden zijn *à-jour* bewerkt; de onderste stukken met loof- of bladwerk, de middelste deels met loof- of bladwerk, deels met kleine rozen, de bovenste zijn met verschillende uitgehakte kruisvormige versierselen bewerkt. De arbeid is breed opgevat en is hoofdzakelijk met vrije hand en driekante graveerstift volbracht. Dit werk staat, wat fijnheid betreft, bij het gietwerk op den achtergrond.

Het bovenste stuk van de schacht is boven den knoop geheel vlak en loopt eindelijk schotelvormig uit. De bovenrand is fijn geprofieleerd en rondom met bladeren versierd. Drie hagedissen, wier ruggen met de graveernaald kunstvol bewerkt zijn, en wier staarten in bladwerk uitloopen, houden zich met de staarten aan het rechte gedeelte der schacht vast en ondersteunen met de pooten en de koppen den bovenrand.

De bekken, die gedeeltelijk boven den rand uitsteken, zijn bestemd tot steun van den lossen blaker, welke in veel lateren tijd

gemaakt is, en met den romaanschen stijl des kandelaars geenszins overeenstemt. In het voetstuk is een vierkante ijzeren staaf bevestigd, waarover de vier stukken van de schacht zijn aaneengeschoven; hij eindigt in een punt, waarop de paaschkaars gestoken wordt. De kandelaar weegt ruim 19 kilos.

De zilveren pax.

Het zilveren reliquieënkastje heeft eene zwaarte van 317 grammen, het meet in de lengte 20, in de breedte 15 cm. Dewijl dit voorwerp met de woorden, *Pax tecum* (*Vrede zij met u*) aan de kanoniken ten kus wordt gereikt, onder plechtige missen, noemt men het *De Pax.*

In het midden der groep is, achter het eenigszins ovaalvormig glas, een *Agnus Dei* of liggend lam in witte was geplaatst, dat de woorden *Pax tecum* tot opschrift voert. Het lam ligt op het met zeven sloten gezegeld Boek der Veropenbaring en houdt met den poot eene opgeheven kruisbanier. Boven het glas zweeft een engel, boven wiens hoofd eene schelp (1) het toppunt uitmaakt. Rechts vertoont zich de stichter van de Premonstratenser of, volgens zijnen naam, van de Norbertijner orde. De H. Norbertus, aartsbisschop van Maagdenburg, houdt in de linkerhand den aartsbisschoppelijken staf en eenen lauriertak, het beeld der overwinning; in de rechterhand heeft hij eenen monstrans, het zinnebeeld van zijn strijd voor het Sakrament des Altaars, dat hij krachtig tegen den ketter Tanchelm en diens aanhangers vooral te Antwerpen verdedigde. Links van het lam ziet men in staande houding den patroon der abdij- en parochiekerk van Postel, den H. Nicolaus, in bisschoppelijk gewaad, met de rechterhand den zegen gevende. Aan de voeten van den kerkvoogd staan in eene kuip de drie kindertjes, die aan de bekende legende herinneren. Recht beneden het ovaalvormige glas is het wapen van Cornelius van Boesdoncq abt van Postel geplaatst, bekroond met den staf. Dit wapen is : in zilver een gouden klaverkruis, beladen met een hart van keel, doorstoken met twee gouden pijlen, de punten naar onder, met de spreuk : *Omnia vincit amor,* d. i. « De

(1) Zulke schelpen ziet men boven de kerkdeur, buitengevel der bibliotheek en op andere voorwerpen die alle in de XVII eeuw gemaakt zijn.

liefde overwint alles. » Op het voetstuk is het jaartal 1648 gegraveerd waarin men dezen groep vervaardigde.

VIII.

GEESTELIJKE BEDIENAREN TE POSTEL.

1660 GODEFRIDUS DE HAZE. Deze en de volgenden tot aan en met Pastijn zijn religieuzen der abdij Postel.

1680-1687 CORNELIUS STEVENS uit Turnhout.

1687 MILO VAN BOXMEER uit 's-Bosch.

1698 GREGORIUS ROBERTI uit Doornik.

1725-1727 FREDERICUS (1) BAUTENS uit 's-Bosch.

1727 CORNELIUS VAN SCHAYK uit Oss.

1727-1732 ALIPIUS SWINCKELS uit Eindhoven.

1732-1735 FOLCOLDUS EENUS uit 's-Bosch.

1735-1744 HERMANNUS CALIS uit Luiksgestel.

1777-1781 HERMANNUS BIERMANS uit Grobbendonk.

1781-1782 NICOLAUS SCHEY uit Veghel.

1782-1785 GODEFRIDUS SMOLDEREN uit Gierle.

1785-1789 HENRICUS WOUTERS uit Kwamechelen.

1789-1790 JOANNES HAGELAERS uit Steensel.

1790-1797 THEODORUS VAN DER WYST uit Boekel. Toen deze in 1797 den verboden eed *haat aan het koningschap* niet wilde zweren, moest hij evenals zoovele getrouwe priesters Postel verlaten.

1797-1813 EGIDIUS HUYGEN uit Desschel. Huygen verrichtte de eerste jaren ter sluik de herderlijke bediening, totdat hij bij rustiger dagen in 1803 als openbaar pastoor geduld werd.

1813-1819 LEOPOLDUS PASTIJN uit Turnhout. De pastoor moest om zijn getrouwe plichtvervulling in 1819 wegens den tijdelijken eigenaar van Postel deze plaats verlaten. Vier jaren bleef nu Postel zonder herder; de pastoor van Desschel nam de geestelijke zorg naar vermogen waar.

1823-1826 JOANNES OBERTS uit Antwerpen. Deze en de twee

(1) Wij hebben niet de doop- maar de kloostervoornamen opgegeven. Zie de levensschets van deze en andere Norbertijnen in ons *Postel's Biographisch Woordenboek*, bij L. Braeckmans te Brecht.

volgenden zijn seculiere priesters. Men wete dat de abdij in 1797 door de Franschen opgeheven werd. In 1826 werd Oberts pastoor te Hulsel.

1826-1830 JOANNES BOSMANS uit Uden.

1830-1833 PETRUS MATHIAS LUYCKX van Achterbosch onder Molle, tot 1871 pastoor te Belle onder Geel, toen bestuurder van de Ursulinen te Gierle waar hij in maart 1883 zijn dagen eindigt.

1833-1853 december 31 JOANNES FRANCISCUS RAEYMAECKERS uit Desschel, toen pastoor te Wortel, waar hij eindelijk zijn ontslag geeft en niet lang daarna te weten 27 januari 1880 bij de Cellenbroeders te Diest overlijdt.

1854 januari 26 AUGUSTINUS VERBOVEN. Hij wordt 4 october 1815 te Molle geboren, in 1841 geprofest voor de abdij Postel, in 1842 priester gewijd en 9 februari 1854 door Cornelius Eyskens deken van Geel als pastoor ingeleid.

IX.

VERSPREIDE AANTEEKENINGEN OVER POSTEL.

Deze aanteekeningen kunnen misschien aan sommigen van weinig gewicht toeschijnen, omdat zij menigeen ten huidigen dage nog versch in 't geheugen liggen; doch na een korter of langer tijdsverloop zullen die noten wellicht dienen ter toelichting en zelfs ter volkomene beslissing van geschiedkundige feiten. Het is om deze reden, dat wij het volgende mededeelen.

1876 juni 15 DOOD VAN MARIA CLARA GRAVIN DE BRIEY. Zij was gehuwd met Stanislaus de Broqueville baron van Postel, en overleed in den ouderdom van 43 jaren en 7 maanden, na een langdurige ziekte; een godvruchtig en weldoend leven eindigde met haar. Zij is te Postel op het algemeen kerkhof in toen een gemetselden kelder begraven; dit terrein is thans met een eenvoudig ijzeren staketsel ter hoogte van omstreeks één meter omgeven.

1879 juli 14 en 15. DRIEDUBBEL JUBELFEEST. Indien er in de Kempen ooit een feest op godsdienstige wijze gelukte, dan is het voorzeker het zilveren jubelfeest van het 25 jarig bestuur des

prelaats Jacobus De Kort, van den Norbertijn Augustinus Verboven 25 jaar pastoor alhier en van den jezuïet pater Thyssen; de laatste had er het vierde eener eeuw de jaarlijksche retraite gegeven. Reeds vroeg in den morgen van 14 juli werd het feest door het grof geschut aangekondigd. De huizen waren bijtijds bevallig versierd met jaarschriften, doorschijnende (transparanten) spreuken, zinnebeelden, enz. Vlaggen en wimpels wapperden er in menigte; festoenen en girlanden waren langs de gevels en muren van alle huizen geslingerd. De pontifikale mis werd door den prelaat-jubilaar in muziek gedaan. Niet alleen was de smaakvol versierde parochie- en abdijkerk opgepropt van Postels ingezetenen, maar ook van vele vreemdelingen.

Omstreeks den middag trok de stoet, met de kanoniken aan 't hoofd, naar het kasteel van den baron de Broqueville, om er de drie jubilaren af te halen ten einde in de kerk het *Te Deum* te zingen. Aan het feestmaal hadden onder andere plaats genomen de prelaten van Averbode, Grimbergen en Park, de dekens van Geel en Molle, pastoors van de omliggende parochiën, van Hoboken, van St. Margariet te Luik, de heer E. J. Glénisson-Van Genechten uit Turnhout, enz. Door deze en andere genoodigden werden beurtelings heil- en zegenwenschen uitgesproken. Een las dezen brief voor, dien Zijne Excellentie de Nuntius uit Brussel getelegrafeerd had naar aanleiding van een toast aan Z. H. Pius IX : Het zij mij geoorloofd den Vertegenwoordiger van Zijne Heiligheid in uwen naam mijn dank te betuigen voor de goede gevoelens, die hij ons uitdrukt. Juichen wij den H. Vader, het opperhoofd der kerk toe, in 't midden van zoovele goddelooze aanvallen; geven wij hem de verzekering van onze verkleefdheid en eerbied; uiten wij den wensch dat de luister zijner regeering waardig zij van zijn doorluchtigen voorzaat, den onsterfelijken Pius IX.

In den namiddag ontvingen de jubilaren een telegram uit Rome, waarin Zijne Heiligheid hen den zegen verleent. Al de huizen tot die den armste lieden waren des avonds verlicht; vooral het kasteel van den baron de Broqueville spande de kroon. Een prachtig vuurwerk eindigde het driedubbel feest, dat lang in 't geheugen der aanwezigen zal blijven, temeer omdat te dezer gelegenheid

alle behoeftige inwoners van Postel dien dag een tarwebrood en een pond vleesch kregen. De abdij had weer een staaltje van haar vroegere liefdewerken gegeven, toen vroeger wekelijks honderden om eene aalmoes den klopper op de kloosterpoorten lieten vallen.

De prelaat vierde in 1890 zijn gouden jubelfeest te Eersel; zie hierna.

1880 april 29. BOSCHBRAND. De ver gekende en welig groeiende bosschen, deels van en deels aan Postel en aan Bergeik aangrenzend, werden 29 april met een vreeselijken brand getroffen. Die mastenbosschen behoorden aan de heeren Lenaerts, Nijs en baron de Broqueville; de laatste eigenaar zag den volgenden dag niet minder dan 290 hektaren onder de asch liggen; daar de oudste boomen hoogstens 12 jaren oud waren, had het vuur, door fellen wind voortgejaagd, alles, zelfs de stammen verslonden. Zoover het oog reikte, was geen grashalm, geen heidestengeltje, geen struikje meer zichtbaar; de vuurstroom was over alles verdelgend heengevaren, zoodat een uitgestrekt terrein, ten zuidoosten van Postel gansch afgebrand was. Met hoevele zelfopoffering de aangestroomde menigte volks uit omliggende dorpen werkzaamheid en ijver toonde, toch kon men aan het wratige element geen teugel stellen, het vuur had zelfs eindelijk eene vaart van meer dan *vierhonderd* meters genomen. De marechaussees (gendarmen) van Arendonk, Neerpelt en het Kamp van Beverloo hebben zich er verdienstvol onderscheiden. Het vuur liep sneller dan een paard voort over de drooge en lange heide, daar het door den hevigen wind voortgezweept werd. Wanneer men weet dat die brand twaalf uren woedde met ver uitgestrekte vlammen, zal men eenigszins een denkbeeld der schade kunnen vormen; de schade voor de Broqueville alleen beloopt 300,000 franken. Daar in deze bosschen vele hazen en konijnen leefden, hebben wij bij die ramp menig wild met verschroeide haren en verbrande pooten zien voortsukkelen; anderen door den vuursingel ingesloten, moesten er hun leven laten. De brand was onvrijwillig ontstaan; een werkman had een vuurtje aangelegd om zijn karig middagmaal te verwarmen; eensklaps ontstond er een draai- of wervelwind, zoodat het vuur uiteengeslagen werd met het treurig gevolg dat al spoedig aan blusschen niet te denken viel. Het uit-

gestrekt terrein, met een dikke aschlage bedekt, werd nog hetzelfde jaar voor een groot gedeelte beplant, de wasdom gaat zoo goed dat men er in 1890 weer veelbelovende bosschen aanschouwt.

1880 october. GROOTE MISSIE door de Paters Capucijnen uit Meersel gedurende acht dagen aan de inwoners van Postel gegeven. Te dier gelegenheid werd deze heilzame gedachtenis aan het volk uitgedeeld :

Nooit, o mijn God, zal ik de dagen van genade en zaligheid, welke gij mij geschonken hebt, vergeten ; ik zal altijd de waarheden, welke gij mij hebt doen kennen, in mijn hart bewaren.

Ik ben op de wereld om mijnen Schepper te dienen en Hem namaals eeuwig te aanschouwen. Ik moet dus God dienen, mijne ziel zalig maken, den hemel winnen, de hel ontgaan, den dood voorzien, voor het oordeel mij gereed houden en mijne eeuwigheid verzekeren.

O eeuwigheid, waaraan men zoo weinig denkt! Wat mij aangaat, ik zal u nooit uit het oog verliezen, doch ieder oogenblik mijns levens gebruiken om er mij toe te bereiden. Maar zal ik krank en lichtzinnig schepsel, wederom niet, gelijk zoo dikwijls voorheen, aan mijn gegeven woord verzaken en U, o mijn Jezus verloochenen? Bewaar mij voor dat ongeluk en daarom sta mij bij, opdat ik niet meer vloeke, geen ontuchtige taal meer spreke, geene onkuischheid meer bedrijve, de gelegenheden van zonde vluchte, te weten : die zaken, personen en plaatsen, welke mij eertijds tot val hebben gebracht; geef ook dat ik getrouw mijn morgend- en avondgebed verrichte, de zondagen heilige, tot de HH. Sakramenten, die bronnen van genade en sterkte, dikwijls nadere, in één woord U getrouw blijve tot den laatsten snik van mijn leven.

O Maria, gewaardig U deze mijne besluiten te zegenen en bekom mij de genade van ze getrouw ten uitvoer te brengen.

Jezus, zachtmoedig en ootmoedig van harte, maak mijn hart gelijk uw hart. (300 dagen aflaat).

Zoet hart van Maria, wees mijn heil. (300 dagen aflaat.)

1881 mei 5 CONGREGATIE. Petrus Beckx, generaal der Jezuieten, zendt uit Rome de goedkeuring tot het oprichten eener congre-

gatie van jongelieden en jongedochters onder den titel der Onbevlekte Ontvangenis van Maria en der Bescherming van den H. Jozef. Mechelen geeft daaraan 13 mei de toestemming en schrijft deswege op den brief van den generaal : Concedimus licentias de quibus agitur in N^ris^ 3 et 9 tabulae indulgentiarum.

Mechliniæ 13 maii 1881.

P. C. C. Bogaerts, vicarius generalis.

De eerste opdracht of inlijving der congreganisten geschiedde 2 februari 1882. Carolus Van Leuven, geboren en 1866, was het eerste lid die (29 december 1885) het aardsche met het eeuwige verwisselde. De congregatie voor de jongelieden wordt zondags in een afzonderlijk huis gedaan en die der meisjes in de kerk na het lof. In 1890 bedraagt het gezamenlijk getal jongelingen 62 en jongedochters ruim 60.

1881. Processie geschiedt den derden zondag in october met Postel's kermis en den zondag volgende op Sakramentsdag. Tweemaal trekt de processie plechtig uit langs het kasteel van de Broqueville; in 1881 was zij samengesteld in dezer voege :

De koster ging met het kruis tusschen 2 misdienaars voorop, gevolgd door 2 andere kinderen; allen in witte toga en roket.

2 knaapjes met zwaaiende vaantjes, voorstellende de H. Maagd en den Rozenkrans, worden onmiddellijk gevolgd door de schoolkinderen ; eerst de meisjes, dan de jongens. Tusschen deze rijen gaan 5 kleinen te weten :

1 witgekleed meisje met versierde kaars,

2 herdertjes in korte blauwebroek en bovenkleed van dezelfde kleur met rooden sluier en witte kousen, dragende elk op de rechter schouder een herdersstaf, die met wit en rood papier omslingerd is.

4 kinderen in roket en roode toga, dragende op eene geschilderde baar een rijk gepolychromeerd Jezus-kind, dat van

2 herdertjes, gelijk boven, vergezeld is.

(*Wordt voortgezet*).

Keurboek van Tongerloo.

1554.

(*Vervolg zie bladz.* 171).

XXI. 14. Item noch eest overdraegen dat een yegelyck zyn verckenen kenneven (1) ende ringen (2) sal binnen vier daegen nae dat geboden sal syn op de verbuerte van yegelyck vercken van een boete.

XXII. 15. Item is noch overdraegen als voeren soe wat beesten tzy peerden, coyen, schapen oft andere men bevyndt op yemants erve dat men die sal mogen schutten (3) op een boete ende opde schade.

XXIII. 16. Item dat nyemant zyn beesten binnen veltvrede hueden en zal (4) dan tegens zyn selfs erve op die verbuerte telcker reysen van IIJ oude grooten.

XXIV. Item dat nyemant ennich cruyt, gaers (5), coren, garste, boeckweyte oft ennigerhande vruchten snyen oft mayen en sal dan op zyn selfs erve. Ende zoe dickmael als yemant zal wordden bevonden contrarie doende zal hem die heere moegen aanspreeken van dieveryen.

XXV. 18. Item dat nyemant ennige eerde van tsheeren straete halen en sal, hy en zal weder zoe vele savels brengen daer die straete maeckens behoeft op die verbuerte telcker reysen van IJ oude grooten.

XXVI. 17. Item soe wanneer men bevynt yemanden op een anders erve ennich haechout, staecken oft ennigerhande ander hout afhoudende oft snydende (6), dat die sal telcker reyse staen tsheeren correctie alsoe groot ende cleene als hem by vonnisse zal wordden geleert.

XXVII. Item dat oyck nyemant en sal ontvreempden oft ont-

(1) *Kenneven*, eene kenneve of houten ring of beugel om den hals doen. OUDEMANS, KILIAAN.

(2) *Ringen*, eenen ring door den neus steken om ze te bedwingen.

(3) *Schutten de beesten, in 't schut oft schot doen*, vreemd vee aanhouden, insluiten en bij wijze van onderpand in bewaring houden. KIL.

(4) In 't boek van 1534 : « oft enich cruyt plucken ofte mayen en zal », zooals hier uitvoeriger in art. XXIV.

(5) *Gaers*, gars, gras.

(6) In 't boek van 1534 : « behalven bessemrijs, dackteenen, oft dackroeden voir zyn eygen besigen. » Art. 13 zegde daar ook : « dat nyemant op eens anders erve bessem rijs, dackteenen, oft dackroeden houden oft finden en zal dan voir zyn eygen besigen. »

draegen van eens ander mans erve ennich heymssel (1), hoorden (2), thuynen (3) oft vekenen ende soe dickmael als men yemanden bevynt contrarie doende sal staen ter correctien vanden heere ende nyetemin tot restitutien, Ende waert sake dat men bevynt die jongers doende dat salmen aen douders oft meesters verhalen. Ende dies zullen oock gelooft zijn die proprietarys, huyerlinck, ende die gene die daeraff bewynt zullen hebben, by heuren eede die overtreders jonck oft oudt te calengieren ende voorts aenden heer over te brengen. Daeraff zy sullen hebben zoe dickmael als zy yemanden calengieren, een behoorlycke calengieringe ter taxatien vande scepenen (4).

XXVIII. Item dat oyck nyemant en zal moegen gaen hout raepen oft ennige barninge (5) halen met bylen, hasteelen (6) oft enniger hande wapenen om daermede tacken ende troncken oft struycken aff te houden oft te clieven op eens andermans erve, ten ware saecke dat zy dat deden by consente ende gedoege vanden proprietarys sonder ennige simulatie oft heymelyck verstant met malcanderen te hebben, ende zoe wye men bevynt ter contrarien doende dat zy sullen staen ter correctien vanden heere, Ende eest saecke dat by die jongers wordt gedaen datment aen die ouders oft meesters verhaelen sal, des zal oock geloeft zyn die proprietarys, huerlinck oft die gene die daeraff ennich bewynt heeft die quaetdoenders ende overtreders te moegen calengieren by hennen eede, ende sal die aenbrenger voer elcke calengieringe hebben gelyck by scepenen sal wordden getaxeert (7).

XXIX. Item soe wye by nachte oft ontyde in ennige stallen oft schueren gaet met lichte sonder dat licht te bewaren in een vaste lanteerne dat die gene diemen bevynt contrarie doende sal verbueren tot elcker reysen aen den heere XVI st.

Ende ingevalle dat die jongers doen datment verhalen zal aen die ouders, meesters oft vrouwen.

XXX. Item soe wye nu voortane ennigen oploop doet om zynen even kersten menschen te crencken oft te slaen, quetsen oft wonden ende dat daarenboven die persoon (tegen) den welcken den oploop wordde gedaen quetste den genen die den yersten oploop gedaen heeft, zal quyte zyn vanden broeck behoudelycken

(1) *Heymsel*, omheining, omtuining. KIL.
(2) *Hoorden*, bij KIL. horde, hurde, traliewerk.
(3) *Thuynen*, heining, haag.
(4) In het boek van 1534, art. 19 : « Item dat nyemant yemants heym breken oft afhalen en zal op die verbuerte telcker reyse van V st. »
(5) *Barninge*, brandstof, van barnen, branden.
(6) *Hasteel*, hastel (klemtoon op èl), kapmes bijzonder dienende om klein hout te kappen. SCHUERMANS.
(7) In het boek van 1534, art. 25 : « So wiemen bevynt by dage oft by nachte aen yemants hout houdende met eenige instrumenten so hoe dat sy zyn, die heer salse moigen aenspreken van diverien op alsulcke brueecken als die heer daer af manen zal. »

dat hy zal laten blycken den rechte genouch zynde dat hy hem hadde moeten verweeren ende den heere daaraff adverteren vande vechteryen ende broecke binnen vierentwintich uren, Ende den broeck sal wordden betaelt by den genen die den yersten oploop gedaen heeft, ende tot dyens ocxsuyne (1) het bycomen ware, sonder nochtans dat die heere daeraff ennich kennisse zal draegen maer stelt daeraff partye tegens partye.

XXXI. 20. Item soe wye hyer in rechte staet ende hem nyet en presenteert voer rechte voer der noenen, dat die versteken zal zyn van zynen rechte ten ware hy nootsaecke conste getoenen.

XXXII. 21. Item dat men alle schepenen brieven sal prothocollen ende daer voere zal die secretarys hebben van elcken brieve eenen halven stuvere.

XXXIII. 22. Item noch is overdraegen dat zoewat die gesworen des dorps als scepenen, halmeymeesters, heyligeestmeesters ende kerckmeesters doen ende ordineren zullen van ruytergelde (2) oft van ennige andere saecken der pollicien des dorps aengaende, dat die gemeynte daermede te vreden is goet ende van weerden hout (3).

XXXIV. 26. Item noch eest overdraegen dat men omgaen zal tsjaers drymael met meyer ende scepenen visiterende schouwen ende ovens oft men ennich gebreck daer inne vonde dat men die ovens inslaen mach ende calengieren soo dickmael alst bevonden wort telcker reysen op v st.

XXXV. 27. Item oft yemant zyn schouwe qualick vaechde dat hy daermede verbueren zal alsoe dickmael alst bevonden wordt int omgaen van meyer ende scepenen 1 boete.

XXXVI. 28. Item bevynt men yemanden by nachte oft by daige oft wat tyde het zy ennige peerden, coyen, schapen oft andere beesten insteken oft indoen inder lieden weyden, heyen, bosschen, hoeywas oft coren, zal verbueren voerden aenbrengere elcke reyse v st.

Ende die heere mach hem aenspreecken van dieveryen, Ende sal voorts verbueren achtervolgende mandementen ons genadigen heeren des keysers vanden dage XV^c LIIIJ den vierden dach van April nae Paesschen (4).

XXXVII. Item men sal van nu voortane houden een goet register vande reekeningen vande beeden, heiligeest ende Sint An-

(1) *Ocxsuyne*, bij KIL. ocksuyne, gelegenheid, oorzaak.

(2) *Ruytergeld*, van *ruyter*, ruiter, soldaat, en ook roover, schijnt eene boete te beteekenen.

(3) Artikel 23 der wet van 1534, luidende « dat nyemant in dit toecomende jaer, te wetene van nou voirtane tot Kersmisse wederomme gheen bruloften houden en zal dan ter maendt eene, mer egheene na bruloften » is weggevallen omdat, gelijk eene kantteekening zegt, het was *contra statutum principis*, tegen 's vorsten verordening.

(4) « Ende sal voorts verbueren enz. » is later bijgeschreven.

nenautaer (1) ende tzelve leggen int scepenen com (2) om by den zelven register altyt te weten den staet vanden overschot oft achterstel.

XXXVIII. Item alle beedeheffers, heyligeestmeesters ende Sint-Annenmeesters zullen gehouden wesen altyt te doene reekeninge van hender administratien aleer de naestvolgende beede geset zal wordden ende aleer nyeuwe heyligeestmeestere oft Sint Annenmeester aen zal comen.

XXXIX. Item is geordineert om vele oncosten te verhuedene dat die vier beedesetters altyt als zy die beede gezet zullen hebben, ende ter gewoonlycker plaetsen gepubliceert ende wtgelesen zal zyn, dat alsdan die ingesetenen ende ondersaten van Tongerloe zullen gehouden wesen te comen betalen aen de beedezetters oft aen den genen die zy daartoe zullen committeren binnen drye weecken ter plaetsen zoemen dat ter kercken zal publiceren, Ende zoe wye binnen middelen tyde nyet en betaelt dien salmen daervoer reelyck executeren ende wtpanden metten diender, Ende zullen die beedesetters hebben voer hennen arbeyt ende salarys metten quitantien van elcker beeden drye karolusgulden (3).

XL. 30. Item dat voortaen nyemant woonende onder Tongerloe yemanden huysen oft hoven en sal comende van enniger plaetsen daer ennige pestilentie oft besmettende sieckte is regnerende op die pene van iij kar. g.

XLI. Item dat zoe wanneer men bevynt yemanden onder Tongerloe die ennige ongelycke, oneerbaire ende onwittige persoenen huyst oft hoeft (4) oft oock ennige huysen alsulcken persoonen verhuyert zal verbueren alle reysen iiij kar. g.

XLII. 31. Item dat voortane nyemant en sal comen woonen onder Tongerloe ten sy dat zy hen selven connen gehouden drye jaren sonder te halen die proven (5) vanden heyligeest oft oeck die aelmoessen voer die poorte ende sullen gehouden zyn te brengen vander plaetsen van daer zy comen sullen goede certifficatie te staen tot goeden name ende fame ende tot dyen borgen stellen dat den heyligeest oft myn heere van Tongerloe noch zyn dorp egeenssins van hen nyet belast en zullen wesen binnen drye jairen, Ende voort bevelen den heyligeestmeesters dat zy nyemant van buyten proven en geven dan doer consent vande

(1) Sint-Annenautaer. In de parochiekerk bestond een Sint-Annabroederschap en een Sint-Annaaltaar.

(2) *Scepenen com*, kom, schotel.

(3) 1534, art. 29 : « Item noch is geordineert datmen voirtaen kiesen zal vier bedesetters duerende een jaer lanck ende daer en teynde alle jaer twee afgaende ende twee aen, Ende voirts ordineren een die de bede heft ende zal hebben van hondert karolusg. eenen leen, dies zal hy moeten rekenen zonder foute zo verre zy crychbaer zyn. »

(4) *Hoeft*, van *hoeven*, in zijne hoeve of op zijn erf ontvangen en gastvrijheid verleenen. OUDEMANS; *Belg. Museum*, IV, 317, vs. 457.

(5) *Proven*, brood, dat als aalmoes de armen werd uitgedeeld. KILIAAN.

wet, Ende die contrarie doet oft die hen die huysen verhuyert zal verbueren aenden heere ii kar. g.

XLIII. Item is noch overdraegen dat nyetegenstaende yemant van buyten Tongerloe cofte een huys onder Tongerloe dat die sal moeten Tongerloe woonen drye jaren aleer hy die aelmoessen voors. zal mogen genieten ende oft yemant contrarie dede zal verbueren telcker reysen als voere ii kar. g.

XLIV. 32. Item datmen die Wimpe zal houden wel geruympt te gronde ende te bodem van allen onreynicheyt ende struycken op de pene van een boete, Ende daerenteynden salse die heere doen vaegen op dobbelen cost, Dies consenteert myn heere van Tongerloe dat hy zyn hoeveneers oock indyen sal hebben op die verbuerte als boven ende men salt acht dagen te voeren gebieden in die kercke ende daeren binnen nyemanden schaey doen.

XLV. Item dat nyemant en zal houwen staende in die Wimpe ennige weersteden van dat die watermoelen opgetogen wordt tot dat zij weder geschut wort op die verbuerte van x st.

XLVI. Item dat van voirtane zoe wanneer ennige geboden van sheeren wegen zullen wordden gedaen ende gepubliceert oft gedaen ende gepubliceert zyn met eenen sondaechs gebode inder kercken oft op andere plaetsen daermen gewoonlycke publicatie is van doene op zekere penen, dat die heere die overtreders ende den genen nyet onderdanich wesende den zelven geboden sal moegen affnemen de pene nae usancie ende costuymen vanden hootbancken (1).

XLVII. Item soe wye yemanden invadeert met grammen ende evelen moede ende den zelven slaet, worpt oft blutst met stocken, pycken, oft ennige anderleye instrumenten hoe wel het bloet daernae nyet en volcht dat hy verbuert zal hebben telcker reysen den broeck zoe groot ende cleyne aenden heere als hem naeder hootbancken recht sal aengetaxeert wordden.

XLVIII. Item is noch geordineert soe wanneer ennige saecken den heere van Tongerloe ende zynder gemeynte aengaende zyn te tracteren ende die gesworene oft ingesetenen byden diender daertoe gesommeert tot zekeren daige ende ure te compareren ter plaatsen daert geordineert sal wordden nyet en quamen (nootsaecke wtgesloten) die zal verbueren telcker reysen sess stuvers halff tot profyte vanden heer ende dander helft tot profyte vande genen die zullen compareren ende gehoorsaem zyn, ende oft tgebreck ware aenden officyer zal telcker reysen oock verbueren als voer, Ende sal dofficyer zyne gemeynte drye daigen te voiren doen sommeren ten waeren saecken die nootsaeckelycken ende

---

(1) *Hootbancken*. Tongerloo volgde de costumen van Zanthoven. Tegen de gewijsden van 't gerecht van Tongerloo ging men in beroep bij het hof van den Bijvang van Lier.

sonder vertreck behooren gecommuniceert ende te kennen gegeven te wesen.

XLIX. Item men sal van sheeren van Tongerloe wegen stellen vier gesworen coermeesters kennisse hebbende van schapen, diewelcke gehouden zullen wesen te visiteren allen die schaepscoyen ende schapen binnen der jurisdictien van Tongerloe ende zoe wanneer daer ennige scaepen bevonden wordden geinficieert oft besmet met seericheden oft ruycheyt, zoe sullen die gesworen gehouden zyn te bevelen den proprietarys oft onderhouder van alsulcken zeere schaepen binnen den naestcomenden sess weecken hem quyte te doene opde verbuerte vanden zelven schapen tot profyt vanden heere.

L. Item sal die proprietarys oft onderhouder alsulcke zeere schapen moeten houden alleenlyck op zyne erve zonder dat die zullen moegen comen, gedreven oft gehuet wordden opten aert van Tongerloe oft sheeren straete oft op ander luyden erve op de verbuerte te telcker reysen aenden heere xxxii st.

Ende die gesworen zullen hebben telcker reysen voer hen calengieringe vyff stuvers, ende zullen geloeft wordden by hunnen eede die penen ende boeten aenden misbruycker met reele executie te verhalen.

LI. Item die voorg. coermeesters zullen gehouden wesen ten minsten alle acht daegen te visiteren die schaepscoyen ende schapen binnen Tongerloe daer hen ennichsins zoude moegen twyfelen vande voorg. infectien oft als zy daeraff sullen behoorlycken geadverteert wesen ende int omgaen ende visiteren sal die meestere oft vrouwe, boden oft kinderen den zelven coermeesters die scaepscoyen open doen, Ende ingevalle yemant hen daer inne weygeringe dede oft rebel viele die sal verbueren telcker reysen aenden heere xxxii st.

Ende die coermeesters zullen hebben voer hen visitatie elcke reyse elck twee stuvers dwelck die gemeynte sal betalen ende aen die beede geset wordden.

LII. Item vande misbruycken die souden moegen geschieden inder goeder luyden bosschen oft huere andere erven sal hem een yegelyck vuegen achtervolgende dordinantie ons genadigen heeren skeysers daerop gemaickt int jaer onssheeren xv^c^liiij, welcke ordinantie hyer is geinsereert ende dat opte boete ende peenen daer inne begrepen.

LIII. Item men sal van tsheeren van Tongerloe wegen noch stellen twee gesworen coermeesters kennisse ende verstant hebbende van byere, diewelcke by hueren eede zullen gehouden wesen te coeren allen het byer dwelck onder die bancke van Tongerloe zal wordden gebrouwen oft vercoft, als zy vande brouwere oft teppere daertoe sullen wordden versocht. Ende en sal die

brouwer oft tepper egeen hyerlantsch byer (1) moegen vercoopen onder Tongerloe tenzy dat yerst ende voeral zy gecoert byden coermeesteren, contrarie doende sal verbueren telcker reysen aen den heer thien stuvers ende vyff stuvers aende coermeesters oft aenbrenger.

LIV. Item die coermeesters en zullen egeen hyerlants byer hooger moegen coeren oft setten dan den pot op eenen halven stuvere ende die tonne op tweendertich stuvers metten imposte, Ende die brouwere oft teppere en zal tzelve byer nyet hooger oft duerder moegen vercoopen aenden ondersaten van Tongerloe opde pene ende verbuerte telcker reysen aenden heere thien stuvers ende vyff stuvers voerden coermeesters oft aenbrengere.

LV. Item int coeren vanden byere dwelck die brouwer oft tepper hadde geordineert te vercoopen die tonne XXXII st. ende den pot eenen halven stuvere metten imposte, Ende die coermeesters bevonden int coeren tzelve byer egeenen halven stuvere den pot weert te wesen metten imposte dan en sal die brouwer oft teppere alsulcken byer nyet hooger moegen vercoopen dan voer cnol, te weten die tonne twintich stuvers ende drye potten eenen stuvere metten imposte opde verbuerte als voeren (2).

LVI. Item het byer dwelck die brouwere oft teppere sal hebben geordineert te vercoopen voer cnol, Te wetene die tonne twintich stuvers ende die drye potten eenen stuvere metten imposte, Ende die coermeesters bevonden dat byer zoe vele nyet weert en ware als zyt coerden, dan zal die brouwer oft tepper dat moeten vercoopen voor oorts byer, te weten die tonne sesthiene stuvers ende den pot een oort metten imposte ende nyet hooger opte verbuerte als voeren.

LVII. Item oft het oorts byer int coeren wordde bevonden den pot nyet weert te wesen negen myten exclusive dat sal alsdan wesen geconfisqueert tot tsheeren behoeff.

LVIII. Item men sal tvoors. byer coeren inde vaten ende oft different oft questie gerese tusschen den coermeesters ende den brouwere oft teppere int coeren, dat zal wordden gesleten ende gedecideert byde weth van Tongerloe diewelcke myn heer van Tongerloe ordineert oppercoermeesters.

LIX. Item dat van nu voortane nyemant woonende onder de jurisdictie van Tongerloe ennige vorsterkynderen (3) van buyten houdende en sal moegen comen met alsulcken kinderen halen

---

(1) *Hyerlantscb byer*, inlandsch bier, OUDEMANS.

(2) Wet van 1534, art. 24 « .... dat egheen herbergier zijn bier dwelck men knol heet duerder vercoopen moigen en zal dan die drie pot eenen stuver ende die tonne xx st. Ende also dickmael dat men den brouwer oft den tapper bevynt contrarie doende aent dondersaten dat hij verbueren zal telcker reysen 1 karolusg. »

(3) *Vorsterkinderen*, weeskinderen.

die aalmoessen voor die poorte des goidshuys van Tongerloe noch oock die proven vanden heyligeest op de pene ende verbuerte telcker reysen aenden heere xx st.

Ende daerenboven den delinquant geprivceert de voors. aelmoessen voor die poorte ende die proven vanden heyligeest meer te moegen halen oft genieten ten ware alsulcken delinquant myns heeren gracie ende consent mochte verwerven de voors. aelmoessen ende proven te halen.

FR. WALTMAN VAN SPILBEECK.

SCHEPENZEGEL VAN TONGERLOO, XVe, XVIe EEUW.

De eerste Windmolen van Gierle.

In 1499 werd er besloten voor rekening van den heer van het land van Turnhout te Gierle een windmolen te timmeren. Vroeger moesten de Gielenaars hun koren op den banmolen van Lille doen malen. De nieuwe molen werd aangenomen te maken door Gysbrecht van Schaluynen, meester timmerman te Turnhout. Claes Avonts leverde het wagenschot (71 stuks); Willem vander Lynden, te Dordrecht, 2 molensteenen, 1 assteen en 1 mortier; de steenen, per schip naar Breda en van daar per as naar Gierle gevoerd, werden bereid door Jan Soys. Bij Peter den zeeldraaier, te Herenthals bestelde men 1 steenreep, 1 buiten- en 1 binnenzeel en nog ander touwwerk wegende te zamen 138 pond. Gijsken Mertens vervaardigde 2 paar rosselschijnen; Heinrick Tenwairts het groot ijzer, den rijn, den hals en den band aan den standaard; Jan de Keyser leverde een wijnvat om korenkuipen van te maken. De molen was voltimmerd en maalde den eersten keer op Kerstdag 1500. Hij had in 't geheel gekost 75 pond, 19 stuyvers, 8 deniers, 22 1/2 myten. De Gielenaars moesten de helft dier som betalen en bovendien den molen in pacht nemen voor een termyn van 20 jaren « of alsoe langhe mijn genedigen heer *Philips den Schoonen* zal gelieven, sjaers om xxxi mud rocx Turnhoutsche mate, te betalen te jaire te jaire ». (*Uit de rekeningen van R. Vander Beken, rentmeester van het land van Turnhout*, van 1 Oct. 1500 tot 30 Sept 1501).

Grobbendonk

tijdens de Fransche Omwenteling.

(Vervolg zie bladz. 209).

XV.

« Den 16 September, feestdag der HH. Cornelius en Cyprianus, d. i. daags voor 't feest van den H. Lambertus (1)... kwamen er 's morgens heel vroeg een dertigtal soldaten te voet uit Lille, waar zij 's avonds te voren aangekomen waren uit Turnhout, en vijftien gendarmen uit Herenthals: samen rond de 45. Van deze bezetteden meer dan twintig het kasteel van Vorsselaar reeds voor vijf ure 's morgens; de 25 overige trokken al loopende naar Grobbendonk en bezetteden rond half zes 's morgens de huizen van den secretaris den ouderen, item van den jongeren, item mijn huis, in hetwelk de geneesheer J. Fr. Vranckx woont, mijne zuster bij hem in de groote kamer verblijvende.

« De huiszoeking echter begon slechts ten negen ure, na de aankomst der gendarmen met hunnen luitenant, de ruiters en den commissaris die ook te Vorsselaar op 't kasteel huiszoeking gedaan hadden. Daar zochten zij wel nauwkeurig maar nog al tamelijk rustig, in de tegenwoordigheid van den burgemeester. Zoo ook bij de secretarissen van Grobbendonk en bij den geneesheer; maar in het huis dezes laatsten mijne kamer gesloten vindende, openden zij met 't grooter en dikker einde eens geweers, vulgo *phusiek* (?) de deur, en daar vindende vijf vuile hemden, eenige broeken, slaaplijven, zwarte kragen, enz., legden zij alles, met een zak in welken zich eenige boeken bevonden, item mijn priestershoed, mijn wandelstok, vulgo *rietstok,* een cermonieboek, vulgo pastorale en eenige gevondene kaarsen op den duivenzolder en sloten de deur : mijne zuster Anna Maria Elisabeth verantwoordelijk makende en de commissaris of de

(1) De H. Lambertus is de beschermheilige der kerk en parochie van Grobbendonk.

luitenant den sleutel medenemende. In de kist mijner zuster vonden zij een zeker geschrift, item eenige andere geschriften in een ander geschrift (*sic*) welke zij insgelijks medenamen; item stal een soldaat mijne tennen tabaksdoos, een geschenk hetwelk Jan Luyten, de waard uit de Leeuw, mij gedaan had. De luitenant verbrak ook het pauselijk zegel van een kasje met reliquiën welke ik in 1782 mede uit Rome had gebracht (1), onteerde de reliquiën, raakte ze met de handen aan, bespoog ze, enz.

« Doch Gode zij dank : noch de reliquiën van 't H. Kruis welke ik insgelijks uit Rome had medegebracht, noch om 't even welk kerksieraad werd gevonden of onteerd!

« Toen men te weten kwam dat de soldaten mijn huis bezet hadden en men ging huiszoeking doen, waren al de dorpelingen vol angst en schrik, want zij vreesden dat ik, schoon niet in mijn huis aanwezig toch ook niet van de parochie afwezig, zou thuis geweest zijn. Ik kende de komst der soldaten en wist dat zij mijn huis bezetten door deze een weinig na zes uren en begaf mij naar mijn ambtgenoot J. B. Verwimp te Pulle. Nadat ons daar een andere bode was toegekomen, zijn wij te negen ure 's voornoens de bosschen ingetrokken, in afwachting van den uitslag. Na eene opzoeking van bijna drij uren zijn de soldaten gaan eten en rond twee uren nanoen, zonder er in gelukt te zijn wie ook te kunnen vatten, vertrokken de soldaten naar Turnhout en de gendarmen naar Herenthals. Te 2 ure namiddag ontvingen wij een boden die 's middags toen de soldaten aan 't eten waren, uit Grobbendonk vertrokken was, en ons niets anders meldde dan dat zij (*de soldaten*) eene deur kapot geslagen en eenige schriften gevonden hadden.

« Ten acht ure, toen het donker was, keerden wij terug naar de zuster van mijn ambtgenoot J. B. Verwimp, en verder in den avond kwam een bode die omtrent de zaken verhaalde zooals zij waren toegegaan. Een weinig later keerde ik naar mijn vertrek terug, waar ik gedurende langen tijd ben verborgen gebleven, niet uitgaande dan des nachts om de diensten te doen welke men mij vroeg.

(1) Om deze zijne reis noemde men den eerw. heer Peeters den Romein (*Romanus*) zooals hij ergens in zijn handschrift zelf zegt.

« En behalve wat gewoonlijk zoo al voorvalt, kan men mij bijna iedere week eens nu in dit huis dan in een ander vinden om bij 't eerste hanengekraai (*in primo gallicinio*) te verrichten wat ik vroeger gewoon was te doen na zonnenopgang » (1).

XVI.

« Den 20n September 1799 werd bij toeval aangehouden in het huis van den secretaris, die meteen koster was en den

(1) Die 16a Septembris, in festo S. Cornelii et Cypriani seu vigiliis S. Lamberti.... circa trigenta milites pedestres venerunt summo mane ex Lille, quo vesperi præcedenti advenerant ex Turnhout et conjunctim cum quindecim gendarmes ex Herendalio venientibus, in toto circa 45. Obsiderunt ex illis plusquam viginti casttelum de Vorsselaer ante horam quintâm matutinam, reliqui ultra 25 cursu perrexerunt in Grobbendoncq et circa medium sextæ matutinæ obsiderunt domos secretarii senioris, item junioris, item domum meam in qua habitat medicus J. Fr. Vranckx et soror mea in majori cubiculo. Scrutatio vero incipit hora nona venientibus gendarmis cum lieutenant, equitibus et commissario ex castello Vorsselariensi; ibi exacte quidem sed satis tranquille scrutaverunt, præsente toparcha. Similiter apud secretarios in Grobbendoncq uti apud medicum, sed in eadem domo invenientes cubiculum meum clausum major et gravior extremitas bombardæ, vulgo *pbusiek (sic)* portam aperuit et ibi invenientes quinque indusia sordida, braccas, camisola, cragas nigras, etc. imposuerunt cum sacco in quo libri aliqui, item pileo meo ecclesiastico, baculo viatorio, vulgo *rietstok*, libro cæremoniali, vulgo pastorale, candela inventa solario columbino et clauserunt ostium: sorore mea Anna Maria Elisabeth responsabili manente et commissario vel lieutenant clavem secum ferente : in cista sororis invenerunt quoddam scriptum item alia scripta in alio scripto, quæ quoque secum abstulerunt. Item quidam miles furatus est capsulam æneam usualem pro tabaco, vulgo *tabaksdoos*, quam accomodatam habebam a Joanne Luyten, hospite sub signo Leonis : fregit quoque Lieutenant sigillum pontificis capsulæ reliquiarum quas e Româ asportaveram anno 1782. Reliquias illas profanavit, manibus attractavit, conspuit etc.

Sed gratias Deo, reliquias SS. Crucis quas quoque e Roma asportaveram, nec ullum ustensile ecclesiasticum inventum est aut profanatum.

Ut scitum est quod domum obsedissent milites et scrutarent, trepidabant incolæ totius pagi, putantes me esse domi qui absens quidem eram a domo sed non a parochia. Scivi ergo illorum adventum et obsessionem per milites parum post sextam matutinam. Contuli me ad socium J. B. Verwimp in Pulle et postquam alter nuntius abvenerat, ab hora nona antemeridiana fuimus in nemore sub quercu manducantes panem in exspectatione eventus: milites pranserunt post scrutationem fere trium horarum et hora 2a pomeridiana abierunt, redeuntes in Turnhout et gendarmes in Herenthals, nemine capto. Hora 2a pomeridiana accepimus nuntium, sed qui in meridie dum prædebant milites e Grobbendoncq discesserat nihil nuntians quam quod portam fregissent et scripta invenissent.

Hora octava redivimus ad sororem socii mei J. B. Verwimp in tenebris et hora vespertina venit nuntius qui fere omnia narravit ut erant et postea perrexi ad cubiculum meum in quo absconditus mansi per longum tempus non exiens nisi tempore noctis ad peragendum officia mihi demandata.

Et absque eo quod est de communi accidente singulis fere septimanis semel in quadam domo, nunc illa nunc altera, inveniri possum ad peragendum in primo gallicinio quæ ante hæc post solis ortum facere consueveram confidenter.

21^{n} naar Antwerpen vervoerd, de eerw. heer Vermeeren, onderpastoor te Beersel. Hij had als deservitor de parochie van Hallaer bediend sinds de dood van den eerw. heer Colbrant, aldaar overleden den vijfde juni van dit jaar » (1).

XVII.

« Den 22^{n} Maart (2), in den avond, kwam mijn pastoor, J. Fr. Verheyen, op 't kasteel van Vorsselaar; den 23^{n} was hij hier en den 25^{n} in den avond ging hij weer terug naar Vorsselaar, en keerde vandaar weder naar de plaats van welke hij gekomen was. Hij verliet Vorsselaar den 28^{n} 's morgens heel vroeg. Den 27^{n} Meert kwam J. De Kock, pastoor van Nijlen, naar huis uit Rozendaal, zegt men; » (3).

XVIII.

Den 5^{n} Mei 1800 kreeg de eerw. heer C. L. Peeters een brief van den eerw. heer J. Fr. Verheyen, pastoor van Grobbendonk en deken van het district Herenthals, den brief bevattende der vicarissen-generaal van Antwerpen, gedagteekend van 22 April en meldende dat kardinaal Barnabas Chiaramonti tot Paus was gekozen en den naam van Paus VII had aangenomen. Dien brief der vicarissen-generaal moest hij naar al de pastoors en onpastoors « principalem parochiæ curam gerentes » der dekenij doen dragen die den eed aan de Fransche Republiek niet gedaan hadden. Van dit stuk geven wij enkel de namen der dorpen met de handteekens der pastoors, deservitors of « principalem parochiæ curam gerentes, » waar de bode dien brief der vicarissen-generaal ronddroeg. Die dorpen hoorden zij toen alle tot de dekenij van Herenthals? In dit geval zal men toegeven dat deze zeer uitgestrekt was.

(1) Die 20^{a} Decembris (1799) captus est casu R. Dnus Vermeeren, vice-pastor in Beersel in domo secretarii et custodis de Beersel et 21^{a} transportatus est Antverpiam : deservierat ipse vice-pastor in Hallaer a morte R. D. Colbrant, ibidem defuncti quinta junii hujus anni.

(2) 1800, — Sindsdien begon de hevige priestervervolging gaan te verminderen. Nergens echter nog dierven zich de priesters in 't openbaar vertoonen, alhoewel zij stillekens begonnen terug te komen.

(3) 22^{a} Martii venit in castello de Vorsselaer J. Fr. Verheyen pastor meus vesperi; 23^{a} huc et rursum abiit in Vorsselaer 25^{a} vesperi et discessit in locum unde venerat, abiens 28^{a} summo mane ex Vorsselaer.

Venit 27 Martii in Nylen J. De Kock pastor, aiunt, ex Roozendael.

Dorpen	*Geestelijken.*
Vorsselaar,	H. Van Eyck, pastoor.
Wechelderzande,	L. Beerten, »
Lille,	W. B. Janssens, »
Gierle,	Pat. Donatus, deservitor.
Thielen,	H. G. Swaan, pastoor.
Lichtaart,	J. G. Vervrangen, pastoor.
Casterlé,	J. W. Jaspers, »
Olmen,	H. J. Biermans, »
Meerhout,	J. Van Haecht, »
Endert,	D. Pasch, »
Vorst,	G. Meeus, »
Veerle,	A. De Preet, »
Hersselt,	L. Lamal, »
Oosterwijk,	C. Verbruggen, »
Meerbeek,	A. De Beuckelaer, »
Hulshout,	J. F. Van Looy, desservitor.
Wiekevorst,	G. Smits, pastoor,
Morkhoven,	J. Rullens, »
Norderwijk,	P. Van Leeuw, »
Oolen,	Sulp. Meynkens, ass.
Herenthals (begijnhof),	J. B. Peeters, august.
Herenthout S. Petri,	J. C. Wellens, pastoor.
» S. Gummari,	N. Verbruggen, »
Bouwel,	N. Van Noeteren.

Ingevolge het schrijven zijns dekens deed de eerw. heer C. L. Peeters de brieven van de vicarissen-generaal dragen noch aan den pastoor van Herenthals noch aan dien van Poederlé wijl deze zooals wij boven gezien hebben, den eed aan de Fransche Republiek gedaan hadden. (1).

XIX.

« De tot nog toe (2) afwezige pastoors zijn : A. Oomen van Gierle te Breda; de pastoor van Hulshout is onnoozel; de pas-

(1) Van dit stuk, van hetwelk wij slechts den korten inhoud geven, laten wij het Latijn weg, om reden dat het te lang is.

(2) 16 Mei 1800. — Ook de eerw. heer J. Fr. Verheyen was toen nog niet tehuis. Den 27e Juni 1800 kwam hij terug uit Holland. Hij vertoonde zich echter nog niet aanstonds « propter periculum garrulitatis, publicitatis etc. », zegt de onderpastoor.

toor van Oolen, zegt men, is teruggekomen (1); Brems van Herenthout St. Peeter verblijft te Lommel; N. Verbruggen van Herenthout St. Gommarus is verstoken te Sassenhout; (2) A. Dens, van 't beggijnhof van Herenthals is afwezig van 't begin afaan en schuilt te Heyst of ergens in de buurt » (3).

XX.

« Den 23n November doet de eerw. heer pastoor J. Fr. Verheyen 's morgens om half acht voor de eerste maal openbaar Misse, en ik ten tien ure. 't Is zondag » (4).

XXI.

« Den 30n November, zijnde de eerste zondag van den Advent, doen wij de Misse in de sacristij der kerk, en dit duurde zoo voort tot den 22n Maart 1801, al de zon- en heiligendagen, passiezondag inbegrepen » (5).

Ziedaar de bijzonderste en meest meldingwaardige stukken over de droevige handelingen der Fransche Omwentelaars in onze parochie die wij in het doopregister, door den eerw. heer C. L. Peeters, onderpastoor hier ter plaatse, tijdens die woelige dagen gehouden, gevonden hebben. Zijn de berichten, welke zij behelzen, niet volledig, wat wij gaarne toegeven, men zal ten minste bekennen, dat zoo wij dergelijke bescheiden voor het grootste gedeelte der Kempische gemeenten hadden, de geschiedenis der Omwenteling in onze streken weldra een voldongen feit zou zijn, en men klaar als de zon zou zien van welke soort de vrijheid, de broederlijkheid ende gelijkheid waren evenals zooveel andere weldaden welke ons de Fransche republikeinen van het einde der vorige eeuw hier aanbrachten!... Juist het tegenovergestelde van wat zij beweerden!

Grobbendonk. P. J. GOETSCHALCKX.

(1) Den 24n Meert 1801, toen reeds alles tamelijk rustig begon te worden en men al op vele plaatsen in 't openbaar den eeredienst begon uit te oefenen, werd onverhoeds de eerw. heer Heylen, pastoor van Oolen, aangehouden en langs Diest, Hasselt, enz. over den Rijn gevoerd. Men wist niet om welke reden, maar men dacht dat het door opstokerij der beëedigden van Herenthals was. — Zoo de eerw. heer Peeters.

(2) Sassenhout is een gehucht van Vorsselaar, tusschen Herenthals en Poederlé gelegen.

(3) Pastores hucusque absentes sunt : A. Oomen de Gierle, Bredæ; pastor de Hulshout est innocens; pastor de Oolen dicitur rediisse; Brems de Herenthout St Petri abest in Lommel; N. Verbruggen, St Gummari latet in Sassenhout; A. Dens, begg. Herend. abest ab initio et latet in Heyst vel vicinio.

(4) 23 Nov. 1a vice publice pastor, J. F. Verheyen celebrat Missam medio octavæ matutinæ et ego hora decima. Est Dominica.

(5) 30 Novembris, dominica. 1a Adventus celebramus in sacristia ecclesiæ, idque perduravit usque ad 22 Martii 1801 diebus dominicis et festivis, dominicam Passionis inclusive.

Turnhout.

Sauvegarde aan Turnhout.

1^{n} Meert 1586.

obert Grave van Leycester, Baenderheer van Denbigh enz., Lutenant van haere Maj^{t} van Engelandt, gouverneur ende Capiteyn generael der vereenigde Nederlanden (*) : Allen den geenen die dese letteren zullen zien oft hore lezen saluyt : Doen te weten, dat wy ontfangen hebben d'ootmoedighe supplicatie van de ingesetenen der vryheyt van Turnhout, inhoudende dat hen dagelycx by onsen ende des gemeenen lants krygsvolck groote overlasten waren geschiedende, ende noch zouden mogen geschieden ende worden aengedaen, soo in henne persoonen, bestialen ende andere goederen roerende ende onroerende, Ende om daer aff bevryt te mogen werden, hadden ons gebeden daer inne te willen versien met onse brieven van sauvegarde; Soo ist dat wy tgeene voorss. overgemerckt genegen wesende ter beede ende begeerte der voorss. suppl^{ten} ende begerende deselve te handelen ende doen handen in alder goedertierenheyt, hebben deselve by deliberatie van Raede van State, neffens ons wesende, in plaetsse van hun (mits sekere consideratien) te doen verwoesten ende bederven, vergundt ende verleent dese onse brieven van Sauvegarde onder nochtans behoorlicke contributie ten profyte van gemeene saecke,

(*) Leycester, door koningin Elisabeth van Engeland met 6000 man hulptroepen naar de Nederlanden gezonden om deze in hunnen strijd tegen Spanje bij te staan, was den 1^{n} Februari 1586 tot algemeenen landvoogd en kapitein generaal der vereenigde Nederlanden uitgeroepen.

soo ende gelyck by onse gecommitteerde (daertoe verordent) in alle billicheyt sal bevonden worden te behoiren; nemende d'ingesetenen van voorss. vryheyt van Turnhout, mitsgaders alle henne goeden roerende en onroerende, henne huysen, have ende beesten die zyluyden ende elck van henne besonder binnen de voorss. vryheyt ende begryp van dien moge hebben ende besitten in beschuts ende bescherminge, tegen de voorss. overlasten onses ende des gemeenen lants krijgsvolcke. Omme aldaer binnen de voorss. vryheyt ende begryp van dyen, vry, onverhindert ende onbeschadicht te mogen woonen ende de voorss henne goeden tot heuren oorbaer ende profyte te mogen gebruycken, vuytgesteecken de goeden van geestelycke ende andere persoonen houdende de partye van de vianden. die gehouden zullen zyn te verwerven particuliere Sauvegarde, zonder dat zy nochtans eenige graenen, eetwaeren noch munitie van oorloge, zullen mogen vercoopen, toevoeren, ofte ter merckt brengen, dan binnen henne dorpe ende begryp vandien, ofte steden, dorpe ende vlecken in onse macht ende der vereenigde landen zynde.

Ofte dat zyluyden oft noch yemant van hennen twegen onder dese onze Sauvegarde eenigerhande goederen, waeren, vivres ofte eenige beesten tsy peerden, coeyen, ossen, schapen, ofte eenige andere vuyte voorss. vereenigde Landen ofte steden onder onsen Gouvernemente ende gebiet staende, sullen mogen haelen, noch doen haelen, in eeniger wys, sonder onzen expressen ende besonderen oorloff : Gelyck zyluyden hen oock zullen hebben te wachten, hen eenichsins viantlick mit raet ofte daet tegens ons, onsen krychtsvolcke ofte de voorss. vereenigde landen ofte steden te draegen ofte te houden. Op pene van te vervallen ende te verliesen d'effect van desen : Gelyck wy oock verstaen ende willen dese onse sauvegarde van geender macht noch weerde gehouden te worden, by zouverre zy vallen in gebreecke van de maentelecke betalingen der voorgestelde contributien, preciselyck volgens 't accoordt daer van gemaeckt te doene aen de ontfangers daer toe by ons gestelt ofte alnoch te stellen. Ende opdat de voorn ingesetenen van voorss. vryheyt eenige voorledene zaecken 'tware van gefrequenteert te hebben eenige steden, sloten ofte starkten van de vianden, ofte deselve toevoer van

vivres ofte andere waren gedaen te hebben, ofte onder andere pretexte, alwaert oock dat zy eenige messusen ende feyctelicken resistentie jegens onsen crychsvolcke hadden geperpetreert, niet en werden getravaillieert, beschadicht ofte veroverlast. Wy willen dezelve in vergeten gestelt te worden, gelyck wy die stellen in vergetinge ende vergeven mitsdese. Ontbieden daeromme ende bevelen onsen Lutenant generael, admiralen, allen gouverneurs, oversten, capiteyns, officiers, soldaten ende crychsvolck te voet ende te peerde, te water ende te lande, mitsgaders allen anderen onder onsen gebiet staende van wat wesen ofte staet die zyn, den bovengenoemden vryheyt ende ingesetenen van dien ende elck van hen 'tzy Edelluyden ofte huysluyden, mannen ende vrouwen, jonck ende out, voor hen ende henne voorss. goederen dese onse brieven van sauvegarde doen ende laeten rustelick ende vredelick genieten, naer inhoude derselve ende restrincten boven vermelt, zonder daer tegens te doen in eenige manieren noch den voorn. ingesetenen van voorschreven vryheyt van Turnhout ende begryp van dien te quotiseren, ofte belasten mit eenige contributien, 't sy van haver, hoy, stroy ofte andersins zonder onsen expressen last ende ordonnantie : Op pene van te vervallen in onse indignatie, ende aen den lyve gestraft te werden als overtreders van onse publycque Sauvegarde. Aucthoriserende mitsdien oock die van voorss. vryheyt van dese onse Sauvegarde alleen daer zy des nodichs vinden te doen publicatie ende kennisse, oock deselve mit onsen naem ende wapen te doen opslaen ende condich maeken alomme daer 't behoire en tot henne meeste verseeckerheyt dienlick zal wesen. Willende oock dat 't vidimus ofte copie auctenthyk van desen de voorn. vryheyt ende ingesetene ende elckeen van die zal strecken ende van sulcken weerde ende macht gehouden worde als 't principael ende dit alles by provisie ende tonsen wederzeggen. Gegeven in Schravenhaeghe den eersten Marty A° xv^{e} zessentachtentich (geteekend), R. Leycester. Ter ordonnantie van zyne Ex^{cie} (geteekend), Van Langen. Adest Sigillum (in rooden lak.)

(Medegedeeld door P. Vues, archivaris der stad Turnhout).

Hoogstraten.

Charters.

Colligite fragmenta ne pereant.

XII.

Het Magistraat van Antwerpen beslist en verklaart eenige betwiste punten der voorrechten van Hoogstraten, en laat toe accijnzen te heffen op verscheidene koopwaren.

1418, 10 September.

Wy, Burgemeesteren, Scepenen ende Raide van der stadt van Antwerpen. Doen cont allen dengenen die dese letteren selen zien oft horen lesen. Want stoot ende gescil opgestaen hebben geweest, tusschen den edelen ende vermogenden here Janne van Kuyc, here van Hoestraten, in deen zide ; ende sine goeden luden ende ingesetenen zynre vryheit oft poert van Hoestraten voirscreven, in dandere ; van alrehande punten, die onder den anderen hier na bescreven staen, ende die eendeels oic voir ons in den rechte alse tot haeren hoefde van den vonnissen gecomen waren, van den welken ende oec van zekeren anderen pointen ende ordinancien die zy ons aenbracht hebben, zy hen in beiden ziden gesubmitteert ende verwillecoert hebben in den seggene, ordinancie ende verclaerne van ons, om daer af gesleten, verlyet ende oec geordineert te zine, also dit ten besten genoege na onser ordinancien behoeren zoude. Soe eest, dat wy, Burgemeesteren, Scepenen ende Raid der stadt van Antwerpen voirscreven, als de gene die alle saken voirscreven ten goeden genoegen te rasten ende te vreden gerne sagen, dair toe gedeputeert hebben ende volcomeliken gelast Gielise Damaes, Janne den Schermere, Willeme van den Gavere ende Clause Colenzone, onse geminde mederaidsluden, met volcomender macht, om in den name van ons dair af te termineren, also dat claerliker blyct bi den openen bezegelden commissien, die wy hen dair af medegegeven hebben. De welcke onse voirscreven raidsluden haer seggen ende ordinancie geseegen hebben ende gepronuncieert, by onsen goetduncken, ende dat wy approberen ende van weerden houden volcomlike, tallen dagen, gelyc of wy alle zamentlic dat gedaen ende geseegt hadden, in onsen vollen raide sittende, alsoe dat van den punten hier na bescreven ende verclaert staet. In den yersten, soe is ons voirscreven raidsluden seggen, in den name van ons, dat de gemeyne straten open ende vroente bliven selen, liggende binnen der vryheyt van Hoestraten voirscreven ; welcke vryheyt Hoestraten streecken sal na dbegrip ende verclaringen van haeren paelsteden, in haeren anderen brieven verclaert ;

ende dat de here van Hoestraten voirscreven van nu voirdane die straten noch stegen niet engen noch minderen en sal, ende dat die bleven selen liggende also zy heden des daegs liggen; ende dat syn goede luden ende ondersaten van Hoestraten voirscreven die gebruycken ende bezigen selen, also zy nu doen sonder yemants wederseggen oft calengieren; ende des, soe selen de selve goede luden van Hoestraten haeren here jaerlix betalen haer dycgelt ende dycbroet, also sy tot noch toe dat betaelt ende gegeven hebben : behoudeliken dien, waert dat yement binnen der voirscreven vryheyt van Hoestraten eenige hofstadt oft hofsteden oft plaetsen begripen oft vercrigen woude, om huysinge oft woeningen daer op te tymmeren, te stellene of te rekene, dat dan de here van Hoestraten voirscreven die uutgeven ende verchinsen soude moegen, met behoirlicken quantiteyt van plaetsen tot den huyse gelegen; ende wes dair af comen sal altoes tot des heren ende sinen nacomelingen behoef te bekeren, sonder argelist; ende alle verchynsde ende uutgegeven goede ende erve, die tot den dage toe van heden, voir datum des briefs, uutgegeven ende verchynst zyn, selen die goeden luden. die se verchynst ende ingenomen hebben, bliven tallen dagen ongestoort van yemande, gelyc dat sy die opten dach van heden bezittende ende gebruckende zyn; sonder argelist. Item, waert sake dat de goede luden ende ingesetenen der vryheit van Hoestraten voirscreven naemaels eenige scutterie ende geselscap van palueren ordineren ende aennemen woude, soe sal die here van Hoestraten voirscreven hen doen hebben die plaetse oft stede, die de scutterie te wesen plach, of eenen andere gerieflike plaetse oft stede, om haeren scuttershof te zinen, dair zy billicx wael te vredenen mede content ende gepaeyt selen wesen. Item, es noch onser raidsluden seggen, in den name als vore, dat de banck van buyten vryheden van Hoestraten, van nu voirtane teeweliken dagen, binnen der vryheit van Hoestraten voirscreven liggen sal, ende dat men de genechten ende gedingen, na haren beloop dair toe dienende, dair binnen hanteren ende houden sal, gelyc men van outs plach te doene; ende van deser banck selen syn sevene scepenen van den here van Hoestraten voirscreven dair toe genomen in deser manieren : twee scepenen van den vryheyt van Hoestraten voirscreven, poirters zynde aldair; item, twee scepenen van den dorpe ende prochien vau Meere; item, twee scepenen uten dorpe ende prochien van Meerle: item, eenen scepenen uter parochien van Minderhout; ende also sal men se voirdane houden tallen dagen, sonder die van den voirscreven vryheden ende dorpen te veranderen, dats dat de vryheyt ende elck dorp voirscreven syn getal van scepenen behouden sal, ende dat men trecht hanteren sal na den lantrechte van buten, ende dat de here van Hoestraten voirscreven die versetten mach tallen tiden, alst hem gelieven sal, als hi tot hier toe gedaen heeft; sonder argelist. Item, is noch onse seggen, ende hebben noch onse raidsluden voirscreven, met wille ende consente des heren van Hoestraten ende zynre goede luden voirscreven, om orboirs ende proffyts wille in beiden ziden, gordineert ende gepronunciecrt, dat de here van Hoestraten sinen goeden luden voirscreven oirloven, willencoeren ende consenteren sal alrehande punten ende ordinancien van assisen, ende geoirloft ende geconsenteert heeft, bi der macht van dese zeggene, te weten is, dat sy voirdane assise selen doen gaen binnen der vryheyt van Hoestraten voirscreven, op alrehande goede ende waere, die binnen der vryheit van Hoestraten voirscreven gesleten selen werden, in der manieren hier na verclaert, te weten is, dat men van nu voirdane heffen sal ende van assisen nemen, van elker amen rynswyns, die binnen der vryheit van Hoestraten gesleten wordt, sesse grote, alsulcs gelts alse dagelix tAntwerpen in borse gaen selen; item, des gelycx van elken amen fransoyswyns ofte vreemds wyns, dat geen lantwyn en es, sesse grote, alsulcs gelts als voirscreven staet; item, van elken amen lantwyns, vier grote, sgelts voirscreven; item, van elken amen meeds, viere grote, sgelts als boven; item, van elken tonne oft amevate honighs, drie grote; item, van elken amen olyen, smoute oft boteren, drie grote; item, elker amen edix, eenen groten, sgelts als voirscreven es; item, van elken tonnen zeepen, twee grote; item, van elken vate hee-

rinx, twee grote; item, van elken amen biers, dat binnen Hoestraten gebrouwen sal werden, eenen groten, sgelts altoes als voirscreven staet, boven den renten die de here van Hoestraten van den biere dagelix nu heffende is, na dinhoudt der brieven dair af wesende, dats te wetene, dat een yegelic binnen der vriheyt van Hoestraten brouwen mach na sinen wille, des heren van Hoestraten voirscreven lyflanc duerende, wilt hi luttel of vele, ende dair af den selven here van Hoestraten te gevene, syn lyflanc ende niet langer, van elken vate, de brouwer een placke of eenen butdragere der munten van Brabant, ende die tapper binnen den lande van Hoestraten des gelyx een placke of butdragere, ofte de gene die tsliten selen, ende dat men buten den lande van Hoestraten vuert, een butken, gelyc dat de voirscreven brieve begripen; item, van alrehande beesten, die in der vryheit van Hoestraten voirscreven vercocht ende gesleten werden, te weten is, van eenen osse, eenen groten; item, van eenen perde, eenen groten; item, van eenen runde, twee zwerte; item, van eenen verkene, eenen zwerten; item, van viere scapen, eenen zwerten; ende dit van den beesten selen betalen alleene de vercooperen: item, des gelyx ende in der selver manieren selen betalen die vleeschouweren of die vleeschs vercopen, dat sy buten of binnen halen of copen, levende of anders, ende binnen Hoestraten sliten ende vercopen; item, van elken lakene, dat binnen Hoestraten gemaect werden, sal geven die vercoopere, twee grote; item, van eenen halven lakene, eenen grooten, ende dat dair beneden es, niet. Behoudelic dat bi consente tsheren van Hoestraten ende synre goeder luden, dese voirscreven assisen altyt sal mogen meerderen ende minderen, ende oic andere ordinancien maken van assisen, alsoe then nutlic sal duncken. Ende es vorwaerde, dat de here van Hoestraten voirscreven, syn leefdage lanc, de een helft van desen assisen voirscreven ende van den gelde dat dair af comen sal tot hemwaert nemen ende hem toebehoeren sal, ende dander helft van den assisen voirscreven sal toebehoeren die vryheit van Hoestraten voirscreven, in haeren orboere ende profite te bekeren, ende te leggene. Bi alsoe waert sake dat de here van Hoestraten wettich oyer achter hem liete, van sinen live comende, dat dan dat selve wettich oyer de helft van den assisen voirgenoemt hebben soude ende hem toecomen; ende en laet hi geen wettig oyer achter, van synen live gecomen, soe selen die goede luden ende ingesetenen der vryheit van Hoestraten voirscreven de voirscreven heele assise te henwaert alleene hebben ende behouden tallen dagen, ende de bate ende profiten dair at comende in haeren vryheit orboere leggen ende bekeren, oft oec die na syn lyf te niente leggen, ende immer altyt, by raide ende avise der seven scepenen van Hoestraten, ten tiden zynde, ende zeven goeden notabelre cnapen, ute voirscreven vryheit dair toe genomen. Dair af dat alnu in desen seggen bevorwaert es, dat de zevene scepenen van nu voirdane altyt, ten tide zynde, drie personen, binnen Hoestraten geseten, kiesen ende ordineren zelen, ende de goede luden ende ingesetenen der vryheit van Hoestraten selen kiesen eendrechtelic ende ordineren uten selven ingesetenen, viere persoenen; ende dese zevene goede cnapen sal men eeden bi rade ende toedoen des scouteten ende der scepenen van Hoestraten, om te sine de zevene gesworne in der vryheit van Hoestraten voirscreven. Item, is onser raidsluden voirscreven seggen, ende is met voirwairden in beiden ziden overdragen, dat dese tjegenwordige letteren ende alle andere charteren, privilegien, gescriften ende brieven, die de voirgenoemde vryheit van Hoestraten heeft ende hen verleent syn van den here van Hoestraten voirgenoemt oft van sinen outvorderen in vorleden tyden, oft die sy namaels crigen ende werven mogen, der gemeyne vryheit van Hoestraten voirgenoemt aengaende, van nu voirdane liggen selen besloten in een goet vast slot of scrine, dat staen sal binnen der selver vryheit van Hoestraten, ende dair af selen die scepenen van Hoestraten voirscreven hebben eenen slotel, ende de zevene gesworene voirscreven den anderen slotel, sonder die voirscreven brieven in eenigen anderen steden buten Hoestraten te leggene ofte laten leggene in eeniger manieren. Voert, is onser raidsluden seggen, soe wie jegen dese voirscreven ordinancie dade of quame,

in al oft in deele, dat die verbueren soude, telken also dicke als men dat ter waerheit bevonde, hondert royale, half tsheren behoef ende hälf ter stadt behoef van Antwerpen. nochtan soe soude tvoirsceven seggen in synre volcomender macht bliven. In orcondscape der waerheit, soe hebben wy, Burgemeesters, Scepenen ende Raide der stadt van Antwerpen voirscreven, den segel ten saken der selver stadt aen dese tegenwordige letteren gehangen. Ende hebben voert gebeden, om der meerder vesticheyt wille, den edelen ende vermogenden here Janne van Kuyc, here van Hoestraten voergenoemt, dat hem gelieven wille sinen segel aen dese jegenwordige letteren van onsen seggene, voir onsen zegel, hier ane te doen hangen. Ende hebben voert begeert ende versocht onsen goeden vrienden den scepenen ende gesworenen ende der gemeyne vriheyt van Hoestraten voirscreven, dat sy hunnen gemeynen segel aen dese jegenwordige letteren willen hangen in orcondscape alre saken voirscreven. Ende wy Jan van Kuyck, here van Hoestraten voirscreven, ter gunstliker beden der burgermeesteren, scepenen ende raide der stadt van Antwerpen, onser goeder vrienden voirscreven, hebben wy onsen zegel, in der manieren dat sy ons dat gebeden hebben, dese jegenwoerdige letteren, want wij alle saken, als voirscreven staet, geconsenteert hebben, doen aenhangen in getuygnissen der saken voirscreven. Ende wy Scepenen, Geswoerne ende de gemeyne Vryheit der poert van Hoestraten voirscreven, tot vriendeliker begerten ende versuecke der eerbarer, voirzinniger ende wiser heren burgemeesteren, scepenen ende raide der stadt van Antwerpen, onser liever ende zeer geminder vrienden voirscreven, want alle saken als sy voirscreven staen bi onsen toedoene ende wille geschiet syn, ende wy ons niet te vollen bedanken en connen der groter vrientscape ende gunsten, die ons onse lieve here voirscreven ende de goede stadt van Antwerpen gedaen hebben, soe hebben wy onsen gemeynen zegel, in oirconden ende getuignissen alre punten voirgeseegt, beneden aen dese tjegenwerdige letteren gehangen. Gegeven int jaer Ons Heren als men screef dusent vierehondert ende achtiene, thiene dage in September.

Sinte Greef te Turnhout in 1451.

Henneken, zoon van Dirk Sceelkens, had om S. Greef te spelen, het paard van den rentmeester Claes vander Borch, zonder dezes oorlof weggehaald. Wegens dat vergrijp werd hij vervolgd; maar « omdat hyt vut genuechten en*de* joncheyden gedaen hadde », liet de schout, Vrank van Halen, hem voor 3 peters vrij. *(Uit de rekeningen van Schout V. van Halen, van Kersmis 1450 tot St.-Jan 1451).*

Heerlijkheid Moergestel

(Noord-Brabant).

oor de geschiedenis van deze heerlijkheid worden bouwstoffen gezocht zoowel wat den oorsprong als het verdere verloop betreft.

Ook omtrent hare bezitters zal het den vrager aangenaam zijn ingelicht te worden.

De heerlijkheid, die ook wel onder den naam Gestel bij Oisterwijk voorkomt, werd A° 1349 door Beerte van den Dorpe 's Heeren van Bauthershems vrouw opgedragen aan den hertog van Brabant en ontving die weder van hem in leen.

In 1392 vergunde de hertogin Johanna aan den heer van Gestel bij Oisterwijk zijne gronden te verkoopen. De hooge heerlijkheid werd mede in 1560 door Filips II, koning van Spanje aan den toenmaligen heer, Jasper Schets, baron van Grobbendonk in pandschap gegeven. In het midden der vorige eeuw behoorde zij aan de Graven van Ursel op het einde dier eeuw aan de familie Bles en in 1845 aan Marcelis Adrianus Bekkers, burgemeester van Chaam.

Vooral omtrent de hier niet genoemde bezitters zullen inlichtingen zeer welkom zijn.

's Hage. A. A. Vorsterman van Oyen.

De Heerlijkheden van het land van Mechelen

DUFFEL, GHEEL EN HUNNE HEEREN

DOOR

J.-THEOD. DE RAADT

(Vervolg, zie bladz. 179).

Na den dood van Jan III, verhief Hendrik van Merode, ridder, heer van Pietershem, den 9n Augustus 1550 Gheel en Duffel-Waelhem (1); doch zijn broeder en mede-erfgenaam, *heer Ricalt van Merode, joncxte soene tot Petersem, here van Oirschot ende Beecke* (Hilvarenbeek), betwistte hem zijn recht en deed, respectievelijk op 11 en 16 December 1551, zelf de verheffing dier heerlijkheden. Lang duurde het rechtsgeding, hetwelk door Rijkalts erfgenamen werd voortgezet (2). Hendrik behield echter zijne goederen, ja vermeerderde die met de jurisdictie genoemd *de heerlijkheid ende het land van Duffel.*

Hij diende Karel V in verschillende oorlogen. Ten jare 1542 werd hij met Koenraad van Gavere, heer van Elsloo, en Willem, markgraaf van Honsbroeck, naar Maastricht gezonden om te waken op de veiligheid dier vesting welke door den beruchten Marten van Rossum en zijne Gelderschen was bedreigd en waar de keizer haastig eenige troepen had in geworpen (3).

Met Thomas Schotelmans had Hendrik een proces over Gestel en Herlaer, die hij na het overlijden zijner ouders had verkregen. Zijn te-

(1) *Chambre des Comptes*, nr 17838.

(2) *Cour féodale de Malines*, regr. nr 2, blz. 3, 112; nr 48, blz. 106, enz.

(3) Arnaud Schaepkens, *Pietersheim, ancienne terre libre de l'Empire*; *Annales de l'Académie d'Archéologie de Belgique*, XXI.

genstrever gestorven zijnde, deed Hendrik, den 29n Januari 1551, andermaal de verheffing dier heerlijkheden; maar Frans Schotelmans, Thomas' zoon, dwong hem het geding voort te zetten (St. Bormans). Den 3n October 1558 deed Hendrik zijne plechtige intrede te Gheel, dat hem den 1n Juli van dat jaar in hooger beroep door den Raad van Brabant was toegewezen (1).

Den 14n Juni 1559 deden Hendrik, heer van Merode, Pietershem, Diepenbeek, enz., als vruchtgebruiker; Jan, zijn oudste zoon, als bezitter van den blooten eigendom, en Rijkalt, heer van Oirschot en Hilvarenbeek, als mede-eigenaar, mits eene rente van 500 karolusgulden, afstand van hunne rechten op het veer tusschen Waelhem en Rumpst dat door eene vaste brug zou worden vervangen (2). Den 7n December van dat jaar, stond Maria van den Dale, weduwe van Philips van Leefdael en dochter van Engelbrecht, de baronie van Leefdael welke haar vader van Jan van Merode had ontvangen, aan Hendrik af; deze droeg de baronie nog denzelfden dag aan Denijs Sgroots, doctor in de rechten, over (3).

Met zijne heerlijkheid van Impde vereenigde Hendrik de hooge, middele en lage jurisdictie van Wolverthem, Impde, Nederhem, Menseghem en Rossem, welke hij voor 617 lb. had gekocht (verheffing van 20 Juni 1560) (4). Hij stichtte te Gheel het kapittel van tien kanunniken, hetwelk den 11n Augustus 1562 door den bisschop van Kamerijk aanvaard en goedgekeurd werd en waarvan Hendrik de eerste voogd is geweest (Kuyl).

Hij was (sedert 1525) gehuwd met Francisca van Brederode, vrouw van Ridderkerke, enz., dochter van Walraven, heer van Vianen en Ameijde, en van Margareta van Borsele. Zijn sterfdag is 12 October 1564. Hij werd naast zijne vrouw begraven in de kerk van Lanaken, nabij de bouwvallen des kasteels van Pietershem. Hunne prachtige tombe werd met hunne marmeren beelden en zestien kwartieren versierd. Het grafschrift geeft aan Hendrik deze titels : *Vrij Baenreheere tot Merode ende Petershem*,

(1) *Procès plaidés devant la Cour féodale de Brabant*, nr 716-785.
(2) *Cour féodale de Malines*, regr. nr 2, blz. 79.
(3) *Cour féodale de Brabant*, regr. nr 358, blz. 239; nr 138, blz. 152.
(4) *Histoire des environs de Bruxelles*.

grave tot Oolen, Baenreheer van Perweys, Leefdale, Duffle ende Waelhem, ende heere der landen van Ghele, Westerloo, ende heere van Diepenbeeck, Herlaer, enz., ambachsheer van Ridderkircke ende Ysselmondè (1). Hieronder deelen wij de geslachtslijst van Hendrik van Merode mede zooals die door de zestien kwartieren is aangeduid (2).

*
* *

Hendrik van Merode en zijne vrouw hadden acht kinderen ten minste. De oudste zoon, Jan IV, werd baanderheer van Merode, Pietershem, Parwijs en Duffel, graaf van Oolen, heer van Gheel, Impde, Diepenbeek, Herlaer (3), Ysselmonde, Ridderkerke. St.-Michiels-Gestel, Westerloo, Hersselt, Wolverthem, enz. Den 19n Mei 1565 deed hij door Mr. Jacques van Caestre, stadhouder der heerlijkheid en baanderij van Duffel-Waelhem, verheffen de heerlijkheden van Duffel-Waelhem en Gheel en, als afzonderlijk leen, *de heerlijkheid en het land van Duffel, also dat sijn heere vader gecocht heeft van de Con. Majt, staende te lossen* (4).

Den 19n Januari 1571 sloot Jan IV met Willem van Merode, voogd van Duffel, heer van Muggenberg, enz., in tegenwoordigheid der schepenen van Lier eene overeenkomst waarbij hij zich

---

(1) Volgens dit grafschrift, medegedeeld door Kuyl en andere schrijvers, is *vrouwe Franchoijse, geboren dochter tot Brederode*, den 8n Maart 1553 overleden. 't Is opmerkenswaardig dat haar zoon, Jan IV van Merode, den 20n Februari 1553 (datum der akte) door 't overlijden zijner moeder de baronie van Parwijs verhief. Zijn vader Hendrik stond denzelfden dag het vruchtgebruik dier baronie af (*Cour féodale de Brabant*, regr. nr 357, blz. 353).

(2) Wij maken ons voorbehoud aangaande de moederlijke kwartieren van Francisca van Brederode. Op de tombe worden ze voorgesteld als volgt : *Borsele vā Vere, Borsele vā Breda, Halewijn, Uuijtkercke, Bourbon, Berry, Bolougne, La Trimoille*. De vier laatste zijn, dunkt ons, niet nauwkeurig : Wolfert van Borssele, graaf van Grand-Pré, heer van Vere, Vlissingen, maarschalk van Frankrijk, trouwde den 17n Juni 1468 met Charlotte de Bourbon-Montpensier, die, volgens zeer ernstige *specialisten*, dochter was van Louis de Bourbon, bijgenaamd de Goede, graaf van Montpensier, en van Gabrielle de la Tour, dochter van Bertrand en van Jacquette du Péchin. De kwartieren van *Boulogne* en *La Trimoille* zouden dus hoogst waarschijnlijk moeten vervangen worden door *La Tour* en *Péchin*.

(3) Op 18 Juli 1566 droegen Hendrik, Adriaan en Engelbrecht van Etten, gebroeders, hunne rechten op Herlaer en Gestel aan Jan IV van Merode over (St. Bormans, op. cit.)

(4) *Cour féodale de Malines*, regr. 2, blz. 112. Hij had den 11n April 1564 de heerlijkheden van Wolverthem en Aerssele verkregen (*Cour féodale de Brabant* nr 358, blz. 466).

Rijkalt, baanderheer van Merode, heer van Frentz, *Edelbürger* der stad Keulen; † 6 Maart 1394; begraven te Wenau (1).	Margareta van Wesemael, vrouw van het graafschap Oolen, † 1393, begraven te Schwarzenbroich.	Willem van Pietershem, heer van dier plaats.	Maria van Bautersem van Bergen.	Hendrik van Hoorn, heer van Parwijs, *mambour* van 't bisdom Luik.	Maria van Rochefort vrouw van Ochain, Haneffe, enz.	Jan, edelheer van Reifferscheid, Dijck, Gladbach, † 1418.	Jutta van Culemborg' zijne derde vrouw.

Rijkalt, baron van Merode, graaf van Oolen, heer van Frentz, *voogd* van Duffel, ridder, † 20 Juli 1446.	Beatrix van Pietershem, vrouw van die plaats, van Leefdael, Hilvarenbeek, Oirschot, Rummen, Impde, Bautersem, enz. trouwde 14 Juli 1410; † 1455.	Jan van Hoorn, heer van Parwijs, Duffel, Gheel, Herlaer, enz. † 28 Juni 1447.	Mathilde van Reifferscheid.

Jan, baanderheer van Merode en Pietershem, graaf van Oolen, Westerloo, Oirschot, Leefdael, enz. enz., ridder, drossaard van Gulik, enz.	Aleydis van Hoorn, vrouw van Gheel, trouwde bij contract van 8 November 1451; maakte haar testament den 6n December 1497.

Rijkalt, baron van Merode en Pietershem, trouwde in 1502 met Margareta van Hoorn van Gaesbeek. Den 18n November 1500 verhief Werner van Merode voor hem de helft van Diepenbeek (2).

Jan van Hoorn, erfheer van Beaucignies, Honschote, Heze, Leende, kastelein van St. Winnoxberge, drossaard van Brabant, luitenant van het leenhof van Brabant, † 1436 (3).	Marguerite de la Trémouille, dochter van Pierre, heer van Dours, en van Jeanne de Longvilliers.	Jan, heer van Lannoy, Lys, Sebourg, enz. stadhouder van Holland, later gouverneur van Rijsel, Douai, enz. Vliesridder, † 8 Maart 1492.	Jeanne de Poix, vrouw van Brimeu.	Jan, heer van Montmorency, Escouen, Conflans, Vitry-en-Brie, enz.	Jeanne de Fosseux, erfdochter van Nevele, Fosseux, Wimes, huwde bij contract van 29 Januari 1422.	Jan van Gent, bijgenaamd Vilain, ridder, heer van Borch, Swijndrecht, Huysse, enz.	Goedele Raes, erfdochter van Pamele, dochter van Godfried, kanselier van Brabant, en van Mabilia Vijt, dochter van Nicolaas, ridder, heer van Pamele, enz.

Philips van Hoorn, heer van Beaucignies, Gaesbeek (verheffing van 7 October 1436), † 1488.	Jeanne de Lannoy, vrouw van Brimeu, zijne eerste vrouw.	Jean de Montmorency, heer van Nevele, raad en kamerheer van Philips-den-Schoonen.	Goedele van Gent, bijgenaamd Vilain, vrouw van Huysse, Ledeberg, enz., kanonikes van Maubeuge.

Arnold van Hoorn, heer van Gaesbeek (verheffing 5 October 1488), Honschote, Houtekerke, Heze, Leende, enz. kamerheer van Philips-den-Schoonen; † 1505, is begraven te Anderlecht.	Maria (of Margareta) van Montmorency.

Margareta van Hoorn van Gaesbeek, echtgenoote van Rijkalt, baron van Merode en Pietershem.

(1) Richardson (graaf E. von Mirbach), *Geschichte der Familie Merode*, I, 145.
(2) *Cour féodale de Brabant*, regr. nr 348, blz. 140.
(3) Den 26n Mei 1434 verkreeg hij Gaesbeek, dat door Jacob van Abcoude aan hem was afgestaan.

verbond om hem eenige zijner rechten op Duffel af te staan (1).

---

(1) Ziehier deze belangrijke oorkonde : « Wy Jan de Man ende Lodewyck Perre, schepenen van de stadt van Lyere, maken condt... dat binnen deser stadt van Lyere vergadert zyn geweest in onser presentien de edele en welgeboren Heeren, *Heer Jan, baenrebeere van Merode, Peetersbem, Peruys* enz., ter eenre zyde; ende *Heer Willem van Merode, beere van der voigbdyen van Duffele, Muggenbergbe* etc., ter andere zyde ; ende hebben bekent, als dat sy by forme van scheydinghe en deylinghe aengaende die gedeelten ende paerten die zy lieden, elck respective hadden in den heerenheyden van Duffele, soe wel over d'een zyde van der bruggen, als over d'andere ende Impde, beyde gelegen in de lande van Brabant, syn veraccordeert ende overcomen in der maniere, naervolgende : als dat de voors. heere van Merode assigneert en bewyst by forme van partagie, als boven, den voorn. heere van der voighdyen alle de hoocheyt metten (onleesbaar) ende andere accidenten dyen aengaende ende daeraf dependerende, voer soo vele de voirs. heere van Merode die heeft in Duffele in den zelven lande van Duffele, beginnende van der bruggen van Duffele voirs. op de Nethe, streckende lancx den steenwech naer Mechelen, tusschen de voighdye ende d'lant van Duffele voirs, tot op den hoeck van den Cruyswech, alsoo men van Itterbeke gaet naer Mechelen, voor 't huys daer Lysken Wyns in gestorven is, staende op den hoeck van der hoelstraten ende alsoo voirts houdende de rechte bane naer Mechelen ter rechter handt tot aen de twee vondelen, keerende voirts ter rechter handt lancx de beke van de twee vondelen voirs. aen de beddenen brugge van Roosendale, al met den heirstraten soo verre die aen voors. paerten ende deelen van Duffele zyn comende, ende soo voirts comende tot in de Nethe voirs., daerinne oock begrepen de hoocheyt van een stuck landts metten chysen, toebehoorende Adriaen Diercx, gelegen aen de hoolstraten op de palen van de heerlycheyt van de voighdye ende den voors. lande van Duffele, daer eertyts questie om is geweest, reserverende alleenlyck de voirs. heere van Merode de resoirten ende verheffinge van de selven gelegen in die voirs. gedeelten ende hoecken van Duffele, gelyck die van ouden tyden geresoirteert ende verheven zyn geweest, ende voirts soe zal die voirn. heere van der voighdyen noch hebben soo 't hem de voirs. heere van Merode oick bewyst ende assigneert de hooge heerlicheyt met zynen toebehoorten van Duffele, in den lande van Mechelen gelegen over d'ander zyde van der Nethen, in alder vuegen ende manieren ende met alsulcken gerechticheyt als de voirs. heere van Merode die vercregen ende beleent heeft van den Con. Ma[t], uytwysende de brieven daeraf gepasseert, alsoe wij verstonden. Daerentegens de voirn. Heere van de voighdyen den voirs. Heere van Merode in verlyckinghe van partagie, als boven, assigneert ende bewyst syn gedeelte ende recht hem competerende in de heerlycheit, huys, hof, leengoederen ende chynsgoederen van Ympde voirs., voer soe vele die hem eenichsins zyn competerende ende toebehoorende, te corten jaerlycx hondert gulden van den suyveren incomen van Impde voirs. volgende den extracte ende specificatie by Jan Reynen, rentmeester aldaer, daeraff gemaect, tegens de voirs. hoocheyden van beyde de heerenheyden van Duffele voirs. voer zoe vele der hoocheyt voirs. van den selven aengaet. Ende wes de voirgen. heerlicheyt, huys, hoff, leengoeden ende cheynsgoeden van Ympde meer inbrengen dan de voorn. hondert gulden, als te weten LXVI guld. 1 1/2 st. VI d. jaerlycks, al volgende den voirs. extracte, daertegens bewyst ende assigneert de voirs. heere van Merode den voirs. voight ierst de cheynsen, cueren ende pontpenningen voor zoo vele de voorn. heere van Merode die heeft : in den voirs. gedeelte van der heerlicheyt van Duffele, in den lande van Duffele, in den gedeelte ende hoecke, dat de selve heere den voirs. voight dyen aengaende bewyst, oick volgende den extracte daeraff gemaect by Libert de Fraisne, rentmeestere van Duffele voirs., comende tot twelff gulden X 1/2 st. IX d. t' s'jaers, ende tsinxens van

Tengevolge zag Willem den 12ⁿ Februari 1573 af van het *oude hof van Leefdale tot Ympde, geheeten Arssele* (1), en den 16ⁿ dier maand, droeg Libert de Fraisne, drossaard van Duffel, namens Jan IV van Merode, *de hooghe heerlicheyt met hueren toebehoirten in den landen van Mechelen gelegen over d'ander sijde van der Nethen* en *alle de hoocheijt metten bruecken ende andere accidenten daer aff dependerende in Duffel, ende noch de hoocheijt van der hoeven, huijsen ende hofsteden, gestaen ende gelegen binnen der heerlicheijt ende onder de prochie van Duffle ende wesende nu ter tijt 18 huijsen in getale, metten heerlijcke chijnsen daer vuijtgaande,* aan Willem over (2).

Bij contract van 26 April 1558, nam Jan van Merode ten huwelijk Mensia (Mentia, Clementia ?) van Bergen, uit den huize van Glimes, dochter van Jacoba van Croy en van wijlen Anton, markgraaf van Bergen-op-Zoom. Zij was eene nicht van Karel van Croy, bisschop van Doornik, en zuster van Jan, markgraaf van Bergen, alsook van Robrecht, bisschop van Luik en graaf van Walhain.

Hendrik, heer en baron van Merode, heer van Pietershem, enz., vader des bruidegoms, verbond zich om al de goederen zijner overledene vrouw, Francisca van Brederode, in Holland, Zeeland en elders gelegen en rentende ongeveer 1700 Brabantsche gulden 's jaars, alsook de baronie van Parwijs, met uitzondering

---

den voirs. jaerlycxen incomen van Ympde beloopende de voirs. XII gulden X 1/2 st. IX d, afgetrocken de somme van dry en vyftich gulden X st. XXXII d. sal de voirn. heere van Merode verlijcken met een somme van XII^c carolusgulden, eens te betalen binnen t' s'iaers nae date van desen. Zoe de selve heere van Merode, zulcx den voirs. heere van der voighdyen geloeft by desen. Ende hiermede hebben de voirs heere respective verclaert dat zy lieden egheen recht of actie meer en houden oft pretenderen in de voirs. heerlicheyt ende partyen soe Ympde als Duffele voirs. (onleesbaar) .... dies aengaende op elckx anders gedeelte voirn. tot elckx behoeff als boven. Gelovende de voirs. heeren respective de voirn. partagie, scheydinge ende deylinge over goet vast ende van weerden te houden onder tverbint van hunne goeden .... al sonder fraude ende argelist. In oircondtschape van dese dingen soe hebben wy dese letteren doen zegelen met onse zegele. Aldus geschreven ende gepasseert tot Lyere voors., ten huise der voirn. heere van de voighdyen van Duffele, op ten XIX Januarij A° XVe ende LXXI, nae style van Brabant. (get.) J. COURTOIS. »

Archief van Lier. Een afschrift van dit stuk zijn wij verschuldigd aan den heer Mast, schepen dier stad.

(1) *Cour féodale de Brabant.* regr. n^r 361, blz, 243; verkeerdelijk staat in dat register *Aertselaer,* in plaats van *Arssele.* Jan van Merode had de baronie van Leefdael, den 5ⁿ Maart 1572, afgekocht van de familie Sgroots of T'Sgroots.

(2) *Cour féodale de Malines,* reg. 2 blz. 156.

van het gedeelte dat aan Rijkalt van Merode, heer van Oirschot, toekwam, aan zijn zoon af te staan.

De getrouwden zullen drie jaar lang op het slot van Westerloo woning en onderhoud genieten, en zoo zij, na dien termijn, niet verlangen er langer te verblijven, dan zal Hendrik van Merode, Jan's vader, hun eene rente van 3000 gulden betalen (wel te verstaan dat het inkomen van Parwijs en van de moederlijke goederen in die som is begrepen) en hun een ander van zijne kasteelen tot verblijfplaats aanwijzen. Hendrik belooft verder dat zijn zoon of dezes nakomelingen na zijnen dood zullen hebben : 1° de baanderheerlijkheid van Merode in het hertogdom van Gulik; 2° de baronie van Pietershem in het land van Luik; 3° en 4° de baronieën van Leefdael en Duffel; 5° de heerlijkheden van Gheel, Westerloo, Hersselt, Oolen, Quabbeke en Hulshout in Brabant; 6° de heerlijkheden van Diepenbeek, Herlaer en IJsselmonde, respectievelijk gelegen in het land van Luik, in Brabant en Holland (met dien verstande echter dat, zoo de rechtbanken een gedeelte der goederen aan Rijkalt van Merode toewijzen, Hendrik er niet verantwoordelijk voor zal zijn); eene rente van 600 gulden op Gaesbeek; 8° het leengoed *Eijckaert* nabij Eindhoven en, eindelijk, al de andere goederen welke aan Jan, als oudsten zoon, toekomende. De goederen vertegenwoordigden te zamen eene rente van 12.000 gulden, door den vader gewaarborgd.

Mensia brengt haar kindsgedeelte der goederen van wijlen haren vader volgens dezes testament in, te weten : eene rente van 1000 karolusgulden; met toestemming haars bruidegoms ziet zij af van het overige van haar fortuin. Uit broederlijke genegenheid schenkt de Luiksche bisschop haar eene rente van 500 gl.

De douarie der bruid zal bestaan in eene rente van 3000 gl. Ingeval Jan van Merode zijne vrouw overleeft, zal hij de 1500 gl. uit hare goederen als lijfrente genieten. Alle goederen, staande hun huwelijk te verkrijgen, zullen gemeen zijn. De langstlevende zal in tocht behouden de helft der goederen van den eersten aflijvige, de andere helft in eigendom. De echtgenooten behouden zich het recht voor om bij testament of anderszins den een den andere alles te geven of te vermaken wat hun believen zal.

Het contract is onderteekend door den bruidegom en de bruid,

den vader van den bruidegom, de moeder van de bruid, Karel van Croy, bisschop van Doornik, Robrecht van Bergen, den Luikschen bisschop; Jan van Lannoy, heer van Molembaix; Jan, markgraaf van Bergen, Philips van Montmorency, René van Renesse, heer van Warfusée; Reijnalt van Brederode, Maximiliaen van Bergen, bisschop van Kamerijk; F. de Falciis, Jan van Immerseel, markgraaf van Antwerpen, en Willem van Merode, heer van Waroulx (1).

Wij deelen hieronder de acht kwartieren van Mensia van Bergen mede.

Mensia overleed in 1561. Haar echtgenoot hertrouwde den 9n November 1563, met Margareta van Pallant, zuster van Floris, eersten graaf van Culemborg, en weduwe van haren eersten man, den graaf van Renneburg. Zij was dochter van Erard, baanderheer van Pallant, en van Margareta van Lalaing.

Jan IV van Merode werd door de landvoogdes, Margareta van Parma, in 1567 naar 's Bosch gezonden om er de burgers, die tegen Philips II waren opgestaan, te stillen; doch het gelukte hem niet.

Bij de komst van Alva, verliet hij het hof van Brussel en ging zijn kasteel van Pietershem bewonen. Daar was 't dat hij de ongelukkige Sabina van Beieren, weduwe van den graaf van Egmont, met hare kinderen onthaalde. Later trad hij in den dienst der Staten en werd gedurende den opstand der Nederlanden tegen Philips II, met verschillende zendingen gelast.

Toen Maastricht tegen den Koning partij had gekozen, werd aan Jan IV de taak opgedragen om aldaar een regelmatig bestuur in te richten; den 7n Januari 1579 deed hij de inwoners vergaderen en nam hun den eed van getrouwheid aan de Staten der Nederlanden af. Eenige dagen later werd hij gemachtigd om een regiment, op zijne kosten gevormd, te Maastricht garnizoen te doen houden. Toen de Spanjaarden die vesting begonnen te belegeren, werd zijn kasteel van Pietershem ingenomen en de bezetting er van over de kling gejaagd. De Spanjaarden vonden er een overgrooten buit en 't is op 't kasteel van Pietershem dat

(1) De akte werd vervolgens overgegeven aan den notaris Jacob van der Beke, griffier bij het leenhof en de rekenkamer van den markgraaf van Bergen-op-Zoom. Zie het stuk bij KUYL.

Jan, heer van Glimes, Bergen-op-Zoom, Walhain, enz. bijgenaamd *met de lippen*; hij deed eene beëvaart naar Rome en Jerusalem † 1494 (1).	Margareta van Rouvroy-Saint-Simon.	Gui de Brimeu, *de Groote*, graaf van Meghem, heer van Humbercourt, vliesridder, kamerheer, luitenant-generaal, gouverneur van Namen, enz.	Antonia de Rambures (dochter van Jacques, heer dier plaats, St. Valleray, Houdeucq, enz., en van Maria van Bergen).	Philips, heer van Croy, graaf van Porcéan, baron van Renty, Senegem, Araines, Beaumont, Aerschot, Montcornet, heer van Chièvres, Bierbeke, pair van Henegouw, seneschalk van Boulogne, kamerheer, luit. gen. enz.	Jacoba van Luxemburg, vrouw van Bar-sur-Aube (dochter van Louis, graaf van St. Pol, Bienne, enz. Konstabel van Frankrijk, en van Joanna de Bar, gravin van Marle, Soissons, enz).	René de Château-briand, heer van Longny-en-Perche.	Hélène d'Etouteville de Baine.

Jan van Glimes, heer van Bergen-op-Zoom, Walhain, Brecht, Velp, Glimes, Opprebais, enz.; vliesridder, raad en kamerheer van keizer Karel; † te Brussel, 20 Januari 1531; werd begraven in de S.-Gertrudiskerk te Bergen-op-Zoom.	Adrienne de Brimeu. Hare douarie bestond in 1000 gl. rente op Bergen-op-Zoom, Walhain en Woude, bij Breda.	Hendrik heer van Croy, graaf van Porcéan en Senegem, baron van Renty, Araines en Montcornet; heer van Bar-sur-Aube, enz.; raad en kamerheer van Lodewijk XII; † 1514.	Charlotte de Châteaubriand, vrouw van Longny.

Antoon van Glimes, eerste markgraaf van Bergen-op-Zoom en eerste graaf van Walhain (2), vliesridder, raad en kamerheer van keizer Karel, luitenant-gouverneur en kapitein-generaal van het hertogdom Luxemburg. Bij hun testament vormt hij met zijne vrouw eene erfbeveling van hunne goederen (3).	Jacoba van Croy; in 1558 was zij als weduwe bij het huwelijkscontract harer dochter aanwezig.

Mensia (Mentia, Mencia) van Glimes of van Bergen, vrouw van Jan IV van Merode.

---

(1) Zoon van Jan, heer van Glimes, Velp, enz., drossaard van Brabant, en van Johanna van Bautersem, schatrijke erfdochter, die hem Bergen-op-Zoom, Walhain, Grimbergen, enz. aanbracht.

(2) Bij opene brieven van keizer Karel, uit Barcelona in Mei 1533, en uit Genua in April 1532.

(3) *Cour féodale de Brabant*, nr 361, blz. 417.

Alexander van Parma, de Spaansche legervoogd tijdens het beleg van Maastricht, hetwelk vier maanden duurde, verbleef. Of Jan van Merode nog in de stad was, weet men niet.

Later vinden wij Jan van Merode onder de heeren die den hertog van Anjou, *die verdediger der Nederlandsche vrijheid*, zijne intrede te Antwerpen deed, verwelkomden; als maarschalk van Brabant, droeg hij het naakte zwaard voor den nieuwen souverein. Hij had moeilijkheden met den prins-bisschop van Luik, die Pietershem deed bezetten en de goederen dier heerlijkheid in beslag nemen, wat aanleiding gaf tot een rechtsgeding hetwelk door de kamer van Speyer eerst in 1586 gewezen werd. Kort nadien werd Jan IV door den Luikschen bisschop en den graaf van Loon in 't bezit zijner goederen hersteld. Hij schijnt omtrent dien tijd aan het openbaar leven vaarwel te hebben gezegd. In 1580 en 1581 bekleedde hij den post van gouverneur van Friesland voor de Staten-Generaal.

Den 25n Augustus 1588 schonk hij aan het kapittel van St.-Dymphna te Gheel het patronaat der pastorij van Millegem en, in 1590, dat der pastorij van Belle (1).

Jan IV van Merode maakte den 9n Augustus 1601 te Pietershem zijn testament.

Hij bepaalt dat er te Gheel en te Hocht een aantal missen gelezen en in al de kerken zijner bezittingen gebeden zullen gedaan worden; hij doet giften aan de armen, sticht goede werken en bepaalt verschillende legaten. Hij regelt den rouw zijner dienaren en stelt vast dat zijne graftombe van jaspis, marmer en albast zal zijn en 800 gulden mag kosten.

(Wordt voortgezet).

---

(1). Z. *Correspondance du cardinal de Granvelle* (uitg. Piot). Jan IV van Merode wordt er meermaals in vermeld.

Pietersheim, ancienne terre libre, enz. en KUYL, op. cit. In de oorkonden van 1588 en 1590, noemt hij zich : « Johannes, liber baro in Merode, Petershem, etc., comes de Olen, baro in Perwijs, *Duffel*, Waelhem, Leefdael, etc., dominus temporalis dominiorum de Gheel, Westerloo, Hersselt, *Noirderwijck*, Altherlaer, Gestel, Diepenbeek, Isselmunde, Ridderkercke, etc. » — In onze studie over Norderwijk zullen wij verklaren hoe Merode den titel kon nemen van die heerlijkheid, welke volgens de registers van het leenhof van Mechelen, toen aan Anna de Plaines gehoorzaamde. Deze vrouw had Norderwijk bekomen den 10n Maart 1570 toen zij nog maar zeven jaar oud was.

Turnhout.

ROEMWAARDIGE MANNEN.

Colligite fragmenta ne pereant.

en der wagens van den prachtigen stoet, welke ter gelegenheid van de Patriottenfeesten in Augustus 1889 de straten der Kempische hoofdstad doorkruiste, verheerlijkte de schaar roemwaardige Turnhouters die zich jegens het vaderland verdienstelijk hebben gemaakt of die op het gebied van kunst en wetenschap hebben geschitterd.

Ik stel mij voor — betrouwende alzoo mijne medeburgers genoegen te doen — nopens verscheidene dier groote mannen eenige bijzonderheden aan de lezers van het *Kempisch Museum* mede te deelen.

Ik begin met de geslachtlijst van den beroemden secretaris van Turnhout, JAN GEVAERTS, rechtsgeleerde en geschiedschrijver, die tot eene der oudste adellijke familiën van Brabant behoorde.

S.

I.

JAN GEVAERTS.

1553-1613.

I. WALTER GEVAERTS. Janssone.

Hij was een der acht aanzienlijke burgers, door de regeerders van Turnhout naar Leuven gezonden, om er de stad te vertegenwoordigen bij de inhuldiging der hertogen Wenceslas en Joanna, die den 3[en] Januari 1365 moest plaats grijpen. De vorige hertogen bepaalden er zich bij, ter gelegenheid van hunne troonsbeklimming, in 't algemeen te zweren, dat zij de voorrechten hunner onderdanen stiptelijk zouden behouden; maar nu hadden de steden van Brabant, vooraleer de jonge hertogen te erkennen, verschillige hoofdpunten voorgesteld, welke de nieuwe souvereinen plechtig beloofden in acht te nemen. Dit was de eerste inhuldiging, gekend onder den naam van Blijde Inkomst.

Walter Gevaerts liet twee zonen na :

1. JAN GEVAERTS. Nauwelijks waren de luisterrijke feesten, te Leuven gevierd, voorbij, of Lodewijk van Male, graaf van Vlaanderen, misnoegd over de bepalingen van Jan III, hertog van Brabant, eischte een derde deel van het hertogdom, uit hoofde van zijne vrouw Margareta, zuster van Joanna en van Maria, vrouw van Turnhout, hertogin van Gelder. Den 9[en] Augustus 1365, viel hij met een machtig leger in Brabant. De magistraat van Turnhout zond eene bende krijgsvolk ter hulp aan Wenceslas onder het geleide van Jan Gevaerts. De Brabanders werden verslagen en Jan Gevaerts sneuvelde te Scheut, bij Brussel, den 17[en] Augustus. Hij was getrouwd met Anna van Poppel, dochter van Alard van Poppel, maar liet geene kinderen na.

2. WALTER GEVAERTS. *Zie* II.

II. WALTER GEVAERTS.

Gelijk zijn oudere broeder, volgde hij als krijgsman den hertog Wenceslas. In den oorlog met Willem van Gulick, verloor hij het leven in den slag van Bastweiler, nabij 's Hertogenrade, den 21[en] Augustus 1371.

Hij trouwde met Maria van Ouwen.

Uit dit huwelijk :

1. JAN GEVAERTS, getrouwd met Margareta van Beek, dochter van Alard van Beek, te Hilvarenbeek. Uit dit huwelijk :
   1. MARIA GEVAERTS, getrouwd, in 1405, met Geeraard van Cuyk, te Vosselaar.
   2. WINDEL GEVAERTS, getrouwd met Rudolf van Elsbeek.
   3. OIJKEN GEVAERTS, gasthuisnon te Herentals.
2. WALTER GEVAERTS, kanunnik te Oirschot. 1379.
3. GEERAARD GEVAERTS. *Zie* III.
4. CORNELIA GEVAERTS.
5. MARIA GEVAERTS, gasthuisnon te Herentals.

III. GEERAERT GEVAERTS.

Hij trouwde met Susanna van Becquendijk (3) *.

* De getallen tusschen ( ) verwijzen naar de wapentafel.

Uit dit huwelijk :

1. JAN GEVAERTS. *Zie* IV.

IV. JAN GEVAERTS.

Hij stierf in 1429, oud zijnde 32 jaren.

Hij trouwde met Elisabeth van Brussel (5).

Uit dit huwelijk :

1. JAN GEVAERTS. *Zie* V.

V. JAN GEVAERTS.

Hij was in bediening aan het hof van hertog Philip-den-Goede.

Hij trouwde met Margareta van Liere, dochter van Jan van Liere (15), en van Aleidis van der Kelen (12).

Uit dit huwelijk :

1. JAN GEVAERTS. *Zie* VI.

VI. JAN GEVAERTS, bijgenaamd van Brussel of Brusselaar, naar zijne grootmoeder.

Hij volgde zijnen vader op aan het hof van Philip-den-Goede, en na den dood van dien hertog, in 1467, kwam hij zich vestigen te Turnhout, zijne bakermat.

Hij trouwde met Cornelia Back, dochter van Jan Back (2), ridder, schepen van 's Hertogenbosch in 1478 en 1495, en van Cornelia Dickbier (8).

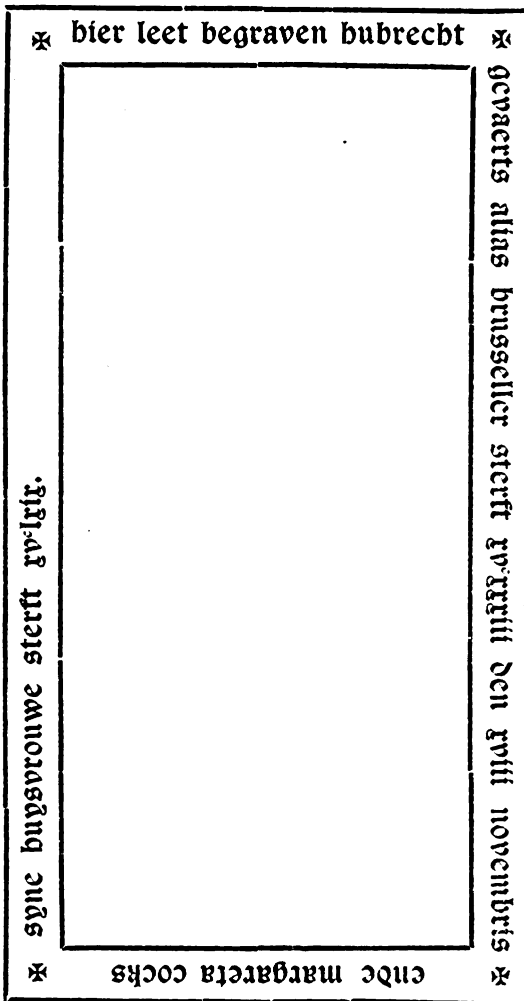
Uit dit huwelijk :

1. NICOLAAS GEVAERTS, getrouwd met Cornelia van Dilbeek (9).
   Uit dit huwelijk :
   1. GENOVEVA GEVAERTS.
   2. ELISABETH GEVAERTS.
   3. CECILIA GEVAERTS.
2. HUIBRECHT GEVAERTS. *Zie* VII.
3. JAN GEVAERTS, ongehuwd gestorven.

VII. HUIBRECHT GEVAERTS, raad van Maria van Oostenrijk, koningin van Hongarije, vrouw van Turnhout.

Hij stierf te Turnhout, den 18en November 1533 en werd er in Sint-Pieterskerk begraven. Zie hiernevens zijn grafschrift.

Hij trouwde met Margareta Cock van Opijnen, gestorven in

hier leet begraven hubrecht
gevaerts alias brusseller sterft xvc xxviii den xviii novembris
ende margareta cocks
syne huysvrouwe sterft xvc xlix.

1569, dochter van Arnold Cock van Opijnen (6), ridder, en van Gije van Herlaar (11).

Uit dit huwelijk :

1. JAN GEVAERTS, heer van Wilre, bij Leuven, doctor in de rechten en professor aan de Universiteit van Leuven, aldaar gestorven, den 11en April 1583 en in Sint-Quintenskerk begraven, waar dit grafschrift werd gesteld :

D. AC M. JOANNI GEVAERTS
JURIS UTRIUSQUE DOCTORI
AC PROFESSORI ORDINARIO
DOMICELLA HESTER TACQUET
UXOR SUPERSTES
DEFUNCTO CONJUGI
MŒRENS POSUIT
OBIIT ILLE XI APRILIS MDLXXXIII.

Hij trouwde met Esther Tacquet, dochter van Carolus Tacquet (23), en van Maria Lernout (14). Zij stierf te Antwerpen, den 16en Juli 1604, en werd er in de Faconskerk begraven. Haar grafschrift luidde :

HIER LEET BEGRAVEN JOUFFR.
HESTER TACQUET WEDUWE
VAN WIJLEN HEER ENDE MR JAN
GEVAERTS IN SYNEN LEVEN
DOCTEUR ENDE PROFESSEUR
ORDINARIS IN DE RECHTEN
TOT LOVEN ZY STIERF DEN
XVI JULY A° MDCIIII.

Uit dit huwelijk, eene eenige dochter :

1. ADRIANA GEVAERTS, vrouw van Wilre, gestorven den 11en Januari 1624, getrouwd met Adolf des Trompes, ridder, heer van Westhove, Boesinghen, Gheluwe, enz., baljuw van de zaal en kasselrij van IJperen, gestorven den 6en Februari 1624, zoon van Jan des Trompes (24), ridder, heer van Westhove, enz., voorzitter der rekenkamer van Rijssel, en van Joanna Colens (7). Zij werden in de Predikheerenkerk te IJperen begraven, onder eene zerk, waarop gebeiteld stond :

CY GISENT
TROMPES MESS. ADOLF DES TROMPES CHLR GUEVARRE
SGR DE WESTHOVE BOESINGHE

	GHELUWE BELLEQUINT ETC.	
	FILS DE FEU MESS. JEAN CHLR	
	ET MADAME	
BOODT	ADRIENNE GUEVARRE	COCQ VAN OPINEN
	DAME DES DITS LIEUX	
	SA COMPAIGNE	
	LESQUELS APRÈS AVOIR BIENFAIT	
	A LA PAROCHE DE S. PIERRE	
COLENS	DE CETTE VILLE ET A CETTE MAISON	TACQUET
	SONT DECEDÉS ASCAVOIR	
	LE DIT MESSIRE ADOLF	
	LE VJ DE FEVR. 1624	
	ET LA DITE DAME	
NEILE	LE XI DE JANVIER DU DIT AN.	LERNOUT

2. HUIBRECHT GEVAERTS. *Zie* VIII.

3. ANNA GEVAERTS, gestorven den 17^{en} November 1584, getrouwd den 28^{en} Januari 1533 met Ambroos van Kinschot, raad en rentmeester van Maria van Hongarije, in de vrijheid en het land van Turnhout (15 December 1537), gestorven den 25^{en} November 1555. Ambroos was zoon van Hendrik van Kinschot (13), en van Barbara van Meldaw (16).

4. LUCIA GEVAERTS, getrouwd met Dominicus vanden Nieuwenhuysen (17), begraven in de Predikheerenkerk te 's Hertogenbosch.

5. CORNELIA GEVAERTS, getrouwd met Dominicus Viruli.

VIII. HUIBRECHT GEVAERTS, president-schepen van Turnhout.

Hij was te Turnhout geboren in 1520, en stierf in 1584.

Hij trouwde met Anna Bierens (4), van 's Hertogenbosch.

Uit dit huwelijk :

1. ELISABETH GEVAERTS, getrouwd met Steven vanden Casteele, zoon van Steven vanden Casteele, en van Francisca van Thienen.

2. JAN GEVAERTS. *Zie* IX.

3. ANNA GEVAERTS, getrouwd met Pauwel Sophie (22), in 1602 te Brussel gestorven.

IX. JAN GEVAERTS, secretaris van Turnhout.

Hij werd te Turnhout geboren den 20^{en} Januari 1553, en is een van de beroemdste mannen dezer vrijheid. In 1599, werd hem de belangrijke bediening van secretaris van Turnhout

opgedragen, een ambt waaraan verscheidene voorrechten verbonden waren. In het begin van 1607, werd hij door de aartshertogen Albertus en Isabella met Walraven van Wittenhorst naar Holland gezonden, om aan de Staten der Vereenigde Provinciën den vrede of eenen wapenstilstand voor te stellen. Haræus, de Thou, Baudius en andere geschiedschrijvers bevestigen dat men vooral aan de bemoeiingen van Gevaerts het sluiten van den twaalfjarigen wapenstilstand (1609-1621) te danken had. Na het overlijden zijner echtgenoote, ontving hij, in reeds gevorderden ouderdom, de priesterlijke wijding, werd kanunnik der cathedrale kerk van Antwerpen en officiaal van het bisdom. Hij stierf den 30en April 1613, juist wanneer hij voornemens was de Kroniek van Brabant, door Edmond de Dynter, in 't licht te geven. Hij had deze, naar het handschrift, dat in het klooster van Corsendonk bewaard werd, gansch afgeschreven en met belangrijke aanteekeningen verrijkt. Door zijnen te vroegtijdigen dood, bleef dit voornemen onuitgevoerd. Pontus Heuterus verklaart echter, dat hij uit de handschriften van Gevaerts veel nuts getrokken heeft voor het opstellen zijner geschiedkundige werken. Justus Lipsius noemt Gevaerts een man zeer ervaren in de rechtsgeleerdheid en in de geschiedenis. Volgens Lodewijk Guicciardini, was hij een ongemeen bekwaam en oordeelkundig man, voornamelijk in de geschiedenis en in allerlei studievakken doorgeleerd, en bezat hij eene uitgestrekte bibliotheek, rijk voorzien van zeldzame handschriften en andere kostbare dingen. Door zijne uitmuntende hoedanigheden had hij het vertrouwen onzer souvereinen gewonnen, en was hij tot eenen verheven stand in de samenleving geklommen.

Hij werd in de Schoenmakerskapel der cathedrale kerk begraven. Op zijne zerk las men het volgend grafschrift :

D. O. M.
NOB. ET REVdi VIRI
D. JOAN. GEVARTII J. Cti.
TUMULUS.
HUIC CINERI PACEM
REQUIEMQ. PRECARE VIATOR
QUI JACET HIC PACI
DULCE PARAVIT ITER.
OBIIT CIↃIↃCXIII PRID KAL. MAII.

Later stelden zijne zonen er het volgend opschrift :

D. O. M.
D. JOANNI GEVARTIO JVRIS ET HISTORIARVM
SCIENTIA CLARISSIMO
QVI VARIIS REIPVB. NEGOTIIS EXERCITVS
A SERENISSIMIS ARCHIDVC.
ALBERTO ET ISABELLA CLARA EVGENIA
BELGII PRINCIPIBVS
ANNO CIↃIↃCVI
AD PRIMA DVODECENNAL. INDVCIARVM FVNDAMENTA
CVM FŒDERAT. BELGII ORDINIB.
POST CIVILE QVADRAGINTA ANNORVM BELLVM
IACIENDA DELEGATVS
VTILEM PRINCIPIB. ET PATRIÆ OPERAM PRÆSTITIT.
MOX ELATA IAMPRIDEM VXORE
D. CORNELIA ARSSENIA
MATRONA VIRTVTE AC MORIB. SVSPICIENDA
IAM SENIOR VITÆ TRANQVILLIORIS CVPIDVS
A REVERENDISS. ET PERILLVSTRI
D. IOANNE MIRÆO
ANTVERPIENSIVM PRÆSVLE
IN CANONIC. HVIVS ÆDIS COLLEG. ADSCITVS
ET IVRISDICTIONI SACRÆ PRÆFECTVS FVIT.
FILII
CAROLVS I. C. ET CANONIC. TVRN.
GASPERIVS I. C. ET S. P. Q. ANTVERP. AB ACTIS
PARENTI OPTIMO H. M. PP.
OBIIT ANN. CHRIST. CIↃIↃCXIII
PRID. KAL. MAII
VIXIT ANN. LX. MENS. III. DIES X.

Zij lieten bovendien een zwart marmeren gedenkstuk oprichten, dat versierd is met het borstbeeld van Jan Gevaerts en de beelden der Rechtvaardigheid en der Voorzichtigheid, gebeeldhouwd door Arthus Quellyn, den oude, naar de teekening van Rubens. Dit gedenkstuk werd in 1782 vernieuwd en draagt in gouden letteren het volgend lofschrift :

ABAVO SUO NOB. D' NORB. BOLS I. U. L.
TOPARCHA AB ARENDONCK ETC.
REN. A. S. CIↃIↃCCLXXXII.

Dan, onder het afbeeldsel eener duif met olijftak :

NON SEMPER IMBRES.
CHRISTO DEO PACIS SACR.
V. CL. IOAN. GEVARTIUS, IURISCONSULTUS
UT MORUM ITA HISTORIAR. VETERUM

ANTIQUITATUMQ. PATRIÆ STUDIOSISS. H. S. E.
QUI VARIIS REIPUB. NEGOTIIS EXERCITUS
A SERENISSIMIS ARCHIDUCIBUS
ALBERTO ET ISABELLA CLARA EUGENIA
BELGII PRINCIP. ANN. CIƆIƆCVII INEUNTE
AD PRIMA INDUCIAR, DUODECEN, FUNDAMENTA
IACIENDA IN BATAVIAM DELEGATUS
POST CONTINUOS ANNOR. XL BELLOR. CIVIL. MOTUS
TRANQUILLITATI PUBLICÆ VIAM STRAVIT.
MOX ELATA IAMPRIDEM UXORE D. CORN, AERTZIA
MATRONA MORIBUS ET VIRTUTE SUSPICIENDA
IAM SENIOR VITÆ QUIETIORIS CUPIDUS
IN CANONICOR. CATHEDRAL. HUJUS ECCLES. COLLEGIUM
ADSCITUS, IURISDICTIONI SACRÆ PER DIŒCESIM
SUMMA INTEGRITATIS FAMA PRÆFUIT.
OBIIT ANN. SAL. CIƆIƆCXIII PRID. KAL. MAII ÆTAT, SUÆ LX
PARENTI OPT. MONUM. HOC CUM LACRIM. POSUERE
LIBB. SUPERSTITES
CAROL. GEVARTIUS
I. C. ET COLLEGII CANONICOR. OPP. LYRÆ DECAN.
GASPERIUS GEVARTIUS
I. C. CÆSARIUS REGIUSQUE CONSILIARIUS
ET HISTORIOGRAPHUS, ARCHIGRAMMATEUS ANTVERPIAN.
DECESSIT X KAL, APRILIS ANNO CHRISTI CIƆIƆCLXVI
ÆTATIS SUÆ LXXIII
JOAN. ANNÆUS GASP. F. UNIC. EXIMIÆ SPEI PUER
DUODECENNIS FATO FUNCTUS PARENTI LUCTUM
ET DESIDERIUM INCOMPARABILE RELIQUIT.

Jan Gevaerts trouwde met Cornelia Aertssens (1), gestorven in 1597, dochter van Jan Aertssens, burgemeester van Bergen-op-Zoom.

Uit dit huwelijk :

1. JAN GEVAERTS, cornet van een compagnie paardenvolk in den dienst van keizer Rodolf II. Hij is in Hongarije gestorven, zonder getrouwd te zijn geweest.

2. ANNA GEVAERTS, gestorven den 25en November 1632, getrouwd den 25en Juli 1607 met Guillielmus Proost (18), secretaris van Turnhout, raad en rentmeester van Zijne Koninklijke Majesteit, gestorven den 12en Juni 1649, zoon van Pieter Proost, schout van Santvliet, en van Aleidis Bellens. Zij werden in Sint-Pieterskerk te Turnhout begraven. Hun grafschrift luidt :

D. O. M.
D. GUILLELMUS PROOST
HUJUS OPPIDI PER ANNOS XXXIII

A CONSILIIS ET SECRETIS
ET DEINDE IN EODEM OPPIDO EJUSQUE TERRITORIO
PER ANNOS XVI QUÆSTOR REGIUS
UTROQUE MUNERE MAGNA PROBITATIS
ET INDUSTRIÆ LAUDE FUNCTUS
NEC NON
ANNA GEVAERTS
JOAN. I. C. FIL. EJUSQUE CONJUX.
EXIMIÆ PIETATIS FEMINA
HIC SITI SUNT
DECESSIT ILLE XII JUN. ANN. SAL. MDCXLIX
ÆTATIS SUÆ LXIII
HÆC XXV NOV. ANNO MDCXXXII.

3. CAROLUS GEVAERTS, te Turnhout geboren in 1591, werd, na de rechten bestudeerd te hebben, kanunnik der Sint-Pieterskerk en, in 1631, deken van het kapittel. Met behulp van de archieven der kerk, stelde hij eene nauwkeurige beschrijving van den oorsprong des kapittels, de lijst der dekens en de gebeurtenissen onder hen voorgevallen, te boek, en maakte met zijnen broeder Gaspar de Kroniek der hertogen van Brabant, door Edmond de Dynter, voor den druk gereed, een werk dat door hunnen vader was begonnen. In 1646, werd hij door koning Philip IV, tot deken van het kapittel van Sint-Gummarus te Lier aangesteld ; hij stierf den 25[en] Maart 1654. Zijn broeder Gaspar wijdde hem het volgend grafschrift toe, dat men nog tegen eenen der pilaren van den kruisbeuk der hoofdkerk te Lier aantreft :

D. O. M. SACR.
ET
MEMORIAE ADMODUM REVERENDI DOMINI
D. CAROLI GEVARTII JURISCONSULTI
QUI POSTQUAM COLLEGIO CANONICOR. OPPIDI TURNOTAE
DECANUS ANNOS XV PRAEFUISSET
A PHILIPPO IV HISPANIAR. INDIARUMQUE REGE
BELGARUM PRINCIPE
AD DECANATUM CANONICOR. ECCLESIAE OPPIDI LYRAE
EVOCATUS
SINGULARIS PIETATIS ET VITAE MORUMQ. INTEGRITATIS
EXEMPLO EO MUNERE PER ANNOS VIII FUNCTUS EST
ET IN OMNES BENEVOLUS, IN EGENOS MUNIFICUS
IN ECCLESIAM HANC BENEFICUS
DECESSIT MAGNO SUI RELICTO DESIDERIO
ANN. SAL. MDCLIV OCTAVO KAL. APRIL. AETAT. SUAE LXIII
ATQUE IN CHORI HUJUS INGRESSU CONDITUS
RESURRECTIONEM EXPECTAT.

GASPERIUS GEVARTIUS JURISCONSULTUS
SACRAE CAESARIAE REGIAEQUE CATHOLICAE MAJESTATIS
CONSILIARIUS ET HISTORIOGRAPHUS
ARCHIGRAMMATEUS ANTVERPIANUS
FRATRI OPTIMO HOC MONUMENTUM MŒRENS POS.
QUISQUIS ADES, TU MORTE CADES, STA, RESPICE, PLORA,
SUM QUOD ERIS, MODICUM CINERIS, PRO ME, PRECOR, ORA.

4. GASPAR GEVAERTS. *Zie* X.

5. MARIA GEVAERTS, begijn te Turnhout, in 1597 geboren, den 20en October 1665 gestorven, en in de begijnenkerk begraven, als blijkt uit dit grafschrift :

D. O. M.
SEPULTURE VAN JOUFFR.
MARIA GEVAERTS BEGIJNTKEN
VAN DESEN BEGYNHOVE
STERF DEN 20 OCTOBER
A° 1665 OUT SYNDE 68 JAER.

X. GASPAR GEVAERTS, eerste griffier van Antwerpen.

Geboren te Turnhout den 6en Augustus 1593, legde hij den eersten grondslag zijner uitgebreide kennis in het college der Jezuïeten te Antwerpen, en ontwikkelde den opgegaarden schat van geleerdheid door zijne verdere studiën te Leuven en te Dowaai. De ernstige wetenschappen doofden het dichtvuur niet dat van jongs af in hem blaakte, en niet zonder reden wordt hij als een der voornaamste dichters van zijnen tijd geroemd, gelijk eenige zijner gewrochten, in druk nog voortlevend, bewijzen. Tijdens zijn verblijf te Parijs, leefde hij op vertrouwelijken voet met vele geleerden der Fransche hoofdstad, inzonderheid met Hendrik de Mesme alsdan stedevoogd, later staatsraad van het koninkrijk. Beide vrienden kenden niets aangenamers dan over studie en wetenschappen te kouten. Later ging hij zich te Antwerpen vestigen en vervulde in die stad het ambt van eersten griffier. Te Dowaai was hem in 1621 het diploma van rechtsgeleerdheid toegekend. Ten jare 1644 benoemde keizer Ferdinand III hem tot zijnen raad en keizerlijken geschiedschrijver. Gevaerts overleed te Antwerpen, den 23en Maart 1666; zijn lijk werd bijgezet in den grafkelder der familie in de hoofdkerk dier stad.

Hij trouwde, den 14en Mei 1625, met Maria Haecx, dochter van

David Haecx (11), aalmoezenier der stad Antwerpen, en van Elisabet Schott (21).

Uit dit huwelijk :

1. MARIA-ANNA GEVAERTS, gedoopt den 5^{en} April 1626, getrouwd in Sint-Joriskerk, den 21^{en} April 1643, met Carolus-Maria Sivori, zoon van Antonius Sivori (22), ridder, en van Joanna-Georgia Ramirez (19). Na den dood van Maria-Anna Gevaerts, ging hij een tweede huwelijk aan met Lucrecia Sweerts; hij was schepen van Antwerpen in 1675, overste der stadswacht, en stierf den 3^{en} september 1682.

2. JOANNES ANNÆUS GEVAERTS, gestorven in den ouderdom van 12 jaren.

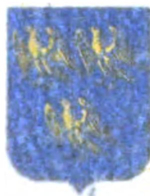
AAN GEVAERTS VERWANTE FAMILIEN

1.

2

3

4

6.

7.

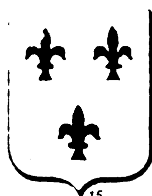

11.

12.

13.

14.

15.

16.

17

18.

19

20

21.

22.

23.

24.

..., Bruxelles C. Verbaert fec.

D[illegible] stad Antwerpen, en van Eli-
sabet S[illegible]

[illegible] den 5en April 1626, getrouwd
[illegible] met Carolus-Maria Sivori,
[illegible], en van [illegible]a-Georgia
[illegible] hij een
[illegible]pen van
[illegible] sep-

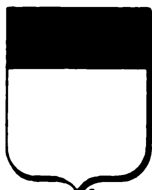
[illegible] van

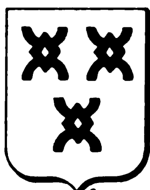
AAN GEVAERTS VERWANTE FAMILIEN

Kempisch Museum.

1.

2.

3.

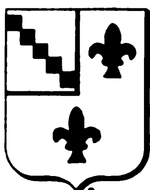

4.

5.

6.

7.

8.

9.

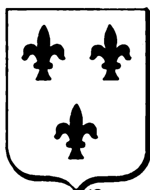

10.

11.

12.

13.

14.

15.

16.

17.

18.

19.

20.

21.

22.

23.

24.

Lith. Gouweloos, Bruxelles. C. Veraart. Fecit

De Heerlijkheden van het land van Mechelen

DUFFEL, GHEEL EN HUNNE HEEREN

DOOR

J.-THEOD. DE RAADT

(Vervolg, zie bladz. 251).

Aan de drie dochters van Jan van Witthem en van zijne dochter Margareta, vermaakt hij de baronieën en heerlijkheden Parwijs, Leefdael, Duffel, Waelhem, Gheel, Impde, Herent, St.-Michiels-Gestel, Oosterloo, Vossem, Wolverthem, verscheidene pachthoeven en zijn huis van Chièvres, *in de Peperstraat* te Mechelen. Hij bepaalt dat, zoo zij tegenwerpingen zouden maken, zijn zoon Philips dan het huis van Chièvres, de heerlijkheden Leefdael, Vossem, Wolverthem, Impde, Rossem en Musseghem, alsook de goederen welke hij, Jan, door den dood zijns broeders Walrave verkregen had, bekomen zal. Philips zal de goederen van Merode, Pietershem, Diepenbeek (1), Westerloo, het graafschap Oolen, de dorpen Hersselt, Ridderkerke en IJsselmonde erven en bovendien het patronaat van Oirschot en van Gheel. De tweede vrouw des erflaters, Margareta van Pallant, die in het testament *geboren dochter tot Culembourg* wordt genoemd, zal de tocht van IJsselmonde en Ridderkerke hebben. Hunne vijf dochters, Anna, die tegen den wil haars vaders is getrouwd, Odilia, Francisca, Helena-Maria (2) en Juliana bekomen renten.

(1) Jan IV had den 2ⁿ Mei 1588 Diepenbeek overgedragen aan zijnen zoon Philips; maar die heerlijkheid werd hem betwist door Koenraad van Gavere, kanunnik te Luik (St. Bormans op. cit.).

(2) Richardson heet haar Helena *Monica* (Zou 't niet *Mencia* moeten zijn ?).

Worden tot testamentuitvoerders benoemd : de commandant van Briessen en de deken van S.-Servaas te Maastricht die bij den dood des erflaters in bediening zullen zijn. Het testament is onderteekend : *Johan, vry Baenderheer tzo Merode, Grave tzo Oolen* (1).

Jan IV overleed den 20n Augustus 1601, eenige dagen nadat hij zijn testament had gemaakt.

Hoewel de baronie van Duffel in 1571 aan Willem van Merode was afgestaan, had Jan IV, zooals men gezien heeft, die nochtans behouden; doch Willem bleef er aanspraak op maken. Willem, ridder, zoon van Jan, voogd van Duffel, en van Margareta van der Coulster, was heer van Muggenberg en lid van den raad van State. Bij opene brieven van 4 Februari 1583, waarin hij betiteld wordt *heer van Duffel*, werd hij, in vervanging van Samuel van Alveringhem, tot stadhouder van het leenhof van Mechelen benoemd, doch den 8n December van het volgend jaar kreeg hij eenen opvolger (2).

Zijne vrouw was Isabella (niet Anna) Schets (3), die den 12n Juli 1580, in tegenwoordigheid van den notaris Rombaut de Backere, haar testament maakte en kort daarop verscheidde. Haar man verhief den 6n Juli 1582 het vruchtgebruik eener rente van 671 rinsgulden, die zij op Grobbendonk bezeten had (4).

Willem van Merode maakte zijn testament den 1n September 1596 en overleed weinig tijds daarna (5).

(1) Kuyl, op. cit., deelt het gansche testament mede.

(2) Rekeningen van het leenhof van Mechelen.

(3) Huwelijkscontract van 10 April 1564 voor den notaris Hendrik van den Dornhoven te Lier. De bruid, dochter van wijlen Erasmus, heer van Grobbendonk, verschijnt er met Gaspard Schets, ridder, baanderheer van Wesemael, heer van Grobbendonk, tresoriergeneraal des Konings; Melchior Schets, heer van Rumpst, Schooten, enz. ; Balthazar Schets, heer van Hoboken, en Koenraad Schets, hare broeders, en Claude de Belmont, heer van Tessu, haren zwager.

(4) Den 7n Mei 1586, verhieven Jor Erasmus Schets, Jor Robrecht Tucher, echtgenoot van Juliana Schets, Jor Marcus Cretick (zoon van meester Nicolaas en van Maria Schets) en andere belanghebbenden den blooten eigendom dier rente. Deze was den 14n Maart 1576 ten voordeele van Isabella bepaald geworden door haren broeder Gaspard, *heer* van Grobbendonk, Wesemael, Heyst, enz., schatbewaarder van de financien des Konings, en wiens vrouw, Catharina van Urssele, reeds eene lijfrente van 1000 gulden op Grobbendonk bezat (*Cour féodale de Brabant*, nr 361, blz. 481 ; nr 362, blz. 90 ; nr 363, blz. 161).

(5) *Cour féodale de Malines*, nr 10, zonder benommering.

Wij spreken later van de overdracht zijner vorderingen op de baronie van Duffel.

*
* *

De dochter van Jan IV en van Mensia van Bergen, Margareta, die wij reeds meldden in haars vaders testament, was eene van de rijkste erfgenamen van haren tijd. Door het overlijden haars ooms, Jan van Glimes, markgraaf van Bergen-op-Zoom, graaf van Walhain, ridder der orde van het Gulden Vlies, gouverneur van Henegouw, opperjagermeester van Brabant en Vlaanderen, die geene kinderen naliet, werd zij markgravin van Bergen-op-Zoom, gravin van Walhain (met de heerlijkheden Glimes, Waver, Opprebais, Hèvillers of Bierbeek), vrouw van Gageldonk, St-Pol, Steene, enz., enz. (1).

Bij contract van 12 December 1577 voor de schepenen van Pietershem, gaf Jan IV haar ten huwelijk aan Jan van Witthem, baanderheer van Bautersem, heer van Beersel, enz., een zeer vermogend edelman. In die oorkonde, welke bij Kuyl te vinden is, worden zijne talrijke kasteelen, heerlijkheden en andere goederen opgesomd (2); zij brachten jaarlijks 17,000 gulden op.

Behalve het land van Bergen-op-Zoom, Walhain, Waver, Velp en andere goederen haar van hare moeders zijde toebehoorende, zal Margareta nog inbrengen de baronieën en heerlijkheden Parwijs, Duffel, Waelhem, Leefdael, Gheel, Impde, Herlaer, St.-Michielsgestel, Oosterloo, eene rente van 600 gulden op Gaesbeek en verscheidene pachthoeven.

't Wordt overeengekomen dat in de baanderheerlijkheden Merode, stamhuis der familie, en Pietershem zal volgen Philips, halve broeder van de bruid, of, bij gebrek aan dezen, een andere broeder. De toekomende echtgenooten zien van al hunne rechten op die goederen af. Indien Jan IV nochtans zonder man-

(1) Den 3n Mei en den 10n December 1577, deed haar vader al die goederen voor Margareta verheffen. (*Cour féodale de Brabant*, n° 361, blz. 417 en 460).

(2) Wij noemen onder andere, in Brabant : Butsele, Kerkom (de helft), Neder-Butsele, St.-Genesis-Rode, Alsemberg, Sittert, Linkebeek, Braken-Eigen, enz; in Vlaanderen : 't kasteel van Boesinghe en de heerlijkheid Hamme, te Tourcoing; in Henegouw : de heerlijkheden Sebourg, Longernie en andere.

nelijk oir kwam te overlijden en zij de beide baanderheerlijkheden verkregen, dan zouden zij eene rente van 4000 gulden aan Maria's halve zusters te betalen hebben. De nalatenschap des heeren van Leefdael zal aan Margareta ten deel vallen, op voorwaarde de heerlijkheid Diepenbeek toe te kennen aan den baanderheer van Merode (1). Indien Jan IV vóór den gemelden heer van Leefdael verscheidde, dan verbinden de toekomende echtgenooten zich onder eed om den overlevende te onderhouden volgens zijnen rang.

Bij aflijvigheid van een der echtgenooten, zullen zijne goederen door den langstlevende in tocht gehouden worden. Begeeft deze zich andermaal in den echt, dan komen de goederen van den aflijvige aan de kinderen, die in dat geval aan den overlevende eene douarie zullen betalen. De douarie zal beloopen 3000 gulden voor Margareta, en 1500 gulden voor Jan van Witthem. Alle meubelen, actiën en kredieten zullen den langstlevende in vollen eigendom volgen, uitgezonderd nochtans de juweelen van Margareta, welke als bruidschat harer moeder, uit kracht der laatste wilsbeschikking van markgraaf Antonis van Bergen-op-Zoom, aan het geslacht van Bergen zijn voorbehouden. De goederen door de toekomende echtgenooten staande hun huwelijk te verkrijgen, zullen gemeen wezen (2).

Twee dagen daarna, den 14ⁿ December 1577, werd Jan van Witthem, die de goederen van de vaderlijke zijde in 1557 had bekomen, tot opperjagermeester van Brabant benoemd als opvolger van den graaf van Berlaymont. Hij voerde het bevel over een regiment in Nederlandschen dienst (3).

Jan van Witthem stamde af van een bastaard uit het hertogelijk geslacht van Brabant en voerde het wapen van Brabant gevieren-

(1) Na het overlijden van Jan IV zullen de echtgenooten van Witthem de op zijne goederen gehypothekeerde renten overnemen ten behoeve van Margareta's moeien, Johanna van Merode, echtgenoote van Erard van Rivieren, heer van *Heyr* (Heers), en wijlen Margareta van Merode, echtgenoote van Krafft van Mijlendonck, heer van Meyderich. Een gedeelte van de rente dezer laatste was bij testament overgegaan op Odilia van Merode.

(2) Het huwelijkscontract werd door de belanghebbenden den 5ⁿ Februari 1578 voor de schepenen en leenmannen van Pietershem bekrachtigd.

(3) Butkens, *Trophées*, suppl. II.

deeld met dat van de oude heeren van Witthem, te weten in zilver een blaauw uitgeschulpt kruis.

Ziehier zijne afstamming :

Philips van Witthem, heer van Beersel, Bautersem, Braken-Eigen, geboren op 't kasteel van Braken-Eigen 6 Januari 1470, † 1523, amman van Brussel (1).	Anna van Halewijn, begraven te Braken-Eigen nevens haren man.	Philips van Lannoy, heer van Santes, Rollencourt, Vliesridder, raad en kamerheer van Keizer Karel, gouverneur van Doornik.	Bonne van Lannoy, vrouw van Sebourg (dochter van Jan en van Johanne de Ligne).	Colard van Halewijn, ridder, heer van Boesinghe, Diksmuide, enz., raad en kamerheer, grootbaljuw van Ieperen.	Johanna van Stavele, dochter van Jan, heer van Iseghem en Emelghem.	Jan van Oignies, heer dier plaats, van Watou en Reninghe.	Maria van Ghistel.

Hendrik van Witthem, heer van Beersel (leenheffing 7 Februari 1515), Bautersem, Braken-Eigen (leenh. 16 Juni 1523); stadhouder van het leenhof van Brabant, raad en kamerheer, amman van Brussel, † 1554.	Jeanne van Lannoy, vrouw van Sebourg, enz.	Jacob van Halewyn, heer van Boesinghe, Diksmuide, enz. † 1543; begraven te Boesinghe.	Anna van Oignies, hertrouwde later met Adrianus van Baenst, heer van Voormezeele.

Maximiliaan van Witthem, heer van Beersel, Bautersem, Braken-Eigen (19 September 1554), stadhouder van het leenhof van Brabant.	Gillette van Halewijn; zij verkrijgt Boesinghe na het overlijden haars broeders Nicolaas.

Jan van Witthem, baanderheer van Bautersem, heer van Beersel, trouwt met Margareta van Merode, markgravin van Bergen-op-Zoom, gravin van Walhain, enz.

*
* *

Margareta en haar echtgenoot vóór Jan IV overleden zijnde, gingen dezes goederen op zijne drie kleindochters, Maria-Mensia, Margareta en Ernestine van Witthem, over.

Den 31ⁿ Juli 1602 verhief m^ter Jan van Ghele, stadhouder voor de leenen van het land van Gheel, voor het leenhof van Mechelen uit naam zijner *Exellentie Prince Grave Herman van den Berghe, als wettich man ende momboir van Welgeboren vrouwe, vrouwe Marie Mancia, marquise van Bergen op den Zoom*, het land en de heerlijkheid van Gheel met deszelfs aanhoorigheden, en den 31ⁿ De-

(1) Den 2ⁿ September 1491, schonk zijn vader hem, onder andere goederen, de heerlijkheid Plancenoit.

cember daarna werden de echtgenooten in 't bezit van het land van Duffel-Waelhem gesteld (1).

Maar Floris van Merode, heer van Oirschot, enz., die uit kracht van het testament zijner vrouw Maria van Merode, d. d. 12 november 1605, al hare goederen erfde, maakte aanspraak op Duffel dat zijne vrouw als dochter van Rijkalt van Merode had bezeten. Wij zagen inderdaad reeds hooger dat deze het bezit van Duffel aan zijn broeder Hendrik betwistte. Den 14n September 1605 sloot Floris met zijne drie nichten van Witthem eene overeenkomst, waarbij ze het land van Duffel, de baanderheerlijkheid Leefdael en de heerlijkheden Eyckaert, Gestel en Out-Herlaer voor eene som van 47.667 gulden aan haren bloedverwant afstonden (2). Floris kon echter zijne nieuwe goederen niet ongehinderd genieten : Clériade de Vergy et de Cusance, graaf van Champlite, oudste zoon van Ernestine van Witthem, betwistte hem langen tijd den eigendom er van. Eerst den 19n September 1637 deed het leenhof van Brabant uitspraak ten voordeele van Floris (3).

De heerlijkheden van Duffel en Gheel, welke — uitgezonderd eene kortstondige scheiding ten tijde van de Rotselaer's — meer dan vier eeuwen onder dezelfde heeren vereenigd bleven, werden voortaan voor goed gescheiden.

De definitieve deeling der goederen tusschen Jan IV van Merode en de echtgenooten van Witthem had op 20 December 1610 te Venloo plaats.

Maria Mensia kreeg Bergen-op-Zoom, het graafschap Walhain, Gheel, Parwijs, Beersel, Braken-Eigen, Plancenoit, Alsemberg, St. Genesis-Rode, het *paleis van Bergen* te Brussel, enz.

Margareta bekwam de baanderheerlijkheid Bautersem met Bijvoorden (gehucht van Kerkom), Op-Velp, Molenstede, Herlaer

(1) *Cour féodale de Malines*, nr 3, blz. 41 ; nr 2, blz. 46 v°. De akte van verheffing geeft aan den graaf van den Berg deze titels : *ridder van der orden van den gulden vliese, gouverneur, ende stadhouder generael van Gelderlant.*

(2) Die overeenkomst werd den 18n Mei 1606 door den raad van Brabant goedgekeurd. Den 18n September daarna werd Floris door het leenhof van Mechelen in bezit der baanderheerlijkheid Duffel gesteld.

(3) *Procès plaidés devant la cours féodale de Brabant*, nrs 804-1953 ; *Cour féodale de Malines*, nr 2, blz. 81.

St.-Michielsgestel, een deel van Gemonde, het huis van Chièvres te Mechelen, enz.

Ernestine ontving het burggraafschap Sebourg en het land van Sebourqueau, Escoudoeuvre, nabij Kamerijk, Boesinghe in Vlaanderen, Rotselarie, Herseaulx, in het Doorniksche, la Home de Mérim, het *Gestelhoff* te St. Winnoxbergen, verscheidene landerijen te Cassel, enz.

Schoon hare ouders van alle aanspraak hadden afgezien, spanden de zusters tegen Philips van Merode, haren oom, om 't bezit van Merode, Pietershem, Diepenbeek en Westerloo een proces in. Zij betwistten aan den prins van Arenberg 't bezit van Vorsselaer, Rethij en Lichtaert, en aan Maurits, prins van Oranje, dat van Willemstad, Rugenhil en eene hoeve in den polder van Heyninge gelegen.

Maria Mencia, markgravin van Bergen-op-Zoom, trad eene eerste maal in den echt met Herman, graaf van den Berg ('s Heerenberg), uit het geslacht van Polanen, baanderheer van Bijlant, Wisch, enz., standaarddrager van Gelderland en Zutphen. Hij was zoon van Willem en van Maria Elisabeth van Nassau en werd den 2n Augustus 1558 geboren. Den 1n November 1602 had de hertog van Brabant hem te Gent de *collane* der Vliesorde geschonken. Zijn wapen was — in zilver een roode leeuw, gekroond, genageld en getongd van goud, en een zwarte zoom beladen met 11 gouden bezanten; helmteeken : eene (gouden?) vlucht — bevindt zich op de *potence* dier orde.

Den 31n Juli 1610 bepaalde hij een lijftocht ten behoeve zijner vrouw, en den 20n September daarna werd hij in bezit gesteld van de goederen zijner moeder. Hij ligt, zoo 't schijnt, te Braken-Eigen begraven (1).

(1) Z. *Batavia illustrata*, bldz. 1162; de leenregisters van Gelderland; *De Navorscher*, xxxvj, bl. 88; *Schutjes, Geschiedenis van het bisdom 's Hertogenbosch*, enz. Het wapen, hierboven beschreven, wordt door den wapenkoning *Gelre* (xive ceuw) insgelijks toegekend aan *die jonker van den Berge*. Berg was eene van de vier oude *baanderheerlijkheden* van Zutphen ; de andere waren : Bronkhorst, Wisch en Baar. Berg werd den 10n April 1486 door Keizer Frederik III te Aken ten voordeele van Oswald van Polanen, tot een graafschap verheven (Chmel, *Regesta des rœmischen Kaisers Friedrich III*). Dat graafschap, tusschen den Rijn en de Oude-IJssel gelegen, bestond uit de stad 's Heerenberg, welker burg in 1735 door een brand verdelgd, doch later heropgebouwd werd, en de dorpen Gendringen, Etten, Netterden, Zeddam, Didam en Westervoort.

Hij liet eene eenige dochter na, die vrouw van Gheel werd en over wie wij verder spreken.

Hieronder deelen wij zijne afstamming mede.

<table>
<tr>
<td>Willem, graaf van den Berg, h. van Homoet, Ulft, Hedel, en, van de zijde zijner vrouw, heer van Boxmeer, Sambeek (gedeeltelijk), enz. † 3 Mei 1511 (1).</td>
<td>Anna van Egmont, vrouw van Boxmeer, Stevensweerd, enz. (dochter van Willem, ridder, heer van Harpe, en van Margareta van Culemborg, erfdochter van Boxmeer, weduwe van Pieter van Vertaing).</td>
<td>Sijno van Dorth, heer dier plaats.</td>
<td>Hendrika van Azewijn.</td>
<td>Jan, graaf van Nassau, Vianden, Dillenburg, Katzenellenbogen, enz., † te Dillenburg 1516.</td>
<td>Elisabeth, landgravinne van Hessen.</td>
<td>Botho, de jongere, graaf van Stolberg en van Wernigerode, heer van Heringen en Kelbra 1511-1538.</td>
<td>Anna, gravin van Königstein zu Eppstein, gravin van Rochefort, vrouw van Montaigu en Agimont (2).</td>
</tr>
<tr>
<td colspan="2">Oswald graaf van den Berg, h. van Boxmeer, Homoet, Hedel, Bijlant, Didam, Stevensweert; † te Zutphen 10 Mei 1546, oud 38 jaar.</td>
<td colspan="2">Elisabeth van Dorth, weduwe van N. van der Horst, heer van Aerdt, maarschalk van hertog Karel van Gelder.</td>
<td colspan="2">Willem, graaf van Nassau, Dillenburg, Katzenellenbogen, Vianden, Dietz, weduwenaar van Walburgis, gravin van Egmont, met wie hij was getrouwd bij contract van 29 October 1505; hij stierf 6 October 1559.</td>
<td colspan="2">Juliana, gravin van Stolberg, geboren 27 Februari 1506 (weduwe van graaf Philips van Hanau), getrouwd bij contract van 20 September 1531 (3).</td>
</tr>
<tr>
<td colspan="4">Willem, graaf van den Berg, heer van Boxmeer, enz., stadhouder van Gelderland, den 13n Maart 1547 en den 19n Maart 1557, in 't bezit zijner leenen gesteld.</td>
<td colspan="4">Maria-Elisabeth van Nassau, in 't bezit harer leenen gesteld den 4n Maart 1596; moeder van 15 kinderen; † 1599, oud 60 jaar, zuster van prins Willem I van Oranje.</td>
</tr>
<tr>
<td colspan="8">Herman, graaf van den Berg, enz.</td>
</tr>
</table>

Na Herman's dood, hertrouwde zijne weduwe, den 17n October 1612, met Willem van Melingen, prins van Espinoy, markgraaf van Richebourg, graat van Beausart, burggraaf van Gent, konstabel en seneschalk van Vlaanderen, gouverneur en groot-baljuw van Henegouw, ridder van het Gulden Vlies (4), die van zij-

(1) Zoon van Oswald van Polanen, eersten graaf van den Berg (sedert 1486), heer van Bijlant, Hedel, Homoet, enz., en van Elisabeth, gravin van Meurs.

(2) Dochter van Philips en van Louise, gravin van der Marck, vrouw van Montaigu en Agimont.

(3) De twee huwelijkscontracten van 1505 en 1531 bevinden zich in het archief van het Koninklijk Huis te 's Hage.

(4) Zoon van Peter en van Hippolyte de Montmorency-Bours.

nen kant later hertrouwde met Ernestina van Arenberg, dochter van prins Karel en van Anna van Croy, hertogin van Aerschot.

*
* *

Maria Mencia van Witthem, vrouw van Gheel, en graaf Herman van den Berg lieten, als wij hooger zagen, slechts ééne dochter na, Maria Elisabeth, die hunne talrijke bezittingen erfde. Den 6^n Augustus 1612 werd de *freulin ten Berge* in 't bezit er van gesteld, onder de voogdij der graven Frederik en Hendrik van den Berg, hare ooms (1). Den 13^n November 1613 nam zij bezit van Gheel; de akte noemt haar *jonckvrouwe Marie Elisabeth, marquise van Bergen op den Zoom;* ze was toen ongeveer drie jaar oud. Den 30^n der volgende maand werden Parwijs, Braken-Eigen en Beersel voor haar verheven.

Vijftien jaar oud, trouwde zij (in 1626) met haren neef Albrecht, graaf van den Berg, zoon van graaf Frederik, baron van Boxmeer en Bijlant, en van Françoise de Ravenelles, hofdame der infante Isabella (en eenige dochter van François de Ravenelles, heer van Rentigny, en van Maria de Renty) en kleinzoon van graaf Willem en van Maria Elisabeth van Nassau. Eene akte van 1641 heet hem Albrecht, graaf van den Berg, baron van Boxmeer (2), heer van Bijlant, Haeps, Diksmuide, en kapitein van de hellebaardiers Zijner Hoogheid te Brussel (3).

Na het overlijden zijner echtgenoote (1632) dat tot een proces over hare goederen aanleiding gaf omdat hare ouders verscheidene testamenten hadden gemaakt, vereenigde hij zich in den echt met Madelaine de Cusance. Wij spreken verder nog over hen (4).

(1) In die hoedanigheid benoemde graaf Frederik, in 1617, Cornelius van Cauwegom tot drossaard der vrijheid, heerlijkheid en land van Gheel en kastelein van den burg te Oosterloo. De van Cauwegom's(-gem's), een geslacht dat verscheidene drossaards aan Gheel heeft geleverd, voerde, volgens de grafschriften : drie vogels en in 't midden een vuursteen van het Gulden Vlies.

(2) Leenheffing van 27 Juni 1629.

(3) Akte van 23 Augustus 1641 ; *Cour féodale de Brabant*, n^r 148, blz. 166.

(4) Den 2^n Januari 1633 verhief Albrecht het graafschap van den Berg, dat hem door graaf Hendrik van den Berg, zijnen oom, werd betwist. De kerk van Hunsel (Nederlandsch Limburg) bezit een kelk van verguld zilver (te Maastricht gekocht tusschen 1810 en 1820) waarop de jeugdige Albrecht is afgebeeld, knielende nevens een Jezuïet. Dit kunststuk voert het volgend opschrift : DONUM ILL^{mi} COMITIS FREDERICI VAN DEN BERGH — ET FRANCISCÆ DE RAVENELLES CONJUGUM, ALBERTO — MERITISSIMO FILIO, OB SANITATEM RESTITUTAM. De kelk is met de wapens der schenkers versierd.

*
* *

Margareta van Witthem — de tweede der drie dochters van Margareta van Merode — barones van Bautersem, trouwde met een broeder van Herman van den Berg, graaf Hendrik van den Berg, baron van Hedel (1), heer van Stevensweert (2), die in 1573 te Bremen werd geboren. Hij was stadhouder van Roermond, lid van den raad van State en van den krijgsraad, gouverneur en kapitein-generaal van het hertogdom Gelderland, generaal der artillerie, generaal van het paardenvolk des Konings in den *lande van herwaarts over*, vliesridder, enz. Hij verklaarde zich voor de nationale partij en werd daarom door den Grooten Raad van Mechelen wegens hoog verraad ter dood veroordeeld met verbeuring zijner goederen (vonnis van 13 Maart 1634). (3).

Zijne vrouw overleden zijnde, vereenigde graaf Hendrik zich andermaal in den echt met zekere Margriete, eene vrouw uit den burgerstand, die vroeger zijne bijzit schijnt te zijn geweest. Zij stierf den 27n Maart 1627 te Gelder (?) en werd den 5n Mei in de Minderbroederskerk te Roermond begraven. In een brief van rouwbeklag door den magistraat van Roermonde aan den graaf geschreven, wordt zij geheeten *Margaretha van den Bergh* (4).

(1) Hedel voert : in goud drie blauwe wassenaren.

(2) Stevensweert voert : in goud een groenen boom.

(3) Den 28n Januari 1614, werd Hendrik, graaf van den Berg, baron van Hedel, Bautersem, enz., heer van Stevensweert, Spaelbeek, Oud-Herlaer, St.-Michielsgestel, enz., door eene schenking bij levenden lijve van zijnen neef Philips-Willem, prins van Oranje, graaf van Nassau, Katzenellenbogen, Dietz, Vianden, Bueren, Leerdam, enz., burggraaf van Antwerpen en van Besançon, vliesridder, in 't bezit gesteld van de heerlijkheden Rutten, Peen en Nederhem (gelegen in het land van Loon), welke hij den 16n Mei van hetzelfde jaar afstond aan Anna, gravin van den Berg, zijne zuster. Volgens eene akte van 30 Juli 1618, was hij ook heer van Olemonden, Opvelp, Butsele, Kerkom, Molenstede, enz. *(Cour féodale de Brabant* nr 371, blz. 202, 223 ; nr 372, blz. 137*)*. Hendrik onderscheidde zich onder de bevelen van Spinola in de belegering van Breda (1623-24) en verwierf er den bijnaam van *der Bauerngott*.

Gedurende *les nécessitez et courtresse de deniers* leende graaf Hendrik aan Koning Philips van Castilië 140,000 gulden waar de vorst hem 8 t. h. interest voor betaalde. De som werd gehypothekeerd op de inkomsten van Limburg en in 't bijzonder, op *la montagne de Calmines* en dezes inkomsten. *(Chambre des Comptes*, nr 145, blz. 19*)*.

(4) Eene beschrijving zijner plechtige uitvaart vindt men in de *Annales de la Société historique et archéologique de Limbourg*, XII, blz. 257 en volgende. Bij zijne tweede vrouw verwekte graaf Hendrik onder anderen graaf Herman-Frederik, die heer van Stevensweert werd en met Jossina-Walburgis, gravin van Löwenstein-Wertheim in het huwelijk trad.

De graaf trouwde een derde maal, met Hieronyma Catharina, gravin van Spaur (1) welke den 24n April 1671, als weduwe van de barones de Pesche, van Walburge, geboren gravin van Mijlendonck, en van Eugene van den Berg, baron van Raché, die voor jonkvrouw de Pesche, zijne schoonzuster, borg bleef, Goer, Poll en Panheel met kasteel, heerlijkheden en andere aanhoorigheden ontving (2).

Margareta van Witthem liet slechts eene dochter na, Elisabeth, die trouwde met Eitel-Frederik, prins van Hohenzollern, en onder andere Bautersem, Bijvoorde (3), Op-Velp en Molenstede ontving. Zij deed over 't bezit van Gheel, Beersel, Braken-Eigen en andere goederen hare familie processen aan.

Graaf Hendrik verscheidde in 1638 te Zutphen.

*
* *

Ernestina van Witthem — jongste dochter van Margareta van Merode — burggravin van Sebourg, vrouw van Boesinghe, enz., trouwde met Claude-François de Cusance, baron van Belvoir, (Beauvoir, Beauvois), kolonel van 3000 Bourgondiers in 's konings dienst in de Nederlanden.

De stamtafel hiernevens bewijst de acht kwartieren van dezen heer.

Ernestina van Witthem, *Baronesse van Beauvois ende tegenwoordighe Marquise van Bergen* (op Zoom), *Gravinne van Walhain*, *Sebourg*, *Baronesse van Perwez*, *vrouwe van Braine-l'Alleud, Beersele, Ermsse ende van andere landen*, deed, als erfgename der gravin van den Berg, harer nicht, den 11n April 1633 Gheel verheffen. Over de goederen dier dame had zij een proces met dezer echtgenoot, graaf Albrecht van den Berg, die den 19n December van

(1) Verkeerdelijk heeten verschillende schrijvers haar Jacoba van Spaar (Spauer, enz.). Door haren dood verkregen Jan Christoffel, graaf van Reyl en zijne moeder, den 5n Mei 1688, den zoogenaamden tol van *Nieuwenaer* die in een aantal dorpen langs de Maas, als Meerssen, Kathagen, Stockheim, enz., werd geheven (*Cour féodale de Brabant*, n° 378, blz. 199).

(2) Dit stuk hebben wij medegedeeld in de *Navorscher* (1887, p. 335). Vergel. *La Seigneurie de Stevensweert* (*Ann. de la Soc. hist. et arch. de Limb.*, t. XIII, blz. 287) en C.-A. SERRURE, *Hist. de la Souveraineté de 's Heerenberg* (Gand 1860). Dit laatste werk, schoon van zekere genealogische onnauwkeurigheden niet vrij te pleiten, is merkwaardig door het aantal platen verbeeldende de munten der graven van den Berg en der heeren van Stevensweert.

(3) Die twee bezittingen verkocht zij in 1647 aan Jan-Jacob van Caestre, heer van Bonheijden.

Claude de Cusance trouwde eerst met Maria dochter van Philibert de Verey of Vère, gezegd de la Mouche, en van Margareta de Lannoy (1).	Isabelle de Château-vilain (dochter van Leonard.)	Philibert de Lugni.	Catherine de Saint-Trivier.	Guillaume de Vergy, heer van Montfer-rant, Au-trey, enz., kamerheer van Keizer Karel, † te Brussel 26 Juli 1531. (2).	Marine de Bourgogne, † te Champlite, 2 Maart 1567.	Henri de Pontallier heer van Flaigy, Montfer-rant, Pusy, Chariey, kamerheer van Keizer Karel V.	Antoinette de Vergy, vrouw van Fonuens.

Claude de Cusance, baron van Belvoir (Beauvoir, Beauvois).	Philiberte de Lugni, barones van Ruffé en Montigny.	François de Vergy, graaf van Champlite, baron van Fonuens, Autry, Morey, Flaigy, La Rochelle, Arc, Mantoche, Champuent, La Motte, enz., luite-nant-generaal, land-voogd van Bourgogne.	Claudine de Pontallier, kreeg verlof om met haren neef te trouwen den 13n Juni 1555.

Vandelin-Simon de Cusance, baron van Belvoir (Beauvoir, Beauvois) en van Saint-Julien.	Béatrice de Vergy.

Claude François de Cusance, baron van Beauvoir, enz.

hetzelfde jaar nogmaals Gheel deed verheffen. Den 26n April 1634 verpandde Ernestina, uit kracht eener uitspraak van den Raad van Brabant, die heerlijkheid tot verwaarborging der proceskosten (3).

Zij hypothekeerde Gheel met 9600 gulden en 16000 gulden ten voordeele van mr Jacob Rijckewaert, schout van Herenthals (13 Juni 1635) en van Jan van Beughem, koopman in zijde, te Brussel (5 Februari 1642), wien zij een interest van 6 1/4 t. h. verzekerde (4).

(1) Cusance is eene oude baronie in het district Beaume, bij den oorsprong van den *Cusancin* gelegen, een kronkelend riviertje in eene aangename vallei, dat voorbij de eertijds beroemde abdij van Cusance zijn loop heeft (*Mémoire pour servir à l'histoire du comté de Bourgogne*, door DUNOD DE CHARNAGE). BEAUNE ET D'ARBAUMONT, in *La Noblesse aux Etats de Bourgogne* (1864), zeggen dat het zeer oud geslacht van Cusance is uitgestorven en heeft bezeten de heerlijkheden Mailly, Missery, Coligny, Flagey, Vauvillers, enz. Het voerde : in goud een roode blauw-gebekte en gepoote adelaar (niet *aigle éployée* quod est aquila biceps, *dubbele adelaar*). Een Gérard, heer van Cusance zegelt, in 1398, met een adelaar; helmteeken : de kop van een vogel (adelaar?); schildhouders : eene jonkvrouw en een hazewindhond (DOUET D'ARCQ).

(2) Zoon van Guillaume, heer van Vergy, maarschalk van Bourgogne, en van Anne de Rochechouart. Over de Vergy's, zie *Histoire généalogique de la maison de Vergy*, van ANDRÉ DU CHESNE TOURANGEAU, GEOGRAPHE DU ROY (Paris, 1625).

(3) In de stukken van 't proces noemt graaf Albrecht zich insgelijks markgraaf van Bergen-op-Zoom en graaf van Walhain (*Cour féodale de Malines*, n° 6, blz. 102; n° 7, blz. 14 en 28).

(4) Den 9n Juli 1657 deed *m'her* Philips Rijckewaert, lid van den Raad van Brabant, die rente vernietigen (Ibidem, n° 7, blz. 96; n° 8, blz. 10 en n° 11, blz. 73).

Claude-François de Cusance en Ernestina van Witthem hadden, behalve een zoon die jong gestorven is, vijf kinderen, te weten : Clériade de Vergy et de Cusance, graaf van Champlite, die, als wij zagen, met Floris van Merode een proces had en niet trouwde; Beatrix, Magdalena, Deile of Desle, die non werd en in geur van heiligheid is gestorven, en Maria-Hendrika.

Over deze vier zusters handelen wij verder.

Hunne moeder overleed den 24n Januari 1649. Zij werd in de S. Goedelekerk te Brussel begraven onder eene prachtige tombe met het volgende opschrift :

CY EST LA SEPULTURE — DE HAUTE ET PUISSANTE DAME — MADAME — ERNESTINE DE WITTHEM — EN SON VIVANT — BARONNE DE BEAUVOIS — MARQUISE DE BERGES, COMTESSE DE CHAMPLITE — & DE WALHAIN — VICOMTESSE DE SEBOURG — BARONNE ET DAME DE PERUWEZ, CUSANCE, BEERSELE — OPPERBAIX, GLYMES, TOURBISOUL — LAQUELLE TRESPASSA A BRUXELLES LE XXIV DE JANVIER — DE L'AN MDC.XL.IX.

*
* *

Beatrix de Cusance, de oudste der vier zusters, trouwde eerst met Eugene-Leopold Perrenot de Granvelle, bijgenaamd *d'Oiselet*, prins en maarschalk van het H. R. Rijk, prins van Cantecrode, baron van Villeneuve, heer van Chantonay, enz. (1), die een testament maakte bepalende dat de kinderen, bij Beatrix te verwekken, zijne erfgenamen zouden zijn. Beatrix zou de voogdij over hen hebben en, indien het gebeurde dat er geene kinderen kwamen, zelve de goederen van haren echtgenoot erven. Hij stierf den 6n Februari 1637, na twee jaar te zijn getrouwd geweest. Zijne weduwe, die zwanger was, hertrouwde eene maand later met hertog Karel van Lotharingen, die den 19n Januari 1634 de kroon had afgestaan aan Nicolaas-Frans, zijnen broeder.

In September baarde Beatrix een zoon, die het volgend jaar overleed. De geheimzinnige geboorte van dat kind gaf aanleiding tot een langdurig proces over de goederen van het huis van Perrenot de Granvelle.

(1) Zoon van don Francisco Thomas, prins-maarschalk van het H. R. Rijk, graaf van Cantecrode, heer van Mortsel, Edegem, Reeth, Waerloos, enz., enz., en van Carolina, markgravin van *Austria* (Z. J.-TH. DE RAADT, *De voormalige heerlijkheden Reeth en Waerloos*, enz.).

Hertog Karel, door de schoone Beatrix bekoord, verstiet zijne wettige vrouw, Nicole, dochter van Hendrik-den-Goede, hertog van Lotharingen, met welke hij in 1621 was getrouwd. Vruchteloos poogde hij dit huwelijk te doen verbreken. Het tweede huwelijk, lezen wij in *l'Art de vérifier les dates*, gesloten op aanraden van P. Cheminot, jezuïet, die beweerde dat het eerste, bij gebrek aan vrijheid, zonder waarde was, werd in 1639 door den paus Urbanus VIII vernietigd. De hertog, door zijne driften verblind, weigerde zich van zijne tweede vrouw te scheiden. Zij vergezelde hem meermaals op reis en zelfs ten oorlog, wat haar den naam verwierf van *sa femme de campagne*. Eerst na Nicole's overlijden (23 Februari 1657), kon de vereeniging van den hertog met Beatrix geregeld worden (1).

Ziehier den stamboom van dezen vorst.

<table>
<tr>
<td>Frans, hertog van Lotharingen en Bar, markgraaf van Pont-à-Mousson, geboren in 1517; stierf 12 Juni 1545.</td>
<td>Christina van Denemarken, weduwe van Franz Sforza, hertog van Milaan; zij † 9 December 1590.</td>
<td>Hendrik II, koning van Frankrijk, geboren 1519, gekroond 26 Juli 1547; † 10 Juli 1559.</td>
<td>Catharina de Medicis, geboren 1519, getrouwd 28 October. 1533, regentes van Frankrijk, † 5 Januari 1589.</td>
<td>Jan, graaf van Salm, baron van Viviers, Vinstingen en Brandenburg (Luxemburg), † 1548 (2).</td>
<td>Louise de Stainville, † 1586, nevens haar gemaal begraven in de kerk van Salival.</td>
<td>Tanneguy le Veneur de Carrouge, graaf van Tilliers.</td>
<td>Madelaine de Pompadour.</td>
</tr>
<tr>
<td colspan="2">Karel-de-Groote, hertog van Lotharingen en Bar, enz., geboren 18 Februari 1543, † 14 Mei 1608.</td>
<td colspan="2">Claude de France, † 20 Februari 1575.</td>
<td colspan="2">Paul, graaf van Salm, baron van Viviers, Vinstingen en Brandenburg, kamerheer van den hertog van Lotharingen, † in 1586.</td>
<td colspan="2">Maria (of Madeleine) le Veneur de Carrouge.</td>
</tr>
<tr>
<td colspan="4">Frans, hertog van Lotharingen en Bar, graaf van Vaudemont, geboren 27 Februari 1572, doet afstand 26 November 1624; † 15 October 1632 (3).</td>
<td colspan="4">Christina, gravin van Salm, eenig kind en erfdochter van Half-Salm, barones van Brandenburg, enz.; trouwde 12 Maart 1591, † 31 December 1627.</td>
</tr>
<tr>
<td colspan="8">*Doorluchtige vorst Karel, door Gods genade hertog van Lotharingen, Marchis, Calabre, Bar, Gelder, markgraaf van Pont-à-Mousson en Nomeny, graaf van Provence, Vaudemont, Blamont, Zutphen, Sarwerden, Salm* (4), geb, 5 April 1604.</td>
</tr>
</table>

(1) *Habuit connubium hoc vicissitudines innumeras*, zegt Christijn (*Basilica Bruxellensis*).

(2) Zoon van Jan, graaf en baron derzelfde landen en plaatsen, en van Anna d'Haroucourt, (de blinde erfdochter van Andreas en van Margareta van Vinstingen), vrouw van Brandenburg, Louppy, Dollendorf, enz., wier testament te vinden is bij Fahne, *Salm-Reifferscheid*, I, blz. 282. Zij stierf in 1517.

(3) De kwartieren van hertog Frans, uit wien het keizerlijk huis van Oostenrijk is gesproten zijn : Lotharingen, Denemarken, Bourbon, Oostenrijk ; Frankrijk, Medicis, Frankrijk, la Tour. Het stamwapen van Lotharingen is : in goud een roode schuinbalk beladen met drie geknotte zilvere adelaartjes.

(4) Zoo noemt hertog Karel zich nog na zijnen afstand, in eene akte verleden te Worms voor den notaris Dayot, den 31ⁿ October 1642, akte betrekkelijk de hypotheken van Gheel (*Cour féodale de Malines*, n° 8, blz. 43 v°, enz.)

Den 30n Mei 1640 deed *Haute et puissante dame* Ernestina van Witthem, markgravin van Bergen, gravin van Walhain, burggravin van Sebourg, barones van Parwijs, vrouw van Gheel, enz., voor den notaris Remieux, te Brussel, aan *sérénissime prince Charles, duc de Lorraine*, en aan diens vrouw Beatrix de Cusance, *duchesse de Lorraine*, afstand van al de goederen welke, door het overlijden harer nicht Maria-Elisabeth, aan haar waren vervallen, te weten : Bergen-op-Zoom, Walhain, met al hunne bijhoorigheden, en hare andere landen, in Brabant en elders gelegen. Zij behield zich echter het vruchtgebruik voor van een gedeelte dier goederen en van die welke aan hare kleindochter Anna, prinses van Lotharingen, geschonken of bij uitspraak van het Leenhof van Brabant waren toegewezen. Sommige dezer landen waren te dien tijde het voorwerp van een proces, Bergen-op-Zoom onder andere. Beatrix zal aan hare jongere zusters een uitzet geven; de begiftigster stemt toe om, in weerwil van het vruchtgebruik dat zij er van heeft, Parwijs en Gheel ten behoeve van hare jongere dochters met erfrenten te hypothekeeren, welke zij, te beginnen van den dag van haar huwelijk, zullen genieten, en zij ziet van dit vruchtgebruik af op voorwaarde dat, indien 't proces om Bergen-op-Zoom gunstig uitviel, de hertogin, hare dochter, aan het klooster der Visitatie van O.-L.-Vr. te Champlite zal betalen den uitzet van wijlen hare zuster Deile, die als non in dat klooster was gestorven, en dat zij aan haar, Ernestina, eene rente van 2000 kronen zal verzekeren.

Uit de akte welke wij hier ontleden, blijkt dat graaf Albrecht van den Berg te dien tijde de inkomsten van Bergen-op-Zoom genoot. Ernestina gaf aan hare dochter de noodige volmacht om het proces voort te zetten; en ten einde de kosten er van te dekken, stond zij hare rechten op het vruchtgebruik van Waver aan Beatrix af. Zeggen wij terloops dat Bergen-op-Zoom kort daarna door Ernestina aan graaf Albrecht werd afgestaan, ingezien dezes voorgenomen huwelijk met Magdalena van Cusance, dochter van zijn tegenstrever, en dat de koning van Spanje dien afstand bij opene brieven van 23 Augustus 1641 goedkeurde (1).

De hypotheken op Gheel werden den 10n September 1643 ten

(1) *Cour féodale de Brabant*, n° 148, blz, 166.

Leenhove van Mechelen ingeschreven, onverminderd de sommen waarmeê die heerlijkheid was belast en het beslag dat uit naam der prinses van Hohenzollern was gedaan (1).

Beatrix van Cusance had den 23n Juni van hetzelfde jaar Bergen-op-Zoom, Walhain, Beersel, Braken-Eigen, enz. bekomen (2). Uit eene opgave harer leengoederen welke zij in 1649 in het Leenhof van Mechelen liet doen, weten wij welke de rechten en inkomsten der heerlijkheid Gheel te dien tijde waren. De heer bezat de hooge, middele en lage heerlijkheid, *mette warande, vogelrije, visscherije ende alle andere heerlijcke rechten ende preminentien, oock met het recht van keuren, breucken, ende alle andere diergelijcke gherechticheden, het recht van den twintichsten penninck voor pontpenninghen over alle verhandelde leengoeden onder de selve vrijheijt ende in den voors. lande ghelegen, mitsgaeders oock seeckeren chijnsboeck, hem soo wel inde voors. vrijheijt als op 't selve landt bestreckende, den welcken jaerlijcx bedraeght in seer menichvuldige partijen .... Ierst eenentwintich hamels, een achtste, een sestienste, een vijftichste, een sestichste ende een vierentnegentichste deel van hamel; item twee hondert vierensestich hunnen, een achtste ende sestienste deel; item vierensestich cappuijnen ende eenen halven; item vyf voeren, een halff ende een derde, item xxviij 1/2 voeders lichte even; item acht maeij daghen ende een vierde deel; item negenenvijftich mudden lichte evene, twee lopen, drie vierdedeele ende een halff, te weten elck mude drie kasiers, geseijt vertelen; item vijff maeten drie quart mout.* De cijnzen in geld, *meest penninck Lovens ende oude grooten*, beloopen 165 gulden 3 stuivers 1 blanck .... *Verclarende voorts dat de voors. vrijheijt van Gheele begrijpt de parochien van* SAMMELE *ende* BEL, *staende die selve parochien ter judicature van drossaert ende schepenen van Gheele, consisterende 't voors. land van Gheele in de naevolgende dorpen :* EIJNTHOUT, VEERLE, OUVEL, SOERLE, NECHELPOEL *ende* MILLINGEN, *hebbende elck van de selve dorpen meijer, schepenen, greffier ende andere officieren, die bericht hebben van hooghen, middelen ende leeghe justitie, uijtgenomen die voors. dorpen van* SOERLE, NECHELPOEL *ende* MILLINGEN *die alleenelijck hebben meijer, greffier ende erfflaten, die welcke bericht hebben van middele ende leege jurisdictie, daer van dat de*

(1) *Cour féodale de Malines*, n° 8, blz. 43 v° en volgende.

(2) *Cour féodale de Brabant*, n° 148, blz, 292.

hooge aen de voors. drossaert ende schepenen van Gheele ghereserveert is.

De heerlijkheid Gheel had verder een leenhof *met diversche heerelijcke partijen, namentlijck de dorpen van* VOSSELAER, RETHIJ *ende* THILEN, *boven diversche laethoven, laetbancken, enz.*, alsook het recht van den 20[n] penning op alle allodiale goederen onder SOERLE en ECHELPOEL.

In 1661 ontving Beatrix de Cusance et de Vergy, hertogin van Lotharingen, van Herman van der Hemm, vrijheer van Niedersteijn, en van zijne vrouw een kapitaal van 9152 gulden, waarvoor zij hun eene rente betaalde van 562 gulden, gehypothekeerd op Gheel (1).

Zooals wij hooger zegden, had Albrecht van den Berg op Gheel en zekere andere bezittingen van Ernestina van Witthem aanspraak gemaakt. Na den dood zijner eerste vrouw had hij zich den 17[n] September 1641 in den echt vereenigd met Madeleine de Cusance, de dochter van zijne tegenpartij. Men zal verder zien dat Madeleine, weduwe geworden, uit den hoofde van Gheel eene vergoeding ontving. Graaf Albrecht maakte den 12[n] Juli 1656 zijn testament en stierf kort daarna (2). Die echtgenooten hadden onder anderen een zoon, Oswald-Albrecht-Frans, graaf van den Berg, markgraaf van Bergen-op-Zoom, graaf van Walhain, Boxmeer en Champlite, baron van Bijlant, Wisch, Parwijs, enz., enz. Hij werd te Leuven den 12[n] December 1662 opgeschreven als student der hoogeschool. Zijne vrouw was Maria-Leopoldina-Catharina, gravin van Oost-Vriesland en Rietberg. Hij was de laatste mannelijke afstammeling van zijn geslacht en liet het graafschap Berg aan den prins Hohenzollern na (3).

*
* *

(1) *Cour féodale de Malines*, n° 12, blz. 29 v°. Die rente werd den 8[n] Juni 1717 vernietigd, toen de prinses Beatrix van Lotharingen, te dien tijde vrouw van Gheel, het kapitaal had afgelegd. (Ibid., n° 23, blz. 89).

(2) *Cour féodale de Brabant*, n° 375, blz. 217.

(3) Over de van den Berg's en de Hohenzollern's raadplege men de *Annalen des historischen Vereins für den Niederrhein*, XI, blz. 171 : *Das fürstlich Hohenzollernsche Archiv zu 's Heerenberg bei Emmerich*. Den 10[n] Februari 1657, deed Madeleine, gravin regentes van den Berg, markgravin van Bergen-op-Zoom, als met de *garde-noble* harer kinderen gelast, voor den *tweeden* harer zonen, Oswald-Albrecht-Frans, het kasteel en de heerlijkheid Boxmeer verheffen, waarvan zij het vruchtgebruik had. (De akte van leenheffing hebben wij in den *Navorscher* 1889; blz. 129, medegedeeld).

Beatrix de Cusance droeg de baronie van Parwijs, de dorpen Glimes en Beersel, de helft van Opprebais mitsgaders eenige andere goederen aan Maria Hendrika van Cusance, bijgenaamd *van Beauvois*, gravin van Champlite, hare zuster, over (verheffing van 16 Juni 1649) (1).

Deze dame, aanvankelijk kanonikes te Bergen, trouwde achtereenvolgens met Ferdinand de Rye, markgraaf van Varambon, en, in 1660, met Karel-Eugeen, hertog van Arenberg, Aerschot en Croy, prins van het H. R. Rijk en van Porcéan, heer van Edingen, enz., ridder van het Gulden Vlies († 1681).

Aan haren zoon Karel-Hendrik, graaf van Vaudemont, gaf Beatrix Waver en Walhain (verheffing 1 Juni 1663); zij vermaakte hem bovendien, in gemeenschap met zijne zuster Elisabeth, de heerlijkheid Braken-Eigen. Elisabeth, den 23ⁿ Augustus 1639 geboren, trouwde op 7 October 1660 met Franciscus van Lotharingen, prins van Lillebonne. Haar vader, hertog Karel, had haar de heerlijkheid Dilbeek, in Brabant, voor haren bruidschat afgestaan. De Fransche koning, Lodewijk XIV, schonk haar een pensioen van 12,000 lb.

Beatrix stierf den 5ⁿ Juni 1663 te Besançon en werd in de S.-Clarakerk aldaar begraven. Hertog Karel ging een derde huwelijk aan met Louise-Marguerite, gravin van Aspremont, en overleed den 18ⁿ September 1675, in den ouderdom van 71 1/2 jaar. Zijn stoffelijk overschot werd in 1717 overgebracht naar het Karthuizerklooster van Bocerville, nabij Nancy, waarvan hij de stichter was. « Karel », zoo lezen wij in *l'Art de vérifier les dates*, een werk waarin vele bijzonderheden uit het leven van dien vorst te vinden zijn, « Karel bezat de hoedanigheden van een held, maar leefde als een gelukzoeker. Zijn rusteloos en onbezonnen karakter berokkende hem allerlei wederwaardigheden en bracht zijn huis tot verval ».

Prins Karel-Hendrik, van wien wij reeds gewaagden, aanschouwde het levenslicht den 15ⁿ Februari 1649 en werd eenige dagen daarna gedoopt door Herrodel, kanunnik van La Motte, vicaris der legers en aalmoezenier van den hertog. Elf jaren la-

(1) *Cour féodale de Brabant*, nʳ 374, blz. 421.

ter, den 20ⁿ Maart 1660, werd hem, met toelating van den aartsbisschop van Mechelen, het sacrament des doopsels, *in sacello domestico palatii dictæ Dominæ de Cusance,* te Brussel, andermaal toegediend door eenen priester van Sᵉ.-Goedele. Hij werd over de vont gehouden door prinses Anna, zijne zuster, en door Hendrik, prins van Lotharingen, hertog van Guise, die Claude-François l'Abbé, heer van Foreel en raadsheer van hertog Karel, als peter verving (1). Prins Karel-Hendrik werd graaf van Vaudemont, Walhain, Boucquenon en Sarwerden, heer van Vinstingen, stedevoogd van Milaan en ridder van het Gulden Vlies (2). Hij trad in den echt met Anna-Elisabeth van Lotharingen, dochter van Karel, hertog van Elbeuf (geb. 1649, st. 1714), en overleed den 14ⁿ Januari 1723, oud 84 jaar. St.-Simon schildert hem af als een der schoonste mannen van zijnen tijd, zoo geestig, arglistig, innemend, voorkomend, gedienstig, begeerig om in de gunst te staan van burger en werkman, *à proportion autant que les personnes les plus distinguées.* Hij had een zoon, Karel-Thomas, prins van Vaudemont, Vliesridder, veldmaarschalk in 's Keizers dienst, die in zijn 34ᵉ jaar en vóór zijne ouders in 1704 ten grave is gedaald.

(*Wordt voortgezet*).

(1) *Securitatis causa baptismale sacramentum fuit conditione collatum* (Doopregisters der Stᵉ- Goedelekerk in 't stedelijk archief te Brussel).

(2) Over zijne militaire loopbaan raadplege men DUNOD DE CHARNAGE, op. cit. Hij kocht het kasteel en de heerlijkheid van Dilbeek, die na den dood zijner zuster op bevel van den Raad van Brabant (10 Mei 1692) in openbare veiling werden gesteld; maar hij verkocht Dilbeek weer aan Jorʳ Jan-Balthazar Malo, secretaris des Konings, enz. en aan Maria-Petronilla van den Broeck, diens echtgenoote (leenheffing 8 Maart 1714). Het kasteel van Dilbeek, gedurende den Franschen oorlog verwoest, was door den graaf van Vaudemont, die zijn gewoon verblijf te Parijs hield, niet heropgetrokken (E. B).

Tongerloo.

Lijkdienst voor de gesneuvelde Patriotten 1790.

Ruim een jaar na den slag van Turnhout, den 6ⁿ November 1790, werd in de parochiale kerk van Tongerloo een lijkdienst gedaan tot lafenis van de zielen der gesneuvelde patriotten. De

rouwplechtigheid was aangekondigd door den plakbrief, waarvan wij hierna den inhoud laten volgen naar een oorspronkelijk exemplaar, een blad in-folio, dat, te oordeelen naar de gebruikte drukletters, ontwijfelbaar te Tongerloo zelf ter perse der Bollandisten gedrukt is. Men leest er in twee kolommen, van elkander gescheiden door de aanroeping : *zyt ons gedagtig gijlieden lieve broeders*, twee treurzangen, eenen in 't Latijn, den anderen in 't Vlaamsch. Zoo niet om zijne dichterlijke waarde, om zijne eigenaardigheid toch en als herinnering aan een historisch feit, verdient, ons dunkens, het stuk der vergetelheid ontrukt en bij zijne honderdste verjaring, het zij dan ook in geringer formaat, herdrukt te worden.

W. v. S.

STROPHÆ FUNEBRES

IN EXEQUIIS BELGARUM,
QUI PRO RELIGIONIS & PATRIÆ DEFENSIONE, VITA FUNCTI SUNT,
celebratis in ecclesia parochiali
S. Annæ de Tongerloo,
Die VI. Novembris M.DCC.XC.

I.

Nobis pias tendunt manus
Opemque nostram flagitant,
Qui mortui pro Patria,
Uruntur absque corpore.

II.

Cives Olympo debiti
Ardent Deo se jungere;
His præparatam lauream
Per nos Deus det consequi !

III.

Si quæ piati criminis
Adhuc manent vestigia ;
Mundi scelus qui diluit,
Suo cruore diluat !

IV.

Jesu ! tuo vel nomine
Qui prædicas clementiam,
Da gratiam viventibus,
Et da quietem mortuis.

ZYT ONS GEDAGTIG GYLIEDEN LIEVE BROEDERS.

GODTVRUGTIG TREURSANG

IN DE PLECHTIGE UYTVAERT, GEHOUDEN IN DE PAROCHIALE KERK VAN DE
H. Anna te Tongerloo,
op den VI. November M.DCC.XC.
Voor de rust der Zielen van de Vaderlanders, die voor de Verdedinge van de Religie, en van het Vaderland gestorven zyn.

I.

Zy, die gestorven zyn voor 't Land,
Die vraegen uwen onderstand ;
Zy roepen tot U : Staet my by,
O lieven vriend ontfermt u my !

II.

Zy haecken naer het eeuwig Goedt,
'T geen hunne ziel verzaeden moet.
Bidt dan, dat Godt de Hemels Croon
Hun haest verleen tot hunnen loon.

III.

O Jesu ! hebben zy misdaen,
En oyt uyt kranckheyd zig misgaen,
Wascht af hun vleck, door 't heylig bloedt,
't Geen gy gestort hebt voor ons goedt.

IV.

O Jesu ! die genaedig zyt,
Wiens naem behelst de zaeligheydt :
Geeft ons uw hulp in allen noodt,
En aen hun, rust naer hunne doodt.

REQUIESCANT IN PACE.

In Memoriam.

Op 26 Juni ll. is te Antwerpen gestorven EDWARD-JORIS-JAAK GRÉGOIR, een kind van Turnhout, waar hij den 7n November 1822 geboren was.

In die hoedanigheid heeft de betreurde overledene het recht met eere herdacht te worden in het *Kempisch Museum*, dat zich ten taak heeft gesteld, al wat de geschiedenis der Kempen en hare beroemde zonen betreft, te boeken, en hun aandenken voor vergetelheid te vrijwaren.

Grégoir was bestemd om in de muzikale wereld eene voorname plaats te bekleeden.

Niet alleen was hij een talentvolle toondichter, zooals zijne talrijke kooren, serenades, romances en stukken voor klavier het ten overvloede bewijzen; maar hij was tevens een begaafd toonkundige, die aan een fijn gevoel en eenen helderen geest, eene groote belezenheid paarde.

Met die voortreffelijke hoedanigheden wist hij te woekeren, en schonk aldus aan onze tweetalige letterkunde eene reeks werken, die eenen schat van biographische, geschiedkundige en muzikale aanteekeningen bevatten.

Al wie zich met de geschiedenis der muziek en de levensbeschrijving der Nederlandsche toonkunstenaars bezig houdt, moet met Grégoir's werken rekening houden, en zal ze steeds met vrucht raadplegen.

Geen wonder dan ook dat de begaafde man algemeen hooggeschat werd, en dat zijne welverdiende faam hem van wijd en zijd eerbewijzen deed erlangen.

De lijst zijner werken is groot; hoe onvolledig echter onze opgave ook zij, toch levert zij ruimschoots het bewijs van de buitengewone kennis en den onverdroten ijver des schrijvers.

Zoo schreef hij :

Bydrage tot de algemeene verbetering van den gregoriaenschen zang en het kerkmuzyk in België, bijzonderlyk opgedragen aen de heeren onderwyzers en organisten. 1849 en 1857.

Theoretische en praktische methode der muzyk- en zangkunst, geschikt voor lagere, middelbare en normale scholen. 1850.

Tableau synoptique, contenant les principes de musique, à l'usage des établissements d'instruction et des aspirants normalistes. 1854.

Volks- en schoolzangen. 1855.

Etudes sur la nécessité d'introduire le chant d'ensemble dans les écoles primaires de la Belgique. 1858.

Essai historique sur la musique et les musiciens dans les Pays-Bas. 1861.

Galerie biographique des artistes-musiciens Belges du XVIIIe et du XIXe siècles. 1862.

Notice sur l'origine du célèbre compositeur Louis Van Beethoven, suivie du testament de l'illustre maitre. 1863.

Les artistes-musiciens néerlandais. 1864.

Biographie des artistes-musiciens néerlandais des XVIIIe et XIXe siècles, et des artistes étrangers résidant ou ayant résidé en Néerlande à la même époque. 1864.

Historique de la facture et des facteurs d'orgue, avec la nomenclature des principales orgues placées dans les Pays-Bas et dans les provinces flamandes de la Belgique, suivi de la Galerie biographique d'organistes célèbres et d'une Notice sur les maitres de chapelle et organistes de la cathédrale d'Anvers. 1865.

Du chant choral et des festivals en Belgique. Fédération chorale anversoise. 1866.

Schetsen van Nederlandsche toonkunstenaars meest allen weinig of tot hiertoe niet gekend. 1866.

Schetsen over de bijzonderste Belgische en Nederlandsche klokgieters en beiaardmakers. 1866.

Réflexions sur la régénération de l'ancienne école de musique flamande et sur le théâtre flamand. 1867.

Mémoires sur Gossée et André-Ernest Grétry.

L'art musical en Belgique sous les règnes de LL. MM. Léopold I et Léopold II, rois des Belges.

Littérature musicale. — Documents historiques relatifs à l'art musical et aux artistes musiciens. 4 deelen, 1872-76.

Recherches historiques concernant les journaux de musique depuis les temps les plus reculés jusqu'à nos jours. 1872.

Les artistes-musiciens Belges au XIXe siècle ; réponse à un critique de Paris. 1874.

Bibliothèque musicale populaire. 3 deelen. 1879.

Panthéon musical populaire. 6 deelen.

Vaderlandsche liederen ten dienste der scholen.

Les gloires de l'opéra et la musique. 1645-1831 (21 Novembre.) 3 deelen.

Grégoir was ook een ijverig medewerker aan onderscheidene tijdschriften; noemen wij terloops : *Messager des sciences historiques*, *La Plume*, *De Vlaamsche School*, *Noord en Zuid*, *De Eendracht*, *La Belgique musicale*, *La Revue musicale*, *Le Clairon*, *Coecilia*, *Le Moniteur des théâtres*, *Euterpe*, *La France musicale*, *Le Monde musical*, *La Maitrise*, *L'Echo musical*, *La France chorale*, *De Navorscher*, enz., waar belangrijke bijdragen van zijne hand in voorkomen.

J. B. VERVLIET.

Wij hebben het afsterven te betreuren van een onzer ijverigste medewerkers. De E. H. CORNELIUS STROOBANT, oudheidkenner en geschiedschrijver, is den 30^{n} October te Brussel overleden. Hij aanschouwde den 6^{n} November 1811 het levenslicht te Turnhout en deed zijn humaniora in zijne geboortestad. Priester geworden, was hij eenigen tijd werkzaam in het onderwijs; hij vertrok vervolgens naar Engeland, waar hij lange jaren als missionnaris verbleef. Later vestigde hij zich te Brussel om zich uitsluitend met historische opzoekingen bezig te houden. Aanzienlijk is 't getal werken die aan zijne vruchtbare pen zijn ontvloeid, doch slechts een gedeelte er van, dertig ongeveer, zijn in 't licht verschenen. Onder deze halen wij aan :

Histoire des communes de Braine-le-Château et Haut-Ittre. — Histoire de la seigneurie de Tyberchamps, à Seneffe. — Histoire de la commune de Virginal. — Histoire de la commune de Féluy. — Notices sur les quatre anciennes vicomtés de Hollande. — Privilèges de l'abbaye d'Alne, — Fondation de la cure de Mainrieu. — Derniers avis de Jancke Douwama. — Services religieux fondés à Quiévrain. — Bibliothèque de l'abbaye S. Michel, à Anvers. — Bibliothèque des Jésuites, à Douai. — Analyse d'un recueil historique sur les Pays-Bas. — Bibliothèque des Jésuites à Bruxelles. — Généalogie de la maison de Locquenghien. — Nécrologie du prieuré de Groenendael. — Notice sur les vicomtes de Narbonne. — Notice sur les seigneurs de Chantilly. — Notice sur les comtes de Castres, enz.

Onder zijne gedrukte pennevruchten, de Kempen betreffende, vermelden wij, buiten hetgeen in 't *Kempisch Museum* is verschenen :

Chapitre de l'ordre du S. Sépulcre tenu à Hoogstraeten. — Erection du Béguinage de Hérenthals en paroisse. — Notice sur le chapitre collégial de S. Waudru à Hérenthals, enz.

Voor de geschiedenis onzer streek had de E. H. Stroobant zeer vele bouwstoffen vergaard, waarvan hij sommige voor ons tijdschrift bestemde; ze betreffen Turnhout, Hoogstraten en omstreken.

Ondanks zijne hooge jaren, bleef de E. H. Stroobant nog altijd werkzaam; hij was een trouw bezoeker der Kon. Bibliotheek en van het Staatsarchief te Brussel. Juist hield hij zich bezig met de drukproef van *Jan Gevaerts* te herzien, toen een beroerte hem onverwachts uit het leven rukte.

De betreurde afgestorvene was eerelid der *Académie d'Archéologie de Belgique*; correspondeerend lid der Koninklijke Academie van oudheidkunde van Spanje; der *S^{té} académique de Cher-*

bourg; der *Sté des antiquaires de l'Ouest de la France;* der *Sté des sciences, des arts et des lettres du Hainaut,* van 't Historisch Genootschap van Utrecht, der Geschied- en Oudheidkundige Vereeniging van Maastricht, enz., enz.

Evenals wijlen Eug. Ed. Stroobant, zijn broeder, beoefende hij de Nederlandsche letterkunde; hij maakte deel uit van verscheidene rederijkkamers en taalkundige genootschappen te Brussel, te Leuven, enz. en was ook lid van den *Dageraad* te Turnhout.

Dat Corn. Stroobant vele vrienden telde getuigde de groote menigte die zijn lijkdienst bijwoonde. Zijn afsterven is voor de vaderlandsche geschiedkunde een gevoelig verlies.

Hij ruste in vrede.

Turnhout, November 1890.

E. T.

Turnhout.

ROEMWAARDIGE MANNEN

Colligite fragmenta ne pereant.

II.

CORNELIS SAS

1593-1656.

Cornelis Sas aanschouwde het levenslicht te Turnhout in 1593. Hij moet vrij laat zijne studiën begonnen hebben, want hij was reeds 24 jaar oud toen hij in 't college het *Castrum* te Leuven zijne wijsbegeerte eindigde. In de algemeene promotie van 1617 bekwam hij de 4e plaats. Terwijl hij de godgeleerdheid studeerde werd hij als leeraar in de wijsbegeerte naar 't *Castrum* teruggeroepen. Den 15n Mei 1625 bekwam hij eene plaats van den 1n rang.

Omtrent dien tijd verwierven hem de voorrechten der Leuvensche hoogeschool eene kanonikdij in de kathedraal van Ieperen; doch er ontstond een proces en 't gevolg was dat hij van de plaats moest afzien. Een anderen keer was hij gelukkiger: den 14n Juni 1629 verkreeg hij een kanonikdij in de metropolitane kerk van Mechelen. Vooraleer Leuven te verlaten, werd

hij licenciaat in de theologie. Te Mechelen benoemde Jacobus Boonen, de aartsbisschop, hem tot professor van godgeleerdheid in het seminarie.

In 1631 had er te Brussel eene vergadering der Belgische bisschoppen plaats, tengevolge van welke onze Sas in 1637 met eene zending naar Rome werd gezonden. Hij was door den aartsbisschop gelast om den toestand der Kerk in de zuidelijke Nederlanden aan den paus mede te deelen en het H. College over sommige punten der regeltucht te raadplegen. De vergadering der kardinalen antwoordde den 6n Maart 1632 dat de Nederlandsche bisschoppen zelven de regeltucht hadden te handhaven, de wetten der Kerk en de besluiten van 't Concilie van Trente tot leiddraad nemende.

Tijdens zijn verblijf in de eeuwige stad, liet C. Sas een werk, getiteld *Epitome Praxeoe Virtutum Theologicarum, Fidei, Spei et Charitatis, proesertim quà media sunt salutis*, in 1632 van de Vaticaansche pers komen. Het was opgedragen aan Z. H. Urbanus VIII.

Naar 't vaderland teruggekeerd verkreeg hij, den 16n Mei 1838, bij ruiling met Amatus Coriache, de zevende vrije prebende van van St.-Marten in de kathedraal van Ieperene, den 29n April 1645, de tweede prebende van het lid van Veurne. Vervolgens werd hij officiaal van het bisdom Ieperen. Na den dood van den bisschop Judocus Bouchaert, in 1646, bestuurde hij het bisdom als vicaris-generaal tot 1654, wanneer Joannes-Franciscus de Robles tot bisschop werd benoemd.

In 1653 gaf hij in 't licht *Olcumenicum de singularitate clericorum, eorumque cum mulieribus vetitâ cohabitatione*. Dit werk, een gevolg zijner zending naar Rome, droeg hij aan den aartsbisschop Boonen op.

Cornelius Sas onderscheidde zich zoozeer door zijne godsvrucht als door zijne veelvuldige kennis van kerkelijke zaken. Hij overleed te Ieperen den 8n November 1656. Bij uiterste wilsbeschikking stichtte hij een plechtig jaargetijde met uitdeelingen aan de armen en maakte eenige legaten aan de bedelende orden dier stad. Zijn lijk werd in den middenbeuk der kathedraal bijgezet. Op de zerk las men :

D. O. M.
PIIS MANIBUS SACRUM
R. D. CORNELII SAS, S. T. L.
IN HAC ECCLESIA CATHEDR. CANONICI
QUI PIETATE, AN DOCTRINA MELIOR CUM DUBITES,
CERTUS SIS, IN UTRAQUE ENITUISSE QUOD DE SE JUDICIUM,
PUBLICE LEGENDO SCRIBENDO,
ALIIS AD EXEMPLUM VIVENDO,
ABUNDE ADSTRUXIT.
MUNIIS
OFFICIALIS & VICARII GENERALIS
IN HOC EPISCOPATU,
CUM HONORE FUNCTUS,
ORBI EREPTUS EST VI IDUS NOVEMB.
M. D. C. LVI. ANNUM AGENS LXIII.
QUISQUIS HOEC LEGIS,
QUAM TIBI OPTAS, BEATAM AETERNITATEM
DEFUNCTO APPRECARE.

S.

De Heerlijkheden van het land van Mechelen

DUFFEL, GHEEL EN HUNNE HEEREN

DOOR

J.–THEOD. DE RAADT

(Vervolg, zie bladz. 291).

Anna-Elisabeth van Lotharingen, prinses van Lillebonne, dochter van Beatrix de Cusance, had eenen zoon, Karel-Maria, en twee dochters, Beatrix, abdis van Remiremont, en Elisabeth, die de vrouw werd van Lodewijk de Melun (Melingen), prins van Epinoy. Van haren oom erfden deze twee zusters, den 27ⁿ September 1723, het graafschap Walhain (1).

De abdis van Remiremont, vrouw van Gheel, onderscheidde zich, volgens St.-Simon, door al den geest, al 't verstand, al de denkbeelden welke het mogelijk is te bezitten. Uiterlijk scheen zij koud, onverschillig, achteloos en traag; doch zij was preutsch en eergierig uitermate, maar dat verborg zij achter eene uiterste beleefdheid en liet zij slechts ten gepaste tijde blijken.

Hare zuster, de prinses van Epinoy, was eene zachtaardige, schoone, goedhartige, dienstwillige en beleefde vrouw, zegt St.-Simon.

Karel-Maria van Lotharingen, prins van Vaudemont en Commercy (een stadje hem als een onafhankelijk vorstendom door den hertog geschonken), werd opperbevelhebber van het paarden-

(1) *Cour féodale de Brabant*, reg. 382, bl. 288.

volk in de Nederlanden, stedevoogd van Milaan en Spaansche grande. Hij bezat de heerlijkheid Braken-Eigen.

Na den dood van Beatrix de Cusance, deed de prins van Lillebonne, den 24ⁿ Mei 1664, voor zijne kinderen, erfgenamen dier dame, Gheel verheffen. Karel-Maria, die toen slechts eenige jaren oud was, werd als *sterfman* van dat leen opgeschreven (1).

Op 7 Januari 1668 bekrachtigde Frans van Lotharingen, prins van Lillebonne, enz., in zijn paleis te Nancy, voor twee *tabellions généraux* van het hertogdom, als heer van Gheel en voogd zijner kinderen, *Mgr. Charles de Lorraine, prince souverain de Commercy*, en de prinsessen Beatrix en Elisabeth, algemeene erfgenamen van Beatrix, *erfhertogin van Lotharingen en Bar* (sic!), hunne grootmoeder, eene overeenkomst welke tusschen Jan-Bapt. le Vray, zijn ontvanger-generaal in de Nederlanden, en Peter van den Broeck, agent te 's Hage, was gesloten. Bij die overeenkomst werd, mits eene rente van 400 gl., een einde gesteld aan het proces dat door laatstgenoemde met de overledene hertogin en de barones van Belvoir was begonnen. De rente werd den 18ⁿ Juni op Gheel gehypothekeerd. Den 10ⁿ September 1669 onderteekenden Madeleine de Cusance et de Vergy, gravin-weduwe en regentes van den Berg, markgravin van Bergen-op-Zoom, gravin van Champlite; Karel-Eugene, prins van Arenberg, en Marie-Henriette de Cusance et de Vergy, zijne echtgenoote; prins Karel-Hendrik van Vaudemont; prins François van Lillebonne en prinses Anne van Lotharingen, zijne vrouw, — deze handelende uit eigen naam en uit naam hunner kinderen — te Besançon eene overeenkomst waarbij bepaald werd dat de prinsen van Vaudemont en van Lillebonne zouden storten in handen der gravin van den Berg 57,400 gl., en in die der prinses van Arenberg 20,000, te zamen 77,400 gl. Een derde dier som viel ten laste van den prins van Vaudemont, die 20,000 gl. aan de prinses van Arenberg en 5,800 aan de gravin van den Berg moest betalen. De helft der overblijvende twee derde deelen, te zamen 51,600 gl., zou geleverd worden door den prins en de prinses van Lillebonne, de andere helft door hunne kinderen. Deze schuldenaars betaalden daarvoor, bij akte van 21 Augustus

(1) *Cour féodale de Malines*, reg. 13, bl. 15.

1671, aan de gravin van den Berg eene rente van 2866 gl. 12 st. op Gheel (1).

(1) Frans van Lillebonne en zijne huisvrouw hadden volmacht daartoe gegeven aan le Vray, van Keulen, den 16ⁿ Juli. (*Cour féodale de Malines*, reg. nr 13, blz. 177 v°, 296 en volgende).

Op 't kasteel van Boxmeer deed Magdalena, gravin van den Berg, markgravin van Bergen-op-Zoom, gravin van Walhain, Boxmeer en Champlite, barones van Bijlant, Wisch, Parwijs, vrouw van Diksmuide, Haeps, Bambeek, Beersel, Braken-Eigen, Homoet, Millingen, Gendringen, baandervrouw van Gelderland en Zutphen en regentes dier landen, den 20ⁿ September 1672 eene akte opmaken waarin zij verklaarde dat zij, bij het naderen van 't Fransche leger, een deel harer meubelen en al hare papieren naar Venlo had doen overvoeren; dat Hendrik-Cornelis van Wijenhorst, tot verzekering eener som gelds die hij zonder eenig recht van haar vorderde, er bij vonnis van den raad van Gelderland beslag op had gelegd en dat hij, om haar die meubelen en papieren weer te geven, een borgtocht eischte van 40.000 gl. Daar zij nu, in de omstreek van Venlo geene bezittingen hebbende, zulke som niet vinden kon, gelastte zij mr Mutsenich, advocaat bij den Raad van Brabant, hare hypotheek van 51.600 gl. op de heerlijkheid van Gheel ten behoeve van haren beweerden schuldeischer te verpanden. De akte draagt de handteekening van *Magdalaine, Greffine in den 'Bergh, markgreffine in Berghes*. De akte van verpanding der hypotheek op Gheel is van den 27ⁿ derzelfde maand.

Magdalena lag ziek te bed, toen ze voor de schepenen en den *landschrijver* van Boxmeer den 1ⁿ Augustus 1689 een aanhangsel tot haar testament maakte. Aan haren kleinzoon, prins Albrecht-Oswald van (Hohen-) Zollern, zoon van Maximiliaan, vorst van Sigmaringen, en van Maria-Clara, gravin van den Berg, vermaakte zij de rente op Gheel; aan hare eigene kinderen liet zij hare overige goederen na. Niet zonder moeite kwam de prins in bezit van zijn legaat, hetwelk Oswald, graaf van den Berg en Rietberg, hem betwistte. Een vergelijk werd getroffen, waarbij de prins, zoolang Oswald leefde, de helft der rente en, na diens dood, de gansche rente bekwam. Den 23ⁿ Juli 1711 werd hij met de rente beleend.

Den 19ⁿ Juni 1727 deed Beatrix, prinses van Lotharingen, abdis van Remiremont en *vrouw van Gheel*, aan prins Albrecht-Oswald van Hohenzollern-Sigmaringen-Vöhringen, heer van Haigerloch en Wehrstein, erf-kamerheer van het H. R. Rijk, *tréfoncier* der metropolitaansche kerk van Keulen, het kapitaal teruggeven dat hem uit kracht zijner hypotheek op Gheel toekwam. De hypotheek werd den 21ⁿ Juni teniet gedaan. De abdis had het noodige geld daartoe ontleend: François Huttières de los Rios y Cordua la Tour et Tassis, markgraaf van los Rios, generaal-veldmaarschalk-luitenant der keizerlijke legers, eigenaar van een regiment voetvolk, bezorgde haar namens zijne nicht Elisabeth-Pauline-Gabrielle, gravin van Seignelay, kleindochter van wijlen François-Sigismond de la Tour et Tassis, graaf van Falsassines, mestre-de-camp general en gouverneur van Limburg, eene som van 25.800 gulden. Eene gelijke som werd aan de abdis van Remiremont geleend door Margareta-Maximiliana van Turnhout, weduwe van Robert Verhulst, ridder. De twee geldschieters verkregen daarvoor den 19ⁿ Juli 1727 hypotheken op Gheel.

Den 8ⁿ Februari 1738 gaf de abdis aan de gravin van Seignelay haar kapitaal terug. In de akte van ontslag komt deze thans voor als echtgenoote van François-Pierre-Charles Bouchard des Parbes de Lussan, markgraaf van Soussai, woonachtig te Parijs.

Daarentegen had de prinses van Martin-Louis du Bois, heer van Walhain, enz., ridder, eene som van 25.800 gl. ontvangen, waarvoor zij hem op haar land van Gheel eene rente van 1290 gl. betalen moest.

Prins Karel-Maria sneuvelde bij Luzara, in Italië (1702). Hij liet geene kinderen na (1) en Beatrix, zijne zuster, deed den 24n Maart 1703 de heerlijkheid Gheel verheffen.

Deze prinses was 50 jaar oud toen ze in de beroemde S.-Pietersabdij van Remiremont het kloosterhabijt aannam. Zij werd er abdis en stichtte in 1721 het godshuis dat nog heden onder den naam der H. Beatrix bekend is. Zij verwisselde het tijdelijke met het eeuwige den 9n Februari 1738 (2).

*
* *

Den 7n Juni 1736 verschijnen in 't kasteel van Versailles, en den 14n derzelfde maand te Parijs, voor Mr le Chanteur, raad des konings en notaris van 't Châtelet : prins Louis van Lotharingen, prins van Pons en Mortagne, markgraaf van Mïrambeau, souverein van Bedeille, ridder van 's konings orden en brigadier zijner legers; zijne vrouw, prinses Elisabeth de Roquelaure, prinses van Pons, beiden gehuisvest in hun paleis der rue de l'Université in de wijk Saint-Germain-des-Prés, parochie St.-Sulpice; hun oudste zoon, prins Gaston-Jean-Baptiste-Charles van Lotharingen, graaf van Marsan, kolonel van een regiment voet-

---

De rente der weduwe Verhulst ging later over op Gabriel-François-Joseph *de* Verhulst, die den 30n Juli 1778 overleed, en uit kracht van zijn testament, den 13n Maart 1767 door den notaris de Neck te Brussel opgesteld, werd ze verheven door zijne neven en nichten, namelijk Jan-Jozef van der Meulen, ridder ; Elisabeth-Wilhelmine-Johanna-Xaveria van Turnhout, vrouw van Paddeschoot, Aerschoot (Waas) en Arckel, zijne echtgenoote ; Johanna-Alexandra-Jozefa van Turnhout, echtgenoote van Jr Emanuel-Maria van der Vijnckt, hoogschepen van het land van Waas ; Maria-Cecilia-Petronilla van Turnhout, echtgenoote van Jor Hendrik-Cornelius-Jozef Baesen, advocaat bij den Raad van Brabant, en Barbara-Juliana-Gabrielle-Jozefa van Turnhout, echtgenoote van Jor Willem-Frans de Burbure, heer van Wesenbeek en Ophem. Deze vier dames waren dochters van Dominicus-Johannes van Turnhout, ridder van het H. R. Rijk, heer van Paddeschoot, Aerschoot, enz., en van Johanna-Clara-Albertina Pijcke, dochter van Willem Ignace, ridder, heer van Ideghem. Ten gevolge eener deeling beviel de rente den 2n Juni 1781 aan Jor G.-F. de Burbure en zijne echtgenoote ; deze overleden zijnde, verhief de Burbure den 22n Februari 1794 de rente voor zijne kinderen (*Cour féodale de Malines*, passim).

(1) Wie meer dienaangaande wil vernemen, raadplege G. van Loon, *Nederlandsche Historipenningen*, IV, 2e deel, bl. 321, en *Europaeischer Merkur*, II, 159.

(2) *Cour féodale de Malines*, reg. nr 18, IIe deel, blz. 429. Zie ook le chevalier Felix de Salles, *Chapitres nobles de Lorraine (Jahrbuch der Kais.-Kön. herald. Gesellschaft* Adler, Weenen 1887).

knechten van zijnen naam, bij zijne ouders inwonende, van den eenen kant; en Hercule-Mériadec, prins en hertog van Rohan, pair van Frankrijk, landvoogd van Champagne en Brie, luitenant-generaal der koninklijke legers, bevelhebber der gendarmen van 's konings lijfwacht, woonachtig in 't paleis van Soubize, rue du Paradis, parochie S.-Jean-en-Grève, grootvader van vaders zijde en voogd *honoris causa* van prinses Marie-Louise de Rohan de Soubize, onmondige dochter van wijlen Jules-François-Louis de Rohan, prins van Soubize, en van prinses Anne-Julie-Adelaïde de Melun, prinses van Soubize; Jean-Baptiste-Marie de Billy, advocaat bij het parlement, voogd van prinses Marie-Louise; prinses Elisabeth van Lotharingen, prinses van Epinoy, weduwe van Louis de Melun, prins van Epinoy, *maréchal-de-camp* des konings, grootmoeder van moeders zijde, en Beatrix van Lotharingen, abdis van Remiremont, oud-moei van moeders zijde van prinses Marie-Louise, en beiden met deze gehuisvest in haar paleis der rue St.-Antoine, parochie S.-Paul; eindelijk, prins Armand Gaston de Rohan, kardinaal-priester, prins-bisschop van Straatsburg, landgraaf van Elzas, prins van het H. R. Rijk, groot-aalmoezenier van Frankrijk en commandeur van 's konings ridderorden, oud-oom van prinses Marie-Louise, woonachtig in den ouden Louvre, parochie S.-Germain-l'Auxerrois, van den anderen kant.

Met toestemming van Lodewijk XV, koning van Frankrijk en Navarra, en van koningin Maria, sluiten de verschijnenden een huwelijkscontract tusschen den graaf van Marson en prinses Marie-Louise de Rohan-Soubize.

De bruidegom legt de schriftelijke toestemming in het huwelijk over van zijn grootvader van moeders zijde, hertog Antoine-Gaston-Jean-Baptiste de Roquelaure, maarschalk van Frankrijk, hertog van Lude, ridder van 's Konings orden, gouverneur van Lectoure, gehuisvest in zijn paleis der rue St.-Dominique, parochie St.-Sulpice. De bruid vertoont eene zelfde verklaring van hare overgrootmoeder van vaders zijde, Eléonore-Madeleine de la Mothe-Houdancourt, hertogin van Ventadour, prinses van Maubuisson, gouvernante van 's Konings kinderen, weduwe van Louis-Charles de Levis, hertog van Ventadour, pair van Frank-

rijk, wonende in hare vertrekken ten kasteele van Versailles.

De prinses van Epinoy en de abdis van Remiremont geven aan prinses Marie-Louise, hare kleindochter en achternicht, voor haren uitzet in den vorm van schenking bij levenden lijve, behalve al hare eigendommen in Franche-Comté, te Parijs en elders gelegen, de stad en het land van Lessen, het land en de heerlijkheid van Flobecq (Henegouw), de stad, het land en de heerlijkheid van Ninove, de stad en de heerlijkheid van Geeraardsbergen, het graafschap Walhain, Braken-Eigen alsmede het land, de vrijheid en de heerlijkheid van Gheel met alle de toebehoorten. De abdis staat vervolgens, ten voordeele der bruid, al de rechten af welke zij, als oudste der familie, op de baronie van Belvoir bezit. De schenksters geven elkander al die goederen onderling, onder voorbehoud er haar leven gedurende het vruchtgebruik van te hebben. Prinses Marie-Louise zal de goederen eerst krijgen na het overlijden dier twee dames. Dan ook zal zij alle hypotheken en renten alsook de pensioenen welke de schenksters zich voorbehouden aan derde personen te vermaken, moeten overnemen. De pensioenen mogen ten hoogste 10,000 lb. voor ieder beloopen.

De eigendommen zullen een fidei-commis uitmaken en aan de kinderen der bruid naar orde van eerstgeboorte volgen, bij voorkeur aan de zonen. De kinderen die den geestelijken staat aanvaarden, zullen uit het fidei-commis worden gesloten. Het fidei-commis betreft noch Villemaseuil, St.-Jean-les-deux-Jumeaux, Vaucourtois met hunne toebehoorten, noch 't paleis van Mayenne; doch die goederen mogen desnoods, evenwel enkel met toestemming der schenksters, gehypothekeerd of vervreemd worden om 't fortuin te ontlasten, of om ten behoeve van den bruidegom of zijne afstammelingen, eene bediening aan 't hof of een post van gouverneur te koopen.

De bruid ontvangt de diamanten en juweelen der familie, doch onder nadrukkelijke voorwaarde dat, indien zij kinderloos vóór hare grootmoeder en hare oud-moei overlijdt, ze tot deze dame of de overlevende van beiden zullen terugkeeren. De bruid zal onmiddellijk hypotheken ontvangen en in bezit der leengoederen worden gesteld.

Dit huwelijkscontract werd met het geheim zegel van den Franschen koning gezegeld (1).

Den 15^n Juni 1736 werd het huwelijk voltrokken.

De acht kwartieren van den graaf van Marsan zijn :

LOTHARINGEN, MATIGNON, CAMBOUT, LE TELLIER,
ROQUELAURE, LAVAL, DAILLON, SESMAISONS.

Ziehier zijn stamboom :

Henri van Lotharingen, graaf van Harcourt, burggraaf v. Marsan, opperstalmeester van Frankrijk, seneschalk en landvoogd van Bourgogne (2).	Marguerite Philippine de Cambout, trouwde 1639, stierf 1674, dochter v. Charles, baron van Pontchâteau.	Henri de Matignon, graaf van Thorigni.	Françoise le Tellier de la Lumière (3).	Gaston-Jean-Bapt., markgraaf, vervolgens hertog v. Roquelaure (4), luit^t generaal, later landvoogd v. Guyenne.	Charlotte-Marie de Daillon, dochter v. Timoléon de Daillon, graaf van Lude.	Gui-Urbain de Laval, baron van La Plesse, bijgenaamd markgraaf v. Laval-Lezay.	Françoise de Sesmaisons.

Charles van Lotharingen, graaf van Marsan, heer v. Pons, prins v. Mortagne, souverein v. Bedeille, markgraaf van Ambleville, ridder van 's konings orden, geb. 1648, gest. 13 Nov. 1708; was getrouwd d. 22^n Febr. 1696 met	Catherine-Thérèse Goyon de Matignon, wed. van J.-B. Colbert, markgraaf van Seignelai, enz. Zij stierf 7 Dec. 1699, oud 39 j.	Ant.-Gaston. J.-B. de Roquelaure, maarschalk v. Frankrijk, hertog van Lude, ridder v. 's Konings orden, gouverneur v. Lectoure; geb. 1656, † te Lectoure 1738.	Marie-Louise de Laval, trouwde in 1683, stierf 12 Mei 1735.

Charles-Louis van Lotharingen, prins van Pons en Mortagne, markgraaf v. Mirambeau, souverein v. Beldeille, graaf van Marsan, ridder van 's Konings orden, brigadier zijner legers; geb. 19 Nov. 1696.	Elisabeth de Roquelaure, trouwde 1^n Maart 1714; stierf 25 Maart 1752.

Gaston-Jean Baptiste-Charles, prins van Lotharingen, graaf van Marsan.

De kwartieren van prinses Marie-Louise zijn :

ROHAN, LEVIS, ROHAN-CHABOT, LA MOTHE-HOUDANCOURT;
MELUN, LOTHARINGEN-LILLEBONNE, CHABOT-ROHAN, LOTHARINGEN-VAUDEMONT,

(1) *Cour féodale de Malines*, reg. n^r 27, bl. 34, 137 en volgende.

(2) Hij was eenigen tijd onderkoning van Catalonië geweest en stierf den 25^n Juli 1666 in den ouderdom van 66 j.

(3) Het wapen der familie le Tellier, in Normandie, is : in zilver een rood kruis, vergezeld van vier zwarte leeuwen.

(4) Bij open brieven van Juni 1652.

Ziehier haren stamboom :

François de Rohan prins v. Soubise (Maart 1667), heer van Frontenay, Poughes, enz., landvoogd der provinciën Berry, Champagne en Brie, † 24 April 1712 (1).	Anna de Rohan-Chabot, vrouw v. Soubise, trouwde 17 April 1663, † 4 Feb. 1709, oud 61 j. (2).	Louis-Charles de Levis, hertog v. Ventadour, pair v. Frankrijk, landvoogd van Limousin, † 28 Sept. 1717.	Charlotte Eléonore-Madeleine de la Mothe-Houdancourt, trouwde 14 Maart 1671; na 1704 gouvernante van 's konings kinderen; † 13 Dec. 1744 (3).	Alex. Guill. de Melun, prins v. Epinoy, erfkonstabel v. Vlaanderen, seneschalk v. Henegouw, ridder v. 's konings orden.	Jeanne Pélagie Chabot de Rohan.	François van Lotharingen, prins v. Lillebonne, enz., luitenant-generaal, weduwnaar v. Christine d'Estrées. Hij st. 9 Jan. 1694 (4).	Anne-Elisabeth van Lotharingen, geb. 23 Aug. 1639 (5).

Hercules-Mériadec, hertog van Rohan-Rohan (October 1714), prins van Soubise en Maubuisson, landvoogd van Champagne en Brie, luitenant-generaal; geb. 8 Mei 1669; † te Parijs, 26 Jan. 1749 (6).	Anne-Geneviève de Levis (wed. v. Louis de la Tour, prins v. Turenne), trouwde met den hertog van Rohan den 19^{n} Feb. 1694; † te Parijs, 21 Maart 1727.	Louis de Melun, prins van Epinoy, kolonel in 't regiment van Picardië, veldmaarschalk des Konings; † te Straatsburg den 24^{n} Sept. 1704, oud 31 jaar.	Elisabeth van Lotharingen de Lillebonne; geb. 5 April 1664; tr. 8 Octob. 1691.

Jules-François-Louis de Rohan, prins van Soubize, kapitein-luitenant van 's konings lijfwacht na zijns vaders dood; geb. 16 Jan. 1697; † 6 Mei 1724 van de pokken.	Anne-Julie-Adelaïde de Melun, trouwde den 16^{n} Sept. 1714 in de koninklijke kapel; deed op 12 April 1722 haren eed als gouvernante van 's konings kinderen en kleinkinderen en als oppertoezienster van hun huis.

Marie-Louise de Rohan de Soubize.

De beleening van Walhain, Braken-Eigen geschiedde den 4^{n}, die van Gheel den 25^{n} April 1739. De heerlijkheden Ninove en Geeraadsbergen werden den 6^{n} Juli in den raad van Vlaanderen overgedragen; die van Flobecq en Lessen den 7^{n} September in de leenhoven dier landen (7).

(1) Het oorspronkelijk wapen van het doorluchtig huis van Rohan is : in rood negen (3, 3, 3) gouden maliën.

(2) Dochter van Henri Chabot door zijne vrouw hertog van Rohan, pair van Frankrijk, enz. en van Marguerite, hertogin van Rohan, prinses van Léon, gravin van Porhoët.

(3) Zij was gouvernante van Lodewijk XV.

(4) Hij was zoon van Charles van Lotharingen, hertog van Elbeuf, enz., en van Catherine-Henriette de France, gewettigde dochter van Hendrik IV en Gabrielle d'Estrées, hertogin van Beaufort *(la belle Gabrielle)*.

(5) Echt verklaarde dochter van hertog Charles van Lotharingen en Beatrix de Cusance, vrouw van Gheel.

(6) Hij was eerst kloosterling geweest. Hij woonde als grootmeester van Frankrijk de zalving van Lodewijk XV bij.

(7) *Cour féodale de Malines*, reg. n^{r} 27, bl. 137. *Cour féod. de Brabant*, n^{r} 385, bl. 78.

Na het overlijden van prinses Beatrix van Lotharingen-Lillebonne, hare zuster, deed de prinses van Epinoy al hare goederen verheffen door den ridder de Servais, haren beheerder, die den 18n Februari 1739 den eed aflegde voor Gheel. Den 10n December van het volgend jaar deed zij de schenkingsakte van die heerlijkheid aan hare kleindochter voor het leenhof van Mechelen bekrachtigen (1).

Prinses Marie-Louise, die den 7n Januari 1720 het levenslicht aanschouwde, was eene zuster van den beruchten Charles de Rohan, hertog van Rohan-Rohan, prins van Soubise, pair en maarschalk van Frankrijk, enz. Zij bekleedde langen tijd de waardigheid van gouvernante van 's Konings kinderen, welke waardigheid zij van hare moei, de hertogin van Tallard, had geërfd. Haar echtgenoot, de graaf de Marsan, die brigadier in de legers des Konings werd, overleed kinderloos te Straatsburg den 1n Mei 1743. Zijne weduwe bepaalde, den 29n December 1749, ten behoeve van S. Gertrudiskerk te Nijvel, voor een kapitaal van 21,285 f. eene rente van 851 gl. op Braken-Eigen (2).

*
* *

De gravin de Marsan schonk hare goederen aan hare nicht, Armande-Victoire-Josephine de Rohan, prinses van Soubize, toen deze in den echt trad met Henri-Louis-Marie de Rohan, prins van Guémené. Zij behield evenwel het vruchtgebruik er van, maar verzekerde hun onmiddelijk eene som van 660.000 lb. Het contract werd den 11n Januari 1761 met toestemming en goedkeuring des Konings in 't kabinet van Z. M. te Versailles plechtig gevierd (3). Vier dagen later werd het huwelijk ingezegend (4).

(1) *Cour féodale de Malines*, nr 27, bl. 21 en 137.

(2) In de akte wordt zij betiteld : Prinses Marie-Louise de Rohan-Soubise, gravin van Walhain, vrouw van Geeraadsbergen, Ninove, Lessen, Flobecq, *Gheel*, Braken-Eigen, enz., weduwe van den prins van Lotharingen, graaf van Marsan. *Cour féodale de Brabant*, reg. nr 386, bl. 179.

(3) Ibidem, reg. nr 388, bl. 120.

(4) Den 21n Juli 1761 werden de prins van Guémené en zijne echtgenoote beleend met het graafschap Walhain, Braken-Eigen, 't kasteel van Manil (met 74 bunder lands, onder de gemeente Braken-Eigen gelegen) ; met de heerlijkheid Beaurieu onder de meierij van Mont-St-Guibert (huis of kasteel en 40 bunder lands, eenen molen, enz.) en met de heerlijkheid Torrebais (*Cour féodale de Brabant*, reg. nr 388, bl. 120).

Armande-Victoire-Josephine, geboren den 28n December 1743, was dochter van den hooger gemelden Charles, prins van Soubise, en Anna-Theresia van Savoyen-Carignan, wier ouders waren Victor-Amédée, eerste prins van den bloede van Savoyen en Victoire-Françoise van Savoyen.

Wij deelen hier den stamboom in opklimmende lijn van den prins van Guémené mede :

<table>
<tr>
<td>Charles de Rohan, prins van Guémené, hertog van Montbazon, pair van Frankrijk, geb. 1655, † 1727.</td>
<td>Charlotte-Elisabeth de Cochefilet, getrouwd 30 Novemb. 1679, † 24 Dec. 1719.</td>
<td>Hercules-Mériadec, hertog van Rohan, prins van Soubise en Maubuisson, pair v. Frankrijk.</td>
<td>Anne-Geneviève de Levis-Ventadour.</td>
<td>Emmanuel-Théodose de la Tour, hertog v. Bouillon, Albret en Château-Thierry, enz., graaf v. Auvergne, Evreux, enz., grootkamerheer v. Frankrijk.</td>
<td>Marie-Armande-Victoire de la Trémouille, † 5 Maart 1717 (1).</td>
<td>Jacques-Louis-Henri, prins Sobieski (zoon van Jan, koning v. Polen, en van Marie-Casimire de la Grange-Arquien).</td>
<td>Hedwige-Elisabeth-Amélie v. Beieren-Neuburg, paltsgravin.</td>
</tr>
<tr>
<td colspan="2">Hercules-Mériadec de Rohan, prins v. Guémené, hertog van Montbazon, pair van Frankrijk, graaf van Montauban, baron van Coupevray, le Verger, enz., standaarddrager van de gendarmen der koninklijke lijfwacht ; geb. 13 Nov. 1688, stierf 21 Dec. 1757.</td>
<td colspan="2">Louise-Gabrielle-Julie de Rohan, getrouwd den 4n Aug. 1718.</td>
<td colspan="2">Charles-Godefroid de la Tour, hertog van Bouillon, Albret en Château-Thierry, graaf van Auvergne en Evreux, pair en grootkamerheer v. Frankrijk, landvoogd van Auvergne ; geb. 16 Juli 1706.</td>
<td colspan="2">Marie-Charlotte Sobieska, getr. 3 April 1724 (2).</td>
</tr>
<tr>
<td colspan="4">Jules-Hercules Mériadec de Rohan, prins van Guémené, graaf v. Montbazon, pair v. Frankrijk, luitenant-generaal, geboren 25 Maart 1726.</td>
<td colspan="4">Marie-Louise-Henriette-Jeanne de la Tour d'Auvergne, geb. 15 Aug. 1725, getrouwd 19 Februari 1743 ; gouvernante van 's konings kinderen.</td>
</tr>
<tr>
<td colspan="8">Henri-Louis-Marie de Rohan, prins van Guémené.</td>
</tr>
</table>

Deze prins is *de laatste heer van Gheel* geweest. Hij was den 31n Augustus 1745 geboren en had in September 1767 de bediening van kapitein-luitenant in de compagnie van de gendarmen der lijfwacht geërfd. Den 20n Augustus 1775 legde hij, als opperkamerheer des konings, den eed af.

*
* *

(1) Dochter van Charles-*Belgique-Hollande* de la Trémouille, hertog van Thouars, pair van Frankrijk, en van Madeleine de Créquy.

(2) Krachtens dispensatie van paus Innocentius XIII, in dato 6 maart. Haar eerste man was Frédéric-Maurice-Casimir de la Tour, broeder van Charles-Godefroid.

In 't begin der XVIIIe eeuw werden de goederen welke de heer te Gheel bezat, door P. van Antwerpen gemeten. Ze bestonden in ongeveer 13 bunder bouwland, 26 bunder weiland, 4 bunder vijvers, 11 bunder bosch, 12 bunder onderland, 1 bunder rivier en straatweg, in 't geheel 69 bunder, 1 dagwand, 37 roeden. De heer van Gheel bezat de watermolens van Kivermont, Villaers en Oosterloo en de windmolens van Elsum.

Ongeveer eene eeuw later, na den val van het leenroerig stelsel, kocht de familie Lefebvre, van Doornik, schier al de aanzienlijke bezittingen, de goederen van Gheel inbegrepen, welke aan de prinsen uit den huize van Lorraine-Rohan in België hadden toebehoord.

De eerste mast in de Kempen.

1675.

Te Vosselaar, bij Turnhout, ontdekte de heer J. De Beucker landbouwkundige te Antwerpen, onlangs de grafzerk van den man die de eerste mast in de Kempen heeft gezaaid. De zerk ligt tegenover den kerktoren en is zoozeer versleten dat het opschrift er van schier onleesbaar is geworden. De heer Van Meerbeeck, secretaris van Vosselaar, was zoo vriendelijk ons den nauwkeurigen tekst er van te doen geworden.

HIER LEYT BEGRAEVEN
DEN EERSAEMEN ADRIAEN GHYS
BOSCHHOEYER
DIE DEN EERSTEN MASTBOOM GESAEYT HEEFT
IN DEN GROOTENHOUT BOSCH
DEN 20 MEERT 1675
STIERF TE VOSSELAER IN 1697
BIDT VOOR DE SIELE.

't Is te wenschen dat die grafsteen, welke aan een voor de Kempen hoogst belangrijke gebeurtenis herinnert, door de zorgen van 't gemeentebestuur of der kerkfabriek tegen verdere verslijting zal worden beschermd.

E. T.

GESCHIEDKUNDIGE BIJDRAGEN

OVER DE

VOOGDIJ VAN MOLLE.

(*Vervolg zie bladz.* 228.)

Dan komt een vaandeldraagster aan het hoofd der congregatie-meisjes 40 in getal, allen met een blauw lint en medalie om den hals. Hier tusschen dragen

4 witgekleede meisjes het Lieve Vrouwbeeld, waarneven

2 kleinere meisjes, in 't wit en een bloemenkrans om het hoofd, gaan; het een draagt een versierde kaars, het ander een bloemtuil met een zijden lint aan den hals. Dan komt het ander vrouwvolk.

Een vaan van den H. Jozef opent de congregatie van 30 jongelingen, ook in hun livrei d. i. een blauw lint met medalie om den hals; dan komt een tweede vaan, voerende in gouden letters : *Kinderen van Maria.* Hierna volgt het ander manvolk.

24 fakkeldragers, bestaande uit de kerkmeesters en de leden van het H. Sakrament, de adellijke familie de Broqueville, enz.

De zangers door twee Norbertijnen bestuurd.

De overige Norbertijnen met fakkel en in roket en met het almutium d. i. met een langen witten pels op den linkerarm.

Hierna den troonhemel door vier personen in toga en roket gedragen. Zes kinderen gaan onmiddellijk voor het H. Sakrament, te weten :

2 witgekleede meisjes, snippertjes strooiende,

4 knapen met wierooksvaten en bellen.

Aan de vier hoeken van het baldakin of den troonhemel even

zooveel personen met schoon gotieke lantaarns van Berlijner-zilver. Diaken en subdiaken vergezellen van weerskanten het H. Sakrament; de staf- en mijterdrager gaan een weinig vooruit.

Tweemaal wordt de zegen gegeven, eens in de nabijheid des kasteels waar een altaar opgericht is en eens op het groot plein binnen de eerste poort bij de katholieke school. Doch sedert de verandering der schoolwet, heeft deze school opgehouden en wordt alleen de zegen bij voornoemd kasteel gegeven. Tusschen de rijen personen zijn er eenigen die luidkeels voorbidden gedurende de processie van 11 tot ruim 12 uren. Zoo geschiedt tot dezen tijd jaarlijks tweemaal de processie met alle orde en ingetogenheid.

1877 juli 31—augustus 1, waren in de abdij, ter gelegenheid van het kapittel, de abten van Averbode, Grimbergen, Park en Tongerloo met hunne prioren en eenen pastoor van elke abdij.

1882 januari 17. AREND GESCHOTEN. Sedert lang zweefde boven Postel een groote vogel die konijnen, kippen en hazen roofde; hier vond men ontvleeschde geraamten, ginder beenderige ruggegraten van deze dieren. Geheel Postel was 17 januari te been om dien gevleugelden roover onschadelijk te maken; baron Karel de Broqueville schoot in den namiddag den vogel die tot het koninklijk geslacht der arenden behoort. De arend met een vreeselijken krombek gewapend, aan blauw hoorn gelijkend, had scherpgepunte klauwen van 9 cm., terwijl de lengte dezes vogels bij uitgespreide vleugels 1 m. en 91 cm. bereikte, en zijne zwaarte 3 1/2 kilo bedroeg. De vogel prijkt thans in de voorzaal des kasteels van gemelden baron.

1882 augustus 22. DE TUINMAN DER ABDIJ GEDEKOREERD. Adrianus De Koninck was nu langer dan een halve eeuw een zeer voorbeeldige en bekwame tuinier geweest eerst bij de Meulenaere die de abdij weleer bewoonde, en sedert 1847 bij de in dit jaar teruggekeerde Norbertijnen naar hun aloud klooster. De koning, dien trouwen dienst willende beloonen, vereerde 22 augustus den man met het onderscheidingsteeken der 2e klas, tot opschrift voerend : *Habilité et Moralité*. De tuinier keerde 25 augustus met zijn versiersel uit Brussel terug en werd bij Jan Stappaerts, boschwachter des graven van Vlaanderen, aan de kanaalbrug Retie-Postel door de zangers der laatste plaats afge-

haald en naar de abdij vergezeld, waar onder salvoschoten den verdienstvollen man omstreeks vier uren het middagmaal werd aangeboden. De dood nam hem 28 mei 1884 van de aarde weg.

1883 maart 15. WILDZWIJN. Reeds lang werd men door een vreeselijken dief bestolen. Daar hij snel als een haas liep en over grachten van drie meters met de vlugheid van een hert sprong, was hij moeilijk te vangen, temeer omdat hij slechts in den nacht op roof uitging en gedurende den dag zich hier in de uitgestrekte bosschen schuil hield. In een gezamelijke jacht velde baron de Broqueville het wild zwijn 15 maart neer, dat toen in den namiddag op eene kar ten zijnen kasteele werd gebracht; het woog 112 kilos. De Norbertijnen werden weldra ten gastmale uitgenoodigd.

1883 juni 25. TORENBRAND. Onder deze dagteekening stak er boven Postel een zwaar onweer op, dat omstreeks twee uren in den namiddag zijn vernielende werking toonde, want toen viel de bliksem op den kerktoren. Het bovenste gedeelte des torens stond spoedig in lichtlaaie vlammen die zich, zonder de buitengewone bedrijvigheid van het volk, aan de aangrenzende abdij zouden medegedeeld hebben. Omstreeks vier uren had men het vuur geheel gebluscht, doch zes meters van den toren waren afgebrand. Alles was verzekerd en nog vóór het einde dezes jaars had men den toren voltrokken, doch niet zoo schoon als vroeger.

1883 september 2, plechtige prijsuitdeeling in de Vrije Katholieke School, onder het voorzitterschap van den abt van Postel. Het programma luidt:

I. Opening: *Koor*, door vele leerlingen.
II. Alleenspraak: *'k He Peetje geweest.*
III. *De Waarzegster.*
IV. *De Hazenjacht* (kluchtspel) door 8 leerlingen.
V. *De Schoolmeester*, koor met solo.
VI. *De raad van Siska*, door 5 leerlingen.
VII. *Keizer Karel en boeren*, door 13 leerlingen.
VIII. *Koor*, door vele leerlingen.
IX. *Prijsuitdeeling*, in boeken en kleeren.
X. *Dankbetuiging.*

Dit stuk is gespeeld in eene tent, vóór de school op het plein

opgeslagen, onder den schoolmeester en kanonik der abdij N. Mannekens, die van 1879 (toen de liberalen aan 't bewind kwamen en de katholieken hunne scholen moesten onderhouden met die van den Staat) tot 1884 dien post heeft bekleed.

1885 februari. HET NIEUW ORGEL zie blz. 37.

1885 april 12 waren er 12 eerste kommuniekanten, met die van het tweede jaar 42. Zij nemen, naar oude gewoonte, het ontbijt om 8 1/2 ure in de abdij.

1885 juni 9. EENE ADELLIJKE INTREDE TE POSTEL. Toen Karel Petrus Albert (1) baron de Broqueville met Bertha (2) Mathildis Francisca-Xaveria baronnes d'Huart in huwelijk (3) was getreden, ondernam dit paar eene reis door Frankrijk, Italië en Duitschland. Nauwelijks hadden de inwoners van Postel den dag der terugkomst vernomen of elkeen deed zijn best om de achtbare echtelingen plechtig te ontvangen. Daar wij dat feest bijwoonden, deelen wij hiervan een verslag mede.

Het echtpaar stapte 9 juni 1885 omstreeks 3 uren aan het station Molle af, waar hen de burgemeester J. Van Hoof gelukwenschte. Andere plechtigheden grepen hier niet plaats, omdat een aanzienlijk getal der gemeente, waaronder ook de bestuurder Momont met 35 leden der fanfarenmaatschappij St. Cecilia, in den voormiddag naar het algemeen vergaderingsterrein, te weten naar Postel vertrokken was. Reeds aan *de Donk* zagen de echtelingen feestteekens, daar in de nabijheid van het kanaal prijkte eene fraaie ark; jaarschriften en gelegenheidsverzen waren tegen het huis van Becquaert opgehangen. De kom der gemeente Desschel was bevlagd en een talrijke schaar inwoners groette

(1) Oudste zoon van Stanislaus baron de Broqueville en Maria Clara gravin de Briey; hij is thans provinciaal raadslid.

(2) Dochter van den baron Alfred d'Huart, senator van Dinant.

(3) Het huwelijk werd ingezegend 8 april 1885 in de parochie St.-Joost-ten-Noode (Brussel) door graaf Albertus de Briey bisschop van St. Dié in Frankrijk terwijl de mis gedaan werd door graaf Emmanuel de Briey bisschop van Meaux ook in Frankrijk. Deze gebroeders zijn de oomen van den jongen bruidegom. De grootvader des bruidegoms graaf de Briey was een groote Staatsman, die senator, minister en ambassadeur van België in Duitschland geweest is; de grootvader der bruid langs moederszijde was de Staatsminister Julius Malou, en langs vaderszijde baron d'Huart Staatsminister, oud-lid der Vereenigde Staten in de Nederlanden, oud-lid van het nationaal Kongres, oud-gouverneur van Namen, oud-senator, enz.

vreugdevol baron de Broqueville-d'Huart; ook te Retie wapperden schier op alle huizen van de kom wimpels en vlaggen.

De zeer fraaie rijtuigen naderden nu weldra het uitgestrekt domein (1) Postel, waar de salvoschoten spoedig den feestelingen in de ooren klonken. Hier had men geene moeite gespaard om deze intrede aan eene Middeleeuwsche *Entrée joyeuse* te doen herinneren. Eene eerewacht van alle ruiters van Postel reed het adellijk paar te gemoet, waar dit domein begint en de drie rijtuigen, elk met twee paarden, aankwamen. Na een kwartier rijdens was die geheele stoet in de nabijheid van het kasteel, daar stapten uit de rijtuigen, behalve de echtelingen, baron d'Huart senator van Dinant met zijne dochter, de graaf en gravin de Beaufort, de graaf de Briey, enz., enz. De Staatsminister Malou had wel beloofd het inhuldigingsfeest bij te wonen, maar werd om ongesteldheid belet. Geheel Postel, jong en oud, en velen der omliggende dorpen waren er tegenwoordig. Zoodra de fanfaren de prachtige muziek gestaakt en het losbranden van geweren en kanonnen opgehouden had, verwelkomde de Norbertijn A. C. Verboven als pastoor de echtelingen in naam zijner parochianen, de schrijver dezes trad met een gedicht op namens zijne medebroeders, de geneesheer Mathé las een uitgebreid huwelijksgedicht voor, de katholieke onderwijzer betuigde zijnen heilwensch evenals een der schoolkinderen waarvan een meisje eenen bloemtuil aan de bruid overreikte.

Na die plechtigheid trok de stoet, onder 't spelen der muziek, naar de versierde parochie- en abdijkerk, om er het *Te Deum* met pontifikale plechtigheid te zingen. De schoolkinderen, met de driekleur en een zwaaienden wimpel in de hand, en de congrega-

(1) Het terrein van Postel, groot 4445 hektaren, bleef tot 1797 in 't rustig bezit der Norbertijnen, die er sedert 1847 wederom gevestigd zijn, maar nu met slechts 106 hektaren grond. In augustus 1890 bevat de abdij 25 religieuzen. Toen de Norbertijnen in 1797 door de Franschen beroofd werden van het bezit huns meer dan zeshonderdjarigen eigendoms, kwam, na verloop van tijd, dit goed voor 2900 hektaren aan baron de Broqueville, een ander deel aan den graaf van Vlaanderen en ruim 100 hektaren aan de opnieuw sedert 1847 gevestigde Norbertijnen. Dewijl de baron de inwoners van Postel goed behandelde, toonden zij wederkeerig een dankbaar hart in de plechtige inhaling van dit jong huwelijk, temeer daar de bruidegom tot dusverre zijn dagen te Postel had gesleten en nog grootendeels slijt, als zijne bezigheden van lid der provinciale Staten van Antwerpen hem niet elders roepen.

nisten met ontplooid vaandel openden, onder het gelui der klokken en het herhaald schieten met kanonnen, den stoet; daarna kwam het uitgelezen muziekkorps St. Cecilia, vervolgens de zangers van Postel onder het bestuur van eenen Norbertijn, toen de reguliere kanoniken der abdij met hun sneeuwwit gewaad tusschen die bonte en woelige menigte; dezen werden onmiddellijk opgevolgd door de jubilarissen met hunne familie. Zoodra het feestpaar en hun adellijk gevolg de in het kanonikenkoor voorbehouden plaatsen ingenomen had, werd met begeleiding des nieuwen orgels het *Te Deum* aangeheven. Toen de lofzang geeindigd was, en men de versieringen der kerk in oogenschouw had genomen, trok de menigte, onder 't spelen der fanfaren, naar het kasteel. Daar richtte de voorzitter van de fanfarenmaatschappij namens de muzikanten een gepast woord tot de echtelingen, dat door hen in dankbetuiging beantwoord werd. Verschillende stukken speelde men verder, die beurtelings met gezangen werden afgewisseld, waartusschen de parelende eerewijn op breede schaal rondging. Dewijl de muzikanten ongeveer drie uren van huis waren, vonden zij goed niet te wachten op 't afsteken van het prachtig vuurwerk, dat op het grasperk vóór 't kasteel van 9 tot 11 uren duurde. Het getal vreemdelingen werd tegen den avond zeer vergroot door de sigarenmakers en andere werklieden van Arendonk, waar men dien dag de fabrieken opzettelijk om zes uren gesloten had.

Er is een woordje gerept van de versieringen buiten Postel's terrein; melden wij nu wat de inwoners deden aan versieringen, jaarschriften en verzen, zonder op dit alles den stempel van goedkeuring van taal en stijl te drukken.

Vijf praalbogen of arken waren er opgericht.

De eerste praalboog stond ter plaatse, waar het huwelijkspaar uit het rijtuig stapte voor de heilwenschen deels in gedicht, deels in proza. Hier dicht bij het kasteel, las men :

WIJ WensChen aLLen In PosteL Den harteLIJksten WeLkoM.

De tweede boog verhief zich bij het kasteel met dit jaarschrift :

DesCenDant sUper hosCe ConJUges DIVIna aUXILIa.

De derde prijkte in de nabijheid der herberg *De Lindendreef*, en was evenals de eerste met kunstige handen samengesteld meestal uit

geneverhout en brem; de vier hoeken waren met de pauselijke en nationale vlaggen gekanteeld en het middenpunt met eene kunstig vervaardigde kroon van hulst (1) overheerscht. Hier tusschen was in bevallige plooien geslingerd :

WIJ WensChen beIDen eDeLen eChtgenooten
VoorspoeD & Lange geLUkkIge Jaren.

De vierde praalboog, zes meters breed, was door de religieuzen recht vóór het prelaatsverblijf geplaatst; hij trok aller oogen op zich om de fraaie schilderingen van vazen, golvende gordijnen en van eene balustrade uit de XVI eeuw door den Norbertijn J. D. A. L. Goethals, nog in dit jaar overleden.

Tusschen wimpels, vlaggen, vazen en de initialen B-H naar de vijfde feestark voortwandelend, ziet men de twintig kloostervensters der bovenste verdieping met transparanten, guirlanden, schilden, enz. omkranst. Onder de menigvuldige jaarschriften las men ook :

FaUsta DIgnIs ConJUgIbUs
CaroLo De BroqUeVILLe-D'HUart.

Wat verder :

Les habItants féLICItent Les DIgnes époUX
De BroqUeVILLe-D'HUart.

Vóór de hoofddeur der abdij op eene transparant :

GeaChte eChtgenoot & VroUW,
BezWIJkt nooIt onDer roUW;
U DrUkke nooIt zWaar Wee;
Leeft Lang In God teVrêe!

De zesde ark verhief zich nabij de kerk en verbeeldde een groote trofee, gemaakt uit de pauselijke en nationale wapens, uit die van Postel, Premonstreit, van de Broqueville, d'Huart, de Briey, enz. Aan de vier kanten waren vlaggen en wimpels gestoken tusschen chineesche vazen, waarover men jaarschriften geslingerd had.

Nu treden wij de meer dan zevenhonderdjarige kerk binnen; deze was voor de plechtigheid bevallig versierd.

(1) Men had opzettelijk *hulst* gebezigd, in 't fransch *houx*, omdat hieraan met het *art* de naam der bruid bij samentrekking d'Huart ontleend is.

Het hoogaltaar prijkte in 't groen met roode drapeeringen, waartegen bevestigd was :

VIr aDhaerebIt seMper UXorI Ut ChrIstUs eCCLesIæ.

Daarboven schitterden de wapenborden der echtgenooten in natuurlijke kleuren. Al de bovenvensters waren met guirlanden van rozen en fijne mast zwierig omlijst. In 't midden der kerk rees eene praalboog met eene trofee, uitloopende gelijk bij de zesde ark. Dit jaarschrift las men er :

BeneDICtIonIbUs beneDICat DeUs IstIs nobILIbUs ConJUgIbUs.

Boven het Maria altaar stond :

DULCe Cor MarIæ sIt VobIs refUgIo & VeXILLo.

Boven een ander altaar :

DesCenDant sUper hosCe ConJUges DIVIna aUXILIa.

Rondom het orgel, wiens omgeving met drapeeringen bekleed was :

CIVes hoDIe LaetI Cantant : VIVat De BroqUeVILLe-D'HUart.

Wij verlaten de kerk om een blik op de huizen der inwoners te werpen, waar jaarschriften en heilwenschen in 't Nederlandsch, Fransch en zelfs Waalsch opgehangen waren. Bij Tist Bosmans boschwachter van den baron :

TIstJe bosChWaChter Met zIJn VroUW
WensChen U eeUWIg Vree zonDer roUW.

Bij den onderwijzer met zijnen helper :

WIJ onDerWIJzers WensChen Den eDeLen eChtgenooten
aLLe zegenIng.

Bij een minnaar van het schieten :

Vrienden, 't donderend kanonsgebrom
Roept met zware basstem : wellekom.

Bij den landbouwer Krekels :

Betreedt den rozenweg en nooit het pad van stekels,
Zoo wenschen man en vrouw en kinderen van Krekels.

Op den muur der herberg in de poort *De Klok* bij Willem Imants :

Ik Willem Imants, smid en herbergier van stiel.
Wensch milden zegen den baron de Broqueville,
En milden zegen insgelijks zijn vrouw d'Huart;
In liefde leve steeds dat edel huwlijkspaar.

Bezoekt verheugd *De Klok* gij klein en grooten,
En drinkt, parbleu! een glas op 't heil der echtgenooten.

Bij een andere stond tusschen ballonnetjes :

Den beIDen eChtgenooten WensCh Ik hIer
VeeL Dagen Van rUst & Van zaLIg pLezIer.

Het kasteel van den baron spande de kroon bij deze versieringen en was des avonds prachtig verlicht.

1886 januari kwamen gelijk vroeger de kinderen nieuwjaarwenschen, die dan wat geld ontvingen. De baron zendt, als naar gewoonte, zijn kaartje. Den volgenden dag kwam de geheele brigade der ambtenaren bestaande uit elf leden, die van een glas morgenwijn en sigaar gebruik maakten. Deze gewoonte wordt nog jaarlijks trouw nagekomen. Wegens het veelvuldig smokkelen van tabak zijn er in 1890 zestien ambtenaren, en nog smokkelt men voortdurig.

1886 januari 8 viel zoo zware sneeuw, dat in den abdijtuin vele fruitboomen beschadigd werden.

1886 mei 31 heeft Joannes de Broqueville, drie maanden oud, den eersten steen gelegd aan den steenweg Balen-Postel, die in 1890 nog slechts halverwege gemaakt is.

1886 juni 1 is 's avonds tusschen 9 en 10 uren de bliksem op den kerktoren gevallen; de schade beliep 200 franken.

1886 begin juni zijn er drie nieuwe ramen en een nieuwen vloer in de eetzaal der abdij gemaakt, en de buitengevel is vernieuwd, door timmerlieden en metselaars uit Retie.

1886 juli 8. Aartsbisschop van Mechelen werd om 6 uren op den steenweg tegenover het kasteel bij den eersten praalboog door eene eerewacht te paard plechtig ingehaald. Mgr P. L. Goossens (thans ook kardinaal) stapte hier uit het rijtuig en werd door A. Verboven pastoor en Norbertijn verwelkomd, daarna trok de stoet naar de abdij. De schoolkinderen gingen met zwaaienden wimpel voorop, toen kwamen de congreganisten in hun livrei, eindelijk de zangers en de Norbertijnen met den aartsbisschop en diens geheimschrijver Mgr L. C. Grietens. Verschillende stukken werden gezongen toen de bisschop op het bordes der abdij stond, die zangen werden 's avonds andermaal herhaald, waarover de kerkvoogd zoodanig tevreden was, dat hij persoonlijk de muzi-

kanten hartelijk kwam bedanken. De ambtenaren waren in tenue en hebben dien avond eenige stukken vuurwerk afgestoken. Mgr vormde 9 juli 54 kinderen van Postel. Te zijner eere had men vier arken opgericht, waarvan er twee vóór de abdij met ruim 60 vaandels en wimpels prijkten. De kerk was ook versierd; boven het hoogaltaar hing een groote trofee, in wiens midden het wapen van den aartsbisschop geplaatst was, daaronder las men :

CorDe JesU arChIepIsCopUs soLatIUM UsqUe InVenIat.

In den refter hing een tweede trofee uit wapens van den paus, van Premonstreit, België, Postel, van den aartsbisschop, prelaat, enz. met het jaarschrift :

TotIUs MeChLInIensIs DIoCesIs VIgILI patrI abbatIa EXULtat.

Recht tegenover :

QUe DIeU
noUs ConserVe LongteMps Le VenerabLe arCheVêqUe.

Bij het middagmaal, 9 juli, ter eere van den aartsbisschop aangericht, waren tegenwoordig 37 personen, o. a. de geheimschrijver, de dekens van Geel en Molle, graaf Louis de Briey, baron de Broqueville, enz., enz. Dien namiddag vertrok de aartsbisschop om 3 1/2 ure naar Turnhout om er den volgenden dag het H. Vormsel toe te dienen.

(Wordt voortgezet).

Hoogstraten.

Charters.

Colligite fragmenta ne pereant.

XIII.

Jan IV, hertog van Brabant, geeft zijne goedkeuring aan het heffen van accijnzen in Hoogstraten.

1418, 18 September.

Jan, bi der gracien Godts, hertoge van Lothryck, van Brabant ende van Lymborch; marcgreve des Heilichs Rycs; greve van Henegouwe, van Hollant ende van Zeelant, ende heer van Vrieslant. Doen condt allen luden, dat wy geconsenteert, georloft ende gewillecoert hebben, consenteren, orloven ende willecoren, met desen openen brieven, onsen getrouwen raide heren Janne van Kuyck, heer van Hoechstraten, dat hy in zynre vryheyt van Hoechstraten voirscreven, met zynen ingeseten onderseten ende goiden luden aldair, overdrach, compositie ende vorwairden maken mach assisen te gaen, te nemen ende te heffen gelyc zy die onder hen ordineren selen. Willen daerom, dat dese onse consent, willecor ende orlof, voer ons ende onse nacomelingen, van weerden den voirscreven heer van Hoechstraten ende synen ondersaten vast ende zeker gehouden werden teweliken dagen. In orconden des briefs, dair aen wy onsen segel hebben doen aenhangen. Gegeven tot Hoechstraten, achthien dage in September int jaer Ons Heeren m.cccc ende acthiene.

By mynen heer den hertoge.
Dair myn joncheer van Gaesbeke,
die heer van Assche, ende Willem
Van den Berghe, by wairen.

De Dynter.

XIV.

Het Magistraat van Antwerpen verklaart dat de oude voorrechten der inwoners van Hoogstraten in alle zaken, niet begrepen in de onlangs uitgebrachte beslissing, volkomen in voege blijven.

1418, 28 November.

Wy, Burgemeesteren, Scepenen ende Raide der stadt van Antwerpen. Doen condt eenen yegelycken. Al eest dat wy in eenen seggen tusschen den edelen ende mogenden here

Jan van Kuyck, here van Hoechstraten, in deen zide; ende sinen luden van Hoechstraten, in dandere; alrehanden poenten geseegt ende verclaert hebben, gelyc dat de brieve, die dair af gemaict syn, claerliker begrepen hebben : soe was nochtan ende is emmer onse meyninge, dat de charteren, previlegien ende rechten, die de vriheit van Hoechstraten heeft van haren heerscape ende van de genen die se hen verleent hebben, in allen anderen saken in harer volcomender macht bliven selen. Ende voert, dat men de brouwerie binnen Hoechstraten hanteren sal na begripe harer brieven, ende gelyc wy dat tanderen tiden met eenen hootvonnis uutgewyst hebben; ende dat de goede luden van Hoechstraten, nae haers heerscaps lyf voerscreven, opdat hy negeene wettige geboerte levende na hem en laet, van sinen live comende, de assisen, die nu opgeset zyn, selen moigen meerderen ende minderen of te niente leggen, by raide, goetduncken ende advise der scepenen ende der gesworender van Hoechstraten. Sonder argelist. In orcondscape der waerheyt, soe hebben wy, Borgermeesteren, Scepenen ende Raide voerscreven, onser stadt segel ten zaken hier ane gedaen hangen. Gegeven int jaer Ons Heren als men screef M.CCCC. ende achtiene, achtentwintich dage in November.

XV.

Philip van Burgondië, hertog van Brabant, verklaart dat het aanstellen van kerk-, heiliggeest- en gasthuismeesters te Hoogstraten en het nazien van hunne rekeningen, tot nadere beslissing, aan Frank van Borsele, heer van Hoogstraten, toekomt.

1465, 18 December.

Philips, by der gracien Gods, hertoge van Bourgoignen, van Lothryc, van Brabant ende van Lymborch; greve van Vlaenderen, van Arthois, van Bourgoignen, palatyn, van Henegouwen, van Hollant, van Zeellant ende van Namen; marcgreve des Heilichs Rycs; heere van Vrieslant, van Salins ende van Mechelen. Doen cond allen luden, dat nadien dat ennige officieren ende dieneren ons liefs neven, getruwen raide ende kemerlincs des greven van Oestervant, heeren tot Hoechstraten, clactich comen syn geweest voor onse lieve ende getruwe cancellier ende raidsluden geordineert in onsen lande van Brabant, van dat die eerweerdige vader in Gode die bisscop van Cameryck voirgenomen hadde in der vriheyt van Hoechstraten af ende aen te setten die kercmeesters, heiliggeestmeesters ende gasthuismeesters, hair rekeningen te willen hoeren, ende ander allet in dien te doene des den voirscreven onsen neve, alse heere van Hoechstraten, gebuert hadde te doen van also langen ende ouden tyden, dat nyemande der contrarien en gedachte, sonder dat hier te voeren die voirscreven eerwerdige vader oft syne officieren hen des gehadden onderwonden, oft oic recht dair toe vermeten, also sy seyden. Begerende des voirscreven onsen neve in zynre voirscreven possessien te werden gehouden ende tvoirscreven belet afgedaen; ende dat die voirscreven onse cancellier ende raidsluden, om hier inne gedaen te werdene des behoirde, hen op de clachte des voirscreven onses neven, ende der costumen in de voirscreven saken onderhouden, by ennigen van hen hadden gedaen informeren aen die gene die van des voirscreven onses neven wegen dair op werden geleyt; ende die informatie dair af overbracht synde, ende die wail ende rypelic oversien, bevolen hadden gehadt mit onsen brieven den voirscreven onsen neve, ende synre voirscreven geallegeerder possessien te werden gerestitueert ende gehouden, om die kercmeesteren, heiligegeestmeesteren ende gasthuysmeesteren in der voirscreven vriheit van Hoechstraten te setten, haere rekeningen te hoeren ende te sluyten, ende die gene van des

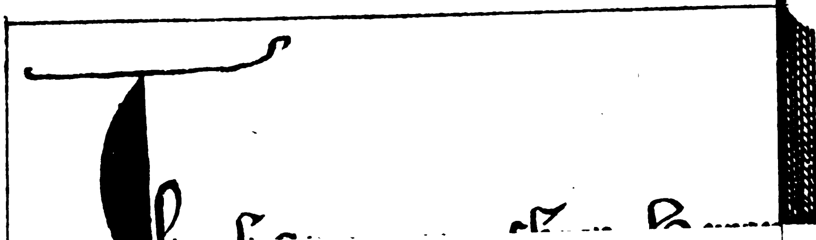
voirscreven eerwerdigen vaders wegen aldair gestelt afgeset, ende bedwongen om haer rerekeningen van haeren bewynde, dat sy gehadt hadden, te doene. Nietmin oft yemant wer, die hem dair tegen woude opponeren, meynende dat also niet behoerende, dat den voirscreven onsen neve blivende ende gehouden wordende in der voirscreven possessien, den partien bescheyden wordde eenen dach om te compareren voer onse voirscreven cancellier ende raidsluden, ende by hen, partien gehoirt, in der voirscreven saken gedaen te wordene, alsoe behoeren soude etc., gelyck alse dat allet in den brieven ende gescriften hier op overleden ende gepasseert, merkeliker is begripen. Ende dat dair na gecompareert is geweest voir de voirscreven onse cancellier ende raidsluden, die officiael van Cameryck, in den name des voirscreven eerwerdigen vaders, ende met hem ennigen van den goeden luden der voirscreven vriheit van Hoechstraten, hen opponerende tegen die voirscreven onse brieven, ende meynende dat die institutie ende rekeninge houdene ende te sluytene van den voirscreven kercmeesters, heligegeestmeesters ende gasthuysmeesters toebehoirden, na gemeyne gescreven rechten, den voirscreven eerwerdigen vader, ende dat hy oic dair af ende van dat also te doene by hem selven, of den prochiaen aldaer in synen name, ten bywesen van den goeden luden van der prochien, wer geweest in vredeliker possessien in allen ouden tyden, hem dair af wel getroestende totte informatie die men dair op soude mogen nemen by ennigen commissarissen die dair toe gestelt souden worden, ende begerende in die possesie te werden gehouden, ten eenre syden ; ende Jacoppe van Santvoirt, casteleyn ende dieneere des voirscreven onzes neven, houdende de contrarie als voir, ten anderen. Die voirscreven onse cancellier ende raidsluden, gehoirt die voirscreven partien in alle dat sy hebben willen seggen, ten eenre ende ten anderen syden, ende op al rypelic gelet, opten dach van huden den partien dair toe bescheiden, uutgesproken hebben ende getermineert, dat om te procederen in die principaele sake ende questie tusschen de voirscreven partien, alse van der possessien, die elke van hen hem vermet, totter institueren, rekeninge te hoeren ende te sluyten van den voirscreven kercmeesteren, heiligegeestmeesteren ende gasthuismeesteren, die voirscreven partien overgeven selen in wedersyde in handen van onsen voirscreven cancellier ende raidsluden haer meynige in dien in gescrifte, tot alsulcken daigo als hem dair toe ter begeerten ende versuecke van den eenre oft andere van hen dair toe van onsen wegen beteikent sal worden, om, die overhebbende, voirts dair inne gedaen ende geprocedeert te wordene also behoeren sal. Ende hebben voirt die voirscreven onse cancellier ende raidsluden, om te versiene tot den regimente ende administratie van den voirscreven kercke, heiligengeest ende gasthuse, ende hare goede, geordineert, by manieren van provisien ende durende totte tyt toe, dat die voirscreven principale sake van der possessie, by elken van den voirscreven partien vermet, sal syn gesloten ende anders also dair op geordineert. In den yersten, dat die voirscreven onse neve oft syne officieren aldair, by wetene ende overdragen van den prochiaen, scepenen ende gesworenen van den goeden luden ende ouders van der voirscreven prochien, die geplogen hebben aldair officien te dragen, kundigen sal openbairlic in der kercken van Hoechstraten, ende bescheiden eenen gelegenen dach, om die gene die bewynt gehadt hebben van de voirscreven officien van kerckmeesteren, heiligegeestmeesteren ende gasthuysmeesteren, ende haer rekeningen dair af hebben te doene, die selve haer rekeninge ten voirscreven daege te bringene ende te doene in der voirscreven kercken van Hoechstraten, tot gewoonliker uren ; tot welcker voirscreven vergaderen selen die voirscreven onse neve ofte synre officieren ende gecommitteerde in synen name, die scepenen, gesworene, goede luden ende ouders van den voirscreven prochien, die geplogen hebben officien te dragen, ende andere dien dat gelieven sal, metten prochiaen der voirscreven kercken. Ende selen aldair de voirscreven rekeningen opgedaen ende openbairlic gelesen werden ; die welke gelesen synde, so verre yemandt die wederlegt, in al oft in deele, so sal op dat wederlegt en die voirscreven, die de

rekeninge doen selen, dair op in hunne verantwoerden yerst gehoirt, by manissen ende wysdomme van den officier ende scepenen, aldair die questie sommierlic getermineert werden; welke questien getermineert synde, die voirscreven rekeninge by den voirscreven onsen neve oft syne officieren ende gecommitterden, ten bysyn van den voirscreven scepenen, gesworenen, goede luden ende ouders, mitten voirscreven prochiaen, gesloten sal werden. Den welken also gedaen, ende om in die stad van den genen van den voirscreven kerkmeesteren, heiligegeestmeesteren ende gasthuysmeesteren, die na der gecostumeerder manieren afgaen selen van haeren officien, dien in elke van den officien een is geweest, ende een blivende, ende dair in geset ende gestelt te worden, selen die scepenen, gezworenen, goede luden ende ouders van der voirscreven prochien, mitten prochiaen, aldair spreken ende samentlic overkomen van te noemene twee persoene tot elcker van der voirscreven officien, dair toe nut ende oirboirlic synde, ende die alsdan noemen ende presenteren den voirscreven onsen neve oft sinen voirscreven officieren ende gecommitteerden, die dan tot elcker van den voirscreven officien kyesen selen ende sculdich syn te kyesen, te stellen ende te eyden, in gecostumeerder manieren, eenen van de tween also dair toe genoemt ende overgegeven, ende negenen anderen, om dat jair die voirscreve officien mitten anderen, die aengebleven selen syn, te bedienen wel ende truwelic, also men van ouden tyden geplogen heeft te doene. Ende selen desen achtervolgende, die rekeningen van kerckmeesteren, heiligegeestmeesteren ende gasthuysmeesteren, die aldus gestelt selen syn, gedaen werden, ende de rekeningen gedaen synde, andere genoemt, gecoren ende gestelt van jare te jare totter tyt ende in der manieren voirscreven. Des torconden hebben wy onsen segel aen desen brief doen aenhangen. Gegeven in onser stadt van Bruessel, achtien daige in Decembri int jair Onses Heeren duysent vierhondert viveentsestich.

By mynen heere den hertoge, in zynen raide.
Dair ghy heer Henrick Magnus, ridder,
Symon van Herbays, meesteren Claes
Clopp, Geldolp van der Noot, ende
andere wairen.

Stoep.

De Huizing der Frankische Vorsten

te Netersel onder Bladel aan de Norbertijnen van Postel verkocht.

923-1340.

Dit is de titel eener merkwaardige verhandeling, onlangs in de *Dietsche Warande*, 3en jaarg., nr 5, verschenen. De schrijver, de eerw. heer TH.-JGN. WELVAARTS, prior en archivaris der abdij Postel, en onze hooggeschatte medewerker, onderzoekt in welke streek *Pladella villa,* burg waar Karel-de-Eenvoudige den bekenden giftbrief van 923 aan graaf Dirk van Holland verleende, zich bevond, en houdt het er voor dat die vorstenwoning te Bladel, in de Meijerijsche Kempen — niet, zooals B. Huydecoper en andere geschiedschrijvers beweren, in het land van Beauvais — moet geplaatst worden. De geleerde archivaris vergenoegt zich niet met het gezag van anderen in te roepen, hij voert persoonlijke argumenten aan Na te hebben herinnerd dat Bilderdijk het eerst heeft aangetoond dat het wel Karel-de-Eenvoudige was van wien de giftbrief uitging; hoe de mogelijkheid dat dié vorst rond 922 of 923 in de Kempen verbleef door J. A. Alberdingk Thijm voldoende is bewezen; dat Maerlant spreekt van

... Bladele tere stede,
Een dorp dat up de Kempene staet;

en Melis Stoke :

Tote Bladele tere stede,
Dat een dorp es ende so heet;

dat Joannes à Leidis van *Bladella pago in Campinia* gewaagt; dat de naam van Bladel in een ter Postels archief aanwezig charter van 1173 naast dien van 't naburig Reuzel voorkomt; dat ook Wagenaar, de Hollandsche geschiedschrijver, *Pladella villa* te

Bladel plaatst; dat een predikant van Bladel, ten jare 1734, een kaartje der toen nog bestaande grachten van het hof of kasteel Bladel aan G. van Loon heeft medegedeeld; dat Godefridus Wendelinus zelfs van puinen rondom de kerk van Netersel gewaagt; dat een grondplan, opgemaakt door den heer Borrenberger, landmeter te Stratum, met de teekening door G. van Loon in 't licht gegeven vrij wel overeenkomt; dat men in den omtrek der kerk van Netersel niet zeer diep moet graven om brokken van fondamenten op te halen, zooals de heer Cuypers, onder anderen, in 1860 heeft gedaan; na met al die belangrijke bijzonderheden zijn vermoeden ten gunste van Bladel te hebben gestaafd, haalt de E. H. Welvaarts nog eene oorkonde aan welke, meent hij, iederen twijfel moet wegnemen : 't Is een oorspronkelijk charter van 1340, door hem in 't Archief van Postel ontdekt (1) en waarbij hertog Jan III van Brabant en Jan, zijn zoon, *Onse huis van Netersel* (onder Bladel) *met allen den goede die daer toe behoert... ghelyck... dat de voirseide huis ende goede her Wouter volkhaerd aldaer te hebbene te houdene plach ende te besitene*, aan 't convent van Postel voor 400 schilden afstonden, zich echter *voorbehoudende erfeleke ende emmermeer de heerheid ende de ghichte vander capelrien aldaer omme eenen rechten erf ceins van viere ponden ouder zwerer tornoise sjaers elcken... voir sestiens peninghe gherekent*. (2)

Is die oorkonde afdoende? Ja, als bewijs dat er op 't grondgebied van Bladel een burg heeft bestaan, welke door heer Wouter Volkaerd was bezeten en waarmee, toen die Volkaerd zijn leen, hetzij wegens eedbreuk verbeurd, hetzij door zijn overlijden zonder oir beschikbaar gelaten had, Jan III als suzerein het klooster van Postel beleende. Het argument dat Bladel niet in rekening mag komen omdat er geene sporen van een oud kasteel zouden te vinden zijn, vervalt dus. Maar tot onze spijt —

(1) Zie hiernevens het facsimile, door den E. H. Welvaarts vervaardigd, van dat hoogst belangrijk stuk.

(2) Hertog Antonius, bij brief uit Antwerpen in dato 16 Juni 1413, verwittigde zijnen rentmeester van 's Bosch, dat hij aan Postel toegestaan had den erfcijns voor de gift van Netersel voortaan te betalen à rato van 18 croonen vrancx in plaats van 20 cronen vrancx het pond.

want liefst hadden wij het anders — moeten wij verklaren dat het charter van 1340 ons niet overtuigend schijnt om Bladel als de Frankische *Pladella villa* te doen aannemen. Dat Jan III en zijn zoon 't kasteel van Netersel « ons huis » noemen, vinden wij trouwens natuurlijk van wege vorsten die eenen burg, hun toebehoorende, te leen geven; doch er volgt niet uit dat dit kasteel hun of hunne voorzaten tot woning zou hebben gediend.

Laat ons hopen dat de E. H. Welvaarts andere, meer afdoende bewijzen in Postel's rijk archief zal ontdekken tot staving zijner thesis dat *Pladella villa* inderdaad te Bladel was.

E. T.

Turnhout.

Extrakt uit het Goedenisboek van het jaar 1655.

Borssen en fundatien den Begynhove aengaende.

Den lesten dach der maendt September XV^{c} vyff en vyfttich sal geconfereert worden een van*de* drye borssen gefundeert door Jouff^{e} Cornelie Van den Casteele, als tegenwoordelyck alleen synde vacant, zynde een van*de* Borssen waermede den Eerw. h^{r} Philippus van Hulsen Coor- en Lantdeken van Aelst en Pastoor van Merchtem haer als erfgenaem mede belast hadde. De voorss. Borsse is van hondert vyfttich rinsguldens, de naeste en armste vrinden van*den* voorss. h^{r} Van Hulsen hebben tot deselve preferentie, die vrinden de voorss. Borsse hebbende, moeten hebben intentie van te studeren in de h. Godtsheyt, oft syn andersints schuldich te restituëren d'ontfangen vruchten : by gebrek van vrinden, oft bloet gewanten, hebben oock recht dieghene die geboren syn van*de* stadt en vryheyt van Turnhout : de collateurs

syn de h.h. Plebaen en Lantdeken van Brussel, met mynh[r] Cornelis Bacx.

Ten selven daghe voorss. sullen oock worden geconfereert ses plaetsen voor ses beggyntiens gefundeert als boven, dewelcke sullen moeten woonen int cleyn Beggynhof tot Brussel, alwaer worden onderhouden en geleert eenighe kinderen vondelinghen, welcke Beggyntiens woonen int gemeyn : Ieder plaetse noch terteyt sal wesen van sessendertich rinsguldens jaers : d'aspiranten sullen behooren met te brengen behoorlycke attestatie : Naer de bloetgewanten hebben onder andere oock d'ingheboornen van Turnhout recht totte voorss. ses plaetsen.

Gelieve den Eerw. h[r] Plebaen van Turnhout, die dominica, sub concione, den inhoudt deser te publiceren en van*de* gedane publicatie te geven eenige attestatie, oft wel hier onder te stellen.

Datum Bruxelle 4 Sept. 1655 ondt. Math. Hiddegaels. Pleb. de Goedele onder stondt : Gepubliceert binnen Turnhout ter puyen aff ten overstaen van Schouteth en Schepenen desen XII 7[ber] 1655 ond[t] J. Proost.

De Heerlijkheden van het land van Mechelen

DUFFEL, GHEEL EN HUNNE HEEREN

DOOR

J.-THEOD. DE RAADT

(Vervolg, zie bladz. 310).

Floris van Merode, van wie wij hooger spraken, was neef van Willem van Merode, en door dezen tot zijn erfgenaam benoemd. In die hoedanigheid verhief hij, respectievelijk den 6n en den 8n September 1597, de voogdij van Duffel, de heerlijkheid van Muggenberg met het kasteel (1), de grachten, de ophaalbruggen, de bosschen, de dreven, enz.; de *wijngaert-velden*, de warande der konijnen, twee weiden, mitsgaders de hooge jurisdictie van Duffel-Waelhem, de heerlijkheid van Duffel met de geldboeten en andere profijten; verder de souvereiniteit over huizen en hoeven in de heerlijkheid en het dorp Duffel (2). Maar, hoewel door hem verheven, kwam de heerlijkheid van Duffel toen niet in zijn bezit, vermits Jan IV van Merode ze behield en aan zijne kleindochters naliet.

Door zijn huwelijk met Maria, dochter van Rijkalt van Merode, heer van Oirschot, en van Geertruida de Crom (3), ver-

(1) Eene teekening van dit kasteel, hetwelk niet ver van de kerk van Duffel is gelegen, vindt men in *Notitia Marchionatus S. R. I.* van BARON J. LE ROY. Vroeger was het een eigendom der familie Bauw.

(2) *Cour féodale de Malines*, reg. nr II, 2e deel, bl. 119.

(3) Verkeerdelijk heeten de geslachtkundigen haar Catharina Crommen. Den 16n Februari 1569 verheft *Geertruida de Crom*, weduwe van R. van Merode, heer van Oirschot, *Beeck*, enz. eene rente. Eene Catharina de Crom, echtgenoote van meester Dirk Turcken wordt, in 1586, door het overlijden haars vaders, *Jan Jans Crommensoene*, in 't bezit gesteld van een leen te Oirschot. *C. féod. de Brab.*, reg. nr 361, bladz. 36, en nr 363, bl. 172.

kreeg Floris op Duffel nieuwe en meer ernstige rechten, welke hij wist te doen gelden : zooals wij reeds zegden, stonden de kleindochters van Jan IV het domein van Duffel eindelijk aan hem af.

Krachtens het testament zijner gade, verhief Floris, den 13n October 1607, de helft der heerlijke rechten van Oirschot en Hilvarenbeek, benevens het gedeelte van Oirschot dat zijn schoonvader had bezeten; de helft van de *gruite* dier plaats en een gedeelte eener rente. Denzelfden dag werd hij in 't bezit gesteld van Leefdael, dat zijne nichten van Witthem hem hadden afgestaan. Den 8n October 1614, verhief hij 24 bunder lands te Udenhout, onder Oirschot, een leen voortkomende van Willem, zijnen oom; en nog andere gronden onder Oirschot, welke zijne vrouw van Philips van Merode, heer van Frenz, haren oom had geërfd (1).

Zie volgende bladz. de stamtafel van Floris van Merode.

In 1626 hertrouwde hij met Catharina de Kettler.

Den 24n Juli 1632, kocht hij van don Diego de Messia, markgraaf van Leganez, voorzitter van den Raad van Vlaanderen, voor 152,000 Brabantsche gulden het markgraafschap Deijnze met de dorpen Petegem en Asten en een gedeelte van Drongen, waarvan het ander gedeelte toebehoorde aan Jr Karel de Cottrel (2). Hij was de erfgenaam van zijn bloedverwant, Willem van Merode, stadhouder van de leenen der stad en jurisdictie van Mechelen (3). Floris verhief het ridderlijk hof van Royenberg met ongeveer 18 bunder lands en bosch en verscheidene

(1) Ibidem, reg. nr 371, bladz. 255, v°. Den 16n April 1616, betaalde hij aan meester Jan Geerincx, testamentuitvoerder van Geertruida de Rovere, het kapitaal eener rente terug, dat *wijlen loffelijcker gedachten, heer Jan van Merode, vrij Baenreheere tho Merode,* aan die dame had vermaakt. Zes jaren later loste hij eene andere rente op Duffel *(Cour féodale de Malines,* reg. Nr 4, bl. 127, en nr 5, bl. 148).

(2) In de verkoopakte heeft hij deze titels : Floris, baron van Merode, Duffel, Leefdael, enz.; heer der vrijheden Oirschot en Hilvarenbeeck, van S.-Katharina-Waver, Waelhem, Vossum, Eeckaert, enz. Dit stuk vindt men bij Van den Abeele, *Geschiedenis van Deijnze.*

(3) Zoon van Willem van Merode, heer van Royenberg, en Geertruida Schoof.

Ziehier de stamtafel van Floris van Merode :

Willem II van Merode, ridder, heer v. Voelen, voogd van Duffel, erfgenaam van zijnen broeder Jan. Den 1^{n} April 1502 verhief hij de heerlijkheid v. Broeckerleen, te Putte (1). Hij stierf 24 Aug. 1525.	Catharina Bau (Bauw), vrouw v. Goidsenhoven (verheffing 8 Mei 1511), Muggenberg en Royenberg (verh. 1510), en v. leenen te Halle en Santhoven (reg. n^{r} 349, bl. 269), enz. (2).	Gerbrand van der Coulster, schepen v. Dordrecht; † 1519.	Beatrix Baeck, bijgenaamd v. Broechoven.	Willem van Culemborg.	Johanna van Brienen.	Meester Willem van der Coulster, schout van Leiden; erft van zijnen oom, Floris van Alkemade, wiens naam en wapens hij aanneemt.	Jossina v. Swieten, vrouw van Opmeer *de Lier*, Zevenhuijzen, Segwaert. enz.

Jan van Merode, ridder, voogd van Duffel (verh. 23 Oct. 1525); heer van Muggenberg (3).	N. van der Coulster, vrouw van Broeckhoven.	Jan van Culemborg, schout van Utrecht.	Agatha van der Coulster, bijgenaamd van Alkemade, vrouw van Opmeer, Rijnsaterwoude, Soeterwoude, Zevenhuijzen, Segwaert, *de Lier*.

IJsbrand van Merode, heer van Broeckhoven, enz.	Maria van Culemborg, vrouw van Opmeer, Soeterwoude, enz. (4).

Floris van Merode, markgraaf van Deijnze, baron van Duffel, enz.

---

(1) Z. J.-Th. de Raadt, *Putte, Schrieck et Grootloo et leurs seigneurs. (De Navorscher*, te Nijmegen, bij H. C. A. Thieme, 1889*)*.

(2) Catharina was dochter van Jacob Bau, ridder, heer van Goidsenhoven, die den 27^{n} Februari 1498 Muggenberg en Royenberg verkreeg, en van Aleydis van Hardumont *(Chambre des comptes*, reg. 17837).

(3) Een broeder van dezen Jan is Arnold van Merode, burgemeester van Mechelen (zijn grafzerk is met deze vier kwartieren versierd : Merode, van der Aa, Bau, Hardumont), wiens zoon, J^{r} Willem, den 4^{n} November 1553 het kasteel van Royenberg en eenige bosschen onder Duffel verkreeg. Deze Willem, die in eene akte van 4 April 1586 voorkomt als commies der domeinen en financiën des Konings, had een zoon van denzelfden naam. Deze werd den 7^{n} Juli 1604 in bezit gesteld van Royenberg en andere leenen onder Duffel. Hij werd stadhouder van het leenhof van Mechelen. Hij liet aan den meergemelden Floris van Merode, zijnen bloedverwant al zijne goederen na *(Cour féod. de Malines*, reg. II, bl. 20; IIe deel, bl. 9 v°; III bl. 68 en 120).

(4) Zie de stamtafels van Culemborg, Coulster, enz., bij S. van Leeuwen, *Batavia illustrata*, en Balen *Beschrijving van Dordrecht*.

andere leenen, alle onder Duffel gelegen (1). Hij bezat ook een leen- en cijnshof te Melsbroeck, hetwelk hij verkocht heeft aan Frederik van Marselaer, baron van Perck.

*
* *

't Was ten tijde van Floris van Merode dat de fiscus de heerlijkheid, genaamd *de hoocheijdt ende landt* of *de heerlijkheijd Duffel over de Nethe*, afkocht om ze bij de andere domeingoederen van het hertogdom te voegen. Doch in 1638 was er andermaal geldgebrek en werden er nogmaals domeinen vervreemd, onder andere de jurisdictie van Duffel. Deze werd voor 8760 lb verpand aan Hendrik van Varick (2), die ze naliet aan zijnen zoon Nikolaas, burggraaf van Brussel, markgraaf van Antwerpen en van het land van Rijen (3). De Varick's waren herkomstig uit het dorp van dien naam, in Gelderland, en voerden : in zilver drie roode leeuwenkoppen, gekroond en getongd van blauw.

Zie op de volgende bladz. de kwartieren van Nikolaas van Varick.

Hij was kolonel van een regiment voetvolk en lid van den krijgsraad. In eene akte van 1634 heet hij *mestre-de-camp*. Dat zelfde jaar 1634, werd hij door de Antwerpsche magistraat gelast om aan het hoofd van een gezantschap den nieuwen gouverneur-generaal, don Ferdinand, eenigen broeder van koning Philip IV, te Brussel te gaan groeten (4). Hij was op 20 April

(1) Leenheffingen van 11 Mei en 31 Aug. 1629, en van 2 Maart 1641. De erflater had die leenen ontvangen den 7n Juli 1604 en den 21n Mei 1610. Later, na Floris' overlijden, ontstond er om die goederen een proces. Den 17n November 1663, eischte Ambrosius van Meghem, man van Olympia Clara van Helmont, de heerlijkheid Royenberg voor zijne echtgenoote en zijnen zwager, Jr Frans Mercurius van Helmont, als erven hunner grootmoeder Isabella van Halmale, dochter van Jr Jan en Margareta van Merode. Het proces werd door de Merode's gewonnen.

(2) In J. Theod. de Raadt's, *Episodes inédits de la chronique bruxelloise*, vindt men een levensbericht en eene beeltenis van dien edelman (*Messager des sciences historiques, 1890*).

(3) *Cour féodale de Malines*, reg. 7, bl. 171 v°; le Roy. *Notitia Marchionatus* S. R. I., bl. 237.

(4) Antwerpsch Archievenblad, VI, bl. 402.

Ziehier de kwartieren van Nikolaas :

Goswinus van Varick, heer van Weyenraedt (1528), † 17 Mei 1557.	Clara du Croix, † 28 Aug. 1530, begraven in de S. Elisabethskerk te Grave.	Hendrik v. Berchem, heer dier plaats, burgemeester v. Antwerpen, stierf in 1581.	Margareta van de Werve † 10 Juni 1597.	Pieter Damant, raad en thesaurier van Keizer Karel en van Philips II.	Adriana (of Anna) Bave, dochter v. Adriaan en van Ludovica van Halewijn.	Arnold Brandt, heer van Bauwel en Olmen.	Clara van Lier.

Goswinus van Varick, ridder, stedevoogd van Diest, kastelein van Sichem, markgraaf van Antwerpen, en van 't land van Rijen, werd den 4 November 1576 door de Spaanschen te Antwerpen gedood (1).	Constantia van Berchem, trouwde bij huwelijksverdrag van 11 April 1564; hertrouwde met Frederik Perrenot de Granvell·, baron van Ronse.	Nikolaas Damant, ridder, kanselier van Brabant, raad en zegelbewaarder des konings, burggraaf v. Brussel, heer van Ottignies, Boendael, enz., † 7 Juli 1616 (2).	Barbara Brandt, vrouw van Bouwel en Olmen, † te Madrid in 1591 en werd er begraven in de kerk der Engelen.

Hendrik van Varick, ridder, kapitein eener compagnie hoogduitsche infanterie van 't regiment des graven van Biglia; vervolgens markgraaf van Antwerpen en van het land van Rijen, burggraaf van Brussel (verh. 28 Sept. 1616); hij verheft den 16 Juli 1633 de tienden van Zundert, die hij van zijne grootmoeder van moeders zijde heeft bekomen; † 5 Octob. 1641; is naast zijne vrouw begraven in de Predikheerenkerk te Antwerpen.	Anna Damant, burggravin van Brussel, vrouw van Boendael, Bouwel, Olmen, enz.; getrouwd bij verdrag van 20 Maart 1599 voor het Leenhof van Brabant; weduwe geworden, ontving zij een pensioen van 400 lb. Zij stierf den 6ⁿ Mei 1630 (3).

Nikolaas van Varick, ridder, burggraaf van Brussel, markgraaf van Antwerpen, enz. (4).

---

(1) *Annales de l'Académie d'Archéologie de Belgique*, XXXII, bl. 564. Stedevoogd van Diest zijnde, verhief hij in 1573 eene rente voor zijn broeder Jo[r] Jan, erfgenaam van hunnen broeder Pieter (*Cour féod. de Brabant*, reg. n[r] 361, bl. 234).

(2) Hij maakte zijn testament den 14[n] Mei 1614 voor den notaris Philippe le Flameng, te Brussel (Ibid., reg. n[r] 371, bl. 424). Als raad en zegelbewaarder ontving hij krachtens opene brieven uit Madrid in dato 22 December 1597, eene jaarwedde van 3000 gouden kronen. (*Ch. des Comptes*, reg. n[r] 45872, bl. 37).

(3) Ibidem, bl. 263. Den 27[n] Sept. 1616 werd zij, uit kracht van het testament haars vaders, beleend met Bouwel en Olmen, waarvan haar echtgenoot de jurisdictie had gekocht, *à tiltre absolu*, d. i. met uitsluiting van het recht van terugkoop door den Koning.

(4) Margareta van Varick, weduwe van Sancho de Leva, stedevoogd van Kamerijk, werd begraven in de kerk des kloosters van Terbanck nabij Leuven. Hare acht kwartieren waren : VARICK, VAN DER ROY, DU CROIX, OUDAERT; BERCHEM, SCHOENHOVEN, VAN DE WERVE, IMMERSEEL. Zij was derhalve zuster van den hoegergemelden Hendrik van Varick.

1623 gehuwd met Anna Maria Micault, wier geslachtlijst hieronder volgt :

Jan Micault, ridder, thesaurier van 't Gulden Vlies en ontvanger generaal des konings in de Nederlanden, heer van Oistersteyn Indevelde, Nielerbroeck, enz.; st. 7 Sept. 1539.	Livina van Welle, bijgenaamd van Cats, † 1547; hertrouwd met Jan Hoots, ridder, oud-burgemeester van Mechelen (1).	Peter Boisot raad en meester v. de rekenkamer, ontvanger-generaal der financiën; † 28 Oct. 1561.	Louise van Tisnac; met haren man verhief ze, den 14 April 1534 Huyssingen en, den 28 Jan. 1557 de hooge jurisdictie dier plaats en van Eysingen en Buysingen.	Franciscus van Halmale.	Anna Monincx, getrouwd met contract van 25 Aug. 1524.	Lancelot van Gottignies, ridder, burgemeester van Mechelen, † 7 Sept. 1568, begraven in de St. Pieterskerk te Mechelen.	Catharina van Diest, bijgenaamd van Vijvershem, vrouw van Ter-Duyst (verh. 19 Dec. 1571) (2).

Nicolaas Micault, heer v. Indevelde; kocht in 1585 v. zijne schoonzusters Louise en Julienne Boisot haar deel in d'Worp af; hij en zijne vrouw maakten hun testament den 31ⁿ Dec. 1575.	Maria Boisot, werd den 11ⁿ Dec. 1576 met hare zusters in 't bezit gesteld van de hooge jurisdictie van' Huyssingen, Eysingen, Buysingen, d'Worp, Weys, ter Hulpen, Glabioul, Ruwa (reg. n. 361, bl. 408.)	Hendrik van Halmale; hij stierf 16 Maart 1596; in de S.-Romboutskerk van Mechelen zag men zijn rouwbord met deze kwartieren : Halmale, van der Meersch, Monincx, Schoyte.	Petronille de Gottignies, vrouw vau Ter-Duyst, te Bonheyden.

Leonard Micault, ridder, heer van Dieghem, d'Worp, Huyssingen, enz.; commissaris-generaal der monstering; hertrouwde in 1608, met Maria Oudart, dochter van Alexander, heer van Dieghem en Rijmenam, en van Geertruide van Brecht; hij stierf 24 Oct. 1622.	Catharina van Halmale, trouwde in O.-L.-V. kerk te Antwerpen in Januari 1602, † 7 Jan. 1603. Zij was vrouw van Ter Duyst, uit kracht van deeling, maar het leen bleef op den naam harer zuster Anna, vrouw van Jor Antonius van Berchem.

Anna Maria Micault, eenige dochter en erfgename van de heerlijkheden harer ouders.

Deze dame was eenige dochter en had den 20ⁿ Januari 1626 de heerlijkheden haars vaders bekomen. Haar gemaal had het burggraafschap van Brussel verheven den 9ⁿ September 1623. Hij was, den 22ⁿ Maart 1628, zijn vader, die het ambt van mark-

(1) Z. J.-Th. de Raadt en E. de Munck, *les Micault belges, leurs portraits et leur histoire*, en J.-Th. de Raadt, *le Triptique de la famille Micault*.

(2) Nopens de heerlijkheid ter-Duyst en de familie Halmale, vindt men nadere bijzonderheden in onze studie over de heerlijkheid Bonheyden. In een werkje over 't kasteel Bosschensteyn te Broechem, zullen wij vele historische bijzonderheden over dat geslacht mededeelen.

graaf had neergelegd, in die bediening opgevolgd (1). In 1630 kocht hij het cijnsboek van Neder-Dworp met cijnshof en pontgelt, afhangende van de abdij van Nijvel. Hij vereenigde dat leen met de heerlijkheid d'Worp en kocht van den koning voor 7000 gulden de hooge gerechtigheid dier plaats en van drie andere dorpen welke hij door zijne vrouw had bekomen. Hij verhief ze den 7n Januari 1631, en den 28n dier maand bekwam hij, als erfgenaam zijner moeder, de heerlijkheden Bouwel en Olmen (2).

Anna Maria Micault erfde van Anna van Halmale, hare moei, de heerlijkheid Ter-Duijst, onder Bonheyden, met eene hoeve van 21 bunder (leenheffing 9 Dec. 1622); zij verkocht dat goed den 9n Augustus 1649 voor den notaris Walter van Nieuwenhuysen aan Philips Rubens, licenciaat in de rechten. Bij de bekrachtiging van dien verkoop voor de schepenen van Antwerpen, gelastte Anna Maria Micault den griffier Jan van Voorspoel hare twee huizen *de Aluijnbale* en *de Witte Lelie*, in de Minderbroedersrui te Antwerpen, te verkoopen en den prijs der drie eigendommen te storten in handen van Dimphna van Hove, vrouw van Beirendrecht, die op de twee huizen eene hypotheek van 16000 gl. bezat (3).

Volgens zijn huwelijkscontract moest Nikolaas van Varick al het ingebrachte zijner echtgenoote ongeschonden bewaren; niettemin verkocht hij eenige harer goederen. In vervanging er van en tot verwaarborging van de andere goederen en van de douarie zijner vrouw, stond hij haar zijne eigene goederen onder Hever, de gebouwen welke hij te Duffel had doen oprichten, alsook de hooge gerechtigheid van d'Worp, Huyssingen, Buysingen en Eysingen, in vollen eigendom af. In de akte van overdracht, den 30n October 1643, voor den notaris Peter van

(1) *Cour féod. de Brabant*, reg. nr 372. bl, 585 en 469.

Behalve de volle reeks zijner rekeningen als markgraaf, van 7 Dec. 1628 tot 30 Juni 1658, bezit het Algemeen Rijksarchief van Nicolaas van Varick ook rekeningen, explooten en verbeuringen, betreffende lieden die van ketterij waren verdacht of overtuigd *(Chambre des Comptes)*.

(2) Bouwel en Olmen waren, in 1397, met de heerlijkheid Ouwen, aan den heer van Grobbendonck verpand geworden (*Cour féodale de Brabant*, reg. n. 109, bl. 140; nr 373, bl. 864).

(3) *Cour féodale de Malines*, reg. nr 9, bl. 49.

Nuvelle te Brussel verleden, bepaalt hij dat het burggraafschap Brussel op zijn oudsten, niet geestelijken, zoon zal overgaan zoodra die naar goedvinden zijner ouders zal trouwen, en verder op zijne nakomelingschap, zooniet op de andere kinderen naar orde van eerstgeboorte, doch bij voorkeur op die van 't mannelijk geslacht (1). Hij verklaart verder dat hij zich, om Duffel te koopen, heeft bediend van een legaat van 6000 gulden hetwelk wijlen ridder Nikolaas Rocox, burgemeester van Antwerpen, aan zijn zoon Jo[r] Nikolaas had vermaakt, en dat Duffel daartoe met eene gelijke som ten voordeele van Nikolaas zou worden gehypothekeerd; dat hij vervolgens met de 6.000 gl., nagelaten door wijlen Jo[r] Karel Boulin, sergeant-majoor van een Waalsch regiment, aan Jo[r] Karel-Hyacinth, zijnen zoon, 5 1/2 bunder weiland, onder Hever, van Augustin de Gottignies, heer van Woudenbrocke heeft gekocht. Hij verbindt zich om dit weiland aan zijn gemelden zoon af te staan en al de hypotheken te lossen. Anna-Maria Micault verschijnt bij die akte met Lodewijk-Frans Vereycken, ridder, heer van Sart, lid van den krijgsraad zijner majesteit, en Augustin de Gottignies; zij aanvaardt voor haar en hare kinderen.

Duffel werd bijgevolg verpand aan Nikolaas van Varick, zoon, den 18[n] derzelfde maand (2).

Anna Maria Micault maakte den 22[n] Juli 1649 een eigenhandig testament. Zij stierf vóór den 22[n] November van dat jaar. Haar man overleefde haar (3).

Wij kennen zeven hunner kinderen, te weten :

1° Hendrik, die jong is gestorven of misschien priester werd, wat naar zekere termen der notariëele akte van 1643 waarschijnlijker voorkomt;

2° Frederik-Nikolaas, burggraaf van Brussel, heer van Boendael, d'Worp, Huyssingen, enz. ; men zegt dat hij achtereenvolgens in den echt trad met eene dochter uit het geslacht van

(1) In de akte staan vermeld de volgende kinderen : Nikolaas, Philip-Franciscus, Karel-Hyacinth, Margareta-Francisca en Maria.

(2) Verkeerdelijk zeggen de Denombrementen van het Mechelsche leenhof dat Duffel verpand is geweest aan *Mevrouw de Viscontesse*; vergel. reg. n. 8, bl. 55.

(3) Kgl. Bibliotheek, *Handschrift Beydaels*, C. G., n[r] 764, bl. 97.

Eijnatten (bij wie hij een kind Philippine zou verwekt hebben) en met Margareta van Schoonhoven, die later zou hertrouwd zijn met Karel Vereycken, baron van Impde ;

3° Philip-Frans, burggraaf van Brussel, heer van Boendael, d'Worp, Huyssingen, enz., na zijn broeder (verheff. 28 Januari 1651), burgemeester van Antwerpen, kanselier van Gelderland; zijne vrouw was Maria-Anna van de Werve, dochter van Augustin, heer van Hoovorst, welke hem kinderen schonk;

4° Margareta Francisca; volgens het testament harer moeder, moest ze de heerlijkheid Ter-Duyst erven; maar, zooals wij hooger zegden, is dit goed vóór het overlijden dier dame verkocht geworden (1). Ze werd vrouw van Olmen, welke heerlijkheid zij van Joris Vekemans en Jan Thollinck afkocht (2). Zij trouwde tweemaal : eerst met Jan-Frederik van der Gracht; later met Egidius Happaert;

5° Maria-Barbara, echtgenoote van Lamoral Frans van den Berghe de Limminghe, heer van Pietrebais, zoon van Lamoral en Catharina van Taxis;

6° Clara, die misschien kloosternon werd of vóór 30 October 1643 overleed ;

7° Karel-Hyacinth, ridder, heer van Court-Saint-Etienne en Witterzée, die trouwde met Louise de Haynin; den 7n December 1650, verhief hij een leen te Duffel, dat hij van wijlen zijne moeder had geërfd.

*
* *

Het huis van Varick behield niet lang de heerlijkheid van het land van Duffel-over-de-Nethe, die op het einde van 1643 werd gelost; maar nog dat zelfde jaar werd ze, evenals andere jurisdictiën in Brabant, voor goed verkocht. 't Was Eugène de Noyelles, graaf van Fallais, van de zijde zijner vrouw, Theodora-Alexan-

(1) Dit testament geeft haar vervolgens den *Stuymberch* of *Bertbouders Damme*, te Heyndonck, een eigendom gekocht van den heer du Val, en eene rente van 250 gl. ten laste van haren broeder Frederik-Nikolaas (Koninkl. Bibliotheek, ibidem).

(2) Deze hadden Olmen gekocht den 11n Januari 1653, ingevolge den gerechtelijken verkoop der heerlijkheden Olmen en Bouwel wegens niet-betaling eener som van 12.000 gl. welke Nikolaas van Varick schuldig was aan Sibille van den Berghe, vrouw van Cantecrode, Mortsel, enz., weduwe van Philips de Godines; maar den 11n Augustus van hetzelfde jaar eischte Margareta-Francisca van Varick de heerlijkheid *van bloedswegen* terug. (*Cour féodale de Brab.*, n. 375, bl. 119).

drina de Lettler, aangetrouwde neef van Floris van Merode, die ze ten behoeve van dezen voor 15,000 lb. van 40 groten aankocht. Uit de akte van verheffing blijkt dat dit leen *sonder eenich seker innecommen* was (1).

Floris van Merode vereenigde alzoo bepaald in zijne handen al de jurisdictiën van het land van Duffel, waar hij, als wij hooger zagen, onder andere goederen, de kasteelen Muggenberg en Royenberg of Royenborg bezat (2).

* * *

(1) Ibid., reg. n. 378, bl. 34; *Cour féodale de Malines*, reg. n. 7, bl. 1644, nr 10, bl. 114; LE ROY, *Notitia Marchion.* S. R. I, bl. 237.

(2) De voogdij van Duffel, in het kwartier van Santhoven begrepen, grensde : Oost, aan de heerlijkheid Berlaer of Ballaer, West, aan *Duffel-'s lands van Mechelen* ; Zuid, aan Duffel-Parwijs; Noord, aan den *bijvang* van Lier. De voogd had het recht eenen meijer en zeven schepenen te benoemen alsook het recht van *erven en onterven, kueren ende bruecken, vuijtgenomen het bloet ende crijmenelike saken den lijve aangaende*. Lijfstraffelijke zaken werden voor de schepenbank behandeld, maar de tot de pijnbank of ten dood veroordeelde beschuldigden werden in een linnen hemd naar de grens der heerlijkheid gevoerd en in handen van den schout van Lier geleverd. De voogd benoemde den pastoor en den koster; hij had het toezicht over de maten en bezat cijnzen en een leenhof met een zeker getal achterleenen. Te beginnen van het jaar 1501 had hij insgelijks de hooge gerechtigheid in zijn domein.

De eerste voogden van Duffel wier namen tot ons zijn gekomen, behoorden tot het doorluchtig geslacht van Wesemael. Johanna van Wesemael (zuster van Margareta, vrouw van Rijkalt van Merode) toen ze trouwde met Hendrik van Stalle, heer van Beersel, Hellebeek, enz., bracht de voogdij van Duffel in. Johanna van Stalle, Hendrik's dochter, en wier broeder kinderloos was overleden, erfde de voogdij : *Jehanne van Stalle hout die voechdie van Duffele mit eenen meijer ende VJ scepenen, mit eenen gedeelte van eenre thienden tsjaiers weert sijnde omtrent XXXIIII peters, mit eenen chijnse in ghelde ende hoenderen, jairlix weert sijnde omtrent IX peters, tot welcker voirs voechdien behoeren omtrent XIIJ manscapen* (1).

Die dame, weduwe van den onnoozelen Rogier van Pietershem, heer van Leefdael, had tot opvolger haren bloedverwant, Rijkalt van Merode, die den 14n Juli 1410 met Beatrix van Pietershem was getrouwd. Hij verhief de voogdij den 24n December 1428 en legde er in 1440 het dénombrement van over. Na zijn overlijden, verhief zijn zoon Jan de voogdij, den 24n Mei 1446. Hij trouwde in 1451 met Aleidis van Hoorn en stond in 1469 het leen af aan zijnen broeder Willem, die heer was van Rummen, enz., en van de zijde zijner vrouw, Johanna van Randerode, gezegd van der Aa, heer van Voelen en erfgraaf van Loon (verheffing 8 April). Die Willem stierf in 1482. Den 13n Januari van het volgend jaar werd zijn 13-jarige zoon Jan in 't bezit van dat leen gesteld. Hij werd kloosterling en verwisselde het tijdelijke met het eeuwige ten jare 1501. Zijn jongere broeder, Willem van Merode, ridder, heer van Voelen, verhief

(1) *Cour féodale de Brabant*, reg. n. 25, bl. 141. Ibidem. n. 30, bl. 49, is 't getal achterleenen bepaald op 17.

Den 22n Juli 1651, schonk Floris van Merode, wezende in zijn kasteel te Deynze, bij levenden lijve, *om de groote gunste die hij is draeghende aen Joncker Willem van Merode, zijnen neve, ende om andere redenen hem moverende,* aan dezen zijn markgraafschap Deynze, behalve dat hij, Floris, zich het recht voorbehield om er zekere gedeelten van te verkoopen ten einde de hypotheken op zijne andere goederen rustende, met den verkoopprijs te lossen en het markgraafschap weer te aanvaarden indien zijn neef vóór hem overleed. Hij behield daarenboven zijn leven lang het inkomen en den titel van markgraaf en het recht om er de ambtenaars te benoemen. Hij bepaalde dat, indien Willem kinderloos na hem verscheidde, Deynze zou overgaan op degenen die hij zelf, Floris, per testament in zijne plaats had aangeduid. Willem aanvaardde de gift (1).

Bij testament liet Floris al zijne goederen in fideïcommis aan zijnen neef na. Hij overleed in 1561.

*
* *

Willem IV van Merode (zoon van IJsbrand (2), heer van Op-

de voogdij den 24e Mei van hetzelfde jaar en kocht den 1e Juni van den Spaanschen koning de hooge gerechtigheid van dat land, *vuijtgescheiden die regaliën, beergeweijden, confiscatien van oirloigen, bastaerde goeden, ende dijer gelijcke* (verheff. 25 October).

Willem van Merode overleed den 24n Augustus 1525. Zijne vrouw, Catharina Bauw, had hem onder anderen geschonken eenen zoon, Jan geheeten, die den 23n October van hetzelfde jaar de voogdij verkreeg met de hooge jurisdictie en de zoogezegde tienden van Wesemael in het domein der voogdij, welke tienden zijn vader, den 28n Mei 1499, door den dood zijns broeders Werner had verheven. Den 21n April 1531 deed hij het dénombrement van zijn leen voor het leenhof van het hertogdom. Bij zijne vrouw, geboren van der Coulster, won Jan, die insgelijks 't kasteel Muggenberg bezat, twee zonen, wier oudste, Willem, zijns vaders heerlijkheden erfde. Daar Willem bij zijne vrouw, Isabella Schets, geene kinderen verwekte, vermaakte hij zijne goederen, bij testament van 1 Sept. 1596, aan Floris van Merode, die aldus voogd van Duffel werd (1).

(1) De getuigen bij de akte waren Joost van Merode, kanunnik van Hilvarenbeek, en Arnold Slaets, drossaerd van Duffel (Archief van Deynze, medegedeeld door Van den Abeele, op. cit.). Floris vergunde aan zijnen drossaard tot woning zijn kasteel Royenberg, om er, wanneer hij, Floris, zou overleden zijn, vijf en twintig jaar te verblijven. Den 16n November 1658, werd aan Barbara Fabry, weduwe van den drossaerd, door het leenhof van Mechelen het recht erkend om dat kasteel te bewonen. Zij liet eene dochter na, Catharina geheeten, die aan Petronilla de Moor al hare goederen vermaakte.

(2) Jor Ysbrant van Merode, heer van Zoeterwoude, Stromwijck, enz., verhief den 16n Juni 1590 door den dood zijner moei, Beatrix van Calster (sic!) twee leenen, genaamd *Her Wemmaerts boeven*, te Baerle. *(Cour feodale de Brabant,)* reg. n. 361, bl. 65.

(1) *Cour féodale de Brabant*, passim, als reg. n. 25, bl. 141, enz.

meer, Zoeterwoude, Stromwijck, enz., en van zekere jonkvrouw van Aeswijn), zich betitelende markgraaf van Deijnze, baron van het land van Duffel, werd den 20ⁿ October 1652 in 't bezit gesteld van twaalf leenen onder Duffel, te weten : de baronie van Duffel, het land van Duffel, de kasteelen Muggenberg met de hooge en lage jurisdictie, en Royenberg, een stuk lands, de warande der konijnen, *de Wyngaertvelden*, met twee eussels, enz., enz.

Willem had, behalve de erfenis van zijnen oom, verscheidene processen aanvaard. De graaf van Fallais betwistte hem vervolgens het markgraafschap Deynze, het kasteel Royenberg en zeker woud onder Duffel. Dit kasteel, twee pachthoeven te Duffel, *de cleijne hoeve* (16 bunder) en *de borchgracht hoeve* (20 bunder) en *de Bannebrocxthiende*, mede onder Duffel, waren ten voordeele van Jacques de Caluart, lid van den Grooten Raad van Mechelen (1) belast met eene hypotheek van 22.000 gl. tegen 5 t. h.

Willem IV van Merode, volgens RICHARDSON (graaf Mirbach) een der rijkste eigenaars was van zijnen tijd, trouwde in 1652 met Maria Albertina van Gent, gezegd *Vilain*, gravin van Isenghien. Hij overleed het volgend jaar, zonder kinderen achter te laten. Zijne nalatenschap gaf aanleiding tot verschillende processen. 't Waren zijverwanten, die zijne bijzonderste goederen erfden. Zijne oudste zuster, Maria, verhief den 12ⁿ Dec. 1653 't kasteel Muggenberg met de jurisdictie er van, de *Wyngaert-velden* en drie weiden bij de Nethe, en den 15ⁿ der volgende maand, de voogdij van Duffel.

(*Wordt voortgezet*).

(1) *Cour féodale de Malines*, reg, n. 10, bl. 116 ; n. 11, bl. 42, en n. 14, bl. 43.

GESCHIEDKUNDIGE BIJDRAGEN

OVER DE

VOOGDIJ VAN MOLLE.

(Vervolg, zie bladz. 320.)

1886 juli 19, plaatste J. Rhynsbergen, uit St. Lenaart bij Brecht, zes bliksemafleiders op de kerk en abdij.

1887 mei 9, BRAND. Er ontstond een groote brand, die over de dennenbosschen en heiden van den graaf van Vlaanderen voortwoelend, door den wind heviger aangeblazen werd, zoodat blusschen weldra onmogelijk scheen. Toch deed de menigte volks, door het brandgeklep der abdijkerk naar de onheilplaats geroepen, zijn best en trotseerde alle gevaren, alhoewel men nu eens door den verstikkenden rook ter neergeslagen werd, dan weer over den smeulenden grond, tusschen brandende struiken en boomen, eenen uitweg zoeken moest. Toen de vuurzee ruim twee uren voortgerold had, lag een uitgestrekt terrein van den graaf onder assche.

De wrattige vlammen ontstaken ook op menige plaatsen de gemeenteheide van Bladel en liepen voort tot Happert, enz. Zoover het oog reikte, zag men hier een zwaren rook, ginder torenhooge vlammen. Tegen het middaguur was de brand op meer dan tien plaatsen opgestegen, zoodat een stroom van vuur over eene uitgestrektheid van bijna 2 uren alles wegnam. Ongeveer 2 uren oordeelde men met takken den brand voldoende overmeesterd te hebben, en de meeste personen keerden naar huis; maar men waande de lange vuurslang te spoedig dood; omstreeks 5 uren stak zij het hoofd weer boven de bosschen van den graaf

uit. Op het noodsein snelden de afgematte lieden weer naar de ramp. Smeulende gloed was opnieuw ontvonkt en zoozeer opgestegen, dat in een oogenblik schoone bosschen in lichtelaaie vlammen opgingen. Opzichters van het goed, gendarmes van Arendonck, maréchausseés van Bladel, enz., waren wel ter plaatse om het volk aan te wakkeren, maar het vuur, door een sterken wind voortgestuwd, verijdelde schier alle werkzaamheid. Eerst om 7 uren was de ramp geëindigd, wiens oorzaak ons onbekend is. Men rekent dat ongeveer 400 hektaren bosschen en heide, deels op Belgisch, deels op Nederlandsch grondgebied, plat geblakerd lagen.

Menige konijnen en hazen verlieten op halfverbrande pooten en met verschroeide haren hun schuiloord; andere vond men heel of half op den blakenden bodem gebraden. Vele blusschers keerden huiswaarts op halve en heel verbrande zolen, en het witte kleed der reguliere kanunniken van Postel geleek wel op eene landkaart, waarover de verkoolde takken en struiken, in alle richtingen, lijnen hadden getrokken.

1888 mei 12. Wilde varkens. Eenige weken geleden, schrijft de *Gazet van Molle* meldde men ons, dat te Postel geen wilde varkens meer waren; doch wij hebben dezer dagen wederom op verschillende plaatsen sporen van die schadeveroorzakende dieren gezien op het welige korenland en zelfs in de nabijheid der huizen. Die zwijnen hebben hunne schuilplaats tusschen Postel en Reusel. De landlieden, welke in dezen omtrek bouwland bezitten, zijn zeer te beklagen, want zij zien somtijds op één nacht een groot gedeelte hunner gronden omgewroet en alzoo hunnen arbeid en zaaigraan verwoest. Zoolang er geene algemeene jacht op die dieven ingericht wordt, zal men van deze plaag niet bevrijdworden.

1888 juli 11. Smokkelhandel. Eene bende van 20 smokkelaars in tabak viel in handen der douaniers. Er werd vreeselijk gevochten en slechts één smokkelaar kon men gevangen nemen.

1889 april 9. Wildzwijn geschoten door baron Karel de Broqueville-d'Huart; het dier woog 92 kilos.

1890 februari 12. Grafkelder. Bij eene herstelling van den vloer des presbyteriums, werd de grafkelder geopend. De lijken

der abten H. J Calis † 1757, A. van Breugel † 1760 en J. Peeters † 1787 hingen nog te zamen met de beenderen; de kleeren waren meestal ongeschonden. Hiervan eene breedvoerigere beschrijving in ons *Postel's biographisch Woordenboek.*

1890 mei. VOSSEN. Er werden te Postel negentien levende vossen gevangen. Afgeknabbelde kiekenpootjes en konijnengeraamten hadden de aanwezigheid van die dieren verraden. In deze maand werden er 1632 konijnen en hazen geschoten.

1890 october 20, overlijdt de prelaat Jacobus de Kort, oud bijna 72 jaren, na een langdurige ziekte en bediend van de laatste Sakramenten. De religieuzen kiezen 28 october 1890 H. J. Herstraets tot Prelaat, die 25 november door den bisschop Anthonis gemijterd is; bij die gelegenheid kreeg elke inwoner van Postel, klein en groot, een tarwebrood met koffie. De kerk en refter waren toen prachtig versierd.

1890 december 2, werd de prior J. T. Welvaarts werkend lid der societeit van Oudheidkunde van Brussel benoemd.

X.

PAROCHIE MILLEGEM.

In oude oorkonden ziet men Millighem, Milligem, Millinghem, Milleghem en Millegem geschreven; de laatste schrijfwijze volgen wij.

Aangaande de afleiding wete men, dat *mill* in 't engelsch *molen* (1) beteekent; *mill* beteekent ook grens; dit gehucht ligt op de grens van Molle. De woorden *en, em, hem, heim* beduiden eene woning of huis, dus letterlijk molen- of grenshuis; of volgens den latijnschen schrijver J. B. Gramaye (2). Milo's woon : Millegem Milonis domicilium. Millegem heeft oudtijds deel uitgemaakt van de heerlijkheid Geel, en werd namens den landheer

(1) Van molen leiden eenigen Molle af; anderen denken aan molligen d. i. lossen grond, In *Ons Volksleven* 1890 *bl.* 4 lezen wij : *Gemullige eerde, gemul, gemullig* komen van *mul.* dat nu nog in de Kempen en elders zand beteekent. *Molle, moude* is een van onze oudst geboekte woorden. De West-Gotische bisschop Ulfilas gebruikt het in zijne Bijbelverklaring A. D. 311-377, en hij spelt het *mulda*, in 't Middeleeuwsch-engelsch *molde*, in 't vlaamsch *molle, molde, moude*. Kramers zelve heeft *moulde* voor *terre fine*.

(2) *Antiquitates Belgicae*, lib. II, cap. X.

door een meier bestuurd; thans is het een gehucht van Molle. Waarom het vroeger, volgens sommigen, eene volkrijke plaats schijnt geweest te zijn, is ons onbekend; doch bij de optelling in 1435 krijgt men maar 16 huizen, waarvan 2 onbelast waren; ten jare 1538 vond men zeer weinige ingezetenen en in 1668 waren er slechts 4 huizen en 14 communicanten aangeteekend, en in 1727 telde men 6 huizen.

Nicolaus Oudart (1), raadsheer van Brabant en ten jare 1577 te Brussel in de St. Gudula begraven, was heer van Millegem.

Vóór de invoering der hierarchie (gedaan bij pauselijke bulle van 11 maart 1566) behoorde Millegem tot het dekenaat Beeringen in het prinsbisdom Luik; het werd in 1560 door den kerkvoogd Sonnius bij het nieuw opgerichte dekenaat Geel ingedeeld en bleef tot 1731 aan het oude bisdom 's-Hertogenbosch onderhoorig. De moeilijkheden echter, aan 't hooge kerkelijke gezag des vikariaats van 's Bosch, bij het overlijden van den bisschop, door de Staten der Vereenigde Provincien in den weg gelegd, deden paus Clemens XII in 1731 besluiten om het dekenaat Geel met de dorpen Arendonk en Poppel, die mede onder het Oostenrijksch bestuur stonden en aan den deken van Hilvarenbeek onderhoorig waren, van het bisdom 's Bosch af te scheiden, De afgescheiden plaatsen werden niet in een ander bisdom ingelijfd, maar zijn tot 1801 door apostolische vikarissen afzonderlijk bestuurd. Sedert de openbare herstelling van den R. K. godsdienst, dien de Franschen in de vorige eeuw zoozeer aan banden hadden gelegd, behoort Millegem van 1802 onder het aartsbisdom Mechelen.

De oude parochiekerk, eene quarta capella (2), is aan de Moeder Gods en aan de H. Odrada toegewijd (3), doch thans vereert men de H. Odrada alleen als beschermheilige. Die ver-

(1) I. Th. de Raadt. *Quelques observations sur N. Oudart et son Jeton.*

(2) Vroeger waren de kerken ingedeeld in *matrix*, bl. 15, in *filia*, deze heette ook *media ecclesia* of filiaalkerk; in *appendix*, *annexa* of *quarta capella*. Voor de *appendix* benoemde de deken den pastoor, rector en beneficiaat, in de bij de kerkvisitatie 1/4 der schatting en bezat er het recht van het rood zegel. d. i. zekere dispensatiën in de roepen des huwelijks, die met een rood zegel gesterkt werden.

(3) Millegem etiam curialem habet, sed Deiparæ et Odradæ virginis nostratis titulo dedicatum, ab eaque vivente olim frequentatam. *Gramaye* voornoemd.

maarde Heilige, in het nabijliggend Balen ter plaatse *Scapis* nu *Scheps*, geboren, kwam meermaals naar Millegem ter kerke, en men wijst in die plaats nog op een heilig putje, dat door de gebeden der H. Odrada ontstaan is en van welk water door de bedevaarders een eerbiedig gebruik gemaakt wordt ter genezing van oogziekten. Met het feest der H. Odrada en de twee volgende dagen komt er veel volk te Millegem; op den eersten dag geschiedt, na de hoogmis, de processie, om 3 1/2 het lot; op de twee andere dagen om 8 ure plechtige mis.

Wat de altaren in deze kerk betreft, wordt het kosterschap vermeld, waaraan geen vaste inkomsten verbonden waren. Door drie fondatiën waren wekelijks vier missen voorgeschreven, doch hiervan worden geen renten aangegeven.

Het begevingsrecht dezer succursale (1) kerk berustte bij den landheer van Geel, totdat Jan IV baron van Merode, op de bede van Clemens Crabeels bisschop van 's Bosch, dit recht 25 augustus 1588 aan het kapittel van Geel afstond; het kapittel behield tot 1618 dit recht. Die inlijving had ten gevolge dat de kapittelheeren dikwijls zelf de herderlijke bediening dààr en ook te Belle gingen verrichten, waardoor de plechtigheden in St. Dimphna niet geregeld konden geschieden.

Tijdens de fransche omwenteling werden de kerkelijke goederen in beslag genomen, en 8 mei 1799 wendde men bij gebrek aan koopers, vergeefsche moeite aan om de woning des pastoors te gelde te maken.

Sedert 1858 verheugen zich deze Katholieken over het bezit eener fraaie kerk, in romaanschen stijl gebouwd. Het vroeger gebouw was allerkleinst en zeer behoeftig. In 1727 sprak men van een houten monstrans.

PASTOORS VAN MILLEGEM.

Daar het juiste tijdstip van den duur der herderlijke bedieningen niet kan opgegeven worden, zijn de jaren medegedeeld waarin die priesters als pastoor voorkomen.

1462 en 1479 JOANNES VERBRUGGEN.

(1) Bij de parochie-indeeling, in 't begin dezer eeuw, werd ten minste één parochie in elk vredegerecht opgericht; hulpkerken of succursalen zijn volgens behoefte ingesteld.

1522 JOANNES WILBORTS.

1529 en 1530 HENRICUS VAN DEN BRANDE.

1534 en 1537 GULIELMUS HOLLANDERS. Hij was in 1526 kapelaan ten kasteele te Westerloo bij Jan van Merode, in 1531 beneficiant van de fondatie des pastoors Gosuinus (1357) in het Gasthuis te Geel; in een testament van Jan van Merode en Anna Ghistelle (1534) heet hij hofkapelaan; was in 15... kapelaan in St. Amandus te Geel, werd in 1534 pastoor, in 1537 vikaris in de St. Dimphnakerk, in 1539 rentmeester der vikarissen; hij schijnt in 1545 zijne prebende verlaten te hebben, doch wordt in de rekening van 1550 en 72 weer vermeld, in 1564 tot kanonik des kapittels benoemd en overlijdt 1 februari 1572 ten huize *Den Dul* te Geel.

1553 JASPAR THEEUS.

1574 en 88 NICOLAUS HERMANS. Hij draagt den naam Hermans naar zijnen vader Herman van de Waeter; hij werd in 1570 kapitteldeken te Geel.

15... NICOLAUS VAN DEN HOUTE schijnt eenigen tijd pastoor geweest te zijn.

1588-1608 JOANNES LAENEN. Hij werd in 1606 pastoor te Belle. Sedert 1579 kanonik van St. Dimphna, bediende hij tevens de kerk van Millegem, waar hij op de zon- en feestdagen mis las en preekte. De ongeregeldheid, waarover Joannes Tsiongen, pastoor van Geel, klaagt, was een gevolg van de inlijving der kerken van Millegem en Belle bij het kapittel van St. Dimphna. Laenen legde als pastoor, gedurende het woeden der pest te Millegem, veel ijver aan den dag, aanvaardde in 1606 de parochie Belle, doch bleef gedurende twee jaren ook de parochianen van Millegem verzorgen; hij verliet 26 december 1614 te Belle het tranendal.

1608-21 JOANNES CORNELIS CROMPFLIET. Hij kreeg 23 juni 1607 eene prebende in het kapittel te Geel en was tot 1614 kanonik. Omstreeks 1621 trad hij het huis der eeuwigheid binnen.

1621-24 MATHEUS VERWIMP. Zijne voordracht geschiedde 18 juni 1621 door den graaf Hendrik van den Bergh, heer van Hedel, als voogd zijner nicht gravin van den Bergh. De pastoor eindigde 24 november 1624 zijn aardsche loopbaan.

1624-29 THOMAS RUTS. Geboren te Geel en aldaar 28 febru-

ari 1629 overleden, werd hij in de St. Amanduskerk vóór het altaar, *Nood Gods* geheeten, begraven waar men op de zerk dit inschrift leest :

IN DOMINO CONFIDO
HIER IS BEGRAVEN HEER EN MEESTER
THOMAS RUTS
PASTOOR VAN MILLEGHEM IN ZIJN LEVEN,
STERFT INT JAER 1629 DEN 28 DACH FEBRUARY.

1629-47 JOANNES Tassé S. T. B. F. Hij kreeg 7 maart 1629 van den heer van Geel zijne collatie en stierf 29 december 1647.

1648-65 ADRIANUS ook ADAM VERSCHUEREN, Geelenaar. Hij overlijdt 15 november 1665 te Geel en wordt in de parochiekerk begraven.

1665-98 GULIELMUS LAUWEN. Te Geel 24 Januari 1623 geboren uit Antonius en Elisabeth Bertels, wordt in 1651 priester te Geel, in 1665 pastoor te Millegem, ten jare 1660 tevens kanonik van St. Dimphna tot 1662; in dit jaar verliet hij Geel en nam weldra zijn intrek bij de karmelitessen te Molle, omdat Millegem geene pastorij had; dit klooster was ruim een kwartier van zijne parochie verwijderd. Na den dood van den apostolischen vikaris Joannes Hubens (bl. 25), volgde Lauwen hem op, ten jare 1677, als landdeken van het distrikt Geel en officiaal des bisdoms 's Hertogenbosch, gelijk een geschilderd raam in de kapel van Ezaart (Molle) op den officiaal Lauwen wijst (1). De eerbiedwaardige priester staakte om hoogen leeftijd in 1698 de bediening te Millegem, doch bleef tot zijnen dood de waardigheid van deken en officiaal bekleeden, en stierf 12 mei 1700 in voornoemd klooster, waar hij ook begraven werd. Het doodregister meldt :

Obiit 12 maii 1700 reverendus et amplmus dnus Gulielmus Lauwen, dum viveret pastor in Millegem, districtus Gelensis archipresbyter, diœcesis Sylvæducensis officialis, sepultus 15 maii in monasterio carmelitissarum Molensium, ejus hic (in Millegem) exequiæ celebratæ sunt vigesima maii.

1698-1733 PETRUS GERARDI (2), Antwerpenaar. Hij kreeg 6

---

(1) Coppens I. 162 dwaalt met Christianus Mullers in 1677 als officiaal te laten optreden.

(2) Gerardi, filius Gerardi d. i. de zoon van Gerardus, hierom heet hij ook Geraerts teweten Geraerts(oon).

augustus 1700 van den vikaris Steyart de aanstelling toen zijn voorzaat overleden was, waarschijnlijk was hij eerst coadjutor van G. Lauwen. Terwijl de vorige pastoors, uit gemis van een herderlijke woning, te Geel verbleven, vestigde Gerardi zich te Millegem en bouwde er in 1700 eene pastorij voor 1000 gulden. Deze pastoor is van Jansenisme niet vrij te pleiten, hij verliet dan ook in 1733 de herderlijke zorg in den ouderdom van 79 jaren. Hij had 's nachts in stilte de zuster van Paridanus, welke abt van Vlierbeek bij Leuven als Jansenist stierf, in de sacristij van Millegem's kerk laten begraven. Nauwelijks werd dit feit ruchtbaar of men deed het lijk opdelven en in den tuin van den pastoor tegen de wallen ter aarde bestellen. De verdere levensloop des pastoors is ons onbekend.

1733-84 NICOLAUS EGIDIUS ANDRIESSENS, Antwerpenaar. Tijdens zijne benoeming bezat hij het beneficie van het H. Kruis, van den H. Geest en van O.-L.-Vrouw in de St Amanduskerk, en bleef daarvan als pastoor nog vele jaren de bezitter. Hij vergrootte de pastorij met eene kamer voor 300 gulden. De hoogbejaarde priester bereikte 9 april 1784 den eindpaal van zijn langen levensloop. Zijn grafschrift luidt :

D. O. M.
HIER LIGT BEGRAVEN
DEN EERW. HEER NICOLAUS ÆGIDIUS ANDRIESSENS,
PASTOR VAN MILLEGHEM OMTRENT 50 JAREN,
OUD ZIJNDE 84 JAREN.
R. I. P.

1784-1815. CAROLUS JOSEPHUS DE WILDE, van Turnhout. Na 30 juni 1784 benoemd te zijn, werd hij door den deken Cornelius van Dongen als pastoor te Molle ingeleid. Hij bezat sedert 1794 het beneficie van O.-L.-Vrouw in 't gasthuis te Meerhout, en stierf 11 september (volgens anderen 11 december) 1815 een plotselingen dood en werd te Millegem door den deken Joannes Franciscus Tubbax begraven.

In de Hss van Molle is aangeteekend : In 1788 een silvere doosken oft vaetjen van ons kerkegelt gekogt ende gegeven aen de kerk van Millegem, opdie conditie om daermede onze siekenen daer in de ronde te berechten, als wij het goet vinden ons Heer daer te halen. C. van Dongen, landdeken en pastor.

1816-53. PETRUS FRANCISCUS VAN DINGENEN, van Westmeerbeek. Ook deze pastoor heeft voornoemd beneficie te Meerhout gehad. De parochie werd in 1817 voor het tijdelijke onder Molle geplaatst, welke gemeente in 1846 en 1847 eene school tegenover de kerk bouwde. De herder overleed 24 november 1853 na eene lange ziekte.

1854-74. JOANNES CORNELIUS ROEFS, uit Gierle. Hij werd in 1835 kapelaan te Neerokkerzeel, 16 maart 1854 tot pastoor benoemd en 22 november 1874 uit het getal der stervelingen weggenomen.

1874-75. ALBERTUS VAN DER MEULEN, reguliere kanonik der abdij van Postel, hielp gedurende de ziekte des pastoors, van 1 juli 1872 tot 3 mei 75 de herderlijke bediening uitoefenen.

1875. FRANCISCUS DECKERS. Geboren 17 juli 1834 te Tielen, priester gewijd 17 december 59 te Mechelen, 27 maart 60 kapelaan te Nieuwrode (Aarschot), daarna te Scherpenheuvel, 26 april 75 tot pastoor van Millegem benoemd en 30 april van dat jaar ingeleid.

Hiermede eindigen wij de derde parochie onder Molle om met die van Achterbosch te beginnen.

XI.

PAROCHIE ACHTERBOSCH.

Bij den eersten oogslag op de ligging en den toestand dezer plaats, begrijpt men de afleiding van haren naam. Nog nu ligt Achterbosch grootendeels *achter bosschen*.

De vorige kapel dagteekende van 't begin der XVIIe eeuw. Het gebouw is van oudsher aan de H. Apollonia toegewijd; naar de restende rekenboeken wordt er die maagd en martelares reeds lang aangeroepen vooral tegen tandpijn. Reeds in 1678 schrijft Le Roy : sacellum Apolloniæ a procul advenis visitari solitum. Toen bezochten reeds van verre vreemdelingen deze kapel. Nog ten huidigen dage komt men, gedurende het geheele jaar van heinde en verre, om de machtige voorspraak der martelares te verkrijgen; maar het is vooral 9 februari, den feestdag der Heilige, dat een groote schare volks hier vergadert; ook gedurende de zeven

volgende dagen snelt een biddende menigte herwaarts. Met welke plechtigheid twee begankenissen (bedevaarten) gevierd worden, meldt het volgende plakkaat van 1891 :

PLECHTIGE BEGANKENIS NAAR DE
H. APOLLONIA MAAGD EN MARTELARES,
bijzondere patrones tegen de pijn der tanden,
wier reliquiën vereerd worden in de kerk van
Achterbosch onder Moll op haren feestdag,
9 februari, met zeven volgende dagen, en verder gedurende
het jaar.

Op den feestdag der H. Apollonia, 9 februari, zal de 1ste mis geschieden om 6 1/2,

de 2e om 8 ure en

de 3e, de hoogmis, waaronder preek, om 10 uren.

Gedurende het octaaf zal de mis om 8 1/2 geschieden, des zondags onder het octaaf de 1e mis om 7 en de hoogmis om 9 1/2.

Tweede begankenis naar de H. Apollonia den zondag na den 15 october. Dan geschiedt de plechtige processie naar de nieuwe kapel van de H. Apollonia.

De 1e mis geschiedt om 7 uren,

de hoogmis om 9 1/2. Na elken dienst worden de reliquiën der H. Apollonia vereerd. Alles tot meerdere eer van God en de H. Apollonia.

Tot hiertoe voornoemd plakkaat, metende in druk 55 × 35 cm.; het wordt jaarlijks naar de omliggende parochiën gezonden en er in de kerken aangeplakt.

Geschiedschrijvers hebben gemeld, dat de reliquiën der H. Apollonia in den successie-oorlog (1702-1712) verloren zijn gegaan, toch is men sedert lang in 't bezit van overblijfselen dezer maagd.

De kapel van de XVIIe eeuw werd in 1862 afgebroken en door eene grootere vervangen, die reeds in 1863 voltrokken is. Een zware ramp trof 15 april 1876 dit gebouw en zoo·

(1) In zijn *Notitia Marchionatus Sacri Rom. Imperii sive agri Antverpiensis* lib. V. En vóór dezen schrijver vinden wij die woorden bij Gramaye in *Antverpia* lib IV, cap. VI.

vele huizen van Achterbosch. In het midden van het gehucht ontstond toen brand die door een hevigen wind zoozeer aangeblazen werd, dat in weinige uren 21 huizen met schuren en stallen de prooi der vlammen werden. Onder die huizen telde men ook de pastorij. Dit treurig feit had plaats daags na Paschen; nooit werd er droeviger Paaschfeest gevierd, hoorden wij dikwijls die inwoners zeggen. Door die ramp zijn ook vele registers, aanteekeningen en andere handschriften vergaan, zoodat ons slechts weinige bijzonderheden uit Achterbosch bekend zijn geworden.

DIENSTDOENDE GEESTELIJKEN.

De volgende priesters zijn te Achterbosch werkzaam geweest. Deze onvolledige lijst deelt de geestelijken mede in het jaar waarin zij voorkomen, zonder den duur van hun verblijf te kunnen opgeven.

1805. Kroonaerts; hij overleed omstreeks dat jaar.

1808 Pater Loekx; in dat jaar werd hij pastoor te Kwamechelen.

1813 overleed pater Weekx.

1816 Helsen omstreeks dien tijd, daarna priester te Antwerpen.

1818 Nitsen, *vroeger* aalmoezenier.

1820 Verstappen, daarna kapelaan te Oosterloo.

1825 De l'Arbre,

Hollands.

Daels, daarna kapelaan te Oosterloo 1828.

1832 De Villers.

1835 Laremans.

Huypens, overlijdt in 1864 te Diest.

Theeuws, overlijdt te Meerhout.

Van Eyck, kapelaan te Antwerpen.

1850-55 Petrus-Antonius Verrees, geboren 2 dec. 1824 te Molle, priester gewijd 22 december 49 te Mechelen; kapelaan 5 augustus 50 te Bergh in dat jaar te Achterbosch, in 1855 kapelaan te Hersselt, toen te Oosterloo en sedert 23 december 1872 pastoor te Desschel.

1855-65 LIVINUS VAN OSTADE, geboren 15 maart 1819 te Turnhout, gewijd 20 dec. 45 te Mechelen, kapelaan te Leest 31 dec. 45, en 55 te Achterbosch en 22 sept. 1865 pastoor te Viersel.

1866 jan. 3-1881 MARTINUS KESTERS, geboren 30 maart 1833 te Schooten, 19 dec. 57 te Mechelen gewijd, 15 oct. 58 kapelaan te Kalmpthout, daarna te Achterbosch en 24 juni 1881 pastoor te Achterbroek (Calmpthout).

1881 juli 7-86 FRANCISCUS LUDOVICUS VAN CANT. Geboren 29 november 1849 te Pulle (Bouwel), werd hij 19 december 74 te Mechelen priester gewijd, 23 januari 75 kapelaan te St-Geneste-Rode, onder-aalmoezenier op de Kolonie te Merxplas, tot 86 te Achterbosch, 22 juli 87 kapelaan op het Begijnhof te Lier.

1886-87 door de reguliere kanoniken der Norbertijnen van de abdij Postel. Die waren er van den Zaterdag tot aan den Maandag werkzaam, totdat

1887 februari 16 EDUARDUS FRANCISCUS MOORKENS benoemd. Hij werd den 12 september 1849 te Herentals geboren, 20 december 73 te Mechelen gewijd, 27 januari 74 kapelaan te Liedekerke, 14 december 1876 tot 16 februari 1887 bestuurder van de Franciscanessen te Retie.

(Wordt voortgezet).

Santhoven, Norderwijk, Wesemael, Ranst, enz.

Ghetuijgenisse

geschiedt voor die weth van Santhoven, raekende het maegschap van Berchem, van Ranst ende van Lijere; anno 1466, 6. dach van April.

ondt ende kennelijck sij eeneniegelijcke met dese tegenwoordighe letteren ende sunderlinge de Edele, Eerbaeren, wijse ende voorsienighe heeren Burgemeesteren, Schepenen ende Raede der stadt van Antwerpen, hoe dat wij Jan van Wesenbeke, schouteijt, Claes van de Werve, Riddere, Henrik Bloeck ende Anthonijs van den Broecke, manne ende wijsers in de hove van Santhoven, certificeren voor de gerechte waerheijt, dat ter liefde van uwe lieve heeren, ende ter begeerte heer Jans van Berchem, Ridders, op te dach van heden voor ons ende meer mannen van der vierscaere tot Santhoven comen sijn Wouter (1) ende Anthonijs van Liere, gebrueder (2), tuijchden ende namen op huer eede, die sij lest gedaen hadden, dat sij anders niet hebben hooren seggen oft anders noet geweten en hebben, dan dat sij ende de gebrueders van Berchem altijt goede maegen gheweest hebben, ende houden noch voor guede maesschap, mer sij en wisten niet te rekene, hoe nae dat dij maechscap was. Item noch quamen mede voor ons Schouteth ende mannen voorscr. drije guede oude wettige mannen nae staet der heijliger kercke, te wetene Jan Raet, out ontrent LXXX jaeren, Henrick van Beijdeghem, oudt ontrent LXXXII jaeren, ende

---

(1) Hij was heer van Norderwijk sedert 1456.

(2) Zonen van Jan van Lier, heer van Norderwijk, en Margareta de Blondel.

Wouter van Mal, oudt ontrent LXXXV jaeren, zworen lieflijck ende de heijlige met gestaefde eede, voor mij Jaene van Wesenbeke, Schoutheijt voorscr., tuijghden ende naemen op te selve eede die sij deden, dat hen wel ghedenckt ende wel voerstaet, dat vrouwe IJde van Berchem, vrouwe van Wesemaele, wijlen, wonde tot Ranst, ende dat daer doen tot huer plagen te comen heer Willem van Berchem, heer Adam van Berchem ende heer Wouter van Liere, Ridderen, hielden ende deden daer malcanderen groote maechschap ende hieten malcanderen nichte ende neve, ende, nae dat sij hebben hoeren seggen, soe waere heer Wouter van Liere, Ridder (1), wettighe sone vrouwe IJde van Berchem, vrouwe van Wesemale voorscr., ende vader Jan van Lijere nae staet der heijlige kercke. Item noch tuijchden deselve ende namen op huer eede, die sij gedaen hadden, dat sij wel hebben hooren seggen, dat wijlen waeren drije gebrueders van Berchem, daer af dat heer Costen van Berchem ende vrouwe IJde van Berchem, sijn suster, vrouwe van Wesemale, comen waeren van den eene broeder, ende dat heer Willem van Berchem ende heer Adam van Berchem comen waeren van den ouden broeder, ende dat heer Henrick van Ranst ende Costen van Ranst comen waeren van den derden broeder met meer broeders, die sie noch hadden, die dese guede mannen voorscr. niet en kenden. Item noch tuijchden die selve guede mannen voorscr. ende namen op huer eede, die sij gedaen hadden, dat hen wel voorstaet ende gedenckt, dat vrouwe IJde van Berchem, vrouwe van Wesemale voorscr., ende heer Wouter van Liere, huer sone, bijde storven ende aflijvich waerden binnen een jaer ende dat heer Wouter van Lijere voorscr. voor ende eer sterff eer vrouwe IJde, sijn moeder, ende dat doen de groet Jan van Berchem, nu heer Jans vader van Berchem, waeren Ridders, nae staet der heijlige kercke, ende heer Wouter van Wijnghe momboers waeren, als naeste maegen ende vrinden van Jan van Liere, zaliger gedachte, ende dat sij anders niet geweeten en hebben oft anders niet en hebben hooren seggen, dan dat Jan van Liere was wettige sone heer Wouters van Lijere, ende dat heer Willem van Lijere, Riddere, nu en was wettige sone Jans van Lijere, nae staet der heijliger kercke. Item noch

(1) Hij was ook heer van Norderwijk.

tuijgden die selve ende namen op huer eede, die sij gedaen hadden, dat hen wel voorstaet ende gedenckt, dat die hove tot Ranst, daer heer Willem van Liere, Riddere, nu erffrente op vercocht heeft, daer de questie nu ome is, dat daer op die hove over LXX jaer een op plach te woonen, als laet geheeten Claus van Thijenen, ende dat vrouwe IJde van Berchem, vrouwe van Wesemale voorscr., dese selve erfrente voorscr. daerop hief, ende daer naer Jan van Lijere, want heer Wouter van Lijere, sijn vader eer doot was, ende dat sij noijt anders en hoorden seggen, oft oock noijt anders niet en wisten dan dese selve erfrente voorscr. comen sijn van gerechte gebuerte van dije van Berchem van boven neder. Item noch tuijchden dieselve ende naemen opte selve eede, die sij gedaen hadden, dat de vrouwe van Witham waere een wettige dochter heer Costen van Berchem, der voorscr. vrouwe IJde broeder nae staet der heijliger kercken, ende waes oems dochter heer Wouters van Lijere, ende stierf sonder wettige gebuerte van huere lieve blivende, ende dat doen den heer van Wijtham alle huer guede aenslaen woude, ende dat doen Jan van Berchem, des voorscr. heeren Jans van Berchem, Ridders, vader, ende heer Wouter van Winghe die guede beschudden metten rechte tot behoef Jans van Lijere, als naeste maghe ende momboirs van Jane van Lijere, heer Willems vader van Lijere was, ende dat sij wel hadden hooren seggen, oft oick anders niet en wisten dan oft Jan van Lijere, den voirscr. heer Willems van Lijere vader, gestorven hadde sonder wettige gebuerte van sijne lieve achter te laeten, dat dan heer Willems naevolgers van Bergchem, heer Adam naevolgers van Berchem ende heer Hendricx ende Costens van Ranst naevolgers in dijen tijde des voorscr. Jans van Lijere guede gedeilt souden hebben als naiste oir ende erffgenamen. Item noch tuijchden die selve ende namen op huer eede, die sij gedaen hadden, dat sij niet en wisten ofte oick noijt en hadden hooren seggen dat vrouwe IJde van Berchem, vrouwe van Wesemale voorscr., oft heer Wouter van Lijere ofte Jan van Lijere oijt eenige erfguede tot Ranst hieffen, die comen waeren van de gebuerte van Sompeke. Item noch tuijchden die selve guede mannen voorscr. ende namen opt eede, die sij gedaen hadden, dat sij anders niet en wisten, dan dat Jan van

Berchem was vader van heer Jan van Berchem, Riddere, voorscr. ende dat heer Adam van Berchem was oudt oom van heer Jan van Berchem, Ridder, voorscr., nae staet der heijlige kercke. Ende want goddelijck ende redelijck is der waerheijt getuijch te draegen, zunderlinghe als men des versocht wort, ende want wij Schoutheit ende mannen voorscr. hier in volder vierschaere tot Santhoven bij, mede ende overgeweest hebben, daer dese voorscr. goede mannen dese poncten voorscr. getuijght hebben in de maniere voren verclaert, soo hebben wij schoutheit ende mannen voorscreven onse propre zegelen hier onder aen laeten hangen in getuijge der waerheijt in de jaer ons heeren als men schreef M.CCCC. ende sessentsestich, sesse daghe in de maendt van Aprile. Was onderteeckent : J. Pijnaerten, ende was ghescreven in parquement, met vier segelen daer aen hangende in dobbel steerte, drij in groenen wasse ende eenen in rooden wasse. Onder stondt geschreven : Concordantiam attestor, ende was onderteeckent : Franciscus Aertssens, notarius, 1671.

Ceste copie collationnée à la copie authentique comme dessus y est trouvée concorder par moy soubsigné secrétaire ordinaire du Roy en son Grand Conseil. *De Villers.*

Dit stuk is getrokken uit een handschrift dat van 1670 tot 1673, werd gevormd door Willem van Halmale, lid van den Grooten Raad van Mechelen, heer van l'Espine en eigenaar van 't kasteel van Bosschensteijn te Broechem. Dat schrift werd mij beleefdelijk medegedeeld door den heer ridder de Neufforge, wien het vroeger toebehoorde. Het handschrift is in Mei 1890 met de andere boeken en handschriften der familie de Neufforge verkocht geworden. In den catologus komt het voor onder n[r] 1195.

In eene studie over Norderwijk die ik gereed maak zal ik over de personen van wie in bovenstaande oorkonde gewag wordt gemaakt, eenige meer volledige inlichtingen mededeelen.

J. THEOD. DE RAADT.

De Heerlijkheden van het land van Mechelen

DUFFEL, GHEEL EN HUNNE HEEREN

DOOR

J.-THEOD. DE RAADT

(Vervolg, zie bladz. 340).

Graaf Maximiliaan-Anton van Merode-Assesse verhief den 29ⁿ November 1653 de baronie van Duffel, de heerlijkheid van het land van Duffel, 't kasteel Roijenberg en vijf kleine leenen onder Duffel, de goederen van Deynze en, den 19ⁿ December, de baronie van Leefdael. Den 23ⁿ dier maand verkreeg Ferdinand-Maximiliaan, baron van Merode en Jehay, zekere leenen welke Maria van Merode had verheven en *zeker deel inde baronnie ende lande van Duffel, beginnende van de burgge van Duffel, tusschen de riviere de Nethe ende de herbaen van Lier* (1).

* * *

Maximiliaan-Antoon, graaf van Merode-Assesse, de nieuwe heer van Duffel, was zoon van Philip, heer van Ham-sur-Heure, voogd van Fosses, enz. (jongeren zoon van Jan IV en Margareta van Pallant), en van Anna van Merode-Houffalize-Montfort. Door zijne vrouw, Anna-Francisca-Hubertina de Carondelet, werd hij burggraaf van Wauvremont. Den 23ⁿ Februari 1666 won hij zijn proces

(1) *Cour féodale de Malines*, reg. n. 10, bl. 169 en 173; *Cour féodale de Brabant*, reg. nʳ 375, bl. 128 en 129.

met den baron van Jehay (1); bijgevolg verhief hij den 4n September andermaal de betwiste goederen. Van haren kant liet Maria van Merode zich overhalen tot eene schikking in der minne en, den 3n Juni 1655, droeg zij met hare zuster Agnes aan A.-F.-H. de Carondelet, echtgenoote van *Maximiliaan, vrij baron en graaf van Merode, markgraaf van Deynze,* al hare rechten over welke den 19n Januari 1571 bij de deeling met Jan IV van Merode, Maximiliaan's grootvader, aan Willem IV, voogd van Duffel en heer van Muggenberg, waren toegekend. Door dezen afstand waren al de leenen der familie te Duffel onder een zelfden heer vereenigd (2).

Maximiliaan verkocht Leefdael aan Jor Philips Jozef Helman, schepen van Antwerpen, en loste verscheidene hypotheken die op Duffel rustten. Hij gaf o. a. aan Peter de la Motte, heer van Laverines, burgemeester en schepen van het land en het Vrije van Brugge, een kapitaal van 2016 gl. weer. Helman betaalde hem op den prijs van Leefdael 1600 gulden. Beiden vergoedden Jor Antoon-Ferdinand van Brouchoven, heer van Riethoven, eersten thesaurier der stad Brussel (3), en ridder Jacob de Caluart, heer van Buysermaten, erfgenaam van den hooger gemelden Jacob de Caluart, voor de hypotheek van dezen laatste (1664).

Den 22n Maart 1667, ontving Maximilaan voor zijne vrouw de heerlijkheid Crupet. Zijn wapen was : gevierendeeld, 1 en 4 Merode, 2 Houffalize, 3 Montfort, met een hartschild van Edingen;

(1) Den 9n December 1653, verhief Ferdinand, baron van Merode-Jehay, voogd der stad en van het kasteel van Hoei, de voogdij van Duffel; den 27n November 1654 verklaarde hij voor 't leenhof van Brabant, dat die leenheffing was geschied uit zijnen naam en uit dien van zijnen neef, Ferdinand van Merode, graaf van Groesbeek, zoon zijns broeders Jan († 4 Juli 1647), baron van Merode-Jehay, graaf van Groesbeek, respectievelijk voor diengene hunner wien 't fideicommis zou worden toegekend (reg. nr 375, bl. 127).

(2) *Cour féodale de Malines*, reg. nr 11, bl. 12, en nr 13, bl. 101.

(3) Niettemin spande Antoon-Ferdinand van Brouchoven, baron van Putte, tegen de markgravin-douairiere van Deijnze een proces in. Het vonnis werd uitgesproken den 14n Juli 1665. Den 22n Augusti sloten partijen eene overeenkomst; doch er ontstond later een nieuw geding. Den 5n Mei 1699 sloten Maximiliaan-Albrecht, graaf van Merode-Deynze, en Philips-Frans, graaf van Merode-Montfort, eene overeenkomst in der minne met Jan-Jacob van Brouchoven, zoon des voorgaanden, en bepaalden te zijnen voordeele, in 1703, eene rente op de tienden van Duffel. In 1711 werd die rente teniet gedaan door eene kapitale som van 130.000 gl. welke betaald werd aan Maria-Clara-Ludovica van Rietwijck, weduwe van Jan-Baptist van Brouchoven, baron van Putte.

schildhouders : twee griffioenen, houdende ieder eene banier, 1 met het wapen van Merode, 2 met dat van Berthout-Duffel.

Na zijnen dood, verkreeg Ferdinand, de oudste zoon, den 4n Juli 1671 al zijne goederen onder Duffel, en den 30n September ook de voogdij (1).

* * *

Ferdinand, vrij baron, graaf van Merode-Montfort, markgraaf van Deynze, baron van Duffel, burggraaf van Wauvremont, heer van Ham-sur-Heure, Oirschot, Rocquignies, Crupet, voogd van Fosses, Duffel, enz., was kamerheer van den keurvorst van Keulen en geheimraad van den prins-bisschop van Luik. Den 25n November 1661 trouwde hij met Maria-Celestina de Longueval, (in April 16.. geboren en den 17n Maart 1680 overleden), wier acht kwartieren wij hier laten volgen.

<table>
<tr><td>Maximilien de Longueval, baron van Vaux, † 1481 voor Doornik.</td><td>Marguerite de Lille, vrouw van Fresne, Geulesin, Haucourt, Ruaucourt, Marets, enz.</td><td>Balthazar Biglia, graaf van Sarona.</td><td>Justina Visconti, gravin van Carbonaro.</td><td>Philips de Croy, heer van Molembais, Solre-le-Château, enz., vliesridder.</td><td>Anna de Beauffort, erfdochter van Philips en Magdalena de la Marck de Lumain.</td><td>Emanuel Philibert de Lalaing, baron van Montigny, enz.</td><td>Anna de Croy, markgravin van Renty, gravin van Bourbourg.</td></tr>
<tr><td colspan="2">Charles-Bonaventura de Longueval, graaf van Bucquoy, baron van Vaux, enz. enz., oppergeneraal des Keizers in Bohemen, vliesridder.</td><td colspan="2">Magdalena Biglia, gravin van Sarona.</td><td colspan="2">Jan de Croy, graaf van Solre, baron van Molembais, heer van Condé, enz.</td><td colspan="2">Johanna de Lalaing, vrouw van Montigny, enz.</td></tr>
<tr><td colspan="4">Karel-Albert de Longueval, graaf van Bucquoy, Gratzen en Rosenberg; baron van Vaux, heer van Farciennes en Tergnies; algemeen landvoogd van Henegouw en Valencijn; generaal der artillerie, vliesridder.</td><td colspan="4">Maria Wilhelmina de Croy, trouwde 4 Februari 1634 te Condé; beleend met Farciennes den 7n Januari 1671; stierf 23 September 1676.</td></tr>
<tr><td colspan="8">Maria-Celestina de Longueval (2).</td></tr>
</table>

Door ziekte verhinderd het huwelijk van hunnen zoon bij te wonen, deden zijne ouders zich er bij vertegenwoordigen door den baron de le Pierre, kanunnik van Luik, zijnen oom. In het huwelijksverdrag belooft graaf Maximiliaan aan zijnen zoon na te laten

(1) *Cours féodales de Malines et de Brabant*, reg. nr 13, bl. 287, en nr 377, bl. 249.

(2) De zestien kwartieren dezer dame zijn : LONGUEVAL, BIGLIA, LILLE, CARBONARO, ROSEMBOS, AFFAITADI, BOURGOGNE, COPACIA ; CROY, LALAING, BEAUFFORT, CROY, LANNOY, MONTMORENCY, MARCK, RENESSE D'ELDEREN.

de goederen van Deijnze en Duffel, mitsgaders de andere eigendommen voortgekomen van Floris van Merode, als Ham sur-Heure, Rocquignies, enz. (1).

Bij testament, gedagteekend uit Bergen (Heneg.) den 28n Maart 1663, vermaakte de graaf van Bucquoi aan zijne dochter eene rente van 4000 gl. welke hij haar, onder andere ter gelegenheid van haar huwelijk, had toegezegd; en den 6n Juni 1673 erkenden graaf Ferdinand van Merode en zijne vrouw, van de moeder dezer, Maria de Croy, ontvangen te hebben de goederen die hun bij hun huwelijkscontract waren verzekerd (2).

Wij weten niet juist wanneer graaf Ferdinand gestorven is; 't was in elk geval vóór den 1n Augusti 1680. Hij overleed zonder testament (3).

* * *

Den 8n Februari en den 21n Maart 1681, deed de tweede zijner zonen, Philips-Frans-Ferdinand, graaf van Merode de baronie van Duffel en al de andere leenen aldaar verheffen. Den 18n Februari 1696, verklaarde hij voor het leenhof van Mechelen dat de tienden van Duffel, schoon hij de heffing er van in zijnen naam had gedaan, aan zijnen oudsten broeder, den markgraaf van Deynze, toebehoorden, *n'ayant ledict relieff été fait au nom dudict seigneur Philippe François, comte de Montfort, que pour evicter la commise dans le temps pour ledict Seigneur Marquis de Deynze deliberoit sil se debvoit declarer heritier simple du Seigneur Marquis de Deynze, Baron de Duffel,* hunnen vader. In die oorkonde noemt Philips-Frans-Ferdinand van Merode zich graaf van Montfort, kapitein eener compagnie kurassiers in den dienst van den hertog van Beieren, landvoogd der Nederlanden.

De graaf van Montfort werd, in 1707, door zijn huwelijk met de rijke prinses Louiza-Brigitta van Rubempré, opperjagermeester van Brabant en kreeg den titel van prins. In 1721 werd hij benoemd tot ridder van het Gulden Vlies en opperstalmeester der aartshertogin Maria-Elizabeth.

(1) *Archief van Deynze.* (Zie Van den Abeele, op. cit).

(2) Zie in het *Jahrbuch 1883 des Kais.-Kön. heraldischen Vereins* Adler *zu Wien,* een hoogst belangrijk artikel over de Longueval's; St. Bormans, op. cit.

(3) *Cour féod. de Brabant,* reg. nr 378, bl. 19.

Zijn oudste broeder, Maximiliaan-Albrecht, baron en voogd van Duffel — hij had den 1n Augusti 1680 de voogdij verheven — bepaalde met zijne vrouw, mits 13,000 gl., ten voordeele van Jor Jan-Adriaan de Witte, heer van Leverghem en Deurne, amman van Antwerpen, eene rente van 812 gl., tot verzekering waarvan zijne leengoederen in het land van Mechelen werden verpand (1).

Bij huwelijkscontract van 5 April 1687 (2) had hij tot vrouw genomen Clara-Eleonora-Albertina, Wild- en Rijngravin. Verschijnen : hoogmogende en zeer doorluchtige heer Maximiliaan-Albrecht, vrij baanderheer, graaf van Merode en Montfort, Markgraaf van Deynze, baron van Duffel, Waelhem, Sinte-Katelijne-Waver, Muggenbergh, Ter-Elst (sic), burggraaf van Wauvremont, heer van Crupet en Ham-sur-Heure, *Haut-voué et héritaire de la ville de Fosses* (sic); vergezeld van zijnen hooger gemelden broeder; en de bruid, vergezeld van hare moeder Maria-Gabrielle de *la Laing*, geboren gravin van Hoogstraten en van Renneburg, baronnes van Pecq, douairière van Karel-Florentinus, Wild- en Rijn-graaf van Salm, baron van Vinstingen, *Tournebu, van het land der Woestine,* Praet, heer van Molines, *Crocy des Essars*, Fontaine, enz., luitenant-generaal van het voetvolk der Vereenigde Provinciën (3); van Philips-Karel-Frederik Spinola, graaf van Bruay, baron van Audrie (4); van dezes echtgenoote, Albertina-Elisabeth, Wild- en Rijngravin; van Willem-Florentinus, Wild- en Rijn-graaf van Salm, en van Hendrik-Jozef-Hyacinth, jongsten broeder van de bruid, in vervanging van den oudsten broeder, Frederik-Karel, Wild- en Rijn-graaf van Salm, baron van Vinstingen, kolonel van een regiment Hoogduitsche infanterie in

(1) Reg. n° 16, zonder paginecring. Den 10n Mei 1685 had hij als baron van Duffel, aan Barbara Fabri, weduwe van den drossaard Slaets en nicht van Joost van Merode, kanunnik te Hilvarenbeek, een bosch onder Duffel ter streke *de Fransche Leije*, voor 1300 gl. verkocht De kooppenningen moesten betaald worden aan de gezusters Maria en Agnes van Merode, aan wie de Raad van Brabant, bij vonnis van 27 Maart 1659, wegens zekere goederen die Floris van Merode te haren nadeele verkocht had, eene som van 20,000 gl. had toegekend (reg. 14, bl. 141).

(2) Verleden voor den notaris van der Donck, te Antwerpen.

(3) Z. over hen J. TH. DE RAADT, *Aanteekeningen betreffende twee geslachtkundigen der XVIIe eeuw.*

(4) Zoon van Don Philips-Hippolyte Spinola en van Francisca-Conradina van Gavere, vrouw van Rixensart, en die dat goed zijner moeder verhief den 8n Maart 1655.

's Konings dienst. De bruidegom brengt al zijne goederen in. De moeder van de bruid belooft aan hare dochter een uitzet van 50,000 gl. en verbindt zich om haar na te laten de heerlijkheid Outrewasne, de pachthoeve van M(e)urchin (55 bunder), bij Sally onder de kastelrei van Rijsel, en een split dier hoeve, groot 5 bunder. De bruid zal daarenboven, indien zij erft van haren broeder, den graaf van Hoogstraten, een kapitaal van 20,000 gl. bekomen; zij ziet integendeel af van al de goederen der Salm's, ten ware zij, indien hare broeders en zusters kinderloos overleden, de eenige erfgenaam werd van haar geslacht (1).

Den 7n Februari 1689 stond Maximiliaan-Albrecht twee derden van de tienden der voogdij van Duffel af aan Walter Bals, schout van Duffel. Uit kracht eener overeenkomst, den 11n December 1698 gesloten, bepaalde hij ten voordeele van iedere zijner zusters, Maria-Celestina en Isabella-Theresia, vrouw van den markgraaf van Conflans (2), eene rente van 140 gl. op Duffel en eene andere rente van 200 op Deynze; en deze deden van alle goederen harer ouders afstand. In de overeenkomst wordt hij genoemd *mestre de camp d'un terce d'infanterie wallonne au service de Sa Majesté.*

Na den dood zijner vrouw (1700), hertrouwde graaf Maximiliaan-Albrecht, in 1705, toen maréchal-de-camp en stedevoogd van Brussel, met Maria-Magdalena, gravin van Oignies en Coupigny, dochter van graaf Cosmas-Claudius, vliesridder, mestre-de-camp generaal der legers van Karel II, en van Isabella-Theresia, prinses van Bournonville (3).

*
* *

De sterfdag van graaf Maximiliaan-Albrecht kan niet met zekerheid worden bepaald; in elk geval is hij vóór den 3n Juli 1717 overleden, want dien dag werd Jozef, graaf van Merode en van het H. R. R., markgraaf van Deynze en baron van Duffel, in

(1) *Cour féodale de Malines*, reg. 20, bl. 22; vergel. *Cour féod. de Brab.*, reg. 116, bl. 116.

(2) Karel-Emmanuel van Wattenwyl, markgraaf van Conflans en Usez, lid van den krijgsraad van Z. M., generaal en stedevoogd van Aath (reg. 17, zonder paginecring).

(3) Het huwelijkscontract werd verleden voor den notaris Colins, te Brussel, den 23 Maart 1705 (*Cour féod. de Brab.*, reg. 116, bl. 187).

't bezit gesteld der goederen van Duffel, *sonder hem in eenighe manieren te prejudicieren aen het benefitie van wylen M'her Ferdinande van Merode sijnen vader* (1). Hier zij aangemerkt dat Jozef, volgens alle geslachtlijsten, de zoon zou zijn van Maximiliaan-Albrecht en van diens eerste vrouw.

Z. Excell. Jozef of, om hem met al zijne namen te noemen, Joachim-Maximiliaan-Maria-Jozef-Hyacinth, graaf van Merode, van Montfort, markgraaf van Deynze, burggraaf van Wauvremont, baron van Duffel, Sautour, Jehay en Goidsenhoven, heer van verschillende plaatsen, trouwde achtereenvolgens met Theresia-Johanna-Catharina-Philippina, gravin van Merode, en Maria-Felicitas, gravin van Jauche (Ghete) de Mastaing (2). Hij verkocht, den 30n December 1720, de baronie van Jehay voor 50,000 kronen en 200 pistolen voor *een paar handschoenen*, aan den raadsheer Lambrecht van den Steen, heer van Saive, uit wien de graven van den Steen de Jehay zijn gesproten.

Graaf Jozef was kapitein geweest in de Waalsche lijfwacht en had Philips V gediend in den successieoorlog. Hij overleed den 29n Augustus 1740.

* * *

Den 22n der volgende maand werd zijn zoon van het eerste bed, graaf Jan-Karel-Jozef, markgraaf van Deynze, enz., in 't bezit gesteld van de 14 leenen van Duffel (3). Dat zelfde jaar verhief hij Crupet, Ham-sur-Heure en de helft van 't kasteel met de heerlijkheid van Ossogne. In 1744 en 1765 werd hij andermaal met een gedeelte van dat goed beleend en, in 1773, verhief hij de gansche heerlijkheid.

Hij trad in den echt met Maria-Carolina-Florentina-Theresia, prinses van Arenberg, dame van het Gesternt Kruis, dochter van hertog Leopold-Philips-Karel-Jozef, prins van Porcéan, Rebecque, enz., en van Maria-Louiza-Francisca Pignatelli, uit het geslacht der hertogen van Bisaccia.

(1) *Cour féodale de Malines*, reg. nr 23, bl. 69. Hier dient gezegd dat, in weerwil der verklaring van 18 Februari 1696 door Philip-Frans van Merode gedaan, Duffel nooit op den naam van zijnen oudsten broeder werd geboekt. Zou Jozef die goederen *voor den vorm* hebben verheven als erfgenaam zijns *groot*vaders Ferdinand?

(2) Dit laatste huwelijk had plaats in 1728, het contract is van den 15n Juli.

(3) *Cour féodale de Malines*, reg. 27, nr 124.

Den 22ⁿ Mei 1773, bekrachtigden Z. E. Jan-Karel-Jozef, graaf van Merode, Montfort, Groesbeek, Waroux en van het H. R. R., markgraaf van Deynze, baron en heer der goederen en van het land van Duffel (1), vliesridder, kamerheer, luitenant-generaal van de legers harer keizerlijke majesteit, kolonel-eigenaar van een regiment voetvolk en kapitein der adellijke lijfwacht in de Nederlanden, en zijne broeder en zuster van vaderszijde, te weten Balthazar-Philips, graaf van Merode-Montfort en van het H. R. R., heer van Namez, en Maria-Carolina-Sofia, kanonikes te Maubeuge, voor den notaris Van Cauwelaert, te Brussel, eene overeenkomst welke den 26ⁿ Januari 1741 tusschen Maria-Felicitas, gravin van Montfort, geboren gravin van Jauche-Mastaing en den eersten verschijnende en dezes volle zuster Maria-Hyacinthe-Philippina, aangaande de goederen door wijlen hun respectieven vader en echtgenoot sinds het overlijden zijner eerste vrouw verkregen. Uit kracht dier overeenkomst had graaf Jan-Karel-Jozef al de bezittingen zijns vaders zonder onderscheid geërfd, op last van aan zijne schoonmoeder de goederen af te staan welke haar bij haar huwelijkscontract waren verzekerd alsook van aan hare kinderen eenige renten te betalen. Doch graaf Balthazar-Philips bestreed later die overeenkomst, en zijn oudste broeder, om een proces te vermijden, was genoodzaakt op verschillende punten toe te geven.

Men bepaalde : 1° dat de goederen des vaders, aangekocht na den dood zijner eerste vrouw, aan de kinderen van het tweede bed zouden toebehooren en dat de goederen in het Luxemburgsche gelegen, onder de kinderen van de twee bedden zouden worden verdeeld; 2° graaf Jan-Karel-Jozef zal ten behoeve van zijn broeder van vaderszijde afstaan de heerlijkheid Wansenne met de pachthoeve, het burggraafschap Jéhérenne in het land van Luik, de heerlijkheid Sévery en eenen molen te Javingue, met een bosch en een molen die hij in 1772 aan zekeren Dewez had verkocht, en hij zal zich verbinden om dien verkoop te doen vernietigen; 3° als vergoeding voor de heerlijkheden Villers-sur-Lesse en Génimont, welke zijn broeder van vaderszijde aan burg-

(1) Onmogelijk hier de lange lijst zijner andere titels mede te deelen ; men vindt ze overigens bij Van den Abeele, op. cit.

graaf Desandrouin had afgestaan, zal graaf Balthazar-Philips de heerlijkheden Nalines, met het kasteel, en Fontenelle (in het land van Luik) bekomen, doch op voorwaarde dat zijn broeder, zoolang hij leeft, het vruchtgebruik er van genieten zal; deze zal insgelijks het vruchtgebruik behouden van het kasteel met den tuin van generaal d'Argou; 4° hij zal daarvoor aan zijnen broeder en aan zijne zuster, behalve de rente, den 26n Januari 1741, in het voordeel dezer laatste bepaald, een jaarlijksch inkomen van 1750 gl. verzekeren; 5° hij zal al de hypotheken lossen die op Nalines, Fontenelle, Wansenne, Jéhérenne en Sévery rusten, en daartoe desnoods zijne baronie van Duffel belasten; 6° en 7° de kinderen van het tweede bed zullen van hunnen kant van verdere terugvorderingen afzien en den verkoop aan burggraaf Desandrouin gedaan goedkeuren.

Kort nadien werd Duffel gehypothekeerd (1).

*
* *

Den 23n Juli van hetzelfde jaar verkocht graaf Jan-Karel-Jozef aan Juliaan-Gislenus de Pestre, graaf van Seneffe en Turnhout, zijne bezittingen van Duffel welke drie eeuwen in zijne familie waren gebleven, alsook eenige andere eigendommen, als de baronie van Duffel, de heerlijkheid van Duffel *'s lands van Mechelen,* de voogdij van Duffel, de heerlijkheden Duffel-Parwijs, Muggenberg, Sinte-Kathelijne-Waver en Waelhem, met kasteel, landerijen, bosschen, renten, een zestiende in den tol van 't kantoor harer majesteit te Mechelen en Leuven, de helft der brug van Waelhem waarvan de andere aan den prins van Ligne toebehoorde, zekere landerijen te Schrieck, visscherijen, jachten, enz.

De kooper verbond zich om de kapitalen van verschillende renten waarmee die leenen belast waren terug te geven, o. a. aan Jkvr. d'Yves d'Ostiche eene van 2499 1/2 gl. en eene van 105 gl.; aan den burggraaf de Bavay eene rente van 400 gl.; aan de barones Vecquemans de la Vère van Ranst, eene van 112 gl.; aan den heer van Beughem, markgraaf van Antwerpen, eene van 1036 en eene van 157 1/2 gl., en aan de erfgenamen der douairière du Jardin eene rente van 330 gl.

---

(1) *Cour féodale de Malines*, reg. 32, zonder pagineering.

De verkoopakte leert ons verder welke cijnsen op die goederen nog moesten betaald worden : aan de Karthuizers te Lier, 42 gl. 13 stuivers; aan het domein van Mechelen, 21 gl.; aan het klooster Betlehem, 18 st.; aan de abdij van St-Bernard, 5 gl.; aan de commanderie van Chantraine, 30 st.; aan den pastoor van Waelhem, 15 gl. 9 st. wegens jaargetijden; aan de abdij Roosendael 19 veertelen rog, en nog andere kleine cijnzen, alle van minder dan 14 stuivers.

De graaf de Pestre moest aan den graaf van Merode betalen 67,450 gl. en aan de zuster van dezen 42,550 gl., mitsgaders aan den eerste eene levenslange rente van 12,000 gl. waarvan 8000 na zijnen dood op zijne tweede vrouw, geboren prinses van Arenberg (1), zullen overgaan. Hij verbindt zich om geene de minste schadeloosstelling te eischen wegens een proces dat de pastoor van St-Katelijne-Waver had ingespannen om eene verhooging van jaarwedde te bekomen; hij belooft verder den rentmeester van Duffel, diens leven gedurende, kosteloos het kasteel van Muggenberg te laten bewonen. Ondanks 't verzet van graaf Balthazar-Philip van Merode en van zijne zuster Maria-Carolina-Sofia, die op de goederen beslag deden leggen, werd de graaf de Pestre, den 10n Juli, in 't bezit er van gesteld.

Juliaan-Gislenus de Pestre, graaf van Seneffe en Turnhout, baron van la Ferté-en-Sologne en Bréviande, heer van 't markgraafschap la Tournelle en van de kastelrij la Ferté-Saint-Ricquier, Floriville, Haserville, enz. (2), was raad en secretaris des konings, van het huis en van de kroon van Frankrijk en van 's konings financiën. Zijn vader was Jan-Bapt. de Pestre en zijne moeder Agnes Courbez; zijn grootvader heette Eloi de Pestre, burger van Aath, en zijne grootmoeder Jacqueline le Noir. Groote leveringen aan 't leger en gelukkige speculatiën hadden het aanzienlijk vermogen door zijn vader met de Indische weefsels vergaard, merkelijk uitgebreid. Heer van Seneffe en tot den adelstand verheven, kocht hij Turnhout van den hertog van Sylva-Tarouca, president der hoogere raden van de Nederlanden en Italië (verh.

(1) Die rente werd den 23n Juli 1773 op Duffel en Turnhout bepaald.

(2) Goederen, gedeeltelijk in Normandië gelegen.

21 Juli 1766) (1), en werd tot de waardigheid van graaf verheven den 28n Maart 1768. Den 5n Juli daarna machtigde Maria-Theresia hem om zijn wapen : in rood een gouden sleutel, vergezeld van twee zilveren sterren; helmteeken : twee gouden in 't St-Andrieskruis geplaatste sleutels, te doen houden door twee afgewende gouden leeuwen, ieder eene banier houdende, 1 met het wapen van het schild, 2 met dat van Turnhout, te weten : in zilver een blauwe paal en de wrong op den helm, door eene kroon van vijf bladen te vervangen. Hij was getrouwd met Isabella-Clara Cogels († te Parijs, 23 Juni 1778), dochter van Jan-Bapt., thesaurier-generaal der Indische Compagnie en groot-aalmoezenier van Antwerpen, en van Isabella-Jacoba Simons.

Bij laatste wilsbepaling van 8 Januari 1773 maakte de graaf de Pestre een fideïcommis van Seneffe, Scailmont, Bois, Manage, Turnhout en van zijne goederen in den omtrek dezer stad gelegen en benoemde zijne vrouw tot testamentuitvoerster. Den 21n dier zelfde maand verwisselde hij te Brussel het tijdelijke met het eeuwige. Zijn lijkdienst had den 25n plaats in de parochiale abdijkerk van St-Jacob-op-Caudenberg (2).

Zijne weduwe hertrouwde, den 20n Februari 1776, met Albrecht-Lodewijk-Aymard le Fournier, graaf van Wargimont, baron van Domart, brigadier der Fransche legers, ridder van de St-Lodewijksorde, enz.

*
* *

Den 5n Mei 1774, verhief de drossaard van Duffel, Van Melder, de leenen van Duffel voor den zoon van den laatsten eigenaar, Jozef-Frans-Xavier de Pestre, toen 16 jaar oud. Deze was in 1757 geboren te Brussel en den 25n December in de kerk van St-Jacob-op-den-Caudenberg gedoopt.

Den 23n Mei 1776 kocht hij met zijne moeder, van Emmanuel-Felicitas de Durfort, graaf van Duras, voor 680,000 gl. de heerlijkheid Buggenhout-Bournonville. Zij verhieven dat leen den volgenden dag voor het leenhof van Grimbergen, doch moesten het den 7n Maart daaropvolgende, aan den prins van Grimbergen weder afstaan.

---

(1) *Cour féod. de Brab.*, reg. 174, bl. 1.
(2) Archief der kerk van St-Goedele, nr 338.

Jozef-Frans-Xavier trouwde niet en is den 6n Mei 1823 overleden.

*
* *

Het deed de Merode's veel leed de goederen van Duffel in vreemde handen te zien overgaan. Om ze terug te bekomen, deden zij weldra de familie de Pestre een proces aan.

Maria-Catharina-Jozefa, gravin van Merode en van het H. R. R., prinses van Rubempré en Everberg, markgravin van Trélon, gravin van Vertaing, Vertignœuil, Aubigny, enz., vrouw van Alteren, Knesselaere, Woeste, Wijbroeck, van het land van Woestijne, enz. weduwe van Z. E. Philips-Maximiliaan, graaf van Merode en van het H. R. R., markgraaf van Westerloo, enz., kamerheer en staatsraad van hare apostolische Majesteit, Spaansche grande van 1e klas, *calengierde en vernaederde van bloedtswegen* de goederen (8 Juni 1774).

De gravin de Pestre bij akte verleden voor den notaris Mendivil, te Brussel gaf ze haar den 17n derzelfde maand terug. Maar ook graaf Balthazar-Philips, markgraaf van Deynze, kamerheer van hare apostolische Majesteit, en broeder van vaderszijde des verkoopers, eischte den 18n Juli Duffel weer.

De prinses van Rubempré stond hem, den 12n December van hetzelfde jaar, hare rechten op de leenen af. De wederafstand dier goederen werd den 3n Februari 1775 voor het leenhof van Brabant bekrachtigd en den 4n Maart aan het leenhof van Mechelen bekend gemaakt.

Graaf Balthazar-Philips was getrouwd met Louiza-Ferdinanda-Henrica van Beauffort, dochter van Lodewijk-Eugeen-Maria, graaf van Beauffort, Moulle en Buisschure, burggraaf van Haulle, Beaulieu en la Jumelle, enz., en van Catharina-Elisabeth-Hendrika de Lens de Recourt, dochter van den markgraaf van Licques, graaf van Lens.

*
* *

In 1804 stond hij zijne bezittingen af aan zijne nicht Maria-Jozefa-Felicitas-Gislena, prinses van Grimbergen, gravin van Oignies, Mastaing, Morkoven, Coupigny, vrouw van Berlaer (1),

(1) In ons werkje over Berlaer vindt men nadere inlichtingen over die dame en hare familie.

enz., dame van 't Gesternt Kruis en hofdame van aartshertogin Maria-Christina. Die vrouw, eenige dochter van Hendrik-Otto, geheimraad, kamerheer, opperjagermeester van Brabant, enz., en van Maria-Philippina-Hyacinthe, gravin van Merode-Montfort, vrouw van Solre, enz., trad in den echt met Willem-Karel-Gislenus, graaf van Merode, markgraaf van Westerloo en Trélon, prins van Rubempré en Everberg, Spaanschen grande van eerste klas, die door dit huwelijk al de ontelbare goederen der huizen van Oignies en Merode-Deynze in zijn bezit kreeg.

Wie over de afstammelingen dier vorstelijke echtgenooten meer wil vernemen, raadplege het *Annuaire de la noblesse belge* en vooral de *Geschichte der Familie Merode,* door graaf Mirbach.

*
* *

Hier eindigt de geschiedenis der heerlijkheden Duffel en Gheel; ons programma, door den titel dezer studie aangeduid, is vervuld. De lezer heeft het gezien, deze twee heerlijkheden, de voornaamste van het oude land van Mechelen, bekleeden in de geschiedenis eene eervolle plaats. Ons bestek en de talrijke boeken waarin over Gheel en Duffel gehandeld wordt, nopen ons om vele reeds dikwijls vermelde feiten en bijzonderheden voorbij te gaan. Duffel en Gheel zijn niet slechts belangrijk als heerlijkheden, ze zijn het ook om de gebeurtenissen waarvan ze in den loop der tijden het tooneel waren en om de kerken en kloosters welke men er aantreft. Plaatsgebrek belet ons uit te weiden over de kasteelen van het land van Duffel, als Royenberg, Muggenberg, Ter Elst en andere. Eenige dier sloten vindt men afgebeeld in de prachtwerken van baron Jacques le Roy. Voor 't overige verwijzen wij den lezer naar de merkwaardige schriften der heeren A. Wauters over Duffel (1) en Kuyl over Gheel, die wij meermaals gelegenheid hadden in deze studie aan te halen.

J. TH. DE RAADT.

---

(1) *Histoire des environs de Bruxelles.*

Register van Persoonsnamen.

Flagey (de)
Fosseux (de)
Fournier (le)
Frankrijk (v.)
Gaesbeeke (v.)
Gavere (v.)
Gelder (v.)
Gennep (v.)
Gent (v.)
Ghele (v.)
Ghistel (v.)
Glimes (v.)
Gottignies (v.)
Goux (de)
Grave (de)
Gracht (v. der)
Granvelle (de)
Grez (de)
Grimberghe (v.)
Groesbeeck (v.)
Grootvenne (v.)
Gros (de)
Guise (de)
Gulik (v.)
Habsburg (v.)
Hadschot
Haghendoorn
Halewijn (v.)
Halle (v.)
Halmale (v.)
Happaert
Haraucourt
Harcourt (v.)
Hardumont (v.)
Haynin (de)
Helman
Helmont (v.)
Henegouw (v.)
Hérimez (v.)
Herrodel
Hessen (v.)
Heverle (v.)
Heyden (v. der)
Hindersem (v.)
Hohenzollern (v.)
Honsbroeck (v.)
Hoorn (v.)
Houffalize (v.)
Hove (v.)
Hoyts (v.)
Huttières
Immerseel (v.)
Jauche (de)
Kersmaker
Kettler (v.)
Königstein (v.)
Lalaing (v.)
Lanen
Lannoy (v.)
Lantwijck (v.)
Laval (de)
Leck (v. der)
Leefdael
Leenhoven (v.)
Lefebvre
Leiningen (v.)
Lens (de)
Levis (de)
Liedekerke (v.)
Lier (v.)
Lille (de)
Lillebonne (de)
Longueval (de)
Lorraine (de)
Lotharingen (v.)
Löwenstein (v.)
Lugni (de)
Luxemburg (v.)
Lynden (v.)
Mailly (de)
Malo
Malstede (v.)
Man (de)
Marbais (v.)
Mark (v. der)
Marr (v.)
Marselaer (v.)
Marsan (v.)
Mastaing (de)
Matignon (de)
Medicis (de)
Meersch (v. der)
Meerte
Meeuwe
Meghem (v.)
Melinghen (v.)
Melun (de)
Merode (v.)
Messia (de)
Meulen (v. der)
Meurs (v.)
Micault
Missery
Monincx
Mons alias Marez (v.)
Montmorency (v.)
Moor (de)
Mothe-Houdancourt (de la)
Motte (de la)
Mutsenich
Muijsen (v.)
Mijlendonck (v.)
Namen (v.)
Nassau (v.)
Neck (de)
Nieuwenhuijsen (v.)
Ninove (v.)
Noir (le)
Nolingers
Noyelles (de)
Ochain (v.)
Oignies (v.)
Oiselet (d')
Oosterhout (v.)
Oostenrijk (v.)
Oost-Vriesland (v.)
Os (v.)
Oudart
Overbeke (v.)
Pallant (v.)
Parma (v.)
Parwijs (v.)
Péchin (du)
Pelsmaker
Perre
Perrouet
Persan de Haneffe (le)
Pesche (de)
Pestre (de)
Pierre (de le)
Pietershem (v.)
Pignatelli
Pilipeert
Pinnoc
Pipenpoy
Plaines (de)
Poix (de)

Polanen (v.)
Pompadour (de)
Pontallier (de)
Poucques (v.)
Pré (v. de)
Pijcke
Qualeijde
Raes v. Pamele
Rambures (de)
Randerode (v.)
Ranst (v.)
Ravenelles (de)
Recourt (de)
Reifferscheid (v.)
Remieux
Renesse (v.)
Renty (de)
Reijgersvliet (v.)
Reijl (v.)
Rietberg (v.)
Rietwijck (v.)
Rios (de los)
Rivieren (v.)
Rocox
Rohan (de)
Roquelaure (de)
Rouvroy (de)
Rovere (de)
Rubempré (de)
Rubens
Rijckewaert
Reye (de)
Rijngraaf
Saarbrücken (v.)
Saint-Pol (v.)
Saint-Simon (de)
Saint-Trivier (de)
Salm (v.)
Savoyen (v.)
Sayn (v.)
Schets
Schilders
Schoeten (v.)
Schoof
Schoonhoven (v.)
Schoonvorst (v.)
Schotelmans
Schoyte
Scluijse
Scriecke (v. den)
Seignelay (de)
Sesmaisons (de)
Sgroots
Simons
Sobieski
Soubize (de)
Soussai (de)
Slaets
Spaur (v.)
Spinola
Stainville (de)
Stalle (v.)
Stavele (v.)
Steen (v. den)
Stolberg (v.)
Stuart
Swartgore (v.)
Swieten (v.)
Swuwen
Sylva-Tarouca (de)
Taxis (v.)
Tellier (le)
Thielens
Thollinck
Thouars (de)
Tisnacq (de)
Tour (de la)
Tour et Tassis (de la)
Trimouille (de la)
't Serclaes
T'Sgroots
Tspaigijen
Tucher
Turnhout (v.)
Urssele (v.)
Uuijtkercke (v.)
Varick (v.)
Vaudemont (de)
Vauvillers (de)
Vecquemans de la Vère
Veneur (le)
Vereijcken
Vergy (de)
Verhulst (de)
Verwijmp
Vianen (v.)
Vilain
Ville (de)
Vinstingen (v.)
Visconti
Vlaanderen (v.)
Voorspoel (v.)
Vuere (de la)
Vijnckt (v. der)
Vijrnenborch (v.)
Waelhem (v.)
Walcourt (de)
Warfusée (de)
Wassenaer (v.)
Wattenwijl (v.)
Wavre (v.)
Weelmans
Welle (v.)
Werve (v. de)
Wesemael (v.)
Wildgraaf
Wilre (v.)
Wistraet
Witte (de)
Witthem (v.)
Wolf (de)
Wijenhorst (v.)
Wijlre (de)
Wijnants
Wijnrix v. Os
Wijns
Ymerchele (v.)
Zollern (v.)

GESCHIEDKUNDIGE BIJDRAGEN

OVER DE

VOOGDIJ VAN MOLLE.

(Vervolg, zie bladz. 352.)

Achterbosch werd 15 april 1889 tot eene parochie verheven, waar voornoemde E. F. Moorkens 27 april van dat jaar tot pastoor benoemd werd. Eertijds heetten deze geestelijken vicarii residentes. Het volk kon er vroeger noch trouwen, noch zijnen paaschplicht vervullen, maar moest het te Molle doen.

De nieuwe klok is 28 juli 1890 ingewijd.

Ten jare 1891 telt dit gehucht ruim 700 inwoners.

Wij vinden deze twee priesters te Achterbosch geboren :

Joannes Baptista Hoöyberghs wordt 28 jan. 1795 geboren, 5 juni 1819 priester gewijd, kapelaan te Hallaar 17 juni 1819, pastoor te Beggijnendijk 17 februari 25, treedt 29 november 34 de abdij Averbode binnen, wordt 14 december 34 novice, 11 juli 36 geprofest, 29 april 37 kapelaan te Averbode, 30 maart 38 pastoor te Testelt, waar hij 24 april 1846 Gode zijne ziel teruggeeft. Zijn naam in de wereld is Franciscus.

Petrus Mathias Luyckx ziet 18 februari 1797 het levenslicht, treedt 28 september 1816 het Groot-Seminarie binnen, wordt 21 november 19 priester gewijd, 20 december 19 kapelaan te Poppel, van 1830 tot 32 pastoor te Postel, 15 sept. 32 pastoor te Belle tot 1871 toen bestuurder van de Ursulinnen te Gierle, waar hij in maart 1883 het huis der eeuwigheid binnentreedt.

Nog eenige bijzonderheden van Achterbosch in 1722.

De volgende bijzonderheden zijn ontleend aan een Hs van 10 juni 1722 en leeren ons de opbrengst der belastingen van dit gehucht kennen.

De « generaele taux der binnen beden tot Achterbosch bedraegt in gulden, stuivers en penningen	1285 — 13 — 15.
De buyten beden tot 3 1/2 mael genomen	25 — 13 — 15.
De huysbeden op viermael	61 — 8 — 0.
Impost tweemael ommegeslagen	82 — 6 — 0.
Beestengelt eens gerekent	197 — 17 — 0.
Neringgelt tot dry rysen	7 — 10 — 0.
Personele lasten	287 — 13 — 0.»

Onder voornoemde dagteekening, werd deze rekening door Jacob van Heuvel, « borgemeester » d. i. hoofdman van het gehucht Achterbosch, opgemaakt en onderzocht.

XII.

DE PAROCHIE SLUIS.

Dit gehucht, tusschen Molle en Postel, nu eens Sluse, Sluyse, dan weer Sluys en Sluis geschreven, bestaat geheel uit landbouwers.

De kapel heeft hoofdzakelijk den H. Bernardus tot patroon; wij zeggen hoofdzakelijk den H. Bernardus, omdat zij ook aan de HH. Leonardus en Hyacinthus toegewijd is. In vroegere tijden werd Sluis met de benaming van proostdij bestempeld; dien naam heeft het ontleend omdat er een der Benedictijnen, die weleer te Molle eene proostdij (bl. 12) hadden, mis kwam lezen, de kinderen onderrichten en misschien nog andere geestelijke bedieningen uitoefenen. Als zoodanig moet de eerste kapel al vroeg op dit terrein gebouwd zijn, want de Benedictijnen hadden reeds in de XVe eeuw deze gemeente verlaten.

De kapel is omstreeks 1784, bij vermenigvuldiging der inwoners vergroot, in 1864 geheel afgebroken en toen door eene vrij groote kerk vervangen, die sedert 1889 tot parochie dient.

De bisschop van 's Bosch, Nicolaus Zoesius, gaf 10 maart 1621 zijne goedkeuring aan de stichting van een beneficie ter eere van gemelde drie Heiligen. De pastoor van Molle, Henricus Joos, zendt 19 september 1631 de lijst der inkomsten aan den bisschop

van 's Hertogenbosch, en verzoekt hem de drie wekelijksche missen tot twee te verminderen, omdat de kapel bijna één uur verwijderd is van de parochiekerk en de inkomsten in dien tijd van wanorde moeilijk te verkrijgen waren.

In een oud rekenboek, beginnende in de XVIIe eeuw, is door den pastoor-deken C. van Dongen aangeteekend, dat de Franschen de kisten, waarin boeken en handschriften bewaard werden, aan stukken hebben geslagen.

De lijst der dienstdoende geestelijken te dezer plaats is zeer onvolledig; wij kunnen slechts de dagteekening geven waarin de volgende priesters voorkomen.

18.. MARDAGE. Na hem in

18.. VAN EYCK.

In 1848 werd Sluis eene kapelanie.

1848 PETRUS FRANCISCUS BOONEN. Hij oefende de jurisdictie uit; de kapelaan mocht niet doopen, geen huwelijken inzegenen, geen begrafenissen doen; dit alles geschiedde in de St. Peterkerk.

1869-88 JOANNES BECKERS. Geboren 23 october 1839 te Veerle, werd hij in 67 priester te Mechelen, in 67 kapelaan te Wolvertem, 27 maart 69 te Sluis en 22 mei 88 pastoor te Zoerle-Parwys.

1888 EDMUNDUS ALOISIUS MARIA VAN BEYLEN. Hij zag 19 april 1859 te Antwerpen het levenslicht, werd 19 mei 83 priester te Mechelen, 28 september 83 kapelaan te Bekkevoort, 3 juni 88 te Sluis.

PAROCHIE.

Sluis werd 3 juni 1889 tot eene parochie verheven, waar den 31 juli voornoemde E. A. M. van Beylen als eerste pastoor door den deken dezer gemeente J. F. Cuypers plechtig ingehaald werd.

In 1891 bevat deze parochie 800 inwoners; zij wordt jaarlijks door veel volk bezocht vooral gedurende de feestplechtigheden ter eere van den H. Bernardus.

Bijzonderheden van Sluis 1722.

Deze bijzonderheden, ontleend aan een handschrift van 10

juni 1722, deelen de opbrengst der belastingen van dit gehucht in de volgende statistiek mede:

De « generaele taux	681 — 0 — 1/4.
Huysbeden in vier reysen	44 — 4 — 0.
Buytenbeden 3 1/2 mael	4 — 5 — 3/8.
Beestengelt	119 — 15 — 0.
Impost tweemael	57 — 6 — 0.
Nering	2 — 14 — 0.
Personele lasten	179 — 15 — 0. »

Die rekening is over het jaar 1721 is door den burgemeester d. i. hoofdman van het gehucht Jan Diercx, onder voornoemde dagteekening, opgemaakt en nagezien.

XIII.

PAROCHIE HET RAUW.

Rauw, ook dikwijls de Rauwmaat, werd uit de gemeenten Molle en Balen, 15 april 1889, opgericht bij koninklijk besluit; de Stevensvennen en de Blauwe Kei, deel uitmakende van Lommel, behooren er niet bij. Ziehier dit koninklijk besluit :

La section de Rauw à Moll aura pour circonscription la partie du territoire des communes de Moll et de Baelen, et sera bornée comme suit :

Au nord, sur le territoire de Moll, par la partie de la section R, située au nord du canal de jonction de la Meuse à l'Escaut, à partir de l'écluse N° 4 jusqu'à l'écluse N° 2 et de la jusqu'au chemin de Postel vers Lommel ;

A l'est, par ce chemin jusqu'à la limite séparative de Moll et du hameau dit *Blauwe Kei;* de ce point jusqu'à l'endroit dit : *les Sept Seigneuries*, delà, en suivant les bornes du dit hameau *Blauwe Kei* et celui dit *Stevensvennen*, jusqu'au canal du Camp de Beverloo, puis, sur le territoire de Baelen, en longeant ce canal jusqu'au siphon dit *Rusven ;*

Au sud, à partir de ce point en suivant la rivière de Moll-Nèthe jusqu'à la rencontre du canal vers Hasselt ;

A l'ouest, de ce dernier point en longeant le dit canal jusqu'à l'écluse N° 4 du canal de jonction de l'Escaut à la Meuse.

De kerk en de pastorij worden, volgens de Bestendige Deputatie in zitting van 31 januari 1890, op de Groote Heide onder Molle gebouwd. Men is 13 september 1890, in het provinciaal gouvernementshotel te Antwerpen, overgegaan tot de aanbesteding der pastorij; A. Leurs te Geel werd voor 14,700 franken de aannemer.

De burgemeester met den gemeenteraad brengt den 13 april 1890 ter kennis, dat het gemeentebestuur, overeenkomstig art. 2 van 20 mei 1863, voornemens is buurtwegen te openen op de *Groote*

Heide, waar de kerk en pastorij der parochie Rauw, langs den grintweg Molle-Lommel, tusschen de sluizen N° 2 en 3, zullen gebouwd worden. Reeds in de zitting des gemeenteraads, zegt de *Gazet van Molle* 20 october 1889, was dit terrein bepaald, dat door de Bestendige Deputatie ter zitting van 31 januari 1890 werd bijgetreden. De gronden zijn meestal bosschen en heiden, verder bouwlanden, weiden en wateringen. De parochie beslaat eene oppervlakte van minstens 8 × 6 vierkanten kilometers, en heeft bijna 500 inwoners; deze worden dagelijks talrijker bij het bouwen van eene groote zinkfabriek te Balen.

Ludovicus Franciscus Wouters, geboren 15 september 1854 te Herselt, wordt te Mechelen 7 juni 84 priester, 4 juli 84 kapelaan te Desschel en 25 juni 1889 de eerste pastoor der in dit jaar opgerichte parochie. Voorloopig geschiedt de mis in de vroegere school te Wesel. Deze pastoor woont nog te Sluis, totdat de pastorij gereed is.

XIV.

KAPEL GINDERBUITEN.

Aangaande deze kapel, die ten gehuchte Ginderbuiten nog bestaat en eenen kleinen omvang heeft, kunnen wij slechts aanstippen dat zij toegewijd is aan den H. Carolus Borromeus, den beschermheilige tegen de pest.

De volgende bijzonderheden heeft Jan Jacobs, burgemeester dezer plaats, 10 juni 1622, aangeteekend :

De « generaele taux in zeven rysen (keeren)	1365 — 17 — 12.
Buyten beden (belasting) tegen 3 1/2	27 — 19 — 3.
Impost bis	80 — 8 — o.
Huysbeden vier keeren	53 — 18 — o.
Impost het beestengelt	178 — 10 — o.
Neringgelt drie keeren	5 — 14 — o.
Personele lasten	264 — 12 — o.
Summa totalis	1712 — 6 — 15.»

Deze waren de inkomsten van Ginderbuiten, de uitgaven beliepen 944-13-12. alzoo bleef er 767 gulden 13 stuivers en 3 oorten.

XV.

KAPEL EZAART.

In onze oorkonden leest men Esert, Esart, Iseren, Esaert, Ezart, Ezaert. enz.

Misschien moet men de afleiding zoeken in het samengetrokken *es* voor *esse*. Dit *esse* beteekent *zijn gelijk het wezen moet*. Op sommige plaatsen, o. a. in Brabant, gebruikt men *esse* voor *effen*, d. i. *op goeden voet zijn* of *gezond zijn*, dus hier dan goede, *effen* of *esse aert* of aarde.

De kapel toegewijd aan den H. Willibrordus bisschop-martelaar, en aan den H. Marculphus, is ten tijde van den vikaris-generaal van 's Bosch Martinus Steyart (1691-1701) gebouwd: daarvoor deed men eene leening van 800 gulden. Vroeger kwam er den eersten mei veel volk naar deze kapel om de overblijfselen van den H. Marculphus te vereeren, dan was het tevens kermis. Een handschrift van 1788 luidt :

Op den 1 may wordende in de cappel tot Esaert geviert ofte geëert de reliquiën van Ste Marcoen sive Marculphus, valt juist den feestdag van ons Heer Hemelvaart, waerom het aldus is gestelt, om de buytenmenschen, komende op den 1 maydag de capelle bezoeken, de devotie niet geheel te beletten, sijnder twee lesende missen geschiet, een om 7 uren, en d'ander om 8 uren, sonder meer. En s'anderendags den 2 may is om half tien de singende misse geschiet met sermoon, naar oude gewoonte. 't Is op den 1 maydag, sijnde den feestdag van ons Heer Hemelvaert, absoluet verboden geweest van dien dag eenige kramen uyt te setten oft merkt te houden, zoo als ik sondags te vooren op den preekstoel wel uytdrukkelijk had gecommandeert, ende in 't particulier ook aen den heer schouteth en aen de dienaers van justitie om daerop te doen letten, en efficaciter te beletten.

Dat alles niettegenstaande, isser nogtans volle merkt geweest, dewelke voor de buytenkramen niet hebben konnen belet worden, waerom ik, alst in mijn leven nog soo viel, in 't geheel niet eene misse sou laten lesen, ende dat van te voren op de aenliggende dorpen doen publiceeren en overal doen bekent maken.

Den eersten kermisdag is het nu ook veemarkt, die nog onlangs druk bezocht werd.

Een handschrift van 1722 deelt het volgende mede :

Het gehucht ontving van « den generaelen taux,	1374 — 19 — 12
van den impost, tweemael omgeslagen,	79 — 8 — 0
van beestengelt,	189 — 1 — 0
van huysbede, op viermael,	60 — 0 — 0
van buytenbede, op 3 1/2,	39 — 18 — 0
van neringgelt, drymael,	6 — 15 — 0
Summa totalis	1750 — 1 — 12
Uytgift	887 — 12 — 15
Dus rest den borgemeester	862 — 9 — 3 »

Zoo was in 1722 de financieele staat van 't gehucht Ezaart, volgens de rekening van Joannes Verhees « borgemeester » dezer plaats.

XVI.

GEHUCHT WESEL.

Met den leiddraad der archieven van de abdij van Postel, kan men aangaande Wesel, Weezeloo, Weseloo, Wezel en thans veelal Wesel geschreven, naar een zeer lang vervloden tijd terugkeeren.

Wesel (1) behoort nu onder Molle, vroeger onder Balen, en nog vroeger bestond het op zichzelve. Eer de stralen des waren geloofs tot dit oord doorgedrongen waren, en dus de inwoners dezer streek nog in den nacht van het Heidendom rondwaarden, bestond Wesel reeds op zichzelve, zonder afhankelijkheid van eenige gemeente, zooals dit uittreksel van een oud charter meldt :

De Weselsche hoeve (2) is van d'eerste fundacie vuyt de heyde opgebrocken ende heeft over vyfhondert jaeren onder gheene dorpen geresorteert, dat anno 1140 is gecomen onder Balen, alleenlyck ghevende eenich beestengelt, gheene coninx ofte andere beeden *(belastingen)*. Dat die van Mol in 1500 den meester *(overste)* van Postele hebben gesolliciteert om die hoeve ende goederen, die Postel verhuert, souden comen onder hen, dat sy nyet souden voorderen dan eeniche personeele beeden ; dat veele jaeren is gecontinueert, als die hoeve onder Mol was gestelt wereltlyck, alsoe sy geestelyck onder Mol te voren was. Tusschen 1620 en 1630 is proces opgestaen tusschen Postel ende Mol, alsoe die van Mol de hoeve met veele beeden waiden *(wilden)* overlaeden.

Indien men nu nog vijfhonderd jaren van het zoo even gemelde stuk (waarin van 1140 gesproken wordt) terugkeert, staat men in de VIIe eeuw der christelijke tijdrekening, toen Wesel nog gansch onafhankelijk was van elke omliggende plaats. Ten voornoemden jare 1140, werd Postel's eerste kapel door Siwardus, bisschop van Zweden (a Siwardo episcopo Suedensi), gewijd. Bij die gelegenheid waren er hooggeplaatste personen, ridders en edelvrouwen aanwezig, welke hunne tegenwoordigheid door aanzienlijke offerdaden kenmerkten. Wellicht werd bij deze feestplechtigheid Wesel ten bate van Postel afgestaan; zeker is het dat de overste des kloosters, naar nog aanwezige stukken, dit zijn landgoed in 1300 verpachtte en de opbrengsten daarvan genoot.

(1) *Sel* en *sela* — verblijfplaats.
(2) Hier en elders hebben wij de v voor u gebruikt.

Over de ligging van Wesel zegt een niet gedagteekend Hs het volgende :

Inden jersten dat de abdye van Postel heeft eene hoeve, genoempt Wesel, de welcke is gelegen aende heyde ende wildernisse, hebbende rontom haer eygen paelen ende limiten. Welcke limiten van de voors (*eide*) hoeve suytwaerts ende suyt oostwaerts coemen aen het dorp van Balen ; westwaerts ende noortwaerts aende vroenten (*gemeentegronden*) die gemeyn syn tusschen Mol, Balen ende Desschel ; oostwaerts aen het Kyffvelt, wesende gemeynte van Lommel ende Balen. Van daer loopt het Steertvelt noort oostwaerts op eenen tweeden ende derden steene paelen, scheydende de voors hoeve vande gemeynte van Lommel ende Balen.

De oversten van Postel bleven gedurende eeuwen in het rustig bezit van Wesel, zij teekenden daarom menige akten als grondheeren van dit terrein. Het eigendom heet in vele latijnsche Hss *curia* en was met zijn toebehoorende goederen « van outs een vryen ende liberen hoff », waar de overste steeds de « fonciere jurisdictie » uitoefende en « schutters oft boshoeders » aan- en afstelde. Dezen schutters werd opgelegd om de schadeberokkers en elke overtreders te berispen, in hechtenis te nemen en hun andere straffen op te leggen, naar de eischen en voorschriften van den eigenaar.

Wesel was langen tijd een allodiaal, d. i. een cijnsvrij goed, deswege werd de loop, waarop de watermolen stond, niet verder « besien ende beschout als tot Rystbergen ». Om die reden plaatste de prelaat sluizen op de rivieren, of gelijk de Hss zeggen, de « waterlaeten » te Wesel, zonder iemands tusschenkomst, zelfs zonder die van den rentmeester des hertogen. Later heeft men uit deze goederen ook « beeden ende pontpenninghen » begonnen te eischen ; hiermede begon eerst Balen, daarna volgde Molle, die er eindelijk een goeden penning trokken.

Den prelaat was hier ook het recht voorbehouden om « goeyen (*in 't bezit van goederen stellen*) als eigenaar der cijns- en laatbank ende ontgoeyen, erven ende onterven. »

Vele goederen zijn, na verloop van tijd, door Postel verdeeld en onder een jaarlijkschen cijns uitgegeven, bij welke gelegenheid een cijns- of laatboek aangelegd werd, gelijk hierna gemeld wordt.

In de XVIIe eeuw waren het vaak onrustige tijden, daarom hebben deze pachters menigmaal hunne ontevredenheid te ken-

nen gegeven, dewijl zij met « ruyters lasten » bezwaard en door lastige horden geplaagd werden; dit alles had ten gevolge, dat het klooster uit medelijden de huurpacht verminderde en weleens voor een geheel jaar kwijtschold.

De kohiers der verpachtingen van Wesel brengen vele bijzonderheden van dit landgoed aan den dag. Volgens de huurceel van 1300 wierp « het Weselsche hoff » voor Postel jaarlijks 200 gulden af, waarvan 45 aan de stamabdij Floreffe moesten uitgekeerd worden.

De overste van Postel, Gerardus van Eyck, heeft 17 maart 1460 het hof « Weezeloe » aan Govert Wouters van Balen, rentmeester der voogdij Molle, verhuurd voor 240 rijngulden.

De overste Adam de Lu verpachtte 8 juli 1469 dat goed aan Peter den zoon van voornoemden Wouters voor 12 jaren, doch met 6 jaren te scheiden naar goedvinden,

voor 230 rijngulden,
» 1 vetten os en
» 3 « goede voeder hoeys »

die jaarlijks te Diest in « dherberghe (1) van Postel » moesten geleverd of daarvoor vijf rijngulden betaald worden. Peter stortte bij het aanvaarden van de hoeve 100 kronen, elk aan 24 stuiver, welke hij bij zijn vertrek terugkreeg, indien door zijne schuld geen nadeel aan de boerderij veroorzaakt was.

In 1469 bezat het klooster op de hoeve

24 ossen, 20 koeien,
1 paard, 8 eenden,
27 kalveren, 2 zeugen met 14 biggen,
20 varkens en 300 schapen.

Dit alles moest de huurder bij zijn vertrek « naer costuymen vanden lantrechte » terugbezorgen hetzij in natuur, hetzij volgens de in de huurceel uitgedrukte schatting, waar o. a. de os aan vier rijngulden gewaardeerd was.

De schepenen der voogdij,

(1) Postel had vroeger verscheidene refugiën of toevluchthuizen, waarheen de religieuzen tijdens den oorlog en andere gevaren vluchtten. Hadden de Norbertijnen die huizen niet noodig, dan werden zij verhuurd, zooals dat te Diest aan een herbergier. Dit huis was nog aan het klooster in 1554, en heet in Hss de badstoof, *waar men des zomers een bad, en des winters vuur kon krijgen.*

« Gheeryt Luymoeyen,
Staes van Balen,
Wynant Vos, Jan Bouwens,
Jannes Kemps van Balen,
Jan de Vocht van Desschel ende
Lambrecht Gielmans van Hulsen »,

brengen 10 maart 1509 ter kennisse, dat Hendrik Sels, onder het bewind des oversten H. van Eyck, met halfmaart de boerderij gepacht heeft

voor 170 rijngulden,
3 « voeder » hooi,
6 voeder bernhout (1)

voor het refugiehuis te Diest, en jaarlijks nog

20 « wymen walmstrooy » (2)

tot onderhoud van het dak der hoeve; doch de overste moest elk jaar aan den huurder een « fine tabbairt » (3) geven. Het getal beesten is bijna gelijk aan dat van het jaar 1469. Bij zijn vertrek moet de huurder 30 mud rog, 100 schapen en het overige in de huurceel aangeteekend vee in de boerderij laten. De grootte der ossen, koeien en andere dieren was in voeten (4) en duimen (5) uitgedrukt.

Luidens de huurceel van 1527, had men de Weselsche pachterij reeds in twee gesplitst, want toen verhuurde de overste Henricus Strijp « de cleyn hove tot Wesel » aan Peter Aertsen van Gennep. De overste Jan Buyle verlengt 28 november 1568 de verpachting der kleine hoeve voor Lambertus Wouters.

In 1559 en 1564 is sprake van groot Wesel, in 1571 wordt aan Jan Wyricx in tegenwoordigheid van Michiel van Someren, kok te Postel, het « groot winhoff tot Weselo metter provenaderstede (6) verpacht, verhuert ende in jaer schaeren (7) vuytgegeven heeft (*aan*) Henricken Jan Zeelse. » De akte werd verleden door den koninklijken notaris Christianus Walschaerts, in

(1) Brandhout vooral voor ovens.

(2) *Wymen* — vimme, een bussel of vadem stroo; op sommige plaatsen gelijk aan 100 gerwen. *Walmstrooy* is gezuiverd stroo dat gereed is voor daken, enz.

(3) Kleedingstuk.

(4) 3 1/2 maken thans één meter. (5) centimeter.

(6) Plaats waar op gestelden tijd aalmoezen uitgereikt werden.

(7) *Schaer* d. i. alles wat op het land groeit en afgeschoren of verzameld wordt gedurende het *jaer*.

tegenwoordigheid van Hieronimus Thomasse, kok, en Quirinus Andries, klerk, ook te Postel. Naar de getuigenis van m(eeste)r Jorissen du Boys kamerknecht, van den provisor, en van Govart Hille, aalmoesuitdeeler des Godshuizes was, in 1578, de zoon van laatstgenoemden pachter op deze hoeve gevestigd.

De abt Isfridus van den Broeck verpacht aan Jan Verboven 30 september 1732 de groote (1) hoeve voor

82 patakons gelijk aan 229 gulden,
1 vetten hamel — 7 gulden,
300 pond boter, het pond 3 1/2 stuiver,
1 vet kalf — 14 gulden.

De reëele lasten moesten door de abdij en de personeele door den huurder betaald worden. Verboven verklaart 7 juni 1735 voor de schepenen der voogdij, dat deze hoeve uit 46 sillen land en 18 sillen weide bestaat.

In 1749 was Peter van Hemel voor 100 patakons of 250 gulden, in 1782 Petrus Gypen met zijne vrouw Odrada Dillen voor 280 gulden de pachter dezer hoeve geworden en in 1796 heeft die weduwvrouw het huurgeld 280 gl nog betaald.

Na verloop van tijd waren de Weselsche goederen in vier boerensteden verdeeld, zoodat dit hof bestond uit :

Oud ook *groot Wesel, de Nieuwe Hoeve,*
Boerenbril en *Klein Wesel.*

Oud Wesel is reeds besproken, hiertoe behoorden o. a. *het Zwynspad*, groot ruim 26 sillen; *de Krauwel*, groot 464 roeden; *de Berkenbosschen*, 48 sillen 50 roeden, enz.

De Nieuwe Hoeve, reeds vóór 1725 aangelegd, werd door den prelaat, 18 september 1729, verhuurd aan Hendrik Geboers

voor 102 patakons — 285,12,
» 1 vetten hamel — 7,0 en
» 1 vet kalf — 14 gulden.

Geboers getuigt, 7 juni 1735, voor de schepenen, dat de hoeve 46 sillen land en 18 sillen weide bevat, zonder de moeren en de heide.

Van 1773 tot 1796 had Frans Broekhoven met zijne vrouw

---

(1) Reeds in 1603 leest men in de Hss *groot* en *klein* Wesel.

(2) Vier sillen maakten te Molle in de XVI eeuw één bunder uit, nu bijna 1 hectaar.

Anna Catharina Willekens voor 250 gulden de hoeve gehuurd, waartoe o. a. behoorden :

de *Eussel*, groot 375 roeden, *de Geere* 437 roeden
de Krayen 1148, *de Schans* 514 roeden.
Reigersbosch 1650, *Rijstbergen* 23 1/2 sillen, en
het land bij 't huis 600 roeden.

De pachthoeve *Boerenbril*, nabij het Weselsche boschje onder Molle, werd in 1726 opgericht door den abt Hieronimus Raveschoot van Capelle. Die hofstede was in 1727 verhuurd aan Jan van Miert, eerst voor 25 en het volgend jaar voor 45 patakons en 400 pond boter of 70 gulden.

Van 1773 tot 1788 waren huurlingen Jan Dillen en zijne vrouw Anna Maria van Miert, voor 85 patakons; en tot 1796 Jan Dillen met zijne echtgenoote Anna Catharina Bossaer, voor 90 patakons of 252 gl. Gemelde van Miert verklaart voor de schepenen 7 juni 1735, dat de hoeve uit 33 sillen land en 16 sillen weide bestaat, behalve de moeren en de heide.

Klein Wesel, onder Balen op het Grijn of Geerheide, vandaar ook *Grijnhoeve*, was naar de getuigenis van J. B. Dingenen voor de schepenen der voogdij, van 7 juni 1735, aan hem verhuurd

voor 17 patakons en
voor 12 mud rog.

De hoeve bestond toen uit 33 sillen land en 22 sillen weide, zonder de moeren en de heide. Behalve die verhuurde goederen, meldt de schepenakte van 7 juni 1735 daarenboven « eene groote quantiteyt moer, gebroeckt ende heyvelden, deselve abdye competerende, bequaem om groes ende lant te maecken. » Van 1756-81 was er Wouter Bogaerts met zijne vrouw Dimphna van Broekhoven de huurder voor 150 Hollansche guldens; van 1781 tot 84, zijne weduwe; van 1784 tot 1795, Petrus Bogaerts en zijne echtgenoote Anna Maria van Gompel voor 175 gl.

Hadden vorst, regen, droogte of andere rampen aan het graan schade veroorzaakt, dan werd de huurpacht verminderd en somtijds voor een geheel jaar uitgewischt, zooals o. a. in de rekeningen der jaren 1780 en 88 aangeteekend is. Het was dan ook geen wonder, dat dezelfde familie gewoonlijk vele jaren de boerderijen bewoonde ; een klaar bewijs dat het goed was onder den staf te dienen.

De volgende perceelen, met hunne benamingen en grootten, onder Wesel zijn opgegeven in de XVIIIe eeuw :

De Venberg, groot 493 roeden bij *het Zwijnspad,* was in 1807 door de abdijleden voor 8 gulden aan Laurentius Bogaerts verhuurd.

De voorste Krauwel besloeg ruim 377 roeden.

De Postelaar, in *de Spruiten,* was bijna 6 sillen groot en in 1807 verhuurd voor 12 kronen aan de weduwe Jacobus Lommen, in 1780 voor 22 gulden aan P. Dillen.

De Ondereegt of *Postels'veld,* groot 530 roeden, had N. van Praet van 1780 tot 96 voor 2 kronen; in 1799 J. Lommen voor 6 gl in huur, en in 1807 voor 6 1/2 gl.

De Biesakkers, ten oosten van Balen's parochiekerk, gaven in 1780 door And Kemps 2 mud rog, sedert 1792 elk jaar 24 gl. Kemps betaalde in 1801 nog 24 gl.

Het Koolhof besloeg 316 r.; *de Krauwel* met weide, 464 r.

Het Zwijnspad, ruim 26 sillen, deels water, deels weide, was verhuurd aan L. Bogaerts van 1780 tot 1805 voor 8 gl.

Het Rauw had 24 sillen.

Ten slotte nog eene heide van « 300 bunders, salvo justo », zeggen de archieven. In het later volgend Hs van 1623 is ook de waarde opgegeven.

De goederen van Wesel werden, 15 januari 1795, te Molle geveild, maar geen kooper verscheen. Den volgenden dag kocht, luidens de archieven der abdij, Coppens (1), te Balen woonachtig, de hoeve *klein Wesel* en de beemden *de Spruiten,* van de andere goederen vinden wij in de Hss niets aangeteekend.

Ten jare 1830 was het domein Wesel, groot 500 hectaren, in drie deelen gesplitst.

Het eerste derde deel behoorde toen aan den edelen heer Mart. Jac. Raph. van Praet, sedert 1800 meier te Molle. Zijne kinderen verkochten het in 1847 aan Constant Jan Maria Deslée van Ackere, rentenier te Molle, wiens weduwe het 18 juli 1860 verkocht aan jonker Petrus van der Gracht de Rommerswael en Vremde en aan zijne echtgenoote Ferdinanda gravin van Berlo-

(1) Hij was zadelmaker en kocht van 1769 tot 76 in de abdij 2785 pond ossen- kalveren andere huiden. De gemiddelde prijs van eene ossenhuid was 60 gl.

Suys (1) voor 46000 franken. Dit gedeelte bevatte toen 174 hectaren met drie hoeven.

Het tweede derde deel was in 1830 het eigendom van Josephus Joannes Smeulders; hij verkocht het in 1834 aan Pepijn Constantinus Maria Josephus Gislenus, baron de 't Serclaes de Kessel, echtgenoot van Hortensia Maria Victoria Francisca Carton de Winnezeele, eigenaars te Elsene. Door hunne erfgenamen ging dit deel, 8 december 1848, over op Adolf Bosquet advokaat te Brussel, Gustaaf Bosquet raadsheer bij 't Beroepingshof te Brussel, Frans Dolez, advokaat te Bergen en Hubert Dolez, advokaat te Brussel; elk een vierde gedeelte. Hubert en Frans Dolez verkochten, 10 september 1860, dit deel, groot 181 hectaren met de hoeve Wesel, aan voornoemden jonkheer van der Gracht voor 40000 franken.

Het derde deel, waarin de hoeven *Het Rauw* en *De Nieuwe hoeve* liggen, behoorde, ten jare 1830, aan Andreas Kemps, landbouwer der laatstgenoemde boerderij. Dit eigendom werd, in 1858, onder zijne kinderen verdeeld, zoodat aan Petrus Jan Kemps, pastoor te St. Agatha-Rode, *Het Rauw* met 38 hectaren beviel; aan Maria Dimphna Kemps, vrouwe van Petrus Weckx, de *Nieuwe hoef* met 75 hectaren, en aan Jan Baptista Kemps 56 hectaren. Die familie bezat het nog in 1878.

Deze drie deelen beslaan dus eene oppervlakte van 524 hectaren, doch Wesel strekt zich thans uit over eene oppervlakte van ruim 800 hectaren, want jonkheer van der Gracht heeft herhaalde keeren perceelen bijgekocht, en in 1862 voltrok hij er het kasteel, dat met een park van 6 hectaren omringd is. Men ziet er schoone wateringen en hoeven, waaronder nog eene hoeve gebleven is, die in 1726 door de abdij Postel werd

(1) Overleden te Wesel 6 April 1879. Zij was de laatste van haren doorluchtigen stam, in de X[e] eeuw uit het koninklijk huis van Saksen gesproten en met den oudsten adel van België en Duitschland verwant, zooals met de Lannoy, de Tornaco, de Berlaimont, de Hamal, d'Aspremont-Lynden, d'Arschot, d'Oultremont, de Renesse, enz. Een harer voorzaten, graaf Willem de Berlo, bekleedt een schoone bladzijde in de geschiedenis des prinsdoms van Luik. Hij stond in de tweede helft der 15e eeuw met Barré de Surlet en Raes van Heers aan 't hoofd der Luiksche ambachten, en droeg hunnen standaard in den beroemden slag van Brusthem, ten jare 1467 tegen den hertog van Burgondië geleverd.

gebouwd. De waarde van dit eigendom wordt thans op 750000 frank geschat; nog jaarlijks klimt die waarde door ontginningen en verbeteringen, zoodat aan deze streek de schoonste toekomst gewaarborgd is.

Mevrouw Louisa van der Gracht de Rommerswael, gehuwd met Leo Spanoghe, advokaat van 't Verbrekingshof, erfde in 1884 dit aanzienlijk goed van haren oom, jonker van der Gracht, enz.

Gedurende de laatste jaren is er meer bedrijvigheid in deze streek gekomen. Onder de groote schoolbeweging, tijdens het liberaal bewind van 1879, moest men ook hier, gelijk op veel andere plaatsen, eene school bouwen. De gedeeltelijk arduinen bouw, een waar woestijnpaleis, kostte aan de gemeenten Molle en Balen 42000 frank. Sedert 1889 wordt een afhankelijk gebouw dezer school tot kerk gebezigd, totdat de nieuwe kerk, voor de ten jare 1889 opgerichte parochie-Rauw, zal voltrokken zijn.

Tijdens de laatste jaren is niet ver van Wesel, onder Balen, eene dynamietfabriek opgericht, toebehoorende aan de naamlooze maatschappij *La Forcite*.

Eene groote zinkfabriek der firma *La Vieille Montagne*, zal binnenkort aan honderden werklieden arbeid verschaffen; in februari 1891, werkt er reeds 40 man, alhoewel alle gebouwen nog niet voltrokken zijn. In deze fabriek wordt vooral de stof voor zink bereid.

Het station aan de spoorlijn Antwerpen-Gladbach, de nabijheid der kanalen, de nieuwe steenweg Balen-Postel geven aan Wesel schoone en gemakkelijke gemeenschappen voor alle richtingen.

BROEK EN WEILANDEN.

Fredericus Antonius Peeters, notaris te Westerloo en te Molle overleden, heeft in 1795 Postel's broek en weilanden, met den vijver op Sluis aangekocht, en die goederen alzoo voor de kloosterlingen bewaard. Na zijnen dood (1832) zijn die goederen verkocht en de prijs aan den Norbertijn Franciscus von Gastel, zijnde pastoor te Reusel, uitgekeerd ten bate zijner medebroeders van Postel.

Dit broek, groot 26 sillen en in 18 perceelen verdeeld, wierp,

in 1795, jaarlijks uit elk deel 6 1/2 soms 7 gulden af voor de abdij. Carolus Josephus van Praet, notaris te Molle, heeft 20 september 1832 dit eigendom in 18 afzonderlijke koopen verkocht voor de gezamenlijke som van 9831 Nederlansche guldens ten voordeele van voornoemden F. van Gastel. F. P. Van Dingenen, pastoor te Millegem, was door van Gastel tot die verkooping gevolmachtigd.

Volgens het tegenwoordig kadaster, lag dit broek met de 18 perceelen Wijk G., N[os] 470 tot 486-bis. De grootte en opbrengst is : koop 1, groot 81 roeden is verkocht voor 1015 gulden, koop 2, groot 94 R, 3 ellen, voor 1225. Koop 3, groot 55 R, 68 E, voor 715. Koop 4, groot 54 R, 25 E, voor 710. Koop 5, groot 48 R, 67 E, voor 590. Koop 6, groot 48 R, 47 E, voor 640. Koop 7, groot 43 R, 20 E, voor 610. Koop 8, groot 48 R, 70 E, voor 570. Koop 9, groot 44 R, 95 E, voor 525. Koop 10, groot 36 R, 91 E, voor 425. Koop 11, groot 41 R, 76 E, voor 425. Koop 12, groot 39 R, 22 E, voor 430. Koop 13, (uitgebagerd, is een waterpoel, gelijk koop 16), groot 47 R, 77 E, voor 37 1/2. Koop 14, groot 45 R, 97 E, voor 440. Koop 15, groot 43 R, 9 E, voor 495. Koop 16, zie 13, groot bijna 46 R, voor 64. Koop 17, groot 46 R, voor 365, en koop 18, groot 48 R, voor 550 Nederlandsche guldens.

Hiermede eindigen wij de bijzonderheden van Wesel's goederen, na medegedeeld te hebben wat wij over die plaats vonden.

INHOUD.

Westmalle en Zoersel.

Platen.

KEMPISCH MUSEUM

Kempisch Museum

MAANDSCHRIFT

GEWIJD AAN

GESCHIEDENIS EN OUDHEDEN

TWEEDE JAARGANG

TURNHOUT

BOEK- EN STEENDRUKKERIJ JOSEPH SPLICHAL

1891

Getuych voor die Regeerderen

van den

Quartiere van Kempelant.

A° 1641.

Terwijl de rechtstoestand der kwartiersafgevaardigden van voorheen nog weinig bekend is, wordt de verhouding dier afgevaardigden in Kempeland met betrekking tot de hooge overheid, vertegenwoordigd door den schout, duidelijk afgebakend, door eene schriftetelijke verklaring, aan het gerecht overgegeven, zooals men door een *intendit*; en eene bevestiging afgelegd door bejaarde magistraatspersonen of door andere geloofwaardige getuigen gegeven, zooals men door een *turbe* verstaat.

Voor schepenen van Eindhoven werd in 1641 het volgende verklaard :

Mr Geraert Goossens, secretaris der vryheyt van Oirschot, vuyt crachte van commissie binnen Oerle dachvaertsche wijse aen hem gegeven, om te produceren zeckere oude persoonen op de oude costuymen, gewoonten, rechten ende privilegien den quartiere van Kempelant competerende in het houden van henne dachvaerden, committeren van persoonen oft pensionarissen, om de gerechticheyt v. d. quartiere voor te staen ende doen aanhooren van reckeninge ende dyergelycke, leght over zeckeren schrieftelycken *intendit* bestaende in twintich artickelen, versoeckende dat de persoonen daertoe alsnu gedaeght, vuytgebeden

ende gearresteert bij forme van turbe sullen werden verhoort ende geexamineert als behoorlyck ende alsdat henne respective depositien sullen werden geredigeert in geschriefte. Actum den twelfsten Januarii 1641 coram Marcelis Herincs ende Lucas Martens van Poppel, schepenen der stadt Eyndhoven.

De Gecommitteerden van den Quartiere van Kempelant declarerende henne oude rechten, privilegiën ende gewoonten, seggen 't gene des ende soo volcht :

I. Ierst dat de gemeijne regeerders en ingesetenen des v. s. quartiers vermogen te stellen ende voor desen altijd gestelt hebben, eenen rentmeester, eenen griffier ende ses gecommitteerden.

II. Synde den last van de gecommitteerden ende Griffier, de rekeningen van den Quartiere te hooren, te examineren, debatteren, rejicieren ende sluijten, ende tauxen te maecken, ende repartitiën uut te seynden van 't gene deen of dander voor den quartiere gevacheert hebbende is competerende, welcke tauxen daernaer worden gestelt in handen van den rentmeester, omme quootsgewijse omgesonden en daarvan betalinge versocht ende gedaen te worden.

III. Sonder dat deselve gecommitteerden en griffier hebben eenige gagie, dan alleenelyck hen dachgelt, te weten eenen gulden sdaags voor ieder van de ses gecommitteerden en dertich stuyvers voor den Griffier boven costen.

IV. Waervoir denzelven griffier gehouden is te schrijven de daechvaerden, so propositien, als resolutien, de rekeningen te apostilleren ende het sloth te helpen maecken ende schrijven ende voorts notitie te houden van 't gene den quartiere is raeckende.

V. De rentmeester autem heeft voor desen getrocken voir synen ontfanck ende uutgeven drie oyrt stuyvers van elcken gulden sonder meer gagie genoten oft geprofiteert te hebben.

VI. Ende sijn deze staetiens geweest perpetueel *ad vitam*, ten waer van *misus* oft quaet comportement.

VII. Item hebben de gecommitteerden, griffier, rentmeester, oft eenige andere particulieren, ontfangen hebbende ennige missiven oft swaricheijden den Quartiere concernerende, het voors.

quartier mogen beschrijven ende vergaderen, proponeren ende resolveren, tsij bij advys ende voorweten van den Schouteth, oft oock daersonder, naer dat den noot ende tijt sulcx was verheyschende.

VIII. De vergaderingen van den quartiere, naerdien de uutschrijvinge 'tzij bij den schouteth, gecommitteerden, griffier oft anderen is gedaen geweest, is gemeijnelyck gehouden geweest binnen Oerle oft Eyndhoven ende so wanneer de vier quartieren syn vergadert geweest, so is de plaetsche gemeynelyck gestelt tot Oirschot, Boxtel oft St. OedenRode.

IX. Item die van den quartiere van Kempelant, te weten de gecommitteerden ende rentmeester metten griffier, hebben van allen oudentijden gehadt twee gemeyne commen (1) waerinne bewaert sijn geweest henne rekeningen, papieren ende documenten, waervan sijn geweest ses slotels die bewaert sijn geweest bij de ses gecommitteerden.

X. Sonder dat den schouteth van Kempelant voor desen eenich gesach heeft gehadt in het doen oft sluijten van eenige rekeningen oft het uutseynden van eenige tauxen, noch en heeft oock geene voise gehadt in het resolveren ten ware sijn advys daarop noodich was te versoecken ende te hooren.

XI. Item is de schouteth van Kempelant voir desen gehouden geweest op te staen of te vertrecken soo wanneer hij hadde gedaen sijne propositie, oft hebben de comparanten op de daechvaerden hen selven moghen retireren, ende soo resolveren in absentie van den schouteth.

XII. Gelyck int hooren en sluijten van ennige rekeningen oft specificatien van den schouteth overgegeven, hij hem heeft moeten absenteren ende opstaen soo dickwils als de gecommitteerden gelieft heeft, ende soo wanneer daer ondanck te verdienen, oft iet abusivelyck gestelt was.

XIII. Item de comparanten op de daechvaerden oft landtdaghen hebben om alle porsuyten ende sollicitatien oft andere swaricheden te voircomen mogen committeren alsulcken persoon ofte personen van den quartiere ende oock van buijten den

(1) Comme—Kist.

quartiere als hen goet gedacht, gelust ende gelieft heeft, sonder dat den schouteth daerinne meer hadde te spreken als iemand van de andere comparanten.

XIV. Doch hebben in sware saken gebruyckt sijn advys ende raedt ende oock dickwils denselven schouteth gecommitteert, soo int doen van ennige sollicitatien, tegenrijden (1) ende uutcoopen van ruyters (2) ende anderssins.

XV. Ende soo wanneer de vier quartieren van de Meyerije in eene plaetse vergadert waren, soo is gemeynelyck gecommitteert geweest de schouteth met ennige andere gecommitteerden.

XVI. Item hebben de vrijheyden ende dorpen van den quartiere oftwel elcke bancke (3) op de dachvaerden mogen committeren ende seynden alsulcken persoon ofte personen als hen gelust ende gelieft heeft, tsij oft die uutschrijvinge geschiedde door den schouteth, gecommitteerden, griffier, rentmeester oft ennige anderen.

XVII. Item hebben die van den quartiere oftwel henne gecommitteerden, met advijs van den schouteth, mogen stellen peenen op de non comparanten tsij van twee, drij, vier oft vijff gulden, voor elcke foulte, waervan deen hellichte heeft gecompeteert den schouteth, en dander hellicht voir de comparanten ende goetwilligen.

XVIII. Item de schouteth van Kempelant en heeft voir desen egeen gesach gehadt in de stadt Eyndhoven, Vryheyden ende dorpen hebbende particulier heeren, uutgenomen binnen de Vryheyt van Oirschoth, dewelcke is tweeheerich.

XIX. Synde niettemin rechter ende officier over de vryheyt van Eersel, Loemel ende andere plaetsen ende dorpen staande onder de hooge roede, alwaer hij mach stellen stadhouders oft in eygen persoon de bancken besitten.

XX. Item zijn die ingesetenen van den quartiere van Kempe-

(1) Tegenrijden van de vijandelijke troepen.

(2) Van inlegering.

(3) De indeeling naar de schepen-banken was de oude; zij was in de zestiende eeuw vervangen door de indeeling naar de gemeenten.

lant namentlyck de stadt Eyndhoven, Vryheyden ende dorpen derselven alnoch voorsien van veele ende verscheyde schoone privilegien, charteren ende andere hantvesten, den schouteth v.s. niet rakende, refererende hen voorts totten vonnisse in den Rade van Brabant tot Bruessele gewesen, tusschen den hoogschouteth der stadt ende Meyerije van den Bossche ter eenre, ende die vier schoutethen van den quartieren ter anderen syden, daer bij henne respective jurisdictien naerder weerden gespecificeert.

Alles sonder preiudicie van de voirdere gerechticheyt, daervan alhier egeene questie en is.

Dyen volgende sijn gecompareert Jan Henr. Schenaerts out president schepen der stadt Eyndhoven, tegenwoirdich kerckmeester aldaer, den schepenstoel aldaer beseten hebbende omtrent de XXVII jaeren, out omtrent 70 jaeren; Peeter Henr. Snellaerts veele jaeren geweest schepen der stadt Eyndhoven ende gewesen borgemeester derselver stadt geleden omtrent de viertich jaeren out 76 jaeren; Dierck Cornelissen in d'Eyck oock veele jaeren, geweest schepen derzelver stadt ende borgemeester tot twee distincte reysen aldaer, out omtrent de 80 jaeren; Willem Franssen van Flodrop oock veele jaeren geweest schepen en president der v.s. stadt ende borgemeester in sijn tijdt, out omtrent tsestich jaeren; Jan Symons van den Broeck schepen der bancke van Gestel, Strijp ende Stratum ende tot drie distincte reysen geweest borgemeester aldaer, out omtrent de 84 jaeren; Jan Willemsz. Ooms ingeseten van Gestel ende geweest schepen ende borgemeester aldaer ende te voorens oock geweest schepen ende borgemeester binnen de stadt van Eyndhoven, geleden omtrent de 48 jaeren, out omtrent de 84 jaeren; Wouter Janssen de Witte, voorschepen der heerlycheyt Woensel ende tot twee distincte reysen geweest aldaer borgemeester, out omtrent de 74 jaeren; Peeter Willemsen in voortijden borgemeester geweest tot Woensel, out omtrent de 82 jaeren; Jan Janszn Shase geweest borgemeester der stad Eyndhoven ende daernaer schepen van den dorpe van Woensel, out omtrent de 80 jaeren. Jan Aertssen geweest voorschepen der banck van Aelst ende tot twee distincte reysen borgemeester aldaer, out omtrent de 72 jaeren, tegenwoordich wonende tot Heeze in den quartiere van Peelant ende Anthonis Peeters wonende tot Dommelen out

omtrent de 84 jaren verscheyden reysen geweest schepen ende tot vijff oft ses distincte reysen borgemeester ende mede Kerck, H. Geestmeester aldaer, welcke comparanten eendrachtelyck bij forme van turbe verhoort zijnde op den v.s. intendit ende ierst op de twee ierste artic. van de selve intendit, hebben verclaert onder solemneelen eede, daertoe gedaeght, vuytgebeden ende gearresteert zijnde respectieve, dat die regeerders ende gemeyne ingesetenen v. d. quartiere van Kempelant voordesen ende soo lange de memorie van de v. s. respective deponenten streckt bij gemeyne consente hebben gestelt ende vermogen te stellen eenen rentmeester, eenen griffier oft secretaris ende ses gecommitteerden ende dat de last van de gecommitteerden ende griffier is geweest ende alnoch is, de reeckeningen te hooren, te debatteren, examineren ende sluyten ofte wel te reycieren, daerover tauxen ende repartitien te maecken ende vuyt te seynden om daerbij te vynden de debboursementen, vacatien ende ongelden voor den quartiere gedaen ende begaen door de v.s. gecommitteerden last ende procuratie, welcke tauxen daernaer syn gestelt in handen van den rentmeester om quotsche gewijse omgesonden ende daervan betaelinge gedaen te werden naar behooren.

Die v. s. comparanten ende deponenten verhoort op den inhoud v. d. twee artic. v. d. v. s. intendit verclaeren eendrachtelyck v. d. v. s. gagie ofte dachgelde egheene besondere kennisse te hebben dan waerachtich te sijn dat de griffier is gehouden te beschrijven de dachvaerden soo propositien, resolutien als alle saecken den quartiere aengaende.

Die v. s. comparanten ende deponenten verhoort op den sesten art. van den v. s. intendit verclaeren hen daermede te conformeren, allegerende voor redenen van welwetenheyt dat zij gekent hebben voor griffiers Mr Willem Loneus secretaris der stadt Eyndhoven, daerna Mr Aert Schaets, daernaer den secretaris en griffier Kelst, daernaer Jan Metsers, alle geweest secretarissen van Oirschot en griffiers van den quartiere van Kempelant ende als rentmeesters hebben zij gekent Aert van Hove ende Willem van den Brouck ende voor gecommitteerden van den quartiere zijn voordesen geweest Bartel Le-

naerts tot Oirschot, Aert van Hove tot Eindhoven, Martten van Poppel tot Woensel, Jan Willem Borchouts tot Strijp en Jan van Herssel wonende onder Dommelen, ende onder Oerle Dierck Corstiaens.

Die v. s. comparanten en deponenten verhoort op den sevensten articule van den v. s. intendit verclaeren insgelyx te conformeren metten selven art. en den inhouden van dyen waerachtig te wesen.

Item die v. s. deponenten verhoort op den achtsten artic. verclaeren dat de vuytschrijvingen ende vergaederingen van den quartiere van Kempelant gedurende henne memorie en kennisse voordesen is gedaen en gehouden geweest binnen de vryheyt van Oerle of binnen der stadt Eyndhoven, alwaer de propositien en resolutien syn gedaen ende gegeven, ende oyck dat de comparanten voor het overgaen van de stadt van 's Hertogenbossche syn gehouden geweest te gaen buyten den quartiere, te weten in vergaederingen van de vier quartieren, als wanneer de landtdach gemeijnelyck wierdt gestelt binnen Oirschot, Boxtel oft St. Oedenrode.

Item de v. s. comparanten ende deponenten verhoort op den IX art. verclaeren den inhouden van dyen waerachtich te wesen ende dat de gemeyne comme ofte commen syn geweest binnen der stadt Eyndhoven, soo ten huyse van wijlen Aert van Hove als Willem v. d. Brouck, ten tyde sij sijn geweest rentmeesters en ter tijdt toe, dat die aldaer is gelicht geweest wegens den heer Schoutet v. d. Bossche, sonder eenige besondere kennisse te hebben v. d. X^{den} artic. hen dyenaengaende refererende totten reeckeningen en bescheeden in de v. s. commen berustende, zoo zij verstaen.

Die v. s. comparanten verhoort op den XI ende XII artic. van den v. s. intendit verclaeren hen metten inhouden van den elfsten te confirmeren ende den inhouden van dyen waerachtich te wesen ende daervan meenichte exempelen gesien te hebben, dat zoo wanneer bij den schouteth de propositie was gedaen, hij dicwils van selfs heeft gepresenteert hem te retireren, oftewel hebben de comparanten hen geretireert ende alsoo geresolveert in sijn absentie. Ende aengaende

den inhouden van den XII art. gedraegen hen totten reeckeningen ende bescheeden daervan zijnde.

Item alle die v. s. comparanten ende deponenten gehoort op den XIII art. verclaeren den inhouden van dyen in heel en deel waerachtig te wesen, en dat daervan exempelen met menichte zouden konnen veur den dach brengen, maer dyenaengaende om cortheitswille hen gedraegen totten resolutien ende dachvaerden, waerbij de gecommitteerden staen genoemt ende blyckt sulx noch naeder vuytten specificatien ende reeckeningen van deghene, die daertoe gecommitteert sijn geweest, verclaerende mede den inhouden van den XIIII ende XV art. oock te sijn waerachtich ende hen dyenaengaende te gedraegen totten notitien daervan sijnde.

Item die v. s. comparanten verhoort op den XVI art. verclaeren den inhouden van dyen mede te sijn waerachtich ende daerbij te blijven.

Item die v. s. comparanten verhoort op den XVII art. verclaeren den inhouden van dyen insgelycx waerachtich te sijn, ende daertoe goede kennisse te hebben, hen refererende totten notitien daervan gehouden.

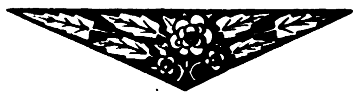
Item die v. s. comparanten ende deponenten verhoort op den XVIII ende XIX art. van den v. s. intendit, verclaeren den inhouden van dyen mede te sijn waerachtich, ende in regarde van den v. s. XVIII art. verclaeren dat de schoutet van Kempelant binnen der stadt van Eyndhoven vryheden ende dorpen hebbende particuliere heeren, egheen ander gesach en heeft dan dat hij aldaer sijndt boden ende omloopers van de dachvaerden te houden ende de placaeten over te langen om gepubliceert te werden, soo wanneer die gesonden sijn geweest aen zijne handen.

Item alle die v. s. comparanten ende deponenten verhoort op den XX ende lesten artic. van den v. s. intendit verclaeren hen te refereren totten privilegien ende vonnissen aldaer gevuert ende die ieder geprevilegieerde plaetse is hebbende. Teneynde henne respectieve depositien, wij gehadt hebbende lesinge verclaeren wij daerbij te blijven, ende tot meerder vasticheyt te hebben dieselve respectieve met henne namen ende

handteecken onderteeckent voor schepenen der stadt Eyndhoven Mercelis Henricx ende Lucas Martens van Poppel den XII Jan. 1641.

Bij mij J. van den Broeck.
Jan Hanrick Schenaerts.
Dierick Cornelissen.
Peter Snellaerts.
W. J. van Flodrop.
Bij mij Jan Willems Ooms.
bij mij Wouter Jan de Witte.
bij mij Peter Willemszen van der Heiden.
Dit is dmerck W van Jan Janszn Shase.
Jan Aertsen van Aelst.
Bij mij Anthonis Peters van Dommelen.
M. Herincx.
Lucas Martens van Poppel.

Eindhoven 15 December 1890. LOUIS HOUBEN.

De vroegere tienden van Olmen.

1288-1795 (1).

n de nabijheid van het ver bekende Geel ligt Olmen, vroeger ook Olmele, in de provincie Antwerpen.

Een Nicolaus was eertijds heer dier plaats. De man had er de groote en kleine tienden en nog andere goederen ter leen, die in 1288 door hertog Jan ten bate der religieuzen des godshuizen van Postel afgestaan werden, omdat dit huis aan vreemdelingen een gastvrij dak aanbood, en opdat het die gastvrijheid zou kunnen blijven aanbieden. Wegens deze redenen was ook Nicolaus aangespoord om de noodige toestemming voor die goederenschenking te vragen, luidens een oorspronkelijk latijnsch charter van perkament, dat luidt :

Johannes Dei gratia Leodiensis episcopus.

Uniuersis, presentes litteras inspecturis, salutem in Domino sempiternam.

Noueritis quod, constitutis personaliter in nostra presentia Nicholao de Olmele armigero, et fratre Johanne magistro seu prouisore Domus seu curie beate Marie in Postula, idem Nicholaus decimas ville de Olmele et ius patronatus ecclesie dicti loci nostre dyocesis, que idem Nicholaus ad se asseruit pertinere, et quicquid iuris idem Nicholaus habuit vel habere debuit in dictis decimis et iure patronatus predictis, religiosis viris, abbati et conuentui de Floreſſia, ordinis Premonstratensis nostre dyocesis, ad opus et utilitatem dicte curie seu Domus de Postula eiusdem ordinis, ad monasterium Floreſſiense pertinetis, contulit, donauit, subportauit et in ipsam Domum seu curiam transtulit.

(1) Breedvoeriger over dit alles in ons *Olmen naar de archieven van Postel's Abdij*, in 1888 bij Beersmans-Pleek te Turnhout gedrukt op 106 bl.

Quibus collationi, donationi, subportationi et translationi nostrum consensum et assensum abhibemus, et ipsas, prout rite facte sunt, auctoritate ordinaria confirmamus.

In cuius rei testimonium sigillum nostrum presentibus est appensum.

Datum anno Domini millesimo ducentesimo octuagesimo octauo, feria sexta post dominicam, qua cantatur Letare Iherusalem.

Het handschrift op fransyn, waaraan deze kopij genomen is, meet in geschrift 22 op 7 cM. Het zegel vertoont op de voorzijde een gezeten bisschop met den staf in de linker- en met de rechterhand op de borst; de tegenzijde verbeeldt een klimmende leeuw met het nog leesbare *secretum sigilli*. Het geheel is met een uithangenden perkamenten strook aan het charter verbonden.

De oudste akte dezer tiendverpachting, die wij nog bezitten, dagteekent van 12 januari 1473. Toen heeft de overste van Postel, Adam Luwe, aan Arnoldus Bock en Joanna van Grymberghen, vrouwe te Asch en Ham, de groote tiende verpacht

voor 79 mud (modii) rog;

de kleine tiende werd verpacht

voor 12 gulden
en 40 hoopen stroo.

Voor maat moest die van Olmen gebruikt worden en daar zou men ook de rog, goed gezuiverd, leveren.

In 1493 getuigen de heer van Olmen en de schepenen dier plaats, dat Postel de tienden

voor 106 mud rog,
» 6 gulden en
» 40 hoopen of bussels stroo

aan de inwoners verpacht had.

In dit laatste jaar was heer te Olmen jonker Hubrechts Brant, heer van Grobbendonk, Bouwel en Olmen.

De overste, Rumoldus Colibrant, verpachtte in 1612 de tienden aan Jan van Stralen en Govart Guens

voor 70 mud rog
» 7 » boekweit
» 2 » garst, Postelsche maat.

Ten jare 1688 ontstonden er ter gelegenheid van de tienden, moeilijkheden die tot baldadigheden oversloegen. Ziehier een verslag :

De gemeente Olmen had veel jaren de tienden gepacht tegen een lagen prijs. In 1688 had zij in 't geheim beraadslaagd en was overeengekomen de tienden in prijs nog te laten dalen. Het klooster van Postel, van dit geheim verbond intijds onderricht, hield deswege in 't openbaar de verpachting, met 't gevolg dat de som zeer klom en de tiende voor 180 mud aan lieden van Balen toegekend werd. De Olmenaars, hierover verbitterd en zich van de klaver naar de biezen gedreven ziende, gaven, 16 juli 1688, aan hunne woede vrijen loop in de herberg *De Stooter* bij Karel Poets te Olmen. Vreedzame mannen van Balen werden door hen aangevallen, met messen gestoken enz., schoon de Balenaars zich dapper verdedigden; doch daar zij geen kwaad, noch baldadigheden vermoed hadden en bijgevolg van geen wapen voorzien waren, moesten zij natuurlijk het onderspit delven. Een drietal getuigen uit vele anderen, laten wij hier in eenige bijzonderheden treden.

Laurentius Verachter getuigt onder eed in de herberg *De Stooter* met een stuk hout geslagen en met een mes onder den linkerarm gestoken te zijn, toen hij herhaaldelijk hoorde schreeuwen : Slaat hem dood! slaat hem de beenen vaneen!

Willem van den Broeck, ook Balenaar en medetiendpachter, verklaart eenen steek in den rug gekregen te hebben; ergere onheilen vreezend, nam hij de vlucht, terwijl men hem met stukken hout nawierp.

Jan Wouters, uit Balen, getuigt bij eed, dat hij vele personen in *De Stooter* met stoelen en stokken heeft zien slaan, en alles tot wapen maken wat onder het bereik der rustverbrekers viel.

Hoelang nu de Balenaars de tienden behielden, vinden wij niet opgeteekend, maar in 1715 verpachtte de provisor van Postel Nicolaus van den Boomen ze « aen de regeerders der baronie van Olmen »

voor 120 mud rog
» 15 » » voor den pastoor
» 15 patakons,
» 1 dukaton voor de knechten en
» 2 patakons drinkgeld.

In 1731, onder den cellier Ludovicus van Cannart d'Hamale, werd de geheele tiend verpacht aan de gemeente Olmen voor

117 mud rog, Balensche maat,
18 » » voor den pastoor,
15 patakons,
4 hammen (hespen) voor den pastoor,
5 patakons voor den pastoor,
2 pistolen (geldstuk) voor den cellier en
1 dukaton voor den knecht des celliers.

Van 1773 tot 1795 had de gemeente de tienden in pacht voor den jaarlijkschen prijs van 134 mud rog en de betaling der lasten. In 1794 werd aan de abdij niets betaald, dewijl de tienden « voor requisitie » aangeslagen waren, en in 1795 ook niets, als zijnde de tiende « aengeslagen van de representanten der Fransche Republiek » of liever der Fransche Omwenteling, die zooveel heerlijke rechten, privilegiën en ook deze tienden op het altaar des vaderlands ten offer bracht.

TH. IGN. WELVAARTS,
Prior te Postel.

Werbeek,

zijne kapel en bedevaart.

I.

Aan den oostkant der provincie Antwerpen op ruim twee uren van de Noordbrabantsche grenzen, ligt het fraaie dorp Retie met zijn gehucht Werbeek(1) langs den steenweg van Turnhout op Moll.

Luidens een charter van Hendrik I, hertog van Lotharingen, wordt Werbeek, of Werbeke, ten jare 1221 vermeld, toen namelijk de inwoners van dit gehucht door den hertog ontslagen werden van de betaling der beden d. i. der lasten. Volgens den religieus van Tongerloo, Adrianus Heylen, kreeg deze abdij, kort na hare oprichting in de XII[e] eeuw, reeds de goederen van Werbeek. Sedert dit tijdstip bleef Werbeek onder het rechtsgebied van Tongerloo in zaken der lage heerlijkheid; wegens den betrekkelijk verren afstand van voornoemde abdij, waren te Werbeek een meier en andere gezworenen aangesteld, om zaken van minderen aard te beslissen.

In het begin dezer eeuw maakte dit gehucht, eenige jaren, eene afzonderlijke gemeente uit, totdat het onder het Nederlandsch bewind met Retie vereenigd werd.

De kapel van Werbeek behoort sedert haar eerste optrekking onder de parochie Retie. Het begevingsrecht dezer parochie werd in 1264 door den deken Wilhelmus en door het St. Martinuskapit-

---

(1) Eenigen leiden het af van *weer* (wederom) *een beek*; anderen van *wer* of *war* omdat de beek te Werbeek om den kronkelenden loop in de wer of war schijnt. Volgens Kiliaen's *Dictionarium teutonico-latinum* en Weiland's *Taalkundig woordenboek* beteekent *war* of *weer* eene *omtuining* of *omtuinde plaats;* in waarheid is dit gehucht met beken omgeven; *weerd* (welluidendheidshalve *weer*) is een watervrij terrein in de nabijheid eener rivier, gelijk men ook te Werbeek aantreft. Zoo heeft men in Nederland o. a. Bommelerwaard.

tel van Luik afgestaan aan de abdij van Tongerloo, der orde van Premonstreit.

II.

Omstreeks het midden der XVII[e] eeuw werd te Werbeek de steenen kapel gebouwd, die er nog ten huidigen dage staat, en die volgens Le Roy bestemd was om later eene parochie te worden.

Bij welke gelegenheid is die kapel gebouwd, en waarom is zij gesteld onder den titel van Onze-Lieve-Vrouw-ter-Sneeuw? Het volgende diene ten antwoord :

Willem Verreet, naar anderen Giliam Verreyt, een marskramer en schoenlapper uit Baarle in de baronie Breda, trok 16 januari 1645 naar Chaam om er den volgenden dag de feestplechtigheid van den H. Antonius bij te wonen. Deze man zag in de heide, tusschen Ulikoten en Chaam, een beeldje liggen, de H. Maagd voorstellende; het was zonder kunst en ook gansch zonder stoffelijke waarde. Wij zeggen zonder stoffelijke waarde, want groot is de geestelijke waarde, ter gelegenheid van dit schijnbaar nietig voorwerp, den mensch bezorgd, gelijk hierna zal blijken.

Willem was niet zoozeer verheugd over die vondst, als wel getroffen door de omstandigheid waarin hij het beeld vond, te weten op eene hoogte waar geen vlokje sneeuw zichtbaar was, terwijl nochtans over den geheelen omtrek dit witte kleed uitgespreid lag: niettegenstaande dit alles, stak hij het in zijne mars :

« Hij, opgewekt door God, heeft met eerbiedigheid,
Dit kleine beeldeken in zijne meersch geleid. »

Inmiddels zette hij de reis voort, dragende den hem nog onbekenden schat, en was nog altijd in de gedachte verslonden over die onbesneeuwde plaats. Iets dergelijks lezen wij in de H. Schriftuur van het gulden vlies van Gedeon, dat droog bleef op den alom natten grond. Rustig voortstappend, terwijl hij eenerzijds nadacht op die vondst en anderzijds het nakend feest van St. Antonius in 't geheugen riep, werd hij onverhoeds door een paar soldaten of liever baanstroopers overvallen, die spoedig geld eischten. Weldra kwam men van woorden en gekijf tot slaan met knodsen en tot schieten met roeren. De aanval werd eindelijk zoo hevig, dat een der booswichten zwoer het leven te zullen benemen van Giliam.

Dat de hemel een bijzonder doel met dit beeld had, blijkt genoegzaam uit het navolgend gedicht, waarin gezegd wordt hoe het leven van den vinder bewaard bleef. Giliam door die weldaad bewogen en zich overtuigd houdende, dat hier Maria's hand in het spel was, bezorgde, drie weken na dit feit, het beeldje te Werbeek. Waarom het juist ten gehuchte Werbeek geplaatst werd, vinden wij niet opgeteekend, doch wij mogen aanstippen, dat dit oord eene aan Maria aangename plek moest zijn, waar op hare voorbeden menige mirakelen geschiedden. Had misschien Retie dit voorrecht te danken aan de oude vroomheid jegens Maria? Wij kunnen het niet bevestigen, maar willen het onderstellen, want nog heden, gelijk voorheen, ziet men vele Mariabeelden langs openbare wegen, hier tegen boomen, ginder in daarvoor gebouwde kapelletjes, bevallig tentoongesteld.

Nauwelijks was te Werbeek het beeldje geplaatst tegen eenen boom, of de vereering der Moedermaagd nam er zoodanig toe, dat men van alle kanten herwaarts kwam :

« Nu ziende dat dit beeld van allen kant geëerd,
En dat ook dagelijks de ijver vermeert. »

Dit alles spoorde den hulpprelaat der abdij van Tongerloo, Augustinus Wichmans, aan om er een fraaie kapel te bouwen. Met zooveel spoed werd dit werk voortgezet, dat de prelaat den 10 april 1646 er de eerste mis opdroeg, toen men dien dag het feest van Maria's Boodschap vierde. Na de plechtigheid der mis hield Wichmans eene lofrede van Maria buiten de kapel; dit was noodig, want de toegestroomde schaar niet alleen uit de nabijliggende doch ook uit ver afgelegen plaatsen was zoo groot, dat zij binnen de kapelmuren niet kon vervat worden.

Het beeld, vroeger aan eenen eik bevestigd, werd op bevel van den prelaat en met de goedkeuring van Henricus van den Leemput, vicaris-generaal van het bisdom 's Hertogenbosch, in het altaar der kapel geplaatst.

III.

Hiermede zijn wij aan het tweede lid onzer vraag gekomen : welke titel werd aan de kapel gegeven?

Wegens de bijzonderheden, die de vondst van het beeldje vergezellen, kan de oplossing van deze vraag niet moeilijk zijn. Een

dergelijk feit viel ook in de eerste eeuwen der Kerk voor, tusschen den 4 en 5 Augustus te Rome, toen in dien nacht het terrein voor eene kerk door eene sneeuwlage afgebakend werd. Dientengevolge noemde men dat gebouw de kerk van O.-L.-Vrouw-ter-Sneeuw; denzelfden titel kreeg ook de kapel te Werbeek. Dit feest werd, sedert de voltrekking des gebouws, jaarlijks met vele plechtigheid gevierd vooral door Reties's pastoor, Petrus van Dunne, regulieren kanonik van Tongerloo. Deze pastoor kwam er elken zaterdag mis lezen en preekte dan ook over de Moeder Gods, wat de heilzaamste vruchten naar ziel en lichaam voortbracht. In 1718 werd er eene fondatie gesticht voor de zaterdagsche mis.

Van lieverlede groeide te Werbeek de godsvrucht tot Maria aan, in grootere scharen toog men er heen. Dit alles zou geenszins tot stand gekomen zijn, indien de hemel hieraan niet had meegewerkt. Mirakelen en menigvuldige genezingen waren een sterke spoorslag om menigeen naar dit bevoorrecht oord aan te wakkeren. Wij deelen een paar feiten mede.

Reeds in den dageraad, dat men vóór het beeldje kwam neerknielen, gebeurde het volgende, toen A. Wichmans er 10 april 1646 de mis opdroeg. Onder de talrijke menigte bevonden zich ook Zusters uit het klooster van Achel, een dorp gelegen op de grenzen van Luik en Noord-Brabant. Zij hadden met veel anderen processiegewijs dien bedetocht gemaakt en konden, na haren wensch verkregen te hebben, Maria lovende huiswaarts keeren met de genezing van zekere Elisabeth, de dochter van eenen Engelbertus. Deze dochter leed aan eene aanhoudende beving in de ledematen, zij verklaarde aan den openbaren notaris en aan meer anderen bij eede, dat zij te Werbeek door Maria's tusschenkomst, in den ouderdom van 64 jaren, van die kwaal volkomen genezen was.

Na die genezing des lichaams, volgt hier eene der ziel.

Margaretha, eene twintigjarige dochter van Balthazar, wonende te Achel, leed sedert zes maanden in geest en ziel, en wel zoo hevig, dat zij zich gansch van God verlaten waande en deswege tot den allerongelukkigsten staat, te weten tot de wanhoop overgeslagen was. Beroofd van het gebruik der geestvermogens en van alle kennis, was zij onbekwaam te biechten en had sedert lang het sacrament des altaars niet meer ontvangen. Voornoemde Zusters,

door den deerniswaardigen staat dezer diep ongelukkige getroffen, te meer nog daar alle tot dusverre aangewende middelen vruchteloos waren gebleven, brachten haar in processie naar Werbeek's kapel. Men begon hier met een vernieuwd vertrouwen en met een levendig geloof de Hulp der Christenen, de Hoop der hopeloozen aan te roepen, en Jezus' Moeder gaf gehoor, want Margaretha begon mede te bidden en zich Gode toe te wijden. De duisternis verdween, het licht begon weer vóór haren geest te schijnen. Spoedig deelde de dochter dit feit aan de Zusters mede, zij ging te biechten en naderde met groote godsvrucht ter H. Tafel; hier werd zij nog meer verlicht, dit immers is eigen aan het Brood des Levens, waardoor de oogen der ziel meer geopend worden dan die des lichaams met den honing van Jonathas, volgens het eerste Boek der Koningen.

Meer genezingen grepen er plaats, getuigen de schilderijen en dankgiften, waarmede de kapelwanden eenmaal ten klaarste spraken van Maria's goedheid en macht.

IV.

Gerardus van Herdegomge waagt in zijn werk *Virgo Candida*, enz. breedvoerig van Werbeek.

Het verhaal van het Werbeek's beeldje is door een J. Gisberty in rijm gezet en, met kerkelijke goedkeuring van 17 november 1664, door J. van Capua, kanonik te Antwerpen en librorum censor, bij Christoffel Jeghers te Antwerpen uitgegeven. Dit zeldzaam boekje, onlangs voor een zeer hoogen prijs verkocht, bevat het volgend rijmverhaal, welks oude spelling wij, gemakshalve voor vele lezers, naar de nieuwe veranderd hebben.

De wonderbare God vol van rechtvaardigheden,
Als hij vertoorend is, wil van ons zijn gebeden :
En voor een harde straf toont hij barmhartigheid,
Wanneer een zondig mensch tot bidden zich bereidt ;
Maar dikwijls moeten wij, door zijne beste vrinden,
Den toegang tot den troon van zijne goedheid vinden.
En daar een flauw gebed verdubbelt onze smart,
Hij door een beter vriend voor ons verbeden werd;
Wie zal zoo onbeschaamd, die juist daar heeft gebroken

't Verbond van zijnen Heer, als 't kwaad nu dient gewroken,
Opheffen hemelwaart zijn vuil besmeurde hand
Naar 't aangezicht van God, dat heel door gramschap brandt?
Zult gij van weldaad en van vriendschap durven spreken,
Daar uwe handen nog van zijnen bloede leken?
En roepen hem tot u als hulp in uwen nood,
Die versche teekens draagt van zijn onnoozel dood?
Ei! dat 's vermetelheid, zijn hand is opgeheven
Om met de strenge roei den slag van wraak te geven,
Terstond op u de zee van zijne gramschap stort,
Tenzij door een goei' ziel die wederhouden wordt.
En wie heeft beter ooit zijn gramme borst bewogen,
Dan die met hare borst hem eertijds heeft gezogen?
Wie kan het bliksemvuur hem rukken uit de hand
Dan die zijn sterken arm met teere doekjes bandt?
Wie kan den grooten God bedwingen tot meedoogen,
Dan die hem heeft geleid met 't wenken van haar oogen?
Zeg, wie hem stillen zal, voor wien het aardrijk beeft,
Dan zij die hem haar schoot tot rust gegeven heeft?
Wie zal zijn gram gezicht in zoetigheid verkeeren?
Dan zij van wie hij eerst het lachen konde (1) leeren.
Wie zal getrouwer ons behouden voor de straf?
Dan die hij onder 't kruis ons tot een moeder gaf.
't Schijnt dat hij al zijn gunst heeft aan die Maagd verbonden,
En dat er buiten haar geen bijstand wordt gevonden;
't Schijnt dat zij is gesteld in 't leed een troosteres (1)
En tusschen God en mensch een zoete middlares (1).
Hierom de goede God, omdat hij af zou wenden
't Geen zijn rechtvaardigheid ons op den hals wil zenden,
Gedreven door meedoog, beschikt ons goeden raad
Waardoor de zondig mensch zijn zware straf ontgaat.
Hij stelt Maria voor, en wil dat wij met zuchten
In allen onzen nood tot zijne Moeder vluchten,
Waarom hij menigmaal, door een verborgen hand,
Tot troost van iedereen ook hare beelden plant,

(1) Het origineel : moeste, troosters, middelers.

En zet, ik weet niet hoe, soms in verworpen hoeken
Den bijstand, dien van ver de menschen komen zoeken.
Een boer is 't ergens of een herder op het veld,
Die in een slechten boom oprichten 't eerst haar be(e)ld.
Van zoo een klein begin, o Godes wonder werken!
Uit eenen eiken stronk, zoo ziet men schoone kerken!
Daar opent zij haar hart, haar moederlijken schoot
Voor een oprechte ziel, die tot haar vlucht in nood.
Spreek, Retie! van geluk, toen zij haar gunst kwam toonen
En onder uw gebuurt Maria wilde wonen,
Wanneer, door Gods bestuur en wonderlijke kracht,
Die goede man haar beeld in uw gemeente bracht,
Sinds hebt gij wel geproefd wat moeder van genaden
Maria is, wanneer gij waart met druk geladen
Als dat begeerlijk (1) vuur ontstak aan uwen kant,
Hebt gij genoeg beproefd haar goedertiere hand.
Uw kleine kinders zelfs, die moeders borsten zuigen,
Die zijn bekwaam om van die Moeders borst te tuigen.
Een slap, gebroken lijf, dat roept met hel geschal,
En van Maria's troost doet kondschap overal.
De manken gaan en zelfs, tot schaamt der geuzen krengen,
Vermogen van dit beeld de wisse tijding brengen.
De kreupele springt op, ten toon van zijn geluk
Verheft Maria's eer met opgeheven kruk.
De banden van het lijf, de doeken hebben wonden,
Bezoedeld met het bloed van ongeneesbaar wonden.
Een zwaar benauwde geest, een lichaam vol gekwijn,
Een hoofd dat suizebolt, een hart geperst door pijn,
Een uitgeteerde borst, een keel vol van gebreken,
Die zijn al kloek genoeg om van haar gunst te spreken.
Een ongeruste ziel (2), begraven in den nacht,
Die kent ook 't helder licht, dat haar tot stilte bracht.
De blinden zullen zien, dat ook de dooven hooren
Maria's zoeten naam, uit stomme sullen hooren (3);

(1) Het origineel : menschgierig.
(2) Zie hierna dit verhaal.
(3) Hier schijnt een of ander woord weggelaten te zijn.

Want dit houd ik voor vast, dit houd ik voor gewis
Dat nooit, die haar verzocht, van haar verlaten is.
Wij hebben haren naam *Marie-ter-Sneeuw* doen konden;
Omdat zij, niet besneeuwd, is in de sneeuw gevonden.
Maar waar dit is gebeurd, wie heeft haar hier gebracht?
Ik zie dat dit van mij de lezer 't meest verwacht.
. . . .

In 't vijf en-veertigste na zestienhonderd jaren,
Kwam aan een ambachtsman dit beeld zich openbaren
In januario zestienden 's winters tijd,
Als met een dikke sneeuw de aarde was bespreid.
't Was Giliam Verreyt met name, zoo hij zeide,
Die vond dit waardig beeld te Baarle op de heide,
Wanneer hij op dien dag, met eene mars (1) gelaân,
Naar Sint Antonisfeest te Chaam recht wilde gaan,
Een luttel buiten 's weegs er op een kleine hoogte,
In sneeuw en niet besneeuwd maar rondom in de droogte.
Hij, opgewekt door God, heeft met eerbiedigheid
Dit kleine beeldeken in zijne mars geleid,
Vervolgde zijnen weg, terstond ziet twee soldaten,
Twee stroopers die van geld beginnen hem te praten;
Zij vallen hem aan boord, en met een wreed gekijf,
Hem bieden straks de tromp en zetten 't roer op 't lijf.
Hij slechts een ambachtsman en ook een arme kluiter (2),
Die was hier overmand en een geslagen ruiter,
En die van geenen kant noch hulp, noch uitvlucht ziet,
Die neemt een sterke hoop van 't geen hem was geschied.
Hij keert met zijnen stok en weet zich zoo te weren,
Dat ook de scheut van 't roer hem geenszins konde deren.
De tweede meer verhit door zijn maats ongeval,
Die riep : ik zweer, dat dit u 't leven kosten zal,
En tevens meent de man gewisser te doorschieten,
Maar God, noch Moeder Gods dien wreeden moord toelieten.
Het roer dat brandde uit, en heel verschrikt, vervaard,

(1) Het origineel : meers.
(2) Tobber ook tobberd.

Is door Maria's hulp van dezen dood bewaard.
Hij maakte een vast opzet, daartoe door God gedreven,
Om dat Lievrouwke hier te Werbeek plaats te geven,
En na drie weken heeft hij hier dat kleine beld
Nabij een grooten weg in eenen eik gesteld,
Totdat men daarvoor heeft een netter hout gaan maken,
Op hoop dat 't klein begin tot hooger zou geraken.
Nu ziende dat dit beeld van allen kant geëerd,
En dat ook dagelijks de ijver wijd vermeert,
Mijnheer Wichmans, prelaat tot Tongerloo voordezen,
Een man door zijne deugd, geleerdheid uitgelezen,
Heeft op dezelve plaats te Werbeek opgericht
En, tot Maria's eer, een fraai kapel gesticht,
Alwaar hij zelve ook, door liefde aangedrongen,
Met groot eerbiedigheid heeft d'eerste mis gezongen,
En buiten de kapel, met een geleerd sermoon
Gemeld Maria's lof, aan iedereen ten toon.
Dit was in 't jaar daarna van zesenveertig, boven
Duizend zeshonderd, juist daar wij den Heer van loven,
Den tienden van april, dat ik deez dingen zag,
Wanneer ook werd gevierd Maria's Boodschapsdag.
Wat sedert is geschied mirakels wonderwerken !
Die na rijp onderzoek wij hebben kunnen merken,
En 't geen geschieden zal (want ons de Heere spaart)
Zal worden tot zijn eer met breeder schrift verklaard.
Ik hoop dat nimmer hier de ijver zal verflauwen,
Maar dat men tot haar eer zal zien een kerke bouwen
En dat Maria's liefd' zal openen ons hand,
Die vuile gierigheid sluit met zoo sterken band.
Vlucht hier betrouwvol heen, dat gij geen mensch wilt klagen
Uw heimelijk gekwel, komt dat Maria dragen.
Denkt die zoo moederlijk het lichaam komt te baat,
Veel minder onze ziel in druk en kwelling laat.
Gij stelt ons hart in rust, o Koningin van vrede.
Als 't vlies van Gedeon brengt gij den vrede mede,
Dat midden in den dauw als heel de aard' was nat,
Noch in den regen zelf van regen was beklad.

De sneeuw die vliet van U, zij durft U niet genaken,
Zij is niet schoon genoeg om ook uw beeld te raken.
Of is 't dat gij van ons keert alle vreemd tempeest
Van hagel, sneeuw en wind der tribulatie meest ?
Of dat gij, als een sneeuw in onze bangste strijden,
Wilt kalmen onze ziel en haar met koelt' verblijden ?
Of is 't uw sterke liefd' die sneeuw en ijs doorbreekt,
Dat een bevrozen hart met warme tranen leekt ?
't Is een bevrozen hart, dat niet met gansche zinnen
Zoo schoone Koningin en Moeder zou beminnen :
Want die bijzonderlijk hier mint die zoete Maagd,
Ik zeg dat hij in zich gewisse teekens draagt,
Dat hij gelukkig is, een mensch van mensch geboren,
En dat hij in 't getal is van de uitverkoren,
En gepredestineerd al van der eeuwigheid,
Om te genieten eens met Haar zijn zaligheid.
. . . .
. . . .

Aan het einde van dit gedicht staan deze twee jaarschriften :

MarIa ter sneeU hULpe Der ChrIstenen tot RethY.
HeILIge MarIa ter sneeU, bID Voor ons aLLen.

V.

Uit deze regels blijkt, dat men reeds in de XVIIe eeuw processiegewijs naar Werbeek trok. Ook personen uit Eersel deden dien bedeweg.

Wat spoorde de inwoners van dit dorp aan om naar Werbeek te gaan ?

Wij vinden het antwoord in de archieven der abdij Postel.

Eersel werd tijdens de XVIIe eeuw met een besmettelijke ziekte geslagen, toen Nicolaus Gregorius Sichmans, religieus van laatstgenoemde abdij, er van 1650 tot 1670 de geestelijke en van 1670 tot 1685 de herderlijke bediening uitoefende. Geen menschelijke middelen konden die vrees- en doodverspreidende plaag af-

weren, noch tegenhouden; welke pogingen men ook aanwendde, de pest bleef woeden en maakte vele slachtoffers.

Wat deden de zwaar getuchtigde Eerselaren om dien slaanden verdelger in zijn vreeselijke vaart te stuiten? Zij richtten de oogen hemelwaarts en beloofden jaarlijks eene bedevaart naar Werbeek te doen. De gewenschte vruchten volgden, naar de bekentenis der inwoners zelf van Eersel, die, ter gelegenheid dat zij den werkzamen Sichmans prezen, er bijvoegden « dat de bedeweghe naer Werbeeck helpsaem waere... »

Treurige tijden, vervolgingen tegen Kerk en Staat hebben zeer zeker die bedevaart verslapt, wellicht geheel gestaakt. Werd de boom, gedurende de Fransche Omwenteling der XVIII[e] eeuw en misschien nog in latere dagen, van bladen en takken beroofd, ja uitwendig gansch vernield; stam en wortelen bewaarden in den grond het leven, zij begonnen van lieverlede hun leven naar buiten te vertoonen. Sedert jaren komt men weer uit Eersel en omliggende plaatsen naar Werbeek. Vroeger zagen wij 25 juli de bedevaarders troepsgewijze door Postel trekken, om den volgenden dag, het feest der H. Anna, de plechtigheid te Werbeek bij te wonen. Hierin is thans eene groote verbetering gebracht; de bedevaarders van Veldhoven, enz., komen allen te Eersel 25 juli te zamen, een priester van elk dezer dorpen vergezelt nu de menigte, die tegen twee uren de parochie Postel binnentreedt. Na één uur oponthoud, wordt de pelgrimsreis voortgezet naar Retie, waar men zich in de nabijheid des kloosters in processie schaart, en onder het klokkengelui door den pastoor en de andere priesters van dit dorp in stool en roket, voorafgegaan door den koster met het kruis, plechtig ingehaald en naar de parochiekerk geleid wordt om er den zegen met het Allerheiligste te ontvangen. Na die plechtigheid trekt de biddende pelgrimstoet, met het H. Sacrament, in processie naar het twintig minuten verwijderde Werbeek. In dit gehucht wordt lof gedaan en heeft men gelegenheid bij geestelijken van Retie en van andere dorpen te biechten. Den volgenden dag, het St. Annafeest, geschieden er verscheidene missen; de laatste, een zingende mis met assistentie, begint om 9 uren waarin gepreekt wordt. Een half uur na deze mis, begint het lof, waarna men in processie, vergezeld van het Allerheiligste, Werbeek

verlaat en biddende naar de parochiekerk van Retie voorttrekt, waar men tegen het middaguur aankomt en den zegen ontvangt.

Tusschen twee en drie uren komen allen weer te Postel, waar één uur oponthoud toegestaan wordt, zoodat men andermaal tijdig te Eersel is om het lof bij te wonen, en elk vóór het avonduur weer thuis kan zijn.

TH. J. WELVAARTS.
Prior te Postel.

Eene bladzijde uit de geschiedenis

VAN

Moll, Baelen en Desschel.

De abdij van Corbie, bij Amiens, reeds in 657 door koningin Bathilda en haren zoon Clotarius III, koning van Neustrië, gesticht, was tijdens de middeleeuwen een der bijzonderste kloosters van westelijk Europa.

De H. Adelardus, kleinzoon van Karel-Martel, het habijt der Benedictijnen aangenomen hebbende, werd abt van Corbie en begiftigde dit klooster met zijne uitgestrekte erfgoederen in België, waaronder Moll, Baelen, Desschel, Gompel, enz., uitdrukkelijk genoemd worden. Deze domeingoederen door de Noordmannen in 882 verwoest, moeten door Zwentibold, koning van Lotrijk en zoon van den Duitschen keizer Arnold, nog vermeerderd zijn, rond 896.

Volgens oude schrijvers stichtte deze vorst eene proostdij te Moll, welke met de parochie, door de Benedictijnen van Corbie bediend werd tot in 1468.

Eene overlevering zegt dat dit gesticht ten gehuchte de Hessie gelegen was, en wel op het perceel nu bekend op het kadaster onder nummer 1974 wijk E, nog gedeeltelijk omwaterd, en de kerk op het perceel 2147B, er 300 meter van verwijderd en tegen de grens der gemeente Gheel. Eene andere overlevering stelt deze te Gompel.

De heeren van Corbie ondervonden reeds vroeg hoe moeilijk het bestuur dezer ver afgelegen goederen was, welke zij onder

den naam van voogdij van Moll, Baelen en Desschel bezaten, en gaven in 1382 de groote heide « de Maet » onder zekere voorwaarden aan de ingezetenen van Moll en Desschel.

Bijna twee eeuwen later, te weten den 10n November 1559, verkocht de kardinaal van Bourbon, graaf-abt commenditaris van Corbie, al de goederen dier abdij in België aan Godfried van Bocholtz, ridder, heer van Grevenbroeck, Amstenraedt, enz., en aan dezes echtgenoote, vrouwe Alexandrina van Wittenhorst. Bij deeling van 31 Maart 1607 kwam de voogdij aan hunne dochter, Anna van Bocholtz, echtgenoote van Herman van Hoensbroeck, heer van Oostham, waar zij 't kasteel bewoonden en van waar zij, op 22 Juli zelfde jaar, de *sterf-* of *koopkeur* aan de inwoners van Moll verleenden. Hunne dochter, Anna van Hoensbroeck, huwde met Hans-Willem, baron van Bocholtz. Deze echtelingen gaven in 1670 een geschilderd venster aan het klooster der Karmeliterssen te Moll, dat zeven jaren vroeger, door Silvester Lintermans was gebouwd en door de edelvrouw d'Ostfrise begiftigd.

Anna-Margareta, hunne dochter, erfde, den 24n Juli 1682, de grondheerlijkheid van Moll, Baelen en Desschel, het vrijgoed of winhof van Gompel, het patronaat der kerk en de 2/3 der breede tienden van Moll, welke laatste jaarlijks omtrent 2000 livre opbrachten. Zij trouwde met Joris-Frederik van Renesse, baron en heer van s' Heeren-Elderen, Mansny, Assendelft, Oostmalle en andere streken, commissaris van den prins van Luik bij het hof van Holland, die op het kasteel van Elderen, bij Tongeren verbleef, en stichtte in 1681, met haren echtgenoot, het majoraat van het Huis van Renesse van Elderen. Door een bijvoegsel van 1 Februari 1686 aan haar testament, gaf zij den lijftocht der tienden van Moll aan hare drie dochters, edele kanunnikessen te Nijvel, Maubeuge en Munsterbilsen.

Maximiliaan-Hendrik, graaf van Renesse en Mansny, baron van Elderen, grondheer van Moll, enz., zoon der voornoemde edellieden, was eerste bezitter van het majoraat.

Graaf Hendrik-Jozef-Frederik van Renesse volgde zijnen vader op en stierf kinderloos, latende het majoraat aan zijnen broeder Albrecht-Octaaf-Ernest-Jozef, kanunnik van Keulen en Luik, welke in 1728 overleed. Deze vermaakte al de goederen waarover hij

vrije beschikking had, aan zijne zuster, Anna-Margareta, echtgenoot van Jan-Frederik, baron van Isendoorn van Blois, die op het kasteel van Cannenburg, in Gelderland, was gehuisvest.

De domeingoederen van 't majoraat (fidei-commis,) werden geërfd door graaf Frans-Hyacinth van Renesse, beter gekend onder den naam van baron van Oostmalle, broeder van Maximiliaan-Hendrik, op last van aan de barones van Isendoorn de aflegging van renten, verbeteringen, enz., te vergoeden welke die goederen sedert den oorsprong van het majoraat hadden ondergaan. Frans-Hyacinth, de sommen, meer dan 200,000 gulden, niet kunnende verschieten, trof eene overeenkomst met zijne nicht en verpande haar de heerlijkheden en eigendommen van Cortessem, Dessener, Wintershoven, enz., in het graafschap van Loon, welke van het majoraat deel uitmaakten.

De breede tiende van Moll bevond zich onder de goederen die graaf Albrecht aan zijne zuster achterliet.

Haar man, de baron van Isendoorn deed de tiende, volgens oud gebruik, op 7 Juli 1729 openbaar voor de schepenbank der vrijheid verpachten. Doch de baron van Oostmalle wilde den 17ⁿ derzelfde maand ook deze verpachting doen. Jan-Frederik van Isendoorn, in zijn bezit bedreigd, wendde zich tot den souvereinen raad van Brabant, die na een proces van vijf jaren, hem de tiende toewees. Het vonnis was op art. 16 van het eeuwig edikt der aartshertogen Albrecht en Isabella gesteund, volgens hetwelk alle fidei-commis in het hertogdom van vrije beschikking zijn in handen van den derden bezitter, zoo als hier het geval was.

De baron Frans-Hyacinth van Oostmalle stierf in 1740, nog altijd met de familie van Isendoorn in onmin zijnde, nopens de overeenkomst van 1728.

Zijn zoon en opvolger, graaf Frans-Lambrecht van Renesse, had reeds twee jaren te voren de verpande heerlijkheden heimelijk voor de leenzaal van Curingen, opperleenhof des graafschaps van Loon verheven, en na den dood zijns vaders, trad hij bij middel dezer verheffing in 't bezit dier domeingoederen en verkreeg eene verordening van handhaving tegen den baron van Isendoorn. Deze wederstond het vonnis en beriep zich bij den officiaal van Luik, die de gewone rechtsmacht in gansch

het prinsdom bezat en geene rechters boven hem kende dan de keurvorsten van het Duitsche rijk. De officiaal wees de betwiste goederen aan de familie van Isendoorn toe. Graaf Frans-Lambrecht van Renesse intusschen overleden zijnde, vervolgde zijne weduwe, geboren Carolina-Ludovica van Breidbach-Beuresheim, het geding en kwam van de uitspraak in beroep bij de Keizerlijke Kamer van Wetzlar.

Niettegenstaande het vonnis van den officiaal van Luik, beval de edele leenzaal van Curingen aan Jan-Frederik van Isendoorn op zijne verordening van handhaving te antwoorden. De baron beriep zich hierop ook bij de Kamer van Wetzlar, die eerst het beroep door gravin van Renesse gedaan, verwierp, toen deze over de herziening der overeenkomst van 1728 begon te pleiten. Door eene tweede uitspraak in 1744 gedaan, bevestigde de Keizerlijke Kamer de heerlijkheden Cortessem, Wintershoven en Dessever aan de familie van Isendoorn. Het beroep door Jan-Frederik van Isendoorn van het vonnis der leenzaal van Curingen gedaan, bleef echter zonder gevolg.

De familie van Renesse van Elderen liet toen den moed zakken en die van Isendoorn nam ook geene acht meer op 't geding, dat nog lange jaren hangende bleef.

De gravin-douairière van Renesse had twee broeders, waarvan de eene tot de waardigheid van Keurvorst van Mainz verheven werd en de andere groot-kamerheer werd van den Keurvorst van Trier. Deze hooge betrekkingen en de invloed dien zij er door op de Kamer van Wetzlar verkregen, deden het huis van Elderen besluiten om het oud proces tegen dat van Isendoorn te herbeginnen.

Vier en twintig jaar na hare andere vonnissen, in 1768, deed de Keizerlijke Kamer uitspraak, verbrak de overeenkomst van 1728 en gaf niet alleen de betwiste heerlijkheden, maar zelfs de tiende van Moll aan de graven van Renesse. Rakende de breede tiende was dit vonnis nietig, vermits de Kamer van Wetzlar geene rechtsmacht in Brabant bezat; nopens de andere goederen was de uitspraak ook van nul en geener waarde, daar de voorrechten van het land van Luik zegden, dat het niet toegelaten was bij eenen vreemden rechter van een vonnis in beroep te

komen dan van zaken in eersten aanleg, door eene rechtbank des prinsdoms geveld.

De onwettige doenwijze van die van Wetzlar bracht verslagenheid in de familie van Isendoorn en verontwaardigde de Luikenaren; de drie staten van het bisdom besloten hunne miskende rechten gewapenderhand te verdedigen. Niet eene rechtbank wilde het vonnis uitvoeren, toen eindelijk de leenzaal van Curingen zich met deze onvaderlandsche taak gelastte; en daar de baron van Isendoorn zulks trachtte te beletten, legde de Keizerlijke Kamer op zijne goederen in het land van Luik en in het graafschap van Loon beslag.

De souvereine raad van Brabant van die feiten onderricht, bevestigde voor de tweede maal de tiende van Moll aan den wettigen eigenaar, bracht zijn besluit ter kennis van de edele leenzaal van Curingen en van den grootrechter van Wetzlar en ziende dat zijne rechtsmacht werd miskend, nam de Brabantsche goederen der raadsheeren van Curingen in beslag, alsook die van graaf Jan-Lodewijk van Renesse-Breidbach, die zijne ouders was opgevolgd. Onder deze bevonden zich de heerlijkheid van Oostmalle en het vrijgoed van Gompel.

De leden der leenzaal van Curingen, door deze beslissing in hunne belangen getroffen, weigerden insgelijks aan de uitspraak van Wetzlar te gehoorzamen.

De Keizerlijke Kamer gaf dan haar vonnis in handen van de drie bestuurders van den kreits van Westfalen, namelijk den koning van Pruisen, als hertog van Kleef; den keurvorst van den Palts, als hertog van Gulik, en den aartsbisschop van Keulen, als prins-bisschop van Munster. Deze bevalen aan de leenzaal van Curingen de zaak door te drijven, onder bedreiging hunne legers naar het land van Luik te zenden. De oorlog scheen onvermijdelijk, toen de Luiksche prins-bisschop, Frans-Karel van Velbruck, hiertoe door het huis van Elderen aanzocht, als bemiddelaar tusschen de twee partijen optrad. Hij bewoog den graaf van Renesse om redelijke voorstellen aan zijne tegenstrevers te doen.

Jan-Frederik van Isendoorn was intusschen overleden. Zijn broeder Karel als voogd over Jan-Frederik's weeskinderen, nam de voorwaarden gedeeltelijk aan; maar vermits de kamer van

Wetzlar over het aanslagen der goederen van Curingen in Brabant, zeer gestoord was beging hij de onvoorzichtigheid, de vernietiging dezer besluiten te Brussel te vragen. Hij verkreeg ze. De prins van Luik stelde voor, op een bepaalden dag in zijn paleis te vergaderen, doch daar men tot geene verzoening komen kon, was hij verplicht de Isendoorn's aan hun lot over te laten. Deze verzochten opnieuw de inbeslagneming der goederen der leenheeren van Curingen, doch te vergeefs.

Anna-Margareta van Renesse, douairière van Isendoorn à Blois, stierf in 1777 op het kasteel van Cannenburg. Haar oudste zoon, Jan-Hendrik, om de aangeslagen goederen zijner ouders weer te bekomen, verzocht te Wetzlar de herziening der uitspraak van 1768. Na nog twee ongunstige vonnissen bepleitte hij echter zijne zaak zoo goed, dat de Keizerlijke Kamer eindelijk, in 1785, den officiaal van Luik aanstelde om de partijen te verzoenen, en door diens verslagen het onrecht gevoelende dat zij begaan had, met de tiende van Moll en de andere domeinen aan het huis van Elderen toe te wijzen, gelastte zij den prins van Luik het geding nader te onderzoeken.

Deze opmaking welke duurde en bleef duren, schatte de inkomsten der breede tiende van Moll, van 1729 tot en met 1786, op 142.618 brabantsche gulden en de kleine belastingen die niet meer geïnd werden op 2635 gulden; de jaarlijksche opbrengst rekende men op 2458 en het evenwaardige op 74.000, dus alles te zamen op 216.618 gulden.

Voordat het onderzoek geëindigd was, werd ons vaderland door de Fransche republikeinen veroverd. De tienden, gelijk alle rechten uit het leenroerige tijdvak gingen teniet en het jaar v der toenmalige tijdrekening, zag het einde van het vijftigjarig proces der familiën van Renesse van Elderen en van Isendoorn van Blois. Bij overeenkomst tusschen beide gesloten beviel het bedrag der vervallen tiende aan het laatste dezer huizen. De Isendoorn's zijn vóór een dertigtal jaren uitgestorven en hunne erfgenamen, voor de goederen in België, waren de twee laatste gravinnen van Berlo-Suys, die beiden op het kasteel van Wezel, onder Moll, overleden zijn en waarvan de eene gehuwd was met wijlen jonkheer van der Gracht van Rommerswael en Vremde.

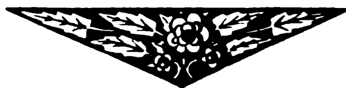
Het domein van Gompel werd door graaf Clemens-Wenceslas van Renesse-Breidbach overgelaten aan Pieter-Frans Jans, vrederechter te Moll, die lange jaren advocaat en rentmeester der familie van Isendoorn geweest was. Zijne erven verkochten het oude vrijgoed in 1838 aan Willem-Jozef De Boey, Antwerpenaar, die stierf in 1850 en al zijne goederen vermaakte aan den advocaat Valentijns, van Brussel.

Eenige jaren nadien randde de familie De Boey dit testament aan, bewerende dat de algemeene legataris een tusschengestelde persoon was, ten voordeele van de orde der Jezuïten. Het berucht proces hieruit voortgesproten is door eene overeenkomst geëindigd. De notaris Valentyns, eenige erfgenaam zijns broeders, verzaakte in 1869 aan diens nalatenschap. Gompel, openbaar geveild, werd toen door graaf de Robiano gekocht, die het nog bezit. In eene akte van 1771 wordt dit goed beschreven als volgt :

« Twee hoeven beyde gelegen tot Gompel, genaemt de Gompelsche Hoeven, gelegen onder de jurisdictie van Moll, met de huyzingen, stallen, gronde en toebehoorten, saemen groot vier en twintig bunderen labeurbaer land, door de pagters per helligt gebruykt wordende, ande zestien bunderen weyde tot hoyen gebruykt worden, twintig bunderen slegt weyland en twee en zeventig bunderen heyde, broekland ende savelbergen, allen gezeyde landen saemen groot hondert twee en dertig bunderen in een stuk. »

Moll, 16 December 1890.

Ad. Reydams.

Chaam.

Gelegen in de provincie Noord-Brabant, tusschen Breda, Tilburg en Hoogstraten, maakte Chaam eertijds deel van het land van Breda.

Chaam is zeer oud en de uitleggers der Salische wetten, meenen daarin zijnen naam reeds te vinden als een van de maalsteden der Franken, die er vergaderingen zouden gehouden hebben, omtrent het jaar 422. In de zevende eeuw schijnt Pepijn van Landen, de hofstad Chaam aan de Abdij van St. Truyden geschonken te hebben. Als heerlijkheid is Chaam gekend van in 1243, wanneer Godfried, heer van Breda, dit dorp aan zekeren heer Willem in leen gaf (1).

Vóór de inlandsche oorlogen der XVIe eeuw, waardoor de Nederlanden en inzonderheid de Kempische dorpen schrikkelijk te lijden hadden, was Chaam een bloeiend dorp.

Ten bewijze hiervan deelen wij het volgende stuk mede, welk getuigschrift, opgesteld volgens de verklaring van eenen ouderling die het grootste deel van zijn leven te Chaam doorbracht, een helder licht werpt op den toestand dier gemeente in het midden der XVIe eeuw.

Certificatie door de Schepenen van Brecht afgeleverd " voor den dorpe van Chaem. „

Wij Heynrick van Riel, Heynricxz(oon) ende Cornelis Jan Henselmans, schepenen binnen der Heerlicheyt van Brecht doen te weeten ende maecken kennelyck eenen iegelycken dat op heeden datum van deesen voor ons gecomen ende gecompaereert is in

(1) Van der Aa. *Breda en omstreken bl. 200.*

2

properen persoonen Aert Cornelisz Cornelis Aertssen geseten binnen der Heerlicheyt van Weestweesel out ontrent tachtich jaeren rechtelyck bij den vorster tot deeser saecken gearesteert heeft ter requisitien van de Borgemeesters, Schepenen ende Geswoornen des Dorps van Chaem, 't Landt van Breda, onder solempenele eede verclaert, getuycht ende geattesteert gelyck hy thuycht, attesteert ende verclaert mits deesen hem kennelyck ende waerachtich te weesen dat men binnen den dorpe van Chaem voors. altyts ende over memorie van menschen volgens henne privilegie ende out hercomen heeft gebrouwen ende mette tonne de dorps gebrouwen bieren binnen vuytgeleevert soo ten gerieven van de ingesetenen als hunne nabueren, gelyck hy attestant eenige Brouwers in hennen levene verclaert gekent te hebben namentlyck onderandere, Andries Dielis Stevens, Symon Stevens, Lauereys de Bie, Peeter Verreyst, Heynrich Corneliszoon de Bie, Cornelis Wouterssoon, Peeter Jan Theeussoon, Heynrich Antonissoon boven alle andere die hen met brouwen waeren generende de welcke hem deponent mits de lancheyt van den tyt vuytte memorie syn gegaen, synde oock binnen den voors. Dorpe van Chaem soo hy attestandt verclaerde altyts opgehouden geweest verscheyden vette waerye ende backery gelyck Steven Dielis van Gielse, Jan Dielis van Gielse ende Peeter Janssoon van Couwelmeer daermede hen hebben beholpen ende haeren cost gewonnen, item verclaerde hij deponent waerachtich te weesen dat binnen de voors. dorpe van Chaem soo lange hem voorstaat ende gedenkt altyts heeft geweest dambachten van huyvetten ende schoenmaecken wagemaeckers ende smeën gelyck Heynrich Heynricxzoon de Bie, Andries Cornelissoon Claes Geert Loomans, Sib Adriaenssoon Dielis de Wagemaecker ende Symon de Smidt respective hen mette voors. ambachten hebben geneert ende beholpen, synde binnen den selven dorpe altyts geweest ende geslaghen twee verscheyden olymolens deene gestaen hebbende op de Dasmisse ende dander ontrent het gehuchte van den Doren die welcke by syns deponents tyde gereeckent syn geweest bij Claes Steven Claessen ende Merten Geeraerts de Vryter, redenen van wel weetentheyt verclaert hy deponent dat hy van joncxaen aff te Chaem voors. is opgevoet geweest en altyts aldaer gefrequenteert

heeft, vuytgenomen ontrent de xxv jaren herewaerts, dat hij deponent is comen resideren binnen den voors. dorpe van Westwesel alwaer hij noch is woonende, ende want goddelyck ende duechdelyck is der waerheyt getuygenisse te geven besondere des versocht synde, soo hebben wij Schepenen voorgenompt onsen gemeynen segel opt Spatium van desen doen drucken, deesen XXIen September 1607.

(Uit het Certificatie en procuratieboek van Brecht over de jaren 1608-1640, in het kerkarchief berustende.)

Brecht. J. MICHIELSEN.

Tweede bladzijde uit de geschiedenis der voogdij van Moll, Baelen en Desschel.

De drie Schuttersgilden.

De drie oude gilden dezer voogdij vereerden als beschermers de H.H. Joris, Sebastiaan en Barbara. In de middeleeuwen bewezen de gilden veel dienst aan het vaderland en streden in oorlogstijd voor den hertog van Brabant. Gedurende den vrede oefenden zij zich in het schieten, waartoe de gemeenten hun openbare plaatsen bezorgden.

De wip of schietboom van Moll bevond zich ter wijke Ginderbroek ; hare overblijfsels waren voor een tiental jaren nog zichtbaar. Ze werd in 1807 door het Kruisbooggilde vernieuwd, de onkosten beliepen 103 guld. 15 stuivers.

Het St. Jorisgilde telde de voornaamste inwoners onder zijne leden. Het vaandel, nog bestaande, werd in 1769 door Maximiliaan Struyven, van Diest, vervaardigd en kostte met de zilveren piek 107 guld. 12 stuivers.

Het Kruisbooggilde bezat een altaar in de oude kerk van Moll, waar het in 1777 eene schilderij deed plaatsen, den H. Joris voorstellend, voor welk tafereel het 35 guld. betaalde.

Wij zijn in bezit der *caerte* van dit genootschap, doch zij is door vochtigheid en nalatigheid schier onleesbaar geworden. Zijn zilveren vogel met de platen, den naam van den hoofdman van dien tijd dragend, is ook nog in wezen.

Het handbooggilde, den H. Sebastiaan toegewijd, heeft zijne oude

sieraden, welke het Fransch bewind in 1794 had aangeslagen, weten te verbergen. Deze bestaan in eene ronde zilveren plaat van 10 centimeters doorsnede; de vergulden beelden van O.-L.-Vrouw en van St.-Sebastiaan, in verheven werk, bedekken het midden; rond deze spreuk : *Voecht laet vrueten den mol 1607* en onder een rebus. Aan dezen eerepenning hangt een prachtige zilveren papegaai. Dit gilde had ook een altaar in de oude kerk.

Tot nu toe hebben wij noch oorkonden, noch archieven van dit genootschap gevonden.

Het derde gilde erkende de H. Barbara als beschermheilige.

Alhoewel dit genootschap, ook kolveniersgilde genaamd, zijne *caerte* van de aartshertogen Albert en Isabella, op 15 September 1601 ontvangen had, bestond het reeds eeuwen vroeger. Ook koning Filips II had het octrooi verleend, en de schepenbank van Moll liet, op 9 Januari 1570, aan dat gilde toe, de veldduiven te schieten die veel kwaad aan de vruchten deden.

Volgens hunne *caerte* of reglement moesten de gildebroers den vorst hulp en bijstand verleenen, de inwoners der voogdij in tijd van oorlog beschermen en ze voor de aanslagen van dieven en kwaaddoeners behoeden, die bijzonderlijk bij nacht en ontijden uit het land van Luik kwamen op welks grenzen Moll gelegen was.

Zij vormden een vendel onder 't bevel van eenen koning, hoofdman, deken, kapitein en verdere officiers, welk vendel hoogstens 60 man voor de gansche vrijheid van Moll, Baelen en Desschel beloopen mocht.

Behalve het geweer, toen handbus of stok geheeten, waren zij verplicht altijd een half pond poeder en een pond gesmolten lood in huis te hebben.

Toen het Kolveniersgilde van Antwerpen zijn hoffelijk schietspel gaf in 1539, zien wij onze Ste-Barbaragildebroers, met die van Herenthals, Gheel, Diest, Thienen, Zout-Leeuw, Nijvel, Leuven, Brussel, Lier, Mechelen, s'Bosch en Bergen-op-Zoom aan het feest deelnemen.

Hoe moet men de trommels geroerd, de bazuinen en klokken doen galmen hebben, toen die machtige burgerscharen met blinkende spiesen, geweer en fladderend vaandel, die hun bloed veil hadden

voor eigen aard en vrijheid, de rijke Scheldestad binnentogen!

Het was wellicht ook voor zulke plechtigheid, dat de Mollsche hoofdman, voor de eerste maal, de prachtige platen en den gekroonden papegaai op de koene borst droeg.

Die sieraden, nog in wezen, bestaan uit vijf borstplaten, aan welker middelste, met het beeld der beschermheilige versierd en het jaartal 1614 dragend, de vogel hangt.

De twee buitenste voeren, de eene het oud blazoen der voogdij : *eenr getinde balkstreep*, hetwelk men op het schepenzegel terugvindt en de andere de wapens der aartshertogen Albert en Isabella, van de ordeketen der Vliesridders omringd ; de overige platen hebben twee kruiselings liggende geweren voor sieraad.

Deze juweelen in verguld zilver en verheven beeldwerk van den Renaissancestijl gedreven, wegen 400 grammen.

Na verloop van tijd moeten verschillende misbruiken in deze instelling gekomen zijn, want de regeerders der voogdij zonden een rekwest aan den souvereinen raad van Brabant, waarin zij vertoonden dat het gilde sedert lang aan zijn doel niet meer beantwoordde en, verre van tot welzijn van vorst en vaderland te dienen, zich in zijne vergaderingen aan wellust, schinken en drinken overleverde.

Het belangrijk charter van dit gilde werd echter op 29 Juli 1735 door keizer Karel VI doch met weglating van art. 42, vernieuwd en bevestigd.

Wij deelen het hier letterlijk mede :

« Alsoo in den souverijenen Raede van onsen genaedighen Heere Keyser Carel den sesden van dijen naeme, Coninck van Duytslandt, van Leon, van Arragon, van beijde Sicillien, van Hierusalem, van Bohemen, etc., Aertshertoghe van Oostenrycke, Hertoghe van Bourgoignie, van Lotthrijck, van Brabant, van Limbourgh, van Luxembourgh, van Gelre, van Milaenen, etc., geordonneert in desen sijnen Lande ende Hertoghdomme van Brabant, Requeste waere gepresenteert weghens die goetwillighe Liefthebbers, ende Beminders van de Handtbusse residerende onder de Vrijheijdt van Molle, Balen, ende Desschele als geannexeerde ende representerende de geheele vryheijdt van Molle, innehoudende dat sij op den vijffthienden septembris sesthien hondert ende een hadden becomen van den selven raede

behoorelijcke acte van approbatie ende aggreatie over hunne statuten, Privilegien ende exemptien aen hun geaccordeert bij de souvereijne Princen deser provincie van Brabant, volghens de copije autenticq aldaer gevoegcht, de suppplianten daer van in possessie waeren gebleven, sonder eenighe legitime contradictie, ende aldus gefondeert waeren om de continuatie te mainteneren teghens alle voorvallende stoornissen, ten welcken effecte het wel convenieerde vande voorschrevene acte te laeten vernieuwen door de superieure Authoriteyt van den voorschreven Raede : oorsaecke dat sij hun keerden tot den selven, Oodtmoedelyck biddende gedient te wesen te accorderen vernieuwinghe der voors. acte, ende deselve te verclaeren executoriael teghens alle de gene des raeckende. T'HOFF het gene voorschreven aengemerckt, ende daer op gehadt hebbende t' advies van t' officie fiscael van Brabant, geneghen wesende ter oodtmoediger bede der supplianten heeft den acte van aggreatie ende approbatie over hunne statuten, privilegien ende exemptien hier voorens geroert, waer van den teneur hier naer volgt, in alle sijne artikelen, poincten, ende Clausulen vernieuwt, ende alvolgens de voorschreve statuten, Privilegien ende exemptien andermael gelaudeert, geaggreert ende geapprobeert, vernieuwt, laudeert, aggreert, ende approbeert de selve bij desen, verleent de voorschreve supplianten daer over dese teghenwoordige acte, ordonnerende aen ijeder des raeckende sigh daer naer te reguleren. Aldus gedaen binnen de stadt Brussel onder het Cachet secreet van sijne majesteit desen 29 Julij 1735. Hag. vt.

(ondert.) P. Van Cutshem. »

« Hier volght de Acte van Aggreatie, hierboven vermeld.

Albert ende Isabel-Clara-Eugenia, Infante van Spanien, beijder gratie Godts Aertshertoghen van Oostenrijck, Hertoghen van Bourgoignien, van Lotthrijck, van Brabant, van Limbourgh, van Luxembourgh ende van Gelre, graven van Habsborch, van Vlaenderen, van Arthois, van Bourgoignien, van Thirol, Palsgraven, van Henegauwe, van Hollandt, van Zeelandt, van Naemen, van Zutphen, Marckgraven des Heijlichx Rijcx van Roomen, Heeren van Vrieslant, van Salins, van Mechelen, vande stadt ende steden, ende Landen van Vuijtrecht, Overijssele ende Groeninghen, Allen degene die onse Letteren sullen sien ofte hooren lesen *Saluijt.* Van weghens

die goetwillighe Liefhebbers ende Beminders van de Handtbussen residerende onder de Vrijheijdt van Molle, Balen ende Dessele als geannexeerde de geheele Vooghdije van Molleis ons verthoont ende te kennen gegeven geweest, hoe dat sij supplianten ende heure voorsaeten ter eeren Godts ende van de Heijlighe Maget Ste Barbara heurlieder patronerssche hebben ter plaetsche voorschreven gestelt ende over langhen tijdt gehouden ende alnoch sijn houdende de Lieffelycke Bruerschap ende gulde vande Caloveriers ofte Buschschieters, om welcke Bruerschap gevueghlijck te onderhouden ende om daer inne te verhueden alle onbehoorelyckheyt ende daer bij te voeghen alle Lieffden, Vrinschap ende getrouwigheijt, soo hebben de supplianten gelijcke andere haere naergebueren geconcipieert seckere poincten ende articulen dienende tot onderwijs, Instructie ende regule voor de welcken eeniegelijck vande voorschreve guldebroeders souden schuldigh sijn, ende sijn de supplianten te vreden te hun reguleren ende de selve t'achtervolghen wesende de selve poincten getrocken ende t' eenemael accorderende met die ordonnantie van gelijcke gulde die bij hunne naebueren ende dorpen daer omtrent gelegen worden onderhouden, ende hoewel de voorschreve Broederschap ende de voorschreve ordonnantie daer op gemaeckt nergens toe en tendeert dan om alle Vrinschap ende Lieffde te onderhouden ende tot onse hulpe ende bijstandt ende den gemeynen Ingesetenen vander voorschreve Voogdije, soo wanneer hetselve ten tijde van Oorloghe ofte andere Inconvenienten oirboire ende van noode soude moghen wesen, die welcke oock anderssints ter voorschreve plaetsen seer oirboire ende nootelijck is, besonder teghens alle schelmen ende quaetdoenders, die bij nachten ofte onttijden soo uijt den Lande van Luydich (1), daer de voorschreve Voogdije frontiere aff is, als anderssints overloopen ende den goeden Landtluijden overlasten aen heure persoonen ende goeden, soo sorghen noghtans die supplianten dat die voorschreve gulde ende Broedersschap, ende die voorschreve ordonnantie tot Conservatie van dijen gemaeckt bij gebreke van Consente ende onse Authorisatie souden geraecken te faillieren ende eenige quaetwillighe rediculeus endesonder effect worden gemaeckt ons daeromme oodtmoedelijck biddende om Octroij daertoe dienende.

(1) Luik.

Waeromme soo ist dat wij dese saecken aengemerckt ende dat de voorsch. Guldebroeders van gelycke Octroy is geaccordeert geweest bij wijlen onsen Heere ende Vaedere hooghloffelijcker memorien geneijght wesende ter beden ende supplicatien der voorschreve supplianten hebben denselven uijt redenen voorschreven van nieuws geoctroijeert, ende gegunt, geconfirmeert ende geaccordeert uijt onse sunderlinge gratien bij desen, dat sij de voorschreve Broederschap ende schutterije vander Handtbusse sullen moghen erigeren ende opsetten naer luijdt ende teneur vander pointen, ende articulen hiernaer volghende daerop gemaeckt ende bij wijlen onsen Heere ende Vaeder gecorrigeert.

« 1. In den eersten elck geselle vande voorschreve Broederschap die wesen sullen totten getalle van viertigh, vijfftigh ofte sestigh manspersoonen, ofte soo veele min ofte meer als t' selve oirboirlijck bevonden worden sal, tot sijn aencomen sal moeten doen sijnen Eedt die hem van den Hooftman ofte sijnen Lieutenant ende van Niemanden anders gestaefft sal worden, dat sij onse genaedighen Heeren die Aertshertoghen van Oostenryck, als Hertoghen van Brabant, hunnen Gouverneur ofte Gouvernante generaal ende voorts hunder Hoogheijt officie ende van gelijcken de Wethouderen vander Vooghdije van Molle sal sijn goet ende getrouwe, ende sijnen Hooftman gehoorsaem, ende ofte sij vernaemen dat Iemandt van buijten oft van binnen slans eenige fortselijcke weringe oft vijantschap opsetten oft maecken woude, die haere Hoogheijden haeren Landen ofte ondersaeten van Brabant prejudiciable souden moghen wesen, het waere bij daeghe ofte bij nachte, dat hij t' selve van stonden aene den officier van de voorschreve vooghdije ende hunnen Hooftman vander gulden te kennen geven sal, ende alsulcken concepten ofte schaedelijcke aenslaegen helpen weren naer sijn beste vermoghen, ende voorts belooven dese caerte t' onderhoudene ende te doene alle t' gene dat een goet getrouwe Guldebroedere, ende gesworen schutter schuldigh ende behoort te doene.

« 2. Item dat oyck Niemant in deser gulden ontfanghen en sal worden, dan alle Eerelijcke, deughdelijcke ende wel bekende persoonen, wesende van den ouden ende Catholijcke Religie ende voor sulcx geacht ende gehouden, ende dat met voorgaende adviese vanden officier vande plaetse, ende t' selve daerop gehadt voorts con-

sente vanden Hooftman, Coninck, Deken, gesworene, ende gemeijne gesellen ende oft Iemandt anderssints innegecomen waere, het selve sal wesen van onweerde, ende sullen de gene sulcx doende verbeuren thien stuijvers, totter gulden behoeve.

« 3. Item dat niemandt vande voorschreve gesworene gesellen vande voorschreve gulde sal moghen scheijden, ende renuncieren ofte oock geroyeert worden, dan bij wettighe geapprobeerde redenen ter discretien vanden Hooftman, Coninck ende Deken, gesworen ende gemeijne gesellen, ende sal die selve die *uit de* gulde sal scheijden, renuncieren ofte geroijeert worden, schuldigh sijn te betaelen alle sijn fauten ende resten die hij der gulden ten achteren wesen sal.

« 4. Item om de voorschreve Broederschap ende gulde in haeren competenten getalle ende sterckte van gulde broeders t'onderhouden alsser eenige deser Weirelt vande voorschreven guldebroeders overleden, oft om eenige redenen willen uijtter voorschreve gulde gelaeten, geroijeert, ofte gescheyden sullen wesen, soo sullen die voorschreven Hooftman, Koninck, Deken, gesworen ende gemeijne gesellen inde plaetse vanden selven overledenen ofte geroijeerde guldebroederen vermoghen te kiesen, stellen ende convoceren alsulke ingesetenen vander voorschreve Vooghdije, als hunlieden Hooftman, Koninck, Deken, gesworen ende gemeijne gesellen voorschreven met voorgaende adviese vanden officier goet duncken ende gelieven sal totten voorschreven Broederschappe, nut, bequaem, ende gequalificeert wesende, welcke uijtgecosene persoonen hun lieden hierinne geenssints en sullen vermoghen t'excuseren ofte te soecken te maecken, maer sullen hun daer toe moeten verstaen ende obedieren, oft ingevalle van oppositie, weijgeringe ofte refues, sal men de selve daertoe mogen bedwingen met alle rechten, wegen van bedwange daer toe dienende ende behoorende tot hunne eijgene costen ende schaede.

« 5. Item die eenighe quaede ongevoegelijcke eeden sweeren sal, die eene anderen seet liegen, eenighen smaet ofte achterdeel van Iemandt seght, vuijligheijt bedrijven ofte voorstellen sal, t' sij in woorden oft met wercken die salmen moghen calengieren t' elcken reijse op eenen stuijver.

« 6. Item dat niemanden op sondaeghen oft heijlighe daeghen opter Cameren sal moghen Commerschappen ende ofter eenighe

Commerschappen gebeurden de selve sullen van onweerde wesen, salle elcke Cooper ende vercooper moeten betaelen totte gulde behoeff vijt stuijvers eens, ende oft op ander daeghen gebeurt tusschen gulden broeders, sal elck sijn berouw moghen hebben en twintigh stuijvers, d'een hellicht voor de gulde, ende d'ander hellicht der contrepartije, die de Commerschap sal willen houden.

« 7. Item men sal opter voorschreve gulde Camere niet mogen spelen met eenighderhande spel, t'sij met terrelinghen, caertspel quoten ofte anderssints oft soo ter contrarie doen sal t'elcken spele verbeuren eenen stuijver totte gulde behoeff.

« 8. Item ofter eenige twist questien ofte onminne tusschen die gesellen vander gulden geresen den spele vande Busse aengaende, daeraff sal men geswijgh ende vrede gebieden ende soo wije ongelijck hebben sal, sal men beternisse ende satisfactie doen doen, injungeren naer geleghentheijt der saecken ende de saecken opgenomenende gemodereert sijnde, die niet en cesseert sal verbeuren vijff stuijvers ende sal noch daerenboven gehouden syn vander Camere te gaen indijen hen sulckx bevolen wort ende soo wije sijne amende ofte satisfactie niet en voldoet, sal men daer vooren reelijck moghen executeren besonderlijck den Heere ende officier in alle sijn recht soo verre hem eenigh competeert.

« 9. Item ofter eenigh twist oft different geresen tusschen Guldebroeders t' sij van binnen oft van buyten inder ofte op die gulde Camere, ofte inder gulde vergaederinghe alwaer dat dese Caerte daer aff egeen mentie en maeckte, soo sullen nochtans die twistende partijen hen moeten submitteren ende overgeven in moderatie vanden Hooftman, Coninck, Deken, gesworen ende gemeijne Guldebroeders ende partijen gedeclareert hebbende hun gebreck ende redenen, sullen moeten vertrecken uijtter vergaederinghe tot dat de moderatie sal wesen gedaen ende volgende uijtspraecke van dijen sal een Iegelijck schuldigh gehouden sijn hem te reguleren sonder eenighe Contradictie ofte oppositie.

« 10. Item elck geselle ofte guldebroeder vander voorschreve Gulde sal schuldigh sijn in sijn huijs te hebben een handtbusse ofte doelstock, met sijnder toebehoorten opgerust gelijck dat behoort daermen sonder perijckel ofte dangier op hoopen ende schijffven, raem mede schieten magh ende sal ten minsten een half pont poeder

ende een pont gegoten loot veerdigh moeten hebben op de verbeurte van twee stuijvers t' elcken reijse als hij daer sonder bevonden sal worden, d' welck den Hooftman ofte andere vander Gulde regimente wesende, sullen moghen ondersoecken, soo dickwils als het hun gelieven sal.

« 11. Item metter voorschreve handtbusse ende andere sijne toebehoorten ende oprichtinge gelijck men ordonneren sal, sal elck guldenbroeder gehouden sijn op den generaelen processien dagh, ende op den Eerweerdighen sacramenten dagh, (mits op alsulcken andere daeghen ende als ment' ordonneren sal ende gebieden) inde processie te gaen in manierelijcke ordinantie vant' beginnen totten eijnde toe, ende het Vendellijn vander gulde te volghen van op de Camere ende daermede weder tot opde Camer te volghen, ofte soo wije daer van failleerde ende des niet en dede sal t'elcken reijse verbeuren tot behoeff vande gulde vijff stuijvers eens, ten waere bij Consente vanden Hooftman, ende deur nootsaecke ofte indispositie die noghtans soo groot niet en magh wesen oft hij en sal in sulcken gevalle eenen anderen manspersoon mans weerdigh wesende in sijne plaetse moeten stellen, met sijne busse ende rustinghe.

« 12. Item elck guldenbroeder sal sijn stock ofte busse met sijnder toerustinge peijselijck ende vredelijck moghen draeghen hebben, ende behouden binnen ende buijten sijne huijse ende die moghen afschietten soo verre hij niemant daer mede te cort en doet, ende selve busse lossende oft afschietende sal buijten de gulden Camere moeten wesen, ofte soo wie ter contrarien doet, sal 't elcken reyse verbeuren twintigh stuijvers totter gulde behoeff.

« 13. Item dat niemant als hij geschoten heeft sijn houdt of sijn busse en sal moghe laeten steken, oft indijen hij sijn busse wederom begint te laeden sonder eerst het houdt affgetrocken te hebben sal t' elcken reijse verbeuren eenen halven stuijver totter gulde behoeff.

« 14. Item soo wije in den Hoff ende op schijffe schieten sal sonder eerst te roepen ofte kennisse te doen sal t' elcken reijse verbeuren eenen stuijver totter gulde behoeff.

« 15. Item oft Iemandt van de gesellen op scheijve ofte hoopen geschoten hebbende wegh ginge sonder optelegghen ofte te betaelen dat hij verloren sal hebben, oft daeraff t' goede gemoet te hebben

van dengenen daer hij tegen verloren heeft, die sal t' elcken reijse verbeuren totter gulde behoeff twee stuijvers ende sal sijn verlies evenwel moeten betaelen.

« 16. Item den Coninck van den voorleden Jaere sal gehouden sijn den vogel te doen maecken ende ten bij sijne van den Hooftman ofte gedeputeerde tot eenen bequaemen daeghe gecondight sijnde op doen stellen ende richten, ende soo wat gulde broeder alsdan voor den drije uren naer middagh opter gulde Caemere niet en is verbeurt eenen stuijver.

« 17. Item die aldaer niet en blijft tot dat den vogel affgeschoten is, die verbeurt eenen stuijver.

« 18. Item den vogel affgeschoten wesende, die inde ordere met sijne busse niet wederom mede en compt op de gulde Camere verbeurt eenen stuijver, ten waere bij consente vande Hooftman, ende door nootsaecke.

« 19. Item als den vogel affgeschoten wesen sal, sal men bij den Hooftman Coninck, Deken ende gezworene vanden voorleden Jaere kiesen (als t' noot is) eenen Dèken ende altijds andere gesworene, die hun geensints en sullen moghen ofte cunnen excuseren en sullen gehouden sijn den Eedt te doene van getrouwigheijt, ende en sal daertoe niemant worden geordonneert, dan gesworene ijngesetene guldebroeders.

« 20. Item die gesworene sullen het bier coopen alsmen den vogel schieten sal, ende oock ten meeste proffijte vande gemeijn gesellen teghens den Eerweerdighen Heijligen Sacraments dagh op Ste Berbelen dagh den cost doen bereijden, op welcke drije daeghen, niemandt vande guldebroeders geexcuseert en sal sijn, maer sal elck absent wesende coste ende drancke geven ende betaelen moeten alsoo veel als die present sijn ten waere door Nootsaeck ende bij Consente ofte oorloeff als voorschreve, in welcken gevalle sal alsulcken absenten persoon ofte persoonen daermede van dese boete geabsolveert wesen maer niet van eenige andere boeten ofte Calengieringhe endesoo wie absent blijfft sonder Consent ofte hij noodtsaecke heeft ofte niet, sal t' elcken reijse verbeuren twee stuijvers.

« 21. Item oft geschiede datter Iemante Kijser worde, die en sal egeen recht hebben aende Brake, maer de guldebroeders in het generael sullen hem gelijck twee oncen silver schincken tot eenen

papegaiie oft Colover dies sal hij hun alsdan drincken een tonne biers ofte eenen Coninckx daelder, weerdigh wesende vijfendertigh stuijvers daervoren ende te geven de hen meer gelieven sal.

« 22. Item naer de processie generael magh elck guldenbroeder die dat geliefft comen bij t' Vendellijn op de Caemer vander gulden caemer aldaer helpen verteeren ten coste vande gemeyne gesellen twintigh stuijvers eens.

« 23. Item naer den maeltijt op des Eerweerdighen Sacraments dagh sal men loten om Colffven te geven, ende sullen t' elcke sondaeghe drije guldebroeders te saemen geven eene aeme biers, ofte gelijck men van Jaere te Jaere anderssints best ordonneren ende innesetten sal, ende die Hooftman Coninck, Deken ende gesworene sullen van herten geven sonder hun mede te loten, welcke Colffven men niet en sal moghen te drincken voor die drije uren naer noene ende dat de Colffdaeghen ende plaetse daer men als 't vendelijn uijtsteken sal.

« 24. Item oft Iemandt vande gesellen op costdaeghen ofte Colffdaeghen vande Camere gingen, sonder hun gelagh te betaelen, ofte den gene die het aengaet daeraff te vrede gestelt te hebben sal t' elcken reijse verbeuren twee stuijvers totten gulde behoeve.

« 25. Item niemant en sal op die Colffdaeghen voorschreve nogh tot egeene andere daeghen als de gulde vergaedert wesen sal, eenige manspersoonen op te Cameren medebrenghen ten waere gulde broeders, noch oock niemanden telanghe souden ofte met groote dronccken te travailleren ofte verlasten op pene van eenen stuijver.

« 26. Item oft Iemandt eenige manspersoonen van buijten innebrochte ende bij hun bleven terende ofte drincken, soo sal den genen die se innegeleijt sal hebben voor hun moeten betaelen, ende op andere daeghen naer taxatie van het gene desser verteert wesen sal.

« 27. Item die eenige potten, stoopen, ofte gelaesen breken onwetende, sal de selve moete betaelen ofte van gelijcke moeten coopen, ende wie sulckx wel weten ofte met opsetten wille dede, sal verbeuren het dobbel vander weerden van dat hij alsoo gebroken sal hebben te behoeven d' eene hellicht ten gulde behoeve, ende d'ander hellicht voor de schaede.

« 28. Item alsser Iemandt uijt de voorschreve Gulden gehawelijck sal hij gehouden sijn metten cnape te nooden allen die guldebroeders

elck besondere tot sijnen eerlijcken daghe alwaer elcken guldenbroeder sal moeten compareren, ende ten minsten schincken voor den maeltijt sesse stuijvers, ende soo wat guldebroeder alsdan niet en compareerde sal twelff stuijvers verbeuren, sesse voor den Bruydegom ende sesse voor de gulde, dus sal de Bruijdegom gehouden sijn de guldebroeders te schincken op des eerweerdigh Heijlighe Sacraments dagh alsdan eerst volghende, eene aeme biers, ofte vijffendertigh sruijvers daer vooren, ende in dijen hij de guldebroeders op sijne Eerelijcken dagh niet noijt sal hij gehouden sijn den gulden broeders te schinken vergaedert wesende een halff tonne biers.

« 29. Item alsser Iemandt van de guldebroeders sterfft sal men den Cnape de wete daer aff doen, die alle de gulde broeders elck besondere totte beganckenisse bidden sal ende elck oock vande gulde broeders sal moeten compareren ten huijze vanden overledenen hulpende den dooden lighaem ter geweijder aarde bestellen, offerende ten minsten negen meijten Brabants, hoorende die misse vanden beginne totten eijnde toe, ende die des niet sijn busse ofte stock den gulde laeten tot behoeff vande Brake, ofte twintigh stuijvers daer voren.

« 30. Item men sal voor elcken dooden guldebroeder tot eenen bequaemen daeghe aleer den maeltijdt t' ordonneren, eene misse van Requiem doen singhen ende celebreren, daer elck vande guldebroeders sal moeten compareren hoorende die misse vanden beginne totten eijnde toe offerende ten minste elck neghen meijten Brabants als vooren off soo wije des niet en doet sal verbeuren eenen stuijver.

« 31. Item den Cnape sal volstaen doende de conde ofte wete als hij de gulden broeders in persoon niet t' huijs en vindt aen het huijsgesin ofte gebueren mits verclerende onder sijnen eedt alsoo gedaen te hebbene.

« 32. Item dat den Hooftman ende gesworene der voorschreve schutters ende guldebroeders sullen moghen doen daeghen alst' hun door merckelijcke redenen gelieven sal t' zij tot misse ofte andere saecken tot alsulcke daeghene ende uren alst hun nootelijck ende oirboirelijck duncken sal ende die niet en compareren, verbeuren vijf stuijvers, ende oft aen hun

lieden selve gebreck waere sullen altijdts sijn op dobbel boote.

« 33. Item dat niemant van de gesellen niet wesende vande regeerders der selver gulde hen sal moghen onderwinden eenige saecken die den Hooftman ende gesworene competeren ende toe staet te handelen op de pene van vijff stuijvers ende wat sij gedaen ende vuytgericht sullen hebben sal maghteloos ende van onweerde wesen.

« 34. Item den Cnape sal dat vendelijn bewaeren ende vuytsteken ende innetrecken ten bevele van den Hooftman ende gesworene alle boeten ende schulden op . . . . . ende innehaelen als hem die in geschrifte overgegeven sullen worden, ende den achternoens op sinte Berbelen dagh ende op Ste Barbara avont sal den Knape gehouden wesen te bestellen dat men loffelijck ende solemnelijck luijde ende baijaerde ten minste ende anderssints gelijck dat behoort, ende soo wie vande guldebruers hem hierinne sullen assisteren ende behulpelijck wesen moghen s' avonts op de gemeyne gulde verdrincken sesse stuijvers eens.

« 35. Item den Knape sal hebben van elcken ganghe dat hij door belastinghe van*den* Hooftman die guldens broeders sal condighen ende de wete doen om te vergaederen twee stuijvers ende eenen halven totten guldens coste, ende insgelijcks oock vanden Bruijdegoms ende vrienden vanden overledenen guldenbroeders t' elcken reijse twee stuijvers ende eenen halven.

« 36. Item dat men voor alle penen ende boeten in dese Carte ende ordonnantie begrepen ende andere schulden ende costen ter saecke vande selve gulde verscheijnende, ende procederende ten huyse vande gebreckelycke debiteuren sal mogen affpanden sijne meubelen goeden ofte sijnen persoon daer vooren mogen aentasten, ende reelijck executeren gelyck verwonnen ende verreijckte schult, als de schult ende achterstel 14 daegen sal wesen verschenen, ende den officier vander voorschreve Voighdije sal met den pandt ofte persoon mogen handelen gelijck den Heere met andere verwonnen schult ende gewesenen vonnisse handelende is.

« 37. Item den Hooftman, Koninck, Deken ende gesworene sullen allen boeten ende calengieringhe deselve gulde aengaende mogen meerderen, minderen ende veranderen sonder Iemant toesegghen mitsgaeders tot dese articulen aff ofte toevoegen, ende

ordonneren het gene des aenlieden beter gedaen dan gelaeten sullen bevinden tot welvaert, oorboer ende conservatie van*de* voorschreve gulde, behoudelijck dat selve niet en sal tenderen ofte gerechtighede onser genaediger Heeren die Aertshertoghen haerder hoogheijden Landen vassallen, ofte ondersaeten in eeniger manieren.

« 38. Item soo wie die gesworene ende andere regimenteursofte den Knape der voorseijde gulde quaelijck toespreken, eenigh beleth ofte obstakel doen, sal in eenige saecke hunnen bewinde van*de* gulde aengaende, sal daeraff worden gecorrigeert bij den Hooftman ende andere van den regimente der selve gulde, naer gelegentheijt van saecken daerinne den geledeerden geloove sal worden gegeven, op sijnen eedt sonder eenigen thoon daer op te leijden ofte proceduren, ten waere datter door sekere redenen hun daer toe moverende nootsaeckelijck bevonden waere.

« 39. Item die met sijnen stock ofte busse niet mede inde ordere en gaet tot onder den Vogel ofte papegaije verbeurt eenen stuijver.

« 40. Item alle de gene des in gelycken ofte andere saecken ofte delicten de gulden aengaende bij de gecomitteerden des regimenteurs geordonneert voor amende ende bevolen sal worden mitsgaeders in allen anderen penen boeten ende schulden gelijck als vooren geschreven staet, sal elcken gulden broedere gehouden wesen te voldoen ende te betaelen apparate executie als gewesene vonnisse ende sonder appellatie ofte contradictie, alle exceptien, poorterijen, privilegie, vrijheden, ende behulp van rechte, dat sij in eeniger manieren hier teghens soecken, vinden offte krijghen mochten, bij eede exppresselijck te renuncieren, ende verteijden aleer hij in deser gulde ontfanghen ofte geaccepteert sal worden.

« 41. Item naer den maeltijt van Ste Barbara dagh sullen die gesworene Rekeninghe, bewijs, ende reliqua gehouden sijn te doen, van allen hunnen bedrijve ende administratie die sij der voorschreve gulde aengaende het voorleden Jaer gehadt sullen hebben, soo wel vanden ontfanghe als vanden uytgeve, ende dit al in presentie vanden Hooftman, deken, ende gemeijne gesellen, ende diegene die alsdan noch ten achteren sullen sijn, sullen die gesworene binnen vierthien daeghen daer naer moghe doen betaelen sij met minnen ofte executie als vooren, ofte anderssints sullen sij gesworene sulcke schulden ende verachteren selfis der gulden moeten opsegghen ende betaelen.

« Welcke voorschreve ordonnantie, pointen ende articulen bij wijlen onsen Heere ende Vaedere hoogh hoffelijcker memorien geconfirmeert geratificeert ende geapprobeert, confirmeren, ratificeren ende approberen bij dese onse brieve voor soo verre ende soo veele die selve hebben in het gebruycke geweest, willende dat t' selve alsoo onderhouden ende gebruijckt worde ten eeuwighen daeghe, ontbieden ende bevelen bij desen onsen seer Lieven ende getrouwen Cancellier ende Luijden van onsen Raede geordonneert in Brabant, Drossaert van Brabant, Meijer van Loven, Amman van Brussel, Schouteth van Antwerpen, vanden bossche, van Herenthals ende alle andere onsen ende onser Vasalen, ofte smalre Heeren, Rechteren, Justicieren ende officiers van ons voorschreve Landts van Brabant ofte hare stadthouders, ende eenen Iegelijcken van hun soo hem toebehoore sal, dat sij die voorschreve supplianten van deser teghenwoordiger gratien oorloff, consent, confirmatie ende approbatie in der manieren voorschreve peijselijck ende vredelijck doen ende laeten genieten ende gebruijcken, cesserende alle beletselen ter contrarien. *Want ons alsoo gelieft*, ende des t' oirconden soo hebben wij onsen segele hier aen doen hanghen in onse stadt Brussele vyffthien daeghen in de maendt van september in het jaer ons Heeren sesthien hondert ende een, onderteekent by de Aertsherthoghen in heuren Raede, ende was onderteekent T. Lombaerts, ende daer aen han ghende den groote segele gedruckt in roode wasse : onder stondt Concordantiam cum suo originali, quod attestor, ende was onderteekent : J. V. Vercoyen nots.

« Ita est behoudens dat bij resolutie van den Raede den 42ste article is uytgelaeten. (get.) P. Van Cutshem. »

Dit 42ste art. luidde als volgt :

« Item die gesworene guldebroers sullen moghen ghaen achter velde met hunnen stock oft busse alomme binnen de voorschreve vooghdije en vrijheijt van Molle, los ende vrij sonder iemants toesegghen ende sullen de selve guldebruers mogen schieten exters, crayen, duijven, roecken, anders met gedierte loopende ende vliegende, den huysman hinderlijck ende schadelijck wesende, aen sijne vruchten en besaeytheyt, in dese gereserveert alsulcke gepremulgeert, alsulcke bevreijdt wilt als haere Hoogheijden in haere brieven van octroije bij specificatie gelieven sal te bevrijdene ende gereserveert te houden. »

Mechelen, 28 Januari 1891. AD. REYDAMS.

Sauvegarde van den Graaf van Leycester.

14 Augustus 1586.

obert (1) Grave van Leycester, Baenderheere van Denbigh etc. etc., Lieutenant van heure Ma[t] van Engelandt, Gouverneur ende Capiteyn G[nal] der vereenigde Nederlantsche Provintiën.

Allen den ghenen die dese sullen sien oft hooren lesen Saluyt. Doen te wetene dat wy om sekere redenen ende consideratien ons daertoe moverende by rype deliberatie ende advis van den Raede van State neffens ons wesende, geaccordeert hebben ende accorderen midts desen aen*de* Ingesetenen van den lande van Breda, hooge leeghe Swaluwe, Langestraete, 't quartier van Oosterwyck, Meerle, vryheyt van Turnhoudt, Poppel, Welde, Ravels, Loenhoudt, Brecht, Calmthoudt, Woestwezel, Hoeven, Oudenbossche, ende andere dorpen gelegen in Brabant, continuatie van onsse Sauvegarden denselven lande ende dorpen in desen Jaere zess ende tachtentigh respectieve verleendt, niettegenstaende den placcate by ons den V[en] July lestleden op de wederroepinghe van de selve sauvegarden vuytgegeven. Dwelck wy hebben gesurceert ende surceeren mits desen.

---

(1) Robert Dudley, graaf van Leicester, gunsteling van koningin Elisabeth van Engeland, was met een leger van 6,000 man naar Holland gekomen om dat land in den strijd tegen Spanje te helpen. Den 1[e] Februari 1586 werd hij uitgeroepen tot gouverneur kapitein-generaal der Vereenigde Provinciën. In 1588 moest hij zijn ambt neerleggen; hij stierf kort daarna.

Ordonneren daeromme alle Gouverneuren, Superintendenten, Colonellen, Capiteynen, gemeyne soldaeten ende alle anderen, van wat conditie oft qualiteyt zy zyn den voorss. ingesetenen ende eenyegelycken van hun het effect van onsse voorss. sauvegarden payselyck te doen ende laeten genieten. Ende tot dien vry ende vranck met hunne goederen na heure woonplaetsen laeten keeren, heure gewoonlycke agriculture doen ende ongemolisteert aen lyff ende goet ter saecken dat zy oft eenighe van hun met hunne goederen gevlucht souden zyn geweest in steden ende plaetsen wesende in de macht van den viandt, want wy hen 't selve deur singuliere gratie hebben geremitteert ende remitteren midts desen. Willende dat alle gevangenen ter saecken van dien terstont worden gerelaceert en*de* de affgenomene goederen gerestitueert op pene van ongenade, Ende gestraft te worden als overtreders van onsse publicque bevelen. Ende want men dese in diversche plaetsen sal van doen hebben, Soo willen wy dat de copien by eenighe secretarissen oft geapprobeerde notarissen geauctentizeert, sal volcomen geloove worden gegeven als dese principale.

Gedaen in Schravenhage den XIIIIen dach van Augusti in den jaere XVc zess ende tachentich (*geteekend*) R. Leycester.

Ter ordonnantie van Zyne Excie (*geteekend*) Van Langen. (Sigillum adest.)

---

28 November 1586.

Robbert Grave van Leycester, Baenderheere van den bich enz. Lieutenant van haere mat van Engelant, Gouverneur ende Capiteyn gnael van dese nederlantsche geunieerde Provintien, Alzoo ons is clachtelyck te kennen gegeven by den ingesetenen van*de* Dorpen van*den* lande van Brabant sittende onder sauvegarde ende contributie, dat zy dagelycx by den garnisoenen en andere in egeenen dienst wezende tonrecht worden overvallen, in heggen, bosschen ende andersins onredelyck getracteert, contrarie de selve onse sauvegarden ende placaten, in date den IIII Aprili lestleden, mitsgaders

vercortinge van onse voorss. contributien, Soo ist dat wy om sekere redenen ende consideratien ons moverende, by advyse ende rype deliberatie van die van den Rade van State neffens ons wezende, hebben in conformiteyt van*de* voorss. onsen placate gecònsenteert ende consenteren midts desen bij gewoonlycke wachthoudinge heure persoonen ende goederen tegen eenen iegelycken sonder behoorl. ordonnantie aldaer comende, hen overlast, cracht ende gewelt doende, te mogen defenderen, vervolgen, ende recouvreren, eentsamentlyck henne contributien en*de* andere lasten aen onsen ontfanger g[nael] Govaert van Eyck te brengen met henne convoijen, passeren ende repasseren sonder eenich obstakel tercontrarien, Behoudelyck dat sy de voorss. deffencien ende convoyen doen in alle billicheyt en*de* redelyckheyt ende onsen volcke van oorloge laeten passeren ende repasseren ende accomoderen gelyck doccasie sulcx sal requireren, Ordonneren daeromme expresselyck eenen iegelycken den vs. ingesetenen het effecte van desen te laeten peyselicken ende vredelycken genieten, Op de penen ende correctien in den voorss. placate begrepen, Ende wantmen in diversche plaetsen zal van doene hebben dese onse acte, Soo willen wy dat die copie by eenen secretaris ofte geapprobeerden notaris geauctentizeert volcomen geloove als deze principale zal gegeven worden. Gedaen in den Hage den XXVIII novembris XV[c] zes ende tachtig, ende was geparagrapheert. Dorrius.

Onder stont : By speciale auctorisatie van zyne Ex[cie] Th. Wylkes.

Ende noch ter ordannantie der selve. J. Van Langen.

Ende daer beneffens stont gedrukt het cachet van syn Ex[cie] in rooden wassche.

Ende noch in de marge stont : Philips grave van Hoehenloe, Lieutenant g[nael] over Hollant, Zeelant enz. gesien hebbende dese acte van syn Ex[cie] verclaert dat de ingesetenen van den Dorpen hierinne geroert allen soldaten, vagabonden, vrybuters ende andere by wachthoudinge ende anderss. in conformiteyt van desen sullen mogen resisteren, Behoudelyck dat sy hen niet en sullen vervoirderen deselve doot te slaen, maer gevanckelyck leveren ter naester plaetse op pene onder syne ex[cie] gouvernement, Omme naer luyt van de informatie, die over haere delicten sullen worden

genomen ende bekentenissen by hen gedaen, daerover van wege syne Ex[cie] recht ende justitie, anderen ten exempele, te worden gedaen naer behooren.

Actum tot Delft desen XXI decembris 1586 ende was onderteeckent, Philips graff van Hoehenloe, ende was daer onder gedruckt het cachet van zyne Ex[cie] in rooden wassche.

Naer voorgaende collatie tegens d'originele bevonden 't accorderen den XXVI Martii 1587. By my openb. notaris by den Rade van Holl[t] geadmitteert (geteekend) Moons not[s] publ[s].

(Medegedeeld door P. Vues, stadsarchivist te Turnhout.)

St.-Jacobsgodshuis te Lier.

ERGMANN deelt in zijne *Geschiedenis van Lier* eenige bijzonderheden mede aangaande dit gesticht, hetwelk in de XIVe eeuw gebouwd werd aan de Markt, niet eene kapel en eenige huisjes, die aanvankelijk, en nog ten jare 1496 ten getale van twaalf, in 1526 verminderd waren tot acht, en waar in 1821 zeven oude lieden eenen onbezorgden ouden dag genoten. Hij geeft weinig of geene bijzonderheden aangaande het inwendig beheer der liefdadige stichting, om welke reden de onderstaande acten niet onwelkom zijn zullen aan den lezer van het *Kempisch Museum*. Zij maken ons, inderdaad, bekend met de voorwaarden tot aanneming, met de levenswijze en gebruiken van de ouderlingen, en mogen dus beschouwd worden als wetenswaardige bijdragen voor de geschiedenis van het armwezen en voor de zedengeschiedenis in het algemeen.

Fondatie tgoidsbuys van st. Jacop te Lyer.

Dit is die ordonnantie van den nuwen ghasthuyse dat te Lyere aen die merckt bij der scepenhuys staet, die gheordineert ende over een gedragen zijn bij den scepen en bij den ghezwoernen ghemeynlick van der voirschr. stadt van Lyere ghemeynlic int jaer ons heeren als men screef dusentich drie hondert ende sesse ende negentich.

In den yersten dat men int voerschr. ghasthuys van desen daeghe voort nyemande ontfaen en sal moghen het en zij bij over een draghene en ghemeynen consente van den scepen en van den gezwoernen van der stadt voirschr. ghemeynlic. Ende dat men oic nyemant ontfaen en sal, hij en zij poerter te Lyere, ende sonder wijf, en hij en hebbe te voren, eer hij ontfaen sal zijn, eenen jaer te Lyere poerter gheweest oft meer, maer niet mijn.

Voort soe sal hij moeten zweren ten heyligen, dat hij alle zijn goet, dat hij heeft, int gasthuys voerschr. brengt, en te ghene goede daer weten en behoudt.

Item alle dat goet, dat die ghene hebben die ontfaen selen worden, opten dach dat zij int voerschr. gasthuys comen, en alle dat goet, dat hen bed...en hun leven daer naer toe mach comen oft versterven, in wat manieren dat is, dat al dat goet nae haer lijf den voerschr. gasthuyse toe sal comen ; ende dat goet dat zij brengen selen oft dat hen toecompt, dat selen die momboeren metten anderen goede dien gasthuyse toebehoiren.

Voort wie daer inne compt, sal moeten die persoen, die aldus ontfaen sal zijn, tamelic en redelic zijn van gesonden en van zeden, alsoe dat mene met reden ontfaen mach onder andere goede menschen.

Voort soe en sal men nyemandt vremders van buyten ontfaen daer inne, het en zij bij ghemeynen scepen ende gezwoernen, en hij en gheve den gasthuyse voerschr. hondert oude sch., oft de weerde daeraf, en voort alle sijn andere goede, die hij daerboven heeft, moet hij met zijn eede int selve gasthuys brengen, en van zeden en gesonden wesende alsoe voerschr. is.

Item soe wie daer inne comen sal, die moet hem selven te voren claer maken van schoude en van allen commere, daer den gasthuyse moeysel oft schade af comen mochte en men en sal nyemande daer inne ontfaen hij en zij soe oudt oft soe onmachtich zijnre leve dat hij zijn broot niet winen en mach ; en hij moet oic zijn van goede name en payselijck, soe dat hij met zijn gesellen gheen onruste en make ; oft waert dat yemandt onvreedsaem ware oft pijlijck, dien soude men uutdoen mogen.

Item soe en sal nyemandt van den ghenen, die ontfaen selen worden, eenige schult mogen maken binen den tijde, dat hij daerinne wesen sal, oft ten taverne gaen drincken oft gheender hande spel spelen, oft daerbij sitten oft staen, binnen der stadt noch buyten, ofte niet en mogen wine wandelingen hebben, daer den gasthuyse schande af comen mochte ; en sij selen alle bij zonschijne thuys comen en thuys slapen als sij inder stadt zijn, zij en consten bethoenen nootsake om soe en selen zij metter aelmoesen bidden ; maer waert dat men ginge van henlieden overbeden het geene dat soude hij int ghemeyne brengen en overgeven tot ghemeynen prouffijte, ofte waer hijs niet en dade, soe soude hij dat godshuys verbeuren.

Item dat men int voerschr. gasthuys niet meer den twelve persoen ontfaen en sal voer den tijt dat tgasthuys soe gestaeydt is van erfelicker renten, dat elck broeder, die ontfaen is int voirsch. gasthuys, elck sjaers van sgasthuys goede een pondt vlaemsche gr. verteeren sal mogen, het en zij bij rade van den schepen en van den gezwoernen ghemeynlic, en dat daeromme nyemandt ome bidden en sal van enighen vriendt, hij en wille hem jaerlicx geven en bewijsen te heffen op goede zekere goede, alsoe lange als dese persoen betreft ter voerschr. gasthuys en ter broeden behoef een pondt vlemscher grooten.

Item dat men int voerschr. gasthuys nyemandt ontfaen en sal die eener sonderlinge sieckheyt heeft, als lazern, tgroot ongemack van Sinter Cornelisse oft van Sinte Janne, oft loopen geele oft ener zuerheyt oft ongemack, die men te scouwt geleeght, om datter andere menschen of meschien mochte, oft dat men oic .... staende daer herbergen en sal oft ontfaen mogen.

Item dat alle die ghene, die int voerschr. gasthuys ontfaen worden en daer woenen, ghehorsaem en onderdanich selen zijn den momboirs en den meester, die men van der stadt wegen daer toe ordineren en setten sal, en dat zij, en elck van hen, bereet wesen selen tallen tijde, alst hen de voirschr. momboirs oft meester heeten en bevelen geeft, de capelle te wachtene ofteom broot oft om bier, of ter vischmarkt of ten vleeschhuyse te gaen, oft omme meer zaken te doen, die den voirsch. godshuyse toehoeren oft aengaen, en die sij gedaen selen connen oft mogen, ten waert dat yemandt van hen lieden den momboirs oft den meester dat wederseyde en niet doen en woude dat men dien uyt voirschr. godshuyse doen soude mogen.

Item soe wie uyt den voirschr. gasthuyse gedaen worde met eenighen gebreck oft ener zaken, die hij dade, daeromme dat hem de momboirs en die meester eendrachtelick uyt daden,

dat die persoen daernaer int voirschr. gasthuys nimmermeer weder ontfaen en soude worden omme yemandt bede wille.

Item soe es gheordoneert dat een scepen oft een gezwoerne van der stede voirschr., die daer gesed zal zijn oft wesen, altoes een overste wesen sal van den voirschr. gasthuys, ende dat men twee goede gelijke cnapen van der stadt wegen daer bij zetten sal, omme te samen als momboirs tvoirschr. gasthuys te regeren, en dat die drie een persoen, die int gasthuys voerschr. ontfaen sal wesen, selen setten tot een oppersten meester van den broederen, die dandere voersien en verwaren sal van eten, van drinckene en van saken die zij behoeven.

Item dat men alle saken, welckerhande dat zij sijn, het zij van goeden, van persoen, van geschille, van discorde, van twiste oft van sulcken saken, die den voerschr. gasthuys oft enighen persoen, die daertoe hoeren selen, in enigher maniere aen...nen oft ...angen mogen, metten scepen en gezwoernen besteden ordineren verclaeren en bestemmen sal sonder yemandts anders toeseggen, toedoens oft onderwindens.

Item dat die momboirs van den voerschr. gasthuys elcx sjaers voer die schepen en gezwoernen van der stadt voirsch. eens rekeninghe doen selen van den goeden, die den gasthuyse toehoren en den staet daer af weten laten en overgeven en voer neymandt anders; en de voirschr. momboirs selen oic elcx sjaers versoeck aen den heere oft aen die stadt daer af te doen.

Ende om dat wij scepen en gezwoern. voersch. willen en begheren dat de voirsch. pointe alle, en elck sunderlincx, vaste en wel gehanteert en gehouden bliven, soe hebben wij der stadt segel van Lyere van den saken hier aen doen hangen; willen oic en begheeren waert dat men enige andere pointe, die den voirschr. gasthuyse orboirlijc waren, namaels vinden conste, dat men die hier toe bij rade van den scepen en gezwoern. voirschr. ordineren soude met een nyeuwen brieve oft met letteren hier aene gesteken en die pointe int voersch. gasthuys oic houden en hanteren. Dit was gedaen int jaer ons heeren boven bescreven opten thienden dag van oestmaent.

Andere ordonnancien gemaeckt by scepen op tregement van den goidshuyse voirschr.

Wij, scepen en raedt van der stadt van Lyere gemeinlick doen condt allen den ghenen, die dese onze tegenwoerdige letteren en ordonnantien selen zien oft hoen lesen, dat wij als over momboers van den godshuyse van Sint Jacobs, gestaen binnen der stadt van Lyere, in sterkenisse van den fondatie van denselven goidshuyse, daer dese letteren doe gesteken sijn gemaeckt bij scepen van Lyere onsen voersaten te dier tijt, ter eere Goids hebben geordonneert diverse poincten ende articulen, die men opt reglement van den selven goidshuyse bevelen den meester toesiener ende broeder, aldaer nu zijnde en namaels wesende, tsamen en elcken van hen zonderling soe hem dat aengaet en toebehoert, dat zij die van nu voirtaen onderhouden en wij een yegelijcken doen onderhouden op hueren eedt, gelijck die hier na volgen en gescreven staen.

In den yersten omme diversche groote costen en lasten te verhueden die tvoirsch. goidshuys tijt voer tijden gehadt heeft van den meesters en regeerders van den voirschr. goidshuys, die binnen denselven goidshuuse met heur familien een tijt van jaeren ghelegen hebben te woenen, soe is met goeder rade geordineert en overdragen dat gheen meester oft regeerder van den voirschr. goidshuuse van nu voortaen binnen denselven goidshuuse niet meer woenen en sal, maer sal bij scepen en rade der voerschr. stadt, in tijden wesende, totten ontfange van sgoids-

huus goeden worden gestelt een goet ende getrouwe eerbaer poerter van deser stadt, die als rentmeester alle des voirschr. goidshuys goeden, incomen en prouffiten bij eede en opten salaris van drie ponden groot. Brab. ende een zister rogs, trouwelick sal op .... en ontfangen ter wettege reken., die hij den voerschr. scepen en rade, in tijden wesende, jaerlicx sal schuldich zyn nae Kersmisse sonder eenighe fouten van verschenen renten oft pachten overtegheven anders dan daer af hij in rechte staet, sonder argelist. Ende sal alnoch totten selven rentm. bij den voerschr. scepen en rade worden gestelt een van den twelve broeders, daertoe mede en bequaem wesende, als toesiender van al des binnen den voirschr. goidshuyse bij dage oft bij nachte gebeurt, en die gebreken den voirsch. rentm. te kennen geven sonder stimulacie. Item de voirschr. rentm. en toesiender selen verbonden en gehouden zijn alle de broeders van den goidshuyse, soe verre zij daertoe gestaeydt zijn, viere werven sjaers ten minsten besondere tot elcken van den viere hoogetijden tsamen voer den prochiaen oft onder prochiaen te doen biechten, en oic twee werven ten mindsten ten heyligen sacramenten doen gaen, te weten te Paesschen en te Kersmisse; en oft enich broeder also niet en dade, dat hem gescorst sal worden sijn geheele proeven totter tijdt dat hij dat gedaen sal hebben; en oft enich broeder dat daerboven met opsette liete en niet doen en woude, sal de voirsch.rentm. dat condeghen des voirschr. godshuyse en den scepe gemeynlic die, alsdan zijn,selen gehouden sijn den broeder te setten uyt den voirschr. goidshuyse sonder verdrach en een ander die proeven te geven.

Item de voirschr. rentm. sal gehouden sijn alle tsgoidshuys erfgoeden en besonder die huysingen binnen en buyten trouwelic bij eede te houden in goeder reparatien, ten costen en laste van denselven goidshuyse, nae sijn beste versinnen, sonder eenigen van dien te laten vervallen in enigher manieren; en sal oic deselve rentm. van nu voirtaen niet meer dan een maerte te male int voirschr. goidshuys mogen houden sonder oorlof en consent van den momboir en scepen gemeynlick; en die maerte en sal oic gheenderhande geselscap van mannen oft vrouwen persoenen aldaer mogen aenhouden, daer den godshuyse enighen cost of last af soude mogen toecomen in enigher manieren.

Item de voirschr. rentm. sal de voirschr. broeders van den goidshuyse vriendelic en ...otelijc doen trakteren, sieck en gesondt, also dat nae leven ent gesien behoert, en den selven van tijde te tijde geven en besorgen heur laken, lijnen en wullen en alle heure andere proeven van broode, biere, vleesche, vissche, eyeren, boetere, kase, vijgen en andere diergelijcke, also dat navolgens der ordonn. daer op van outs gemaeckt, behoert, sonder hen yet daer af te verminderen oft tonthouden in enigher manieren, het en waer dat yemandt van hen deselve zijn proeven verbeurde, doende tegen enighe ordonn. in dese letteren begrepen. Sal oic denselven broeder in heuren ziekten besorgen als des hen dient en van noode is en die wel doen verwaen en hanteren van sgoidshuys wegen, sonder enich van heur vrienden oft magen daerom te moeyen, oft oic daer bij te laten comen ofte te verkeren in zijnder absentie oft van den toesiender voerschr.

Item de voerschr. rentm. sal op sinte Jacopsdach. op de viere principale hooggetijden van den jaere en op de viere blijde avonden, te weten Sinte Mertensavondt, opten heiligen jaersavondt, op heiligen derthien avondt en op ten vastenavondt, boven de daegeliesche proeve, de voerschr. broeders tamelic doen tracteren van eten en van drinckene naer ouder costumen, sonder enighe extraordinaere costen meer den voerschr. goidshuyse te doen oft te laten geschieden anders dan op den dach van zijnder reken., want hij alsdan den moembren van den goidshuyse metten scepe gemeynlic in tijden wesende wel tamelijck, nae staet van denselven goidshuysen den wijn sal mogen presenteren, sonder begrijp.

Item aengaende den broeders van den selven goidshuys is geordineert en overeengedragen dat men van nu voortaen int voerschr. goidshuys niet meer dan twelve persoenen ontfaen sal noch de proeve geven om nyemandts bede wille, wie hij waere, tot ander tijt dat tselve

goidshuys alsoe gestaet sal wesen van erfelicke renten, dat elck broeder, die daer inne ontfangen sal wesen, elcx sjaers sal mogen verteren van sgoidshuys wegen goeden, dertich scellingen groot. Brab., en dat oic nyemandt bidden en sal voer enighen vriendt oft omme enighe persoen daer inne tontfaen, hij en wille hem jaerlicx hebben en bewijsen sal also lange als hij leeft, op sekere goede tot des voirschr. goidshuys en ghemeynders broeders behoef dertich scellingen groot. Brab. alsoe oft de weerde van hondert oude schilden eens.

Item dat alle de broeders van den goidshuyse tot hueren aennemen selen moeten zweren aen den heyligen dat sij alle heure goeden, have en erve, die zij hebben oft wesen oft namaels ver-erven selen, in wat manieren dat zij, int voerschr. goidshuys selen brengen en aldaer laten sonder yet daer af buyten den voerschr. goidshuyse te behouden, achter te stekene, te vercoopen of wech te geven in enigher manieren, dat zij oic op hope van int voirschr. goidshuys te comen niemande niet geloofd, gegeven noch toegeseidt en hebben noch geven en selen sonder enighe similaris; en oft yemandt de contrarie daer af dade, het waere voer of nae den voirsch. eedt, en men dat metter waerheyt bevonde, dat men dien wederom buyten goidshuyse setten sal sonder verdragen.

Item sal elck broeder, voer en eer hij int voersch. godshuys ontfangen sal worden, hem moeten doen purgen van allen commere en schulden, dat den goidshuyse enighen last of commer mochte geven, en gheen schuld meer daernae mogen maken opte verbeurte van den godsh.

Item selen oic alle de broeders payselic met malcanderen moeten leven sonder enighen twist, geschille oft onruste met quaden woerden tegen malcanderen te maeken, opte verbeurte van den geheelen proeven, achte dage lanck van elcker reysen dat gebuerde, sonder verdrach,en bij alsoe yemandt van hen zijn medebroeder oploop dade metten wercke en sloege, het waere metter handtsstocke, messen oft andersins, die sal daer af yerst worden gecorrigeert van den momboir en den scepen ghemeynlic, nae gelegentheyt der saken ; en off daer nae noch meer gebeurde, soe sal men dien misdadigen moeten buytenzetten sonder verdrachen zijn proeven aen andere geven.

Item de broeders selen gehouden zijn alle daghe te horen die missen, die men doen sal binnen den goidshuys, en te bidden voer die zielen van den ghenen, die hen off den voerschr. godshuyse eeneghe aelmoes gelaten hebben,desgelicx tsamen en onverscheyden ter kerken te gaen, zonderling ter hoomissen, vesper en completen te minsten, en tot allen sermoen, en alsoo tsamen wederom thuys comen ; selen oic inder kercken bij een sitten en hen houden ter gewoenliker plaetsen, onder den torre, en aldaer bliven ten eynde uyte, sonder vander eender plaetsen totter andere te gaen off inder voerschr. kercken te wandelen, sonder kenlicke nootsake, op te verbuerte van der proeven van dien geheelen daghe, alsoe dicwille alst gebuerde, behoudelick oft enigh van hen zieck waere oft binnen oft buyten int goidshuys dienst waere, dat die daerinne niet en zijn begrepen.

Item selen oic alle de broeders, gesont wesende, dagelicx snoenens te elve ueren en savonts te sesse ueren ten reefter moeten commen eten, metter bellen, die men daertoe costuemelick is te luydene, en voer de maeltijt huer tafele zegenen met een paternoster en ave Maria,en na de maeltijt huere gracie seggen, opte verbuerte van hueren proeven van dier maeltijt, behoudelick oft enich van hen zieck was oft binnen of buyten in sgoidshuys dienst waere, en selen sijn begrepen als voeren.

Item de voerschr. broeders selen oic alle moeten gehoersaem, onderdanich en gereet zijn den momboer, rentm. ende toesiender voirschr., en alle redelicke werk in huer macht en vermogen wesende, den goidshuys aengaende, willichlic moeten doen ; en oft yemandt van hen dat weygerde, en niet doen en woude, zonder kenlick nootsake daertoe te hebben, dat men dien daer af corrigeren sal bij den momboer en rentm., nae gelegentheyt der saken, sonder verdrach.

Item en sal gheen broeder gheenderhande wapen noch mes mogen draegen,heymelick noch openbaer, anders dan een kennelikeu opsteker om mede te ..., noch in taveernen mogen gaen drincken, noch gheenderhande spel hanteren, noch oic met enighen vrouwenpersoen wandelingen hebben, heymelick noch openbaer, in enigher manier; maer selen alle bij sonneschijne thuys moeten comen ende thuys slapen, soe verre zij binnen der stadt zijn, opte verbuerte van hueren proeven acht dagen lanck, sonder verdraegen. Selen oick alle bij daghe en sonder licht moeten slapen gaen opte verbuerte van hueren proeven acht dagen lanck, als voeren, behoudelick dat zij in den winter slapen gelyedt selen worden met eender lanteernen bij eenighen broeder, die daer toe geordineert sal worden; desgelicx en sal oick gheen broeder mogen droncken drincken noch quade eeden zweren, noch onnutte eeden spreken, opte pene en verbuerte voirschr.

Item de broeders en selen oic enighen aelmoesen begheren noch daeromme mogen bidden, maer worde hen yet sonder bidden gegeven,dat selen zij mogen aenveerden en int goidshuys bringen totter ghemeynder broeders behoef, maer anders niet, opte verbuerte van den proeven acht dagen lanck oft yemandt van hen achterwaerts hielde en int ghemeyne niet en brochte sonder arghelist.

Item en sal oic nyemandt van den voirschr. broeders buyten der stadt mogen gaen noch buyten den goidshuyse werken, sonder verlof en consent van den rentmeester voerschr., op te verbuerte vander provenen acht dagen lanck sonder verdragen.

Item oft enich broeder den voirschr.rentmeester oft toesiender opliepe in evelen woede, met woerden oft met werken, omdeswille dat hem sijn proeven om enigher zaken wille worden gescorst oft anderssins om zijns dienst wille, die sal daer af worden gecorrigeert bij den heere en bij der stadt, nae gelegentheijt der zaken, met declaracien oftdat anderwerff gebuerde, dat de broeder gestelt sal worden buyten den voersch. goidshuys, sonder verdragen, en een ander sijn proevenen geven.

Item soe wat broeder bij den momboer en scepen ghemeijnlic gestelt wordt buyten den voerschr. goidshuus om enigher saken willen, die hij gedaen mocht hebben, contrarie den poincten en ordonnantien voerschr., oft ander reden daertoe dienende, die en sal daernae int selve goidshuus nimmermeer ontfaen mogen worden ome yemants bede wille, wie hij waere, in enigher manieren, ende om deswille dat de voerschr. rentmeester, toesiender en broeders nu zijnde, en namaels wesende, dinhoud van allen den pointen en ordonn.voerschr. te bat zouden mogen weten en enighen reden hebben uyt ingnorantien daer tegen te doen, soe ist bij de voerschr. scepen en rade eendrechtelic geordineert en overeengedragen dat men elcken broeder, die van nu voertaen int voerschr. goidshuys ontfaen sal worden,dese ordonn. condigen en lesen sal voer zijn eedt en die oic binen den goidshuyse beschreven hangen in een berdt, opdat eenyegelijck weten moge hem daernae te vuegen. Ende omdat wij scepen en rade voirschr. eendrechtelijck willen en begheeren dat alle die pointen en ordonnant. voirschr. en elck sunderlinge, vaste, gestade en onverbrekelijck gehouden en onderhouden worden, soehebben wij der voirschr. stadt segel van Lyere ten saken hier onder aen dese letteren doen hangen, int jaer ons Heeren als men screef duysent vier hondert zeven en negentich, opten derden dag van September.

Alsoe ondergeteekent : Hoetayn.

Dit es de provenen, die elck van den twaelve broeders, woenende inder capelle van sint Jacop, jaerlicx sculdich sijn te hebbene.

Ende yerst sal elck van den voirsch. broeders hebben vier ellen grauws wollens lakens.

Item drie ellen lijndens lakens.

Item een paer schoen.

Item een half pont keerssen.

Jtem elcx daegs eenen pot byers ende goede potagie.

Item elcx daegs een kermiche van terwen de twee deelen, ende t derde deel rogge, wegende de drie een pondt.

Item elcx jaers vier thiensche casen.

Item alle weken een half pont boter ende zess eyeren buyten den vastenen oft XVIII[a] daer voeren.

Item vier daege de weeke gezouten runtvleesch ende verkenvleesch, alsoe vele als de broeders mogen ter redelichheden.

Item des zondaegs, des dynsendaegs ende des donderdaegs tsavonts versch vleesch in redelichheden.

Item elcx daegs in de vastenen eenen heerinck oft bocxhoen.

Item noch in de vastenen zess pont vijgen.

Item noch in de vastenen drie werven ter weke peepen oft saveyen.

(*Actenboek der stad Lier*, I, bl. 182v.)

Medegedeeld door FR. DE POTTER.

(Naar een ons medegedeeld afschrift.)

Kerkroof te Herentals.

P de uurklok van den stadhuistoren te Herentals leest men, althans volgens de *Graf- en Gedenkschriften der provincie Antwerpen* :

† Maria es miine name
Miin gheluit sii Gode bequame,
Also verre al me mii horen sal,
Wilt God bewaren over al.
Medardus Waghevens gooet mii te Mechelen in stede
Als men scref m, cccc, xxxiii mede. (1)

Maria genaamd en gegoten in 1533, zoo is zij ongetwijfeld dezelfde waarvan gesproken wordt in de navolgende aanteekening uit een register van Sinte-Waldetrudiskerk. Wij vernemen daaruit dat zij tijdens de regeering der Staatsgezinden — 1578 tot 1583 — van de kerk naar het stadhuis werd overgebracht. Vijf andere klokken verdwenen terzelfdertijd uit den kerktoren, zoodat van de elf die er te voren waren, slechts vijf overbleven : vier « cleyn clocxkens ende schellekens » en eene grootere, Waldetrudis genaamd. Jan Geerincx, de stadssecretaris die het eerst deze bijzonderheden aanteekende, overleed te Herentals, den 4^{en} October 1622.

« Extract vuyt sekere schrift geschreven mette eygen hant van wylen M. Jan Geerincx eerste secretaris naer de reductie der stede Herentals ende by den selven secretaris onderteekent den IX^{n} octobris 1599 waerinne onder andere wordt bevonden het naervolgende.

(1) *Graf- en Gedenkschriften, Herenthals,* blz. 81.

« Item dat op den thoren oft kercke van St Woutruden tot Herentals eertijden gehangen hebben deze naervolgende clocken, ierst Salvator, Waltetrud, werkclocke, Maria, Joris, Sebastiaen, Anthonius, Gregorius, Christophorus, Geresius, Joannes, van alle welcke voir*schreven* elff clocken opden voorschreven thoren teghenwoorde*lyck* nyet meer en syn off bevonden en wordden dan Woutruydt, Joris, Anthonius, Christophorus, Joannes, ende Maria is op den thoren van den stadthuyse daer aff de ureclock by den tyde vande rebellen geordineert is, soo dat op den thoren van de kercke maer vyff clocken en syn, daeraff Woutruydt de meeste is ende dandere vier en syn maer cleyn clocxkens ende schellekens.

« Dit extract gecollationneert synde met het voorschreven schrift geschreven mette hant van den secretaris der stadt Herentals my seer wel bekent van date als boven, is daermede bevonden te accorderene opden xx^te^ septembris a° 1631 by my onder*teekende* openbare notaris by den souvereinen raede goirdineert in Brabant geadmitteert, tot Herentals residerende. Quod attestor (onderteekend) M. Brumeels not. pub. »

Wat er gebeurde met de andere klokken aan de kerk ontroofd, leeren wij uit de schriftelijke verklaringen van den pastoor-deken, Joannes Bardoens, daarna ook onderteekend door diens opvolger, Godefridus Diepenbeke en door den zegelbewaarder van het bisdom van Antwerpen, Maximiliaan van Eynatten. Die verklaringen werden naar het oorspronkelijke in het archief van het bisdom van Antwerpen door den notaris Brumeels afgeschreven en eveneens aangeboekt in de registers van Sinte-Waldetrudiskerk :

« Item de wethouders anno tweentachentich (1582), *tempore rebellium,* daer nu noch sommighe in de weth aff sitten hebben de groidtste clocke die achtduysent woegh, vermangelt op vyff stucken metalen geschuts, de welcke stucken nu syn op de schepen van oirloge tot Antwerpen, ende en arbeyden nyet om die wederom te cryghen.

« Item de weth houdt nu noch een clocke vander kercken op stadhuysthoren daer de ure op slaet.

« Item de stadt heeft anno vyffentachtich (1585) noch vyff nieuwe clocken die van kercke clocken meestendeel gegoten uytter kercke, *me invito,* gehalt ende die op stadthuysthoren doen hanghen tot eenen voorslach ende sommige clockspysen hebben sy vercoopt t'Antwerpen om den clockgieter te betalen. Sal U. E. den clockgieter Franchois Claes genoempt moeghen citeren om de waerheyt daer aff te segghen. »

Vele andere kostbare dingen, remonstrantiën, cibories, zilveren kannen, schotels, wierookvaten, koorkappen, kazuifels, altaarkleederen, enz. ja, ook de orgelpijpen waren terzelfdertijd door de magistraat vervreemd en te Antwerpen verkocht, en vruchteloos eischte de kerk de waarde er van weder. Zulks vernemen wij nog uit het getuigenis van Joannes Bardoens :

« De magistraet van Herentals heeft noch onder het gelt van den silveren werck der kercken, dat anno tachentig prima Mey (1580) vercocht is, daer sommighe nu noch inde weth aff sitten ende en willen tselve nyet restitueren.

« Inden iersten zyn vercocht aan Matthys van Heymborgh tot Antwerpen twee silvere potten, een silvere schotele met twee silvere monstrantiën wegende t'samen hondert ende neghen oncen een halft tot twee rinsgulden twee stuyvers d'once, loopt
ij^c^ xxix rinsg. xix st.

« Item aenden selven vercocht vyff silveren schalen weghende achtendertig oncen, loopt lxxxi rinsg. ij st.

« Item noch aenden selven vercocht eene vergulde ciborie weghende neghen en vyftich oncen twee engelschen, d'once twee rinsg. vier stuyvers, noch een silveren wierookvat weghende neghen en dertich oncen vyfthiene engelschen, d'once twee rinsg. ende eenen stuyver, facit ij^c^ rinsg. i st.

« Deze penninghen en wilt de stadt nyet restitueren der kercken dair wy nochtans met een geleende ciborie den dienst des heylich sacraments moeten doen doen, ende daer de kercke nyet een dergelycke copye oft ornamente en is hebbende.

« Constant Ruwens heeft met Henrick de Coninck saliger anno tachentich (1580) *tempore rebellium* de cappen, casuffels, d'overoecken ende altaerclederen der kercke t'Antwerpen op de Mere vercocht ende oock de orgelpypen. »

X.

Oorlogsrampen in de Kempen

rond 1580.

Cornelius Willems, secretaris der abdij van Tongerloo, maakte in 1584 een verslag over den toestand der bezittingen van dit klooster, waarin hij al de schade opsomt in de laatstverloopene jaren, meestal door de oorlogvoerende legers veroorzaakt. Een kort begrip van die beschrijving werd door Heylen in zijne *Verhandelingen over de Kempen* opgenomen (1), doch veel omstandiger zijn de berichten van den genoemden secretaris, die wij aantreffen in eene verzameling van allerlei stukken en aanteekeningen, door denzelfden geleerden en wakkeren archivaris van Tongerloo nagelaten in handschrift, onder den titel : *Analecta Belgica*. Daaraan ontleenen wij navolgende bijzonderheden, die alhoewel hoofdzakelijk op de bezittingen der abdij doelend, toch ook den algemeenen toestand der aangeroerde gemeenten schetsen; het is immers niet waarschijnlijk dat andere hoeven en landen min werden geteisterd dan die der abdij, en waar de opsteller de schade aan tienden doet kennen, daar geeft hij gevolgelijk te verstaan, hoe de tiendschuldigen, dat zijn de landbouwers over het algemeen, in hunne belangen gekrenkt waren.

Hier volge derhalve de vertaling van het belangrijk stuk uit het Latijn (2) :

Al de hoeven in en onder het gebied van Tongerloo blijven onbebouwd, ter uitzondering van twee, welker gronden omstreeks de abdij liggen, en deze zijn verhuurd tegen de helft der wassende

(1) *Verhandeling* (uitgave van Turnhout), blz. 11 en 44 ; men kan ook raadplegen : VAN SPILBEECK : *De abdij van Tongerloo*, blz. 382.

(2) De titel luidt : *Status culturarum, reddituum, proventuum aliorumque bonorum monasterii Tongerl. pro hoc presenti anno octuagesimo quarto (1584).*

vruchten. In de andere is niets of weinig gezaaid, en bijgevolg ingeoogst dit jaar 1584, dewijl niemand den voet buiten de grenzen des kloosters durft zetten ter oorzake van de vijanden die langs alle kanten het tot hiertoe omringd hebben en nog omringen.

Van den oogst van het jaar '83 heeft het klooster uit die hoeven niet het minst profijt getrokken, omdat het leger van den koning van Spanje, dat het kasteel van Westerloo belegerde, in de maanden Juni en Juli van dat jaar al de velden verwoest en de vruchten vernield heeft. Dan, bij het begin van den herfst ontstond eene zoo hevige pestziekte dat in de omliggende plaatsen en gemeenten niet het derde deel der menschen in het leven bleef (1). Hieruit volgt dat de gronden niet meer bebouwd worden, en de overlevende pachters die voor de helft der baten tot twintig stuks vee, min of meer, plachten te voeden, houden zich nu tevreden met twee, vier of zes koeien; paarden hebben zij niet; niet een enkel om te ploegen kunnen zij veilig bewaren, want terstond wordt het hun door het volk der bezetting of door anderen met geweld ontroofd. Uit voorgenoemde hoeven trok het klooster in vroegere jaren, bij vredestijd, gewoonlijk 150 mud tarwe, min of meer, en *ex preliviis* (2) 347 rijnsgulden.

Zoo staat het ook met de tienden onder Tongerloo, Oevel, Westerloo, Zoerle, Gelindel, Hersselt, Ramsel, Noorderwijk, Oolen, die onmiddellijk in het bereik van het kasteel van Westerloo en van de stad Herentals liggen. Daarvan hebben wij in de jaren 83 en 84 niets ontvangen, terwijl, in vredestijd, in vorige jaren, als de boeren ongehinderd leefden, die tienden meer dan 200 mud tarwe, 24 mud haver en 15 loopen boekweit, of ongeveer zooveel, opbrachten.

Uit den molen te Morkhoven heeft het klooster geen of weinig voordeel, omdat na de inneming van het kasteel van Westerloo (3)

(1) HEYLEN, *Verhandeling over de Kempen*, blz. 126 (uitg. van Turnhout) zegt dat de pest den 4^n^ Augustus 1584 begon. Volgens het hier medegedeelde moet het begin een jaar vroeger gesteld worden.

(2) *Prelivium*, de som door den pachter te betalen buiten hetgeen hij in vruchten moest opbrengen. Vglk HEYLEN, blz. 10.

(3) Het kasteel van Westerloo werd den 5^n^ Juni 1583 door de Spanjaarden op de Geuzen veroverd, door deze den 5^n^ Mei 1591 andermaal bemachtigd, en met half Juli 1592 door Mondragon herwonnen voor Spanje.

de bezettingen van Herentals, Mechelen en andere het verblijf op den molen onmogelijk hebben gemaakt, en omdat hij geheel is uitgeplunderd door die bezettingen en door de soldaten des konings, in het genoemde kasteel en in Tongerloo gevestigd; of bleef er nog iets over, dan verdwijnt het door de ondraaglijke afpersingen die allerwege op het land drukken.

De hoeve te Schoonbroek in het dorp Retie is ten jare 83 door de Spanjaarden in assche gelegd, ten laatste door die van Herentals twee of driemaal beroofd van al hare goederen en beesten, zoodat sinds twee jaar het klooster er geen stuiver van ontvangt.

De twee hoeven te Ravels zijn van brand gespaard gebleven, maar de pachters, twee of driemaal van hunne goederen beroofd, zijn geheel ten onder en tot armoede gebracht; samen brengen zij gewoonlijk 30 mud tarwe op, buiten de daaraan verbondene tienden, die ongeveer 80 mud tarwe opleverden. Maar nu heeft het klooster weinig daarvan, omdat de inwoners de tienden aangrijpen, deels om reden der afwezigheid van den pastoor, die uit vrees van de baanstroopers er niet durft verblijven, deels om aan de geëischte lasten te voldoen.

Zoo is 't ook gelegen met de tienden van Weelde en de hoeven te Alphen, te Chaam en te Vucht, bij Breda, waaruit wij in gewone jaren met de daaraan verbondene tienden, ongeveer 260 sester tarwe en 580 rijnsgulden plegen te trekken; maar nu ontvangen wij weinig ter oorzake der lasten.

Zoo nog met de hoeven te Tilburg, Venloon, Udenhout, Goorle, de tienden van Waalwijk en van Drunen, de hoeven te Baast, te Hapert en Loon en de daaraan verbondene tienden; zoo met de hoeven te Bergeik, Eersel, Westerhoven en Mierlo en de daar gelegene tienden. De huurders aan dezelfde lasten onderworpen en door de inlandsche oorlogen uitgeput en ten onder gebracht, kunnen weinig betalen; in zooverre dat, blijkens de omstandige beschrijvingen, binnen het jaar geene honderd daalders door voornoemde pachterijen betaald werden, en van die hoeven hebben de Geuzen er twee afgebrand.

De goederen van Kalmpthout liggen onbebouwd, en al de inwoners zijn op de vlucht gegaan, nadat men hen 't verleden en het tegenwoordig jaar 84 beroofd had van al hunne goederen en vee.

Die bezittingen zijn vóór ongeveer honderd jaren uit de heide, dat is, uit vage gronden, tot bebouwing gebracht, en nu braak liggend, zullen zij ongetwijfeld tot hunnen vorigen staat van woestheid wederkeeren en niet zonder groote moeite, kosten en arbeid wederom tot bebouwing gebracht kunnen worden.

Hetzelfde zij gezegd van de goederen of tienden in Rozendaal.

Zeven hoeven met den molen te Broechem, zijn alle dit jaar 84 door de Geuzen van Herentals tot in den grond vernield en afgebrand, en de huurders op de vlucht gedreven.

Uit de bezittingen in Diest, Tienen, Adorp en omliggende plaatsen hebben wij sinds het jaar 77, wanneer hertog Juan van Oostenrijk in België is gekomen, niet eenen stuiver ontvangen. De boeren zijn door ziekten en ontelbare ellenden uitgeput, eenige hoeven — drie in het district Tienen — ten gronde afgebrand, en van de weinige overlevenden wil niemand zich op den akkerbouw toeleggen, waaruit volgt dat men in vele jaren niets uit de tienden en andere bezittingen te verwachten heeft.

Van renten en cijnsen alom het klooster toekomend, wordt geen gewag gemaakt, omdat niemand iets kan geven of betalen; nergens wordt recht uitgeoefend, of wordt het uitgeoefend, men kan er zich niet veilig heen begeven noch er van wederkeeren, ter oorzake van de strooperijen der soldaten die de wegen bezetten.

Uit de bezittingen van Duffel heeft het klooster sinds twee jaren niets ontvangen, en niet gering is de schade die het heeft geleden door het afbranden van het huis ter Elst. Wilde men dat in zijn vorigen staat weder opbouwen, 3000 kronen zouden nauwelijks toereikend zijn.

Ofschoon voorzeide goederen en hoeven, en andere hier niet in het bijzonder uitgedrukt en beschreven, jaarlijks verhuurd worden aan minderen prijs dan in vroegere jaren voordat de oorlog woedde, brengen zij zeer weinig op voor het klooster, omdat buiten al de andere schade door baanstroopers den pachters veroorzaakt, deze verplicht zijn onophoudelijk lasten te betalen, zoodat zij er alles moeten bij inschieten en tot op het naakte lijf worden uitgeschud(1). Moesten daarbij de hoeven tot hunnen vorigen staat, met hetzelfde getal beesten, teruggebracht en er de hoogst noodige herstellingen

(1) *Quibus mediantibus usque adeo corrasi sunt ut corpus et animam debeant, nihilque praeter nudum corpus supersit.*

aan verricht worden, 30 duizend gulden zouden daartoe ternauwernood volstaan.

Ondanks dit alles, is het klooster verplicht zijne pastoors, uit vele plaatsen verdreven, te onderhouden; hunne woningen vallen meestal in puin en zijn verwoest, of waar zij nog staan, zijn zij mettertijd zoo vervallen dat men ze nauwelijks zal kunnen herstellen.

Dan, onberekenbaar, onschatbaar zijn de kosten door het klooster gedaan tot onderhoud van de abdij, het convent en het kerkgebouw, en om dien tempel, om zijne pracht niet te versmaden en in België bijna zonder weerga, vrij te bewaren van de baldadigheden der soldaten die over heel het land kerken en beelden vernielen, ofschoon men er op verschillige tijdstippen soldaten van alle natiën den kost en wel gedurende drie maanden onderhoud heeft moeten geven.

Dit alles is klaar, duidelijk, gelijk ik ondergeteekende, schrijver en secretaris der heeren van Tongerloo, kan bevestigen naar hetgeen ik sinds het jaar 71 van verschillige pachters, pastoors en huurders derzelfde heeren gehoord, meestendeels zelf gezien, en dat de toestand der zaken inderdaad zoo is, erkend en bevonden heb. Daarom heb ik ondergeteekende al het verhaalde beschreven, in dezen vorm opgesteld en het bekrachtigd met mijn eigen handteeken tot bevestiging van al de punten en van elk in 't bijzonder, dezen 21ⁿ Augustus 84 (1).

FR. WALTMAN VAN SPILBEECK.

(1) Was onderteekend : *Sic attestor Cornelius Willems publicus sacris apostolica et imperiali auctoritatibus perque Concil. Brab. admissus notarius et dictorum dominorum Tongerloensium scriba juratus.*

Brecht.

De Zaligverklaring van Pater L. Lessius.

eeds lang, ja van korts na zijn dood af, is er spraak geweest van de zaligverklaring van den dienaar Gods, Pater Leonardus Lessius. De rampspoedige tijden welke men sedert beleefde en gedurende welke de processtukken, verzameld tot de zaligverklaring, zoek geraakten, waren oorzaak dat deze merkwaardige gebeurtenis tot op onze dagen uitgesteld werd. Thans echter is alles in 't werk om ze te verwezenlijken. De orde der Jezuïeten heeft de zaak in handen en men weet dat de zonen van St. Ignatius voor geene moeite terugdeinzen, wanneer het geldt mannen van hunne orde, die de wereld verbaasd hebben door hunne geleerdheid, hunne deugden en heilig leven, te doen verheerlijken.

Met ijver en spoed wordt door de Paters Jezuïeten, overal waar het noodig is, bijzonder te Leuven en te Brecht, alles opgezocht wat op het leven van Lessius betrekking heeft en dienen moet tot het proces der zaligverklaring.

Te Mechelen schijnt men de zaak bijzonder genegen te zijn en te Rome ook verwacht men met reden een gunstig onthaal.

Lessius (Leys) is te Brecht geboren den 1n October 1554 (1) en te Leuven overleden den 15n Januari 1623; zijn lichaam werd aldaar ter aarde besteld in de St. Michiels- of Jezuïetenkerk voor het autaar van Onze-Lieve-Vrouw.

Het stoffelijk overschot van dezen Dienaar Gods werd meermaals ontgraven en, beweert men, nog vóór een 20tal jaren op eene andere plaats gelegd. Thans is er een nieuw onderzoek begonnen naar de gebeenten van Pater Lessius, in de grafkelders der St.-Michielskerk.

---

(1) De doopakt van Lessius, waar men te Brecht reeds meermaals is komen naar zoeken, bestaat niet; de dooperegisters onzer kerk beginnen maar op het jaar 1596.

In het begin van April ll. zijn twee Eerw. Paters Jezuïeten van Leuven te Brecht geweest, met het doel opzoekingen te doen naar de geboorte en de jongelingsjaren van Lessius. Aan den E. H. Pastoor van Brecht hebben zij een aantal pakjes geschonken, bekleed met het zegel van de orde der Jezuïeten en bevattende : stukjes *zijde waarmede de beenderen van den Eerw. Dienaar Gods, Pater Lessius, omwonden waren*, alsook een zeker getal briefjes, ter verspreiding, en waarvan wij hier den inhoud overdrukken :

DE DIENAAR GODS

PATER LEONARDUS LESSIUS

Priester der Societeit Jesu.

Den 15ⁿ Januari 1623 stierf te Leuven in geur van heiligheid de dienaar Gods Pater Leonardus Lessius (L. Leys), Jezuiet.

Wonderbare genaden, door zijne voorspraak verkregen, deden de Geestelijke Overheid al vroeg het besluit opvatten het proces zijner heiligverklaring te ondernemen. Staatkundige woelingen, die toen ontstonden, waren oorzaak dat dit proces naar Rome niet werd verzonden en naderhand verloren ging. Lag het misschien in de raadsbesluiten der goddelijke Voorzienigheid dien grooten godgeleerde liever in deze eeuw, welke het heilzaam licht der gewijde wetenschappen met zoo ongewonen luister over de wereld deed schijnen, aan de bewondering en navolging der Christenen voor te stellen ?

Leonardus Lessius werd geboren in 1554 te Brecht, dorp van de provincie Antwerpen. De rede zoowel als de godsvrucht was bij hem zeer vroeg ontloken. Op school muntte de knaap steeds uit door zijne buitengewone begaafdheden en zijne onvermoeibare werkzaamheid. Aan de Universiteit van Leuven deed hij zoo schitterenden voortgang in de Wijsbegeerte, dat hij in een algemeenen wedstrijd onder 130 medeleerlingen de eerepalm mocht behalen, en als *primus*, als *vorst der wijsgeeren* werd gegroet. Toen was hij nog maar 17 jaar oud.

Eenige maanden later trad hij in het Gezelschap van Jezus. Gedurende zijne proefjaren oefende hij aanstonds met allen ijver die heldhaftige deugden, wier glans nimmer verduisteren, maar met de jaren zal aangroeien om tegen zijnen dood den vollen luister te bereiken.

Lessius werd op twintigjarigen ouderdom tot leeraar der Wijsbegeerte benoemd; eenige jaren later vertrok hij naar Rome en voltooide aldaar zijne theologische studiën, meer als meester dan als leerling. Daarna kwam hij, als leeraar der Godsgeleerdheid te Leuven, zijne landgenooten verrijken met de schatten zijner veelzijdige wetenschap en zijner uitstekende deugden. Van alle kanten kwam men hem raadplegen; zijne antwoorden werden als godspraken aangenomen. Men noemde hem *het Orakel der Nederlanden.* En was het dan te veel gezegd van den man wiens talrijke en diepgeleerde geschriften nog heden ten dage aan de godgeleerden een zoo gezaghebbend antwoord schenken op de meest ingewikkelde vraagstukken?

Nog grooter echter was Lessius door zijne schitterende deugden. Hij was in den vollen zin des woords een man Gods. Vooral muntte hij uit door zijne godsvrucht, zijne zuiverheid en zijn engelachtig geduld. Hij leed bijna gedurig en dikwijls aan verscheidene ziekten. Vooral in de laatste jaren was zijn lichaam, door aanhoudende en pijnlijke smarten als aan een echte marteling onderworpen; zijne ziel echter bleek sterker dan ooit en zijn geest was onafgebroken in de studie of in het gebed verdiept. Verre van eenige klacht te uiten, smeekte hij God nog meer te mogen verduren; ja, dorstig naar lijden, kastijdde hij zelf nog zijn lichaam door allerhande boetplegingen, en vooral door een strengen vasten. Is het wonder dat hij zoo zuiver van hart was, dat hij een engel scheen in menschelijk lichaam? Is het wonder dat zijne ziel als van de aarde ontheven was en gedurig met God vereenigd? De dood was voor hem een ware zegepraal, het begin van dat nieuw leven dat hij in zijne bespiegelingen zoo treffend had afgeschilderd en waarnaar hij zoo vurig verlangde. Lessius ontsliep te Leuven in het 69ste jaar van zijnen ouderdom en in het 51ste van zijn kloosterleven.

Zoozeer was zijn roem van heiligheid gevestigd, dat zijn graf aanstonds verheerlijkt werd. Talrijke personen kwamen zich aan den dierbaren afgestorvene aanbevelen. Geloofwaardige bronnen spreken van verscheidene wonderen en onder eed bevestigde mirakelen. Nog lang na zijnen dood zag men ijverige vereerders rondom zijn grafstede aanstroomen; niet alleen België, maar Holland,

Frankrijk en Duitschland telden vertegenwoordigers onder die godvruchtige pelgrims. Staatkundige beroerten alleen waren oorzaak dat die toeloop langzamerhand verminderde en de dienaar Gods naderhand slechts door enkele personen in het bijzonder aangeroepen werd.

Wij zouden talrijke en vleiende getuigenissen kunnen aanhalen over de uitstekende deugden van Lessius : kortheidshalve melden wij alleen wat Paus Urbanus VIII in een gemeenzaam gesprek over dien grooten godgeleerde mededeelde : « Leonardus Lessius heb ik wel gekend ; te Rome heb ik hem onder mijne vrienden geteld; sedert heb ik hem altijd hoog geschat om zijne wetenschap. Van zijne deugd had ik eene bijzondere hooge meening. Hij was diep ootmoedig en buitengewoon godvruchtig. Daarom meen ik dat hij eene schoone plaats bekleedt in den hemel. »

Sedert eenige jaren schijnt het vertrouwen der geloovigen in den dienaar Gods opnieuw te ontwaken; talrijke christenen nemen tot hem hunne toevlucht, en bidden dat het God behagen moge zijnen Dienaar met nieuwe wonderen te verheerlijken.

Het is raadzaam eene Noveen te doen, wil men eenige bijzondere gratie door zijne voorspraak bekomen. Zoo deed men eertijds. Vele geloovigen gingen negen achtereenvolgende dagen de H. Mis hooren in de Jezuietenkerk te Leuven, aan het altaar voor hetwelk Pater Lessius begraven lag. Er zijn geen bepaalde gebeden vastgesteld, men kan met veel vrucht bidden : Driemaal het Onze Vader, het Wees gegroet en het Glorie zij den Vader...

Typis mandari potest.	*Imprimatur.*
ANTVERPIÆ, 13 DECBMBRIS 1890.	MECHLINIÆ, 25 NOV. 1890.
J. DELVAUX, S. J. Præp. Prov. Belg.	P. C. C. BOGAERTS, Vic. Gen.

Te Brecht ziet men met belangstelling de zaligverklaring van Lessius te gemoet. Immers het was hier dat de Dienaar Gods geboren werd; 't was hier dat hij zijne kinderjaren doorbracht. Hij is een der roemrijkste zonen die Brecht aan Kerk en vaderland heeft geschonken. Onze gemeente zal hem dan ook weten hulde te brengen.

Brecht. J. MICHIELSEN.

Kronijkje van Herentals.

Onder meer andere kostbare boeken en handschriften, uit de nalatenschap van wijlen Mgr. de Ram, rector magnificus der Leuvensche hoogeschool, door de Kon. Bibliotheek te Brussel aangekocht, komen drie handschriften voor van Adrianus Heylen, den gekenden archivaris van Tongerloo.

Een dezer, nr 22,481, getiteld *Analecta pleraque spect^a Diest et Herentals*, behelst een aantal stukken betreffende Herentals, alsook een kronijkje dat wij hier laten volgen.

Men weet dat A. Heylen, te Nordewijk geboren in 1745, ten tijde der Fransche overheersching gebannen werd en den 4n Maart 1802 te Rome is gestorven.

Mgr. de Ram, in eene inleiding tot Heylen's Memorie over de opkomst van den derden staat in Brabant, deelt een levensbericht van dien beroemden Kempenaar mede.

Geschiedenisse, ongelukken en distructie der stad Herentals.

Ms. Sæculi XVII, sed ex vetustiori extractum, quoad sæculum XV (1).

1468 in October was tot Herentals een groot water aen den watermolen, dat de steenen weg dreven tot in de Nethe en des gelijk was het ook in Hollant, Zeelant en Vlaenderen.

1469 was het eenen langen winter. Het begonst te vriesen op

(1) Wij geven het HS. letterlijk. De lezer zal opmerken dat de chronologische orde niet trouw wordt gevolgd.

S. Andries avont ende te Mey en was het oud eys nog niet doordoyt.

1471 was het eenen vroegen oost, soo dat men begonst het graen in te doen tot Herentals voor S. Jan.

1471, den 2 aug. op een vrydag, savonds naer 8 uren, quam tot Herentals eenen grooten brand aen de merckt in de Lellie, aen de west zijde van het vleeshuijs nederwaerts. 4 huysen wird gekeert en ginck zoo voorts opwaert al op de seyde tot den cruysweg by de hoogpoort ende voorts liep het vier om in de straete tot de vesten en om de kercke tot de mueren van de kercke ende de geheele fustelantsstraet branden af in byde de syden uytgenomen een klyn huysken, ende den huyse daer vier uyt quamp hoorde toe aen Dielis de Kemmere ende de Santstraet brande af in byde de syde, meer dan de helft, soo dat het beste vierde deel ende de beste huijsen van de stadt verbranden, daer en bleef soo veel houts niet dat men van allen het hout niet een huys soude gemaekt hebben. Item den Pensepoel doen ter tyt gevaegt was alsdan droog en daer werd geboden dat uyt elc huijs eenen souden komen water draegen en putten in den Pensepoel.

In t jaer 1472 quaemen de Minderbroeders tot Herenthals eerst te woonen ende deden haer eerste messe en sermoon in de oude huysen en begonsten eerst in den mey te timmeren eene kercke van eende aude saele die hun werde gegeven niet uyt den raede van boven, ende dat uyt vervolge van de stat werd hun verboden te timmeren ende uyt den hoven van Cameryck soo werden daer dry broeders ten bande gedaen, om dat sy een clooster hadden toegelydt sonder consent der heeren van Cameryck, en ook allen den geene die daer missen en sermoon hoorden.

In 't jaer 1474 op den 10 dag van de herfmaent werdt de kerck gewydt van de Minderbroeders tot Herenthals.

1480 werdt den thoren gemaeckt aen de Pensepoel.

1512 doen was het tot Herentals eenen grooten brand op O. L. V. oost welken brand quamp uyt den haesen gangen en brande de merckt rontom af tot aen de kerkhof-straet en al af tot aen de veste die futselaersstraete, de Sant straete tot aen

het Schutters hof, en wederom neerwaerts aen de groen poorte en daertegen over; dit quamp van eenen backer.

1527 verbranden op palmensondag het Nauland tot Herenthals af rontomme behalven aen de groen poort drij huijsen naest het gasthuys en buyten de bosch poorte metter poorte.

1526 was te Herentals al te groote water soo dat den dyck buyten de Floris poort doorgesteken wordt, welken dyck had een gat gescheurt alsoo wyt als de veste 12 voeten diep.

1532 was het wederom soo grooten water vloed dat het op den steenweg liep.

1459 begost men eerst in Herenthals te brouwen, Slootbancke, en behiel de accyse zelver.

1526 werden de heertsteden (1) of schouwen getelt binnen de poorte werdender bevonden 667 en buyten de poorte 29 en hier werden voor de arme afgetrocken het sevenste.

1527 werdt het gasthuys gereformeert van jouffrouwen met wylen, tot susters scapularissen draegende.

1534 werd den thoren op de merckt gemets door Peeter Moes en Merten Casus ende dat houtwerck werd ook gemaeckt 1535 ende gedeckt met leyen. Den timmerman was Jan Buyens en waren alle binne poorters.

1538 op 4 mey savonts ontrent 5 uren soo was tot Herentals wederom eenen grooten brant in de rechte straet; daer naer in de Coeter straet beijde de seijden den blijenberg in de heckstraete en beyde de seyde en S. Maria Magdalena af tot aen de Santpoort en een eynde van de Santstraet en 4 buyten de poorte de schoone herberge met dry schoone stallingen ende soo voorts te vennen allen den singel af ende de Santpoort was ook van hitte onsteken. Men seyde datter meer dan 300 huisen verbranden.

1551 is den voorslag gekogt van mijn heer van Tongerloo en coste 1000 guld. en coste al te veel van stellen by Merten Hendrick van Turnhout en hadde van wercken 19 gulden; dus moest men het yser en smisse doen en daer ginck meer als 500 lb. yser toe.

1657 civitas iterum subjecta fuit miseriis per continuos mi-

(1) Het HS. zegt : *rensteden* (*legendum puto heertsteden*).

lites praesidiarios unde tumultusinter cives et ipsos non parvi orti fuere, qui sedati maxime fuere operâ et intercessione R. R. D. D. Georgii Maesmans, minoritae, et N. de Vlooy, augustiniani, in curia omnia susdeque versa fuere, hebben (de soldaten) aldaer de moetwilligheyt gehad van in stucken te smyten het comptoir met allen den sloeten, de papieren en brieven gescheurt en gescheynt S. Jans kiste daer de bescheydenisse in bewaert werden, die in het comptoir was opengebroken en daer uijt genomen al wat hun aenstont, soo silver werck als anders ook het mis gewaet ende het rood cleet dat op de tafel van de raeds camer lag in dry deelen gesneden, Etc[a].

1417 begonst men den choor van S. Wautruijd kerk te metsen.

1439 was er een groote ziekte zoo dat er sterven ontrent 1400 mensen, in 't gasthuijs 300.

1449 werd den choor gewelft.

Wij zijn niet geneigd eene historie van Herentals te ondernemen, doch vertrouwen dat die stad eerlang haren geschiedschrijver vinden zal. Behalve enkele verspreide stukken — van Corn. Stroobant, bij voorbeeld — bestaat er zeer weinig over Herentals, en nochtans is de rol door die oude vesting gespeeld, aanzienlijk genoeg om de pen van een Kempischen geschiedvorscher te verzoeken. Voor zulke onderneming bevat het Algemeen Rijksarchief te Brussel eene lange reeks rekeningen der Schouten en andere oorkonden. Ook de handschriften van Heylen kunnen met vrucht worden geraadpleegd.

J. TH. DE RAADT.

De Heerlijkheden van het Land van Mechelen.

Norderwijck en zijne heeren.

orderwijck antiquus est locus, zegt van deze gemeente Baron Jacques le Roy. Inderdaad hare geschiedenis begint reeds in de X^e eeuw.

Bij een diploma van den 12^n dag vóór de kalenden van Februari 974, gaf keizer Otto-de-Tweede aan de St-Baafsabdij te Gent zekere goederen weer, welke haar sinds eenigen tijd wederrechtelijk ontnomen waren *(aliquandiu iniuste prereptis)*, onder andere IN PAGO TESSANDRIE NORTHREUUIC, *cum ecclesia et omnibus appendenciis, et* IN PAGO BRAGBATINSE (Brabant) SETHLECA (Zellick) *cum ecclesia et omnibus suis adiacentiis*, IN PAGO RIEN BUOCHOLT, *eque cum ecclesia et reliquis appendenciis* (1).

Twee jaren later, den 14^n dag vóór de kalenden van Februari 976 bevestigde dezelfde vorst de abdij in 't bezit der goederen van de *pagus bragbatinsis* en schonk haar de eigendommen terug welke haar in de *pagi* van Haspegouw, *Rien* (Rijen) en Taxandria waren ontnomen. De bezittingen in Taxandria waren *Northreuuic* en *Idingehem* (Itegem) (2) *cum ecclesiis et omnibus adiacentiis* (3) De schrijver der *Notice sur les limites de l'ancien diocèse de Liège*,

---

(1) SERRURE, *Cartulaire de Saint-Bavon*, n^r 7. MIRAEUS, *Opera diplomatica*, I, 49.

(2) Verkeerdelijk lezen sommige schrijvers *Edingehem*, wat Edegem zou beteekenen. Edegem heette toen *'Buyseghem* en de kerk dier plaats behoorde nooit aan de St-Baafsabdij.

(3) SERRURE, op. cit., n^r 9. MIRAEUS, op. cit., I, 344. KLUIT, *Historia critica comit. Holl. et Zeeland.*, II pars I, 45-48. De oorspronkelijke diploma's bevinden zich beide in 't Rijksarchief te Gent.

etc. (1) en van een artikeltje in *Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique* (V, bl. 460-461) verschenen, zegt dat keizer Otto's twee diploma's Norderwijck en Itegem ten onrechte in Taxandria plaatsen en verwijst, tot staving van zijn gevoelen, naar een charter van 997, waarbij de Utrechtsche bisschop, Ansfried, zekere goederen, als Westerloo, Oolen (*Oedo*) Bouwel (*Bolo*), Meerbeek (*Mirenbecke*), *Honbecke, Buronte*, alle plaatsen in het graafschap van Rijen (*infra comitatum Rijen*) gelegen, aan O.-L.-V.-kerk en St.-Martenskerk te Utrecht afstaat (2). Welnu, merkt de schrijver zeer snedig op, al die plaatsen liggen dichter bij Taxandria dan Norderwijck; zelfs kan men Taxandria niet bereiken van uit Norderwijck, zonder door die plaatsen te komen. En wat Itegem betreft, voegt hij er bij, dat dorp ligt drie mijlen verder van Taxandria dan Westerloo en kon ook geene andere verkeermiddelen met deze pagus hebben dan over de dorpen van de pagus Rijen. Na een diploma van den Duitschen koning Hendrik-den-Tweeden, in dato 1008, te hebben aangehaald, welke oorkonde het Waverwald, in de nabijheid van Heijst-op-den-Berg, van *Badfride* (Befferen ?) en van Mechelen, tusschen de beide Nethen en de Dijle, aanduidt als gelegen in 't graafschap Antwerpen, dat met het land van Rijen overeenkwam *(in comitatu vero Gozilonis comitis, qui Antwerp dicitur, situm)* (3), besluit hij dat of wel het land van Rijen een onderdeel van Taxandria moest zijn, of wel dat het charter van keizer Otto ten aanzien der dorpen Norderwijck en Itegem niet letterlijk nauwkeurig was. Daar nu 't diploma van 974 Taxandria van de *pagus* Rijen ten volle onderscheidt, verwerpt de heer Berthels de eerste onderstelling en neemt de andere aan. Derhalve moet men, volgens hem, *in pago Tessandrie* lezen, als stond er *in de nabijheid van Taxandria.*

De heer CH. PIOT, in zijne belangrijke studie *les Pagi de la*

(1) CH. BERTHELS, Z. *Revue d'histoire et d'archéologie*, Brux. 1859, I, 313-314.

(2) Zie GUILL. HEDA, *Hist. episcoporum ultrajectensium*, uitgave 1612, bl. 268.

(3) De heer Berthels meent dat het gansche Waverwald bij het diploma van 1008 wordt geschonken. Hij bedriegt zich. Koning Hendrik II, door de voorspraak van den Keulschen bisschop, Heribert, verleent een akt uit Trier waarbij aan Balderic, bisschop van Luik, en aan zekeren graaf, ook Balderic geheeten (dien Butkens denkt te zijn Balderic, graaf van Brabant, Leuven, Taxandria, enz.) wordt afgestaan, niet het Waverwald, maar de jurisdictie over de jacht *(bannum nostrum bestiarum)* in dat woud.

Belgique et leurs subdivisions pendant le moyen âge (1), zegt dat de *pagi* Rijen en Strijen met de middelmatige *pagus* Taxandria de groote *pagus* Taxandria uitmaakten en dat de *pagus* Rijen (het graafschap Antwerpen) door zekere schrijvers ten onrechte wordt beschouwd als onafhankelijk en tot geen ander rechtsgebied behoorende. De dorpen Norderwijck, Itegem en Schelle, gaat die geleerde schrijver voort, worden, schoon zich midden in de *pagus* Rijen bevindende, door de oorkonden van 873 (2), 974 en 976 in de groote *pagus* Taxandria geplaatst; wel een klaar bewijs dat de *pagus* Rijen een onderdeel van Taxandria was. En dat kon ook niet anders : het grondgebied dier twee *pagi* maakte eerst van Eburonië en later van de *civitas Tungrorum* deel uit... De diploma's van 974 en 976 spreken elkander dus niet tegen, waar de opsteller tusschen Taxandria en het land van Rijen een onderscheid schijnt te willen maken.

De heer Piot voegt er bij dat men, na deze drie oorkonden gelezen te hebben, wel aannemen moet dat de pagus Rijen tot Taxandria behoorde.

Andere geleerden deelen zijne meening niet. Ten onrechte besluit men, schrijft de heer VANDERKINDERE (3) dat er ten tijde der Merovingiërs en der Carolingers groote *pagi* bestonden waarvan kleinere *pagi* en zelfs, als de heer Piot beweert, *middelmatige pagi*, afhingen. « *De eenige officieele pagus is die welke door den graaf wordt bestuurd.* Doch in de VIIIe eeuw ontstonden er onderdeelen, en dan vindt men in de plaats van eene vroeger groote *pagus*, verscheidene kleine kantons, waaronder meermaals een den naam van het oorspronkelijk kanton heeft behouden. Zoo komt het dat men een *pagus major* en een *pagus minor* van denzelfden naam ontmoet. » *Maar in dit geval*, doet de heer Vanderkin-

(1) *Mémoires couronnés et mémoires des savants étrangers, publiés par l'Académie royale*, T. XXXIX.

(2) De oorkonde van 873, niet 837 zooals sommige schrijvers zeggen (zie o. a. MIRAEUS, op. cit., I, bl. 19-22), vermeldt van de drie bewuste plaatsen enkel Schelle *(Scelleburd)*. 't Is het testament van graaf Evrard en Gisla, zijne vrouw, die aan hunnen vierden zoon, Rodulphus, onder andere goederen nalaten *quod in Scelleburd habere videmur... et omnes res nostras quæ conjacent in* COMITATU TASSANDRIO. (Vergel. A. WAUTERS, *Table chron. des chartes et dipl. impr.*, I, bl. 285).

(3) L. VANDERKINDERE, *Introduction à l'histoire des institutions de la Belgique au moyen âge*, etc. (1890).

dere opmerken — en zijn gevoelen wordt door den heer Longnon en verscheidene Duitsche aardrijkskundigen (1) gedeeld — is de *pagus minor* geen gebiedsdeel meer !!

In het naamregister der *pagi* in de documenten uit het Merovingische tijdvak aangehaald, vermeldt de heer Vanderkindere 't land van Rijen niet; hij vermeldt het evenmin in de opsomming der *pagi* welke zich in de laatste jaren der VIIIe eeuw en in de eerste helft der IXe bij de eerste lijst kwamen voegen.

Hier moeten wij echter doen opmerken dat MIRAEUS en anderen twee documenten uit het begin der VIIIe eeuw mededeelen waarin reeds van het land van Rijen of *pagus renensium* spraak is. Bij een dier akten, onvolledig en zonder datum, schenken Rohingus, door MIRAEUS prins van Antwerpen geheeten, en Bebelina, zijne vrouw, aan den bisschop Willibrordus, de kerk welke door den bisschop Amandus binnen den Antwerpschen burg was gebouwd, alsook eenige andere goederen. Dat stuk volgt in de *Opera diplomatica* op een anderen schenkingsbrief derzelfde echtgenooten, insgelijks ten behoeve van den heiligen Willibrordus verleend, en gedagteekend *anno* VI. *regnante Theodorico Rege*, dus ten jare 725 of 726. In dat charter wordt van geen *pagus* Rijen gesproken. De tweede akt, door ons bedoeld als die *pagus* vermeldende, is het testament van den heiligen Willibrordus, hetwelk mede den datum draagt van het VIe jaar van koning Theodorik's regeering. Dit testament spreekt van de hooger gemelde schenking als volgt : *Rohingus mihi condonavit, vel tradidit Ecclesiam aliquam, quae est constructa in Antverpa castello, super fluvio Scalde,* IN PAGO RENENSIUM, *cum appendenciis suis, villas denominatas his nominibus, Bacwalde* (Bouchout), *Winnelincheime* (Wijnegem) *et Furgalare* (2), *et in ipso Castello Antverpo tertiam partem de illo teloneo.*

(Wordt vervolgd.)

---

(1) LONGNON, *Atlas historique*, tekst, en *Etudes sur les pagi de la Gaule*. Vergel. v. AMIRA, *Recht*, bl. 105.

(2) MIRAEUS veronderstelt dat die naam Voghelaer, *ager prope Antverpiam notus, versus Turninum* aanduidt; maar in den schenkingsakt van Rohingus, schrijft dezelfde historicus *Prepusdare*. (*Opera diplomatica*, I, 10, 11, 12).

XVᵉ EEUWSCH KRONIJKJE

van het Land van Turnhout.

Het is iets als de strafrechterlijke geschiedenis van 't land van Turnhout in den loop der XVᵉ eeuw, die wij in deze bladzijden mededeelen. De feiten zijn geput uit eene veilige bron : de rekeningen der Schouten.

De Schout van Turnhout, doorgaans een man uit een adellijk geslacht, was, evenals de Kastelein en de Rentmeester, de rechtstreeksche vertegenwoordiger, de stadhouder van den landsheer, wiens heerlijke rechten hij deed onderhouden en in wiens naam hij het land bestuurde. Hij had tot zijne beschikking de gewapende macht, de gilden, waarover hij in oorlogstijd het bevel voerde ; hij waakte voor de openbare veiligheid, handhaafde de orde, deed de verordeningen en costuimen naleven, nam de overtreders in hechtenis en vervolgde hen in rechten. Wanneer de vierschaar veroordeelde, werd de uitvoering van het vonnis aan zijne zorgen toevertrouwd.

De Schout had dus, als officier van justitie, nagenoeg dezelfde bevoegdheid als in onzen tijd de procureur des konings. Doch zijne macht was veel grooter. Wanneer hij, bij voorbeeld, oordeelde dat iemand niet met voorbedachten rade had gehandeld, of dat de bedreigde straf niet in verhouding tot de gepleegde daad zou wezen, of dat de gerechtskosten hooger dan de vermoedelijke opbrengst der in beslag genomen have en goederen zouden beloopen, doch vooral wanneer de misdadiger zich door de vlucht had weten te redden, dan was de Schout soms toegevend; dan liet hij zich door de bloedverwanten en vrienden van den beschuldigde of door de geestelijken, schepenen en an-

dere « goede mannen » bewegen om van vervolgingen af te zien, op voorwaarde dat de beschuldigde het kwaad herstellen en de partijen zoenen zou, en bovendien ten behoeve van den landsheer betalen eene som gelds, welker bedrag naar de gewichtigheid van 't wanbedrijf, maar inzonderheid naar 't verondersteld betaalvermogen des beschuldigden berekend werd. Zulke overeenkomst door den Schout met de plegers van misdaden gesloten, heette men eene « compositie » of een « appointement. »

Zonder van de chronologische volgorde af te wijken, hebben wij de gebeurtenissen gegroepeerd rond de schepenbanken tot welker rechtsgebied de beoordeeling der feiten behoorde. Het oudste feit, in de nog bestaande rekeningen der Schouten voorkomende, betreft Ravels en Poppel, twee dorpen ressorteerende onder de bank van Weelde. Wij beginnen dus met Poppel, Weelde en Ravels :

Poppel, Weelde en Ravels.

1403.

De windmolen van Weelde

was een banmolen ; de ingezetenen van Poppel, Weelde en Ravels waren schuldig er graan te malen. De edele familie Back (Bacq, Bacx), aan wie de molen toebehoorde, hief op iederen zak een molsterrecht ; doch 't gebeurde wel eens dat de dorpelingen van Ravels en Poppel met hun koren naar andere molens reden. Jonker Laureys Back deed zijn beklag daarover te Brussel, en hertogin Johanna, bij haar plakkaat « gegeven des ander dags na groot vastelavont MCCCC ende drie » beval aan Gielis Back, schout van Turnhout, die lieden te calengieren. Deze echter verweerden zich zoo goed, dat het den schout niet mogelijk was de overtreders van 't gebod op den banmolen te erkennen en hij de ingezetenen van Poppel en Ravels dan ook liet « pointen alle gesamender hant van des sij misdaen mochten hebben van tide voirleden om datse gemalen hadden om XL cronen vrancx, » te weten die van Poppel 20 en die van Ravels ook 20 kronen.

(*Uit de rekeningen van den schout Gielis Back.*)

1407.

Een man te Poppel verongelukt.

Godevaert Meeus viel van zijnen wagen en bleef op den slag dood. De schout, Gielis Back, sloeg den wagen en paarden aan. Toen kwamen de vrienden en magen van den verongelukte bij den schout, die hun vroeg « oft sij wagen en peerde aen hen wouden dragen? » Zij antwoordden ontkennend, maar zegden zich bereid om wagen en paarden, *welke zij bekenden wettiglijk verbeurd te zijn*, van den schout af te koopen voor 9 cronen vrancx, 't welk alzoo geschied is. (*Rekeningen van den schout G. Back.*)

1407.

Weigering van bijstand aan den vorster van Poppel.

De vorster, die een dief moest aanhouden, beval aan Wouter Hans hem hulp te bieden. Deze weigerde; doch de vorster kreeg den dief niettemin gevangen « als dat die heer dair gheen letsel bij en hadde. » Wegens zijne weigering stond Wouter Hans aan vervolgingen bloot, maar hij werd door den schout, Jan van Lijere, ontslagen, mits ten bate van den hertog te betalen 15 cronen vrancx. (*Rekeningen van den schout Jan van Lijere.*)

1414.

Doodslag en vredebreuk te Weelde.

Loden Tijel, van Ravels, sloeg Lijnke Stessens dood en verwondde haren broeder. Zijne misdaad was te afschuwelijker daar hij « jegen hen stont in vreden. » De moordenaar vluchtte. Door tusschenkomst van Loden's vrienden, liet Henric van Bergen, drossaard van Brabant, den schuldige lijf en goed afkoopen voor 50 cronen vrancx. (*Rekeningen van den schout Jan van Lijere.*)

1414.

Een kind verbrand te Weelde.

Het kind van Aert Peters had zich deerlijk verbrand en was er van gestorven. De vader vermat zich het lijkje ter aarde te bestellen zonder voorkennis van den heer, wiens toestemming voor 't begraven van verongelukten, vermoorden of gehalsrechten altijd moest gevraagd — en met gereede penningen betaald wor-

den. Doch vermits 't hier « een onnosel stuck was ende sonder voirraet gesciet ende Aert Peters een arm man was, » zoo liet de schout, ten verzoek van de schepenen van Weelde, hem pointen om 5 lichte kronen.

(*Uit de rekeningen van den schout Henric Trapparts.*)

1415.

Wilddief te Ravels.

Lijsbet, Woutersdochter, had te koop gedragen konijnen en patrijzen welke door haren man, in de warande van heer Jan van Ranst, waren gestolen. De schout zag van vervolgingen in rechten af, op voorwaarde dat Lijsbeth zou betalen 14 gulden kronen. (*Uit de rekeningen van den schout H. Trapparts.*)

1416.

Een baanstrooper van Weelde te Turnhout gehalsrecht.

Loden Tiebouts was een vredebreker, een baanstrooper en een dief. Hij had Claes, den koster van Ravels, op zekeren nacht, op de groote baan aangerand en hem zijn geld, elf mottoenen, ontnomen. Hij had ook de dochter van Peter Nouts, jegens wie hij vrede beloofd had, erg mishandeld, en ten huize van Johannes van Waeswijck, te Ravels, had hij 9 loopen rogge gestolen. De schout deed hem vangen. Loden werd te Turnhout onthoofd.

(*Uit de rekeningen van den schout Peter van Driemijlen.*)

1420.

Het kind van den koster van Ravels.

Claes, de koster, had zijn kind zoodanig mishandeld dat het aan de gevolgen er van gestorven was; hij had het, beweerde men, heimelijk begraven. De schout spande vervolgingen in tegen Claes, die zich eerst uit de voeten maakte, doch vervolgens een vrijgeleide verzocht en naar Ravels terugkeerde. Hij hield staande dat hij zijn kind niet geslagen had en dat het niet dood, maar weggeloopen was; waarheen wist hij niet... Dit alles kon bezwaarlijk in rechten bewezen worden. De schout van Turnhout, Peter van Driemilen, bepaalde toen dat de koster, ten behoeve van den hertog, jaarlijks op Lichtmisdag zou betalen eene rente van twee

mudden rogs, zoolang hij niet bewijzen kon dat zijn kind nog leefde. Later nam de pastoor van Ravels, heer Wouter den Weeder, deze rente voor eene kapitale som van 50 kronen over, met dien verstande echter dat, zoo het kind ooit weer te voorschijn kwam, hij, pastoor, daarvoor geen verhaal op den hertog noch op wie ook hebben zou. (*Uit de rekeningen van de schouten P. Van Driemilen over 1420, en Laureys van Rode, over 1422 en 1423*)

1425.

Een schaapherder verdronken te Weelde.

Heyn Dieric Coenen, een oud, gebrekkig man, was verdronken terwijl hij zijne schapen hoedde. Heyn's zoon, omdat hij het lijk aanvaard had zonder oorlof van den heer, werd door den schout gecalengierd; doch « hij coes genade voir vonnisse ende die scouth lieten pointen om xxv beyers gulden. »

(*Uit de rekeningen van Laureys van Rode.*)

1429.

Diefstal te Weelde.

Gheert 't Sraets had te Weelde gestolen eene tijk en eene partij linnengaren; men ontdekte de ontvreemde voorwerpen in zijn huis. Gheert werd gevangen; maar omdat hij een arm man was, liet de schout « ter beden van gueden mannen, » hem zijne vrijheid afkoopen voor 40 arnold gulden.

(*Rekeningen van den schout Laureys van Rode.*)

1437.

Goederen en renten aangeslagen te Weelde.

Jan van Dunne, woonachtig te Calais, bezat onder Weelde renten en goederen waarop beslag werd gelegd, omdat Philip van Bourgogne, hertog van Brabant, tegen de Engelschen, die Calais in hunne macht hadden, te dien tijde oorlog voerde en Jan van Dunne dus als vijand van ons land werd aanzien. Zijne bloedverwanten betaalden aan den schout van Turnhout voor de rente vier klinkaards. (*Uit de rekeningen van den schout Willem van Rode.*)

1449.

Moord te Weelde.

Heyne vander Meer had te Weelde helpen ter dood brengen

Peter Heltemans. De dader was voortvluchtig en bezat geen goed; daarom liet de schout Vranck van Halen Heyne's vrienden voor hem pointen om tien peters.

(*Rekeningen van den schout V. van Halen.*)

1451.

Een moordenaar gevangen te Weelde.

Jan Holteman had Peter Rutten en Laureys Rutten, Maessoon, vermoord en andere kwade feiten bedreven. Hij was de schrik der gansche streek; niet alleen vervolgde hij met doodsbedreigingen de inwoners van Weelde, maar randde zelfs de dienaars van den hertog aan, telkens als hij vreesde dat ze hem zouden vangen. Holteman hield zich nu en dan een paar maanden in Holland en elders op en kwam soms eensklaps bij nacht en ontijden te Weelde aan, « daer hij aldair ghinc mit gespannen booge zo dat niemant hem en conste gewachten. » Vranck van Halen, van zijne komst verwittigd, trok met zijne dienaars en andere gezellen naar Weelde en bracht den misdadiger gevangen naar Turnhout. Holteman werd gepijnigd, ten dood verwezen en onthoofd.

(*Uit de rek. van V. van Halen.*)

1454.

Manslag te Weelde.

Henrick Stoeps, Henrz., had gedood Henrick Jan Anssumszoon. Hij mocht, omdat hij arm was, zijn lijf afkoopen voor 10 peters.

(*Uit de rekeningen van den schout Godevaert van Cuyck.*)

1454.

Manslag te Weelde.

Theeuwke Anthoenijszoon had een manslag begaan op Heynke Knoops. Hij vluchtte buiten Brabant.

(*Uit de rek. v. G. van Cuyck.*)

1457.

Vrouwenkracht gepleegd door een persoon van Ravels.

Peter Goden Stinenzoon, van Ravels, had bij Herentals eene vrouw, Lijnken Scoemakers, geweld aangedaan. De schout van Turnhout deed hem daarvoor in de gevangenis zetten. Lijnken

vernam zulks en kwam voor de schepenen, « biddende die scouthet voir Peteren voirschreven, also dat hijen nijet en mishandelde noch en misdade, seggende mede dat sij wel te vreden waer. » Peter Goden was een arme bastaard; zijne vrienden brachten 21 peters bijeen om hem in vrijheid te doen stellen.

(*Uit de rekeningen van den schout G. van Cuyck.*)

1462.

Weeldenaars medeplichtig aan moord.

Laureys Mertens, Thijs Heyns, Stinez., Hendrick Jan, Claesz., en Henneken Willems, Theeusz., waren bedragen in een doodslag op Adriaan van Alphen, door Jan Dortman begaan, die deswege onthoofd werd in het land van Breda. De schout van Turnhout liet L. Mertens compozeeren voor 40 rgl. en de anderen drie samen voor 25 rgl. (*Uit de rekeningen van V. van Halen, schout.*)

1462.

Te Weelde personen gecalengierd wegens het dragen van verboden wapens.

Hennen Scouwen, Aernd Scheynen, Wout Jannes Huybsz., Henrick Hermansjoncxte sone, Henricke Wout. Huybrechtsz., Willem Langwouters, Jaspaerde Ghiels, Janne Pets Hagen en Janne van Hoecken hadden verboden wapens gedragen te Weelde en elders. De schout calengierde hen, uit kracht van besloten brieven in dato den 4^n April 1461 van hertog Philip-den-Goeden, waarbij hem bevolen was het decreet op de verboden wapens in het land van Turnhout te vernieuwen en af te kondigen. Doch die van Turnhout, ziende dat de schout daarmee voortvaren wilde en den maatregel ook te hunnent uitvoeren, begaven zich naar Brussel bij den kanselier van Brabant en brachten het zoo ver dat de schout mondeling bevel kreeg de zaak maar zoo te laten; zoodat de Weeldenaars niet werden vervolgd.

(*Uit de rekeningen van Vranck van Halen.*)

1464.

Manslag te Weelde.

Wouter Heynz., van Poppel, had ter dood gebracht Janne vander Heeze. De schout liet hem ongedeerd mits te betalen 24 rinsgulden. (*Rekeningen van V. van Halen.*)

1465.

Manslag te Weelde.

Adriaen Jans, Ghibenz. had gedood Adriaen Pitersz. vander Voert. Hij betaalde uit dien hoofde aan den schout 100 gulden, van 10 st. het stuk. (*Rek. van V. van Halen.*)

1466.

Manslag te Poppel.

Lemmen, Machielle en Willem Van Drongen, gebroeders, van Poppel, doodden Godevaert, Weynz. vanden Venne. Om rechterlijke vervolgingen te ontgaan, betaalden zij aan den schout van Turnhout 50 rinsgulden. (*Rek. van V. van Halen.*)

1469.

Manslag te Poppel.

Gheerde Petersz., van Arendonk, doodde ten huize van Peter Mertens, te Poppel, Gheert Avonde van Hilvarenbeek. Hij compozeerde om 21 rinsgulden; maar vermits de vermoorde onder den heer van Petersheim (Merode) was gezeten, en het feit in 't land van Turnhout was gepleegd, werd de som verdeeld als volgt : 1/3 voor den « hogenschout » van 's Bosch, 1/3 voor den schout van Turnhout, 1/3 voor den heer van Petersheim.

(*Rek. van den schout V. van Halen.*)

1470.

Manslag te Weelde.

Wouter Wouts had bij ongeluk gedood Willeken De Weduwe. De schout liet hem vrij mits te betalen 20 gulden van 10 st.

(*Rek. van den schout V. van Halen.*)

1471.

Manslag te Weelde.

Coeckene Spiemakers had bij toeval gedood Peter Biekens. Hij vluchtte naar het buitenland en compozeerde met den schout om 10 rinsgl. (*Rek. van V. van Halen, schout.*)

1479.

Zelfmoord te Ravels.

Clase Cnaeps, een zinnelooze, had zich zelven de keel afgestoken. De schout, dit vernemende, ontbood den beul en deed het lijk hangen in een mik nabij de galg van Turnhout. Bovendien werd de have van Cnaeps in beslag genomen en door den schout afgedeeld met de weduwe en de weezen van den zelfmoordenaar. (*Rek. van Vranck van Halen, den jongeren, schout.*)

1488.

Manslag te Weelde.

Hendrik Jan Heynssone en Antonis, zijn broeder, kregen twist in de taveerne van Meeus Buyes te Weelde. In 't gevecht werd Meeus gedood. Zij zoenden de partijen en compozeerden met den schout om 100 rinsgulden.

(*Rek. van V. van Halen, den jongeren.*)

1492.

Oplichting van een meisje te Poppel.

Jan Hurdensz., van Alphen, kwam 's nachts met eenige gezellen ten huize van Willem Van Gorp te Poppel en schaakte dezes dochter die hij leidde naar zijns vaders woning te Alphen. Den volgenden dag ging Van Gorp zich beklagen aan den schout. Doch den derden dag keerde de dochter bij haren vader terug « ende heeft hem gebeden dat hij tevreden woude wesen want het geschiet was met haeren wille ende sy was wel te vreden mitten man. » Het huwelijk volgde spoedig. Een der gezellen die het meisje hadden helpen ontvoeren, Hein Hazenberch, moest voor de anderen boeten; maar omdat het een arme man was, liet de schout hem compozeeren voor zeven rinsgulden.

(*Uit de rekeningen van den schout Pauwel van Mechelen.*)

1498.

Bedriegers te Ravels.

Heyn Corpens verkocht aan Henrick Moerlans twee of drie steenen wol, waarin hij, beweerde Moerlans, 1 of 2 pond andere wol had gemengd. Doch Corpens wilde zweren dat hij 't niet

gedaan had om er voordeel uit te trekken en dat hij zelfs niet eens wist het niet te mogen doen. De schout liet hem compozeeren om 10 schellingen.

Wouter Lancwouters had aan denzelfden Moerlans verkocht 2 of 3 steenen wol waarin insgelijks 1 of 2 pond andere wol was gemengd. Ook hij moest 10 schellingen betalen.

(*Uit de rekeningen v. Pauwel van Mechelen.*)

1498.

Manslag te Poppel.

Hendrik De Leen en Mathijs Matermans, voerlieden uit het land van Overmaas, hadden omtrent O. L. V. Hemelvaart, komende van Breda, hunne met zout geladen karren te Poppel aangevoerd. Ze kregen onderling twist. De Leen bracht Matermans een steek toe die den dood veroorzaakte. Door vrees bevangen, spande de dader twee van zijne drie paarden uit en nam er mee de vlucht, de kar en het ander paard achterlatende. De schout nam het paard, de kar en de zeven zakken zout die er op lagen in beslag en deed alles naar Turnhout voeren, waar 't voor 3 pond groten verkocht werd.

(*Rekeningen van den schout Pauwel van Mechelen.*)

1500.

Verwonding te Weelde.

Weynken Aerts had te Weelde met een bloot mes gestoken naar het wijf des stadhouders van den schout aldaar. De schout liet hem vrij mits te betalen 6 rinsgulden.

(*Reken. van den schout P. van Mechelen.*)

Medegedeeld door E. T.

Costuymen der gemeenten

van het Arrondissement Turnhout.

In de « *Coutumes du Pays et Duché de Brabant* » door den Heer de Longé uitgegeven, komt eene lijst voor der gemeenten van het arrondissement Turnhout, met hare *Costuymen* tot op het einde der XVIIIe eeuw. Deze lijst, opgemaakt door wijlen den heer W. Van Genechten en nagezien door zeer bevoegde personen, verschilt in sommige punten met het *Brabandts recht* van Christyn. Doch de heer Van Genechten verzekert dat men betrouwen in de hieronderstaande tabel mag hebben.

GEMEENTEN.	GEVOLGDE COSTUYMEN.
Arendonk.	Antwerpen.
Balen.	Moll, Baelen en Dessele; in materie van successie, Santhoven.
Baerle onder den Hertog.	Santhoven.
Beersse.	Santhoven.
Bouwel.	Santhoven.
Casterlé.	Eigen costuim; Keuren en breuken, Santhoven; successie en devolutie, bijbank (bijvang) Lier.
Dessele (Desschel) . . .	Mol, Baelen en Dessele suppleert, Santhoven.
Eynthout.	Gheel.
Gheel.	Eigen costuim.

Gierle.	Santhoven.
Grobbendonck. . . .	Santhoven (komt niet voor in het *Brabants Recht* van Christijn).
Herenthals.	Eigen Costuim. Suppleert Antwerpen. Huyzen daer geen veertig roeden erve aen hooren, meubelhave.
Herenthout.	Bijbank Lier. Santhoven keuren en breuken.
Hersselt.	Lier (Christyn zegt : Santhoven van keuren en breuken).
Hoogstraten	Antwerpen (Christyn zegt : Santhoven voor de buytenbanck.)
Houtvenne.	Lier.
Hulshout.	Lier.
Lichtaert.	Gheel. Keuren en breuken Santhoven.
Lille.	Santhoven.
Meerhout.	Loven.
Meir.	Santhoven.
Meerle.	Santhoven.
Merxplas.	Santhoven (niet vermeld bij Christyn.
Moll	Moll, Baelen en Dessele. (Christyn zegt : van keuren en breuken Santhoven.)
Morkhoven	Lier.
Norderwyck	Lier, keuren en breuken, Santhoven.
Oevel.	Gheel.
Olmen	Santhoven.
Oolen.	Lier.
Poederlé	Santhoven.
Poppel	Antwerpen.
Raevels	Antwerpen.
Rethy.	Gheel.
Ryckevorsel	Santhoven.
Thielen	Santhoven (niet vermeld bij Christyn.)
Tongerloo	Lier, keuren en breuken, Santhoven.

Turnhout	Antwerpen. Huyzen met veertig roeden erve, in de stad gelegen, zyn haefdeylig, behoudens het leengoed.
Varendonck	Lier.
Wechelderzande . . .	Santhoven.
Veerle	Gheel.
Vlimmeren	Santhoven.
Vorsselaer (Christyn zegt : Vorsselaer op 't Sant) .	Lier, Keuren en breuken, Santhoven.
Vorst	Loven.
Vosselaer	Santhoven.
Weelde	Antwerpen. (Christyn zegt : Onder Weelde, die leenmannen van Weelde)
Westerloo	Lier, Keuren en breuken, Santhoven.
Westmeerbeeck	Lier.
Wortel	Santhoven.
Zoerle-Parwys	Lier.

Medegedeeld door CH. VAN REUSEL.

Sauvegarde voor St. Peeters-Lille.

Eene wezenlijke plaag was, sinds drij vier eeuwen, het begin van ieder jaarhonderd voor onze Kempen. In de twee eerste tientallen van vijftienhonderd was ons gewest jaarlijks blootgesteld aan de strooptochten der Gelderschen; in den beginne van zestienhonderd werd het beurtelings afgeloopen en niet zelden vijandelyk behandeld door de Staatsche en de Spaansche troepen; rond hetzelfde tijdvak in de achttiende eeuw ondervond het dikwijls hetzelfde lot van wege allerhande volken, Engelschen, Duitschen, Franschen, Hollanders, enz.; en wat het te lijden had in de eerste jaren van het loopende jaarhonderd, ligt nog in 't geheugen van al wie, nog slechts enkele jaren geleden, eenige avonden met den eenen of anderen ouderling over die zoo beroerde jaren koutte.

Het volgend stuk heeft betrekking op het begin der vorige eeuw. 't Is een « Sauvegarde » of veiligheidsbrief van koning Frits van Pruisen aan het dorp St. Peeters-Lille. Het draagt het groot zegel van het toen pas gestichte koninkrijk Pruisen, is eigenhandig door koning Frederik onderteekend en gebiedt « aan alle veldheeren, gouverneurs, bevelhebbers der troepen van zijne Majesteit, mitsgaders aan die der koningen, vorsten en staten, zijne vrienden, geallieërden en geconfedereerden » het gemelde dorp en zijn grondgebied tegen alle militaire afpersingen en overlast te vrijwaren en niet toe te laten dat men de minste schade toebrenge 't zij aan de inwoners, 't zij aan hunne beesten, 't zij aan hun graan, hooi, beestenvoeder, enz.

Het is geschreven in 't Fransch, hetwelk toen de officiëele taal van het hof van Pruisen was, en luidt :

SA MAJESTÉ LE ROY DE PRUSSE

et Electeur de Brandebourg, Souverain Prince d'Orange, Neufchatel et Valengin... ayant trouvé bon de munir de ses Sauvegardes Le Village de Lille et ses Hameaux et autres dépendances appartenant à sa dite Majesté. Elle ordonne à tous ses Generaux, Gouverneurs et Commendans de ses Trouppes, requerant en même temps ceux des Roys, Princes et Etats, ses Amys, Alliez, et Confederez, de proteger la Ville (sic) et les Terres susmentionnées contre toutes les insultes et exactions militaires, sans faire, ni permettre qu'il soit fait aucun dommage ny aux habitants, ny aux bestiaux, grains, foins et fourrages, mais au contraire, d'apporter toute assistance dont ils auront besoin, pour les garantir contre les troubles qu'on voudra leur faire. La presente Sauvegarde étant bonne et durable pendant tout le cours de cette guerre, et la copie Authentique ayant la mesme force que l'Original. En foy de quoy Sa Majesté a signé les presentes de sa main, et y a fait apposer le séel de ses armes.

Fait à Cologne sur la Sprée (1) ce 10 de Juillet 1708.

FREDERICK.

Onder op de bladzijde, onder 't zegel, staat : *Sauvegarde pour le Village de Lille et ses Hameaux.*

Medegedeeld door P. J. GOETSCHALCKX.

(1) *Cologne sur la Sprée* is klaarblijkend mis; moet het niet BERLIN *sur la Sprée* zijn ?

Historische Sprokkelingen over Turnhout.

enige jaren geleden mij te Turnhout bevindende en een paar uren beschikbaar hebbende, meende ik dien tijd — tamelijk lang in eene plaats, waar men geene betrekkingen heeft en waar niet vele merkwaardigheden van oudheid of kunst te zien zijn — nuttig te kunnen overbrengen met een kijkje te wagen in het stedelijk archief. Dank aan de welwillendheid van den heer burgemeester Hoefnagels en van den even kundigen als gedienstigen stadssecretaris, den heer P.-J. Heuvelmans, werden mij de deuren van het archief wijd opengezet en al de gevraagde oorkonden voorgelegd.

De oude gemeentepapieren van het nette Kempisch steedje zijn niet van belang ontbloot, al speelde dit in de middeleeuwen en in lateren tijd geene gewichtige staatkundige rol; zijne documenten werden, naar ons best weten, tot heden niet ernstig onderzocht; de stads- en kerkrekeningen vooral, die rijke bron van stellige inlichtingen over bestuur, zeden en gewoonten, behelzen, gelijk voor welke andere gemeente, honderden wetenswaardige zaken, die verdienen in het licht te worden gebracht.

Eenige mijner aanteekeningen wil ik hier mededeelen; de Lezer oordeele over hun belang en waarde. Mogelijk zal de openbaarmaking dezer Sprokkelingen, vroeg of laat, eenen jongen leerzuchtigen Turnhoutenaar, die niet elken dag weet hoe zijnen tijd te benuttigen, aansporen om het onderzoek in de oude papieren voort te zetten en bouwstoffen te verzamelen voor eene geschiedenis der stad, welke er wel eene mocht bekomen.

Voor zoo ver een vluchtig doorloopen van een aantal registers ons toelaat te zeggen, moet er over Turnhout, onder topographisch opzicht, nog al wat mede te deelen zijn; de langzame

uitbreiding van het bebouwde gedeelte, de oorsprong van de benaming der straten, alsmede de titels der huizen, kunnen het voorwerp zijn eener belangrijke studie. Onder andere huizen teekenden wij aan: *den Draeck* (1548), *den Notenboom* (1580), *den Eenhoorn* (1552), *den Rooden Schilt* (1555). Ten gehuchte Schoorvort was eene plaats, die in de jaren 1500 *tBeggijnhof* werd geheeten.

Reeds in de XVIe eeuw gaf het Turnhoutsche magistraat blijken van belangstelling in het onderwijs, hetwelk, wat men ook bewere, volstrekt geene vinding is van den nieuweren tijd. Toen moeten er hier verscheidene scholen zijn geweest, althans de stadsrekening over 1552 maakt melding van eenen Waalschen schoolmeester, wien ieder jaar, op kosten van de gemeente, een voer faseelhout, later eene jaarwedde van 35 Rijnsgulden, werd gegeven. Er was zelfs meer dan ééne Fransche school, zooals blijkt uit den onderstaanden post der rekening over 1556-1557 :

« Den xxviii^n^ Augusti anno xve liiii twee Walsche schoelmeesters die alhier commen waren om aengenomen te wordene bij der vrijheyt. »

Het lot der onderwijzers verbeterde op weinig tijd, tot zoo verre, dat luttel steden onder dat opzicht met Turnhout mogen vergeleken worden.

Men vergelijke de cijfers uit de volgende posten :

« Item soe heeft desen rendant noch betaelt in verscheiden reysen Mr Jan Jordany, als schoelmeester deser vrijheyt, de somme van een honderd vijfentzestich Rinsgulden, ende dat ter saecken van een jaer dienst, geexpireert a° xv^c^ xcvii St. Jans messe, tot een hondert vijfftich R. Item twelff Rinsgulden voor een recompense van sijn schade op dat hij sijnen dienst totte drije ..... voor het expireren verlaten ende alhyer gecomen was, ende noch drije R. gl. drij st., die sijn huysvrouwe tot eenen doeck gecocht waren, tsamen Ic^lxv^ R. gl. iii st.
(*Stadsrekening* over 1595-1597).

« Item soo is Mr Guillaume van Nykercken, schoelmeester, bij de schepenen dezer vrijheyt aengenomen om de kinderen te doceren, ende den selven geloeft jaerelijcx voor sijne gagie ende dienst de somme van 225 Rinsgulden. »
(*Idem over* 1599-1600.)

« Item betaelt aen Mr Jacob van den Broeck, schoelmeester, voor sijne gagie ellick jaer drij honderd Rinsgl., ende voor sijne huisvrouwe alle jaeren eenen doeck tot twelff Rinsgl. » (*Item* over 1611-1613.)

Blijkens de rekening over 1620-1621 had de schoolmeester toen eene wedde van 300 Rijnsgulden, boven 72 gulden tot zijn onderhoud.

Niet alleen het lager onderwijs bloeide hier toen in de « Duytsche » en in de « Waelsche schole », maar reeds in de XVIe eeuw bestond hier ook eene « Latijnsche schole. »

Ook te Oud-Turnhout was al vroeg een volksschool, door het magistraat ondersteund :

« Item betaelt aen Mr Pieter Loycx, schoelmeester tot Outurnhout, de somme van vier en vijftich gulden, wesende sijne jaerelijcxe gagie, vervallen St. Jansmisse xvi° twelff ..... »

De hier gevestigde onderwijzer had merkelijk minder dan zijn steedsche ambtgenoot; maar er valt te onderzoeken of hij daarbij geene andere voordeelen genoot, als van vrije woning, brandhout enz.

De godsdienst werd onderwezen door den priester, allééén daartoe bevoegd. In de eerste jaren der XVIIe eeuw verleenden de schepenen jaarlijks de som van 25 Rijnsgulden aan den pastoor om de kinderen den catechismus te leeren in de St.-Pieterskerk.

De geestelijke overheid bleef niet ten achter om de geleerdheid te helpen verbreiden. Reeds in het begin der XVIIe eeuw, en waarschijnlijk ook al vroeger, verleende het kapittel der St.-Pieterskerk, uit de hem toebehoorende tiende, « tot subsidie van de gagie van den schoelmeester deser vrijheyt », 45 viertel 3 loopen koorn. Te dien tijde had de « rector der scholen » eene jaarwedde van 624 gulden, of daaromtrent : de som was niet altijd gelijk.

Zooals elke Vlaamsche stad had Turnhout hare Gilden tot geestesoefening en uitspanning.

De XVIe eeuwsche rekeningen reppen van de Schuttersgilden te Oud-Turnhout en te Oosthoven, van St.-Joris, van Rethorica enz. Laatstgemelde vereeniging vinden wij eerst vermeld in de rekening over 1620-1621 :

Item betaelt aen Isaac van den Cloot, als deken van de Camere van Rethorica, van dat deselve Camer de vrijheyt hadde vereert met eene comedie oft tragedie, « XXXVI Rijnsgulden. »

Geen twijfel, of de Gilden luisterden de processie op; maar zij dienden niet alleen tot uitspanning van de gemeente : als er gevaar was, liepen zij in 't geweer en kweten moedig hunnen burgerplicht. In de stadsrekening over 1573-1575 zien wij dat de schutters eene ontmoeting hadden met de geuzen van Baerle, waarbij verscheidene hunner werden gekwetst.

De Kamer van de Voetboogschutters was aanvankelijk in het Huis der Vrijheid.

Gedurende het laatste vierde der XVIe eeuw onderstond Turnhout de heillooze gevolgen van den krijg. Soldatenbenden doorkruisten het land, eischten schatting op schatting, bedreven allerlei moedwilligheden, dreigden alles te vuur en te zwaard te zullen zetten indien men hun de handen niet volstak met kostbare geschenken. De krijgsoversten van dien tijd verrijkten zich op gemakkelijke wijze met het zweet der afgeperste burgers. De rekening over 1573-1575 teekent als geschenken aan voor hen en voor hooge vorstelijke bedienden, die ook altijd met uitgestoken handen naderden: fijn linnen, wild, boter, wijn, eene vergulde drinkschaal enz., « ter recommandatien van der vrijheyt van Turnhout. »

Van 1573 tot 1575 betaalde de stad, voor krijgslogementen, niet min dan 26.936 Rijnsgulden 3 stuivers 9 blanken, en voor legerwagens 1,120 Rijnsgulden 2 stuivers. Eene waarlijk ontzaglijke som, vooral wanneer men acht neemt op de ongelijk meerdere waarde der munt in de XVIe eeuw.

Dit spel duurde jaren en jaren, tot verarming van den ongelukkigen landzaat, die als een weerloos kind aan de schraapzucht der overheden was overgeleverd. Ziehier wat wij lezen in de rekening over 1595-1597 :

« Aen de geamutineerde duytsen, liggende tot Herentals, onder den regimente van den heere grave van Barlemont, heeft desen rendant betaelt midts seker compositie, die Scepenen deser vrijheyt deur hen vreet tractement mette selve hebben moeten maecken, voor twee weken, de somme van een hondert achthien R. gl. »

« Item noch aen de selve geamutineerde betaelt een weke onderhoudts, vervallen sijnde den sesthienden Junij XV^c^XCVII, ter somme van een hondert drij en twintich Rinsgulden VII st. »

En dit duurde zoo nog vijf weken na de vorengemelde ! En dezelfde stadsrekening maakt nog gewag van andere krijgslasten, onder andere, als buitengewone impost, door den Drossaard van Brabant op de vrijheid Turnhout gelegd, de belangrijke som van 7.783 Rijnsgulden 18 stuivers, boven eene uitgaaf van 382 Rijnsgulden 1 oord voor legerwagens, voor de versterking van het naburige Hoogstraten enz. enz.

In het begin der maand Juli kwam het koninklijk leger, onder

bevel van « Mons. de Ronne », te Turnhout, en eischte van het magistraat onderstand. De wethouders haastten zich de onwelkome benden te voorzien van brood, boter, bier enz. tot een bedrag van 175 Rijnsgulden 6 stuivers.

Te dien tijde diende het oud kasteel der Vrijheid tot garnizoensplaats. Jan Willems, de rekening der gemeente opmakende, teekent daar aan dat de schout van Turnhout hem eenen zadel ontleende ten dienste van den bevelhebber des kasteels, « welcken sadel hij, rendant, noyt en heeft wederomme gehadt. »

Voormeld kasteel was ten jare 1591 door de bezetting van Breda, bij verraad, bemachtigd, gelijk Pieter Bor schrijft : « Zekeren Soetelaer, die gewoon was aldaar bier te leveren, hadde met het voorschreve garnizoen gehandelt, dat sij hun, in zeker verbrand huys daer omtrent verbergen zouden ; ende als hij met sijnen wagen met bier op de brugge was, zoude hij den wagen stil houden ende den Schildwagt onvoorsiens in het water stooten, daer op sij agt slaen ende terstond aankomen zouden : ende zoo hij het aangelegd hadde, gelukte het hem, want op de brugge stilhoudende, stiet hij den Schildwagt, die nergens van wiste, oft verdagt was, van de brugge in het water, en doorstak nog eenen anderen, ende daer op kwaemen de soldaeten uit het verbrand huys met haaste geloopen ende overweldigden de reste, en namen het Kasteel inne, daer zij guarnisoen op leyden. »

De vijand bleef evenwel niet lang in het Kasteel : de vermaarde generaal Mondragon ontweldigde het hun in de maand Juli daarna en legde er een nieuwe bezetting, welke zich ten jare 1594 tegen eenen zwaren vijandelijken aanval zoo kloek verdedigde, dat zij er meester van bleven, hoewel de aanvallers ongeveer honderd kanonschoten er op hadden gevuurd.

De Turnhoutenaren waren mannen van moed ! Het is ons uit de stadsrekeningen herhaaldelijk gebleken dat zij hun have en goed tegen den vijand manhaftig wisten te verdedigen. Onder andere leest men in de rekening over 1587-1588 :

« Op den XXVIII^en Aprilis 1587 betaelt aen M. Wilhelm Walscharten ter saecken van zekere curen, gedaen aen sekere huysluyden die int vervolgen van zekere vrijbueters gequest werden, de somme van L Rijnsgulden. »

Teekenen wij nog aan, dat de stad over de jaren 1594-1600

voor legerwagens en andere krijgsdiensten niet minder dan 4.035 Rijnsgulden 6 stuivers 1 blank te betalen had.

De XVIe eeuwsche oorkonden spreken herhaaldelijk van « des heeren huys », het Raadhuis, meenen wij. Dit brandde af in het jaar 1547, en nog al veel, daar het magistraat aan zeven en veertig personen, die gebluscht hadden, vergelding gaf.

Oorkonden van het begin der XVIIe eeuw spreken van de « Vrijheyt ofte Heeren Camere ». (1613-1615).

In laatstgezegd tijdvak had de burgemeester, « naer oude costume », jaarlijks twee voeren brandhout, ten dage dat men den « maeltijd van het jaergeding » hield.

Nopens het Heerenhuis zullen wij ons bepalen tot een paar aanteekeningen, welke laten oordeelen dat het een prachtgebouw was. Ziehier wat wij lezen in de stadsrekening over 1552:

« Betaelt over den ontbijt ende bier voer die metsers ende timmerlieden, die de twee leeuwen voer des heeren huys wederom opsetten, doen sij aff waeren gedrongen Turnhout kermisse, doen men den draeck stack, VI s. »

« Betaelt der Vrijheyt knaep van die leeuwen te bewaren, doe men dat wagenspel speelde, doen sij recht op waeren geset voer dat affdringen.... »

De rekening over 1573-1575 behelst daaromtrent:

« Anthonissen Peeters van het wapen ons Heeren des Coninex voer der heeren huys, ende de bancke ende leene te schilderen, V R. gl.

Onder de uitgaven van het bestuur teekenen wij nog aan: de som van 200 Rijnsgulden aan den beiaardspeler (1615-1617); 200 Rijnsgulden tot herstelling der kerk van Oud-Turnhout (idem); 10 Rijnsgulden voor een geschilderd vensterraam in de oude school (idem); 4 Rijnsgulden aan eenen boschwachter « voor het vinden van vijff jonghe wolffven, volgende doude maniere » (idem); 31 Rijnsgulden wegens eenen halsband voor den hazewind van Jan van Nassau, te Brussel (1636), enz., enz.

In de XVIe eeuw was het naburige steedje Geel reeds bekend als toevluchtsoord voor krankzinnigen, en lieten de Turnhoutsche wethouders daar ongelukkige lieden van zulk slag, op kosten der gemeente, verzorgen.

Wij schrijven uit de rekening over 1599-1600:

« In den eersten is tot des rendants huyse gecoemen de dochter van seeker Lathouders, op den XXI^en Julij tsaevonts met hueren man ende twee kinderen, die buyten haer sinnekens was, die de Vrijheyt heeft bestelt tot Geel... »

De kerkrekeningen van Turnhout zullen ons bekend maken met eenige oude godsdienstige gebruiken, welke hier ook verdienen aangestipt te worden. « Den wijze is niets gering », schreef BILDERDIJK.

Het schijnt hier, zooals overigens geheel het Vlaamsche land door, de gewoonte geweest te zijn dat in den nacht tusschen Witten-Donderdag en Goeden-Vrijdag de kerk openbleef en de geloovigen er kwamen bidden. De rekening over 1545 behelst daaromtrent :

« Item gegeeven Keyken, van tcruys te waecken op den goeden Vridach snachs.... »

De Turnhoutenaars schijnen er op gesteld geweest te zijn om den jaarlijkschen ommegang, die plaats had op den kermisdag, prachtig en aantrekkelijk te maken. Talrijke tafereelen uit de Oude en Nieuwe Schrift plachten daarin, waarschijnlijk door bijzondere medewerking van de rederijkers, gelijk elders gebeurde, vertoond te worden. De onderstaande post uit de Kerkrekening over 1548 zal er ons een denkbeeld van geven :

« Item den eersten betaelt vijf waeghens, elcken waeghen twee stuyvers.
Item betaelt de gesellen van Bruesel om onsen Heer te cruysen ende den ruesen dans, xx sc.
Item betaelt den herders achter Bedlyen VII seeven *(sic)*, tsaemen VII s.
Iem om de selve herders te doen maecken VI boncetten, II s.
Item betaelt de druyfdraegers, II s.
Item van tgulden calf te doen snijen, V s.
Item betaelt van die pylaren, daert gulden Calf op staet, te doen draeyen, VI 1/2 s.
Item betaelt van den voet aen de rechte pylerne, x s.
Item omt lijnwaet om den selven voet te doen cleeden, IX s.
Item betaelt van tcalff te doen stoffeeren mette pylernen, den schijlder, x s.
Item ghegheeven den calverdanssers der Camere, x x s.
Item int schip, I s.

Dezelfde rekening meldt nog dat de druiven, hooger gemeld, van hout waren gesneden, en dat, behalve 't vorengaande, nog de afbeeldingen werden gezien van *de Besnijdenis*, *Jezus met de leeraren*, *Bethlehem,* en *de Kroning,* dit al op wagens.

Dus een echte godsdienstige praaltrein, waar beeldhouwers en schilders voor gewerkt hadden en in welken de rederijkers van Turnhout en Brussel hun spel speelden.

De processie was niet alle jaren dezelfde, de vertoogen veranderden. Men kan denken wat eene menigte volks uit de omliggende dorpen, en zelfs van verderop, ten dage des ommegangs naar

Turnhout kwam, om een schouwspel te genieten dat maar ééns in het jaar gegeven werd.

De kerkrekening over 1556 behelst de uitgaven van 33 1/2 s. « den X Augusty betaelt aan Gabriel den schilder, dat hij de cruyce heeft geschildert ». In deze over 1560 ziet men dat vóór den wagen met het Gulden Kalf, alsook vóór het beeld van O. L. Vrouw, een speelman ging, en dat de Kalverdansers bellen hadden. Gewoonlijk ontvingen die gasten voor hunne moeite een vat bier.

Na de godsdienstberoerten der XVIe eeuw schijnt de ommegang eenigen tijd opgehouden en veel van zijn belang verloren te hebben. Nog leest men in de stadsrekening over 1615-1617:

> « Betaelt aen Anthonis Peeters, de somme van vier Rijnsgulden voor het schilderen van seekere valle, dienende totten speelwaghen, metten lijnwaet, IIII R. gl. »

Het openbaar rederijkersspel was derhalve toen nog niet buiten de mode.

De toren der kerk, die ten jare 1629 door den bliksem was vernield, werd in 1558 hermaakt:

> « Lauwereys de metser heeft aengenomen te metsen den thoren, na inhout der charte, der aff ghemaeckt, bij advijs van schepenen, voor XC Karolus guldens.... »

Melden wij nog dat Adriaen Wijtvens, schilder, in 1617 en 1618 twee beelden van O. L. Vrouw met kleur en goud versierde. Deze beelden hingen hoog, onder een pavillioen.

Te dien tijde waren in de kerk altaren voor Ste Anna en voor St. Elooi.

Christoffel Verhoff, timmerman, leverde in 1652 eene nieuwe doopvont voor de som van 384 Rijnsgulden. Wie de twee oude schilderijen en de groote geschilderde glasramen, welke heden nog de kerk versieren, vervaardigde, hebben wij niet gevonden. Ongetwijfeld staan de namen der kunstenaren in de eene of andere rekening der kerk aangeteekend.

Wij sluiten deze beknopte opgaven met de vermelding dat op het Stadhuis eenige zeer merkwaardige schilderstukken zijn: drie levensgroote portretten, ten voeten uit, die eenen grooten meester verraden, en de beeltenis eener Vrouwe van Turnhout, door HOLBEIN, naar men verzekert.

FR. DE POTTER.

De Sint Jorisgilde in 1565.

Verklaring der Schepenen van Turnhout, dat, in 1565, de Gildebroeders van Sint Jorisgilde aldaar gewonnen hebben het Landjuweel te Oosterhout.

avolgende verklaring werd, naar men gist, op aanvraag der ingezetenen van Oosterhout opgesteld, ten bewijze dat hunne gemeente eene Vrijheid was, als die titel er aan ontkend of betwist werd.

« Allen denghenen die dese teghenwoordighe letteren van cer-
» tificatie sullen worden vertoint, Saluyt. Wy Schepenen der
» Poort ende Vryheyt van Turnhoudt maecken condt ende ken-
» nelyck allen luyden eenen iegelycken mits desen certificeerende
» voor de gerechte waerheyt, dat wy ten versoecke van ghede-
» puteerde der Vryheyt van Oisterhoudt, hebben geexamineert
» ettelycke van de oudste van onse ingesetene, de welcke ver-
» claert hebben, goede vaste kennisse te hebben, dat in den jaere
» vyfthienhondert vyffensestich in Septembri, de guldebroeders
» van St. Joris ofte Cruysboghe alhier hebben gewonnen het
» Lantjuweel binnen de Vryheyt van Oisterhoudt voornoempt,
» waer aff wy oock op heden in de Camere van den voors.
» Cruysboghe hebben gevisiteert ende ghesien die witten door-
» schoten, daer mede deselve guldebroeders het Lantjuweel vs.
» hebben ghewonnen, staende daer op gheteekent den dag, maent
» ende jaer wanneer, mitsgaeders de naemen van de ghenen die
» de vs. prysen hebben gewonnen. Hebben daer beneffens op de
» voorscreve Camere sien hanghen de berdekens oft paletten
» daer de ghewonnen schaelen aen hebben ghehangen, die by de

» gildebroeders (mits de troubele tyden) syn vercocht (soo wy
» daer aff genoegsaem syn geinformeert) want daer van deselve
» al noch jaerlycx rente oft interest syn treckende. Oock hebben
» eenighe van ons medeschepenen wel gehoirt ende ghesien dat
» de Vryheyden ende de Dorpen elcke besondere in scietspelen
» oft Lantjuweelen waeren treckende, te weten de Vryheyden
» met ende tot Vryheyden, ende de Dorpen met de Dorpen.
» Verclaerende mede noint anders ghehoirt oft gheweten te hebben
» dat Oisterhoudt voorscreven anders als een Vryheyt ware ge-
» weest, soo wy deselve tot noch toe hebben gehouden sonder
» arch oft argelist, ende want het Goddelyck ende redelyck is
» getuygenisse der waerheyt te geven (besonder daertoe versocht
» synde) soo hebben wy Schepenen voorgenoempt onsen gemey-
» nen segel (dienende ter saecken) opt spatium van desen laeten
» drucken in den jaere sesthienhondert seventhien den iersten
» dagh der maent Juni.

» Oirconden van my P. Cleynmans, secretaris
(Opgeplakt zegel.) substitutus 1617. »

Tot dusverre de origineele akte, bewaard in het oud-archief der Noordbrabantsche gemeente Oosterhout, *sub* n° IX. Op een daar ook berustend authentiek afschrift, volgt na het voorgaande :

« Ende daer beneffens gesegelt metten segel van vs. Schepenen
» opt spatium gedruckt in groene wasse met papier bedect. »

« Gecollationneert dese copye aen de origineele attes-
» tatie is daer mede bevonden te accordeeren, besegelt
» en onderteekent wesende als voor, by my openbaer
» notaris tot Oosterhout resideerende desen III[e] July
» XVI[c] ende seventhien. »

« J. Van Ommeren, nots. »

Verder is ons van dit Landjuweel niets bekend. Omtrent de genootschappen die het feest met hunne tegenwoordigheid opluisterden, vinden wij alleen gewag gemaakt van de St-Jorisgilde van Hilvarenbeek, door dewelke het volgend besluit werd genomen : « dat op den XV dach der maant van Augusto int jaer ons Heeren
» XV[c] vyf ende sestich, tot Beeck syn vergaedert geweest ontrent
» de vierschare aldaer, ontrent twaelff uren voormiddach, die
» guldebroeders van St. Joris Gulde binnen der Vryheyt voors.

» namentlyck... (volgen de namen) onder meer andere verclarende
» beschreven te syn om tegen den eersten sondach in Septembri
» alsdoen naestcomende te compareren, ende hen met den anderen
» vryheden in der Vryheyt van Oosterhout te presenteren met
» bogen, pylen ende voorts andere habyten, ende cleederen,
» omme aldaer te mogen winnen alsulcke pryzen, als in den
» Lantjuweele naer inhout der Charte bij die van Oosterhout
» vuytgesonden wesende, begrepen waeren te winnen. » (Oud-Archief van Oosterhout Litt. E. 41, a.)

V. v. d. A.

Herentals.

Bevel aangaande de ballingen. 1470.

Inde jaere veerthiene hondert ende tseventich op den acht ende twintichsten dach van Decembri is geordineert by Joannes van Tilborch van den merckgreven belast, byden Schouteth ende Scepenen metten gesworene van stadt van Herenthals gemeynelijck. Soo wie vanden ingesetene van Herenthals, hy sy werdt, werdinne, man oft wijf huysde, hoefde oft herbergde eenighe ballinghen hier uytter stadt gebannen, die verbeurt daer aenne thiene pieters, halff den heere ende halff de stadt te betaelene, dat die daeraenne verbeuren werden tvoorste leth van synen duyme.

Extract uit een oud statuytboek van Herent. beginnende : Hier beginnen d'ordonnantien ende statuten der stadt van Herentals de raetcamers sonder voirdere publicatie behoevenen.

Kopie van G. Brumeels not. publ. in een register der kerk. X.

DRIJ BRIEVEN

van

Willem den Zwijger

Het tijdstip, tot welk de brieven, die wij onder laten volgen, behooren, is een der meest beroerde der XVIe eeuw — eeuw aan welke het nochtans, zooals men weet, aan geene beroerten, zelfs de woeligste, de bloedigste ontbrak.

Don Juan van Oostenrijk, 's konings landvoogd in de Nederlanden, onder wiens bestuur hier alles ten zeerste in de war geraakte, was enkele maanden te voren, den 1e October 1578, in zijn kamp te Bouges, aan de pest bezweken en had Alexander Farnèse, Prins van Parma, een der fijnste staatslieden en misschien wel den dappersten, zeker den behendigsten veldheer van zijnen tijd, voor opvolger.

Deze, eene gansch andere politiek volgend als zijn voorganger, zou weldra de Staten, die geheel en al onder de dwangroede van den Zwijger stonden, de gevoeligste en de meest beslissende nederlagen doen ondergaan, hen, of door geweld of door zijne zoo beleidvolle onderhandelingen, de eene na de andere al de bijzonderste plaatsen, welke zij èn in Vlaanderen èn in Brabant bezetten, ontnemen, om, ten slotte, geheel de zuiderlijke Nederlanden onder de gehoorzaamheid van zijn koninklijken lastgever weder te brengen.

Het laat zich begrijpen dat Willem van Oranje, toen hij de benoeming van laatstgemelden als landvoogd vernam, alles behalve in zijnen schik was. Hij kende immers maar al te goed de uitstekende hoedanigheden van 's konings nieuwen stadhouder en wist, op voorhand, dat hij onder dezen de hardste noten zou te

kraken krijgen. Hij liet zich evenwel daarom niet ontmoedigen — zijne gelukster scheen sinds eenigen tijd te glanzend dan dat hij gelooven kon dat zij zoo spoedig tanen zou — maar was op zijne hoede, om zich door zijnen tegenstrever niet te laten verrassen en alzoo zich de voordeelen welke hij sinds de dood van Don Louis de Requesens en onder het bestuur van diens opvolger behaald had, niet weder te laten ontrooven.

Antwerpen was, op dit oogenblik, als 't middenpunt der verdediging, als de sleutel van de Vereenigde-Nederlanden. Wie deze stad in 't bezit had, kon, schier naar verlangen, over Vlaanderen en Brabant beschikken, daar hij deze gewesten, om zoo te zeggen, weerloos voor zich had openliggen en hij slechts de hand had uit te strekken om ook in 't Noorden den vijand, op twintig plaatsen te gelijk, het hoofd verschrikt te doen opsteken. Dat dus Parma, uitmuntende krijgskundige als hij was, schier bij den eersten oogslag zijn blik op de Scheldestad vestigde, zal niemand verwonderen, evenmin als het feit dat bijna zijne eerste poging strekte, om zijn tegenstrever, den sluwen Zwijger, maar die dezelfde krijgskunde als hij niet bezat, aldaar den voet te lichten.

Oranje evenwel, gelijk wij reeds zeiden, was op zijne hoede. Alhoewel min ervaren dan zijn aanvaller, bevroedde hij allerbest wat er hem aan het beboud van genoemde vesting, welke hij bezat, gelegen was en zou er zich dan ook zoo gemakkelijk niet uit laten verdrijven.

Wat hij, ingevolge, deed, hoeft amper gezegd. Niet zoohaast kwam de eerste tijding dat Parma met zijne legerbenden naar Antwerpen in aantocht was hem toe, of hij zette zich met verdubbelde krachtinspanning aan 't werk, bracht alles in de weer en op de been wat hem maar eenigszins mogelijk was, deed al de plaatsen, welke de Staten in den ronde bezetten, nauwkeurig van het hen noodige krijgsvolk en den overvloedigsten voorraad van alle slach voorzien, in een woord, stelde zich in den besten staat van verdediging, om den vijand, mocht hij het beproeven hem aan te tasten, zijne vermetelheid ten duurste betaald te zetten.

Toen dan ook, in den beginne van Meert 1579, Spanje's krijgs-

overste zich met zijn volk voor Antwerpen's poorten vertoonde, vond hij de druiven te groen en schoot hem het kanon der vestingen zoo bedicht en zoo nijdig op 't lijf, dat hij het meer dan geraden oordeelde, hoe noode ook, de wijk te nemen, zijn aanslag op de verlangde stad tot eene andere meer gunstige gelegenheid uit te stellen en elders, met name te Maastricht, de oorlogskans op nieuw te gaan beproeven.

Komen wij thans tot onze brieven en zeggen wij ter welke gelegenheid zij geschreven werden. Daar zooeven meldden wij dat Oranje, toen hij hoorde dat zijn geduchte vijand op Antwerpen afzakte, al de plaatsen die Staatsche bezettingen in hadden en zich min of meer in de buurt van de bedreigde Scheldestad bevonden, op eene gansch bijzondere manier deed versterken. Te dezer gelegenheid was het dat de twee eerste der drij brieven hier in spraak geschreven werden.

Dan, aan wie werden zij gericht? Zij werden gericht aan de Magistraat en de bezetting van Herenthals, stad welke toenmaals in de handen der Staatschen, tamelijk wel versterkt en met niet te versmaden vesten omringd was.

En wat bevatten zij? Wij spreken voortdurend van de twee eerste.

De eerste, gedagteekend van 19 februari 1579, meldt dat Oranje zijn vertrouweling De La Noue tot « de Schepenen ende den Raedt » van genoemde stad zendt, om zich met deze te verstaan over de middelen « die aldaer moghen wezen tot weerstande van den vyande, als oyck op de fortificatie derzelver stadt »; en de tweede, drij dagen later geschreven, dat de Zwijger hen « Capitain Henry » toeschikt dien zij, ter verdediging der stad, van wege den vijand bedreigd (1), alle hulp zullen bieden en de « fortificatie helpen voirderen. »

---

(1) Men vreesde, in de omgeving van den Zwijger, dat Parma Herenthals zou aangerand hebben. Zulks blijkt uit de twee volgende brieven van Aartshertog Matthias :

Matthias byder gratien Godts Ertzhertoge van Oistenryck, Hertoge van Burgundien, enz., Gouverneur ende Capitaine generael vanden Nederlanden,

Seer lieve ende beminde, Wy seynden u d'extract van sekeren brief aen cenen vanden Rade van State, neffens ons wesende, desen dach, gescreven, conforme aen andere advertentien ons gedaen, daervuyt ghylieden vernemen moecht, dat die vyanden nyet en vieren ende souden (mogelyck) enighen aenslach op die stad van Herentals

En de derde en laatste ? Deze is van iets of wat lateren datum en staat in betrekking met de gebeurtenissen welke schier onmiddelijk op de voorgaande volgden.

Toen Parma zich in Meert genoodzaakt zag zich uit de buurt van Antwerpen te verwijderen, begaf hij zich, gelijk wij reeds aangestipt hebben, met zijn volk naar Maastricht en sloeg het beleg voor deze stad. De geschiedenis leert ons hoe deerlijk het zijne soldaten, tijdens hunnen aftocht, onderwege, van den man maakten. Plundering en brandstichting teekenden overal hun spoor. Zoo werden, b. v., Borgerhout en Deurne uitgeroofd, Broechem gedeeltelijk nedergeblaakt, het slot van Grobbendonk verbrand, te Geel en te Molle alles te zwaard en te vuur gesteld, enz. enz. Men kan daaruit raden wat Maastricht, toen deze ongelukkige stad zich eindelijk moest overgeven, van hunne woede te lijden had. Zonder ons aan de overdrijvingen van zekere geschiedschrijvers te willen plichtig maken, moeten wij bekennen dat het er vreeselijk toeging en dat de vredelievende gevoelens, welke Parma meer dan eens reeds aan den dag had gelegd, er erg mede in verdenking kwamen.

---

willen attenteren. Ten eynde dat ghylieden op uwe goede hoede syt; dwelck wy u versuecken tot uwe ende der stadt bewaernisse trouwelyck te doen, ende altyts goede wachte te houden, als wy u des vastelyck betrouwen. Seer lieve ende beminde, u hiermede den almachtigen bevelende. Vuyt Antwerpen den xviij^en february 1579. MATTHIAS.

—

Matthias, byder gracie Gods Ertzhertoge van Oistenryck, hertoge van Bourgoingnen enz. Gouverneur ende Capitaine generael vanden Nederlanden.

Lieve ende besundere, Alsoo wy verstaen dat den viant daer noch jnde Kempen met groote macht js, ende wy niet en twijfelen oft zal alle listen soecken om uwe stadt t'overvallen, om tzelfde voercommen hebben nootelick gevonden aldaer noch twee vendelen vanden regimente vanden Colonel Steenbach te schicken. Soo eist dat wij begeeren, ende als Gouverneur ende Capitein generael ulieden ordonneren ende bevelen, dat ghy de selve twee vendelen jn uwe stadt ontfanck, ende ten besten mogelick zijnde, accommodeert sonder des jn gebreecke te zyne, gemerct het js tot ulieden eijge bewaerenesse ende beschermenisse, Ende dat maer zal wesen voer eenen cleynen tijt, want den viant deur gebreck van fouraige ende andere nootelichheyt daer niet lange en zal kunnen gehouden, Ende den zelven vertrocken zynde, sullen ulieden weder vande voirs. vendelen ontlasten, Seer lieve ende besundere, hiermede blijft God bevolen. T'Antwerpen den xxv^en februari 1579

MATTHIAS. J. VAN ASSELIERS.

Nota : De eerste dezer twee brieven draagt op de buitenzijde, naast den zegel van Aartshertog Matthias, in witten was gedrukt, het volgend opschrift : « Onse zeer lieve ende beminde den Gouverneur, Schouteth, Borgermeesteren ende Schepenen der stad Herentals, — de tweede : « Onse lieve ende besundere den Borgermeesteren, Scepenen ende borgheren des stadt van Herentals, » en een weinig lager, door een ander hand geschreven : « Recepta 24 february 1579. »

Zooals men wel denken kan, was Oranje, die den blik op alles gevestigd hield, volmaakt ingelicht over wat er te Maastricht voorviel. Wetende dat de stad op de Maas het niet lang meer kon uithouden, en voorziende dat Parma, eens dat hij daar de handen zou vrij hebben, onverwijld weer naar het binnenland zou afzakken, deed hij andermaal, zooals drij, vier maanden te voren, zooveel het in zijne macht was, de beste en de doelmatigste maatregelen treffen om de plaatsen, door zijne partijgangers bezet, tegen allen onvoorzienen aanval te behoeden. Te dien einde deed hij vooral de koenste en de wakkerste zijner krijgers aan het hoofd dezer stellen.

Om de aanstelling van eenen dezer als legerhoofd en « gouverneur » der stad Herenthals aan te kondigen, is het dat de laatste brief van den Zwijger hier vermeld geschreven werd. Althans deze meldt, onder dagteekening van 26 Juni, aan « de Borgemeesteren ende Schepenen mitsgaders den capiteynen ende de beveelhebbers aldaer in garnizoen » dat « Joncheer Franchoys de Bruges » tot « gouverneur » van Herenthals was gekozen, en vroeg diensvolgens dat èn burgers èn soldaten hem « alle goet respect, gehoor ende onderdanicheyt, zoe tzelve behoordt, » zouden geven.

———

Thans, nu wij èn de gebeurtenissen, ter gelegenheid van welke zij geschreven werden, èn den bijzondersten inhoud ervan, tevens als de personen aan wie zij gericht waren, kennen, laten wij de brieven zelve volgen :

———

Eerste Brief.

(19 Februari 1579).

Die Prince van Oraengien, Grave van Nassau, lieutenant generaal, enz.

Eersaeme, discrete, lieve, bezundere. Alzoo zyne hoocheyt (1) verwillicht heeft den heere De La Noue te trecken naer Herentals om aldaer te bekennen zoo opde middelen die aldaer moghen wezen tot wederstande vanden vyande als oyck opde fortificatie derzelver stadt, Soo en hebben wy nyet willen laeten

(1) Aartshertog Matthias.

U lieden wel ernstelick te verzoecken ende van weghen zynder voirs. hoocheyt te ordonneren Ghylieden nyet en wilt nalaeten den zelven heere De La Noue te doene van alles openinge, ten eynde byden zelven daervan alhyer rapport gedaen zynde daerinne zulcken ordre gestelt worde als nae gelegentheyt zal behoirlyck ende noodich wezen tot conservatie derzelver stede. Hyer mede

Eersaeme, discrete, lieve, bezundere, blyft Gode bevolen. Vuyt Antwerpen den xix^en february 1579.

U lieder goede vriendt
GUILL. DE NASSAU. (1)

Tweede Brief.

(22 Februari 1579).

Die Prince van Oraengien, Grave van Nassau, Lieutenant general, enz.

Eerentfeste, eersaeme, wyze, lieve, bezundere. Wy schicken ende seynden derwaerts aen U lieden den Capitain Henry, den welcken wy belast hebben van onsen weghen aen U lieden zekere zaken te communiceren ende principalick betreffende de fortificatie van uwe stadt, ende de verdeylinge vande huysen ende logisten, Verzoeckende daeromme aen U lieden wel ernstelyck den zelven te gelooven ende credit te gheven jn tghene hy U lieden van onsen weghen zal voorhouden, ende hem oyck gehoirsaem zyn in tghene hy U lieden nopende tghene voirs. js zal versoecken, ende onder de soldaten zulcken ordre helpen stellen dat zy gheen swaricheyt en maken dezelve fortificatie te helpen voirderen. Hyer mede

Eerentfeste, Eersaeme, Lieve, Bezundere, Godt zy met U lieden. Vuyt Antwerpen den xxij^n february 1579.

U. L. Goede Vrint
GUILL. DE NASSAU. (2)

---

(1) Het adres van dezen brief, op de buitenste bladzijde, luidde :

« Den Eersaemen, discreten, onsen lieven, bezunderen Borgemeesteren Schepenen ende Raedt der stadt van Herentals. »

En een weinig lager, op dezelfde bladzijde :

« Recepta den 20 february 1579. »

(2) Adres :

« Den Eerentfesten, eersaemen, wyzen, onsen lieven, bezunderen Borgemeesteren, Schepenen der stadt van Herentals, mitsgaders Capiteynen ende beveelhebbers aldaer in garnisoen wesende. »

Derde Brief.

(26 Juni 1579).

Erentfeste, Eersaeme, discrete, besundere, goede vrienden, Alsoe wy goet gevonden hebben tot beter bewaernisse ende verseeckerheyt van uwe stadt, over de selve te committeren als superintendent ende Gouverneur den persoon van Joncheer Francoys de Bruges escuier, volgende de commissie ende last by ons den selven gegeven, soe eest dat wy nyet en hebben willen laeten ulieden van tselve mits desen te verwettigen ende seer ernstelyck te versuecken dat ghy den voorsc. Gouverneur, naer wtwysen van zyn last zult hebben te geven ende te dragen alle goet respect gehoor ende onderdanicheyt zoe tselve behoordt, ende den selven jn alles te assisteren ende gehoorsaem te wesen, zoe zynen voorsc. last ende staet js verheysschende, ende wy betrouwen dat ghy nyet en zult laeten te doene. Hier mede

Erentfeste, Eersaeme, discrete, besundere, goede vrienden, onse heere Godt zy met U lieden. Geschreven wt Antwerpen den xxvj[n] dach Juny anno 1579.

De Prince van Orangien, Grave van Nassau, etc. Lieutenant general van zyne hoocheyt.

U lieder goede vriendt
GUILL. DE NASSAU. (4)

(Meegedeeld door P. J. GOETSCHALCKX.)

(4) Adres :

« Den Eersaemen, wyzen, discreten, onsen zeer lieven bezunderen Borgemeesteren, Schepenen ende Raedt der stede van Herentals. »

Ontvangst van dezen brief :

« Recepta den xxvij Juny 1579. »

3e bladzijde uit de geschiedenis der voogdij van Moll, Baelen en Desschel.

De Franschen te Moll in 1794.

Het was den 21n Augustus 1794 (4 fructidor jaar II), rond den middag, dat een Fransch leger van meer dan 90.000 man, meest voetvolk, uit Boom, Antwerpen, Lier en omstreken, te Moll en in de omliggende dorpen aankwam.

De bevelhebbers waren de divisie-generaals Souham (I) en Boneaud en de brigade-generaals Macdonald (II), Noyel, Dewinter (III) en Jardon (IV). De ruiterij was aangevoerd door de divisie-generaal Legrand en de brigade-generaals Lebleux en Depauw. Hunne verschillende kampen strekten zich uit van Stokt, Millegem en Ezaert door de beemden en heide tot Gerhees, Rosselaer en Baelen en langs de andere zijde van Hofstede tot aan de huizen van Moll.

Dit uitgestrekte kamp bestond uit strooien veldhutten, tusschen welke de artillerieparken en de trosswagens waren geschaard.

Het gros van 't leger besloeg de geheele uitgestrektheid van af 't zoogenaamde : *Peerdskerkhof* tot aan de tuinen van Ginderbroek, met de Veldstraat tusschen beide.

Vele generaals, met den staf en dat er van afhing, het veldhospitaal, de kommissariaten, de inrichters of beschikkers van den oorlog en der levensmiddelen enz. namen te Moll bij de burgers hun intrek.

De vóórwacht, onder Jardon, legerde te Sluis.

Den 24n Augustus (7 fructidor), om drij ure 's morgens, braken de Franschen weer op en vertrokken over Corsendonk, Kinschot, en Turnhout naar Breda.

Generaal Pichegru (V) met den generalen staf, bevond zich toen te Herenthals.

Den dag zelfs van 't vertrek der Franschen kwam, rond den middag, eene nieuwe brigade, van generaal Compere, omtrent 4000 man sterk, te Moll legeren. Den 29n, ten 5 ure 's morgens, vertrok ze insgelijks in de richting van Breda.

En eindelijk den 19n September (3 Sans-Culottides) trok de afdeeling van generaal Moreau(VI), komende van Sluis in Zeeuwsch-Vlaanderen, welke stad zij na een beleg van 22 dagen had ingenomen, op hare beurt door Moll. Deze afdeeling, sterk 12 of 13.000 man, ging te Lommel legeren en zette vervolgens haren weg voort naar Hollandsch en Pruisisch Gelderland.

Het waren de Fransche legers welke gedurende den strengen winter van 1794-1795, in min dan twee maanden gansch Holland veroverden.

(I) Souham, een der beste luitenanten van Pichegru, nam deel aan den veldtocht van Spanje, streed te Lutzen en te Leipzig en overleed in 1832.

(II) Macdonald veroverde het koninkrijk Napels, was een der grootste veldheeren van Napoleon en werd te Wagram tot maarschalk en hertog van Tarente bevorderd. overl. 1840.

(III) Dewinter nam deel aan de veldtochten van België en Holland, werd maarschalk van Holland, onder-admiraal en opperbevelhebber der land- en zeemacht, onder Lodewijk Bonaparte. overl. 1812.

(IV) Jardon, geb. te Verviers, vluchtte naar Frankrijk, bij de wederkomst van den prins-bisschop van Luik, en werd brigade-generaal onder Dumouriez.

Wij vinden hem later terug, oorlog voerende tegen de Kempenaars, tot bevestiging der fransche dwingelandij. Hij vocht tegen hen te Diest en hielp onze ongelukkige boeren verpletteren.

Jardon werd in 1809, te Negrelos, in Portugaal, gedood.

(V) Pichegru, bevelhebber van het Noorderleger, overweldigde België en Holland, nam deel aan eene samenzwering in 1804 tegen de Republiek. Hij werd aangehouden en verwurgde zich, zegt men, in de gevangenis.

(VI) Moreau volgde als opperbevelhebber van het Noorderleger, Pichegru op, nam deel aan al de groote veldslagen van Napoleon. Hij verpletterde de Oostenrijkers te Hohenlinden, keerde zich later tegen Frankrijk en werd door eenen franschen kanonbal gedood in 1813.

Dit verslag werd door een ooggetuige, de secretaris der voogdij M. J. R. van Praet, later meier der gemeente, opgemaakt.

A. Reydams.

Herentals.

Soldatenwoelingen. Kerkdiefte.

1653. Betaelt aan Peeter Wils Adamszoon voordat hy met Jan van Gelder inde kercke seventien nachten heeft gewaeckt terwyle de Loreynen in het gernesoen waeren, 20 April. 5 guld. 2 st.

1656. 15 April, is in de kerck met het beste wit pellen begraeven Philips Verstylen capiteyn van de jonmans die deerlijck van de soldaten vermoordt is; dan oock Peter de Vos deerlijck van de soldaten vermoordt is.

1657. Begraeven Jan Chaers Janssone die in de furie ende fouillie geschiet door die vanden garnisoen deirlijcken is doot geschoten, 28 Martii.

1667. 29 Mei. Betaelt aan Jan Claes voor het maecken vande traliën in het sacristy ende in het comptore dat de dieven ghebrocken hebben. 12 g. 10 st. *Kerkrekeningboek van Herentals.*

X.

Vorsselaer.

Het Praalgraf van Jan van Rotselaer.

n mijne verhandeling over *De heerlijkheden van het land van Mechelen; Duffel, Gheel en hunne heeren* (bl. 43 en volgende), was er spraak van Jan van Rotselaer, heer van Parwys, Duffel, Waelhem, Vorsselaer, Rethy, Herlaer, enz., echtgenoot, sedert 1482, van Clementina van Bouchout en overleden in 1495. Door de verklaring der acht wapenschilden, welke een grafzerk versieren, uitgegeven door Baron *Jacques le Roy* (*Notitia Marchionatus S. R. J.*), en de herstelling van den geslachtsboom, welke door die wapenschilden is voorgesteld, heb ik op eene zekere wijze vastgesteld dat dit graf wel degelijk dat van Jan is, en niet van dezes grootvader, die denzelfden voornaam droeg. Inderdaad, daar men op het afbeeldsel van J. le Roy het jaartal xiiij^c xxv ziet, hadden eenige schrijvers het grafteeken voor dat van den grootvader aanzien.

Ik heb mij in dezer voege uitgedrukt : « 't Is klaar dat dit het praalgraf van Jan van Rotselaer en Clementina van Bouchout is; doch het jaartal van Jans overlijden is verkeerd opgegeven. Waarschijnlijk was de zerk ten tijde van Jacques le Roy reeds min of meer afgesleten, zoodat de schrijver xiiij^cxXv gelezen heeft voor xiiij^cxCv. »

Nu, de Eerw. Heer Aloysius Van Roey, Pastoor-Deken te Haecht, laat mij weten dat dit grafmonument, waarop het jaartal nog zeer goed bewaard is, zich nog ten huidigen dage in de kerk van het dorp Vorsselaer bevindt. Een fac-simile van dit jaartal, dat ik aan zijne welwillendheid te danken heb, bewijst dat het buiten twijfel xiiij^cxCv is.

Mijne veronderstelling was dus juist. Het komt mij belangwekkend genoeg voor dit hier te bestatigen.

Men weet dat Baron le Roy de kasteelen, graafmonumenten, enz., welke hij afbeeldt, ter plaatse zelf, door verschillende kunstenaars, op zijne kosten deed teekenen. Men begrijpt dus dat hij zich dikwijls op de teekenaars moest verlaten voor de juistheid van hun werk, daar het hem onmogelijk was alles na te zien. De begane misslag is dus te wijten aan den teekenaar of den etser, en geenszins aan den steeds zoo stipten en gewetensvollen schrijver zelf. Ik beschouw het als een plicht aan de nagedachtenis van den onvermoeiden navorscher, wien wij eene zoo groote reeks van kostelijke werken verschuldigd zijn, hier deze kleine terechtwijzing te doen over het graf van Vorsselaer.

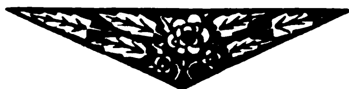
Ik maak van de gelegenheid gebruik om een wensch te uiten, bijzonderlijk aan de Eerw. Heeren Pastoors der Kempen en omliggende streken, die dit Maandschrift lezen : namelijk van al hun zorgen te besteden om de grafzerken, welke zich in hunne kerken bevinden, voor vernieling te vrijwaren.

Als vloersteenen dienende, zijn die belangwekkende monumenten tot eene, soms langzame, maar altoos zekere verslijting gedoemd. En toch is er geen schoonere versiering voor binnenmuren dan die graftomben, zeer dikwijls door verdienstelijke kunstenaars gebeeldhouwd ! En wanneer zij zelfs onder opzicht van kunst weinig of geen belang mochten opleveren, dan blijven die eerbiedwaardige getuigen van het verleden toch steeds kostelijke stukken voor geschiedenis en oudheden.

Dat de Eerw. Heeren Pastoors die in hunne kerken grafzerken van dien aard bezitten, dezelve in de muren hunner tempels doen inlijsten (indien het niet reeds gebeurd is, zooals voor den grafzerk van den heer van Vorsselaer)!

Terzelvertijd als zij hunne kerken versieren, zullen zij tevens een grooten dienst bewijzen aan de wetenschap. *Periculum in mora !!*

J. TH. DE RAADT.

Norderwijck en zijne heeren.

(Vervolg van bladz. 85.)

Werpen deze oorkonden de conclusies van den heer Vanderkindere omver? In geenerlei wijze. Want voorwaar, de echtheid van die schenkingsakten en dat testament is zeer verdacht, en zoo moet de geleerde hoogleeraar er ook over geoordeeld hebben, vermits hij, die oorkonden kennende (want de heer Piot haalt ze aan, zonder hunne geloofwaardigheid echter in twijfel te trekken), niet gemeend heeft ze te moeten opnemen in de lijst der *pagi* uit het Merovingisch tijdvak, hierin zijn stelsel getrouw om slechts te steunen op documenten van goed bewezen echtheid (1). Hier zij terloops gezegd dat de oudste oorkonde waarin van de *pagus* Rijen spraak is en aan welker geloofwaardigheid niet moet getwijfeld worden, tot het jaar 868 behoort.

Norderwijck en Itegem behoorden tot die nieuwe *pagus*. Indien de akten van 974 en 976 bijde dorpen nochtans in Taxandria plaatsen, het eerste zelfs, in schijn ten minste, om het te onderscheiden van eene andere plaats gelegen in het land van Rijen, dan is 't waarschijnlijk omdat de charters betrekkelijk de vroegere schenkingen van die dorpen dezelfde geographische aanduiding behelsden. Ten einde allen twijfel aangaande de juiste ligging en de eenzelvigheid der plaatsen weg te nemen, zal men er aan

(1) Sedert dat deze regelen geschreven waren, hebben wij over het bovenstaande met den heer Vanderkindere een onderhoud gehad. De uitstekende geschiedschrijver heeft ons in onze veronderstelling bevestigd.

gehouden hebben de bewoordingen der oorspronkelijke akten nauwkeurig weer te geven, eene gewoonte welke overigens, door de middeneeuwen heen, tot op onzen tijd is bewaard.

Norderwijck en Itegem lagen dus in de *pagus major* van Taxandria. Later werd Norderwijck gerekend onder het land van Rijen hetwelk voor de eerste maal wordt vermeld in 868. Rijen is een onafhankelijke *pagus* onder het bestuur van zijn eigen *comes;* 't is een kanton voortgekomen van de verbrokkeling van de vroegere *pagus major* van Taxandria, welks naam in een gedeelte van het vroeger grondgebied, de *pagus minor* van Taxandria, voortleeft. Wij zijn van gevoelen dat men, toen de vroegere groote *pagi* in kleinere afdeelingen werden verbrokkeld, de namen dier *pagi* heeft behouden aan diegene der nieuwe *pagi*, op welker grondgebied de *comes* of graaf gewoonlijk zijn verblijf hield.

De *pagi* of graafschappen waren verdeeld in vicariaten en werden voor den graaf bestuurd door ambtenaren die over verschillende dorpen, *vici* in 't Latijn, *vics* in 't Waalsch, *wijken* in 't Nederlandsch, de rechtsmacht hadden. Norderwijck is dus de *vicus van 't Noorden,* het dorp gelegen op het noordeinde van een bestuurlijk gewest. GRAMMAYE heeft er *vicus meridionalis Bussedianorum* van gemaakt, en KREGLINGER wil er de noordgrens van Brabant en van het markgraafschap van het H. Rijk of van de kerk van Tongerloo in zien. Wij zullen dit vrij moeilijk vraagstuk niet onderzoeken; want over het tijdstip der stichting van Norderwijck bezit men slechts onzekere inlichtingen.

* * *

In de XIII[e] eeuw behoorde Norderwijck tot het machtige dynastenhuis der Berthout's. In den aanvang dier eeuw — wij bewezen het elders — ontvingen Egidius-met den-Baard en Hendrik, de twee jongere zonen van Walter III, heer van Mechelen, in gemeenschap, behalve de heerlijkheid Duffel, de bezittingen der Kempen, namelijk Gheel met vele omliggende dorpen, te zamen uitmakende wat men noemde het land van Gheel. Onder die dorpen was Norderwijck.

In 1241 ontmoet men een Egidius, ridder van Norderwijck, die aan de abdij van Cortenberg een deel der tiende van Cam-

penhout verkoopt (1). Wij denken ons niet te bedriegen als wij dien ridder houden voor een zoon van Egidius-met-den-Baard, Egidius II, heer van Berlaer, een dorp naar hetwelk hij en zijne kinderen de gewoonte aannamen zich bijna uitsluitend te betitelen (2).

De afstammelingen der twee broeders behielden in gemeenschap de landen van Duffel en Gheel tot omtrent het jaar 1275. Die van Egidius schijnen alsdan hunne rechten op Duffel en Gheel, met uitzondering van slechts eenige landerijen, turfvelden, enz., aan den zoon of kleinzoon van Hendrik te hebben afgestaan (3).

Hendrik III Berthout, zoon van Hendrik II en van Imania, vrouw van Maelstede, stichtte het gasthuis te Gheel. In 1286 werd de stichting goedgekeurd door Willem van Henegouw, bisschop van Kamerijk, die aan de broeders en zusters van het godshuis een regel gaf. Daarin wordt onder andere bepaald dat, behalve bijzondere toelating van den stichter of van dezes nakomelingen, de inwoners van Gheel, Veerle, Einthout, Belle, Millegem, Rethy, Gierle, Thielen, Lichtaert, *Noerderwijck*, Morkhoven, Bouwel, Oevel, Zoerle, Putte, Sinte-Kathelijne-Waver, Duffel en Waelhem alleen het recht zullen hebben in het gasthuis, hetzij als broeders en zusters, hetzij als *hospites* te mogen aangenomen worden (4).

Thans kennen wij dus met zekerheid, dank aan het bisschop pelijk charter, de bezittingen van Hendrik Berthout.

De dorpen van het land van Gheel waren aan het leenhof dier plaats onderworpen, maar Gheel zelf, met zijne toebehoorten, was een leen van Mechelen.

Op een zeker tijdstip schijnt de heer van Gheel zijne rechten op Norderwijck aan zijn opperleenheer te hebben afgestaan. In elk geval is 't zeker dat Mathilde, tweede dochter van Sophia

(1) Alph. Wauters, *Histoire des environs de Bruxelles*, II, 724.

(2) Zie ons notitie : *Les Seigneuries du pays de Malines. Keerbergen et ses Seigneurs*, bl. 13-17.

(3) *Duffel, Gheel en hunne heeren.*

(4) Miraeus, op. cit., IV, bl. 418. 't Is klaar dat het tengevolge eener schrijffeil is dat men *Eindhoven* in plaats van *Einthout* leest, welken naam wij dan ook in de naamlijst hierboven hebben hersteld.

Berthout en van Reinoud, graaf en vervolgens hertog van Gelderland, in de XIVe eeuw de heerlijkheid Norderwijck bezat. Die Mathilde was vrouw van Mechelen en trouwde achtereenvolgens met Godfried van Heinsberg, Jan, graaf van Cleef, en Jan van Châtillon, graaf van Blois.

* * *

In 1370 verkocht Mathilda, hertogin van Gelderland, gravin van Kleef en vrouw van Mechelen, met toestemming van de hertogin van Brabant, de heerlijkheid Norderwijck aan ridder Jan van Lier, op voorwaarde die van haar te leen te houden (5).

---

(5) Wij Mechtelt van Gelre, grevinne van Cleve, vrouwe van den lande van Mechelen, ende Wouter van Dornick, ridder, onse momboer mit den recht ghekuert, doen kont alle den ghenen die desen brief soelen sien of hoeren lesen dat wi aen ghesyen hebben ende aensyen menighe ontste ende truwelike dyenste, die ons Johan van Lyere, Aerts soen van Lyere, tsher Johans Beeren zuster soene, ende sire vorderen ghedaen hebben ende namaels doen moeghen, omme die wilke wy gegheven hebben ende gheve Janne van Lyere vorghenomt ende sinen nacoemelingen teeweliken dagen alle onse heerlicheiden, goede ende renthen geleghen bynnen den dorpe van Norderwyc, ende dat daer toe heeft, mit alsulker conditien ende vorwarde, dat Jan van Lyere vorghenomt ende sine nacoemelinge dese vorghenomt heerlichede, goede ende renthen van ons ende van onsen nacoemelingen teeweliken dagen teenen vollen leen houden sal, behoudelic ons ende onsen oere altoes neghen sester rogs ende drye sester evenen tsiaers ende die voere daer af, ons die te voerne ende te leveren ter stede daer ghewoenlic is. Ende voert soe kennen wi voer ons ende voer onse nacoemelingen Janne van Lyere vorghenoemt ende sinen nacoemelinghen teeweliken daghen, ons nummermere namaels eenichs rechts te vermetene in den vorghenomt dorpe van Norderwyc, van hoegen ende van leghen, dan van den vorghenomt coerne ende voeren, ende weer oec dat sake dat wy oft onse oere eenich gebreck hadden van onsen vorghenomt pachte ofte voeren, dat soude wi versueken ofte onse boeden, aen den vorghenomt Janne van Lyere oft aen sinen richter, ende dat souden sy ons ute doen panden, mit den rechte. Voertmer soe hebben wij geloeft ende geloeven mit onsen vorghenomt momboer, Janne van Lyere vorgenomt ende sinen nacoemelingen, teeweliken daghen dese vorghenomt heerlichede, goede ende renthen te waerne van allen erfeliken voerkommer ende lyfliken, want ute onsen landen van Mechlen lyfrenthen gaende syn, behoudelic altoes ons ende onsen oere, dese vorghenomt jaerlike koeren renthe. Ende want wi willen, dat dese vorghenomt ghifte van ons ende van onsen nacoemelingen Janne van Lyere vorghenomt ende sinen naecoemelingen teeweliken daghen vaste ende gestade bliven, gelyc als vorseit is, soe hebben wi ende onse momboer vorghenomt desen brief besegelt mit onsen propren zegelen. Ende omme die meerre vesticheit ende sekerheit, soe hebben wi gebeden onsen getruwen mannen Heren Wouteren van Duffle, heren Karlen van Ymmersele, heren Florense van Mechelen ende heren Hermanen Cantmanen, ridderen, Janne van Ranst, onsen drossate, maech ende man, Adame van Berghem, Wouteren van Sompeke ende Vrancken van Berlaer, knaepen, onsen mannen, dat sij hare seghele aen desen brief hangen willen mit den onsen ende mit ons mombers. Ende wi manne vorghenomt, om versueke ende beden wille onser liever ende gheminder vrouwe

De kooper was gesproten uit een dier aanzienlijke geslachten van Brabant, welker geschiedenis, sedert eeuwen, zich met die der souvereinen vermengde. De van Lier's ontleenden hunnen

van Cleve ende haers monboers vorgenomt, soe hebben wi onse segele hier aen gehangen mit haers selfs ende mit haers momboers segelen vorgenomt, in getuchnissen ende kennissen der waerheit. Gegheven int jaer ons Heren dusent driehondert ende tseventich, op den twyntichsten dach der maent van Junio.

(Orig. op perkament; de 10 zegels zijn weg.)

Den 7ⁿ februari 1370-1371 bekrachtigde de hertogin deze beleening bij het volgende charter:

Jehanne, bider gratien Godts hertoghynne van Luccemburg, van Lothier, van Brabant ende van Lymburg, marcgrevinne des heilichs rycs, doen kont allen lieden, dat, want onse geminde nichte, vrouwe Mechtelt van Gelre, grevinne van Cleve, gegeven heeft Janne van Lyere de heerlicheit van Norderwyc, ende onse vriendelyc gebeden dat wi daer toe onse consent gheven wouden, sou eist dat wi ter beeden onser geminder nichten, der grevinnen van Cleve vorseit, die vorseit ghifte willekoiren, confirmeren ende approberen, also verre als in ons is, behoudenlic onser heerlicheit altoes ende enere yegiliken syns rechts, sonder argelist. In getuichnissen dis briefs, bezegelt mit onsen zegel. Ghegeven tot Bruessel, seven dage in Februario int jaer ons Heren M. ccc ende tseventich, na stile des bisdoms van Camerike.

Per dominam ducissam ex relce Domini de Wittham (Orig. op perkament; het zegel is weg).

Nieuwe bekrachtiging, gedaen te Vilvorden, 25ⁿ November 1381:

Wy Johanna bi der gratien Goeds, hertoginne van Lutcemburg, van Lothier, van Brabant, van Lymburg, ende marcgravine des heylichs rycs doen condt allen lieden dat voer ons ende voer her Henrike, her van Berghen op den Zoem, her Janne, her van Boechout, borchgrave van Bruessele, Janne van Ranst, Janne van der Calsteren.......... Heynrike van Zelle, knape, onsen mannen van lene, comen is in propren persone vrouwe Mechtilt, hertogynne van Gelre, gravinne van Zuytphen, die vrouwe van den lande van Mechelen, onse gemynde nichte, kennende aldaer, verkende openbairlic ende verklarende hoe zy in tiden voreleden om die menegen getruwen dienste ende goede onste die haer Johan van Lyere, Arnts zoen was van Liere, welx ziele God genadich zi, tsher Johans tsheeren zuster zoene, ridders, ende zinen vorderen gedaen hebben ende namaels doen moegen met her Wouteren van Dorneke, ridder, haeren momboer, metten recht gekeuert, gegeven, heeft den voirseide Janne van Lyere, zinen oere ende nacomelingen teweliken dagen alle haer heirlicheiden, goede ende renten, gelegen binnen den dorpe van Norderwyc ende dat daer toe hoert, met zelken condicien ende vorwarden dat die voirseide Jan van Lyere, zyn oer ende nacomelingen die voirseide heerlicheiden, goede ende renten van haer ende van haeren nacomelinge teweliken dagen tenen vollen lene houden zal, behoudelec haer ende haeren oere altois negen sister rogs ende drie sister evenen tsiaers ende die voere dair af, haer die te voerne ende te betaelne ter stede daer gewoenlec is; kende sie aldaer voer haer ende voer hare nacomelingen den voirseide Janne van Lyere ende zinen nacomelingen teweliken dagen haer niemermeer namaels eenichs rechts te vermetene in den voirseide dorpe van Noerderwyc, van hoegen ende van legen, dan van den voerseide coeren ende voeren, op zelken voege...... of haer oer enich gebrec

naam aan de stad Lier waar ze zekere heerlijke rechten uitoefenden. Hun zilveren schild, versierd met drie zwarte leliën met afgesneden voet, had in menig steekspel en op meer dan een slagveld met eere geschitterd. In den bloedigen slag bij Woeringen, welken Jan van Heelu, een ooggetuige, zoo fraai bezingt, had een Willem van Lier zich door zijn dapperheid onderscheiden. In 1267 was *Guilielmus de Lira*, ridder, een der acht *magnates Brabantiae* te wier overstaan Jan-de-Eerste door den Roomschen koning Richard als hertog van Brabant werd erkend (1).

De nieuwe bezitter van Norderwijck was tevens heer van *Woldesele* en had te Casterlee een kasteel, *'t Hof ter Loe* (2). Volgens den schrijver der *Trophées tant sacrés que profanes du duché de Brabant*, was hij een zoon van Arnold en van Elisabeth 's Beeren of de Beer. Hij stierf den heldendood, den 22n Augusti 1371, in den vermaarden slag bij Bastweiler, waar hij onder

hadden van haeren voirseide pachte of voeren, dat zi dat zoude versueken, of haeren boeden ane den voirseide Janne van Lyere of ane zinen rechter dat zye haer ute soude doen panden metten rechte.... dat sie dit voirtmoer geloeft hadde met haeren voir genoemden momboer den voirseide Janne van Lyere ende zinen nacomelingen teweliken dagen die voirgenoemde heerlicheiden, rente ende goede te waerne van allen erfelcken voercomer ende lyfrenten, die ute haeren lande van Mechelen gaende zyn, behoudelic altoes haer ende haeren nacomelingen die voirseide jaerlike coeren rente in alder vormen ende manieren, dat die brieve bezegelt met haeren zegele ende haeren manne van lene volcomelic inhoude ende.... dat ons voirt oec onse voirseide nichte.... versochte vriendelic voir onse voirseide manne van lene, dat wy tot allen desen voirseide sake onse goeden wille ende consent geven wouden, want alle die zaken dus gesciet..... waerbi wy ter vriendeliker beden onzer geminder nichte, vrouwe Mechtilden, grevinne vau Gelre, vrouwe van den lande van Mechelen voirghenomt, alle die voirseide gaven ende ghifte als overvrouwe willecoerd confirmeren ende approbere, alsoe verre alst in ons is, behoudelec onse heerlicheit altoes ende een yewelken zyns rechts, alle argelyst in desen dingen uutgesceiden, ende hebben doe te getuge onsen jeghenwoirdighen letteren, den haeren (*) dore gesteken, mits beede van haer met onsen seghele bezegelen ende metten zegelen onse voirseide manne van leene. Gegeven in onse borch te Vilvorden, vive ende twintich dage in November, int jaer ons heren duset drie hondert enentachtentich.

(Origin. op perkament; de zegels zijn weg) (**).

(*) Van 20en Juni 1370.

(**) De drie bovenstaande belangrijke oorkonden berusten op het Kasteel van Norderwijck. De afschriften er van zijn wij aan de welwillendheid van den heer Graaf A. de Ghellinck d'Elseghem verschuldigd.

(1) MIRAEUS, op. cit., I, 433.

(2) De bijzonderheden over dit leen zijn geput uit *Cour féodale de Brabant*, reg. nr 25, bl. 295 (Algemeen rijksarchief).

hertog Wenceslaus eene partij Lierenaars aanvoerde (1). Zijne weduwe, Ida van Berchem (dochter, zegt men, van Jan, heer van Ranst, en van Catharina van Wijneghem, en kleindochter van Costin, heer van Berchem en Ranst, en van Ida van Gimnich), hertrouwde met Jan van Wesemael, heer van die plaats, van Westerloo en Fallais, voogd van Duffel, maarschalk van Brabant en gewezen kanunnik van Utrecht (2).

Van hare nicht, Catharina van Berchem, dochter van Costin en echtgenoote van Hendrik van Witthem, ridder, heer van Beersel (bij Brussel), welke dame zonder kinderen overleed, erfde Ida de bijzonderste goederen van haar huis, te weten de heerlijkheid van Berchem, bij Antwerpen, het goed van Strunx (verheft. 3 Aug. 1406), enz. (3). De vrouw van Beersel had echter Berchem niet gansch in haar bezit; ze was er *sterfvrouw* van, doch had het inkomen der heerlijkheid met eenige bloedverwanten moeten deelen. Ida had verscheidene aandeelen in dat inkomen bezeten, maar had ze, twee uitgezonderd, afgestaan, zooals blijkt uit haar testament van den 15ⁿ October 1399. Ze vermaakt aan hare nicht, echtgenoote van ridder Hendrik van *Wittham*, hare twee *leste ghedeelten* in de heerlijkheid van Berchem en drukt den wensch uit dat niemand ze benadere; ze vermaakt haar bovendien hare sarrasijnsche kamer met alle *clederen* en kussens er toe behoorende; aan *Oemken*, hofnar van Catharina, legateert ze al hare kleederen, *rocken*, *huijken*, *kevels*, *faelleen*, *mantelen*, *capruijnen*, *doecken*, *pelten ende vederen ende voederinghen*. Ze sticht een jaargetij voor wijlen haren vader, voor ridder Willem van Berchem, haren overleden oom, en voor haar zelve, en bepaalt daartoe eene rente van drie oude schilden. Om vergiffenis te bekomen van al het kwaad, dat ze misschien onvrijwillig heeft gesticht, zal eene som van

(1) Vergel. VAN LOM, *Beschrijving der stad Lier*, en ANT. BERGMANN, *Geschiedenis der stad Lier*.

(2) Na Ida's overlijden, hertrouwde Wesemael († 1417) met Jeanne de Beauffremont, die hem o. a. een zoon, Jan geheeten, schonk. Deze werd heer van Mechelen en droeg niet weinig bij tot den roem van zijn geslacht.

(3) *Cour féodale de Brabant*, nr 4, bl. 171. Vergel. BUTKENS, op. cit., en J. B. STOCKMANS, *Geschiedenis der gemeente Berchem*. Dit laatste werk behelst over de heeren van Berchem eenige dwalingen. Zoo zegt het dat Ida van Berchem de echtgenoote werd, eerst van Wesemael, en vervolgens van *Wouter* van Lier, schoon Wesemael haar tweede en *Jan* van Lier haar eerste man is geweest.

50 Holl. gl. mitsgaders een zeker getal brooden aan de behoeftigen worden uitgereikt. Hare nicht *Kerstijne*, natuurlijke dochter van heer Walter van Berchem, haren oom, bekomt eene rente van eene sister rogge en een bed. Aan Hendrik van *Sompeken*, zoon harer zuster, schenkt ze 25 Holl. gl.; den bisschop van Kamerijk en den hertog van Brabant, opdat zij haar testament als geldig zouden erkennen, geeft ze 15 mark zilvers ieder. Tot uitvoerders van hare laatste wilsbeschikking benoemt de vrouw van Wesemael broeder Claus van Molle, predikheer te Antwerpen, en Margareta van den Broeck, begijn, hare volle nicht, die ieder 10 *franken* en drie zilveren koppen voor hunne moeite ontvangen zullen. Ze zullen haar fortuin moeten beheeren tot al hare schulden en legaten, in het testament opgesomd, ten volle betaald zijn, en zullen over hun beheer aan de erfgenamen geene rekenschap moeten geven. De erflaatster smeekt haren lieven zoon, ridder Walter van Lier, die aanwezig is, het testament met zijn zegel te bekrachtigen en verzoekt den notaris, wiens naam niet wordt aangeduid, het te bezegelen en te onderteekenen. Het testament is opgemaakt ten overstaan van drie getuigen, *te Ranst, in mynen hove daer ic inwoende* (1). Ridder Walter hangt zijn zegel aan de oorkonde en belooft in alles naar den wil zijner moeder te handelen (2).

*
* *

De zoo even genoemde Walter van Lier had Norderwijck en het slot *ter Loe* zeer waarschijnlijk bij zijns vaders overlijden ontvangen. Te Vorsselaer en Beersse had hij eene heerlijkheid, bestaande in landen, weiden, cijnsen, manschappen en laten (3).

(1) In reg. nr 25, bl. 97 *(Cour féod. de Brabant)* lezen wij : *Vrouwe Yde van Berchem, vrouwe van Wesemale, hout den hof te Ranst metten lande, beempde ende arde ende allen synen toebehoirten, houdende tsamen omtrent XLIJ bunderen.*

(2) Oorkonden verzameld door Willem van Halmale, heer van Lespiné, lid van den Grooten Raad van Mechelen. Dit kostbaar handschrift, getiteld : *Preuves, titres et documents d'une branche de la noble et ancienne maison de van der Ryt. Preuves, titres et documents d'une branche de la noble et ancienne maison de Liere, dict Aerschot*, werd ons zeer beleefd medegedeeld door den heer Ridder de Neufforge, den vroegeren eigenaar. Het handschrift werd in Mei met de vermaarde verzameling der familie verkocht. In den catalogus staat het onder nr 1195.

(3) *Cour féodale de Brabant*, reg. nr 25, bl. 295 en 372. Volgens Butkens had Walters vader ook een bastaard Hendrik genaamd.

BUTKENS trof Walter aan in oorkonden van 1395 en 1406. Volgens dezen schrijver was hij gehuwd met Elisabeth van Renesse, dochter van Hendrik, heer van Wieringen (?), welke hem, behalve eene dochter, Maria, die in den echt trad met Egidius, heer van Gottignies, een zoon schonk, Jan genaamd en heer van Berchem en Norderwijck (1). Over dien Jan spraken wij in het volgend hoofdstuk. Walter van Lier moet, ons erachtens, ook een jongeren zoon gehad hebben, die, evenals hij, Walter heette en de held der volgende episode is geweest : Walter (of Wouter) van *Lyere*, geholpen door eenige medegezellen, schaakte te Turnhout, in 1425, een meisje, Geertrui Tsongen. De schout van Turnhout, Laureys van Rhode, zette, aan 't hoofd der gewapende macht, de misdadigers achterna en kreeg *vechtenderhand* den schaker en zijne gezellen gevangen. Het meisje, dat in 't gevecht *waert gecruwet*, verzekerde dat zij den jongeling vrijelijk was gevolgd; de schout verklaarde niettemin Walters goederen verbeurd. Doch ter bede van den *joncker van Lyere*, van Hendrick van Ranst en van Hector van Kets, liet hij den schuldige, voor hem en zijne medegezellen, *pointen om CX cronen Vrancrycs ende die te betalene de twee terminen*(2).

(Wordt voortgezet.)

(1) *Trophées*, ad vocem Lier. Vergel. Koninkl. Bibl., C. G., handschrift nr 757. In Hs. 16A der verzameling VAN SPAEN, in 't ministerie van justitie te 's Gravenhage, heet Elisabeth's vader Hector, wat aannemelijk schijnt : immers, dien naam treft men weldra aan in de familie van Lier. Evenals met zooveel aanzienlijke familiën 't geval is, weet men over het huis van Renesse nog weinig zekers. De Hendrik van Renesse, van wie in het onderstaand artikel gesproken wordt, is waarschijnlijk een bloedverwant der vrouw van Norderwijck, wat zijne aanwezigheid in de Kempen verklaart :

« Eerst van Heinrike van Renessien, wt Zelant, ende Johannes van Rethi, syn knecht, die worden striende mit woerden, dair sy den bal geslagen hadden, jegens eenen geheten Hanneken Fyerlay, so lange dat de voirs. Hanneken Fyerlay syn mes trac ende waende de voirs. Johannes van Rethi, Heinricx knecht van Renissien, gesteken hebben, ende mit dien so quam dair Heinric van Renissien toe lopende ende slouch de voirs. Hanneken mit eender sclach colven ende Johannes van Rethi, syn knecht, die gaf hem een quetsuire, so dat hi dair af sterf. Van den welken de voirs. Heinric ende syn knecht een stuc tyts voirvluchtig waren; mair hi soende ter stont jegens die marcgrave ende vrienden des voirs. Hannen Fierlays, ende dat gedaen synde, doen sende hi an den marcgreve ofte hi hem woude laten jegens hem composeren ; ende die marcgreve die lieten jegens hem composerene van den voirs. doetslage, aen gesien dat sy hem weten moesten ende dat sy buten lans wonachtich waeren ende gegoet omme XX lb. gr. sterc. »

(Rekening van *Jan van Grymbergen, heere van Asscbe, marcgrave van den lande van Ryen*, 25 decemb. 1410 tot 24 juni 1411 ; *Chambre des Comptes*, N° 12974).

(2) Rekeningen van dien schout, van 25 juni 1425 tot 24 juni 1426 (*Chambres des Comptes*, reg. nr 12,983). De heer E. Van Ballaer, dien wij hier bedanken, heeft op deze episode onze aandacht gevestigd.

De Achelsche Kluis.

I. Plaatsbeschrijving.

Tot te midden der zeventiende eeuw was de noord-oostelijke hoek van Achel eene akelige, schier ontoegangbare wildernis. De plaats behoorde tot het ambt of land van Grevenbroek. Waren voorheen de Kempen, als blijkt uit Cesar en Strabo (1), overdekt met ondoordringbare wouden, vuile en verpestende moerassen, zandige en dorre heiden, schrale en onvruchtbare gronden, kortom eene onbezochte woestijn, na verloop van eeuwen bleef die beschrijving nog heel toepasselijk op dit uiterst gedeelte van Achels uitgestrekten grond. 't Was daar nog immer *locus horroris et vastae solitudinis,* een afschuwelijk oord, eene uitgebreide wildernis, waar zelfs de moedigste niet zonder schroom zou doorgetrokken zijn. Uit de plaatsbenamingen blijkt dat wilde dieren er hunne holen hadden, roovers er eene veilige schuilplaats vonden en het bijgeloof de geschuwde streek met heksen bevolkte. Men vindt er den *Stroopert*, den *Stroopershoek*, den *Heksendans*, het *Keizersbosch*, de *Beverbeek*, het *Wolfsven*, enz. Het naburige Valkenswaard, oudtijds Varkenswaard, naar het zeggen van Coppens, dankte zijnen naam aan de valkeniers die er hunne valken tot de jacht kwamen africhten of zichzelven tot de valkenjacht bekwamen (2).

Veel lager dan heden moet vroegertijds de grond der Achelsche kluis geweest zijn. Twee meters diep vindt men er eene laag veengrond, waar hout op gestaan heeft en gestorven is, en overdekt met drijfzand waarop wederom struik en heide hebben wortel geschoten. Het buitengewoon zwaar eikenhout in groote hoeveelheid

(1) Bij Heylen, *Verhandeling over de Kempen*, Turnhout, blz. 24.
(2) *Bisdom van 's-Hertogenbosch*, III. I, blz. 168.

gebezigd tot het optrekken van de kloostergebouwen in de XVIIe eeuw, geeft ons de verzekering dat voorheen de plaats rijk moet geweest zijn aan boomgewas. Bij het maken van grachten en het graven van kelders heeft men op verschillende plaatsen diep uit den grond struiken en zwaarlijvige boomen opgehaald. Meestal waren het eiken en berken, met de kruin naar het oosten, met de wortels naar het westen liggend, en afgezaagd of omgehakt waren zij niet, maar met geweld uitgerukt of ontworteld. Wij laten onbeslist, of zij werden neergeworpen door den Kimberschen vloed, die, volgens Wagenaar en andere geschiedschrijvers, omtrent eene eeuw voor Christus' geboorte, al deze landen met zijne verdelgende wateren overstroomd en met zand bedekt heeft; of, gelijk anderen meenen (1), verklaart een onstuimige wind op geene voldoende wijze de ligging der boomen, zonder de oorzaak in dien raadselachtigen vloed te moeten zoeken?

Rond het midden der zeventiende eeuw brak de tijd aan, in de plannen der Goddelijke Voorzienigheid vastgesteld, waarop de tot dan toe zoo verlatene streek zou verrijzen tot een nieuw leven en herschapen worden in een oord aan 's Heeren heiligen dienst toegewijd; de godsdienstberoerten van Noord-Nederland gaven er aanleiding toe.

II. De Grenskapellen.

De Staten der Vereenigde Provinciën hadden reeds verscheidene kwellende plakkaten tegen de Roomschen uitgevaardigd, toen zij in 1634 het beruchte plakkaat van *retorsie* of wederwraak deden afkondigen. Dit plakkaat was gericht tegen den koning van Spanje, die het noodig had geoordeeld tot beveiliging van het roomsch geloof de hervormde predikanten uit de Meierij te verdrijven of in verzekerde bewaring te nemen. Door het retorsieplakkaat werd aan de geestelijken iedere uitoefening van den roomschen godsdienst, niet slechts in de kerken, maar zelfs in de bijzondere huizen verboden. Twee jaren later werd hun ook het verblijf in de Meierij ontzegd. Door den noodlottigen vrede van Munster ontviel aan de Meierij de bescherming des konings van Spanje geheel en gansch, en bleven de Katholieken teenemaal aan de willekeur der Staten

(1) Vglk Thys, *Memorie of vertoog*, voorreden.

overgeleverd. Het vredesverdrag, in 1648 gesloten, bevatte geene enkele bepaling omtrent de vrije uitoefening van den katholieken godsdienst. De hervormden sloegen de kerkelijke gebouwen en inkomsten aan, hernieuwden de vorige plakkaten, en zonden overal hervormde predikanten om de verjaagde priesters te vervangen. In dien akeligen toestand bouwden de Katholieken van verschillende grensparochiën bedehuizen in de naastgelegene roomsche plaatsen, den koning van Spanje onderhoorig. Zoo ook deden omtrent het jaar 1652 de katholieken van Leende. Tusschen Leenderstrijp en Achel bouwden zij op het Luiksch gebied eene heikapel. Deze bidplaats stond tusschen Wolf- en Kerkven, ten oosten van den dijk naar Hamont, ten westen van den dijk op Budel. Voor eenige jaren toonden kalkgruis en steenpuin nog den omtrek der kapel. De inwoners van Leende hadden naar de heikapel eenen dijk aangelegd die nog bestaat onder den naam van *kerkdijksken* van Leende; een andere weg, bekend onder den naam van *Fransche baan,* leidde insgelijks derwaarts. Het lijdt geen twijfel of de Katholieken van sommige nabij gelegene buurten der gemeenten Budel, Maarheeze en Zoerendonk bezochten in den geuzentijd eveneens de Leender heikapel.

Ongeveer terzelfdertijd richtten de katholieke inwoners van Valkenswaard aan de overzijde der grenzen hunne noodkapel op. Zij kozen daartoe de plaats, waar de rivier de Tongreep het toenmalige grondgebied van Luik verliet op de uiterste grenzen van het dorp Achel. Dit was de voorbestemde plaats waar eenmaal de Achelsche kluis zou oprijzen, waar achtereenvolgens naar Sint-Augustinus- en Sint-Benedictusregel vrome dienaren Gods zouden leven.

De Katholieken van het naburige Schaft, welke gemeente tot het jaar 1690 onder het kerkelijk gebied van den pastoor van Valkenswaard behoorde, waren tegelijk met de onderhoorigen der moederkerk gedwongen in het bidhuis aan de Tongreep hunne christelijke plichten te komen vervullen. De Roomschen, alhoewel zij nog lang de knevelarijen der andersgezinden te verduren hadden, herkregen langzamerhand eenige rechten, en waren niet meer genoodzaakt tot vervulling hunner godsdienstplichten naar vreemden bodem te gaan. Ook onze Valkenswaardsche en Leendsche godsdienstgenoo-

ten verlieten, toen de geuzerij begon te bedaren, de Achelsche kapel die gedurende dertig jaren getuige was geweest van hunne getrouwheid aan den voorvaderlijken godsdienst.

De Leendenaren verplaatsten omtrent het jaar 1681 hunne heikerk naar het dorp, en maakten daar gebruik van tot den 23 September 1798, wanneer zij het geluk hadden voor de eerste maal weder den goddelijken dienst in hunne vorige parochiekerk te mogen bijwonen.

III. Augustijner-Eremijten te Achel.

Wellicht zouden de geloovigen van Valkenswaard hun bidhuis aan de Tongreep evenals die van Leende naar het dorp hebben verplaatst, indien hun de gelegenheid niet was aangeboden geweest om het af te staan tot een ander godsdienstig doeleinde. Zij schonken het namelijk aan eenen godvruchtigen jongeling van Valkenswaard, Entersch genaamd, die er met eenige vrome gezellen eene geestelijke gemeente vestigde, en de Valkenswaarders bouwden zich omtrent het jaar 1684 in hun dorp eene schuurkerk. Entersch en zijne makkers legden te Achel het begin aan eener zoogezegde kluis die tot den inval der Franschen, in grooten bloei geweest is en welker bewoners die schrale plaats in eene vruchtbare landstreek herschapen hebben. De prins-bisschop van Luik schonk hun in den aanvang zeven bunder heide, en Josef Clemens van Beieren gaf zijne goedkeuring aan de standregels der Achelsche Congregatie van den H. Jozef, den 28 November 1696. « Dit huis, zegt de schrijver van *Les délices du païs* » *de Liége*, legt al den ijver eener nieuwe gemeente aan den dag ; » pas in 1685 gesticht, kon het als een waar toonbeeld van het kloos- » terleven worden voorgesteld. De eerste prior was P. van Eynatten » (lees : Petrus Wynants), geboren te Eindhoven ; hij was 't, die » het ondernam dezen grond te ontginnen, en voor de stichting de » goedkeuring verwierf van den luikschen prins-bisschop (1). »

In het Achelsch doodenregister leest men « *A° 1693 die 15ª* » *Octobris obiit in eremitagio frater Petrus Wynants ex Eindhoven fun-* » *dator et superior ejusdem eremitagii.*

Ofschoon Petrus Wynants de eerste prior was, de eer der grond-

(1) *Les délices du païs de Liége*, IV, p. 195. De schrijver noemt verkeerdelijk den eersten prior P. van Eynatten.

legging of stichting, komt toch hem niet toe, maar wel Entersch, die het eerst er zich vestigde. Entersch en de deugdzame jongelingen, die zich bij hem vervoegden, besloten met elkander in gemeenschap te leven, den regel van den H. Augustinus aan te nemen, en zich volgens dien te wijden aan de oefeningen van godsvrucht en aan den handenarbeid. Alzoo onstond op deze plaats de gemeente der Augustijner-eremijten die sindsdien den naam van Achelsche kluis heeft gedragen. Van de vele verschillige congregatiën der Augustijnerorde kwam die, welke genoemd wordt der hervorming van Sicilië, 't best overeen met de levenswijze door de Achelsche kluizenaars gevolgd.

Deze congregatie, ook bekend onder den naam van Congregatie van Centorbi, was in 1585 door Pater Andreas del Guasto gesticht. De eremijten dezer Congregatie onderscheidden zich door de nauwkeurige onderhouding hunner regelen en door eene strenge levenswijze; voortdurend ingetogen en stilzwijgend, onderhielden zij vele vastendagen; vaste inkomsten genoten zij niet, noch leefden van aalmoezen, maar voorzagen door den arbeid in hun levensonderhoud, en legden zich bijzonder toe op den akkerbouw. De door Entersch en zijne gezellen te Achel opgerichte kloostergemeente bestond niet, gelijk sommige andere, b. v. die van Hasselt, uit geestelijken en leeken maar alleenlijk uit leekebroeders, die tot geestelijken bestuurder eenen wereldlijken priester hadden, rector genaamd; een hunner was prior der gemeente. In het doodenregister van Neerpelt leest men dat Entersch de eerste eremijt der Achelsche kluis in dat dorp, waarschijnlijk schielijk, overleden is; hij droeg den kloosternaam van broeder Franciscus : « *Frater Franciscus* » *primus eremita Achelensis obiit a° 1722 die 14ª februarii in Neerpelt* » *sepultus in Achel.*

IV. Ontwikkeling der Kluis.

Ziehier hoe de reeds gemelde schrijver der *Délices du pays de Liége,* de levenswijze der eerste Achelsche eremijten schetst :

« In dit huis, zegt hij, ziet men al den ijver eener nieuwe inrich- » ting; het mag als een waar toonbeeld van het kloosterlijk leven » aangewezen worden. Dertien broeders eremijten, die het bewonen onder het geestelijk bestuur van eenen wereldlijken priester, onder-

» houden er stiptelijk de beloften, die hen tot den arbeid en tot een
» voortdurend stilzwijgen verbinden. Verplicht tot het gebed en de
» meditatie, kennen zij geene andere uitspanning; niets overtolligs
» vergunnen zij zich aan tafel, noch eenige verpozing in den arbeid;
» niet het minste willen zij aanvaarden bij wijze van aalmoes of
» van geschenk; al wat zij bezitten, is door hunnen arbeid gewon-
» nen; ook dragen zij volgaarne evenals andere menschen het
» hunne bij tot bestrijding der lasten van den Staat; kortom, van
» het kloosterlijk leven hebben zij slechts de eenvoudigheid der
» kleeding, de versterving, de geregeldheid van zeden, de gemeen-
» schap van goederen en de gehoorzaamheid aan hunnen overste.
» Hier vindt men het afbeeldsel van een welgeregeld gezin, brave
» broeders, brave burgers, die zich hoofdzakelijk onderscheiden
» door de vlijtigheid en de nauwkeurige vervulling hunner plichten.

» Het is schier niet te gelooven hoezeer zulke levenswijze tot
» hun tijdelijken voorspoed heeft bijgedragen. Zich onthoudend van
» het overtollige, vonden zij den overvloed, en zoo werden hun de
» noodige middelen verschaft om in min dan 60 jaren eene wilde
» en ondankbare woestenij in een vruchtbaar en aangenaam ver-
» blijf te herschapen.

» Het klooster ligt op de uiterste grens van het uitgestrekt dorp
» Achel en schijnt daaraan verbonden door het houtgewas dat zich
» omtrent eene mijl ver uitstrekt. Het aanliggend goed bestaat deels
» uit moergrond, deels uit lossen en onvruchtbaren zandgrond, dien
» men niet heeft kunnen vruchtbaar maken dan met de aarde op te
» hoogen. Onder hunne handen heeft deze streek een geheel ander
» aanzien verkregen. Men bereikt het thans langs fraaie lanen van
» hoogopgaande boomen, lijnrecht geplant. De voornaamste ingang
» ziet naar het oosten en brengt u op eene voorplein waar alles
» van den bedrijvigen en spaarzamen geest der broeders getuigt.
» Aan de rechterzijde ziet men de kerk waartegen de slaapvertrek-
» ken zijn aangebouwd, klein en eenvoudig en zonder ander sieraad
» dan een vierkant tuintje om hetwelk zij gebouwd zijn. De kerk
» is eene tamelijk fraaie, gewelfde kapel zonder kolommen; een
» groot doxaal beslaat er omtrent het derde gedeelte van en dient
» tot koor aan de broeders, die er een orgel hebben. De voorzijde van
» dit doxaal prijkt met fijn gebeeldhouwd traliewerk. Het altaar

» is van Corintische orde, kunstig gebeeldhouwd en keurig versierd. » De kloostervertrekken en de kerk zijn met tuinen omringd die » door slooten worden afgedeeld. Daarin bewondert men niet minder » de uitgestrektheid en de vruchtbaarheid dan den aanleg en de be- » bouwing; in eene omslotene plaats treft men een pavillioen aan » waarbinnen al de benoodigdheden eener wasbleekerij; want deze » is eene der voornaamste bronnen van hun bestaan. Niet ver van » daar staat een ander gebouw bestemd tot het onderwijs der jeugd. » Zij geven niet alleen aan kinderen der omstreek opvoeding en » onderricht maar ook aan anderen die meer bijzonder aan de zorg » der eremijten zijn toevertrouwd. Buiten de gebouwen en de » tuinen die een gedeelte van den ontgonnen grond beslaan, hebben » deze kloosterlingen nog eene niet onaanzienlijke uitgestrektheid » gronds in goeden staat weten te brengen tot bouw- en weiland. » Het gansch goed is met grachten, met gesnoeide heggen en met » verscheidene hooge lanen omgeven. »

De broeders hadden zich meer dan eene halve eeuw met het planken kerkje van Entersch moeten bedienen, want de kerk die heden nog bestaat werd eerst gebouwd in 1736; op 29 Juni 1740 werd daarin het H. Vormsel toegediend aan de kinderen van Achel en van de omstreek door den Luikschen wijbisschop Mgr Jacquet. Den 8 April 1741 verklaarden al de broeders voor den eerw. heer Nivar, pastoor van Achel, hunne toetreding tot de pauselijke bulle *Unigenitus* tegen de Jansenisten. De broeders hielden zich ook bezig met de verzorging van krankzinnigen. Voor weinige jaren zag men nog ten westen van den muur des doxaals het met ijzeren stangen voorziene venstertje waarachter de zinneloozen in de kerk hunne plaats hadden. Het laatste werk der eremijten was het optrekken der huizing met de aanhoorige stalling, de groote schuur, den schaapstal en ander timmerwerk onder Leende. Deze gebouwen werden in 1790 aan de rechter- en linkerzijde der oosterdreef opgericht. De zoogenaamde Leenderhoef, thans bewoond door Bartel Schuermans, is er nog van overgebleven; de schuur aan de overzijde is afgebroken. « De Achelsche kluis, zegt Coppens, is tot den » inval der Franschen in grooten bloei geweest en heeft deze plaats » in eene welvarende landstreek herschapen. » — « De hermitage » van Achel, zegt Van der Aa, was reeds tot eenen grooten staat

» van welvaren gekomen en door haar was eene woeste wildernis » in eene welbebouwde landstreek veranderd toen op het laatst » der vorige eeuw de fransche omwenteling die instelling vernietigd » heeft. » — « Kanunnik Heylen van Tongerloo geeft geen minderen lof aan de Achelsche Eremijten. « Deze, zegt hij, hebben » binnen het verloop van eene eeuw door hunne werkzaamheid en » bouwkunde zoovele slechte gronden tot vruchtbare akkers gebracht dat het wonderlijk is om zien en dat men na verloop van » weinige eeuwen (indien hunne onderneming zoo gelukkig blijft » voortgaan) eene vruchtbare vlek, dorp of buurt zal mogen aan» schouwen daar zich voorleden eeuw niets dan distels en doornen, » heide en zand bevond (1). Elders zegde dezelfde geleerde schrijver : « Er zijn twaalf broeders, heel ordelijk naar hunnen regel » levend, handenarbeid verrichtend en de heide tot vruchtbaarheid » brengend. Zij gebruiken daartoe twee paarden, vier ossen en der» tien dienstknechten. Reeds hebben zij ongeveer honderd bunder » vruchtbaar gemaakt. Van den heer van Heeze, een protestant, » hebben zij 22 bunder onder Hollandsch gebied gekregen, die zij » nu in bosschen veranderen. Poelen en moerassen worden zooveel » mogelijk tot droog land of tot vijvers gemaakt (2). »

V. Afschaffing der Kluis.

Het uur der beproeving is geslagen, de Achelsche kluis gaat de prooi der omwenteling worden. Bij het naderen van 't orkaan hadden de broeders de wijk genomen naar de Leenderhoeve. Daar hebben zij eenigen tijd vertoefd en hunne kloosteroefeningen zoo goed mogelijk gevolgd. Honderd vijftig jaren vroeger moesten de Noordergrensbewoners om mis te hooren zich naar de Belgische bidplaatsen begeven; nu was het de beurt der zuidergrensbewoners ter vervulling hunner christelijke plichten naar de overzijde der grenzen te trekken. Het Staatsbestuur stond voorloopig, voor de som van 125 frs, het vruchtgebruik der kluis aan den heer de Leonaerdts

(1) *Verhandeling over de Kempen.* Uitgave van Turnhout, bl. 15.

(2) *Analecta. — Reduxerunt jam circiter 100 bonnaria, acceperunt a Dno de Henes (lees Heeze) acatholico 22 bonoria sub ditione Holl.* Onnauwkeurjg vertaalt Schutjes *(Geschiedenis van het bisdom 's-Hertogenbosch,* III, bl. 56) : Ongeveer honderd bunders, van den heer van Heeze gekocht, zijn tot cultuur bestemd, hiervan liggen er 22 op Hollandsch gebied, enz.

van Achel af. De roerende goederen en kerksieraden hadden de eremijten reeds voor de onteigening of weggevoerd, of verkocht, of in trouwe handen ter bewaring gesteld. De communiebank ging in 1795 naar Nunen; het eiken altaar is naar Schijndel overgebracht, de schoon gebeeldhouwde tuin des doxaals naar Rosmalen, het orgel ook naar Holland (Gorcum of Woercom?); het klokkentoestel met de klok naar Meerveldhoven; de Trappisten hebben later de klok, een O.-L.-V.-beeld en andere voorwerpen der eremijten teruggekregen. De staatkundige gezichteinder verduisterde meer en meer. De broeders voorzagen dat de onteigening der kluis zou opgevolgd worden door den publieken verkoop en dat zij genoodzaakt zouden worden hunne vereeniging te ontbinden. Vreezende dat hun vroeg of laat ook het Hollandsch gedeelte van het kloostergoed zou ontroofd worden, besloten zij dat te verkoopen en verder hun toekomstig lot in de handen der Voorzienigheid over te geven. Den 3n Februari 1798 verkochten zij voor de som van 6000 Nederlandsche gulden hunne hoef met al de bijbouwen, aanliggende gronden, bosschen, enz., onder Leende, daarbij begrepen den *Stroopert*, onder Valkenswaard, en het hutje dat er bij stond. De heer Jan Diederik van Tuyl van Serooskerken, grondheer van Heeze, Leende en Zes-gehuchten, wiens eigendom aan de goederen der broeders grensde, werd eigenaar van dat gedeelte der bezittingen. Het was ook van de heeren van Heeze en Leende dat, gelijk wij zegden naar Heylen, de broeders de gronden onder Leende vroeger hadden verkregen. Weinige maanden later verdween met de aankondiging van de openbare veiling der kluis alle hoop op eene mogelijke herroeping van het besluit der afschaffing. Den 13 prairial jaar VI begon de veiling bij opbod, en den 16 daaropvolgend werd de koop aan den meestbiedende toegewezen. De kluis met de daarbij onder België behoorende gebouwen, tuinen, lanen, bouw- en weilanden gingen als nationaal domeingoed over in vollen eigendom aan den baron van Tuyl van Serooskerken, denzelfden die reeds het Hollandsch gedeelte van der eremijten goederen gekocht had. De akte van dezen verkoop werd te Maastricht geregistreerd den 25 Messidor jaar VI. Dit gedeelte der goederen kostte den baron 450,000 frs, zegge vier honderd vijftig duizend frs. Men denke toch niet dat er zooveel voor betaald werd, want waarschijnlijk

geschiedde de betaling in *assignaten* of republikeinsch munt-papier dat men ver beneden de waarde kon bekomen. Volgens dezer waarde herleid kan men de koopsom rond de 10,000 frank schatten. De Achelsche kluizenaars die zooveel nuts aan de maatschappij hadden bewezen, die zelfs hare verworpenste leden met zooveel liefdadigheid hadden opgenomen en verzorgd, waren nu voor immer van hun wettig eigendom berooid, en gedwongen in de wereld te gaan rondzwerven. Voor de omwenteling bestond de eremijtengemeente uit de volgende personen : Jozef Versluisen, Basilius van Rekum, Pieter Brouwers, Pachomius Vromen, Augustinus Van der Putten, Petrus Smits, Jacobus Gillis, Bernardus Bol, Marten Vanhoven, Jan-Baptist Verbaenen, Willem Grys, Gerardus Kessen, Lambertus Pipers.

Sommige broeders keerden naar hunne familie terug, eenige bleven bij de pachters, door den nieuwen eigenaar in de kluis gevestigd, andere werden liefderijk hier en daar in de buurt opgenomen of in eenige bediening gesteld. In 1805 hielden nog vier eremijten hun verblijf op Beverbeek; broeder Paulus, de orgelist der kluis, is onderwijzer geworden te Hamont; broeder Paulus, de wasbleeker, is de laatste op de kluis gebleven en te Achel begraven ; broeder Peer van Neerpelt heeft nog langen tijd met de pachters in betrekking gestaan; broeder Benedictus was een bekwaam schrijnwerker ; de laatste prior was broeder Joseph.

VI. Secularisatie der Kluis
of Pachterstijd.

Stippen wij terloops een feit aan dat, alhoewel weinig bekend, nochtans op de stellige verzekering steunt van aanzienlijke en geloofwaardige personen; wij bedoelen het tijdelijk verblijf van den jongen hertog van Chartres in de Achelsche kluis. Het feit moet plaats gehad hebben op het einde der 18de eeuw, in den middeltijd verloopen tusschen de onteigening van de kluis en den openbaren verkoop, toen namelijk de Achelsche kasteelheer de Leonaerdts het goed in vruchtgebruik had. Generaal Dumouriez was met den jongen hertog van Chartres tot de tegenpartij (de Bourbons) overgegaan. Op dit gerucht werd de vader van den prins, de hertog van

Orléans, Philippe-Egalité, door Robespierre naar Parijs ontboden en moest aldaar de doodstraf ondergaan. Dumouriez nam de wijk naar Franken in Duitschland en vluchtte verder van de eene plaats naar de andere. De jonge hertog, na eerst in Vlaanderen geweken te zijn, kwam aan de andere zijde van België eene schuilplaats zoeken, en vertoefde hier en daar in onze streken; eindelijk heeft de heer de Leonaerdts hem de verlatene kluis aangewezen, alwaar de jonge prins eenigen tijd zijn verblijf heeft gehouden. — Het kind was in 1773 geboren, werd later Hertog van Orléans en besteeg in 1830 den troon van Frankrijk onder den naam van *Louis Philippe;* in 1848 moest hij zich in ballingschap begeven, en de grootvader van onzen koning Leopold II overleed in 1850.

In 1814 wendde de abt Dom Pierre van den Olijfberg bij de eigenaars van Tuyl de Serooskerken pogingen aan om het eremijtengoed te bekomen, maar die familie wilde volstrekt geen afstand doen van het recht op jacht en visscherij, hetgeen de onderneming deed mislukken. Ook reguliere kanunniken van den H. Norbertus die toen te Rekheim verbleven, toonden zich geneigd het goed te koopen. De nieuwe eigenaar der kluis had er pachters geplaatst die hun persoonlijk belang stelden boven den eerbied dien men aan gewijde plaatsen verschuldigd is. De noorder- en oostervleugel der reguliere gebouwen, alwaar de met ijzeren vensterramen voorziene vertrekken waren, waarin de zinneloozen zich ophielden, de brouwerij met al de ketels, de schoollokalen werden afgebroken en tot geld gemaakt, al de vensterruiten der kerk werden ingesmeten, de opschriften der grafsteenen afgebeiteld. De pachters waren tevens landbouwers en kroeghouders; er was altijd een drukke toeloop van tolbeambten, grensbewakers, smokkelaars, enz. Eerlang was het klooster geheel ontredderd, langzamerhand verdwenen alle sporen der vroegere godsvrucht, het land begon allengskens te verwilderen, bosschen en dreven werden uitgeroeid, de waterlozingen veronachtzaamd. Tot dusverre weigerde de familie van Tuyl volstandig het recht van jacht en visscherij met het goed te verkoopen. Slechts na herhaald aandringen gelukte men er eindelijk in, hen te bewegen zich niet langer dat recht te willen voorbehouden, en in 1845 kon de abt der Trappisten van Westmalle het goed voor zijne Meerselsche kolonie aanschaffen. De toestand was

ellendig, de kloostermuren waren gedeeltelijk omgeworpen of bouwvallig, de reguliere plaatsen in stallen en schuren veranderd, de landerijen in wildernissen verkeerd. De geheele bezitting der kluis besloeg eene oppervlakte van 24 hectaren onder Achel, 46 hect. onder Leende, 25 aren onder Hamont. Na onderhandelingen met de eigenares, barones douairière van Tuyl van Serooskerken, die haar verblijf had op het kasteel te Heeze, werd den 9 April 1845 het geheele goed, met inbegrip van 25 bunder heidegrond van de barones onder Leende, te samen eene uitgestrektheid hebbende van 96 hectaren, voor de som van 20250 guldens op de Trappisten overgedragen, vrij van jacht, visscherij en alle andere lasten of dienstbaarheden.

Bij het ochtendlicht van den 19n Maart 1846 zegden 26 Trappisten vaarwel aan het oud verblijf der Capucienen te Meersel, voerden met zich de stoffelijke overblijfsels van drie te Meersel in den Heer ontslapene medebroeders en togen langs Merxplas, Arendonk, Postel en Lommel naar Achel, waar zij hun nieuw verblijf betrokken onder het blijmoedig aanheffen van het *Lætatus sum in his...* op S. Benedictusdag, 21 Maart 1846. — Den 21 Maart 1098 werd in de wildernis van Citeaux in Bourgogne het eerste huis der orde van dien naam gesticht, 748 jaren later vestigde zich eene harer kleindochters op de uiterste grenzen der gemeente Achel.

X.

O.-L.-V. van den Heiligen Eik

te Oirschot (Noord-Brabant.)

Op een eenzame plaats in de heide onder Oirschot werd in de vijftiende eeuw, op geringen afstand van het riviertje de Beerze, een beeld van de H. Maagd gevonden. Wichmans in zijne *Brabantia Mariana* (cap. XXXIV, p. 420) verhaalt daaromtrent, op gezag van den pastoor Vladeracus (1), in hoofdzaak het volgende :

« Men zegt dat twee koeherders voor ongeveer twee eeuwen een kleine afbeelding der H. Maagd vonden en die, op een steenworp van het riviertje, aan eenen eik vasthechtten, waarnaast later een kapel is gebouwd. De overlevering verhaalt dat de bewoners van Beers, een dorp niet ver van die plaats gelegen, het beeldje wegnamen, maar dat dit daags daarna in den vroegen morgen weer aan den eik gevonden werd. Dit gaf aanleiding dat de bewoners van Oirschot de plaats als eene door de H. Maagd bevoorrechte stede beschouwden, vooral toen bij eene bedevaart verschillende personen van de koorts bevrijd werden. »

Voorgaande regelen zijn ontleend aan het fraaie boek : *Maria's heiligdommen in Nederland en België,* voor eenige jaren opgesteld met medewerking van verscheidene geleerden, en uitgegeven door de maatschappij : *De katholieke Illustratie,* in welk boek men de verdere geschiedenis van het wonderdadig beeld kan lezen (2). Wij willen hier eenige woorden voegen bij hetgeen er verhaald wordt omtrent de wegvoering van het beeld door de inwoners van Beers.

Het feit moge waar zijn ; het is echter te vermoeden dat zij te goeder trouw handelden en met de overtuiging dat hun eenig

(1) Petrus Christoph. Vladeracken, pastoor sinds 1604, gestorven in 1618.

(2) *Maria's heiligdommen*, blz. 178 ; zie ook SCHUTJES, V, blz. 371.

recht toekwam op het beeld, vermits, naar hunne meening, de plaats « den heylighen eyck » onder hunne gemeente gelegen was. Eenigszins twijfelachtig schrijven wij : het feit moge waar zijn. 't Is niet onmogelijk dat de mondelinge overlevering, volgens welke Vladeracken schreef : « Men zegt *(fertur)* dat het beeld door de Beerzenaren werd weggenomen », de rollen heeft verwisseld en aan de inwoners van Beers toegedicht wat door die van Oirschot werd gedaan. De onderstelling berust op navolgend stuk, dat wij naar het oorspronkelijke afschrijven, en waarbij de schepenen van Beers en de kerkmeesters van Oostelbeers bij den prelaat van Tongerloo, wien het begevingsrecht van Oostelbeers toebehoorde, eene klacht indienen en diens bescherming inroepen, juist omdat de ingezetenen van Oirschot het beeld van hunnen « art (grond) en unter prochien van Oestelberse » hadden weggehaald en naar hunne kerk overgebracht. De brief gedagteekend van Maria Magdalena's vooravond 1518, is bevestigd door den secretaris, die in de plaats van zijnen naam, er zijn merk, bestaande in moeilijk te beschrijven pennetrekken, onderstelde.

Cont ende kenlick sy allen ende enen ieghelyken die dese letteren van certificatien sellen sien ofte horen lesen, dat wy Willem Vos, Jan Van Hoef, Jan Bogarts, Jan Jans Cortten soen, Henrick Dirck Gherartss., Art Dirck Scoemekerss. ende Dielis Hermans. van de Borgelen als scepenen der dingbancken van Berse, Philippus Jan Gherart Scosserss, als Kerckmeester der kercken van Oestelberse, Jan Willemss. vander Vloet als vorster der dijngbancken van Berse Certificeren voer die gherechte waerheyt dat wy allen voergenoemde personen houden dat alsulcken twist ende gheschille als opgestaen ende gheresen is geweest tusschen dien van Oerschot ende Berse als vander plaetsen gheheyten den heyligen eyck, ende die van Oerschot comen sijn ende hebben genomen dat beeldeken van onser Liever Vrouwen ende hebbent ghedragen inde prochie collegiael kercke Sinte Peters tot Oerschot sonder consent van allen den naghebueren van Berse, ende die van Oerschot egheen rechte, actie ofte toeseggen en hebben om hen enige beeld van onsen art (grond) ende unter prochien van Oestelberse te halen, welcke prochie u mijn lieve, eerwerdige, geminde heer ende abt van Tongerloe toe behoert ende wy nagebueren van Berse egheen macht en hebben tegen dien van Oerschot enighe rechten aen te nemen, want sy ons overmenicht sijn ten sy met bystant ende hulpe van u, mijn lieve, geminde heer, ende ghy dat aen neempt soe schryven wy aen u, eer-

werdige heer, ernstelick begherende ende oetmoedelick biddende om allet tghene dat wy allen in toecomende tiden u, lieve heer, wederom doen mogen, dat ghy doch den heren van Oerschot ontbieden ende met uwen behoerlyken brieven bedwinget dat sy dat beeldeken wederom doen comen ter plaetsen daer sijt ghehaelt hebben, wy willen u allen bystant doen also varre alst in onse macht is, want wy allen voer die gerechte waerheyt houden ende wijt bybringen willen met brieven ende nader andere poscessien dat onder onsen bedryve ende arnt gelegen is, ende stonden daer enige huysen dat die tot Oestelbers prochie sonden ende anders nergens, van welker prochien ghy eerwerdige heer principael persoen sijt, hier inne doet mijn lieve heer ghelijck wy allen in u betrouwen. In kennisse der waerheyt soe hebbe ick Jacop Janss. van den Haemsvoert als secretaris der bancken van Berse, Bladel, mijn hanteken hier onder ghetekent a° xv^c ende achtien *in profesto Marie Magdalene.*

FR. WALTMAN VAN SPILBEECK.

Dagverdeeling.

Bij het einde van « Die alder excellenste Cronyke van Brabant — Gheprent Thantwerpen bi mi Jan van Doesborch Int Jaer M. V. C. XVIIJ » leest men :

EEN SALIGHE LEERINGHE.

Vijf uren suldi inden dach God eeren
Seven uren suldi u werck hanteren
Seven uren muechdy slapen
Twee uren muechdy locht rapen
Drie uren muechdy eeten
Aldus doende suldy den tijt vergheten.

De Heerlijkheden van het Land van Mechelen.

Norderwijck en zijne heeren.

(*Vervolg van bladz. 132.*)

De bewuste *joncker van Lyere* is, meenen wij, niemand anders dan onze Jan, heer van Berchem, Norderwijck, enz., die zelfs het geld zou bezorgd hebben om de misdaad van zijn jongeren broeder te doen vergeven en zekere som ontleend had aan Hector van Kets. Men zal inderdaad zien dat een Hendrik van Kets eene halve eeuw later een cijns in rogge op Norderwijck bezat (1). Die rente had, dunkt ons, haren oorsprong in het geval dat wij, naar oorkonden van dien tijd, zoo getrouw mogelijk hebben verhaald.

*
* *

Walter van Lier, heer van Norderwijck, overleed vóór zijne moeder, Ida van Berchem, die hem echter hetzelfde jaar in 't graf is gevolgd. Hij was dus geen heer van Berchem (2). Jan, zijn zoon, kwam, als erfgenaam der grootmoeder, den 17ⁿ Juli in 't bezit van die heerlijkheid en van 't kasteel van Ranst. Ten onrechte zegt BUTKENS derhalve dat Ida in 1411 zou gestorven zijn.

Jan, wiens voogden waren Jan van Berchem en Walter van Wynghe (3), erfde insgelijks zijns vaders goederen, te weten Nor-

(1) In een schepenakt van 1473 komt een Hendrik van Keets als eigenaar te Norderwijck voor.

(2) Zie *Ghetuygenisse geschiedt voor die weth van Santhoven, raeckende het maegschap van Berchem, van Ranst ende van Lyere; anno 1466, 6ᵉ dach in April*, door ons meegedeeld in 't *Kempisch Museum*, I, 353-356.

(3) Ibidem.

derwijck, het kasteel *Ter-Loe* en de heerlijke rechten te Vorsselaer en Beersse (1). Den 15ⁿ November 1415 hing de *dominus de Norderwyck* zijn zegel aan het tractaat van Brabant met Limburg (2).

Hij trad in den echt met Margareta Blondel, die in een akt van 1462 als weduwe voorkomt (3). Den 6ⁿ October 1428 werd hij, bij aankoop van Philips Blondel, zijnen zwager, in 't bezit gesteld van eene rente van 10 pond, Leuvensche munt, op den moutmolen van Brussel. Hij *(Jan van Lyere, heer van Norderwyck, zoon des ridders Wouter)* had met Jan, heer van Wesemael, over twee manschappen te Kessel een proces dat den 20ⁿ Juli 1447 door het leenhof werd beslist (4). Den 28ⁿ December 1451 verkocht hij, in tegenwoordigheid zijner laten, aan Claus, Lysbeth, Margareta en Willemina, kinderen van wijlen Matheus van den Perre, bijgenaamd *in de Bijle*, en van Catharina van Bruecele, een cijns van 53 schellingen groten Brabants op het goed *Nuwenhove*, achter 't kasteel van Zevenbergen te Ranst, welk goed te dien tijde toebehoorde aan de dochter van *heer Dierick van der Merweije.* Den 19ⁿ April daarop volgende, stond hij, ten overstaan der schepe-

---

(1) *Cour féodale de Brabant*, reg. nr 25, bl. 295 en 372.

(2) MIRAEUS, *Notitia ecclesiar. Belg.*, nr 688.

(3) BUTKENS, GAILLIARD, *Bruges et le Franc*, III, 434, heet haar *Isabeau* en zegt dat zij dochter was van Willem, heer van Boulinois, Grevelingen, enz., ridder, seneschalk van Boulonais, kamerheer van Antoine de Bourgogne, en van Isabelle de Cambronne, vrouw van Argoules. Het familiewapen van Blondel is : in rood een zilveren, goud gebekte en gepoote adelaar. (Zie het Hs. van Halmale en het grafschrift van Hector van Lier.) Volgens de rekeningen der rentmeesters van Antwerpen, Lier en Herenthals (o. a. over 1418), genoot die Willem Blondel, *rait ende camerlinc* van den hertog, een pensioen van 25 *nobelen*, dat de souverein hem wegens zijne goede diensten aan wijlen hertog Antonie bewezen, had verleend.

(4) *Cour féod. de Brab*t, reg. nr 396, bl. 132 v°, en nr 273, bl. 19. Hij schijnt dezelfde persoon te wezen als de *Jan van Lier* die, uit kracht van zijn huwelijkscontract, van Jan van Nymegen eene rente van 15 lb. Leuvensche munt ontving, welke te voren werd genoten door *Aerndt* de Cock, ridder, en welke de hertog ten bate van ridder Hendrik de Cock had bepaald *(Ch. des Comptes*, reg. n. 456). Maar wij denken niet dat hij dezelfde was als *Jan van Lyer tot Vilvoerden, soen wilen Wouters van Lyer*, die in 1426 zes *dachwant lands biden Percke tot Vilvorden* verhief, *ende bi moet levren bedden in 's hertogen cameren* (in 't kasteel van Vilvoorden, waarschijnlijk) *geestimeert, alsoo de voirs. Jan die werde dair af op sinen eet nam, op IIJ cronen vrancryx* (*Cour féodale de Brabant*, reg. n. 396, bl. 132 v°).

nen van Antwerpen, eene rente van 20 schellingen op 't zelfde goed aan de kerkmeesters van Oelegem af (1).

Hij stierf vóór den 18n October 1455, achterlatende, naar ons weten, negen kinderen wier volgorde onzeker is:

I. Willem van Lyere, (2) ridder, die den 18n October 1455, *bij doode Jans sijns vaders Wouterszoen*, de kasteelen van Ranst en *Ter-Loe* mitsgaders 15 bunder onderland en weiden te Lier verhief, doch Ter-Loe nog denzelfden dag aan zijnen broeder Hector afstond. 's Anderendaags werd hij gesteld in 't bezit van *'t dorp ende herlicheyt van Noorderwyc by Herentals*, met alle toevoegsels en aanhoorigheden, *alsoo verre de voirs. wylen Jan van Lyere dat te leene hielt van mynen here van Egmonde, als here syns lands van Mechelen*. Omtrent denzelfden tijd verhief hij de heerlijkheid te Vorsselaar en Beersse, welke hij met Walter, Antonius en Hector, zijne broeders, aan Hendrik van Immerseel verkocht (verheffing 3 Sept. 1468). Nochtans werd Norderwijck bij de deeling der goederen van wijlen Jan van Lier, aan zijnen zoon Walter toegekend. Den 14n October 1510, ontving Willem, na den dood van Barbara *Coelgenssoen*, echtgenoote zijns broeders Antonius, eene rente op den riddertol te Antwerpen.

In 1475 was hij buitenburgemeester van de stad Antwerpen (3).

Hij was getrouwd met Odilia van Doirne, bijgenaamd *Sombeke*, dochter van Jan, ridder, wiens familiewapen was: in zilver drie roode kepers. Ze overleed den 24n Maart 1493; haar man overleefde haar tot den 19n Augustus 1499 (4).

Zij lieten eenen zoon achter, Jan genaamd, die den 4n October 1499 't kasteel van Ranst verhief. Hij kocht, in 1505, van den Spaanschen koning de hooge heerlijkheid van Ranst en Millegem, en werd er den 14n Augustus van dat jaar mede

(1) In die twee oorkonden heet Jan heer van Norderwijck en Berchem. In de eerste wordt hij ook genoemd *zoon van ridder Walter (Handschrift van Halmale)*.

(2) Volgens Butkens was Hector de oudste en Willem de tweede zoon; doch uit de akten van verheffing blijkt Willem inderdaad de oudste te zijn. Een andere Willem van Lyere, vóór 31 Mei 1469 gestorven, liet een zoon na, Walter geheeten, die met Geertrui Bacx getrouwd was; 24 jaar oud, verhief hij dien dag eene rente, welke hij van Laureys Bacx had gekocht. (*Cour féodale de Brabant*, reg. n. 343, bl. 88).

(3) *Cour féodale de Brabant*, reg. n. 25, bl. 9 v°, 97, 295 en 372; reg. 341, bl. 211. *Antwerpsch Archievenblad* XIV, 196.

(4) Volgens een oud *memoriale* der familie van Lier (*Hs. van Halmale*).

beleend. Den 14^n^ Juli 1516, deed hij, bij den dood van Jan, zoon van *heer Hector van Lyere*, zoo voor zich als voor Johanna van Lyere, heer Walters dochter, de verheffing van eenen cijns van 10 schell. tournoois en 2 1/2 kapuinen op zekere goederen te Casterlé, en van 21 1/2 bunder lands onder dat dorp (1). Den 29^n^ Dec. 1516, trof hij met Jacques van Bensrode, heer van Rongnac, aangaande de vaderlijke nalatenschap van wijlen Margareta Blondel, echtgenoote van François *van Criekengy*, heer van Dorier, maarschalk van 't Boulogneesche, eene overeenkomst. Over die nalatenschap was een proces hangende voor 't Châtelet, te Parijs (2). In April 1518, droeg *Jan van Lyere, heere Willemsz., heere van Ranst*, aan Dirk le Begge, ridder, 't vruchtgebruik van 't kasteel van Ranst over, hetwelk hij zich in 't huwelijkscontract van dezen had voorbehouden (3). In 1523, na 't overlijden van zijnen neef Jan, Waltersz., betwistte hij aan Johanna, Jans dochter, 't bezit van Ter-Loe, doch vruchteloos.

Jan's natuurlijke zoon, Claes van Liere, verhief den 19^n^ December 1530, voor hem de 15 bunder lands onder Lier (4).

Jan van Lier, dien wij meermaals onder de leenmannen van het Hertogdom ontmoeten, verwisselde het tijdelijke met het eeuwige den 29^n^ September 1533, om 3 ure namiddag (5). Slechts één wettig kind liet hij achter, namelijk :

Odilia († 29 October 1537), die met ridder Dirk le Begge, haar gemaal, den 14^n^ April 1518, 't kasteel en de heerlijkheid van Ranst verhief. Dirk, sedert 17 Juni 1477 ontvanger van de domeinen in 't kwartier van Leuven, was zoon van Boudewijn, heer van Montegast. Na den dood van Lancelot, zijnen broeder,

(1) *Cour féod. de Brab.*, reg. n. 348, bl. 78; n. 25, bl. 99; n. 350, bl. 194.

(2) Hs. van Halmale.

(3) Dit kasteel was belast met eene erfrente ten voordeele van Bernard Estor, heer van Bygaerden, zoon van Hendrik en Johanna van der Spout. Willem stond Ranst af uit kracht van een vonnis dat Willem en Hendrik Estor, gebroeders, tegen hem hadden verworven. Bernard was broeder van Hendrik Estor, echtgenoot van Elisabeth van Lier (*Cour féod. de Brabant*, reg. n. 350, bl. 400).

(4) *Cour féodale de Brabant*, reg. n. 25, bl. 295; n. 352, bl. 511.

(5) *Memoriale*. Jan van Lier zou, volgens BUTKENS, enz., tot echtgenoote hebben gehad Barbara van den Bosch. Het Hs. van Halmale heet haar Clara van der Borght en beschrijft haar familiewapen als volgt : in zwart een zilver schuinbalk, beladen met drie roode kepers.

had hij, den 5ⁿ October 1476, 9 bunder lands bekomen te Jandrain, onder Ghete *(Jauche)*. Den 8ⁿ Februari 1490 verhief hij verscheidene leenen, die hij had gekocht van Jan le Borgne, bijgenaamd Malherbe. Drie jaren later, werd hem op bevel van den Roomschen koning Maximiliaan, eene som van 200 lb. betaald als schadeloosstelling van zijne huizen en granen welke in den jongsten oorlog van Brabant waren verbrand. Zijn windmolen te Erps ging in dien krijg te niet en werd door een anderen molen elders vervangen. Dirk en Odilia deden de verheffing van Ter-Loe den 6ⁿ December 1522. Hij overleed op een zondag, den 4ⁿ October 1526.

De kasteelen van Ranst en Ter-Loe gingen op zijne nakomelingen over. Den 1ⁿ Februari 1547, werd de kanunnik Peter van Dale, door aankoop van Ambrosius le Begge en van dezes mede-erfgenamen, in 't bezit van 't kasteel van Ranst gesteld; doch was hij verplicht het weder af te staan aan Willem van Lier, die het benaderde (11 Januari 1552) (1).

II. Walter, die volgen zal.

III. Johanna en IV. Costen, beiden aangehaald in 1455 (Butkens, enz.).

V. *Anthonijs van Lijere, soen wylen Jans*, die, den 18ⁿ Januari 1462, uit de nalatenschap zijns vaders een zesde deel in een goed van 11 bunder bij Halen, en den 25ⁿ September daarna een leenhof en een cijnshof te Santhoven verhief. Den 14ⁿ Juli 1462 droeg Antonius van Lier op den hertog van Brabant te Santhoven als

(1) *Cour féodale de Brabant*, reg. n. 25, bl. 97; n. 344, bl. 158; n. 346, bl. 166 en 216. Alph. Wauters, *Hist. des environs de Bruxelles*, III ,192. Willem le Begge, onmondige zoon van Dirk en Odilia van Lyere, kocht van Jan van Ranssem tegen 284 rijnsgl. het slot van Ranssem, te Erps, met grachten, boomgaarden, enz. (3 bunder), waarvan zijne moeder 't vruchtgebruik zou hebben (verheff. 24 Dec. 1505). Marie van Ghete *(de Jauche)* en haar man, Jan van Udekem, Jorisz., droegen 11 bunder lands onder Ghete en Houthem op hem over. Denzelfden dag (9 December 1508) verhief zijne zuster Johanna eene rente. Hunne moeder kreeg het vruchtgebruik dier twee leenen. Den 15ⁿ Januari 1527 (n. st.) deed Jan le Begge, broeder van de twee voorgenoemden, de verheffing van zes leenen als erfgenaam zijns vaders. Na het overlijden der moeder, werd Willem le Begge, voor zich en voor Artus, Margareta en Maximiliana, zijn broeder en zusters, in 't bezit gesteld van 't kasteel te Ranst en van de hooge heerlijkheid van Ranst en Millegem (5 Nov. 1537). Den 23ⁿ September 1587, deed Jor Andreas van der Rijt, uit kracht van het testament van Willem le Begge, zijnen neef, de verheffing van Ter-Loe voor zijne schoonzuster Margareta van Lier *(Cour féodale de Brabant*, passim).

leengoed een bunder bosch over dat hij tot dien tijd als allodiaal goed had bezeten.

Hij was ridder en schijnt zeer rijk te zijn geweest. Barbara Coelgenssoen (1), zijne vrouw, bezat te Antwerpen in de Keizerstraat de huizen welke tegenwoordig de n[rs] 11, 13 en 15 dragen.

Den 21[n] September 1481, verhief die dame, vergezeld van Jan, haren vader, eene rente van 8 lb. op den *riddertol* te Antwerpen.

Haar echtgenoot overleed vóór den 6[n] Maart 1489, op welken dag Jan, de oudste zoon, voor zich en de andere kinderen zijns vaders, in 't bezit werd gesteld van de goederen welke deze bezeten had te Santhoven, en van twee bunder heide onder Halle (2).

VI. Maria van Lier, geestelijke moeder te Auderghem.

VII. Elisabeth, echtgenoote van Hendrik Estor, heer van Bijgaerden. Den 18[n] December 1455, verhieven zij, bij overdracht van Willem en Hector van Lier, hunne broeders en schoonbroeders, de 11 bunder te Halen (3).

VIII. Johanna van Lier, die, zegt men, achtereenvolgens trouwde met Arnold le Begge en Paul de Benserade, heer van Argoules. (Bensrode ? Zie hooger).

IX. Hector van Lier, die tegen 1700 rinsgl. de heerlijkheid van Berchem, welke eenigen tijd vroeger van zijne familie was afgekocht, van den fiscus verwierf en den 29[n] Januari 1462, door den hertog

---

(1) De akt noemt haar *wettighe geselline heren Anthonis van Lyere, ridders.* Ze stierf vóór den 14[n] October 1510. Een Jan *Colgenssone* was thesaurier van Antwerpen in 1474 en 1475. Een Jan *Colgenessen* of *Colgenssone* was in 1480 en 1482 buitenburgemeester dier stad. Demay, in zijn *Inventaire des sceaux de la Flandre,* beschrijft het zegel van *Jan Coelgheene,* schepen van Antwerpen in 1464, als volgt : een dwarsbalk boven vergezeld van twee St. Andrieskruisjes en beneden van *een leeuwenkop ;* schildhouder : een griffioen.

Het is te veronderstellen dat de schrijver den kookpot welken wij in al de blazoenen dier familie hebben aangetroffen, voor een leeuwenkop heeft genomen.

(2) *Cour féodale de Brabant,* reg. n. 123, bl. 71 ; n. 342, bl. 84 ; n. 343, bl. 9 ; n. 345, bl. 108 ; n. 346, bl. 145. Den 14[n] October 1510, verhief Willem van Lijere, zoon van heer Antonius en van *Barbele Coelghenensoene,* eene rente van wijlen zijne moeder (Ibid., n. 349, bl. 239.) Zijn broeder Arnold, burgemeester van Antwerpen, bouwde er het groot hôtel van Lyere in de Prinsenstraat ; hij stierf van de Engelsche ziekte (zweetziekte).

Er waren nog een andere broeder, Nikolaas, en eene zuster, Adriana, die, weduwe zijnde van Arnold van Overhoff, in 1503 de drie huizen der Keizerstraat verwierf. (Aug. Thys, *Bulletin de la Propriété, 1886,* en Ern. Mast, *Geschiedkundig Liersch dagbericht,* bl. 275).

(3) *Cour féod. de Brabant.* reg. n. 341, bl. 164. Wie dienaangaande meer wil weten, raadplege *Hist. des environs de Bruxelles.*

zelven, in 't bezit er van werd gesteld. Van zijnen broeder Willem had hij, in 1457, 't kasteel Ter-Loe, onder Casterlé, gekregen ; hij werd heer van dat dorp. Zijne echtgenoote was Catharina (niet Margareta) de Pape of 's Papen (1), met wie hij, den 24ⁿ Mei 1468, den eed betreffende de heerlijkheden Berchem en Casterlé vernieuwde. De hertog machtigde hen om te Casterlé eene laatbank van zeven gezworenen op te richten.

Hector van Lier ontving de ridderlijke waardigheid en was schepen van Antwerpen (1471). Hij maakte zijn testament den 27ⁿ Augustus 1492 in zijn kasteel van Berchem, en overleed den 10ⁿ der volgende maand. Zijn stoffelijk overblijfsel werd begraven te Berchem, onder eene met zijn gebeiteld afbeeldsel versierde zerk. Het grafschrift luidt :

Hier leet begraven heer hector van liere
Riddere wijlen her tot Berchem en tot Casterle hij sterf an° xiiii^{c} xcii x.
Daeghen in septem. en. jonker jan van liere
syn sone h^{r} tot Berchem en. tot Casterle sterf an° xv^{c} en ix v dagh January.

Bovenaan zag men het wapen der van Lier's : de drie leliën met afgesneden voet en een hartschild van Berchem, de drie palen ; helmteeken: twee in den vorm van een omgekeerd keper geplaatste paardevoeten.

Op de zijden zag men deze vier wapenschilden :

a) heraldisch-rechts :

I. Lier, als hiervoren ;

II. een omgewenden leeuw (!), het veld bezaaid met blokjes (*Renesse*) ;

b) heraldisch-links :

III. een adelaar (*Blondel*) ;

VI. drie palen (quid ?) (2).

(Wordt vervolgd.)

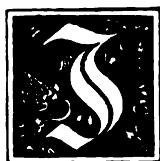
(1) Eene andere Katharina 's Papen, dochter van wijlen Jan en echtgenoote van Daniel van Ranst, heer van Houthem, werd door hertog Philip in 't bezit gesteld van een derde in de heerlijkheid van Gierle, hetwelk de heer Jan van Duffel, zoon van wijlen heer Hendrik, eertijds te leen had. Den 10ⁿ Juni 1499, droegen Daniel en Katharina eene rente op hunne dochter Margareta en haren gemaal, Adriaan van Haemstede, over. Daniel van Ranst overleed vóór den 1ⁿ Juli 1468 (*Cour féodale de Brabant*, n. 30, bl. 141 ; n. 341, bl. 28, en n. 344, bl. 12).

(2) Baron le Roy ; Stockmans ; *Inscriptions funéraires*, etc.

Balen, Moll, Zoersel, Westmalle, 's Gravenwezel, Rijckevorssel.

Vechtpartijen bij kegelspel en prijsschieting in de Kempen.

Indien men de stofferige rekeningen der officieren van justitie uit lang vervlogen tijden doorbladert, verneemt men soms hoogst belangrijke bijzonderheden over de wijze waarop misdaden en wanbedrijven werden beteugeld en over de zoo vaak voorkomende verdragen of « compositiën » van voorheen.

Ziehier, in al hunne naïveteit, twee posten door ons in de rekeningen der markgraven van 't land van Rijen ontdekt en waaruit blijkt dat de Kempenaren zich van ouds aan het kegelspel verlustigden en dat, hetgeen meer algemeen bekend is, de prijsschietingen vele liefhebbers uit de omliggende dorpen naar de plaatsen lokten waar ze gehouden werden. Ongelukkiglijk gaven zulke bijeenkomsten meermaals aanleiding tot bloedige vechtpartijen, die heden in onze vreedzame Kempen veel zeldzamer zijn...

Ontfangh.

Eerst binnen den schoutheet ambachte van Herentals.

Van den live.

Ende eerst van Hanneken ende Willeken Jan Willekenszone te Balen, die worden stridende met woorden op een kegelspil jegens twee gebroeders, geheeten Hanneken ende Woytken Jan

Reyners zonen, te Balen, so lange dat een van den voirs. Jan Willekens zonen sloech met dien kegelstocke, ende geraecte de voirs. Woytken te slane op sinen arm dat hy bloedde. Dair af is te wetene dat die voirs. twee gebrueders Jan Willekens zone hadden eenen maech, wonende te Molle, die met eenen paerde syns ondancs over gereden hadde een kind, dwelc bestont ende maech was de voirs. Jan Reyners kinder te Balen, so dat die man die dat voirs. kint overgereden hadde eenen vrede dede steden ende nemen aen des voirs. kints magen, wonende binnen den voirs. dorpe van Molle. Ende doe dat geschiede des eens dages savons te Molle, so geviel dat voirs. gescille ende vechtelic des anderen dages te Balen. Ende also schiere als die stedehoudere des scoutheets van Herentals te Molle verhoerde, dat die voirs. iiij gebrueders te Balen deen jegens den anderen gevochten hadden, doe gevoelde hy wel ende wiste dat zij aen malc anderen vrede gebroken hadden, ende trac ter stont van Molle tot Balen ende resteerde alle de voirs. Jan Willekens goede, want syn kinderen noch in sinen brode waren ende sy oec voirvluchtich waren, want sy in tyts daer af gewarent waren ende verboot. Ende corts weges dair na so quam de voirs. Jan Willekens met sinen vrienden toten marcgrave ende begerde van synre voirs. kinder wegen van den voirs. misdaet gratie ende genade. Ende omme der redenen wille dat die marcgrave wel geinformeert was ende wiste in der waerheit van den voirs. stedehoudere des scoutheets van Herentals te Molle ende van veel andere goede knapen, dat sy niet en wisten in gheenre manieren datter enegen vrede tusschen hen lieden staande was, so liet se de marcgrave jegens hem composeren ende punten by rade van den scoutheete van Herentals, van den Ammane van Antwerpen, gemerct dat die vrede onwetens gebroken was ende dat die voirs. twee ghebrueders niet ryke en waren, omme xxxij cronen Vrancrycx, te iij stuyvers v deniers groten die crone = v ponden ix st. iiij deniers groten.

(N° 12974. Chambre des Comptes. Rekeninge Jans van Grymberghen, heere van Assche, Riddere, marcgrave van den lande van Ryen; 24 juni — 25 december 1411.)

Van diverse aventueren.

Van Peerken Koucman ende Hennen Mortelmans, dewelke op

eenen tyt met meer andere was op een schietspel tot Zoersele met die van Westmalle, als dat opt vors. scietspel woerde ende twist viellen tusschen die van 't Sgravenwesel ende Ryckevorssel ende alle onderlinge worden vechtende, als dat sy deen den anderen seer quetsten, soe datter een van die van Wesele cortelinge daer nae sterf; daer af dat hem in die van Rikevorssel noch buyten den mercgrafscaepe houden, ende de vors. Peerken Koucman was int geselcap van die van Sgravenwesele. Ende met hem was oec een Hennen Mortelmans vors.; dewelke Peerken voer hem ende den vors. Hennen Mortelmans quam aen den mercgraeve, om daer af gratie te hebben. Ende die mercgrave aensaech dat si van hoire siden eenen doot hadden, ende oec yerst op hem met staven geslagen was eer si hen weerden, soe lietse de mercgrave tsamen composeren, want si onder hem niet en woenden, tsamen voer vj cronen vrancrijcx, valet, elck croon te iiij stuyvers deniers groten gerekent, xxix stuyvers groten.

(Ibidem. Rekeninge Wouters van der List, Ridder, mercgreve van den lande van Rijen, 25e December 1423 — 1e Mei 1424).

J. TH. DE RAADT.

XVᵉ EEUWSCH KRONIJKJE
van het Land van Turnhout.

(Vervolg van bladz. 95).

1404. — Manslag.

Coel Slant had, dronken zijnde, in eene taverne ruzie gekregen met Peter Oeden, die hem met een « bazelaer » te lijf wilde. Coel, zich verwerende, bracht een steek toe aan Oeden die den volgenden dag aan zijne wonde overleed. De dader werd naar de « vroente » geleid en voor de schepenbank vervolgd. Doch zijne vrienden verzochten genade voor hem. De schout en heer Jan van Ranst, kastelein van Turnhout, overwegende dat het feit niet voorbedachtelijk was geschied, waren van gevoelen dat de beschuldigde genade verdiende. Coel mocht de bloedverwanten van het slachtoffer zoenen, en bedong zijne vrijheid met den schout voor 200 mottoenen.

(*Uit de rekeningen van G. Back, Schout*).

1405. — Onrechten aenvanc.

De knaap van Ghevaert den sadelmaecker had gevonden eene tolbusse met geld, welke door Jan Knape, een avond dat hij te veel gedronken had, was verloren. Ghevaert, instede van de bus aan den eigenaar weer te geven, hield ze veertien dagen in zijn huis en deed ze toen naar St.-Peterskerk dragen. De zaak kwam uit en de maar liep dat er geld uit de bus was ontvreemd. Ghevaert werd gevangen genomen; maar de schepenen en Jan van Ymmersele, markgraaf, en heer Henrick van Ranst oordeelden dat de betichte slechts eene boet verdiende van 27 st. « als van over onrechten aenvanc ». De schout eischte eene zwaardere straf; doch vermits hij de schuldigheid niet bewijzen kon en dat Ghevaert, dien hij niet op de pijnbank mocht leggen, « want hi porter tot

Turnout was », weigerde te bekennen, liet hij hem compozeeren voor 15 holl. gulden. *(Rekening van G. Back).*

1408. — Verwondingen.

Jan Maerschalc Hullaerts, die in eene taveerne Joes den wagemaecker met een « pasmesse » had gestoken, mocht pointen voor 3 cronen.

Gheert Pauwels had Claeszoene van Eynde, met wien hij twist kreeg terwijl ze samen stonden te timmeren, met eene bijl zwaar gekwetst. De schepenen veroordeelden hem tot eene boet van 5 lb.

Onthoofding.

Een moordenaar, Henneken van Amersfort, werd door den « hangdief » te Turnhout onthoofd. De beul ontving « voir zinen arbeit, baste, zele, handscoen ende andere stoffen daar toe dienende » 2 francken.

1409.

Andreas van der Heyden, te Oud-Turnhout, had eene « dwaze » zuster die hij, veiligheidshalve en met voorkennis der overheid, voetkluisters had aangedaan. Zekeren dag ontdeed hij haar, zonder oorlof daartoe te hebben, van hare boeien. Hij werd deswege gecalengierd, doch de schout liet hem compozeeren voor 6 cronen. (*Rekening G. Back*).

Ophanging.

Een dief, Robert van Brabant, werd te Turnhout met de koorde gestraft. De « hangdief » ontving voor zijn loon 2 francken. (*Rek. G. Back.*)

Mathijs Gheringhs, poorter van Turnhout, wien men eene partij wol had gestolen, werd, omdat hij 't feit niet aanklaagde en « alzoo des heeren heerlicheyt woude verbergen » door den schout gecalengierd ; maar vermits hij een arme drommel was en « guede lieden » voor hem tusschen beide kwamen, mocht hij pointen voor 2 gl. *(Rek. van den Schout Jan van Lyere).*

1410.

Jan Walscart had met zijn wagen zijne moeder overreden. De vrouw was op den slag dood gebleven, maar dat kon de schout niet bewaarheiden. Hij liet Jan Walscart « bij rade vanden onder-

drossate en*de* van*de* Scepe*nen*,» dan maar compozeeren, « want een onvoersien ongeval en*de* oic een oud wijf en*de* onvermogen was, want sij wael C jaer oud was of meer ». Walscart betaalde 14 cronen. (*Rek. Jan van Lyere*).

Banduyn.

Heynnen had zich verbonden om op een bepaalden dag aan den proost des kloosters van Tongerloo, of aan heer Jan Hillen, priester, rentmeester van dat godshuis te Turnhout, te betalen zekere som, welke hij op den vervaldag niet voldeed. De schout, wien heer Hillen dien « banduyn » overgaf, dwong Heynnen hem te betalen :

« In den yersten XX hollan*sc*he gulden, valet,	II lib V s
« Noch vanden selve*n* banduyn V cr*onen*, « valet	XVI s VIII d.
« Noch vanden selve*n* banduyne VIII bod- « dragers VI gul*den* rijnsch en*de* II 1/2 hollan- « *sc*he gul*den*, valet te gader	XXIII s V d.
« Noch vande*n* selve*n* banduyn I 1/2 oude « scilt en*de* elcke oude scilt voir XLIIIJnv. « gr. valens.	V s VJ d. »

(*Rek. J. van Lyere.*)

Een dief opgehangen.

Hennen Merlen had twee ossen gestolen en te Turnhout op een « kaetsspel » een « tessche metten rieme » inhoudende 12 gulden en vele andere dingen ontvreemd. De schepenen veroordeelden hem tot de galg. Hij werd gehangen door den beul van Antwerpen, die voor zijn loon ontving 2 cronen vrancrycx.

(*Rek. J. van Lyere.*)

Een kind verdronken.

Het kind van Margriet Ockermans was 't moederlijk huis ontloopen en in een put verdronken. De schout vervolgde de moeder, welke, door bemiddeling van den schout van « Kempelant » en van de schepenen van Turnhout, (vermits zij arm was « ende des heylichs gheest broeds moeste leven, en dat het toch niet mogelijk was haer met rechte dairop te betuigen »), mocht compozeeren voor 2 croonen. (*Rek. van J. van Lyere*).

1413. — Paardendieven opgehangen.

Twee kerels uit het land van Loon, die aldaar en in de omstreek van Gheel paarden gestolen hadden, werden te Turnhout door den beul van Antwerpen gepijnigd. Door de schepenen vervolgens ter dood veroordeeld, werden zij aan de galg geknoopt.

(*Rek. J. van Lyere.*)

Slagen.

Henneken Houtacker had s'avonds in een « batzenspel » Henneken den jongen met eenen knuppel geslagen. Hij werd deswege verwezen in eene boet van 27 schellingen. (*Rek. J. van Lyere).*

Dief gehangen.

Henne van Goirle had in den omtrek van Turnhout kleergoed en slaaplakens gestolen. Hij werd opgehangen door den beul van Antwerpen. (*Rek. J. v. Lyere).*

Willeken van Sondereygen had, zonder het te weten, de dochter van den schout Jan van Lyere, met een steen geworpen. De schout, « ter beden van Heinric van Wyfelet, » liet hem compozeeren voor eenen rynschen gulden. (*Rek. J. van Lyere*).

1414. — Een vrouwenslager.

Henneken van Eycx had geslagen met de vuist liiii (?!!) vrouwen. Hij werd veroordeeld tot eene boet van 9 boddragers.

(*Rek. J. van Lyere.*)

Een man verongelukt.

Gheert Pauwels bleef onder een hooitas dood. De schout, om het lijk te laten begraven, eischte 2 lichte croonen. (*Rek. J. v. Lyere*).

Beknibbelingen.

Pertsken had gesproken op degenen die de keuren hadden gemaakt en op de keurmeesters. Deze klaagden hem aan bij den schout. Pertsken werd veroordeeld tot eene boet van 2 lichte kronen. (*Rek J. van Lyere.*)

Knaap verongelukt.

Jan Ygine, een knaap, viel van een « veltpeerdeke » en verkeerde in doodsgevaar. Het paard werd door den schout aangeslagen en ten profijte van den Heer voor 2 lichte kronen verkocht.

(*Rek. Jan van Lyere*).

Moord en brandstichting.

Margriet Feyen werd vermoord in haar huis; de moordenaars stalen haar huisraad en staken de woning in brand. De gestolen voorwerpen, meest alle in een korenveld teruggevonden, werden door den schout *ten profyte van den Heer* verkocht voor 4 lichte kronen! Gedurende twee nachten en eenen dag hield de schout met 10 man de wacht om de « moertbernders » te vatten; hun verteer beliep 18 boddragers. (*Rek. v. Jan van Lyere.*)

1415. — Eene eerroofster.

Hilleken Ruecx had Merten Jan Cheysmans beschuldigd van haar tegen haren dank geschaakt te hebben. Merten werd gevangen, maar de rechtbank erkende zijne onschuld en sprak hem vrij. Hilleken werd wegens laster vervolgd, « maar sy coes genade voir vonnisse en die schouth lietse pointen om beden wille van guede mannen om VIII gulden ». (*Rek van Heinric Trapparts, schout*).

Een moordenaar onthoofd.

Henneken van Brugge had twee moorden bedreven. Hij werd gepijnigd, ter dood veroordeeld en door den beul van Antwerpen te Turnhout onthoofd. (*Rekng. H. Trapparts.*)

Manslag.

Gheert en Wouter Van den Broeck, gebroeders, kregen ruzie met Heyne Coppens, van Merxplas, « overmids woorde wille die hij tot henwaert seyde van syns wijfs wege toecomende, » en sloegen Coppens dood. De schout, omdat het 's nachts was geschied, kon geen getuigen vinden; hij liet de daders compozeeren voor 52 lichte cronen. (*Rek. H. Trapparts.*)

1416. — Een kind verbrand.

Het tweejarig kindeke van Gheert van Doirne viel in 't vuur en stierf. Daar Gheert, die geen schuld aan dat ongeluk had, maar een arme man was, liet de schout hem pointen voor 3 lichte kronen. (*Rekng. H. Trapparts*).

Een man verongelukt.

Aert die Sprenger viel dood van zijnen wagen. Paard en wagen werden van 's Heeren wege aangeslagen en door den broeder des verongelukten teruggekocht voor 17 lichte kronen.(*Rek. H.Trapparts*).

Varkensdief.

Claes Clemman stal een verken, en verbuurde alzoo zijn lijf en zijn goed. Hij vluchtte uit het land. De schout sloeg zijne have aan en verkocht die aan Willem Nutsen tegen 6 lichte kronen.

(*Rek. H. Trapparts*).

Twee bandieten gerecht.

Henneken Stappart, een struikroover, die te Merxplas een brandbrief gehangen had, en Dieric Corstens, « moertbrander » en dief, werden door den beul van Antwerpen te Turnhout gerecht. Te dier gelegenheid werd volgens de gebruiken door den schout een maaltijd aangeboden aan de magistraat van Turnhout terwijl de beul en de gerechtsdienaars ten huize van den vorster werden onthaald. (*Rekng H. Trapparts*).

1417. — Gewaande baanstrooper.

Claes van Yerssele had bekend dat hij « strate*n* hadde helpen berove*n* » en dat hij gestolen had. De schout bevindende dat het een onnoozelle sul was en dat hij de misdaden, hem ten laste gelegd en door hem beleden, niet bedreven had, liet hem vrij, doch mits te betalen eene som van 32 blauwe kronen. (*Rek. H. Trapparts*).

Kind verbrand.

Het kindeke van Jan Baten viel in 't vuur en stierf. De vrouwen uit de buurt droegen het lijk naar 't kerkhof, zoodat de schout niet wel in rechten kon bewijzen dat het kind inderdaad verongelukt was. De schepenen rieden hem aan den vader maar te laten compozeeren, wat dan ook geschiedde voor 15 lichte kronen.

(*Rek. H. Trapparts*).

Een bode van Jan van Beieren te Turnhout gevangen.

Henrick Trapparts, op last van Jan IV, hertog van Brabant, en van den heer van Assche, hield een bode van den Luikschen bisschop Jan van Beieren, met wien de hertog in oorlog was, in zijn huis gevangen. De bode bleef opgesloten van den 24ⁿ Januari 1418 (n. s.) tot den 17ⁿ Maart, wanneer hij op schriftelijk bevel des hertogen uit den Haag in dato den 12ⁿ Maart, op vrije voeten werd gesteld. De schout schonk toen den bode om « te verdrincken » 4 ringsgulden, en bracht bij de rekenkamer van Brabant voor

't verteer van zijn gevangene eene rekening in van 53 dagen tegen 4 boddragers per dag. (*Rek. H. Trapparts.*)

Banduyn.

Gheerlic Wellens de Ruevere, schout van Oosterwijk, had ten overstaan van schout en schepenen van Turnhout plechtig beloofd op een bepaalden dag aan Wouter van Aerle te betalen eene somme gelds, op straf van eene boet van 50 gulden cronen indien hij in gebreke bleet. Toen de vervaldag verscheen was Gheerlic echter gevlucht. De schout deed hem wegens meineed door de schepenbank van Turnhout veroordeelen om tot behoef van den hertog te betalen een banduyn van 50 gulden cronen.

(*Rek. v. Peter van Driemylen, schout*).

Baanstrooper onthoofd.

Loden Tielaets, van Ravels, werd te Turnhout door den beul van Antwerpen onthoofd. Het lijk werd op een rad geplaatst.

(*Rek. van P. van Driemylen*).

1419. — **Manslag.**

Antem Gielys, Thyssone, had gekwetst Hein Maes, die aan zijne wonden overleed. Antem vluchtte en bleef uit het land, tot de blijde inkomst van Jacoba van Beieren, hertogin van Brabant, te Turnhout, die hem genade verleende. Doch niettemin zette de Schout hem in de gevangenis, bewerende dat « die gracie van ons ghenadige vrouwe niet van weerden en was » omdat hij de bloedverwanten van het slachtoffer niet had gezoend. Antem was verplicht te compozeeren voor 15 lb. (*Rek. P. van Driemylen*).

Retie

op het kerkelijk Fondatiegebied.

e volgende bijzonderheden zijn ontleend aan de oorspronkelijke akten, die in het kerkelijk archief van Retie berusten.

Deze stukken, grootendeels versleten en dikwijls bijna onleesbaar geworden, werden ons ter inzage afgestaan. Met eene volhardende studie vermochten wij die oorkonden te ontcijferen en menig feit aan het daglicht te brengen. Dewijl belangrijke monographieën op den lichtenden kandelaar der wetenschap moeten geplaatst worden, ten einde alle belanghebbenden er vrucht kunnen uittrekken, geven wij ook dezen arbeid aan het publiek.

Eenige gravuren zijn in deze studie ingelascht om eene eigenaardigheid van vroegere tijden op het notarieel gebied te leeren kennen.

In de middeleeuwen moesten de akten voor hunne geldigheid met het vereischte zegel gewaarborgd zijn; de notarieele stukken, zooals testamenten en andere akten, maakten daarop eene uitzondering; die werden met handmerken gesterkt, om de echtheid en de wettigheid te doen gelden.

Eenige dezer vreemdsoortige en ingewikkelde teekens zijn te gelegener plaats aanschouwelijk voorgesteld, die in de latijnsche handschriften *signum meum consuetum* of *signum mei notarii* d. i. *mijn gewoon handmerk* of *handmerk van mij notaris* genoemd worden.

Men zal hier tevens aanmerken, dat destijds vele priesters notaris waren en aldus menige notarieele akten opstelden. Uit de schepen- en andere akten worden vele eigenamen aangestipt, wier familie wellicht nog ten huidigen dage in dit dorp bestaat.

Fondatie van jaarlijks vier missen.

1395. — October 26 en 30.

Egidius Multoris, priester van het bisdom Kamerijk en openbaar notaris bij keizerlijk gezag (*publicus sacra imperiali auctoritate notarius*), maakt in 't latijn het zeer lang testament (metende in geschrift 43 × 26 cM) van Henricus van Dyest. Het testament begint met overwegingen over de kortheid van 's menschen leven, en meldt vervolgens dat de mensch steeds bereid moet zijn om het huis der eeuwigheid binnen te treden.

Verder maakt Henricus, bij vollen verstande en uit vrijen wil, aan de St. Lambertusparochie te Luik (waarvan die van Retie oudtijds afhing) eens één geldstuk « moutonem » (1) voor zijn onbekende schuld;

Aan de St. Martinuskerk te Retie jaarlijks vier lopinen rog (*quatuor mensuras siliginis, vulgariter dictas lopinos*) gehypothekeerd op de huizing van Rutger van Pontvoert, waar de zieke erflater bedlegerig was;

Aan de H. Geesttafel te Retie elk jaar acht lopinen rog. Hiervoor moeten vier jaargetijden geschieden, te weten twee voor Henricus van Dyest en voor zijne ouders, het derde voor de ziel van zijn broeder en het vierde voor zijne zuster Elizabeth;

Aan het Maria-altaar te Retie eens twee lopinen rog;

Aan de kapel (oratorio) van St. Peter eens een lopin;

Aan den pastoor van Retie eens twee plakken (plc. zeker geldstuk);

Aan den priester Henricus, rector van het Maria-altaar, eens twee lopinen rog;

Aan den geestelijken koster ook twee lopinen rog;

Aan elke der vier bedelorden eens één geldstuk (lab), ook één aan elken priester, die bij zijne uitvaart zal tegenwoordig wezen, en aan elken aanwezigen arme één brood.

De erflater bestelt acht waskaarsen en één groote (tortyfiam) kaars rondom zijn lijkbaar.

Het Minderbroedersklooster te Diest krijgt jaarlijks twee oude

(1) De gouden mouton, (schaap geheeten, omdat er dit dier op voorgesteld was), werd in 1354 onder hertog Jan geslagen; de waarde bedroeg, nu eens 25, dan weer 30 stuivers of *sols*.

grooten (*duos grossos antiquos*), voor één mis die deze religieuzen elk jaar zullen lezen.

Nog schenkt Henricus goederen, die deels onder Retie, te Werbeek, deels elders lagen.

Het testament is te Retie, ten huize van Rutger van Pontvoert, verleden in tegenwoordigheid

van den pastoor Giselbertus Bac (1),
Joannes Faber, geestelijken koster,
verder Wouter Ghiselbrechts,
Henricus van Herke,
Joannes Busch Wouters zoon, en
Theodericus van Put, leeken.

Nevensgaand handmerk van den notaris Egidius Multoris staat op perkament en is hier in natuurlijke grootte voorgesteld. De twee letters zijn de initialen van zijnen naam.

De officiaal van Luik bekrachtigt, 30 october 1395, voornoemden inhoud met deze woorden :

Officialis Leodiensis.

Notum facimus universis quod nos testamentum seu ultimam voluntatem Henrici de Diest, de quo seu de qua in instrumento publico superinde confecto, cui meæ prœsentes litterae transfigun-tur, fit mentio quod omnia et singula in eodem instrumento superius ordinata, contenta et narrata, prout et secundum quod supra inibi ordinata sunt ac continentur et narrantur, nostra auctoritate ordinaria, quantum in nobis est, laudamus, ratificamus, approbamus et perprœsentes in Dei nomine confirmamus, jure cujuslibet in omnibus salvo. In cujus rei testimonium sigillum curiae nostrœ praesentibus duximus apponendum.

Datum apud Diest, anno a Nativitate Domini millesimo trecentesimo nonagesimo quinto mensis Octobris die penultima.

.....ebelli, secretarius.

---

(1) Wij hebben den naam van dezen priester in geen werken gevonden, zoomin als van den priester Joannes Faber te Retie, en van den rector Henricus.

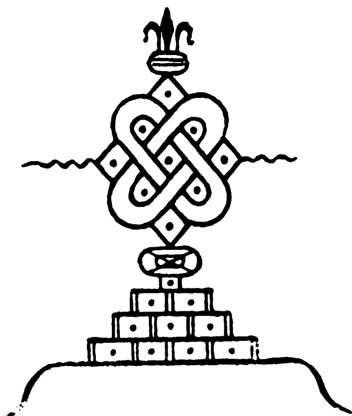
Wij hebben al de verkortingen hier aangevuld.

De doorgestoken, of in de taal der archieven, de transfixbrief is met het ovaal zegel aan een enkel uithangenden strook bevestigd. Op het gedeeltelijk geschonden zegel ziet men nog een gothiek gebouw met drie torens; de nog leesbare woorden van het randschrift zijn: s(*igillum*) NOBILIS .... LEODIENSIS. Op het tegenzegel staat een vogel met uitgeslagen vlerken met de woorden : PROLATIO FALSIS. De perkamenten brief van den officiaal is in die voege door den voet der notarieele akte gestoken, dat zij niet kunnen gescheiden worden zonder een van twee te schenden.

Jaargetijde voor de familie van Jan Erdwin.

1410. — November 12.

De notaris Joannes van Gherdinghen, priester van het diocees Luik, maakt in het Karthuizerklooster te Zeelem bij Diest het testament van den Karthuizer Jan Erdwin, ten voordeele van Jan van Hulsel, geboren te Retie, op voorwaarde dat hij o. a. voortdurend een jaargetijde voor den erflater J. Erdwin en zijne familie laat doen. De pastoor, de kapelaan en de koster trokken eenig geld, als zij persoonlijk of bij plaatsvervanging in de mis tegenwoordig waren, anders moest die som door de kerkmeesters aan de armen worden uitgekeerd.

Er worden acht loopensen rog en vier oude gouden Hollandsche gulden bepaald voor de altaren der H. Drievuldigheid, van O. L. Vrouw, van de HH. Lucia en Antonius.

Op het grootendeels versleten perkamenten charter heeft de notaris dit zijn handmerk geteekend, dat hier in natuurlijke grootte voorgesteld is.

1419. — Maart 22 en Augustus 31.

De schepenen van Retie, Steven Zoenkens, Jan van Berausel, Jan van Gompel, Jan van den Putte, Hendrik Woits en Jacob van Ghilse komen in 1419 voor.

De schepenen Wouter Ghysels, Mathys Jans van Hulsel, Jan Busschers, Jan van den Groelemde, Willem Tfoldere, Mathys Dine en Jan Claes, getuigen dat Lysbet Venraets aan Jacobs Helsen jaarlijks een vat rog schuldig is. Het stuk is nog met het schepenzegel gewaarborgd.

De bisschop van Luik verleent 31 Augustus 1419 om eene wijding te doen, ter gelegenheid dat er in de kerk van Retie aanzienlijke herstellingen zijn gedaan.

1431. — Juni 10, 1435. — Juni, 1436, September 10.

De schepenen Jan van Hulsel, Jan Busschers, Geert Visschers, Jan Slaets, Geert Mathys, Ancem Heilwigen en Steven Zoenkens brengen ter kennis, dat Hendrik Maes jaarlijks 1/2 vat rog aan het Lucia-altaar schuldig is.

Dezelfden heetten in 1435 Juni en in 1436 September 10 en 12 ook nog schepenen.

Fondatie van twee requiemmissen en nog een van andere mis, ter gelegenheid van eenen moord.

1432. — April 23, 1434. — Mei 12 en 3 Augustus, 1442. — Februari 2 en 13.

Een inwoner van Retie, Jacobus Jan Heylsen, had bij toeval (*casualiter*) den leek Nicolaus Huysteyn, ook inboorling dezer gemeente, gedood. Door dat ongeluk zeer getroffen, wilde Jacobus de ziel van Nicolaus krachtdadig ter hulpe komen; daar hij nogal met tijdelijke goederen verrijkt was, bracht hij er zooveel ten offer, als voor het stichten eener fondatie met twee missen

in de week, en dit ten eeuwigen dage, toereikend was. Na den dood des onvrijwilligen moordenaars, zouden de gebroeders Wouter, Jan en Godfried Volders, en Jan Heylsen met zijne vrouw Elizabeth Voldere borg blijven voor de rente der fondatie. Na het overlijden dezer personen, moesten de naaste erfgenamen voor het betalen der fondatie zorgen. Er moesten wekelijks twee missen voor de ziel van Nicolaus Huysteyn, en één van O. L. Vrouw of van den H. Geest voor de zielen der naaste bloedverwanten en vrienden opgedragen worden. Er werd gevraagd om het begevingsrecht dezer fondatie aan voornoemde familie Voldere toe te vertrouwen die telken male, als het beneficie openstond, een bekwamen beneficiaat zou voordragen, zonder iemands recht, noch dat der St. Martinuskerk eenigszins te beperken.

Naar aanleiding van dien moord, maakte de notaris Wilhelmus van Aken, van Turnhout, 23 April 1432, deze akte op en in tegenwoordigheid van

Joannes Brustyn, religieus van de abdij Tongerloo en pastoor van Retie,
Henricus Volders (Fullonis), priester,
Joannes Ghyselbrechts, clericus,
Joannes Hulsel en Gerardus Visschers (Piscatoris), schepenen,
Wilhelmus Volders, Wouter van Hodonck,
Jan van Hulsel en Henricus van Beke, leeken.

De akte meldt, dat de drie gebroeders Wouter, Jan en Godefridus Volders, als naaste erfgenamen van Jacobus Jan Heylsen, voor eene fondatie, met twee missen in de week, zorg dragen. Tot onderhoud der fondatie worden jaarlijks acht mud rog bepaald : (octo modios siliginis annuae et haereditariae trecensae) (1). Die grondrente was aldus verdeeld :

Drie mud uit het veld Bevershuis, liggende tusschen het eigendom van Retie's heeren, van Godefried Lemmens en Jan Moermans, nabij de « Nete, » een riviertje dat ongeveer 300 meters noordwest van de abdij van Postel ontspringt.

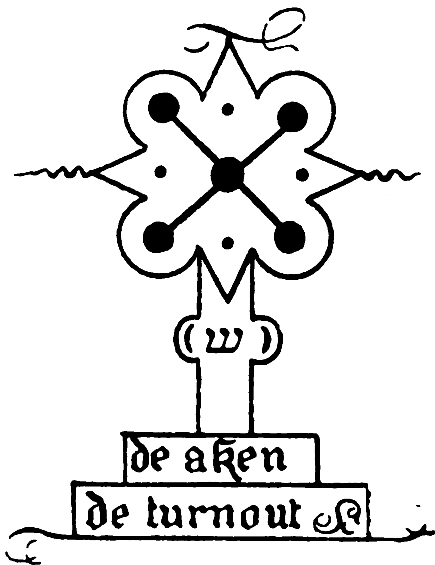
Twee mud uit eene weide en uit een stuk heide te « Werbeke. »

Drie mud uit den « Goesbeemt » te Werbeek, bij het goed van Busschers.

Eene rente van drie vat, voor de mis van O. L. Vrouw of

(1) Trecens æterræ census, d. i grondrente.

van den H.r Geest, werd afgeworpen uit den « Dossen eusel » onder Werbeek.

Voornoemde gebroeders hebben nog de weiden « Deenselken » er bijgevoegd, indien gemelde rente ontoereikend zou zijn voor die fondatie, welke goedschiks aan het altaar van O. L. Vrouw moest nagekomen worden.

De notarieele akte, in 't latijn opgesteld, beslaat 31 × 25 cM in geschrift, en eindigt :(egoWilhelmus de Aken de Turnout, clericus Cameracensis diocesis, publicus imperiali auctoritate notarius...... signoque et nomine meis solitis et consuetis signavi.) Nevensgaand figuur is van dezen notaris; het staat in dezelfde grootte op het oorspronkelijk handschrift van perkament.

De kardinaal-diaken Julianus schrijft, 12 Mei 1434, nopens deze fondatie, in het latijn, aan Petrus Crum, deken van St-Jan te 's Hertogenbosch, dat hij ter bevordering van den goddelijken dienst en tot heil der zielen aan het vroom verlangen der geloovigen wil voldoen. Dientengevolge stemt hij toe in voornoemde fondatien. De geheele inhoud van dit volgend stuk is in de vorige regels vervat. Daar wij de oorspronkelijke en reeds gedeeltelijk versleten oorkonde vóór ons hebben liggen, geven wij daarvan het gansche afschrift naar de huidige schrijfwijze.

Julianus miseratione divina Sanctae Romanae Ecclesiae Sancti Angeli diaconus cardinalis in Germania apostolicae Sedis legatus.

Dilecto nobis in Christo decano Sancti Johannis de Busco ducis, Leodiensis diocesis, salutem in Domino.

Piis votis fidelium, illis potissime, quae divini cultus augmentum et animarum salutem respiciunt, libenter annuimus eaque, quantum

cum Deo possumus favoribus prosequimur oportunis. Sane pro parte dilectorum nobis in Christo Walteri, Johannis et Godefridi, dictorum die Voldere fratrum ac Johannis Heylsen, laicorum Leodiensis diocesis, et dilectae nobis in Christo Elizabet uxoris ejusdem Johannis Heylsen, nobis nuper exhibita petitio continebat, quod, cum olim Jacobus Jan Heylsen quondam Nicolaum Huysteyn laicum, parochianum villae de Rethye dictae diocesis, casualiter occidisset et poenitentia ductus, emendam de hoc animae ipsius Nicolai facturus salutarem ad hoc, ut duae missae de animabus singulis septimanis perpetuo pro anima ejusdem Nicolai celebrarentur, sufficientes redditus deputare ac assignare proposuisset, ac morte praeventus propositum ipsum non adimplevisset, dicti fratres qui ipsius Jacobi proximiores haeredes existunt, hujusmodi propositum pro eodem Jacobo adimpleturi de certis per eum derelictis, ac tam ipsi quam Johannes Heylsen et Elizabet praefati de aliis ad se spectantibus bonis, quoddam altare in parochiali ecclesia dictæ villæ pro persona idonea, quae *hujusmodi duas et etiam unam aliam de beata Virgine vel Sancto Spiritu, sive de tempore, aut de animabus pro eorum propriis parentumque et amicorum suorum animabus, singulis septimanis perpetuo celebrare teneatur* in honore(*m*) omnipotentis Dei et sub vocabulo praefatae Virginis sive Genetricis ob dicti cultus augmentum fundare et sufficienter dotare proponunt, hujusmodi eorum propositum quantocius expleturi legationis, qua fungimur eis super hoc, auctoritate suffragante. Quare pro parte laicorum et Elizabet praedictorum nobis fuit humiliter supplicatum, ut eis fundationem et dotationem hujusmodi faciendi licentiam concedere et ipsis laicis, quamdiu eorum aliquis vixerit in humanis eisque omnibus vita functis, suis haeredibns et successoribus jus patronatus et praesentandi personam hujusmodi archidiacono loci ad dictum altare, cum fundatum et dotatum fuerit, tam prima quam singulis aliis vicibus, quibus illud vacare contigerit, reservare dignaremur. Nos igitur qui cultum eumdem vigere et augeri intensis desideramus affectibus, volentes eosdem laicos et Elizabet in hujusmodi eorum proposito confovere, hujusmodi supplicationibus inclinati discretioni tuae, dicta auctoritate mandamus,quatenus,si est ita, et bona praedicta, pro fundatione et dotatione praemissis, necnon congrua personae ad illud instituendae susten-

tatione sufficiant, eisdem laicis et Elizabet fundationem et dotationem hujusmodi faciendi, diocesani loci et cujuslibet alterius super hoc consensu sive licentia minime requisitis, auctoritate praedicta licentiam largiaris et nihilominus post fundationem et dotationem easdem juspatronatus hujusmodi et presentandi personam praedictam praefato archidiacono ad dictum altare, tam prima quam singulis aliis vicibus, praemissis laicis praedictis suisque successoribus et haeredibus, eadem auctoritate, perpetuo reservare procures, jure tamen ecclesiae prædictae et cujuslibet alterius in omnibus semper salvo.

Datum Basileae die duodecima mensis Maii, anno a Nativitate Domini millesimo quadringentesimo tricesimo quarto, pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini Eugenii divina Providentia papae quarti, anno quarto.

(Onderteekend) Jo. Rode, en (op den buitenkant) M (?) de Blisia.

(Wordt voortgezet.) I. WELVAARTS.

Arendonck.

—

Markten.

Bij opene brieven uit Brussel, in dato den 13ⁿ December 1482, verleende aartshertog Maximiliaan van Oostenrijk aan de vrijheid Arendonck drie jaarmarkten en eene weekmarkt mitsgaders het recht om keurmeesters aan te stellen voor bier, brood, enz. Arendonck verbond zich daarvoor aan den souverein te betalen jaarlijks en erfelijk de som van 30 sch. groten brabants. (Rekeningen van Reynier vander Beken, schout van Turnhout). E. T.

Norderwijck en zijne heeren.

(*Vervolg van bladz. 154.*)

Den 6n Sept. 1492 ontving Catharina 's Papen 't vruchtgebruik der heerlijkheid van Berchem. Jan, haar zoon, werd heer van dat dorp en eigenaar van 't kasteel *Ter-Loe* (verheffing 21 Sept. 1492). Den 1n Juni 1505 (verheffing 22 Augustus) kocht hij de hooge jurisdictie van Casterlé. Een afschrift zijner uiterste wilsbeschikking, in dato 10 Feb. 1509 (n. s.), bevindt zich in de meergemelde verzameling van Willem van Halmale. Hij was getrouwd met Johanna van Oostende, bijgenaamd de Vriese. Over deze vrouw spreken wij verder (1).

* * *

Joncker Wouter van Lyere, filius quondam Johannis, verhief op 20 April 1456, *achtervolgende die deylingen tusschen hem ende syne brueders van haren goederen geschiet... 't dorp ende herlicheit van Norderwyck by Herentals, als met alle syndre toebehoirten, alsoe verre de voirs. wilen Jan van Lyere dat te leene hielt van minen here van Egmonde, als here syns lands van Mechelen ende hy dair out gestorven*

(1) *Cour féodale de Brabant,* n. 346, bl. 202 en 204; n. 25, bl. 294; n. 348, bl. 204; n. 349, bl. 281. Die Jan van Lier verkreeg den 21n Sept. 1492 ook den cijns en de 3 bunder te Casterlé en de 15 bunder onderland en heide bij Lier. Hij had een bastaardkind, Elisabeth; zij trouwde met Hendrik van Berchem, die den 29n Maart 1511 (n. st.) voor Agnete van Berchem, zijne dochter, erfgename van haren grootvader *Jan van Lyere, wylen heeren Ectorsz.*, in 't bezit werd gesteld van de hooge, middele en lage jurisdictie van Casterlé. Elizabeth is gestorven vóór den 5n October 1528, vermits hare gemelde dochter dien dag eene rente verhief van 18 lb. 10 st. groten Brabants, welke door Jan van Lier aan zijn bastaardkind was vermaakt (Ibid, n. 349. bl. 262, en n. 25, bl. 292).

es (1). Intusschen ridder geworden, kocht hij, in Maart 1468, van Jan van Hughenputte een çijns van eene halve mudde rogge terug, welke deze op de tiende van Norderwijck te leen hield (2).

In register nr 45, bl. 77, van 't leenhof van Mechelen, lezen wij : *Her Wouter van Liere, Ridder, hout te leene die heerlicheyt van de voerscreven dorpe metter thienden ende metten herlycken bedrive van meyere ende manne daer toebehoorende, jaerlycx weert synde, boven den commere,* IIJ *vertele rocx.* Volgens register nr 47 beliep het inkomen van dat leengoed ongeveer 200 gl. Ten tijde van Walter van Lier was de heerlijkheid van Norderwijck bekommerd met twee cijnsen, te weten : 39 veertelen rogge ten behoeve van Hendrik van Kets, en 15 pond groten te betalen aan ridder Jan van Ymmersele en aan dezes broeder. Onder degenen die toen (1473) achterleenen van 't leenhof van Norderwijck hielden, bemerken wij Jan Scotelmans, Lysbeth Goyvaert, Jan van den Woudevenne, Alijt Tymmermans, Willem Verbiest en Machiel Reyers. In het denombrement, dat zelfde jaar door Hendrik van Hoorn, heer van Parwijs, Gheel, enz., aan den heer van 't land van Mechelen gedaan, komt onder de leenmannen der heerlijkheid Gheel ook Walter van Lier, uit hoofde van een *huys ende hof mette grachten ende eenen chyns gelegen tot Noorderwyck ende Zoerle, welcken chyns jaerlycs draecht omtrent* VIJ *grooten Brabants* (3).

Walter wordt meermaals aangetroffen onder de leenmannen van het hertogdom. In 1482 was hij aanwezig toen Jan van Rotselaer in 't bezit der heerlijkheid van Parwijs werd gesteld. In 1485 was hij binnenburgemeester van Antwerpen (4). Den naam zijner echtgenoote vonden wij nergens in de oorkonden vermeld. BUTKENS heet haar *Sofia van........* Volgens den stamboom voorkomende in de verzameling van Willem van Halmale, heette zij Maria van Bouchout (met het kruis).

* * *

Walter overleed op 't einde van 1499 of in 't begin van 1500. Zijn zoon, *joncker Jan de Lyere, heren Wouterssone,* die in 1495 als schout van Herenthals in eene oorkonde wordt vermeld, nam den

(1) *Cour féodale de Malines,* reg. n. 1, bl. 35.
(2) Schepenakten van Norderwijck ; Gemeentearchief.
(3) *Cour féodale de Malines,* n. 45, bl. 107.
(4) *Cour féodale de Brabant,* n. 348, bl. 150. *Antwerpsch Archievenblad,* XIV, 196.

7ⁿ Februari 1500 (n. s.) bezit van de *heerlicheyt van Norderwyck met hooge, middel ende lege, mitten thienden, leenmannen, pontpenningen ende die een deel van den chynsen*. Later kocht de fiscus dat leen terug; maar toen men in 1505, om de ledige schatkist weer aan te vullen, een aantal Brabantsche heerlijkheden verpandde, werd de jurisdictie van Norderwijck andermaal vervreemd. De vroegere leenman, Jan van Lier, verwierf ze opnieuw in pandschap, evenals die van Morkhoven, *mit allen hueren toebehoirten ende appendentien ende in alder manieren onse here de Coninck die aldair beseten ende gebruyct heeft, behalve die regalien, heergeweyden, confiscatien van oirloegen, bastaerde goeden ende dier gelycke, om by den voirs. Janne van Lyere ende syne erven ende nacomelingen van nu voirtaen van den voirs. hooge ende middele heerlicheiden te gebruycken* ENDE DIE VAN DEN HERTOIGHDOME VAN BRABANT, ZONDER MIDDEL, TOT EENEN VOLLEN LEENE TE HOUDEN EN, *totter tyt toe dat die gelost zelen wesen*. Den 22ⁿ Januari 1506 (n. s.) had de verheffing plaats. Den volgenden dag werd Jan van Lier beleend met de helft der hooge, middele en lage jurisdictie van het dorp Tongerloo, die hij den 1ⁿ Juni 1504 van den fiscus had gekocht; doch hij stond ze nog denzelfden dag weer af aan Antoon Tsgrooten, prelaat der abdij van Tongerloo, die reeds de andere helft der heerlijkheid bezat. In de oorkonde heet hij *onse lieve getruwe schiltcnape, valckeniere ende schouthet van Turnhout, Jan van Lyere, heren Wouterssoene*.

Hij was den 28ⁿ April 1490, bij opene brieven uit Antwerpen, tot schout van 't kwartier Herenthals benoemd, in vervanging van Thomas Wijtflet, die hem zijn ambt had afgestaan. De souverein heet hem in dat stuk *onsen geminden Janne van Lyere, wettich soene wylen heeren Wouters van Lyere, riddere* (1). Bij andere brieven van 3 November 1498, welke den 25ⁿ April van 't volgend jaar werden bekrachtigd, had Philip-de-Schoone hem, in vervanging van Pauwel van Mechelen, het schoutschap van Turnhout verleend (2).

(1) In reg. nʳ 12952 der Rekenkamer, hetwelk insgelijks eene kopij der aanstelling inhoudt, bevinden zich al de rekeningen van Jan van Lier, te beginnen van 28 Mei 1490. Den 15ⁿ Juli 1532 werd zekere Mathias van Lier, in vervanging van Jan van Rotselaer, bastaard van Parwijs, tot schout van Herenthals benoemd (ibid).

(2) *Onse lieve ende getruwe schiltknape ende onlancx onse schouthet van Herentals, Jan van Lyere.* Reg. 12986 van 't zelfde fonds behelst bovendien de rekeningen van Jan als schout van Turnhout, van 30 April tot 6 Juli 1516.

Reeds gedurende het leven zijns vaders, bezat Jan te Norderwijck goederen welke hij met een aanpalend stuk land, *op Plassendonc vellekyn gelegen*, bij aankoop van Maria Zeghers en Jan Eellenboghe, haren man, in Augustus 1498 vermeerderde (1).

Na den dood van Jan Hectorszoon, zijnen neef, vorderde hij diens nagelaten goederen, namelijk Berchem, Casterlé en 't kasteel *Ter-Loe*, en deed ze den 25n Januari 1510 (n. s.) verheffen (2). Doch andere zijverwanten der mannelijke linie, Jan van Lier, heer van Ranst, en vervolgens de zonen van Antoon van Lier, Arnold, Willem en Nikolaas, beloerden mede die prachtige bezittingen. Ook de erfgenamen van Catharina 's Papen, moeder van den aflijvige, deden hunne rechten op de nalatenschap gelden. De heer van Ranst beweerde, als afstammeling *van den oudsten mansone van den huyse van Lyere* (3), op 't bezit der gansche nalatenschap recht te hebben, behoudens het inkomen er van met zijne mededingers te deelen. Deze antwoordden dat de goederen, Berchem onder andere, geene *oude stockgoeden* waren van hunnen stam — maar dat Hector en Catharina's Papen, zijne echtgenoote, ze hadden verworven. De zaak werd den 23n September 1511 door de mannen van het leenhof van Santhoven gewezen : de van Lier's bekwamen de eene helft, de 's Papen's de andere helft der goederen van Berchem, alsook van zekere huizen te Antwerpen, en de heer van Ranst zou 't kasteel en het leenhof van Casterlé als heer besturen, op voorwaarde het inkomen er van met de zijnen te deelen (4). Het geschil werd misschien ook voor eene hoogere jurisdictie gebracht. In elk geval is 't zeker dat de heer van Norderwijck het kasteel *Ter-Loe* later heeft bezeten.

Jan van Lyere, heeren Woutersz., trouwde met Maria de Vriese, bijgenaamd van Oostende, dochter van Willem, (die, volgens een handschrift, in 1421 baljuw van Zierikzee en in 1431 dijkgraaf tus-

(1) Schepenakt *(Joncker Jan van Liere, her Wouters zone)*.

(2) *Ch. des comptes de Brabant*, reg. nr 17837; *Cour féodale de Brabant*, reg, nr 25, bl. 282, 294 en 295; nr 128, bl. 50. Vergelijk Jacques le Roy, *Notitia March. S. R. I.*, 286-287.

(3) Uit dezen tekst blijkt zonneklaar dat Willem, Jan's vader, en niet Hector, zooals Butkens zegt, de oudste was der kinderen van Jan van Lier, heer van Norderwijck, en van Margareta Blondel.

(4) Verzameling van Willem van Halmale.

schen Houte en Hinkele was), en van Johanna van Renesse, vrouw van Eeckeren en van St. Jacobscapelle. In 1495 had hij voor zijne echtgenoote eene rente van 25 pond groten vlaamsch op de heerlijkheid van Brecht verheven, welke rente zijn schoonvader den 7n Juni 1480, van Jor Gaspard, heer van Culemborg, Borssele en Hoogstraeten, had ontvangen. Deze laatste had die schuld (een kapitaal van 350 lb. vlaamsch) gemaakt *omme hem selven te helpene ende te lossene uten lasten ende dangieren van den gevanckenisse der franchoisen ende anderssins*. Haar vader overleden zijnde, kregen Maria van Oostende en hare zuster Johanna, vrouw van Jan van Lier, Hectorsz., het derde der heerlijkheid van Eeckeren en St. Jacobscapelle (verheffing van 23 Maart 1499). Maria erfde later het gedeelte harer zuster (verheffing 13 November 1506). Met haren man en de overige belanghebbenden, stond zij het met eenige andere eigendommen af aan Antoon van Lalaing, heer van Montigny, Hoogstraeten, enz. (verh. 25 Januari 1518; n. st.) (1).

Slechts twee meisjes zijn ons van die echtgenooten bekend: Johanna, vrouw van Norderwijck, over wie wij in het volgend hoofdstuk spreken, en Margareta, echtgenoote van ridder Antoon van Berchem, eigenaar van 't kasteel van Bosschesteyn, te Broechem, schout van Lier (2).

Jan van Lier nam 't schoutschap van Turnhout waar tot den 6n Juli 1516. Toen werd hij vervangen door Jan van Berchem, ridder, raad en kamerheer van Karel van Castilië en broeder van den hooger gemelden Antonius van Berchem, *overmits*, zegt de open brief van 19 April, *zekere sieck ende cranckhet hem zyndert eenigen tyt herwaerts aengecomen hem nyet wel moegelic en is tegewordelyck noch in toecomenden tyden tvoirs. scoutampt te bedienen* (3).

---

(1) Den 26n Juli 1511 verhief *Jan van Lyere, heeren Woutersz.*, voor zijn zwager en pupil Willem van Ostende, bijgenaamd de Vriese, na het overlijden van Willems zuster, Johanna, de helft der heerlijkheid van Casterlé welke *Jan van Lyere, soen heeren Ectorsz.*, echtgenoot dier dame, van den koning van Castilië had aangekocht (*Cour féod. de Brabant*, reg. nr 345, bl. 60 en 61; nr 347, bl. 178; nr 348, bl. 204; nr 349, bl. 281. *Chambre des comptes*, reg. nr 17837). Het wapen der Ostende's was: effen hermelijn, met een rood schildhootd.

(2) Zie ons opstel: *Le manoir de Bosschesteyn, à Broechem*.

(3) *Chambre des Comptes*, reg. n. 12986.

Jan van Lier schijnt kort daarna te zijn gestorven; welken dag is ons onbekend.

*
* *

Johanna van Lier kreeg, als bruidschat, toen ze trouwde, het kasteel *Ter-Loe* (1) en de heerlijkheid van Norderwijck. Den 5n Augustus 1513 werd ze in 't bezit er van gesteld (2). Haar man was Huibrecht de Plaines, heer van Maigny, Berlaer, enz., zoon van den beruchten Thomas, heer van Maigny, kanselier van Bourgogne, en van Johanna de Gros, welke laatste een tijd vrouw van Ghete en Rotselaer is geweest. Aangaande dien Huibrecht en zijn geslacht deelt ons werk *Berlaer et ses seigneurs* een aantal bijzonderheden mede. Zeggen wij hier nog dat hij de aartshertogin Johanna in 1501 op hare reis van Brussel naar Parijs vergezelde; dat hij den 24n Januari 1503 door *monseigneur* werd benoemd *en lestat de coustilliers toujours comptez aux gaiges de* XII *sols par jour;* dat wij hem in 1506 aantreffen onder de *escuiers pannetiers* (tegen 28 st. daags) en dat hij ook dat jaar *escuier tranchant* ten hove was (3). Hij werd daarbij nog heer van Gestel, Minderfruyt (te Contich), enz., en overleed in 't begin van 1532. Zijn stoffelijk overblijfsel werd bijgezet in de kerk der Carmelieten te Mechelen.

Johanna van Lier en haar zwager Antonius van Berchem, *heer van Broechem* (!) en voogd der kinderen van Huibrecht de Plaines, troffen den 5n Juli 1533 voor den raad van Brabant eene overeenkomst met Jan van Lier, heer van Ranst, en consoorten, aangaande zekere betwiste eigendommen.

Den 18n November 1536 deed de priester Busco namens Johanna

(1) Dit kasteel werd den 6n Dec. 1522 verheven door zekere Odilia van Liere.

(2) *Joffrouwe Janne van Liere, Jans dochter,.... die welcke... ontfaen heeft die heerlycheyt van Noederwyck.... in alder manieren alsoe haer de voirs. heerlicheyt by Janne van Liere, hueren vader te houwelyc gegeven is (Cb. des Comptes,* n. 17, 837).

(3) Gachard et Piot, *Collection des voyages des souverains des Pays-Bas, passim.* Zijn vader, Thomas, werd benoemd tot lid van den raad der Nederlanden gedurende de afwezigheid van Philip-den-Schoonen (1501) en gelast over de kinderen van dien vorst te waken. Evenals zijn andere zoon, Geeraard, heer van la Roche, onderteekende hij het huwelijkscontract van Margareta van Oostenrijk met den hertog van Savoye (Ibid.). Hij werd begraven bij de geschoeide Karmelieten te Mechelen. Johanna de Gros overleed den 8n Maart 1531 (n. s.). Hun grafschrift betitelt Thomas als voogd van Keizer Karel. *Kon. bibliotheek,* C. G., Handschrift N. 1669).

voor 't leenhof van Brabant het denombrement der volgende goederen welke zij van het hertogdom te leen hield : 1° het dorp Norderwijck met de hooge, middele en lage jurisdictie, jaarlijks waard wezende 70 karolusgulden ; 2° eene tiende van 16 mud koren en 3° eene heerlijkheid te Berlaer. Johanna van Lier verontschuldigde zich in die oorkonde dat hare leenen wat sommarisch werden opgegeven, *biddende in alder ootmoedicheit dat zyn genaden* (de Hertog) *te vreden wilt zyn opt deesen tyt, met protestatien, waer dat het meer ofte min bevinden mochte in te commen tyden, die voirs. leene aengaende, dat sy sullen mogen gestaen met die te verclarenen ende over te bringen met beter specificatie, als zy dat sullen bevinden* (1).

Volgens het leenboek van 't land van Mechelen, dat in 1538 werd opgemaakt (nr 46, bl. 41), hield Johanna van Lier de heerlijkheid Norderwijck met de drie graden van jurisdictie, *met tienden, pontpenninghen ende met beemptde, eusels oft weije, water, metter vissgerie, vogelrie, met een waerandeken van koenine,* enz., van dat land te leen. Haar gemelde schoonbroeder diende haar tot « besetman ».

Zij overleed te Mechelen in Mei 1553.

Behalve drie dochters had zij naar ons weten ook vier zonen. Een hunner, Jan genaamd, erfde Norderwijck.

De hooge jurisdictie van Berlaer had de fiscus ten tijde van Huibrecht de Plaines teruggekocht.

*
* *

Jan de Plaines werd heer van Norderwijck, bij verheffing van 3 October 1553. De heerlijkheid bekwam hij definitief bij deeling van den 15n December, zelfde jaar. Van zijnen broeder Judocus, heer van Querbs, verwierf hij de heerlijkheid Melcouwen, te Berlaer, alsook een pachthof onder dat dorp; maar hij verkocht ze beide aan Jan Fournier, die den 5n Maart 1555 (n. st.) mede beleend werd. Hij verhief eveneens de heerlijkheid Minderfruit, die later toegekend aan zijn broeder Thomas, door dezen aan Franciscus de la Croix, te Antwerpen, werd verkocht (2).

Jan trouwde met Anna Kerremans, dochter van Willem Kerre-

(1) *Chambre des Comptes,* n. 17837 ; verzameling van Willem van Halmale ; *Aveux et dénombrements présentés à la Cour féodale de Brabant* (n. 5343).

(2) Men zie dienaangaande J.-TH. DE RAADT, *Berlaer et ses seigneurs.*

mans, ridder, heer van Waesbeke, te Putte, en burgemeester van Mechelen; hare moeder heette Barbara Azeniers (1).

De familie Kerremans, een oud Mechelsch geslacht, voerde : in goud drie zwarte meerltjes.

Jan de Plaines en zijne vrouw werden begraven in de kerk van Norderwijck. Hun grafschrift luidde :

Hier leet begraven Jonckheer Jan de Pleine heere tot Norderwijck en. Jouffᶜ Joanne Kermans, heer Wilms des ridders dochtere, Communi mestre tot Mechelen, sterf xvᶜlxv.

Het jaartal is onvolledig weergegeven, want Jan de Plaines schijnt eerst in 1570 of in 't begin van 1571 te zijn overleden. De grafzerk was versierd met de vier kwartieren van den echtgenoot, te weten : PLAINES, GROS, LIER, OOSTENDE.

Die der vrouw waren, volgens de grafzerk harer ouders : KERREMANS, AZENIERS, OOSTENRYCK ALIAS VLEMINCX, HEFFENE (2).

Zij hadden drie kinderen : eene dochter, wier naam wij niet kennen en die jong schijnt te zijn gestorven; een zoon Jan, die ongehuwd verscheidde, en Anna de Plaines, over wie wij in het volgend hoofdstuk handelen.

* * *

Anna de Plaines erfde de heerlijkheid Norderwijck. Ze was zeven jaar oud toen ze er den 10ⁿ Maart 1571 (n. st.) mee werd beleend in den persoon van Judocus de Plaines, haren oom, na wiens dood, elf jaar later, meester Jan de Haze, *rentmeester van mijnvrouwe van Norderwyck,* haar « besetman » werd (3).

Zij trouwde met Egidius van Busleyden, heer van Over- en Neder-Heembeek (verh. van 9 Januari 1557, n. st.), den afstammeling eener Luxemburgsche familie welke zich had gevestigd in Brabant, waar zij sinds verscheidene geslachten hooge ambten bediend en groote goederen verworven had.

(1) *Cour féodale de Malines*, reg. n. 2, bl. 19 vº; n. 48, bl. 87; n. 47, bl. 163 vº.
(2) Kon. bibliotheek, Hs. n. 5742, en, ibidem G.-C., bl. 844, n. 59.
(3) *Cour féodale de Malines*, reg. n. 2, bl. 144 vº; n. 48, bl. 87.

Eertijds voerden de Busleyden's in hun schild slechts eene roos. Een zegel van 1476 vertoont dit wapen, door een naakten man vastgehouden; randschrift: **S. Gils van busleiden** (1).

Later voerden zij : in blauw een gouden dwarsbalk, vergezeld aan de punt van eene roode roos, geknopt en gepunt van goud (of somtijds geknopt van goud en gepunt van groen) (2).

(1) Zegelverzameling van 't Kon. Museum van oudheden en wapens, te Brussel.

(2) In een artikel getiteld *Un Babut, trouvé en Suède, avec blason rappelant celui de Busleyden* (*Annales de la Soc. d'archéol. de Bruxelles, T. V.*), tracht de heer GRAAF M. NAHUYS aan te toonen dat een der blazoenen, zonder kleuren en metalen, de bewuste *bahut* versierende, aan het geslacht van Busleyden behoort. Zijn hoofdargument ten gunste van die thesis is dat wapens met een dwarsbalk, die slechts aan de punt en van een enkel stuk is vergezeld, uiterst zelden voorkomen, en dat hij geene andere familie kent welke een wapenschild gelijk dat der Busleyden's heeft. Wij nochtans, wij kennen andere geslachten die hetzelfde wapen bezitten (wel te verstaan, wij spreken van geene kleuren en metalen), en wij zouden wel meer dan honderd geslachten kunnen aanhalen die een dwarsbalk slechts aan de punt en van een enkel stuk vergezeld, voeren.

In België zelf zijn vele familiën in dat geval. Soortgelijke wapens zijn dus op verre na niet zoo karakteristiek als de geleerde oudheidkundige wel meent. Eerlang zullen wij daarover eene kleine studie in 't licht geven.

De eerste van dat geslacht dien wij in oorkonden hebben aangetroffen was *Claiskin van Busleiden*, echtgenoot van Elsken N. Zij werden in 1412 benoemd tot bewaarders van 't kasteel te Luxemburg (*). Te dien tijde verbleef een tak der familie te Aarlen; haar naam werd achtereenvolgens *von*, van of *de Bus(s)leiden*, *Bus(s)leyden*, *Bous(s)leyden* enz. geschreven.

In 1425, 6, 7, 9 ontmoeten wij als wethouder te Aarlen eenen Jan van Busleiden, wiens weduwe, Aleide, en dochter *Sunchin* (!) in een stuk van 1439 worden aangehaald. Een akt van 1426 herinnert wijlen Tilman van B, burger dier stad, en Elsen, zijne vrouw. Oorkonden van 1429 en 1432 vermelden hen insgelijks : volgens een dezer stukken was hij *cremer*.

Een andere Thielman van B. was wethouder te Aarlen in 1443, 1446 en 1449 (**).

Een Egidius van B., geboortig van Aarlen, achtereenvolgens wethouder en proost in zijne vaderstad, secretaris, raad van den hertog van Luxemburg en secretaris van de ridderschap des hertogdoms, werd bij opene brieven van Karel-den-Stouten, gegeven te Brugge in Februari 1472 (n. s.) in den adelstand verheven. Dit stuk noemd hem : *homme franc... extrait et yssu de bonnes et notables gens d'anchienne bourgeoisie*. (***) Volgens *le Conseiller Jérôme*

(*) *Chambre des comptes de Brabant ; Répertoire des commissions.*

(**) Al deze bijzonderheden zijn geput uit de charters van 't kasteel van Guirsch welke de heer Baron de Marches ons vriendelijk heeft meegedeeld, en uit die der familie von Reinach, welke in het Archief van 't Groot-Hertogdom worden bewaard. Den korten inhoud dier oorkonden vindt men in de *Annales de l'Institut archéologique du Luxembourg*, X, XIII, enz., alsook in het XXXIIIe deel der uitgaven van de *Soc. d'hist. du Grand-Duché de Luxembourg.*

(***) Open brief, medegedeeld in het XXXIVe deel, bl. 72, der uitgaven der *Section hist. de l'Institut royal grand-ducal de Luxembourg.*

'Busleyden, écrivain latin et protecteur des lettres, van FELIX NÈVE, zou Keizer Frederik III dien Egidius tot ridder *met de gouden sporen* (5 Januari 1477) hebben benoemd. Een oogenblik hadden wij gedacht dat het wapen van Busleyden te dier gelegenheid met den dwarsbalk waren vermeerderd : maar vermits geene der talrijke oorkonden waarin Egidius wordt genoemd hem den titel van ridder toekent, zijn wij geneigd zijne verheffing tot de ridderschap in twijfel te trekken. Egidius overleed den 20ⁿ Juni 1499 (****). Zijne vrouw Elisabeth (de) Musset, bijgenaamd de Marville, schonk hem op zijn minst deze zeven kinderen, wier volgorde onzeker is (*****).

1° Egidius, dien wij verder zullen ontmoeten. *Hij was nochtans de oudste niet, zooals men heeft beweerd, want op zijn penning (1502) voert hij een barensteel. Als oudste zoon hadde hij, eens zijn vader dood (1499), het volle wapen van zijn geslacht moeten aannemen.*

2° Franciscus, leermeester van Philip-den-Schoonen, aartshertog van Oostenrijk, Keizer Karels vader. Hij was aartsbisschop van Besançon en stierf te Toledo, in September 1502 ;

3° Hieronymus, lid van den Grooten Raad te Mechelen, kanunnik van St-Rombouts aldaar, van St-Waldetrudis te Bergen, van St-Lambert te Luik en proost van St-Pieters te Aire. Hij werd met verscheidene diplomatische zendingen gelast en stichtte te Leuven 't college der drie talen. Hij overleed te Bordeaux den 28ⁿ Augustus 1517, op zijne reis naar Spanje, waarheen hij zich begaf om bij de kroning van den aartshertog (keizer Karel), als Koning van Castilië aanwezig te zijn (Z. het opstel van den heer FELIX NÈVE).

4° Valeriaan, heer van Guirsch, Aspelt, enz., raad en rentmeester generaal van den hertog van Luxemburg ; † omtrent 1516. Hij was getrouwd met Anna van Kempf, bijgenaamd van Keymich, eene nicht van Gabriel de Goncourt, proost van Chimay (1532), die weduwe geworden, in 1519 de heerlijkheid Guirsch aan haren zwager Egidius van B. afstond, op voorwaarde dat deze de helft der heerlijkheid van Aspelt, welke helft hij had geërfd na 't overlijden van Franciscus van B., zijnen neef en Anna's zoon, aan haar zou teruggeven.

5° N...., non in het Agnetenklooster, te Trier. Ze is de oudste dér dochters (akt van 1474) ;

6° Jacoba, die achtereenvolgens trouwde met Nikolaas Haltfast, rentmeester te Aarlen, en Henrik Hoeclin, lid en griffier van den raad van Luxemburg (1491) en heer van Birtingen (1513) ;

7° Margareta, non in 't Agnetenklooster te Trier (1474).

(****) *Chambre des comptes*, reg. n. 2634. *Recette générale de Luxembourg, année finissant le 30 sept. 1499.* Graaf M. Nahuys heeft dien datum bekend gemaakt.

(*****) Wat wij hier mededeelen over de kinderen van Egidius en Elisabeth werd door ons gevonden in de charter van Guirsch en Reinach (z. hooger). Men raadplege mede *Publ. de la Soc. hist. de l'Inst. royal grand-ducal de Lux.* 1881, bl. 76 en volgende.

Margareta was misschien ouder dan Jacoba; eene der zusters werd misschien voor een der vier broeders geboren. Egidius I van Busleyden en Elisabeth Musset hadden echter nog eene vierde dochter, ten ware Jacoba eene derde maal was getrouwd. In 1533 immers verleent Egidius II v. Busleyden, heer van Guirsch, Horst, enz., volmacht « aan zijne waarde neven, *zwager* en goede vrienden » Antonie Huyssman von Namedy, doctor in de rechten, Jan von Naven, secretaris en griffier van den raad van Luxemburg, Heinrich von Schiffeldüngen, heer van Diestorff, Jan François, 's Keizers rentmeester te Aarlen, Jan Houssman, wethouder van de stad Luxemburg, Erasmus Zinck, gezwoorne en procureur van den raad van Luxemburg, Hendrik Musset, wethouder te Aarlen, Claus von Wilz en Jan von Nothem. *(Arch. van Guirsch).*

(Wordt voortgezet.)

Hoogstraten.

Charter

van Graaf Anthonis van Lalaing aan het Schuttersgilde.

—

1534.

—

y *Anthoenis van Lalaing*, grave van hoochstraten, heere van Montigni, van Culemborch, Borssele, van Leuze, van Beln, van Estrees, enz., Ridder vander oerden, Raet ende Camerlinck der keys. mat onses alre gen*adig*ster Heeren, Hooft van zynre mat finan. ende stadthouder g*ener*ael over zynre ma*jesteits* landen van Hollant, Zeelant, Vrieslant ende van Utrecht, Allen den ghenen die desen onsen brief sullen sien oft hoiren lesen salut. Alsoe onse lieve getruwe, die hootman, coninc, dekenen ende gezworenen van sint Jorys ghulde in onser vrijheit van hoochstraten voer hun selven ende vervangende de gemeenen gesellen vande voirscreven ghulde ons nu, tot onser vermaninge, overgebracht ende geexhibeert hebben sekere ordonnantie ende statuten by gescrifte die zy jnder voirsc. Ghulde duslange geobserveert ende onderhouden hebben, biddende ons deselve hunl. te willen confirmeren tot meerder vesticheit ende corrobatie ende oic mede soeverre wy daer enich gebreck jn vonden tselve te beteren ende te reformeren, gelyck ons dat goetduncken soude; soe eest dat wy de voirscr. ordonnan*tie* gevisiteert ende oversien ende de selve mit augmentatie, restrinctie, veranderinge ende correctie in sommigen punten, als ons dat oirboir gedocht heeft, geconfirmeert hebben ende confirmeren by desen, willende dat se voertaen onverbrekelic onderhouden werden jnder vuegen ende manieren hiernaer verclaert.

Inden eersten dat de gemeenen gesellen vander schutterie altyts eenen hootman hebben sullen, sulck als zy, by wete ende goet-

dunken van ons ende onsen erven, heren ende vrouwen van hoochstraten oft onsen drosten van hoochstraten, jnder tyt daer toe kiesen sullen willen, om huerl. ghulde ende schutterie jn sheeren absencie altyts voer te staen ende in eeren te houden. Item sullen daertoe hebben een*en* coninc, als telcken jare den ghenen die den papegay afschieten sal. — Item daer toe noch twee dekens ende sekere gezworen*en* ofte ondermannen mit eenen gesworenen dienre ofte knape. — Item dat tgetal vanden schutters ende ghuldebroeders wesen sal van veertigh personen ende niet meer.

Item dat een yegelyck schutter, tegenwoerdelick jnder ghulden wesende ende dier naemaels in ontfangen sal werden, gehouden werdt den behoirlicken eedt te doen, mits leggende de twee vorste vingeren van zyn rechter hant opte pese vanden boghe ende te zweren God almachtich, zyne gebenedyde moeder Maria, den voirgen*oemden* gloriosen Ridder sint Joris ende die weerdige maget ende martelersse sinte Katerine, als der kerken patronesse, te eeren den hootman, coninc, dekenen ende gezworenen van der ghulden gehoirsaem ende den gemeenen gesellen getrouwe te zyn, te comen, tot vermaninge vanden voirn*oemden* hootman, coninc, dekenen ende gezworenen, tot allen vergaderingen ende schutterien 'tzy opte doelen, op lanttoneelen, maeltyden oft anderssins, als hun dat byden gezworen knape gewitticht sal werden, dese onse naevolgende statuten ende ordonnan*tie* te onderhouden ende voerts anderssins allet te doen dat een goet ghuldebroeder schuldich es ende behoirt te doen.

Item dat nyemant van nu voertaen jn dit ghulde ontfangen en sal werden, ten zy datter van den veertigen een plaetse gevaceert ende ledich gevallen zy ende dat hy byden hootman, coninc, dekenen, gezworenen ende gemeenen gesellen daer nut ende bequaem toe gekent zy; dies zal hy voer zyn receptie gehouden zyn zynen eedt te doen ende te zweren jnder vuegen ende manieren als dat hier voren verclaert staet. — Item dat een yegelyck schutter gehouden werdt te hebben eenen boghe, riem, haeck ende koker mit een half douzyn schutten ende sunderlincx deghene dier van nu voertaen jn ontfangen sullen werden tot huerl*ieder* receptie oft binnen veerthien dagen, naer dat zy den eedt gedaen sullen hebben, op een pene van twaelf grooten. — Item dat nyemant voertaen vuyt dat ghulde scheyden ofte geset sal mogen werden, ten sy dattet den dekens ende gezworen*en* vierthien dagen te voren te kennen gegeven werde ende dattet byden selven deken*en* ende gezworen*en* voerts overgebrocht werde den gemeen*en* gesellen, dewelcke verstaen sullen de redenen daertoe moverende ende soe verre zy se gefondeert vinden, als om verarmthede, om dootslach oft andere notabele excessen, sullen hem alsdan zyn*en* eedt remitteren ende verlaten mits ter stont te betalen thien stu-

vers totter ghulden behoef ende daertoe alle zyn achterstel na.... gen (1) den reg*ist*re; dede hy des niet, soe salment hem mogen afpanden binnen vierthien dagen naer dat hem zynen eedt verlaten sal zyn, sonder enige voerder solemniteit van rechte daer op te moeten houden.

Item soe wanneer yemant van desen schutters ende ghuldebroeders aflivich geraect te werden, soe sullen die andere ghuldebroeders dat doode lichaem van dien aflivigen schuldich zyn mit huere schutters cleederen jnder kerken te brengen, een misse van Requiem ende vigilie daer over te doen doen ende jnde selve misse te offeren, op een pene van twaelf grooten brabants, telcker reyse soe verre de wete hun daertoe gedaen zy, ten ware de voirscr. doode gestorven ware van pestilencie oft andere periculose ende smettelicke siecte, oft dat zy huer achterblyven mit nootlicker oirsake ontschuldigen conden, jn welcken gevalle zy sulcx by hueren eede purgeren sullen mogen; dies sullen die erfgenamen vanden dooden gehouden zyn der ghulden van Sint Jooris daer voren te betalen thien stuvers, by gebreke der selver betalinge te verhalen op zynen reetste nagelaten goeden. — Item soe wanneer yemant van dezen ghuldebroeders bruydegoom werdt, soe sal de selve bruydegoom den gemeenen gesellen de wete daer af doen doen byden gezworen knape ende hun*lieden* ter maeltyt laten nooden; dies sal dan een yegelyck oic gehouden werden te comen in zyn schutters cleederen ende te geven sesse grooten brab*ants* ofte meer, jndient hem belieft, ende wie daer niet en compt mit zyn cleedinge als voren sal verbueren sesse grooten brab*ants* als drie groo*te*n totten juweele ende dander drie groo*te*n voer den bruydegoom; daer na sal den bruydegom den gemeenen gesellen vander ghulden schuldich zyn een tonne biers te voren te geven ende ghelt daer af te betalen ter stont als hy daer om gemaent werdt op een pene van twaelf grooten totter selver ghulden behoef. — Item soe wanneer yemant vanden voirscr. ghuldebroeders een kint bestaden wil, soe sullen de gemeenen gesellen, byder ghulden knape daertoe gebeden, gehouden zyn mit huere schutters cleederen aldaer te comen ende te geven ses groo*te*n, meer oft zy willen, ende dan sal de ghene diese bidt gehouden zyn te voren te geven een tonne biers als voren.

Item soe wanneer die schutters in gemeenen geselscape vergaderen ende tsamen drincken ende die dekens ende gezworenen rekenen willen, soe sal een yegelyck gehouden zyn te rekenen, op een pene van ses groo*te*n.

Item dat nyemant vanden schutters, als den wimpel vuythangt, zich sal mogen droncken drincken, soe dat hem onder den gemeenen

(1) Deze tikjes duiden de plaatsen aan welke in het handschrift door 't een of ander toeval zijn weggevallen.

gesellen oft opter straten misquame, opte verbuerte van ses grooten brab*ants* telcker reysen. — Item dat nyemant van hun*lieden* en sal mogen drincken eenen heelen pot biers vuyt tot eenen tueghe, opte pene van ses grooten brabants. — Item soe wat gesellen van desen schutters ontamelicke eeden sweren oft enige onnuttige dingen van sassemheden oft van boeverie voertsetten oft yemant van zyn*e* gesellen luegenstropte vloeckte oft enige onredelicke kyffwoerden toesprake jn grammen moede ofte misdede oft pynde (1) te misdoen, dat sal zyn opte verbuerte ofte boete van thien grooten brabants ende daeren boven staen tot correctie vanden dekens ende gemeenen gesellen vander ghulden. — Item gebuerdet dat yemant van desen ghuldebroeders schimpige oft dreygelicke woerden by ombescheede sprake op die dekens ofte gezworenen, dien sullen de hootman, dekens ende gezworenen voirscr. tot huer*lieder* discretie mogen corrigeren.

Item oft gebuerde dat, de wyle enige closten, kegelden, hutscruysten ofte mit teerlingen enigerhande spel speelden, yemant vanden schutters bevonden werde daerby staende ende tselve aen te sien mit zyn schutte*rs* cleederen, die sal, van zynen gesellen gecalengiert zynde, daer over verbueren drie groot*en* brabants, ende soe wie in sulcke spel speelt ofte weddet sal verbueren negen grooten brabants, alsoe dicwils ende menichwerve als hy daer over bevonden ende gecalengiert werdt.

Item soe wat schutter zynen boghe, te minsten vyf scellingen grooten vlaems oft daer en boven geweerdt zynde, tusschen die doelen scutterlic ontwee schiet, by verzuymenis ende sonder den selven te veronrechten, daer af sullen de gemeenen gesellen gehouden zyn te betalen de helfte van dat hy costen sal te vermaken, soe verre hy vermakelic es, oft anders de helft van dat hy gecost heeft, wel verstaende dat den boghe te voren gepresen zy jn een gemeene colfve ende de dekens een cele daeraf hebben.

Item waert sake dat eenige schutters van buyten hier jn onser vryheit quamen schieten, jn sulcken gevalle sullen daermede moeten schieten die de dekens ende gezworen*en* daer toe ordonneren sullen ende schieten tot om twee ghelten wyns, die de gemeenen gesellen gelyck betalen sullen; ende die dan meer schieten wil sal sulcx mogen doen op zyn eygen burse.

Item alle oncost ende teringen die de dekens ende gezworenen ordonneren sullen der schutterien aengaende sullen de gemeenen schutters ende gesellen sculdich zyn te betalen ende elcx van hun zyn behoirlicke portie daer jnne te ghelden; soe wie des jn gebreke bevonden werdt, den selven salmen zyn voirscr. portie afpanden ende die pande vercoopen mogen, soo verre hy se niet

(1) *Pynde* : beproefde.

lossen en wil, sonder voerder solemniteiten van rechte daer op te moeten houden.

Item waert dat daer twist oft anders onder den gesellen viele, dat sullen die dekens ende gezworenen accorderen ende nederleggen naer gelegenheit der saken. Ende oft hun de sake te zwaer viele ende de selve niet nederleggen en conden, soe sullen zyt by den hootman bringen ende wat die hootman dan daeraf vuytspreect salmen sculdich zyn tachtervolgen. Indien oic yemant daer tegens seggen wilde die sal zyn clederen daer nederleggen ende zyn vuytschee gelt geven ende nochtans staen verbonde ter correctien des heeren ende vanden lantrechte.

Item men sal alle jare vier colfdagen ofte geselscapen houden, te weten: opten kermisdach, op Sinct Joris dach, opten dach datmen den papegay schieten sal ende opten verzworenen maendach, ende opte selve dagen telcker reyse den wimpel vuytsteken. Sal oic elcke geselle alsdan gehouden zyn opter cameren te comen mit zynre cleedinge ende paleure, opte verbuerte van ses grooten, alsoe dicwils alsmen daer gecalengiert werdt ende daertoe te betalen zyn portie vander teringe ende oncosten die daer gedaen werden, tzy dat hy daer come oft niet. Dies en salmen opten kermisavont ende des anderen dages vanden kermisdach niet mogen blyven sitten drincken langer dan den dekenen belieft ende gheen cost van teeringe doen dan vanden speelluyden diemen daerop crygen sal; maer oft de dekenen ende gezworenen oft andere vanden gesellen op andere dagen vergaderen, tsamen teeren, eten, drincken ofte geselscap houden wilden ende den wimpel vuytsteken, dat sullen zy wel mogen doen, een yegelick op zyns selfs penninck, maer die daer niet en compt sal daer jn ongehouden wesen, ten ware dat zy om saken vergaderden der gemeener ghulden aengaende. Item soe wye inde colve ende daer den wimpel vuythangt, comt teeren ende zyn gelach niet en betaelt ofte des weerdts ofte werdinnen moet niet en heeft, sal verbueren ses grooten alsoe dicke als hy des ter reken*inge* vanden gelage in gebreke bevonden werdt.

Item als men den papegay schiet, soe sullen de dekenen ende gezworenen huere reken*in*ge gehouden zyn te doen, by gescrifte ende by hueren eedt, van allen saken, der schutterien aengaende, die binnen den jaren gevallen zyn ende dan salmen den eenen van hun*lieden* afsetten ende eenen anderen nyeuwen aannemen jn zyn plaetse.

Item men en sal nyemant byden geselscape drincken leyden, man oft vrouwe, die vander geselscape niet en zyn, meer dan eenwerf op eenen dach ende dan twee oft driewerf tamelicken te drincken geven; soe wie bevonden werdt ter contrarien te doen sal gehouden zyn des ghenen gelach te betalen dien hy daer brenget ende sittende houdt.

Item soe wie den papegay afschiet ende Coninck werdt, die sal gehouden zyn dat juweel te verbeteren van een loot silvers, ende daer voren sal hy vry gehouden werden van allen oncosten ende teringen die, binnen dien jare dat hij Coninck es ende den wimpel vuyt steect, gedaen sullen werden; ende oft hy dat loot silvers binnen zynen jare niet en betaelt, soe sal hyt tjaer daerna dubbelt moeten betalen. — Item de voergen*oemde* coninck en sal niet gehouden zyn enigherhande spyse van eten ofte drincken te geven oft te bereyden des avonts alsmen hem thuys leyden sal, maer die schutters sullen daer seynden een cruyke met biere om die tamelicken te drinken, sonder enige sassemheit ofte ontamelicheit te bedryven. — Item de coninck sal dat juweel, als hyt gedragen heeft, altyt gehouden zyn den dekens vander ghulden weder over te leveren omme te verwaren ende daer af te verantwoerden.

Item soe wie den papegay drie jaren teynden een schutterlic afschiet, die sal tvoirscr*even* juweel daermede mogen winnen ende tot hem nemen ende behouden, ten ware dattet de gemeenen gesellen lossen wilden, twelcke zy doen sullen mogen mits twee oncen silvers daer voren te betalen ende hem daer toe noch te leveren drie silveren papegaykens om by hem te dragen tot een teycken, dat hy keyser es. Dies sal hy daer en boven van dan voertaen zyn leven lanck, telcken vanden vier principale colfdagen zyn gelach vry hebben ende op alle schutterlicke feesten sitten gaen ende staen boven den coninc als een keyser, wel verstaende dat hy de voirscr. drie papegaykens ge.........de verborgen sal moeten der ghulden naer zynre doot weder over te doen leveren.

Item een yegelyck schutter sal gehouden en verbonden *wesen* zyne schutters cleederen alle twee jaren........ ver........ reede te hebben mitter paluren als dat behoert opten .... dach, opte ver buerte, soe verre hy hem niet onschuldigen en can, van thien stuvers totter ghulden behoef ende, soe menige maent hy daer na laet overgaen te vervallen jnde voirscr*even* boete, die men hem, by gebreke van betalinge, sal mogen afpanden.

Item soe wanneer dese ghuldebroeders ontboden sullen werden ten lantjuweele, dat dan een yegelyck sculdich sal zyn jn te leggen naer dat byden hootman, coninck, dekenen ende gezworenen metten gemeenen gesellen geordonneert sal werden; ende sullen dan de selve hootman, coninc, dekenen ende gezworenen daer toe nemen mogen vuyt dat ghulde de ghene die hun daer nutst ende bequaemst toe duncken sullen, sonder dat daer yemant anders jnne te seggen sal mogen hebben. — Item soe wat schutter, tusschen die doelen ende de wyle men aldaer schiet, enige ontamelicke manieren van vysten oft anders pleegt, die sal daer voren gehouden zyn, soe verre hem dat overtuycht werdt, zyn bonette

voer den doel te setten oft jnde plaetse van dien te betalen eenen halven stuver, ende eest yemant van buyten ende niet vander ghulden sal daer voer betalen drie grooten brab*ants*. — Item soe wanneer die hootman, dekenen ende gezworenen vander ghulden ofte de meestedeel derselver mitten anderen te spreken hebben om saken, der schutterien aengaende, soe sal een yegelicken een weete daer toe gedaen ende plaetse beteykent werden, ende wie dan daerenboven achterblyft sal vervallen in een boete van twee stuvers totter voirsc. ghulden behoef, ten ware dat hy hem mit sunderlinger noot onschuldigen conde, den welcken hy sculdich sal zyn mit zynen eede te purgeren.

Item opten kermisavent ende opte kersmisdach (1) van onser vryheit sal een yegelyck schutter gehouden zyn te comen jnder processie mit zynen schutters cleederen om die santen af te setten ende des maendaechs om die weder op te helpen setten, opte verbuerte van ses grooten brab*ants*, op des heiligen Sacramentsdach dier gelycken ende gaen mede vuyt jn de processie voer dat heilige Sacrament tot dattet weder op zyn stede gebracht es, opte verbuerte van ses grooten brab*ants*. — Item nyemant en sal mit zyn schutters cleederen jnder kerken op eenen aultaer mogen liggen daermen messe op celebreert, op een pene van ses grooten brab*ants* totter ghulden behoef te verbueren.—Item opten dach dat men den papegay geschoten sal hebben, sullen de schutters den coninck gehouden zyn te schincken elcx een pinte wyns. — Item soe wat punten ende ordonnan*tien* der schutterien aengaen*de*, by hootman, dekenen ende gezworenen gemaect, gesloten ende geordonneert werden, sullen alle die andere ghuldebroeders sculdich zyn te onderhouden.

Item dat voergen. schutters ende ghuldebroeders gehouden sullen wesen ons ende onsen erven ende nacomelingen, heeren ende vrouwen van hoochstraten, oft den drosten van hoochstraten jnder tyt assistencie te doen tot executie van der criminele justicie soe wanneer de noot sulcx apparentelic eysschet ende zy tot dien eynde daertoe vermaent sullen werden. — Item jndient gebuerde dat jn onse vryheit van hoochstraten enige commotie ende oproer verrese, twaer tusschen onsen ondersaten aldaer wonende oft vuyt andere oirsake hoe sulcx gebueren mocht, dat God verhuede, soe sullen de voirn*oemde* schutters oic gehouden wesen tot onser oft onser nacomelingen ofte des drosten voirscr*even* vermaninge hun te vergaderen mit hueren boghen ende schutten opter ghulden camere, om sulcke oproer ende rebellicheit te helpen keeren ende straffen, soe dat doeverhant byden heere ende zynen drosten blyven moege, sonder nochtans gehouden te wesen yemande te vangen oft te spannen.

(1) Zoo in 't handschrift. Is evenwel klaar dat het « Kermisdach » moet zijn.

Item oft hier namaels tusschen den ghuldebroeders enighe questie verrese om saken die by deser onser ordonnan*tie* niet gedecideert en wordt oft dat jnde selve ordonnan*tie* enige duysterheyt worde bevonden, daer af reserveren wy ons ende onsen erven ende nacomelingen, heren ende vrouwen van hoochstraten, dinterpretatie, ampliatie, moderatie ende verclaringe. — Des toirconde hebben wy onsen segel hier aen doen hangen.

Gegeven op onse slot tot hoochstraten, den lesten dach van novembri jnt jaer ons Heeren duysent vijfhondert vier en dertich.

Medegedeeld door P. J. GOETSCHALCKX.

Het Spijker van Hoogstraten.

(1532).

Wanneer werd het *Spijker,* waar op 't oogenblik de Zusters Ursulinnen in woonen, te Hoogstraten gesticht? — Ziehier wat wij desaangaande in een oud manuaal der Kapelrij van het H. Kruis, vroeger in de kerk van Hoogstraten bestaande, vinden, Bladzijde 25 van dit manuaal, dat op de pastorij van gemelde plaats berust en getiteld is : *Sylva quasi et Prothocol fructuum Capellanie S. Crucis in ecclesia collegiata Hoochstratensi, collectarum ex registro scabinorum in Hoochstraten* (*et ubicumque potuimus*), *circa annum Domini* XV^{c} XLV, *per me* TRUDONEM DE MEERHOUT, *presbyterum capellanum capellanie, eiusdem*, staat :

« De grave van Hoochstraten gheefter toe (1) vier stuvers ; olim Jan Wiven, de domo in de Ghelmerenstrate : *nu* (2) *eest den spijcker, hoc est, granarium comitis.* Anno 1523 in September, Jan Wils, Mathijs de Weghe, mombaren van Jan Wivens kijnderen, vendiderunt Jan van Branteghem, drossarten, tot behoef van mijnen heeren van Hoochstraten domum cum pertinentiis met een driesken, oost Cornelis vander Goorbraecken erfgenamen, zuijt Peeter Herls erve, west Jan Davids huijs, noort de Ghelmerenstrate metten heerenchijs, xiiij loopen rogs. *Circa annum Domini 1532 comes hic construi fecit granarium et arium manet pratum.* Anno 1480, 13 Aprilis, Elisabeth.......

Uit dit stuk blijkt dat het Spijker, 's Graven schuur of graanzolder, zooals het woord het zelf zegt, door den heer van Hoogstraten gebouwd werd rond het jaar 1532.

(1) Aan de kapelrij van het H. Kruis

(2) In 1545, toen Trudo van Meerhout zijn manuaal schreef.

XVe EEUWSCH KRONIJKJE

van het Land van Turnhout.

(Vervolg van bladz. 164).

1419. — Moedwilligheid.

Jan Cnape verbrijzelde eene pers, welke hij bij een vonnis der schepenen van Turnhout veroordeeld was aan den eigenaar terug te geven. De schout klaagde hem aanstonds aan voor de schepenbank te Antwerpen, die Jan Cnape veroordeelde tot 26 schell. boet. Wij vinden dezen Cnape later terug. (*Rek. van P. van Driemilen*).

Schuldvorderingen in beslag genomen.

Godevairt Roest, poorter van Dordrecht, had te Turnhout eenige schuldvorderingen tot een bedrag van 180 nobelen. Daar de Hertog tegen Holland, het erfgoed van Jacoba van Beieren, zijne vrouw, te dien tijde oorlog voerde, werd Roest als vijand van Brabant beschouwd. De schout van Turnhout verwierf een vonnis van de schepenbank te Antwerpen, waarbij de schuldenaars van Roest, te weten Nout die Molner, Heinric Deenke, Claus Cleys, Art Noets, Peter Enghelen en Heinric Oeten, veroordeeld werden om 't geld dat zij Roest schuldig waren in handen van den schout en ten behoeve van den Hertog te betalen. (*Rek. van P. van Driemilen*).

Verwonding.

Jan Huybs had Henneken Wouters, toen zij 's avonds van den dans terugkwamen, met een « pasmesse » gewond. De dader compozeerde om 3 gulden. (*Rek. van P. van Driemilen*).

1421. — Dievegge.

Lysbeth Theeuwaerts stal een stuk laken van een raam. 't Was niet wel mogelijk het feit door getuigen te bewijzen; daarenboven was Lysbeth « een arm wijf ende eene sottinne ». De schout liet haar dan ook maar pointen voor 18 Arnhemsche gulden.
(*Rek. van Lauwereys van Rode*).

Aanranding.

Mys, Stevensz., Mijsken en Jan, zijne twee zonen, en Hubrecht deden in 't open veld Margriet van Mechelen aan, die ter beevaart ging naar Vosselaar. Op haar geschrei namen de aanranders de vlucht. De schout, ten verzoeke van heer Henrick van Ranst, wiens « laten » zij waren, liet hen compozeeren om 27 Arnhemsche gulden.
(*Rek. van L. van Rode*).

1422. — Dieven.

Jan Cnape en zijn « wive » hadden gestolen een hamel, twee tinnen schotelen, eene « ranse » en twee ellen lijnwaad. Zij werden gevangen, op de pijnbank gelegd en bekenden hunne misdaden. Door tusschenkomst van goede mannen mochten zij compozeeren om 40 cronen vrancx. (*Rek. L. van Rode*).

1424. — Manslag.

Drie Turnhouters hadden doodgeslagen eenen geheeten vander Coddonck, Jansz., « opte rene tusschen den hertoge van Brabant ende Jan van Vryessele ». De schout kon geene getuigen aanbrengen en wist ook niet te bewijzen dat de manslag door de drie Turnhouters en op het grondgebied van den Hertog was bedreven. Daarom liet hij hen compozeeren om 100 Holl. schilden, half ten behoeve van den Hertog, half ten behoeve van Jan van Vryessele.
(*Rek. L. van Rode*).

Halsrechting.

Heyncken Herms had bij nachte doodgestoken Gheenken Schueren. Herms, ter dood veroordeeld, werd gehalsrecht door den beul van 's Bosch, die voor zijn arbeid het loon ontving dat men gewoon was te geven aan den beul van Antwerpen. (*Rek. L. v. Rode.*)

1425. — Manslag.

Henneken den Haze werd 's nachts doodgeslagen door Woytken Ghevairt. De dader koos het hazepad, maar mocht later pointen om 40 mottoenen. (*Rek. L. van Rode*).

Manslag.

Nys Wilmairs werd zekeren nacht, toen hij met Gheert Walscairt huiswaarts keerde, door dezen, die dronken was, gedood. Walscairt nam de vlucht. Door bemiddeling zijner vrienden, mocht hij later de bloedverwanten van het slachtoffer zoenen en ongedeerd naar Turnhout weerkeeren, mits ten behoeve van den Hertog te betalen eene som van 46 blauwe kronen. (*Rek. L. van Rode*).

Schaking.

Wouter van Lyere had met negen zijner vrienden Gheertruyt 't Sjongen geschaakt. De schout, aan 't hoofd van gewapende mannen, zette de daders achterna en kreeg hen « vechtenderhand » gevangen. Het meisje dat « waert gecruwet van Wouteren », en dat hare ontvoerders wilde redden, verklaarde dat de schaking met haren wil was geschied. Niettemin had Wouter van Lyere zijn goed verbeurd. Toen kwam de jonker van Lyer, met Henric van Ranst en Hector van Kets tot den schout, die Wouter en zijne gezellen liet compozeeren voor 110 « crone vrancrycx ». (*Rek. L. van Rode*).

1426. — Manslag.

Claes Clymars en Jan Walscairt keerden te voet uit Gheel naar Turnhout weer, toen zij aan 't vechten geraakten. Jan Walscairt werd zoo deerlijk gehavend dat hij er van stierf. De schout hield den dader aan, doch kon het feit door geene getuigen bewijzen. Daarom gaven Henric van Ranst en de schepenen hem den raad Clymars maar te laten compozeeren. Dit geschiedde om 75 mottoenen. (*Rek. L. van Rode*).

Terechtstelling.

Jan Spikeman, brandstichter, die door de schepenen tot den brandstapel was veroordeeld, werd door den « hangman » van 's Bosch te Turnhout gerecht. (*Rek. L. van Rode*).

1427. — Genade aan misdadigers verleend.

De Graaf van St-Pol, toen hij na zijne troonsbeklimming, in Juni 1427 te Turnhout zijne blijde inkomst deed, verleende genade aan verscheidene misdadigers, « welcke dat inquamen met onsen genadigen heer », namelijk Zeger Veke, die gedood had Bertel Udens; Nijs Bats en Peeter Meuns, die Heyn van Beke hadden vermoord. (*Rek. L. van Rode.*)

Moordenaar onthoofd.

Gheert Verhove had Merten Moens van Rethy gedood. De dader werd te Turnhout door den beul van Mechelen gepijnigd en onthoofd. (*Rek. L. van Rode*).

1428. — Diefstal.

Jan de visscher, stal eene partij wol en « erweten », toebehoorende aan het klooster van Postel. Daar niemand Jan aanklaagde en de schout geene getuigen vond, liet hij den dief met 22 gulden cronen vrij. (*Rek. L. van Rode*).

Slagen en verwondingen.

Claes die Sprenger had, te Turnhout zijnde, Jan Poels geslagen en weigerde vrede te doen naar het recht der Vrijheid, want Claes was poorter van Brussel. De schout vervolgde den dader voor de schepenen dier stad, die hem, wegens weigering van vrede, eene boet van 8 lb. ten behoeve van den Hertog oplegden en hem bovendien veroordeelden tot eene beevaart naar Milane. Verder veroordeelden zij hem voor slagen en verwondingen tot eene boet van 5 lib. en om, spijt de verordeningen der vrijheid Turnhout, een « boezelaer » gedragen te hebben, tot 1 lb. (*Rek. L. van Rode*).

1430. — Kwaaitong.

Jan Canys had op de keurmeesters gesproken. De schepenen veroordeelden hem tot 27 « schellingen zwart ». (*Rek. L. v. Rode*).

Slagen.

Machele, her Willemsz., sloeg Machiele, her Willemsz. met een stok zonder ijzer en verbeurde daarom 27 sch. zw. (*Rek. L. v. Rode*).

Diefstal.

Maes van Balen, die terwijl de pest in Turnhout heerschte, « zieke luijden hanteerde », was beschuldigd van in de huizen waar hij diende, zekere voorwerpen te hebben ontvreemd; maar de schout kon zulks niet bewaarheiden. Maes compozeerde om 8 blauwe kronen. *(Rek. L. van Rode).*

Diefstal.

Merten van den Grade, die gedurende de pest de zieken verpleegde, werd door den schout beschuldigd van den lieden meer te hebben genomen dan ze hem hadden beloofd; doch dat kon niet bewezen worden, en daar de schout « nyet vele geselscaps met hem hebben woude overmidts der sterften wille », mocht Merten pointen om 25 gulden kronen. (*Rek. L. van Rode*).

1431. — Smaad.

Jan Wouters, Nysz., had een gevangene die in de vroente zat met bier begoten. Hij werd veroordeeld tot eene boet van 27 sch. zwart. (*Rek. L. van Rode*).

1432. — Manslag.

Wouter, Stevensz., bracht 's nachts een steek toe aan Peter Martyns, die onmiddellijk den geest gaf. De schepenen van Turnhout, vermits noch de schout, noch de bloedverwanten en vrienden van 't slachtoffer de misdaad konden bewijzen, verzonden den dader voor de schepenen van Antwerpen; maar de bloedverwanten waren met het « hoetvonnisse » niet tevreden. Wouter mocht daarom compozeeren voor 100 blauwe kronen.

(*Rek. L. van Rode*).

1433. — Brand.

Een groote brand had te Turnhout vele huizen vernield; hij was ontstaan in het huis van Pauwel Koecx, die deswege werd gecalengierd. Koeckx weigerde voor de schepenbank van Turnhout te verschijnen, want hij was poorter van Brussel. De schout dreigde hem alsdan voor de schepenen aldaar te vervolgen, zeggende dat hij volgens het recht der hoofdstad 10 royalen had verbeurd. Koecx « coes genade voir recht » en betaalde 10 blauwe kronen. *(Rek. L. van Rode).*

De Toren van Oolen.

1763.

De prelaat van Tongerloo bezat het begevingsrecht der parochie Oolen; de markies van Westerloo voerde ook den titel van graaf van Oolen; beiden waren voor ongelijke deelen de voornaamste tiendheffers in de genoemde parochie (1). Gelijk men weet, was oudtijds de tiendheffer verplicht het kerkgebouw en den toren op te richten, dezelve te onderhouden en desnoods te vernieuwen, de decimale- of tiendklok te bezorgen, en voor de bijzonderste benoodigdheden van de kerkelijke diensten in te staan. Overeenkomsten, hetzij algemeene, hetzij bijzondere omtrent bepaalde uit te voeren werken, tusschen de parochianen en den tiendhefter, regelden in vele plaatsen nauwkeuriger dezes verplichtingen. Wij geven hier, afgeschreven naar eene *Copye authentiecq*, het accoord, in 1763, gesloten tusschen bovengemelde tiendheffers en de parochianen van Oolen, omtrent het herstellen van den toren en het belfort. De akte is terzelfdertijd een lastbrief, die desnoods kon benuttigd worden om in beroep te gaan bij den Souvereinen Raad van Brabant, indien eene der overeenkomende partijen het verdrag niet getrouw naleefde. Eene aanteekening bij het einde van het stuk maakt ons bekend met de namen der aannemers en den prijs van het werk.

Conventie en Aenbestedingh.

Alsoo questie stont te gereysen tusschen die Parochianen van Oolen, ende syne excellentie den heere Marquise van Westerloo

(1) Zie Van Spilbeeck : *De Abdij van Tongerloo*, blz. 112, 138.

graeve van Oolen etc. etc. beneffens den Eerweerdighen heere Prelaet van Tongerloo als respectieve thiendeheffers van het voors. graefschap van Oolen annopende het repareren oft restaureren van de spille ofte naalde der fabrique van den voors. dorpe, mitsgaeders van den belforte staende in den thoren als andersins ende om te prevenieren de processen die stonden daer op te gereysen, soo syn deselve geconvenieert op den voet ende maniere naervolgende :

Op heden desen 12 july 1763 comparerende voor my Petrus Philippus Elaerts als openbaren notaris geadmitteert by haere majesteits souvereynen Raede geordonneert in Brabant tot Westerloo resideerende ende in de presentie der getuyghen onder te noemen den Eerweerdighen Heere Siardus van den Nieuweneynde Prelaet des Gotshuys van Tongerlo ende syne Excellentie den heere Marquise van Westerloo, Prince van Everberghe, Graeve van Oolen etc. etc. beyde te eenre, ende d'Heer F. M. Schellens Drossaert van Westerloo ende Meyer van het voors. Oolen met die respective wethouderen van aldaer ter andere seyde, ende die van de respective Parochianen voors. tot hetgene naerbeschreven ten vollen gemachtight ende geauthoriseert, dats om het voors. geschil te doen cesseren dat de voors. reparatie ofte restauratie van de voors. spille ofte naelde met des selfs Belfort, solderinge als alles wes noodigh, sal worden gestelt in behoirlycken staet ten coste ende laste van de dry parthyen comparanten, te weten een derde in de voors. costen tot laste van den heere Prelaet, een ander derde ten laste van syne Excellentie, ende het resteerende derde paert ten laste van de voors. Parochianen van Oolen, alles sonder prejudicie van ider syne gerechtigheydt, waermede het voors. geschil sal comen te cesseren, naer welcke voors. transactie Parthyen hun *hinc inde* geloven te reguleren ende te houden voor goet, vast, gestaedigh ende van weirde onder obligatie, submissie ende renuntiatie als naer rechte, ende tot confort van 't gene voors. soo wort by desen onwederoepelyck geconstituert N... N... ende elcken thoonder deser ofte copye authentiecq om te gaen ende compareren voor den Souvereynen Raede van Brabant ofte alomme elders om den inhoude deser te doen ende te laeten vernieuwen, herkennen ende retireren, de gebreckelyke in desen voluntairelyck te doen ende laeten doemen met costen Parthyen ongedaeght.

Aldus gedaen ende gepasseert op den Casteele van Westerloo dato et anno voors. present Petrus Josephus Boullet ende Const. Ant. Elaerts als getuygen hiertoe aensocht ende gebeden.

Was onderteekent : Siardus abt van Tongerloo. — Verder stont : Graf (sic) van Merode Westerloo.

—

Aenbestedingh soo wegens het Belfort als spille van den thoren van Oolen. 1763.

Belfort is den prys	265 — 0 — 0
Spille »	693 — 0 — 0
Summa totalis	958 — 0 — 0

Belfort is aennemer Andries Van Dyck.
Spille, Bouhiaer cum suis.
De onkosten voor 1/3 beloopen 5 — 17 — 1.

V. v. D. A.

Nieuwe Bruggen te Sondereigen (1468) en Lille (1471)

De voerlieden en reizigers die uit het Noorden met hunne wagens naar Zuid-Brabant reisden, waren verplicht, bij gebrek aan eene brug over den waterloop tusschen Sondereigen en 't Lipseind, « de strate en*de* h*eir*wech van malle ende hoigstraten te nemen, in achterdeel vanden tol van t*ur*nout ». Ten einde hen naar de vrijheid te lokken en alzoo de opbrengst van den tol (1) te vermeerderen, deed de rentmeester Hendrik vander Keelen in 1468 eene brug bij Sondereigen maken. Eene partij hout, dat te Turnhout in 't neerhof van 't *Chastel* in garnison (*voorraad*) lag, werd op zijn bevel tot balken, pijlers, ribben en planken gezaagd en vervolgens door de ingezetenen van Sondereigen naar het terrein gevoerd waar de brug zou komen.

Tot hetzelfde doel en ook om aan de inwoners van Gierle gelegenheid te verschaffen hun graan te voeren naar Lille waar toen hun banmolen was, werd, in 1471, tusschen de twee dorpen over de Lillerbeke eene steenen brug gebouwd. De metsers waren Gysbrecht van Schaluynen en Claes Meels, van Turnhout. Het houtwerk werd bereid door de timmerlieden van 't kasteel, en de boeren van Lille en Gierle moesten het afhalen. (Uit de rekeningen van H. v. d. Keelen, rentmeester van Turnhout, 1467-68, en van Heinrick Ceelen, rentmeester van Brabant in 't kwartier van den Bosch, 1470-71).

E. T.

(1) In 1309 had Hertog Jan-de-Tweede bepaald dat alle vreemde karren, wagens, paarden, varkens, schapen. enz., door Turnhout komende, een tolgeld zouden betalen.

Retie

op het kerkelijk Fondatiegebied.

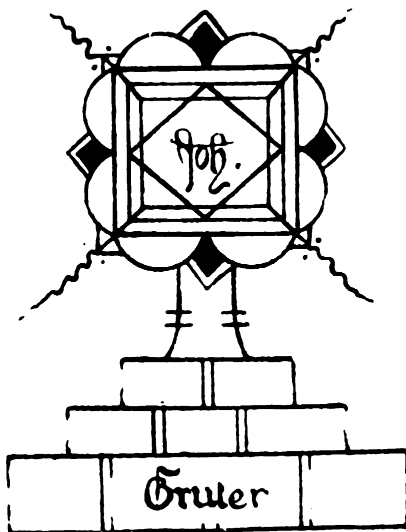
(*Vervolg van bladz. 173*).

Het rood en ovaal maar grootendeels geschonden zegel is met uithangende koord aan het origineel, metende 37 × 17 cM in schrift, bevestigd.

Nadat deze deken de onvervalschte oorkonde van den kardinaal Julianus aan den bisschop van Luik, aan zijnen officiaal en aan den aartsdiaken van Kempenland had medegedeeld en tevens melding gemaakt van de reeds besproken notarieele akte, schrijft hij o. a. aan den bisschop :

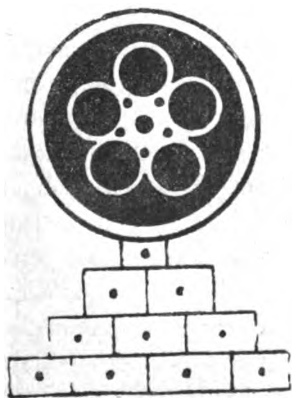
Nos igitur Petrus Crum, decanus et commissarius antedictus, volentes hujusmodi mandatum, nobis in hac parte directum, exequi ut tenemur. Et quia per informationem testium, per nos in forma juris receptorum et examinatorum, et praetacti instrumenti notarii tenorem respeximus, omnia et singula praetactis litteris cardinalis Juliani narrata veritate fulciri, necnon redditus annuos.... sufficere.... nos jus patronatus altaris antedicti et praesentandi personam idoneam vobis venerabili archidiacono Campiniae ad altare præscriptum, tam prima quam singulis aliis vicibus, quibus illud vacare contigerit, praelibatis Johanni, Henrico et Godefrido fratrinus ac Johanni Heylsen laicis, suisque successoribus et haeredibus, auctoritate domini Juliani cardinalis et legati, reservavimus et reservamus per praesentes....

Uit dien inhoud blijkt, dat de deken, met volmacht van den kardinaal Julianus, het begevingsrecht van dit beneficie voor de gebroeders de Voldere en Jan Heylsen bewaarde.

De priester en notaris Johannes Gruter van Venrade heeft in eene akte, metende 150 × 37 cM in klein geschrift, de door ons ingelaschte oorkonde van den kardinaal Julianus, het stuk van den deken Crum en verder de geheele rente met zijn tegenstaand handmerk en handteekening gesterkt.

Joannes, bisschop van Luik, geeft 3 augustus 1434 eene oorkonde, waarin hij de oprichting van dit beneficie goedkeurt en bekrachtigt en tevens de toestemming aan zijnen suffragaan verleent, om dien altaar met de voorgeschreven plechtigheden te wijden. De transfixbrief of de akte, aan de vorige doorgestoken, is nog met het uithangend rond zegel in roode was van den kerkvoogd bevestigd, en door den sekretaris Nicolaus Wit geteekend.

De notaris Winandus van Gempe (presbyter et in artibus magister) maakt 23 januari 1442 eene akte, waarin de gebroeders Henricus, Godefridus en Joannes Voldere eenen Mathias van Hercke als rector van het Maria-altaar voordragen. Op dit notarieele stuk, verleden in de parochiekerk van Retie in tegenwoordigheid van Jan van Hulsel, Jan Snyders, Godefried van der Straeten en Jan Metten, heeft Winandus zijn nevengaand handmerk, bestaande in zes kleine rondten in ééne groote, geteekend. Aan deze oorkonde is de bevestigingsakte van Guillielmus van Gaure, aartsdiaken van Kempenland in de kerk te Luik, doorgestoken, waarin de aartsdiaken 2 februari 1442 M. van Hercke als rector goedkeurt.

Daar niet allen met de voordraging van M. van Hercke instem-

den, zoo heeft voornoemde notaris Winandus 13 februari 1443 eene akte verleden ook in de parochiale kerk van Retie, waaruit blijkt dat Henricus Slaets voor het beneficie van O. L. Vrouw voorgedragen wordt. In het stuk, met het laatsgemeld handmerk verrijkt, treden Martinus Staes, Nicolaus Neesen en Henricus van Putte als getuigen op. Aan dit handschrift is geene aartsdiakenale goedkeuring gehecht.

Fondatie van het St. Lucia-altaar.

1439. — Januari 7, april 27 en juni 8.

Jan, heer van Rotselaar, Vorselaar, Retie en Rocque, en bestendige seneschalk van Brabant, enz., schrijft aan Joannes van Heinsberg, bisschop van Luik, dat hij ter eere van God en tot uitbreiding van den godsdienst, aan het St. Lucia-altaar te Retie eene fondatie met drie missen in de week verlangt te stichten : In honorem et sub vocabulo beatae Luciae virginis, sub onere trium missarum septimatim, in praedicta ecclesia de Rety celebrandarum. Tot onderhoud dier fondatie verrijkten de seneschalk en de andere geloovigen van Retie het altaar o. a. met een jaarlijksche rent van

15 vat rog (modiorum bladorum), de maat van Retie,
8 vat rog, uit Raymekers-akker, met Kerstmis te betalen,
10 loopens rog, uit een veld naar Desschel opwaarts,
5 loopens rog uit de Broekstraat,
2 loopens rog, uit een veld bij de Vliet,
1/2 bunder (bonnarium) weide in het Krayenbroek, nabij het goed van Postel,
16 loopens rog, uit het Latbroek,
Eenige goederen, geheeten « torfgoet, »
18 loopens rog,
1/2 vat en 2 oude grooten uit Berkenbroek,
8 loopens rog, bij het erf van Nicolaus van Olmen, deze cijns kon voor 40 gulden afgelost of in andere renten veranderd worden.

Er zijn nog veel andere perceelen opgegeven, die jaarlijks meer of minder vaten rog aan dit beneficie moesten uitkeeren.

Zooals men ziet, was de jaarlijksche inkomst van het St. Lucia-altaar nog al beteekenisvol. Het volgende deelt de verplichting en de waakzame zorg mede.

De rector van het Lucia-altaar is verplicht mede te zingen, zoo dikwijls de metten, de mis en de vespers zullen gezongen worden; hij zal op feestdagen (in triplicibus (1) solemnitatibus) in de mis assisteeren.

Daar de seneschalk ten zeerste aandringt op de voortdurende en getrouwe vervulling dezer fondatie, stelt hij ze (in et sub custodia mamburnorum) onder de waakzame zorg van den kerkeraad of van de kerkmeesters.

Ziedaar den gedeeltelijken inhoud van een perkamenten oorkonde, beslaande 42 × 26 cM in geschrift, doch de hand des tijds heeft vele woorden uitgewischt.

Toen voornoemde seneschalk zijn verlangen tot de oprichting dezer fondatie te kennen had gegeven, schreef de abt der abdij van Tongerloo 27 april 1439 hierover naar den bisschop van Luik in dezer voege:

Reverendo in Christo patri et domino Johanni Dei et apostolicae Sedis gratia episcopo Leodiensi.

Theodericus permissione divina abbas monasterii beatae Mariae Tongherloensis, Praemonstratensis ordinis, Cameracensis dyocesis, debitam reverentiam et honorem.

Cum vir insignis nobilis et generosus dominus Johannes, dominus de Rotselaer, de Vorsselaer, de Rethy et de Rocque, perpetuus senescallus Brabantiae necnon advocatus Trajectensis, in parochiali ecclesia de Rethy dictae vestrae dyocesis, ad nostram praesentationem seu quamvis aliam dispositionem pertinente, divino lumine perlustratus, cultum divinum pie augmentari affectans, altare in honore(*m*) et sub vocabulo beatæ Luciae virginis, certis onere, modo et forma, in certis suis litteris, quibus hae nostrae transfiguntur latius cum descriptione bonorum, ad praemissa assignatorum descriptis, erigere et fundare desideraverit et dedisset ac, quantum in eo fuit et est, erexerit et fundaverit necnon quod desuper petierit et requisiverit consensum. Nos igitur devotionem prefati domini Johannis de Rotselaer in Domino commendantes debitosque prospectus ad praemissa habentes, erectioni et funda-

(1) De rubrieken der Premonstratensen-orde spreken van *festa triplicia*; ook deze parochie werd toen door Premontratensen bediend.

tioni hujusmodi, modo et forma praescriptis, nostrum liberalem, quantum in nobis est, praebemus consensum pariter et assensum jure parochiali atque nostro de in... vacationum hujusmodi altaris temporis ad altare hujusmodi per nos nostrosque successores p... partem primam, secundam et tertiam dumtaxat praesentationes nobili domino de Rotselaer praenominato si vixerit, alioquin suis successoribus gratiose concessimus, omnibus semper salvis.

In quorum omnium et singulorum fidem et testimonium praesentes nostras litteras praenarratis his litteris domini Johannis de Rotselaer fundatoris transfixas fieri, nostrique sigilli abbatialis dignitatis appensione fecimus communiri, sub anno a Nativitate Domini millesimo quadringentesimo xxx nono, mensis aprilis die vicesima septima.

Aan dit breedvoerig fransijn, waarop eenige woorden verdwenen zijn, hangt nog het gedeeltelijk zegel van den abt Theodoricus. Het charter is met doorgestoken strook aan de vorige oorkonde (7 januari 1439) vastgemaakt, evenals de transfix van 13 october 1395.

De verdwenen woorden maken een deel van dit latijnsche handschrift onverstaanbaar, doch Dirk van Haren, abt van Tongerloo, schrijft, dat hij zijne goedkeuring geeft aan voornoemde fondatie van den adellijken en edelmoedigen Jan heer van Retie, Rotselaar, enz. De abt meldt verder, dat deze Jan of na deszelfs dood zijne opvolgers tot driemaal het begevingsrecht voor het St-Lucia-altaar zullen bezitten, en tot meerdere bevestiging heeft hij het perkament met zijn abtelijk wapen gesterkt.

Joannes Heynsbergh, bisschop van Luik, bekrachtigt 8 juni 1439 den inhoud van den vorigen brief (27 april 1439), te weten de fondatie van Jan heer van Retie, enz., en verleent aan dezen weldoener tevens de toestemming om de drie eerste keeren het begevingsrecht voor een bekwamen rector van het St. Lucia-altaar uit te oefenen.... confirmamus jus praesentandi rectorem habilem et idoneum ad praedictum altare pro tribus primis vicibus vacationum ipsius temporibus præfato domino Johanni, suisque haeredibus et successoribus, atque extunc dilecto nostro abbati monasterii Tongerloensis. Na dit drietal keeren ging dat begevingsrecht tot den abt van Tongerloo over.

Het zegel is verdwenen van de perkamenten oorkonde, slechts de uithangende strook is gebleven.

1442. — Januari 23 en Februari 2. Zie bij 1432.

1458. — Augustus 17.

De schepenen Steven Zoenkens, Jan van Berausel, Jan van Gompel, Jan van Putte, Jan die Meyder, Hendrik Woyts en Jacob van Ghilze verklaren, dat Hendrik van Hove jaarlijks 1 vat rog aan het klooster en Godshuis van O.-L.-Vrouw van Betanië schuldig is. Het zegel is verdwenen.

1459. — Feestdag van den H. Jacobus.

Nicolaus Gestelmans kapelaan (capellanus et vicemgerens venerabilis Joannis Hechtelt, curati ac investiti curiæ parochialis de Rethie) en plaatsbekleeder van Retie's pastoor Joannes Hechtelt, meldt dat Jan, zoon van Godfried Goes en inwoner van R, bij testament eene erfrente van een vat rog aan de H. Geest maakt, dat bij zijne lijkbaar tien waskaarsen en een flambouw (torrifiam) moeten branden, dat hij 150 gulden, elk aan 10 stuivers, voor een nieuw Maria-altaar nalaat. De oudheid heeft vele woorden onleesbaar gemaakt.

1461. — April 10.

De bisschop van Luik, Ludovicus van Bourbon, geeft de toestemming om het dak der kerk, het sacristie, het Maria-Altaar en het koor te vernieuwen. Aan het zeer geschonden handschrift hangt nog het ronde zegel in roode was van dezen bisschop of liever van den : « Dei et apostolicæ sedis gratia electus » of gekozen bisschop (1). Dezelfde Ludovicus verleent 2 mei 1482 (hier heet hij niet meer *electus*, maar Dei et apostolicæ Sedis gratia episcopus), vergunning om het Maria-altaar te verplaatsen. Ook aan dit perkament hangt het zegel.

1470. — Juli 28.

Onder deze dagteekening zendt de officiaal van Luik een zwaar bevel, te weten om aan de kerkmeesters van Retie, Jan de Cuper en Godfried van de Vliet, binnen zeven dagen te komen voldoen alle achterstallige gelden, granen, renten enz., waartoe de inwoners verplicht zijn ; zoo niet, dan zullen de geestelijken van hunne bedieningen ontzet, en de wereldlijken van beider geslacht met den

(1) Gekozen (electus) maar niet gewijd tot bisschop, omdat Ludovicus in 1461 nog geen priester was.

kerkelijken ban geslagen worden. Het vroeger uithangende zegel is van de perkamenten strook verdwenen.

Zulke bedreigingen zijn ook 26 januari 1450, in 1473, den 15 mei 1479, den 28 januari 1526 door den aartsdiaken van Luik uitgevaardigd.

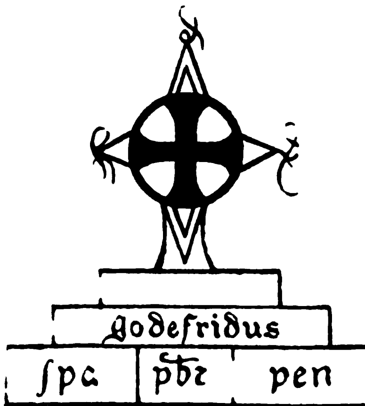
1498. — Mei 15.

Sedert onheugelijke tijden hield de pastoor en al de inwoners daags vóór St. Jan den Dooper een plechtige processie, waarin het Mariabeeld rondgedragen werd. Later had men langs slinksche wegen die plechtigheid door den wijbisschop van Luik weten te verschuiven tot daags na Maria's geboorte. Ten einde het geschil weg te nemen, schrijft de officiaal van Luik uit de stad Diest naar de geestelijken en wereldlijken van Retie en legt den pastoor Nicolaus Spierinck, welke de laatste maar niet wettige verandering volgde, krachtens de gehoorzaamheid op om tot het eerste gebruik terug te keeren.

Een stuk zegel hangt nog aan het latijnsche handschrift op grijs perkament.

1500. — Maart 10.

Margaretha Spoerreboels maakt door den priester en notaris Godefried Spapen op het Maria-altaar der St-Martinuskerk te Retie haar testament. In die akte geeft zij voor haar onbekende schuld

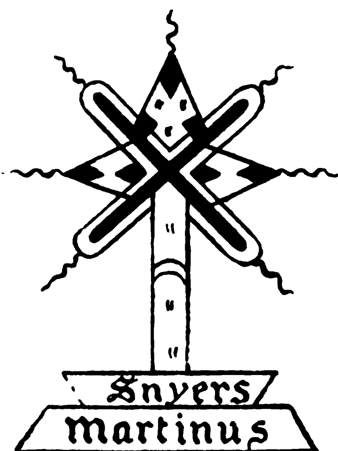
aan de St-Lambertuskerk van Luik 1 stuiver,
aan elk der vier bedelorden 1 oort, als zij « stacie » houden,
aan hare nicht 1 bed met slaaplakens,
aan Matthys Cupers 4 stuiver,
aan den koster « metter scolen » 2 stuivers,
aan den pastoor of kapelaan, hare lijkmis doende, 2 st.

De erflaatster bepaalt nog, dat na haren dood, de kerk tien waskaarsen en een toorts « torthys » zal krijgen. Jan Cupers en Walter Berausel treden als getuigen op

in de latijnsche oorkonde, waarop de notaris dit zijn handmerk in natuurlijke grootte gesteld heeft.

1502. — November 21.

Henrik Liben en zijne vrouw maken, ten hunnent te Retie, door den priester en notaris Martinus Snyers het testament, inhoudende o. a.

2 1/2 stuiver voor den priester die hunne lijkmis doet,
2 stuiver aan den koster,
elk 3 rijngulden aan het O.-L.-Vrouwbroederschap,
16 waskaarsen en 1 fakkel (taedia) bij hunnen dood,
jaarlijks 11 loopens rog aan de H. Geesttafel, voor een jaargetijde met vigilie van negen lessen. Deze Tafel zal aan den celebrant, en den koster elk 3 oude grooten en aan den kapelaan 1 stuiver uitkeeren.

De notaris heeft op het perkament dit zijn handmerk in natuurlijke grootte geteekend.

Dezelfde notaris maakt het volgende testament van Jan Cupers en Maria Staes :

10 stuiver aan 't broederschap van O.-L.-Vrouw,
» » » St. Anna,
1 oort aan St. Lambertus te Luik,
1/1 stuiver aan elk der vier bedelorden,
1 blank aan elken priester bij zijne uitvaart,
2 stuiver en 1 groot aan den pastoor,
2 stuiver aan den koster,
2 mud (vat) rog tot aalmoes voor den armen.

De beneficiaat of anders een priester der bloedverwanten moesten, elke veertien dagen, in Retie 's parochie, de mis van den Zoeten Naam lezen.

Ook op dit grijze perkament heeft de notaris zijn voorgaand handmerk gesteld.

(Wordt vervolgd.)

De Heerlijkheden van het Land van Mechelen.

Norderwijck en zijne heeren.

(*Vervolg van bladz. 183.*)

De nieuwe heer van Norderwijck heeft geene rol in de geschiedenis gespeeld en schijnt evenmin eene officiëele bediening vervuld te hebben. Den 21ⁿ October 1580 verhief zijne vrouw een derde van 10 bunder bosch en weide onder Lier, een windmolen, *die vergaan is*, te Contich, eene weide te *Contenbroeck* (onder Contich) en een cijns. Voor haren gemaal ontving zij, den 17ⁿ Mei 1586, eene rente voortkomende van Jan van Busleyden, zijn vader, welke rente ze dienzelfden dag nog afstond aan Maria van Renty, weduwe van den heer van Rentigny. Twee jaren nadien droeg Egidius van Busleyden, heer van Norderwijck, eenige zoon en erfgenaam van meester Jan en Margareta van Merode, bijgenaamd van Veulen, eene andere rente over aan Philips Maes, licenciaat in de rechten en griffier der Staten van Brabant en aan dezes echtgenoote Francisca de Foccant (1). In een akt van 4 Feb. 1591 komt zijn naam voor naast dien van Frans van Halmale, zijn halven broeder.

Hij overleed den 17ⁿ Januari 1596 en werd begraven in de kerk der Karmelieten te Brussel. Zijn grafschrift luidde :

Ci gist noble et genereux Gilles de Busleyden
en son vivant seigneur de Noorderwijck, lequel trespassa
l'an mil cincq cents nonante six le xvij de Janvier.
Et Noble Dame Anne de Plaines, Dame du dict Noorderwijck]
sa compagne, laquelle trespassa l'an.....

(1) *Cour féodale de Brabt*, reg. n. 362, bl. 41 ; n. 363, bl. 166 ; n. 365, bl. 87.

Rondom waren aangebracht de wapens van BUSLEYDEN, MERODE, GONDEVAL, GOTTIGNIES, MUSET, BAU, VUCHT, MUSCH; PLAINES, KERREMANS, LIERE, AGENIERS, DE GROZ, VLEMINCX, OSTENDE, HEFFENE. De kwartieren van Anna de Plaines worden door wat wij reeds over haar mededeelden, genoegzaam verklaard; die van haren man zullen door zijnen kwartierstaat (bladz. 211) worden opgehelderd.

Anna de Plaines ging een tweede huwelijk aan met Jo^r^ Joris van Uterwijck, kapitein in den dienst Hunner Hoogheden, in wiens bijwezen zij den 4^n^ Januari 1616 het vruchtgebruik eener rente ontving, hetwelk ze echter afstond aan hare kinderen van het eerste bed (1). Deze verkochten met hunne moeder aan Jo^r^ Karel-Philips van Os, heer van Waterdijck, kapitein en kastelein van Vilvoorden, de visscherij der Zenne tusschen dat stadje en Brussel (2).

Op 't kasteel van Norderwijck vindt men eene eigenhandig door Anna de Plaines op papier geschreven opgave van de goederen dier vrouw van Norderwijck. Het stuk draagt geenen datum; wij deelen het hier mede :

De heerlicheyt van Noerderwyck, gheleghen in Brabant, bij Herenthals, met hooge en leege justitie, metter tienden, chynsen ende pontpenninghen, dry hondert jaren in myn gheslecht ghewecst hebbende, is verheeven bij my, vrauwe Anne de Pleine, vrauwe van Noerderwyck, onder het lant van Mechlen.

Item noch eenen leenbouck onder de vors. heerlycheyt.

Item noch een laethof met een leenbouxken ende een clein tiende, gheleghen tot Yteghem.

Item noch een laethof met een chynsbouxken, ghelegen onder Sourle, is oick by my verheven onder Perweys.

Item het *castiel* tot Noerderwyck, met syn neerhof, is by my oick verheeven te leene onder Perweys onder *Gheele*.

Item noch eenen chijns bouck, heum bestreckende onder vele diverse deurpen, soo onder Antwerpen, als Mechlen, groont chynsen vuytbrenghende jaerlyx ontrent xxxvi

(1) Uit kracht eener schikking van 19 Juli 1613 voor den notaris Langerijt *(Cour féod. de Brab^t^)* n. 371, bl. 370.

(2) *J^r^ George van Vuyterwyck ende vrouwe Anna de Pleine, respective heer ende vrauwe van Nooderwyck*, koopen in 1614 van de voogden van Margareta Putmans, Geeraards dochter, een half bunder lands, den *Daelacker* genaamd, voor den achterstalligen cijns die hun verschuldigd was. Joris van Uytterwyck (Wterwijck, enz.), wiens moeder tot het geslacht van Steenwijck behoorde, voerde in rood drie zilveren kannen.

Hij zou dus de Joris (zoon van Jacob en van Margareta van Steenwyck) zijn, die, volgens J. VAN DOORNINCK, *Geslachtkundige Aanteekeningen*, bl. 47, het ambt van *Drost van Vollenhove aan de Spaansche zijde* bekleedde. Een zijner kinderen stierf den 29^n^ September 1633 en werd te Damme, bij Brugge, met vier kwartieren begraven.

gulden erffelyck, waer in is eenen chyns van tien gulden sjaers, die te leene wort ghehauden onder den abt van Sinte Bernaerts ende by my oick verheeven. Item tot Noerderwyck hebbe ick twee hoeven met de landen, bempden, bosschen daer toe behoorende, chyns goet synde, naer myn beste kennelycheyt groot ontrent hondert bunderen, off mier, ombegrepen, ende compt het selfste te hoofde onder den byvanck van Liere.

Item twee renten samen vuytbrenghende XLIIII gulden, erffelyck gheypotiqueert op de stadt van Mechlen.

Item noch XXV gulden erffelyck op een hoeve tot Wycquevorst, onder Herentaut, die daer is beset met Antwerpsse brieven.

Anna de Plaines maakte verschillende testamenten, in 1581, 1615 en den 8n December 1622, daags vóór haren dood. Uit haar laatste testament vernemen wij dat zij van het tweede bed vier dochters en twee zonen, Theodoor en Jacob van Uyterwijck, heeft nagelaten (1).

* * *

Van Anna de Plaines' eerste bed zijn ons zes kinderen bekend. Haar zoon, Adriaan van Busleyden, voerde reeds den titel van heer van Norderwijck, terwijl zijne moeder nog in leven was. Hij trouwde niet.

Zijn broeder Lodewijk werd den 1n Maart 1588 te Brussel in de Kapellekerk gedoopt. Hij was geroepen om Adriaan in de heerlijkheid op te volgen, en noemde zich inderdaad heer van Norderwijck; doch zijne moeder overleefde hem, zoodat hij nooit met dat domein werd beleend. Hij verkreeg het waarschijnlijk toen hij zich in den echt vereenigde met Catharina van Grevenbroeck, dochter van Erasmus, heer van Mierlo, en van Johanna Bloymans: althans in 't huwelijkscontract van 26 Juli 1612 heet hij heer van Norderwijck. Lodewijck en Catharina sloten, in 1613, de bovengemelde overeenkomst met Jan de Tiras, echtgenoot van Margareta van Busleyden, van de eene zijde, en Anna de Plaines en Joris van Uyterwijck, Anna's tweeden man, van de andere zijde. Den 9n September 1613 maakten zij hun testament. Hun zoon Adriaan, bijgenaamd *den Jongen*, werd den 5n Juni 1615, na zijns vaders overlijden, in 't bezit gesteld van *den Volrebeempt, daerop voertyts huyzen gestaen hebben, gelegen ter Overmolen, binnen Bruessele*. Die zoon stierf ongehuwd, waarschijnlijk op nog jeugdi-

(1) Archief van 't kasteel.

Egidius van Busleyden, schepen en proost van Aarlen; secretaris en griffier van de Luxemburgsche ridderschap; procureur-generaal en vervolgens gewone raadsheer in den raad van Luxemburg, enz. werd in Feb. 1472 (n. s.) door Karel-den-Stouten tot den adelstand verheven; † 20 Juni 1499.	Elisabeth Musset, bijgenaamd van Marville.	Nicolas de Gondeval, ridder, thesaurier van Karel-den-Stouten; † vóór 6 Maart 1486 (n. st.) (1).	Geertruide van Vucht, die hertrouwde met Philips Hinckaert. Zij bezat de visscherij der Zenne tusschen Brussel en Vilvoorden (2) en het kasteel Horst of Nieuw-Horst met de heerlijkheden St Pieters-Rhode en Cortelke.	Willem van Merode, ridder, heer van Veulen, medeheer van Rummen en Pietershem, burggraaf v. Loon, voogd van Duffel, amman v. Brussel; † 24 Aug. 1525.	Catharina Bau, erfvrouw van Goidsenhoven, Kersbeek, Hollogne-sur-Geer, Muggenberg, Royenberg, enz. trouwde 1485.	Lancelot de Gottignies, burgemeester van Mechelen.	Margareta van den Broeck, bijgenaamd Musch.

Egidius, v. Busleyden, burggraaf van Grimberghe, heer van Ter-Tommen, Rumelingen, Flatten en Over- en Neder-Heembeek, in 1505 verpand, heer van Guirsch, raadsheer en vervolgens voorzitter van de rekenkamer in Brabant, † 1536 en werd in Ste Goedele begraven (3).	Adriana de Gondeval, vrouw van Horst, St. Pieters-Rode en Cortelke, eigenares van een cijnshof en van eene visscherij onder Over-Heembeek, † vóór 12 Juni 1554 (4).	Arnold van Merode, heer van Royenberg, Kersbeek, enz., schepen en burgemeester van Mechelen; st. 1533; begraven met de kwartieren Merode, van der Aa, Bau, Hardumont.	Catherine de Gottignies, die naast haren man is begraven in de St. Romboutskerk te Mechelen.

Jan van Busleyden (5), licentiaat in de rechten, eigenaar van 't cijnshof en der visscherij te Over-Heembeek (verh. 30 Aug. 1554); st. 3 Novemb. 1556; werd begraven in St. Rombouts te Mechelen.	Margareta van Merode, bijgenaamd van Veulen; zij hertrouwde met Jan van Halmale, schepen van Antwerpen.

Egidius van Busleijden, door zijne vrouw Anna de Plaines, heer van Norderwijck.

(1) Dien dag verhief zijne weduwe eene rente, die van Jan, graaf van Oettingen, was afgekocht. (Ibid. n. 347, bl. 26).

(2) Vergezeld van haren tweeden man, stond ze deze visscherij den 26n Januari 1505 (n. s.), uit kracht van het huwelijkscontract harer dochter Adriana, aan deze af. (Ibid. n. 348, bl. 257).

(3) Hij was ontvanger generaal van Luxemburg en vervolgens bijzondere ontvanger van de domeingoederen te Luxemburg, Aarlen en Diedenhoven geweest en had den 14n Februari 1499 (n. st.) eene rente verheven, welke van Jan, heer van Herlaer, was voortgekomen. *(Cour féod. de Brab.*, reg. n. 348, bl. 73).

Den 3n Nov. 1513, werd hij, voor zijne gemelde vrouw, in 't bezit gesteld eener rente, welke voortkwam van Maximiliaan van Hoorn, heer van Gaesbeek. (Ibid. n. 349, bl. 4).

(4) Dien dag was 't dat haar zoon, meester Willem van Busleyden, voor zich en de andere kinderen der afgestorvene eenige leenen verhief.

Den 30n Augustus 1554, verhief haar andere zoon Frans van Busleyden, als erfgenaam zijner moeder, de dorpen St.-Pieters-Rode en Corttelke en 't kasteel van Horst. (Ibid. n. 357, bl. 373 en 386).

(5) *Johannes* en *Egidius Buslidius, bruxellenses*, werden als studenten der Leuvensche hoogeschool ingeschreven den 24n December 1530. Op het graf van meester Jan zag men zijne kwartieren en die zijner vrouw: BUSLEYDEN, MUSSET, GONDEVAL, VAN VUCHT; MERODE, BAUW, GOTTIGNIES, VAN DEN BROECK.

gen leeftijd, kort na Anna de Plaines, zijne grootmoeder, en zonder, zoomin als zijn overleden vader, de heerlijkheid te hebben verheven (1).

* * *

Margareta van Busleyden, Anna de Plaines' dochter en echtgenoote van Jo[r] Johann de Tiras, werd *mits haers mans absentie*, den 2[n] Januari 1613 met Norderwijck beleend. Jo[r] Jacob Cousin legde voor haar den eed van getrouwheid af. Doch Jo[r] Joris van Uyterwijck, haar schoonvader, eischte voor zich het vruchtgebruik van Norderwijck. Den 14[n] derzelfde maand liet hij de heerlijkheid verheffen voor zijnen zoon Theodoor; dit geschiedde uit kracht van het testament zijner vrouw *oft ampliatie van dyen*, hetwelk den 29[n] Juli 1615 door den notaris de Pretere was opgemaakt. Er volgde een proces dat tegen hem uitviel. Margareta behield de heerlijkheid, en haar echtgenoot deed J. Cousin, die intusschen overleden was, door een nieuwen *besetman* vervangen. Den 30[n] April 1639 liet Johann de Tiras, kapitein in den dienst zijner Majesteit, den *Volrebeempt* te Brussel namens zijne vrouw verheffen. Hij had in 1630 de heerlijkheid Neder-Over-Heembeeck gekocht van Jacob van Ophem; maar Jacob's broeder, gebruik makende van het recht van benadering, deed hem die weder afstaan. In 1651 ontmoet men hem voor eene som van 600 gulden onder de schuldeischers van Ernst van Berlo, heer van Keerbergen (2).

Hij was geboren in 1608. Zijn wapen was : in blauw een schuingeplaatste zilveren visch, gekroond van goud, vergezeld van twee zilveren (?) sporen, de radertjes omlaag.

Kapitein zijnde, ontving hij bij opene brieven van koning Philips, uit Madrid in dato den 5[n] Juli 1652, de waardigheid van ridder. Die oorkonde leert ons dat zijne voorouders het koningshuis sedert bijna eene eeuw hadden gediend. Johann zelf had op vijftien-

(1) Nochtans is 't niet onmogelijk dat zijn broeder Adriaan eerst na den dood van zijnen neef, die denzelfden naam had en een zoon van Lodewijk was, zich heer van Norderwijck betitelde. Onze aanteekeningen laten dienaangaande twijfel bestaan ; doch zeker is 't dat er in de leenboeken noch van den zoon van Lodewijk noch van de twee broeders als heeren dier plaats wordt gesproken.

Oorkonden in 't archief des kasteels ; *Cour féodale de Brabant*, reg. n. 371, bl. 307.

(2) *Cour féodale de Malines*, reg. 5, bl. 125, 127 v°, 128 ; n. 7, bl. 24 ; n. 8, bl. 181 v°. Men zie ook ons werkje *Keerbergen et ses seigneurs*.

jarigen leeftijd dienst genomen in 't leger, was zes jaar soldaat en vijf jaar alferis geweest, en was nu al 18 jaar kapitein. Gedurende die negen-en-twintig jaar had hij al de veldtochten meegemaakt en aan al de belegeringen deelgenomen. Later werd hij kolonel en achtereenvolgens stedevoogd te Grevenbroeck, Braunschweig en Breda (1).

Bij hun testament in dato den 23n Augustus 1650 vermaakten Johann de Tiras en Margareta van Busleyden aan Joris, hunnen oudsten zoon, de goederen van *Heembeke,* Perck en Heffen, en aan Frans Robrecht, Joris' broeder, de heerlijkheid Norderwijck, de goederen te *Doncken* en hun huis te Brussel.

Johann de Tiras overleden zijnde, vermeerderde zijne weduwe den 20n Mei 1661 met het testament nog andere bepalingen. Den 8n Februari 1663 verwisselde zij het tijdelijke met het eeuwige (2).

Vier kinderen van Johann de Tiras zijn ons bekend :

I° Gregorius, die in den echt trad met Maria Isabella de Thibanti (in blaauw een zilveren dwarsbalk, beladen met een rood gewend wassenaar, en vergezeld boven van drie (2, 1) gouden sterren, beneden van drie (2, 1) gouden bezanten (3), welke hem negen kinderen schonk, te weten : 1° Jan-Alphonse; 2° Engelbrecht-Ambrosius; 3° Constantijn-Rafaël; 4° Philips-Albrecht; 5° Frans-Nikolaas; 6° Godfried; 7° Maria-Florentia, echtgenoote van Jor Antonis-Lodewijk de Terby; 8° Anna-Maria; 9° Margareta-Francisca. Deze volgorde is echter onzeker.

(1) *Koninklijke Bibliotheek,* C. G., n. 748; n. 639, bl. 169. N. 19294. Eene Martina de Tiras was getrouwd met Conrad van Ophem, meester van O.-L.-V.-outer in de Kathelijnekerk te Mechelen en die den 19n December 1615 overleed. De beide echtgenooten zijn in die kerk begraven. Eene Sara (de) Tiras, weduwe van Hieronymus Dulcin, *trompetter* van de aartshertogen, ontving den 7n December 1600 een pensioen van 145 pond groten Vlaamsch (*Chambre des Comptes,* n. 45872, bl. 295). Den 4n Januari 1616, deden Jan de *Tijras;* Margareta van Busleyden zijne vrouw; Anna, zuster van deze, en Catharina van Grevenbroeck, weduwe van Lodewijk van Busleyden, en voogdes harer kinderen, eene rente op Gaesbeek vernietigen, waarvan de graaf van Renesse-Warfusée hun het kapitaal had uitgekeerd (*Cour féod. de Brabant.* n. 371, bl. 370).

(2) Archief van 't kasteel van Norderwijck.

(3) Z. verzameling van Willem van Halmale, n. 1192 van den catalogus der verkooping van de Neufforge. Gregorius de Tiras, zich heer van Norderwijck noemende, en zijne vrouw maakten den 27n Januari 1657 voor den notaris Corn. Struyck, te Rumpst, hun testament ten voordeele van hunne twee nog in leven zijnde kinderen wier namen in dat stuk echter niet voorkomen (Archief van 't kasteel van Norderwijck)

II. Franciscus-Robrecht, die volgt.
III. Anna-Maria, die den 19n Augustus 1623 overleed.
IV. Anna, gestorven den 29n derzelfde maand.
De beide zusters liggen begraven te Neder-Heembeek (1).

*
* *

Jor Frans-Robrecht de Tiras had zich den 18n Januari 1649 onder de *Porcenses* (leerlingen van 't college « het Varken »), in de Leuvensche hoogeschool als *bruxellensis nobilis* laten opschrijven. Hij verkreeg Norderwijck, hoewel er geene beleening door het leenhof in zijn voordeel is geschied; maar de weduwe van Gregorius de Tiras, die een deel der inkomsten had genoten, Maria-Isabella Tibanti, maakte op de heerlijkheid aanspraak. Ze verhief Norderwijck den 12n Juni 1662 voor hare onmondige kinderen, wier oudste, Jor Jan Alfons, werd opgeschreven als *sterfman* (2). Ze werd echter afgewezen! Den 14n Juli 1662 komt Frans Robrecht de Tiras onder de schuldeischers voor van graaf Dirk van der Nath, heer van Berlaer, Putte, O.-L.-V. Waver, enz. (3).

Bij zijn testament, den 16n Maart 1663 geschreven door den notaris Petrus Gisberti te Antwerpen, vermaakte Frans-Robrecht de Tiras schier al zijne goederen aan Jor Jan-Frans T'Serclaes, zijnen bloedverwant (4). Hij overleed den 31n dier maand, dus ongeveer zeven weken na zijne moeder.

*
* *

Jor Jan-Frans T'Serclaes, was den 3n September 1637 te Brussel geboren; hij deed op 2 Juni 1663 Norderwijck verheffen. Tegen de weduwe en de kinderen van wijlen Gregorius de Tiras verweerde

(1) Z. een vonnis van den Raad van Brabant, in dato den 13n Sept. 1688; Kon. Bibliotheek, C. G., n. 850, bl. 194.

(2) *Cour féod. de Malines*, reg. n. 11, bl. 184; n. 12, bl. 125.

(3) Z. J. Th. de Raadt, *Berlaer et ses seigneurs.*

(4) .... *roerende ende onroerende, syne heerlyckheyt van Nordewyck,.... leenen, chynsen als andersinds, met oock alle de goeden ende gronden van erven gelegen onder de heerelyckheden van Over ende Neder Himbeke, Laeckene ende Vilvoorden ende voorts alle andere.... overschietende boven alle schulden, legaten ende kercke rechten betaelt zynde.*

Aan Frans-Robrecht de Backer, zijnen neef, vermaakt hij een huis te Brussel, en aan de acht kinderen zijns broeders Gregorius de Tiras, een gering kapitaal. Een dier kinderen, Margareta-Francisca, bekomt drie renten en een beemd (Archief van 't kasteel).

hij zich in een proces dat vele jaren duurde en den 21n Maart 1674 in der minne werd geregeld (1). Mits zekere vergoedingen stonden zij hem de heerlijkheid van Norderwijck, de *groote hoeve* voor 't kasteel, de *cleyne hoeve*, het *neerhof* en de tienden van Norderwijck alsook de bezittingen te Neder-over-Heembeeck af. Al die goederen waren toen met 16000 rinsgulden belast, ten behoeve der gravin weduwe de Coupigny, barones van Blaesvelt. Twee jaar later verkocht hij het kasteel van Neder-Heembeek aan Susanne de San-Estevan, welke dame in onze notities over Itegem en Schelle vermeld wordt (2).

Jor Jan-Frans was zoon van Jacob, baron van T'Serclaes, en van Johanna van Busleyden, burggravin van Grimberghe, die op *witten donderdach* 1665 haar testament maakte en het volgend jaar den 2n November overleed. Het testament werd den 21n November geopend; de uitvoerder was Reginaldus Coels, bachelier in de godgeleerdheid en eerste regent der studiën in het Dominikanerklooster te Brussel. De deeling der goederen had den 13n December 1667 plaats. De oudste zoon, Antoon-Philips, baron van

(1) Engelbrecht de Tiras en zijne beide broeders, soldaten in den dienst Z. M., waren in 't domein van hunnen oom baas blijven spelen. De stukken van 't proces leeren ons dat Jan zich op 30 September 1665 zou vermeten hebben, van 's morgens 9 tot 's namiddags 2 uren in de nieuwe warande van Norderwijck eenige konijnen te schieten, en dat hij, hoewel door den meier der heerlijkheid deswege gecalengierd, niettemin in die warande gedurig geschoten, ja de warande vernietigd had; meer zelfs, dat hij geene de minste acht op het calengieren gevende, op dezelfde wijze de vijvers en kuilen der heerlijkheid had afgevischt, den pastoor van Norderwijck bedreigd, den secretaris, meester Jan Adriani, mishandeld en zich aan andere buitensporigheden overgeleverd had...

N. Somers, licenciaat in de wetten en gewezen secretaris van Herenthals, werd gelast een onderzoek naar al die feiten te doen.

Volgens eene opgave welke hij van zijne leenen den 16n September 1687 deed, bezat T'Serclaes « de heerlickheydt van Norderwyck, gelegen tegens de dorpen Tongerloo, Oolen, » Herenthals ende Herenthoudt, hebbende recht van pontpenninghen van alle de goederen » onder de selve heerlyckheid gelegen 't sy chyns, enz.;

» Voorts competeert aen selven heere 't recht van plantagie op de straeten van den » selven dorpe, enz.;

» Item soo competeert den voorseiden heere van eusel groot drij vierendeel, enz.;

» Item soo heeft den voorseiden heere alnoch den elfsten schoof van alle thienbare » vruchten, enz.;

» Item heeft den vors. heere aldaer d' waeter visscherye, vogelrye, warande van conynen » met alle andere appendentien ende dependentien, namentlyck eenen chynsboeck onder » de heerlyckheyt van Iteghem, enz.

(2) *Cour féod. de Malines*, reg. 13, bl. 459.

T'Serclaes (den 18^{n} Juni 1642 had hij in het leenhof van Brabant den titel van baron verheven) (1), ontving een kasteel onder Ruysbroeck en St.-Pieters-leeuw, eene hoeve te Hellebeke, eene *hofstede*, met woonhuis, stallen, enz. te Brussel gelegen *in de rechte straete by de Walssche plaetse*, mitsgaders eenige renten. Jo^{r} Jan-Frans van T'Serclaes, ridder, heer van Norderwijck, de tweede zoon, kreeg voor zijn deel eene huizinge te Brussel, *van outs genoempt het sloth van Busleyden* (2) ... *op de Schipvaert, innegaende de straete tegens over het veirhuys, commende van vore mette brugge ende straete aldaer loopende naer den mestback, ende van achter tegens de stadsvesten ende voorts metter aender zijden ter vaertpoorte weerts is, metten grecht achter den muer tegen den voors. mestback*

(1) *Cour féod. de Brabant*, reg. 374, bl. 217. In 1642 noemt hij zich burggraaf van Grimberghe.

(2) Ook geheeten, *t' buys te Boots* of kasteel van Boote, naar de familie Boot, die het vroeger bezeten had. Dit eigendom lag ter plaatse waar de kazerne *le Petit Château* zich thans verheft. Het was voortkomstig van Johanna's vader, Adolf van Busleyden, burggraaf van Grimberghe (zoon van Nikolaas en van Philippote van der Noot), die om een einde te stellen aan den twist welke was ontstaan tusschen Philip-René en Johanna, zijne kinderen, die hij met Philippote van Oyenbrugghe had verwekt, bij zijn testament van 21 Februari 1614 naliet, te weten :

I. aan Philips-René, het burggraafschap Grimberghe met hooge, middele en lage jurisdictie, dat te leen werd gehouden van den prins van Oranje als baanderheer van Grimbergen, met 10 of 11 manschappen van volle leenen ;

2. een gemeen leen, gehouden van de twee heeren van Grimberghe en bestaande in zes hoeven te Oyenbrugge ;

3. eene heerlijkheid te *Heymbeke ;*

4. zijn groot en fraai steen van Ter Tommen, onder de heerlijkheid Grimberghe gelegen, met toren, huizen, keukens, die tijdens den jongsten oorlog gedeeltelijk werden verwoest, en met eenen langen *snoeckgracht*, enz. ;

5. de aanpalende hoeve, genaamd « 't hoff ter Tommen, » met 50 bunder ;

6. tot 8. andere landen in de « vryheyt van der Borcht » gelegen ;

9. een fraai steenen huis, genaamd « 't huys te Boots », waar hij in woont te Brussel, door 't kanaal « omwatert ».

10. andere kleine aanpalende woningen, en

11. eene erfrente van 100 Rinsgulden.

II. aan Johanna :

1. te Coninxloo, onder Vilvoorden, een pachthof van 36 bunder ;

2. een chijns op 't gasthuis van Coudenberch en een aantal andere chijnzen, alsook eene som gelds, voortkomende van den verkoop van een huis te Leuven, dat op den erflater door den dood zijner zuster Maria van Busleyden, echtgenoote van Gaspar de Mol, was overgegaan (*).

(*) De oorkonde bevindt zich in 't archief des kasteels van Norderwijck.

ende met der andere sijden ter vlamscher steenwegh waerts aen den blijeck toebehoorende den heere Proest van Cleve, sijn comparants broeder; eene hoeve met 34 of 35 bunder te Coninxloo, nabij Vilvoorden, en eenige renten. De derde zoon, Christophorus, priester en proost van Cleef, kreeg 4 bunder bosch, onder Ukkel, en eenige renten. De vierde zoon, eindelijk, Jacob-Willem, ridder, burggraaf van Grimberghe, heer van Borcht en van Ter-Tommen, bekwam het burggraafschap Grimberghe met het *schoon gemetst huys ende pacht-hoff geheeten 't hoff van Ter-Thommen* en aanhoorigheden.

Hunne zuster Anna, echtgenoote van Egidius *de Glimes de Brabant*, heer van Samar, Fraire-la-Grande, Dorinnes, Limelette, verklaarde zich te vergenoegen met een kapitaal van 40,000 gl. dat haar bij haar huwelijkscontract van 26 April 1662, ten overstaan van den notaris Huart was toegezegd. Deze som moest haar door hare broeders, den proost van Cleef uitgezonderd, worden uitbetaald, want de baron Antoon-Philip was door zijn zuster Isabella, die in de abdij van Ghislenghien overleed, bevoordeeld geworden, en Jan-Frans alsook Jacob-Willem hadden, de eene de goederen van Norderwijck, de andere die van Grimbergen ontvangen.

Uit kracht eener overeenkomst, den 8n October 1670 te Hovorst gesloten, maakte Jan-Frans de T'Serclaes den 11n April van 't volgend jaar een geldelijke regeling met Pauwel-Melchior de Villegas, ridder, heer van Hovorst, Bouchout, Werchter, Luttre, Aa, enz., raad en commies der domeinen. De akt betitelt hem *heer van Norderwyck, Itegem, Zoerle,* enz. (1). Nochtans bezat hij de hooge jurisdictie zoomin te Itegem als te Zoerle. Die van Itegem behoorde aan Thomas-Ignatius van Immerseel toe, graaf van Bokhoven, burggraaf van Aalst, enz. T'Serclaes bezat er aanzienlijke rechten, te weten : *eenen chyns- ende leenboeck van den heerlycken laethove van Nodderwyck resorterende onder den dorpe van Iteghem met het recht van stellen van meyer, greffier ende laethen, mitsgaeders de pontpenningen, chijnsen, goedenissen ende relieven der leenen, genaemt het laethof van Nodderwyck, bestaende in 38 items* (2).

(1) *Cour féod. de Malines*, reg. nr 13, bl. 401 ; *Cour féod de Brabt*, reg. nr 377, nr 232/233.

(2) In 1684 ontstond er tusschen den heer van Norderwyck en den prelaat van Tongerloo over hunne respectieve laatbanken een proces dat lang heeft geduurd (Archief van 't kasteel van Norderwijck).

Hij verkocht dat leen, den 11n Juli 1679, voor den notaris Vrancx, te Lier, aan Agatha Breedhoeck (verh. 21 Oct. 1679) (1). De leenen van Zoerle bestonden in een laathof met eenen meier, twee laten en het cijnshof van *Parwijs*.

Omtrent dien tijd waren de goederen van Norderwijck (2) belast ten behoeve van Jor Willem le Febure en Cecilia le Mire, zijne vrouw; van Agnes-Bernardina de Montmorency, barones van Blaesvelt en weduwe van Balthazar-Willem d'Oignies, graaf van Coupigny; van Karel van Dongelberghe, burggraaf van Zillebeke, heer van Rixtel, Aerle, Bollenbeke, Bergen, Lille, lid van den Raad van Brabant, en van Maria van Ghinderdeuren, weduwe van Peter Gillis (3).

Na 't overlijden zijns oudsten broeders, die geene kinderen naliet (1677), werd Jan-Frans T'Serclaes baron van zijnen naam. Ook zijn jongere broeder Christoffel moet op dat tijdstip zijn gestorven. Den 17n December 1678 deelde de baron Jan-Frans

(1) *Cour féodale de Malines*. Aangaande 't laathof van Norderwyck raadplege men ons werkje over Iteghem.

(2) In een inventaris der goederen van Jan-Frans T'Serclaes vinden wij o. a.: *In den eersten 't hof met d'omloopende waeteren, het pachthoff, alwaar Henrich Pieters Janssone is wonende, met de dreve, bosschen, landen, weyden ende heyden, groodt in 't geheel omtrent dry en viertich buenderen.*

Volgens zijn huwelijkscontract (in 't fransch) met Philippine du Chasteler, was hij eigenaar van het land en de heerlijkheid Norderwijck, met een wel bemeubeld kasteel, hooge, middele, lage en andere jurisdictie en bezat hij verscheidene renten en heerlijke cijnzen tot een bedrag van jaarlijks 120 gulden; bovendien nog verscheidene achterleenen... Hij was daarbij grondheer der landen en heerlijkheden van Itegem en Zoerle-Parwijs, welke sinds onheuglijke tijden met het land en de heerlijkheid van Norderwijck waren verbonden (Archief van 't kasteel te Norderwijck).

(3) Volgens een akte, in dato den 28n Maart 1675 op 't kasteel van Blaesvelt verleend, werd er op de hypotheek van 16,000 gl. ten behoeve der barones van Blaesvelt eene som van 11,000 gl. toegekend aan Ferdinand, graaf van Oignies, jongsten zoon dier dame. Na Dongelberghe's overlijden, werd Anna-Maria van Rijswijck, zijne weduwe, den 15n October 1678 met eene rente op Norderwijck beleend. In 1712 bezat Elisabeth Hagens, weduwe van Johan-Pedro Gillis, erfgenaam van Maria van Ghinderdeuren, eene rente welke sinds 1680 ten behoeve dezer laatste bestond. Dat zelfde jaar 1712 verheffen M'her Peter-Ignatius Colins, lid van den Raad van Brabant, en Jor Melchior de Villegas, heer van Aa, als voogden der kinderen van M'her Frederik-Jozef-Ignatius van Marselaer, baron van Perck, en van Carolina van Dongelberghe, eene rente welke in 1677 door T'Serclaes ten behoeve van Karel van Dongelberghe op Norderwijck was aangewezen. In 1714 deed Villegas, handelende in zijne hoedanigheid als voogd zijner kinderen die hij met Maria-Carolina van Dongelberghe had verwekt, eene rente op die heerlijkheid te niet (*Cour féod. de Malines*, passim).

hunne nalatenschap met zijnen broeder Jacob-Willem, burggraaf van Grimberghe, enz., en met de Glimes, zijnen zwager. De heer van Norderwijck erfde toen onder andere de bleek in de Ophemstraat, te Brussel. In 1680 verkocht hij voor 16.060 gl. zijn goed van Conincxloo aan den abt van Berne, Hendrik van Daele, die te Vilvoorden woonde, en verpandde den kooper, tot verzekering van 't genot er van, zijne heerlijkheid van Norderwijck (1).

Anna-Adolfina de T'Serclaes, weduwe van Jan-Jacob d'Ittre de Caestre, baron van Bautersem, heer van Bonheyden, enz. vermaakt aan *haeren vriend* Jan-Frans *een groot silvere lampet* ter waarde van 400 gulden, en aan zijne echtgenoote twee groote porseleinen vazen volgens keuze, tien porseleinen schotels en eene groote porseleinen *comme*.

Toen zijn broeder Jacob-Willem den 9n Januari 1693 aan Bonifacius Blocqeau, handelende uit den naam van Hendrik van Kerrenbroeck, *ontvanger van de exploicten van den Raad van Brabant*, het burggraafschap Grimberghe en andere goederen verkocht, werd er verstaan dat de baron de T'Serclaes, broeder des verkoopers, de heerlijkheid Norderwijck met zijne andere goederen aldaar gelegen aan den kooper zou verpanden. Jan-Frans bekrachtigde dienvolgens, den 11n Maart 1693, voor de schepenen dier heerlijkheid eene volmacht welke hij daartoe verleend had en hij deed eene verklaring van zijne echtgenoote aanteekenen dat zij van haar recht op 't vruchtgebruik dier eigendommen afzag (2).

(Wordt voortgezet.)

---

(1) Ibidem, nr 14, bl. 288 en 300; *Cour féodale de Brabant*, reg. nr 378, bl. 26.

(2) Werden verkocht : 't burggraafschap Grimberghe, een leenhof met achterleenen te Grimberghe, Meysse, Strombeek, Eppeghem en Contich met stadhouder en griffier; een cijnshof te Grimberghe met meier, erflaten, griffier; de hofstede Ter-Tommen met het nieuw, van torentjes voorziene kasteel, andere gebouwen en ongeveer 60 bunder; de vrijheid Borcht met eene warande achter de hofstede; vijf hofsteden onder Oijenbrugge *op de Beke* bij Grimberghe; 5 stukken lands eertijds uit 't hof van Schiplaeken gespleten, en eindelijk een derde in de heerlijkheid der vrijheid Borcht met keuren en breuken. De koopsom was 40,000 rinsgl. De kooper moest bovendien leveren *een peerd van hondert pattacons*.

Den 15n December 1695, betaalde Hendrik van Kerrenbroeck, burggraaf van Grimberghe, lid van den Raad van Brabant, het kapitaal eener hypotheek op Norderwijck terug aan Ferdinand-Balthasar d'Oignies, graaf van Morkhoven, kanunnik te Ieperen, en aan dezes broeder Cosme Claude d'Oignies, graaf van Coupigny, generaal in Spaanschen dienst. De rente werd echter eerst ten jare 1712 in 't Leenhof teniet gedaan (*Cour féod. de Malines*, reg. nr 16, zonder pagineering, en nr 22, bl. 42 en 149).

XVᵉ EEUWSCH KRONIJKJE

van het Land van Turnhout.

(*Vervolg van bladz. 196.*)

1433. — Een moordenaar onthoofd.

Herman van Dijnter had, als eene vrouw verkleed, diefstallen en eenen moord begaan. Hij werd te Turnhout onthoofd door den « hangman » van 's Bosch. (*Rek. L. van Rode).*

1434. — Onwettige aanhouding.

Claes Wilmars, van Turnhout, had Jan Leys buiten het land van Brabant doen aanhouden, « dat waer jegen die blide incoemste ons genadichst heeren tshertogen ». Claes werd gecalengierd, doch vermits hij poorter van Antwerpen was, mocht hij voor de schepenen dier stad verschijnen. Daar deed hij 't voorstel te zweren dat hij gehandeld had zonder te weten dat hij iets onwettigs deed. De schepenen van Antwerpen lieten hem pointen om 16 klinckaerden. (*Rek. L. van Rode*).

Ongeluk.

Claus Tyelmans werd door een « heywagen » overreden en stierf. De vrouwen brachten het lijk 's nachts heimelijk naar het kerkhof, eer de schout het ongeluk vernam. De vrienden van den overledene « droegen wagen ende ossen van hen » ; maar daar 't een « onnosel sake was », liet de schout hen pointen om 16 klinckaerden. (*Rek. van Jan vander Schueren*).

1435. — Dievegge.

Griete 's Konincs had hemden en slaaplakens gestolen. Zij was arm en eene « sottinne » en mocht daarom compozeeren om 6 carolusgulden. (*Rek. van J. vander Schueren*).

Gewapende Turnhouters te Arendonck.

Op 't kerkhof van Arendonck, eene vrijplaats, waren vijf booswichten gevlucht. De schout trok met 200 gewapende Turnhouters naar Arendonck en deed het kerkhof omsingelen, zoodat de goddelijke dienst in de kerk niet meer kon geschieden. De pastoor protesteerde. Na eene belegering van twee dagen en twee nachten, sloot de magistraat met de booswichten een akkoord en gaf hun veertien dagen tijds om zich uit de voeten te maken. De zaak was echter niet uit. De officiaal van Luik, bij wien de pastoor zich beklaagd had, deed den schout en zijne twee honderd « medehulperen » in den ban en beval hun voor zijne rechtbank te verschijnen. Doch de schout, die gehandeld had op hooger bevel, reisde onmiddellijk naar Rijsel en kwam in beroep bij den Hertog, die hem een brief meegaf voor den bisschop van Luik. Hoe de zaak verder afliep hebben we niet ontdekt, waarschijnlijk werd de banvloek ingetrokken ; maar in de aanteekeningen van den schout lezen wij dat de Hertog « van syn brieve noyt wel antworden en hadde. » *(Rek. L. van Rode.)*

Halsrechting.

Jan Cluyskens, een der booswichten die op het kerkhof van Arendonck eene schuilplaats hadden gezocht, viel later in de macht van den schout. Hij werd te Turnhout door den beul van Antwerpen onthoofd. *(Rek. W. van Rode.)*

1436. — Manslag.

Wouter Heyns had, drie jaar geleden, zekeren Cahonys Thonys (sic) gedood en was buiten het land gevlucht. Heyns' vrienden zoenden de bloedverwanten van den doode, en vermits de dader een arme man was, liet de schout hen compozeeren om 25 arnoldsgulden. *(Rek. W. van Rode.)*

Bloedige vechtpartij.

In een gevecht waren Jo[r] Berthout Back en Jan die Laet dood gebleven. Verscheidene Turnhouters, die aan de worsteling hadden deelgenomen, vluchtten aanstonds naar het buitenland, schoon de zaak « nyet claerlyc betuycht en waert ». Zij hadden hun lijf verbeurd en hunne goederen werden aangeslagen, maar door de voorspraak van vrienden mochten zij compozeeren, te weten : Henneken Woijts om 100 arnoldsgulden ; Jan Smeken om 12

gouden peters; Jan Boudens en Peter Vens te zamen om 45 arnoldsgl en Meeus Maes om 15 arngl. Een andere medeplichtige, Hennen Peeters, compozeerde niet en bleef in den vreemde.

(Rek. W. van Rode.)

1437. — Manslag.

Jan van Bloemescot, zyns vaders « amye » 's nachts ontmoetende, kastijdde haar met een knuppel zoo vreeselijk, dat ze er van stierf. De dader compozeerde om 25 klinkaarden.

(Rekgn. W. van Rode).

De nalatenschap van een Jood.

Een Israëliet stierf te Turnhout, « mer was kersten worden ». Op zijne nalatenschap werd beslag gelegd; doch de weduwe verklaarde aan de magistraat dat zij een wettig kind hadden, hetwelk zij zich verbond om binnen een bepaalden tijd naar Turnhout te brengen. Ze hield hare belofte niet, en toen de besproken termijn een half jaar verstreken was, werd de nalatenschap ten bate van den Hertog verbeurd verklaard « tot dier tyt toe dat yemant coemt die bewysen kan dat hij daer toe is wettich erfgenaem ». Deze zaak wordt in latere rekeningen niet meer geroerd, wat laat veronderstellen dat de goederen nooit zijn teruggegeven.

(Rek. W. van Rode.)

1438. — De uitvoer van graan verboden.

De uitvoer van graan was door den markgraaf van Antwerpen namens den Hertog verboden, dit op straf van 12 rijders en de verbeurte van 't graan. De Turnhoutsche wethouders, van hunnen kant, deden verbod eenig graan uit de Vrijheid te verzenden, op eene boet van 6 rijders en de verbeurte van het graan, 1/3 tot behoef van den Hertog, 1/3 ten behoeve van de Vrijheid, 1/3 ten voordeele van den aanbrenger.

Heinric vander Hagen en vijf andere poorters werden op heeter daad betrapt terwijl ze tegen dit verbod der wethouders zondigden. Zij kozen genade voor recht, en pointten met den schout.

(Rek. W. van Rode.)

Een bakker en verschillende brouwers gecalengierd.

Aernt Appels werd gecalengierd om slecht brood gebakken te hebben. — Merten Brogelmans, die zijn bier niet had gebrouwd

naar de keur van Turnhout, verbeurde 5 schillingen. — Theewke N... kuipte zijn bier tegen de keur en verbeurde 2 s. 8 den. — Claes Loggen werd wegens 't zelfde misdrijf veroordeeld tot 1 s. 8 d. en Jan den Man, om slecht bier gebrouwd te hebben, tot 3 s. 4 d. *(Rek. W. van Rode.)*

Dief opgehangen.

Hennen vander Schemden had twee paarden gestolen van een man van Brecht. Hij werd te Turnhout opgeknoopt aan eene galg welke men daartoe opzettelijk had getimmerd. *(Rek. W. van Rode.)*

Manslag.

Claes van Hovele keerde 's nachts huiswaarts, toen hij om een meisje met Ghysken Houtermans in twist geraakte. Er ontstond eene worsteling en Ghybken werd gedood. Claes verliet onmiddellijk het land; maar de vrienden en bloedverwanten van het slachtoffer verzuimden hun recht, en daar de schout de misdaad door geene getuigen bewijzen kon, liet hij den dader compozeeren om 21 klinkaarden, « want Claes een arm knecht was ende een bastart. » *(Rek. W. v. Rode.)*

1440. — Manslag.

Peter Holtemans, Deenken Spilmaekers, Everaert Pons en zijn broeder, Peter Goykens, Wout Heyn Ansoms, Jan die Bie, Wouter Langhewoutsone, van Turnhout, hadden te Hilvarenbeek « opsettinge ende rockinge van gevechte gemaect om te slaen Diericke Claens Willems ». De vrouw van Dierick, die haren man trachtte te beschudden, werd door de aanvallers doodelijk getroffen. De drossaard van Brabant trok zich de zaak aan, maar liet de daders hun leven afkoopen. Aan den schout betaalden ze daarenboven voor hunne have 150 klinkaarden. *(Rek. V. van Rode.)*

Vischdief.

Renier Cams had uit een gracht 7 karpers gestolen. De schout, « omdat 't een cleyn onnoesel fayt was, liet hem compozeeren om 7 rijders. *(Rek. W. van Rode.)*

1441. — Manslag.

Laureys Scellekens werd te lijf gegaan door Machiel Sprenghs. Jan Scellekens, zijn zoon, en Gielken van de Zielvoort, zijn knecht, kwamen Laureys ter hulp, en Machiel werd « inheeten ende haestigen woede van live ter doot bracht ». De daders verlieten

het land; doch aangezien Machiel de aanvaller was geweest, liet de schout, op verzoek van goede mannen en met toestemming van sommige schepenen, hen compozeeren om 100 postgulden van 4 schellingen 't stuk. *(Rek. W. van Rode).*

Manslag.

Jan Aerts had zijnen oom Mathys Zueten gedood, omdat deze hem ten voordeele van een natuurlijken zoon wilde onterven. De misdaad was geschied in het land van Breda, doch niemand had er iets van gezien. Jan Aerts koos genade voor recht en compozeerde met den schout om 100 peters. *(Rek. W. v. Rode).*

1442. — Manslag.

Jan Pyerszoen, uit Zeeland, had te Goes een Gentenaar gedood. Te Turnhout werd hij aangehouden; maar omdat het feit buiten Brabant was gebeurd, en daar 't bewezen was dat Pyerszoen « hem moeste verweren over noet », zoo liet de schout hem compozeeren om 8 rijders. *(Rek. W. van Rode.)*

Moordenaar onthoofd.

Peter Spex, die Willem Jan Dierckxzoene vermoord had, werd door den beul van Antwerpen te Turnhout onthoofd.

(Rek. W. van Rode.)

1443. — Poging tot schaking en moord.

Aernde vanden Speyk, Nys vanden Speyk en drie anderen wilden zekeren nacht Lysbeth Kauwers ontvoeren. Henneken Heyn Goelensoen kwam het meisje ter hulp, maar hij werd door Aernde doodelijk gewond. De schout was van gevoelen dat ze allen « lyf en goet » daaraan hadden verbeurd; maar geene getuigen vindende, liet hij de daders compozeeren om 50 klinkaards.

(Rek. W. van Rode.)

Onthoofding.

Marck den Coster, van Ghierle, die verscheidene lieden « tusteneerde ende dreighde te verbernen », was, toen de schout hem kwam aanhouden, op het kerkhof aldaar gevlucht. De schout deed de begraafplaats omsingelen en kreeg den booswicht eerst na 7 dagen en 7 nachten in zijne macht. Marck, naar Turnhout gevoerd, werd aldaar ter dood veroordeeld en onthoofd. De beul ontving voor zijn loon 3 klinkaarden en de gildebroeders die 't kerkhof hadden bewaakt, 4 klinkaarden. *(Rek. W. van Rode).*

1444. — Manslag.

Adriaen Dyrcsiers had Dyrcken Dries vanden Kyeckbome gedood. Adriaen werd gevangen en zoende de vrienden van den doode. De schout liet hem compozeeren om 200 arnoldsg. (*Rek. W. van Rode*).

Manslag.

Henneken Peter Reyns had Heyne Ofkens gedood en was uit het land gevlucht. Reyns bezat geen goed waarop beslag kon gelegd worden; daarom mocht hij compozeeren om 20 arnoldsgulden. (*Rek. W. van Rode.*)

Manslag.

Nysman Caps, die Gielen Cleys Thys om 't leven had gebracht, was naar den vreemde vertrokken. Toen de Hertogin van Bourgogne omtrent Bamis te Turnhout hare Blijde Inkomst deed, kreeg hij genade; maar hij moest niettemin met den schout compozeeren om 15 arnoldsgulden van 10 stuivers. Ook andere voortvluchtigen kregen te dier gelegenheid kwijtschelding van straf. (*Rek. W. van Rode.*)

Eene vrouw verdronken.

Het lijk der vrouw van Willem Saelden werd uit een gracht opgevischt. De schout ondervroeg de geburen om te vernemen hoe ze in 't water geraakt was, maar niemand kon het hem zeggen. Saelden, een behoeftig man, moest voor dat ongelijk met den schout compozeeren om 14 rijders. (*Uit de rekeningen van Jan de Haze.*)

1445. — Een priester mishandeld.

Willem Thyst had een priester met eenen pot geworpen. De schout liet hem compozeeren om 2 rijders. (*Rek. Vranck v. Halen* (1).

Eene vrouw mishandeld.

Janne den Lathouder had Reynken van Duynbergen met eenen pot geworpen. Hij compozeerde om 1 klinkaard. Peter den Coster, die hetzelfde Reynken met een stok geslagen had, moest betalen een halven rijder. (*Rek. Vrank van Halen* (1).

Bedreiging.

Nijs Loemans had Wouter Vorghs met zijn mes bedreigd. Hij pointte om een halven rijder. (*Rek. V, v. Halen*).

(1) De Rekenkamer deed opmerken dat die compositie veel te goedkoop was en vermaande den schout, in dergelijke gevallen, « mijns Heeren profijt voortaan beter te doen ».

Onbehoorlijk gedrag.

Thijsken die Meijer, van Rethy, had zich te Schoonbroeck in 't vorstershuis onzedelijk gedragen. De schout van Turnhout kon hem niet in rechten aanspreken, daar Thijsken onder den heer van Rotselaar was gezeten; doch de schout verstond zich met den drossaard van Rethy, die den betichte deed compozeeren om 6 rijders, de helft voor den heer van Rotselaar, de helft voor den Hertog. (*Rek. V. v. Halen*).

Kerkdief opgehangen.

Claes Spijckermans had in St-Pieters te Turnhout en in andere kerken gestolen. Toen hij ging gevangen worden, vluchtte hij op 't kerkhof; doch de schout deed het omsingelen en kreeg na eenigen tijd den misdadiger in zijne macht. Op de pijnbank bekende Claes zijne misdaden en hij werd door de schepenen tot de galg veroordeeld. De strafuitvoering werd volvoerd door den hangman van Breda. Het proces van Spyckermans had vijf weken geduurd, « ov*er*myts dat die scepen*en* die genechten d*air*af dicwilen moesten scorssen en*de* vutsetten bij gebreke van hu*er*en medegesellen scepen*en* tot t*ur*nout die buyten getogen wa*er*en o*m*me ho*er*e comenscapen te hant*er*en ». (*Rek. V. v. Halen.*)

1446. — Moord.

Peter Theys had Henrick Coecx vermoord en was gevlucht. Zijn huis werd verbeurd verklaard en verkocht; de kosten afgetrokken, beliep 't profijt van den Hertog slechts 2 peters 1 st.

(*Rek. V. v. Halen*).

Slachter gecalengierd.

Heyn Knaeps, een vleeschhouwer, werd, om zijne waar niet naar het vleeschhuis te hebben gebracht, veroordeeld tot 1 gulden boet, waarvan 1/3 voor den Hertog, 1/3 voor de Vrijheid, 1/3 voor de keurmeesters die hem hadden gecalengierd. En omdat Knaeps de handelwijs dezer laatsten scherp had beproken, vervolgde de schout den delinquant, die poorter van Leuven was, voor de schepenen dier stad. Deze veroordeelden hem tot een beeweg naar Milane; doch Knaeps werd bij compositie met den meier voor die lange en gevaarlijke reis verschoond, mits te betalen 8 peters, waarvan de helft ten behoeve van den Hertog. (*Rek. V. v. Halen.*)

Moord.

Onder 't schoutschap van Willem van Rode had Peter Merlants nabij Casterlé Heyne die Haze vermoord. Jan die Haze, schout geworden, liet den moordenaar onbekommerd, schoon de gansche toedracht der zaak hem bekend was. Dit plichtverzuim kon Vranck van Halen, Jan 's opvolger, niet verkroppen. Hij deed den moordenaar aanhouden en dwong hem zijne misdaad te bekennen. Toen liet hij hem, op verzoek van zijne vrienden, compozeeren om 50 rinsgulden. (*Rek. v. V. v. Halen*).

Misdadiger onthoofd.

Adriaen Peter Oems had vier diefstallen begaan en verscheidene personen bedreigd, zeggende : hij zou hen « in heur smout doen braden ». Op de pijnbank beleed hij schuld. Hij werd ter dood veroordeeld en door den beul van Antwerpen onthoofd.
(*Rek. V. v. Halen.*)

1447. — **Manslag.**

Laureys Brant, een « onnoozele » knaap, had een man van Moll gedood. De schout liet hem compozeeren om 14 peters.
(*R V. v. Halen.*)

Moordenaar onthoofd.

Henneken Twelvaert, een Vlaming, die onder den graaf van St. Pol den graaf van Cleve tegen de Keulschen had gediend, was beschuldigd van verschillende moorden en diefstallen, door hem te Bethuynen, Sluis en elders gepleegd. Voor de schepenen van Turnhout gebracht, werd hij door den « scerpen cock » van Breda gefolterd en later onthoofd. (*R. V. v. Halen.*)

1448. — **Diefstal.**

Wouter Leynen had heer Janne Nouts, priester, eene huik, een tabberd en eene kappruin ontstolen. Hij compozeerde om 29 rijders. (*Rek. V. v. Halen.*)

Vuistslagen.

Janne van Antwerpen, de jonge, had op zekeren heiligendag aan Wynken Boys vuistslagen toegediend. Hij pointte om 1 klinkaard.
(*R. V. v. Halen.*)

1449. — **Baldadigheid.**

Claes Goedelen, Janne van Doirne, Ghyb van den Hovel en Gheert die Walsche, die den schutter van Turnhout het vee dat hij bewaarde hadden ontweldigd, moesten compozeeren, ieder om 15 rijders. (*Rek. V. v. Halen.*)

Manslag.

Willeken vander Metten had te Tilburg eenen Bertelmeus Tychelberchs gedood. De schout van Turnhout hield Willeken aan, doch daar de dader « hem meer kynsch ende sotter docht wesende dan vroot », liet hij hem pointen om 22 rinsgl. (*Rek. V. v. Halen.*)

1451. — Vischverkooper gecalengierd.

Pauwel Coex werd door de keurmeesters gecalengierd om visch te hebben verkocht op plaatsen waar dat verboden was; hij betaalde daarvoor eene boet van 3 peters. (*Rek. V. v. Halen.*)

Paard ontvreemd.

Henneken, des jongen Dyrcs, Sceelkensz., had een paard des rentmeesters tegen dezes dank weggehaald, om er mee « te dienen ende te verknapene den greve van halfvasten binnen Tuernhout ». Gezien zijne jeugd en daar hij zulks maar om te spelen had gedaan, mocht de knaap compozeeren om 3 peters. (*R.V. van Halen*).

Manslag.

Willem Tijls had Claes Haerden om 't leven gebracht. Tijls, die meermalen zoo zinneloos was geweest dat men hem binden moest en die bovendien maar een arme jongen was, compozeerde om 15 rinsgulden. (*Rekeningen van Vranck van Halen.*)

Moordenaar onthoofd.

Jan Holtman (zie bl. 91) werd te Turnhout onthoofd. (*Rek. Vranck van Halen.*)

1453. — Zustermoord.

Thonys van der Heggen, Jansz , krakeelende met Maria zijne zuster, bracht haar met eene schup eene wonde toe, zoodat het meisje eenigen tijd kwijnde en stierf. De schout sprak den *vader* van den dader aan; maar gezien dat de slag niet met voorbedachten rade was gegeven en de vader eene arme drommel was, mocht hij met den schout compozeeren om 10 gulden van 10 st. (*Rekeningen van Godevairt van Cuyck*).

Dief opgehangen.

Jan Daims, van Herenthals, had in verscheidene keeren voorwerpen ontvreemd tot eene gezamenlijke waarde van omtrent 40 gulden. Voor de schepenen van Turnhout bekende hij alles; hij werd tot de galg veroordeeld. 't Was de beul van Antwerpen, die den misdadiger « pijnde » en later « metten baste justicieerde. » (*Rek. G. van Cuyck.*)

Norderwijck en zijne Heeren.

(*Vervolg van bladz. 219.*)

Die dame heette Melchide-Philippine du Chasteler; ze was eene gewezen kanonikes van Munsterbilsen en zijne bloedverwante. Den 20n Januari 1647 geboren, werd ze, bij contract van 29 Sept. 1670 en uit kracht eener pauselijke dispensatie in dato den 18n December van dat zelfde jaar, de vrouw van Jan-Frans van t'Serclaes.

Ziehier hare acht kwartieren :

CHASTELER, ADDA, BERLAYMONT, BORROMÉE; YVE, ENGHIEN, OYENBRUGGE, BLASERE.

De kwartieren van haren echtgenoot waren :

T' SERCLAES, HERT, NOOT, MEEREN, OPHEM, gezegd MAILLET, TOMMEN, QUESNOY, BLOIS; BUSLEYDEN, OYENBRUGGE, NOOT, ENGHIEN, GONDEVAL, T' SERAERTS, WATERMALE, BERCHEM.

De drie volgende tabellen verklaren deze kwartieren en den graad van bloedverwantschap welke tusschen Jan-Frans T'Serclaes en zijne echtgenoote bestond.

8

Gabriel du Chasteler, heer van Wadempreau, Berzée, Moulbaix, Ansermont, burggraaf v. Bavay; Spaansch kapitein, stedevoogd van Bavay; grootbaljuw van Henegouw ad interim; st. te Moulbaix, 13 Sept. 1619.	Isabella van Berlaymont, kanonikes v. Andenne, zijne 2e echtgenoote, getrouwd bij contract van 4 Juli 1577; st. 30 Dec. 1615.	Jan-Ambrosius, markgraaf van Adda.	Marie Borromée, zuster van den H. Karolus Borromeus, aartsbisschop van Milaan.	Jan v. Yve, heer van Warelles, Rames, Groot en Klein Roussy, stedevoogd v. Edingen, kapitein eener vrije compagnie Walen.	Catharina van Oyenbrugghe, zijne 2e echtgenoote (dochter v. Philips-René, heer van Oyenbrugghe, drossaard van Grimbergen).	Willem van Edingen, secretaris van den geheimen raad (zoon v. Hercules, ridder, heer van Kestergat, burggraaf van Grimbergen en van Agnes van Os.)	Isabella de Blasere † 30 Maart 1635, begraven te Beauprè (1).

Gabriel du Chasteler, heer van Moulbaix en Ansermont, veldoverste en kolonel van een regiment van 3000 Walen in Spaanschen dienst, st. in de abdij van Marchiennes, 13 Sept. 1639.	Melchide van Adda-Visconti, † 4 Sept. 1658.	Philippe-René van Yve, heer van Warelles, veldoverste, lid van den krijgsraad, stedevoogd van Franckenthal, Stevensweerd en eindelijk van Aath; st. 1658.	Maria van Enghien, bijgenaamd van Kestergat, trouwde in 1616.

François-Jean-Philippe du Chasteler, heer van Moulbaix (verh. 20 Mei 1642) en Ansermont, afgevaardigde der ridderschap van Henegouw, st. 20 Oct. 1657.	Margareta-Carolina van Yve, trouwde bij contract van 12 April 1646; kanonikes van Susteren; maakte haar testament met haren man den 14n Mei 1650; † dat zelfde jaar.

Melchide-Philippine du Chasteler (in zilver een roode schuinbalk, boven vergezeld van een zwarten leeuw, getongd en genageld van rood en gekroond van goud).

(1) Dochter van Jan de Blasere, heer van Lierop en Beauprè, raadsheer en vervolgens voorzitter van den Grooten Raad van Vlaanderen, en van Johanna van Erp, zijne tweede vrouw. Den 10n Januari 1555-56, verhief meester Jan de Blasere, burgerlijke stadhouder van de baljuws der stad Gent, voor zijne vrouw en bij den dood harer ouders (Willem van Erp en Maria van Wijck, welke hertrouwd was met Lodewijk van Heylewegen, ridder, voorzitter van den Grooten Raad van Vlaanderen), zekere goederen te Vlierden. *(Cour féod. de Brabant*, nr 357, bl. 485; ib. 365, bl. 355).

Den 19n October 1615, werd Jor Philips van Dongelberghe, meier van Vilvoorden, door 't overlijden zijner vrouw Maria de Blasere beleend met het vruchtgebruik eener rente, waar Ysabeau de Blasere, weduwe van Jor Willem d'Enghien, secretaris van den geheimen raad, en hare kinderen den blooten eigendom van hebben. (Ib. nr 371, bl. 343).

Philips T'Serclaes, kwartiermeester v. Margareta van Oostenrijk, landvoogdes der Nederlanden.	Geertruid v. Ophem, bijgenaamd Maillet (dochter van Jan en van Catharina Rampaerts).	Quinten v. der Noot, ridder, opperhoutvester van Brabant.	Elisabeth du Quesnoy, zijne eerste vrouw.	Antoon van der Hert, schepen van Brussel (geslacht Sweerts) 1521, 24, 26, 27, 30; begraven in Se Goedele.	Dorothea van der Tommen (dochter v. Geeraard en Catharina Mosselmans).	Theodoor van der Meeren, vice-admiraal.	Cornelia de Blois.

Floris T'Serclaes, ridder, heer v. Ophem, kapitein onder keizer Karel en Philips II; in 1586 te Brussel in 't geslacht 't Serroelofs opgenomen; † in die stad den 10n Dec. 1596 (1).	Maria van der Noot (weduwe van Karel Schoof) trouwde bij contract van ... Februari 1556; maakte haar testament met haren man den 24n Feb. 1560.	Antoon van der Hert, gezegd de Weert, schepen te Brussel (geslacht Steenweghe); stierf 23 Mei 1603; begraven in Ste Goedele (2).	Anna van der Meeren zijne 2e vrouw, st. 5 Januari 1593. (De 1e vrouw, Barbara Quarré, maakte haar testament den 14n Aug. 1556 en overl. 5 April 1569).

Antoon, baron van T'Serclaes bij opene brieven van Philips II, verleend te Madrid 21 Aug. 1628; heer van Horissens, Bachten, Lindenborg, kapitein in den dienst van Oranje en stalmeester der infante Isabella.	Dimphna van der Hert, trouwde bij contract van 7 Oct. 1597. Ze was weduwe van haren eersten man Jan de Gonsalez, kwartiermeester generaal in de Nederlanden.

Jacob T'Serclaes, baron bij afstand zijns vaders (verh. 6 Nov. 1636) (3); geb. te Brussel, 14 April 1607; burggraaf van Grimbergen, heer van Ter-Tommen en Borcht, stalmeester der infante Isabella; st. te Brussel, 29 Dec. 1639; naast zijne vrouw, Johanna van Busleyden, onder eene blauwe zerk in Se Goedele begraven (4).

---

(1) Den 19n Maart 1597 verhief Jor Philips T'Serclaes, door den dood van den ridder Floris, zijnen vader, zekere goederen voor zich en zijne broeders en zusters *(Cour féod. de Brabant*, nr 365, bl. 644).

(2) In 1531 verhief Peter de Weert voor Antoon en Karel van der Hert, zonen van wijlen Antoon, eene rente op Breda, enz., welke hun oom en voogd Peter van der Hert, van graaf Hendrik van Nassau en van dezes zoon René, prins van Oranje, had gekocht. Den 14n Mei 1533 werden de twee broeders zoo voor hen als voor Catharina en Barbara Bacx, dochter van Barbara van der Tommen, beleend met eene hypotheek op Bergen-op-Zoom en 't kasteel van Woude, welke hypotheek den 11n Maart 1512-13 was verworven door Catharina, Geertruide, Barbara en Dorothea van der Thommen (ibid., nr 352, bl. 615, en nr 353, bl. 227).

(3) Ibid., nr 374, bl. 217.

(4) Z. het grafschrift bij Jacques le Roy *Grand Théâtre Sacré*, II, bl. 237, en Van Gestel, *Historia Archiepiscopatus Mechliniensis*. Volgens het HS. nr 1521 der Kon. Bibliotheek, C. G., zag men op de grafzerk van Maria T'Serclaes († 6 Dec. 1655 in de abdij van Ghislengien) de volgende kwartieren : T'Serclaes, van der Noot, van der Hert, Blois ; Busleyden, van der Noot, Oyenbrugghe, van der Noot. Het kwartier van Anna van der Meeren was dus, ten onrechte, vervangen door dat van Cornelia de Blois, hare moeder. Wij moeten hier echter bijvoegen dat wij geene oorkonden hebben gezien de afstamming van Dimphna van der Hert bewijzende; wij ontleenen deze aan eene genealogie van 't kasteel van Norderwijck.

Egidius van Busleyden, burggraaf van Grimbergen, heer van Ter-Tommen, Loo, Over- en Neder-Heembeeck, Guirsch, enz., voorzitter v. de Rekenkamer in Brabant, st. 1536, begraven in Sᵉ Goedele te Brussel.	Adriana de Gondeval, vrouw van St. Pieters-Rode, Cortelke, Horst, enz.	Adolf van der Noot, ridder, heer van Waudignies, kanselier v. Brabant, stadhouder van 't leenhof des hertogdoms st. 31 Maart 1543.	Philippote van Watermale, st. 16 Mei 1557.	Engelbrecht, heer van Oyenbrugghe, drossaard van Grimberghe (zoon van Judocus, ridder, en van Maria v. van Ursel), trouwde 12 Feb. 1526. Begraven in de abdij van Grimberghe.	Catharina 't Seraerts, stierf 28 Aug. 1583, oud 74 j.; begraven te Grimberghe (dochter van Anton, bijgenaamd Haenkenshoot, lid van den Raad van Brabant, en van Margareta Pot).	Virgilius d'Enghien, heer van Santberghe Beauvolers, gedeeltelijk van Reninghelst, stierf 1560.	Agnes v. Berchem, zijne 1ᵉ vrouw, † 4 Oct. 1514. (De 2ᵉ vrouw was Maximiliana de Wadripont).

Nicolaas v. Busleyden, burggraaf van Grimberghe, (verh. 2 Mei 1554), heer van Ter-Tommen, enz., lid van den Raad van Brabant (1).	Philippote van der Noot, † in Januari 1581 (2).	Philips-René, heer van Oyenbrugghe en Milsen; geboren te Brussel, 12 September 1531; drossaard v. Grimberghe (3), waar hij begraven is.	Johanna d'Enghien, zijne 2ᵉ echtgenoote (de 1ᵉ was Ludovica van der Noot, dochter van Walter, heer van Carloo).

Adolf van Busleyden, heer der vrijheid van der Borcht en van Ter-Tommen, enz., burggraaf van Grimberghe (verh. 1 Juli 1559), studeerde te Dôle in 1570 en 1571; stierf den 3ⁿ Maart 1614; naast zijne vrouw begraven in de Kathelijnekerk te Brussel (4).	Philippote van Oyenbrugghe trouwde bij contract van 6 Juni 1595 voor den notaris Quisthout (5), st. 19 Oct. 1656.

Johanna van Busleyden, algemeene erfgename harer ouders, burggravin van Grimberghe (verh. 4 Juli 1627), vrouw van Ter-Tommen, Borcht, enz., trouwde bij contract gesloten te Doornik den 7ⁿ Augustus 1632, met Jacob T'Serclaes, die later baron van T'Serclaes werd. Zij werd gedoopt in de Kathelijnekerk te Brussel den 27ⁿ Mei 1607. Haar peter was Joʳ Gielis van Busleyden; hare meter, Johanna d'Enghien. Ze maakte haar testament op Witten Donderdag 1665.

(1) Den 12ⁿ April 1544 verhief hij eene rente voor zijne vrouw en, den 5ⁿ April 1557, 7 bunder te Waesmont, het goed de Regenbeempt, te Herent, enz., leenen voortgekomen van de moeder dier dame. De nalatenschap van Nikolaas van Busleyden werd den 8ⁿ Augustus 1569 voor de magistraat van Brussel gedeeld *(Cour féod. de Brabant,* reg. 356, bl. 318; nʳ 358, bl. 116).

(2) In 1557 werd ze als erfgename harer moeder Philippote van Watermale, en harer grootmoeder, Margareta van Pede, beleend met de helft van *den ongeleeden boff* (Ibid. nʳ 358, bl. 143).

(3) Ibid., nʳ 359, bl. 135. Den 22ⁿ April was hij, als voogd van Lucretia van der Aa, weduwe van Jan Hinckaert, ridder, heer van Ohain, aanwezig bij de verheffing welke deze dame voor hare dochter Lucretia deed, van de heerlijkheid Ohain en andere bezittingen (Ibid. nʳ 363, bl. 341).

(4) Meester Willem van Busleyden, licenciaat in de rechten en schepen van Brussel, was voogd van Egidius, Adolf en Maria, kinderen van wijlen den raadsheer Nikolaas van Busleyden en van Philippote van der Noot, alsmede van Egidius, zoon van Joʳ Jan van Busleyden. In 1586, werd Joʳ Egidius van Busleyden, heer van Guirsch, schepen van Brussel, voor zich, voor zijn broeder Adolf, burggraaf van Grimberghe, en zijne zuster Maria, beleend met 8 leenen welke hunne moeder bezeten had te Coninxloo, Herent en Waesmont (Ibid. nʳ 361, bl. 127, en nʳ 363, bl. 132).

(5) De bruidegom wordt ter zijde gestaan door Egidius van Busleyden, zijn broeder, Aert van Eynatten, heer van Schoonhoven, en Erart van Schoore, ridder, burgemeester van Leuven, zijne neven.

Den 11ⁿ Augustus 1599 schreven de schepenen van Brussel aan Adolf van Busleyden om hem te verzoeken bij de inkomst van Albertus en Isabella te Brussel, met andere edellieden der stad, den troonhemel te helpen dragen (Archief van 't kasteel van Norderwijck.)

Jan-Frans, baron van T'Serclaes overleed den 1ⁿ Februari 1695. Zijne eenige dochter Maria-Magdalena-Theresia-Jozefa verhief den 30ⁿ der volgende maand voor het leenhof den *tittel van T'Serclaes in baenderye, met syne preeminentien, rechten, prerogatieven ende digniteyten, gelyck andere Barons genieten in dese Nederlanden.* Den 29ⁿ October van dat jaar liet ze de heerlijkheid van Norderwijck verheffen (1).

* * *

Maria Magdalena Theresia Josefa T'Serclaes, den 5ⁿ Februari 1685 op 't kasteel van Norderwijck geboren, trouwde bij contract van 10 Juli 1699 met Philip Leonard Frans de Mesemacre, hoofdschout van Herenthals. Aan de nagedachtenis zijner ouders was in de Ste-Waldetrudiskerk dier stad een gedenkteeken gewijd met het volgend opschrift : MONUMENTUM — D. EGIDII AUGUSTINI DE MESEMACRE — HUIUS CIVITATIS PRAETORIS — EIUSDEMQUE DISTRICTUS PRIMARII — ET — D. CAECILIÆ DE STEENHAULT CONIUGUM — EORUMQUE FILIORUM — HEBDOMADALEM REVERENDIS — PATRIBUS AUGUSTINIANIS — FUNDAVERUNT MISSAM — REQUIESCANT IN PACE.

Het gedenkteeken was met hunne wapens versierd (2).

Egidius Augustinus de Mesemacre, hoofdschout van Herenthals (3), was een Brusselaar van geboorte. Bij open brieven uit Madrid in dato den 3ⁿ Augustus 1672, bevestigde koning Karel van Castilië zijn adel en zijn wapen : *un escu escartelé au premier et quattriesme d'argent fretté de sable, semé de fueilles de mesplier de gueulles, et au deuxiesme et troisiesme d'or à la croix ancrée de gueulles;* helmteeken : *un bras armé d'azur tenant à la main une espée nue garnie d'or.*

Dat was, volgens de open brieven, het wapen op het graf van Egidius' grootvader in St. Goedele te Brussel. Die grootvader, ook Egidius geheeten, schijnt twee zonen nagelaten te hebben : Hieronimus, rentmeester van de hoogere admiraliteit der Nederlanden, en Egidius, die dertig jaar in 't leger diende en vervolgens door de infante Isabella tot lid van den krijgsraad en stedevoogd van Blanken-

(1) *Cour féod. de Brabant*, reg. nʳ 379, bl. 176; *Cour féod. de Malines*, reg. 16.

(2) Van Steenhault : in blauw een gouden leeuw en een zilver zoom beladen met twaalf gouden sterren.

(3) Hij stond zijne bediening af aan zijnen zoon Philips-Leonard-Frans, die den 4ⁿ Augustus 1685 tot schout werd benoemd (*Ch. des Comptes*, n. 12954).

berge werd benoemd. Egidius' zoon, naar zijnen oom Hieronimus geheeten, moet meermaals schepen van de keure te Gent geweest zijn en den titel van jonker gevoerd hebben. Egidius-Augustinus zelf, zeggen de opene brieven verder, zou drie jaar in het Milaneesche en drie jaar in 't regiment van kolonel Cappeliers hebben gediend en vervolgens kornet in de compagnie lichte ruiterij van kapitein don Francisco Velasco zijn geweest. Als edelman van den graaf van Fuensaldana, Spaanschen gezant in Frankrijk, zou hij gewichtige zendingen hebben vervuld.

In de requete waarbij hij de bevestiging van zijnen adel verzocht, gaf hij voor zulks te vragen om den koning met meer luister *(lustre)* te kunnen dienen en gewapend te zijn tegen de opwerping dat hij geene adelbrieven van zijn voorgangers kon overleggen, hoewel het bezit sinds onheugelijke tijden zou moeten volstaan (1).

De som welke aan Anna van T'Serclaes werd verzekerd ter gelegenheid van haar huwelijk met Gillis de Glimes de Brabant, heer en later baron (zooals hij zich noemde) van Samar, had men haar niet volkomen geteld. Jo[r] Philip-Leonard-Frans de Mesemacre en zijne echtgenoote de barones weduwe de T'Serclaes, geboren du Chasteler, deze laatste borg blijvende voor haren zwager Jacob-Willem, baron van T'Serclaes, sloten derhalve den 3[n] November 1699 ten kasteele van Samar met Glimes en zijne vrouw eene overeenkomst waarbij werd bepaald dat deze laatsten, tot verzekering van de nog verschuldigde penningen, eene hypotheek op Norderwijck zouden bekomen. De hypotheek is van den 7[n] Juni 1701.

In deze twee oorkonden neemt de heer van dit dorp den titel van *baron* van Norderwijck aan. Ook in de schepenakten wordt hij door de schepenen *baron* van Norderwijck geheeten.

Na het overlijden zijner echgenoote, die den 10[n] Mei 1712 op 't kasteel van Norderwijck den geest gaf, deed hij als algemeene erfgenaam de heerlijkheid van Norderwijck, het laathof van Zoerle en het cijnshof van Parwijs verheffen. Het testament dier dame was den 11[n] Mei 1699 verleden voor den notaris P. Wils te Morkhoven.

Met toestemming van Jo[r] Jan van Halmale, van Lier, die tot voogd van Jo[r] Antoon-Karel, den eenigen zoon der afgestorvene,

(1) *Ch. des Comptes*, reg. n. 147, bl. 234).

was benoemd, deed de heer van Norderwijck zijn best om hare schuldeischers te voldoen en de hypotheken te lossen die op de eigendommen rustten. De renten, ten behoeve der familiën Villegas, Gillis en van Kerrenbroeck werden den 9ⁿ Juli 1712 teniet gedaan (1).

Hij maakte, ziek zijnde, den 31ⁿ December 1719 een eigenhandig testament, waarbij zijne goederen onvervreemdbaar aan zijn erfgenaam werden nagelaten. Hij vraagt om in den grafkelder zijner familie in de kerk van Norderwijck te worden bijgezet, en bepaalt dat de begrafenis des avonds, zoo eenvoudig mogelijk zou gebeuren, *met ses flambeeuwen, sonder meer ;* na zes weken zal er eene *vuytvaert simpliciter* geschieden ; de Augustijnen van Herenthals zullen tot lafenis zijner ziel duizend missen lezen ; binnen de 6 1/2 maand na zijn overlijden zal men vijftig veertelen rogge aan de armen van Norderwijck uitdeelen. Jan-Jozef Nottes, zijn testamentuitvoerder, zal gedurende vier jaar de goederen beheeren ; hij zal secretaris van het dorp blijven en *van nu aff het stadhouderschap van Herenthals bekomen.* De zoon des erflaters bekomt al de goederen zijns vaders, onder andere 't kasteel van Norderwijck met alles wat er toe behoort, doch hij mag ze slechts verkoopen *aan de syde van hem testateur ;* indien de zoon zonder wettige kinderen komt te sterven, dan gaan de goederen over op den oudsten broeder des erflaters, Karel, en vervolgens, indien 't gebeurde dat ook deze geene wettige kinderen naliet, op zijn broeder Augustijn en desnoods op hunne oudste zuster Maria, en verder, als 't moet zijn, op hunne jongste zuster Eleonora, en zoo voorts *van kinderen tot kindtskinderen.*

Philip-Leonard-Frans stierf drie dagen nadat hij zijn testament had gemaakt. Den 9ⁿ Januari werd het testament door den notaris Steynen ten overstaan des schepenen geopend (2).

De secretaris Nottes bestuurde 't kwartier van Herenthals tot April 1720, toen Karel-Hendrik de Mesemacre tot schout werd benoemd (3).

*
* *

(1) *Cour féod. de Malines*, reg. nʳ 18, bl. 140 ; nʳ 22, bl. 34, 37, 42 en 45.

(2) Schepenregister van 1718 tot 1732 (Gemeentearchief).

(3) Het algemeen Rijksarchief bewaart de rekeningen der schouten van Herenthals (z. o. a. Chambre des Comptes, nʳ 12954).

Den 26ⁿ October 1712 werd Jo^r Antoon-Karel, zoon van M. M. T. J. de T'Serclaes, met zijn wettig gedeelte in de heerlijkheid van Norderwijck en de andere goederen zijner moeder beleend, en na zijns vaders overlijden verkreeg hij ook het gedeelte zijns vaders (verh. 1 Juni 1730) (1). Doordien de vader en de zoon ieder een gedeelte dier goederen hadden bezeten, was de heerlijkheid van Norderwijck in twee leenen gespleten. Ze bleef het tot den val van het leenroerig stelsel. Jo^r Antoon was geboren te Norderwijck den 11ⁿ Juli 1700; de graaf van T'Serclaes-Tilly, hoofd der familie, was zijn peter; Anna-Antonia, gravin van Aspremont-Reckheim, echtgenoote van Claude, graaf van T'Serclaes-Tilly, veldmaarschalk in Oostenrijkschen dienst, zijne meter. Het leenhof van Brabant verleende hem den titel van baron van T'Serclaes den 1ⁿ Augustus 1725. Bij contract van den 26ⁿ derzelfde maand, vereenigde hij zich in den echt met Helena-Carolina-Hendrika-Francisca Husmans van Merbois, zijne bloedverwante. Ze was den 21ⁿ Mei 1701 te Edingen geboren en dochter van Jan-Lodewijk Husmans, heer van Merbois, en Petronella-Geertruid-Ernestina van Steenhault.

Antoon-Karel overleed op zijn kasteel van Norderwijck den 11ⁿ Augustus 1750.

*
* *

Na den dood van den laatsten leenman, verhief Jo^r Karel-Hendrik Husmans van Merbois, raad-pensionnaris der stad Mechelen, den 5ⁿ December 1750, namens Jo^r Ignatius-Jozef-Bernard en Jo^r Karel-Ernst-Hendrik-Pepijn, zijne minderjarige neven, de heerlijkheid van Norderwijck, die hij deed opschrijven op den naam van den oudste. Deze was geboren den 20ⁿ Februari 1733.

De deeling der goederen tusschen de twee broeders, had den 21ⁿ April 1760, op 't kasteel van Steenhault plaats; Norderwijck verviel aan Ignatius, die den 27ⁿ Mei 1754 den titel van baron had verheven. Hij deed verscheidene lieden wegens wildstrooperij binnen zijne heerlijkheid in rechten vervolgen. Schoon zijn jachtrecht, evenals dat van alle andere Brabantsche heeren die de hooge jurisdictie bezaten, onbetwistbaar was, ontmoeten wij onder de proces-

(1) *Cour féodale de Malines*, reg. 22, bl. 80; n^r 23, bl. 553.

stukken eene verklaring in dato den 13n Januari 1756, waarbij verscheidene inwoners van Norderwijck getuigen dat de heer van kindsbeen af het jachtrecht had uitgeoefend, evenals vroeger zijn vader, en dat zij het aan alle anderen geweigerd en de overtreders van 't verbod gecalengierd hadden. Zij verklaren onder andere zich te herinneren dat Adrianus van Eynde, Matheus en J. B. Verstappen gecalengierd werden. Den 25n October 1754 had de jager van den baron proces-verbaal opgemaakt ten laste van Peter-Jan Struyfs, dien hij betrapte jagende met een geweer en een jachthond (1).

Ignatius trouwde met zijne nicht, Johanna-Mechtildis-Catharina le Duc, dochter van Theodoor, ridder, heer van La Trouille, en van Anna-Ignatia Husmans van Merbois, die eene dochter was van Jan-Lodewijk en Petronilla-Geertruid-Ernestina van Steenhault.

Den 4n Juni 1763, werd zeker erf met hof, stal, wagenhuis, enz., door Ignatius-(Jozef)-Bernard, baron van T'Serclaes, heer van Norderwijck; Jan-Frans-Jozef, baron van Steenhault, heer van Waerbeeck en van Nieuwenhove, als voogd zijner kinderen die hij met Anna-Theresia-Ignatia Husmans had verwekt, en van zijnen neef Karel T'Serclaes; Theodore le Duc, ridder, heer van la Trouille, als voogd zijner kinderen die hij met Anna-Ignatia Husmans had verwekt; Augustina Husmans, begijn te Edingen; Theresia-Francisca van Aken, weduwe van den hooger genaamden Jor Karel-Hendrik Husmans van Merbois, handelende als voogdes harer kinderen, overgemaakt aan Hendrik de Cellier en Maria-Robertina Dupaix zijne vrouw. Dit eigendom was gelegen te Brussel in de Vinckestraat en paalde aan de Karthuizers, den hof der Busschieters, het groot huis toebehoorende aan de abdij van Dieleghem, het refuge en, van achter, aan de rivier. Een gedeelte van het erf, toen met den hof en het huis vereenigd, was een leen van het hof van Brabant.

Den 2n Mei 1775 werden de twee gebroeders T'Serclaes terzelfder tijd als de Steenhault's, de Husmans' en de le Duc van Ledalen met 8 bunder lands beleend (2).

(1) Archieven van 't kasteel.

(2) *Cour féod. de Brabant,* reg. n. 29, fo 55.

Den 24n October 1768 verkregen Jor Karel-Ernst-Hendrik-Pepijn T'Serclaes en Maria-Magdalena-Jozefa de Nachtegael, zijne vrouw, de heerlijkheden Wommersom en Walsbergen,

*
* *

Ignatius-Jozef-Bernard maakte den 5n Mei 1775 zijn testament; hij overleed hetzelfde jaar den 26n December op 't kasteel van Norderwijck, twee dochters en een zoon nalatende. Deze laatste, Augustijn-Jozef-Theodoor, was op 't kasteel geboren den 7n Februari 1764. Karel T'Serclaes van Wommersom, zijn oom en voogd, verhief den 7n Februari 1776, uit zijnen naam den titel van baron van T'Serclaes. Den 16n Maart werd de jongeling met de heerlijkheid Norderwijck beleend; hij erfde ook de goederen onder Zoerle-Parwijs (1). Hij trouwde met zijne nicht Augustina-Francisca-Nicola le Duc, die, den 2n December 1768 te Edingen geboren, den 29n Dec. 1835 te Thienen is overleden. Hare ouders waren Victorinus le Duc van Ledalen en la Trouille, en Johanna Catharina le Duc, dochter van Nikolaas-Jozef le Duc van Holdre en van Maria-Anna Dullaert.

Hij was de laatste heer van Norderwijck en overleed aldaar op 't kasteel, den 7 October 1811.

*
* *

Behalve eene dochter die de echtgenoote werd van Eugeen-Karel-Jozef Godfriaux d'Aubremé, liet hij een zoon na, Victoriaan-Ghislain-Nikolaas geheeten. Deze was geboren te Brussel, den 13n November 1795. Hij erfde het kasteel en de goederen van Norderwijck. Koning Leopold-de-Eerste erkende bij opene brieven van 20 December 1847 zijn titel van baron van T'Serclaes.

Theresia-Maria-Agatha-Gabriella Godfriaux, zijne vrouw, was dochter van Karel-Frans, heer van Goidsenhoven en Aubremé, en van Jozefa-Maria-Petronilla de Foestraets van Suerbempde. Zij trouwden in 1815 en verwekten eenen zoon en zes dochters. Twee dochters stierven ongehuwd, de andere gingen naar 't klooster.

*
* *

De zoon, Augustijn-Karel-Nikolaas, baron van T'Serclaes, is geboren op 't kasteel van Norderwijck, den 13n Februari 1828. 't Is de tegenwoordige eigenaar van 't kasteel en van de landerijen

die zij met nog andere goederen hadden gekocht van Philip-Jozef, graaf van Limminghen, heer van Limmelette, en van dezes echtgenoote Francisca-Carolina-Jozefa d'Udekem de Gentinnes (Ibid., *passim*).

(1) *Cour féod. de Brabant*, reg. n. 392, bl. 8; *Cour féod. de Malines*, n. 33, zonder pagineering.

welke er aan toebehooren : hij is burgemeester van Norderwijck en gewezen lid van den provincialen raad voor 't kanton Herenthals.

Hij trouwde achtereenvolgens, in 1852, met Sofia-Maria-Jozefa-Francisca van de Werve, dochter van Lodewijk, graaf van de Werve van Vorsselaer, enz., en, in 1855, met Ludovica, burggravin van Nieulant en van Pottelsberghe, die hem slechts twee dochters heeft geschonken :

a) Maria-Sophia-Carolina-Eleonora-Ghislena, echtgenoote van den graaf Amaury de Ghellinck van Elseghem;

b) Sophia-Maria-Georgina-Eugenia-Jozefa, die getrouwd is met den baron Raoul du Sart de Bouland.

*
* *

Het verdient aanmerking dat, sedert den aankoop van Norderwijck door de hertogin van Gelderland in 1370, die heerlijkheid nooit meer verkocht is, maar altijd bij erfenis werd overgemaakt.

(Wordt voortgezet.)

XVe EEUWSCH KRONIJKJE

van het Land van Turnhout.

(*Vervolg van bladz. 228.*)

Moordenaar onthoofd.

Jan Wouts had zich aan verscheidene misdrijven bezondigd; hij had o. a. Claes Yden te Arendonck vermoord en bestolen. Hij werd te Turnhout onthoofd door den beul van 's Hertogenbosch.

(*Rek. van G. van Cuyck.*)

Rabaut onthoofd.

Jan Westvleminck had vier moorden op zijn geweten. Op de pijnbank bekende hij alles; hij werd ter dood veroordeeld. Toen hij naar de strafplaats zou geleid worden, herriep hij zijne bekentenis, zeggende dat « tgeent dat hij verleden hadde dat hadde geweest midts der groeter pinen diemen hem dede alsi geprueft wairt ». De schout stelde daarop de voltrekking van het vonnis uit en vaardigde een bode af naar den meier van Thienen en den schout van Heyentongren, die hem na eenige dagen berichtten inderdaad kennis te hebben van twee der moorden door Westvleminck bedreven. Toen beval de schout dat de beul zou overgaan tot de halsrechting.

(*Rek. G van Cuyck.*)

Moord.

Jan vanden Quart had, ten tijde dat Philip-de-Goede tegen de Gentenaars oorloogde, Diel Deckers om het leven gebracht en was daarop in 't leger van den Hertog gaan dienen. De schout legde beslag op de goederen des daders; maar vermits ze boven hunne waarde waren belast en dat Jan het land had verlaten, zoo liet hij hem, door bemiddeling van goede mannen, compozeeren om 18 rinsgulden. (*Rek. van G. van Cuyck.*)

Een schrijver van brandbrieven onthoofd.

Wouter Potincx, van Beersse, had brandbrieven geschreven of doen schrijven en had aan Jan, zijnen zoon, bevolen die te hangen aan het huis van Jan Claeskens aldaar. Potincx werd te Turnhout onthoofd. *(Rek. van G. van Cuyck.)*

1455. — Manslag.

Jan Reyners, van Thielen, wierp te Turnhout een pot naar 't hoofd van Jan van Dongen, die op den slag dood bleef. Reyners' vrienden verzochten om voor den dader te mogen compozeeren, waarin de schout te gereeder toestemde, daar Reyners arm was en onder Daniel van Ranst was gezeten. De compositie geschiedde om 12 peters. *(Rek. van G. van Cuyck.)*

1457. — Den vorster zijne vorsterlijke schoof ontrukt.

De vorster van Turnhout had het recht om jaarlijks vier schooven van iederen korenakker te heffen. In den oogsttijd reed hij met eene kar op de velden rond om van de boeren zijne « vorsterlijke schoof » te eischen. Zekeren dag had hij op een akker twee schooven geladen en had reeds de derde schoof op den hals om voort te laden, toen de boer, Henricke Goetelden, hem die met geweld ontrukte. De vorster ging zich bij den schout beklagen ; Goetelden werd voor de schepenbank gedaagd. Het goed recht van den vorster scheen den Turnhoutsche magistraten twijfelachtig en zij verzonden de zaak voor de vierschaar te Antwerpen, welke een hoofdvonnis verleende dat Goetelden vrijsprak. De schout betaalde voor de kosten van 't geding 20 gulden. *(Rek. G. van Cuyck).*

1457. — Moord.

Joorden Neckers, een arme man vol schulden, vermoordde Lijpen Nijs en vluchtte. De schout legde beslag op zijne have, doch liet Neckers' wijf die afkoopen voor 3 rinsgulden. Twee jaar later, in 1459, compozeerde de dader om 14 rinsgulden en keerde naar Turnhout terug. *(Rek. G. van Cuyck.)*

Een man in een turfput verongelukt.

Peter Sijkens, alias van Loenhoud, vond men dood in een turf- of moerput. De schout beweerde dat die man zich had verdaan en verklaarde zijne goederen verbeurd. Toen kwamen de bloedverwanten en vrienden aan den magistraat zeggen dat de ongelukkige

« sunderlinghe siecten aan hem hadde, daer hy dicwyle zeer mede geplaeght was ende oic in onmachten af lach ». Deze verklaringen bleken waar te zijn : 't beslag werd opgeheven, maar de vrienden moesten niettemin compozeeren om 10 rinsgl. (*Rek. v. G. v. Cuyck*).

Dievegge.

Cathelyn Hebscaep had gestolen een manshuik en een vrouwenkovel. Zij had « oic hair gemaekt inder gelikenisse van eenen gheeste ende also enen ouden man ende sijn wijf bij nachte zeer verveert ». De schout liet haar compozeeren om 7 peters, « want zij zeer arm was ». (*Rek. G. van Cuyck.*)

Dief.

Thys Jan Sevensz., van Beke, had, nog minderjarig zijnde, de meid van den pastoor van Zierick, bij Dordrecht, helpen ontnemen tien goudstukken, welke later aan den pastoor waren teruggegeven. Hij had ook van zijnen oom 6 st. en eene dagge gestolen, en verwaarloosd eenen rok, die men hem te Bel geleend had, weer te geven. Gezien zijne jeugd, liet de schout, daar « wel vyftich goeder mannen ende vrouwen voer hem baden », den jongen bandiet compozeeren om 6 peters. (*Rek. G. van Cuyck.*)

1458. — Manslag.

Nys, Heyn Coemensz., van Beek, een arm « brootbidder », had met Janne Jacobsz., van Baarle, gedood Goken van Loven, tegen wien zij zich verweerden. Nys viel in de macht van den schout. Deze vroeg aan de vrienden en magen van den vermoorde of zij eenig recht over hem begeerden, « daerop dat die vrienden ende magen voirs. antwoorden seggende neen sij ». Toen Nijs vijf of zes weken in de gevangenis had gezeten en de schout recht op hem vorderde, kwamen de heeren van St. Peterskapittel en andere goede mannen en vrouwen met de wethouders den schout verzoeken zijn gevangene los te laten, onder beding dat deze de vroent- en andere kosten zou betalen, dat hij boden aan de vrienden van den doode zou zenden, enz. De schout stemde toe.

(*Rek. v. G. van Cuyck.*)

Schaking.

Dyrcken den Jonge, die « eenen man van Bruessel syn wyf ontleyt hadde ende halp hoirs mans goet verteren dat sy hoeren

man ontvoert hadde », mocht, gezien zijne jeugd en op aandringen van goede vrienden, met den schout compozeeren om 8 rinsgulden. (*Rek. G. van Cuyck.*)

1459. — Ordonnantie van den Hertog (14 Augustus), waarbij o. a. wordt bepaald dat « neymant vrouwen van lichten leven houden en mach noch goetdoen van hen nemen opte verbeurte van synre hant ende x jaer wt Brabant gebannen te zyne op zyn lyf. » (*Rek. Vranc van Halen.*)

1459 — Diefstal.

Mees Zoeten had eene vrouw met wie hij woonde, in dronkenschap haar « hoeyke » ontdragen en dat in pand gegeven in eene herberg waar hij in 't krijt stond. Ter bede van goede mannen, mocht Zoeten, « die zeer arm was », compozeeren om 6 rinsgulden. (*Rek. G. van Cuyck.*)

Nys, Stevensz., had eene piek geveld op Arend, den knecht van den schout. Hij had daarenboven Peter Sels, zijnen zwager, met geweld in zijnen « haerde oft bivange » fortselic gehouden en zijne vrouw in de gracht geworpen. De schout bracht de zaak voor de schepenen van Turnhout, doch deze verzonden Mees voor de vierschaar van Antwerpen.

Geldelijke belooning aan den Schout.

Philip-de-Goede schonk aan Godevaert van Cuyck eene som van 80 pond, tot belooning van de diensten welke hij den Hertog bewezen had in den oorlog tegen de Gentenaars en elders. De quitantie voor die som draagt den datum van 4 October 1459. (*Rek. G. van Cuyck.*)

Krijgsgevangene.

De schout vervoerde een gevangene, geheeten Maleortie, uit het slot van Vilvoorden naar het kasteel van Heusden en ontving voor de kosten 28 pond. De quitantie is van 24 Dec. 1459. (*Rek. G. van Cuyck.*)

1460 — Manslag.

Janne van Kanpfoert, Henricsz., had een manslag begaan en was uit het land geweken. De schout sprak Jan's vader aan en eischte van hem den afstand van het kindsgedeelte in de goederen dat den zoon moest toekomen. De goederen werden geveild, maar de

broeders en zusters van den voortvluchtige kochten ze voor 15 schellingen in. (*Rek. G. van Cuyck.*)

Vrouwenkracht.

Janne Cortray, bode van den Hertog, en Casper Reyns, tamborijn des heeren van Batenborch, hadden nabij Turnhout,« om trent 't gerichte », een dertienjarig meisje verkracht, met bedreiging haar de keel af te steken indien ze hen verried. De Hertog, van 't feit onderricht, veroordeelde hen ter dood. Cortray vermaakte bij uiterste wilsbeschikking aan O. L. V. in St. Pieterskerk zijne « busse » en bestelde tot lafenis zijner ziel een dertigste. Zijn paard werd op bevel van den Hertog met Cortray's broeder gezonden *in diescuyrie* (1). Het geld dat op hem bevonden werd, 3 kronen, diende om het verteer der beide misdadigers voor hen en hunne paarden *in den Hert* alsook den wijn dien zij in de gevangenis dronken, te betalen. Op Casper vond men 12 rinsgulden, welke som de Hertog beval te geven aan de dienaars van den heer van Batenborch. Het paard van Casper werd door een gezant van den heer van Batenbosch als het zijne teruggeëischt. Doch de schout van Turnhout betwistte zulks, er echter bijvoegende dat, zoo de Hertog hem beval het paard aan den heer van Batenborch te geven, hij zich haasten zou het te doen. Van die zaak kwam later niets meer ; de schout hield het paard voor zich, « in recompensatien voerde groete moeyte, cost ende last die de voirs. schout om dese zaken heeft moeten doen ».

(*Rek. van G. van Cuyck.*)

Poorters gecalengierd.

Thoemaese Schellekens en zijn broeder alsook Heynke van Vorssele, omdat zij « nader slaep clocke opt straeten gegaen hadden », verbeurden ieder, volgens de keuren van Turnhout, 40 groten brabants, 1/3 voor den Hertog, 1/3 voor de vrijheid, 1/3 voor den « panderen ». (*Rek. Vranc van Halen.*)

Slechte poets.

Heynkene, Dierick Schellekensz., op eèn bal zijnde, had « dbeenken gezet » aan Heynken Peters Stevensz., die viel. Heynkene Schellekensz. verliet het land en verbleef anderhalf jaar te Venetië,

(1) In de *écurie ?*

waarna hij naar Turnhout wederkeerde. De schout liet hem composeeren, « omdat noyt gevreet geweest en is », om 3 rinsgl., te betalen te Beloken Sinxen 1460. *(Rek. V. van Halen.)*

Poortersrecht.

Willem van Rode verkreeg het poortersrecht te Turnhout. Hij betaalde daarvoor, volgens de gebruiken, twee stoopen wijn aan de schepenen en twee stoopen wijn aan den heer. (*Rek. V. v. Halen.*)

1461.

Claes Roes wilde Jan Schueren gevangen doen nemen, onder de volgende omstandigheden : In vroegere jaren was 't gebeurd dat Roes door Jan Schueren werd verminkt. De partijen hadden elkander gezoend, op voorwaarde dat Jan nooit meer zou komen op eene plaats waar Roes zich de eerste bevond. In 1461 eischte deze de aanhouding van Schueren, die, beweerde hij, zich in eene herberg had vertoond waar hij, Roes, zat te drinken. Hij kon zulks echter niet bewijzen, en de schout liet Schueren compozeeren om 7 rinsgulden. (*Rek. V. van Halen.*)

Dief.

Claes Dieldecks had 12 schapen en van verschillende lieden torf gestolen. De schout liet hem, voor hem en de leden van zijn gezin die de schapen hadden helpen opeten, compozeeren om 16 rinsgulden, betaalbaar op St. Sebastiaan 1461. *(Rek. V. van Halen.)*

Manslag.

Segher Jans Sibszone en Gheenken Jans Bruyskensz. hadden Jan Lepeleer om 't leven gebracht. De schout liet hen compozeeren om 70 rinsg. Heynkens Peter Stevensz., om Bruyskensz. tegen Lepeleer te hebben opgehitst en hem zijne dagge geleend te hebben, moest compozeeren om 24 rgl. (*Rek. V. van Halen.*)

1462 — Manslag.

Janne Metsen, een Lierenaar, die te Dordrecht een manslag had begaan, werd bij toeval binnen Turnhout gevangen genomen. Hij mocht zijne vrijheid afkoopen voor 24 rgl. (*Rek. V. van Halen.*)

Kind overreden.

Ghysken Stickers voerde een wagen met vlas geladen naar 't water om het te roten. De twee ossen van zijn gespan, eensklaps woedend geworden, begonnen te loopen. Een klein

meisje werd overreden. Hoewel Stickers zijn best had gedaan om de dieren in bedwang te houden, werden de ossen door den schout verbeurd verklaard en publiek op de markt verkocht. De opbrengst was 5 rinsgulden. (*Rek. V. van Halen.*)

Dief gehalsrecht.

Adriaan vander Heezen, een dief, werd te Turnhout ter dood veroordeeld en, na vijf weken in de vroente gezeten te hebben, door den beul van Antwerpen opgeknoopt. (*Rek. V. van Halen.*)

1464 — Manslag.

Jan Walschart had Robbeken Ossenbroeck gedood. De schout compozeerde met hem om 45 rinsgulden, te betalen « als men scrieven sal XIIIIcLXV ». (*Rek. V. v. Halen.*)

Recht om poorters te maken.

De Rekenkamer aan den schout bevolen hebbende haar eene « copye authentycke » te doen zien van 't privilegie der Turnhouters om poorters te maken, kon de schout haar die niet aanstonds toezenden om de volgende redenen : « Ende mits der tegenwoordige orlogen, so en can die schout aende copie vanden privilegien dair mede die vrijheit porters maken mach nyet comen aengesien dat twee vanden schepenen inde selve oorloge wtgetrocken syn, ende dat die andere en willen totten coffers nyet gaen het en sy datse alle vergadert syn.... » (*Rek. V. v. Halen.*)

1465 — Manslag.

Coppen van Doerne bracht ter dood Janne Ackermans. Daar « die sake onnoeselic byquam », mocht de dader pointen om 25 rinsgulden. (*Rek. V. van Halen.*)

1466. — Manslag.

Wouter, van Hulsel, had met een mes eene genaamde Groterleyzen, « vrouken van lichten leven », in hare kleeren gestoken, doch zonder haar te kwetsen. Wouter, die zeer arm was, pointte om 6 rinsgl. (*Rek. V. van Halen.*)

1467. — Oneerlijke tijkenwever.

Henrich Hermens had twee bezegelde tijken in twee gesneden « ende d*aer*af iiij tijcken gemaect die hij d*aer*na met and*er*en ouden lijnwaede loesselic heeft gevult ende voirt voe*r* cusbaer goet vercocht heeft ». Zulke handelwijs was niet alleen oneerlijk, maar

van aard om de goede faam der Turnhoutsche tijken te benadeelen. De schout onderwierp 't geval aan de Rekenkamer, en met gemeen advies werd voor Hermens deze straf bepaald : « dat hij bloetshoeft, hebbende in elke hant eene wassen keersse wegende elke een pont is gegaen den sondaeghs voe*r* pincxen a*nn*o XIV^c lxvij voe*r* die processie alo*mm*e der kercken van Turnhout ende d*aer*na die voirs*chreven* keerssen voirt geoffert ons liev*en* vrouwen inde selv*er* kerken. Item moet de voirs*chreven* Heinrich dambacht ende die neeringe vander tycken laeten een jaer lanck ende d*aer*enboven geven voe*r* tgheen dat hij mijnen gened*igen* heer gebroect mochte hebben ten *ter*mijne van bamisse a*nn*o lxvij, xxv rynsgulden ». (*Rek. V. van Halen.*)

Manslag.

Willem Sluyter, « een besiect man vander groten ongemacke », had Noytken Tolsaet met een steen getroffen. Noytken stierf; doch « aengesien dat men aen des voirs*chreven* Noytkens lijf egheene quetsure en vant en*de* dat hij nergens ontberuwet en was, aengesien oic desselfs Willems aermoede, » mocht de dader compozeeren om 20 gulden van 10 st. (*Rek. V. van Halen.*)

1468. — Manslag.

Leysken Barbelen had gedood Willem Vloetberghs. Leysken pointte om 25 rinsgulden. (*R. V. van Halen.*)

1469. — Manslag.

Janne de Molder, van Desschel, Janne Michiels en Gheerde Claussone hadden « van lijve ter doot gebracht » Janne Meeus, bijgenaamd *de Byser*. Zij vergoedden de familie van het slachtoffer en, daar ze « schamel gesellen » waren, liet de schout hen compozeeren om 100 gulden. (*R. V. van Halen.*)

1470. — Manslag.

Gedurende 't beleg van Calays (1435) door Philip-den-Goeden, had Heyn Gielis, van Turnhout, die in 't leger van den Hertog diende, zijn kameraad Janne Sieckens gedood. Heyn werd vele jaren later gevat; maar « aangesien heyne nyet sekers en had ende dat die vrienden dat moesten verbidden onder de goede lude », liet de schout hen compozeeren om 24 rinsgl. (*R. V. van Halen.*)

1471. — Manslag.

Janne Feyen, die bij ongeval Gheerde van Moer had gedood, compozeerde om 20 rinsgulden. (*R. van V. v. Halen.*)

Ruziemaker.

Janne van Antwerpen had, eenige jaren geleden, binnen 't hof van Turnhout met den boer van 't kasteel twist gehad en zich onzedig gedragen. Hij werd veroordeeld om « te doene eenen wech tot Roeme oft hem also lange buytenlants te houden tot dat hij sh*eer*en moet gecrigen conste. . » In 1471 mocht hij eindelijk weerkeeren, mits te betalen eene boet van 4 rinsgulden. (*R. v. V. van Halen.*)

Halsrechting.

Een moordenaar, Jan Bouwens van Beersse, werd te Turnhout gehalsrecht. (*Rek. v. V. van Halen.*)

1472. — Een meisje geschaakt.

Te Scheyndel hadden eenige jongelingen, beweerde men, Beelken Gielys, Clausdochter, ontvoerd. Een der gewaande daders, Willem van Meervenne, werd te Turnhout aangehouden door den schout, die zich naar Scheyndel begaf om nadere inlichtingen te bekomen; maar vermits hij aldaar « gheen informacie en heeft connen gecrigen van eenigen waerheiden », beval hij dat de gevangene op de pijnbank zou gelegd worden. Spoedig bleek Willem's onschuld, en daar zijne vrienden voor hem tusschenbeiden kwamen, werd hij op vrije voeten gesteld, doch mits aan den schout te betalen 40 rinsgulden ! (*R. van V. van Halen.*)

Slagen.

Willeken van Dingen had iemand geslagen met een « boeckhamer dair men vlas mede boeckt ». Hij pointte. (*Rek. V. v. Halen.*)

1473. — Bediller van ambtenaars.

Gheert Lauwens had de keurmeesters van Turnhout beschuldigd van meineed. De keurmeesters calengierden hem. Gheert werd door de schepenbank veroordeeld tot eene boet van 14 stuivers, een derde ten behoeve van den Hertog, een derde voor de Vrijheid, een derde voor de keurmeesters. (*R. van V. van Halen.*)

(*Wordt vervolgd*).

Schijfschieting te Hersselt.

1650.

Als bijdrage tot de kennis van de gebruiken onzer vaderen, is navolgende kaart of reglement eener schijfschieting voor prijs, te Hersselt gehouden, van 25 September 1650 tot 6 Juni 1651, niet onbelangrijk. De prijskamp was uitgeschreven met toelating van den heer der plaats, den heer van Merode. De leuze : *Où serasse Merode*, aan het hoofd van het stuk gesteld, is die van het edele stamhuis van dien naam. Onnoodig in 't bijzonder de aandacht op deze of gene punten in te roepen.

———

Où serasse Merode.

Chaertte ende ordinantie waerop Joachim Bloemaerts is ophanghende (met voorgaende advoy ende permissie van syne Excellentie Philippus Ferdinandus, vrij Baenderheer van Merode, Marquis van de Landen van Westerloo, Graefve van Oolen, burggraaf (?) der stad en Land van Montfort, Baenderheer van Diepenbeeck ende Quabeeck, Heer van Ysselmonde, Ryerkercke, Heer deser Heerlyckheydt Hersselt etc. vereede by licentie van den Hoofdtmanne, Coninck, Dekens ende Gesworene der Busse ende Ouden Handtboghe gulden deser Heerlyckheydt voorschreven) eenen stillestaende silveren pryse met de handbussche tot lof ende eere van Ste Servaes, patroon der parochie, ende de Busgulde pure liefde, recreatie ende exercitie van alle derlycke liefhebberen der Busse, innegaende den 25 Sept. 1650, expirerende op maendaghs naer Sinxen den 6 Juny 1651.

In den iersten is den speelhouder gehouden eene loffelyke schyve te stellen met eenen yseren reepe, t' omme becleet met baey oft swert lynwaert, int midden hebbende een vaste ysere pinne met

een behoorlycke roose, gelyk die in 't innegaen vanden pryse sal worden gestelt, die tot den uytganck niet en sal moghen gemeerdert ofte vermindert worden, dan wel blyven in eene groote oft forme gelyck den yseren creppel oft wel elle die tot desen sal moeten gebruyckt worden 't sal uitwysen.

Item sal men naer desen prys schieten met doorgangen, wesende elcke doorganck dry scheuten, en voorts elcken schutter sal hebben te betaelen aen den spelhouder oft den gecommitterden, daer neffens in desen te stellen, vier stuyvers voor syn inneschieten oft wel hebben des selfs goeden moet, ende sal al sulcken schutter voor syn inneschieten opentlyck hebben te declareren synen iersten scheut voor goet inschietende ende alsoo synen deurganck ten vollen vervolgen sonder eenigen proeffscheut te mogen tusschen byde schieten gelyck alsulcken schutter gehouden is te schieten, staende, uyt er handt naer ouder gewoonte van alle schutterhoven derselver Bussgulde, ende gheene de minste vastigheyt ofte steunselle tsy met den busschen oft lyve en sal mogen nemen tot secoure van synen scheut,op pene van die ten contrarien bevonden sal worden gedaen te hebben, vervallen sal syn van alsoo synen geschoten prys, gelyck oock niemandt ten desen fine sal moghen schieten dan van de plaetse eerst daer toe bestempt ende bewesen op gelycke verbeurte. Ende sal elcken schutter willende op desen prys schieten ierst ende voor al hebben inne te setten eenen silveren ducaton oft dry guldens in permissiegeldt, voor 't welck gedaen synde, sullen de selffen insettinghe moghen tot hunnen contentamente gedurende desen prys verschieten, ende voorts moghen schieten soo veel doorgangen etc.

Niemant en sal moghen schieten naer desen prys met eenighe onbehoorlycke bussen, 't sy met getrokken loopen, oft dusdanigen voor desen in de voorgemelde schutterhoven verboden, dan wel met behoorlycke bussen in de selven gepermitteert ende toegestaen, alleenelyck gelaeden met eenen cogele, ende soo wie iemandt contrarie bevonden wordt te doen ofte gedaen te hebben op pene als voors. Ende soo verre iemandt compt te schieten ende syn roer met twee vieren oft desgelyc afbrandt, roepende in 't lossen, oft daer voor naer ouder gewoonte : ten geldt niet, en sal niet gehouden worden voor eenen scheut, dan wel tselve drymael achter den ande-

ren geschiedende, mede desgelyckx dry werven faillierende oft mancquerende sal voor eenen scheut ghehouden ende gerekent worden, Ende soo wie op den selven eenige roosen compt te schieten sal gehouden syn voor elcke roose aen den geswoorne meter te geven de weerde van eenen goeden pot bier.

Niemanden en sal hem oock moghen voeghen aen oft ontrent de scheyve omme de selve te aenraeken oft oock daer aen meten dan wel den speelhouder ende syne gecommitteerde die oock ierst hebben te doen behoorlycken eedt van trouwe, Ende soo verre de selve bevinden eenigen scheut dubieux oft tweyffelachticht, sy op 't half loot oft diergelyc, 't gene by henlieden qualyck oft niet wel en conde onderscheyden worden, sullen daer toe nemen om sulcx te onderscheyden twee guldebroeders 't sy van de busgulde oft ouden handtboghe, die alsulcken different alleenelyck hebben te onderscheyden, ten ware alsulcken guldebroeders niet gereet te becomen en waren, sullen daer toe moghen verkiesen twee, dry, oft vier onpartydige liefhebbers oft schutters van de voors. bussche, by dewelcke in dusdanige occasie alsulcken differente sal moghen gesceyen ende tenedergelecht worden sonder contradictie van iemanden, op pene van soo wie hem daer tegens opponeert vervallen te wesen van soodanighen questieusen scheut.

Dat oock niemant, 't sy schutter oft ommestaender by eenen schutter staende bereet omme te schieten en sal moghen aendoen eenighe stoornis 't sy in woorden oft wercken ofte oock eenighe ongebonden oft ongeregeltheyt in desen Hoff oft schietspel voortstellen, op pene van t' elcker reyse te verbeuren de pene van tien stuyvers te verdeelen halff tot S[te] Servaes, ende halff tot proufyt van S[te] Sebastiaens authaer, te verhalen op de contraventeurs met parate executie.

Item ses schutters, te wesen camer sterk comende uyt eene stadt, vryheydt oft dorpe sullen voor eene courtosie genieten eenen silveren lepel van valeur drye rinsgulden oft wel in geldt te redimeren, staende ten contentimente des speelhouders; ende willende pretenderen dusdanige cameristen het voorste versoeck, in fine gedeclareert ende de voorste van hier wonende sullen boven den ducaton hier voor in de tweede articule breeder vermeldt elcken schutter int particulier hebben te schieten ses doorgangen,

sonder welck geeffectueert hebbende sullen van 't selve te pretenderen vervallen syn; Ende sal de voorste vuytcomste (soo verre eenige verscheyden die camere sterck daer over in dispute quamen te vallen) gerekent ende gescheyden worden van hunne parochiekercke tot dese parochiekercke, daarby sy versocht synde met eede hebben te verificeren te houde fixe residentie ofte domicilie in gene parochie oft juridictie op pene als voor.

Item sal elcken schutter int particulier moghen schieten naer het eerlyck verschiet in fine vermelt, mits op dien prijse verschietende het meeste geldt, waerover den speelhouder oft synen gecommitteerden gehouden is van alle geslotene doorganghen pertinent boeck te houden ingevolghe synen oft hunnen eedt daer over gepresteert.

Ende soo wie in eenen doorganck compt het meeste getal te schieten sall daer mede gewinnen den iersten ende hoogsten prijs, ende soo voorts de naestvolghende hoochste getallen naer advenant, Ende in gevalle van gelyck getal sullen alsulcken schutters daer over gehouden syn deylscheuten te schieten, ter naester pinnen; ende die synen deylscheut compt te verliesen, sullen succederen naer ouder usantie in den naestvolgenden prijs, wel verstaende dat elcken schutter in persoon synen eyghen deylscheut sal schieten op voorgaende verbeurte, nootsacke nogtans uytgesteken.

Den speelhouder word by desen voor syne vromichheydt geaccordeert op desen prys te mogen schieten twintich doorgangen, van de welcke hy er geene en sal moghen schieten dan in de presentie van twee geswoorne guldebroeders, soo van d'een of andere hier voren verhaelde gulde, oft wel oock in presentie van vier buytenschutters, ende het getal ende syne doorgangen te schieten sal den hooftman der Busgulde alhier, pertinente notitie van houden, op pene soo het contrarie bevonden wort, vervallen te wesen van syne doorgangen en pryse alsoo geschoten te hebben.

Niemandt en sal op desen pryse moghen schieten op de Sondagen of Hyligdagen onder den dienst de Hooftmisse alhier, noch ook voor ofte naer, naer het claer scheynen van den dach, waer by sy sullen hebben afstant te doen van schieten naar het opsegghen des speelhouders oft synen gelasten, en soo wie 't savondts int uytgaen van den dach der pryse op dry doorgangen eenen scheut inne schiet salt de selffve doorgangen des anderen daechs ten clocken

slach elfster uren voor den noen hebben uyt te schieten op pene als daer van vervallen te syn, alswanneer datelyck ende op den staenden voet eenen yegelycken synen gewonnen prys sal gehandtreyckt worden.

Alle questien ende geschillen desen prys raeckende staen ter discretien en de moderatien van Hooftmannen, Coninghen, Dekens ende gesworene van voor verhaelde Bussche ende handtboghe gulden alhier, sonder dat iemandt er teghen sal hebben te treden in eenigherlye oppositie, waer over elcken schutter in 't particulier op desen prys schietende midts desen sall gehouden worden te hebben gerenonceert van alle exceptien ende privilegien daar sy huyter contrarien deses eenichsints mede souden connen behelpen. Ende op dat dese chaerte ende ordinantie well ende te recht sou worden onderhouden soo is de selve by syne voorschreve excellentie ende eedtlieden der voor verhaelde gulden geteekent met beloofte des speelhouders van den effecte deses ende declaratie van den naervolgenden prysen te voldoen die desen dyensvolgens oyck met syne eygen handt tot naerder vastichheydt heeft geteekent.

Hen.ick (?) hoofman.

Joachim Bloemaerts.

Declaratie ende specificatie der prysen :

Den eersten ende hooghste prys	42	Rinsguld. in valeur ende gekeurden silvere.
Den tweeden	38	
Den derden	34	
Den vierden	30	
Den vyfden	28	
Den sesden	25	
Den sevensten	22	
Den achtsten	20	
Den negensten	18	
Den thienden	16	
Den elfsten	14	
Den twaelfsten	11	
Het meeste geldt ofte eerlyck verschiet	10	
Het voorste (verste) versoeck	30	

(*Naar eene kopie van wijlen den eerw. heer Dillen, pastoor te Hersselt*).

Retie

op het kerkelijk Fondatiegebied.

(*Vervolg van bladz. 207*).

Fondatie eener wekelijksche mis door B. Wevers en zijne vrouw, 1512 September 17. Later St. Borromeus beneficie, 1674 October 2.

De reeds gemelde priester Martinus Snyders, openbare notaris, maakt dit testament van Bartel Marien ook Wevers en Catharina zijne vrouw. Beiden moeten bij hunne begrafenis

17 kaarsen hebben,

elk maakt 1 stuiver aan St. Martinus te Luik,

elk 1 stuiver aan de bedelorden,

Catharina maakt aan hare dochter Maria het beestenvoeder, den tabbaart en een ander kleedingstuk, te weten de « beste falie »,

Gezamenlijk één wekelijksche mis, die door hunnen zoon Gerardus of door een der naaste bloedverwanten op het Maria-altaar of « voer de casse metten heylichdom » moet geschieden. Gerardus kon de fondatie aan de bestuurders der kerk of aan die van den H. Geest toevertrouwen. De rente bedroeg 3 vat rog, uit goederen deels onder Arendonk, deels onder Retie liggende. Petrus Diels en Arnoldus Schoenmakers, inwoners van Retie, treden in deze perkamenten akte, metende 39×33 CM in geschrift, als getuigen op.

Judocus Houbraken, bisschop van 's-Hertogenbosch, brengt, naar een schrijven van 2 october 1674 uit Antwerpen, zekere

wijzigingen aan deze fondatie. Het volgende afschrift is aan het oorspronkelijke ontleend, waarvan hierna de inhoud medegedeeld wordt :

In nomine Domini. Amen.

Judocus Houbraken, episcopus Buscoducensis, vicarius apostolicus et pertotam ejusdem diocesim commissarius generalis, omnibus, has visuris, salutem sempiternam.

Humili supplicatione honorabilium virorum Joannis van Gestel et Joannis Langarts, aedilium ecclesiae parochialis de Rhety, ad promovendum Dei honorem et ecclesiasticum ministerium favorabiliter inclinati, sacrum hebdomadale, in praedicta ecclesia anno 1512 die 17 septembris a Bartholomaeo Marien, alias Wevers, et Catharina pia ejus conjuge fundatum, erigendum duximus, prout erigimus per praesentes in beneficium ecclesiasticum sub invocatione S. Caroli Borromaei, sub sequentibus conditionibus :

1° Ut dictum beneficium ultra proventus, a fundatoribus missae hebdomadalis relictos, augeatur annuo redditu capitalis summae centum florenorum ;

2° Ut jus patronatus dicti novi beneficii maneat penes aediles eorumque successores ; institutio vero beneficii penes episcopum Buscoducensem aut S. Sedis vicarium ;

3° Ut hebdomadalis missa, perpetuis futuris temporibus, celebretur per beneficiatum in ipsa ecclesia de Rhety, vel si ipse aut nolit aut nequeat, celebrabitur per alium sacerdotem ab aedilibus eligendum, illique cedens fructus beneficii pro rato temporis, quo beneficiati vices supplebit ; caeteris missae conditionibus in vigore remanentibus.

Auctoritate apostolica Nobis concessa, praedictas conditiones statuimus, et sub illis antedictam hebdomadalem missam et beneficium, sub invocatione S. Caroli Borromaei erectum, confirmamus.

Datum Antverpiae die secunda octobris anno a Christo nato 1674, sub manus propriae signatura et sigillo. J. HOUBRAKEN.

Luidens deze oorkonde werd de oorspronkelijke rente van dit beneficie, thans geheeten van den H. Carolus Borromeus, met een kapitaal van honderd gulden verhoogd. De toenmalige kerkmeesters en hunne opvolgers bezaten het patronaatsrecht, maar

de benoeming behoorde aan den bisschop van den Bosch of aan den zaakgelastigde van den H. Stoel. De beneficiant moest de mis in Retie's kerk lezen, of anders een priester daarmede belasten, die door de kerkmeesters uitgekozen was, welke dan daarvoor, naar evenredigheid, vruchten trok.

1525 December 12.

Peter Geerts Lauwerys Verheyden, Gysbrecht Huy.... Hendrik van Passarle, Wouter Ghiben, Matthys Claes en Jan van den Dyck, schepenen van Tongerloo, verklaren dat Jan Geens, ook Jan Derloys geheeten, wonende te «Weerbeke onder Rethy, onder die bancke ende heerlicheyt van Tongerlo », aan Lysbet van der Vliet jaarlijks één rijngulden, ter waarde van 20 stuiver, schuldig is om daarmede brood en wijn voor de mis in Retie's parochie aan te schaffen. Het zegel is niet meer aan het perkament.

1531 Januari.

Retie's schepenen Lenert van Herck, Bartel Loots, Hendrik Mertens, Jan Kroonens, Jan van Gale, Jan Jans en Gysbrecht Melis brengen ter kennis, dat Govert Marien jaarlijks drie gulden aan Martinus van den Eynde schuldig is. Deze erfrente werd 4 Mei 1551 door Christina Lauwen aan Maria Broecx overgedragen, zooals de schepenen Bartel Loots, Jacob Willems, Jan Velthoven, Lambrecht Lauwen, Goris Loots, Peter de Cuyper en Nicolaus Neels getuigen. Aan beide stukken hangt het zegel met dit randschrift : *segel der scepenen van Retie.*

NIEUWE KLOK.

1531 Maart 3 en 10.

1536 Juni 1.

Govert van der Vliet kerkmeester, Lenert Gheens schepen, meester Jan van Santvoert afgevaardigde van den pastoor, de drossaard, de H. Geestmeesters en de andere inwoners van Retie stemmen toe in het koopen van eene torenklok. Govert van der Vliet en Jan van Santvoert hebben, 10 maart 1531, te Mechelen bij Peter Wagevens eene klok, « weegende ontrent XXVI oft XXVII hondert ponden », gekocht voor 12 rijngulden en 5 stuiver

de honderd pond. De « clock moet goet ende loffbaer syn van stoff, ende resonantie ende geluyde ten pryse van goede meesters ». Het overvoeren, hangen en andere onkosten der klok kwamen, gedurende één jaar, ten laste van den verkooper.

Aan den voet des handschrifts staat : « dese clock weegt XXVI hondert ende LXVII ll. » teweten 1667 pond.

Allen keuren de gefondeerde missen goed, evenals de schepenen van 1 juni 1536, te weten, Leonardus van Herck, Batholomeus Loots, Joannes Block, Walterus Loots, Joannes Velthovens, Martinus Zoenkens en Michael Vondermans. Het schepenzegel hangt met dubbelen strook aan dit perkament; de heraldieke kleuren kunnen niet onderscheiden worden.

1658 Februari 4.

De schepenen Gysbrecht Eelkens licentiaat in de Rechten, drossaard Jan Vaes, president, Simon Truyens, Peter Straelen, Peter Lenaerts, Antonius Willems, Jan Loots en Antonius Smeyers bekennen, dat zij aan Willem Denys te Turnhout 800 gulden schuldig zijn, voor welk kapitaal zij jaarlijks 50 gulden, vrij van « beden, schotten, lotten, X, XX mindere of meerdere penningen », betalen. Het loffelijk gebruik van missen te stichten wordt door deze lieden zeer aanbevolen.

JAARGETIJDE.

1670 Juni 1.

De notaris Willem Verschueren maakt het testament van Govert van Herck, zoon van Antoon, en van Joanna Meynendoncx, met inlassching dat voor beiden een lezende jaargetijde te Retie moet gedaan worden, waarvoor de priester 18 stuiver trok; de andere rente verstrekte tot voordeel der kerk.

De twee erflaters stichtten het jaargetijde voor 50 rijngulden.

De pastoor gehandhaafd in zijn recht in het aan- en afstellen van H. Geest- en Kerkmeesters.

1677 Februari 9.

De pastoor Michael van Oerle had, in december 1625, van de bevoegde overheid de toestemming erlangd om, zonder tusschen-

komst van den drossaard of andere personen de kerk- en H. Geestmeesters aan- en af te stellen; daar sommigen zich tegen dit voorrecht aandrongen, wendde de pastoor Lambertus de Leeuw zich tot koning Karel die, luidens een perkamenten oorkonde uit Brussel van 9 februari 1677, den herder en zijne opvolgers in het vroeger verleende voorrecht bevestigde.

1682 Augustus 29.

1688 April 29.

De schepenen Govert Meeus en Christoffel van Gompel melden, dat vanwege de familie Denys (zie 1658) aan Maria Middegaels 400 rijngulden zijn gegeven.

Jan Martinus Lenaerts, Adriaan Loots, Jan Vaes, Christiaan van Gompel, Peter Loots en Servaas Broecx, schepenen, verklaren dat Beyke Mertens, dochter van Catharina Willekens, aan de kerkmeesters Jan Smeyers en Cornelis Baelen eene erfrente van 4 1/2 gulden schuldig is. Die rente, vroeger besteed voor eene fondatie, was grootendeels gehypothekeerd op de *Zwaan*, gelegen nabij *den Pensenpoel* aan de markt of kom van Retie.

Aan den schepenbrief hangt gedeeltelijk het zegel.

Fondatie van eene mis in de week op het altaar van Allerheiligen.

1729 September 10.

Joannes Baptista van Brouck, notaris te Retie, verklaart dat 10 september 1729 voor hem verschenen is de heer Henricus Alen Adriaenssen, geboren te Retie en weduwenaar van vrouw Barbara Battis, geboren te Tielen. De man schenkt bij gifte onder levenden en onwederroepelijk 600 gulden wisselgeld voor het fondeeren eener wekelijksche mis op het altaar van Allerheiligen. De missen moeten gelezen worden door een priester, dien de stichter gedurende zijn leven zal voordragen; daarna zal dit begevingsrecht door den pastoor en door de kerkmeesters gezamenlijk uitgeoefend worden. De missen beginnen met St. Jan 1730, daarvoor trekt de dienstdoende priester jaarlijks 16 gl. « in gangbare gelde »; de overige rente verstrekt tot voordeel der kerk.

Tot beneficiant gaan de vrienden van den stichter vóór, gelijk de inwoners vóór de vreemdelingen. De kerkmeesters worden ten zeerste belast om de akte dezer stichting in hunne « komme » te bewaren.

De minute, gewaarborgd met een zegel van 12 stuiver, is onderteekend door

Hendrik Alen,
P. Coomans, pastoor te Rethy,
Jan Willekens,
Govert Smeyers,
Petrus Crols,
Franciscus Meeus en
J. B. van Brouck, notarius publicus.

De kerkmeesters, Jan Willekens en Jan Smeyers, zonden al spoedig een smeekschrift naar den aartsbisschop om in de ontoereikenheid van loon den celebrant te voorzien, die slechts zes stuivers voor de mis trok. De verleende reductie van 20 juni 1739 uit Mechelen houdt in, dat de parochie van St. Martinus uit de fondatie van Henricus Alen jaarlijks drie gulden zal genieten, en dat de overige rent moet besteed worden voor den celebrant, die voor elke wekelijksche mis dezer fondatie nu acht stuiver ontvangt.

Fondatie van twee missen in de week.

Barbara van Hese heeft een kapitaal van 1500 gulden gestort voor het stichten van twee missen in de week. Luidens een schrijven van 5 december 1749 uit Mechelen door L. Deudon, sekretaris van den aartsbisschop, aan den pastoor van Retie, wil de kerkvoogd al de omstandigheden dezer fondatie van Barbara kennen, en vraagt daarom ter inzage de stichtingsakte.

Fondatie van twee missen in de week.

1749 December 4.

Vroeger hadden Jan Loos en Wilhelmina van Engelen, tot lafenis hunner zielen, twee missen in de week gesteld voor 1285 gulden en 14 stuiver wisselgeld. Daar dit kapitaal slechts

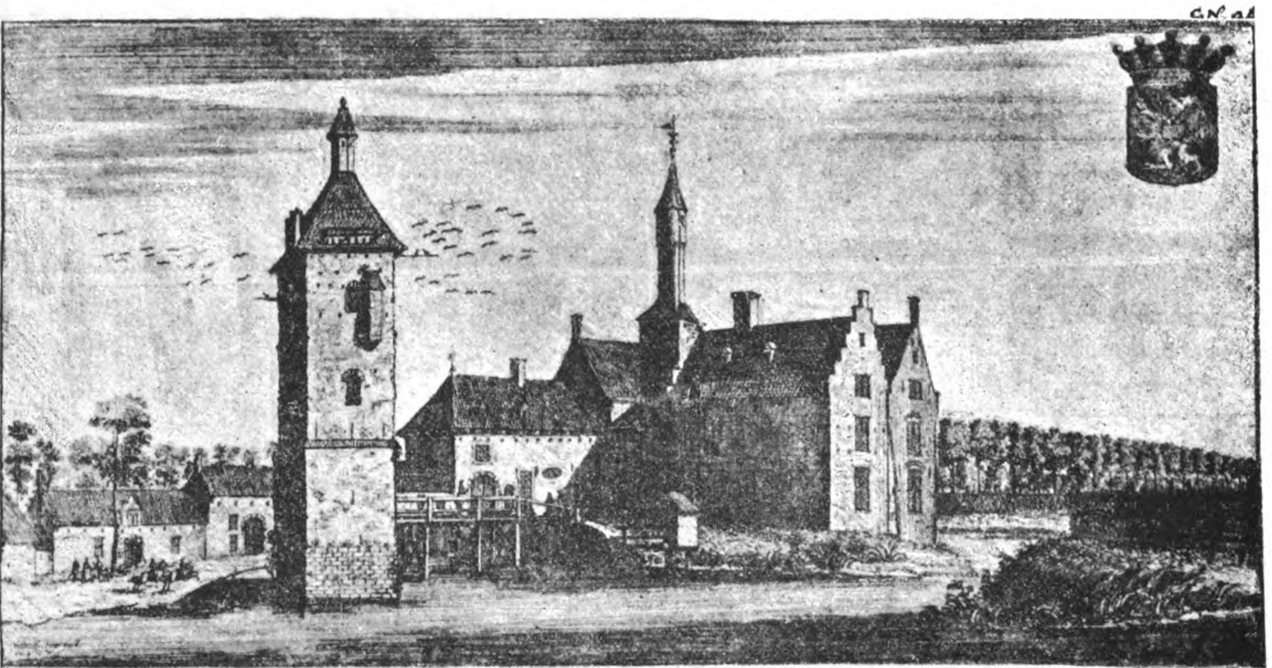
drie percent afwierp en nog dreigde verminderd te worden, wendden zich de kerkmeesters, Jan Willekens en Jan Smeyers, naar den aartsbisschop van Mechelen, apostolischen vikaris van het bisdom 's-Hertogenbosch, waaronder deze parochie toen behoorde, om verzachting in dien last, én voor den celebrant én voor de St. Martinuskerk. Er werd uit Mechelen 4 december 1749 geschreven, dat Zijne Eminentie elk dezer missen op acht stuivers bracht, en dat men aan de kerkfabriek jaarlijks drie gulden moest uitkeeren voor den wijn, was, enz.

Ontleend aan het oorspronkelijke stuk, onderteekend : Tho. Card[is] Aertsbisschop van Mechelen.

Hiermede eindigen wij de bijzonderheden van Retie's fondatiën, die uit het kerkelijk archief dezer parochie getrokken zijn.

Abdij van Postel. TH. I. WELVAARTS.

Prætoruum de Norderwyck.

De Heerlijkheden van het Land van Mechelen.

Norderwijck en zijne Heeren.

(*Vervolg van bladz. 239.*)

Het Kasteel.

Te Norderwijck zag men van ouds eenen burg, die, terwijl de heerlijkheid zelve een leen van Mechelen was, van den heer van Gheel werd te leen gehouden.

In een denombrement door Hendrik van Hoorn, heer van Parwijs, Gheel, enz., ten jare 1473 aan den heer van Mechelen gedaan, staat onder de vazallen van Gheel een Walter van Lier vermeld, die te leen hield een *huys ende hoff mette grachten ende eenen chyns gelegen tot Noorderwyck* (1).

Anna de Plaines, in de opgaaf harer leenen, zegt : *item het castiel tot Noerderwyck met syn neerhoff is by my oick verheeven te leene onder Perwys onder Gheele.*

't Is alles wat men weet over 't oud kasteel van Norderwijck. Zoolang de archieven der heerlijkheid Gheel, die, gelijk bekend is, een aantal dorpen telde, niet worden ontdekt, zal 't niet mogelijk zijn aangaande het kasteel iets naders te vernemen (2).

(1) *Cour féodale de Malines*, reg. nr 1, bl. 35.

(2) Het ware te wenschen dat men den tegenwoordigen eigenaar dezer voor de geschiedenis der Kempen zoo hoogst belangrijke archieven kende. Indien een onzer lezers dienaangaande inlichtingen bezorgde en alzoo die gewichtige en talrijke oorkonden den geschiedvorscher toegankelijk maakte, hij zou aan de wetenschap een grooten dienst bewijzen. Want ofschoon de laatste eigenaars van 't land van Gheel tot Fransche familiën behoorden, is 't niet waarschijnlijk dat de archieven der heerlijkheid het land hebben verlaten.

Over den eersten of de eerste burgen weten wij volstrekt niets. In 1647 bouwden Jan van Tiras en Margareta van Busleyden een nieuw kasteel. Een gedenksteen, dien men in een der muren van het tegenwoordig kasteel heeft gemetseld, herinnert ons dat feit. Die gedenksteen, met twee wapens (1) versierd, voert het volgend opschrift :

1647.
JONCKER. JAN. VAN. TIRAS. ENDE.
VROUWE. MARGARETA. VAN.
BUSLEYDEN. DEN. EERSTEN.
HEER. VAN. NORDERWYCK.
VAN. DIEN. NAME. HEBBEN.
SAMEN. DER. HANDT.
GHEMAECKT. ALLE.
DEES. NYEUWE. HUY-
SE.

De baron Jacques le Roy, in verscheidene zijner prachtwerken, deelt eene gravuur van Ertinger mede, een gezicht van 't kasteel te Norderwijck voorstellende. Op den voorgrond ziet men een vierkanten toren welks bovenverdiepingen het licht door twee boogvormige vensters ontvangen; de voet van den toren is van bloksteen en wordt door het water van de gracht bespoeld. Een duivenhok bevindt zich onder het kegelvormig dak, waarboven een wachttorentje uitsteekt. Eene zeer eenvoudige brug op schragen leidt van den toren tot het neerhof.

De gebouwen van het kasteel bestaan uit een woonhuis dat van weerskanten twee puntgevels, de eene een effen, de andere een trapgevel, vertoont.

Een kleine toren, insgelijks van een wachthuisje voorzien, bevindt zich bij de intersectie van een tweede gebouw dat met het hoofdgebouw een rechthoek vormt. Dit tweede gebouw bestaat uit twee deelen van ongelijke hoogte, waarnaast andere, kleinere gebouwen voor de dienstboden zich bevinden.

De courtine is bouwvallig; ze werd ongetwijfeld vernietigd gedurende de oorlogen van het einde der XVII[e] eeuw.

(1) *a)* Tiras : de schuingeplaatste gekroonde visch, vergezeld van de twee sporen; helmteeken : de visch van het schild, gebogen gelijk eene klimmende wassende maan.

b) Ruitschild in eene versierde en gebeeldhouwde lijst (*cartouche*) : Tiras gedeeld met Busleyden.

In zijn geheel genomen mist het kasteel alle artistieke waarde.

De achtergrond vertoont eene laan en een geometrisch aangelegden tuin.

In den bovenhoek der gravuur links, het wapenschild van T'Serclaes.

* * *

Eene driedubbele dreef van ongeveer 800 meters lengte leidt van het dorp naar het tegenwoordig kasteel der familie T'Serclaes. Het vroeger kasteel heeft men op een slecht tijdstip (omtrent 1820) hersteld, maar naar den nieuweren smaak verbouwd. 't Is een groot huis met Grieksch geveldak. De vertrekken zijn versierd met eene fraaie verzameling familieportretten, o. a. het merkwaardig portret van den prins Albrecht-Octaaf van T'Serclaes, en met zeer prachtige Oudenaardsche tapijten, voorstellende episodes uit *Don Quichotte*. In eene der zalen die gestoffeerd is met Mechelsch schilderdoek, ziet men een marmeren leeuw van Godecharles, alsook eenige schoone antieke meubelen.

Voor 't kasteel bevindt zich een uitgestrekte vijver en naast een der zijgevels twee andere vijvers van eene hectare oppervlakte ieder.

(Wordt voortgezet.)

HERENTHALS.

Eenige Zoenakten.

Wat verstond men vroeger, tot aan de Fransche Omwenteling, in de rechtsvordering door *zoenen*, ook *moet-* of *mondzoenen* geheeten ?

Een klein voorbeeld zal ons 't best zeggen wat het was.

Twee of meer personen, om de eene of andere reden in twist geraakt, waren elkanderen gewelddadiglijk te lijf geweest : scheldwoorden, wonden, verminking, doodslag van dezen of genen, soms van verschillenden waren er uit gevolgd !....

Zooals het echter gewoonlijk in zulke gevallen gaat : na eenige uren, wanneer de gemoederen, eerst hevig opgehitst, een weinig tot bedaren waren gekomen, en de vechters, in koelen bloede, de ellendige gevolgen hunner opgewondenheid inzagen, hadden zij spijt, en zouden zij alles doen wat maar mogelijk was om, in de maat hunner krachten, te herstellen wat zij misdreven hadden.

Deze omstandigheid liet het gerecht, in voorgaande eeuwen, ten bate der schuldigen, die, men zal het bekennen, in vele gevallen, alhoewel zekerlijk plichtig, nogthans meer ongelukkig dan eigenlijk schuldig waren. Het veroorloofde hun zelven, of door bemiddeling van bloedverwanten en vrienden, met de partij der meest verongelijkten, der gekwetsten enz., in onderhandeling te treden, deze door geld of anderszins genoegdoening te schenken voor het kwaad of het ongelijk, door haar geleden, in een woord, zich op deze of gene manier met haar te

verzoenen. — De verdragen, de overeenkomsten, welke ter gelegenheid dier onderhandelingen tusschen beiden tot stand kwamen en die gemeenlijk voor de schepenbanken, tot meer stevigheid derzelve, bekrachtigd werden, waren wat men noemde *zoenen, moet-* of *mondzoenen*.

De stukken welke wij verder mededeelen zijn « zoenen », welke voor de schepenbank van Herenthals ter gelegenheid van vechtpartijen in die stad of in de omliggende dorpen voorgevallen, opgesteld werden.

Ter gelegenheid van vechtpartijen, zeggen wij. Voor doodslagen, dat is gewone moorden, met voorbedachtheid en in koelen bloede gepleegd, bestonden er dan geene « zoenen » ? Wij vermeenen van neen, althans te Herentals. En waaruit besluiten wij zulks ?

Uit de twee volgende artikels der *Costuymen van Herentals*. Art. 15 toch der *Criminele zaecken* in genoemde *costuymen,* luidt :

ART. 15 :

Die de straten scheynt, yemant dootslaet, brantsticht, vrouwen cracht doet, transteneert, oft ijemant zijn gelt bij fortse oft dreijgemente afneempt, oft dreijcht ijemants huys oft goet aff te branden, verbuert *sijn lijff* SONDER VERDRACH.

ART. 16 :

Soe wanneer meer persoonen *handtdadich zijn in een gevecht oft aen een dootslach* ende een van hen peijs oft soen maect metten gequetsten oft moetsoendere, soe wordden daerinne begrepen *alle d'andere die strijtgierich geweest hebben,* want peijs oft soen voer eenen is soen voer allen. (1)

In het eerste dezer twee artikels is er ongetwijfeld spraak van een *dootslach*, die niets anders was dan eene gewone moord, met voorberadenheid en in koelen bloede gepleegd. Voor deze was er

---

(1) *Costuymen van Herenthals*. Volgens een handschrift derzelven van 1534 ter archief van Herenthals nog berustend. — Zie insgelijks de *costuymen* van Casterlé, T. XIII, art. 2 ; Lier, T. II, art. 61 ; Gheel, T. XXI, art. 2. — J. B. CHRISTYN, *Brabants Recht,* enz. bl. 743, bl. 99, bl. 765.

geen « verdrach ». Bijgevolg, wijl eene verzoening een verdrag is, is het duidelijk dat voor verzoeningen er van geene gewone moorden spraak kan wezen, maar enkel van doodslagen, « in fellen moede », gelijk de voorschreven *Costuymen* elders melden, ter gelegenheid van een gevecht, of in een stond van onbedwongene gramschap bedreven, zooals in artikel 16, de woorden *alle d'andere die strytgierich geweest hebben,* » en deze : « *soe wanneer meer persoonen handtdadich zijn in een gevecht oft aen een dootslach* » het, ons dunkens, klaar veronderstellen. De tegenstelling overigens tusschen beide artikels laat, naar onze meening, desaangaande, geen twijfel over. (1)

Eene andere bemerking. In artikel 16 der *Costuymen* staat het woord *moetsoender* : wat beteekent dat ?

Door « moetsoender » in gezegd artikel, evenals in de stukken die straks volgen, beduidde men den persoon, die, in geval er verminking of doodslag uit het gevecht was gevolgd, in de plaats kwam van den doode of den gekwetste, zoo deze derwijze gehavend was, dat hij niet gevoegelijk zelf kon verschijnen, en met wien men derhalve het zoenverdrag moest verhandelen. Men noemde dezen *moetsoender*, verbasterd woord voor *mondsoener*, omdat, bij het einde der ceremonie, in soortgelijke « zoeningen » in gebruik, bij het « voetgeval », gelijk onderaangehaalde stukken leeren, hij dengenen die « om Goidswille » vergiffenis vroeg, op den mond zoende.

En wie was die « moetsoender ? » Wanneer de beleedigde, gekwetste of verminkte zoo zeer gehavend was dat hij in persoon niet kon verschijnen, of in geval van « dootslach, » volgde men het naastkomend artikel der *Costuymen*, n° 17 onder 't hoofdstuk, getiteld *van Criminele zaecken*, aangegeven :

« De outste sone is moetsoender van den vader alleene, ende daer egeene sonen en zijn, eest de outste broeder, ende daer egeene broeder en is, eest de vader, ende daer egeen vader en is, is de moetsoender de naeste manspersoon van der vaderlijcker sijden

(1) Vergelijk EDM. POULLET, *Histoire du droit pénal dans le duché de Brabant*, (Mémoire couronné) bl. 306-311.

van den dooden ende de soenpenningen hooren den moetsoender alleene. » (1)

Hoelang nu duurde die « zoen », eens dat hij bestond, voornamelijk wanneer hij gerechtelijk voor de schepenbank — het gerecht van dien tijd, bevestigd werd, zooals in de meeste omstandigheden het geval was ? — Hij duurde voor het leven, althans zoolang de eene of andere partij hem niet verbrak. In dit geval werd hij die zich aan de *zoenbreuk* plichtig maakte, naar gelang der wetten in betrek met deze « bruecken », gestraft. Een enkele uitzondering kennen wij hieraan, die welke onder artikel 19 der « *Criminele zaecken* » in de *Costuymen* bepaald wordt :

« Als de momboiren van eenen moetsoender, onder zijne jaeren zijnde, den zoene maecken, zoe mach de moetsoender, als hij tzijnen jaeren coempt, den soene voer goet houden oft die refuseren; maer waer den soene geapprobeert ende gepasseert bij schepenen, gesworen ende raidt vander stadt als oppervoechden vander weesen, en mach dien nijet refuseren, als hij tzijnen jaeren coempt. » (2)

Eindelijk, welke waren, in den gewonen regel, de voorwaarden, op welke de « zoenen », vooral in geval van manslag, gemaakt werden ? (Van de voorwaarden der zoenen voor scheldwoorden en kwetsingen die niet te zwaar waren spreken wij hier niet). Die voorwaarden komen hoofdzakelijk hierop neder : de doodslager moest de uitvaart en de onkosten, te dezer gelegenheid gedaan, betalen ; hij moest een aantal missen, dertigsten, niet zelden een of meer kloostergebeden doen tot lafenis van de ziel des overledenen ; gewoonlijk werden hem ook een of meer bedevaerten opgelegd, meest naar Wilssenaken en Alsemberg, of naar Aken of Keulen, weleens zelfs naar Galicië, ja naar Rome en Jerusalem; nog werd hem over 't algemeen voorgeschreven, dat hij de familie zijns slachtoffers zooveel mogelijk zou mijden,

(1) De *costuymen* van Casterlé Tit. XIII, art. 2, en die van Gheel, Tit. XXI, art. 3, stemmen hiermede ten volle overeen. — J. B. CHRISTYN, (*Brabandsch Recht*, uitg. 1682 in fol.) bl. 743 en 765.

(2) Eensluidend zijn hiermede de *costuymen* van Lier, Tit. II, art. 65 en Casterlé, Tit. XIII, art. 5. J. B. CHRISTYNS, *Brabandsch Recht*, l. c.

en dat hij nimmer in een drinkhuis of herberg zou komen zitten drinken of spelen, als het een of ander lid van deze daar aanwezig was; ten slotte moest hij eene zekere somme als « zoenpenning » aan den « moetsoender » betalen. Beloofde de misdadige dit alles te volbrengen, en bleven zijn vrienden, althans twee dezer, voor hem borg, dan werd hij tot het « voetgeval » in eene kerk of kapel toegelaten, gaf hem zijn tegenpartij den *mondzoen*, en... het verdrag, de « zoen » was gesloten, op straf voor hem, die het verbreken zou, van naar uitwijzen der wetten en gewoonten, gekastijd te worden. (1)

Laten wij nu enkele dezer « zoenen » volgen. Wij putten ze uit een schepenregister der stad Herentals, getiteld : *Geloeften beginnende A° xv^c vij, prima Januarii* en dat met het jaar 1540 eindigt.

I. (2).

14 Augusti 1508.

Dit is de zoene van alsulckenen DOOTSLAEGE als Adolff van Oestenrijck gedaan hadde aan Henrick Wildearden.

Van alsulckenen ongevalle van dootslage als Adolff van Oestenrijck begaan hadde aen wilen Henricken Wildearden, diens ziele God genadich will wesen, is, bij tusschensprekene van vrienden, zoevele gedaen ende verworven, dat Henrick van Stakenbroeck, de moetzoendere van desen dootslage, den voers. Adolffen van Oestenrijck de doot van den voers. Henricken Wildearden, om Goidswille, vergeven heeft : Behoudelijc, dat die voers. misdoendere, Gode ter eeren, ter laefenisse van der voers zielen, ende de moetzoendere zijnen vrienden ende magen ter beternissen, zal moeten doen doene (elk van iiij^c zielmissen) sesse cloestergebeden ende vijve dertichste. Ende daerthoe zall hij moeten gaen oft doen gaen eenen wech van bedevaerde ten heijligen bloede (3). Item zall noch de voers. Adolff tzijnen coste moeten doen zetten een steijnen cruys der eeren genoech zijnde, opt graff des voers. dooden. Item die voers. misdoendere zall moeten geven een

---

(1) 't Zelfde gold bijna heel de Kempen door ; zie de *costuymen* van Gheel, Moll, Lier, Casterlé, enz.

(2) Deze zoenakte is bijzonder merkweerdig om rede der hooggeplaatste personen die er in voorkomen. Adolff van Oestenrijck was een lid der familie van Oestenrijck, alias Vlemincx, een der rijkste koophandelaarsfamiliën van dien tijd, en die bijzonder handel dreef in Duitschland, onder andere, met Franckfort.

(3) Waarschijnlijk te Wilsenaken.

gelasen venster, XL zoengulden weerdt zijne, te bekeeren int zoendragers handen, ende voert bij hem, daer hem dat gelieven zall. Item noch zall de voerg. misdoender den zoendrager moeten betalen ende geven LXXX zoengulden, te betaelene nae zoenen recht, welck voers. zoene die voers. Adolft van Oestenrijck als pricipael, Henrick Colibrants ende Adam Scotelmans als borgen geloeft hebben, ende geloefden gesamenderhand ende elc een voer all, ongepoirtert ende ongevrijdt van enigen vrijheijden, well ende loffelyc te voldoene nae zoen recht. Gelovende voerts die voers. Adolff zijne voerg. borgen daer aff scadeloos te houdene ende tontheffene. Ende oft hierinne enige duijsterheijt geviele, daer aff hebben huer die voers. partijen gesubmitteert in viere zeggers (1), te wetenen : Joncker Janne van Liere, heere Wouterszone, heere van Norderwijck ende scouteth van Turnout, ende Jan van Hulselle, van des zoendragers wegen, ende van des misdoenders wegen, jn heeren Hubrechten van Grobbendonck, heere van Bouwele ende tot Olmen, ende jn jonckheeren Henricken van Berchom, scoutet tot Herentals. Gelovende voer goet ende rechtveirdich ende van werden te houdene tallen dagen, alzoe dat bijden voerg. viere zeggers ende arbitrouers verklaert zall werden, zonder wederzeggen. Ende mids desen, heeft die voers. misdoendere zijn behoirlijck voetgevallen hier aff gedaen. Dit gesciede op Onser Vrouwen dach Assumptie xiiij^en^ (*sic*) Augusti A° XV^c^ viij, voer Joncker Henricken van Berchom, scouthet, Jacob van Halmale, Jannes van Hulselle ende Joris van Boeckelle, scepenen jn Herentals.

Een kantschrift van 19 October 1509 meldt dat Adolft van Oestenrijck zijn zoen volbracht had :

Inden jaere XV^c^ ende IX, opten XJX^en^ October voer Henric Puts ende Jan van Blanckelaer, scepenen jn Herentals, heeft hem Jan van Stakenbroeckx als monsuender bekent van deser geloefften voldaen ende genoech gedaen.

Inden selve jaere ende daghe ende voer de selve scepenen is comen Lysbeth van Compelle met Josinen huerder outster dochtere ende elc met sijnen momboir ende hebben bekent dat sy wel vernuecht sijn van deser geloeften. (2).

II.

25 October 1517.

Een zoenige vanden GEVECHTE OFT VANDEN QUETSUREN die Cornelis Van der Cloote ontfangen hadde van Henricken van den Nuwenhuyse oft van Jannen van den Nuwenhuyse zijnen zone.

---

(1) Iemand die moet uitspraak doen in iets ; 't zelfde bijna als scheidsman.

(2) *Geloeften beginnende A° XV^c^ viij, prima Januarii,* fol. 9, v°, n° 2.

Inden jaere xv^{c} seventhien opten xxv^{en} Octobris, voer Willem Lootkens ende Aerden Monnincx, scepenen jn Herentals, syn gestelt geweest jn hueren proprien persoenen Cornelis Van der Cloote met Mathijse Van der Cloote zijnen vadere, ter eendere zijden, ende Henrick van den Nuwenhuijse met Jannen van den Nuwenhuijse, zijnen zone ter andere zijden, kennende ende lijdende, jn beijden sijden, dat zij van alsulcken quetsuere als die voers. Cornelis Van der Cloote, gaende in 't bescheet ende tusschen beyde daer die voers. Henrick ende Jan van den Nuwenhuijse tegen Wouteren Daems ende Peeteren Daems vichtende waeren, onverzichtelijck heeft ontfangen van den voers. Henricken oft Jannen zijnen zone, hen gesubmitteert hadden ende gebleven waeren jn goeden mannen ende arbiters, te wetene, in Henricken Ombescheedens, Denijsen van Teijndeloe ende Simoenen Ghijsels van des voers. Henricks ende Jans vanden Nuwenhuijse zijden, ende jn Matisen Verhaecht, Jannen Zellems ende Henricken Vander Wympe van des voers. Mathys ende Cornelis van der Cloote zijden, omme bij de voers. arbiters vanden voers. geschillen een minlicken peijs ende tractaet gemaakt te wordene ende een vuijtsprake daeraff te doene tusschen dleven ende sterven. Ende nae desen hebben die voers. arbiters voer die voergenoempde scepenen daeraff vuijtgesproken, gelijck hier nae volcht : Jnden jersten dat die voers. Henrick van den Nuwenhuijse ende Jan zijn zone zullen betalen den meesteren in de surgijen (1) ende medicijnen, dien die voers. Cornelis Vander Cloote behoeft heeft ende noch van doene sall hebben tot salvacien ende behoet vanden voers. wonden ende quetsuere ; ende dat de leemte ofte vermingheijt, de welcke den voers. Cornelisen mocht blijven van de quetsueren voers. sal blijven staende buijten ende op huer beloop ende nae Goidswille. Item dat die voers. Jan ende Henrick vanden Nuwenhuijse sullen geven ende terstont gereet jnde hant betalen den voers. Cornelisen Vander Cloote, oft, jndien hij storve, na zijn doot, Mathijsen Vander Cloote zijnen vaedere, de somme van vierthien Peeters ende noch een half pont groot brabants voer zijne smertte ende andersins. Item oft God zijnen wille dede metten voers. Cornelisen Vander Cloote ende dat hij van lijve ter doot quame vuijt fouten ende toedoen vander selver wonden ende quetsuren, dat dan Henrick ende Jan Van Nuwenhuijse voers. zellen geven ende doen zetten een gelas in Ste Woutruyden kercke tot Herentals, boven Sinte Magriete autaer, ten prise ende goetduncken vanden voers. arbiters. Item ende oft (2) die voers. Cornelis Vander Cloote vuijtter voers. quetsueren van lijve ter doot quaeme, dat dan die voers. Henrick en de Jan van

(1) Chirurgie.

(2) In geval.

Nuwenhuijse zelen scouwen ende vlien die plaetsen daer zij Mathisen Vander Cloote oft zijne kijnderen zouden moegen vijnden om beeterswille. Item ende oft enige twist, discoert oft duijster verstant jn desen gerese oft dat daer aen cleven mochte, daeraff reserveren die voers. arbiteren te henwaerts tvercleeren, tbeslichten ende tscheyden. Ende nae die voers. vuytsprake, aldus gedaen gelijc voers. js, hebben die voers. partien van beyde zijden die vuytsprake gelaudeert, geapprobeert ende geratificeert. Ende hebben die voers. Henrick ende Jan Vanden Nuwenhuyse tsamen ende elc voer all ende als principale, ende Hendrick Ombescheedens ende Sijmoen Ghijsels, als borgen van hen ende oeck als principale, geloeft op hen ende op thuere ongeclerct, ongepoirtert ende ongevrijdt ende voer verreycte ende verhaelde schult, allen die voers. voerwaerden ende punten geheelicken te voldoene, all zonder fraude ende argelist

Ende voerts hebben die voerg. Henrick ende Jan Vanden Nuwenhuijse huere voergenoemde borghen geloeft, als voere, scadeloos van desen te houden ende tontheffene. Ende nae desen hebben die voers. Henrick ende Jan Vanden Nuwenhuijse gebeden den voers. Cornelisen Vander Cloote, om Goidswille, dat hij hen vergave tgene des zij hem misdaen mochten hebben, want dat zij hem gequetst mochten hebben, waere geschiet buijten huere meijninge ende wille. Ende alzoe heeft die voers. Cornelis hen dat vergeven om Goidswille ende op condicien voers. Ende al zonder argelist. (1).

III.

29 September 1514.

Een zoeninge VAN DEN DOOTSLAGE die Henric van Cappelbroeck ende Aert Boentuijns begaan hadden aen Ulrijck van Colen.

In den jare xv^{e} xiij opten xxjx^{en} septembris voer Jannes Ghijsels, Jan Haveloes ende Joris Van Boeckele, scepenen jn Herentals, sijn comen Aerts Boentuijns jnder naemen van hem selven ende van Henricken van Cappelbroeck, als misdoendere van den dootslage van Ulrijcke van Colen, saliger gedachten, teender zijden, ende Henrick Tijmmermans als moetzoendere van den voers. dootslage ten andere zijden, ende heeft die voers. moetsoendere, nae vele beden, voere den misdoendere aen hem gedaen, doet de minne van Christo ende zijne bitter liden ende passie ende doer de minne ende compassie die Maria, zijne gebenedide moedere tot hem droech ende doer sijne grondloese ontfermherticheyt, den voers. misdoendere, om Goidswille, vergeven de doot van den voers.

(1) *Geloeften beginnende de XV^{c} vij etc.* fol. 121, v°, n° 2.

Ulrijcken van Colen ende heeft, in teeckene van dien des voers. misdoenderen mont gecust, op alle voersproken voerwaarden, die hier nae volgen :

Inden jersten heeft die voers. Aert Boentuijns geloeft te doen doene een dertichste, daert hem believen zall, voer de ziele van den dooden. Item zullen die voers. misdoenders jn laeffenisse van der zielen des voers. dooden gaen eenen wech tot S[t] Jacops te Compostelle in Galissen (1) te voete enich van beijde, in persoene, zonder iemant anders dat voer hen te moegen doen of gaen. Ende dien voers. wech tot S[t] Jacops voers. zall de voers. Henrick van Cappelbroeck moeten gaen. Ofte believet hem, hij mach die voers. zoenpenningen restitueren of opleggen den voers. Aerden Boentuijns, ende alsdan sall die voers. Aert dien wech ende bedevaert moeten doen jnder vuegen voers., behoudelijck oft die voers. Henrick van Cappelbroeck achterbleve ende storve, het ware in orloge of dergelijck, dat dan die voers. Aert die voers. bevaert zal moeten doen oft doen doene, reysende te water ofte te lande, 'tzijnder beliefte, oft zall die moegen doen afnemen van den genen die daerthoe authoriteyt hebben willen. Ende oft die voers. Henrick die voers. bevaert aenverdt, zoe zall hij die moeten porren voer Sinxen naest comende, ende oft Aert voers. die moet doen, zoe zall hij daertoe moeten porren binnen eenen jaere nu naestcomende. Ende mids desen zijn die voers. partien van Henricken Colibrants, als stadhouder des scouteten van Herentals, geseegt te zijne ende te blijvene verzoende lieden jn desen, op zoenbreke ende vredebreke. All zonder aergelist.

IV.

25 Februari 1514. (o. s.)

Eene zoeninge VAN DEN DOOTSLAGE die Henricken Van Cattenbroeck begaen hadde aen Gielysen ZIJNEN BROEDERE.

In den jaere xv[c] xiiij opten xxv[en] van februario, voer Willemen Verbraken ende Adam Scotelmans, scepenen jn Herentals, sijn comen jn proprien persoenen Henrick Van Cattenbroeck, als misdadige van den dootslage die hij aen Dielen van Cattenbroeck zinen broeder begaen hadde, teender, ende Peeter Van Cattenbroeck, hueren broeder, tander zijde, als moetzoender ende zoendrager. Ende heeft die voers. Peeter Van Cattenbroeck nae dbehoorlijck ende ootmoedig voetgeval bijden voers. Henricken, jn zijnen lijnden cleere, voer hem gedaen, ende nae vele ende menigvuldige oetmoedige beden doer dlijden onsses Heeren ende compassie sijnder gebenedide Moeder Marie, voer hem gedaen, den selven Henricken vergeven, om Goidtswille, de doot vanden voers.

(1) *Geloeften* enz., fol. 62, r°, n° 1.

Dielen hueren broedere. Ende heeft de voers. zoendragere, in tecken van dien, des voers. misdadigen mont gecust. Ende nadien sijn die voers partien vanden heere geseegt verzoende lieden te zijne, ende is den vrede tusschen hen gebannen van dien stucke, van dien dage tot ewigen, alzoe verre den wint waijt ende regen spraijt ende gras vuytter eerden groeyt, op zoenbreke ende vredebreke. (1)

V.

1 April 1519.

Zoeninge VAN DEN DOOTSLAGE dien Jan Vermolen begaen hadde aan Geerden Vermoelen, ZINEN GROOTVADERE.

In den jaere xv^{e} negenthiene, opten eersten dach van Aprille, voer Andriesen Van Boeckele ende Willemen Lootkens, scepenen jn Herentals, js comen Dierick Vermolen als montzoendere vanden dootslage, dien Jan Vermolen, zijn broeder, begaen hadde aen Geerden Vermolen, sijnen grootvader, ende Lysbeth Vermolen, met Ghijsbrechten Peeters, hueren wettigen man met hueren vrienden ende magen. Ende hebben, om de passie onsses Heeren, ende om peijs ende vrede nae Cristen leeren te stabiliteren, den voers. Jannen Vermolen, misdadige, vergeven de doot van den voers. Geerden Vermolen, hueren grootvadere, daer God die ziele aff hebben wille, tot welcken ongevalle hij toebracht was met heeten moede, behoudelijck ende opde condicien hier naevolgende : Jnden iersten, dat die voers. misdadige, Gode ter eeren ende ter laefenissen vander zielen vanden voers. dooden, zal doen celebreren een geheel cloostergebet ende een dertichste, ende geven drie wassen kerssen, elck van eenen halven ponde was, ter plaetsen daer dat der dooder zijden believen zall. Item dat hij zall gaen, oec ter laeffenisse der voers. zielen, eenen wech ende bevaert tot onsser Liever Vrouwe tot Halle ende Halsenbergen, wullen ende bervoets, te borne ende ten broode, ende zall ter eender vande voern. twee plaetsen hooren misse op beijden zijne knijen. Noch eenen wech ende bevaert tot onsser Liever Vrouwen tot Aerschot. Noch eenen wech tot Sinte Peeters ende Pauwels tot Romen, ende cruijpen aldaer op de trappen tot Sint Jans te Latranen ende bezoecken oeck aldaer de seven kercken. Noch zall hij gaen eenen wech of bevaert ten heylighen bloede tot Wilsenaken. Ende noch zal hij gaen oft reijsen eenen wech tot Sint Jacop jn Gallisien. Behoudelijck waert bij alzoe dat die voers. misdadige zieck oft zuchtich waere, oft alzoe ongevallich dat hij dien wech niet en gereijsen en conste, zoe zullen die keerslieden, hier naegeschreven, dien wech modereren tot gelde, ende de penningen, daer af

(1) *Geloeften* enz., fol. 82, v° n° 2.

comende, zullen bekeert wordden tot laefenissen van der zielen. Item dat de misdadige voers. zall geven totter sepulture van den aflivigen drie currente gulden eens. Item dat die voers. misdadige zall moeten te baten brengen den costen gedaen bij der dooder zijden drie rynsche guldenen eens, opten dach hij zijn behoerlijck voetgeval dade, oft gecrigen hueren goeden moet. Ende van all des voers. staat te voldoen binnen sjaers ende daer aff goet bescheet te brengenen nae zoenrecht. Welcke voers. punten ende condicien die voers. misdadige geloeft heeft ende geloefde te voldoene, gelijc die voers. staan, opte pene van zoenbraken ende vredebrakig te zijne. Nota : de keerslieden vande voers. zoenstucke zijn Peeter Van den Brande ende Peeter Jacops opte zijden vanden aflivigen ende Jan Van Rotselaer ende Anthonis Vanden Plassche vanden misdadigen zijden. De welcke te henwaerts hebben behouden de jnterpretacie ende verclaeren van allen duijsternissen die hier inne geresen mochten. Ende opte voers. geloefte ende voerwaerden js die voers. doot vergeven, ende heeft die voers. Jan Vermolen gedaen zijn voetgevall tot Herentals opt beghijnhoff. Ende js den vrede tusschen partijen gebannen, op zoenbrake ende vredebrake, naer d'oude costuyme, op date voers. (1)

VI.

13 April 1524 (o. s.)

Een zoeninge vanden dootslage die Jan Goes hadde begaen aen Thomasen Suijs.

In den jaere xv[c] xxiiij opten xiij[en] van Aprille, op goet vridach voer Paeschen, voer Hubrechten Vanden Blocke ende Marcelisen Verluijten, scepenen jn Herentals, syn comen vriende ende naeste maghe van Thomasen Suijs, Janssone, diens ziele God benaden wille, dien Jan Goes verslagen ende ter doot gebracht hadde, te wetenen Jan Suijs vadere, Gommaer Suijs oem, Gheerdt Van Laere ende Bertelemeus Van Leeghe, zwaegers des Thomaes Suijs, ende Peeter Wils broeder van deszelfs Thomaes huijsvrouwe, jnden name van Cornelisen Suijs, des voers. Thomaes Suijs wettigen zone, onmundich ende onbejaert zijnde, als moetzoendere ter eender zijden ende die voers. Jannen Goes Willemsone, ter ander zijden, kennende ende lijdende, jn beijden zijden, dat zij bij tusschensprake van goeden mannen als keerslieden, te wetenen, Joncker Jans Van Rotselaer, scouthet tot Herentals ende Adams Scotelmans vanden voers. Jan Goes wegen ende Jannen Ofkens met Jannen Heijns van des voers. Cornelis Suijs met zijnen vrienden ende magen wegen, zijn overcomen

(1) *Geloeften* enz., fol. 154, v°, n° 3.

ende hebben, ter eeren Godts ende aller zielen salicheyt, overdragen ende gesloten een zoenstuck vander misdaet ende doot die den voers. Jan Goes begaen hadde aen de voers. Thomaesen Suijs, saliger gedachten, gelijc hijer volcht :

In den jersten dat die voers. Jan Goes, ter lafenissen ende salicheijt van den voers. Thomaes ziele zal doen doen twee dertichste ende een cloostergebet van iijz[c] (1) zielmissen, binnen xvij weken nu naestcomende, claer bescheet daer af doende, dat dit gedaen zij. Item zall die voers. Jan Goes geven der kercken van Ghierle een pont was ende der kercken van S[te] Peeters tot Lille een pont was. Ende noch voer eenen wech ende bevaert ten heyligen bloede tot Wilsenaeken ende eenen tot Halsenbergen zal hij geven acht zoengulden, al ter zielen laefenisse ende binnen den voers. jersten xvij weken, nu naestvolgende. Item zall Jan Goes voers. noch geven voer een cruce xij zoengulden binnen den voers. xvij ierste weken, die men bekeeren zall tot hulpen ende onderhouden van des voers. Thomaes Suijs kijnderen. Item zall Jan Goes voers. noch geven den voers. moetzoenderen LXXX zoengulden, binnen jaers te drie termijnen, dat is, telcken xvij weken eenen termijn, die te leveren op Sinte Peeters outaer jnder kercken tot Lille, nae zoenrecht en zoe men gewoenlijck js zoenpenninge te betalen. Item zall Jan Goes voers. geven ende betalen den moetzoender voers. voer costen van drie dachvaerden, gehouden tot Lille, xij zoengulden. Ende noch van costen gedaen opten dach vanden voetgevalle tot Herentals viere zoengulden, al binnen de xvij daghen nu naestcomende. Item dat die voers. Jan Goes diese zoenstucken moeste verborgen met borgen goet genoech zijnde, op zoenbrake ende vredebrake, zoe dat nae lantrecht behoort. Ende dat die voernoemde moetzoenderen desgelijck oeck borgen zelen stellen, goet genoech zijnde, binnen den iersten xvij weken, nu naestcomende, dat die voers. Cornelis Suijs, nu ombejaert ende onmundich zijnde, teijnden zijnen onmuijndigen dagen dese zoenstukken zall lauderen, approberen ende achtervolghen, oft jndien hij dan dat niet doen en woude, dat die voers. Jan Goes dan van alle zijnen penningen voers., hoedanich die voere gebaptizeert zijn, zall hebben volle restitutie, ende zullen partijen dan van beijden zijden staen, elck op zijn actie ende landrecht. Item dat die voers. Jan. Goes zal gehouden zijn te voldoen der kercken tot Ghierle van hueren rechten van den dooden. Item hebben die voers. keerslieden bij consente van partijen voers. hierinne te henwaerts gereserveert de jnterpretacie ende verclaren van allen differenten ende duysternissen, die hier jnne naemaels mochten gerisen, ende dat huer verclaren, inter-

(1) 350.

pretacie van dien zall moeten wordden onderhouden ende achtervolcht, zonder alle gedinge. Na desen heeft die voers. Jan Goes gedaen een gewoenlijc voetgevall binnen den cloester der Observanten tot Herentals, biddende zijne partijen voers. om verghiffenisse vander doot der voers. Thomaes Suijs, die zij hem hebben vergeven om Goidswille, ende op voerwaerden besproken, ende heeft hij gecust den mont vanden voers. Cornelisen Suijs als moetzoender. Ende js van den heere aldaer gebannen een vrede tusschen partijen voers. op zoenbrake ende vredebrake nae landrecht ende op allen voersproken voerwaerden. — Ende daer nae, ten zelven tide, is Adam Scotelmans borghe gebleven voer den voers. Jannen Goes van alder zoenstucken voers. ende nae zoenrecht. (1)

VII.

6 April 1530. (o. s.)

Condt ende kennelyc zij eenyegelyken, die dese letteren sullen sien oft hooren lesen, dat achtervolgende alsulcken submissien, obligatien ende verbonden, daermede Andries Van Boeckele hem gesubmitteert ende verbonden hadde, *coram notario et testibus*, aen den eerweerdigen heer, heeren Peeter Vorddeels, prior des Goidshuys van den Throon (2), bij Herentals gelegen, als arbiter ende minnelycke peysmakere, ter causen van alsulcken excessen ende foirfayten, als Joannes Van Wechele, als perpetrant, gecommitteert hadde jnden persoen van wijlen Nicolausen Van Boeckele, des voers. Andries wittigen zoonen, den welcken hy perpetrant, van levenden lyve ter doot gebracht hadde, des ziele God genadich zy. Soe heeft de voers. Prior, desen heyligen jegenwoirdichen tyt, tot hem geroepen ende gebeden die naeste vriende ende magen van Andriesen ende van den dooden, zynen zoonen voirs., te wetenen, Mathysen Van Boeckele, Henrick Stakenbroeck, heer Thomas Scotelmans, heer tot Perweys enz. ende Adam Scotelmans, ende, nae vele redenen ende communicatien, js de voirs. Prior ten laetsten veraccordeert geweest metten voers. goede mannen ende heeft also van deser zynre submissien de vuytsprake gedaen, jn der maniere ende also hyer na volgt :

---

(1) *Geloeften*, enz., fol. 231, v°, n° 1.

(2) Onder het stuk staat de handteekening van den Prior van den Troon : F. Petrus Vordels. — Het klooster van den Troon onzer L. Vrouw, gelegen onder de parochie van Grobbendonck, werd gesticht door Arnold Van Craynhem, heer van Grobbendonck en Bouwel, in het jaar 1414. — Dezes weduwe, Johanna van Steyvoirt, stichtte, luidens de akte van fondatie, het godshuis van Grobbendonck, den 1n Maart 1436, naar den stijl van Kamerijk.

Ierst sal de voirs. Willem Van Wechele, ende jnden name als voeren, moeten betalen jnde handen van Lysbetten Saechtlevens, weduwe wylen den voirs. Nicolaes Boeckele twallve zoengulden, tstuck gerekent tot thien stuvers, binnen drie maenden naestvolgende, omme dat zy daermede sal moeten doen celebreren een gracelyc vuytvaert tot haer belieften, ter lavenisse van der zielen wylen huers mans voirs.

Item de voirs. Willem sal noch, jnden name van zijnen zoonen voirs., moeten doen celebreren drie dertichste ter lavenisse van den dooden voirs. ende sal daer af binnen sjaers moeten documenten ende quittantie brengen.

Item want de voirs. Prior verstaen heeft dat de voirs. wylen Nicolaes binnen zijn levenden tyde geconcipieert hadde, omme te versueckene den heyligen martelaere, S[te] Cornelius binnen Aeken, die heylige drie coningen tot Coolen ende die heylige moeder, synte Anna tot Dueren, aldus js oic vuytgesproken by den selven arbiter, dat de voirs. perpetrant dese voers. drie bevarden selven gaen ende quyten sal, oft by yemanden anders sal getrouwelyc doen gaen ende quyten, omme den dooden te ontlastenen, ende sal oic daeraf, binnen jaers, wettige documenten ende quittantien brengen.

Item de voirs. perpetrant en sal nimmermeer, tot egenen dage, mogen comen sitten jn ennich gelach, noch jn ennich geselscap, daer de voirs. Andries of yemanden anders, hem in tderde let bestaende, sittende es, te waere dat hy te vooren selve int gelach of int tgeselscap geseten hadde, oft ten waere dat de vrienden hem selven versochten ende contenteerden by hem te comenen.

Item alle costen die welcke jn diverse dachvaerden, ter causen van desen, gedaen zyn sal de voers. Willem oic moeten betalen.

Item de voirs. Willem Van Wechele sal oic also lange als hy ende de voirs. Andries leven, sculdich zyn den voirs. Andries wel ende getrouwelyc te dienenen, als procureur ende voirsprake (1) in alle alsulcke saken, als die voirs. Andries nu ter tyt heeft oft namaels hebben sal mogen, jn den rechte, also wel buyten der stadt van Herentals als daer binnen, zonder ennigen sallarijs oft loon daeraf te hebbenen oft te ontfangen, behoudelyc als hy buyten reyst, sal hy den montcost hebben ende anders nyet, ende des salmen hem oic moeten doen een peert of eenen wagen als hij niet gedisponeert zyn en sal, omme te voete te gaene.

Item boven dese sal de voirs. Willem Van Wechele ende jnden name als voeren noch moeten geven ter montzoenen den voirs. Andriessen van Boeckele als principael ende daerane dat nae den lantrechte, den zoen schuldich es te comenen, acht ende vyertich

(1) Advocaat.

der gelycken zoenguldenen, tstuck tot thien stuvers brabants gelts, jn gerede penningen, ter beternisse vanden dooden voirs.

Ende mids desen sullen de voirs. partyen ten ewigen dagen zyn ende blyven veraccordeert, verenicht ende verzoent ende sullen malcanderen absolveren ende quytschelden.

Des sullen de voirs. Willem ende Johannes Van Wechele, also verre alst elcken van hen dese voirs. pointen ende articulen concerneren (gelyc voirs. staet) geloven voer scepenen van Herentals die tonderhoudenen ende te voldoen. (1)

Ende die schouteth van Herentals sal op dese conditien voerts bannen zoen ende vrede nae den landrechte In kennisse der waerheyt, soe heeft de voirs. Prior dese cedulle onder getekent, met zyns selfs handt jnt jaer ons Heeren xv^c dertich, *more gallico*, den vj^ten dach Aprilis, te wetene des donderdachs jnde heylige weke voer Paeschen. f. PETRUS VORDELS. (2)

Ziedaar eenige der talrijke zoenakten (vier- of vijf-en-twintig) die wij in dit enkel *Geloeftenregister* aantreffen en die om feiten, te Herenthals of in omliggende dorpen gepleegd, tot stand kwamen.

Om te sluiten, halen wij er nog eene aan die in een veel later tijdvak en onder het rechtsgebied van een ander Kwartier van het Markgraafschap van Antwerpen, namelijk in dat van Santhoven, opgesteld werd.

Grobbendonk.

Zoenakte. — 1644.

Deze zoenakte is getrokken uit de registers der « vierschare » van het graafschap Grobbendonk, tot welks rechtsgebied Ouwen, Pulle en Pulderbosch behoorden.

Schrijven wij eerst het feit, dat er aanleiding toegaf, zooals het geboekt staat in de « Rolle » der Schepenbank in dato den 9^den November 1644, over.

(1) Dit gebeurde 8 dagen nadien den 14 April, voor de schepenen « Jannen Scotelmans en Jan Wouters. » *Geloeften.* enz. fol. 360, r°, n° 1.

(2) *Geloeften*, enz., fol. 358r. n° 1.

Den Schouteth, noie offitij, aen[re]
thegens
Jacob ..... (1) geproclameerde.

« De Vorster verclaert van de proclamatie den 28 October lestleden behoorelyck gedaen te hebben ende affixie van billetten.

Den heere aen[re] (de Schout) seegt warachtich te syn dat die geproclameerde hem heeft vervoirdert, opten thiensten Augusti lestleden, geweest synde den feestdach van Sinte Laureys, ten huyse van Janne Veeckemans, herbergier alhier, ontrent den avont, dat de keersse ontsteecken was, ende in compaegnie van meer andere perssoonen, in de keucken ten huyse voors. sittende, met oft beneffens Jan, den knecht van den raeymaecker, hebbende elck eenen stoel in de handt, daermede te invaderen den persoon van Antonis vanden Wouwer ende denselven soo fortselycken te slaen ende quaelycken te tracteren dat hy ontrent de schouwe ter aerde js gevallen ende by naer voor doot bleeff liggen, synde den voors. Van de Wouwer, ter cause van het vs. slaen ende die quetsure daerover gevolcht, op de twelffsten augusti daernaer, deser werelt overleden. Comende tselve te vallen in een capitael delict, concludeert daeromme die heere aenleggere (gemerct den geproclameerde hem js absenterende) dat denselven by vonnisse van mynen heeren sal wordden gebannen wt dese heerlyckheyt voer altyts, op pene van lyffstraffe datter de doot naervolghen sal, vercleerende desselfs goederen verbeurt ende in commissum gevallen te syn tot sheeren behoeve. »

Betrekkelijk Jan N..., « den knecht van den raeymaecker », luidden de « Rolle » :

« Mijnheer den Schouteth noie officii aen[re]
Jan N..., knecht van den raeymaecker geproclameerde.

De Vorster verclaert van de proclamatie den 28 October lestleden behoorelyck gedaen te hebben met affixie van bilgetten. Die heere aenleggere employeert de conclusie by hem tot laste van Jacop... geproclameerde genomen, *mutatis mutandis*, concluderende tot laste vanden geproclameerden jn desen prout in de selve (2).

Het was dus een « dootslach », een « capitael delict », tot uitboeting van hetwelk de Schout, die het ambt uitoefende van openbaar ministerie, eischte dat de schuldigen zouden gebannen worden uit de « heerlyckheyt voer altyts, op pene van lyffstraffe datter de doot naer volghen sal », en hunne « goederen verbeurt ».

*
* *

(1) Wij slaan den naam des betichten, die hier toch niets ter zake doet, over.

(2) *Rolle* der Schepenbank van 't Graafschap Grobbendonk, 1643-1656, fol. 65-66.

Volgt de zoenakte. Zij is gedagteekend van den 10n November, den dag nadat het « capitael delict » voor de eerste maal « ter vierschaere » opgeroepen werd.

Accoordt
tusschen Guilliam vanden Wouwer ter eenre
ende
Jacques..... etca ter ander syde.

Comparerende voor den schepenen ende mannen van leene onder genoemt, Guilliam vanden Wouwer, Ruyter onder de compagnie van myn heere den Capiteyn Morel, ten dienste van Syne Mat etca, hem sterckmaeckende voer Peeter vanden Wouwer, synen outsten broeder, wesende jnnocent ende simpel, ende bekende die vs. comparant omme seeckere somme van penninghen die hem al ende wel was vergouden, ende voorts omme seeckere goede consideratie, hem daertoe moverende, wel ende jnt minnelycke geaccordeert te syne met Jacques ..... ende Jan Sebrechts, soo voor hen selven als voor Jan .... den knecht geweest hebbende van Jan Marttens alhier ende allen anderen die de saecke naerbes. eenichsints souden moghen aengaen ende daerjnne culpabel wesen, jnder manieren naer volghende, dats te wetene: dat die voors. comparant midts desen js verclarende ende opentlyck bekennende dat hy, wtten grondt synder hertten, de voorges. perssoonen is vergevende ende quytscheldende van alsulcken dootslach, als deselve oft eenighe van hen lieden, onlancx geleden, hebben gedaen ende geperpetreert jnden perssoon van Anthonis vanden Wouwere, des comparants broeder, ende dat hy, comparant, voer soo veele them eenichsints aengaet, den voorgenoemde perssoonen js volcomentlyck quytscheldende van allen henne misdaet, begerende van de justitie, dat daerover egheen recht en sal geschieden dan *misericordie*. Gelovende dat hy oft nyemant van synen twegen over den voirgeroerden dootslach eenighe vrake en sal doen oft versoecken, mits den comparant hem daerover is houdende voor versoent ende gecontenteert; sulcx dat den comparant van alle actie ende recht, dat hem door den voors. dootslach js geboren geweest, js verthydende ende renuntierende, midts desen, van nu ten eeuwighen daeghen, sonder dyen aengaende eenich recht oft toesegghen meer te hebben oft tebehoudene jn eenigher manieren, verbiendende die vs. comparant, voor die voldoeninghe vant ghene vs. is, synen perssoon ende alle syne goeden, haeffelycke ende erffelycke, jegenwoordiche ende toecomende, egheen uytgesundert, met renuntiatie jn forma. Ende tes oirconden hebben wy schepenen ende mannen van leene naer genoempt dese onsen secretaris laeten schryven ende beneffens syne gewoonelycke signature eenen van onsser schepenen seghel hier onder opt spatium doen drucken,

desen thienden novembris xvjc jaer ende vierenveertich. Present Jan Marttens ende Boudewijn van Hove, respectieve schepenen ende mannen van leene, my daerby ende was onderteeckent.

J. Van Tichelt (1).

* * *

Was hier wel « de zaak Jacques ..», daags te voren voor de Schepenbank gebracht, geheel en al uit, zoodat alle rechtsgeding tegen de schuldigen was opgeheven, gelijk het met de « zoenen » die wij boven aanhaalden te Herentals het geval was ? Uit de latere aanteekeningen der « Rollen » meenen wij te moeten besluiten van neen. Zoo vinden wij, bij voorbeeld, fol. 68, in dato van den 23n November :

Den Schouteth noie officii aenre
teghens
Jacob ..... geproclameerden.

De vorster verclaert vande jterative oft tweede proclamatie behoorelyck ghedaen ende affixie van billetten ; ende den vorster by de schepenen geordonneert wesende dat hy den geproclameerden soude voorts roepen ende tselve by den Vorster, gelyck hy verclaert heeft, gedaen synde, appoincteren schepenen, midts de non comparitie van den geproclameerden, dat hy js vervallen in het tweede default ende voer die derdde ende leste reize sal geproclameert wordden naer behooren ende met affixie van bilgetten (2).

Item fol. 79 den 1 Meert 1645 :

Den Schouteth noie officii aenre
teghen
Jacob ..... geproclameerden.

D'aenre versoect wel instantelyck recht. Schepenen ordonneren dat den secretaris sal foirneren om daernaer met voorgaende advuys voorts recht gedaen te wordden naer behooren. »

Hier dient nog gezegd dat wij, van den 16n Maart 1645 tot den 16n September 1648, dus gedurende den tijd van bijna vier jaren lang, op de rol van schier iedere zitting der Schepenbank de volgende melding ontmoeten :

« Den Schouteth noie officii aenre
teghens
Jacob ..... geproclameerden. »

---

(1) *Schepenregister* 1640-1650, fol. 167.

(2) Wij geven enkel de stukken Jacob .... rakende ; die welke op « Jan .... den knecht van den raeymaecker » betrek hebben, op dezelfde wijze opgesteld zijnde.

Werd het proces echter sinds den 10ⁿ November 1644, dat Guil. Vande Wouwer zich voor zijne familie met Jacques ..... en zijnen medeplichtigen verzoende, nog wel ernstig doorgedreven? Geschiedde misschien alles wat er sinds nog gebeurde, niet enkel *propter formam?* Wij zouden het niet durven verzekeren. Doch zoo men in aanmerking neemt, dat van de zes- of zeven-en-dertig keeren, dat deze zaak van 16 Meert 1645 tot 16 September 1648, voor de Schepenbank opgeroepen werd, de Schout slechts eene enkele maal, den 4ⁿ April 1647, « recht versoect, » en dat nergens, noch in de rollen der vierschare, welke wij voor dat tijdvak volledig bezitten, (wat met alle andere of ten minste bijna alle andere zaken het geval is), van een vonnis gewag gemaakt wordt, zal men toegeven ten minste dat zulke meening niet al te gewaagd mag heeten. In alle geval in dat opzicht verschilt deze akte ten volle met de akten van denzelfden aard onder 't rechtsgebied van Herenthals verleden, waar, eens de zoen gegeven, de rechtspleging, meenen wij, *ipso facto* ophield.

P. J. Goetschalckx.

Jan Van Lyere

Schout van Turnhout.

Jan Van Lyere, Woutersz., was van 1490 tot 149... schout van Herenthals geweest. Den 3[n] November 1498 werd hij benoemd tot schout van Turnhout, maar de omstandigheden verhinderden hem ten behoorlijken tijde zijnen eed af te leggen, zoodat zijn voorganger, Pauwels van Mechelen, hoewel uit het ambt ontslagen, in bediening bleef en hem als zijnen opvolger weigerde te erkennen. Jan Van Lyere verzocht alsdan en verkreeg den 24[n] April 1499 de confirmatie van zijne benoeming.

Ziehier dit stuk :

PHILIPS Byder gr*aci*en gods Eertshertoge van Oistryck hertoge van Bourgoingnen van Lothr*ingen* van Brab*ant* etc...

Alsoe onse lieve ende getruwe schiltknape ende onlancs onse scouthet van He*re*ntals Jan van Lye*re* Ons heeft doen te kennen geven, dat hoewel dat wij bij onsen oepen brieven van Commiss*ien* inden date vanden derden dage no*vem*br*is* lestgeleden, ende om de redenen dair inne begrepen hem gegeven hebben gehadt des scouthetscap van ons vryheyt van Turnhout, als vace*re*nde ende ledich staande tot onse ghiefte ende disposicie overmids dat wy syndert onse aencompste ende ontfange ter heerlicheyt ons lants van Brabant, dair af noch niet versien noch gedisposeert en hadden dair af verdragende alle ande*re,* egheene brieven van commiss*ien* van ons hebben procede*re*nde inde date onse voirs*chreven* brieve ende ghiefte. Alsoe die selve onse brieve van co*m*misse dit al breede*r* inhouden ende vercleeren, Niettemin, overmids dat die voirs*creven* Jan van Lye*re* mits zekeren occupacien die hy soe in onsen dienst soe anderss*ints* zyndert gehadt heeft, niet gedaen en heeft den behoirlycken eedt noch inde possessie gestelt en es, Oick

overmids dat Pauwels van Mechelen die tvoir*schreven* schouthesamp tot nu onlancx bedient heeft sonder co*m*missie van ons geadverteert zynde, Alsoe de voir*screven* Jan van Lyer*e* verstaen heeft van zynr*e* ghiefte, ende die verswygende by slincken aenbringen*e* van ons, Insgelycx oic de ghiefte vand*en* voir*screven* officien vercregen heeft, die voirs. Jan van Lyer*e* beducht hem dat onse voir*screven* ghiefte hem van egeenr*e* weerde zyn en sal, Doen te wetene dat wy de sake voir*screven* ongem*er*ct ende om zeker*e* ander*e* merckelycke redenen ons hiertoe porren*de*, Wy hebben den voir*screven* Jan van Lyer*e* geconfirmeert, ende geapprob*ee*rt ende geratifficeert, Confirm*eer*en approb*eer*en en*de* ratiffic*eer*en by dese onse iegenwoirdigen brieven, die ghiefte die wij hem soe voir*screven* es gedaen hebben vanden voir*screven* scouthetscape van Turnhout, Ende indient moet sy*n* hebben hem tselve officie wed*er*om van nyeuws gegeven ende geven by desen onsen brieven, dairaf verdragen*de* den voir*screven* Pauwelsen van Mechelen, ende allen and*er*en egheene brieven van Co*m*miss*ien* van ons hebbende zynd*er*t ons aencompst ende ontvange ter heerlicheyt ons lants van Brab*ant* met procend*er*ende in date de Co*m*missie des voir*screven* Jans van Lyer*e*, den welcken Ja*n*ne van Lyer*e* wy inden gevalle als boven gegeven hebben ende geven by desen onsen brieven volcomen*e* macht auctoriteyt ende spe*ci*al bevel tvoir*screven* scouthetampt vand*er* voir*screven* vryheyt van Turnhout van nu voirt aen te houden ende bedienen onse hoocheyt ende heerlicheyt te verwa*er*en eenen iegelyck dies aen hem versuecken sal, ende in saken zynre officien en*de* kennissen toebehoiren*de* gut recht wet en*de* justicie te doene, Ende voirts *gener*aelyck ende specialyck te doene allet ghene dat een goet en*de* getrouwe scouthet van Turnhout voir*screven* sculdich es ende behoirt te doene Totten we*d*den rechten eeren vryheden vervallen baten ende proffyte dair toe staende ende behoirende, ende sulck als syn voirsaten in officie van ouds plagen te hebben ende gebruycken alsoe lange alst ons gelieven sal wair op en*de* vant voir*screven* officie wel ende getrouwelyck te bedienen de voir*screven* Jan van Lyer*e* gehouden sal wesen den behoirlyeken eedt te doene ende oic goede zeker ende borchtocht te settene ons jaerlycx goede wettige reken*ingen* ende bewys te doene vanden exploit komen*de* van zynre officien in handen van onsen lieven ende getrouwen den hee*r* van Houthem en*de* van Huldenberge ridder Onsen cancellier ende de lieden van ons*en* kamer*en* vanden reken*ingen* in brab*ant* die wy ende elck van hen hiertoe gec*om*mitteert hebben ende co*m*mitt*ee*ren by desen ons voir*screven* brieven Ontbieden dairo*m*me ende bevelen onsen voir*screven* Cancelier ende luyden van ons*e* rekencame*r* in Brab*ant* dat den voir*screven* eedt ende borchtocht by hen ontfangen vanden voir*screven* Janne van Lyer*e* zoe voir*screven* is zy hem stellen en*de* setten van onsen wegen inde possessie ende

gebrueck vant voirs*creven* schoutampt ons*er* vryheyt van Turnhout Ende van dien mitsgaders vanden rechten vryheyden baten ende proffyten ende vervallen voirscreven zy de scepen*en* Raide en*de* insetene der selver onser vryheyt van Turnhout ende alle andere onse ende der smaeler he*er*en ambachten richteren dien*er*en ende ondersaten dient aengaen en*de* behoeren sal doen laten ende gedoigen rastelyc vredelyc ende volcomelyc ghebruycken en*de* genyeten doende hem in allen saken zynre officien aengaen*de* alle gehoirsamheyt hulpe ende bystandt, gelyc dat behoirdt en*de* sculdich is Cesserende alle wederseggen ende letsel ter contrarie Bevelende voirts onsen yoirs*creven* luden van ons*en* Rekencame*r* in Brab*ant* dat in die reken*ingen* die de voirs*creven* Jan van Lye*re* jairlycx voer hen luden doen sal van*den* exploiten van synre voir*screven* officie zy hem lyden ende passeren de voirs*creven* wedden ende die afcorten vanden pen*ninge*n van zynen ontfange mids alleenlyc ov*er*bringen*de* vo*er* eene, ende eerste reysen des onsen brief vidimus van dien gemaict onder zegel auctentyck oft copie gecollacionneert ende geteyckent by eenen van onsen secretarissen oft in ons*er* voirs*creven* came*re* van*den* reken*ingen* sond*er* eenige swaricheyt oft wederseggen Want ons alsoe gelieft en*de* gedaen willen hebben, niet jegenstaende de ghiefte van den voirs*creven* Pauwelse van Mechelen oft ande*re* vercregen ofte te vercrigen ter contrarien dwelcke wy den voirs*creven* Janne van Lye*re* niet hinderlyck wesen willen, mair mids den reden*en* voirs*creven* ende inden gevalle als boven hebben die wederroepen ende wederroepen by desen onsen voirs*creven* brieven, des torconden soe hebben wy hier aen doen hangen myns alregenadichs heer ende vaders myn*en* heer*e* de roomsch Coninck en*de* onsen zegel, Gegeven in onser stad van Bruessel den xxiiii^{ten} dach in april int jaer onshe*er*en cccc, negenentnegentich.

Op de pley stond :

By mynen hee*r* den erdshertoge tot uwer relacien.

LE CANDRELIER.

Den 25^{n} April legde Jan van Lyere als schout van Turnhout in handen van den kanselier van Brabant den eed af. Twee dagen later deed hij ook den eed in de Rekenkamer en stortte er den vereischten borgtocht.

Hij bediende het schoutschap tot den 6^{n} Juli 1516. Zijn opvolger was heer Jan van Berchem, ridder, die na minder dan een jaar voorloopig uit zijn ambt reeds ontslagen werd om den aartshertog Karel naar Spanje te volgen. Bij opene brieven uit Brugge in dato van den 24^{n} Juni 1517 werd Engelbrecht van Hasselt, schildknaap, tot schout benoemd. E. T.

Loenhout.

1463. — 15 Maart.

Schepenakt van Loenhout. — Jan Van den Bogaerde bekent schuldig te zijn aan Heylwygen, Willem Smedts dochter, en Heynrycken Boden, haren man, eene rent van een sester rogge op huis, hof en land in de Katerstrate te Loenhout.

1470. — 16 Juli.

Schepenakt van Loenhout. — Mathys Willem Heerstraets en Lysbetten Jans der weuwen dochter, Sinen wettighen wive, bekennen dat zij schuldig zijn Agneesen, Denys Byen dochter, 17 loopen rogs erfelijk en jaarlijks op eene stede met aanhoorige landen houdende omtrent 10 loopen zaaiens gelegen op de Vossinghe aen den dreyboom te Loenhout.

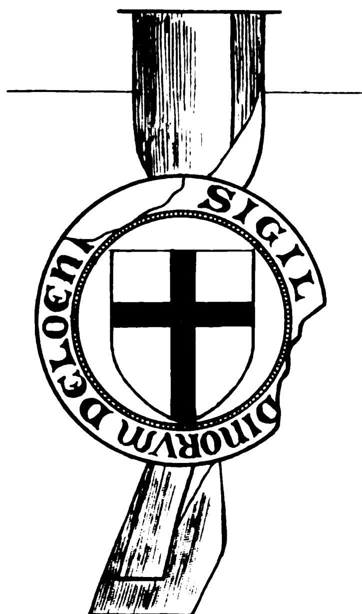
1503. — 17 Juli.

Schepenakt van Loenhout, waarbij voorgaande 17 loopen rogs door Lysbet Heinrickx dochter van Tichelt verkocht wordt aan Lysbet Cornelissen, Jan Hovelmans huysvrouw, te Loenhout.

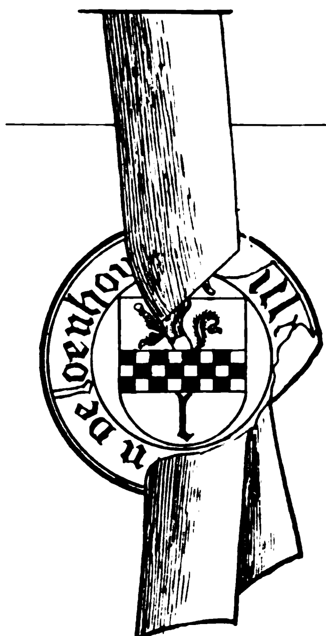
1552. — 2 Januari.

Schepenakt van Loenhout. — Henrick, Peeter Martens Sone, bekent schuldig te zijn aan Marien en Dingna Meus Hovelmans eene jaarrente van 3 karolusgulden tot 20 stuivers den gulden gerekend ter kwijting met 12 ponden groten brabants staande op hunne goederen op den Hesselinck onder Loenhout.

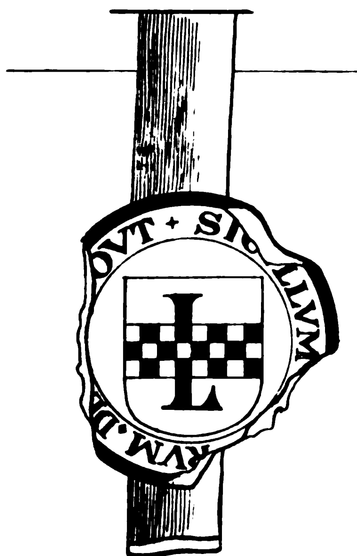

LOENHOUT 1463-1470

LOENHOUT 1503

LOENHOUT 1552

RYCKEVORSEL 1761

Ryckevorsel.

In die gemeente evenals in de omliggende plaatsen zegt men gewoonlijk enkel *Vorsel* in plaats van Ryckevorsel; een bewijs dat oude gebruiken moeilijk uitgeroeid worden; want, inderdaad, de verandering van den naam « Vorsel » in « Ryckevorsel » dagteekent van rond het jaar 1435.

Volgens Gramaye zou de heerlijkheid Vorsel eertijds eenen « Ryken » machtigen heer hebben toebehoord en zou daarom de naam van Vorsel in Ryckevorsel zijn veranderd.

Die veronderstelling is niet gegrond. Het woord Rycke beduidt hier niets anders dan Rik, eene verkorting van Hendrik, of, zooals men eertijds placht te schrijven, Heynryck (1).

In vroegere tijden schreef men enkel *Vorsel*, *Vorssel*, *Vorsele* of *Vorssele* (2); doch rond 1435 vindt men Ryckevorsel, of, Vorsel van Rycke, tot herinnering aan den vorigen heer en weldoener Rik, of Hendrik van Cuyck, heer van Vorsel. Deze, een vroom en dapper Ridder, was gesneuveld in 't gevecht te Baeswilder, in 1381. Dergelijke veranderingen van plaatsnamen ziet men meermaals.

Hendrik van Cuyck was in 't bezit der heerlijkheid gekomen op St. Pieter en Paulusavond 1358 bij akt van scheiding en deeling met zijnen broeder Jan, heer van Cuyck en van Hoogstraeten.

De twee broeders lieten ieder één zoon na, die Jan heetten.

Jan, heer van Cuyck en van Hoogstraeten, sneuvelde in 1382.

Hij liet geene kinderen na en werd in de heerlijkheid van Hoogstraeten door Jan van Cuyck, heer van Vorsel, opgevolgd.

---

(1) Deze verkorting is immers heden nog in gebruik evenals Hein en Drik?

(2) Schepenakten dezer heerlijkheid berusten in Hoogstraeten.

Deze verkocht de heerlijkheid van Ryckevorsel in het jaar 1440 aan heer Claes van der Elst. Een weinig vroeger had hij Hoogstraeten, met voorbehoud van het vruchtgebruik gedurende zijn leven, overgegeven aan Frank, heer van Borssele en graaf van Ostervant, den man der vermaarde Jacoba van Beieren. Jan begaf zich vervolgens naar Corsendonck, waar hij den 15^n Juni 1442 overleed. Vóór de Fransche omwenteling zag men zijn graftombe in de kerk van het klooster te Corsendonck.

Thomas van der Elst, zoon van Claes, verkocht Ryckevorsel in 1464 aan Franck van Borssele. Het jaar 1518 werd Hoogstraeten tot een graafschap verheven. Dit graafschap bestond, behalve Hoogstraeten, uit Meir, Meerle, Minderhout en Wortel, welke dorpen tot het oude land van Hoogstraeten behoorden, en uit de heerlijkheid van Ryckevorsel.

Deze verheffing tot een graafschap had plaats ten voordeele van heer Antonius van Lalaing, die dus de eerste graaf van Hoogstraeten werd.

Ryckevorsel behield echter zijn onafhankelijk bestuur, zijne eigen schepenbank.

Het jaar 1546, bij het uitgeven eener nieuwe ordonnancie op het stuk van justicie, bij Elisabeth van Culemborg, gravin, douarière van Hoogstraeten, en Philips van Lalaing, erfgraaf van Hoogstraeten, werd de bank van justicie der heerlijkheid van Ryckevorsel ingelijfd bij de buitenbank van Hoogstraeten. Onmiddellijk na de afkondiging dezer nieuwe ordonnancie dienden de Schepenen van Ryckevorsel eene klacht in. Kort hierop volgde een bevel waarbij de Schepenbank werd heringericht, doch alleenlijk voor civiele zaken.

In jongeren tijd werd Ryckevorsel, bij oneenigheid met hunnen heer, nog tweemaal van zijne schepenbank tijdelijk beroofd.

Schoon Ryckevorsel thans den Belgischen Leeuw in zijn wapen voert, bezat dit dorp in de vorige eeuw zijn eigen wapen. Dit blijkt uit een schepenakt « der heerlijkheid van Ryckevorsel, Her-
» toghdomme van Hooghstraten, wegens eene kapitale rent van 700
» guldens ten behoeve van den Arme ofte H. Geest taefele van
» Hooghstraten ten laste van d'erfgenamen Willem Adriaenssen in
» de Sonseyde tot Ryckevorsel »

Deze akt, in dagteekening van 11 Juli 1761, is gezegeld met den « gemeynen dorpsegele ».

De drie ruitjes doen denken aan de graven van Hoogstraeten uit het huis van Lalaing, in welks wapen men 10 dergelijke zilveren ruitjes vindt in een rood veld.

Waarschijnlijk was Ryckevorsel dus in 't bezit van dat wapen van in 't begin der 16e eeuw (1).

E. A.

(1) De familie met naam Van Ryckevorsel, waarvan, A° 1759, de heer Th. C. Van Ryckevorsel, gehuwd met Jufvr. M. P. Schuermans, van Hoogstraeten, voerde in een groen schild drij goude zittende kikvorschen in profil 2 en 1.

XVe EEUWSCH KRONIJKJE

van het Land van Turnhout.

(Vervolg van bladz. 248.)

Dief opgeknoopt.

Heynken van Helmont, een dief, werd te Turnhout gevangen. Op de pijnbank bekende hij verschillende diefstallen. Hij werd door den beul van Antwerpen « mitten baste geexecuteert ».

(Rek. van V. van Halen.)

1473. — Een dief compozeert.

Woyte Vanden Berge werd, « overmits zijnre quader famen », door den schout gevangen genomen. Op de pijnbank bekende hij gestolen te hebben een « vrouwen rock ende een huycke ». Woyte, een arme drommel, was de zoon van een « scamel oudt man ». Daar vele goede mannen en geburen vergiffenis voor den beschuldigde vroegen, kreeg deze zijne vrijheid weer mits te betalen x rinsgulden. *(Rek. van Vranck van Halen, den jongere.)*

Het lijk van een verongelukte begraven.

Op een zomerdag van 't jaar 1473 had men het lijk van Heynke Gheerts in een kelder vinden liggen; het droeg eene wonde aan de keel. Heynke was een zinnelooze en verkeerde gewoonlijk met wandelgesellen (landloopers). Niemand wist hoe de ongelukkige in dien kelder aan zijn einde gekomen was. De schout, « om daarop justicie te doen », eischte dat het lijk door den scherprechter in eene « micke » zou gehangen worden. Maar men was in 't heetste van den zomer; de beul zou eerst binnen eenige dagen te Turnhout zijn, en Heynke was al lang gestorven, « so en hadde men den doode niet moegen rueren ». Om al die redenen liet de schout, mits eene som van 4 rinsgulden door de vrienden bijeengebracht,

en op verzoek van rentmeester, schepenen en vele andere goede lieden, het lijk begraven « opter strate », niet op het kerkhof.

(*Rek. van Vranck van Halen, den jongere.*)

1474. — Erkende onschuld.

Ghysbrecht Foyendries werd, vier jaar geleden, « in een avondspel » gedood; niemand had het feit gezien, maar men wist dat Laureys Vekemans, een vriend van den vermoorde, een oogenblik vóór de misdaad in zijn gezelschap was gezien. Vekemans, hoewel onschuldig, had, geen vertrouwen in de justitie hebbende, veiligheidshalve het land verlaten. Omtrent denzelfden tijd was een andere Turnhouter, Willeken Jennekens, naar 't Noorden getrokken, doch niemand legde hem iets ten laste. Nu gebeurde 't dat Jennekens ten jare 1474 in Friesland eene doodelijke wonde ontving. Stervende ontbood hij zijne vrienden en magen en bekende hun de moordenaar van Foyendries te zijn. De bloedverwanten van het slachtoffer werden gezoend; maar Vekemans, wiens onschuld nu gebleken was, dorst zonder toestemming van den schout, naar Turnhout niet terugkeeren. De schout maakte van die aarzeling gebruik om geld te slaan. Hij bepaalde dat Vekemans, die, zooals hij zelf in zijne rekeningen erkent, « een goet scamel geselle was die niet en plege te vechten, maer altyt syn broot vromelic met grooten arbeyden geplogen heeft te winnen » slechts zou mogen terugkomen op voorwaarde dat hij hem 18 rinsg. betaalde. (*R. V. v. Halen, d. jongere.*)

Slagen en verwondingen.

Pauwel Eckermans had met Ruytscher Vander Vucht en Willeken Stockmans het avondmaal gebruikt bij zijnen broeder en keerde met hen huiswaarts. Ruytscher en Willeken, twee Turnhouters die sinds vele jaren te Londen woonden, waren hunne geboorteplaats komen bezoeken. Zij zouden vernachten bij Pauwel Eckermans. Onderwege werden de drie vrienden door straatbengels uitgejouwd en achtervolgd; doch zij gaven geene acht op hen. Tehuis gekomen, en alvorens zich te rusten te leggen, warmden ze zich nog wat aan 't vuur, toen ze een groot gerucht hoorden aan de voordeur. Pauwel ging buiten vernemen wat er scheelde, maar werd op « quaede woerden » onthaald door Hennen Cuypers en Neelken Goeden, terwijl een derde deugniet, Woutgheer Lepellers,

die zich nevens de deur verborgen hield, hem met een grooten stok ten gronde sloeg. De twee andere kapoenen brachten vervolgens vijf of zes messteken toe aan Pauwel, die op de binnenplaats van zijnen buurman vluchtte, en aldaar buiten kennis viel. Intusschen waren zijne twee genoodigden op het gerucht toegesneld. Ruytscher ontving al dadelijk een zoo geweldigen slag op 't voorhoofd dat hij ineenzakte. In woede ontstoken richtte hij zich eensklaps weer op, trok eenen taliaert en wondde er twee van de aanvallers mee, waarop de deugnieten de vlucht namen. Lepellers, erg gekwetst, bleef 7 of 8 weken bedlegerig; toen overviel hem eene ziekte, en hij stierf « ydropicus » ; zoo zegt het ten minste de schout. Ruytscher en Willeken waren spoedig naar Engeland teruggekeerd, en Pauwel wist van wat men hun ten laste legde geen woord. De vrienden der twee Londeners zoenden voor hen de bloedverwanten des dooden en betaalden 20 Bourgonsche gulden ten behoeve van den Hertog. (*Rek. v. V. van Halen, den jongere.*)

Verwonding.

Heyn die Cuyper had een mes geworpen naar Henricke Foyendries « int aensichte dat hij bloeyde ». Ook had hij, dronken zijnde, zijn mes getrokken zonder iemand te kwetsen, en een persoon met eene « pycke » geslagen. Heyn was een « arme synneloes knecht die te Gheele voer S*in*ter Dingnen gebonden heeft gelegen ende heeft zeer vremde manier*en* over hem bij dage ende oic bij nachte d*air*af sijne ouders in groter sorgen zijn ende dycwille grote ongenuechte aen hem sien... » Heijn was dus, de schout erkent het, niet verantwoordelijk voor zijne daden. Toch moest hij, schoon « nyet sekers inder wereld » bezittende, met den schout pointen om 6 rinsgulden. (*Rek. v. V. van Halen, den jongere.*)

Herbergiersvrouw gecalengierd.

Lysken Cortten, die bier had getapt nadat de aftocht geluid was en gezelschap had gehouden tegen de reglementen en keuren der Vrijheid, werd veroordeeld tot eene geldboet van 7 stuivers.

(*Rek. van V. van Halen, den jongere.*)

Bier te duur verkocht.

Deenken Peertssen had zijn bier duurder verkocht dan hem door het reglement was toegelaten. Hij werd veroordeeld tot 9 stuivers boet. (*Rek. van V. van Halen, den jongere.*)

Eene vondst van goudstukken te Turnhout.

Den 16ⁿ Juni 1891, ontdekte een metser, Joseph-Willem Veulemans, ten huize van den heer Florent Biermans, koopman, Groote Markt, Nr 5, te Turnhout, op ongeveer 30 centimeters diepte in den grond, een steenen pot, inhoudende zes-en-zeventig goudstukken, welke aldaar in de laatste jaren der XVIe eeuw — wij gissen door een Italiaan die de Spaansche legers volgde -- moet zijn bedolven.

Eene gansche eeuw der geschiedenis van Europa wordt door die goudstukken vertegenwoordigd. Het vroegste, een goudgulden der stad Nordlingen (Beieren), draagt den naam van Keizer Frederik III, oud-grootvader van Keizer Karel; een ander dien van Koning Ferdinand van Aragonië, Karels grootvader van moederszijde; het oudste stuk dat een jaartal (1543) vertoont, is van Keizer Karel, voor Napels.

Wat ons bij de bezichtiging van den schat verbaasde, was 't gering getal Spaansch-Nederlandsche munten welke er in voorkwamen : 63 stukken waren uitheemsch; enkel 13 behoorden tot onze verschillende gewesten. En onvrijwillig zagen wij in die ongelijke verhouding eene zonderlinge maar treffende beeltenis van den tachtigjarigen oorlog, toen Spanje, in zijn verwoeden strijd om 't behoud der Nederlanden, onophoudelijk versch krijgsvolk van allerlei landaard tegen de Hollanders afzond, die op hunne beurt vreemde troepen onder hunne vaandels wierven. En wij zagen in onze verbeelding de tienduizenden Duitschers, Franschen, Walen, Engelschen, Polakken, Hongaren, Italianen, Spanjaarden, snoode huurlingen, die het land, de Kempen inzonderheid, op- en afliepen, de dorpen verwoestten en de boeren van alles beroofden.

Hooger zegden wij dat het gevonden goud moet toebehoord hebben aan een Italiaan. Ziehier waarom : 28 stukken zijn Italiaansche of Savooische, en daarenboven zijn er 3 van Geneve, eene stad gelegen aan de baan die van de Alpen naar de Nederlanden voert. Was die Italiaan misschien een officier van het berucht regiment *de Furie van Napels*, dat in den winter van 1596-1597 te Turnhout verbleef en in de Thielerheide met het gansche leger van Varax door Prins Maurits werd verslagen? Mogelijk heeft die Italiaan, bij 't naderen der Hollanders, het geld geborgen met de gedachte zijnen schat later weer te vinden.

Onder de merkwaardigste stukken noemen wij in de eerste plaats twee goudmunten van 's Heerenberg; ze zijn uiterst zeldzaam. De eene is van Willem, Graaf van 's Heerenberg en zwager van den Prins van Oranje; de andere is van Graaf Frederik, generaal in Spaanschen dienst. Graaf Willem sloeg munt, als vorst van het Duitsche Rijk, te Dieren, bij Arnhem; Graaf Frederik, te Hedel, in de Bommelerwaard (1).

Minder zeldzaam zijn de dukaat van Herman-Theodoor van Batenburg en de Duitsche munten; maar niet gemeen is de dukaat van Sigismundus I, Koning van Polen, eene munt welke te Dantzig is geslagen.

De stukken van Geneve, hoewel niet raar, leveren voor de Nederlanden belang op, omdat Geneve het uitgangspunt was van de Calvinistische propagande in onze landstreken.

Pistoletten van Sienna, met den naam van Koning Hendrik II van Frankrijk als beschermer, zijn uiterst zeldzaam; doch het exemplaar te Turnhout gevonden, is zoo afgesleten dat men bezwaarlijk het jaartal 1558 (1556, 1557?) lezen kan.

Onder de Crusaden van Portugal, die om hun fijn goud in de XVI[e] eeuw alom zoo graag werden aangenomen, verdient een exemplaar de aandacht. Het draagt den naam van Koning Sebastianus; doch wij vermoeden dat het stuk tot een lateren tijd behoort, ja, in Nederland geslagen werd. Wij zullen dienaangaande een belangrijk feit herinneren dat niet zeer bekend is. Na den dood van

(1) Deze stukken van 's Heerenberg en Batenburg werden wel is waar in de Nederlanden geslagen, maar zijn toch vreemd aan onze vorsten.

Hendrik, Koning van Portugal, in 1581, werd dat land aan zijn neef en wettigen opvolger, don Antonio, door den Spaanschen Koning Philip II betwist. Een Spaansch leger, onder den hertog van Alva, overweldigde Portugal en maakte zich van de stad Oporto meester. Don Antonio, na zich kloek te hebben verdedigd, zocht eene schuilplaats in de Nederlanden, terwijl de Azorische eilanden hem getrouw bleven. Hij verkreeg van de Staten van Holland oorlof om munt te slaan te Gorkum (1); maar hij maakte misbruik van het octrooi en deed behalve een bepaald getal stukken op zijnen naam, er een aantal andere slaan op den naam van Koning Sebastiaan, die toen reeds twintig jaar dood was. De Staten, zulks bemerkende, trokken de vergunning in. Men kan zich afvragen of bedoeld exemplaar, dat zich van de andere door de gravuur onderscheidt, niet tot de binnen Gorkum gemunte stukken behoort.

* * *

1. BRABANT. Philip II. Gouden reaal. *phs d. g. hisp. ang. z rex dux brab.* Gekroond borstbeeld rechts. KEERZIJDE : (de hand van Antwerpen) *dominus mic-hi adjutor.* Gekroond wapen van het Spaansche rijk, omgeven door het halssieraad van het gouden vlies. VAN DER CHYS, pl. XXVI n° 1.

Op deze munt heeft Philip den titel van Koning van Engeland, uit hoofde van zijn huwelijk met Maria Tudor.

2. BRABANT. Philip II. Andere gouden reaal. *phs d. g. hisp. z. rex dux brab.* Gekroond borstbeeld rechts als op het voorgaande stuk. KEERZIJDE : (de hand van Antwerpen) *dominus mi-hi adjutor.* Type als het voorgaande. VAN DER CHYS, pl. XXVI n° 2.

3. BRABANT. Philip II. Halve gouden reaal. *dominus mihi adjutor.* Borstbeeld rechts, waaronder de hand van Antwerpen. KEERZIJDE. *phs d. g. hisp. z rex dux brab.* Gekroond wapen van het Spaansche rijk. VAN DER CHYS, pl. XXVI n° 5.

4. Hetzelfde stuk met *dux. br.*

5. BRABANT. Philip II. St.-Andriesgulden. *dominus mihi adjutor* (hand van Antwerpen). De H. Andreas zijn kruis voor zich houdende; in het veld het jaartal 15-69. KEERZIJDE : *phs d. g. hisp z*

(1) CHALON, *Revue belge de numismatique*, 1868, pl. 1.

— *rex dux bra.* Wapenschild van Brabant-Burgundië, omgeven door het halssieraad van het gouden vlies. VAN DER CHYS, pl. XXVI n° 7. Verg. PEPERK., fol. 6 v 30, n° 5.

6. BRABANT. Philip II. Gouden kroon. *phs d. g. hisp. z rex dux bra.* 1580. Kruis met leliën versierd, tusschen welks armen twee vuurstalen en twee leeuwen. KEERZIJDE : *dominus mihi adjutor* (hand van Antwerpen), gekroond wapenschild van het Spaansche rijk. VAN DER CHYS, pl. XXVI n° 8; vergelijk PEPERKOEK, fol. E, n° 2.

7. VLAANDEREN. Philip II. Halve gouden reaal, *dominus mihi adjutor.* Borstbeeld rechts, waaronder de lelie van Brugge. KEERZIJDE : *phs d. g. hispaniaru. rex co. fla.* Gekroond wapen van het Spaansche rijk. DESCHAMPS DE PAS.

8. VLAANDEREN. — Zelfde stuk.

9. VLAANDEREN. — Zelfde stuk, eenigszins verschillend in het opschrift met *co. fl.*

10. VLAANDEREN. — Als het voorgaande.

11. HOLLAND. Philip II. Halve gouden reaal, *dominus mihi adjutor.* Borstbeeld links, waaronder de roos van Dordrecht. KEERZIJDE : *phs d, g. hisp. rex c. hol.* Gekroond wapen van het Spaansche rijk. VAN DER CHYS, pl. XXVI, n° 6.

12. GELDERLAND. Philip II. Gouden reaal. *phs d. g. hisp. ang. z. rex dux gelr.* Gekroond borstbeeld rechts. KEERZIJDE : *dominus mihi adjutor.* Gekroond wapen van het Spaansche rijk. Vergelijk VAN DER CHYS, pl. XXIV, n° 1 (doch aldaar met *gel.*).

13. GELDERLAND. — *Dominus mihi adjutor.* Borstbeeld rechts, waaronder het kruisje van Arnhem. KEERZIJDE : *phs d. g. hisp. rex dux gel.* Gekroond wapen van het Spaansche rijk. VAN DER CHYS, pl. XXIV, n° 2.

14. HEEREN VAN BATENBURG. Herman-Theodoor. Hongaarsche dukaat. *mo. her. the. d. br. l. b. i. b. z. s.* (moneta Hermani Theodorici de Bronckhorst liberi baronis in Batenburg et Stein). Gekroonde krijgsman met rijksappel en hellebaard. KEER-

ZIJDE : *mater redem-ptoris mi.* De H. Maagd, zittende, met het kind Jesus in de armen. Tusschen de letters van het opschrift, het wapenschildje van Batenburg. C. A. SERRURE, *Vaderl. Museum.* D. III.

15. GRAVEN VAN 'S HEERENBERG. Willem (1546-1586), Hongaarsche dukaat. *sanctus oswal. rex.* Gekroonde krijgsman met rijksappel en hellebaard; in het veld W.-B. (Wilhelmus Bergensis). KEERZIJDE : *aur. nov. co. — mon. in diere.* De H. Maagd, zittende, het kind Jesus in de armen houdend. Midden in het opschrift het wapenschildje van 's Heerenberg. C. A. SERRURE, *Histoire de la souveraineté de 's Heerenberg.* n° 47.

16. GRAVEN VAN 'S HEERENBERG. Frederik (1577-1580), dukaat, nagebootst van Salzburg. *sante mar-tin. episcop.* De H. Martinus, staande, het boek en den bisschopsstaf houdend; voor hem het wapen der Wassenaar's (uit wie het tweede geslacht van 's Heerenberg gesproten is). KEERZIJDE : *fre. c. d. mo. ba. i. ho. bo. hedel d. i. wer.* (Fredericus comes de Monte baro in Homoet Boxmeer Hedel dominus in Wert). Vijfkwartierig wapenschild. C. A. SERRURE, n° 62.

17. FRANKRIJK (KONINGEN VAN). Lodewijk XII. Gouden zonnekroon (Kroontje). *ludovicus d. gra francorum rex,* waarop volgt de letter B. Gekroond wapenschild met drie leliën, waarboven eene kleine zon. KEERZIJDE : *xps vincit xps regnat xps imperat,* waarop volgt de letter B. Met leliën versierd kruis. Vergel. HOFFMANN, pl. XLIII, en PEPERKOEK, fol. D. 8. n° 1.

18. DUITSCHLAND (PALZGRAVEN VAN). Richard. Dukaat van Simmeren. *richa. d. g. c. pa. rhe. dux ba.* De geharnaste palzgraaf rechtstaande, met het zwaard in de hand. KEERZIJDE : *mo. no. aur. simensis.* Gekwartierd wapenschild, in het veld het jaartal 7-6; onder in het opschrift $\frac{\text{I}}{\text{D Z}}$ (dit beduidt : anderhalve daalder). Vergelijk den dubbelen dukaat. PEPERKOEK, f. D. 2 v^so^, n° 7.

19. PALZGRAVEN. — Zelfde stuk, met 7-8.

20. PALZGRAVEN. — Zelfde stuk, met 7-9.

21. PALZGRAVEN. — Zelfde stuk.

22. KEULEN (Aartsbisschoppen van). Salentijn van Isenburg. Goudgulden van Deutz. *Salen. d. g. elect. col. et adm. pad.* (Salentinus dei gracia elector Coloniensis et administrator Paderbornensis) gebaard borstbeeld links. Keerzijde : *moneta·nova aurea tuitien.* 75. Vijfkwartierig schild. Peperkoek f. D. 3, n° 4.

23. SALZBURG (Aartsbisschoppen van). Michiel. Dukaat. *s. rudbertus epus.* De H. Rudbertus houdende een bisschopsstaf en eene mand met steenen. Keerzijde : *michael d. g. arcps salz. a. s. l.* 1555 (dit is : Michael dei gratia archiepiscopus Salzburgensis apostolicae sedis legatus). Veelkwartierig wapenschild, waarboven een mijter. Vergelijkt Peperkoek, f. D. 1, n° 4.

24. SALZBURG. Joannes Jacobus, dubbele dukaat *joa. ja.·. d. g. ar. eps salz. apo se le* 1570. De H. Rudbertus, zittende, houdende een bisschopsstaf en eene mand met steenen, tusschen de letters S.-R. Keerzijde : *maximilia. impe. augus. p. f. decre* (dit is : Maximilianus imperator augustus pius felix decreto), de rijksarend met de twee hoofden, de vlerken uitgebreid. Vergelijk Peperkoek, f. C. 8, n° 7.

25. SALZBURG. Joannes Jacobus, dubbele dukaat *jo. jac. d. g. ar. eps sal. ap. s. l.* 1578. Zelfde afbeelding des Heiligen als op het voorgaande stuk. Keerzijde : *rudol. ii. imp. augus p. f. decreto* (dit is : Rudolphus II imperator, enz.). Ook de arend als op het voorgaande stuk.

26. SALZBURG. Joannes Jacobus. Enkele dukaat. *jo. jac. d. g. ar. eps ap. s.* 1575. Afbeelding als op de voorgaande. Keerzijde : *maximil. i imp. augus p. f. de.* Ook dezelfde adelaar.

27. MUNSTERBURG (heeren van). Joachim, Hendrik, Jacob, Gerard, heeren van Munsterberg. Dukaat van Reichstein. *mone. aure. reichstein.* De H. Christophorus, het kind Jesus dragende. Keerzijde : *joach. hen. ja. ge. d. g. d. munsterb.* Veelveldig wapenschild waarboven 1551.

28. NORDLINGEN (Duitsche stad onder Keizer Frederik III). Goudgulden. *fridericus romanorum imp.* Rijksappel, waarboven een kruis, alles in eenen bogigen omtrek. Keerzijde : *moneta nov.* —

nordlin. De H. Joannes, het schaapje houdende; aan zijne voeten het stedelijk wapenschild.

29. OOSTENRIJK. Aartshertog Karel. Dukaat. *carolus dei g. archi. dux.* De Aartshertog, staande, met den schepter in de hand. KEERZIJDE : *austriae et carin. his.* 1574. Halfveldig wapenschild van Oostenrijk-Karinthië, waarboven de geslotene aartshertogelijke kroon. Verg. PEPERKOEK, f. C. 8 n° 9.

30. HONGARIJE (KONINKRIJK). Ferdinand van Oostenrijk. Dukaat. *s. ladislaus rex* 1553. Gekroonde en geharnaste krijgsman met rijksappel en hellebaard. KEERZIJDE : *ferdinand d. g. r. ungarie.* De H. Maagd het kind Jesus in hare handen houdende; tusschen de letters van het opschrift, het wapen van Oostenrijk. Vergel. PEPERKOEK, bl. c. 7, n° 1.

31. HONGARIJE. Ferdinand van Oostenrijk, Keizer van Duitschland. Dukaat, *s. ladislaus rex.* 1564. Zelfde afbeelding als op het voorgaande stuk; in het veld de letters K. B. KEERZIJDE : *fer. d. g. el. ro. im. p. r. hu. bo.* (Ferdinandus dei gratia electus Romanorum imperator rex Hungarie Bohemie). Dezelfde afbeelding der H. Maagd als op het voorgaande stuk.

32. ZEVENBERGEN (HERTOGEN VAN). Stephaan Bathory. Dukaat. *mon. transil. s. b. d. s.* 1573, (moneta transilvaniae Stephanus Bathorius dux secundus). Gekroonde en geharnaste krijgsman met rijksappel en hellebaard. KEERZIJDE : *patrona-hungarie.* De H. Maagd, op eene halve maan zittende, houdt het kind Jesus in de handen; beneden, tusschen het opschrift twee gekruiste zwaarden en N-B, in zeer kleine letters. — Vergelijk PEPERKOEK, c. 7 n° 10.

33. POLEN (KONINKRIJK). Sigismund I. Dukaat, te Dantzig geslagen. *sigis. i rex. polo. do. prussi.* 1546 (Dit is : Dominus prussie) gekroond borstbeeld rechts met mutsje onder de kroon. KEERZIJDE : *mone. no. aur. civi. gedaneus.* Twee leeuwen houdende het gekroonde wapen der stad Dantzig, hoofdstad van het toenmalige Pruisen. Vergel. PEPERKOEK, fol. D. S. v^so^ n°s 4 en 7.

34. GENEVE (STAD). Pistolet. *geneva civitas.* 1562. Tweehoofdige arend met het stadswapen op de borst. KEERZIJDE : *post tenebras*

lux. De letters IHS (Jesus) in eene lichtstralende ster. Vergelijk PEPERKOEK, fol. E 7 v^so^ n° 1.

35. — Zelfde stuk, van hetzelfde jaar.

36. — Zelfde stuk van 1565.

37. SAVOIJE (HERTOGEN VAN). Emanuel-Philibertus. *em. filib. d. g. dux sabaudie*. Gekroond wapenschild. KEERZIJDE : *in te domine confido*. 1577, waarachter de letter V. KEERZIJDE : kruis met ornamenten, tusschen welks armen *f-e-r-t*. Vergelijk PEPERKOEK, f. 1 n° 4. *Promis pl*. XXVII, n° 53.

38. — Zelfde stuk van 1578, met de letters E. D.

39. — Zelfde stuk, gansch gelijkvormig.

40. — Zelfde stuk, gansch gelijkvormig.

41. — Zelfde stuk, van 1579.

42. — Zelfde stuk, van 1580.

43. — Zelfde stuk, van 1584.

44. MILANE (HERTOGEN VAN). Philip II, Koning van Spanje. Dubbel pistolet *phili. rex hispani. etc*. Borstbeeld des Konings, rechts, het hoofd met de ijzeren straalkroon versierd. Onder het borstbeeld het jaartal 1578. KEERZIJDE : *mediolani dux*, gekroond vierkwartierig wapenschild. HEISS, pl. 158 n° 20 ; PEPERKOEK, fol. E. 4 n° 9.

45. — Pistolet. *Philippus I rex, etc*. Links ziende hoofd des Konings. KEERZIJDE : *mediolanum*. Gekroond vierkwartierig wapenschild. HEISS, pl. 157 n° 3 ; PEPERKOEK, fol. E, 4, n^r^ 6.

46. VENETIE (DOGES VAN). Andreas Gritti. Pistolet, *sanctus marcus. venetus*. Wapenschild met den gevleugelden leeuw. KEERZIJDE : *andreas griti dux venetior*. Versierd kruis.

47. SIENNA (STAD) onder de bescherming van Koning Hendrik II van Frankrijk, *r. p. sen. in monte ticino* (Respublica senensis, enz.) KEERZIJDE : Romulus en Remus door de wolvin gevoed, waaronder eene A in eene O (anno) : 15-58. KEERZIJDE : *henrico ii protec-*

tore. Eivormig schild waarop 't woord *libertas.* HOFFMANN, pl. XX n° 91.

48. FERRARA (HERTOGEN VAN). Hercules II. Pistolet *s. geminianus mutinensis pont.* De H. Geminianus op eenen stoel zittende en links gekeerd, den bisschopstaf in de linker hand en met de rechter zegenende. KEERZIJDE : *hercules ii dux ferrariae iiii.* Kruis met leliën versierd aan de uitkanten. PEPERKOEK, fol. E 7 n° 7.

49. — Alfonsus II. *alfonsus ii ferrar. dux.* Gekroond veelkwartierig wapenschild. KEERZIJDE : *semel in aeternum.* Kruis met ornamenten, eene ster in het midden. PEPERKOEK, fol. E 7 n° 4.

50. — Zelfde stuk.

51. MANTUA (HERTOGEN VAN). Willem. *guli. dux. man. et mar. montisfer* (dit is : *marchio montisferrati*). Zittende vrouw. KEERZIJDE : *nihil esto trist. rege. mantua.* Gekroond veelkwartierig schild.

52. — Pistolet. *gulliel. dux mant. III e mar. monte.* Gekroond veelkwartierig veld. KEERZIJDE : *qui non colligit malum despergit.* Kruis met geruite armen, waartusschen de letters G-V-G-V.. PEPERKOEK, fol. E 6 n° 1.

55. PAUSELIJKE STATEN. — Paulus III. Pistolet van Bologna. *paulus iii pont max.* (pontifex maximus). Wapenschild waarboven de pauselijke kroon en twee sleutels. KEERZIJDE : *s. paulus vas electionis.* De H. Paulus, staande, met het zwaard. PEPERKOEK, fol. E 5 verso, n° 6.

56. — Zelfde stuk.

57. — Zelfde stuk.

58. — Paulus III, als beschermer van Parma. Pistolet. *paulus iii pont. max.* Wapenschild waarboven de pauselijke kroon en twee sleutels. KEERZIJDE : *sub umbra matris ecclesie.* Roma, gezeten, met het beeld der Victorie in de hand ; hieronder : *Parma.* PEPERKOEK, E, 6, n° 3.

59. — Paulus IV. Pistolet te Bologne (Bononia) geslagen. *paulus iiii pont. max.* Wapenschild waarboven eene pauselijke kroon

en twee sleutels. KEERZIJDE : *bononia docet.* Kruis, waaronder twee wapenschilden. PEPERKOEK, E, 6 n° 3.

60. — Gregorius XIII. *beare soleo amico meos.* Borstbeeld van Christus. KEERZIJDE : *greg. xiii pon. m. a. vi* (dit is : *pontifex maximus* anno VI). Wapenschild waarboven de pauselijke kroon en twee sleutels. PEPERKOEK, fol. E 5, verso n° 10.

61. BOLOGNE (STAD). *s. p. de bononi* (dit is : Sanctus Petrus de Bononia). De H. Petrus, staande, aan zijne voeten twee wapenschilden. KEERZIJDE : *bononia docet.* Leeuw met het stedelijk vaandel. Vergel. PEPERKOEK, C 4 v^{so}. n° 2.

53. LUCCA (STAD), nog uit de XVe eeuw. *s. vultus de Luca,* gekroond borstbeeld. KEERZIJDE : *s. martinus.* De H. Martinus te paard, als krijgsman, zijnen mantel ten voordeele van den bedelaar doorsnijdende. Verg. PEPERKOEK, fol. C 6 v^{so} n° 1.

54. — *sanctus vultus,* gekroond borstbeeld, waarvoor een klein wapen (van de magistraat). KEERZIJDE : *carolus imperator.* 1559. Wapenschild waarop het woord : *libertas.* Vergel. PEPERKOEK, fol. E 7 verso n° 3.

62. NAPELS en SICILIE. (KONINKRIJK). Joanna van Castilië en haar zoon keizer Karel. Pistolet. *joanna et karolus.* Wapenschild van het Spaansch-Napolitaansche rijk, waarnevens O.-S. KEERZIJDE : *hispaniarum regis sicil.* Kruis in eenen bogigen omtrek. HEISS, pl. 125, n° 1. PEPERKOEK, fol. L 3, n° 2.

63. — Karel V. Pistolet. *karolus v imperator.* Wapenschild van het Spaansch-Napolitaansche rijk op eenen rijksadelaar geplaatst. KEERZIJDE : *hispaniarum utriusque sic. r.* Kruis met bladeren, versierd op de uitkanten. HEISS, pl. 125 n° 7, PEPERKOEK, fol. E 4 n° 2.

64. — Pistolet. *carolus roman. imp.* Wapenschild van het Spaansch-Napolitaansche rijk op eenen rijksadelaar geplaatst. KEERZIJDE : *aisperam utrius sici rr.* Kruis, tusschen welks armen vlammen, in het midden een klein kruisje. HEISS, pl. 125 n° 8. PEPERKOEK, fol. E 4, n° 3.

65. — Pistolet. *imperator augustus*. Burgondisch kruis waarboven eene kroon en waar het halssieraad van het gulden vlies afhangt; midden in het veld, K-V (Karolus V). KEERZIJDE : *rex sicilie*, 1544, gekroond wapenschild. HEISS. pl. 125, n° 10. PEPERKOEK, fol. E 4 n° 1.

66. ARAGON (KONINKRIJK). Ferdinand. *ferdinandus dei gracia rex*. Gekroond hoofd links in eenen bogigen omtrek. KEERZIJDE : *valencie majoricarum se*. Ruitvormig wapenschild in eenen bogigen omtrek. HEISS. pl. 99 n° 3. Zie de dobbele PEPERKOEK B. 3, v^{so} n° 6.

67. PORTUGAL (KONINKRIJK) Sebastiaan. Crusade *sebastianus i rex portuga*. Gekroond wapen van Portugal. KEERZIJDE : *in hoc signo vinces*. Kruis met breede hoeken.

68. — Zelfde stuk met *portug*. — PEPERKOEK, fol. E verso n° 2.

69. — Zelfde stuk.

70. — Zelfde stuk.

71. — Zelfde stuk.

72. — Zelfde stuk.

73. — Zelfde stuk met *portug*, doch gansch verschillend van gravuur (verondersteld te Gorkum geslagen).

74. — Zelfde stuk met *portu*.

75. — Zelfde stuk.

76. — Hendrik-de-Eerste. Crusade. *henricus i d. g. rex portu*. Gekroond kruis. KEERZIJDE : *in hoc signo vinces*. Kruis met breede hoeken.

* * *

Nu blijft er ons nog een wensch te uiten : Turnhout, hoofdplaats der Kempen, wordt eene belangrijke stad, de bevolking bereikt bijna 20,000 zielen; dank aan bloeiende colleges en andere Staatsscholen, genieten een aantal jongelingen in de Kempen een middelbaar onderwijs. Waarom zou de hoofdplaats geene opofferingen doen om

de te Turnhout gevonden munten aan te koopen en alzoo de kern te vormen eener verzameling, welke, wij zijn er zeker van, door geschenken spoedig zou aangroeien ? Schier alle steden verzamelen tegenwoordig hare plaatselijke gedenkstukken en wat zij merkwaardigs hebben op kunst- of historisch gebied. Te Breda, te Lier, zelfs te Herenthals, zijn museums geopend. Met betrekkelijk geringe kosten zou ook Turnhout een Museum kunnen inrichten en zoo doende aan de geschiedkundige wetenschap en aan de beschaafde bevolking een voornamen dienst bewijzen.

C. A. SERRURE.

De Heerlijkheden van het Land van Mechelen.

Norderwijck en zijne Heeren.

(*Vervolg van bladz. 263.*)

Geschiedenis van 't Dorp.

De oudste vorm van den naam dezer plaats is *Northreunic* (974, 976); in 1286 schreef men *Noerderwyck*; later, onverschillig: *Noorderwyck*, *Noirderwyck*, *Noederwyck*, *Nodderwyck* en *Norderwijck*. Dit laatste is heden nog gebruikelijk. Men ontmoet al die namen ook zonder *k*.

Over de naamafleiding spraken wij reeds.

Norderwijck is eene gemeente van het arrondissement Turnhout, kanton Herenthals, en ligt eene mijl ten zuiden der stad van dien naam. Behalve de dorpskom bestaat de gemeente uit de gehuchten Woud, Kruisstraat, 's Gravenhage, Rossum, Plassendonck, Hezewijck, Hulseinde, Hoogten, Zandkapel, Zandhoeven, Eussels, Broeckhoven, Lanckom, Doornstraat en Dept.

Norderwijck wordt besproeid door de Nijlen of Nijlenbeek, die op zijn grondgebied haren oorsprong neemt en zich in de Kleine-Nethe werpt, en door eene andere beek die hare waters uitstort in de Wimpe, eene bijrivier der Groote-Nethe.

* * *

Evenals vele dorpen, abdijen en heeren, in en zelfs buiten Brabant, moest Norderwijck vanouds manschappen leveren om de wallen van 't kasteel van Antwerpen te onderhouden en de grachten te

zuiveren, te ruimen en uit te diepen, mits welken dienst men voor den stadstol was verschoond. Nochtans kon men door de betaling eener taxe, *nobelgelt* geheeten, die karwei afkoopen.

Eene oorkonde van *Philippe, filz de roy de France*, hertog van Burgondie en graaf van Vlaanderen, gegeven te *Bouloigne sur la mer*, den 22ⁿ Mei 1393, somt al degenen op die verplicht waren de grachten van 't Antwerpsch kasteel te kuisschen en de wallen te onderhouden en bevestigt hen in hun recht om geenen tol aan de stad te betalen. *Molle, Baelle, Desschelle, Noerderwyc, Olmelle, Lichtert, Herenthout* en *Morchove* hadden zich volgens de rekeningen der XIVe en XVe eeuw met 21 roeden van dat werk te gelasten, of uit dien hoofde te zamen 84 nobelen te betalen (1). Nog in den loop der XVIIIe eeuw werd het *nobelgelt* betaald, zooals een omzendbrief van den markies de Prié getuigt.

*
* *

Wij zagen hooger dat Norderwijck in de XIIIe en misschien ook in de XIVe eeuw onder het land van Gheel behoorde. De Berthouts', heeren van Gheel, stonden het af aan hunnen suzerein, den heer van Mechelen; maar de afstand was niet volledig, want een gedeelte van Norderwijck bleef onder Gheel.

Toen Keizer Karel in 1521 voor zijnen oorlog met den Franschen koning François I eene lichting van 12,000 man in Brabant beval, moest het kwartier van Herenthals aan het markgraafschap Antwerpen 191 manschappen leveren, berekend naar 1339 haardsteden. Het gedeelte van Norderwijck, dat onder Herenthals was en het dorp Morckhoven, die te zamen 48 haardsteden hadden, moesten dus in verhouding 7 manschappen leveren. Het aandeel der twee dorpen, in de *gewone beden* door het kwartier van Herenthals op hetzelfde tijdstip te betalen, beliep 310 pond 15 stuivers.

Het gedeelte van Norderwijck, onder Gheel, telde toen slechts 9 haardsteden en was dus een onbeduidend gehucht. Het land van Gheel, met in 't geheel 907 haardsteden, moest 130 man bezorgen, waarvan 1 1/3 man voor Norderwijck-Gheel.

(1) *Chambre des Comptes*, n°s 26364 en volgende.

Volgens verschillende volkstellingen had onze gemeente :

In 1435	25 haardsteden (waarvan 4 van behoeftigen) en	175 zielen ;	
» 1480	101 »	» 707 »	
» 1496	54 »	» 378 »	
» 1526	87 »	» 609 »	(1)
» 't begin van jaar V der Fr. Republ.		826 »	(2)
» 1800		1024 »	
» 1826	150 haardsteden	en 1056 »	
» 1891		1293 »	

In 1436 hadden Norderwijck en Morckhoven te zamen 156 woningen ; in 1464 hadden zij er 166 en, in 1474, 130.

Omtrent 1570, waren te Norderwijck 110 communianten, 65 huizen en 80 ploegen (3).

In de laatste jaren der XVII[e] eeuw had het dorp eene oppervlakte van 677 bunder, verdeeld in :

343 bunder	225 r. bouwland	ter waarde van	10 gl. 3 st.	gl.	3507, 9
132 »	29 1/4 r. weide	» » »	8 » 3 »	»	1081,17
199 »	346 r. heide	» » »	1 »	»	199,17
				gl.	4789, 3

Op 't einde der XVII[e] eeuw waren er te Norderwijck twee molens, die te zamen jaarlijks 600 gulden opbrachten (4).

Omtrent het midden der volgende eeuw hadden Norderwijck en Morckhoven samen de volgende belastingen te betalen :

Gewone beden	gl.	287- 8- 2
Vermeerdering 1608	»	93-12
Belasting 1636	»	16-16-11
Conincx beden	»	23- 7- 7
Vermeerdering 1746	»	93-12
Totaal	gl.	514-16- 8

(1) 't Getal inwoners voor de vier eerste volkstellingen is benaderend ; wij rekenen 7 inwoners per haardstede. Voor de andere volkstellingen zijn de cijfers nauwkeurig.

(2) Op die 826 inwoners waren er 269 beneden de 12 jaar. In dien tijd behoorde Norderwijck tot het kanton Herenthals, dat 7755 inwoners (2413 beneden de 12 jaar) telde, en een der 23 kantons was van het departement der Beide-Nethen (253, 981 inwoners, waarvan 67,159 onder de 12 jaar). *Algemeen Rijksarchief. Département des Deux-Nèthes*, doos X.

(3) Door eenen ploeg verstaat men twee paarden of twee ossen.

(4) Een dier molens met het molenhuis en 1/2 bunder gronds werd in 1688 voor 2900 gl. en 200 verdieren door het dorp gekocht. Jo[r] Gielis-Augustinus de Mesemacre, hoofdschout van Herenthals, en Cecilia van Steenhault, zijne vrouw, verschoten het geld (Gemeente-archief).

In 1796 belastte de Fransche Republiek het kanton Herenthals met 39149 livres 12.7. Norderwijck moest voor zijn aandeel liv. 3785.14.6 betalen. Het kanton bestond uit de volgende dorpen: Herenthals, *Nodderwijk,* Herenthout en Gommar (sic!) Bouwen, Lichtart, Ouwen en Grobbendonk, Vorsselaer, Oolen, Echelpoel, Varendonck en Verbeck.

Volgens eene lijst, opgemaakt den 26[n] Brumaire, jaar V, had het kanton Herenthals eene bevolking van 8721 zielen, te weten: 1558 getrouwde mannen of weduwnaars, 1647 getrouwde vrouwen of weduwen, 2749 jongens en 2767 meisjes van allen ouderdom; verder 286 ossen, 5665 koeien, 2450 kalveren en vaarzen, 371 paarden, 282 merries, 1136 schapen en lammeren, 37 geiten en bokken en 285 varkens.

* * *

Dat het dorp onder twee verschillende jurisdicties behoorde, verklaart dat Jan IV van Merode, heer van Gheel, zich op 't einde der XVIe eeuw insgelijks heer van Norderwijck kon noemen, schoon de rechtsoefening in het gedeelte dat onder het leenhof van Mechelen was, aan de familie de Plaines toekwam. Vóór dien tijd waren de leenmannen van Gheel nooit op het denkbeeld gekomen zich in hunne oorkonden heeren van dat gehuchtje te heeten. De verzotheid op titels die in de XVIIe en XVIIIe eeuw nog zou toenemen, begon reeds toen te heerschen, evenals men behoefte gevoelde om de wapens zijner aanverwanten en die zijner heerlijkheden met de zijne te vereenigen.

In de XIV[e] eeuw had Norderwijck veel te lijden van den oorlog tusschen Brabant en Vlaanderen. Daar spreken wij verder van.

Gedurende de bloedige worsteling met Spanje in de tweede helft der XVI[e] eeuw, vooral tijdens de belegering van Westerloo door de Spanjaarden, in 1583, werd ons dorp wreed verwoest.

Een verslag van de magistraat aan 't bestuur van 't markgraafschap Antwerpen leert ons dat er te Norderwijck na de oorlogen nog slechts 75 communianten, 39 huizen en 33 ploegen overbleven. Deze cijfers geven een denkbeeld van de verschrikkelijke

verwoestingen welke het dorp in die tijden had ondergaan (1).

*
* *

De verschrikkelijkste aller plagen, waar onze voorouders om zoo te zeggen onmachtig tegen waren, de pest, richtte in 't begin der XIVe eeuw onder de bevolking der Kempen ongehoorde verwoestingen aan. In 1315 regende het gedurende het gansche jaar; de regen was den 1n Mei begonnen; de oogst werd geheel bedorven; een deel der bevolking kwam van honger om. Eene oude rijmkronijk zegt :

Int jaer ons Heeren wet voirwaer
Derthien hondert en XV jaer,
Doen begonsten die dri plagen,
Dier men euwelic sal gewagen,
Die God seynde den menschen jeghen.
Dyerste plage dat was die *reghen*...
Dander plage volgde daer naer
Sonder beyde int selve jaer
Dat was die swaeren *dieren tyt*...
Die *derde plaghe* groot en swaer
Volgde nae int naiste jaer,
Dat was die *sterfte* sekerlike,
Die quam op arme en op rike :
Dat niemant en was soe gesont
Hine ontslach hem ter selve stont
Van der dood, des syt gewes
Luttel ontghinc yemant des
Hine moeste groote siecheit liden
Dander socht ten zelven tiden
Weder hi sterf of genas.
Men seyde dat verstorven was
Vanden volke tderde deel...
Danse, spelen, sanc en riveel
Wert afgeleit in desen dagen.

In 't begin der XVIe eeuw werd te Lier en Turnhout alsook in de omliggende dorpen een groot gedeelte der bevolking door de pest weggemaaid, in zulke mate dat er op vele plaatsen geen be-

(1) Stadsarchief te Atwerpen : *Staet der dorpen*, 1593. Alg. Rijksarchief, *Département des Deux-Nèthes*, doos X. Vergel. onze notitie *Duffel, Gheel en hunne heeren*. MERTENS en TORFS, *Geschiedenis van Antwerpen*, 1845, I, blz. 453 en volg. J. MICHIELSEN, *Geschied. der verwoesting van 'Brecht* in 1584, bl. 110. J. F. WILLEMS, *Mengelingen van historisch-vaderl. inhoud*, 1827-30, blz. 227. Handschr. HEYLEN. F. DE POTTER en BROECKAERT, *Gesch. van den Belg. boerenstand*, bijlage III. FR. WALTMAN VAN SPILBEECK, *Oorlogsrampen in de Kempen rond 1580 (Kemp. Museum*, II, 1891, blz. 70). ADR. HEYLEN, *Hist. verhandeling over de Kempen*, 1837, blz. 173.

stuur meer was en geen recht meer werd bedeeld. In 1515 werden Tongerloo en Wieckevorst diep beproefd door de pest; in 1558 heerschte te Meerhout de ziekte. In 1574 en 1575 stierven vele inwoners te Tongerloo. In 1578 heerschte de afschuwelijke plaag in gansch Brabant, inzonderheid te Leuven. In 1583 werd de bevolking der dorpen rondom Westerloo op een derde verminderd. In 1604 woedde de pest te Westerloo, Tersselt, Eyndhout, Alphen, Nispen en in een aantal andere dorpen. Van 1619 tot 1626 ondergingen verscheidene dier plaatsen hetzelfde lot. Meermaals nog werd de Kempen in den loop dier eeuw door de onverzoenlijke kwaal ontvolkt, en in de XVIIIe eeuw ontstond eene andere ziekte, de roode loop, die, hoewel minder hevig, eveneens een aantal menschen ten grave sleepte (1).

De oude kerken-boeken van Norderwijck leeren ons dat Bavo Mertens den 10^n Mei 1624 door de pest werd weggerukt en dat die vreeselijke ziekte van dat oogenblik af verschrikkelijk woedde. In 1634 barst de plaag andermaal te Norderwijck uit. Het volgend jaar maakte de roode loop er een aantal slachtoffers. In 1667 bezocht de pest weeral het dorp en in Maart 1668 stierven vele inwoners van den rooden loop.

Van April tot November 1578 was men bezig met Herenthals te versterken. Een register dat in 't archief dier stad wordt bewaard en getiteld is: *Faulten van de dorpen resorterende totter fortificatien van Herenthals, beginnende den 26^n April durende totten 2^{en} Novembris anno 1578*, meldt een dertigtal dorpen die manschappen en een zeker getal karren voor die werken moesten leveren. Bladzijde 4 leest men: *Morckhoven ende Norderwyck, 9 gravers en kerre; beginnende te compareren den 29 April, totten 8 Juli inclues. Zijn ten achteren 300 gravers 2 kerren.* De heer Goetschalckx, onderpastoor te Schooten, wien wij deze en meer andere inlichtingen danken, is van gevoelen dat men voor iederen man die niet kwam werken, er 3 als afwezig aanteekende (2).

Eene akte van Alexander Farnèse, prins van Parma, in dato van

(1) Vergel. ADR. HEYLEN, *Histor. Verhandeling*, 1837, blz. 118 tot 135; J. MEYER, *Annal. Flandriae;* DIVAEUS, *Annal. Lovan.* OUDENHOVEN, *'Beschrijvinge van 's Hertogenbossche*, enz.

(2) Z. b. v., Hoogstraten is voor 12 man beschreven. Toen van die 12 er een afwezig was en 11 werkten, teekende men op 't register aan *Hoogstraeten 12 mans, 11, absente 3.*

den 4ⁿ Maart 1586, machtigt den kapitein *Fallaix* en de magistraat van Herenthals de hulp der dorpen Gheel, Oolen, Morckhoven, Norderwijck, Tongerloo, Westerloo, Itegem, Herenthout, Ouden, Pulle, Pulderbosch, Wecheldersande, enz., alle onder het rechtsgebied dier stad gelegen, te requisitionneeren, ten einde de herstelling der wallen en borstweringen van Herenthals, *die geheel in duigen lagen*, te bespoedigen en uit die dorpen, volgens 't getal ingezetenen, twee of drie mannen te ontbieden, totdat die werken gansch voltooid zullen zijn.

De magistraat van Herenthals had herhaaldelijk, in 1592, 1593 en 1594 gevraagd dat de bezetting voor de aardewerken zou verschoond worden en dat men liever de omliggende dorpen zou beschrijven om de wallen te herstellen. Den 10ⁿ Maart 1594, stemde de graaf Ernst van Mansfeld er in toe dat de dorpen Gheel, Mol, Balen, Dessele, Bouwel, Herenthout, Morckhoven, Norderwijck, Meerbeeck, Oolen, enz., gelijk het vorig jaar, het brandhout voor 't garnizoen van Herenthals en arbeiders voor de herstelling der vestingwerken zouden leveren.

Die akte werd, den 4ⁿ December 1602, bijna letterlijk door den raad van State vernieuwd, met bevel aan die dorpen om ook kaarsen en licht te leveren. Een decreet van aartshertog Albertus, in dato van den 6ⁿ April 1605, beveelt nagenoeg hetzelfde, maar dezen keer moesten de dorpen der kwartieren van Herenthals, Turnhout, Gheel, Santhoven en Breda ook leveren *eecken hout voor de palissaden op de vesten in plaets van elzen ende berken hout, zooals zy dit tot nu toe gedaen hebben ende die alle twee of drie jaeren versleten waeren*. De stad zou dan eene doornenhaag planten rondom die palissaden, welke na 10 a 12 jaren — tijd welken de eiken palen zouden duren — wel groot zouden zijn (1).

De knevelarijen van zekeren ridder de Vial, bevelhebber over eene compagnie vrijwilligers in den dienst van den prins van Oranje, en die van den 10ⁿ November 1747 tot den 22ⁿ Maart 1748 zijn winterkwartier te Herenthals hield, hadden de magistraat dier stad bewogen om zich bij den hertog Lodewijk van Brunswijk-Wolfenbüttel, den toenmaligen stedevoogd van Breda, en bij de

(1) Archief van Herenthals. Deze mededeeling danken wij aan den E. H. Goetschalckx.

Staten van Holland bitter te beklagen. Hij zelf, zijne officieren en zijne soldaten hadden Herenthals en de omliggende dorpen uitgezogen. Tengevolge dier aanklachten werden Vial en eenige zijner officieren aangehouden en te 's Hage in de gevangenis gezet. In 't archief te Herenthals bevindt zich een register dat de ondervraging van den commandant mededeelt. Hij was beschuldigd van den burgemeester en den geneesheer van O.-L.-V.-Waver met vijf paarden te hebben opgelicht. Vial antwoordde daarop dat hij den 16n Januari 1748, uit Herenthals naar Luik vertrekkende, aan zijne huzaren niet bevolen had in de dorpen geld of paarden te eischen, dat de oplichting der twee mannen buiten zijn weten was geschied en dat hij ze eerst bij zijne terugkomst had vernomen, toen de twee mannen reeds in vrijheid waren. Den 13n Maart 1749 vroeg Jan Wijnboek, advocaat te 's Hage, die met de verdediging der belangen van Herenthals was gelast, aan de magistraat dezer stad, eene reeks inlichtingen, uit welke blijkt dat Jan-Baptist Sporckmans, drossaard van Norderwijck, aanwezig was toen Vial bevel gaf *raeckende het lichten van den schouteth van Lille,* Augustinus Frans Noydens, en dat deze als getuige naar 's Hage zou worden ontboden, gelijk Sporckmans, indien hij inderdaad de zaak had gezien. Sporckmans getuigt insgelijks dat een schepen van Meerbeeck door zekeren Coursellc was vermoord.

De Vial was gewoon de magistraten der plaatsen waar hij in bezetting lag of waar hij doortrok te dwingen om, ondanks al zijne daden van geweld en knevelarij, getuigschriften van goed gedrag aan hem en zijne soldaten af te leveren. Zoo handelde hij onder andere te Herenthals, schoon hij de stad letterlijk uitgeplunderd en op de verfoeilijkste manier geplaagd had. Gewapenderhand dwong zijn luitenant de magistraat een dergelijk getuigschrift af. Waarschijnlijk deed hij dat ook te Norderwijck. Althans de advocaat uit den Haag vraagt inlichtingen over het volgende :

22. *Declaratoir van J.-B. Sporckmans, drossard van Norderwijck, in absentie van den schouteth dato 14 Maert 1748, dat hij sedert ontrent 12 weken aen eenige boeren van 't quartier van Herenthals heeft doen ontfangen quittantien van liverantie van fourragie.*

Van 1747 tot 1748 moest Norderwijck 5 ducaten in eene som van 120 ducaten voor de vestingwerken van Herenthals betalen.

Tusschen 17 en 20 Augustus 1794 requireerden de Fransche revolutionnairs te Herenthals en in de omliggende plaatsen 30 karren, om haver, stroo en hooi naar Diest voor het Fransche leger te voeren. Later werden nog meermaals dergelijke prestatien geëischt.

Den 14[n] frimaire, jaar III, beval de krijgscommissaris dat de stad en 't kwartier Herenthals dadelijk 15000 busselen stroo, van 10 pond den bussel, 20000 busselen hooi van 15 pond en 600 zakken haver, van 10 schepels den zak, voor de republikeinen te Hoogstraten zouden leveren. Norderwijck, voor zijn aandeel, was beschreven voor 691 busselen stroo, 519 b. hooi en 21 zakken haver. Den 21[n] December 1794 kreeg 't kwartier van Herenthals bevel om den 31[n] Januari 1795 in de kapel naast O.-L.-V.-klooster binnen Antwerpen 10460 pond boter, waarvan 362 p. door Norderwijck, te leveren. Eene requisitie van 28 frimaire, jaar III, eischte van de *bequaemste* dorpen van 't kwartier de leverantie binnen de veertien dagen van 4000 quintalen rogge, te brengen op het Oostershuis te Antwerpen. C. L. de Limpens verklaarde niet te weten welke dorpen de *bequaemste* waren, doch maakte den omslag der belasting in 't kwartier van Herenthals en schreef Norderwijck in voor 226 quintalen.

Volgens een brief van denzelfden de Limpens in dato van den 27[n] Dec. 1794, was het kwartier beschreven voor 203 pionniers, die zich den 8[n] Februari 1795 op 't kasteel van Antwerpen moesten bevinden om aldaar tot den 17[n] dier maand te blijven. Norderwijck leverde 7 man.

Den 2[n] November 1793 bevalen de Staten van Brabant aan de magistratuur van Norderwijck twee of meer pionniers naar Valencijn te zenden om aldaar tien dagen te arbeiden tegen 15 stuivers en twee pond brood per dag. Den 6[n] werd het getal pionniers op vier bepaald. Bovendien moest het dorp eene kar naar Antwerpen zenden om brood en roggemeel te laden en naar Brussel te vervoeren (1).

*
* *

Verscheidene kerken en kloosters, onder andere de kloosters van Tongerloo, Roosendael, Leliendael, Sint-Barbelendale, het nonnenklooster, het gasthuis en de kerk van Herenthals, enz. be-

(1) Gemeentearchief van Herenthals.

zaten in onze gemeente min of meer aanzienlijke goederen.

Vanouds had de abdij van Tongerloo te Norderwijck een laathof, dat ze tot den val van 't leenroerig stelsel heeft behouden.

Ten gemeentehuize bewaart men verscheidene registers van dat oude laathof; ze bevatten niets bijzonder merkwaardigs.

Men weet wat er na 't overlijden van hertog Jan III (1355) in Brabant gebeurde. Die vorst had om hem op te volgen aangewezen Johanna, zijne oudste dochter, en Wenceslas van Luxemburg, haren gemaal. Den 3n Januari 1356 werden ze plechtig te Leuven ingehuldigd; maar weldra werd het hertogdom overrompeld door den graaf van Vlaanderen, Lodewijk van Maele, hunnen zwager, die er in gelukte zich in een gedeelte van Brabant als hertog te doen erkennen. Doch een stoute aanslag van Everard T'Serclaes bevrijdde de stad Brussel van het juk der Vlamingen, en na weinige dagen was het gansche land, Mechelen uitgezonderd, onder de gehoorzaamheid zijner wettige vorsten teruggekeerd. Het schandelijk verdrag van Aath (4 Juni 1357), dat Mechelen en Antwerpen met de omliggende dorpen aan den graaf van Vlaanderen toewees, stelde een einde aan den oorlog.

Om de abdij van Tongerloo en hare cijnsmannen voor de knevelarijen die ze gedurende den oorlog hadden geleden te vergoeden, verleenden Wenceslas en Johanna hun, bij een charter van 1359 al de voorrechten en vrijstellingen die tot dan toe door de hertogen van Brabant waren vergund. Wij deelen hier deze onuitgegeven oorkonde mede :

Nos, Wenceslaus de Bohemia, Dei gratia dux, et Johanna, eadem gratia ducissa Luxemburgenses, Lotharingie, Brabantie et Limburgie Sacrique imperii marchiones, recognoscimus per presentes, quod homines et mansionarii abbatis de Tongerloo, in allodio eius de Norderwyck commorantes, precarias seu exactiones occasione guerrarum sive defensionis terre nostre contra comitem Flandrie, nobis solverint, non de jure sed ex mera gratia et liberalitate, quapropter nos abbati et eius hominibus et mansionariis antedictis multas gratias referentes volumus, quod huiusmodi mere gratiosa solutis de cetero a nobis et nostris successoribus trahatur in exemplum in preiudicium ipsorum abbatis, hominum et mansionariorum suorum, immo potius bona fide volumus, concedimus et mandamus, ut abbas et ecclesia Tongerlensis, homines et mansionarii prelibati omnibus et singulis privilegiis et libertatibus, a nobis et nostris predecessoribus concessis, perpetuis temporibus gaudeant, plene et pacifice et quiete, premissa solutione non obstante. In cuius rei testimonium sigilla nostra presentibus ex certa scientia fecimus apponi. Datum anno Domini mmo CCC quinquagesimo nono, in vigilia beati Johannis Baptiste (1).

(1) Koninkl. Bibliotheek. Handschriften van Heylen.

*
* *

De verwoestingen door de Spanjaarden tijdens de belegering van Westerloo aangericht en de verschrikkelijke gevolgen der pest, hadden het inkomen der abdij van Tongerloo aanzienlijk doen verminderen. In 1583 en 1584 brachten de tienden van Tongerloo, Norderwijck, Oevel, Westerloo, Gelindel, Hersselt, Ramsel, Oolen, die in vredestijd meer dan 200 mud tarwe, 24 mud haver en 15 loopen boekweit waard waren, hoegenaamd niets op.

Te Norderwijck alleen werden ze in 1402 voor 16 mud koren en 6 mud tarwe verpacht;

In 1452 voor 16 mud koren en 7 mud haver;

In 1565 voor 17 mud koren;

In 1647 voor 18 mud koren en 2 mud boekweit;

In 1719 voor 27 mud koren en 4 mud boekweit;

In 1758 voor 30 mud koren en 10 veertelen haver en 20 gulden;

In 1780 voor 33 1/2 mud koren, 20 veertelen haver, 10 mud boekweit en 20 gld. courant geld (1).

*
* *

In de XVI[e] eeuw genoot de heer schier uitsluitend de twee derden der tienden van Norderwijck en de pastoor het derde derde. Ook de kapelaan van Sinte-Kruis, te Heist-op-den-Berg bezat zekere tienden in ons dorp (2). In 1614 en 1616 ontmoeten wij in de schepenregisters eenen Adriaan de Backer, meier van Norderwijck, als pachter der *Heystertiende* aldaar (3). Op 't einde der XVII[e] eeuw brachten de tienden 719 gulden op (4).

*
* *

Sedert den afstand van Norderwijck door de Berthout's aan den heer van Mechelen, was het dorp, zooals wij zegden, van het leenhof van Mechelen afhankelijk; doch dat gold slechts de uitoefening der jurisdictie en eenige, schijnt het, betrekkelijk onbeduidende bezittingen. De bodem behoorde meestendeels aan groote of kleine eigenaars, aan kloosters of aan het hertogelijk domein.

(1) Zie ADRIANUS HEYLEN, *Historische Verhandeling over de Kempen, enz. uitg. 1837, blz. 20.*

(2) Landdekenboek van 't kwartier van Herenthals.

(3) Schepenregisters, in 't Gemeentehuis.

(4) Hs. HEYLEN.

In de XIII[e] eeuw heetten de bijzonderste vrije ingezetenen Collaert, Verstokt en Verbiest (1).

De oudste oorkonde die wij kennen betrekkelijk eene mutatie van vrije goederen te Norderwijck is van 't jaar 1351. De akte is verleden voor een raad van *eigengenooten* (2) onder het voorzitterschap van heer Godevaert van der Dilft, ridder, schout van Antwerpen. De verkooper is Hendrik van der Rivieren; de kooper Geraard Paeps. De koopprijs is 44 pond oude groten tournois. Het verkocht goed wordt ongelukkiglijk niet aangeduid. De akte schijnt te Herenthals te zijn verleden; ten minste doen de *eigengenooten*, geen eigen zegel bezittende, er de zegels op drukken van vier schepenen dier stad. Deze oorkonde achten wij belangrijk genoeg om hier te worden medegedeeld.

Wi *Bartholomeeus van den Spieghele*, van Herenthals, *Claus Box*, *Henric van Ovele* ende Art *van den Putte*, van Lichterde, eygenghenoten ons heren 'c hertoghen van Brabant, doen cont allen den ghenen die dese jegenwordighe letteren solen sien en horen lesen, dat voor ons comen es *Henric van der Rivieren* ende heeft bekent ende gheleyt dat hi wetteleec vercocht heeft *Gheerarde Paeps* alle dat recht ende alle dat eyghen goet dat hi houdende was ende besittende ochte synen voersaten houdende waren ende besittende in die prochie van *Noerderwyc*, omme eene somme van ghelde van XL iiij ponden ouder groten tornoysen, die Henrike voers. van Gherarde voerseit wetteleec, gheheelec ende al vergouden syn en betaelt. Op welc eyghen goet voirseit Henric voerghenoemt verteech bi costume ende gewoente van den lande, ende Gheerart voerghenoemt daer toe dede veeste ende erfde by manissen *heer Godevarts van der Dilft, riddere, schoutbete in Antwerpen*, ende wysdom der eygenghenoete voerghenoemt. Ende daertoe gesciede al dat daer gewoeneleke ende sculdech was toe te gesciene, ende en gheen poent van rechte achter ghelaten, met alsoe selker condicien ende vorwerden dat Gheerart voergenoemt ofte brengere van desen breve dit voerghenoemde goet al ende een yegelyc houden sal ende besitten, toet eeweliken daghen, rusteleke ende vredeleke, Henrike voerghenoemt, synen erfghenamen ochte nakomelingen ende gheen recht meer daer in te hebbene, te houdene ocht te gheerighene. Ende want wi eyghenghenoete voerghenoemt gheene propre seghele en hebben, soe bidden wi eerachtighen lieden ende bescedenen *Jan Paeps*, *Janne Diederics*, *Henricke Winants* ende *Henricke van den Hoeghenhuys*, *scepenen in Herenthals*, dat si hore seghele voer ons ende omme onsen wille ane dese jegenwordeghe letteren hanghen willen. Ende wie *Jan Paeps*, *Jan Diederics*, *Henricke Winants* ende *Henric van den Hoeghenhuyse*, *scepenen in Herenthals* voerghenoemt, omme bede ende versoeck der eyghenghenoete voers. ende beide der partien, ende want wy scepenen voerghenoemt daer mede ende over waren, daer beide dese partien bekenden ende belyden dat dese voers. dinghen waer waren, soe hebben wy onse seghele ane dese jeghenwordeghe lettren gehanghen, in ghetuighe ende in veestenisse al der waerheyt voerghenoemt. Gegheven in den jare ons heren als men screef M.CCC vyftech ende een, des saterdaghes na Sente Bartholomeeus dach.

(1) Adrianus Heylen. *Historische verhandeling over de Kempen*, uitg. 1837, bl. 173, nota MMM.

(2) *Eigengenooten*, in de latijnsche oorkonden *allodiales* of *allodii consortes*, in 't Fransch *alloetiers*, *alleutiers*, waren bezitters van vrije goederen.

De kooper stierf kort daarna, en in 1353 op *St. Jacobs dach apostels*, stond zijne weduwe *Lyse Paeps, wijf wilen was Gherarts Paeps*, vergezeld van haren zwager en momboir Jan Paeps van hare eigen kinderen Jan, Lysbeth, vrouw van Aert van Lyra, Margaretha, vrouw van Jan van Walschgen, en van *Kerstin*, minderjarig meisje, het vrijgoed aan de abdij van Tongerloo af (1).

* * *

De oudste schepenregisters, ten gemeentehuize berustende, klimmen tot iets hooger op dan het midden der XVe eeuw.

't Waren de familiën Coels of Cools, Mertens, van Dapoel, van der Stru(y)cke, van Liere, Verdult, Verstoct, van Plassendonc, Godevaerts, Callaerts, van den Velde, de Deckere, Willems, Verluten, Verslu(y)sen, Haghens, van den Rine, van Meren, van Vondervenne, van Broeckhoven, enz., welke te dien tijde leden aan de dorpsmagistraat leverden.

Een Jan van Liere is meier in 1449 (2). In 1446 is 't Jan van Dapoel; in 1455, Peter Mertens; in 1614, 1616, enz., Adriaen de Backer; in 1677, Jan van Goubergen, enz. enz.

Gelijk de inwoners van vele naburige dorpen, als Morckhoven, Tongerloo, Westerloo, Molle, Casterlé, Zoersel, enz., alsook degenen die onder de rechtsmacht van den schout van Herenthals en van de abdis van Nazareth stonden, haalden ook die van Norderwijck hunne hoofdvonnissen bij de schepenbank van den bijvang

---

(1) Hs. A. HEYLEN, *Analecta inedita*, Kon. Bibliotheek n° 22480.

(2) Wij weten niet of en hoe deze Jan van Liere en de reeds gemelde Aert van Lyra (1353), met de adellijke familie van dien naam in verband staan. In de schepenregisters van Norderwijck treft men nog aan :

1443. Henrick van Lier, schepen van Herenthals.

1457, October. Jan van Liere, Jans zoon, Lysbeth, Margareta ende Katarina, zyne zusteren, staan zekere goederen af aan Hendrik van Liere, hunnen oom; Lysbeth, *Jans wyf van Liere*, doet afstand van het vruchtgebruik dier goederen.

1459. *St. Andries dach.* Maria van Liere, zuster der bovengemelden.

1468, *in die Gherstmaent. Wouter van Liere, Willems van Liere wittich zoon*, erkent dat *Jan van Liere, wittich zoon Jans*, eene lijfrente bezit van een *viertel* rogs op zijn erf. Sampson en Barbara van Liere, natuurlijke kinderen van Hendrik van Liere.

1476, October. Margareta van Liere, echtgenoote van Lauwereys Creemers....

Jan van Liere, haar broeder, en Jan, dezes zoon.

1476. Jan van Liere, schepen van Norderwijck.

1491. De voogden *van Jans van Liere kynderen.*

van Lier, *waer men kon beroepen over de vonnissen gewesen door de schepenen of laten.*

In de oude schepenakten komen beloften van betaling voor, waarin bepaald wordt dat de schuldenaar, die zijn woord niet houdt, zich naar de *vroente* (gevangenis) van den heer zal begeven en aldaar verblijven zoolang zijne schuld niet ten volle betaald is, en, zoo 't gebeurde dat hij de *vroente* trachtte te ontwijken, dat alsdan dezelfde som aan den heer als aan den schuldeischer zal verschuldigd zijn.

Wij deelen hier eene der oudste oorkonden van dien aard mede :

Wy Jan van Liere, Jan Cools van der Struycke, Willem Verdult, Jan van Vondervenne, Peter Merttens ende Jan van den Rine, schepenen in Noorderwyc, tughen dat voir ons quam in propren persone Henric Meeus ende gheloofde Janne Melys van Kessele te betalene viij gulden peters te kerssavonde naest commende ocht te dertienmisse daer nae onbegrepen te sine te betalene ocht in des Joncheren van Liere vroente te gane ende daer niet wt sceiden en sal hy en hebbe dese viii gulden peters betaelt Janne Melys voirs. ; ende ocht Henric Meeus voirs. dese scout voirg. niet en betaelt ten voirs. daghe ocht in die vroente voirs. niet en gaet als voirs. is, soe sal Henric voirs. tot des Joncheren behoef van Liere alsoe vele als die scout voirs. gedraghet. Dits gesciet voir Jan van Dapoel als meyer 't Joncheren van Liere ende voir ons scepen voirs. int jaer ons heren dusent CCCC en XLVI, binnen october xvi daghe.

In 1508 ontmoeten wij den heer van Norderwijck, Jo[r] Jan van Lier, heer Walters zoon, nevens den *zoendrager* als een der vier *zeggers* in de zoenakte welke tusschen Adolf van Oestenryck, die Hendrik Wildearden had gedood, en Hendrik van Stakenbroeck, *moetzoender*, werd opgemaakt.

Dit stuk deelen wij in zijn geheel mede :

Zoenakt :

Dit is de zoene van alsulckenen dootslaege als *Adolff van Oestenryck* gedaen hadde aen *Henrick Wildearden.*

Van alsulckenen ongevalle van dootslage als *Adolff van Oestenryck* begaen hadde aen wilen *Henricken Wildearden*, diens ziele God genadich will wesen, is, by tusschensprekene van vrienden, zoevele gedaen ende verworven, dat *Henrick van Stakenbroeck*, de moetzoendere van desen dootslage, den voers. *Adolffen van Oestenryck* de doot van den voers. *Henricken Wildearden* om Goidswille vergeven heeft, behoudelyc, dat die voers. misdoendere, Gode ter eeren, ter laefenisse van der voers. zielen, ende de moetzoendere zynen vrienden ende magen ter beternissen, zal moeten doen doene (elc van iiij[e] zielmissen) sesse cloestergebeden ende vyve dertichste. Ende daerthoe zall hy moeten gaen oft doen gaen eenen wech van bedevaerde ten heyligen bloede (1). Item zall noch de voers. Adolff tzynen coste moeten doen zetten een steynen cruys, der eeren genoech zynde, opt graff des voers. dooden. Item die voers. misdoendere zall moeten geven een gelasen venster, xl zoengulden weerdt zynde, te bekeeren in zoendragers handen, ende voert by hem daer hem dat gelieven zall. Item noch zall die voerg. misdoender den zoendrager moeten betalen ende geven LXXX zoenguldenen

(1) Waarschijnlijk te Wilsenaken.

te betaelene nae zoenen recht, welck voers. zoene die voers. Adolff van Oestenryck als principael, *Henrick Colibrants* ende *Adam Scotelmans* als borgen geloeft hebben ende geloefden gesamenderhand ende elc een voer all, ongepoirtert ende ongevrydt van enigen vryheyden well ende loffelyc te voldoene nae zoenrecht. Gelovende voerts die voers. Adolff zyne voerg. borgen daeraff scadeloos te houdene ende t'ontheffene. Ende oft hierinne enige duysterheyt geviele, daeraff hebben huer die voers. partyen gesubmitteert in viere zeggers, te wetenen : *Joncker Janne van Liere, heeren Wouters zone, heere van Norderwyck ende scoutbet tot Turnout*, ende *Jan van Hulselle*, van des zoendragers wegen. Ende van des misdoenders wegen in heeren *Hubrechten van Grobbendonck, heere van Bouwele ende tot Olmen*, ende in *jonckheeren Henricken van Berchom, scoutet tot Herentbals*. Gelovende voer goet ende rechtveirdich ende van werden te houdene t'allen dagen, alzoe dat by den voerg. viere zeggers ende arbitrouers verclaert zall werden zonder wederzeggen. Ende mids desen, heeft die voers. misdoendere zyn behoirlyck voetgevall hier aff gedaen. Dit gesciede op Onsser Vrouwen dach assumptie, xiiij^en Augusti A^o cv^e viij, voer *Joncker Henricken van Berchom*, scouthet, *Jacob van Halmale, Jannes van Hulselle* ende *Joris van Boeckelle*, scepenen in Herenthals.

In margine staat .

Inden jare xv^c ende ix, opten xix^en Octobris voer Henric Puts ende Jan van Blanckelaer, scepenen in Herenthals heeft hem heer Stakenbroecx als monsuender bekent van deser geloeften voldaen ende genoech gedaen.

In den selve jaere ende daghe ende voer de selve scepenen is comen Lysbeth van Compelle met Josinen huerder outstere dochtere ende elc met synen momboir ende hebben bekent dat zy well vernuecht zyn van deser geloeften (1).

* * *

Een schepenakt van October 1476 bepaalde dat eene erfrente van 14 mudden rogge tegen 30 peters van 18 stuivers de mudde kon afgekocht worden.

In 1721 betaalde men te Norderwijck :
2 kiekens, 7 1/2, 7 en 9 stuivers;
1 haan, 6 1/2 st.;
1 koe, 17 1/2 tot 28 gulden;
1 os, 22 1/2 gl.;
1 rund, 7 1/4 tot 15 1/2 gl.;
1 *ruynpeert*, 40 gl.;
1 *meirrie peert*, 46 gl.
In 1723 betaalde men :
1 koe, 8 tot 14 gl.;
1 rund, 7 gl.;
1 kalf, 4 1/2 gl.;
1 paard, 95 gl. (2).

---

(1) Archief te Herenthals; *Geloeften beginnende A^o xv^c vij, prima Januari*, bl. 9 v°, n° 2.
Een afschrift van dit belangrijk stuk danken wij aan de welwillendheid van den eerw. heer Goetschalckx.

(2) Schepenregisters ten gemeentehuize.

*
* *

In Januari 1726 verzochten Pieter-Godfried Schellincx, drossaard van het graafschap Grobbendonck, zijne vrouw, Clara-Catharina Mast, en Johanna-Maria Mast den magistraat van het graafschap dat hij hun den noodigen tijd verleenen zou om de schuldeischers op te sporen van wijlen hunnen broeder en zwager, Petrus-Rogerus Mast, gewezen drossaard van Norderwijck, die te Grobbendonck was overleden. Als erfgenamen *ab intestato*, aanvaardden zij slechts onder beneficie van inventaris de nalatenschap van hunnen bloedverwant, *een man die tot over de ooren in de schuld steek.* (1)

*
* *

Ziehier de lijst der burgemeesters sedert de Fransche Omwenteling :

Henricus Heylen,	1803-1808 ;
Guibert van Rompaey,	1808-1809 ;
Jan de Bie,	1809-1814 ;
Jacobus Heylen,	1814-1836 ;
Frans Bouwen,	1836-1861 ;
Baron de T'Serclaes,	1861 tot heden.

*
* *

Men vindt te Norderwijck twee bierbrouwerijen en twee windmolens.

De grond in het oostelijk deel is zavelachtig en met mastbosschen beplant ; in het westen treft men vruchtbare akkers en welige weiden aan.

* *
*

Vruchteloos zochten wij in de rekeningen der officieren van justitie gedurende de middeleeuwen naar eene meldenswaarde gebeurtenis. Wij vonden slechts onbeduidende inlichtingen ; een treffend bewijs van het zedelijk en rustig karakter der bevolking van Norderwijck.

*
* *

Onder de merkwaardigste inboorlingen van Norderwijck, verdienen eene melding de gebroeders *Heylen* (2), die om hunne geschied-

(1) Gemeentearchief te Grobbendonck.

(2) Heylen is een oude Kempische naam. In de XIIIᵉ eeuw ontmoet men Heylen's onder de voornaamste vrij ingezetenen van Baarle (ADR. HEYLEN, *Hist. verhandel. over de Kempen*, 1837, bl. 113, nota MMM. In de laatste jaren van 't leenroerig stelsel, was de familie te Norderwijck en in de omliggende plaatsen buitengewoon talrijk.

en oudheidskundige werken zeer gekend zijn. Hunne ouders waren : Jozef-Frans, schepen van Morckhoven († 14 November 1783). en Anna-Elisabeth Wouters († 1790).

Jan-Frans, volgens zijnen kloosternaam *Adrianus* Heylen, de meest gekende der twee broeders werd geboren te Norderwijck den 6n Augustus 1745. Hij deed zijne humaniora te Gheel en zijne hoogere studiën te Leuven. Hij werd vervolgens kanunnik en archivaris te Tongerloo. Door de Franschen gebannen, vertrok hij naar Rome, waar hij den 4n Maart 1802 is overleden.

Behalve zeven handschriften, waarvan eenige thans in de koninklijke bibliotheek te Brussel berusten, kent men van hem deze vijf werken : (1)

1° Commentarius ad quaesitum : « A quo tempore jus romanum notum fuerit in Belgio Austriaco vimque legis obtinuerit ? » Quam palmam referenti accessisse caesarea regiaque Bruxellensis Academia judicavit 1782. Bruxellis, typis regiae Academiae 1783, bl. 56, in-4° ;

2e *Commentarius ad quaesitum : « Quo circiter tempore ecclesiastici coeperint esse membrum Ordinum seu Statuum Brabantiæ ? Qui fuerint illi ecclesiastici, quaenamque fuerint causae et rationes unionis seu adsumptionis ecclesiasticorum in reliquorum Ordinum coetum ? « Cui palmam detulit caesarea regiaque Bruxellensis Academia anno 1783. Bruxellis, typis regiae Academiae 1783, bl. 78, in-4° ;*

3e Commentarius de origine Tertii Status populum repraesentantis in comitiis Ordinum ducatus Brabantiae, quem Academia regia Bruxellensis anno 1786 praemio ornavit, nunc vero ex ejusdem Academiae decreto edidit et illustravit P. F. X. de Ram. Bruxellis, 1841.

4e *Antwoord van den Eerw. Heer Heylen, Canonik en Archivist der abdye Tongerloo, op het vraegstuk : « Aan te toonen de steden of plaetsen in de welke de respectieve souvereynen geld-specien hebben doen slagen geduerende de XIV en XV eeuw, en voor al volgens de ordinantien geëmaneerd binnen deze twee eeuwen, of by gebrek van deeze volgens andere geloofweerdige bewys-stukken, enz., aen te toonen den titel van het goud of van het zilver, het gewigt en de evaluatie van die geldspecien (binnen de Nederlanden gemunt geduerende de XIV en XV) in nederlandsche of fransche munt onzer dagen : eyndelyk te doen kennen de plaetsen der historie-schryvers en van des zelfs-tydsche bewys-stucken,*

(1) Vergel. ons *Kronijkje van Herentbals* (Kemp. Museum, II, 1891, bl. 78).

de welke gewag maeken van deze oude Nederlandsche geldspecien. « *Aan de welke de Keyserlyke en Koninglyke Academie van Brussel den palmtak heeft toegewesen ten jare 1787. Bruxellis, typis Regiae Academiae, 1787, bl. VIII en 128, et indicis, bl. VI.*

5[e] *Historische verhandeling over de Kempen.* Verscheidene uitgaven *1789-1837.*

PETRUR JOSEPHUS HEYLEN, geboren te Norderwijck den 24[n] December 1737 en oudste broeder van Adrianus, behaalde de 3[e] plaats op 101 mededingers in den algemeenen prijskamp van wijsbegeerte te Leuven. Den 20[n] Juni 1759 werd hij benoemd tot leeraar van die faculteit in 't college van den Valk; den 8[n] Augustus 1763 werd hij bevorderd tot licenciaat in de godgeleerdheid. Veertien jaren later tot deken van 't kapittel van St-Gommarus te Lier benoemd, besteedde hij zijne vrije uren aan de studie van geschiedenis en oudheid en nam een werkzaam deel aan de wedstrijden der koninklijke Academie die hem den 12[n] October 1778 onder hare leden opnam.

Hij overleed te Lier den 5[n] December 1793. Wij hebben van hem de vijf volgende werken.

1e Quel étoit l'habillement, le langage, l'état de l'agriculture, du commerce des lettres et des arts chez les peuples de la Belgique avant le septième siecle ? (Cour. Academie 1773).

2e Commentarius praecipuos hodierne Belgicae fluvios breviter describens, ac eorumdem alveorum mutationes, operasque ad Caroli V saeculum usque ; cum ad ampliandam navigationem, tum ad eos diversis civitatibus jungendos, subinde susceptas exhibens ; 1774.

3e Responsum ad quaesitum : Cujus juris scripti usus obtenuerit apud populos Belgiae, a saeculo septimo usque ad exordium circiter saeculi decimi tertii et quae isto temporis intervallo administrandae justitiae ratio fuerit ? (Bekroond in 1776).

4[e] Dissertatio de antiquis Romanorum monumentis in Austriaco Belgio supperstitibus aliisque ita pridem abolitis, nec non de iis quae apud Tungros et Bavacenses reperta fuerunt (1782).

5e Dissertatio de inventis Belgarum (1786).

(1) Vergel. P. F. X. DE RAM, *Adriani Heylen in abatia tongerloensi canonici reg. ord. praemonstatensis et archivorum praefecti, commentarius de origine tertii status* (Mémoires couronnés par l'Académie royale, XV, 1840-1841).

*
* *

Tegen het midden der XVe eeuw hadden de schepenen nog geene zegels. Eene oorkonde van 6 December 1443, waarbij de heer, Jan van Liere, voor de dorpsmagistraat, eene tente van een sister rogge ten voordeele van het godshuis van Herenthals bepaalt, eindigt als volgt: *In orcondscape van desen dinghen ende mids bede van den voirs partien, want wy scepenen van Noorderwyck voirs. niet gewoentlyc en syn te zegelen, soe hebben wy gebeden ende bidden Janne van Zanthoven ende Janne van Dorssele, schepenen van den bivanghe van Liere, dat si dese letteren vore ons bezeghelen willen, dwelc wy scepenen van den byvanghe van Lier voirs.... gherne gedaen hebben.*

Eerst in de XVIe of in 't begin der XVIIe eeuw werden de akten door de schepenen van Norderwijck zelven gezegeld.

Wij bezitten uit de XVIIe eeuw het zegel der kerk; het voert in zijn met arabesken versierd veld het van Sint Baaf gehouden wapenschild van Tiras; randschrift: S. BAVO. IN. NOORDER-WYCK (fig. 1).

Fig. 1.

In 1662 ontving de kerk een nieuw zegel met het wapen van T'Serclaes overtopt van een baronnenmuts (bij eenige moderne schrijvers *couronne de baron à l'antique* genoemd) en gehouden bij den patroon der plaats, welke bovendien in elke hand een banier

met het wapen van het schild houdt; randschrift : S. BAVO. IN NORDERWYCK. 1662 (fig. 2).

Fig. 2.

Dit zegel, met jaartal, bewijst eens te meer het hoog gewicht der zegel- en der wapenkunde. Want terwijl de archieven ons leeren dat Jan-Frans de T'Serclaes, uit kracht der laatste wilsbeschikking van François-Robert van Tiras in dato van den 16^{n} Maart 1663, eerst den 2^{n} Juni van dat jaar met Norderwijck beleend werd, bewijst ons zegel onomstootbaar dat hij er reeds het vorig jaar de heerlijke rechten bezat.

Wij weten niet of de schepenen zich insgelijks van die twee zegels hebben bediend.

Onder het keizerrijk was een der zegels van Norderwijck met den Napoleonischen adelaar versierd.

Randschrift : Mairie de Nodderwyk, arr^{t} de Turnhout (Deux-Nèthes). Het tegenwoordig zegel vertoont den Belgischen leeuw. De gemeente Norderwijck heeft dus geen eigen wapen.

(Wordt vervolgd).

De Heerlijkheden van het Land van Mechelen.

Norderwijck en zijne Heeren.

(*Vervolg van bladz. 324.*)

Kerkelijke geschiedenis van Norderwijck.

Norderwijck dankt zijne parochiekerk aan de Sint-Baafsabdij van Gent. Volgens de gebruiken werd de kerk, die reeds in de x[e] eeuw en misschien vroeger bestond, aan den heiligen Bavo, patroon der abdij, gewijd.

Inderdaad, keizer Otto, in de twee hooger gemelde diploma's van 974 en 976, spreekt van de teruggave van het dorp aan dat klooster, hetwelk er wederrechtelijk van beroofd was gedurende een tijdvak, dat ongelukkiglijk zelfs niet bij benadering wordt bepaald (*aliquandiu*).

Aangaande de kerk van Norderwijck, gedurende de volgende eeuwen, weten wij volstrekt niets. In 1286, machtigde de bisschop van Kamerijk, zooals wij reeds zegden, de inwoners van het dorp om zich te doen verzorgen in het gasthuis, dat door Hendrik Berthout III, heer van Duffel, Gheel, enz., te Gheel was gesticht.

Later kwam de parochie onder de kerk van Antwerpen. Toen Pius IV in 1560 het aartsbisdom van Mechelen en de bisdommen van Antwerpen, Gent, 's Hertogenbosch, Brugge, Ieperen en Roermond tot stand bracht, werd Norderwijck onder 't bestuur van het nieuw aartsdiocees geplaatst. Het bisdom van Antwerpen bestond uit zes decanieën : Antwerpen, Lier, Herenthals, Hoogstraten, Breda en Bergen-op-Zoom. Norderwijck behoorde tot de decanie van Herenthals (1).

(1) Miraeus, *Opera diplomatica*, I, 610-611.

12

Onze kerk was eene der zeldzame kerken, welker personaat tot de XVIIe eeuw van de pastorie gescheiden bleef. Die prebende, zonder zielenlast, had eenige inkomsten der oorspronkelijke kerk of pastorie behouden, alsook het recht van patronaat.

Het personaat na den dood van Hendrik Costerus zonder titularis zijnde, versmolt Johannes van Malder, bisschop van Antwerpen, het den 28[e] Augustus 1619 met de pastorie, welker inkomsten te dien tijde zeer gering waren.

Den 10[n] September van het volgende jaar bekrachtigde Cornelius de Witte, kanunnik en aartsdiaken van Antwerpen, de versmelting en beval aan den aartspriester van 't district Herenthals den pastoor van Norderwijck, Martinus Bellens, in 't bezit van het personaat te stellen. Deze formaliteit geschiedde den 3[n] Juni 1620, ten overstaan der pastoors van Westerloo en Morckhoven (1). De bisschop behield zich het recht van patronaat voor.

De tegenwoordige kerk werd voltooid in 1873. De oude toren, dien men behouden heeft, schijnt tot de XV[e] eeuw te behooren. Over het gebouw is niets bijzonders te zeggen.

* * *

De eerste pastoor van Norderwijck dien wij ontmoeten, is Diederik Reynders, Reyners of Reyner. Zyn naam komt voor in de schepenakten van 1443 tot 1459.

Eene oorkonde van dit laatste jaar noemt als desservitor Hendrik Verschueren, ook van der Schueren, die den 28[n] Augustus 1483 overleed. Op het kerkhof van Norderwijck ziet men zijne grafzerk, met het volgende opschrift : **Hier leghet begraven Her Henrick Verschueren, vicecureyt van deser kerken was, sterft int' jaer ons Heeren** MCCCC **en.** LXXXIII. XXVIII. **dag in augusto. Bidt voer de ziele.**

Michel Smeets was reeds in 1443 beneficiant van St. Bavo's altaar. In die hoedanigheid komt hij voor tot het jaar 1473 ; maar in 1453, 1461 en 1482 wordt ook Peter van der Dult, of Verdult, alzoo betiteld.

Over de XV[e] eeuw ontbreken ons vele inlichtingen. Wij hebben in de schepenregisters de namen van verscheidene priesters, zonder

(1) De drie oorkonden, waarvan wij den zakelijken inhoud hierboven mededeelen, bevinden zich in 't archief der kathedraal van Antwerpen. Ze zijn opgenomen in de *Analectes pour servir à l'hist. ecclés. de la Belgique*, V, bl. 460 en 461.

verdere aanduiding gevonden. Het kunnen pastoors of onderpastoors zoowel uit eene naburige parochie als van Norderwijck zijn.

15 Februari 1456, *her Jan van Coelen, priester, ende Meester Wouter van Beets, momboren van Ambrosius van Englen;*

1457, *in Heymaent' her Gielis van Hulsout;*

Mei 1460, *her* Jan Smets; 1479, Jan Smets, priester, *wylen Gherts zoon;*

1487, Jan Tsmets, priester;

1496, *her* Jan van Broeke, priester;

1499, *her* Henrick Leenys.

Een charter van 18 Maart 1540 leert ons Nikolaas Heyns kennen, die pastoor van Norderwijck en openbaar notaris bij den Raad van Brabant was. Hij maakte den 4n Januari 1570 zijn testament en stierf negen jaren later. Als pastoor werd hij in 1553 opgevolgd door Jan Heyns.

Volgens aanteekeningen uit het *Lantdeeckenboeck* van 't kwartier van Herenthals, bedienden vervolgens de pastorij van Norderwijck de heeren:

Jan Luyten, Gerard van Eynde en Bavo Verdult.

In 1595 bestuurde Michiel van Oerle, kanunnik regulier van Tongerloo, de parochiën Norderwijck en Oolen, misschien omdat de pastoors uit hoofde der troebelen afwezig waren, misschien ook omdat die pastorijen waren opengevallen.

In 1604 nam Rutger Truyts (Trutius), geboren te Tongerloo en kanunnik-regulier der orde van den H. Augustinus, van Corsendonck, de pastoreele bediening te Norderwijck en Morckhoven waar. In 1610 keerde hij, na 32 jaren afwezigheid, terug naar zijn klooster, waar hij tot prior werd benoemd (1).

In 1607, misschien reeds 1606, was Martinus Bellens pastoor te Norderwijck. Hij verbleef er twee-en-twintig jaar en werd vervolgens pastoor te Poederlé, waar hij vier-en-twintig jaar bleef wonen; later was hij nog gedurende elf jaar kanunnik van St. Pieters te Turnhout. Deze bijzonderheden worden herinnerd door een gedenksteen naast het St. Anna-altaar, welks weldoener hij was, in de hoofdkerk van Turnhout. Hij overleed den 1n October 1664.

Volgens de schepenregisters, geeft hij als pastoor der parochie

(1) Vergel. ADR. HEYLEN, *Hist. Verbandel. over de Kempen*, 1837, bl. 135, voetnoot QQ.

en testamentuitvoerder van den priester Jan Heyns (z. hooger) quitantie eener som welke ten behoeve der *arme scholieren* te Norderwijck was terugbetaald. Die akte is niet gedagteekend. Andere oorkonden van 1613 en 1614, geven hem den titel van *proviseur ende voorganger der scholieren van Noorderwyck.*

In 1628 werd hij als pastoor van Norderwijck opgevolgd door Peter Oerins of Orims, die den 5ⁿ Januari 1653 op 67jarigen leeftijd verscheidde en in de kerk werd bijgezet.

Franciscus Gertmans, pastoor van Berlaer, bediende der parochie tot 1655 (1).

Servaas van der Stegen, van Breda, bachelier in de godgeleerdheid en die onderpastoor (1635) en pastoor of rector (1651) in 't St. Elisabethsgasthuis te Antwerpen was, werd in Februari 1653 pastoor van Norderwijck. Hij bestuurde de parochie tot zijnen sterfdag, 30 November 1656. Hij is in de kerk begraven.

Nikolaas Martinus Flamen, geboren te Antwerpen den 25ⁿ October 1634, werd uit kracht van de voorrechten der Leuvensche hoogeschool in 1656 tot pastoor benoemd. Daar hij den ouderdom niet bereikt had die door de regels der Kerk was bepaald, bestuurde een desservitor voor hem zijne parochie. In December 1658 kwam hij zelf zijn ambt waarnemen; den 8ⁿ Augustus 1670 werd hij tot aartspriester van het district Herenthals benoemd. Den 21ⁿ October 1672 werd hij pastoor van Gierle. In 1719 vierde hij zijn drievoudig jubilee als priester, pastoor en aartspriester. Hij stierf den 1ⁿ November 1732 op bijna honderdjarigen ouderdom en werd in de kerk van Gierle onder eenen zerk met grafschrift bijgezet.

Als pastoor van Norderwijck volgde hem den 5ⁿ November 1672 Cornelius van Roy op, die in 1683 overleed. Jacobus Loos, geboren te Park en bachelier in de godgeleerdheid, werd benoemd den 29ⁿ November 1677. In 1684 ging hij naar Antwerpen als pastoor van het gasthuis en overleed aldaar den 14ⁿ Januari 1694.

Egidius Pauwels, die drie jaar lang zijn onderpastoor geweest was, werd na hem pastoor van Norderwijck. Hij overleed in zijne parochie den 15ⁿ Augustus 1709 en werd in de kerk onder eene zerk met opschrift begraven.

(1) Zie over hem J.-TH. DE RAADT, *les Seigneuries du Pays de Malines. Berlaer et ses Seigneurs*, bl. 98.

Den 24[n] September van dat zelfde jaar, kreeg hij tot opvolger Hendrik Damiens, een Antwerpenaar en licenciaat in de godgeleerdheid. Damiens werd den 14[n] November 1718 tot president van 't bisschoppelijk seminarie zijner geboortestad benoemd. Hij deed zijne meubelen en huisraad, waarvan de inventaris zich in een der schepenregisters bevindt, te Norderwijck verkoopen. Wij teekenen aan :

18 *Spaensche leirestoelen ;*

de landcaertte ende 2 schilderyckens, voor 10 stuivers gekocht door de weduwe Oeyen ;

4 *schilderyckens*, gekocht voor 1 gl. 2 st., door den pastoor van Wiekevorst ;

1 *cooperen mortier*, gekocht voor 3 gl. 1 st., door Jozef van Balder (Ballaer).

1 *ysere croon*, voor 1 gl. 2 st., door den nieuwen pastoor, die insgelijks een aantal andere voorwerpen kocht, o. a. *de haeghscheer ende den grooten sabel*.

De nieuwe pastoor was Gaspard Boels, van Antwerpen. Hij schijnt president van het seminarie dier stad te zijn geweest en werd den 17[n] November 1718 tot pastoor van Norderwijck benoemd. Hij overleed reeds den 25[n] October van het volgend jaar.

De schepenakten leeren ons dat zijne erfgename, Theresia-Philippina Boels, echtgenoote van Johan-Francis de Baut, kapitein in 't regiment van Hertorp, aanstonds de meubelen van haren overleden bloedverwant deed verkoopen. Wij stippen aan :

2 schilderijen, verkocht voor 4 gl. 13 st. ;
1 idem » » 1 » 2 »
1 idem » » 3 » } kooper de heer dispensier
1 idem » » 5 » } van Tongerloo ;
1 idem » » 3 » 3 st., kooper de heer pastoor van Wiekevorst.

De inventaris der boekerij verdient, dunkt ons, de aandacht, vooral om de prijzen die de boeken bereikten. Wij deelen hem *in extenso* mede (1).

(1) Wij kunnen de meeste titels, welke, zooals men ziet, in de schepenregisters zeer onbepaald worden opgegeven, volledig mededeelen, dank aan onzen uitstekenden collega, den heer Louis Paris, boekbewaarder van het *Oudheidkundig Genootschap van Brussel*, die met zijne gewone dienstvaardigheid de lastige taak op zich nam dienaangaande opzoekingen te doen. Hij ontvange daarvoor onzen besten dank.

Biblia sacra flandrice,	2	gl.	4	st.;
Augustini opera, 4 tom.	non venditus (!);			
Estius in Epistolas (1)	10	gl.;		
Silvius, 4 vol. (2)	20	»	10	st.;
Aurifodina, 3 tom. (3)	16	»		
Menochius in Script. (4)	8	»		
Grootius, 3 tom. (5)	11	»	10	»
Divi Cypriani opera (6)	1	»	11	»
Concordia bibliorum (7)	6	»		
Catechismus,	1	»	13	»
Theologia capucinorum,	3	»	15	»
Theologia,	6	»		
Historia Richeri (8)	3	»	15	»
Concilium juridicum, per Vergae (Vergas ?) (9)	1	»	10	»
Causa Kenneliana (10)	1	»		

(1) ESTIUS (GUILLAUME HESSELS VAN EST) *Commentarius in omnes B. Pauli Epistolas*; Keulen, 1631, 2 dln. in f°.

(2) *Historien onses tyds, behelsende saken van staat en oorlogh, voorgevallen in en omtrent de vereenigde Nederlanden,* enz. *L. van Aitzema's gevolg door* L. SYLVIUS; Amsterdam 1685-99: 4 dln. in f°.

(3) *Aurifodina artium et scientiarum omnium excependi Solertia, etc., auctore* HIEREMIA DREXELIO; *Antverpiæ*, 1638, *in-12°*.

(4) De commentaren van den jezuiet Menochius over de H. Schrift hebben in 1718 verscheidene uitgaven onder verschillende titels gehad : *Brevis explicatio sensus litteralis totius sacræ sciptura; Coloniæ-Agrippinæ*, 1630, 2 dln. in-f°.

(5) Zijn 't de volledige werken van Grotius *Opera omnia theologica,* te Amsterdam in 1679 verschenen, of is 't eene of andere bijzondere verhandeling van dien schrijver over godgeleerde punten, als bij voorbeeld : *Defensio fidei catholicæ de satisfactione Christi adversus Faustum Socinum. Lugdini-Batavorum*, 1617, ofwel *De veritate religionis*, waarvan de Elzevier's na 1640 verschillende uitgaven bezorgden (1662, 1675, 1680)?

(6) Er bestonden verscheidene uitgaven der werken van St-Cyprien vóór 1718. Men kent er van Bazel, Weenen, Venetië, Rome, Genua, Parijs, enz.

(7) *Concordantiæ bibliorum sacrorum morales et historicæ concionatoribus in primis, atque universis* S. *Scripturæ studiosis utilissimæ a* PETRO EULARD, *Ariensis Sos. Jesu Sacerdote conscriptæ*; *cum appendice ex silva allegoriarum. F. Hieronymi Laureti, Benedictini, et ex Georgii Bulloci Œconomia concordantiarum per eundem Bulard selecta. Antverpiæ ex officina Plantiniana, apud Balthasarum Moretum et viduam Joannis Moreti et Jo. Meursium*; 1625; in-4°.

(8) *Historia conciliorum generalium, auctore* EDMUNDO RICHERIO, *Coloniæ*, 1683 (in-4°, 2 dln., of in 8° 3 dln.)

(9) Waarschijnlijk *Vargas*. Wij kennen van dien schrijver : *Responsum Francisci Vargas de episcoporum jurisdictione et pontificis auctoritate; Romæ, 1563.*

(10) *Causa Quesnelliana*; Brussel, 1704, in 4°.

Arnoldus (!)	geene opgaaf v. prijs.			
Leydecker, Historia Janseniana (1)	»		»	
Folvioni (*Folvioni-ani ?*) *Opera,*	1	gl.	8	st.;
Liberius grationum,			14	»
Bellarminus de Scrip. Ecclesie (2)	1	»	2	»
Concorde des Evangélistes (3)	geene opgaaf v. prijs.			
Schoonaerts examen confessor. (4)			16	st.
Opera Box,	12	gl.		
Maxime Desseynter (?),			8	»
Cathe. Rom.,			16	»
Exercice ad orationem,			7	»
Opera Geci,	1	»	4 1/2	»
Novum testamentum,	1	»	13	»
Biblia sacra, in 9 tom.,	8	»	5	»
Chrétien intérieur, in 2 tom. (5)			12	»
Novum testamentum gallice,	1	»	1	»
Prones de Joli, 4 tom. (6)	3	»		
Oeuvres spirituelles de Berni,			18	»
Concordia Evang. (7)			11	»
Catechismus ad ordinandos (8)			15	»
Nederlants negotiant,			14	»
Cyferconst,			13	»
Theologia â Belli,			1	»

(1) MELCH. LEYDECKERI, *de historia Jansenismi libri VI, quibus de Corn. Jansenii vita et morte. Traj. ad Rh.*, *1695, in-8° ; cum icone.*

(2) *Roberti Bellarmini. de scriptoribus ecclesiasticis liber unus ; editio nova ab auctore aucta. Lutetiæ-Paris. Seb. Cramoisy, 1617, in-8°.*

(3) *Concordance des quatre Evangélistes, avec tables et cartes de la Terre-Sainte, par* LE ROUX ; *Paris, Anisson, 1699, in-8°* (er bestaat eene andere uitgaaf, ibidem 1712, in-8°)

(4) F. GREGORII SCHOONAERTS, *examen confessariorum per univ. theol. moralem. Edit. IVa, auct. et corr. Trajectum ad Mosam, 1743, in 8°.*

(5) *Le Chrestien intérieur par un solitaire* (JEAN DE BERNIÈRE DE LOUVIGNY), had ten minste 9 uitgaven gehad in 1718.

(6) *Prones et sermons pour tous les dimanches de l'année, par Claude Joly, avec la suite et les œuvres mêlées (le tout rédigé par J. Richard, avocat) ; Paris, 1691-96 : 4 vol. in 8°.*

(7) SEBASTIEN LE ROUX, *Concordia quatuor Evangelistarum. Parisiis, 1712, in-8°.*

(8) *Catechismus ad ordinandos, juxta doctrinam catecheseos concilii Tridentini. Auctore P. Sulpitio a Sancta Pelagia. augustiniano discalceato. Parisiis, J. B. Coignard, 1695, in-12°* (werd later meermaals opnieuw gedrukt ; de 2ᵉ uitgaaf is van 1717, ibidem).

Obligations des Ecclésiastiques (1)	10	st.;
Chamar (2)	6	»
Bona via compendii (3)	6	»
Peresius (4)	4	»
Buckentop (5)	4	»
Cretick	3	»
Concilium juridicum	6	»
Salis, de amore divino (6)	4	»
Tractatus de lectione scrip.	6	»
Theologia anonyma	2	»
Vita Christi ·	16	»
Schola Salernitana (7)	15	»
Combat spirituel (8)	7	»
Thomas â Kempis, in frans (9)	7 1/2	»
2 *libelli*	4	»

(1) *Des obligations des ecclésiastiques, tirées de l'Ecriture Sainte, des Conciles, des décrets des Papes et des Saints Pères, etc. : Paris, 1680, 1699, in-12°. Des Obligations des ecclésiastiques selon l'Ecriture Sainte, les conciles, les sentiments des Pères de l'Eglise et les décrets des Papes ; Paris, 1676, in 12°.*

(2) Chamart (Natalis), *Institutiones juris civilis, Lovanii, 1684, in-8°.* (Eene andere uitgaaf, van Brussel en Leuven, is zonder datum.)

(3) Er bestaan twee verhandelingen onder den titel : *Via compendii ad Perfectionem,* doch beide zijn na 1718 verschenen : de eerste : *Augustæ Monachii et Ingolstadii, sumptibus Franc. Xav. Cratz et Thomæ Summer,* 1757, en de andere *Augustæ Vindelicorum,* 1759 en 1769.

(4) Een der talrijke werken, verschuldigd aan schrijvers die *Perez* (in 't latijn *Peresius* heetten.

(5) *Dictionarium, in quo voces omnes difficilioris significationis, quæ in vulgata nostra sacræ Scripturæ latina translatione occurrunt, dilucide explicantur. Auctore* Henrico de Bukentop ; *Lovanii, Henrico Van Overbeke, 1696 ; in-12°.*

(6) *Tractatus amoris divini, constans libris XII, a Reverendo et Illust. D.* Francisco de Salis, *Episcopo et Principe Genevensi, idiomate gallico conscriptus, deinde per* R. P. Henricum Lamormaini... *in latinum traductus. Viennæ, Mathias Cosmeronius, 1643, in-4°.* Er is nog eene andere uitgave : *Editio altera auctior, cui accedit vita eiusdem auctoris : Coloniæ-Agrippinæ, Joan. Busæus,* 1657, *in-8°.*

(7) Joannis de Mediolano, *Schola Salernitana, sive de conservanda valetudine præcepta metrica : ex recensione Zach. Sylvii. Roterod.,* 1649 ; klein 12°.

(8) *Le combat spirituel du......* Lorenzo Scupoli had, toen pastoor Boels overleed, reeds verscheidene uitgaven gehad.

(9) 't Zelfde kan men zeggen van de fransche vertalingen der *Navolging Christi,* die aangeduid wordt door *Thomas â Kempis in fransch.*

Compendium divi Thomae etc. (1)		14	st.;
Colloquia Erasmi (2)		19	»
Geestelijk leven		6	»
Avedekin Theolo.	1 gl.	8	»

Er waren vele liefhebbers opgekomen om de boeken te koopen, onder anderen verschillende priesters uit de omliggende plaatsen Kastel, Hulshout, Grobbendonck, Bouwel, Bel, Morckhoven, Itegem, enz.

Na den dood van pastoor Boels werd de parochie tot 1728 bediend door den onderpastoor Laurentius Janssens († 23 Juni 1730).

In 1728 werd tot pastoor benoemd Arnoldus Briers, van Hasselt, licenciaat in de godgeleerdheid en in het kerkelijk recht. Hij was leeraar aan het seminarie van Antwerpen geweest. In 1732 werd hij tot deken van het district bevorderd. Na ongeveer 4 1/2 jaar pastoor te zijn geweest, werd hij kanunnik der kathedraal van Antwerpen en vervolgens penitentiarius, aartspriester, boekenkeurder, examinator en synodale rechter. Driemaal werd hij naar aanleiding van drie achtereenvolgende vacaturen van den bisschoppelijken zetel, tot vicaris-generaal door 't kapittel benoemd. Hij overleed den 4n November 1751 en werd in het choor van O.-L.-V.-Kerk onder eene zerk met opschrift begraven.

Jacobus Raedts, geboortig van Antwerpen, pastoor van Viersel en Massenhoven, omtrent het jaar 1726, aartspriester van 't district Lier, werd in 1732 pastoor van Norderwijck en aartspriester van 't district. Hij stierf den 24n April 1741. Zijn stoffelijk overblijfsel rust in de kerk onder eene grafzerk.

Zijn opvolger was Jacobus van Royen, geboren te Waasmunster, bachelier in de godgeleerdheid, en sinds 1740 onderpastoor van 't begijnhof te Leuven. Tot pastoor van Norderwijck benoemd, in Mei 1741, verscheidde hij er den 29n Mei 1783 in den ouderdom van 73 jaar. Hij werd in de kerk begraven.

Pieter van Leeuw, van Corbeek-Loo, bachelier in de godgeleerdheid, volgde hem den 21n Juni 1783, als pastoor op.

(1) *Compendium theologiæ divi Thomæ Aquinatis, editio prima : auctore Pio Bentivoli, congregationis Sancti Salvatoris : additur divi Thomæ vita, studio ejusdem Pii Bentivoli in epitomen redacta ; Venetiis, 1585 ; in 8°.*

(2) Meermaals herdrukt vóór 1718.

Uit de aangift door hem in 1787 aan de Oostenrijksche regeering gedaan van de goederen aan de pastorij en de parochie toebehoorende, blijkt dat de pastorij in dien tijd genoot :

een derde van de groote tiende, w. z. op alle bouwlanden die de volle tiende betaalden ;

de 33e schoof op de bouwlanden die enkel dien cijns betaalden, d. i. op de leengoederen ;

een gedeelte der novaaltienden.

De geheele opbrengst was 175 veertel koren, 76 v. boekweit, 15 1/2 v. gerst, 32 1/2 v. tarwe en 157 v. haver, waard zijnde, na aftrek der vervoer- en andere kosten, gl. 1404-17-0.

Bovendien genoot de pastoor een gedeelte der kleine tiende van Oosterwijck, die verpacht was voor 8 veertel koren, jaarlijks beloopende gl. 26-5-0 ;

een gedeelte van *'t S. Mertens tiendeke*, te Oolen, opbrengende gl. 5-0-0;

andere inkomsten, gl. 181-1-2.

Te zamen dus gl. 1617-3-2.

De lasten beliepen gl. 183-9-0 ; zoodat de pastorij jaarlijks gl. 1433-14-2 waard was.

De kerk had een inkomen van gl. 359-12-1.

Hare lasten beliepen » 356- 0-3.

Overschot gl. 3-11-2.

De vruchten van twee kapelrijen, toekomende aan de onderpastorij waren volgens de opgave door den onderpastoor Jan van den Brande gedaan :

Kapel van den H. Bavo : gl. 66-5-0.

Lasten, » 26-0-0. Blijft gl. 40-5-0.

Kapel van O.-L.-V. gl. 68-10 1/4.

Lasten, » 46-16. Bl. gl. 21-14 1/4.

De H. Geesttafel had een inkomen van gl. 413-7-0.

De uitgaven beliepen » 407-0-1. Overschot, gl. 6-6-3 (1).

Pieter van Leeuw overleed den 11n Juni 1808 in den ouderdom van 72 jaar ; hij ligt op 't kerkhof achter het hoogaltaar begraven.

Toen werd tot pastoor benoemd Pieter-Jozef Willems, die den

(1) *Etat des biens du clergé ; Chambre des comptes*, reg. no 46564.

17^n Mei 1767 te Norderwijck het daglicht had aanschouwd en reeds eenigen tijd in zijne geboorteplaats onderpastoor was. Hij verscheidde op 24 Januari 1836.

Jan Baptist Verlinden, den 27^n November 1795 te Gheel geboren, was zijn opvolger. Hij werd den 30^n Juni 1843 pastoor te Lichtaert, waar hij in Maart 1856 is overleden.

Pieter-Servaas Peeters, geboren te Hersselt den 1^r Februari 1801, werd den 30^n September 1843 tot pastoor van Norderwijck benoemd. Hij stierf den 12^n September 1860.

Den 19^n December van hetzelfde jaar, werd Pieter van Bael, geb. te Veerle den 6^n October 1814 en sedert den 14^n Augustus 1839 onderpastoor van Dworp, aan 't hoofd der parochie geplaatst. In 1880 nam hij zijn ontslag en vestigde zich te Herenthout.

Gummarus-Adolf Schuerwegen, den 14^n Augustus 1823 te Halle, bij Santhoven, geboren en sinds den 21^n Juli 1855 onderpastoor te S.-Leenaarts, werd den 21^n Mei 1880 tot pastoor benoemd. Hij is den 12^n Juli 1888 overleden.

Twee maanden later werd Jan Jespers, geboren te Vosselaar den 18^n Februari 1829, met het bestuur der parochie van Norderwijck gelast.

***

Onder Norderwijck bestaat eene kapel van O.-L.-V. op het Zand, die doorgaans de *Zandkapel* wordt geheeten.

Een inboorling onzer gemeente, de eerw. heer Fr. S. Daems, kanunnik van Tongerloo en de gekende schrijver van geschied- en letterkundige werken die hem de eer verwierven tot lid der koninklijke Vlaamsche Academie te worden benoemd, heeft eene korte verhandeling over deze kapel in 't licht gegeven.

De beschrijving van 't gebouw laten wij onverlet ; maar wij gaan ons het boekje (1) ten nutte maken om de geschiedenis van het heiligdom in breede trekken te verhalen. Door de vriendelijke bemoeiingen van den eerw. heer Daems, werden wij in de gelegenheid gesteld om een handschrift te doorbladeren van den pastoor Felix Heylen, hetwelk oorkonden betrekkelijk de Zandkapel bevat. Eenige dier stukken verdienen, dunkt ons, eene melding.

(1) Lier, drukkerij van L. Taymans-Nezy, 1883.

De groote faam der Zandkapel is te danken aan een O.-L.-V.-beeldje dat sinds ruim twee eeuwen door de geloovigen der streek wordt geëerd en waaraan, volgens authentieke stukken, « menige wonderdadige gunst wordt toegeschreven (1). »

Eene verklaring door den meier en de schepenen van Norderwijck onderteekend, leert ons dat het beeldje in April 1652 gevonden werd door jongens die in een eikenboom waren geklommen om eene ekster te rooven, *welcken exteren nest is ghemaeckt van sulcke stoffe dat alle ouderlinghen daer van waren verwondert.* Het gehucht Hoogten, waar men het beeld ontdekte, werd aanstonds een druk bezocht bedevaartsoord.

Den 6n Augustus 1652 gaven de vicarissen-generaal van Antwerpen oorlof om aldaar eene kapel te bouwen. De oorkonde luidt :

Vicarii generales sedis episcopalis antverpiensis vacantis omnibus has visuris salutem in Domino. Considerantes quod honor Dei, regis regum, ejusque reginæ matris judicium diligat, non ita pridem expresse inhibuimus ne occasione imaginis Deiparae recenter repertæ sub parochia de Norderwyck sacra ædicula aut quodvis divino cultui applicandum ædificium de novo extruentur, sine ulteriori nostro vel ordinarii, pro tempore existentis, prævio consensu, ne quorumdam zelus inordinatus, aut devotio sine discretione præcox, magisque novitatis pruriens citra legitimam auctoritatem quidquam attentari præsumeret, nunc autem certiores redditi populi devotionem ac confluxum deinceps auctum esse indiesque crescere dictam imaginem in fiducia et fervore spiritus visitantium numerum tum quod ad viam publicam per quam undequaque frequentissimus transitus, tum quia in loco inhabitato quidem sed longe a parochiali ecclesia dissito, hæcce imago reperta et collocata existat. Atque eatenus plene informati per dominum pastorem et secretarium de Norderwyck, tamquam specialiter commissos, ut communitatis suæ nobis consensum nostrum expostularent ad ibidem loci sacellum aliquod erigendum in quo ipsa imago veneranter asservari necnon sacrosanctum missæ sacrificium quandoque celebrari possit tam adhabitantium, quam itinerantium et advenientium commodo pietatisque incremento.

Exhibitio quoque legali instrumento quo magistratus et communitas in casum hujusmodi erectionis spondent, de reditu quadraginta florenorum annue constituendo pro duabu missis hebdomadatim. Hinc nos quæ Deiparæ cultui amplificando conducunt cupientes, quantum in Domino possumus, promoveri, harum serie auctoritatis qua in hac parte utimur ordinaria, indulgemus ac potestatem facimus ejusmodi sacellum erigendi atque in eo celebrandi canonice ad id præparato, dummodo absque ullo ecclesiæ parochiali præjundicio illud fiat, ac præfatus locus per reverendos admodum dominos decanum cathedralis ecclesiæ, vicarium generalem et dominum pœnitentiarium, quibus hoc specialiter commissum, fuerit visitatus idoneusque repertus atque structuræ forma eorumdem judicio approbata. In quorum fidem etc. Actum Antverpiæ in vicariatu, die VI. augusti MDC. LII, sub sigillo vicarii et secretarii signatura.

F. DINGHENS, Vicarius.
FRANC. HILLEWERVEN, Secretarius.

(1) Het boekje, behalve het historisch gedeelte, bevat gebeden ter eere van O.-L.-Vrouw-op-het-Zand en een fraai gedicht, hetwelk ons den eerw. kanunnik Daems als een talentvollen dichter doet kennen. Dit gedicht heeft de schrijver zelf op muziek gebracht.

Ongeveer twee maanden daarna was de kapel reeds gebouwd. Later werd ze vervangen door eene grootere, die heden nog bestaat.

In 1656 gaf de bisschop van Antwerpen oorlof om in de kapel-op-het-Zand mis te lezen en de communie uit te reiken.

Twee-en-dertig jaar later liet Jan-Frans baron van T'Serclaes er een altaar plaatsen, dat vroeger in de kerk van Ninove had gestaan, en dat hij voor 190 gulden had gekocht.

Den 1n Augustus 1650 had Jr Jan de Tiras, heer van Norderwijck, aan de Minderbroeders te Herenthals onder andere relikwieën geschonken den schedel van den heiligen Adrianus en het hoofd der heilige Albina, onder beding dat hij en zijne opvolgers het recht behielden om uit *zuivere devotie* een gedeelte dier relikwieën terug te vorderen. Hij eischte inderdaad weldra stukjes van den schedel van den H. Adrianus en van het achterhoofd der H. Albina terug.

Op verzoek van baron Jan-Frans van T'Serclaes, deed Jan-Ferdinand van Beughem, bisschop van Antwerpen, den 1n September 1689, deze relikwieën verdeelen. Gedeelten van den schedel van den H. Adrianus werden in twee zilveren bussen geplaatst, terwijl twee andere bussen van hetzelfde metaal relikwieën der H. Albina ontvingen. Het overige werd gesloten in een zilveren relikwiekastje dat zich nog heden in de Zandkapel bevindt.

Den 8n der zelfde maand, ten half negen 's morgens, werden de heilige overblijfselen plechtig van 't kasteel naar de kapel overgebracht.

Ziehier de bisschoppelijke akte waarbij de verdeeling der relikwieën wordt bewezen :

Joannes Ferdinandus, Dei et apostolicæ gratia episcopus antverpiensis, omnibus has visuris salutem in Domino. Notum facimus quod nos, kalendis septembris novissimi, ad requisitionem prænobilis domini baronis de T'Serclaes, toparchæ de Norderwyck, duas partes reliquiarum sancti Adriani, militis et martyris, a nobis juxta, formam sacrosancti concilii Tridentini præscriptam, recognitas et approbatas, inclusimus duabus thecis argenteis distinctis, alteri ante et retro vitro polito perlucido, alteri vellis rubre coloris in formam crucis coeuntibus circumligatæ et sigillo nostro munitæ, prout et alias duas partes reliquiarum sanctæ Albinæ, martyris, similiter a nobis recognitas et approbatas, inclusimus duabus distinctis thecis argenteis, similes ut supra figuræ, præterea duas alias partes reliquiarum respective ejusdem sancti Adriani et sanctæ Albinæ, modo quo supra recognitas, inclusimus majori thecæ argenteæ, figuræ ovalis, a fronte vitro polito perlucido, retro vero vellis rubris in formam crucis coeuntibus circumligatæ et ex triplici parte sigillo nostro munitæ, quas omnes et singulas partes reliquiarum supramemoratas per diœcesim nostram fidelium venerationi exponi permittimus. Datum Antverpiæ in palatio nostro episcopali, die vigesima prima septembris 1689. De mandato Ill. et Rev. domini episcopi

J. F. COSSIER, SECRETARIUS.

Zooals het boekje van den eerw. kanunnik Daems ons medegedeelt, werden er twee jaarmarkten te Norderwijck ingericht : de eene op O.-L.-V.-Hemelvaart, de andere op O.-L.-V.-Geboorte, twee feestdagen die het meeste volk naar de Zandkapel deden toestroomen. Maar er hadden ergerlijke tooneelen plaats, welke den bisschop, Karel d'Espinosa bewogen om die jaarmarkten op zon- en feestdagen te verbieden, onder bedreiging dat anders de kapel die dagen zou gesloten worden.

Volgens de hooger gemelde opgave van den pastoor van Leeuw beliep het jaarlijksch inkomen der kapel gl. 133-15-1

De lasten,	»	127- 5-2
Overschot,	gl.	6- 9-3

De onderpastoor genoot toen voor den goddelijken dienst in de Zandkapel de som van gl. 201-10.

De eerw. heer Daems zegt dat de Fransche Omwenteling den toeloop tot de relikwieën der Zandkapel deed verminderen, doch nooit heelemaal ophouden. Met voldoening stelt hij vast in zijn boekje (1883), dat de devotie tot O.-L.-V.-op-het-Zand sinds eenige jaren weer merkelijk is toegenomen. Dat zelfde jaar deed de heer baron van T'Serclaes de relikwieënkast der HH. Adrianus en Albina op zijne kosten herstellen en werden de heilige overblijfselen door den aartsbisschop van Mechelen erkend.

Het altaar, in renaissancetrant, is versierd met eene *Heilige Familie*, geschilderd door graaf Amaury de Ghellinck van Elseghem, ons vriendelijk medelid in het Oudheidkundig Genootschap te Brussel, en die met eene dienstvaardigheid waarvoor wij hem niet genoeg kunnen bedanken, een aantal oorkonden uit het archief van den heer baron van T'Serclaes, zijnen schoonvader, voor ons onderzocht, afgeschreven of ontleed heeft (1). Het schilderstuk is onderteekend *A. de Gh. d'Els. 1880.*

(1) Wij zijn hier insgelijks dank verschuldigd aan den heer baron van T'Serclaes, voor de bereidwilligheid waarmee hij ons de dorpsarchieven liet onderzoeken.

Met eene dienstvaardigheid die ons sedert lang bekend is, heeft de eerw. kanunnik Bogaerts, te Mechelen, ons uit de oorkonden van het aartsbisdom aanteekeningen aangaande de pastoors der parochie medegedeeld. Hij aanvaarde daarvoor onzen hartelijken dank.

Wij betuigen verder onze erkentelijkheid aan den heer A. Verachtert, gemeentesecretaris te Norderwijk, die ons statistische en andere bijzonderheden deed geworden.

Wij beschouwen het eindelijk als onzen plicht te zeggen dat zekere aanteekeningen ons zijn medegedeeld door eenen Kempenaar, die liefst onbekend blijft.

*
* * *

Wij deelen hier, met oorlof van den schrijver, het gedicht mede dat de eerw. kanunnik Daems in zijn meergemeld boekje over *O.-L.-V.-op-het-Zand* heeft uitgegeven.

LOFZANG.

Woorden en muziek van S. Daems.

Wij groeten U, o Koninginne,
Voor uw bevoorrecht beeld geknield,
Het hart met trouwe kinderminne
En warme erkentenis bezield.
O lieve Moeder, wij bedanken
U voor de weldaan uwer hand,
O Troost der droeven, Heil der kranken,
O lieve, lieve Vrouw op 't Zand !

Wij bidden, Moeder der genaden :
Verhoor wie U om bijstand smeekt ;
Uw Jesus kan geen ziel versmaden,
Voor wie uw mond ten beste spreekt ;
Betrouwvol storten we onze beden
Voor haard en dorp en kerk en land.
Bewaar ons rein de oudvlaamsche zeden,
O lieve, lieve Vrouw op 't Zand !

Uw beeld, nu ruim twee honderd jaren,
Rust in ons midden, lieve Vrouw ;
Wat vroeger onze vaadren waren,
Dat zijn wij nog : U steeds getrouw.
Gij ook, o ! blijf uw volk beminnen,
Ons zeegnen met uw milde hand ;
Waak over onze huisgezinnen,
O lieve, lieve Vrouw op 't Zand !

Wij groeten U, vóór dat wij scheiden,
O lieve Vrouw van Noorderwijk !
Blijf als een lichtbaak ons geleiden
Op onze baan naar 't hemelrijk !
Maar zoo wij heengaan, onze harten
Toch blijven hier, U steeds verpand.
Neen, niets ontneemt ze U, vreugd noch smarten,
O lieve, lieve Vrouw op 't Zand.

Familienamen in dit werkje aangehaald.

Kleef (v.)
Leenijs
Leeuw (v.)
Lier (v.)
Limpens (de)
Loos
Luyten
Lyra (v.)
Maelstede (v.)
Maes
Malder (v.)
Marselaer (v.)
Mast
Mechelen (v.)
Meeren (v. der)
Meeus
Meren (v.)
Merode (v.)
Mertens
Merweyde (v. der)
Mesemacre (de)
Mire (de)
Mol (de)
Molle (v.)
Montmorency (v.)
Musset
Musset, gez^d de Marville
Musch
Nachtegael (de)
Nath (v. der)
Naven (von)
Nieuwlant (v.)
Noot (v. der)
Nothem (von)
Nottes
Noydens
Oerins (?)
Oerle (v.)
Oestenrijck (v.)
Oignies (d')
Oostende (v.)
Ophem (v.)
Orims (?)
Os (v.)
Ovele (v.)
Overhoff (v.)
Oyenbrugghe (v.)
Paeps
Pape (de)
Pede (v.)
Peeters
Perre (v. den)
Plaines (de)
Plassendonc (v.)
Putmans
Putte (v. den)
Quarré (de)
Quesnoy (du)
Raedts
Ranssem (v.)
Ranst (v.)
Renesse (v.)
Renty (v.)
Rethie (v.)
Reyers
Reynders
Reyners
Rhode (v.)
Rine (v. den)
Rivieren (v. der)
Rotselaer (v.)
Roy (v.)
Royen (v.)
Rijswijck (v.)
Rijt (v. der)
San-Estevan (de)
Sart de Bouland (du)
Schellincx
Schiffeldüngen (von)
Schoore (v.)
Schueren (v. der)
Scotelmans
Sme(e)ts
Somers
Sompeke (v.)
Sporckmans
Spout (v. der)
Stakenbroeck (v.)
Steenhault (v.)
Steenweghe (v.)
Steenwijck (v.)
Stegen (v. der)
Steynen
Stru(y)cke (v. der)
Struyfs
T(h)ibanti (de)
Tiras (de)
Tommen (v. der)
Trutius
Truyts
T'Seraerts
T'Serclaes (v.)
Tsmets
Tsongen
Tymmermans
Udekem (v.)
Uytterwijck (v.)
Velasco
Velde (v. den)
Verbiest
Verdult
Verlinden
Verstappen
Veulen (v.)
Vial (de)
Villegas (de)
Vlemincx
Voudervenne (v.)
Vriese, gez^d v. Oostende (de)
Vucht (v. der)
Walschgen
Watermale (v.)
Watripont (de)
Weert (de)
Werve (v. de)
Wesemael (v.)
Willems
Wils
Wilz (von)
Winants
Witte (de)
Witthem (v.)
Woudenvenne (v. der)
Wouters
Wyck (v.)
Wynboek
Wyneghem
Wynghe (v.)
Yve (d')
Ymmerseele (v.)
Zanthoven (v.)
Zeghers
Zelle (v.)
Zinck

Namen van plaatseu in dit werkje vermeld.

4de bladzijde uit de geschiedenis der voogdij van Moll, Baelen en Dessche l.

V. H. Dillen.

illen, Vincent-Hendrik, werd te Moll, den 11n December 1758, in het huis *den Kleinen Sleutel*, nu wijk A, nr 135, geboren.

Tot zijne familie, van 't geslacht Colibrant afkomend, dat sedert 1435 bekend is, behooren Jan van Wachtendonck, aartsbisschop van Mechelen en Rombaut Colibrant, 1ste prelaat van Postel.

Na de Latijnsche klassen in het college zijner geboorteplaats gedaan te hebben, vervolgde hij zijne studiën te Leuven, bekwam er de zesde plaats der tweede linie in de wijsbegeerte, werd lector in het college Viglius in 1778 en priester gewijd te Antwerpen den 21n December 1782.

Het was in dien tijd dat keizer Jozef II zijne hervormingen in 's lands wetten en instellingen begonnen had. De oude Universiteit, in 1425 door paus Marten V en Jan IV hertog van Brabant gesticht, moest op eenen nieuwen voet ingericht worden.

Dillen deelde in de politiek des keizers en werd in de maand Februari 1788 gelast met het onderwijs der Grieksche taal, in het Seminarie Generaal, hetwelk Jozef bij de Hoogeschool had ingericht, en den 30n Juni den graad van doctor in dē godgeleerdheid bekomen hebbende, werd hij met dezen leergang belast en tot regent van het college der H. Drievuldigheid benoemd.

De oprichting van het Seminarie Generaal werd nog heviger dan de andere hervormingen des keizers bestreden ; de schimp- en vlugschriften waren toen bijna zoo talrijk als heden de dagbladen.

Om het verzet te doen ophouden besloot de keizer de leer van

het Seminarie door den aartsbisschop van Mechelen te doen onderzoeken.

Kardinaal van Franckenberg kwam te Leuven aan den 8n Maart 1789; hij was vergezeld van den kanunnik Van Rymenant; beiden stapten in de St-Gertrudis-abdij af.

Des anderendaags stelde de prelaat aan het leeraarskorps de volgende vragen :

1. « Hebben de bisschoppen krachtens goddelijke macht het recht « te onderwijzen door hen zelven of door anderen, niet alleen « door te catechiseeren en prediken, maar door de godgeleerdheid « te onderwijzen aan hen die zich tot den geestelijken staat voor- « bereiden ? »

2. « Kan dat recht door de wereldlijke macht verboden of beperkt « worden ? »

Hierop antwoordde de hoogleeraar Dillen :

« Het is waar dat de bisschoppen de macht hebben in de eerste « vraag uitgedrukt, maar het is ook waar dat de godgeleerde « faculteit van Leuven volkomen dezelfde macht bezit, uit kracht « eener delegatie haar gegeven door den H. Stoel.

« Wat de tweede vraag betreft, deze is te algemeen, vermits het « hedendaagsch stelsel deze macht niet wil verhinderen of beper- « ken, maar leerlingen van gelijke geleerdheid wil vormen voor « de pastorijen waar de bisschoppen de grootste macht hebben « behouden die de kardinaal-aartsbisschop vergen kan. Want « hij heeft die leer der hoogeschool te beoordeelen, om te cathe- « chiseren, te prediken, de theologie te verklaren enz. (1).

Dit onderzoek bracht zoomin als 's kardinaals verklaring van 16 Juni de gemoederen, die reeds in volle gisting waren, tot bedaring.

De Brabantsche omwenteling was intusschen uitgebroken, de slag van Turnhout gewonnen en gansch het land in opstand.

De Mollsche Patriotten hadden tot aanvoerders den advocaat Theeuws en den secretaris Van Praet; doch het waren vreemden die de pastorij en de woning des vaders van professor Dillen plunderden.

(1) Rapedius de Berg. — *Mémoires pour servir à l'histoire de la révolution brabançonne*, t. II, bl. 147-148.

Deze was naar Frankrijk geweken en, zijne ballingschap ten nutte makend, verkreeg hij er den graad van licentiaat in de rechten bij de Hoogeschool van Rheims (1). Jozef II stierf op 20 Februari 1790 en Leopold II, zijn broeder en opvolger, herstelde de Universiteit van Leuven en den regeeringsvorm op den ouden voet. De nieuwe keizer benoemde, den 25[n] Januari 1792, onzen inboorling tot gegradueerden kanunnik en deken van 't kapittel der kathedraal van St-Christoffel te Roermond, wat aldaar de voornaamste waardigheid na den bisschop was en recht gaf op het borstkruis met ketting en herderlijken ring (2).

Toen ons vaderland twee jaar later na den noodlottigen slag van Fleurus, onder den klauw der Franschen viel, vluchtte gansch de hooge geestelijkheid naar den vreemde om aan de Republikeinen te ontsnappen. Op de lijst der uitwijkelingen van 14 thermidor jaar IV (1 Augustus 1796) wordt de koordeken Dillen aangeduid als afwezig sedert de inkomst der Franschen « *absent depuis l'entrec des Français* » en de archieven van 't kapittel zeggen « *Decanus absens in Austria.* »

De prelaat, die de beste betrekkingen met het hof der Habsburgers behouden had, was naar Oostenrijk getogen, waar hij den 18[n] November 1796 door kardinaal Migazzi, aartsbisschop van Weenen, van wege Pius VI in het openbaar vereerd werd met het kruis van grootridder det Christusorde van Rome en Portugal. Keizer Frans II, de opvolger van Leopold, gelastte onzen medeburger met eene zending voor den H. Vader, welke hem te Rome tot apostolischen protonotarius benoemde, eene waardigheid die recht geeft op het purperkleed.

De tijdsomstandigheden deden Dillen in Oostenrijk verblijven. Hij vestigde zich te Weenen en vervolgens te Krems, eene kleine stad aan den Donau, op 15 mijlen van de hoofdstad.

Op zijne reizen naar Moll deed hij vele pogingen om er het Latijnsch college in stand te houden.

In de geschiedenis der stad Krems leest men : « De kerk van « Weinzierl' (voorstad van Krems) zeer vervallen zijnde, toen de « bisschop van St-Pölten er zijn herderlijk bezoek in 1838 bracht,

(1) *Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique*, deel 16, bl. 295.

(2) Habets, *Geschiedenis van 't Bisdom van Roermond* (nog niet in druk verschenen).

« drukte hij het verlangen uit dat de kerk zou hersteld worden. Die « wensch werd volbracht door eenen inwoner van Krems, den eerw. « *doctor utriusque juris*, deken van het kapittel van Roermond, apos- « tolischen protonotaris, ridder van de pontificale Christusorde, « Vincent-Hendrik Dillen. Deze herstichtte de prebende door eene « gift van 6500 guld., waarvan hij de eerste beneficiant was (1).

Hij deed ook verschillende giften aan het gasthuis en het armbestuur, vermaakte aan dezelfde kerk zijne prachtige misgewaden en herderlijke juweelen, alsook zijn groot portret, waarvan wij in onze *Geschiedenis der gemeente Moll* eene afteekening zullen mededeelen, en de portretten zijner ouders welke in 1892 door de familie werden teruggekocht.

De domdeken Dillen overleed te Krems, den 15n April 1845, bijna 88 jaren oud, en werd in de kerk van Weinzierl zonder grafschrift begraven. Zijne gedachtenis is nog levendig in die verwijderde plaatsen.

De marmeren godslamp, in 1808 door zijne ouders aan de kerk van Moll gegeven en op het koor gesteld, is sedert 1890 met een zilveren hoofdstuk versierd; hunne grafzerk is in den muur achter het hoogaltaar gemetseld.

Men leest in een werk over de hofbouwkunde, Geschiedenis der peer : *doyenné Dillen.*

« De moederplant, waaruit deze soort ontstaan is, werd door Van Mons in 1827 te Leuven gezaaid. De naam dien ze draagt is die van den deken Dillen, welken de zonen van Van Mons er aan gaven uit eerbied voor de gedachtenis van hunnen bloedverwant (2).

AD. REYDAMS.

(1) ANTON KERSCHBAUMER, *Geschichte der stadt Krems*, bl. 175, 176 en JOZEF KINZL, *Chronik von Krems*, bl. 412.

(2) ANDRÉ LEROY, *Dictionnaire de pomologie*, 2de deel, bl. 52.

XVe-EEUWSCH KRONIJKJE
van het Land van Turnhout.

(*Vervolg van bladz. 292*).

1476. — Baanstroopers onthoofd.

Merten de Becker of 's Beckers, van Wechelderzande, een baanstrooper en brandstichter, werd onthoofd door den « scherpen rechter » van 's Hertogenbosch. (*Rek. v. V. v. Halen, den jongeren.*)

Heynken van Hoeghstraten, een andere baanstrooper, werd door den « scherpen kock » van Mechelen onthoofd. De biechtvaders die hen in hunne laatste oogenblikken bijstonden, kregen ieder daarvoor 18 stuivers. De Rekenkamer weigerde echter die sommetjes in de rekening van den schout goed te keuren, « wantmen in voer*gaend*e reken*ingen* nyet en vynt tgelike geleden ten laste van mynen gened*igen* heer*e* noch oec dat het heeft geheyscht ».

(*Rek. van V. van Halen, den jongeren.*)

1477. — Nieuwe galg.

Op bevel der Rekenkamer deed de Schout een nieuw gericht of galg bouwen. (*Rek. v. V. v. Halen, den jongeren.*)

1478. — Misdadigers in genade ontvangen.

Gheenken Versandt had Jan Ghysel gedood. — N. Schuerken had te Merxplas Aerde Houtermans vermoord. Aan beiden schonk Maria van Bourgogne toen zij Karel-den-Stouten, haren vader, opvolgde, kwijtschelding van straf. (*Rek. v. V. v.Halen, den jongeren.*)

1479. — Burgers gecalengierd.

Theeuken Pertssen had « boven den pegel ende ordinan*tie* gemaict opt tappen vand*en* biere meer wtgetapt dan het behoorde ». Hij werd gecalengierd, maar compozeerde om 27 stuivers.

(*Reken. van V. van Halen, den jongeren.*)

Mathyse Daems had verwaarloosd zijne schouw te laten vegen; daardoor was brand ontstaan. Hij werd gecalengierd, maar omdat hij een arme man was, liet de schout hem compozeeren om 10 stuivers. (*Rek. van V. van Halen, den jongeren.*)

Halsrechting.

Pauwel, van Ghilse, werd « overmids synre excessen wille » te Turnhout onthoofd. (*Rek. van V. van Halen, den jongeren.*)

1480. — Manslag.

Op Sinxendag avond, rond 10 ure, deed Jan van Halen, Vorster of stadhouder van den Schout, zijne ronde in de Herenthalsche straat, toen hij iemand bemerkte die, met een lang mes gewapend, zich achter een bornput trachtte te verbergen. De vorster zei : « Goeden avont, goeden avont », maar kreeg geen wedergroet. Toen zegde hij : « Wye staet dair die nyet en sprect? » — De man met het mes, ziende dat men hem bemerkte, nam de vlucht; de vorster zette hem achterna en bracht hem aan het hoofd eene wonde toe. De gewonde heette Jan van der Linden en was een bastaard en een vreemdeling. Hij overleed den 23^n^ Juni. Volgens de getuigenis van den chirurgijn die hem gemeesterd had, stierf hij niet van zijne wonde, « welcke altijt wel consolideerde... mer die p*er*soen zee*r* bestooten was met eene siecten geheiten *febres pestilencialis*» en hij dronk niettegenstaande 't verbod van den heelmeester « vele cants botermelcs, die quedsuere nyet achtende ». Niettemin werd Jan van Halen, ondanks de diensten door hem als vorster en vroeger als soldaat onder Karel-den-Stouten bewezen, voor vander Linden's dood aansprakelijk gemaakt. De Rekenkamer liet hem compozeeren om 50 rinsgulden ten behoeve van den aartshertog Maximiliaan. Hij moest bovendien doen celebreeren « iii^c^ seelmessen en*de* vj dertichtste die hij ter salicheit vand*er* sielen vand*en* voirs*chreven* dooden heeft doen doen ». (*Rek. v. V. van Halen, den jongeren.*)

1481. — Onthoofding.

Jan de Poirtere had twee moorden gepleegd en « was befaemd van dieverijen ». Hij werd onthoofd. (*Rek. v. V. v. Halen, den j.*)

Een herbergier en bakker gecalengierd.

Peter Boechese, die zijn bier duurder verkocht dan 't « byden coermeest*ers* gestelt en*de* ghecoert was ende syn broot cleyne*r*

ghemaict en*de* v*er*cocht dan tghewichte », werd door den schout gecalengierd. Boechese was poorter van Antwerpen en eischte zijn recht om te verschijnen voor de vierschaar aldaar. Deze « condempneerde hem in vj ponden elc pondt te XIII stuv*ers* en*de* een gro*ten* brab*ants* ge*re*kent ».

(*Rek. van V. van Halen, den jongeren.*)

1482. — Een dief opgehangen.

Peeter Mertens, van Berghen, was een dief en werd door den beul van Antwerpen te Turnhout opgeknoopt.

(*Rek. van V. van Halen, den jongeren.*)

Dievegge.

Kathelyne Schoermans « van dat sy twee oft driewerf torven gehaelt hadde van ander luden goore », moest compozeeren om 6 rinsgulden. (*Rek. van V. van Halen, den jongeren.*)

Dief en wildstrooper.

Wouter Borchmans had gestolen uit de « thienschuere » 2 lopen koren, en ten nadeele van Lysbette Vander Hardt ook twee lopen, die hij haar echter teruggaf. Hij had verder in de warande konijnen geslagen en op de erve van andere lieden gritselstelen gekapt. Hij compozeerde om 18 rinsgulden.

(*Rek. van V. van Halen, den jongeren.*)

Paardedief.

Jan Walscart had een paard gestolen. Den 25n Juni 1482 compozeerde hij om 31 gulden van 40 blanken 't stuk.

(*Rek. van V. van Halen, den jongeren.*)

Peter Lyben was dronken, toen een vreemdeling hem een goudstuk te bezien gaf. Peter gaf van zijnen kant een ander goudstuk te bezien, aan den vreemdeling dat deze hem teruggaf. Toen beweerde Lyben het ander goudstuk niet te hebben. Doch 's anderendaags, toen hij zijnen roes had uitgeslapen, bracht hij den man zijn goudstuk weer. De schout vervolgde Lyben; maar door de voorspraak van heer Eemont van Dyntere en meer andere goede mannen, liet hij hem compozeeren om 4 peeters en 16 stuivers.

(*Rek. van V. van Halen, den jongeren.*)

1483. — Verzoening.

Coppen Cappens had, vier jaar geleden, Heyncken Beckers gedood en was naar het sticht van Utrecht gevlucht. Hij zoende de vrienden en magen van den doode en keerde naar Turnhout terug. (*Rek. van V. van Halen, den j.*)

Moordenaar onthoofd.

Willem Breem, een moordenaar en « transteneerder », werd door den beul van Antwerpen onthoofd. Hij had 105 dagen in de vroente gezeten waarvoor den vorster 1 stuiver per dag werd betaald. (*Rek. van V. van Halen, den jongeren.*)

Paardendief onthoofd.

Arnd van Bavel had paarden gestolen. Hij werd met het zwaard geexecuteerd door den beul van Antwerpen.

(*Rek. van V. van Halen, den jongeren.*)

1486. — Doodslag.

Aerde vanden Dale doodde Janne Walsschaerts, « welcke... Aerde bepist en*de* oic gequedst hadde aleer hem de voor*schreven* Aert ter weren stelde ». Walsschaerts was overigens een niet lofwaardig persoon, die eertijds paarden en koeien had gestolen. Om al die verzachtende omstandigheden mocht Aerde compozeeren voor 15 rinsgulden. (*Rek. van V. van Halen, den jongeren.*)

Manslag.

Casus Ghevaerts kwetste Goken Eckermans, die Casus grooten overlast gedaan had. Goken stierf van zijne wonde, waar het « coud vier » ingekomen was; maar volgens de geneesheeren was zijn dood vooral aan misbruik van drank en aan losbandigheid te wijten. Casus compozeerde om 15 ringulden.

(*Rek. van V. van Halen, den jongeren.*)

Een kerkdief gehangen. Conflict met de geestelijkheid.

Lenaerde van Rode had in de St.-Peterskerk gestolen, en was op het kerkhof gevlucht, waar de schout hem aanhield. De landdeken — waarom staat niet vermeld, maar waarschijnlijk omdat het kerkhof eene vrijplaats was — beval den schout, op eene boet van 100 mark zilvers, Lenaerde op 't kerkhof terug te brengen. De schout weigerde zulks te doen, maar ging naar Brussel aan den kanselier van Brabant de zaak vertellen. Deze verbood hem zijnen

gevangene te leveren, en verleende den schout een mandement voor den officiaal van Kamerijk, « bevelen*de* den selven (*officiaal*) dat hij cesseren soude ende justitie laten geschieden, dwelc hij alsdoen nyet doen en wilde. » De kanselier herhaalde zijn bevel aan den officiaal, die eindelijk toegaf. Intusschen had de dief 112 dagen in de vroente gezeten eer hij kon getortureerd en gevonnist worden. De vorster ontving van vroentkosten 4 stuivers per dag. Lenaerde werd door den beul van Antwerpen opgehangen. De biechtvader, die den dief in zijne laatste oogenblikken bijstond, ontving 15 stuivers voor zijn loon. De Rekenkamer keurde de uitgave dezen keer, voor de eerste maal, goed ; maar die som diende tevens om de koord, waarmede Leenaerde gerecht werd, te betalen. Althans er staat : « Item den biedhtvad*er* (*sic*) gegeven vanden voirs*chreven* leenaerde te bewegen ende te stellen in goeden staat in behouwingen van zynder ziele, ende voerden bast d*air*mede de selve Lenaert gericht werdt, xv s. gro ».

(*Rek. van V. van Halen, den jongeren.*)

1487. — Baldadigheden te Postel gepleegd. De daders te Turnhout aangehouden.

Vier ruiters te Turnhout aankomende, werden door den schout aangehouden. Zij hadden het in 't klooster van Postel zeer bont gemaakt en zich daar in gezelschap van ander slecht volk en lichte vrouwen, die met hen waren, door de kloosterlingen doen tracteeren. De schout ontbood den scherprechter om hen te folteren ; maar, omdat zij poorters van Brussel waren, stelde hij hen, op advies van den rentmeester, in vrijheid, mits hem te betalen 25 rinsgulden. (*Rek. van V. van Halen, den jongeren.*)

1488. — Verzoening.

In Maart 1484 had Aerde Meels een steek toegebracht aan Claes Stuyes, die aan de wonde overleed. Aerde was gevlucht. Hij zoende de vrienden en magen van den doode en compozeerde met den schout om 16 gulden. (*R. van V. van Halen, den jongeren.*)

Manslag.

Henrick Coec kreeg twist met Jan Reyns en wondde hem doodelijk. Henrick zoende de partijen en compozeerde met den schout om 10 gulden. (*Rek. v. V. van Halen den jongeren.*)

Manslag.

Wouter Peeters en Zeger van Ghestel zaten in *den Spiegel* te drinken, toen er twist tusschen hen oprees. Zeger stak met een dagge door Wouters hoed, die op de tafel lag. Wouter, in woede ontvlamd, bracht zijn tegenstrever daarop een zoo vervaarlijken steek in den buik toe, dat Van Ghestel weldra overleed. De dader zoende de partijen en compozeerde met den schout om 51 rinsgulden. *(Rek. van V. van Halen, den jongeren.)*

Scheidsgerecht.

Peter van den Gouwenberge zat met andere lieden in den *Roden Scilt*. Zij waren zeer dronken en « hebben hen fassen gemaict. » De herbergierster liep den vorster halen, die een der woestaards naar de vroente leidde. De anderen achtervolgden den vorster en zijnen gevangene, en Van den Gouwenberge schoot met een pijl op de deur van het vorstershuis. Hij spande een tweede maal zijnen boog, toen hij werd aangehouden. Vanden Gouwenberge was St.-Pietersman en wilde te Leuven gevonnist worden. Doch na veel geharrewar kwam hij met den schout overeen, de zaak te onderwerpen aan een scheidsgerecht, bestaande uit zeven of acht goede mannen, de helft door den schout, de andere helft door den betichte te benoemen. Vanden Gouwenberge werd veroordeeld tot eene boete van 15 rinsgulden, « die welcke die scouth aengenomen heeft om alle delayen, oncosten ende processen te scouwen ».

Een medeplichtige van Vanden Gouwenberge, Hanneken Leyten, die ook een pijl in de deur des vorstershuis had geschoten, mocht, na eene maand in de gevangenis te hebben gezeten, « aengesien syne aermoede » om 4 gulden pointen; maar hij moest bovendien een beêweg doen naar Keulen.

(*Rek. v. V. van Halen, den jongeren.*)

1488. Manslag.

Jan Moenyen bracht, in een gevecht met Johannes Moessaert, dezen eene doodelijke wonde toe. Moenijen vluchtte, en de schout legde beslag op zijne goederen. Door voorspraak van zijne vrienden, mocht hij, « navolgende den p*ri*vilegie vander incompste », om 31 rinsgulden compozeeren. (*Rek. van V. van Halen.*)

(Wordt voortgezet.)

Letternieuws.

Jacques le Roy, baron de Broechem et du Saint-Empire, historien brabançon, et sa famille; par Jean-Théodore de Raadt, secrétaire de la Société d'Archéologie de Bruxelles; in-8°, 111 blz., Nimègue, 1891; — te koop bij Ch.-H. Cordemans, te Mechelen.

Dit nieuw gewrocht van den ijverigen secretaris van het Oudheidkundig Genootschap te Brussel zal welkom wezen bij al wie belang stelt in de geschiedenis van Brabant en van 't markgraafschap Antwerpen. In 't opzicht van stamboomkunde en heraldiek is het eene wezenlijke revelatie.

Weinige namen zijn zoowel bekend bij hen die het verleden onzer oude provinciën nazoeken, als de naam van Jacques le Roy, denvruchtbaren geschiedschrijver, wiens zucht naar juistheid tot in de minste bijzaken wordt gedreven. Van le Roy hebben wij eene ontzaglijke reeks folianten die men nooit vruchteloos raadpleegt om zich te vergewissen van de eene of andere bijzonderheid uit de geschiedenis der streken die vroeger het hertogdom Brabant uitmaakten of er van afhingen. De prachtige platen die ze ten overvloede versieren, zijn van de hand der eerste meesters van dien tijd en stellen de voornaamste gebouwen, kloosters, kerken en kasteelen voor, waarvan er meer dan één verdween of van uitzicht veranderde.

Evenals die van zoovele adellijke familiën, werd de stamboom van 't geslacht le Roy in de XVIIe eeuw vervalscht door den beruchten wapenkoning P. A. de Launay, wiens geding aan Galesloot stof heeft gegeven voor het eigenaardig boek dat men kent. Met zijne onbetwistbare bevoegdheid bespreekt en wijzigt de heer de Raadt het werk van den licht omkoopbaren *Sire d'Oisel, Fontaine et autres lieux,* en maakt zeer pikante opmerkingen nopens den oorsprong der le Roy's en van hun wapen.

De vader van den geschiedschrijver, Philippe le Roy, een der gevolmachtigden bij de onderhandelingen in den Haag vóór het vredesverdrag van Münster, werd beschouwd als zijnde gesproten uit een tweede huwelijk van Jacques, heer van Herbais en voorzitter van de Rekenkamer, met Elisabeth Hoff. De heer de Raadt steunt zich op de gemeentelijke oorkonden van Antwerpen om te bewijzen dat dit tweede huwelijk nooit plaats heeft gehad en dat de befaamde gezant en baron van Broechem, die ook heer van Ravels was, een onwettige afstammeling is van voornoemde personen.

De beroemde schrijver, Jacques le Roy, kwam ter wereld in 1633, te Antwerpen, en niet te Brussel, zooals vele werken, waaronder zelfs de *Histoire de Bruxelles,* der HH. Henne en Wauters, beweren. Hij ontving het doopsel in de Sint-Joriskerk, den 2[n] October. Le Roy, raadsheer van de domeinen en financiën, werd, in 1664, gelast met eene zeer

vereerende zending bij den koning van Spanje, doch, reeds het jaar daarna, nam hij, ten gevolge van moeilijkheden die tusschen hem en den gouverneur-generaal, Castel-Rodrigo, waren opgerezen, zijn ontslag. Van dien tijd af, hield hij zich uitsluitend bezig met geschiedkundige studiën en de pracht waarmede hij zijne luisterrijke werken uitgaf, veroorzaakte hem zooveel kosten dat zijn fortuin, hetwelk in schijn zeer groot was, er gedeeltelijk bij inschoot, tot dusverre dat wanneer de geschiedschijver in 1719 te Lier overleed, de financieele toestand niet gansch van zorgen vrij mocht heeten.

En over den schrijver èn over zijne drie onmiddellijke voorzaten bevat het werk van den h. de R. de meest omstandige biografische inlichtingen.

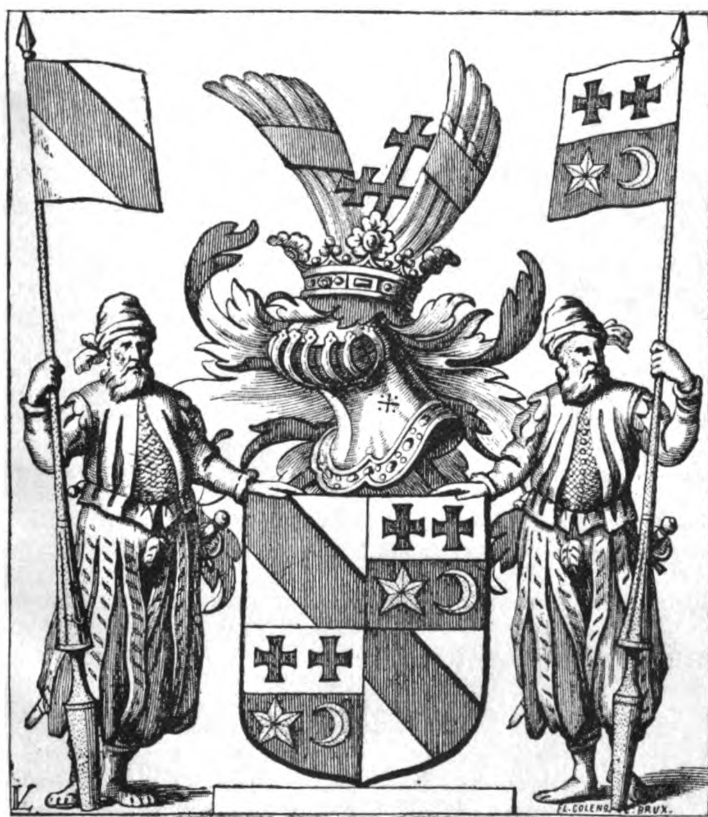

Fig. 1. Wapen der familie le Roy, sedert Philippe, naar eene onuitgegeven plaat van Lucas Vostermans, den Jongen.

Melden wij nog, als van belang zijnde voor de geschiedenis der Antwerpsche nijverheid, dat de overgrootvader van Jacques le Roy, die denzelfden voornaam droeg, aanzienlijke poederfabrieken in den polder van Steenborgerweert, tusschen Antwerpen en Eeckeren, bezat.

Genealogische en geschiedkundige bijzonderheden rakende de afstammelingen van den

schrijver, volledigen op aangename wijze deze gewetensvolle studie, waarvan wij hier slechts eene al te korte ontleding kunnen geven.

Beschrijvingen der door de familie le Roy bewoonde en deels gebouwde kasteelen, mitsgaders een groot aantal autografen, zegels en wapenschilden, bij den tekst gevoegd, verhoogen de waarde dezer uitgave (1) : de wapenkundigen zullen er met genoegen eene menigte opmerkingen in vinden aangaande de heraldiek, eene wetenschap die zoo nuttig, ja onontbeerlijk is voor de geschied- en oudheidkundige opzoekingen.

De heer de Raadt drukt ten slotte den wensch uit dat Antwerpen, de bakermat van den geschiedschrijver, eerlang den naam van zijn grooten burger aan eene der talrijke nieuwe straten zou geven, die, door het gedurig aangroeien der aloude Scheldestad, noodzakelijk zullen aangelegd worden. Moge de gemeenteraad van Antwerpen weldra aan eene zoo gegronde vraag recht laten wedervaren !

Onder andere familiën waarover in 't besproken boek wetenswaardige bijzonderheden voorkomen, noemen wij : Arazola, van Berchem, Berthout, de Borrekens, Bosschaert, Clarisse, de Cocquiel, de Coninck, de Cordes, de Corswarem, de Deckere, d'Enghien, della Faille, de Fraula, van Gameren, van Groesbeek, van Havre, Janssens van Bisthoven, Lunden, de Man, de Marneffe, Melijn, van Parijs, de Raet, Rubens, Schelkens, Smissaert, de Tassis, van Varick, Wilmaers, van der Zijpen, enz., enz.

Ja:s Le Roy

Fig. 2. Fac-simile der handteekening van den vermaarden historiograaf.

P. N.

Wij ontvangen den volgenden brief :

Schaarbeek (Brussel), 15/6 92.

Waarde Heer Opsteller,

Gij hebt geschreven, dat Rijk in Rijkevorsel komt van Heynryck van Cuyck.

In het werk *Oudheden en gestichten van 's Hertogenbosch*, vond ik (bladz. 500), in een diploma « rakende den oorsprong en de fundatie der abdije van Postel in 't jaar 1173 » deze woorden : *Vrouwe Bela van Hapen heeft zes jurnaalen in Verssele, eene vierde part der tiende in* RYKCASTERLE, *aan de kerk van Postel opgedraagen, wanneer haare dochter Gerberga aldaar het geestelyk kleed als eene religieuse aannam.*

Wat zou RYK in Casterle beteekenen ?

U vooraf bedankende, groet ik u beleefd.

HENDRIK PEETERS,
Heuvelstraat, 267.

(1) De schrijver heeft ons voor dit klein verslag twee der platen, welke zijne uitgaaf versieren, bereidwillig geleend.

Chronologische en Analytische

Oorkondenlijst van Mierde.

Door Th. Ign. Welvaarts, *Prior te Postel-Molle.*

Inleiding.

nder de benaming van Mierde, verstaat men zoowel Hooge- als Lagemierde, een oude gemeente in Noord-Brabant, eene provincie van Nederland.

De handschriften, die op de volgende bladzijden den lezer én tijdrekenkundiger- én verklarenderwijze voor oogen gelegd worden, berusten in het archief der abdij van Postel-Molle. in België.

Dewijl menige oorkonden dezer gemeente, wegens den hoogen ouderdom, beschadigd zijn, oordeelen wij reeds lang de publicatie der nog aanwezige stukken, welke zeer zeker hunne belangrijkheid hebben, eene des te dringendere zaak.

Om dan eene verdere beschadiging te voorkomen, waardoor de nakomelingschap van den inhoud dier handschriften verstoken blijve, hebben wij ons alle inspanning getroost en allen tijd ten offer gebracht, ten einde deze *Chronologische en analytische Oorkondenlijst van Mierde* in 't licht te geven.

De aartsdiaken van Luik bekrachtigt de investituur van Mierde. 1201.

Ego Radulphus d*ei* gra*tia* eccle*siae* s*anct*i lamb*er*ti in leodio archidiacon*us*. famulantium deo utilitatib*us* et paci prospic*ere* pium iudicans. om*nibu*s tam p*raes*entib*us* q*uam* fut*ur*is notu*m* facio. q*uo*d d*omi*no ioh*anni* abbati floreffiensi et om*n*ib*us* successorib*us* ei*us* donum spirituale inuestitu*ra*m uidelicet eccle*siae* de Mirde. cui*us*

patronatum antecessor ipsius joh*ann*is canonice adq*ui*sierat. largitione p*er*petua ego contuli et libere concessi ut que*m*cu*m*q*ue* ex canonicis suis qui in curte ipsius qu*a*e postola (1) d*icitu*r manserit concilio et decano in cui*us* decania p*rae*dicta eccl*esi*a de Mirde sita est p*rae*sentauerit. sine contradictione recipiat*ur*. et uice abbatis bannos solle*m*pnit*er* accipiat. nob*is* quoque om*n*ib*us* i*n*iustis exactio*n*ib*us* remotis et remissis. de iure nostro respo*n*deat. et uel p*er* se uel p*er* aliu*m* qui ad hoc idoneus sit. s*a*epi*us* dict*a*e eccle*siae* de Mirde in diuinis p*ro*uideat. Et sciendu*m* q*uo*d sicut abbas p*ro* se et successorib*us* suis frequenti*us* memorat*ae* eccle*siae* inuestitura*m* semel et p*er*petualit*er* recepit. ita et banni semel dati p*ro* mutatione p*er*sonaru*m* non iterabunt*ur*. sed ad p*er*petuitate*m* ualebunt. Huius donationis et confirmationis testes s*un*t. Walterus decan*us* et abbas. et arnoldinus decanus eccle*siae* in leodio. Lieb*er*tus p*rae*positus s*anct*i Martini. Henric*us* p*rae*posit*us* fossensis. Helyas de bustione. Rogerus de ablen. Willelm*us* de hers. Milo cellari*us*. canonici sancti lamb*er*ti.

Actu*m* anno d*omi*nicae incarnationis M. C. C. I. Quia eti*am* c*on*stat o*mni*bus q*uo*d piu*m* e*st* p*ro* def*unc*ti*s* exorare. p*ro* be*n*eficio h*ujus* collatio*nis* faciat mihi abb*as* plenariu*m* offi*ciu*m sic*ut* p*ro* uno canonico eccle*siae* su*ae*.

Ontleend aan het perkamenten charter, beslaande 19 × 12 cM in zeer schoon geschrift. Het zegel is uit de insnijding verdwenen. De cursieve letters zijn op het originale door kromme en rechte lijnen aangeduid.

Luidens dit handschrift brengt Radulphus, aartsdiaken der St. Lambertuskerk te Luik, ter kennis, dat hij de investituur der kerk van Mierde uit vrijen wil en ten eeuwigen dage opdraagt en bevestigt aan Joannes van Auvelais, abt des kloosters van Floreffe, en aan zijn wettige opvolgers. Het begevingsrecht was reeds met kerkelijke goedkeuring aan Hermannus (1174-1194), den voorzaat van dezen Joannes, verleend. De abt van Floreffe was, naar inhoud van het handschrift van 1201, gevolmachtigd een der kanoniken van Postel's huis als pastoor van Mierde voor te stellen aan den deken, welke dan den voorgestelden priester, zonder verzet of tegenstribbeling, moest aannemen en verder de plechtigheden vervullen, die overigens den abt ten laste waren. Dit alles behield dezelfde kracht en volmacht voor de opvolgende pastoors dezer plaats, zoodat daarvoor geen nieuwe akten meer vereischt zullen worden.

Getuigen in deze oorkonden zijn :

(1) Men vindt wel Postula, Postela, enz., maar slechts eens Postola.

Walterus, deken en abt,
Arnoldinus, deken van Luik,
Libertus, proost van de St. Martinuskerk,
Henricus, proost van Fosse,
Elias de Bustione, Rogerus van Ablen,
Henricus van Hers en Milo cellier, kanoniken van de St. Lambertuskerk te Luik.

Dirk, heer van Altena, maakt met de toestemming zijner vrouw en zijner twee neven, de groote en kleine tienden, die hij in Hooge- en Lagemierde bezit, aan de kerk van Averbode.

1212.

In nomine Patris, Filii et Spiritus Sancti.

Ego Theodericus, dominus de Altena, omnibus hoc scriptum inspecturis in perpetuum.

Quoniam que temporaliter fiunt, a nostra citius elabuntur memoria, nisi littere permanentis adminiculo fuerint perpetuata; eapropter dignum duximus scripto commendari quod ad posteriorum notitiam necesse est conseruari.

Notum ergo facimus tam presentibus quam futuris, quod nos de assensu uxoris nostre Marie et nepotum nostrorum Engelberti et Willelmi omnem decimam nostram, tam magnam quam minutam, quam alternatim in duabus villulis, quarum utraque Mirda dicitur, uno videlicet anno in una, et alio in altera possidemus, partim ab ecclesia de Averbodio, accepta quadam summa pecunie, a nobis redimi permisimus, partim etiam ob remissionem peccatorum nostrorum, necnon et predecessorum nostrorum eidem ecclesie nomine eleemosine, eodem modo quo eam hactenus possidemus, libere et quiete in perpetuum possidendam contulimus. Omnem quoque decimam, que in predictis villulis de noualibus, terris videlicet nouiter excultis, que vulgo utfangi dicuntur, deinceps peruenerit, memorate ecclesie modo supra dicto contulimus possidendam. Preterea terram illam incultam, que jacet inter curiam de culentfrode et aquam illam que fluvius dicitur, sepedicte ecclesie, nomine eleemosine libere in perpetuum contulimus possidendam.

Ut autem hec rata et inconuulsa permaneant ea presenti pagina annotari et sigilli nostri appensione fecimus communiri. Acta hec sunt anno incarnationis dominice millesimo ducentesimo duodecimo.

Het land van Altena, sedert 1818 onder Noord-Brabant, grenst aan het land van Heusden, Dussen, enz. Dirk van Altena wordt reeds ten jare 1173 in een origineel charter te Postel aangehaald.

Dirk, heer van Altena, zegt aan eenen grondcijns vaarwel, dien de kerk van Averbode hem betalen moest uit eene hoeve te Mierde.

1212.

In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti, omnibus in perpetuum....

Ego Theodericus, dominus de Altena, notum facio tam presentibus quam futuris, quod ecclesia de Averbodio mansum unum in villa, que dicitur Mirda, diu legitime possedit et censum trium solidorum coloniensium ecclesie S. Odradis in Alem persoluit. Ab hac itaque dicta terra, tam ego quam mei predecessores, prout nobis visum fuit, exactionem inde precipere soliti fuimus. Nunc ergo ex diuino nutu compuncti, et ex Dei miseratione inspirati, retroacta tempora, plurimumque neglecta, bonis studiis et eleemosinis redimere volentes, predictam exactionem jam dicte ecclesie omnino et libere remisimus et in redemptionem animarum patris et matris meorum, et mei ipsius in perpetuum indulsimus.

Ut autem hec rata et inconuulsa permaneant, presenti scripto et sigilli nostri impressione muniuimus.

Dirk van Altena brengt ter kennis, dat Averbode eene boerderij te Mierde bezit en eene rente van drie Keulsche stuivers aan zijne voorzaten en aan hem betaalde; doch Dirk, tot betere gevoelens gekomen, schenkt dien cijns aan de St. Odradakerk te Alem in Noord-Brabant ten bate van zichzelven en van zijne ouders.

Bul van paus Innocentius III over de bevestiging der kerk en tiende van Mierde.

1212 december 17.

Innocentius episcopus, servus servorum Dei, dilectis filiis Werico abbati ecclesie B. Marie Floreffiensis ejusque fratribus, etc., religiosam vitam eligentibus apostolicum conuenit addere presidium, etc.

Eapropter et ecclesiam Floreffiensem sub beati Petri et nostra protectione suscepimus, preterea quascumque possessiones, quecumque bona firma vobis permaneant, in quibus hec propriis duximus exprimenda vocabulis... jus quod habetis in ecclesia et decima de Arendonck, de Mirda... Preterea omnes libertates et immunitates, vobis indultas, auctoritate apostolica confirmamus, decernimus, etc.

Datum Laterane.... XVI kal Januarii, indictione prima, incarnationis dominice anno M. CC. XII, pontificatus vero domini Innocentii pape tertii anno decimo quinto.

Dit latijnsche stuk, ook van Asten, Zomeren, enz., gewagend,

is hier grootendeels ingekort. Het leert dat de Paus de tiende en de kerk van Mierde voor den abt van Floreffe bekrachtigt.

Aan de oorspronkelijke bul is met een doorgestoken blauw zijden lint een lood vastgemaakt, voorstellende op de voorzijde : de beeltenissen der HH. Apostelen Petrus en Paulus, en op de keerzijde : Innocentius III, papa.

De oorkonde meldt, dat de paus tot die bekrachtiging bewogen werd om de goede regeltucht tijdens voornoemden overste Wericus gehandhaafd.

Gemelde Dirk van Altena deelt aan het tegenwoordig en het nakomend geslacht mede, dat hij ten bate zijner ziel en van de zielen zijner ouders en voorouders drie bunders van zijn allodiaal of cijnsvrij goed voor altijd aan de kerk van Postel maakt. Dit perceel grensde aan de vroon- of gemeentegoederen van Mierde. Tot meerdere kracht en waarborg voor de bestendigheid dezer schenking, heeft Dirk de akte met zijn zegel bevestigd ; het stuk luidt :

1223.

Theod*er*icus d*ei* gra*tia* d*omin*us de Altena om*n*ib*us* p*rae*sentem paginam inspect*ur*is salutem in uero salutari. Per p*rae*sens scriptum notum facim*us* tam pr*ae*sentib*us* qua*m* futuris q*uo*d nos pietatis intuitu et pro remedio anim*ae* nostr*ae*, patris n*ost*ri et matris n*ostra*e et antecess*orum* no*st*ror*um* eccleci*ae* (?) de postula tria bonnaria terr*ae* de allodio n*ost*ro q*uo*d ap*u*d vrone (1) mirde iacet. in eodem loco in q*uo* sibi assignata su*n*t Abalduino Gisleberto filio balduini de mirde in perpetuam co*n*tulim*us* elemosinam. et ei co*n*tra om*ne*s obloque*n*tes uel co*n*tradictores super elemosina iam dicta erimus defensores. Ut h*a*ec autem rata et firma i*n* perpetuum permaneant et ne aliquis ausu temerario ipsam ecclesiam super eadem elemosina inquietare aut molestare pr*ae*sumat pr*ae*sentem paginam sigilli n*ost*ri appensione facimus roborari. Acta su*n*t h*a*ec anno d*omi*nic*a*e incarnatio*n*is millesimo duce*n*tesimo vicesimo tercio.

Ontleend aan het perkament, dat in schoon geschrift 17 × 5 cM bevat, en met een uithangend doch gedeeltelijk geschonden zegel gesterkt is. Op het zegel zijn nog twee schuinsstaande visschen met open mond op een driekant vak voorgesteld ; hetzelfde zegel bij 1224.

Het volgend charter bericht, dat Dirk, heer van Altena, voor het geluk zijner ziel en voor dat der zielen zijner voorzaten, den Huize van Postel afstaat een halve Keulsche mark en den halven dienstplicht, welke de kerk van Mierde aangaat, tot onderhoud van twee

(1) Vroon- of gemeentegoederen ; ager communis bij Kiliaen.

lichten. Het een licht moet ontstoken worden voor het Maria- en het andere voor het St. Jansaltaar, apostel en evangelist. De opbrengst dier halve mark werd verstrekt uit Dirk's goederen te Mierde. De talrijke verkortingen zijn door cursieve letters aangevuld, de ponctuatie is ook in aandacht genomen.

1224.

Notum sit om*n*ib*us* p*rae*sentem paginam inspecturis q*uo*d ego theode*r*icus d*omi*nus de Altena ob remedium anim*ae* me*ae* en antecessor*um* meor*um* co*n*tuli domui de postula dimidiam marcam colonien*sem* monet*ae* et medietatem cormedis qu*ae* spectat ad eccl*es*iam de mirde ad duo luminaria co*n*cinna*n*da in eccl*es*ia supradicta. Ut autem h*ae*c elemosina stab*i*lis eidem eccl*es*i*ae* imp*er*petuo p*er*maneat. et ne aliq*ui*s imposterum ab eccl*es*ia ia*m* dicta alienare et in alios usus co*n*sumere p*rae*sumat. ha*n*c scedulam sigilli nostri et abb*at*is floreffien*sis* appe*n*sione dignu*m* duxim*us* co*m*munire. p*rae*dicta aute*m* luminaria ardebu*n*t. unum ad altare beat*ae* mari*ae* alteru*m* aute*m* (*ad*) altare beati joha*n*nis apostoli et ewa*n*gelist*ae*. h*a*ec dimidia marca recipiet*ur* de ce*n*su que*m* habeo ap*u*d villas qu*ae* mirde nomina*n*tur in festo beati remigii q*uo*d si aliquid de p*rae*dicta marca ibidem defu*er*it residuum ubic*un*q*ue* assignau*er*o de reditibus meis p*ro*priis accipietur. Acta s*unt* h*aec* anno M. CC. XXIV sub testimonio nobiliu*m* viror*um* Wilelmi et Engelb*er*ti fr*at*rum. Egidij b*er*to. Gisleb*er*ti de tilebort. Danielis de Wtte (*Uutte*). Godefridi de cessenic. Gisleb*er*ti de horst. Theod*er*ici de gore. Co*n*radi de hub*er*ti*n*ge. Gerardi p*ri*oris i*n* postula. Bart*h*olomei sa*cerdotis* ibide*m*. Regoldi capellani. Henrici marsilij militu*m* de ste(*e*)*n*sele.

Het perkamenten charter beslaat 21 × 6 cM in geschrift, het is van twee uithangende zegels voorzien; het eerste is rond en voert gelijk bij 1223 in 't schild twee visschen met het randschrift *Sigillum Theoderici domini de Altena*; het tweede is ovaal, het stelt eenen abt voor met den staf in de linker- en een boek in de rechterhand. Het omschrift luidt: SIGILLUM ABBATIS ECCLESIE FLOREFFIENSIS.

1290. April 11.

Joannes van Flandre, bisschop van Luik, bekrachtigt (1) ten voordeele van den abt en de religieuzen van Floreffe de tiend en het begevingsrecht der kerken van Mierde, Oerle, Arendonk, Asten, Lierop, Helmond, Rikstel, Overpelt en Houthalen in Limburg.

---

(1) Dit latijnsche stuk staat in onze *Geschiedenis der vrijheid Arendonk*, bl. 19.

1350. Wedemaand 15.

De oudste perkamenten schepenakte van Mierde, in het kloosterarchief berustende, begint :

« Wi Henric van Culentfrode,
Ancem Willems soen,
Henric van den Bogarde ende
Ghijsbrecht die Scoenmakere scepenen in Myrde maken cont eenen yegheliken, dat voer ons was ghestaen Ghijsbrecht van Ghinoven ende bekende voer ons, dat hi hadde verkocht jn eenen wetteghen cope den godtshuse ende den meesters tote behoef des goedshuis van Postele vyftich aude groete conincx tournoise der mointen van Vrancrike, teghen jaerlycs ende erflycs chyns alle jare tsondaeghs na sinte Remeisdach te Rosel, daer die van Postel heren chyns nemen, te ghelden ende te betalen. »

Aan het Godshuis werden nog gemaakt :

« twee mudde rogghen jaerlycs te betalen op onser Vrouwendach als men kersen dreeght (Lichtmis) metter maten van Myrde. » Die korenrente werd uit den Valakker, groot tien loopensen, en uit den Stestrijt, groot negen loopensen, afgeworpen. Van « allen voercommer ende calangen », behalve van den heerlijken cijns, moest de Valakker bevrijd zijn.

Het schepenzegel is verdwenen van het perkament.

In eene akte van denzelfden datum verkoopt Govert van den Brake een mud rog, dat jaarlijks aan voornoemd huis met Lichtmis moest geleverd worden.

Aan het oorspronkelijke handschrift op perkament hangt, met dubbel uithangenden strook, een zwart wapen, 12 mM in doorsnede. Het wapen vertoont in 't midden een staanden persoon, met den rechterarm op een schild, dat in het tweede en vierde kwartier een klimmenden leeuw schijnt te voeren ; het randschrift is : SIGILLUM. SCABINORUM. LIBERTATIS. de. MIRDE. Hetzelfde zegel hangt aan het stuk van 1405 en aan andere navolgenden.

Brief aangaande Nicolaus van Blehain tot pastoor.

1389 Januari 19.

Deze brief van vóór vijf eeuwen is van dezen inhoud :

Reuerendo in Christo patri ac domino domino archidiacono de Campania in ecclesia Leodiensi Johannes Mys debitam obedientiam in mandatis.

Noueritis quod hoc vestrum mandatum, cui hec mea cedula est transfixa secundum omnem formam et tenorem in omnibus et per omnia fideliter et diligenter fuit executum, videlicet introducendo

dominum Nicholaum de Blehaing, canonicum regularem monasterii Floreffiensis ordinis Praemonstratensis, in perpetuam possessionem ecclesiarum de Hogenmirde et Nedermirde, ad inuicem dependentium, rectorem seu inuestitum in eisdem instituendo ipsique claues ecclesie, cordas campanarum, calicem, libros et alia ornamenta dictis ecclesiis necessaria et ad premissa necessaria, tradendo et deliberando cum omnibus et singulis trecensariis ac pactionariis dictarum ecclesiarum de fructibus, reditibus, prouentibus et emolumentis ad easdem spectantibus, tempore et loco debitis et oportunis, eidem inuestito debite respondeant, auctoritate presentis vestri mandati districte percipiendo, necnon ut eidem domino Nicholao obediant tamquam suo vero et legitimo inuestito, quod vobis, domino reuerendo et omnibus, quorum interest, sub sigillo meo proprio presentibus appenso, significo fore actum.

Datum anno a natiuitate Domini millesimo CCCLXXX nono, mense januarii die decima nona.

Op het grootendeels versleten zegel, in rood was aan eene enkele strook uithangend van het perkament, zijn nog slechts drie dwarsstrepen zichtbaar.

Hier wordt aan den aartsdiaken van het Kempeland gemeld, dat de Norbertijn Nicolaus van Blehain, volgens het voorschrift van den aartsdiaken, als pastoor is ingeleid en dat alle vereischten nagekomen zijn. Daar Blehain te Mierde niet resideerde, had hij er eenen plaatsvervanger. De pastoors van sommige rijk begiftigde kerken droegen niet altijd den last van hun herderlijk ambt, maar kozen eenen « vicecureit » of persoonspriester uit. Deze ontving van den hoofd- of persoonspastoor zijn stoffelijk bestaan met de verplichting de pastoreele bediening waar te nemen. De overste van Postel droeg, krachtens deze zijne overheid, den titel van pastoor te Mierde. In 1403 was hij nog overste van Postel. Het Nedermirde van het stuk van 1389 heet nu Lagemierde. In dit handschrift is wel spraak van twee kerken, maar er wordt niet gezegd welke de stam- of moederkerk is ; voor die beslissing zullen wij tot het handschrift van 1473 wachten.

De transfixbrief, waarvan in dit handschrift van 1389 sprake is in den vierden regel, berust nog in het archief.

Jaarlijksche korenrente.

1405. Juli 26.

De schepenen Hendrik Peeters en Lodewijk Denen verklaren, dat Jan Mertens ontvangen heeft eenen bocht (stuk land) van

Wouter Aart Smedts, waarvoor hij jaarlijks met Lichtmis een half vat rog zal geven.

't Voornoemd, maar geschonden zegel van 1350 hangt aan het perkament.

Over het begevingsrecht van Lagemierde's kerk.

1434. November 28.

In dit latijnsch stuk van zeer breedvoerigen inhoud, doen de abten met de religieuzen hunner kloosters van Averbode en Floreffe elk hun recht op Lagemierde's kerk gelden. Ter uitvoering van dit begevingsrecht treden uit het klooster van Averbode op :

Daniel van Zonuwen, abt,
Joannes zoon van Lambertus van Zuylic, prior,
Joannes Bieakker, supprior en voorgedragen als pastoor van Mierde,
Arnoldus van den Valgaet, proost,
Hermanus ..onen,
Gerardus van Venlo,
Egidius Voghel,
Wilhelmus van Antwerpen, pincernarius,
Joannes van Rotselaer, cellier,
Henricus van Dinghen, camararius,
Arnoldus van Lummen, pecuniarius,
Arnoldus van Betekem,
Hermannus van Rue.... circator,
Henricus van Venlo,
Henricus Mierlaer, koster,
Walterus van Meeuwen, vinitor, allen priesters ; verder nog :
de diaken Petrus Stouten
en Petrus van Venlo.

Uit de abdij van Floreffe komen op het tapijt :

Balduinus van Fourvy, abt,
Thomas van Wanseul, prior,
Godefridus van Chasteling, supprior,
Nicolaus van Blehain,
Joannes van Belvaux,
Joannes Soie, cantor,
Simon Soie, koster,

Joannes zoon van Bartel van Eyck,
Simon van Bovine,
Joannes van Guyot,
Joannes van Fleneu,
Reinerus van Waterhalle, Joannes Hanne en Joannes van Fleneu junior.

Van weerszijden werden scheidsrechters ter oplossing van het verschil aangesteld. Wij lezen in hetzelfde handschrift o. a. : Visis et consideratis possessionibus presentandi ad ecclesiam parochialem de Myerda, quas diu abbas et conuentus Floreffiensis habuerunt, de quibus nobis pro parte ipsorum facta est fides, pronuntiamus et arbitramur jus presentandi rectorem ad dictam ecclesiam hac vice ad ipsas duos abbatem et conuentum Floreffiensem spectare et pertinere. Luidens dien inhoud, werden de abt en het klooster van Floreffe aangewezen, als zijnde in possessie, om dezen keer eenen rector of pastoor van Lagemierde voor te dragen ; de voorgedragene heet Joannes van Eyck, uit Floreffe.

Deze akte is in het kapittel te Averbode verleden, waarbij de notaris Nicolaus Wendelen, ook Swarts geheeten, tegenwoordig was met meer andere getuigen. De notaris Nicolaus, zoon van Henricus Gheyster van Banderwyck, klerk van het Luiksche bisdom, heeft de oorkonde op perkament, groot 50×41 CM geschreven en met zijn handmerk (1) verrijkt.

De vrijheid Mierde. — 1435. April 7.

Hendrik de zoon van Govert Zeghers schenkt jaarlijks een mud rog uit het land *bogaart* genoemd. De akte eindigt : orconde hebben hier over gheweest scepenen der vryheyt van Myerde Henric Claues ende Henric zoen Wouters van Nertinghen.

Het zegel is nog aanwezig zooals aan het handschrift van 1350.

1444. Daags voor Maart.

Onder dezen datum melden de Bossche schepenen Arnoldus Stamelart van Uden en Rodolphus Scilder in een latijnsch hand-

(1) Over notarieele handmerken met afbeeldingen, zie ons *Relie op kerkelijk fondatiegebied* en ook het « *Kempisch Museum* » in 1891.

schrift, dat Gerardus Nertingen een mud koren aan Postel ten geschenke geeft.

De zegels der beide schepenen hangen aan de perkamenten akte.

Korenrente. — 1445. Januari 26.

De schepenen Gerardus vau Ertingen en Anselmus (*Ancem*) Mijs brengen ter kennisse, dat Petrus Zeghers een mud rog aan het klooster maakt, voortkomende uit den beemd *bogaart* geheeten.

Het zegel is nog gehecht aan het perkament, gelijk bij 1350.

Geschil over het benoemen van eenen pastoor te Lagemierde.

1460. October 29.

De St. Stephanusparochie te Mierde was door den dood of de ontslagneming van den laatsten pastoor Joannes Meeuws opengevallen, toen de aartsdiaken van Kempenland, 29 october 1460, daarover een langen latijnschen brief schreef. Blijkens dit schrijven lieten de abten van Averbode en van Floreffe, beiden van de Premonstratenser-orde, hun recht op de begeving dezer parochie wederom gelden. Lucas van Eyck, abt van Floreffe, stelde zijnen religieus Gerardus van Eyck voor; Arnoldus, abt van Averbode, droeg zijnen kloosterling Gerardus Wolf of liever dezes plaatsvervanger Joannes Tulden van Beek voor. Gerardus van Eyck werd pastoor luidens een der laatste regels van dit stuk : prefatum Gerardum de Eyck seu eius procuratorem pro eo et in eius nomine et ad corporalem, realem et actualem possessionem dicte ecclesie parochialis de Mierde, nostra auctoritate ponatis et inducatis....

Met raadpleging van dit handschrift, weten wij niet waarom sommige geschiedschrijvers den religieus van Averbode, Bartholomeus van den Valgaet, in 1460 als pastoor te Mierde opgeven, tenzij er stukken van een anderen inhoud elders gevonden worden.

Een ovaal zegel in rood was van den aartsdiaken hangt met twee zeer smalle strooken aan het perkament, in geschrift 44×30 cM beslaande. Het gedeeltelijk geschonden zegel verbeeldt Maria met eene kroon op het hoofd en het goddelijk Kind op den linkerarm ; het randschrift is S. BERNARDI. Het tegenzegel voert een klimmenden leeuw in het schild met het randschrift S(*igillum*) BERNARDI SOLMSI ARCH(*idiaco*)NI CA(*m*)PINI(*a*)E. Al de voorstellingen en de woorden zijn gothiek.

Deze Bernardus, graaf van Solms, aanschouwde 25 september 1436 het levenslicht en was van 25 april 1454 tot zijnen dood in 1503 aartsdiaken van Kempenland.

Eindbeslissing in het voordragen van pastoors. Verdeeling van Lagemierde in twee parochiën. Lagemierde is de moederkerk.

1473. November 23.

Reeds langen tijd werd het patronaatsrecht op de parochie van Lagemierde door de abten der kloosters van Averbode en Floreffe betwist, ook nog in 1473; want toen droeg de abt, Bartholomeus van de Valgaet, zijnen religieus Joannes Snoex van Balen, en de abt van Floreffe Gerardus van Eyck zijnen onderhoorige, te weten Henricus van Eyck voor, in opvolging van den laatsten en overleden pastoor Jacobus Claessens van Retie, kloosterling van Averbode. Aan dat verschil wilde men dit jaar een einde stellen; tot het bereiken van dat doel werden den 23ⁿ November 1473 de Norbertijnerabten van St. Michiel te Antwerpen en van O. L. Vrouwabdij te Park, bij Leuven, als scheidsrechters aangesteld door voornoemde twee prelaten met de geprofesten van hunne abdijen. Vóór de eindbeslissing werd bepaald, dat de partij, welke de scheidsrechterlijke uitspraak te eenigen tijde niet zou eerbiedigen, telken keere duizend leeuwen, zekere geldstukken (mille leonum monete illutrissimi Brabantie ducis), moest betalen. Een derde van die som zou aan den Paus, een ander deel aan den generaal der orde van Premonstreit en het laatste derde deel aan het klooster, dat der uitspraak trouw gebleven is, uitgekeerd worden. Tot nakoming dezer voorwaarde, hebben de wederzijdsche partijen zichzelven en hunne opvolgers hunne goederen ten waarborg gesteld.

Gedaan in het prelaatskwartier van den abt Theodorus van Tuldel, te Park, ten getuigen van

Joannes van Meghem, artium magister,
Everardus van Deurne, pastoor te Bladel,
Henricus van Ruet, openbaar notaris,
Arnoldus van Voort, » »
Petrus van Boomen, » »
Jacobus de Gheytere,
Petrus van Eyck,
Walterus Absoloens,
Daniel van den Meyer en
Mathias van der Vliet.

Hoe luidde nu de uitspraak? De abdij Floreffe droeg den religieus Henricus van Eyck voor; doch na zijnen dood of na zijne ontslagneming moest Lage- van Hoogemierde op kerkelijk gebied gescheiden worden door het wettelijk gezag. De moederkerk te Lagemierde bleef dan voortaan ter begeving van Floreffe, met de zoogenoemde tiend van Hulsel, en de filiale kerk ter begeving van Averbode met de tienden van dit gedeelte des dorps, en met de andere opbrengsten en voorrechten. Daar tijdens het herderlijke ambt van den gemelden Jacobus Claessens, eene nieuwe pastorij te Lagemierde gebouwd was, moest Floreffe daarvoor 200 kronen aan Averbode betalen.

Na een grondig onderzoek door de twee abten-scheidsrechters, bleek het, dat Averbode in 1212 er eenige tienden verkregen en weldra aanspraak begonnen had te maken op het patronaatsrecht der moederkerk. In den beginne was men overeengekomen dit recht beurtelings uit te oefenen, doch later ontstonden moeilijkheden, zoodat men in 1473 voor goed dit geschilpunt op vriendschappelijke wijs wegnam door de zooeven gerepte scheiding.

De notaris Ludovicus de Viridivalle (wellicht een gelatiniseerde naam voor Groenendaal) heeft de lange latijnsche akte gemaakt en er zijn notarieel handmerk op geplaatst.

Een oud handschrift meldt: Hec ecclesia de Mirda ab anno 1201 fuit regularis pro uno confratre, commorante in curte de Postula; zoodat Mierde sedert 1201 eene reguliere kerk was voor eenen pastoor.

Het perkament, beslaande 30 × 37 cM in geschrift, is met zes zegels elk met twee uithangende strooken gesterkt geweest. Het 1ste zegel, van Floreffe's abt, is verdwenen; het 2e, van Joannes Fierkens, St. Michiel's abt, is nog gedeeltelijk aanwezig; 't 3e, van den abt van Park, is zeer geschonden; 't 4e, van Arnoldus van den Valgaet, Averbode's abt, is half verdwenen; 't 5e, van Floreffe's klooster, is half aanwezig; 't 6e, van Averbode's klooster, is nog bijna ongeschonden; op dit voorzegel zijn rondom een gothiek gebouw leesbaar: S(igillum) ECCLESIE ET CONUENTUS DE AVERB....; op het tegenzegel staat een lam met het randschrift: ECCE AGNUS DEI.

Vooraleer dit document ter zijde te leggen, moet nog gemeld worden, dat dit handschrift een doorslaand bewijs verstrekt, dat St. Stephanus te Lagemierde de matrix of de moederkerk is, en de kerk van Hoogemierde eene annexa of appendicia, d. i. afhangende of filiaalkerk heet. Het handschrift heeft, in den vierden regel:

super parochiali ecclesia de Myerda inferiori et eius appendicia siue annexa de Myerda superiori. Dergelijke inhoud komt later in hetzelfde stuk nog voor.

Verordening van Karel, hertog van Brabant, over het planten van boomen enz., te Mierde. — 1474. Juni 9.

Kaerle byder gracien Goids, hertoghe van.... Brabant, enz.

Allen den ghenen die desen brief sullen sien oft hoiren lesen, saluyt.

Wy doen te weten, dat wy ter oitmoedigher bede van onsen schepenen ende goede luyden onser vryheyt van Mierde ende den ingesetenen der selver ghemeynlyck ende omme ghemeyne oirbaer, nutschap ende proufyt daer inne gheleghen, hebben den selven onze goede luyden ende den gemeynte binnen de palen van heuren vroente ende gemeynte gegeven ende verleent, geven ende verleenen met desen onse brieve voer ons ende onser erven ende naecomelinghen hertoghen ende hertoghinnen van Brabant, dat sy ende eenen yeghelycke van hen voer syne erven op en binnen heure voors. vroenten (1) ende ghemeynten, tachtentich voet verre ter selver gemeynte waert inne, sal moghen setten ende poten, oft doen setten ende poten alrehande boomen, eycken ende andere, en die aldaer houden staende ende wassende, doen oock afhouwen ende vertimmeren, breken, vercoopen, oft anderssints in synen oirbaer bekeeren, ende andere wederomme setten ende poten, alsoo dickwille ende menichwerve alst hen sal ghelieven ende goetduncken. Woude oock yemant op de ghemeynder straten voer syne erve eenighe boomen planten oft setten, dat hy dat desghelycx sal moghen doen, by alsoo dat die straten groot ghenoeg open blyve ten ghemeynen oirbaer ende gerieve van allen den ghenen die daer doer hebben te lydene (2), ter ordinantien, discretien ende goetduncken van onsen schepenen van Mierde voers. Ende sullen die eeckelen ende andere vruchten, die wassen sullen op de voors. boomen, die elck alsoo voer syn erve sal hebben geset, allen onsen voers. luyden ghemeyn syn, om die by elcken (3) te moghen ghebruycken met syne beesten, ghelyck oft die gewassen waren binnen die voers. ghemeynte ende vroente, oft boomen daer toe die een niet meer ghericht en waeren dan die andere. Maer nyemant en sal die voors. eeckelen oft andere vruchten moghen affslagen oft schudden op de verbeurte, soo sy dat deden, soo dicke alst ghebeurde, van eenen gulde per minste, Philippus gheheten onser munte, deen derde deel daer af tonser behoeve, dander derde deel tot behoef der fabrycken onser kercke van Mierde, ende terde derdedeel tot behoef vander ghemeynte die tvoer brochte (4).

(1) Gemeentegoederen. (2) Leidende. (3) Door allen. (4) Aanbrachten.

Ende oft yemant eenich hout, staende ende ghepoet voer een ander erve dan voer t syne, afhieuwe ofte hemwaerts name, die sal daer aen verbeuren alsulcken pene, correctie ende punitie ghelyck of hij dat op eens anders erve hadde ghedaen.

Voirts meer, hebben wy onsen goeden luyden van Mierde ghegheven ende gheconsenteert, als voere, dat elck persoen bysonder ende dat t synen besunderen oirbaer ende proufyte, buyten den voers. tachtentich voeten, boomen sal moghen poten ende setten als voers. is tallen plaetsen binnen den voers. heure vroenten ende ghemeynten, daer hem dat, om t sant te weren ende te scutten oft andersens, noot ende oirbaerlyck sal duncken wesende.

Selen oock moghen doen setten ende poten alrehande hout, hetsy eycken, beucken oft ander hout tot heure ghemeyne costen ende dat daerna afhouwen ende bekeeren totten onderhouden, refectien, reparatien van heure lantweringhen, draeyboomen, bruggen oft andersins in heure ghemeynte oirbaer ende proufyte, ende ander hout wedersetten tot heur voers. meesten oirbaer ende ghemeyne costen, tallen tyden als hen dat sal goet duncken, van welcken gemeynen houte die vruchten, als die van selfs affvallen. sullen hun gemeyn syn, maer nyemant en sal die moghen affslaen oft schudden op pene ende verbeurte boven verclaert.

Selen oock de voers. schepenen van Mierde boven desen, oft (1) niet ghenoeg en waire om t voers. sant te weren, moghen maecken alsulcke ordinantie ende statuten, ende daerop moghen ordineren kueren (2) ende breucken (2), dienende ten gemeynen oirbaer van de voers. heure vroenten, ten overstaen vande heeren ende die moeghen veranderen, meerderen ende minderen tallen tyden, alsoo hen dat nyet oirbaer sal duncken. Welcke ordinantien wy willen, dat onse voers. goede luyden van Mierde, omme ghemeynte oirbaer wille, houden ende die ghehoirsaem syn, ende dat sy die costen daer aff ende oock vande voers. boomen ende poten te setten binnen heure vroenten voers. buyten voers. tachtentich voeten daer binnen elck blyven moet als voers. is, voer syne erven selven moghen setten ende draghen tot heure ghemeyne laste. Ende welcke costen wy willen ende consenteren, dat by onse voers. schepenen van Mierde ten bysyne van onse schouthet van Mierde op elcken geset worden nae redelyksch, omme dair inne te contribueren by de voers. onse goede luyden van Mierde, op alsulcken pene, als by onsen voers. schouthet van Mierde daer op gheordineert sal worden, tonsen behoef te bekeeren, in allen desen gesien dat van alder voers. houte, dat inder voers. maeten sal gheset worde, hetsy opter ghemeynte oft voer onse voers. goeden luyden erven, men schuldich sal syn ons en onsen rentmeester vanden Bossche oft den ghenen dien wy

(1) Indien het. (2) Voorschriften en boeten.

daer toe stellen committeren ende die ons daer aff sal schuldich syn rekeninghe ende bewys te doene, te gevene ende te betalen tonsen behoeve tallen tyden, als men dat sal afhouwen, den gewoenlycken ende behoirlycken houtschat, ghelyck ende in de selve manieren, sy ons die betalen vande boomen ende houten op heure selve erven gewassen. Ende oft omme eenighe houts wille dat onse goede luyden van Mierde, ende heure erven in de voers. manieren sullen hebben ghepoot ende gheset, eenich geschil geviele tusschen partyen daer op, sullen onze voers. schepenen aenghehoirt redenen ende bescheyt van alle syden termineren, alsoe behoiren sal, ende ghelyck van andere saken tot heure kennissen behoirende, gewoenlyck is te gheschieden, bysonderlyck in alle onze heerlyckheden ende rechten, ende eenen yegelycken desghelycks in andere saken.

Ontbieden daer omme ende bevelen onsen drossaert ende rentmeester van Brabant, int quartier vanden Bossche, onsen schouthet van Oisterwyck ende allen anderen onsen ambachteren, rechteren, officieren ende dieneren ons voers. lants van Brabant, nu synde ende namaels wesende, dat sy onse voers. goede luyden van Mierde ende anderen, binnen de palen ende vroenten geseten, de voers. poincten, die wy hun hebben verleent, ghelyck sy boven geschreven staen, rustelyck ende vredelyck doe en late ghebruycken tot eeuwigen dagen, sonder hen daer inne commer, hinder oft letsel daer inne te doen oft te laten geschieden in eenigher manieren.

Ende des orconde hebben wy voer ons, onse erven ende nacomelinghen onsen segel aen desen brief doen hanghen. Gegheven neghen daghen in Junio, duysent vierhondert tseventich ende viere.

By myne heere de hertoghe.
Daer meesteren Jan Loeven president,
Jan de Groote segheler,
Heeren Robrecht Coleran ende
Peter van Bruynen ridders,
ende meer anderen van den raede waeren.
Brugman (3).

De hoofdzakelijke inhoud van dit breedvoerig en hertogelijk bevel luidt, op welke wijze men boomen te Mierde zal planten, en tot welke straf de overtreders zullen veroordeeld worden. De hertogen behielden er voor zich den gewonen houtschat.

(3) Er bestaan meer afschriften van dit stuk, die in sommige bijzaken min of meer verschillen.

Henricus van Eyck, overste van Postel, koopt er den watermolen. — 1518 April 4.

Vroeger ten jare 1331, stonden de inwoners van Mierde onder dwangmolens, gelijk dit toen het geval der ingezetenen van veel andere plaatsen was. Naar een latijnsch handschrift van hertog Jan, op Goedenvrijdag 1331, moesten de lieden van Mierde op de molens te Reusel of te Vorsel of te Wolfswinkel (Bladel) laten malen. De hertog had dit voorgeschreven op straffe van twintig schellingen oude tournozen, welke som aan den hertog en aan zijne opvolgers betaald en het verbeurdverklaarde meel den Godshuize van Postel moest afgestaan worden. Hieruit mogen wij veilig afleiden, dat toen te Mierde nog geen molen stond, want eene oude vertaling uit gemelde akte luidt: dat alle onse ondersaeten van Mierde, van..... mit haeren toebehoorten van dan voirtaen ten eeuwigen daghen souden moeten maelen op desselfs ons goidshuys moelen, gelyck sy geplogen hadden, te wetene tot Roesel, tot Wolfwinckel oft tot Versele, off alsoo verre als sy daerop nyet gemaelen en consten op heurs moelen tot Venneberghe (*Valkenswaard*)..... (1).

Wanneer nu Postel het eerst eenen molen te Mierde kreeg, kunnen wij niet opgeven, wij hebben hierover slechts het volgend handschrift van aankoop gevonden, dat van 4 april 1518 dagteekent.

Allen ende eenen yegelycken, die dese onse opene brieven van certificatien sullen sien ofte hoiren lesen, saluyt.

Wy schepenen ende raedt van der stadt van 's Hertogenbosch doen condt centificerende voer die gerichte waerheyt, dat op huyden, dat wy van deser voer ons inden gerichten versueke des eerweerdighen heeren,

heere Henricken van Eycke priester ende meester (2) des Goidshuys van Postel gecomen syn,
heere Daniel van Esch priester,
Gregorius van Tulden,
Corstiaen Jan Leyten soen
ende Anthonis van Zoemeren, gezwoeren bode der voirs. stadt, ende heeren te weten heere Daniel in priesterlycke formen, ende Gregorius Corstiaen ende Anthonis by hueren eedt ter manisse (3)

(1) Zie verder onze *Geschiedenis van 'Bladel en Netersel*, waar het geheele latijnsche en dietsche stuk van 1331 over de dwangmolens van vele dorpen is medegedeeld met de eigenschappen van eenen dwangmolen ook banmolen geheeten.

(2) Hetzelfde als overste.

(3) Opeisching. Mannire d. i. voor 't gerecht roepen; vandaar manen-mannire.

des legenscouts der voirs. (1) stadt in presentien ende tegenwoirdicheyt (*van*) Arnts van Tulden oock aen den vierscaren staende, gethuyght ende geaffirmeert sgeens des hier nae volght:

Inden iersten tuyghden die voirs. heer Daniel van Esch, Gregorius van Tulden, Corstiaen Jan Leyten soen, dat nadien geschille ende questie was geresen tusschen den eerweerdighen heeren, heere Henrick van Eycke heere tot Postele, ter eenere, ende Willem van Tulden ter andere syden, aengaende eene water moelen, by Willem voirs. binnen de parochie van Nedermeyrde geset. Soe syn die heere ende Willem voirs. over comen (2) dat die heere van Postele soude hebben ende besitten die moelen voirs. by Willem voirs. gestelt, ende dair voer sou die heere van Postele *aan* Willemen voirs. betalen hondert ende vyftich rynsgulden, twintich styuvers voer den gulden, tot drien termynen, te wetene het een dordendeel bynnen jaers dair naist comende met sess mudden roggen, dander dordendeel bynnen den anderen jaere dair naist volgende met den pacht van vier mudden roggen, ende het dorde gedeelt bynnen den tweeden jaere dair naist volgende met den pacht van twee mudden roggen.

Ende om tselve voldaen te wordene, heeft die heere van Postele Willem voirs. twee weerlycke bourgen gestelt, te wetene Boudewyn van Neertingen ende Willem Henric Pauwels soen. Ende heeft Willem voers. wederomme geloeft te renuncieren voer den leenheere ons genadichen heer op alle recht ende actie, hem oft syne nacomelingen in eeniger manieren competerende, aengaende den moelen voers. omme nimmermeer eenich recht te moegen hebben eenige moelen meer bynnen de voers. prochie te mogen stellen; ende om tselve by Willem voers. volbracht te wordene, heeft die selve Willem dair voer te bourge geset Boudewyn van Neertingen voers.

Item die voers. heere Daniel, Gregorius ende Corstiaen tuyghden, dat Willem voer hen bekende, dat die heere van Postele hem achtervolgende (3) der voers. voerwaerden die voers. penningen metten pacht hadde voldaen ende betaelt; ende tselve geschiet synde, heeft die heere van Postele gemoeyt Boudewyn van Neertingen voers, want hy voer Willemen van Tulden oock bourge was aengaende de renunciatien boven geruert. Ende is doen (*toen*) Boudewyn voers. met hen die tuygen (4) gevaren ten huyse Willems voers. gevende hem te kennen, dat hy vanden heere van Postele aengaende de renunciatie voirs. werde geport, begerende gerelеveert te syne die welcke Willem, sieck ende cranck synde, be-

(1) Voorschreven. (2) Overeengekomen.

(3) Volgens de voorschreven voorwaarden. (4) Getuigen.

kende die geheele voirwairden als voere verhaelt is, geschiet te syn, bekende insgelycx vanden penningen inde pacht voers. vanden heere van Postele voldaen ende vernueght (1) te syne, seggende mede ten iersten dat ik genesen mach, sal ick met u trecken ten costen vanden heere van Postele ende renuncieren voer den leenheer ofte die heer muste den griffiere vanden leenhoeve met leenmannen alhier brengen omme tselve te doen, want mits cranckheyt ick aldair tot desentyt nyet en mach reysen. Oock heb ick (*aan*) Arnden mynen soen gesegt ende bevolen, indien dat ick sterve, dat hy die renunciatie doe ten instantie ende versoeke des heeren van Postel voers. Ende is Willem voers. dair nae aflevich (2) geworden.

Item die voers. Anthonis van Zoemeren, geswoeren bode te voete deser stadt, tuyghde by synen eede, dat hy van wegen des eerweerdigen heeren meester tot Postele sekere missyfbrieve (3) deser stadt gedragen heeft gehadt totten woeninge (*van*) Arnst van Tulden wonende tot Hilvarenbeek. Ende want Arnt alsoe die huysvrouwe syde nyet thuys en was, heeft hy die missyfbrieve doen gegeven synrer huysvrouwe, huere medeseggende dat die heere ende meester van Postele oft syn gemechtichde voer scouthet ende scepenen der stadt vanden Bosch sekere conde solde leyden, metten persoenen, die men ter waerheyt bescreven hadde op maendach toen toecomende, nu op huyden synde, soe seght Arnt uwen man, dat hy ten selven maendach dair come om die tuygen te sien sweren ende horen tuygen, oft hem beliefde weder hier queeme oft nyet t recht solde gevolght worde.

Ende want dit aldus voer ons gerichtelyck passeert is, soe hebben wy scepenen ende raedt der voers. stadt van shertoghenbosch den segel ad legata der selver stadt hier beneen aen desen brieff gehangen. In kennisse der wairheyt gegeven opten vierden dach der maent van aprill, in 't jair ons Heren duysent vyffhondert ende achtienne.

M. de Greve, secretaris.

Het zeer geschonden zegel ad legata is met twee uithangende strooken aan het perkament, metende 36 × 24 cM in geschrift, bevestigd.

Er was geschil gerezen tusschen Henricus van Eyck, overste van Postel, en Willem van Tulden over den watermolen te Lage- of, gelyk het Hs. meldt, te Nedermierde. Bij overeenkomst voor de vierschaar, werd Henricus eigenaar van den molen voor 150 rijngulden of 12 mudden rog, en Willem heeft alle recht daarop ten

(1) Vergenoegd. (2) Gestorven. (3) Missive.

eeuwigen dage afgestaan en bekend die verkoopsom ontvangen te hebben.

Verschillende cijnzen. — 1565. November 4.

De schepenen der vrijheid Mierde, Hendrik van Loeven en Goyart van den Berghe, verklaren dat de kinderen van Hendrik Willems en Lijsbet dochter van Peter Goyarts Weyten overeengekomen zijn, denzelfden cijns aan de oversten van Averbode en Postel te geven, dien men te Reusel heft ; aan den hertog van Brabant denzelfden dien men trekt te Mierde, en aan het kapittel van Oorschot. Joris Hendrik Joris betaalde den cijns aan het kapittel van Hilvarenbeek.

Inkomsten van den pastoor Judocus Lonkens. Zijne belastingen. 1569-1587.

De volgende bijzonderheden zijn getrokken uit « de registere ende quoyer (cohier) vander gesworen taxateurs der erffelycke goederen byde ingesetenen des dorps ende prochie van Leghemierde, overgebrocht den elfsten december vyffthien hondert negenent sestich. »

De pastorij en tuin van den pastoor « Joos » Lonkens (1), religieus der abdij Floreffe, is groot 1/2 loopens.

De « tuelerye (boerderij) mette persoenschap groot	2 mud zaad.
Twee weiden te zamen »	22 loopensen.
De pastoorstienden worden verpacht voor	16 mud rog, doch
in vroegere jaren voor	25 » »
Een heiveld groot	8 loopensen.
De smaltiende gaf jaarlijks aan den pastoor	8 gulden
De vogeltiende te Hulsel » »	14 gulden

Dit alles te zamen genomen, beliep die « taxatie, daer aff naer uytwysen der quoyer by den gesworen schepenen clerck tot dyer tyt geschreven, viertich gulden, VI stuyvers ende III penningen. » De opbrengst dezer pastoorsgoederen was in 1604, gelijk hierna gemeld wordt, zeer vermeerderd.

(1) Ofschoon in menig handschrift uit vroeger eeuwen tusschen de *n* en de *u* dikwijls geen verschil bestaat en daarom sommige schrijvers Loukens hebben gelezen, ziet men overal zeer duidelijk een *n* in deze origineele oorkonde, daarom lezen wij dan ook Lonkens.

Voornoemde J. Lonkens werd in october 1576 in de « commerbede geset ». Hiervan bleven de prelaten gevrijwaard. Naar aanleiding van die bede of belasting moest de pastoor jaarlijks betalen

uit het aandeel zijner tienden	3	gulden	9	stuiver,
uit zijne kleine tiende			12	»
uit de hoeve	2	»	17 1/2	»
uit de pastorij met toebehooren			20	»

De pastorij werd in 1576 nog belast met 17 1/2 » om bij te dragen tot het onderhoud van de 400 soldaten, die in de Meierij van den Bosch ter verdediging dezer streek gelegerd waren.

Voor de koningsbede en de St-Jansmis met het gebruik zijner hoeve betaalde hij 35 stuiver.

Na den dood dezes pastoors, werd zijn opvolger Gerardus Lonkens insgelijks « in alle beden, soowel in commerbeden als ordinaris » opgeschreven. Gerardus Lonkens moest, 19 september 1583, uit zijne hoeve 2 gulden 13 stuiver betalen.

Corstiaan Dyckmans en Aarts zoon van Dunne, burgemeester en boekhouder ten tijde van dezen G. Lonkens, verklaren 30 Mei 1587, dat vele cijnsboeken in oorlogstijden vernield zijn, zoodat men alle belastingen niet kan opgeven, ofschoon die twee personen toch kunnen bewijzen, dat die pastoor wel in « vyfftich beden » opgeschreven stond, welke hij steeds trouw betaalde. Een nieuw feit, dat ook reeds vroeger de geestelijkheid haren penning voor het algemeen welzijn ten offer bracht.

1587. Januari 25.

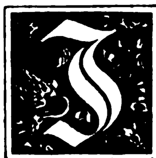
Volgens deze dagteekening had de pastoor Gaspar Gellius, uit abdij van Floreffe, een proces ingespannen tegen de regeerders der vrijheid Lagemierde, omdat men van hem te groote belastingen eischte. De uitslag wordt in dit stuk niet gemeld.

(Het slot volgt).

Een woord over het geslacht Merode.

In het « Kempisch Museum » 1891, bl. 249-253, is een document afgedrukt, dat betrekking heeft op de in de jaren 1650 en 1651 te Hersselt gehoudene *Schijfschieting*, waarvan wij met veel genoegen kennis namen.

Zulke mededeelingen zijn niet uitsluitend van belang voor de plaats of landstreek , waarop zij betrekking hebben, maar zijn ook in zoover van meer algemeene beteekenis, als zij ons over de zeden en gewoonten van lang vervlogen tijden belangrijke mededeelingen verschaffen.

Wij zijn daarom den geachten onbekenden inzender dank schuldig voor de openbaarmaking van dat stuk, maar wij hopen, dat hij het ons niet ten kwade zal duiden, indien wij ons veroorloven, eenige woorden tot verduidelijking en aanvulling neer te schrijven.

De in 1650 levende Heer van Hersselt, die *octroy ende permissie* verleende op het programma van het ontworpen schijfschieten, wordt genoemd : « *Philippus Ferdinandus, vrij Baenderheer van Merode, Marquis van de landen van Westerloo, Graefve van Oolen, burggraaf (?) der stad en land van Montfort....* »

Deze opgaven zijn volkomen juist. Zoodat het vraagteeken achter het woord *burggraaf* gevoegelijk wegvallen kan.

Het burggraafschap Montfoort was den grootvader van den genoemden Philips, door zijne vrouw Anna van Merode-Houffalize ten deel gevallen. Philips-Ferdinand was een zoon van Floris, wiens inkomen in zijn tijd op 600,000 franks geschat werd, en van Anna-Sidonia van Bronckhorst-Batenburg, en had, in 1648, de Montfoortsche goederen, voor 225,000 gulden aan de Staten van

Utrecht verkocht, terwijl zij 500,000 gulden moeten zijn waard geweest.

Philips Ferdinand van Merode wordt verder in het bedoelde stuk, Heer van Ysselmonde en *Ryerkercke* genoemd. Juister heet deze laatste heerlijkheid *Ridderkerk*; zij ligt in de provincie Zuid-Holland, bij Dordrecht, en was door het huwelijk van Philips' grootvader, Hendrik, Rijksvrijheer van Merode, met Francisca van Brederode, in de familie gekomen.

Een gedeelte der Ridderkerksche goederen werd eveneens door Philips Ferdinand vervreemd. Laatstgenoemde was gehuwd met Maria Magdalena van Gent, genaamd Vilain, dochter van den prins van Isenghien, en bezweek in 1653 aan de pokken, nalatende een zoon, die in het volgende jaar stierf, en eene dochter, die hare vaderlijke goederen aan haren oom Maximiliaan van Merode ten huwelijk medebracht.

Het opschrift van het stuk, dat op het voorgenomen schijfschieten te Hersselt betrekking heeft, is : « *Oû serasse Merode* », wat de inzender de *leuze* der familie noemt, hetwelk in zoover volkomen juist is, daar dit de *oorlogskreet* der Merode's is (1). Het *devies* van dat geslacht is sedert de XVIIe eeuw : « *Plus d'honneur que d'honneurs.* » Op een met wapens versierden steen te Pietershem stond (en staat misschien nog) het devies *Rem Deo*, een anagram van den naam *Merode.* — De graaf van Merode Oignies nam tot zinspreuk : « *Illustrat dum taxat* ».

Evenals de oorsprong van het wapen der dynasten Berthout van Mechelen, door geschiedenis verknoeiende schrijvers, in dat van het koninkrijk Aragon gezocht is (2), zoo is ook het wapen van Merode daarmede in verband gebracht, en heeft men, daar de Merode's en de koningen van Aragon toevallig hetzelfde aantal roode palen (vier) in goud voeren, die familie voor een tak van dat koninklijke geslacht willen laten doorgaan. Als stamvader noemde men Prins Petrus Berengarius van Aragon, aan wien men Aleida, dochter van Hugo, Heer van Rode, tot vrouw gaf. Hunne nakomelingen zou-

(1) *Leus* is geen heraldieke term. Het kan de beide beteekenissen hebben.
Over den oorsprong van dezen oorlogskreet, zie *Annales du Cercle historique du Limbourg*, 1864, bl. 306.

(2) Zie : J. Th. de Raadt, *les armoiries des Berthout et de Malines.*

den zich Merode genoemd hebben, welke naam als eene samentrekking van *Mijnheer* of *M'her Rode* voorgesteld werd. In zijne *Geschichte der Familie Merode* (1), aan welk werk wij eenige der bovenstaande gegevens hebben ontleend, bewijst GRAAF ERNST VON MIRBACH, onder het pseudonym E. RICHARDSON, dat die beweringen geheel uit de lucht gegrepen zijn en dat de oudste, in oorkonden voorkomende stamvader van het geslacht, Werner van Rode is, edelburger der stad Keulen, omstreeks het jaar 1200 geboren en in 1275 gestorven, wiens beide zonen Jan, genaamd Scheiffart, en Werner talrijke nakomelingen hebben gehad. De heerlijkheid Merode, bij Duren, was oorspronkelijk een keizerlijk rijksleen, en heette vroeger Rode. In de oude duitsche oorkonden noemden de bezitters zich Heeren *vamme Rode* (van den Rode), dat langzamerhand *van Merode* geworden is. De latijnsche oorkonden tot het einde van de XIV[e] eeuw vermelden *dominus de Rode* (2).

Wij hebben van de gelegenheid, die zich hier aanbood, om den werkelijken oorsprong van het geslacht en den naam Merode toe te lichten, gebruik gemaakt, omdat een sedert eenige jaren verschenen genealogisch tijdschrift (als geheel onwetenschappelijk kan men geen lang bestaan daarvan verwachten of wenschen), het oude bakersprookje weder getrouw heeft nagepreveld. Hetzelfde hebben onlangs weder verscheidene dagbladen gedaan, wat intusschen eerder eenige verontschuldiging verdient; in de titelbejagende XVIII[e] eeuw was toch een lid der familie zoozeer van de waarheid der mythische overlevering doordrongen, dat hij in de lange rij van zijne titels ook dien van Aragon opnam.

Al heeft ook het streng geschiedkundig onderzoek aan het huis Merode zijne afstamming van den hoogen historischen adel moeten ontnemen, toch heeft het daaraan zoovele welverdiende lauweren toegekend, dat het zich over het verbleeken van valschen schijn licht kan troosten.

Juist met de Kempen is het doorluchtige huis zoo innig verbonden, dat deze regels *geacht mogen worden in een Kempisch tijdschrift* op de rechte plaats te zijn. T. R.

(1) Praag 1877.

(2) Belangrijke bijdragen tot de geschiedenis van het huis Merode vindt men in *de Heerlijkheden van het Land van Mechelen; Duffel, Gheel en hunne Heeren*, door J. TH. DE RAADT.

Beersse en Vosselaar.

Eenigen tijd geleden brachten wij een klein bezoek aan een onzer oude studiemakkers, den eerw. heer Aug. Verstappen, pastoor te Vosselaar. Daar wij tot dan toe nog nooit, sinds onze vriend tot zijne nieuwe waardigheid was verheven, het genoegen hadden zulks te doen, laat het zich licht begrijpen, dat zoo al iets van 't eerste waarvan ons de nieuwe herder van Vosselaar sprak, toen wij een weinig uitgerust hadden, was..... de kerk en de pastorij af te zien, waarin wij, natuurlijk, met de meeste bereidwilligheid toestemden.

Bij het op- en afloopen in de pastorij — alles moesten wij zien — viel, op een der kamers, ons oog op eene groote eikenhouten kist, die van sterke sloten was voorzien. — Eene antiquiteit, M. Pastoor ? luidde onze vraag. — Archievenkist, was het antwoord. — En is er nog al wat in ? — Tot heden ontbrak mij de noodige tijd, om ze naar behooren te doorzoeken... Hebt gij soms goesting er een vluchtigen oogslag op te werpen ?....

Deze woorden waren nog niet koud, toen wij reeds een bundel kalfsvellen, in een dik stuk karton gehuld, bij den kraag hadden. — Terwijl aanstonds de heer Pastoor zijne noodige bezigheden voortzet, antwoordden wij zachtjes, wij zullen de perkamenten eens doorloopen.

Het weinige dat wij de gelegenheid hadden op te teekenen, doch dat niet geheel en al zonder belang is voor de geschiedenis der twee bovengemelde plaatsen onzer Kempen, laten wij hier volgen.

Het oudste stuk dat wij in den bundel ontmoetten, dagteekent van 19 Maart 1386 (volgens onze tijdrekening 1387). Het leert dat de gemeente Vosselaar toen reeds eene schepenbank had ; dat het zijne eigene koornmaat bezat en hoe men in dien tijd onroerende

goederen verkocht. Eene nota op de buitenzijde, later door eene andere hand geschreven, meldt dat de beemd, waarvan spraak is in het stuk, op een ongezegd tijdstip aan de kapelanie van Beersse kwam. Om zijne oudheid en omdat het niet al te lang is, deelen wij het in zijn geheel mede.

Wij Jan de Wolf ende Willem Nouctsmeeds, scepenen in Vorssele (1) doen cond allen lieden, die desen brief zellen zien oft hoeren lesen, dat voir ons comen es Jan Heynric Gielys, zone vanden lare, (die) lide ende kende, dat Merten Heinric Gielyszone sine brueder witteliken jeghen heme vercreghen ende vererft heet alselken goet, als hier na bescreven is. Inden iersten een stuc beemds, gheheiten *daessbroec,* gheheellec ende al, vuytghenomen een vierendeel van den voirs. beemde, dat welke Thonys des voirs. Jans ende Mertens brueder nu houdende is, ghelyc alst bepaelt is, ghelegen tusschen tgasthuys van hoestten (2) ende des voirs. mertens erve. Voert onderhalf lopensaet lants, luttel min oft meer, int *groet block* ghelegħen. Voert onderhalf lopensaet lants gheheiten *dackerken,* teynen strate (3). Voert een lopensaet lants, lutel min oft meer, gheheiten *tsollander strepe,* gheleghen tusschen Ghijsbrechts erve vanden Rulle ende Jans erve vanden Ghoere, van welken vercreghenen vererfde goede de voirghenoemde Merten Heinric Gielys zone vanden lare verlide ende bekende dat hi witteliken sculdich is den voirghenoemden Janne Heinric Gielyszone sinen brueder achtien lopen rogcs erfpachten, iaerlics te betalen den voirs. Janne Heinric Gielys zone, hebbende van desen oft sinen erfghenamen ende naecomelinghen, alle iare op Onser Vrouwen Lichtmisse dach in goeden cusbaren rogge, *ghemeten metten rechter rogmaten dorps van Vorssele voirs.*
Ende sette voirs. Merten den voirs. Jannen Heinricken Gielyszone tot toepande een eeuselinghe met hare toebehoirte, vuytghenomen een vieredeel vander voirs. eeuselinghen, dat welke Thonys, des voirs. Jans ende Mertens brueder, hebbende is int Aesbroec, tusschen Jans Spoirters erve ende des voirs. Thonys erve gheleghen; waer bi alle voirs. zaken den voirghenoemden partien aen beide siden Merten Henric Gielyszone de erflycheit vander voirs. vercreghenen goede ende Jannen Heinricken Gielyszone sine erfpach

(1) In deze akte alleen vinden wij Vosselaar geschreven met eene *r* achter de *o*, in plaats van eene *s*. In alle de andere staat duidelijk en klaar *Vosseleer*. — Wij meenen daaruit te mogen besluiten dat baron Le Roy, die insgelijks *Voreselaar* schrijft, dien naam hier slecht opgeeft (*Notitia Marchionatus*, bl. 419) en dat Grammajus, waar hij in zijn werk over Antwerpen, lib. IV, cap. XII, zegt : '*Beersiam en Vorselariam ab ursis et ranis dictos pagos*, nog meer den bal misslaat.

(2) Hoochstraten (?).

(3) Aan 't einde der straat.

op ende aen sine erfonderpant ende toepande vast ghemaect syn, al biden vonnys ende metten rechte ghedaen ende dair mede alle fraude ende arghelist in alle voirs. puncten altoes vuytghesproken. In orconde der waerheit ende bi beden der voirs partien hebben wi Jan de Wolf ende Willem Nouctsmeeds, scepenen voirs. desen brief bezeghelt met onzen zeghelen. Ghegheven int iaer ons Heeren dusent drie hondert tache-tich ende zesse, opten neghentienden dach der maent jngaende van merte.

Een der schepenzegels, dat van Willem Nouctsmeeds, is nog, althans gedeeltelijk, aan het perkament gehecht.

Het tweede stuk is een verkoopingsakte, den 17ⁿ September 1433 verleden voor Jan Coninc en Wouter Bankets, schepenen van Antwerpen. Het meldt dat zekere « Anceme van den Waelputte omtrent een buynder beemden metten gronden» kocht «gelegen tot Beersse », waarop, onder andere, een cijns stond van « een halster rogs erfeliken den heeren Jannen Nouts, priestere », « een muddeken eevenen erflic den hertoge van Brabant » en « drie hoenen erflic, die Gielyse Coels, » de verkooper, « daar op behoudende blijft. »

Een andere akte van 1446 (1), heeft betrekking op denzelfden beemd, die hier de « Dijkerbeemd » genoemd wordt. Anceem Van den Waelputte verkocht hem aan « Willemen Van Opstal. » De verkoopingsakte werd verleden voor « Librecht Smeets, Gielys van den Borch ende Jan Deens de jonge, laten Willems van Berchem in synen hoff tot Beersse. »

In 1448 deed « Oloud, by den gedoge Goids, Abdt sgoidhuyse van Sinte Michiels » te Antwerpen, zeker « leengoed » uitwinnen, « liggende jn der prochien van Vosselere, gemeynlic geheeten Aert hoecx hoeve. » Hoe men in dien tijd uitwon ; hoeveel gerechtsdagen daartoe van noode waren ; hoeveel vonnissen er moesten geveld worden, vooraleer de uitwinning al hare wettige uitwerksels bekwam ; hoeveel tijd er tusschen deze vonnissen moest zijn ; welke de gevolgen zulk eener uitwinning waren, dit alles wordt in 't kort alhoewel klaar in de volgende akte verklaard. Om die

(1) Gedaen opt Ste Laureys, tien dage in Augusto jnt jaer Ons Heeren als men screeff duysent vierhondert ende sessenviertich.

reden, en omdat zij verschillende andere wetenswaardigheden vervat, schrijven wij deze akte in haar geheel over.

« Wy Ghysbrecht van der Biest, meyer sgoidshuys van Sinte Michiels Tantwerpen, Mathys Bode, Johannes Wychmans, Danckaert Finaert, Henric vanden Bogharde, Willem van Perck, Heinric Udens, Dionys Hoex ende Jan Meyenbossch, mannen sgoidshuys voirs., doen cond allen lieden dat Oloud, by den gedoge Goids, Abdt sgoidshuyse van Ste Michiels voirs., vanden ordenen van Premonstreit vanden bisdomme van Cameryck, seker leen leengoede, onder hem jnden name van synen godshuys houende, liggende jnden prochien van Vosselere, gemeynlic geheten Aert Hoex hoeve, heeft doen besetten voir seker gebreke van heergeweden van manscappen, van dienste, ende van dat de leendragher dair af den hof versmade ende niet te hove en quam zyn leen grotende ende den commer, daer op gemaect zynde, grotende also dat behoirde. Ende een generael gebot was jn Brabant ende oic jnder selver prochien voirs., openbaer vuter kercken gecondicht waert met eenen besetsel als recht, met den anderen als recht, metten derden als recht, ende van allen de wete gedaan zynde als recht, ende daren teynden vervolgende, heeft hy daer toe doen gedagen met eenen gedagen als recht, metten anderen als recht, metten derden als recht ende daaraf de wete gedaan zynde als recht ; ende voert opten vierdendach, dien dach all vut gehoedt ende verwacht zynde als recht. Ende want nyemant binnen der tyt voirs. comen en is, vermetende hem rechts tot den leenen voirs. oft recht voirs. storende, so zyn die voirs. leengoeden onsen heeren den Abdt voirs. tot zyns godshuys behoef, na wtwysen der vonnissen, dair toe behoefelic, gelevert als recht met russche ende met ryse, ende die aen te verdene ende gebrukene, getydelic, met wettigher rekeninge, gelyck zynen gebueren, sonder verbaelmonden sgoeds, jair ende dach ; behoudelic yegelyken zyne goede rechte, die bynnen jaers ende daechs quame te hove sprekenen tot den voirs. leene, als recht ware, ende behoudelic yegelic zynder nootzaken. Ende dat hy na diaer ende dach weder te rechte zoude comen met wettighen rekeninge, oft yement des begherde dair aff als recht. Ende want nyement comen en is, bynnen jaers ende daechs, nootsake bethonende, oft hem rechts vermetende tot den voirs. leengoede of rekeninge begherende, so heeft de voirs. onse heer de Abt, tot zyns godshuys behoef, teynden jair ende dach weder doen gedagen totten voirs. leengoeden met eenen gedagen als recht, metten anderen als recht, metten derden als recht, ende de wete daer aff gedaen zynde als recht, ende voert opten vierden dach, dien dach als vut gehoedt ende verwacht als recht. Te dien eynde ofte noch yement hadde wille spreken met rechte tot den voirs. leene. Ende by de redene dat nyement comen is voir diaer

of na diaer, nadat voirs. is, met rechte totten voirs. leen sprekende oft rechts vermetende oft nootzake thonende, so zyn de voirg. leene onsen heere den Abdt voirs. tot behoef zyns godshuys voirg. gewyst jn zynen handen ende die aen te verdene, te hebbenen ende te houdenen met allen hoeren toebehoirten tot dier tyt toe dat den voirg. Abt oft zynen goedshuys voirs. genoch gedaen sal wesen vander heerlicheit ende gebreke dair hy jnden name van synen godshuys voirs. tachter ende jn gebreke aff is en den voirs. leengoeden. Ende dat hy oic off zyn godshuys voll ende all betaelt sal wesen van allen wetteliken costen, om der handelinge ende gedyngs wille voirs. gedaen synde. Ende want alle zaken voirs. aldus ende metten vonnisse ende metten rechte, also dar behoirde, zyn geschiet, nyet van rechte achtergelaten, dat hier toe sculdich was te geschiene. So hebben wy Ghysbrecht, meyer voirs., ende wy Mathys Bode, Johannes Wychmans, Danckaert Finaert ende Henric Udens, ter beden Heinricx vanden Bogaert, Willems van Perck, Dionys Hoecx ende Janne Meyenbosch, mannen voirs. onse medegesellen, by fauten van haeren zegelen ende ter begherten ons heeren des Abts voirg. onse zegelen aen dese letteren gehangen jn getuigenisse der waerheit ende alle dinghen, sonder argelist. Gedaen dertich dage jn meerte jnt jaer Ons Heeren dusent vierhondert ende acht ende viertich na Paesschen.

H. De Palude.

Volgen drie latijnsche rentbrieven, opgesteld voor de schepenen van 's Hertogenbosch en betrekking hebbende op twee jaarlijksche erfrenten, eene van zes oude groten Fransche munt, voortkomende van dertig oude groten derzelfde munt, staande op een huis met aanhoorigheden, dat bewoond was door Jan, bijgenaamd « Smedeken van Weelde » ; de tweede van zes deniers, gewoonlijk « aude Cleykens » geheeten. De eerste, van 4 Juli 1454, meldt dat « *Engelberna, dicta van den hoirpoel van Esbeke* » de dertig oude groten verkreeg « *erga Elisabeth filiam Ywani dicte Weyn van Weelde* », de tweede, van 27 Januari 1456 (o. s.) dat « *Rutgerus de Arkel* » twee renten overnam « *ad opus Elisabeth, filie naturalis domini Henrici, dicti Back, investiti de Poppel* », de derde, dat « *Willelmus de Goer, filius naturalis Willelmi de Goer, maritus et tutor legitimus Elisabeth sue uxoris, filie naturalis quondam Henrici Back, jnvestiti de Poppel,* » ze den 22ⁿ Mei 1483 overdroeg of liever verkocht aan « *meester Willem de Busco ad opus Henrici Van der Kelen.* » Waar het pand der zes oude

groten gelegen was wordt niet gezegd; het huis en de hof, waarop de zes « aude cleykens » stonden, bevonden zich onder Weelde.

Een goedenisbrief van 3 April 1456 (o. s.), uitgaande van « Claus Ruts ende Gheert Vueghs, scepenen der poirt van Turnout, » maakt ons met de bijzonderheid bekend, zooals aanstonds nog uit twee of drie andere bescheiden zal blijken, dat toenmaals Beersse en Vosselaar slechts ééne parochie uitmaakten, welke in dien tijd bestuurd werd door de Witheeren van Sinte Michiels te Antwerpen.

« Wy Claus Ruts ende Gheert Vueghs, scepenen der poirt van Turnout, doen condt... . dat.... Heylwich Rombouts van Vosseleer met Wouter Sprenghers van Ghele, haren wittighe manne ende momboire..... vercocht heeft.... heeren Cornelijse van der Goere, die men heit vander Stoct, priester ende persoen van Beerse ende van Vosseleer, tot behoef zyns zelfs ende synen navolghende personen der voirs. kercken van Beerse ende van Vosseleer vuten goidshuyse van Sinte Micheels tot Antwerpen..... een stuck erfs ofte driesch, ghelegen tot Grotenhout, houden omtrent een half boender...... » (1)

Den 1[n] Maart 1465, « na costume ende scriven shoifs van Cameryck, » verkocht « Heylwich van Raedele, Jansdochtere, gezeten tot Ghyele, » ten voordeele van de tafelen van den H. Geest te Beersse, « twee loopen goets cusbaers erfrogs, Turnoutscher maten.... op een stuck lants, toebehoorende den parochiaen van Beerse (2).... gelegen inde *Acker* te Vosseleer.... wtcomende aant *Zant* tot Vosseleer ». Het begin van die akte, welke deze verkooping wettigde, zal misschien niet van alle belang ontbloot zijn voor onzen geleerden vriend, den heer Th. de Raadt. Het zegt immers dat het « verlydt » dezes erfelijken cijns van twee loopen rogge geschiedde voor « Gheert Croyt ende Peeter Vloeberchs, laten *Henricx van Immerseele, heeren tot Geys* (Yeys ?) *ende tot Yeteghem jn sinen hove tot Vosseler.* »

(1) Op de buitenzijde van dit stuk staat : « Op desen driesche heeft h. Cornelys bewyst j vertel rox die de meyer van Merxplas, geheiten Willem van Opstal, der kercke van Berse ofte den prochiaen aldaer erfelic voer syn jaergetide beset hadde. »

En nog van een ander hand, waarschijnlijk toen de parochie van Beerse en Vosselaar gescheiden werden : « De v. bunder driesch in Grotenhoudt in Vosseleer spectant ad curatum de Beerse. »

(2) Cornelis vander Goere, van wien hooger spraak is.

Het volgende stuk is een testament, gedagteekend van 18 Januari 1474 (o. s.). Het leert ons 1°, dat Quinten Ravens toen pastoor was der vereenigde parochiekerken van Vosselaar en Beersse (*Quintinus Ravens, curator parochialium ecclesiarum de Beerse et Vosseleir, canonice unitarum, cameracensis dyecesios ;* 2° dat Jacob Vandepoel (*Jacobus a Palude*) op denzelfden tijd aldaar onderpastoor was ; 3° dat de erflater wilde begraven worden « *in cymeterio Sti Lamberti in Beerse*, en dat hij, bij uiterste wilsbeschikking, vermaakte, 1° vijf gouden peeters tot voltrekking *tabernaculi Sti Antonii* in de kerk van Beersse ; 2° drie gouden peeters... aan de kapel van Ste Cornelis derzelfde plaats.

Drie bescheiden uit de XVe eeuw, blijven ons nog over. Het eerste is een notariëele kwijtbrief, waarbij Elisabeth Fabri (Timmermans ?), weduwe van wijlen Willem Fabri (*relicta quondam Willelmi Fabri*), den 4n April 1482 verklaart, dat Jan Andries, pastoor der vereenigde parochiën van Beersse en Vosseleer (*Johannes Andree, curatus ecclesiarum parochialeum de Berze et Vosseleir*) (1), van alle geldelijke verplichtingen jegens haar ten volle en wettiglijk is ontslagen. Het eenige wat het, buiten de vermelding van den naam des pastoors, aanmerkingswaardigs bevat, is de handteekening van den notaris Willelmus Oyen (*presbyter cameracensis sacra jmperiali auctoritate notarius*).

Het volgende stuk is eene gewone verpanding van twee rijnsche gulden, elk van vijf schellingen groten brabants, op eenen beemd, dien men den « Winckelbeemd » hiet èn die gelegen was te Vosselaar nabij 't « boss van grotenhout. » Het begint als volgt : « Wy Claus de Coster ende Jan Metten, late herians (heer Jans) van Ymmerzeel jn zynen hove tot Vosseleer, » en eindigt : « Jnt jaer Ons Heeren als men screef duysent vierhondert ende tnegentich, xviij daghe in novembri. »

Het laatste eindelijk doet « condt ende kenlyck » dat « Heynrick Diels, als gemechticht man van den rentmeester van Turnout... in volder vierschare » kwam « voer » den « scoutet ende scepenen tot Berze » en voor deze « van rechts wegen besedt » legde op « zekere beemde geheten Sinte Machiels beemde,.... gelegen tot Vosseleer,

(1) Eene akt van 28 Maart 1506 (o. s.) noemt nog een anderen pastoor van Beersse en Vosseleer, namelijk Adriaen Boels.

zuydwaert aen t boss van groten hout. » De reden waarom 's konings rentmeester in 't kwartier van Turnhout die « beemde » bezette, was dat men sinds drij jaren den heerencijns, op deze beemden uitgaande, niet meer betaald had (*voer ons genadichs heeren van Brabant chijs van drie jaren tachter*). Naar luid van het stuk won Heynrick Diels zijn geding ; maar toen, na verloop van den wettelijken termijn (*een iaer ende dach*) deze zijn geding opnieuw opperde om eindelijk in 't volle bezit der beemden gesteld te worden, verscheen « her Gheerdt de Meyer, als gemechtigt man des godshuys van Sinte Machiels tot Antwerpen, die « storinge » deed « op dese rechtsvorderinge vanden voirgenoemde beemde ende begerde trecht over te hebbenen met alle voergewijs vonnissen, » omdat 't « voers. goedshuis zeker renten ende chysen heffende was opte voerg. beemde. » Welk gevolg had deze tusschenkomst ? Het goed recht van Gheerdt de Meyer werd voor de rechtbank bewezen ; hij bekwam wat hij verlangde ; deed « handvollinge » aan Hendrik Diels, 't is te zeggen, gaf dezen wat hij in recht was voor zijn heerencyns en de onkosten die hy door 't geding had geleden, te eischen, en werd ten slotte « na wtwysen der vonnisse inde voirg. beemde gelevert tot behoef des voirs. goedshuys int naiaer met russe ende met ryse, die beemde te gebruycken, te besittenen te berge ende te dale, gelyck hoer anderen goeden, sonder toeseggen van yemande. » Dit vonnis werd geveld ter manisse van den Schout, door « Jan Lodewycx, Peter Kennes, Peeter Borchmans ende Claus de Coster als scepenen tot Berze »,.... « int jaer Ons Heeren duysent vier hondert ende xcv, opten achten dach in Januario na scryven thoefs van Cameryck. »

Ziedaar wat wij bij ons kort bezoek bij onzen eerwaarden vriend te Vosselaar gelegenheid hadden aan te teekenen. Het bewijst dat er daar, evenals heel de Kempen door, veel ten nutte der geschiedenis onzer streken te zoeken en te vinden is.

P. J. GOETSCHALCKX.

Inhoud.

Platen en Teekeningen.

Eenige trekken

UIT DE

Geschiedenis van Grobbendonk.

robbendonk, in vroeger eeuwen *Oedo, Uden, Oudele, Ouden, Houden, Ouwen* en *Houwen* geheeten, is eene kleine, schoone, sierlijk aangelegde en in den vorm van een bevalligen drijhoek gebouwde gemeente, gelegen een weinig beneden de samenvloeiing der rivieren de *Aa* en de *Kleine Neet*, op nagenoeg anderhalf uur gaans, langs de *Kempische Vaart*, van Herentals.

Grobbendonk bestaat tegenwoordig, buiten het eigenlijk dorp, dat eertijds de *Biest* werd genaamd, uit negen aanzienlijke gehuchten: *Miereik* (1), *de Heide, de Meirhoeven, Klein Gent, den Troon, het Hofeinde, Boschhoven, den Poppenberg* of *Klein Eisterlé* en *Groot Eisterlé*, bezit een grondgebied dat zich over niet minder dan 2198 hectaren uitstrekt en heeft, volgens de telling van 1890, ruim 1600 inwoners.

Behalve den grooten steenweg van Herentals naar Lier en Antwerpen, waarvan een gedeelte zijne grenslijn langs den kant van Bouwel uitmaakt, bezit het vier gemeentesteenwegen, die het met de omliggende dorpen in verbinding brengen: twee ten Noorde, met name die naar Viersel, dat oudtijds den naam van *Voorschoten* voerde, en Broechem, en de steenweg naar Pulle, Pulderbosch, Zoersel, Santhoven en Halle; een derde, langs den oostkant, naar Vorsselaar, Poederlé en St-Peeters-Lille en de laatste, ten Zuide, naar Bouwel en Herenthout.

(1) Wij noemen dit gehucht *Miereik*, niet *Nieuwrijk* of *Nietrijk*, zooals men te Grobbendonk gewoonlijk zegt, omdat de plaats waar dit gehucht nu staat, voordat er gebouwd werd, naar verschillende bescheiden, op het gemeentehuis berustend, alzoo genoemd werd.

De Kleine Neet, die van hier tot Lier bevaarbaar is, en de Kempische Vaart, welke beide bijna midden in het dorp loopen en de spoorweg, welke voorbij het naburig Bouwel, slechts een half uur van Grobbendonk, komt, bieden aan zijne bedrijvige bevolking alle gemak en gelegenheid tot den handel, welken zij op eene breede schaal met de aanpalende gemeenten drijft.

Ruim tien jaren lang hadden wij het geluk, als onderpastoor, in die goede en zoo belangrijke parochie te verblijven, en hadden sinds eenigen tijd, hiertoe aangezet door eenige vrienden, voornamelijk door priesters uit Grobbendonk herkomstig (1), het voornemen opgevat de noodige opzoekingen te doen, ten einde de bouwstoffen voor eene kleine *Geschiedenis*, zoo volledig mogelijk derzelve bijeen te brengen. Ongelukkiglijk deden gansch onver-

(1) Grobbendonk telt acht zijner kinderen die tot de priesterlijke weerdigheid werden verheven en nog aan het heil der zielen in het aartsbisdom van Mechelen werkzaam zijn, te weten :

Den eerw. heer *Henricus Josephus Bellekens*, geboren 15 April 1829, priester geworden 22 December 1855, onderpastoor van Hombeek 19 Februari 1856, bestuurder der Zusters van het H. Hart van Maria te 's Gravenwezel sinds 17 April 1872 ;

Den eerw. heer *Joannes Gommarus Prims*, geboren 28 Augusti 1830, priester geworden 28 December 1854, onderpastoor van Liedekerke 4 Juli 1855, en pastoor aldaar sinds 24 Maart 1873 ;

Den eerw. heer *Joannes Ludovicus Naulaerts*, geboren 30 April 1836, priester geworden 22 December 1860, onderpastoor van St-Jacobs te Leuven den 10 Mei 1861, bestuurder der Zusters Ursulinnen te Londerzeel sinds 3 Mei 1879 ;

Den eerw. heer *Guillelmus Ludovicus Van der Donck*, geboren 24 Augusti 1839, priester geworden 19 December 1863, leeraar aan 't klein Seminarie te Hoogstraten 1 Januari 1864, pastoor van Halle, bij Santhoven, 23 December 1880, pastoor van Balen op de Neet 27 December 1891 ;

Den eerw. heer *Joannes Baptista Van Loock*, geboren 10 Juni 1841, priester geworden 18 Januari 1867, onderpastoor van Putte bij Mechelen 30 Maart 1867, pastoor van Betecom bij Aarschot sinds 24 December 1886 ;

Den eerw. heer *Joannes Ludovicus Van der Donck*, geboren 17 Mei 1845, priester geworden 19 September 1868, leeraar aan 't College van Herentals 1 October 1868, pastoor van Rotselaar 27 Maart 1892 ;

Den eerw. heer *Franciscus Ludovicus Prims*, geboren 31 Januari 1850, priester geworden 21 December 1872, onderpastoor van Haacht 27 Januari 1873 ;

Den eerw. heer *Joannes Julianus Dieltiens*, geboren 5 November 1853, priester geworden 22 September 1877, onderpastoor van Cureghem 24 October 1877, van St-Joriskerk te Antwerpen 1 Maart 1880, van O. L. V. aldaar sinds 5 Januari 1885 ;

Den eerw. heer *Franciscus Van den Scboor*, geboren 31 Augustus 1855, priester geworden 3 Juni 1882, onderpastoor van Ravels 24 Augusti 1882, van Liesel-Steelen (Geel) Juli 1886, van Oevel 29 Mei 1888.

wachte en geheel van onzen wil onafhankelijke omstandigheden ons sinds die plaats, ons reeds lang dierbaar geworden, verlaten, en kwamen talrijke nieuwe bezigheden een deel van de weinige vrije uren, waarover wij beschikten, innemen, zoodat ons voortaan tijd en gelegenheid ontbreken om onze opzoekingen voort te zetten en het werk, dat wij met zooveel iever en zooveel toewijding begonnen hadden, te voltrekken.

Om echter het reeds verzamelde niet weder te laten verloren gaan, en den toekomenden geschiedschrijver, dien het genoegen zou onze half onderbleven taak te hervatten, gelegenheid te verschaffen zich de vruchten van onzen arbeid ten nutte te maken, deelen wij hier de bijzonderste aanteekeningen mede, welke wij uit verschillende gedrukte werken, uit de kerk- en gemeentearchieven ter plaatse, uit de papieren van het gewezen klooster van den Troon O.-L.-V., dat vroeger onder Grobbendonk bestond (1) en elders gedaan hebben.

In stede dus van eene *Geschiedenis van Grobbendonk*, zullen wij, zooals de titel van ons opstel meldt, enkel *eenige trekken* uit dezelve geven.

Grobbendonk draagt, sinds 't begin dezer eeuw, den naam van zijn voormalig, thans geheel vernietigd kasteel. Het dorp werd vroeger, zooals wij reeds aanstipten, *Ouwen* geheeten. Wanneer die naamsverandering begon, kunnen wij niet met juistheid aangeven. Zeker evenwel is het dat zij reeds in 't begin der XVIIe eeuw had plaats gehad. Althans toen Baron Le Roy zijn *Notitia Marchionatus.... Antverpiensis* schreef, had de naam van Grobbendonk dien van Ouwen reeds zoo zeer in 't donker gesteld, dat de eerste schier nog alleen bij 't volk gebezigd was. In de openbare akten nochtans, van dien tijd en van de laatste helft der XVIIe eeuw (2), schreef men nog altijd *Ouwen*, doch voegde er niet zelden *alias Grobbendoncq* bij. In de XVIIIe eeuw nam die gewoonte meer en meer toe, zoodat men sinds 1750 reeds

(1) De papieren van het klooster van den Troon O.-L.-V. werden ons met de meeste welwillendheid ter inzage toevertrouwd door den hooggeachten heer EDW. VAN EVEN, stadsarchivaris van Leuven. Wij betuigen er hem hier openbaar onzen dank voor.

(2) Bl. 211. — BARON LE ROY liet dit werk het licht zien in 1678.

dikwijls nog alleen Grobbendonk vermeld vindt. Tijdens en na de Fransche overweldiging verdwijnt Ouwen geheel en al en is het zoo goed als vergeten.

Grobbendonk (het kasteel) en Ouwen (het dorp) zijn beide zeer oud. Hoe oud ze nochthans zijn, is moeilijk, zooniet onmogelijk te bepalen, daar ons dienaangaande alle echte en oorspronkelijke bescheiden ontbreken (1). Alles behalve gewaagd evenwel schijnt ons de meening van sommige schrijvers, die zeggen dat het niet onmogelijk is dat de oorsprong van het kasteel opklimme tot den tijd der Romeinen, misschien wel tot de vierde, derde of tweede eeuw onzer tijdrekening, en dat het een der vestingen geweest zij, welke de Roomsche overweldigers, tijdens hun beheer in België, op verschillende plaatsen bouwden om de bevolking op de omliggende hoogten verspreid en door hen vroeger onderjukt, in bedwang te houden. Meer dan eene bijzonderheid toch schijnt ons voor die veronderstelling te pleiten.

De eerste is het feit, dat er hier vroeger, in de buurt van het kasteel, en ook een weinig hooger, op den rug van het hoog veld hetwelk tusschen dit laatste en de gemeente Pulle ligt, en eindelijk te Boschhoven, een der bovengenoemde gehuchten, aan den zoom van dat veld gelegen, verschillende malen, allerlei muntstukken, potwerk, lijkbussen, ja, afgodenbeelden, onbetwist tot den tijd der Romeinen behoorend, gevonden werden. Zoo verhaalt, bij voorbeeld, *Hoybergh* in zijne aanteekeningen op *Latomus' Corsendonca*, dat er, in den beginne der XVe eeuw, den 15^n^ December 1410, eene heele reeks van die Romeinsche oudheden rondom het kasteel opgedolven werden (2) ; *Joannes Goropius*, door Baron *Le Roy* aangehaald, dat hij, bij een bezoek, hetwelk hij aan Gaspard Schetz op zijn kasteel van Grobbendonk bracht, eene voldige verzameling dier muntstukken, aldaar gevonden (*eo in loco* (*intellige Grobbendonck*) *effossa*), te zien kreeg (3) ; een andere schrijver der XVIe eeuw, wiens verhaal in 't *Registrum I Mona-*

(1) Origo Castelli de Grobbendonck, zegt *Le Roy*, perantiqua est sed incerti ævi. — *Notitia Marchionatus... Antverpiensis* bl. 212.

(2) Bl. 101.

(3) BARON LE ROY, *Notitia Marchionatus Antverpiensis*, bl. 212.

sterii Trono-Martiniani Lovanij te lezen staat: dat een groot getal dier onlangs opgedolven geldstukken, lijkbussen en afgodenbeelden zoo schoon en zoo wel bewaard waren, dat zij alles wat men in soortgelijke zaken toen ten tijde in België bezat, overtroffen (1); *Heylen*, in zijne *Verhandelingen over de Kempen*, dat hij verschillende dier munten te Grobbendonk verkreeg en toen hij even genoemd werk schreef, nog in zijn bezit had (2); M*gr de Ram* dat er nog in den loop dezer eeuw te Boschhoven nieuwe ontdekt werden, enz. (3).

Die muntstukken nu, die lijkbussen, die afgodenbeelden, hoe zijn zij daar geraakt, tenzij men veronderstelle, dat de Romeinen, van wie zij voortkomstig zijn, ook daar hebben verbleven?

Had men er slechts enkele — hier of daar een — of slechts op ééne plaats gevonden, zou men kunnen aannemen, dat zij, bij toeval, van elders naar hier overgebracht en verborgen of verloren werden; nu echter dat ze zoo talrijk zijn, zoo verscheiden en op zooveel verschillende plaatsen te gelijk, vooral in de buurt van het kasteel ontdekt werden, is dit nog wel waarschijnlijk? — En, als dit noch mogelijk noch waarschijnlijk is: wat is het dan dat er noodzakelijk uit volgt? Het eenige dat er overschiet is, dat zij, aan wie die geldstukken, die lijkkruiken, die afgodenbeelden toebehoorden, op die plaatsen, waar deze ontdekt werden, moeten geweest zijn en er zelfs een geruimen tijd verbleven hebben.

Dan, zoo men aanneemt — en het schijnt ons moeilijk het niet aan te nemen — dat de Romeinen hier ooit geweest zijn, er althans eenigen tijd verbleven hebben, mag men nog wel met rede veronderstellen dat deze, die steeds als overweldigers hier in onze streken aanwezig waren en het land als een verwijderd wingewest met de uiterste strengheid behandelden, zich tegen de landzaten — die voorzeker zoo min als hunne voorouders, het juk hun door die overweldigers op den hals gelegd, met welgevallen verdroegen — geene vestingen hebben opgetimmerd, waar zij tevens als hunne personen ook hunne

(1) Bl. 121, v°.

(2) Bl. 274.

(3) Mgr de Ram, *Synopsis actorum Ecclesiæ Antvespiensis*, bl. 274. — In vicinis hujus pagi *(Grobbendonk)* sœpius romana numismata effossa fuisse notum est. Nostra quidem ætate in vico Boskhoven urnæ quædam funerariæ repertæ sunt....

veroveringen verzekerden ? — De menigvuldige oproeren die er te allen tijde en op zoovele plaatsen, heel Gallië en België door, tegen hun gezag uitborsten, de nog talrijkere aanvallen, welke zij van hunne nog onoverweldigde naburen te lijden hadden, de talrijke voorbeelden van kasteelen en burgten welke zij in de landen, waar het bewezen is dat zij verbleven, hebben opgetrokken, zooals langs de oevers van den Rijn en de Maas (1), laten geen schijn van mogelijkheid voor zulke veronderstelling over.

En, is dit niet mogelijk, waar konnen de Romeinen eene betere, sterkere plaats uitkiezen dan juist daar waar wij nog heden de laatste overblijfselen zien van het vroeger kasteel van Grobbendonk ? Van den eenen kant hadden zij daar de Kleine Neet, welke op die plaats verschillende meters breed en tamelijk diep is en vroeger veel breeder en dieper was en met geweld stroomt, en achter deze de uitgestrekte vallei derzelve, welke toen waarschijnlijk, zoo niet altijd ten minste een groot gedeelte des jaars, zooals nog heden bij wijlen het geval is, onder water stond; langs de achter- en de rechterzijden de nog meer uitgestrekte vallei der Aa welke, ruim een uur ver, wel een kwartier en op sommige plaatsen wel een half uur breed is en ongetwijfeld ook jaarlijks maanden en maanden onder de waters, welke daar van tot boven Turnhout samenvloeien, bedolven lag; van voren de Aa en de Kleine Neet, welke op een honderdtal stappen van het huidig kasteel bijeenkomen en de beste natuurlijke watervesten vormen, welke men voor dien tijd uitdenken kan. Neemt men bovendien de krijgskunde en het belegeringsgetuig van dat tijdstip der geschiedenis in acht, bijzonder bij de nog onbeschaafde volken welke toen het land bewoonden, dan zal men toegeven dat het alles was wat men maar kon wenschen. Wilde toch de vijand de Romeinen te lijf, dan moest hij hen langs voren aanvallen, dewijl de waters der Aa en der Neet en de moerassen, in de valleien derzelve bestaande, hem dit langs achter en rechts en links verhinderden; en, deed hij hen aan langs den voorkant, hadden zij de samenvloeiende Aa en Neet, hier beide zeer diep, voor zich, van welke hem de aangevallenen van uit hunne torens of van op hunne wallen met het meeste gemak den overtocht konnen beletten.

(1) Jan David en Wagenaar, *Vaderlandsche Historie*, boekd. I en II, passim.

Alles strookt dus met de bewering dat, zoo het waarschijnlijk is dat de Romeinen hier een tijd verbleven, en dat zij hier eene vesting bouwden, zij het, op deze plaats, deden en bijgevolg dat het kasteel tot dat tijdvak — de tweede, derde of vierde eeuw onzer tijdrekening — opklimt (1).

Eene tweede rede om ons tot deze meening te doen overhellen, is eene oude overlevering, die niet zoozeer te Grobbendonk zelf als in de naburige dorpen, onder andere, te Vorsselaar, te Lille-St-Peeter en te Wechelderzande leeft en volgens welke *er in deze gewesten vroeger eene Romeinsche baan heeft bestaan.* Zoo hebben wij

(1) Ziehier wat desaangaande het *Registrum primum Monasterii Trono-Martiniani Lovanij* zegt. Wij meenen dat het aan de pen van een schrijver der XVI[e] eeuw toebehoort, alhoewel genoemd *Registrum* slechts in de eerste helft de XVIII[e] eeuw werd opgemaakt. Zooals men bemerkt, is het juist geen ciceroniaasch latijn en is 't overal niet altijd even klaar. Na de stichting van het klooster van den Troon vermeld te hebben, luidt het :

Illud vero quasi per traditionem hic commemorandum venit : hunc pagum quem vernacula lingua *Oudam* vocant, quod latine sonat *Antiquum* suœ vetustatis et antiquitatis vocabulo conferri, cum nihil sit certius quam olim isto in loco Romanorum contra Barbaros, sive Ambuaritœ illi fuerint sive Alvatici, fuisse stativa : eo argumento quod usque hodie per totum illius agri dorsum, qui promontarii specie humilioribus et vergentioribus ad Nethœ locis sese obducit, non modo dum aratro ignotœ figurœ et materiœ latres magna copia delegantur, verum etiam si paulo altius pergas deprehendi dicuntur testulœ, amphorœ, in quarum (*sic*) una nuper et ad lineas characteres nobilissime (*sic*) ex argilla et quale in tota nostra Belgica non invenies, aperte vidimus similiter et cujusque generis romana numismata et quedam etiam idola eleganter fabricata : ut testis est amplissimus et certissimus Gaspar Scotus (Schetz (?)) doctrinœ et humanitatis magis mirœ quam quod catholico regi Bruxellis a secretis et thesauris orbi commendatus, hujus nunc pagi et multorum vicinorum dominus. Habet enim ille domi harum quœ diximus rerum argumenta certissima. Qui Scotus (*sic*) ut ingenio est subtilissimus, cum aliquando apud suum quœstorem hujusmodi, qualia hic scribimus, referret et ille ut litteratus dicentem cum stupore audiret : immo, inquit, legisti apud Virgilium : *Urbs antiqua fuit,* hoc est *antiqua* fuit *urbs*, quod lateres illi effossi arguunt certissime; credidit ille et oraculum se audisse Appollinis declarare non dubitavit. Quod porro, hic stativa romanorum fuisse, paulo verisimilius dicamus ; non videlicet tacendum totam illam Brabanticam et Leodicensem planiciem, Campiniam dictam, quœ nunc habet pauca oppida sed pagos amplissimos et copiosissimos, tunc temporis (si Grœcis fides) tunc perfere natasse et palustrem fuisse ; nam cum pauca habeat flumina, neque ad profluendum exposita, ut citius in tempestatibus aquam exciperent quam redderent : verisimile est illa late redundasse et inundasse illam terram, ut intuentibus mare videretur...... Contra eos igitur Barbaros, qui pabuli et pecoris causa, in mediis paludibus seu editioribus in locis maximo in numero habitasse, Romanos hoc in loco perpetua castra habuisse crediderint, quod ille melioris et habitabilis soli sit exertœ linguœ quasi extremum acies circumstringentibus illam ab utroque latere hinc Nethœ fluvio, inde multis torrentibus, ut si ex hoc loco arcuissent barbaros, a tergo reliqua in tuto reliquerentur ! — Bl. 121, v°.

ons, bij voorbeeld, persoonlijk, meer dan eens, toen wij nog jong waren en amper onze kleine studiën aan het College te Herentals hadden begonnen, eene wijde, breede, sinds lang in onbruik geraakte baan, loopende tusschen de uitgestrekte heide en de niet min uitgebreide moerassen, kwebben en weiden, tusschen Vorsselaar, St-Peeters-Lille en Wechelderzande gelegen, als dusdanig hooren aanwijzen. Voorzeker laten wij die overlevering wat zij is, en hechten er weinige weerde aan. Opmerkensweerdig nochtans vinden wij het, dat èn de ligging èn de loop dier baan zoo wel overeenkomen met de gissing en de aanduiding der geleerden, nopens eene oude Romeinsche heirbaan, welke in onze streken zou bestaan hebben. Wat toch is die gissing? Ziehier, hoe MGR DE RAM in zijn *Synopsis Actorum Ecclesiæ Antverpiensis* ze aanteekent : « *Haud spernenda videtur*, zegt hij, *conjectura, viam aliquam militarem ex agro Tungrensi, per vicinam hujus pagi ad Grobbendonck et Hoogstraten, versus Dordiacum ductam fuisse a Romanis. Numismata enim romana et urnæ funerariæ eruta in Postel, Arendonck, Grobbendonck, Wommelghem et Nylen aliisque locis vicinis edocent hanc nostræ Campiniæ partem aliquando a Romanis fuisse frequentatam* (1). Dit beteekent : 1° dat, ingezien de munten en de lijkkruiken, welke in genoemde plaatsen der Kempen gevonden zijn, men met rede denkt (*edocent*) dat de Romeinen, althans op zeker tijdstip, hier moeten verbleven hebben; 2° dat het niet onmogelijk, zelfs niet onwaarschijnlijk is, dat er vroeger in die streken eene Romeinsche heirbaan liep, welke, van Tongeren uitgaande, over Grobbendonk en Hoogstraten naar Dordrecht in Holland liep. — Nu, juist in de richting, schier tegen den weg welken men nog heden van Grobbendonk over Vorsselaar volgt, om langs Oostmalle zich te voet naar Hoogstraten te begeven, bevindt zich de baan welke wij in onze jeugd als eene Romeinsche baan door de dorpelingen uit den omtrek hoorden aanduiden. Meer nog : geen vijf en twintig jaren is het geleden, dat een aantal werklieden daar, in diezelfde heide, amper een halven kilometer van die baan, terwijl zij bezig waren een afgeblaaid mastbosch om te delven, een heel deel oude munten opgroe-

(1) MGR DE RAM, *Synopsis Actorum Ecclesiæ Antverpiensis*, bl. 274 ; — ANDREAS HEYLEN. *Verhandelingen over de Kempen*, bl. 228.

ven (1). Dat alles samengenomen, die overlevering, die gissing, de ligging en richting dier baan, dat vinden van geld juist op die plaats, geeft dit ons het recht niet, althans met eenigen grond te veronderstellen dat de oude Romeinsche baan, welke men vermoedt in de Kempen bestaan te hebben, wezenlijk haren loop over Grobbendonk naar Hoogstraten en zoo naar Holland heeft gehad ?... En geeft het ons dat recht, volgt er dan meteen niet uit dat de meening van hen die veronderstellen dat er in die plaats een kasteel of vesting der Romeinen zou geweest zijn, die tot veiligheid en handhaving dier overweldigers zou gediend hebben, er een machtigen stoot vooruit mede krijgt ?

Eindelijk, eene laatste gissing, door sommigen geopperd, welke, kon men haar den minsten glimp van waarheid bijzetten, ten sterkste voor onze stelling zou pleiten. Omtrent een half uur oostwaarts Nijlen, ontstaat er tusschen Grobbendonk en Bouwel, een dubbel ketting bergen of duinen, welke, omtrent overal even verre, nagenoeg een kwartier of twintig minuten, van elkander blijvend, met hier en daar eene min of meer groote tusschenruimte, voortloopt tot schier een half uur westwaarts Herentals. Uitgaande van het feit dat deze bergen of duinen bijna overal, waar de wind en de werking des tijds hen ongedeerd lieten, omtrent even — zoo wat acht tot tien meters — hoog zijn ; dat zij op zeer vele plaatsen langs beide zijden, zoowel die welke onder Bouwel als die welke onder Grobbendonk liggen, geheel steeks afgaan, derwijze dat zij als een dikken en hoogen zandmuur uitmaken ; dat, zooals het gebleken is, toen men in 1852 de Vaart op Herentals groef en een dier bergen (2) meer dan honderd meters verre aflaadde, om de aarde ervan aan het maken der dijken der nieuwe vaart te gebruiken — die bergen of duinen, van boven tot onder, van binnen en buiten, volstrekt uit hetzelfde geelachtig scherp vliegzand zijn samengesteld, zonder dat men er de minste laag andere aarde van welken kleur of gesteltenis ook in ontmoet, —

(1) Het is ons evenwel onbekend welke soort van geld dit was, of het Romeinsche of andere munten waren. Nog zeer jong zijnde, gaven wij er destijds geen acht op, en later, ondanks al onze pogingen, konden wij het niet meer te weten komen.

(2) De *Biestberg* nevens den steenweg van Grobbendonk naar Bouwel gelegen.

hoewel men aan den voet dezer, langs den eenen kant, gansch zwarten grond aantreft en langs den anderen, op eene diepte van ternauwernood twee meters, eene dikke laag van de vetste en koolzwarte moer, uit verrotte en saamgepreste boomen, takken en planten bestaande (1), — veronderstelt men dat zij misschien wel niet natuurlijk zijn; dat, wie weet, het wel niet onmogelijk is, dat zij door 's menschen handen zijn gemaakt; en, daar er in de geschiedenis geen 't minste spoor achterblijft dat er hier ooit een ander volk zou geweest zijn, talrijk genoeg om zulk reuzenarbeid te verrichten, buiten de Romeinen, die steeds met volle legioenen de landen welke zij veroverden, doortrokken — dat zij wel het werk dier overalpische wereldbedwingers zouden kunnen wezen, die ze als wallen tot een versterkt kamp, dat zij aldaar zouden bezeten hebben, opwierpen.

Grobbendonk zou dus niet alleen een oude Romeinsche vesting, een oude Romeinsche baan, maar zelfs een oud Romeinsch versterkt kamp op zijn grondgebied gehad hebben!...

't Is echter te veel veronderstelling, meenen wij. Ook, al is het ten volle overeenstemmend met de waarheid wat de voorstanders derzelve nopens èn de ligging, èn de hoogte, èn den vorm èn de samenstelling dier bergen of duinen zeggen, kunnen wij er niet toe besluiten ze toe te treden. Waarom niet? Eerst en vooral, omdat alles wat men nopens die bergen en dat zoogezegd versterkt Romeinsch kamp in 't midden brengt, enkel op bloote gissingen steunt, iets wat niet de minste waarde heeft in de geschiedenis; dan, omdat er nooit, langs dien kant van de vallei der Neet, bij ons weten, althans te Grobbendonk, het minst Romeinsch muntstuk of potwerk gevonden is, iets wat zeker het geval niet zou geweest zijn, had hier ooit een Romeinsch kamp geweest; eindelijk, omdat er in verschillende andere streken der Kempen zulke bergen of duinen bestaan, onder andere, *de Lichtaartsche bergen* tusschen Herentals en Lichtaart, welke als de voortzetting van die tusschen Grobbendonk en Bouwel kunnen aanzien worden, de *Erlebeeksche bergen* tusschen S[t] Peeters-Lille,

(1) Die moer, welk omtrent twee of drie voet dik zit op sommige plaatsen, is zacht onder den grond, doch wordt hard als een kasseisteen wanneer ze eenigen tijd boven is, en brandt zoo goed als beste steenkolen.

Beersse, Gierle en Vlimmeren, *de Bruelbergen*, tusschen Wechelderzande en Oostmalle, enz., waar men toch zeker niet kan aannemen dat ooit een Romeinsch kamp is geweest (1). — Dat echter die plaats tusschen die bergen uiterst wel geschikt is tot het vormen van een kamp, geven wij volgaarne toe; het feit overigens dat de Belgen er tusschen de jaren 1830 en 1840 wezenlijk een tusschen opsloegen, zooals wij later zullen zien, bewijst het zonneklaar; dat dus ook de gedachte van hen die, steunend op het feit dat het meer dan waarschijnlijk is dat de Romeinen vroeger te Grobbendonk hebben verbleven, en op de ligging, vorm, hoogte enz. dier bergen, bovengemelde veronderstelling doen, ook niet ongerijmd zij, eveneens; doch dat zij waarschijnlijk zij.... dat niet. Zooals wij reeds zeiden, is en blijft het eene *bloote* veronderstelling, welke op geen geschiedkundigen grond gesteund is.

Dit is voor wat den eersten oorsprong van Grobbendonks *kasteel* betreft. Welken prijs men ook aan al die gissingen, overleveringen enz. hechte, meenen wij te mogen besluiten dat, « hoewel men niet zeker weet hoe oud het is, het nochtans » zooals Baron le Roy zegt, « zeer oud is *(perantiqua)* ».

't Zelfde mogen wij zeggen betrekkelijk het dorp van Grobbendonk, het vroeger Ouwen, dat gelegen was, niet zooals het huidige dorp, in de vallei der Neet, ter plaatse die nu nog de Biest wordt genaamd onder het volk, maar op de hoogte van het veld, tusschen de Biest en het gehucht Boschhoven, rondom het punt waar vroeger de parochiekerk van den H. Lambertus stond en zich nu *het kapelleke van Onze Lieve Vrouw van Lourdes* bevindt.

In de veronderstelling, dat het kasteel eene oude Romeinsche vesting zou zijn, dunkt het ons, dat er van zelf uit volgt dat het dorp zelfs ouder is dan het kasteel. Immers, waarom bouwden de Romeinen zulke vestingen als het oud kasteel van Grobbendonk er eene zou geweest zijn ? Zooals wij hooger zegden en de geschiedenis van dien tijd het voor menigvuldig andere plaatsen bewijst,

(1) Meermalen hebben wij hooren zeggen, dat toen men den Biestberg, als boven verhaald is, aflaadde, er onder dezen bluschkolen gevonden werden. Dit feit, voorzeker, indien het waar was, zou niet van belang ontbloot zijn. Ongelukkiglijk, niettegenstaande wij verschillende keeren de nauwkeurigste inlichtingen nopens dit punt hebben genomen, hebben wij nooit iemand ontmoet die er het stellig bewijs van kon leveren.

bedienden de Romeinen zich van die vestingen voornamelijk om de volken, die zij vroeger onder 't juk gebracht hadden, en die dit niet zelden poogden af te schudden, onder hunne gehoorzaamheid te houden. Bouwden zij dus te Grobbendonk een dier vestingen, dan is het ook meer dan waarschijnlijk te veronderstellen dat zij het met hetzelfde doel deden als elders. — En als zij dit deden, mag men dan aannemen dat zij het deden op eene ver afgelegene plaats, hoe sterk ook door hare ligging, op een grooten afstand van de bevolking over welke zij hunne macht moesten handhaven ? Voorzeker zal niemand die van de krijgskunde en het wijs beleid der Romeinen iets weet, zulke een geschiedkundige onhebbelijkheid durven voorstaan : buiten twijfel bouwden zij hunne vestingen daar waar zij ze het meest van noode hadden, juist in de nabijheid der streken, waar de bevolking het dichtst was en zij derhalve het meest te vreezen hadden. Is dit nu zeker, en neemt men aan dat de Romeinen — wij bewezen hooger dat dit alleszins mogelijk is — hier eene versterking maakten, welke is de gevolgtrekking die zich opdringt ? Het behoeft amper gezegd : dat zich in de buurt een volksstam ophield, groot en sterk genoeg om de aandacht der Romeinen te trekken en hunne voorzichtigheid tot maatregelen te dwingen. — Nu, juist de plaats waar vroeger Ouwen moest staan, is de top van het verheven veld, tusschen de vallei der Neet en die van de Pulsche beek, en, gelijk men weet, kozen onze voorouders in de eerste tijden der geschiedenis, wanneer nog een groot deel onzer gewesten onder water stonden, bij voorkeur, hunne woonplaats op zulke hoogten. Dit, gevoegd bij de gevolgtrekking welke uit het waarschijnlijk bestaan eener Romeinsche vesting vloeit, veroorlooft het ons niet, ten minste met evenveel grond, de stelling te handhaven, dat de streek, waar vroeger de oude parochie van Ouwen haar middenpunt had, reeds bewoond was, toen de legerbenden van Cesar of van een zijner opvolgers, hier hunne tenten opsloegen ? Ons erachtens, kan men moeilijk het tegenovergestelde staande houden; te meer daar het bewezen is dat men in gemelde streek op verschillende plaatsen, gelijk wij hooger zagen, oude Romeinsche munten en andere oudheden gevonden heeft, waaruit men bijna met zekerheid besluit dat deze, althans toen de Romeinen daar aankwamen, niet zonder bewoners waren.

Hier moeten wij bijvoegen dat er te Grobbendonk en in geheel den omtrek eene oude overlevering voortleeft (1), welke zegt dat er hier vroeger, op een onbepaald tijdstip, eene stad bestond, die men *de stad Ouwen* hiet. Duidt die overlevering, welke wij honderden malen door alle slag van menschen in die streken hoorden herhalen, misschien op dat tijdvak niet en beteekent zij niet dat, toen de Romeinen hier kwamen, zich aldaar eene ruim zoo groote bevolking ergens anders dan in den omtrek bevond, zoo groot zelfs dat de plaats, waar zij was neergezeten, misschien om de gestalsterkte dezer, een zeker aanzien boven de bewoonde gelegen in de buurt genoot, en zoo met den tijd door de overlevering, te rechte of ten onrechte, den naam van stad verwierf? Wij weten het niet. Ook zullen wij ons niet veroorloven er het minste gevolg voor of tegen onze stelling uit te trekken; daar echter overleveringen van dien aard niet altijd van allen grond ontbloot zijn en soms meer waarheid bevatten dan men wel veronderstelt; eveneens daar de tegenwoordigheid der Romeinen op die plaats aan eene min of meer belangrijke bewoonde streek doet denken, en er sedert de VII[e], VIII[e], zeker sedert de IX[e] eeuw van geene stad of min of meer volkrijk dorp aldaar spraak kan zijn, meenen wij haar niet geheel en al, zonder meer, te mogen verwerpen; en denken dat, zoo zij ooit eenige geschiedkundige waarde heeft bezeten, zij op geen anderen tijd dan op dezen kan toegepast worden.

Eene laatste wetensweerdigheid nopens de hooge oudheid van Ouwen vinden wij in het werk van WENDELINUS over de *Salische Wet*, aan hetwelk sommige schrijvers eene zekere weerde hechten.

Zooals men weet, dagteekent de *Salische Wet* (*Lex Salica*) van 't einde der V[e] of 't begin der VI[e] eeuw, en was deze een soort van verzameling der oude herkomen, bij verschillende volksstammen, onze gewesten bewoonend, in gebruik. Het Latijn, de eenige taal zijnde, welke men in dien tijd in deze streken schreef, werd de Salische Wet natuurlijk in die taal opgesteld. Het bleek echter weldra dat het spreekwoord *traduttori traditori* toen, zooals nog tegenwoordig maar al

(1) Zij bestond zeker reeds in de XVI[e] eeuw, wijl, volgens het *Registrum I Monasterii Trono-Martiniani*, Gaspar Schetz (?) er toen mede spotte en een bezoeker wilde diets maken dat reeds Virgilius, de groote Romeinsche dichter, er in een zijner werken gewag van maakt.

te dikwijls waar was; en dat de Latijnsche inschriftstellers derzelve de oude Frankische wetten en gewoonten — hen door de afgeveerdigden der vier hoofdstammen van dat volk, met de samenvoeging van genoemd wetboek gelast, ter vertaling overgeleverd — niet overal met de noodige juistheid wedergegeven hadden.... Wie de gehechtheid onzer voorouders aan hunne oude costuimen, wetten en herkomen kent, begrijpt wellicht wat daar het gevolg van was. De rechters, oordeelende volgens de oude keuren, herkomen en costuimen, doch ze niet in overeenstemming vindende met den Latijnsche tekst, veranderden dezen en schreven, tot meer duidelijkheid, met eigen of geleende hand, zoo goed mogelijk den Dietschen zin er van boven of naast den Latijnschen, gelijk men ziet in de oude handvesten der Salische Wet, waar zulke bijvoegsels in ruim getal in voorkomen (1). Die veranderingen nu of aanteekeningen, den bijzonderen naam dragend van *Maalbergsche Glossen* of *Noten* (2), — gebeurden, schijnt het, vooral in het deel der Kempen dat tusschen Lier, Hoogstraten, Herentals en Antwerpen ligt — waar de Franken zich alstoen in grooter getal moeten opgehouden hebben — bij voorbeeld, te Schooten, Oost- en Westmalle (3) en ook... te Ouwen. Althans ziehier wat WENDELINUS, wiens werk door tal van geschiedschrijvers, onder anderen, door DEWEZ, *Histoire générale de la Belgique* en BARON LE ROY, *Notitia Marchionatus*, zelfs op hoogen prijs gesteld wordt, betrekkelijk Ouwen zegt. Handelende over den een en dertigsten titel der Salische wet, geeft hij eerst den tekst zooals deze door Sibrandus Siccama, dien hij *doctissimus* noemt, in een oud handschrift gelezen en door denzelven in zijne aanteekeningen op de Wetten der Friezen geboekt werd. « *Ecce*, schrijft hij, *ut doctissimus Sibrandus Siccama in suis ad Frisonum leges notis locum istum Tituli*

(1) DAVID, *Vaderlandsche Historie*, boekd. II, bl. 271; — MANZ' *Allgemeine Realencyclopedie*, boekd. XI, bl. 280. De schrijver dezer bepaalt de *Maalbergsche Glossen* als volgt: *Eingeschobene altdeutschen Worten der Frankische Gerichtssprache zur Erlauterung und Erganzung des Lateinische Ausdrucken*.

(2) Aldus betiteld, omdat zij gewoonlijk tot stand kwamen ter gelegenheid van de eene of andere bijeenkomst, waar het gerecht werd gehouden (*Maal* beteekende oudtijds bijeenkomst, vergadering) en omdat die bijeenkomsten, volgens de gebruiken dier eeuwen, door den band op eene hoogte, op eene heuvel of *berg* plaats grepen.

(3) LE ROY, *Notitia Marchionatus Antverpiensis* bl. 158, 191, 208.

Sal. XXXI *legebat : « Si quis in furtum aliquem elocare voluerit, qui « hominem interficiat et inde pretium accipiat*, IN ALBA AVENA, IIIm *dena- « riis (legendum* IIIIm *denariis) qui faciunt solidos c culpabilis judicetur. »* Die lezing, volgens hem, althans wat de woorden *in alba avena* betreft, was niet juist. De woorden, de plaats aanduidende waar de volgende aanteekening of glossa door de rechters gedaan werd, moesten niet *in alba*, maar *Malb.* gelezen worden. De oorspronkelijke tekst, naar zijne bewering, was : *Si quis in furtum aliquem locare* (1) *voluerit, ut hominem interficiat et inde pretium accipiat* MALB. AVVENA * IIIm *denar. qui faciunt sol. c culpabilis judicetur.*

En wat beteekenden de woorden *Malb. Avvena?*

Malb., verkort woord voor *Malberg*, beteekent den *Maalberg*, of de hoogte waar de vierschaar gespannen was, toen men de aangeduide verandering aan den Latijnschen tekst toebracht ; *Avvena* was de naam van dien maalberg, of zooals WENDELINUS schrijft : *Awena, Ouwen, supra Herenthalium, domus nobilis inter Vorselaer et Fuldam* (2). « Ouwen, heerlijk huis, boven Herentals tusschen Vorselaar en Pulle. »

Volgens dezen schrijver dus zou Ouwen tot de ve eeuw, althans zeker tot de VIe eeuw onzer tijdrekening opklimmen en toen reeds, daar het niet te veronderstellen is, dat men de geringste en minst bevolkte oorden der streek, om die gerechtsdagen te beleggen, zal gekozen hebben, een zeker aanzien hebben gehad. Mogen wij zijne bevestiging aannemen, dan kunnen wij er zelfs tot in zekere maat een soort van bewijs in vinden tot versterking onzer eerste stelling, namelijk het bestaan van Ouwen tijdens het beheer der Romeinen. Was toch Ouwen op 't einde der ve of in 't begin der VIe eeuw reeds zoo belangrijk dat men er gerechtsdagen hield, dan mag men, zonder vermetelheid, veronderstellen dat het reeds een tijd lang bestond. Bestond het toen reeds een tijd, dan moet het noodzakelijk ook ten tijde der Romeinen, wijl juist met het einde der ve eeuw de eindelijke overrompeling onzer gewesten door de Germanen begon, bestaan hebben.

(1) *Elocare.* Nota van Wendelinus.
(*) Cor. IIIIM. Wend.
(2) G. WENDELINUS, *Leges Salicæ illustratæ*, caput XVI, de Malbergiis, bl. 110.

Apocriefe Oorkonden

in Butkens' Annales de la Maison de Lynden.

In den Gelderschen Volksalmanak (jaargang 1891), heb ik onder den titel : *Maria van Hoorn, vrouw van Duffel, Gheel, enz., en hare twee echtgenooten,* mijn vermoeden geuit, dat drie door BUTKENS in zijne *Annales de la maison de Lynden* uitgegeven oorkonden en twee door hem afgebeelde grafschriften apocrief waren (1).

Ten gevolge hiervan, had de Heer Baron Adhemar von Linden, Keizerl. en Koninkl. Oostenrijksch Kamerheer en lid van het Genootschap van Oudheidkunde te Brussel, te Great-Malvert (Worcestershire Engeland), de goedheid mij een uitvoerig handschrift te zenden, waarin hij, op grond van talrijke oorkonden, uit de Archieven van Arnhem en Roermond, zich beijvert om aan te toonen, dat de oorkonden van het jaar 1409, *op St-Sebastiaens avont* (*Preuves,* blz. 54), onecht zijn, en dat Dirk van Lynden, heer van Hemmen, nooit erfschenker van Gelderland is geweest.

Ik laat hier volgen den zakelijken inhoud van deze belangrijke verhandeling, die waard zoude zijn in haar geheel te worden gekend, doch van te grooten omvang is voor dit tijdschrift.

De eerste door den Heer Baron von Linden, vermelde erfschenker is Johan, sedert het jaar 1379 Heer van *Lyenden* (2). Hij werd opgevolgd door zijnen zoon Dirk, heer van *Lienden*, die in het jaar 1400 het *Geldersche schenckleen* verhief, waarmede hij in 1404, ten gevolge van den dood (in 1402) van Reinout van Gelder, nogmaals

---

(1) Zie ook mijn opstel *de Heerlijkheden van het Land van Mechelen, Duffel, Gheel en hunne heeren.*

(2) *Liber feudalis Wilhelmi et Reynoldi, ducum Gelriae,* vol. A, blz. 23.

beleend werd: anno 1404; *item feria tertia post vincvla beati Petri, ontfingh Dirick, heer van Lynden, dat huys ter Lede, met vier morgen landts, daer dat huys op staet.... Item Erfschenke tot Gelre te wesen* (1).

In 1413, *des saterdachs nae den sonnendach Esto mihi in der vasten, ontfinck Johan, heer van Hueckelem, overmits synen momber, Dirick van Heuckelom, want hy noch onmundich was...* eene rente eñ *dat erffschenckampt* (2).

Deze Johan, heer van Hueckelom was een zoon van Otto van Arckel, heer van Hueckelom, en van Elisabeth van Lynden, dochter van bovengenoemden Johan en zuster van Dirk van Lynden.

In het jaar 1429, *des donredaige post Dominicam Jubilate, ontfinck der edele Johan van Loen, aldste soen toe Heynsberch, dat huys en de slot ther Lede,... gelyeck ende in alle der maiten, als dat Dierick, here tot Lyende, synen broeder, seliger gedachten, van onsen lieven heren ende voirvaederen... ontfanghen heeft gehadt* (3).

Deze Johan van Loen wordt *broeder* van Dirk van Lynden genoemd, omdat zij zonen van dezelfde moeder zijn, namelijk van Margaretha van Gennep, die als weduwe van Johan van Lynden, een tweede huwelijk had aangegaan met Johan van Loen-Heynsberg.

In 1431 wordt *her Johan van Gymmenich, her toe Visschel, ritter*, beleend met *huys ende borch ter Lee... ende dat erffschenckampt van Gelre... als he meyndt hem aenverstorven te syn* (4).

Hij was een zoon van Hendrik van Gijmmenich en van Johanna van Lynden, mede eene dochter van den erfschenker Johan van Lynden. Vijf jaren later (1436), komt *Walter van Moirse, heer toe Baer*, als heer van ter Lede voor (5). Daar de vroegere bezitters van dit goed alle erfschenkers waren, is het waarschijnlijk dat het *erffschenckampt* ook hem toekwam.

Volgens de regels, die de erfopvolging in deze leenen beheerschten, was Jan (van Arckel), heer van *Hueckelom*, als neef, zusterszoon, de naaste erfgenaam van Dirk, heer van Lynden, wiens mannelijke nakomelingen dus, als hij er gehad heeft, reeds in 1413

(1) Ibidem, A, blz. 142 V°.
(2) *Liber feudalis*, enz. A, blz. 189.
(3) *Ibidem*, B, blz. 78.
(4) *Ibidem*, B, blz. 80.
(5) *Liber feudalis*, B, blz. 211.

moeten zijn uitgestorven. Het kan dus wel zijn, dat hij niet in 1408, zooals *Butkens* beweert, maar eerst in 1412 of 1413 gestorven is.

Daar de oorkonde van 1409, die deze schrijver overlegt, Dirk van Lynden, heer van Hemmen, als *naasten* erfgenaam van den, volgens zijn beweren, overledenen Dirk, heer van Lynden, noemt, terwijl hij toch slechts een neef van dezen was, een zoon van zijns vaders broeder, zoo bewijst deze omstandigheid reeds, dat die acte van 1409 eene grove genealogische onjuistheid bevat.

Dat Jan van Arckel de opvolger was van Dirk, heer van Lynden, is geheel in overeenstemming met het leenstelsel. En zoo is het ook met de opvolging van Jan van Loen aan Jan van Arckel, daar hij de naaste aanverwant van dezen was, namelijk zijn oom.

Uit al het voorgaande blijkt dus dat Dirk van Lynden, heer van Hemmen, dien BUTKENS in 1437 laat sterven, nooit erfschenker van Gelderland geweest is, en het door dezen geschiedschrijver gedrukte document aan valscheid lijdt.

* * *

Tot dusver de Heer Baron von Linden.

De aandachtige lezer oordeele, in hoever zijne redeneering steek houdt. Naar mijn inzien heeft de Heer von Linden, wien ik bij dezen openlijk mijn oprechten dank betuig voor zijne welwillendheid, voldoende bewezen, dat ten minste *een* van de door mij als verdacht gekenmerkte stukken, valsch is. Met de andere zal het ook wel zoo gesteld zijn. Tot hiertoe is 't nog niet afdoend bebewezen, dat Maria van Hoorn niet met een lid van het geslacht van Lynden is gehuwd geweest, en diens naam dus in de geschiedenis van Duffel en Gheel geene plaats vinden kan. In lateren tijd zullen nog wel meer documenten voor den dag komen, die over deze zaak licht zullen verspreiden.

Men meene intusschen niet, dat het onderwerp van deze regels alleen van belang is voor de geschiedenis van Gelderland of van de familie van Lynden. Want dit geslacht, dat in het verleden der Nederlanden eene niet onbeduidende rol heeft gespeeld, was ook hier te lande rijk gegoed, waar het b. v. het burggraafschap Dormael bezeten heeft. En daarom mag het beschouwd worden als van algemeen belang te zijn, het bewijs te leveren, dat het aangehaalde

werk van BUTKENS een aantal oudere oorkonden bevat, die volstrekt geene aanspraak mogen maken op geloofwaardigheid.

Wij willen intusschen niet verzwijgen, dat wij niet twijfelen aan de goede trouw van den geleerden prelaat der St. Salvator-abdij te Antwerpen. Zijne *Trophées tant sacrés que profanes du duché de Brabant*, zij mogen dan ook al een aantal onnauwkeurigheden bevatten, blijven niettemin een geschiedkundig werk van den eersten rang voor de XVIIe eeuw, en voor ieder, die zich met Brabantsche geschiedenis bezig houdt, geheel onontbeerlijk.

*
* *

Deze regelen waren geschreven toen de heer baron von Linden zijn bewust artikel in *de Navorscher* (1) heeft medegedeeld.

In eene latere nota, evenals de eerste studie in het Duitsch verschenen, geeft hij over den graaf van Mar, den echtgenoot der vrouw van Duffel en Gheel, belangrijke bijzonderheden, welke wij ten behoeve onzer lezers gepast achten hier te vertalen (2).

« Op 't einde van zijne verhandeling vraagt de heer de Raadt wie die *Earl of Mar*, eerste echtgenoot van Maria van Hoorn, mag geweest zijn. Vruchteloos heeft hij in speciale Engelsche en Schotsche werken opzoekingen gedaan. Hij zegt in eene geschiedenis der Stuart's verscheidene *Earls of Mar* te hebben aangetroffen, zelfs een tijdgenoot van Maria ; maar van een huwelijk met Maria van Hoorn is nergens spraak. Zijne navorschingen hebben geen den minsten uitslag opgeleverd, en hij vestigt op dat punt de aandacht der geschiedschrijvers.

« Wij gaan, op Engelsche oorkonden van onbetwistbare echtheid gesteund, bewijzen dat die *Earl of Mar* heeft bestaan.

« *Alexander Stewart*, de bewuste *Earl of Mar*, was een bastaard van *the Wolf of Badenoch*, vierden zoon van Robert II, koning van Schotland. Hij trouwde met *Isobel*, *countess of* Mar, en werd, als echtgenoot van deze en eigenaar van 't graafschap, *Earl of* Mar *and Garioch*. Over hem schrijft wijlen Dr. BURNETT, wapenkoning, in zijne voorrede van deel IV der *Exchequer Rolls* (bl. LXXIV) : *Wyn-*

(1) DE NAVORSCHER. *Een middel tot gedachtenwisseling en letterkundig verkeer, enz., nieuwe serie 24^e^ jaargang*, Nijmegen, 564—578.

(2) DE NAVORSCHER, 1892, bl. 500—502, *Zweite Antwort an Herrn* J.-TH. DE RAADT, *auf seine Erorterungen über Marie van Hoorn, Dame von Duffel, Gheel,* etc., *und ihre zwei Ehemanner. Mit specieller Beziehung auf ihren ersten Gemahl, den Earl of Mar and Garioch*,

toun (L. IX, c. 27) *represents him as leading a body of auxiliaries to the Duke of Burgundy, who in 1408 quelled a rebellion in* LIEGE... *Becoming the same year a widower, he took* FOR SECOND WIFE A NOBLE LADY OF THE LOW COUNTRIES... *The receipts for his pensions show that his absences from Scotland were not of very long duration.* »

« In *Reg. Mag. Sig.*, bl. 250, wordt hij genoemd (13 Maart 1410) *Alexr, Senescall, Comes de Mar et de Garuiach ac* DOMINUS DE DUFFLE IN BRABANCIA.

« Alexander, *Earl of Mar*, liet geene kinderen na; zijn onwettige zoon was vóór hem ten grave gedaald.

« N. B. In de Engelsche aristocratie erft, zooals bekend, de oudste zoon of de naaste zijverwant uit de mannelijke linie, dus een enkel lid der familie, den titel en den eigendom. Derhalve kan slechts *die Earl of Mar* de echtgenoot van Maria van Hoorn zijn geweest. Daarbij, de oorkonde van 1410 noemt hem uitdrukkelijk *dominus de Duffle in Brabancia,* welke heerlijkheid door Maria van Hoorn, zijne vrouw, bij haar huwelijk werd ingebracht. 't Is dus verkeerdelijk dat hij in de Brabantsche handschriften Jan wordt genoemd, en die kleine dwaling doet niets ter zake. »

Tot hier de heer baron von Linden.

Wij zijn onzen vriendelijken confrater erkentelijk dat hij dit vraagstuk eener echtvereeniging tusschen twee der aanzienlijkste geslachten uit de Nederlanden en Schotland heeft gelieven op te helderen.

Nu moeten wij nog verklaren dat geen enkele oorkonde die wij hebben gezien, den graaf van Mar een voornaam geeft. Zonder aarzelen nemen wij dan ook aan, dat de voornaam Alexander, die door de Schotsche bronnen wordt gegeven, de ware is.

Juist omdat wij, minder dan iemand, de werken der oude en nieuwere geslachtkundigen betrouwen, hadden wij ons ten opzichte der twee echtgenooten van Maria van Hoorn slechts met de meeste omzichtigheid uitgedrukt.

De geslachtkunde kan geene wetenschap zijn, indien ze niet wetenschappelijk wordt geoefend, d. i. indien hare elementen niet uit de zuiverste bronnen worden geput, en deze laatste moeten derwijze aangeduid worden dat de lezer, wanneer 't hem past, ze kan raadplegen.

Dat hebben Goethals, Poplimont en zooveel andere, tegen wier geknoei wij onze lezers niet genoeg kunnen waarschuwen, uit het oog verloren.

Wij zelf, — zulks bekennen we openhartig — toen we naar ons geslacht en deszelfs verwanten opzoekingen begonnen te doen, hebben onnauwkeurige inlichtingen geschreven en, helaas, in 't licht gegeven, omdat wij in ons naïef vertrouwen, de oude genealogische perkamenten, de verklaringen der wapenkoningen, de aanteekeningen van familiën, enz. voor oprecht en waarachtig hielden.

In 't algemeen dienen documenten als deze van particuliere herkomst met de grootste omzichtigheid geraadpleegd te worden. De waarheid is er schier altijd, en dikwijls zeer sluw, met verdichtsels vermengd. De nieuwere wetenschap heeft derhalve dusdanige getuigenissen onbarmhartig over boord geworpen.

J. TH. DE RAADT.

HERENTALS.

Eeden

welke de leden van het Magistraat van Herentals deden op 't einde der XVIe en tijdens den loop der XVIIe eeuw.

e stukken, die wij onder laten volgen, zijn ten getalle van *zes*. Wij putten ze uit een register, welk in 1587 door secretaris Jan Gheerincx begonnen werd. Vier derzelve — de eed der rent- en borgermeesters, die der schepenen, der gezworenen, en van den secretaris — zijn van de hand van Jan Gheerincx zelf, en werden ongetwijfeld, reeds toen deze zijn register begon, door evengemelde leden van het Magistraat gedaan. Althans zulks is bepaald zeker voor den eed van secretaris, wijl Gheerincx, onder aan de bladzijde op welke hij den eed, door de secretarissen te doen, staan heeft, zegt, dat hij dien eed, toen hij in 1584 secretaris werd, aflegde.

De eed, door den schout af te leggen, is van eene andere hand, alhoewel nog tijdens het secretariaat van Jan Gheerincx, en bijgevolg hoogstwaarschijnlijk door een klerk of medehelper dezes, geschreven. De eerste welke, volgens het aangeven van het register in spraak, dezen eed deed, was de heer van Ganarelles, die den 8 Januari 1613 het ambt van schout aanving. Wij vermeenen echter, dat hij, even als de vier voorgaande, niettegenstaande wij zulks door geen enkel geschiedkundig bewijs kunnen staven, tot een vroeger tijdstip opklimt ; misschien zelfs dezelfde eed is, welke voortijds, voor dat de Geuzen in Herenthals tijdelijk meester werden, gedaan werd.

De laatste — de eed der gezworenen van den Bijvang van Herentals — werd geschreven, in 1661, door secretaris Jan de Somer. Of die eed vroeger gedaan werd, vermeldt het register, uit welk wij gemelde eeden overschrijven, niet. Het haalt, in alle geval, vóór genoemd tijdstip geene gezworenen voor den Bijvang aan. Bestonden die voor dien tijd niet ?

I.

Schoutetten eedt.

Ick belove ende sweere der heijligher roomscher catholycker kercken naer mijn vermoghen voor te staene, ende jn haer recht te helpen houden, onsse Genadichste heeren ende princen als hertoghen van Brabandt jn henne heerlyckheden, ende der selffver hoocheden stadtrechten van Herentals t'onderhouden, ende eenen jegelycken vonnisse ende recht naer die ordinantien, privilegien, ende rechten der stadt Herentals voors. te doen ende laeten geschieden, ende nijemanden vuyt der stadt te verporren, doen offt laeten leijden, offt haelen, maer dat alle deliquanten te rechte sullen wordden gestelt, ende naer henne verdiensten gehandelt, voor de wethouderen van deser stadt van Herentals. Item dat ik die blijde Inkomste ons Gen: heeren, jn allen haeren poincten, zoo veele die mij ende myn offitie sullen bevonden wordden te raecken oft aen te ghaen, naer mijn vermogen, sonder daer teghens met raidt offt daet te commen offte doen jn eeniger manieren, ende dat ick mij voorts jn alle andere saecken mijnen ampt ende offitie als *marckgraeffve, schouteth van Antwerpen ende over schouteth van Herentals* (1) toestaende, soo draegen ende quyten sal, als dat een ghoet ende oprecht *overschouteth* (2) van Herentals van over tyden heefft toegestaen te doene. Soo moet mij Godt helpen ende alle syne lieve heylighen (3).

(1) Deze woorden zijn onderschrabd in het register, en neven hen staat als randschrift : « *Schouteth van herentals.* »

(2) Dit woord is eveneens onderlijnd in het handschrift, en men leest *in margine* tegenover hetzelve : « *Schouteth.* »

(3) Bl. 53, 7° van bovengemeld register. — De vijf volgende notas staan op de keerzijde van dit blad :

S[r] Jehan de Ganarelles heeft den voerghaenden eedt ghedaen ende gesworen den viij[en] January 1613.

Opten xiij[en] Aprilis 1614 heeft Jonckheer Jacob van Tourlandt den voergaenden eedt als schouteth gedaen ende besworen, op het stadthuys, jn het het Collegie van rentmeester, borgemeester ende schepenen.

II.

Rentmeesters ende Borghemeesteren eedt.

Hier gheloven ende sweren wy, dat wy zyn, ende begheeren te blyfven inde ghemeynschap vander heylighe catholicque roomssche kercke, egheen paert oft deel hebbende met eenighe ketteren oft sectarissen, de welcke wy naer ons beste vermoghen sullen hulpen wederstaen, ende dat wj ghoet ende ghetrouwe zullen zyn der (1) *hertoghe ende hertoghinne van Brabant, onssen heere, vrouwe, prince ende princesse, hunne* stat van Herentals jn allen tgeene daer wij toe gheacht ende ghecoren zyn, ghoet oprecht ende ghetrouwe te syne, haere schaede te weeren, ende haere prouffyt ende beste nutschap naer allen onssen vermoghen te hulpen bevoerderen ende voer te staene, ende allen tgeene ons van schepenen ende gesworenen raedt, oft den meestendeel van hun gheordineert ghehe... (2) oft belast sal worden, te doene ende naer te ghaene, ende de vs. in alles ghehoerich ende onderdaenich te wesen, mede te raede te comene, raedt ter cameren jn alle terminatien te ghevene ende ordinantien opte pollitycque ende andere saecken, te hulpen maecken ende besluyten ende allen tgeene ter cameren, oft ende ghemeyne verghaederinghen van schepenen ende ghesworenen raet alsoo ghetermineert, besloten ende gheordineert worden zal (verholenth(eyt) requirerende, aen niemanden over te draeghen, te reveleren oft openbaer te maecken in eenigher maenieren. Item dat wy niet betaelen en sullen, noch vande stadt ghoeden gheven,

Opten xxx^{en} December 1620 heeft h^{r} Jacob Ryckwaert als schouteth den voergaenden eedt jnt Collegio gedaen.

Op heden den xxij septembris xvj^{c} dertich heeft Joncker Nicolaes van Varick, heer Henricxss, schouteth van Antwerpen ende marckgrave slandts van Rijen enz. gedaen den voorgaenden edt . , ... aen handen van Jan Bruers president, schepenen jn volle collegie van rentmeester, borgemeester, scepenen ende gesworen raidt der voers. stadt.

Opten 27 Octob. 1664, wt crachte van commissie van syne Majesteyt van date 8 Octob. 1664 heeft den eedt gedaen als schouteth Gillis Augustyns de Mesemaker, jn collegio scabinorum et juratorum.

(1) De woorden, hier onderteekend, zijn tusschen haakjes gesteld in het register. Dit bediedt waarschijnlijk dat ze in zeker gevallen vervangen werden door de volgende, welke tegenover hen *in margine* staan : « Onsen Gen: heere den Coninck van Spanjen sal hertoghe van Brabant ende sijne stadt. »

(2) Gheheyscht(?). Eene dikke inktvlek maakt het laatste deel van dit woord geheel onleesbaar.

betaelen oft jn reeckeninghe brengen en sullen van nyeuwe wercken, greynen noch montcosten teghens dordinantie daer aff ghemaeckt oft te maeckene, ende des ons als voer van schepenen ende gheworenen raedt oft den meestendeel van hun gheordineert worden sal (1), ende dat wy ons niet en sullen behulpen met eenige vryheyt van porterien, St-Peetersmanschappen oft andere tsjegens de privilegien ende ordinantien vander stadt noch vande ghulden ende soo wj ons in dadministratie daertoe wy als voeren gheacht ende ghecoren syn, wel ende wettelyck als een ghoet oprecht rentmeester ende borghemeester deser stadt van Herentals toestaet, begheeren te quyten. Soe moet ons Ghodt hulpen ende alle synen lieve heylighen (2).

III.

Schepenen eedt.

Hier soo sweren wy, dat wy zyn, ende begheeren te blyven inde ghemeynsschappe vander heylighe roomssche Catholycke kercke, egheen paert oft deele hebbende met ketteren oft sectarissen, die welcke wy naer onssen besten vermoghen sullen hulpen wederstaen. Item dat wy ghoet ende ghetrouwe sullen zyn, onsse natuerlycke heeren ende princen, die hertoghen van Brabant ende *derselfver* (3) deurluchtichste hoocheden stat van Herentals, haere

(1) Op deze plaats staat een aanduidingsteeken 't welk naar het onderstaande randschrift verwijst. Dit randschrift, dat evenwel doorlijnd en door iemand anders als J. Gheerincx geschreven werd, luidt als volgt : « Ende dat de voers. ordinantien, excederende de somme van sesse guldenen sullen moeten geteeckent worden by den jersten scepenen ende gesworenen, op pene van nulliteyt vande vs. betaelingen, ende dat wy de rekeningen van onsser administratien binnen vyff maenden naer d'expireren van elcken jaere jn behoorlycken staet ende forme sullen overleveren, om tot de auditie vanden vs. geprocedeert te mogen worden.

Een ander randschrift nog bevindt zich op deze plaats. Moest het mogelijk dat, welk doorgeschrabd is, vervangen ? Het luidt : « Ende dat wy niet en sullen vermogen vuyt te geven boven de somme van sesse gulden ofte eenige betaelinge van renten ende andere schulden vander voorgaende ordinantie vande weth. Item dat wy voor ontfanck sullen brengen het geheel emport van den pegelboeck van onssen jaere, van gelycken de geheele beden geconsenteert jn onsen jaere die ontfangen syn ofte niet ende soo voorders, ende jnnebrengen geheelycken alle tgeene de stadt js competerende ende dat jck precise sal betaelen de jaeren gagie, pensioenen, salarissen. »

(2) Bl. 54 van Jan Gheerincx' register.

(3) Oorspronkelijk stond er : « *baere* ; » een latere hand maakte er « der selfer » van.

schaede ende naedeele te hulpen *verhueden, ende derselver prouffyt ende nutsscappe* (1) te soecken ende bevoerderen. Item als wy opter aerde staen, ende opten schepenstoele oft plaetsse sitten ghaen, ende wijs ghemaent wordden vanden ghenen die ons schuldich js ende behoert te maenen, dat wy alsdan sullen hulpen wysen ghoede rechtveerdighe vonnissen, ende appoinctementen naer aensprake, antwoerde, replicke, dupljcke ende alle tguene des by partyen voer ons bedingt ende verificatie van saecken voertsghebracht ende bewesen, oft bethoent wesen zal, altyt naer onssen besten vermoghen, verstant ende vyf sinnen, ende dat beloven wy niet te laeten, om vaedere, om moedere, suster oft broedere, nichten oft neefven, oft om gheenderhande ghiften, oft noot, noch om vreese vande doot, ende tguene by ons gheraemt oft op eenighe saecken besloten sal wordden, tselve secreet te houden ende aen niemanden te reveleren, oft openbaer te maecken, soe langhe sulcx by het ghemeyn collegie niet en sal wesen gheordonneert oft ghepubliceert. Item als wy te recht ende raide behooren te compareren ende daer toe gheroepen worden om partyen recht te administreren, ghehoersaem te wesen ende ons niet te absenteren. Item die privilegien ende rechten vande stat voer te staen, sonder ons in prejuditie van dyen met eenighe andere porterien, S[te] Peetersmanschappe oft vryheden te behulpen ende dat wy ons in alles quyten ende draeghen sullen soo ende ghelyc dat een ghoet, oprecht ende getrouwe schepenen (*sic*) van Herentals schuldich ende ghehouden js te doene, soo wy altyt naer onssen vermoghen verstande ende vyf sinnen hopen ende begheeren te quyten. Soo moet ons Ghodt hulpen ende alle lieve heylighen Ghodts.

IV.

Gheswornen eedt.

Hier soo bekennen, sweren, ende gheloven wy, dat wy syn ende begheeren te blyfven inder ghemeynschappe der heyligher catholycke, roombssche christen kercke, egheen paert ofte deel hebbende met ketteren oft sectarissen, de welcke wy (2) naer onssen besten

(1) In den beginne las men : schaede ende nadeele te hulpen *weeren, nutsschap, vroine ende voerdeele te soecken.....*

(2) Vroeger stond achter dit woord : *oversulcx,*

vermoghen sullen hulpen wederstaen, ende dat wy ghoet ende ghetrouwe sullen zyn haere deurluchtichste hoocheden, onsse natuerlycke heeren, princhen als hertoghen van Brabant ende haere stat van Herentals (1), derselffver schaeden ende vernaerdeelinghen te weerene ende naer onssen vermoghen teghen te staene, ende, als wy te raide gheroepen, gedaecht oft ontboden sullen wordden, te compareren ende ghehoersaem te wesen, raedt (2) naer onsen vermogen, verstande ende vyf sinnen te hulpen gheven ende die secreet te houden, tot dat de vs. collegialycken sullen syn oft wesen gheopenbaert, ghepronuntieert oft vercondicht sonder de vs. int particulier aen jemanden alvorens te reveleren oft bekent te maecken in eeniger manieren, die stadtsprivilegien ende ordonnantien te hulpen onderhouden, doen achtervolgen ende haere ghoeden te hulpen bewaeren, ende voerts meer alles tgheen te doen ende helpen bevoerderen tot het ghemeyn beste vander stadt, dat een ghoet oprecht ende ghetrouwe gheswooren van deser stadt schuldich is ende behoert te doene (3) soo wy ons daerjnne hopen ende begheeren te quyten ; soo moet ons Ghodt hulpen ende alle lieven heylighen Ghodts.

V.

Secretaris eedt.

Ick bekenne ende swere dat Ick my houde ende kenne jnde ghemeynschappe vander heylighe catholycque roombssche kercke, egheenssins deel hebbende met eenighe ketteren oft sectarissen. Item dat ic de stadt van Herentals ghoet ende ghetrouwe sal syn ende blyfven, huer boecken ende registeren wel te bewaerenen, die scepenen brieffven daervuyt wel ende ghetrouwelyc te maecken ende partyen die als de vs. behoerlyc ghesceghelt sullen wesen, te leveren, raedt naer myn beste verstandt, met den schepenen ende gheswoorenen raedt van dese stat Herentals te ghevenen, ende dien secreet als den schepenen ende gheswoorenen toestaet te houden, den heeren schepenen ende gheswoorenen raedt ghehoersaem ende onderdaenich te wesen, ende altyt (vuytghenomen wettighe nootsaecken)

(1) Derselffver » vervangt hier de eerstgeschrevene woorden : *haere respectieve.*

(2) In het oorspronkelijk staat : « raedt *ende resolutien.* » Deze laatste woorden werden later doorgeschrabd.

(3) Hier doorlijnde men : « altyt naer ons beste verstant ende versinnen. »

met lesen ende schryven ghereet te zyne ende voerts meer alles te doene dat een ghoet, oprecht secretaris oft schepenen ende gheswo-renen clerck van deser stadt Herentals schuldich js ende toestaet te doene, alsoo jc my daer jnne begheere te quyten. Soo moet my Ghodt hulpen ende alle zyne lieve heylighen.

VI.

Eede vande Gesworenen vanden Bijvange.

Hier sweeren wy daer toe wy gekoren syn altyd te willen blyven jnde h. catholique roomsche religie ende het corpus van Herentals voorte staan, hunne schaede aff te weiren ende het gemeijn prouffijt te soecken, gelijck eetslieden dat toebehoort, te compareren achtervolgens het concordaet tusschen de stadt ende bijvange van Herentals gesolemniseert bij die vant magistraet, behoorelijck ende tempestivelijk gedachvaert (1).

(1) Onmiddelijk na deze woorden, in denzelfde akte, staat het volgende : « *Actum* 2da *Junii* 1661, ten overstaen vande heeren Schouteth, Rentmeester, Borgemeester, Schepenen ende Gesworenen raedt der stadt Herentals, daer bij sijnde den Eerw. heere Aubertus vanden Eede, J. U. L. Thesaurarius, ende dec. Rur. Ant., R. P. Gaspar de Hase ende Jor Philips de la Noye, als goede mannen geassumeert wegens den Bijvange om t'accordt ende concordaet, op heden tusschen de stadt ende des selffven bijvange gemaeckt, te teeckenen ende te sluijten.

Quod testor
Jr de Somer, secret. »

Mag men uit dit bijvoegsel besluiten dat toen, in 1661, voor de eerste maal de Bijvang van Herenthals zijne vertegenwoordigers in den Raad der stad kreeg ? In dit geval zou het klaar zijn dat ook deze eed toen voor den eersten keer gedaan werd.

P. J. GOETSCHALCKX.

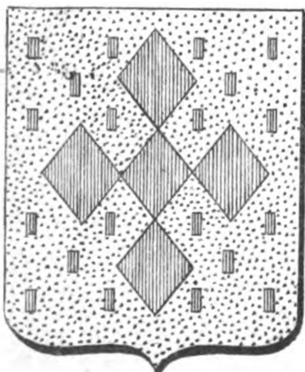
Het Wapenschild der Gemeente MOLL

II

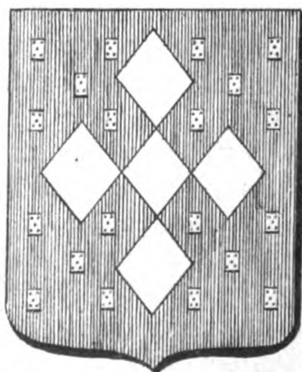
Abdij van Corbie en Vrijheid
Voogdij van Moll, Baelen en Desschel.

I
GEMEENTE MOLL

d'or à la croix de gueules, cantonnée de vingt billettes de même, posées en sautoir par cinq.

III
RENÉ DE MOL

de gueules, à la croix d'argent cantonnée de vingt billettes d'or posées en sautoir par cinq.

5de Bladzijde

Uit de geschiedenis der voogdij van Moll, Baelen en Desschel.

Wapenschild der gemeente.

Sedert het koninklijk besluit van 20 December 1846 gebruikt de gemeente Moll het volgend wapen : *Een schild van goud, met vijf aaneengesloten ruiten van keel, kruislings gerangschikt, gekantonneerd van twintig zelfkleurige blokjes* (I).

De vergunning van dit wapenbord is in een geschiedkundig opzicht een misslag, en de kleuren hebben geene betrekking op de gemeente, die het sinds bijna vijftig jaar als haar zegel gebruikt.

Ziehier hoe de heer Marchal, destijds bewaarder van handschriften der bibliotheek van Burgonje te Brussel en het Mollsch gemeentebestuur in dwaling geraakt zijn.

Het groot werk van Christijn, *Costumen van Braband*, geeft in het 2e deel, te beginnen van bl : 1245 de *Costumen ende oude observantien der vooghdye van Moll*, in 1653 opgesteld. Op het titelblad ziet men een wapen zonder kleuren : *Vijf aaneengesloten ruiten kruislings gerangschikt, gekantonneerd van twintig blokjes.* Dit schild werd door het gemeentebestuur aangeduid als zijnde het oude zegel der vrijheid, en de heer Marchal, dacht de kleuren gevonden te hebben in het : *Nobiliaire des Pays-Bas,* (Leuven 1760) waar men bl : 624, de brieven van adeldom ziet van Bertrand de Molle, van Charleroy, in 1705. Die persoon heeft nooit de minste betrekking met het dorp Moll gehad.

Het wapenbord van : *vijf* ZILVEREN *kruiselings gerangschikte ruiten en twintig* GOUDEN *blokjes op een veld van* KEEL, (III) is het wapen der familie René de Mol. Men vindt dat schild in vele wapenboeken, zooals in Butken's *Trophées tant sacrés que profanes du duché de Braband,* op eenen grafzerk in het museum van oudheidskunde, en het is zesmaal op de ruiten van het stadhuis te Brussel geschilderd.

En met reden : de familie de Mol is in de hoofdstad sedert de XIVe eeuw in aanzien geweest en men telt verscheidene Brusselsche burgemeesters onder hare leden ; zij behoorde echter niet tot den adelstand en haar naam beteekent eenvoudig : de Mol (la taupe.)

De geschiedenis leert ons dat de langdurige oorlogen der XVIe eeuw, Spanje, waartoe ons vaderland behoorde, verarmd hadden.

Koning Filips IV, om de groote kosten van den krijg te dekken, was gedwongen vele heerlijkheden in zijn hertogdom Braband te beleenen en te verpanden. Onder deze bevond zich de hooge heerlijkheid der voogdij van Moll, die de abten van Corbie aan zijne voorzaten, zeker vóór de 14e eeuw, afgestaan hadden, of die hun nog waarschijnlijker, langzaam was ontnomen.

De hooge heerlijkheid werd dan op 25 Augusti 1626 aan René de Mol verpand voor de somme van 20,700 guld. Zijn doel was zijn burgerlijke naam de Mol te doen doorgaan voor den adellijken titel van : heer van Moll. Deze persoon, die groote schulden gemaakt had om zijne ijdelheid te voldoen, verkocht reeds de hooge heerlijkheid der voogdij in 1660, ook vindt men zijn wapen op niet één enkel stuk in het gemeente archief van Moll, zoomin als dat zijner opvolgers.

Al de charters, schepenbrieven en andere oorkonden van voor honderden jaren zijn bekrachtigd met een zegel voorstellend : *Een rechtstaande St. Peeter met eenen sleutel in de rechter hand en een toegevouwen boek onder den linker arm, gekantonneerd van twee lelietakken* (II). Deze stempel, waarvan de vorm nog ten gemeentehuize aanwezig is en waarop het bestuur de hand maar te leggen had, is het echte zegel der koninklijke abdij van Corbie, welke in 657 door Clotarus III en zijne moeder werd gesticht, en welke reeds ten jare 774, door gift van de H. Adelaard, in bezit van Moll, Baelen en Desschel kwam. Men vindt er onder andere eene afbeelding van

met het jaar 1188, in het werk: *Inventaire des sceaux de la Flandre nr 6731, sceau de l'abbaye de St Pierre, de Corbie.*

Het is jammer dat de overheid van 1846 in deze zaak zoo onkundig gehandeld heeft en dat het eerwaardig en eeuwenoud zegel van Corbie, den patroon van dat klooster, en van Moll waarvan de naam men tot in de 12de eeuw schreef : St. Peeters-Moll (villarum de Moll sancti Petri) is vervangen door een wapen welks kleuren valsch, en welks schild daarbij zoo weinig betrekking op de oude voogdij heeft gehad.

AD. REYDAMS.

Ryckasterle.

Een paar toelichtingen.

Bij het doorbladeren van n° 11 des tweeden jaargangs van dit tijdschrift lees ik op bl. 356 deze vraag :

Wat zou RYK in Casterle beteekenen ?

Vooraleer die vraag te beantwoorden, melden wij deze twee zaken op voorgrond, te weten, ten eerste dat dit RYK en het een regel hooger aangevoerde *verssele* ook Vorsel geen minste betrekking op het Kempische dorp Ryckevorsel hebben ; ten tweede dat de aangehaalde maar zeer verknoeide tekst, uit het handschrift van 1173 door den schrijver van de *Oudheden en gestichten van 's-Hertogenbosch*, slechts over goederen handelt, die indertijd aan het Norbertijnen-klooster van Postel geschonken zijn.

Wat beteekent nu RYK in Casterle ?

Wij hebben het oorspronkelijk en nog bezegeld charter (1) van 1173 voor oogen liggen ; daar staat niet *Ryk-* maar Kyrcasterle. Hier is, gelijk uit den inhoud van dit en meer andere handschriften klaar blijkt, alleen sprake van Casterle (thans veelal Kasteren) in Noord-Brabant, welke plaats met Hapert en Hoogeloon maar één burgerlijke gemeente uitmaakt en reeds ten jaren 1571 en 1612 Casteren heet, waar Postel aanzienlijke goederen heeft bezeten. Dit Casteren is ook aangeduid door Kerk-Casteren, waar in het Kyrcasterle de een *c* welluidendheidshalve is weggevallen.

Wat beteekent *Verssele* uit den schrijver dier *Oudheden ? Verssele*, naar gerept origineel charter *uersele*, is een gehucht van Bladel nabij Casteren, dat nu met de benaming van *Vorsel* bestempeld wordt, waar Postel verscheidene goederen heeft gehad door gifte van Gela, vrouwe van Hapert. De abdij heeft de Vorselsche ook Verselsche boerderij langen tijd bezeten. Dit weinige achten wij toereikend voor de oplossing dier vraag.

Hier zij andermaal aangemerkt van wat groot belang de archievenstudie is, vooral wanneer deze stukken den stempel der oorspronkelijkheid dragen, en welken gewichtigen dienst de minnaars der paleographie kunnen bewijzen.

De archieven zijn de beste bronnen der geschiedenis.

Abdij Postel-Molle. TH. IGN. WELVAARTS.

---

(1) Een facsimile van dit belangrijk handschrift is in *Postel's Biographisch Woordenboek* ingelascht.

Chronologische en Analytische

Oorkondenlijst van Mierde.

(Vervolg van bl. 377, tweeden jaargang)

door TH. IGN. WELVAARTS, Prior-Archivaris te Postel-Molle.

Bijzonderheden over de parochiekerk, hare goederen en opbrengst voor den pastoor.

1604, october 5.

Deze bijzonderheden over de kerk en pastorij zijn ontleend aan den latijnschen en eigenhandigen inventaris van 5 october 1604 van Theodorus Roymans, Floreffe's religieus en pastoor te Lagemierde. Ten jare 1473 zagen wij de St. Stephanus met den naam van moederkerk bestempeld; in het document van 1604 heet zij eene *quarta capella*, waar de deken de inleiding der pastoors deed, en tijdens zijne visitatie uit de betaling het vierde (quarta parts) ontving van hetgeen eene *ecclesia integra* (1) gaf.

Van dezen Roymans is aangeteekend, dat hij er als pastoor of deservitor *persoonlijk* resideerde, wat zijne voorzaten, gelijk aangestipt is, niet altijd deden. Dit handschrift begint : Parochialis ecclesia Legemierdana sub onere ecclesie quarte capelle pro presenti deservitor est frater Theodorus Roymans, religiosus Floreffiensis, et personaliter residet.

De parochiekerk bezat toen zekere tienden (decimas limitatas), zij gaven ongeveeer 24 vat rog.

De vogeltiende te Hulsel gaf jaarlijks 29 gulden.

Het boerderijtje van den pastoor wierp af 100 » 4 vat rog.

Uit het jaargetijdenboek, liber anniversariorum, ongeveer 12 gulden.

Bij de pastorij lag bouwland en wat verder nog een stuk, te zamen groot 9 loopensen.

Vier weiden, groot te zamen 16 »

De pastoor (2) schrijft verder : Quibus omnibus computatis, valet hic pastoratus vix trecentis florenis in singulos annos, d. i. : als men dit alles te zamen telt, brengt deze pastorij jaarlijks ter nauwernood 300 gulden op.

Op het einde van den inventaris vraagt Roymans 200 gulden aan zijnen abt om de afgebrande pastorij op te bouwen, wat 1200 gulden kost, en waarvoor zijne krachten alleen ontoereikend zijn. Ten einde naar wensch te slagen, haalt hij het voorbeeld des prelaats van Tongerloo aan, die mild heeft bijgedragen tot 't opbouwen zijner kerken te Drunen en te Alphen toen die kerken door het oorlogsvuur van die dagen in assche waren gelegd : ad exemplum vicinorum pastorum Tongerloensium, Alphensis scilicet et Drunensis, quorum amborum ædes hoc belli tempore etiam incendio conflagarunt.

Costumen en usantiën der vrijheid Mierde.

1606. November 9.

Descriptie vande costuymen ende usantien, alsoo men die accoustumeert ende useert binnen die dinghbancke der vryheyt van Mierde, int quartier van Oosterwyck inde Meyereye van 's Hertogenbosch geleghen eentsamelyck met die salarissen van schouteth, schepenen, hunnen vorster, clerck ende procureurs.

Art. I. Item die hooft-bancke der voors. vryheyt is die stadt Antwerpen, ende yemande hem bevindende hem by vonnisse tsy interlocutoir oft diffinitive gegraveert, mag voor die wethouderen derselver stadt daer af appelleren.

Art. II. Item die schepenen synde beschreven tot een sekeren prefigeerden daeghe, by beschryfbrieven derselver stadt, daer af die stadt-bode heeft vande representatie der brieven naer de distantie der selve stadt.

Art. III. Item die schepenen uyt Hooghe-Mierde, Leeghe-Mierde ende Hulsele vergaderen omme sulcke appellatie behoorlyck met hennen clerck te furneren, inventarium te maken, intimeren daertegen die partyen, omme die geexhibeerde stucken inne recht gedient te sien furneren ende 't geheele processe toe te sluyten,

leveren alleen over aen die wethouderen derselver stadt, die stucken te beyde syden gedient, etc.

Art. IV. Item 't selve proces overgelevert in handen der wethouderen derselver hooft-bancken toegesloten by twee schepenen oft eenen schepene ende clerck, is den schepenen salaris nae die oude gewoonte seven peeters.

Art. V. Item vanwege derselver stadt, wordt den schepenen in henne herberghe by den dienaer vander corter-roeden gebracht ende geschoncken, ten minsten twee ofte dry gelten wyns, daer toe dieselve dienaer gemeenlyck wordt genoeyt ende voor syne salaris hem gegheven sesthien stuyvers.

Art. VI. Item die appellatie is gewoonelyck te geschieden binnen thien daghen nae die pronuntiatie vande sententie, ende daer nae binnen de dertigh daghen te verheffen aen die voors immediate hooft-banck van Antwerpen op versteck van appellatie.

Art. VII. Item die schouteth heeft syne boeten in gebannen vier-schare, genoeg conform den omliggende bancken resorterende onder de stadt van Antwerpen.

Item, etc.

Aldus gedescribeert ten laste heure Majesteyts Hoogheden, den neghensten novembris anno sesthien hondert ses.

NIC. FABRI, secretarius.

De provisor van Postel wordt gedwongen zestig gulden te storten tot herstelling van den kerktoren, die door den storm van maart 1606 beschadigd was. 1608. September 9.

Inder saecken geport ende hangende inden raede vande eertshertoghen, onse genaedighe heeren ende princen, geordonneert in desen heuren hoocheyden, lande ende hertochdomme van Brabant, tusschen die kerckmeesters ende regeerders vande dorpen van Hooghe ende Leegemeerde supplianten ter eenre, ende den proviseur van 't Goidtshuys van Postel rescribent ter andere syden.

Gesien 't proces communicatoir der voors. partyen, geinstrueert totter quadruplycke toe inclus, metten stucken ter weder syden daer by gevueght, midtsgaders tvonnisse interlocutoir tusschen derselver partyen den thiensten february vanden voorleden jaere 1607 gegeven. Thoon dyen volgende by de schepenen, respective van Hilvarenbeeck ende Reusel, naer voorgaende authorisatie genoemen metten verbalen voor commissarissen van voors. raede gehouden, ende op al wel ende rypelyck geleth, THOFF recht doende, vercleert, dat sonder prejuditie vanden accorde ende condempnatie

voluntaire daerop gevolght den 26 juny van 1568, tusschen partyen aengegaen, ende tselve accord blyvende in syn cracht ende vigeur, die voors. heer rescribent nyettemin tot reparatie vande schaede vande kerck van Leegemeerde, in martio vanden jaere 1606 deur den grooten windt alsdoen geleden, sal schuldich syn promptelyck te contribueren ende op te leggen de somme van sestich guldens eens, waer mede die supplianten hen (*zich*) sullen moeten te vreden houden. Geheel blyvende nyettemin om volgende den voors. accorde die sesse guldens daer mede beloeft jaerlycx te moegen heyschen den voors. partyen respective daer inne condempnerende, verclarende voorts den voors. supplianten om voorder of anderssints geconcludeert te hebben in maten ende vueghen als sy dat hebben gedaen, nyet ontfangbaer. De costen, ter saecken van desen processe geresen, om redenen compenserende.

Aldus gedaen inden voors. raede van Brabant den negensten septembris int jaer XVI^c ende acht.

WOUWERE.

Het perkament bevat in keurig schrift 32×11 1/2 cM.

De storm van maart 1606 had aan de kerk zware schaden veroorzaakt. Toen noch Postel, noch de gemeente te dier gelegenheid wilde betalen, werd het geschil gebracht voor den Raad, waar het klooster 9 september 1608 tot het bijdragen van zestig gulden veroordeeld werd.

1616. Mei 26.

Herman Dierix Leyten ende Goyaerts Mathys Goyaerts, « schepenen der vryheyt van Mierde, resideerende binnen den dorpe van Legemierde » maken bekend, dat Govart, Jacob en Jan, zonen van Wouter Fransen, afstand gedaan hebben van hun aandeel in de tienden, die hun vader gepacht had van den provisor van Postel's huis. Fabry, gezworen klerk dezer dingbank, heeft de akte geschreven.

De Schaapdijkshoeve. — 1629. Januari 17.

De abdij van Postel bezat vroeger die hoeve, waarover wij in een « extract uit de lantboecken van Legemierde » de volgende bijzonderheden lezen : Tot die hoeve, waarvan Jan Jansen van der Voert toen de « win oft hoevenaer » was, behoorden :

de Gansenpoel en het Dooibroek, groot	3	loopensen	23	roeden,	
de Pelsbocht en de Koolhof	»	9	»	39	»
de Zandkuil en Raapbocht	»	12 1/2	»	29	»
de Varkensakker en Langenakker	»	11 1/2	»	29	»
de Hofstad en Bieshof	»	2	»	54 1/2	»

het Busselke bevat 1 1/2 loopensen, min 5 roeden.

Aldus volgens het afschrift van den gezworen klerk der vrijheid Mierde, Fabri, 17 januari 1629.

De beemden heetten : Hooivoort, Reuselbroek, Kanne, Gesken, Roobeemd, Rouwbroek, Doodbroek, Klaverbosch, enz., te zamen 26 loopensen groot ; eenige beemden lagen langs het riviertje de Aa.

— In een handschrift zonder jaartal, doch naar zijne schrijfwijze van de XVII[e] eeuw, is deze opbrengst aangeteekend :

11 vat (1) rog of 132 gulden
2 » gerst » 21 » 12 stuiver
1 zak raapzaad, 6 kippen,
50 pond boter, 200 eieren,
6 in specie en 50 gulden voorlijf.

De middelbare opbrengst der Schaapdijkshoeve, ook Schuurmanshoeve geheeten, bedroeg in de XVII en XVIII eeuw 150 gulden voor het klooster.

Tienden en voorwaarden van hare verpachting.
1629, juli 12 en 1630.

In het handschrift van 1473 is de reden aangehaald, waarom Mierde's parochie beurtelings door de abten van Averbode en Floreffe oudtijds begeven werd. Die oorkonde leert, dat de tienden van Lagemierde tegen die der abdij van Averbode rijdende zijn, ofschoon dit in den beginne niet was, en wij hebben de oorzaak van dat beurtelings ophalen der tienden in de archieven nergens gevonden. Wel gewagen de archieven : licet ante annum MCCI ecclesia Mierde interioris esset acquisita ratione Domus de Postula abbatie Floreffiensi, quia *omnes decime* ibidem semper ab antiquo pertinuerunt ad Domum de Postula ; zoodat alle deze tienden aan-

(1) De latijnsche stukken hebben *modios* malder, eene eenheidsmaat, volgens Guerard, 52 fransche liters.

vankelijk aan Postel toebehoorden, maar door Floreffe bestuurd werden zoolang Postel tot de eerste helft der XVIIe eeuw van dat zijn stamklooster afhankelijk bleef.

In 't begin dier laatste eeuw bracht de tiende op :

40 vat (1) rog, het mud aan 12 gulden
4 » gerst, » » 10 » 16 stuivers,
prælivium of voorlijf bedroeg 46 gulden.

De abt van Postel, Joannes du Chesne, deelt meer bijzonderheden mede in de akte van 12 juli 1629, waarin de tienden in 't openbaar aan de meestbiedenden verpacht worden. De hoofdvoorwaarden dier verpachting willen wij hier inlasschen.

1° De verpachting geschiedt in zuiveren en goeden rog met Postel's maat, en vrachtvrij met Kerstmis of op 't laatst met Lichtmis op den zolder van het klooster te leveren.

2° Men zal de tienden of « champen beleggen ende innesetten » met mudden of halve mud rog; de hoogste belegger zal een patakon, (bijna 2 gulden 50 cents,) trekken.

3° Indien men niet weet wie gemijnd heeft, zal men dat perceel « afhangen » en opnieuw verpachten, zonder « becroent van yemanden », d. i. zonder iemands tegenspraak of verzet.

4° Iedereen mag slagen of hoogen zetten, die elk tegen een rijnsgulden gerekend worden.

5° Indien de tiendpachters niet op tijd betalen, kan de tiendeigenaar den hoogsten prijs van den rog vorderen, die op de markt van Eindhoven sedert den eersten October tot aan de werkelijke betaling zal gegolden hebben.

6° De tiendverpachter zal het koren vrijwaren tegen hagelslag, storm en oorlogsrampen, indien hem de schade binnen drie dagen door de belanghebbenden bekend wordt gemaakt.

7° De pachters zullen twee bevoegde borgen stellen, die den eigenaar bevallen en voor alles zullen instaan.

8° « De pachters sullen ten daege des hoochsels (2), nae uytganck der kerssen, gehouden wesen tot lycoop (3) te betaelen van

(1) De handschriften hebben meestal : *modios* ; zie vorige noot.
(2) De beslissende verkoop, die op vele plaatsen geschiedde bij het opbranden der kaars.
(3) Ook *lijf-* en *liefkoop*, bestond hierin, dat de kooper gratis drank gaf; op andere plaatsen, en vooral in Noord-Brabant, heet dit *wijnkoop*.

elcken clamp vyff rynsgulden, tot beliefte vanden prelaet, ende
voer de kercke van Postel een pattacon,
» » » Legemierde 12 stuyvers,
» den secretaris van Postel 2 rynsgulden ende
» het klooster » » 12 stuyvers ».

De tienden waren in drie klampen verdeeld, te weten
in den Mispeleindschen akker,
» Vloedeindschen akker en
» Welleneindschen akker.

De tienden van den eersten akker werden in 1629 aan Dirk Hoppenbrouwers voor 14 1/2 vat rog en met 12 slagen « by uytgange der brandender kerssen » toegewezen.

De tweede tiend met die van het *Vrythof* kreeg Jan Matheuws voor 16 vat rog en met 11 slagen.

De derde tiendklamp werd voor 15 mud rog en met 15 slagen aan Antoon Jan Schuurmans toegekend.

De akte is door W. van Hulsen, secretaris, geheeten Colibrant, gepasseerd onder bovengerepte dagteekening, ten huize van Jacob Plompen te Mierde.

Een handschrift van 8 februari 1630 meldt, dat op dien dag de drie voornoemde tienden met « het slachgelt ende oncosten » voldaan zijn.

Ontleend aan een papieren handschrift, met titel « condicille vande tienden van Mierde. »

1635. Juni 2.

De secretaris J. van Tichelt deelt mede, dat de abt Joannes du Chesne een stuk heide, het *Gagelveld* te Lagemierde, aan Huibrecht Michielssen Raeymaeckers verkocht heeft, volgens 's lands gebruik, te weten met « halm (1) te schieten, waerschap te geloven » enz. De kooper zou, volgens het origineel stuk, den jaarlijkschen cijns van twee stuiver blijven betalen.

Ontleend aan eene kopij op papier, zonder zegel.

(1) In andere stukken : *helmelinge vertiden*, d. i. een halm overreiken bij den verkoop, vandaar het veelvuldig *effestucare* (festuca) ; *vertiden* (verzaten); het tegenovergestelde is *aantijgen*.

Hooge- en Lagemierde worden gevrijwaard tegen allen last en overmoed, en kunnen daarom naar goedvinden het koninklijk wapen plaatsen. 1645. Maart 23.

Octavius Piccolomini van Arragon, hertoge van Amalfi, grave des Heylichs Ryckx.... gouverneur generael vande wapenen van Syne Conincklyke Majesteyt in dese Nederlanden.

Aen alle stadthouderen, gouverneurs, hoofden, colonels, velt-oversten, capiteynen, officieren ende volcken van oirloge, soo te peert als te voet, synde in dienst van Syne Majesteyt onder ons bevel ende gebiet, die desen sal sien ende dese tegenwoordigen sullen wesen gethoont, salut.

Alsoo wy inden naam van Syne Majesteyt hebben genomen ende gestelt, nemen ende stellen inde bewaeringe ende sunderlinge sauvegarde van Syne Majesteyt ende onse het dorp van Hooch ende Leege Mierde met syne toebehoorten, midtsgaeders alle de inwoonderen met henne goederen, beesten, granen, weyden, bosschen, fruytboomen ende alle ende iegelycke andere aldaer synde. Wy bevelen ende gebieden ulieden wel expresselyck inden naem van Syne Majesteit int voors. dorp ende goederen niet te doen, noch te laeten geschieden eenige overlasten, schaden, ongelyck, gewelt, plonderingen, vuytteringen, afpersingen oft verdruckingen in eeniger manieren, noch oock daer te logeren, paisteren (1) ende voeyeren sonder ordre, op pene van te vallen in d'indignatie van Syne Majesteit ende de onse, ende gestraft te worden als overtreders van onse sauvegarden ende bevelen. Ende opdat nyemant van tgene voors. is oirsaecke van ontwetentheyt soude connen pretenderen, hebben wy geconsenteert ende consenteren, dat men mag en sal mogen stellen de wapenen van Syne Majesteit ende de onse op alsulcken plaetsen van het voors. dorp, als men sal vinden te behooren.

Gegeven binnen Brussel den 23 Meert XVI[c] vyffenviertich.
... di Amalfi. Sel de Triciano.

Op het origineele stuk is het zegel van den hertog van Amalfi gedrukt in « roode hostie », meldt de kopij op papier.

1) Op andere plaatsen zegt men *pleisteren*—vertoeven.

De burgemeesters en schepenen van Brussel verklaren 28 Maart 1645, dat de openbaar notaris Jacobus Coentzen een trouw afschrift van voornoemde « Sauvegarde » heeft gegeven,

Op dit zegel staat de aartsengel Michaël met den draak onder zijn voeten; het randschrift luidt: Sigillum. magistratus. oppidi. bruxellensis.

Benoeming van Joannes Ruttens tot rector van vijf beneficiën. 1647, december 14.

Henricus vanden Leemputte Presbyter S. Theologure Licentiatus et ecclesie cathedralis Buscoducensis Canonicus Gradicatus, necnon Episcopatus Buscoducensis Vicarius Generalis in spiritualibus, sed jam episcopali sede ultra annum vacante, universis et singulis Archipresbyteris, Presbyteris et Clericis discesis Buscoducensis, salutem in Domino Jesu.

Venerandus dominus Ludouicus Mans, Canonicus Norbertinus monasterii Floreffiensis et pastor ecclesie de Leegemierde dicte diocesis Buscoducensis, asserit ad se ratione pastoratus sui spectare ejus presentandi rectorem idoneum ad beneficia B. Marie Virginis et SS. Joannis Evangeliste, Andree, Stephani et Anne in ecclesia sua parochiali fundata et legaliter unitæ, quotiescumque vocare contigerit, atque ad illa de facto vacantia per obitum venerabilis domini Nicolai van de Venne, ultimi illorum rectoris et possessoris pacifici, per litteras patentes nobis præsentat venerandum dominum Joannem Ruttens, canonicum Norbertinum monasterii Postellani, cum ea supplicatione quatenus ipsum ad illa regenda et possidenda admiltere rectoremque illorum instituere vellemus et dignaremur. Itaque nos, exceptis prius a pretacto domino Joanne Ruttens juramentis professionis fidei, juxta bullam pii quarti, et abis præstari consuetis, per procuratorem ipsius magistri Thome van Hynsberch, in manibus nostris prestitis, eumdem dominum Joannem Ruttens ad predicta beneficia, illorumque corporalem, realem et actualem possessionem omnium jurium et pertinentiarum illorum admisimus et admittimus, rectoremque in illis instituimus, per presentes ipsum inuestiendo, ipsique de illis cum omibus suis juribus, proventibus et emolumentis in Dei nomine prouidendo. Hinc est quod vobis singulis et omnibus harum serie et districte percipiendo mandamus, quatenus loco et modo hac tempestate possibilibus, prefæ-

tum dominum J. Ruttens ejusque legitimum procuratorem pro eo et ejus nomine in et ad sepe dicta beneficia illorumque jurium ac pertinentiarum omnium illorum corporalem, realem et actualem possessionem, vigore presentium litterarum nostrarum ponatis et inducatis, eique vel procuratori ejus legitimo pro eo de omnibus beneficiorum illorum fructibus, prouentibus ac emolumentis, quantum in vobis est, plene et integre respondeatis, et ab aliis responderi faciatis et mandetis, temporibus et locis ad hoc aptis, jure episcopi et alterius cuiuslibet in omuibus semper saluo, expresse absque prejudicio nature et qualitatis predictorum beneficiorum, que ex se et per se secularia sunt.

In quorum fidem has manu nostra scriptas et subsignatas sigillo pariter nostro communiendas pariter duximus.

Datum Buxoducis anno a natiuitate Domini 1647 decembris die decima quarta.

Henricus vanden Leemputte, qui supra.

Naar de getuigenis van den schrijver (graphicus) J. Loos, 23 april 1668, is de kopij op papier met het oorspronkelijk eensluidend.

Volgens dezen brief van den vicaris-generaal, bestonden in de kerk te Lagemierde de beneficiën van O. L. Vrouw, van de H. H. Jan Evangelist, Andreas, Stephanus en Anna. Daar nu die beneficiën door den dood des eerwaarden heeren Nicolaus van de Venne, laatsten rector, opengevallen waren en dit begevingsrecht bij den pastoor dezer parochie berustte, zoo droeg de norbertijner-kanonik van Floreffe en pastoor te Lagemierde, Ludovicus Mans, den regulieren kanonik der abdij van Postel Joannes Ruttens voor. Gemelde vicaris heeft den religieus J. Ruttens door zijnen procurator Thomas van Hynsberch in 't volle recht en de macht van die beneficiën als rector ingeleid met de gewone plechtigheden, zonder evenwel het recht van den bisschop of van andere daarin betrokken personen in iets te verminderen.

Benoeming van Siardus Spoormans tot pastoor.

1684.

De vicaris-generaal, Gulielmus Bassery, benoemt den eerwaarden heer Siardus (doopnaam Henricus Georgius) Spoormans die door zijnen abt voorgedragen was, 26 mei 1684 tot pastoor te Lagemierde;

de vicaris verleent hem tevens de toestemming om op de dagen, waarop men mis moest hooren, te bineeren. In een ander handschrift wordt de benoeming 20 october 1684 en de inhaling 28 dier maand opgegeven. Reeds ten jare 1685 was die religieus van de abdij Postel aldaar prior; hij werd 19 maart 1687 pastoor te Helmond, waar de werkzame herder reeds 19 november 1689 bij God het loon zijner werken ging ontvangen.

De benoemingsakte is op papier en nog met het opgeplakte zegel van den vicaris-generaal gewaarborgd.

Klokkenspijs voor 640 gulden.

1740.

Er zijn in de kerktoren van Lagemierde, omstreeks 1740, nieuwe klokken gehangen. De schepenen Mathys Dyk... en Antonius van L... bekennen 9 mei 1740 de som van 320 Hollandsche gulden ontvangen te hebben van Postel's religieus, Guilliam van Mastraeten, voor 640 ponden geleverde klokkenspijs.

Ontleend aan de eigenhandige schepenakte.

Hier eindigen wij de Chronologische en Analytische Oorkondenlijst van Mierde volgens het archief van Postel's abdij; er rest nog een en ander over de geestelijken dier gemeente aan te stippen.

Eenige trekken

UIT DE

Geschiedenis van Grobbendonk.

II.

Welke namen droeg, in vroeger eeuwen, de gouw tot welke Grobbendonk behoort en welke zijn de verschillende volkstammen die zich beurtelings op zijn grondgebied kwamen nederzetten?

Boven hebben wij gezien dat het hoogst waarschijnlijk is, zoo niet bijna geheel en al zeker, dat Grobbendonk of liever Ouwen, reeds ten tijde der Romeinen, ja, vroeger nog misschien, bewoond was. Minstens dus — om nog van de *Kelten*, Belgie's oudst gekende landzaten, niet te spreken — moeten wij tot dit tijdvak, 't eerste welk met iets of wat zekerheid in de geschiedrollen des Vaderlands aangeboekt staat, opklimmen, om den naam der bevolking, hier toen aanwezig, te weten te komen.

Diensvolgens, welke zijn de volksstammen, welke, in die lang verledene jaarhonderden, in Belgie, destijds van Oud-Gallie deelmakend, verbleven?

De geschiedenis maakt melding van vier-en-twintig onderscheidene volken, welke in het oude Belgie, toen veel grooter dan tegenwoordig, te huis waren. Van dit getal waren er vijftien, zes grootere en negen kleinere, die in ons land, zooals het heden bestaat, woonden. De zes grootere, van welke de kleinere min of meer afhankelijk waren, waren : de *Eburonen*, de *Nerviers*, de *Attuatiken*, de *Trevieren*, de *Menapiers* en de *Ambivariten*. Volgens 't meest, omtrent algemeen aangenomen gevoelen, hadden de laatste dezer hunne standplaats tusschen den Demer, de Schelde en de Maas, of wat nagenoeg het zelfde is, in onze hedendaagsche provincie Antwerpen en een groot gedeelte van Noord-Brabant

welk sinds de beroerten der XVIe eeuw aan Holland behoort. — Grobbendonk omtrent zoo goed als in 't midden van 't eerste der twee evengenoemde gewesten liggend, mag men, zich naar dit algemeen gevoelen schikkend, besluiten, dat de bevolking welke zich hier ophield, op 't oogenblik dat de Romeinen, ruim een halve eeuw voor Christus' geboorte, Belgie overrompelden, tot dien volksstam behoorde en, bij gevolg, dat de eerste Grobbendonkenaars, of beter gezegd, de eerste Ouwenaars, *Ambivariten* waren, een volk, dat uit Germanie herkomstig, vroeger met eenige andere over den Rijn kwam en de *Kelten* wier plaats deze innamen, uit onze provincien hielp verdrijven (1).

Welk het lot werd onzer landgenoten tijdens de krijgstochten van Cesar in Belgenland, is bekend. Na meer dan eens — iets wat tot dan toe nog niemand had gekunnen — de krijgskans van den grooten Romeinschen veldheer te hebben doen wankelen en van dezen den ongeëvenaarden roem verworven dat zij de dappersten waren der Gallen, kwam 't meerendeel derzelve op 't slagveld om; de overige werden later door de woeste krijgsbenden van voorzeiden onoverwonnen oorlogsman uitgemoord of als slaven verkocht en uit den lande gevoerd. Dat de Ambivariten dit lot deelden, blijkt hieruit dat zij reeds bij het eerste samentreffen der Romeinsche en Belgische legers, op de grenzen van Champagne, ten deerlijkste gehavend werden (2) en dat wij later niet meer van hen in de geschiedenis hooren gewagen.

Hoe onze streken korts nadien opnieuw bevolkt werden, leert ons het volgende. De Romeinen, als zij eene natie ten onder brachten, hadden voor gewoonte een deel des lands aan te slagen en dit vervolgens ten nutte der Republiek van Rome te verhuren of het te gebruiken voor volksplantingen van uitgediende soldaten die op hun loon wachtten. Een dubbel doel hadden zij daarmede, vooral met het stichten der laatst genoemde volksplantingen, op het oog : de tegenwoordigheid dier vreemdelingen, door hen in den lande gevoerd, was een beletsel voor allen verderen opstand, en hunne

(1) J. David, *Vaderlandsche Historie*, boekd. I, bl. 9 ; — J. B. Gramaye, *Antiquitates Brabantiæ*, *Antverpia* (uitg. 1708) bl. 1.
(2) J. David, *Vaderlandsche Historie*; boekd. I, bl. 78.

vermenging met de landzaten waar er nog overbleven, maakte dat op den duur alles een Romeinsch uitzien kreeg (1). Die oud-soldatenvolksplantingen, welke aan duizende en duizende oude Romeinsche krijgers in ons vaderland een onderkomen verschaften, leverden 't eerste deel van Belgie's nieuwe bevolking na de vernietiging of de uitdrijving der oude.

Bekwam Grobbendonk, waar zich, naar alle waarschijnlijkheid, later, misschien reeds op dat oogenblik, eene Romeinsche vesting verhief en waar men, na eeuwen, nog zooveel Romeinsche munten, lijkkruiken, vazen enz. ontdekte, misschien zijn aandeel in de eene of andere dezer? Waarschijnlijk zal men nimmer deze vraag oplossen; zoo men echter in aandacht neemt dat de aanwezigheid dier oudheden, aldaar zoo dikwijls en zoo talrijk gevonden, bijna noodzakelijk doen veronderstellen dat de Romeinen op deze plaats, minstens gedurende een zekeren tijd huis hielden, zal men ons gewonnen geven, dat, al is het niet bewezen, het toch ook niet onmogelijk is.

Wat er van zij echter, de volksplantingen in spraak, hoe talrijk dan ook, waren niet bekwaam al de ledige plaatsen aan te vullen: eene menigte uitgestrekte en der meest vruchtbare gouwen, inzonderheid in het noordelijk en oostelijk deel van Belgie, bleven onbewoond, of werden hoogstens, hier en daar, op verre afstanden, door de schamele hut van den eenen of anderen bosch- of moerasbewoner bezet. Om in die leemten te voorzien en een weinig nut te trekken uit die landen, welke hun zooveel schatten en zooveel bloed gekost hadden, namen de Romeinen hunnen toevlucht tot het volgend middel. Aan den anderen kant van den Rijn, welke toen de Noord-Oostelijke grens van het Romeinsch Rijk uitmaakte, verbleven een aantal oud-Germaansche volksstammen, die niets minder dan ten vurigste verlangden, den stroom, hen als onoverschrijdbare grens aangewezen, over te steken en hier ten lande de weldaad van een zachteren hemel en de vruchten van een milderen grond te komen genieten. Dit verlangen in te willigen was het eenigste wat de Romeinen van noode hadden, om de streken welke zij vroeger, eene halve eeuw te voren, zoo geweldadig uitgemoord

(1) J. David, *Vaderlandsche Historie*, boekd. I, bl. 289.

en schier van alle bevolking ontbloot hadden, in alle richtingen, een niet gering getal nieuwe bewoners aan de hand te doen. Van de eerste gelegenheid dan ook de beste maakten zij gebruik om dit hun plan ten uitvoer te leggen. Keizer Tiberius, in de eerste jaren zijner regeering, met behulp zijns broeders, Drusus geheeten, de *Zweven* en de *Sicambers* verslagen hebbende en meer dan 40.000 krijgsgevangenen op hen gemaakt, voerde deze met zich naar Belgie en schonk hen, enkel van hen verlangende dat zij den grond zouden bebouwen en, in tijd van nood, de grenzen des lands helpen verdedigen, den oorlof zich met hunne vrouwen en kinderen langs dezen-kant van den Rijnstroom te vestigen. En waar gingen deze zich nederslaan? Ziehier wat professor DAVID zaliger daar op antwoordt : « Een deel dier vreemdelingen vestigden zich in Gelderland; men vindt ze daar later onder den naam van *Gubernen*. Andere kregen hunnen zetel in het namalige Luikerland, alwaar zij met de kleine overgeblevene volksstammen den gemeenen naam van *Tongeren* voerden en de stichters werden van de stad, welke wij onder dien naam nog kennen. *Bewesten dit volk,* namelijk, *in de hedendaagsche Kempen en verder op in Noordbrabant*, gingen er andere wonen, welke bij later tijd bekend worden onder den naam van *Taxandren* » (1).

Derhalve, bijaldien onze gewesten geen van die volksplantingen van uitgediende Romeinsche soldaten, van welke wij daar aanstonds spraken, ontvingen, valt er bijna niet aan te twijfelen of de onmiddellijke nazaten der *Ambivariten,* door Cesar uitgeroeid, waren Zweven of Sicambers, even als deze, Germanen van oorsprong en afkomst, en, volgens DAVID, later, volgens andere schrijvers, bij name, DEWEZ, WAGENAAR enz., reeds van toen, *Taxandren* geheeten.

Hoelang de Taxandren meester bleven van de gouw, naar hen *Taxandrie* genaamd, staat bij ons weten, nergens met zekerheid geboekt. Tijdens de eerste en de tweede eeuwe onzer tijdrekening, toen de Romeinen nog sterk genoeg waren om de grenzen van het Rijk met de noodige krachtdadigheid te verdedigen en de Germaansche landverhuizers, hoe talrijk ook, uit het Noorden en het Oosten

(1) J. DAVID, *Vaderlandsche Historie*, boekd. I, bl. 291.

naar den Rijn en het Westen afzakkend, nog steeds gezwind op het punt der welgeoefende speren der keurbenden dezer, op den grooten Duitschen stroom wacht houdend, ontvangen werden, mochten zij zich waarschijnlijk, nog al over een tamelijk rustig bezit hunner landerijen en woonsteden verheugen. Men kan toch niet veronderstellen dat de voorschreven vijandelijke volksgemeenten, zooals wij reeds opmerkten, bij ieder hunner pogingen om de Rijngewesten te overrompelen en zich van daar een weg naar 't hert van Gallie te banen, door de Romeinsche legers zegenvierend afgeslaan, er in gelukten tot onze streken, zooverre van de grenzen des rijks gelegen, door te dringen.

Geheel anders was de toedracht der gebeurtenissen gedurende de derde en de twee volgende eeuwen. In de laatste helft der II[e] eeuw hadden de volken, welke langs genen kant van den Rijn woonden, aanhoudend te strijden gehad met eene gansche reeks nieuwe volksstammen, die, door andere uit hunne bezittingen verdreven, naar een meer gastvrij oord zochten en dit niet vindende, op hunne beurt, naar de wapens grepen om met geweld te verkrijgen wat men hen niet vrijwillig wilde schenken. Zoo onstuimig en zoo talrijk kwamen deze van de boorden van den Donau, de Elbe en elders naar het westen afgezakt, dat de landzaten der Rijngewesten, als tusschen een dubbel vuur — langs den eenen kant de Romeinen en langs den anderen de steeds talrijker inrukkende barbaarsche horden — gezeten, verplicht waren een onderling verbond te sluiten en al hunne krachten te verzamelen, om hunne vernietiging en de inpalming hunner heerdsteden door deze laatste te keer te gaan. Dat zij er derhalve niet op bedacht waren der Romeinen last te verkoopen, integendeel, ten hoogste in hunnen schik waren dat deze hun met rust lieten, hoeft niet bewezen. — Niet zoo haast echter hadden zij — sinds hun bondgenootschap den naam van *Franken* dragend — hunne vijanden ten ooste verslagen en deze gedwongen noord- en zuidwaarts eene andere richting voor hunne stappen te kiezen, of zij wenden met meer gretigheid dan ooit hun begerig oog naar de schoone en rijke gouwen van Belgie en de overige deelen van Gallie. De macht hunner vereende krachten gevoelende, en ziende dat Rome, ten gevolge der inwendige twisten zijner opperhoofden meer en meer verzwakte, ja met rassche schreden naar

zijnen ondergang snelde, lieten zij dit — langs alle kanten te gelijk, op den Rijn, op den Donau, in Griekenland, in Afrika, tot in Spanje zelf, door de Barbaren aangevallen — rust noch duur, en hielden niet op het te tergen en af te matten, voor dat het hun een deel van het gewenscht grondgebied afstond. Ten jare 277 bereikten zij dit hun doel. Althans, gemeld jaar, schonk hun Keizer Probus, na de schitterende zegepralen welke hij op hen, vereenigd met de Alanen en de Bourgonden, behaalde, ten einde hunne gunst te winnen en van hunne lastige naburigheid ontdaan te zijn, de toelating zich met den woon in het eiland der Batavieren, het noordelijk deel van het huidig Holland, te vestigen (1).

De geschiedenis verzwijgt de gebeurtenissen, welke er gedurende dien grooten strijd tusschen de Germaansche landverhuizers en de immer zwakker wordende nazaten der oude helden van Rome, in Taxandrie, nagenoeg met onze hedendaagsche Kempen overeenkomend (2), plaats grepen. Zij leert ons alleenlijk dat de Franken, die zich in twee takken, *Saal-* en *Rijnfranken*, verdeeld hadden (3), bij den inval der Hunnen, de grenzen van het Romeinsch Rijk, geheel door de Romeinsche Keizers verlaten en van laatste keurbende berooid, van 't uiterste einde van Friesland tot aan Coblentz, in 't tegenwoordig Westphalen bewaarden; dat de *Saalfranken*, die, op 't einde der IIIe eeuw, met de toelating van Rome, in Holland of het eiland der Batavieren, hunne woonplaats gekozen hadden, honderd jaren nadien, toen de Romeinen het land ontruimden en tot achter de Schelde en de Samber terug trokken, meer en meer naar het zuiden afzakten en zich van een groot deel van Taxandrie meester maakten; eindelijk dat dezelfde, toen de kolos van het Westen, op 't einde door zijne steeds toenemende onlusten geheel verkankerd, dwarrelend van zijn voetstuk rees en in het zand plofte, de opperheerschappij van een ruim deel van het oud Gallie tot zich brachten, alzoo den grondslag leggend van het groot Frankisch Rijk, welk later met zooveel roem, onder Clovis en Karel den Groote, zou schitteren.

(1) J. David, *Vaderlandsche Historie*, boekd. II, bl. 15.
(2) Alph. Wauters, *Table Chronologique des Chartes*, etc., boekd. I, bl. 752.
(3) De *Saal-Franken* waren die welke zich in Holland op de Yssel, in 't latijn *Sala* geheeten, nederzetten ; de *Rijnfranken* die welke in de gouwen langs den Rijn bleven wonen.

Hoe weinig het ook weze, is het nogthans voldoende voor zooveel wij het van noode hebben. Het bewijst toch dat de Saal-Franken, eerst op de boorden van de Yssel (*Sala*, in 't Latijn) en de Waal verbleven hebbende, zich eerlang met den woon in Taxandrie kwamen vestigen (1), en zoo met de nazaten der Zweven en der Sicambers, waar hier en daar wel een Romein zal tusschen geloopen hebben, de derde bevolking onzer gouw uitmaakten. En, daar het te veronderstellen is, dat zij zich, bij voorkeur, in die plaatsen vestigden, waar de Romeinen of de Taxandren, denkelijk meest overal tot in zekere maat met Romeinen gemengd, vroeger verbleven en den grond reeds tamelijk wel, althans voor dien tijd, bebouwd en vruchtbaar gemaakt hadden, en men alle rede heeft te gelooven dat Grobbendonk, te oordeelen naar de Romeinsche oudheden daar gevonden, zulk eene plaats was, volgt er meteen uit, dat het bijna zeker is dat zij ook deze, zoo gunstig gelegen, niet voorbij gingen. Naar de meening van WENDELINUS, die wij boven bl. 19 reeds aanstipten, is het zelfs bepaald zeker dat zij zich hier nedersloegen, en dit niet alleen, maar dat zij er zelfs maalbergen hielden en dus dat het een hunner niet minst bijzondere standplaatsen was.

Na de Franken, van welke meest al de volken van 't Westen en het Midden van Europa afstammen, kwamen er geene nieuwe landverhuizers zich in België meer nederplanten. Overigens de groote landverhuizingen der Germanen, alsof zij slechts van de Voorzienigheid voor taak hadden gekregen het hert van het Romeinsche Rijk in te loopen, hielden rond dien tijd op.

Buiten de *Kelten* dus, weinig of niet in de Geschiedenis gekend, verbleven er drij voorname volksstammen in de Gouw in welke zich Grobbendonk bevindt: onmiddellijk na de Kelten tot omtrent vijftig jaar voor Christus geboorte, de *Ambivariten*, die door Cesar geheel en al of zoo goed als geheel en al uitgeroeid werden; de *Taxandren*, met name de *Zweven* en *Sicambren*, waarschijnlijk gemengeld met een aantal Romeinen, van rond de geboorte des Heilands tot op het einde der IV[e] of in 't begin der V[e] eeuw; en ten slotte de *Franken*, wier afstammelingen nog steeds voortleven.

---

1) WAGENAAR, *Vaderlandsche Historie*, boekd. I, bl. 243.

Dit beantwoordt aan het eene deel der vraag, boven door ons gesteld. Volgt thans het tweede : welke namen droeg beurtelings de Gouw, in welke gemeente, het voorwerp van deze bladzijden uitmakend, gelegen is ?

De eerste eigenlijke naam welken deze landstreek of gouw (*pagus*, in 't Latijn) voerde, is *Taxandrie*. Zij kreeg dien tijdens de regeering van Tiberius, Keizer van Rome, althans niet lang nadien, en bleef hem behouden tot omstreeks het einde der IX[e] eeuw (1). Onder die benaming kwam toen, volgens HENSCHENIUS, geheel het gewest, oost- en noordwaarts, voor grenzen hebbende de Maas, westwaarts de Schelde en zuidwaarts de Neet (2).

Rond laatstgemeld tijdperk, werd het oude Taxandrie, men weet niet juist ter gelegenheid van welke omstandigheden, in verschillende kleine gouwen verbrokkeld. Een deel deszelfs bleef den alouden naam van Taxandrie bewaren; de bijzonderste andere erlangden dien van het *Land van Rijen*, het *Land van Strijen*, *Mansuarie* enz. Volgens een charter van 997, met welk wij in 't volgend hoofdstuk nader kennis zullen maken, behoorde Ouwen, toenmaals *Oedo* geheeten, tot het *Land van Rijen* (3), welk volgens de getuigenis van JUSTUS LIPSIUS, door BARON LE ROY aangehaald, nagenoeg met het graafschap van Antwerpen overeenkwam, en, buiten de stad van dien naam, Lier, Breda, Herentals, Bergen-op-Zoom met hunne omstreken en een groot getal dorpen, in de Kempen gelegen, bevatte (4).

In de twaalfde eeuw ontmoeten wij voor de eerste maal den naam van *Kempen*, aan onze gewesten gegeven.

De streken, onder dien naam toen bekend, zijn omtrent dezelfde

(1) J. THEOD. DE RAADT, *Norderwijck en zijne Heeren*, bl. 6.

(2) HENSCHENIUS, *Acta Sanctorum België*, boekd. I, bl. 291.

(3) HEDA, *Historia Episcoporum Ultrajectensium*, bl. 268.

(4) J. LE ROY, *Historia Marchionatus Antverpiensis*, bl. 92. — DAVID beschrijft het Land van Rijen als volgt : « Het land van Rijen strekte zich uit van de Nethe tot aan de Schelde, en noorderlijk tot aan het land van Strijen. Het besloeg Lier en Antwerpen zelf met al de tusscheninliggende dorpen ». Hij is van meening dat, alhoewel de grenzen èn van het Land van Rijen èn van het graafschap, later het Markiezaat van Antwerpen, nagenoeg dezelfde zijn, men nogthans die van het een met die van het ander niet mag verwarren. — J. DAVID, *Vaderlandsche Historie*, boekd. V, bl. 50. — Vgl. DESROCHES, *Mémoire couronné* van 1771, bl. 35.

als die welke nog heden zoo genoemd worden, althans in België. Om te weten hoeverre zij zich over Holland uitstrekten, behoeft men slechts in aandacht te nemen dat zij nagenoeg dezelfde omschrijving hadden als het voormalig Taxandrie voor zijne verbrokkeling in verschillende gouwen, of voor de IXe eeuw.

Sinds het Markgraafschap van Antwerpen, namelijk sedert de XIIe eeuw, een leen werd der Hertogen van Brabant, ging de naam van Land van Rijen, als bestuurlijk deel van België, meer en meer te loor en staat, na eenigen tijd, het eerste der zeven kwartieren van Anwerpen nog slechts onder dien bekend. Van dien tijd was Grobbendonk een der twee-en-twintig dorpen van het *Kwartier of de Meierij van Santhoven*, met welke het vereenigd bleef tot aan de Fransche Omwenteling. Onder 't beheer dezer tot in 1815 maakte het deel van het Departement der Twee Neten. Eindelijk, sinds de uitroeping onzer Volksonafhankelijkheid in 1830, behoort het tot het Kanton Herentals, onderdeel van het Arrondissement Turnhout, welk met de Arrondissementen van Mechelen en der Scheldestad, de Provincie Antwerpen daarstelt.

Zeven verschillende namen droeg dus de gouw, in welke Grobbendonk gelegen is : *land der Ambivariten, Taxandrie, Land van Rijen, de Kempen, Kwartier van Santhoven, Departement der Twee Neten* en *Provincie Antwerpen*.

Wechel-ter-Zande en Vlimmeren.

Verschrikkelijke misdaad aldaar gepleegd in den nacht van 23-24 Maart 1667.

n de archieven der gemeente Brecht, troffen wij onlangs twee stukken aan welke onze aandacht trokken. Die oorkonden hebben betrekking op eene verschrikkelijke moord, in de wreedste omstandigheden gepleegd binnen de heerlijkheid van Wechel-ter-Zande en Vlimmeren.

Vijf bandieten van Zoersel en Vlimmeren, met name : Willem en Adriaan Taijmans, gebroeders en strooidekkers van stiel, Hendrik Gijssels, Geeraert de Cnaep en Geeraert Van der Mijten, braken 's nachts in de woning der weduwe van Peeter Buyns, welke zij, om haar geld af te persen, zoo vreeselijk mishandelden, dat zij kort nadien stierf.

Ziehier den inhoud der twee stukken, waaruit blijkt dat de daders gevangen werden en eene welverdiende straf ondergingen :

I.

Feijten van belastinghe aenspraeke ende conclusie

Voor

Den Heere Schouteth nomine officii, apprehendant ende aenrandere,

Tegens

Geeraert Van der Mijten, alias Geerts, gevangene.

Die voorscreve heere apprehendant ende aenleggere hem fonderende van sijne apprehensie ende naer te nemene conclusie stelt in feijte onder alle etc. et salva ampliatione.

1. Dat den gevangene soo stout ende arrogant is geweest dat hij met sijne complicen ontrent de twee à drij uren t'snachts tusschen den drij-en-twintichsten ende vier-en-twintichsten Meert lestleden van desen jaere duijsent sessehondert seven-en-sestich sijn ingebraeckt den huijse van de weduwe wijlen Peeter Buijns.

2. Dat sij de selve weduwe schroemelijcke abominabile ende tortionaire tormenten hebben aengedaen.

3. Van haer bedde gehaelt in haer hemde.

4. Dat hij gevangene ende complicen de selve weduwe met gebonden handen bij den viere hebben getrocken ende gesleurt, roepende : stockt vier aen, t'selve diverse reijsen repeterende.

5. Dat sij haer hebben gevoetbrant ende getorqueert ofte gepeijnicht om gelt te hebben.

6. Dat sij het gelt onder den koeijketel bij de weduwe gedesigneert hebben gelicht.

7. Dat den gevangene cum suis als vooren de selve weduwe, geene voordere aenwijsinge doende vant gelt, hebben geslaegen gestooten ende geknevelt in der voegen dat de selve weduwe daer over ende coorts daer naer is gestorffen.

8. Dat hij gewapent was met de sijne met roers, degens ende ander geweir.

9. Dat hij den knecht van den huijse de handen heeft gebonden met stucken van een slaepelaecken.

10. Dat hij gevangene cum suis het selffe feijt van te vooren hebben geconspireert ende geraempt.

Mits welcken, etc.

Ende dat dusdaenich abominabel ende ongehoort misdaet ende delict in eene gemeijnte niet en mach worden getollereert, maer andere ten exempel met condige penen moet ende den noot vereijscht om gestraft te worden.

Concluderende conth... den heere aenrandere dat den gevangene over het voorscreven abominabel feijt sal worden gestrafft naer merieten exigentie van de saecke, rechten costumen ende placaten met alsulcke doodtstraffe ende penen als U. E.E. selen vinden te

behooren salutariter te bique cum expensis, onder stont: Implorerende etc.

II.

Den ondergescreven Schouteth der Heerenlijckheijt van Wechel der Sande en Vlimmeren etc. Attesteert bij ende midts desen voor de gerechte waerheijt dat Willem ende Adriaen Taijmans gebroeders ende stroijdeckers van hunnen stijle, insgelijcx Hendrick Gijssels ende Geeraert de Cnaep soo ingesetenen van Soersel als Vlimmeren sijn handadich ende complies geweest ende de voet, branderije ende moort etc. hebben helpen begaen aen den persoon van Maria Vermeiren, weduwe wijlen Peeter Buijns als blijckt in de confessie van Geeraert Van der Mijten den welck, alhier over het voorscreven feijt mette coorde is gestraft. T'oirconden etc.

Actum 25e Junij 1667.

(get.) A. W. STEENHUIJS.

1667.

Medegedeeld door J. MICHIELSEN,
Brecht.

In memoriam.

De historische wetenschap heeft alweer een pijnlijk verlies ondergaan. De eerw. kanunnik *Theodorus-Ignatius* WELVAARTS, de geschiedschrijver der Kempen en een onzer vlijtigste medewerkers, is niet meer.

Ik, die met den betreurden afgestorvene de beste betrekkingen had, ik beschouw het als mijn plicht eenige regelen aan zijne nagedachtenis te wijden.

De eerw. heer Th.-I. Welvaarts aanschouwde het levenslicht te Schijndel (Noord-Brabant) den 20ⁿ Juni 1840. Hij begon zijne humaniora in 't Klein Seminarie te Sint-Michiels-Gestel en voltooide ze in 't college van Gemert. Den 15ⁿ November 1863 werd hij religieus in de Premonstratenzer abdij van Postel, waar hij twee jaar later, op den dag af, zijne gelofte aflegde; den 11ⁿ Juni 1870 werd hij priester gewijd, en den 1ⁿ Augustus 1880 tot het ambt van prior en novitiemeester verheven.

Den 13ⁿ December 1892 verwisselde hij het tijdelijke met het eeuwige.

De eerw. heer Welvaarts was ook boekbewaarder en archivaris van zijn klooster, en men mag van hem zeggen dat hij daar was *the right man in the right place*. Niemand meer dan hij wist nut te trekken uit het archief en de bibliotheek van Postel's abdij, die als een kostbaar pand aan zijne zorgen waren toevertrouwd; hij was een onvermoeibaar werker, een hartstochtelijke liefhebber der geschiedenis; hij besteedde al zijn vrijen tijd aan zijne geliefkoosde studiën, en niet tevreden met zelf te weten, hield hij er aan de vruchten zijner opsporingen aan het publiek mede te deelen. Zijne pennevruchten zijn dan ook zeer talrijk. Ze hebben meest alle betrekking op Postel en de omliggende dorpen. Wij laten de lijst er van hier volgen :

Reusel, naar de archieven van Postels' abdij, Turnhout, Splichal, 1877.

Leven van den Norbertijn H.-J. Beugels, 1e uitgaaf, Turnhout, Beersmans-Pleek, 2e uitgaaf, Turnhout, Beersmans-Pleek en Helmond, Pellemans, 1881.

Geschiedenis der abdij van Postel, 2 deelen, 1e uitgaaf, Turnhout, Splichal, en 's Bosch, G. Mosmans, 1877-78, 2e uitgaaf, Gheel, Biddeloo, 1887.

Gedicht ter gelegenheid der benoeming van E. J. Glénisson, tot ridder van den H. Gregorius-den-Groote, 1879.

Geschiedenis van Corsendonck, 2 deelen, Turnhout, Glénisson en Zonen, 1880-81.

Feestmededeeling van twee jubilarissen van Postel, in dicht en proza, Turnhout, Beersmans-Pleek, 1881.

Postel en zijn vroegere invloed in de Nederlanden, Amsterdam, Langenhuysen, 1882.

Scheutjes Spook te Schijndel, 1e uitgaaf, Gheel, Biddeloo, 1882-83, 2e uitgaaf, Diest, Uten, 1890.

Overzicht van Premonstreit, Gheel, Biddeloo, 1884.

De Beersche Processie van Scherpenheuvel, 's Bosch, H. Bogaerts, 1883.

Levensschets van L. van Cannart d'Hamale, Utrecht, P. V. d. Weyer, 1884.

Levensschets van den prelaat C. van Boesdoncq, Amsterdam, Langenhuysen, 1884.

Hulde bij de eerste mis van M. Glénisson, Turnhout, Glénisson en Zonen, 1885.

Heilwensch voor het huwelijk van baron de Brocqueville en barones d'Huart, Utrecht, V. d. Weyer, 1885.

Levensschets van den prior Huygen, Gheel, Biddeloo, 1886.

Mengelingen in dicht en proza, Turnhout, Beersmans, 1886.

Wandeling te Fourvières, Gent, Siffer, 1886.

Geschiedenis der Vrijheid Arendonck, Turnhout, Beersmans-Pleek, 1887.

Het Refugiehuis van Postel te 's Bosch, 's Bosch, Muller, 1888.

Olmen naar de archieven van Postel, Turnhout. Beersmans-Pleek, 1888.

Postel's oude kerk en kandelaar van 1160, Gent, Siffer, 1888.

Levensschets van den prelaat Sichmans, Amsterdam, 1888.

Rodolphus' legende, Leuven, K. Peeters, 1888.

Een rit naar den gletscher le Marboré in de Pyreneeën, Gent, Siffer, 1888.

Gaspar's eerste zeereis, Leuven, K, Peeters, 1889.

Met den extra-trein naar Lourdes, Gheel, Biddeloo, 1889.

St.-Jorisgilde te Reusel, Turnhout, Beersmans-Pleek, 1889.

Levensschets van den prelaat J. Van den Broeck, Helmond, De Reydt, 1889.

Kommetje van den H. Franciscus van Assisië te Retie, Brecht, L. Braeckmans, 1890.

Gemijterde abten van Postel, 's Gravenhage, Geneal. en Herald. Archief, 1890.

Bijzonderheden van Helmond en Rikstel, Helmond, Pellemans, 1890.

De huizing der Frankische vorsten te Netersel onder Bladel, Gent, Siffer, 1890.

Geschiedenis van Bladel, Turnhout, Beersmans-Pleek, 1891.

Geschiedkundige bijdragen der voogdij Molle, Turnhout, J. Splichal, 1891.

Postel's Biograpgisch Woordenboek, Brecht, L. Braeckmans, 1892.

De heer Welvaarts verleende zijne medewerking aan een groot getal tijdschriften; ook het *Kempisch Museum* had de eer, van zijn ontstaan af, artikels van zijne hand te ontvangen.

Hij leverde bijdragen in *de Katholiek,* Amsterdam, van 1881 tot 1885 en in 1888; in *la Cour d'honneur de Marie,* te Avignon, 1879; in *de School- en Letterbode,* te Baarle-Hertog, 1882-1883; in *de Vl. Wacht,* te Gent, 1882 en 1883; in *Maria-Almanak,* te Lier, 1883-84, 1890; in *de Bode van het Aartsbroederschap van 't H. Hart,* te Averbode, 1887-91; in den

Pius-Almanak, te Amsterdam, 1884-89 en 1891; in de *Nomina Geographica Neerlandica,* te Amsterdam, 1885-86; in *Annalen v. h. H. Hart van O. L. V.,* te Antwerpen, 1886-88; in 't *Jaarboek v. h. Davidsfonds,* sedert 1883; in *Belg. Illustratie,* 1884-88; in *Alg. Nederl. Familieblad,* 's Hage, sedert 1888; in *Volksalmanak voor Nederl. Katholieken,* 1888-92; in *Dietsche Warande,* te Gent, sedert 1888; in *Belfort,* te Gent, sedert 1887; in *Vl. Illustratie,* 1880-90; in *Kempisch Museum,* te Turnhout, sedert 1890, enz. enz., en daarenboven geschied- en letterkundige bijdragen in couranten van Turnhout, Diest, Moll, Gheel en Tongeren.

Kanunnik Welvaarts maakte, als werkend, correspondeerend of eerelid van vele geleerde en letterlievende genootschappen deel uit. Ik had, voor eenige jaren, het genoegen en de eer hem voor te stellen aan het Oudheidkundig Genootschap van Brussel, dat hem tot levenslang medelid benoemde.

De onverbiddelijke dood heeft den ijverigen kloosterling in de volle kracht des levens weggemaaid, zonder hem den tijd te laten om de menigvuldige bouwstoffen door hem, voor de geschiedenis der Kempen vergaard, te bezigen.

Het aandenken van den dierbaren afgestorvene zal bij ons, evenals bij al wie hem heeft gekend, in zegening blijven.

J.-TH. DE RAADT.

Scheiding

der Begijnen- en Parochiekerk van Hoogstraten.

In den beginne van 1432 — misschien reeds vroeger — had Jan Van Cuyck, heer van Hoogstraten, den pastoor dier plaats (*rector ecclesiæ parochialis*) ten dringendste verzocht, dat hij, « om de begijnen niet te dwingen dagelijks zoo verre weg en weer naar de parochiekerk te loopen, den priester die op dat oogenblik in de begijnenkerk dienst deed en er later dienst zou doen », zou veroorloven « de begijnen en hunne familie de H. Communie te geven, ze de biecht te hooren en het Sacrament des H. Olijsels toe te dienen »; eveneens, dat hij dezen het recht zou schenken « water te wijden; de begijnen en de leden hunner familie kerkelijk op hun kerkhof te begraven; door zich zelve of door andere bekwame en goed befaamde priesters het woord Gods te prediken, in een woord, te doen al wat er tot een goed zielenbestuur op een begijnhof van noode was ».

Nog het zelfde jaar willigde de pastoor van Hoogstraten, Florentius geheeten, de vraag, hem door zijnen wereldlijken heer gedaan, in. Althans hij schreef, onder dagteekening van 14 Juli, eenen brief aan den bisschop van Kamerijk, in welken hij het verlangen van Jan Van Cuyck blootlegt en zegt, dat, voor zooveel het hem aangaat en het in zijne macht is, hij volgeern in vermelde scheiding en vrijmaking toestemt.

Ook de toestemming des bisschops, in soortgelijkende gevallen, volgens de regels van het kerkelijk recht, volstrekt van noode, liet zich niet wachten. Den 2e Augusti daaropvolgend reeds antwoordde Kamerijks Kerkvoogd, dat hij zijne gevraagde goedkeuring en bevestiging aan het ontwerp van den pastoor en den heer van Hoogstraten schonk.

De goedkeuring des Pausen, welke insgelijks verzocht werd, bleef langer uit. Slechts in October 1436 gelastte Eugenius IV, die zich alstoen te Bolonie ophield, Henricus de Mera, deken van Sinte Peeters te Leuven, de apostolische toelating en goedkeuring aan de belanghebbenden over te brengen.

De pastoor van Hoogstraten, zegt de Paus, had, op 't aandringen van Jan Van Cuyck en om rede van de steeds toenemende aangroeiing van het begijnhof, in de parochie van Hoogstraten gelegen, het niet ongelegen gevonden, de begijnen te veroorloven eenen priester in te nemen die deze en hunne familiën de Sacramenten der biecht en van het H Olijsel zou toedienen, hen de H. Communie geven en het recht hebben evengemelde begijnen, alsook de leden hunner familie, kerkelijk op hun kerkhof te begraven. Hij had meteen, voor zooveel het in zijne macht en het hem veroorloofd was, voor zich en zijne nazaten in de vrijmaking en de scheiding der kerk van het begijnhof en die der parochie toegestemd en al de rechten die hij daar zou mogen bezitten, nogmaals voor zooveel dit in zijne macht was, voor zich en zijne opvolgers, op eerstgemelde kerk overgedragen. Enkel had hij de volgende voorwaarden gesteld : 1° dat iedere begijn, tevens als ieder lid haars huisgezins, jaarlijks op den feestdag van Paschen, aan den pastoor der parochie twee oude grooten brabants, gangbare munt, zoude betalen; 2° dat iedermaal als eene begijn of iemand van haar huishouden op 't kerkhof van 't begijnhof zoude ter aarde besteld worden, de pastoor der hoofdkerk, bij tijde wezende, twee oude grooten zou trekken ; 3° dat wanneer iemand, vreemd aan het begijnhof, op het kerkhof in spraak zijne laatste rustplaats zou kiezen, zulks slechts met de toelating van meergenoemden pastoor der parochie zou mogen geschieden; eindelijk 4° dat men in de begijnenkerk op de vier volgende feestdagen, namelijk te Kersmis, te Paschen, te Sinxen en op Allerheiligen, geen offerpenningen zou mogen ontvangen, tenzij van zulke die reeds hunnen penning in de parochiekerk gestort hadden.

De bisschop van Kamerijk, krachtens zijne gewone en bisschoppelijke macht, insgelijks deze vrijmaking en scheiding goedgekeurd, bekrachtigd en bevestigd hebbende, wilde hij (de Paus) ook zijne toestemming en bekrachtiging niet weigeren. « Daar echter, gaat

hij voort, Wij Ons in de onmogelijkheid bevinden, over wat voorgaat, door ons eigen zelve, de noodige zekerheid, hier vereischt, te erlangen, en Wij niet ongenegen zijn toe te staan wat Ons in bovengenoemde smeekbrieven gevraagd wordt, bevelen wij U door deze Onze Apostolieke brieven, dat Gij, in onze plaats en met onze macht bekleed, de vereischte inlichtingen nemet, en zoo gij bevindt dat alles is zooals men het Ons geschreven heeft, gij de voorgenoemde scheiding, vrijmaking, overdracht enz. in Onzen naam (*apostolica auctboritate*) bekrachtiget, goedkeuret, bevestiget, enz ».

Onmiddellijk echter voegt hij er bij : « Hieruit mag men nogthans geensins besluiten dat wij de instelling zelf der begijnen goedkeuren »; waarschijnlijk omdat in vroeger tijden vele begijnen van ketterij waren verdacht geweest, zonder dat daarom die vlek op de begijnen van Hoogstraten kleefde.

Henricus de Mera, door zijne reis naar het pauselijk Hof, alwaar hij verschillende zaken, zegt het handschrift, met het Opperhoofd der Kerk had af te handelen, belet, kon den hem opgelegden last, in persoon, niet volvoeren. Diensvolgens belastte hij daarmede, door brieven, den 18 September 1437, te Gulpen, in het bisdom van Luik, geschreven, Walter, abt van het Witheerenklooster van Park, nabij Leuven.

Deze evenwel, op zijne beurt, was in de onmogelijkheid het onderzoek, door 's Pausen brieven voorgeschreven, in te stellen. Dit dan werd gedaan door zekeren kloosterheer van Bethelehem, met name Joannes De Palude (Jan Van de Poel (?)), hiertoe door den Abt van Park, bij brieven van 27 Januari 1438, voor notaris Petrus de Mera, gemachtigd ». *Convocatis omnibus*, *quibus interesse posset*, zegt het handschrift, *executioni* (der pauselijke brieven) *incubuit* ».

Contracta narratio exemptionis et separationis Beghinarum ab ecclesia parochiali Hoogstratensi.

Walterus, abbas monasterii Parcensis, ordinis Premonstratensis, diecesis Leodiensis, executor subdelegatus per venerabilem Henricum de Mera, decanum Ecclesie Sancti Petri Lovaniensis, dicte diecesis, executorem principalem in apostolicis litteris deputatum, litteras executoriales Sanctissimi Eugenii, quarti eius nominis pape,

sanas et integras prefato domino decano per fratrem Jacobum De Palude, conversum monasterii de Bethelehem prope Lovanium, canonicorum regularium, procuratorem beghinarum curie beghinasii de Hoogstraten, cameracensis diecesis, prout de sue procurationis mandato quodam publico procurationis instrumento per Joannem Martini, clericum, cameracensem notarium, et in quibusdam aliis patentibus litteris, sigillo curie beghinagii predicti sigillatis, constabat, presentatas per eumdem decanum et executorem, qua decuit reverentia, testatur recepisse huiusmodi sub tenore : (Exstractum ex litteris Eugenii.)

Eugenius, Episcopus, servus servorum Dei, dilecto filio decano Sancti Petri Lovanii, Leodiensis diecesis salutem etc. Sane pro parte beghinarum ville de Hoochstraten cameracensis (*diocesis*) petitio exhibita nobis continebat quod Florentius, rector parochialis ecclesie dicte ville, considerans quod dicta curia beghinarum in personis adeo creverat, quod ipsarum personarum a prefata ecclesia separatio et exemptio opportuna et conveniens esset; etiam Johannis de Cuyck, baronis, dicte ville domini temporalis, precibus inclinatus, pro se suisque successoribus, ipsius ecclesie rectoribus, prefatis beghinis concessit, *quod capellanum eis assumere et illi de ipsarum perpetuis bonis providere;* ipseque capellanus ipsarum *beghinarum et earum familie confessiones audire et Eucharistie et alia sacramenta ministrare et earum corpora ecclesiastice sepulture ibidem tradere, ceteraque omnia et singula que ad curam spectarent animarum, baptismo dumtaxat excepto, facere posset et valeret. Et insuper ecclesiam dicte curie et illius beghinas cum earum familiis a parochiali ecclesia ipsiusque subiectione et iuribus universis in perpetuum, quantum in se fuit, separavit et exemit* et omne ius et actionem et subiectionem, que in curia *et beghinis cum familia hujusmodi habuit* aut ipsi vel dicti successores, quovis quesito colore iuris vel facti in futurum habere possent in ecclesiam curie ac beghinis predictis transtulit, nihil penitus iuris, actionis aut subiectionis sibi aut successoribus predictis in dicta curia cum suis attinentiis retinendo, salvo quod singule persone ex beghinis et familiis prefatis, quolibet anno, in festo Paschatis, rectori dicte ecclesie parochialis, qui pro tempore foret, duos grossos Brabantie monete, in partibus illis currentis, in recompensationem, oblationem effectualiter tradere et solvere non omitterent. *Et quodcumque corpus alicuius de beghinis et familia huiusmodi in cemeterio dicti beghinasii inhumare contingeret, toties prefato rectori pro tempore existenti,* pro funeralium et exequiarum iure duo grossi veteres essent ministrandi (1). Et si tempore procedente

(1) Het volgend randschrift staat op deze plaats :
« Grossus Brabantie facit xxiiij mitas brabanticas.
« Grossos duos (*sic*) veteres solvuntur duobus stuferis ».

ad ipsas beghinas tanta fidelium cresseret devotio, quod decedentes requirerent apud eas sepiliri, licite possent licentia ipsius rector pro tempore existentis quoad hoc primitus requisita ac obtenta, vota talium exaudire. Voluit etiam Florentius dictus quod nequaquam in quatuor solemnitatibus anni, scilicet Nativitatis Christi, Paschatis, Penthecostes, omnium Sanctorum, festis parochianorum dicte ecclesie reciperent oblationes, nisi forte illas offerentes, Florentio vel successori prefatis satisfecissent de iisdem, alias, ad earum restitutionem essent obligate. Aliis anni temporibus oblationes et eleemosynas Christifidelium accipere possent, et, sicut eadem petitio subiungebat, postmodum venerabilis frater noster Episcopus Cameracensis Johannes concessionem, separationem, exemptionem, translationem et voluntatem pridem auctoritate ordinaria approbavit, ratificavit ac etiam confirmavit, prout in litteris auctenticis, desuper confectis, ipsorum Episcopi et Florentii sigillis munitis dicitur plenius contineri. Quare pro parte dictarum beghinarum nobis fuit humiliter supplicatum, ut exemptioni etc., robur apostolice confirmationis adiicere dignaremur. Nos igitur, qui de premissis certam notitiam non habemus, huiusmodi supplicationibus inclinati discretioni tue per apostolica scripta mandamus quatenus super premissis omnibus aucthoritate nostra te informes, et, si ita esse inveneris, super quo conscientiam tuam oneramus, exemptionem, translationem etc. aucthoritate apostolica approbes, non obstantibus constitutionibus apostolicis ceterisque contrariis quibuscumque. Per hoc tamen statum ipsarum beghinarum non intendimus aliquatenus approbare. Datum Bononie A° Incarnationis Dominice M. CCCC tricesimo sexto, sexto nonas octobris, pontificatus nostri anno sexto.

Quarum litterarum apostolicarum vigore Decanus per fratrem Jacobum, procuratorem predictum, citatis omnibus, quibus interesse posset, executioni incubuit.

Adduntur littere Florentii, curati Hoochstratensis predicti, ad Episcopum camaracensem huiusmodi: Reverendissimo etc., Johanni, Episcopo Cameracensi Florentius, curatus ecclesie Hoochstratensis, vestre diecesis, reverentiam et obedientiam. Noverit vestra predicta paternitas, quod nobili viro Johanni de Cuyck, domino temporali territorii de Hoochstraten suis precibus apud me, tanquam curatum dicte ecclesie, ferventer instanti ac me roganti ut beghine curie seu beghinagii ville sue de Hoochstraten, tam ad presens quam in posterum, a cotidianis se valeant temperare discursibus, pro me meisque successoribus, curatis dicte ecclesie, gratiose concedere et iisdem beghinis licentiam impertiri velim; quod presbyter, qui jam presidet in ecclesia curie dicte et tempore futuro presidebit, sacramenta ecclesiastica, sc. Eucharistie, extreme

Unctionis et Confessionis dans beghinis dicti beghinagii cum earum familia licite administrare et aquam benedictam facere ac corpora dictarum beghinarum et earumdem familie ecclesiastice sepulture tradere, verbum divinum tam ipse quam alii presbyteri, boni testimonii, predicare, missas et alias horas debito tempore, non preiudiciali matrici ecclesie, celebrare ceteraque omnia que ad curam animarum spectare dignoscuntur, dempto baptismo dumtaxat, valeat et valeant, sic quod dictum beghinagium et beghine eiusdem, pro tempore existentes, cum earum familia cum singulis attinentiis deinceps in perpetuum totaliter sint a dicta ecclesia parochiali et ipsius iuribus et subiectionibus omnimodo separate et exempte. Hinc est quod ego Florentius predictus, exhortationibus Johannis Cuyck annuens attendensque quod etc...., ecclesiam dicte curie et beghinas cum earum familia a predicta mea ecclesia et ipsius subiectione et iuribus universis deinceps in perpetuuam tam pro me quam pro meis successoribus separo et eximo, quantum in me est et valeo, atque omne ius, actionem et subiectionem quod et quas curatus ecclesie predicte in curte dicti beghinagii aut beghinis eiusdem cum earum familia habuit aut successores habere poterunt in dicte curtis ecclesiam ac beghinas eiusdem cum earum familia transtuli et per presentes transfero etc., (cum conditionibus ut supra in litteris apostolicis contentis), etc., rogans Episcopum quod suam aucthoritatem addat etc. Datum sub sigillo cure mee, anno M. CCCC. xxxij, mensis Julii die xiiij[a].

Johannes Episcopus Cameracensis, omnia in litteris patentibus eiusdem curati contenta, quantum in se est, confirmat et approbat. Bruxelle A[o] M. CCCC. xxxij, die ij[a] Augusti.

Henricus de Mera, decanus Lovaniensis, romanum curiam habens visitare propter certas causas Waltero Abbati predicto totales vices suas subdelegavit et commisit litteris suis, datis prope Gulpen, Leodicensis diecesis, A[o] M. CCCC. xxxvij, xviij[a] septembris.

Abbas Lovanii A[o] M. CCCC. xxxviij, indictione prima, xxvij[a] januarij suas dedit litteras.

Petrus de Mera, notarius confecit.

Collatum cum suo originali concordat

Quod attestor

L. V. GERVEN, notarius publicus.

P. J. GOETSCHALCKX.

Eenige aanteekeningen op Moll, Baelen en Desschel.

DOOR

Joh. Theodoor de Raadt.

Het *Kempisch Museum*, eerste jaargang, bevat van de hand van wijlen den eerw. heer TH. I. WELVAARTS een vrij lang artikel : *Geschiedkundige bijdragen over de voogdij van Molle.* In den tweeden jaargang deelt de heer A. REYDAMS vier, en in de eerste aflevering eindelijk van den derden jaargang, een vijfde artikel over dezelfde voogdij mede, dit laatste betrekkelijk het wapen der gemeente Moll.

Te vergeefs tracht men in die verschillende studiën min of meer volledige bijzonderheden over de heeren van Moll te vernemen; de eenige opgaven die men in de *Geschiedkundige Bijdragen* (bl. 18 en 19) ontmoet, zijn voor verbeteringen en merkelijke vermeerderingen vatbaar (1). Daarom willen wij ook onze aanteekeningen op Moll, Baelen en Desschel in 't licht geven, zonder eene andere bedoeling evenwel dan eene nieuwe *bladzijde* voor de geschiedenis dier dorpen te leveren, niet hunne volledige geschiedenis te schrijven.

Alvorens echter de hand aan 't werk te slaan, hebben wij naar aanleiding van 't artikel des heeren A. Reydams over 't wapen van Moll eenige opmerkingen te maken.

In zijn opstel komen beschouwingen voor, die zeer nauwkeurig zijn en die wij dan ook gaarne beamen. Onze geachte

(1) De wapenkundige bijzonderheden bevatten meer dan ééne dwaling, die het ons te ver zou leiden te herstellen.

medewerker heeft gelijk : het wapen der de Mol's (heeren van de drie dorpen in de XVIIe eeuw), bij koninklijk besluit van 20 December 1846 ten onrechte toegekend, zijn verkeerd gekleurd, en René de Mol voerde zijn schild zooals het op de plaat, welke het artikel vergezelt, ad III is afgebeeld. Wij raden echter niet waarom de twee wapens dier plaat worden opgehelderd door Fransche teksten, welke, jammer genoeg, totaal onnauwkeurig zijn. Immers, in stede van : *de... à la croix d'argent, cantonnée de vingt billettes, posées en sautoir par cinq*, moet men lezen : *de... à cinq losanges, rangés en croix, accolés et abboutés, cantonnés de vingt billettes* (1).

Hier zij nog gezegd dat de beschrijvingen in het Nederlandsch, schoon niet gansch onberispelijk, met de wezenlijkheid beter overeenkomen.

Wij deden, op 't Brusselsch Congres van geschied- en oudheidkunde (1891), in ons verslag over de onnauwkeurige gemeentewapens van de vroegere XVII provinciën, opmerken dat de magistraten der meeste heerlijkheden, bij gemis van eigene wapens der streken en dorpen, zich van de wapens hunner heeren bedienden, en de oude schrijvers, als Butkens, le Roy en anderen, hebben daarom boven hunne aanteekeningen op de heerlijkheden, baronieën, graafschappen, enz., de wapenschilden geplaatst der heeren, wien die landen en plaatsen in hunnen tijd gehoorzaamden. Doch in latere jaren heeft men ten onrechte gemeend dat het de wapens dier heerlijkheden, baronieën, enz., waren, en dat had vele jammerlijke dwalingen voor gevolg.

't Was ook het geval met Moll.

De heer Reydams zegt echter dat de schepenen van Moll nooit met het wapen hunner heeren zegelden, maar dat hun zegel een St. Pieter (2) in het veld voerde met het volgend opschrift : S (igillum). DE. MOL. BAL (en). ET. DES (schell-e). Stellen wij vast dat de matrijs van 't zegel, fig. II der plaat, tot de XVII[e] eeuw schijnt te hooren.

---

(1) 't Was niet noodig de rangschikking dier *billettes* (blokjes) te beschrijven, vermits ze de gewone is. Een wapenkundige, onze manier van blazoeneeren lezende, zou niet op het denkbeeld komen de blokjes anders te schikken.

(2) *Gekantonneerd van twee lelietakken. Gekantonneerd* is hier onnauwkeurig : de teekening van 't zegel verbeeldt eerder de takken van een rozestruik.

*
* *

De heer Reydams zegt verder dat de hooge heerlijkheid van Moll in 1626 verpand werd aan René de Mol en dat deze, haar verwervende, geene andere bedoeling had dan « zijn burgerlijken naam de Mol (die eenvoudig beteekende de Mol, Fr. *la taupe*) voor den adellijken titel van heer van Moll te doen doorgaan, » en dat hij de voogdij in 1660 zou verkocht hebben. Men zal hieronder zien dat René de Mol, die in 1626 de heerlijkheid bij aankoop verwierf, en René de Mol die ze in 1660 verkocht, twee verschillende personen, oom en neef, waren, en dat deze laatste in 1626 niet eens geboren was.

't Is nog te begrijpen dat de gelijkenis tusschen haren naam en den naam des dorps misschien wel iets had bijgedragen om de familie de Mol te bewegen de heerlijkheid van Moll te verwerven; doch men denke niet dat het er enkel om te doen was zich den schijn van adel te geven. De kooper was geboren edelman. Wij deelen verder eenige bijzonderheden dienaangaande mede.

Mogelijk meende de heer Reydams dat de Mol niet tot den adel behoorde, omdat hij heeft gelezen dat sommige de Mol's burgemeester zijn geweest van Brussel, « waar ze, zegt hij, sinds de XIVe eeuw in aanzien waren ».

Men ontmoet verscheidene de Mol's in de geslachten Steenweghe en T'Ser Roelofs, en, reeds van 1274 tot 1578, komen er op de naamrol der Brusselsche schepenen voor. Er zijn ook de Mol's die het ambt van amman en ontvanger-thesaurier te Brussel (1) en de hooge bediening van schout van 's Hertogenbosch hebben waargenomen.

Maar hoewel burger (*cives, burgenses*), behoorden zij tot den adellijken stand, of, om eene uitdrukking te bezigen met de zeden van dien tijd beter overeenkomende, ze waren *schildboortig;* ze bezaten vele leenen en vrije goederen, en meer dan een verkreeg de ridderlijke waardigheid. Wel is waar hadden geene opene brieven van den souverein of van eenen wapenkoning hen adellijk gemaakt!

(1) Henne et Wauters, *Histoire de Bruxelles*, alsook *Etude sur les jetons de la famille de Mol* (*Revue belge de numismatique*, 1888).

Over den oorsprong en de onderlinge betrekkingen der verschillende standen en hunne echte benamingen gedurende de middeleeuwen is veel geschreven en getwist, wat hieraan moet geweten worden, dat men doorgaans niet lette op de wijzigingen welke de wederzijdsche betrekking van de benamingen der standen en de gansch andere beteekenis dezer laatste in de oorkonden op verschillende tijdstippen hebben gehad. 't Is zeker dat de oude schrijvers de waarde van den ridderlijken titel hebben overdreven.

Al is het waar dat zij, die tot ridder waren geslagen en de gouden sporen hadden, niet slechts in de oogen der dames en van hunne romaneske tijdgenooten, maar in die van al hunne medeburgers voordeelen genoten, de hedendaagsche navorschingen hebben nochtans bewezen dat zij slechts *primi inter pares* waren. Deze *pares* waren allen die gelijk ridders leefden, ridderlijke leenen hielden of als burgmannen kasteelen van den vorst bewoonden en *schildboortig*, d. i. gesproten waren uit *ouders en grootouders*, die insgelijks als ridders hadden geleefd. Het deed er weinig toe dat die voorouders prinsen, graven, dynasten, edelen, vrije mannen of *ministeriales* waren geweest: de ridderschap was geen *stand*, maar een *beroep*.

De dienstbare *ministeriales* werden allengs leenplichtig; ze verwierven daarenboven allodiale goederen en werden ten laatste vrij.

De dienstmannen der geestelijke en wereldlijke prinsen volgden hun voorbeeld; ze verlieten de steden, waar hunne meesters verbleven, en vestigden zich op het platteland. Tegen het einde der XIII[e] eeuw, verdween de stand der dienstmannen, om zich te versmelten met dien der vrije ridders, die, op verre na zoo talrijk niet als zij, de zonen waren van mannen van vrije afkomst, steden of hunne landhuizen bewoonden en meest allen leenmannen der vorsten of — wat zeldzamer was — eigenaar waren van eene allodiale burg.

In de steden dreven zij handel of oefenden een beroep uit; met hunne winsten kochten zij vaste goederen. Daar ze behoorden tot die klas van vrije mannen, van wie men schepenen maakte, of die, zooals het in de *Sachsenspiegel* luidt, *schöppenbarfrei* waren, stonden ze gelijk met de plattelandsche vrijen, met de ridders (*milites*), en niets belette hen de ridderlijke waardigheid te beko-

men, tenzij dat zij zich de moeite niet gaven er naar te dingen.

In onzen *Armorial brabançon* (verzameling onuitgegeven wapens) geven wij de beschrijving der zegels van zes leden der familie de Mol (1367-1412).

Wij gaan er nog vier andere beschrijven, die wij sinds de verschijning van dat werk hebben ontdekt.

Radulphus de Mol, 1314 : vijf kruislings geplaatste aaneengesloten en aanstootende ruiten, vergezeld van acht blokjes (in ieder kwartier twee) (1).

Roland de Mol, RIDDER, 1454, 82, 87 : de vijf ruiten als boven, vergezeld van een enkel blokje in het eerste kwartier. Helmteeken : een menschenhoofd met baard. Schildhouders : twee hazewindhonden.

Hendrik de Mol, 1481 : zelfde schild. Helmteeken : een menschenhoofd zonder baard (2).

Jan Jansz. de Mol, 1436 : de vijf ruiten als boven, het veld bezaaid met blokjes en een barensteel. Helmteeken : een menschenhoofd met baard (3).

Al die personages zegelden in hunne hoedanigheid als schepenen van Brussel.

Omtrent het midden der XV[e] eeuw, bezat de ridder Ivain de Mol, schout van 's Hertogenbosch, de heerlijkheid van Doerne (die gekocht was van Jan van Doerne, en om welke hij in 1458 een proces had) en eene andere heerlijkheid te Sint-Ulrics-Capelle.

In 1495 ontmoetten wij Dirk de Mol als eigenaar van 't kasteel *ter Bruxkene,* te Strijthem ; Catharina van de Werve, echtgenoote van een Dirk de Mol, als bezittende het leen van Hoovorst, te Santhoven ; Jan de Mol, RIDDER, heer van de helft van Smeyersberge, te Huldenberg ; en, in 't begin der XVI[e] eeuw bezit Roland de Mol, *schildknaap*, het kasteel en de heerlijkheid van Loupoigne (aktes van 1521 en 1536).

Jan de Mol, RIDDER, heer van Oetinghen, vroeger edelman van de kamer des Keizers, werd den 29[n] September 1561 benoemd tot stadhouder van het Leenhof van Brabant. Later werd hij amman

(1) Archief van Ste-Goedele, te Brussel, bundel n[r] 339.
(2) Ibid., bundels n[rs] 352 en 356.
(3) Ibid., bundel n[r] 351.

van Brussel. Hij overleed den 20ⁿ September 1585 in den ouderdom van 66 jaar en werd in de St. Goiricxkerk begraven onder een gedenkteeken, hetwelk ons leert dat zijne weduwe, Antonia le Sauvaige, den 11ⁿ October 1591 op 't kasteel van Oetinghen het tijdelijke met het eeuwige verwisselde, oud zijnde 60 jaar. De graftombe is met deze acht kwartieren versierd :

DE MOL, VAN DER NOOT, HINCKART, NASSOU;
SAUVAIGE, ONGNIES, BOULLONGNE, HERINES (1).

Die Jan de Mol en Antonia le Sauvaige zijn de grootouders van René de Mol, die Moll, Baelen en Desschel kocht.

*
* *

In zijn eerste artikel deelt de heer Reydams ons eenige bijzonderheden mede aangaande de geslachten Bocholtz, Hoensbroeck, Renesse, enz., die te Moll, Baelen en Desschel rechten en goederen bezaten.

Na den dood van Govaert van Bocholtz, ridder, echtgenoot van Alexandrina van Wittenhorst, heer en vrouw van Grevenbroeck, vond men dat er vele schulden waren. Hunne erfgenamen, heer Arnold van Amstenraede en Margareta van Bocholtz, zijne echtgenoote, heer en vrouw van Geleyn, Wachtendonck, enz., van den eenen kant, en heer Herman van Hoensbroeck, heer van Oosthamme, Beringen, enz., weduwnaar van Anna van Bocholtz, zuster van Margareta, beiden dochters van de hoogergenoemde echtgenooten, verleden dienaangaande, den 31ⁿ Maart 1607, voor den notaris P. E. Moltzer, te Brussel, twee akten, welke eenige ophelderingen verdienen. Bij ontstentenis van jonker Walter van Hoensbroeck, stadhouder des lands van Valkenburg en toezienden voogd zijner kinderen, verschijnt Hoensbroeck, vergezeld van twee hunner naaste bloedverwanten van de moederlijke zijde, heer Govaert van Bocholtz, heer dier plaats, Cortessem, enz., en jonker Jan van Brempt, heer van Vlaesrode en drossaard van Straelen.

De heerlijkheden Moll, Baelen en Desschel waren met vele renten belast en moesten, bij vonnis van het leenhof van Brabant, gerechtelijk verkocht worden, doch zouden door de echtgenooten van Amstenraede-Bocholtz voor rekening der kinderen van Hoens-

(1) *Leenhof van Brabant, passim;* vergel. de inventarissen. Koninklijke Bibliotheek C. G., Hs. nʳ 1562, bl. 67.

broeck worden ingekocht, *om te houden nature van moederlyck goet*, volgens het huwelijkscontract van hunne ouders; men kende aan die kinderen ook de stad en de heerlijkheden Beringen en Heusden toe.

Doch nauwelijks was de eerste akte verleden of men veranderde van gevoelen. Men had bevonden dat het fortuin der weezen van Anna van Bocholtz ontoereikend was om de op Moll, Baelen en Desschel rustende hypotheken te lossen, en erkend dat het niet zeer prijzenswaardig was oude schulden door die kinderen te doen overnemen, te minder daar de bijzonderste goederen, als Grevenbroeck en de eigendommen in Holland, reeds verkocht waren om zekere schuldeischers te voldoen, en dat er om het groot bosch van Oudhulst, in Vlaanderen, tusschen de erfgenamen en den fiscus een rechtsgeding was ontstaan. Behalve de heerlijkheden Moll, Baelen en Desschel, moesten ook het pandschap van Wachtendonck en de hoeve van Widoye gerechtelijk worden verkocht, en Beringen was zwaar belast.

Die toestand bewoog Hoensbroeck om voor zijne kinderen af te zien van de nalatenschap hunner grootouders, ten behoeve van zijn zwager en schoonzuster, die overigens voor 't beheer van het sterfhuis, reeds aanzienlijke verschotten hadden gedaan, en zij bepaalden in zijn voordeel eene rente van 300 gulden (1).

't Schijnt dat die overeenkomst later werd gewijzigd.

In elk geval is 't zeker dat Anna van Hoensbroeck, een dier kinderen, en Jan-Willem, heer van Bocholtz, enz., haar gemaal, te Moll, Baelen en Desschel goederen, een deel der tiend en het patronaat der kerk bezaten, welke goederen en rechten zij aan hunne kinderen nalieten; *maar zij hadden de heerlijkheid der dorpen niet*.

Op het geschilderd raam dat zij in 1670 aan het Karmeliterssenklooster van Roosenbergh vereerden en waarvan BARON JACOB LE ROY (2) ons het opschrift mededeelt, geeft de echtgenoot zich dan ook de titels van « liber *Toparcha de* Bocholtz, *dominus in* Aldenborgh, Mol, Balen, Dessel », alzoo aanduidende *dat hij heer was van het vrijgoed Bocholtz*, maar te Aldenborgh, Moll, enz. slechts zekere

(1) *Leenhof van Brabant*, reg. nr 116, bl. 255 en volg.
(2) *Notitia Marchionatus S. R. I.*, bl. 273.

heerlijke rechten bezat, zonder er de hooge gerechtigheid te oefenen (1).

Hij was een tijdgenoot van dien geschiedschrijver, wiens werk, *Notitia Marchionatus Sacri Romani Imperii*, in 1678 is gedrukt.

Na een woord over de geslachten Bocholtz en Hoensbroeck, verhaalt LE ROY dat de heerlijkheden Moll, Baelen en Desschel door Philips IV mits 20.700 fl. werden verpand aan René de Mol, dat ze later overgingen op Jacob Bouton en dat hun actuëele bezitter Alexander *Roelans* was.

* * *

René de Mol verwierf inderdaad ten titel van pandschap de hooge, middelbare en lage gerechtigheid van Moll, Baelen en Desschel, maar hij verwierf ze met zijne zuster, Maria de Mol, weduwe van den secretaris (Jan) Mancecidor (2).

Wij hebben voor ons liggen eene verklaring der aartshertogin Isabella, gedaan te Brussel den 25n Augustus 1626, waarbij de vorstin, in afwachting van 't verleenen van opene brieven aan wien het aangaat, beveelt die personages als den pandheer en de pandvrouw dier drie plaatsen te beschouwen. De koopprijs is 20,700 gulden, van 40 groten Vlaamsch. In de akte heeft René de Mol den titel van *schildknaep* (*escuier*) (3).

René was zoon van Joncker Willem (en van Anna le Sauvaige) (4), die in 1604 de heerlijkheid van Rollandt, te Sterrebeek (verh. 27 Februari), voor 7000 rijnsgulden had gekocht (5). Jor René de Mol schijnt dat goed te hebben geërfd; den 17n Augustus 1639 verhief hij de « hoeve en goeden » van Breedeycke, te Lennick, die hem door wijlen zijnen vader waren nagelaten (6).

Hij schijnt de rechten zijner zuster, mevrouw Mancecidor, daar

(1) Volgens dat venster was hij daarenboven *feudalis Curiae supremae Præses, Equestris Ordinis Leodiensis director, nec non gubernator de Greuenbroeck.*

(2) *Dame vefve de feu le secrétaire Mancecidor.*

(3) Archieven van Moll, in 't Rijksarchief te Brussel, voorloopig nr 166 (twee oorkonden).

(4) HELLIN, hs. in-fol., T. II; HELLIN, *Histoire de Saint-Bavon, à Gand, Supplément,* bl. 118; A. WAUTERS, *Histoire des environs de Bruxelles, III,* bl. 183. Wij moeten hier bijvoegen dat wij den naam der moeder in geen authentieke akte hebben ontmoet.

(5) *Leenhof van Brabant,* reg. nr 368, bl. 18.

(6) *Ibidem,* reg. nr 374, bl. 137.

deze slechts twee dochters had, Anna en Johanna, die non werden, op Moll, Baelen en Desschel te hebben afgekocht (1).

De bijzonderste goederen gingen over op zijn broeder, Jo^r Antoon de Mol, die den 9^n December 1632 in den echt was getreden met Maria (Livina) Triest, geboren in 1608 en dochter van Judocus, heer van Ruddershove, Lovendegem, enz., edelman van den aartshertog Albertus, eersten schepen van Gent, en van Barbara Damant (2).

Jo^r Antoon de Mol werd heer van Rollandt, Moll, Baelen en Desschel, doch verwaarloosde de beleening te vragen. Den 24^n October 1632 verwierf hij, voor de schepenen van Turnhout, van het gasthuis dier stad den *vont van de verloren beesten*, zoowel paarden, ossen, schapen, varkens, bieën, als andere, in die drie dorpen (3).

Antoon de Mol overleed in 1652 en werd te Brussel begraven in de Minderbroederskerk, onder een monument dat, volgens het opschrift, in 1240 (!?) was opgericht door den ridder Godfried de Mol, doch door Antoon was hersteld (4).

Den 20^n Januari 1653, bracht Maria Triest, weduwe van Jo^r Antoon, *heer van Moll, Baelen en Desschel*, uit kracht van haar recht van naderschap de heerlijkheid van Olmen aan zich, zooals Nikolaas van Varick, markgraaf van Antwerpen, ze in leen had gehouden en die op bevel van het leenhof was verkocht geworden (5).

Antoon en Marie hadden een zoon, jo^r René (6), die in eene

(1) HELLIN, hs. in-fol. T. II.

(2) De heer F. van den Bemden, door ons verzocht deze aan HELLIN *(locis citatis)* ontleende bijzonderheden te willen nazien, was zoo vriendelijk ons te schrijven dat de tabellen van den burgerlijken stand van Gent den doop en het huwelijk van Marie Triest niet melden. Men ontmoet er het huwelijk in de St. Nikolaasparochie in October 1606, der echtgenooten Triest-Damant, op den datum die door HELLIN is aangeduid. De registers der St. Nikolaasparochie bieden, van 1623 tot 1635 eene leemte aan. 't Is overigens niet onmogelijk dat Maria op een der goederen van hare ouders was geboren.

(3) *Leenhof van Brabant*, reg. n^r 375, bl. 329, en n^r 153, bl. 117 v°.

(4) Koninkl. Bibliotheek, C. G., HS. N^r 1382, zonder paginatie.

(5) *Leenhof van Brabant*, reg. n^r 375, bl. 104.

(6) HELLIN, *locis citatis*, spreekt van nog twee dochters, die ouder waren dan René : 1° Julia, echtgenoote van Frederik van Dielbeeck, baron van Holsbeke, heer van Attenhove, enz. ; 2° Barbara, die in 1654 trouwde met Albert des Trompes, heer van Boesinghe, Westhove, enz.

akte van 30 Augustus 1655 als onmondig wordt vermeld (1). Reeds den 21n Februari 1653 was hij, als erfgenaam zijns vaders, beleend met de heerlijkheid van Rollandt, welke deze, na het overlijden zijns eigen vaders, Jor Willem, verwaarloosd had te verheffen. Op de inschrijving van de kosten dier verheffing op 't register van het Leenhof van Brabant, volgt een andere post, waarin gezegd wordt dat René de Mol denzelfden dag de heerlijkheden Moll en Baelen (!) verhief en dat, vermits zijn vader — die ze van den Koning zou gekocht hebben (!) — ze nooit verheven had, René dubbele rechten moest betalen. Hier zij nochtans opgemerkt dat deze tweede inschrijving, rakende Moll en Baelen, later werd doorgehaald. Niettemin gelooven wij dat René dien dag met Moll, Baelen en Desschel werd beleend.

Den 14n Maart 1654 ontving hij Breedeyck. In de verheffingsakte heet hij zoon van wijlen Jor Antoon en Maria Triest, vrouw van Baelen, Mol en Dessel (2).

Maria kocht van Jor Emilius van Cauwenhove, voor 6600 rijnsgulden, de hooge, middelbare en lage gerechtigheid van Herent, in 't kwartier van Loven, en van het gehucht Oisterghem. De beleeningsakte, in dato van 31 Maart 1657, heet haar: « vrouw van Lovendegem, *Riddershove*, Overacker, (*douaigière*) van Mol, Balen en Dessel, weduwe van Jor Antoon de Mol, heer van Rollant » (3). Ze schonk dat goed, *door pure gifte*, aan haren zoon René, « ridder, heer van *Riddershove*, Lovendegem, enz. », en, bij volmacht verleend te Gent, waar zij bij voorkeur schijnt verbleven te hebben, deed ze hem er den 10n Maart 1659 mee beleenen. Bij opene brieven uit Madrid, in dato van 17 Augustus 1658, had Koning Philips IV hem tot baron benoemd en zijne heerlijkheid Herent tot een baronie verheven. Het kasteel van Sterrebeek met ongeveer 110 bunder en eene pachthoeve, het « Waelhemshof » onder hetzelfde dorp, werden bij de nieuwe baronie gevoegd. Onmiddellijk na de beleening van René met de heerlijkheid, werd hare verheffing tot eene baronie in het Leenhof geregistreerd (4).

(1) *Greffes scabinaux, arrondissement de Bruxelles*, reg. nr 6755, bl. 129.
(2) *Leenhof van Brabant*, reg. nr 375, bl. 105 en 136.
(3) Ibidem, reg. nr 375, bl. 218.
(4) Ibid., reg. nr 375, bl. 279. *Rekenkamer van Brabant*, reg. nr 146, bl. 236.

René de Mol, die in de koninklijke brieven betiteld wordt als « *heer dier plaats* (sic), Herent, Baelen en Dessel », had gevraagd baron te worden, omdat, door 't overlijden van den baron de Mortaigne, *qui auroit esté seigneur dudit Moll* (*! ?*) — *ladicte baronnie annexé à ladicte famille de Mol, seroit tombée en femelle* (1). In zijne aanvraag had hij vertoond dat zijn geslacht van zeer ouden adel was, wat algemeen was bekend ; dat Gaspard de Mol, ridder, heer van *Oetinghe,* zijn overgrootvader, (*bis-aïeul !*) krijgs- en andere bedieningen onder Keizer Karel had waargenomen en hij na den afstand van dien vorst, den eed van getrouwheid aan Philips II had afgelegd. Jan de Mol, zijn grootvader (*aïeul !*), *gentilhomme de l'hostel de Philippe II,* was, beweerde René, door dien monark met verscheidene zendingen voor zijnen dienst gelast geworden. Zijn oom (!), Lamoral de Mol, zou in 1584 het Spaansch leger, tijdens het beleg van Brussel, met eene groote hoeveelheid graan ter hulp gekomen zijn.

Al deze bijzonderheden kan men vinden in de opene brieven van 1658. Hetzelfde stuk spreekt van nog een anderen Lamoral de Mol, die kapitein was van het Waalsche voetvolk en in de Palts overleed ; van een Gaspard de Mol, die een broeder van een dier Lamoral's was, op eigen kosten in de Spaansche infanterie had gediend en te Lier het leven liet, alsook van een Willem de Mol, die in het Milaneesche bij het Italiaansch voetvolk had gediend en aldaar gestorven was (2).

Die opene brieven, men zal het opgemerkt hebben, bevatten, buiten eenige onbepaalde bijzonderheden over sommige leden der

(1) Bij volmacht, op 19 Juli 1633 verleend voor den notaris Rombauts, te Mechelen, deden Jeanne de Ligne (de Hamme), barones van Mortaigne, weduwe van heer Antoon de Mol, heer van *Escoubeke,* en Jor René de Mol, heer van *Escoubeke,* haar oudste zoon, den 13n October 1646 eene rente vernietigen welke Jor Jacob van Castre, heer van Bonheyden, hun verschuldigd was (*Leenhof van Brabant,* nr 374, bl. 344). Die Antoon de Mol was de oudoom van den baron van Herent en zoon van Jan en van Antonia le Sauvaige. Zijn eenige zoon, de meergemelde René, die met Anna van Oyenbrugge in den echt trad (HELLIN, HS. in-fol. T. II), stierf dus, zonder een zoon achter te laten, vóor den 17n Augustus 1658.

(2) Deze opene brieven zijn geboekt in de registers nrs 105, bl. 218v°, en 111, bl. 269 v° en volgg., van het Leenhof van Brabant. Maria Triest zond aan den Raad van financiën eene requête om van de betaling der rechten voor de verheffing van Herent tot eene baronie ten gunste van René de Mol, haren zoon, te worden ontslagen (*Correspondentie van het Leenhof,* reg. nr 503, bl. 11 en 12).

familie, ernstige genealogische dwalingen, zooals er ten anderen voorkomen in schier alle oorkonden van dien aard en van dien tijd. Deze dwalingen moeten echter, schijnt het, niet geweten worden aan René de Mol, die er vermoedelijk geen belang bij had zijn wezenlijken oorsprong onduidelijk te maken.

Inderdaad, Jan de Mol, die in de oorkonde vermeld staat als *grootvader* van René, was zijn oud-grootvader. Om deze dwaling te bewijzen, deelen wij hier René's ware afstamming, volgens de bovenstaande inlichtingen mede :

Jo^r Jan de Mol, ridder, heer van Oetinghen, † 1585, was getrouwd met Antonia le Sauvaige.

Jo^r Willem de Mol, heer van Rollandt, st. omtrent 1639, en was, zegt men, getrouwd met Anna le Sauvaige.

Jo^r Antoon de Mol, heer van Rollandt, Moll, Baelen en Desschel, † 1652, was getrouwd met Maria (Livina) Triest, vrouw van Lovendegem, Ruddershove en Overacker.

René de Mol, baron van Herent, heer van Rollandt, Moll, Baelen, Desschel, enz., enz., trouwde met Diana Digby, dochter, zegt men, van den graaf van Bristol, enz.

Den 27^n Mei 1658, deden twee gewezen schepenen der baronie Saventhem, Sterrebeek en Nossegem, op verzoek van Jo^r René de Mol, zoon van wijlen Jo^r Antoon, heer van Moll, Baelen en Desschel, door de schepenen der genoemde baronie deze vrij zonderlinge verklaring ontvangen, dat die personage te Sterrebeek bezit een *schoon casteel, vuytten watere opgebauwt, in witten arduyn, rontsomme in syne wateren ende dammen, metten bogaerden, bosschen, waranden, landen ende beempde*, groot 100 bunder (1), met een heerlijken cijns, de heerlijkheid van Rollandt geheeten en jaarlijks opbrengende drie zister koren en twee kapuinen per bunder, op 160 bunder lands, dus opbrengende van 3000 tot 4000 rijnsgulden 's jaars, en wel eens meer, volgens den prijs der granen. De

---

(1) In de akte waarbij 't kasteel met de baronie van Herent wordt vereenigd, leest men dat de landerijen, afhangende van 't kasteel van Sterrebeek, op eene oppervlakte van ongeveer 110 bunder worden geraamd (Z. hooger).

comparanten verklaarden dat de bouwkosten des kasteels ongeveer 100,000 rinsgulden hadden beloopen (1).

Waartoe diende deze verklaring? Ongetwijfeld opdat René de Mol zou kunnen bewijzen dat hij het noodige inkomen had om den titel van baron te bekomen, dien hij op dat oogenblik betrachtte (2). Later was hij genoodzaakt Rollandt te belasten, en wij zien Hendrik van Dormaal, koopman te Leuven, wien Anna-Maria van Dilbeeck, erfgename van Juliana de Mol, begijntje te Brussel, hare rechten had afgestaan, een proces tegen hem inspannen om die heerlijkheid, wegens niet-betaling eener rente, te doen verkoopen (uitspraak den 4n Juni 1698) (3).

* * *

Bij overeenkomst, den 23n Mei 1659, ten overstaan van den notaris van Landegem gesloten, verkochten heer René de Mol, ridder, baron van Herent, heer van Ruddershove, Lovendegem, enz., en zijne echtgenoote, Diana Digby (4), barones en vrouw dier plaatsen, aan den licenciaat Jacob Bouton, heer van Stalle en Overham, raadsheer en griffier bij de Staten van Brabant, het

---

(1) *Greffes scabinaux, arrt de Bruxelles,* reg. nr 6755, bl. 388. Op die akte en drie andere stukken, waarvan wij voor dit kort bericht gebruik maken, werd onze aandacht ingeroepen door den heer H. van der Haeghe, tweede sectiehoofd bij het Algemeen Rijksarchief, dien wij voor zijne dienstvaardigheid hartelijk bedanken.

(2) Uit kracht van een koninklijk decreet van 26 Januari 1663, moesten de baronnen in de Nederlanden een inkomen bewijzen van 6000 gl.; de graven en markgraven, van 12,000 gl.; de prinsen en hertogen, van 24,000 gl. ten minste. Allen waren gehouden die formaliteit te vervullen, alvorens tot den eed te worden toegelaten, en 't was hun, op straf van verval, ontzegd een gedeelte der dotatie van hunnen titel te vervreemden (Brief van Philips IV aan den markies de Caracena; *Secrétairerie d'État,* nr 97, bl. 64. Alg. Rijksarchief).

(3) *Processen bepleit voor het Leenhof van Brabant,* nr 2697.

(4) De akte zegt *Dicbby.* Haar vader was, beweert men, Georges, graaf van Bristol, baron van Shiresburne en een der raadsheeren van Karel I, koning van Engeland. Gedurende zijne ballingschap, ging hij tot den Roomschen godsdienst over. Zijne dochter trouwde met René de Mol in December 1657 (en niet, zooals in de *Histoire des environs de Bruxelles,* III, bl. 183, wordt gezegd, in 1667).

Die echtgenooten verwekten twee kinderen:

1° Anna-Maria, die den 5n November 1658 het doopsel ontving;

2° Johannes-Baptista de Mol, gedoopt, gelijk zijne zuster, in de St Michielskerk te Gent, den 20n Februari 1660. Hij werd graaf van Bristol, enz., en was kapitein der lijfwacht van Koning Jacobus II, toen hij in Ierland sneuvelde (Hellin, *Histoire de St. Bavon, à Gand, Supplément,* bl. 118, en *Histoire des environs de Bruxelles, loc. cit.*).

pandschap der heerlijkheden van Moll, Baelen en Desschel, de warande die vroeger aan de inwoners dier dorpen was verpand (1), den *vont van de verloren beesten* en al hunne andere rechten aldaar.

Bouton verhief zijne nieuwe heerlijkheden den 10ⁿ December 1660 (2). Zijne vrouw was Maria-Christina van den Eede, met wie hij, den 30ⁿ April 1665, voor Mathias Middegaels, koordeken en plebaan van Ste-Goedele te Brussel, een testament maakte. Zij overleed kort daarna.

Den 16ⁿ April 1666, droeg Bouton, thans met de hoedanigheid van *ridder* betiteld, *allen 't recht ende actie van de beleeninge der heerlyckheden vau Mol, Bael, Dessel, met de heerlycke rechten,* zooals hij ze van de familie de Mol verworven had, tegen betaling over op Jo[r] Alexander-Balthazar Roelants, heer van *Heynthout,* commies-postmeester des Konings, te Antwerpen (3).

Later vervulde Bouton het ambt van raadsheer en advocaat van den fiscus.

De bewoordingen der akte van verheffing duiden aan dat er om de goederen een geschil was gerezen. Men zal inderdaad verder zien dat Bouton's kinderen, als de rechten hunner moeder uitoefenende, er een gedeelte van wedereischten.

De nieuwe bezitter werd priester. Den 26ⁿ Maart 1688 intusschen choordeken van 't kapittel der St. Gommaruskerk te Lier geworden, deed hij bij volmacht, den 22ⁿ Maart 1681 ten overstaan van den notaris Heymans, te Brussel, verleden, bij gifte onder levenden en *voor eene vereeringe,* de heerlijkheden en de voogdij van Moll, Baelen en Desschel overdragen op zijn neef en petekind, Jo[r] Jacob-Alexander-Jozef Roelants, oudsten zoon zijns broeders, M'her Jacob-Franciscus Roelants, ridder, heer van Bautershem (onder Con-

(1) Den 9ⁿ Maart 1561 *(stijl van Brabant),* verhief Jan van Gameren, door aankoop van den Koning van Spanje, de *warande van conynen ende veltboenderen* der voogdij van Moll, Baelen en Desschel, en hij stond die den 8ⁿ Augustus van 't volgend jaar aan den *gemeynen ingesetenen der voichdyen van Molle* weer af. Deze, na zijn overlijden, deden dat leen door een nieuwen *sterfman,* Jan Verachtert, wijlen Erasmus' zoon, verheffen *(Leenhof van Brabant,* reg. n[r] 109, bl. 148).

(2) *Leenhof van Brabant,* reg. n[r] 375, bl. 329 v°, en n[r] 153, bl. 117 v°.

(3) *Leenhof van Brabant,* reg. n[r] 153, bl. 207 v°; n[r] 50, bl. 275 v°.

tich), enz., raadsheer en commies van 's Konings financiën, en van Anna-Claudina de Ruysschen.

De schenker behield zich echter zijn leven lang de *volle tochte ende usufruict* voor der goederen, alsook het recht om de overdracht te herroepen indien zijn neef vóór hem kwam te overlijden (1). Dat gebeurde inderdaad kort daarna, en den 19ⁿ December 1690 werd Alexander-Balthazar Roelants andermaal met de hooge, middelbare en lage jurisdictie der drie dorpen en hunne toevoegsels en aanhoorigheden beleend (2).

Hij overleed zonder testament (3).

Den 24ⁿ Maart 1696, deed Jor Alexander Carena, heer van Swijndrecht, in eigen naam en namens zijne mede-erfgenamen, allen kinderen van wijlen M'her Johan-Francisco Carena, ridder, en van Isabella Roelants, zich opschrijven als *sterfman* der drie heerlijkheden van hunnen afgestorven bloedverwant (4).

Na zijnen dood, verhief Jor Paulo Carena, zijn broeder, *allen alsulcke recht in de heerlykheden van Moll, Baelen ende Dessel* als hij aldaar bezeten had (5).

De nieuwe leenman schijnt geldgebrek te hebben gehad. Wat er ook van zij, zeker is 't dat, kort na zijn overlijden, « ter instantie van Johanna Borremans, weduwe van Jan Verreycken, Suzanna-Catherina van Horne, weduwe van Michiel van der Vorst, en der weduwe van Philips de Winter, » ten laste van den notaris Allefeld, « procurateur over den boedel » van Paulo Carena, al dezes rechten op de heerlijkheden van Moll, Baelen en Desschel, met den *vondt der verloren beesten*, den 23ⁿ Februari 1715 in het Leenhof van Brabant zijn geveild. Alles werd toegewezen aan Franciscus Mols (6).

Maar den 17ⁿ Juni van hetzelfde jaar, kochten Paulo's broeder,

---

(1) Ibid., nr 157, bl. 134.

(2) Ibid., reg. nr 378, bl. 30 van het tweede deel.

(3) Hij was ook heer geweest van Bautershem (onder Contich), welke heerlijkheid hij belastte met eene hypotheek van 9000 gl. (*Leenhof van Mechelen*, reg. 25, bl. 318).

(4) *Leenhof van Brabant*, reg. nr 379, bl. 264 v°.

(5) Ibid., reg. nr 380, bl. 15.

(6) Ibid., reg. 162, bl. 197, en reg. nr 381, bl. 542. Een geding dat Joanna Borremans en de anderen hadden met de kinderen en erfgenamen van Maria-Christina van den Eede, weduwe van Jacob Bouton, werd den 31ⁿ December 1714 gewezen. (*Processtukken*, nr 2815).

Jo^r^ Ignatius-Jozef Carena, heer van Bautershem, Pluyseghem en IJckele (1), en zijne zuster Catharina Carena, echtgenoote van Jo^r^ Steven-Michiel Cano, heer van Boulines, opperintendent der scheepvaart van Brussel, de goederen uit kracht van hun recht van naderschap terug (2); en den 16^n^ der volgende maand stond Mols hun zijne rechten op de drie dorpen af (3).

Hooger namen wij aan dat de gelijkenis van haren familienaam met dien der voogdij van *Moll*, de familie de *Mol* misschien had bewogen om de jurisdictie van dat land te verkrijgen. Moet men niet gissen dat François *Mols* aan een zelfde gevoel gehoor gaf toen hij een land verwierf, welks naam eene zekere overeenkomst met den zijnen had ?

De oorkonden die wij gelegenheid hadden te onderzoeken, zeggen ons niets aangaande dien persoon. Wij denken echter dat hij die François Mols is, lid van den stedelijken Raad van Antwerpen en zoon van Willem (schepen derzelfde stad) en van Anna van Oudenhagen, die den 23^n^ Januari 1687 in die stad het levenslicht aanschouwde, in 1718, met Maria-Jozefa de Wael en, in 1721, met Maria Auvray in 't huwelijk trad, en wiens twee zonen uit het tweede bed, den 12^n^ Mei 1756 van Maria-Theresia adelbrieven uit Weenen verkregen met toelating om het volgende wapen te voeren : in goud drie zwarte meerltjes en een blauw vrij-kwartier, beladen met een gouden boom; helmteeken : de boom tusschen eene vlucht van zwart en goud (4).

De tweede der broeders liet kinderen na.

Wij zegden hooger dat de erfgenamen van Anna-Christina van den Eede, vrouw van den fiskalen raadsheer Bouton, op de vier vijfden van de helft der heerlijkheden aanspraak hadden gemaakt. Inderdaad, Guilliam Bosschaert, heer van Boom, wiens echtgenoote eene Bouton was, verhief na haars vaders overlijden, namens de

---

(1) Hij had die drie goederen gekocht van Paulus van Halmale, gegradueerden kanunnik en aartsdiaken van O.-L.-V. Kerk te Antwerpen, en anderen, den 10^n^ Maart 1707, ten overstaan van den notaris Kennijnck *(Leenhof van Mechelen)*.

(2) *Leenhof van Brabant*, reg. 381, bl. 546.

(3) Ibid., reg. 381. bl. 548.

(4) Men vindt den geslachtboom der familie Mols, die, zegt men, uit Susteren, in het land van Gulik, herkomstig is, in CH. POPLIMONT's *Belgique héraldique*, een werk dat, ter loops gezegd, geene aanbeveling verdient.

kinderen dier dame, *alsulcken recht ende actie in de heerlykheden van Moll, Baelen ende Dessele, enz.* als hij aldaar bezeten had. Jo[r] Petrus-Franciscus Bouton, *capiteyn gereformeert*, werd opgeschreven als *sterfman* (1).

Doch 't proces was reeds ingespannen tegen Alexander-Balthazar Roelants, deken der collegiale kerk van den H. Gommarus te Lier (2). Roelants' opvolgers moesten zich verweren. Eindelijk verstonden de twee zwagers, Steven-Michel Cano, heer van Boulines, en Ignatius-Jozef Carena, heer van Bautershem, enz., zich met hunne tegenpartij en verwierven achtereenvolgens de drie deelen welke dezen in de drie heerlijkheden wedereischten, te weten :

1° verheffing van 16 Maart 1716; vier tiende deelen van de helft, mits 2400 gl. wisselgeld, afgestaan door Isabella-Dorothea Bouton, weduwe van Don Miquel de Itturietta, schildknaap, geheimschrijver des Konings in de Staats- en Krijgssecretarie, Martina Sautin, weduwe en erfgenaam van Jacob-Arnold Bouton, schildknaap, raad en ontvanger-generaal der Staten van Brabant in 't kwartier van Leuven, bijgestaan door haren tegenwoordigen echtgenoot Jan-Bernard Perrin, kapitein van het paardenvolk (3);

2° verheffing van 9 Maart 1719; twee tienden der helft van Jo[r] Jacob-Jozef Bouton en Peeter-Jacob Gaillard, weduwnaar en erfgenaam van jonkvrouw Maria-Theresia-Robertina Bouton, en voogd van Jan-Frans, zijnen onmondigen zoon (4);

3° verheffing van 9 Maart 1719; twee tienden der helft, mits 800 gl. wisselgeld, van Jacob de Swert, advocaat bij den Raad van Brabant, curator van Guilliam Bosschaert, heer van Boom, en van dezes oudsten *imbecillen* zoon (5).

Kort na dezen laatsten aankoop, zonden de twee zwagers aan den Keizer een verzoekschrift, om te bekomen dat de verschillende *spleten,* welke zich tengevolge van al die geschillen in de heerlijkheden van Moll, Baelen en Desschel hadden gevormd, tot een

(1) Ibid., reg. n[r] 379, bl. 496 v°; vergel. reg. n[r] 163, bl. 81.

(2) *'Processen bepleit voor het Leenhof van Brabant*, n[r] 2630.

(3) *Leenhof van Brabant*, reg. n[r] 162, bl. 282 v°.

(4) *Ibidem*, reg. n[r] 385, bl. 94*bis* en volg.; n[r] 382, bl. 118v°.

(5) Cano was te dien tijde eerste schepen der stad Brussel; ibid., reg. n[r] 163, bl. 81; n[r] 382, bl. 119.

enkel en vol leen te vereenigen, ten einde te voorkomen dat zij verscheidene malen wegens *heergewaad* te betalen hadden. Het verzoekschrift werd den 3ⁿ Juli 1719 door den markies de Prié, gevolmachtigden minister voor het bestuur der Nederlanden, naar het Leenhof verzonden (1). Het ontving een gunstig onthaal bij keizerlijk decreet van 18 Maart 1720 (2).

Den 25ⁿ Mei 1789, werd vrouw Catharina Carena, weduwe van Jor Steven-Michiel *de* Cano, heer van Boulines, als erfgenaam haars broeders, heer Ignatius Carena, heer van Bautershem, enz., van wien zij eveneens de heerlijkheden van Bautershem, Pluyseghem en 't kasteel van IJckele erfde (verh. 7 Februari 1739), uit kracht van zijn testament, den 9ⁿ Augustus 1721 voor den notaris Jan Kennijnck verleden, met de hooge, middelbare en lage jurisdictie van Moll, Baelen en Desschel beleend (3).

Die dame maakte den 11ⁿ November 1752 haar testament voor den notaris Melchior Kramp, te Antwerpen. Ze stierf eenigen tijd later.

Den 13ⁿ October 1753, deed haar zoon, Philips-Jozef de Cano, licenciaat in de rechten en choordeken van O.-L.-V.-Kerk te Antwerpen, de drie heerlijkheden verheffen (4).

Zijne nicht en erfgename, Maria-Theresia-Jozefa, barones van Cano en Meghem, oud 28 jaar, en echtgenoote van M'her Jan-Karel-Adriaan della Faille, ridder, baron van Nevele, *Estaimpuis, Roncheval, enz., vrijheer van Poesele*, volgde hem op (verh. van 15 October 1759) (5). Ze was den 1ⁿ der vorige maand beleend met de heerlijkheden van Bautershem, Pluyseghem en met het ridderlijke hof van IJckele, die samen iets meer dan 36 bunder bedroegen. Ze verkocht deze drie laatste goederen, welke ze insgelijks van haren oom had verworven, den 23ⁿ Juli 1760 aan

(1) *Correspondentie van het Leenhof*, reg. nr 521, bl. 15.

(2) *Leenhof van Brabant*, reg. nr 385, bl. 94*bis* en volg., en nr 385, bl. 95. In hun verzoekschrift beweren Cano en Carena onverdeeld te bezitten door erfenis, 2/10 der helft; door terugkoop en overdracht van rechten, de andere helft der drie heerlijkheden, en de acht andere tienden der eerste helft uit kracht der drie verheffingen van 1716 en 1719.

(3) *Leenhof van Brabant*, reg. nr 385, bl. 94*bis* en volg.; *Leenhof van Mechelen*, reg. nr 27, bl. 17, en reg. nr 30, bl. 293.

(4) *Leenhof van Brabant*, reg. nr 387, bl. 61.

(5) Ibid., reg. nr 387, bl. 470.

Joris-Alexander Goubau, ridder, heer van Melsene, Mespelaer, Coudenhove, enz., voor 37,250 fl. wisselgeld.

De akte van overdracht behelst eenige bijzonderheden rakende den afgestorvene, de afkomst zijner nicht, enz. De deken de Cano had, den 16n Juli 1758, in haar voordeel een besloten testament gemaakt, hetwelk den 28n September van dat jaar door den notaris Eduard van Tilburg werd geopend. De testamentuitvoerders waren Maximiliaan-Albrecht-Jozef Henrart, gegradueerd kanunnik in zijne kerk, en de notaris Franciscus-Bernardus Beltens.

De erfgenaam was de eenige dochter van wijlen M'her Alexander-Michiel-Jozef, baron van Cano en van Meghem, en van Maria-Ferdinanda Lasso de la Vega (1).

Mevrouw della Faille, geboren van Cano, overleed den 10n October 1784 te Nevele. Haar man hertrouwde den 7n Juni van 't volgend jaar te Antwerpen, met Maria-Ludovica-Jozefina du Bois de Vroylande, zijne nicht.

*
* *

Wij hebben, volgens officiëele bescheiden, de overdracht verhaald der heerlijkheden van Moll, Baelen en Desschel, sinds 1626 tot den val van 't leenroerig stelsel.

In 1626 werden ze, men heeft het gezien, ten behoeve van René I de Mol verpand. In 1657 kwam er bevel ze onvoorwaardelijk te verkoopen, zonder voorbehoud voor den fiscus van het recht van terugkoop, om met de penningen, er van voortkomende, de kapitalen en interesten te lossen waarmee het land ende baronie van Zevenbergen belast was (2).

De gecommitteerden van de inwoners der drie dorpen boden eerst voor de uitoefening der hooge, middelbare en lage jurisdic-

---

(1) *Leenhof van Mechelen*, reg. nr 30, bl. 267 en 293.

(2) Den 27n Augustus 1663, verleende de koning van Castille aan Amalia, prinses-weduwe van Oranje, vrouw van Turnhout, opene brieven van den verkoop dien hij haar had gedaan van het recht van *pontpenningen* in de dorpen en heerlijkheden van Moll, Baelen en Desschel, (mits aan het Domein de vrijheid latende om gedurende zestig jaar dat recht terug te koopen) en tegen eene som van 3000 pond, door de prinses te betalen, met afstand van alle latere aanspraak die ze zou kunnen maken op de kapitalen haar voor de baronie van Zevenbergen verschuldigd.

Dat recht had de prinses, den 27n Juli te voren, afgestaan aan Peter de Balmaekers, ontvanger van hare domeinen te Zevenbergen (Inventaris I van het *Leenhof van Brabant*).

tie en van alle andere heerlijke rechten te geven 26.000 pond groten Vlaamsch, en verbonden zich, behalve de betaling dier som, om de rechten van René de Mol, IIn heer van dien naam, af te koopen voor 21.840 pond, waarvan René I, zijn oom, er 20.700 voor de verpanding en zijn vader Antoon 1140 voor de warande had betaald.

Doch later vroegen zij om, buiten de som aan René de Mol voor de verpanding te tellen, aan den fiscus eene som te mogen betalen van 24.000 pond voor 't genot, gedurende dertig jaar, van de heerlijke rechten, met dien verstande dat de Staten van het Hertogdom vrij zouden blijven om binnen de zestig jaar, na den verkoop en mits terugbetaling van 24.000 en 21.840 pond, de heerlijkheden te lossen. Dat voorstel werd aangenomen en namens Philips IV, bij opene brieven uit Brussel, den 8n Juni 1657 bekrachtigd (1).

René II de Mol, wij zegden het reeds, behield niettemin de heerlijkheden en stond ze in 1659 af aan Jacob Bouton, die ze, op zijne beurt, in 1666 op Alexander-Balthazar Roelants overdroeg. In 1716 waren ze bezeten door Ignatius-Jozef Careno en Steven-Michiel Cano, zijnen zwager.

Wat moeten wij nu denken van zekeren brief, waarbij de wethouderen en burgemeesters der voogdij Moll, Baelen en Desschel, volgens hunne verplichting, aan den fiscus herinnerden dat de termijn van 60 jaar, in 1657 voor den terugkoop der heerlijkheden voorzien, bijna verstreken was en hem vroegen of hij den terugkoop wilde doen (2)?

't Is klaar dat er buiten de verschillende vergelijken die wij kennen, eene geheime overeenkomst tusschen de heeren en de magistraten hunner dorpen moet hebben bestaan, overeenkomst die wij niet kennen en die wij voorloopig niet trachten op te sporen.

(1) Archief van Moll, in 't Algemeen Rijksarchief, charter voorloopig nr 38.
(2) Ibidem, charter, voorloopig nr 166 (2 stuks).

XVᵉ-EEUWSCH KRONIJKJE

van het Land van Turnhout.

(*Vervolg van bladz. 353.*)

Baldadigheid.

Peeter Schleynen had zijn mes getrokken tegen Peeter Otten. Hij had ook op de deur van Heyn Otten geslagen, om Heylken, Heyn's dochter, die « lange syn vrouwe hadde geweest », te doen buiten komen. De schout vervolgde Schleynen in rechten; maar vreezende geene getuigen te vinden, liet hij hem compozeeren om 8 rinsgulden. (*Rek. van V. van Halen, den jongeren.*)

1489. — Ongeluk.

Arnoud van Dycke was te paard naar Lille een zak garen gaan halen. In 't wederkeeren naar Turnhout verongelukte hij. Men vond het lijk op den weg uitgestrekt. Hoewel er geene wonde te bespeuren was, beweerde de schout dat het paard zijnen meester had gedood, en nam het dier in beslag. Doch daar hij niemand vond die van de zaak iets wist, liet hij de familie van Van Dycke compozeeren om 4 rinsgulden. (*Rek. van Pauwel van Mechelen.*)

1490. — Manslag.

De vrouw van Janne vanden Moere stierf « vander gaven van drie santen » vijf dagen nadat zij geweest was « ten huyse van eenigen van hu*er*en vrienden die cortelinge gestorven wa*er*en vander haestig siecheyt ». Maar sommigen beweerden dat haar dood integendeel te wijten was aan een vuistslag dien haar man haar gedurende eene woordenwisseling op den slaap had toegebracht. Vanden Moere ontkende zulks en zegde dat hij « wel soude dorren ten heyligen swee*r*en dat sy van dair niet gestorven is » en dat hij

zulken slag wel zou durven verwachten voor eenen pot wijn ! Daar de bloedverwanten der overledene vrouw hem, ingeval hij iets misdaan zou hebben, « om Goids wille » vergiffenis schonken, zoo liet de schout hem ook maar compozeeren om 12 gulden, op voorwaarde dat hij een beeweg naar Rome zou doen.

(*Rek. van P. van Mechelen.*)

1491. — Moordenaar gehalsrecht.

Aertken van der Dellen, een moordenaar en straatroover, werd te Turnhout onthoofd. De schout hield, naar oude gewoonte, den dag der strafuitvoering, met de schepenen en andere goede mannen een maaltijd, waarvoor eene som van 6 rinsgulden door hem werd betaald. (*Rek. van P. van Mechelen.*)

1462. — Moordenaar onthoofd.

Peter Vanden Eynde, die zijnen zwager deerlijk vermoord en zich aan verscheidene diefstallen vergrepen had, werd onthoofd. De Rekenkamer weigerde de kosten van den biechtvader en van den gebruikelijken maaltijd goed te keuren.

(*Rek. van P. van Mechelen.*)

1493. — Manslag.

Zekere Heyne was woedend op Mathijs Leys en dezes zoon Cornelyse, omdat ze hunne dienstmeid, met welke Heyne heimelijk verkeerde, hadden weggezonden. Menigmaal was hij hen voor hunne deur komen uitschelden en bedreigen. Op zekeren avond keerde Heyne in bedronken toestand van de kermis van « Kessendonck » naar Turnhout terug, en slaakte weer bedreigingen tegen Cornelis Leys, die met hem was. Mathijs die daar juist aankwam, vermaande zijn zoon om niet langer met dien zatterik te twisten en hem te laten alleen loopen. Heyne trok daarop zijn mes en wilde Cornelyse te lijf, doch deze ontrukte het hem, smeet het weg en begon met zijnen vijand te vechten. Mathijs trachtte hen te scheiden, maar Heyne liep zijn mes oprapen, snelde naar Cornelyse, die zich niet hoedde, terug, en bracht hem eene groote wonde toe. Cornelyse op zijne beurt gaf Heyne een steek tusschen de schouders, terwijl Mathijs de vechtenden met stokslagen trachtte uiteen te drijven. Heyne keerde daarop huiswaarts en is kort daarna aan zijne wonden bezweken. Leys en zijn zoon zoenden de magen

van Heyne en compozeerden met den schout om 16 gulden, mits zich te verbinden om op 't eerste verzoek van den schout en van de Rekenkamer, « te doene eenen wech te sinte peeters ende pauwels te Rome ». *(Rek. van P. van Mechelen.)*

Lederdiefte.

Eyken, Jans Cops dochter, weduwe van Peter vanden Eynde, die in 1492 onthoofd werd, moest omdat haar man eenig leder, dat door hem bij eenen huidevetter uit eene kuip was gestolen, verkocht had, met den schout compozeeren om 6 rinsgulden. *(Rek. van P. van Mechelen.)*

1494. — Baldadige dronkaard.

Neelke Neels klopte zekeren avond in den *Bonten Mantel* aan. De waardin liet hem binnen, doch ziende dat hij dronken was, wilde zij hem op straat zetten. Neelke gaf haar een zoo fellen vuistslag dat zij bloedde. Hij werd door den schout daarvoor aangesproken ; maar de magistraat, in overweging nemende « dat Neelke een aerm schemel geselle was vele cleyn kinderkens hebbende » en niet gewoon was iemand last aan te doen, liet hem compozeeren om 4 rinsgulden. *(Rek. van P. van Mechelen.)*

1495. — Manslag.

Janne de Druyt doodde Merten Damen en verliet het land. Op zijn have werd beslag gelegd. De Druyt's vrienden, « navolgende der blyder incompst », verzochten ontslag der have voor 31 rinsgulden. *(Rek. van P. van Mechelen.)*

Slagen.

Aalbrecht Schevel Dierics kreeg, naar aanleiding eener gesmolten kan, ten huize van den vorster van Turnhout twist. Aelbrecht sloeg zijn zwaard op het hoofd des vorsters in twee; doch deze, « midts dat hij een stalen bonette op syn hooft hadde », werd niet gewond. De schout liet den dader compozeeren om 35 schellingen. *(Rek. van P. van Mechelen.)*

1496. — Manslag.

Woytken van Hulsen en Heyn Peter Pynaertsz. zaten 's nachts in een bierhuis. Gorys Coppens kwam daar voorbijgegaan, dragende eene brandende kaars in zijne hand. Heynken liep hem tegemoet

en vroeg waar hij henen wilde. Gorys antwoordde : « Heynken Pynaerts wat leet u dair ane ? » Pynaerts blies de kaars uit; Gorys antwoordde terstond met een klap op het hoofd van Heynken; deze « namp Gorys met zynre colieren hant vast », en zij hadden samen vele « kijfwoerden ». Woytken van Hulsen, den twist hoorende, snelde zijnen makker ter hulp en gaf Gorys langs achter een steek in den hals. Gorys stierf, en Woytken verliet met Heyncken eenigen tijd het land. Weldra werd Woytken te Poppel aangehouden, doch hij compozeerde om 15 rinsgulden, en Heyncken pointte insgelijks om 16 rinsgulden.

(*Rek. van P. van Mechelen.*)

Manslag.

Claes Voechs doodde Janne van Ysschot. Hij compozeerde om 16 rinsgulden. (*Rek. van P. van Mechelen.*)

Een straatroover onthoofd.

Peter van Nouten, een dief en straatroover, werd door den beul van Antwerpen te Turnhout onthoofd. (*Rek. van P. van Mechelen.*)

Moedwil.

Peeter Claes Thyssoene, in staat van dronkenschap verkeerende, had met zijne dagge onder eene kudde ganzen gekapt die voorbij zijne herberg werden gedreven. Hij compozeerde om 3 rinsgulden. (*Rek. van P. van Mechelen.*)

1497. — Een bedevaarder vermist.

Godevaert Kelders had in 1485 Heyncken van den Broecke gedood. Hij had de partijen gezoend en tot zijne straf een beeweg naar Rome ondernomen. Hij heeft waarschijnlijk aldaar of onderwege den dood gevonden, « so dat men zyndert noeyt van hem vernomen en heeft ». (*Rek. van P. van Mechelen.*)

Manslag.

Ghysken en Gheerde van Horrelen, van Arendonck, keerden uit Turnhout huiswaarts, toen ze te Oud-Turnhout Zegher van Eyck dronken op de straat vonden liggen. Zij wilden hem in een huis brengen, maar terwijl Ghysken hem poogde recht te helpen, schoot Zegher eensklaps op, wierp Ghysken ten gronde en

hield hem onder zijne voeten. Ghysken bracht den dronkaard met zijn mes eene doodelijke wonde toe. Hij zoende de partijen, maar de schout legde beslag op Ghysken's goederen die 4 rinsgulden opbrachten en liet hem vervolgens compozeeren om 9 rinsgulden.

(*Rek. van P. van Mechelen.*)

1498. — Manslag.

Claes Stuycx en Peeter Zyms doodden Willem Veeleers. Zij vluchtten. De schout legde beslag op hunne have, welke verkocht werd en eene zuivere winst opbracht van 15 schellingen.

(*Rek. van Pauwel van Mechelen.*)

1499. — Garendief.

Joryse Wils, die eene streng garen had gestolen, compozeerde om 2 gulden, 10 stuivers. (*Rek. van Jan van Lyere.*)

Gestolen goed.

Hubr. Joannes van den Eynde had van de dochter van Peeter Ruts gekocht wol en lijnwaad, door haar van haren vader gestolen. Hij compozeerde om 25 schellingen. (*Rek. van Jan van Lyere.*)

Een man verdronken.

Jacob Deys verdronk. De schout verklaarde zijne nalatenschap verbeurd. Zijne goederen werden, behalve 4 steen wol die 20 st. den steen waard waren, verkocht voor 25 gulden. (*R. J. v. Lyere*).

1500. — Manslag.

Anthonise Vander Voort, die Jan Claes gedood had, compozeerde om 30 rinsgulden. (*Rek. van Jan van Lyere.*)

Verzoekschrift
der inwoners van Westerloo voor het behoud der kloosters.
1796.

ij decreet der Nationale Vergadering van 13 Februari 1790, werden de kloosters in Frankrijk afgeschaft; dit dekreet was echter, zelfs na den tweeden Franschen inval in ons Vaderland, niet op België toepasselijk, en het was slechts krachtens een nieuw decreet van 1 September 1796, dat de kloostergemeenten in België werden opgeheven. Valsche rapporten over den geest van het Belgisch volk, aan de Nationale Vergadering overgemaakt, alsof de Belgen, en zelfs de in deze zaak betrokken religieuzen, de ontbinding en afschaffing hunner gestichten verlangden, zooals de afgevaardigde Mailhe in zitting van 5 Augustus zegde, lokten voornoemd decreet uit, maar terzelvertijd ook krachtige protestaties, zoo van den kant der reguliere geestelijkheid, als van den kant des volks (1).

Het dorp Westerloo, in de onmiddellijke nabijheid van twee voorname abdijen, Averbode en Tongerloo, gelegen, was al te goed bekend met de talrijke weldaden door de kloosters, zoo op geestelijk als op stoffelijk gebied, den lande bewezen. Geen wonder dus dat zijne inwoners eene protestatie teekenden, waarin zij die rapporten aan het wetgevend lichaam als laster brandmerkten, en voor het behoud der geestelijke gestichten pleitten. Er behoorde in die dagen moed toe, om aldus openlijk in te gaan tegen een afgevaardigde der groote een en onverdeelbare Republiek, en hem als leugenaar aan de kaak te stellen; men deed dit doorgaans niet straffeloos. En wie was die onverschrokken opsteller van het stuk, dat wij hier in de twee talen mededeelen, en aan zijne medeburgers ter onderteekening durfde voorleggen? Niemand anders dan de beroemde aanvoerder onzer Boeren, Emmanuël Jozef van Gansen,

(1) Vglk van Spilbeeck: *De abdij van Tongerloo*, bl. 592.

zooals hij bekent in het bijgevoegd proces-verbaal, door hem onderteekend. Hier voert hij strijd tegen het onrecht met de pen, om deze later te verwisselen tegen andere wapens, en dien strijd met het zwaard in de hand voort te zetten.

Supplique des habitants de Westerloo pour la conservation des ordres religieux.

Liberté, Fraternité, Justice.

AUX LÉGISLATEURS FRANÇAIS.

Nous soussignés citoyens de la commune de Westerloo canton de Westerloo département des deux Nèthes ayant entendu avec étonnement que des rapporteurs aux corps législatifs à Paris disent que le peuple Belge désire la suppression de son clergé régulier; déclarons par la présente, que les rapporteurs nous calumnient, et trompent le corps législatif : vu que nous ne désirons rien tant, que la conservation des corporations religieuses, qui ont toujours fait le bonheur de notre Pays, et ne cessent, de nous procurer encore tant dans le temporel que dans le spirituel. Nous voulons donc, autant que nous le pouvons, que les corporations religieuses de notre Pays soient maintenues dans leur état et profession, et réclamons à cet effet la justice des législateurs de la République.

En foi de quoi nous signons la présente ce aujourd'hui le...... fructidor an 4me.

AEN DE WETGEVENDE MACHT.

Wy ondergeschrevene borgers van de gemeynte van Westerloo canton van Westerloo Departement der twee Nethen, met verbaesthyd gehoort hebbende, dat er rapporteurs aen het Corps der Wethgevende Magt tot Parys seggen dat het Belgieks volck verlangt de suppressie van haere reguliere geestelijckheyd verclaeren by desen dat die rapporteurs ons valschelyck betighten, en bedriegen de Wethgevende Magt, vermits wij niet meer verlangen, als de behoudenisse van de geestelijcke gemeyntens die altyd besorght hebben het geluck van ons land en niet op en houden hetselve ons alnog te besorgen, soo in het tydelyck als in het geestelyck. Wy willen dan voor soo veel het in ons is, dat de religieuse gemeyntens van ons land gehandhaeft worden in hunnen staet en professie, en beroepen ten dien eynde de rechtveirdighyd der Wethgevers van de Republiek.

Tot teeken der waerhyd teekene wy dit tegenwoordig op heden den.... fructidor 4e jaer.

Ce jourd'hui trente vendémiaire an cinquième; devant nous N. M. Wuyts, juge de paix officier de police judiciaire du canton de Westerloo, est comparu le citoyen Emanuel Joseph van Gansen cultivateur habitant la commune de Westerloo lequel nous a remis l'écrit ci-dessus, nous déclarant que c'est le double conforme de la supplique relative à la conservation des maisons religieuses, sur laquelle il a demandé les signatures volontaires des habitans de cette commune, et dont est question dans l'interrogatoire qu'il a subi devant nous, de quoi nous avons dressé le présent procès verbal, que le dit van Gansen sur notre interpellation a signé avec nous jour et an que dessus.

(Signé) E. J. van Gansen. (Signé) N. M. Wuyts, juge.

V. v. d. A.

Veiligheidsbrief

van den Hertog van Alençon.

1582.

In het geschiedkundig werk : *Het Herentalsch klooster O.-L.-V.-Besloten-hof*, voor eenigen tijd uitgegeven, maakten wij melding van ettelijke veiligheidsbrieven aan het beschreven klooster verleend. Sinds het verschijnen van het boek kwam ons nog een, en wel een opmerkenswaardig stuk van dien aard ter hand. Te oordeelen naar het geschrift, was het eene oorspronkelijke kopie van den veiligheidsbrief, ten jare 1582 gegeven door den hertog van Alençon, dien de Staten-generaal tot Beschermer van de vrijheid der Nederlanden uitriepen en als vorst des lands huldigden. Ondanks het schrijven van den hertog, werd, gelijk wij verhaalden, het klooster geplunderd door de Staatschen, die in Herentals het meesterschap voerden, en de nonnen moesten de wijk nemen. Waren die jammerlijke feiten reeds voltrokken, wanneer de brief werd afgevaardigd, of was het woord van den hertog niet bekwaam om opgezweepte driften te temmen ? Beide onderstellingen zijn waarschijnlijk; voor een beslissend antwoord mangelt het ons tot nog toe aan afdoende bewijzen. Intusschen zij de belangrijke oorkonde der vergetelheid ontrukt.

Francois zone van Vrancryck, eenich broeder vanden Coninck, by der gratien Ghoets hertoch van Lotryck, van Brabant, van Limborch, van Ghelderlant, van Anjou, van Alenchon, van Touraine, van Berry, van Evreux ende van tcasteel Thiery, Grave van Vlaenderen, van Hollant, van Zeelant, van Zutphen, van Mayne le Perche, van Mantes, van Meullan ende van Beaufort, marckgraeve des heylichs rycx heere van Vrieslant ende van Mechelen, ende beschermer der Neerlantsche Vryheyt, allen oversten, colonellen, capiteynen, bevelhebberen ende andere officieren ende ghemeyne chrysluyden (sic) te voete ende te peerde in onsen dienste ende

ghebiet wesende van wat qualiteyt oft conditien zy syn, die dese aengaen oft ghetoent sal wordden, saluyt. Doen te weten dat wy gheneghen wesende ter beede ende oetmoedighe supplicatie ons ghepresenteert vanwege die moeder met haere conventualen des Cloosters binnen onser stadt van Herentals ende om die redenen in hunne supplicatie verhaelt ende andere consideratien ons daertoe moverende, hebben de selve respectivelyc ende elck van hun besundere, by advyse van onse lieve ende ghetrouwe die vanden Rade van Staten, neffens ons ghenomen ende ghestelt, nemen ende stellen mits desen in onse protectie ende sauvegarde om van nu voertaene van alle ghewalt, overlast, plunderinge ende schaede van volcke van oirloghe ende andere beschut, beschermt ende bevryt te wesen, ontbieden daeromme en niet te min bevelen ende ordineren by desen u lieden ende elck van u besundere op pene van te vallen in onse indignatie en als versmaeder van onse gheboden ende briefven van saulvegarde arbitralyck ghestraft te worden, dat ghy u lieden verdraeght van aen voers. remonstranten oft hunne pachters te doen oft te laeten gheschyen enighen overlast, plunderinghe oft moetwille te ghebruycken, maer ter contraryen de selve haer huysen, schueren, stallen, beesten, graenen, vruchten, en alle andere zoo ruerende als onruerende ghoeden te hulpen beschudden ende de vruchten vredelyck laten collecteren ende ghenieten, ende opdat dese onse sauvegarde en jegelycken bekent zy ende niemant daer van ignorantie en pretendere hebben wy die remonstranten belast die selve doen condighen alomme daer het behooren zal, ende tot meerder kennisse van dyer int innecomen van voernoembden cloostere doen stellen onse waepenen ende blasoenen, oyck ghemerckt dat verscheyde persoenen onder hun dese onse briefven souden moghen van doen hebben in andere plaetsen, begheeren wy dat het vidimus oft copie autentheyck der selfver by eenighe van onse secretarissen gheteeckent van alsulcke cracht ende weerde syn sal als de originale. Ggheven binnen onser stad van Antwerpen onder onsen naeme ende secreet zeghel, den sesten July XV^cLXXXIJtich. — Onderteeckent : *Franchoeys,* ende ter lichterzyden nederwaerts stont aldus : *Ter ordinantien van mynheer den hertoghe,* onderteeckent : *Houfflin,* ter rechterzyden heel beneden stont aldus : *Sauvegarde pour les religieuses de la ville de Herentals.*

F. WALTMAN VAN SPILBEECK.

Schouten van Turnhout

vóór den vrede van Munster.

Gielis Back (—25 Dec. 1409).
Jan van Lyere (25 Dec. 1409—24 Juni 1414).
Henric Trapparts (24 Juni 1414—24 Juni 1418).
Peter van Driemilen (24 Juni 1418—25 Dec. 1420).
Lauwereys van Rode (25 Mei 1421—10 April 1428).
Jan van Crieckenbeke (10 April 1428—5 Nov. 1428).
Lauwereys van Rode (5 Nov. 1428—24 Juni 1434).
Jan vander Schueren (24 Juni 1434—25 Dec. 1434).
Willem van Rode (24 Juni 1435—10 Nov. 1444).
Jan de Haze (10 Nov. 1444—14 Maart 1445 v. Paschen).
Vranc van Halen (24 Juni 1445—14 Maart 1453).
Godevairt van Cuyck (14 Maart 1453—24 Juni 1460).
Vranc van Halen (24 Juni 1460—10 Mei 1473).
Vranc van Halen, de jonge (10 Mei 1473—3 Dec. 1488).
Pauwels van Mechelen (3 Dec. 1488—24 April 1499).
Janne van Lyere (24 April 1499—6 Juli 1516).
Jan van Berchem (6 Juli 1516—24 Juni 1517).
Engelbrecht van Hasselt (24 Juni 1517—25 Dec. 1520).
Jan van Berchem (25 Dec. 1520—18 Mei 1523).
Lauwereys van Hasselt (19 Mei 1523—16 Juni 1543).
Joes Hoens (16 Juni 1543—13 Maart 1550 v. Paschen).
Gillis Hoens (13 Maart 1550—1 Oct. 1552).
Merten van Mechelen (1 Oct. 1552— Sept. 1567).
Hendrik van Mechelen (1 Sept. 1567—15 April 1581).
Philips Clockman (15 April 1581—10 Feb. 1582 v. Paschen).

Hendrik van Mechelen (10 Feb. 1582 v. P.—26 Mei 1587).
Jacques Despomereaulx (14 Sept. 1587—30 Sept. 1594).
Franchoys le Clercq (—7 Oct. 1601).
Hendrik van der Clusen (7 Oct. 1601—7 Oct. 1606).
Peeter de Keersmaecker (*) (7 Oct. 1606—1612).
Peeter van Soutelande (1 Aug. 1631—6 Dec. 1648).

B. T.

(*) Was niet benoemd, maar gelastte zich na het overlijden van H. van der Clusen, zijnen schoonvader, eenigen tijd met de boekhouding.

In memoriam.

De onverbiddelijke dood velde, voor eenige maanden, een man neder, wiens heengaan eene groote leemte in onze gelederen achterlaat.

De heer Edward-Vincent-Joseph VAN BALLAER, stichter van het « Kempisch Museum, » overleed te Brussel, den 23ⁿ April 1893, in het 54ᵉ jaar zijns ouderdoms. Zijn stoffelijk overblijfsel rust op het kerkhof te Etterbeek, in welke gemeente hij in de laatste jaren verblijf hield. Onze betreurde vriend — den 28 September 1839 te Turnhout geboren — was een vurig liefhebber van de geschiedenis en de oudheden der Kempen en had, sinds meer dan vijf en twintig jaren, de bouwstoffen vergaderd voor eene uitgebreide geschiedenis zijner geboortestad. Omdat de studie der

geschiedenis van de Kempen nagenoeg nog zoo goed als braak lag, en slechts enkele schrijvers zich met deze bezig gehouden hadden, meende van Ballaer dat het noodig was een speciaal tijdschrift daaraan te wijden. Onverwijld bracht hij zijne opgevatte gedachte ten uitvoer. Zich de medehulp van een aantal medewerkers, specialiteiten in verschillende vakken, verzekerd hebbende, richtte hij in 1890 het « Kempisch Museum » op, van welk maandschrift tot nu toe 27 afleveringen verschenen, eene reeks geschied- en oudheidkundige artikels bevattende, die voor het meerendeel bijdragen zijn van groote waarde voor de geschiedenis der streek die zij behandelen.

Het bestaan des tijdschrifts verzekerd zijnde, gaf van Ballaer er den eigendom van over aan den heer Jos. Splichal, die er eene volmaakte uitgave — in stoffelijk opzicht — van heeft weten te maken, en die, nu eigenaar geworden, trouw de voetstappen van den stichter heeft gevolgd. De stichter evenwel ging, niettegenstaande deze overdracht, steeds voort met de grootste zorg over zijn geliefd *Kempisch Museum* te waken en bleef er de grootste medewerker en hoofdopsteller van, wiens ijver en werkzaamheid slechts geëvenaard werden door zijne nederigheid.

Uit niets toch bleek ooit het deel dat van Ballaer in de stichting en de redactie van het Kempisch tijdschrift had. Nergens wordt zijn naam hierin vermeld. Met eene bewonderenswaardige toewijding had hij de taak op zich genomen het *Kempisch Museum* met allerlei en daaronder zeer verdienstelijke bijdragen te voorzien en verbeterde de drukproeven der werken van anderen die daarin verschenen. De artikels die hij zelf schreef en die zeer belangrijk zijn, zijn onderteekend met initialen die hem zelfs niet toebehooren. Hij teekende gewoonlijk E. T.

Het *Kempisch Museum* dankt aan zijne pen de volgende stukken :

In het eerste deel :

1° *De Boerenlitanie* (bl. 31-36).

2° *Het Turnhoutsch Heybloemken op het feest der « Violieren » te Antwerpen.* 1561 (bl. 37-46).

3° *Jan IV, in Augustus 1423 te Turnhout verwacht, komt niet.* (bl. 85).

4° *De Hertogen van Burgondië te Turnhout* (bl. 122).

5° *De Windmolen van Oud-Turnhout* (bl. 132).

6° *De slag der Thielenheide,* 24 Januari 1597 (bl. 197-205).

7° *De eerste Windmolen van Gierle* (bl. 236). (Niet geteekend).

8° *Sinte Greef te Turnhout,* in 1451. (Niet geteekend), (bl. 249).

9° *In memoriam.* Levensbericht van den eerw. heer Stroobant, oudheidkenner en geschiedschrijver (bl. 295-6).

10° *De Huizing der Frankische Vorsten te Netersel onder Bladel aan de Norbertijnen van Postel verkocht,* 923-1340. (Verslag over een werk van den eerw. heer Th. J. Welvaarts (bl. 325-7);

In het tweede deel :

11° *XVe eeuwsch Kronijkje van het Land van Turnhout* (bl. 86-95, 158-164, 192-6, 220-8, 240-8, 290-2, 248-53).

12° *Arendonck. Merkten* (bl. 173).

13° *Nieuwe Bruggen te Sondereigen* (1468) en *Lille* (1471).

14° *Jan van Lyere, Schout van Turnhout* (283-5).

Eenige dezer artikels zijn zeer kort, eenvoudige bladvullingen. Om volledig te zijn en goed te doen uitkomen wat de lezers van zijn dierbaar tijdschrift hem te danken hebben, hebben wij ze alle aangehaald. Hoe gaarne wij het echter ook deden, is het ons onmogelijk de volledige lijst te geven der geschriften, in een aantal tijdschriften en dagbladen door van Ballaer in druk gegeven.

* * *

Van Ballaer was lid van verschillende geleerde genootschappen. Wij zelf hadden het genoegen hem als werkend lid voor te stellen aan het Brusselsch Genootschap van Oudheidkunde, korten tijd na het tot stand komen daarvan. Hij hield niet op steeds het levendigste belang te stellen in de werkzaamheden van dezen kring, die een voortreffelijk verslag van hem in 't licht gaf over een klein uitstapje, door een groep leden van het genootschap gedaan, den 14 Juli 1889, naar Leuven en de naburige abdij van Park. (Zie deel IV der *Annales* van het genoemde genootschap, 1890, bl. 92-99).

Onze vriend was voorts lid der *Société royale belge de numismatique,* der *Ephéméridophiles,* enz. enz. Hij was ook een verzamelaar van couranten, munten, medailles, penningen, boeken, enz.; vooral van werken rakende de Kempen. Zijne verzameling van dagbladen is zeer belangrijk ; zij bevat van twaalf tot vijftien duizend exemplaren uit alle landen, inzonderheid de eerst verschenen en meest zeldzame nummers. De dood — helaas ! — heeft hem belet zijn voornemen

te verwezenlijken om zijne verzameling Vlaamsche dagbladen, buiten Europa verschenen — omtrent honderd vijftig exemplaren — in te zenden op de tentoonstelling van dagbladen, welke thans te Brussel gehouden wordt. Zijne verzameling van munten, medailles en penningen, zonder eigenlijk belangrijk te wezen, bestaat nagenoeg uit 2000 stuks. Zijne bibliotheek (1), welke eenige zeldzame boeken bevat, zal binnen kort verkocht worden.

Van Ballaer was opsteller van 't Vlaamsch beknopt verslag der beraadslagingen der Kamer van Volksvertegenwoordigers, sinds het begin dier uitgave, dus meer dan twintig jaren.

Het was vooral in deze met zoovele moeilijkheden verbondene functie, dat zijne grondige kennis der moedertaal ten volle bleek. Die schoone en zoo krachtige taal was hij meester, als weinigen in België. Zij was zijne lievelingsstudie, hooger nog door hem geschat dan de studie der geschiedenis en der oudheidkunde.

Alles wat tot hare verheffing en wederopbeuring kon bijdragen, vond steeds in hem een warmen en vurigen voorstander.

Een blad der hoofdstad drukt zich, te zijnen opzichte, in de volgende voortreffelijke en juiste bewoordingen uit :

« ..... De te vroeg ontslapen vriend was een overtuigde en strijdende Flamingant; met het grootste genoegen en met eene bewonderenswaardige bereidwilligheid ondersteunde hij stoffelijk en zedelijk alle pogingen die werden aangewend tot verbetering van het lot onzer Vlaamsche broeders. De Heer van Ballaer was waarlijk een onzer verdienstelijkste en meest geachte taalstrijders.

« Zijne goede inborst en zijne uitstekende hoedanigheden hadden hem de genegenheid van eenieder doen winnen. Zijne dood zal algemeen worden betreurd.... » (2).

Deze woorden, die wij in hun geheel beamen, zijn de uitdrukking der volle waarheid.

---

(1) Door verschillende omstandigheden heeft het drukken dezer sedert reeds maanden geschrevene nota een merkelijk vertraag ondergaan. Wij kunnen er bijvoegen dat de muntenverzameling en de bibliotheek van Van Ballaer op 10 October 1893 te Brussel verkocht zijn, in 't magazijn van M. Duprez, onder het bestuur van M. H. Cordemans, expert. De kataloog van 31 bl. is het werk van laatstgenoemde. Talrijke liefhebbers hebben zich de munten, boeken, enz. van den aflijvige, bij opbod betwist.

(2) *De Flamingant*, Zondag, 30 April 1893.

* * *

Van Ballaer werkte, gelijk wij reeds boven gezien hebben, aan de geschiedenis zijner geboortestad, Turnhout. Omstreeks twee jaren geleden zeide hij dat het eerste deel daarvan gereed was om gedrukt te worden ; hij wachtte echter vooraleer het te laten verschijnen, totdat ook het tweede af was.

Het was, naar wij meenen, zijne bedoeling de talrijke bundels, bescheiden en oorkonden, welke hij in zijne lange en onverpoosde opzoekingen afgeschreven of ontleed had en die niet alle geschikt waren om in zijn boek opgenomen te worden, aan de archieven dezer plaats af te staan. Ongetwijfeld vindt men er allerbelangrijkste bijzonderheden in over tal van gebeurtenissen van welke die oude Kempische stad het tooneel was.

Wij drukken hier den welgemeenden wensch uit — een wensch die, wij zijn er zeker van, door allen wien de geschiedenis des lands ter harte gaat, ten volle zal gedeeld worden — dat Mevrouw van Ballaer weldra een uitgever moge vinden en voortzetter van het werk dat de levensdroom was van haar waarden echtgenoot. Zeer te betreuren is het dat hij het niet zelf tot een goed einde heeft kunnen brengen.

Van Ballaer was een groote liefhebber van reizen. Alle jaren begaf hij zich, van September tot half November, bijna altijd in gezelschap zijner echtgenoote, op reis. Hij doorkruiste, minstens tienmaal, Nederland, vervolgens, in alle richtingen, Duitschland, Oostenrijk, Bohemen, Hongarije, Zwitserland, Italië, Frankrijk, Engeland, enz., enz. Op zekeren keer bezocht het echtpaar in ééne reis al de koninklijke burchten van Frankrijk. Het behoeft immers te nauwernood gezegd te worden dat, wegens zijne bekende voorliefde tot de studie der geschiedenis en der oudheidkunde, het voornamelijk de oudheden waren en de gebouwen, aan welke geschiedkundige herinneringen verbonden zijn, of die belangrijk zijn voor oudheidkunde of kunst, de Museums met hunne kunstschatten, enz., enz., welke dien uitmuntenden man aantrokken.

Onze vriend behoorde tot eene oude familie van het Markiezaat van Antwerpen, die haren naam ontleende aan de gemeente Berlaer, vroeger Ballaer, niet ver van Lier. Zooals wij in onze geschiedenissen der gemeenten Berlaer en Keerbergen getoond hebben, had deze

plaats haren naam geschonken in de middeleeuwen, aan eenen tak der aloude en beroemde familie der Berthouten, heeren van Grimberghe en Mechelen (1). Het schijnt ons niet onmogelijk dat de van Ballaer's nazaten zijn dier oude heeren van Berlaer.

Edward van Ballaer laat geene kinderen na uit zijn huwelijk met Vrouwe Constantia de Chaffoy, welke in hem een teergeliefden echtgenoot beweent. Mr de Kanunnik Joseph van Ballaer, bestuurder van Sint Rombouts College, te Mechelen, en Jufvr. Antonia van Ballaer verliezen in hem een voorbeeldigen broeder.

Wij zelf en zooveel andere zijner vrienden en medewerkers betreuren in den waren zin des woords in van Ballaer een allervoortreffelijksten vriend, op wiens dienstvaardigheid en volkomene toewijding wij nimmer vruchteloos een beroep deden.

Zijn aandenken zal in onze harten blijven voortleven.

J. TH. DE RAADT.

(1) Zie vooral onze geschiedenis van Keerbergen, bl. 56—60. — *Les Seigneuries du Pays de Malines, Keerbergen et ses Seigneurs,* (Gent, 1889) en *Berlaer et ses Seigneurs* (Antwerpen, 1889).

Uit Marten van Rossem's tijd.

I.

De strooptochten van Marten van Rossem zijn over het algemeen gekend. Zijne beruchtheid — eene droevige beruchtheid — is de Geldersche krijger juist verschuldigd aan de knevelarijen waar hij zich plichtig aan maakte, aan de plunderingen en verwoestingen door hem aangericht overal waar hij doortrok met zijne benden. Om den man te kenmerken zijn alle nieuwe inlichtingen overbodig; evenwel voor de geschiedenis der gemeenten, die met de vreeselijke plaag van zijn bezoek gekwollen werden, kunnen sommige bijzonderheden, uit eventijdige schriften opgegaard, dienstig zijn. Daarom schreven wij elders reeds eenige woorden over de brandschattingen, waarmede de geduchte roover de Noordbrabantsche gemeente Mierlo en Tongerloo's omstreek belastte (1); hier laten wij een drietal stukken volgen, die om dezelfde reden verdienen gedrukt te worden.

Het eerst, dat wij vertalen uit het Latijn, is ontleend aan een rekeningboek der abdij van Tongerloo, en bevat een vluchtig overzicht van Marten's tocht in Brabant, en meer bijzonderlijk de moeite door de abdij aangewend en de kosten welke zij zich getroostte om sommige harer bezittingen van afbranding te bewaren. Zoomin den vertaler als den schrijver van het oorspronkelijke zal men het ten kwade duiden, indien bij het herhaald gebruik derzelfde woorden, *branden, verwoesten, plunderen,* enz. de volzin niet zeer welluidend klinkt. Waar de geest van vernieling immer

(1) *Bijdragen tot de geschiedenis van Mierlo,* overgedrukt uit den *Noord-brabantschen almanak,* voor het jaar 1891, blz. 22; — *De abdij van Tongerloo,* blz. 316.

op dezelfde wijze spookte, was het niet mogelijk afwisseling in de beschrijving te brengen. Opmerkenswaardig is het, hoe de verhaler den draak steekt met de Brabantsche soldaten, die terwijl alom de roode haan kraaide, rustig in hunne vesting bleven, *zooals het dappere krijgers betaamt,* en niet eens den vijand aanvielen; verder komt dezelfde spotternij weder. Doch men leze het stuk.

Marten van Rossem, uit Gelderland, met den heer van Welle en andere Gelderschen en edellieden uit het land van Kleef, en de heer van Longeval, een Franschman, hadden als legeraanvoerders, gelijk zij beweerden, van den koning van Frankrijk, een talrijk leger in Gelderland en verschillende andere streken geworven om den Turk, die ons met verdelging bedreigde, uit Pannonië (1) te verdrijven. Edoch, den Turkschen krijgstocht daarlatend, trokken zij op Brabant af, verwoestten heel het land, brandden en plunderden overal, de steden alleen vermijdend. Sinte-Odenrode stookten zij af, onze twee hoeven te Baast vernietigden zij ten gronde door het vuur, met onze graanschuur, het huis van den pastoor en 130 mud graan *(bladorum)*, in de schuur bewaard. Zij plunderden Oosterwijk, Gestel, Hoogstraten, Brecht, Kalmpthout, Wezel, Nispen, bezett'en het kasteel van Hoogstraten, belegerden Antwerpen, brandden ten deele Broechem af, en lieten er ten deele de huizen ongedeerd; onze hoeve bij Lier verteerde echter het vuur. Duffel en Walem staken zij in brand, den eersten Augustus 42, en te Duffel, waar de brug werd afgebroken, trok heel het leger de Neet over. En onze krijgers, 3000 man te paard en voetvolk in groot getal, bleven rustig in de stad Lier, zooals het dappere soldaten betaamt *(ut decet strenuos milites)*, en vielen niet eens den vijand aan. Na den overtocht der Neet te Duffel, werden Waver, Putte, Haacht, Rijmenam en andere dorpen afgestookt, of geplunderd door de Gelderschen, die voorts Leuven belegerden. Weldra toch braken zij het beleg op en trokken met geringe verliezen naar Waalsch Brabant. Daar ook plunderden zij, en togen, na groote schatten verzameld te hebben, naar Frankrijk. Onze krijgslieden, bedaard gelijk zij waren *(pro eorum mansueto animo)*, volgden hen op en sloegen zich neder te Gembloers, Oignies en Floreffe, dapper den vijand gadeslaande, opdat hij daar niet zou wederkeeren vanwaar hij vertrokken was. De Franschen deden den veldtocht van Luxemburg, Yeuwys (?) enz. De Brabanders, eindelijk hun leger verzameld hebbende, bewaken de grenzen en werken om den vijand een verder indringen te beletten. God geve dat Brabant geenen tweeden inval moete ondergaan.

(1) Het oude Pannonië is heden bij Oostenrijk ingelijfd.

Toen het klooster van Tongerloo door brandstichting veel van de vijanden geleden, en men het middel beraamd had om van verdere onheilen bevrijd te zijn, vertrok de heer Arnoldus van Goidsenhoven, zegelbewaarder en ontvanger van den bisschop van Luik, te Diest, neef van den zeer eerwaarden abt van Tongerloo, met onzen gastmeester Joannes, ten einde met den vijand een verdrag aan te gaan en hem alzoo zijne brandstichtingen te doen staken, maar tot ongunstig voorteeken van den uitslag hunner zending, werden beiden bij Brecht aangehouden, van al wat zij hadden, van paarden en geld beroofd, en buiten andere kosten betaalde de zeer eerwaarde abt voor hunne vrijkooping driehonderd goudstukken. Eindelijk werd eene overeenkomst gesloten aangaande de brandstichtingen tegen twee duizend keizerlijke goudgulden (1). Al de kosten en uitgaven beloopen 3271 rijnsgulden, als breeder beschreven is in de rekeningen van Hasselt (2), onder de uitgaven van Juli en Augustus 1542.

Voor drinkgeld aan verscheidene kapiteins gegeven, en onkosten in navorschingen gemaakt, betaalde men 328 rijnsgulden, om niet te spreken van vermiste paarden en andere lasten en bezwaren door den vijand veroorzaakt.

Op die wijze zijn onze hoeven te Broechem, ter uitzondering van eene en ons huis ter Elst, van het vuur gespaard gebleven, maar toch werd er al het huisraad geplunderd.

II.

Alphen was eene der vele gemeenten van Noord-Brabant, waar van Rossem jammerlijke sporen van zijnen doortocht naliet. Eenige bijzonderheden daaromtrent hebben wij in navolgend smeekschrift, door de gemeentenaren den abt van Tongerloo toegestuurd, waarin zij kwijtschelding eener schuld van 38 rijnsgulden voor gekocht hout en verderen onderstand van den prelaat afsmeeken, tot het heroprichten van den afgebranden toren. Zonder jaartal is het vertoog; op den rug van het oorspronkelijk stuk werd echter latertijds — en niet ten onrechte — aangeteekend dat de bede « moet geschiet sijn omtrent den jaere 1550. »

Myn Eer. heer den prelaet van Tongerlo.

Gheven in alder oetmoet te kennen de schamele ingesetenen des dorps van Alfen hoe dat hen kercke jammerlyc by den tocht van Merten van Rossem A° XLIJ beschadicht is geweest, overmits dat hy met syn ruyters ende knechten het clochuys opt kerchof

(1) *Aureorum electorum imperii.*

(2) Petrus Scheelen, van Hasselt, Secretaris van den abt van Tongerloo.

staende afgebrandt, ende de clocken daerinne hangende deen jammerlic geschoert (gescheurd) ende dander ongeschoert, mer groot ende swaer wesende ter neder geworpen heeft, soe dat men deselve clocken sal moeten vergieten eer men die geluyen sal connen. Ende want inder kercke alnu mer twee cleyn schellen oft clocxken dachelycx geluyt en worden, het welck tot grooter oneeren ende cleyenicheydt des dorps van Alfen is, overmits dit een seer oudt vernaempt dorp is, zoe hebben sy supplianten handt over herdt moeten leggen, ende eenen toren aengeleet die seer groot ende sware valt, jae meerder ende lastiger dan sy schamele supplianten gemeynt hadden, op welcken toren sy supplianten desen toecomenden somer gheerne souden doen metsen omtrent driehondert duysent steens, hoopende dat sy daermede soe hooch comen sullen, dat sy de clock sullen mogen doen hangen. Mer want alle dingen den supplianten seer lastich ende swaer valt doir groote schoten, beden ende andere lasten, soe en is den armen supplianten nyet mogelic dat sy tbegonnen werck op souden mogen brengen sonder hulpe, bystandt ende favoir van goeden devoten hertten, die hen handt dair toe om Godswillen souden willen rycken ende van hennen tytlicken goeden mede deylen; waeromme soo eest dat de schamele supplianten seer oetmoedelic om het bitter lijden ons liefs heeren Jesus Christus uwe Eer. bidden, imploreren ende supplieren dat uwe E. hen supplianten gonnen, verleenen ende quytschelden wille een somme van gelde die sy uwe E. van gecochten houtte noch tachter (ten achter) ende schuldich syn, beloopende ter sommen toe van xxxviij Rg. eens, Ende dat uwe Eer. voorts totter kerck behoef tsy van hout totten bellefroyt oft solderinge wille doen gelyck uwer E. dat goetduncken ende gelieven sal, aen dwelck uwe Eer. seer wel doen sulle ende seer grooten loon van Godt almachtig verdienen.

III.

Door het derde, hier volgend stuk, ontslaat keizer Karel Oostelen Middelbeers van bepaalde lasten, ten aanzien van de verliezen, voornamelijk ter gelegenheid van van Rossem's strooperijen, door die gemeenten geleden.

Kaerle byder gracien Goidts Roomsch Keyser altyt vermeerder tsrycx, coninck van Germanien... en dominateur in Asie en Africque, onsen lieven ende getrouwen die hoefden ende tresorier general ende gecommitteerden van onsen domeynen ende fenancien salut ende dilectie. Wy hebben ontfanghen de oetmoedighe supplicatie vanden sceepenen, kerckmeesteren, heilegeestmeesteren ende gemeyne ingeseetene vanden dorpe Oestelberzie ende Middelberzie geleghen inden meyerien vanden Bossche int quartier van Kempelant

vast by de vryheyt van Oerschot, inhoudende dat sy arme ingeseetene van Oestelberzie inden Jare xv^{c} twee ende XL by Marten van Rossem, doende den eersten toch(t) hier in onsen landen van Brabant ende ermet van sint Odenrode nae Oerschot voerscreven, vanden meestendeel van hueren huysen verbrant ende van allen hueren gerieden gueden gespolieert ende verbrant zyn geweest, disgelicxs syn die ingeseetene van Middelberzie oeck gespolieert geweest, ende naederhant by ruyteren ende knechten in onsen dienst weesende binnen twee Jairen herwaerts wuytgeteert ende van allen haren spysen ende drancken beroeft, ende daerenboeven noch gedrongen syn geweest andere spyse ende drancke tot huere appetite te moeten coopen ende besorgen, daer af ende vande vlucht inden eersten ende tweesten toch(t) desselfs van Rossem zylieden groete verderffelycke scaeden geleeden hebben gehadt, gelyck dat blyken mach inden informacien by onsen commissaris onlanxleden daer op ende opte bescadicheyt van onsen stadt ende meyerien vanden Bossche genomen, daertoe die voers. supplianten hen refereren, ons oetmoedelyck biddende dat tselfde aengesien ons gelieven wille hen gratie ende quytscheldighe te doen van hueren geheelen portien in alle onse beede tegenwoerdich ende al noch te consenteren eenen tyt ende termyn van VI Jairen lanck durende, opdat zy daerenboven huere voers. verbrande huyse soude moghen opmaken ende andersins hueren voers. scaden wat recouvreren ende hen hier op verleenen onse openen brieven daertoe dienende, soo eest dat wy dy zake voers. ongemerckt ende hierop gehadt advys eerst van onse lieven ende getrouwen die president ende luyden van onse rekencamer in Brabant ende daernae den uwen naedien tdformatie genomen opte beschadicheyt gesciet binnen der meyerien vanden Bosche oversien ende gevisiteert is geweest, den voerg. suppliant genegen weesende en huere voors. beede ende begeerte, hebben geottroeert ende geaccordeert, ottroyeeren ende accordeeren by desen die gracie ende quytstellinge hier nae volgende, te weetene die van Oestelberzie vande sommen van drie ent seventich ponden XVII scellingen dy sy onsen ontfanger van onsen beeden in Brabant, meesteren Nicolase Nicolai, alnoch tachter ende sculdich zyn ter causen van hueren quote ende portie inde beede van dry hondert dusent ponden byde dry staten van Brabant in Augusto laestleeden geconsenteert, ende noch vande sommen van twee en viertich ponden eenen scellinck vier pen. dy sy sculdich zyn ter causen van huerer portien vande beeden van twee hondert dusent ponden opten termyn verscheenen te Kersmisse anno xv^{c} twee ende (veertich, ende) (1) scellingen dy sy inden voerscreven beede sculdich zyn voerden termyn van Sint Jansmisse xv^{c} XLIIJ belopende boven die

(1) De woorden tusschen haakjes ontbreken in de kopie die wij voorhanden hebben.

gratie generale vanden virendeel daer aft zy genieten metter stadt ende platte landen van thertoghe van Bosche, op zess ende dertich ponden achtien scellingen ses penninghen, ende daerenboven noch vande helft van huerer portien inden selver beeden vanden termyn van Sint Jansmisse ende Kersmisse vier ende viertich ende vyf ende viertich, belopende voer die voers. twee helften boven die voers. gratie generale drie ende tseventich ponden seventhien scellingen, mits by hen alleenlyck betalende dy andere twee helften vande selver huere portien vanden voers. twee termynen. Ende den voers. ingeseetenen van Middelberzie vande helft van huere portien inden voers. beeden van tweehondert dusent ponden voer die voers. termyn van Sint Jansmisse ende Kersmisse vierenviertich ende vyfenviertich, belopende die voers. twee helften boven die gratie general vierenviertich ponden zesthien scellinghen. Behoudelyck dat diegheene die verbrant zyn, quyt ende ongelast gehouden sullen worden byde ghenen die niet gebrant en zyn geweest van huere contingent inden voers. beeden, den tyt lanck durende dat die voers. beede noch te lopen heefr, behoudelyck oeck dat die voerscreven supplianten gehouden sullen zyn onsen voers. rentmeester vande beeden oft zynen gecommitteerden telcken termynen te geven brieven van kennisse, inhoudende declaratie ende specificatie int particulare ende de persoenen die selve gratie genyet sullen hebben ende hoe vele. Ontbieden u daer omme ende bevelen dat ghy die voerg. supplianten doet, laet ende gedoecht by onse voers. gratie genyeten ende gebruyken voer den termyn opte condicien voers. ende daer af quyt doet houden by onse voerg. ontfanger general van onser beeden in Brabant, den welcken wy oeck bevelen dat alzoe te doene ende overbrengen ten eersten termyne vidimus oft copie autentyke van desen ende telcken termyne duechdelyck bewys op dienende ende ten lesten termyne desen onsen vri generalen brief om tonser zeekerheyt geadverteert te wordene, ende willen die somme dat onse teghenwordighe gratie gedragen, geleeden ende gepasseert te zijne int vuytgeven der rekeninghe ende afgecort inden ontfanck onse voers. rentmeester generalick van onse beeden in Brabant byden voeran.... (?) van onser rekeninghe te Bruessele, den welcken wy insgelyxs bevelen dat alzoe te doene sonder zwaerheyt, want ons alzoe gelieft niet teghen staende eenighe ordinantie, restrictien, geboeden oft verboeden ter contrarien. Gegeven in onser stadt van Bruessele den tweelsten dach van Junio int jaer ons Heeren Dusent vyf hondert ende XLIIIJ.

IV.

Vermits wij aan het kapittel oorlogsrampen in Noord-Brabant zijn, geven wij hier nog een smeekschrift, door de overheden der

gemeente Chaam, den abt van Tongerloo toegestuurd, ten jare 1579, waarin zij hunnen ellendigen toestand blootleggen. Gansch uitgeplunderd door het soldatenvolk, moesten zij de liefdadigheid der abdij inroepen, om te voorzien in den pramenden nood der vele arme lieden die de gemeente niet meer spijzen kon.

Aeyn mynen Eerwerdighen heere, myn heere den abt ende prelaeyt van Tongerloo etc.

Geven in alder oeytmoeyt te kennen uwe goetwillighe dienaren ende ondersaten, Peeter Cornelis sone van Guera, Merten Heynryckx sone vanden Kieboom ende Arynen Heynryck Florys enz. Schepene tot Chaem onder Alphen, Heynryck Heynryckx sone van Ghilse voorster tot Chaem, Cornelys Lambrachts, Willem Heynryckx sone vanden Kyeboom, dienders vander Kercken van Chaem, Peeter Jan Cornelys Goeytschalckx ende Jacop Heynryckx sone vanden Kieboom, dienders der tafel des heylygheest van Chaem ende die gemeyne ingesetenen van Chaem saluyt, Als dat mynen eerwerdighen heere den prelaeyt wel kennelyck is dat het voers. dorpe van Chaem derlycke wytgeterdt ende wuytgerooft is, nu eest soo datder veel schamele luyden syn binnen onsen dorpe, die moeten leeven der aelmissen vander tafelen des heylicgheest ende nu ter tyt nyet en is om die schamele luyden den mondt open te houden, ende tselve datter op den solder vergadert was, dwelcke nyet seer veel en was, tot behoef vander schamele luyden, dat hebben die ruyteren vanden solder gehaelt ende hebben open geslaghen, soodat der nu ter tyt nyet een cooren rogs en is om voor die arme luyden te backen, ende die wuytreykers en hebben egheen macht nu ter tyt betalinghe te doeyn want hun oyck al genomen is.

Biddende daer omme om Godt ende Gootswillen die voers. supplianten dat mynen eerwerdighen heere den prelaeyt van Tongerloo soude willen geven om Godt ende om Gootswillen tot behoef vanden schamelen arme luyden des dorps van Chaem om hunnen honger mede te stelpen, zeekere vyer sester rogs eens oft alsoo veele als mynen eerwerdighen heere den prelaeyt des vermogen sal, tsy op die thyenden van Chaem ofte elders daert mynen eerwerdighen heere ghoetduncken sal, hoopende ende biddende die voers. supplianten als weesende uwe ondersaten dat mynen eerwerdighen heere hun dat nyet weygeren en sal, soo stellen die voers. supplianten alle hun leven lanck voor die salicheyt van mynen eerwerdighen heere te bidden dat henne Godt almachtich die mynen eerwerdighen heere in lanck leven ende in gesalighe gesontheyt gesparen wylde etc.

FR. WALTMAN VAN SPILBEECK.

Twee Beiaarden.

Een groote brand vernielde, in 1512, te Herentals, een « zeer groote quantiteijt huijsen (1) ende oijck mede der voors. stadt huijs, der stadt brouwerije, die cameren van die drije gulden, der tafelen 'sheijlichGheest huijs, ende bijsondere alle die huijsen gestaen aen beijden zijden der Merct ende vande straeten daer omtrent gestaen » (2).

Het stadhuis, welk, in 1531, volgens een smeekschrift, dat jaar door het magistraat van Herentals tot Keizer Karel gestuurd, « nog ongerepareert » lag (3), werd in 1534 hersteld en kreeg in 1535 den toren welken het nog heden bezit (4).

Vóór den grooten brand van 1512, vermeenen wij, had de oude hoofdstad van het land van Rijen geenen beiaard. Zij bekwam dien, volgens GRAMAYE, in 1541, volgens HEYLEN echter en den eerw. heer VAN SPILBEECK, slechts in 1551, toen zij namelijk het oude klokkenspel van den toren der abdij van Tongerloo kocht en dit naar den nieuwgebouwden toren van haar stadhuis overvoerde (5).

Van de herstelling en de vergrooting dezes, die tijdens de rampvolle beroerten van de laatste helft der XVIe eeuw, welke te Herentals, zooals overigens in al de deelen van België, zooveel ellende stichtten, veel geleden had, is 't dat het eerste der twee onder gedrukte stukken melding maakt.

---

(1) « Ten getalle van IIIc (300) huizen », zegt een smeekschrift van 1531.

(2) Smeekschrift van 1543.

(3) Smeekschrift van 1531.

(4) J. B. GRAMAYE, *Antiquitates Brabanticæ, Antverpia*, bl. 30.

(5) W. VAN SPILBEECK, *De abdij van Tongerloo*, bl. 333.

Het leert ons dat het oude klokkenspel, dat reeds tachtig jaren zijne blijde tonen over de stad Herentals en haren bijvang had laten klinken, gedeeltelijk hergoten werd, met een aantal klokjes vermeerderd en zoo geregeld en geordend, dat men er « gevuegelyck » kon op « beyeren » en het « tot den voorslach van de horologie gebruycken ».

Hoe lang men er op « beyerde » en of men het later nog vernieuwde of er bijzondere veranderingen aan toebracht, is ons niet bekend. Slechts weten wij dat de secretaris van Herentals in 1784 aan de abdij van Averbode inlichtingen vroeg over de voorwaarden, door deze, in 1757 haren beiaard vernieuwende, met den klokkengieter Van den Gheÿn aangegaan, wat laat veronderstellen dat men althans, in dien tijd, van zin was 't een of 't ander aan den beiaard te doen.

Onlangs, ter gelegenheid van de smaakvolle verbetering, welke het stadhuis van Herentals in 1891 onderging, werd hij door een ingezetene der stad, den heer Valkies, horlogemaker, geheel hersteld en kunstmatig gewijzigd.

Het tweede stuk, welk van den beiaard der kerk van het klooster van Averbode handelt, brengt ons ter kennis dat deze, voor 1757, « uyt 23 klokken » bestond en dat men hem, in gemeld jaar, met 14 nieuwe klokken vergrootte. Het zegt tevens dat het spel deszelfs geheel veranderd werd en geeft de tonen aan in welke de nieuwe klokken moesten gegoten of tot welke sommige oude, door uitboring, moesten gebracht worden. Een brief van den archivaris van Averbode aan den secretaris van Herentals, dit stuk vergezellend, meldt dat het een afschrift is, welk vervaardigd werd om laatstgenoemden, zooals wij reeds boven zeiden, inzage te laten nemen der voorwaarden door de abdij vroeger met den maker van haren beiaard aangegaan (1).

---

(1) Ziehier dien brief :

Mijn Heer,

Hebbe d'eer van, in antwoord op UEd. geeerde de dato 1. hujus, te laeten weten, dat de conditie, de welke wij met d'H[r] Van den Gheijn gemaekt hebben over het gieten van onzen Beijaert, niet en is gemaekt op den voet, den welken UEd. missive voordraegt, zoo dat ik UEd. des wegens geene informatie kan geven.

In gepeijs of UEd. somtijds eenig licht konde trekken uijt onze conditie, hebbe copije

Herentals.

(1630)

Die van het Magistraet der stadt van Herentals syn van stadtswegen overcomen ende geaccordeert met Mr Antoine Regnault Lorramois, clockgieter van synen handele, over ende aengaende het hergieten van alle de clocken, dienende tot den voorslach van het horologie, staende ende hangende respective opten thoren vanden stadhuyse, oock daerjnne begrepen de groote offt ureclocke (in dyent dyen van het Magistraet voors. geliefft) jn vuegen ende manieren naervolgende :

In den eersten dat die voors. mre Antoine Regnault die voors. clocke tsy tot xvij, xviij, xix, xx offt xxj jn getale (eene clocke offt twee min offt meer ombegrepen) sal wel ende loffelyck hergieten op henne behoerlycke ende accorderende toonen, met henne sainten, ende andersints dat men daerop gevuegelyck sal connen ende mogen beyeren ende tot den voorslach vande voors. horologie gebruycken, naer behooren, allet ter visitatien van meesters hen des verstaende, ende dat op alsulcken voet ende stecke, alsmen hen desaengaende sal comen te prescriberen, ende die capaciteyt vanden voors. thoren ende plaetsse souden mogen toelaeten.

Tot welcke hergietinghe die vande stadt sullen aenden selffven meesteren Antonis subministreren ende leveren alle de clockstoffen, materialen soo van steen, yser, hout, cole, werck offt kemt als anderssints, ende daer toe besorgen eene camere ende plaetse, om daerjnne (geduerende syne werckinge) te mogen woonen ende de voors. clocken te gieten, sonder voirder offt anderssints. Boven de welcke hebbenen die van het Magistraet voors. aen vs. meesteren

---

diër geschreven op het ander blad dezer; hebbende d'eer van mij met alle eerbiedinge ende offers van dienst te teekenen,

Mijn Heer,

UEd. ootmoedigsten Dienaer
P. A. Van Hulsel Prov. en Archiv.

Everbode den 5 Junii 1784.

Aen Mijn Heer
Mijn Heer Thijs, secretaris etc. etc.
Van ende
tot Herentals.

beloeft te betaelen de somme van vierhondert carolus gulden eens, te wetene, een hondert carolus gulden naerdyen t'voors. werck ende hergietinghe gedaen ende gevisiteert wesen sal, ende de resterende drye hondert gulden te bamisse jnden toecomenden jaere xvi^c eenendertich, behoudelyck ende met verstande, dat, by aldyen die voors. meester syn werck ende hergieten nyet wel en quame te doen offt te volbrengen, ter visitatien gelyck voors. js, die van het Magistraet jn geene betaelinghe en sullen gehouden wesen. Ende salmen den voors. meester, geduerende syn werck, met twee tonnen stadtsbier assisteren, ende daerenboven voor de lackagie offt tgene hy offt syne knechten offt dienaeren ter causen vant voors. hergieten voor hen recht vande clockstoffe souden mogen pretenderen, geven eene andere ende derde tonne biers, mits de welcke die gen. meester noch knechten nyet meer offt voirders daervan en sullen mogen heysschen oft pretenderen jn eeniger manieren.

Ende sal die voors. meester syn werck metten jersten aenvangen, ende sonder jnterruptie, tot het volbrengen, continueren.

Aldus gedaen opten xxiij^en Novemb. 1630. Present den rentmeester Ysendyck, borgermeester Mohaerts, Bruers, Vandevenne ende Van Mechelen, schepenen, ende Nicolaes Rampaerts, gesworen, Mr Peeter Abels, organist tot Tongerloe ende Joos Van Mechelen als getuygen.

Oirconden dese byden voors. meester Antonis ende my, secretaris, van wege die van het magistraet der voors. stadt, geteekent.

E. Geerinckx. Regnault.

Averboden.

(1757)

Conditie op dewelke Sr Van den Gheijn heeft aengenomen het volmaeken van den Beijart der Abdije van Averboden, op den 17 Augusti 1757.

Den aennemer zal gehouden zijn den Beijart, bestaende nu uijt 23 klokken, geheel compleet te maeken tot 37 klokken toe; zullende boven de grootste luijdende klok (de welke door den aennemer zal

moeten uijtgedraijt worden, ende gebragt tot den toon C in den Beijart en de G + orgeltoon) moeten bijgegoten worden ses nieuwe klokken in den bas, te weten D. E. F. ∓ F. ∓ G bB ende seven nieuwe klokken in den superius, te weten + G. A. bB. B. C. ∓ C. D. Ende omdat de stellinge der tegenwoordige klokken in den Beijart verandert word, wordende de klok C verandert in G, zoo zal den aennemer nog gehouden zijn de oude klok ∓ G met haere octave uijt draijen oft anders te brengen tot ∓ D, alles in conformitijd van het eerste door hem gemaekt project.

Tot spijse om de voors. klokken te gieten, zullen door d'Abdije aenden aennemer gelevert worden eene klok van 2000 bb (1), eene van 950 bb (1), eene van 300 bb (1) en twee van 250 bb (1), van de voors. swaerte door den aennemer geëstimeert zijnde. De andere meerdere spijse, die tot het gieten der voorzeijde klokken zoude noodig zijn, zal door den aennemer gelevert worden.

Den aennemer zal gehouden zijn de klokken, naer dat de zelve gegoten zijn, behoorelijk in den toren te hangen in diër voegen, dat de vier grootste zullen kunnen geluijd worden, ende ook dienen om met den Beijaert konnen gespeelt te worden.

Zal nog gehouden zijn het clavier op een behoorlijke manier te herstellen, en de klepels van juste proportie te ordonneren; doch het maeken der klepels zal door d'Abdije bekostigt worden, zullende ook door de zelfde bezorgt worden de werklieden noodig tot het hangen der klokken in den thoren ende het stellen der clavier, ende gelevert houd ende ijzer daer toe noodig.

Het zal in de libertijd van den Eerw. Heer Prelaet zijn, al het werk, hetgene voorschreven is (het welk zal moeten gestelt ende volmaekt zijn op Kersmisse naestcomende) door experten te laeten examineren, ende zoo eenige van de nieuwe klokken niet goed van klank of niet just van toon door de zelve experten geóórdeelt wirden, oft wel iets anders aen de zelve klokken oft ander werk te mankeren, zoo zal den aennemer gehouden zijn op zijnen kost dit te redresseren.

De voituren om de klokken naer Loven ende van Loven naer d'Abdije te transporteren, zullen tot last zijn der Abdije.

(1) Ponden.

Voor alles welk voorschreven is te voltrekken, zal door d'Abdije, naer dat het werk door experten zal goedgekeurt zijn, eens aen den aennemer betaelt worden de somme van duijzend vijf hondert gulden bb. *(brabants)* courant. Gelovende den ondergeteekenden hem naer tgene voors. punctuelijk te reguleren. 't Oirkonde onderteekent binnen Averboden, dezen 17 Aug. 1757, en was onderteekent

A. J. Vanden Gheijn.

P. J. GOETSCHALCKX.

Hoogstraten.

Cort Verhael van de Fundatie der knechtkenscollegie tot Hoochstraten.

lisabet van Culenborch, Gravinne van Hoochstraten ende Culenborch, vrouwe van Borssel, Sombreff etc., eerst weduwe vanden Edelen ende welgebortigen heeren, heer Jan van Culenborch, heere van Rile, ende daernaer van heer Anthonis van Lalaing, eerste grave van Hoochstraten, beyden ridders van de gulden Vlies, is gestorven tot Culenborch 9 decembrie 1555. Ende inde voergaende maent van meye des selffs jaers heeft in goede voersienicheyt ende deliberatie gemaeckt, geteeckent ende besegelt haer testament voor meester Henrick Van Bos, priester ende canonick vander kercke tot Culenborch, als notaris by den provinciale hove van Utrecht geapprobeert, in presentie van getuygen ende vier naergenoemde executeurs; in welck sy het overschot van alle haere goeden, naer allen giften, legaten, schulden etc. voldaen ende betaelt synde, maeckte aenden armen, dien instituerende daerinne heuren erffgenaemen, kiesende voor executeurs vanden selven haeren testamente de edelen erenfesten heere Johan van Culenborch, ridder, heere van Opmeer, Ryns........ (1), d'eerw. heer Mr Jan van Schoonhoven, deken der kercke van Culenborch, Mr Lenart Herdinck, certyts secretaris der Keyserlycke Majesteyt ende Melchior van Culenborch, Huybrechtsone, die welcke aengesien hebbende, dat sy testatersse oock en erffvrouwe is geweest des Graeffschaps van Hoochstraten ende Culenborch, alwaer ten beyde syden veel goede ermeluyden woonen, die haer kinderen ter eere Godts

(1) Wit in 't handschrift.

souden geerne opvoeden, doch van goeden ende renten niet genoechsaem aldaer gefundeert en syn, is daeromme by M[r] Lenart voors., executeur, inde vryheyt van Hoochstraten eene nieuwe betimmerde huysinge, met erve daeraen gelegen, gecocht geweest, omme daerinne te funderen seker getal van erme weeskinderen. Maer denselven M[r] Lenaert met andere twee medeexecuteurs afleyvich geworden synde, heeft Melchior voors., lanxtlevende executeur, anno 1561 erffelyck beset jnde voors. huysinghe en Collegie van VI erme jonge knechtkens op maniere ende conditien hiernaer volgende, bevesticht ende geapprobeert doer den Choordeken van Utrecht ende desselfs bisdoms vicaris generael, borgemeester van Culenborch, Grave van Hoochstraten, en borgemeester des vryheyts van Hoochstraten voorss.

De kinders

moeten syn oprechte erme weesen, beroeft van vader ende moeder, wiens middelen niet bystant en syn tot onderhoudinge van henne kinderen, ende van goeden naem ende faem geweest syn.

Moeten geboren syn inde vryheyt oft graeffschap van Hoochstraten.

De ouderdom haers ontfanckenisse moet syn niet onder de ses jaeren noch boven de neghen.

Mogen inde Collegie blyven totte 16 jaeren, alles opte cost van den Collegie ende niet langer.

Moeten ontfangen worden met gesonde leden, niet simpel oft sot, dooff, blint, creupel, bejicht, gescheurt oft ander lichamelycke gebreecken hebbende.

Moeten elck op en bedde appaert slapen gan, somers ten 8, tswinters ten 7 uren; smorgens opstan somers van 5 ende swinters ten 6 uren.

Moeten gekleet worden met laken van coleur van Mastrichts lau ende grauw ende opten slincken erm oft mauwe dragen een gesneden E van swert laken.

Ist dat an yemant vande kinderen iet gegeven of gemaeckt wort, sal aengeteeckent worden opt register van syn ontfanckenis ende sulcx dan bewaert worden totten tyt synder dimissie.

Ist dat jemant heeft erve oft rente, sal oockt int voors. register geteeckent worden ende de profijten daeraff vanden rentmeester

ontvangen worden om ten tyde van syn vuytgaen wederom gegeven te worden.

Ist dat jemant in de collegie compt te sterven, al dat sy inde voors. collegie is of vanden rentmeester ontfangen, sal daer daerinne blyven, maer erffgoet ende renten sullen gaen naer trecht ende gewoonte des landts.

Ist dat iemant soo dissoluut waer van woerden, manieren oft leven, dat hy mette ordinarisse correctie oft discipline niet en cost reduceren totten rechten wech, die salmen met advies vande protecteurs mogen vuytseynden naer syn vrienden.

Ende mogen oock gen ander kinderen als hier gefundeert en syn inde collegie aenveert, noch vanden priester of vanden meester geleert worden, en mach oock niemand vrempts logeren; men mach oock gen gasterye houden.

De kinderen sullen snoenens ende tsavonts naer de gracie (1) metten priester lesen *De Profundis* met en bequaemen collect voor de siele vande fundatersse.

Sullen opte vier hoochtyden te bichten gaen ende die bequaem syn ten minste tweemael int jaer totte H. Communie.

Sullen als de priester inde kercke mis gaet lesen, twee ende twee medegaen, die hooren ende daernaer helpen lesen den *Miserere* en *De Profundis* voor de siele van de fundatersse. Insgelycx sich oock laten vinden jnde vigiliën ende baermisse derselver fundatersse.

Ten eynde van de sesthien jaeren oft wat eer jnt vuytgaen van de kinders, laetmen hen volgen de cleederen van dyen jaere, die sy draghen ende men geeft hen eens thien stuyvers ende anders niet.

Conditie en officie vanden priester oft meester.

Den priester wort vande protecteurs aengenomen ende en mach in de kercke alhier niet syn gebeneficeert, noch an eenighe anderen dienst verplicht; moet oock syn geleert ende geschickt van leven.

Syn competentie is, boven vier ende licht, bedde, waschen ende vringen (?) ende boven den montcost, tsjaers tsestich gulden.

(1) Het gebed na het eten.

Moet daervoer lesen inde Capelle vanden Soeten Naem Jesus alle weecken voerde siele vande fundatersse vier missen metten *Miserere*, *De profundis*, collect ende wywaterworpen daernaer.

Moet de kinderen leeren alsulcke boecken ende materien als de Choordeken bequaem sal vinden, ende in alles wel instrueren; maer, ofter iemant soo bot ende plomp van verstant waer, dat hy hen tot leeren niet en cost begeven, sal men ten derthien jaeren oft wat vroeger aen en ambacht setten.

Item oft de priester bemerckte dat jemant, nakende syn 16 jaeren, sinne hadde om in en clooster te gaen, sal hem daerop examineren, ende, vint hy hem bequaem, syne goede intentie laten volghen.

Item sal de kinderen twee ende twee opde naest volgende dagen naer de hoochmisse leyden, te weten, de twee eerste paeschdagen, ascenciedach (1), 2 eerste pinxtdagen, H. Sacramentsdach, kerckwydinge, 2 eerste Kersdagen, 3 Coninckdach, alle Ons L. Vrouwesdagen, S[t] Cathelyndach, alle heylichdagen, opte kermisdach, wanneer hy mette syne sal voor de schoolkinderen gan in de processie oft ommeganck.

Item en sal de kinderen gen orloff geven om haer te gaen vermaecken by henne vrienden, tzy op kermissen, bruyloften, conincxfeesten oft diergelycke bly avonden.

Sal in een register schryven de namen vande kinderen met dach en jaere als sy ontfangen worden; oock van haere ouders ende waer sy woonachtich syn geweest, in presentie van twee loffweerdighe getuygen, die haer gekent hebben, doch by aldyen de ouders oft haere kinderen als de plaets jnt weeshuys begeert wert dry jaer an andere gewoont sullen hebben inde vryheyt oft graefschap voors.

Sal de kinders somers van acht ende swinters van 9 uren moeten leeren totten elffven, alswanneer hy met hen ter maeltyt sal gaen; wederom van een tot halff vier ende van vier tot ses, om wederom als dan ten avontmael te gaen, altoos eerst haer handen gewassen hebbende.

Van de Moeder.

Moet van de protecteurs aengenomen worden eene vrouw, die nie getrout en is noch kinders heeft, oudt omtrent 36 jaeren ende

(1) O. H. Hemelvaart.

altyt van goeden naem ende faem geweest is, welcke sal de moeder van de voors. weeskinderen genaempt worden.

Sal doen eedt van getrouwicheyt ende van ontfanck ende vuytgeven, op synen tyt goede rekeningen te doen. Item sal gehouden syn van maent tot maent boeck te houden (oft kan sy niet schryven, door den priester doen schryven) ende alle drye maenden dat verthoonen anden rentmeester met den priester vanden huyse, ende dan bewaren totten den eynde des jaers, om dan te bringen jnde gemeyn rekeninge vanden rentmeester.

Sal voorts sorge dragen om den priester ende weesen te dienen, heur spyze coopen, die temelyck wel te bereyden, de cleyn kinders te cleeden ende ontcleeden ende reynigen, de voeten alle 2 maenden te wasschen ende voorts alle huyswerck tot best proffijt vanden Collegie te doen.

Sal hueren en stercke ondermaert (1), waermede sy huys houden wil, wesende boven de twintich jaeren oudt met advies vande protecteurs, welke sy sal mogen oorloff geven (2) naer haer goetdincken ende en ander hueren, daermede accorderende ten pryse als de protecteurs mede sullen advoyeren (*sic*).

Vanden Rentmeester.

Den rentmeester van tvoors. weeshuys sal van de protecteurs worden aengenomen op en instructie die men hen geven sal.

Syn gagie plach te syn den 25[e] penninck van den geheelen ontfanck, sonder eenich proffijt meer te genieten, maer ten tyde vande bisschopsvisiteringe is de gagie verhoocht tot vyftigh gulden tsjaers.

Moet syn rekeninge alle jaer gereet hebben 1[a] Octobris, als wanneer men doet voor de auditeurs en gracelyck eerlycke maeltyt.

Sal met voorweten van 2 protecteurs ende den priester jaerlycx coopen alle nootelycke provisie van alles, elck op synen behoorlycken tyt ende sasoene ende alle reparatie van huysen te doen doen.

Sal de moeder gelt geven om tgen (3) datter dagelycx jnden huyse van doen is tot onderhout (*salvo computu*) te coopen.

Sal sorge dragen, als de renten gequeten oft gelost worden, ten

(1) Ondermeid..
(2) Uit haren dienst ontslaan.
(3) Hetgeen.

eersten weder an te leggen, opdat het jaerlycx incomen niet vermindert en wort.

Protecteurs.

Syn dry, te weten, den heer Grave van Hoochstraten oft syn drossart in syn plaets, den Choordeken ende Borgemeester der voors. Vryheyt van Hoochstraten, wien belast is allen articulen inde voors. fundatie geruert onbrekelyck te onderhouden teeuwigen dage. Ofter nochtans eenige duysterheyt oft onverstant vuyt geraeck-tet te reysen, wordt daeraff de jnterpretatie, correctie, veranderinge, ampliatie oft moderatie gereserveert ande selve protecteurs.

Elck van hen bewaert enen sleutel vande kist daerinne de rekeningen, papieren ende munimenten de voors. Collegie aengaende, liggen.

Hooren alle jaer de rekeninge vanden rentmeester des voors. weeshuys, waertoe staet eene eerlycke maeltyt ende anders niet.

P. J. GOETSCHALCKX.

Historische Aanteekeningen

rakende de Heerlijkheid Beersse, de kerk en de kapel van den H. Cornelius.

ngeveer 6 kilometers in de oostelijke richting van Turnhout, aan den steenweg die naar Antwerpen leidt, ligt het dorp Beersse. Het dorp telt, volgens de volkstelling van 1893, over de 1700 zielen en is door eenen buurtspoorweg, die in 1886 is ingehuldigd, met Turnhout en Antwerpen verbonden. Behalve de dorpskom, bestaat de gemeente uit de gehuchten Scheyltjeseinde, Velde, Oosteneinde, Heilaar, Ginnekenshoek, Luysterborg, Extergoor, (Cimentfabriek), Hout en Baan.

Het begin van Beersse (1) is met dezelfde duisternis omtrokken die den oorprong der andere dorpen verbergt.

Eene gemeene oorzaak daarvan is, dat een dorp zich allengskens vormt, en er dikwijls eeuwen doorgaan eer zij het oog der geschiedenis op zich trekt.

Doch zeker is het dat deze streek reeds in de XI[e] of XII[e] eeuw, en misschien nog vroeger, bewoond was, want men heeft, niet ver van het dorp, uit de kleiaarde eener steenbakkerij eenen hoogstammigen eiken boom gehaald, die, aan den stam gemeten, 4 met. 09 in omvang heeft.

Deze reusachtige boom, die afgebrand is en niet uitgehakt, is in

---

(1) In de chijnsboeken, schepenbrieven vindt men geschreven : Berze, Beirs, Beerse. Een schepenzegel, welk men op het Gemeentearchief kan zien, draagt ; Sigillum scabinorum in Beerse 1589. Daar ook wordt Beersse met eene s geschreven. Gammajus, in zijn werk over Antwerpen, lib. IV, cap. XII, zegt : Beersiam et Vorselariam ab ursis et ranis dictos pagos. Hij doet den naam Vosselaer van vorschen afkomen ; het is zeker Vorsselaer, bij Grobbendonck, dat hij in 't oog heeft gehad, en niet Vosselaer, bij Beersse, dat zonder r wordt geschreven.

zijn midden gekloven en uitgehaald, en moet tot bornput gediend hebben; in den put heeft men nog een eemerken in kleiaarde gevonden, dat moest dienen om het water op te halen. Een gedeelte van den boom, dat begraven was in de laag kleiaarde, was versteend, van het gedeelte dat in het zand boven het leem ingedolven was, bleef er niets meer over. Op weinigen afstand van dezen boom heeft men er nog drij andere gevonden. Deze versteende boom kan men nog zien op een buitengoed te Beersse, waar hij de bewondering der oudheidkundigen opwekt.

Op nog andere plaatsen van Belgenland zijn zulke putten ontdekt geworden (1).

In de maand November 1893 heeft men in de kleiputten eener pannenbakkerij te Pottelberg bij Kortrijk, eenen bornput ontdekt, gemaakt van eiken balken, die van ouderdom vermorzelden. Allerhande ouderwetsche kunstvoorwerpen werden in dien put gevonden. In 1302 waren de Franschen op den Pottelberg gelegerd, die wonder wel gelegen was om het oog op de stad Kortrijk te houden.

In 1319 had Beersse reeds eene kerk, dat getuigt eene latijnsche oorkonde van Petrus de Levis, bisschop van Kamerijk, waarin deze kerkvoogd den pastoor Wilhelmus prijst voor zijne giften, hem de toelating geeft om in de kerk een altaar ter eere van O. L. Vrouw op te richten en eindelijk den volgenden pastoor verplicht van ten minste alle acht dagen eene mis te doen, en in geval van beletsel, eenen anderen priester aan te stellen.

Dat merkwaardig bescheid eindigt met deze woorden : Gegeven, in 't kasteel van Kamerijk, het jaar des Heeren 1319, Dijnsdag na den Zondag, dat men zingt : Invocabit me.

Het tweede stuk, van 2 April 1347, is eene toelating van Guido, bisschop van Kamerijk, om in de parochiale kerk van den H. Lambertus een altaar ter eere van den H. Joannes Evangelist op te richten.

Die oorkonde eindigt als volgt :

Gegeven in 't kasteel te Kamerijk, den tweeden April van het jaar des Heeren 1347 (2).

---

(1) Zie Bien-Public 20 November 1893.

(2) Deze oorkonden bevinden zich in de archieven der kerk. Volgens de kamerijksche manier begon men het jaar met Paschen ; de kamerijksche stoel werd afgebroken in 1575 bij edikt van Philips II, Koning van Spanje.

In 1359 gaf ridder Arnout van Crayhem, Heer van Grobbendonck, aan den E. H. Jan Saelen, kapellaan van Beersse, het vierde van een bunder grond. Op dat erf, dat in 1776 vergroot is, werd de pastorij gebouwd.

Om zijne oudheid schrijven wij een deel van dit stuk over.

Wy Arnouth van Crayhem, ridder Heer van Grobbendonck maken condt allen lieden die dezen brief zullen zien oft hoeren lesen dat wij consenteeren ende mortificeren al sulcken landt als Wouter de Coster van Beirs van ons houdende was, alsoo verre als Heer Jan Saelen kapellaen onser vrouwen in Beirs betimmert heeft dat is een vierendeel van een bunder, luttel min oft meer, om begraven te syne enz. daar wij dit vercounden daer waeren bij mede ende Willem Bode ende Jan Van den Broecke van Beirs ende mannen ende Jan Mools onse meyer. In kennisse der waerheit soo hangen wij Arnout van Crayhem ridder voorgeschreven onsen zeghele aen dezen brief geschreven te Grobbendonck int jaer ons Heeren duisent drie hondert ende negen en viftig des sondags voor onsen Vrouwe Ligtmisse.

Reeds bezaten de Witheeren van S. Michaël van Antwerpen om zoo te zeggen gansch het dorp van Beersse in eigendom, want in 1347 verkregen zij van Hertog Jan III, den Overwinnaar, eene zeer uitgestrekte heide, genaamd « de Vroente ». Deze benaming is later veranderd in « Abtsheide » (1).

Den 21 April 1414 gaf Antonius, Hertog van Brabant, verbod, vonnis te strijken over het tiendrecht des kloosters in de twistige plaats van Beersse.

Voor wat het recht op de pastorij van Beersse-Vosselaer aangaat, vindt men in eenen brief van 2 Mei 1326, geschreven door den Z. E. H. Kanunnik Cantor van 't kapittel van S. Gudula te Brussel, dat de pastoor van Beersse-Vosselaer bekent, dat hij aan de reli-

---

(1) Er bestaat nog te Beersse een uittreksel van al de stukken, die aangaande deze gemeenten berusten in het Godshuis van St. Michaël te Antwerpen. Volgens den geleerden Archivist, Kanunnik Schoeffer, zou het cartilarium van de abdij van St. Michaël berusten in 's lands archieven te Brussel.

Ook in 1347 verkreeg deze vermaarde abdij van den zelfden Hertog Jan, de macht om het Ondergerecht (justitiæ minores) te Merxplas uit te oefenen. Dit recht gaf de Hertog later aan den graaf van Hoogstraeten.

Zie Diercxsens, Antverpia Christo nascens et crescens tom. 1. p. 215.

gieusen van den Bijgaerden (dit klooster is opgericht in 1126) een recht moeten betalen voor zijne pastorij. (Redditum 4 librarum veterum Lovaniensium et unius grossi Turonensis antiqui ratione dictæ suæ curæ).

Den 26 Augustus 1426 hadden de Witheeren van St. Michaël van Antwerpen, het begevingsrecht, (1) welk het klooster van den Bijgaerden op de pastorij Beersse-Vosselaer had afgekocht voor de som van 18 guldens 's jaars. (Jus patronatus ac collatio omnium beneficiorum et officiorum in dictis ecclesiis pro redditu annuo decem et octo florenorum in coenobio Birgardiensi).

Doch, de toenmalige pastoor Joannes Creyt wilde de pastorij niet verlaten, en het was maar den 18 December 1429 dat hij door schepenbrief van Mechelen alle recht op zekere voorwaarden afstond.

Paus Martinus V had, door eene bulle van 4 Januari 1427, het akkoord tusschen het klooster van den Bijgaarden en het godshuis van S. Michaël goedgekeurd, en deze bulle werd den 11 Meert 1430 en den 23 Juli 1445 door Paus Eugenius IV bekrachtigd. In die hachelijke omstandigheden kon de eerste pastoor van 't order van Premonstreit, Cornelius Van den Goere, maar den 7 Juni 1446 van zijne pastorij bezit nemen.

Vosselaer en Beersse werden maar door eenen pastoor bediend, die moeielijk alleen den dienst in zulke uitgestrekte parochie kon verrichten, en 't was die reden welke de abt van St. Michaël, Joannes Ravens, inzonderheid te Rome deed gelden om die parochie te bekomen.

Door eene bulle gericht aan Joannes de Burgondia, bisschop van Kamerijk, werden de abt van 't klooster van St. Bernardus (supra Schaldim) Nicolaus, Petrus Alias Luiten en de Z. E. H. Deken van Lier door den Paus Eugenius IV aangesteld als scheidsrechters tusschen Joannes Aliten, die toen de parochie bediende en 't godshuis van St. Michaël. Joannes Aliten stond alle rechten af en de pastorij werd aan de Witheeren van St. Michaël gegeven.

Om hare belangrijkheid geven wij een deel van de uitspraak, door den abt van St. Bernardus gedaan :

« Ac insuper eidem Dûo Cornelio Van den Goere ibidem praesenti, et singulis suis successoribus pro tempore dictae capellaniae

(1) Zie Kempisch Museum, eerste jaargang n° 1.

rectoribus auctoritate praedicta firmiter injunximus et injungimus per praesentes, ut ipsi circa regimen et exercitium curae animarum supradictarum unitarum ecclesiarum parochialium de Beersse et Vosselaer deinceps aliquando vacare, ac curato earumdem parochialium ecclesiarum pro tempore existenti, seu ejus locum tenenti in celebrandis missis, et administrandis sacramentis ecclesiae prout inibi incumbet pro tempore, dum et quando necesse fuerit vel opportunum, aut etiam per dictum curatum, seu ejus vices gerentem requisiti fuerint subvenire sint adstricti et obligati, statuentes praeterea et indulgentes supra dicta auctoritate prout Sanctissimus Dominus noster papa, statuit et indulsit, quod dicta Capellania in perpetuum deinceps et de caetera per unum ex canonicis dicti monasterii Sancti Michaelis, ad hoc alias idoneum repertum, debeat obtineri etc.

Datum et actum in dicto nostro monasterio S. Bernardi supra schaldim sub anno Dûi 1446, indictione nona, die vero septima mensis Junii, pontificatus sanctissimi in Christo patris et Dûi nostri Eugenii Divina Providentia Papae IV. praedicti anno sexto decimo praesentibus etc. »

Doch, in 1470 wendde Thomas Deyx pogingen aan om in bezit der parochie Beersse-Vosselaer te komen. Maar de abt van St. Michaël onderwierp de zaak aan het oordeel van den Paus van Rome en den 6 Augustus 1475 zond Sixtus IV eene bulle aan den Z. E. H. Deken van St. Pieter te Turnhout om den twist te eindigen en de kapellanie Beersse-Vosselaer aan de Witheeren van St. Michaël te laten.

Karel de Stoute, Hertog van Burgondië, had reeds per brief van 14 September 1470, de Witheeren van St. Michaël in 't bezit dezer parochie behouden, zoodat men mag zeggen dat Beersse-Vosselaer sedert 1446 bediend werd door de abdij van St. Michaël van Antwerpen.

De parochie van Merxplas was ook in 't bezit der kanunnikken van St. Michaël; om alle moeielijkheden te vermijden deed, den 15 Februari 1450, de abt van St. Michaël, Oloud Terlinck, de limietscheiding tusschen Beersse, Vosselaer en Merxplas (1).

(1) Volgens Sanderus cap. IV. Chor. sac. abb. S. Mich. gaf Nicolaus, bisschop van Kamerijk, in 1155 aan Emelinus, abt van St. Michaël, de pastorij van Merxplas.

In verschillende tijden verkreeg de abdij van St. Michaël de kerken van Meir, Minderhout, Vosselaer en Beersse, 's Gravenwezel, Deurne, Borsbeke en Nederockerzeel.

Ook in 1155 gaf Nicolaus, bisschop van Kamerijk, aan het kapittel van Antwerpen de kerken van Wortel bij Hoogstraeten en van Nijlen bij Lier.

Beersse-Vosselaer behoorde tot het bisdom van Kamerijk, maar in 1560, bij pauselijke bulle van Pius IV, werd het bisdom van Antwerpen gesticht, en zoo is deze parochie overgegaan tot het bisdom van Antwerpen.

Den 13 Februari 1576, door toelating van Franciscus Sonnius, bisschop van Antwerpen (1), werd de kapellanie van O. L. V. te Beersse met de kapellanie van O. L. V. te Vosselaer vereenigd op aanvraag van Wilhelmus Van Greven (2), abt van de beroemde abdij van St. Michaël.

De parochie werd dan bediend door eenen pastoor en twee kapellanen, die te Vosselaer « het Hof » bewoonden. Daarenboven verbleef er sedert 1614 een rector te Beersse, die afhing van den pastoor van Vosselaer. Die toestand duurde tot in 1776.

Namen der pastoors van Beersse-Vosselaer, die bijeengebracht zijn uit verschillige oorkonden, zonder dat wij nochtans de verzekering hebben dat de lijst volledig is.

1 Wilhelmus, presbyter curatus 1319.
2 Joannes Van Saelen 1359.
3 Joannes Creyt 1427.
Pastoor der Vereenigde parochiekerken Beersse-Vosselaer.
4 Joannes Kieckens 1431.

Zie Diercxsens. Antverpia Christo nascens et crescens. tom. 1. p. 103.

In 1194 gaf Joannes d'Antoing, bisschop van Kamerijk, aan hetzelfde kapittel, de kerken van Ryckevorsel en Westmalle.

Zoersel was alsdan een gehucht van Malle, waar eene kapel ter eere van de H. Elisabeth was gebouwd; deze kapel werd door het kapittel tot parochiekerk verheven.

In 1286 stond Joanna de Ghemenisch, vrouw van Hoogstraeten, het recht af dat zij had op deze kerk, ten voordeele van den Deken en van 't kapittel van Antwerpen.

Zie Dierckxsens. Antverpia. tom. 1. p. 215.

(1) Uittreksel der bisschoppelijke oorkonde. Auctoritate apostolica nobis per Concilium Tridentinum in hac parte concessa dictam capellaniam sive cantuariam Beatae Mariae Virginis in ecclesia de Vosselaer, cum omnibus proventibus, censibus redditibus et emolumentis suis universis antedictae capellaniae Beatæ Mariae Virginis in ecclesia de Beersse esse uniendam etc.

Datum et actum Antverpiae anno a nativitate Domini millesimo quingentesimo septuagesimo sexto, mensis Februarii die decima tertia.

(2) Deze abt werd den 25 Meert 1579, door 24 engelsche soldaten, die met een schip voor Antwerpen lagen, gevangen genomen. Deze soldaten die het krijgsloon van Wilhem van Nassau moesten ontvangen, hielden den eerbiedwaardigen abt op het schip, totdat Wilhem betaald had.

Zie Diercxsens, Antverpia tom. III. pars II p. 401.

5	Henricus Beyen	1431 (15 Juni.)
6	Joannes Ravens	1435 (14 Meert.)
7	Joannes Aliten	1445.
8	Cornelius Van den Goeren	1446.
9	(Thomas Deyx)	1470.
10	Quinten Ravens	1474.
11	Dionysius de Novadomo	1475.
12	Jan Andries	1482.
13	Adriaen Boels	1506.
14	Joannes Grouselmans †	1558.
15	Cornelius Smerckx	1562.
16	Gerardus Van Breen	1569.
17	Wilhelmus Van Ursel	1576.
18	Adrianus Van Schoonhuis	1604.
19	Paulus Van Spreewel	1613.
20	Joannes Baptista Wils	1625.
21	Hieronymus Van Praet	1640.
22	Ambrosius Van Eyck	1659.
23	Petrus Van Ginderdeuren	1690.
24	Gaspar Van Essen	1720.
25	Angelus Laureyssens	1750.
26	Hermanus Josephus Sammels	1758.
27	Ludolphus Granjé	1773.
28	Theodorus Norbertus Van de Velde Pastoor van Beersse.	1776.
29	N. Danis	1789.
30	Jacobus Josephus Norbertus Cremers	1803.
31	Michaël Van Borghstadt	1811.
32	Joannes Baptista Brems	1821—1864.
33	Joannes Baptista Mers	1864—1866.
34	A. F. Bisschops	1866.

(Wordt vervolgd.)

X.

Historische Aanteekeningen

rakende de Heerlijkheid Beersse, de kerk en de kapel van den H. Cornelius.

(Vervolg).

Namen der Eerw. Heeren Rectors die in Beersse gewoond hebben.

1. De Eerw. Heer Norbertus Van Rotthem, rector in 1614, later pastoor van Meir en Minderhout. Hij stierf den 27 November 1622.

2. De Eerw. Heer Joannes De Clerck, rector in 1616. Hij is overleden den 14 Augustus 1621.

3. De Eerw. Heer Balthazar Cruyt werd rector van Beersse in 1621, daarna pastoor van Merxplas en van Meir en eindelijk rector van de nonnen te Breda benoemd. 't Is door zijn toedoen dat de nonnen naar Oosterhout vertrokken. Hij stierf aldaar den 15 December 1655 in den ouderdom van 65 jaren.

4. De Eerw. Heer Martinus Ooms, rector tot den 14 Meert 1652, wanneer hij van dit ambt afzag om zich naar 't klooster van St. Michaël te begeven. Hij stierf aldaar den 8 October 1658.

5. De Eerw. Heer Godefridus Van de Graef, die van onderpastoor te Meir rector te Beersse benoemd werd en die na dertien jaren dienst, uit hoofde van ziekte, zich naar de abdij begaf. Hij is overleden den 22 Augustus 1665.

6. De Eerw. Heer Eelco Michaëlis, die eerst onderpastoor te Merxplas werd, daarna te Beersse-Vosselaer en eindelijk als rector van Beersse stierf den 23 Januari 1667, in den ouderdom van 57 jaren.

7. De Eerw. Heer Michaël De Bie, die schielijk is overleden den 20 Februari 1675.

8. De Eerw. Heer Valentinus De Meur, die eerst onderpastoor te Merxplas benoemd werd, daarna cellier in de abdij, later rector te Beersse en dan wederom cellier. Hij stierf den 5 April 1684.

9. De Eerw. Heer Godefridus Gansenbroers, die eerst verschillige ambten in de abdij bekleedde, werd rector van Beersse in 1677. In 1682 ging hij wederom tot de abdij terug en stierf aldaar den 20 Mei 1693.

10. De Eerw. Heer Antonius Verachteren, die eerst pastoor was in de stad Bommel en daarna te List (bisdom 's Hertogenbosch). Hij werd rector van Beersse benoemd den 26 Juli 1684 en stierf den 1 September 1714, in den ouderdom van 72 jaren.

11. De Eerw. Heer Petrus Wilhelmus Dobbensen, die eerst pastoor in Holland was en den 26 October 1714 rector van Beersse benoemd werd. In 1716 werd hij pastoor te Minderhout benoemd en ontsliep aldaar godvruchtig in den Heer den 3 November 1732 in den ouderdom van 73 jaren.

12. De Eerw. Heer Augustinus Mennens werd rector den 12 Februari 1717, na de ambten van supprior en prior in de abdij van St. Michaël bekleed te hebben. Hij stierf den 26 Juni 1727.

13. De Eerw. Heer Albertus Robijn was eerst onderpastoor te Deurne en te Borgerhout, en werd rector benoemd van Beersse den 22 Juli 1727. Hij stierf den 24 November 1736 in den ouderdom van 55 jaren.

14. De Eerw. Heer Carolus Radulphus Rottiers, onderpastoor te Minderhout, werd rector van Beersse den 5 December 1736. Hij is overleden den 24 Meert 1768.

15. De Eerw. Heer Theodorus Norbertus Van de Velde van Antwerpen was de laatste rector van Beersse; hij werd benoemd den 1 April 1768, na onderpastoor geweest te zijn te Meir en te Merxplas. Deze verdienstelijke rector had de hoogste ambten in de abdij van St. Michaël bediend.

Hij bouwde eene nieuwe pastorij en werd pastoor van Beersse den 12 Juli 1776, na de scheiding met Vosselaer. Hij stierf den 26 Juni 1789.

Den 2 Mei 1776 stierf de E. H. Ludolphus Grangé, Pastoor van

Beersse en Vosselaer; alsdan nam de Z. E. H. Marcellus De Vos, prelaat der vermaarde abdij van St. Michaël, het besluit, van aan elk dorp eenen pastoor te geven. Dit besluit werd goedgekeurd door de twee gemeenten en bevestigd niet alleen door de Zeer Eerw. Heeren Vicarissen van het openstaande bisdom van Antwerpen, maar ook door den Souvereinen Raad van hare Majesteit Maria Theresia (1).

Als pastoor van Beersse werd benoemd de Eerw. Heer Theodorus Norbertus Van de Velde, hebbende over de acht jaren bediend de plaats van rector te Beersse.

De nieuwe herder werd den 17 Juli door de Gemeente plechtiglijk ingehaald. Eene nieuwe pastorij werd gebouwd, aangezien het oud pastoreel huis. te verre van Beersse was afgelegen en het huis van den gewezen rector van ouderdom dreigde in te vallen.

De benoeming van den ouden rector als pastoor werd met zooveel blijdschap in de gemeente ontvangen, dat deze uit dankbaarheid en ter eeuwige gedachtenis de volgende lofreden aan den Z. E. H. Prelaat De Vos heeft opgedragen :

Acclamatio
Pagi, et communitatis de Beersse
Reverendissimo et Amplissimo
Viro Domino
D[no] Marcello De Vos
Abbatiae et Ecclesiae S. Michaëlis Archangeli Antverpiae
Sacri ac canonici ordinis Praemonstratensis
Abbati dignissimo,
Illustrium Brabantiae ordinum
Assessori perpetuo,
trium abbatiarum Averbodiensis, Tongerloënsis,
ac Middelburgensis
Patri Abbati,
toparchæ de Santvliet, Beerendrecht, List, Nederockerzeel,
Domino de Wilryck, Beersse,
Vosselaer, etc. etc.

(1) Het smeekschrift van den Z. E. H. Prelaat aan de vicarissen-generaal van 't bisdom van Antwerpen en aan den Souvereinen Raad berust in de archieven der gemeente.

Pastoratum de Beersse et Vosselaer
in duos separanti, novam splendidamque domum
pastoralem in Beersse aedificanti,
primumque in eo Pastorem nominanti
Rdum Dnum Theodorum Norbertum Van de Velde,
ejusdem abbatiae et eccl. S. Michaëlis canonicum,
et
ex rectore beneficiorum pastoratum de Beersse
grato animo acceptantem,
in ejusque realem possessionem solemniter
introductum.

Die XIV. Julii M.D.C.C.LXXVI.

VIVat praeLatUs MarCeLLUs De Vos,
qUI hanC CUraM a VosseLarIIs DIVIsIt,
et
eXstrUCto IbI noVIter DoMICILIo,
reCtoreM pastoraLIs DIgnItatIs tItULo eXtULIt.
Reverendissimae ac ampl : Dominationis vestrae
observ : famuli Pagus et Communitas de Beersse.

Kerk van Beersse.

Aangaande het tijdstip der bouwing dezer kerk, aan St. Lambertus toegewijd, kan men niets met zekerheid bevestigen, maar het is waarschijnlijk dat deze kerk in het jaar 1550 vergroot is. Dit jaar immers was gebeiteld op eenen steen die zich over eenige jaren in den muur aan de noorderzijde der hooge koor bevond. Volgens de archieven der kerk is in 1615 langs de noord- en oostzijde eenen nieuwen muur gebouwd, welke 78 guldens en 7 stuivers heeft gekost.

Deze kerk met altaren en kerkhof is gewijd geweest in 1614 door Zijne Hoogweerdigheid, Joannes Malderus, bisschop van Antwerpen.

In 1577 is achter het koor der kerk het H. Kruis met de beelden van O. L. V. en van St. Jan geplaatst. Deze beelden zijn door Thomas van Turnhout voor 14 gulden geschilderd. Het snijwerk is door Marten Schotelmans gemaakt. Het orgel werd in 1732 gemaakt.

Aangezien de bevolking van Beersse merkelijk was aangegroeid en de kerk te klein was om de parochianen te bevatten, zoo heeft men in 1860 de zijbeuken vergroot.

Toren van Beersse.

Er bestaat een origineel verslag van het bouwen des torens op het gemeentearchief; om zijne oudheid deelen wij het mede.

Anno 1562 is tot Beersse op ten thoren gemaekt het nieuwe beersfort daar de klokken in hanghen..... Het onderwerk werd afgebroken op 25 Augustus 1562 en de thoren was afgewerkt (dat al de klokken konden geluid worden) den 24 September van het volgende jaar. Was pastoor van Beersse en Vosselaer Heer Cornelius Smerckx; kapellaen Michaël Troestenberg; stadthouder van den schout, Cornelius Van Bavel; schepenen van Beersse, Peeter Vervoirt, Joris Wens, Metten Wyns, Metten Broeckx en Jan Van Luysterborg. Adriaen Knaeps, geboren te Vosselaer, koster en geworden klerk der banke van Beersse. Kerkmeesters, Sebastiaen Bastyns en Lambrecht Wilmaers.

Heeft het beersfort aangenomen en gemaekt Mr Frans de Brouwer van Hoogstraeten; Jan de Loirker ook meester van het werk met Jacob Bieremans zijn knegt en de sagers Jan Hoerck en Wouter zijn zoon; ook die het ijzerwerk gesmeed hadden, Peeter Van Isschot met Willem zijn zoon van Castelt en ook Mattheus Aerts van Lichtaert ook medemeester.

Het beersfort heeft gekost 173 guld. 7 stuiv. 1 oort.

In de rekeningen wordt er melding gemaakt van eene steenbakkerij die in dien tijd reeds te Beersse bestond.

Volgens de archieven der gemeente is het dak van den toren in 1682 gansch vernieuwd; in 1888 heeft men eene nieuwe naald op den toren geplaatst.

Klokgelui van Beersse.

Beersse had reeds in 1562 een klokgelui; bij overlevering weten wij dat deze klokken in 1577 bij de plundering van Beersse door de geuzen zijn gesmolten om er kanons van te gieten, gelijk op vele plaatsen gebeurd is; men leest in de archieven der kerk dat in 1603 het klokje van St. Corneliuskapel op den toren is gehangen.

In 1685 heeft men een klokje of schelleken doen gieten, hetgeen nog op den toren hangt en gebezigd wordt.

Men leest op hetzelve : Melchior de Haze me fecit Antverpiae. Anno Domini 1685.

In 1806 liet men nog eene klok gieten, zij draagt den naam van S. Lambertus. Men leest daarop : Beersse S. Lambertus.

H. N. Cremers curé.

P. M. Mesmaekers sous-préfet du deuxième arrondissement du département des deux Nèthes assistents.

C. Drouot M. a fait A. Thielen. 1806.

In 1849 heeft men de groote klok laten gieten. Er staat op te lezen :

(Peter) de Heer J. Proost, Burgemeester der gemeente. (Meter) Henrica Slegers en Theresia Broeckx, R. D. J. B. Brems. A. L. I. Van Aerschodt van den Scheyn me fudit Lovanii 1849.

Kapel van den H. Cornelius.

Wat inzonderheid heeft bijgedragen om den naam van Beersse bekend te maken, is een kostbare schat, namelijk eene groote reliquie van den H. Paus en Martelaar Cornelius; deze reliquie is uit Compiègne in Frankrijk naar Beersse overgebracht (1). Eene oude overlevering zegt dat de kapel van den H. Cornelius door eene wondere schikking van Gods Voorzienigheid te Beersse gebouwd is. Ziehier die overlevering : een krijgsoverste zou op de plaats waar nu de kapel gebouwd is, een beeldeken van den H. Cornelius gevonden hebben; de soldaat had het beeldeken medegenomen, maar men vond het altijd op dezelfde plaats. De inwoners van Beersse vroegen zich of God misschien deze plaats niet verkozen zou hebben tot verheffing van zijnen dienaar Cornelius; aanstonds bouwde men eene kapel, en het is van dien tijd af dat de godsvrucht tot den H. Cornelius zich op eene bijzondere wijze is beginnen te verspreiden.

De archieven verhalen hoe van af de XV^de^ eeuw de kapel van

(1) Het hoofd van den H. Cornelius berust in de kerk van Cornelimunster in Duitschland. Het gebeente des H. Martelaars Cornelius had Keizer Karel de Kale van Paus Joannes VIII voor de abdij van Compiègne bekomen.

In 876 gaf de Keizer eene reliquie van den H. Cornelius aan het klooster, dat de oorsprong van Cornelimunster is. Zie der katholische seelsorger, jaargang 1891.

den H. Cornelius door de bedevaarders van Holland en België bezocht werd en hoe vele er door zijne voorspraak genezen wierden van die schrikverwekkende kwaal die men vallende ziekte noemt.

Wij hebben tot hiertoe niet gevonden wanneer de kapel van den H. Cornelius gebouwd is; maar zeker is het dat zij reeds in de XV[de] eeuw bestond. Dit blijkt uit een testament, gedagteekend van 18 Januari 1474 (als Quinten Ravens pastoor was van de vereenigde parochiekerken van Beersse en Vosselaer), waarin de erflater bij uiterste wilsbeschikking, vermaakte drie gouden peeters aan de kapel van S. Cornelius te Beersse.

In 1660 is deze kapel, onder het pastoorschap van Ambrosius Van Eyck, merkelijk vergroot, omdat de toeloop van bedevaarders altijd aangroeide. In deze kapel bestond reeds in 1564 (waarschijnlijk reeds vroeger) een St. Corneliusgilde; deze gilde hield alle jaren op den feestdag van den H. Cornelius een kapellenmaaltijd. De helft van den offer moest, gelijk het vastgesteld was ter fundatie, aan de kerk gegeven worden.

Het altaar dat voor dezen in de kapel stond was niet anders als een triptiek of schilderij met deuren, op wiens middenpaneel de kroning van den H. Cornelius als Paus wordt voorgesteld; de deuren verbeelden de marteldood van dien heiligen Paus; op het buitenste der deuren staan twee heiligen geschilderd. Volgens de liefhebbers zou het middenpaneel van eenen anderen schilder zijn.

De altaren bestonden in dien tijd gemeenlijk uit den altaar in steen en een triptiek of drijvoudig tafereel, samengesteld uit een middenstuk met twee deuren; het middenstuk was voor 1480 doorgaans uit beeldsnijderij.

Dit altaar hoorde toe aan de St. Corneliusgilde, doch in het begin der XIX[de] eeuw is dit altaar weggedaan en men heeft er een nieuw in renaissance geplaatst. Het triptiek kan men nog in de kapel bezichtigen.

In 1570 is op het welfsel der kapel een tafereel geschilderd, voorstellende het oordeel onzes Heeren. Het kostte omtrent 50 gulden. Dit tafereel moet men later gewit hebben, want men kan het nog bestatigen.

In 1573 werden er twaalf apostelen geschilderd op de raamkens van de kapel, door Thielen van Herenthals, voor 20 gulden. Deze

geschilderde raamkens zullen waarschijnlijk gebroken zijn geweest eenige jaren later bij den inval der beeldstormers; want men leest in de rekeningen dat men in 1578 de meubelen der kapel uit vrees van plundering tot tweemaal toe heeft vervoerd.

In 1603 had men het klokje der kapel op den kerktoren gehangen, maar in 1712 is door toedoen van Pastoor P. Van Ginderdeuren de kapel wederom met een klokje begiftigd. Het opschrift luidt:

Wilhelmus Wittockx fecit Antverpiae
St. Cornelium Beersse
P. Van Ginderdeuren Pastor 1712.

Ook Pastoor Ambrosius Van Eyck heeft in 1662 een nieuw gesneden beeld van den H. Cornelius in de kapel doen plaatsen. In 't begin van de XIX^{de} eeuw heeft men eene sacristij aan de kapel gebouwd en later heeft men nog herstellingswerken aan het torenken gedaan.

Bijvoegsel.

In de archieven der kapel vinden wij stukken die eigenaardig en merkwaardig zijn voor den prijs der dagloonen en koopwaren; wij denken ze hier te mogen aanhalen. Maar eerst eene aanmerking over de munt van de XVI^{de} eeuw.

De munt die in deze oorkonde vermeld staat, zijn gulden, stuivers, blank en braspenning; de blank was een zeer klein zilveren geldstuksken, doende drij oorden; er stond noch schrift noch wapen op, maar was effen wit, waarom het blank geheeten werd.

De braspenning deed volgens Kiliaen drij stuivers, en had zijnen naam van brassen, smeren of maaltijd houden, vermits in de XVIe eeuw dit den prijs voor een noenmaal was; die schrijver voegt er bij dat Keizer Karel V, in 1544 eene ordonnantie gaf, waarin gesteld werd dat aan een soldaat het noenmaal moest gegeven worden voor eenen braspenning; dat is twee grooten en half; en buiten of op de dorpen voor twee grooten of eenen stuiver.

Wij zien niet hoe dit met de drij stuivers van Kiliaen overeen komt. Weiland zegt op het woord braspenning; eene zekere oulings in gebruik geweest zijnde munt ter waerde van tien duiten, waarvoor men konde brassen of maeltijd houden. Dit komt overeen met het edikt van Karel V, waarin de braspenning 5 oorden doet.

In 1559 kostte	1 pond boter	2 stuivers.
»	1 pond schaapswol	2 stuivers.
»	1 pond garen	2 stuivers 1 bras.
»	1 pond zijde	7 stuivers.
»	1 pond was	7 stuivers.
»	1 ton bier	23 stuivers.
»	1 pot wijn	6 stuivers.
»	30 eieren	3 stuivers.
»	1 loopen rogge	6 stuivers.
»	1 loopen erwten	9 stuivers.
»	1 verkenherst (kop)	2 stuivers.
»	1 hesp	4 stuivers.
»	1 hoen (hen)	2 stuivers.
»	1 rund voor een uitvaart	4 gulden.
»	1 peerd	30 Carolus gulden.
» betaalde men voor 2 reizen naar Turnhout		3 stuivers.
Voor 300 baksteenen		12 stuivers.
Het daggeld van een metselaarsknecht was		2 stuivers.

Bijzonderheden nopens Beersse en andere dorpen der Kempen.

Het klooster van St. Michaël had sedert 1347 zeer uitgestrekte eigendommen te Beersse en de abt droeg dan ook den titel van Heer van Beersse en Vosselaer. (1) Maar die eigendommen bestonden meerendeels uit zandige heide, slechts bosschen, vuile en stinkende moerassen, vennen en zuure vroenten. De kanunnikken van St. Michaël hebben veel bijgedragen om die zandige heide in bosschen, vroenten in beemden, slechte bosschen in akkers te veranderen. Zoo deden de Witheeren van St-Michaël te Vosselaar eene groote hoeve bewerken ; te Beersse hadden zij een laathof. (2) De priorij van Corsendonck had ook op den Houte te Beersse eene laathoeve genaamd « de hoeve » waarvan zij alle jaren de cijnsen aan 't

(1) Ridder Walter van Lier had ook in 1399 te Beersse en te Vosselaer heerlijke goederen bestaande in landen, weiden, cijnsen, manschappen en laten.

Zie Kempisch Museum, tweede jaargang n° 4.

(2) Er bestaat in 't archief van klooster eene akt, gedagteekend 20 Meert 1664, van 't stellen van meier en schepenen.

klooster van St. Michaël moest betalen. Ziehier hoe de kloosters in 't algemeen handelden met hunne pachters.

Nadat de leekebroeders eene hoeve tot eenen bloeienden staat gebracht hadden, verhuurde men die hoeve aan eenige gevrijde personen voor een zeker getal jaren, gemeenelijk van 6 of 12. De pachter moest leveren eene bepaalde hoeveelheid granen, zaad, was, boter, kaas, verkens en eenig geld genaamd voorlijf (praelinium) geven. Het vee, de peerden, ossen, koeien, schapen enz., die tot den landbouw noodig waren, hoorden voor de eene helft aan den pachter of huurling, (villicus) de andere aan de eigenaars toe. De prijs of weerde van hetgeen men jaarlijks verkocht werd gedeeld, en hetgeen men besteedde om nieuwe beesten in te zetten was ook ten laste van beide en werd genomen uit eene bijeengebrachte som, penningen genaamd. (Summa Sortis). Hierdoor werd van twee kanten acht genomen en zorg gedragen voor den welstand des vee en akkers, en op dien voet (die men halfwinning noemen mag) hebben de kloosters der Kempen meestendeel hunne hoeve uitgegeven van de XIV tot in de XVII eeuw. (1)

Schepenbank.

Een vonnis geveld den 7 Januari 1495 door de schepene van Beersse leert ons dat toen Beersse reeds eene schepenbank had. Het is te denken dat Beersse veel vroeger eene schepenbank gehad heeft aangezien dat het naburige Vosselaer reeds in 1387 eene bank had. (1) Op het Gemeentehuis van Beersse bewaart men nog een zegel der schepenbank; het draagt voor opschrift : Sigillum Scabinorum in Beersse 1589. De buitenbank was Santhoven.

Beersse zal geen wapen gehad hebben ; het wapeu van den abt van St. Michaël die Heer van Beersse en Vosselaar was, is aan den gevel der pastorij op eenen blauwen arduin gebeiteld.

Pest in de Kempen

De pest heerschte in de XVI° eeuw onder de bevolking der Kempen inzonderheid in 1316, 1348, 1349, 1350, 1367 en 1368.

Den 1° Mei 1315 begon het te regenen en zulks duurde omtrent

(1) Zie historische verhandelingen.

(2) Zie Kempisch Museum. 2° jaargang, n° . 2.

10 maanden voort, zoodanig, dat uit de verrotting der vruchten er eene bedorvenheid der lucht ontstond. En daaruit volgde in 1316 eene zoo verslindende pest dat de steden als ontvolkt wierden en talrijke dorpelingen hunne huizen verlieten en zich in de wildernis begaven.

Deze plaag was vergezeld van hongersnood en ongemeene duurte der granen.

De XVe eeuw heeft weinig minder dan de voorgaande den geesel der pest en des hongersnoods beproefd.

In 1518, 1519, 1520 en 1521 waren door de pest merkelijk bezocht de stad Turnhout en omliggende dorpen.

In 1557 sleepte deze afschuwelijke plaag te Vosselaer een groot getal menschen ten grave.

In 1575 stierven er te Beersse 80 personen van die vreeselijke ziekte, maar in 1579 en volgende jaren stierf bijna gansch het dorp uit, zoodanig dat er sedert 1579 tot 1604 geen kerkbestuur meer was en dat de overgeblevene dorpelingen zich met hun vee rond de kerk gingen vestigen..

De andere dorpen der Kempen werden ook door die onverzoenlijke kwaal ontvolkt. Esschen had ten jare 1587 geenen vasten inwoner ; Calmpthout geene 6 huwelijken, daar voortijds meer dan 750 communikanten waren ; Westmalle, waar vroeger 300 huisgezinnen woonden had er maar 23 meer ; zij woonden gedurende vier jaren op het slot van den Heere van Westmalle, hadden maar 24 koeien en 16 peerden en bewonnen in 1586 maar 20 bunderen koren. Oostmalle was gebracht van 350 communikanten op 25 huisgezinnen. Santhoven op 40. Halle is sedert 1579 schier ongebouwd gebleven, behalve dat ten gemelden jare 1587, eenige (16 personen) in de kerk zich ophoudende, omtrent dezelve wat grond bezaaiden. Wommelghem is teenemaal verlaten geweest, maar ten jare 1587 waren er wedergekeerd tot 32 huisgezinnen, de overige van 300 die er voortijds waren. Massenhoven bestond alsdan in 6 huishoudende personen. Wechel-der-zande rekende maar 40 personen, daarin begrepen die van Vlimmeren. Broechem heeft maar van den brand behouden twee woningen; de ingezetenen verbleven in eenige hutten gemaakt binnen de forten. Herenthout (Wiekevorst medegerekend) is gebracht geweest tot 30 huishoudende lieden ; een huis

is maar vrij van den brand gebleven, de gehuchten ook waren meerendeels door den brand verslonden. Poederlé had voortijds boven de 200 communikanten en men konde geene 8 huwelijken meer vergaderen. Lille had van de 700 communikanten er maar 60 behouden. Thielen konde niet boven de 32 huisgezinnen vergaderen en daarvan leefden er nog 10 van de H. Geesttafel. Voorschooten was gansch afgebrand en verlaten. Gierle is van velen door ellende verlaten ; en een groot deel aan gebrek gestorven.

Casterlé is verscheidene keeren geplunderd geweest. Wuestwezel was sedert 1582 als verlaten ; eenige ingezetenen hebben zich bij elkander gevoegd en bewoonden de kerk. Loenhout was van 1800 communikanten tot omtrent 40 huisgezinnen gebracht die zich in de kerk moesten ophouden. Minderhout is omtrent de kerk teenemaal verbrand geweest ; er bleven maar vijf arme huisgezinnen over, die wat grond bebouwden.

Meir heeft maar behouden 32 familiën, het vijfde deel der ingezetenen van voorheen die alle van pest en armoede zijn gestorven. Dit dorp was vier jaren lang bijna gansch verlaten. Wortel had in 1583, 52 steden of woonplaatsen, waarvan er alsdan 13 afgebrand zijn en later nog 25 verlaten, zoodat er in 1587 maar 14 overbleven, waarvan de erven eenigszins konden betalen.

Dit alles schier woordelijk getrokken uit de vertoogschriften der dorpen. Alsdan geteekend 12 December 1587 en aan de Heeren Staten voorgedragen om vermindering der lasten te bekomen ; hetgeen geschied is.

Ook woedde de pest in de XVII[e] eeuw

In 1626 en 1655 beproefde deze geesel wederom Turnhout.

In 1676 was de roode loop te Alphen, Poppel en omliggende dorpen. In 1705 te Oolen en te Tongerloo. (1)

Oorlogsrampen.

De opstand van Willem van Nassau tegen den koning van Spanje bracht om zoo te zeggen de dorpen van Beersse en Vosselaer gansch ten onder. Deze dorpen lagen tegen de heirbaan van Turnhout op Antwerpen en zoo waren zij gedurig met soldaten geplaagd. De arme dorpen moesten wittenbrood en wijn in overvloed aan de sol-

(1) Historische verhandelingen. Kemp. Museum, II, 1891, bladz. 309.

datenbenden geven, die dreigden alles te vuur en te zwaard te zullen zetten. Zoo leest men in de rekeningen dat de kapiteins Georges de Massura (1572) Nicolaus Basta, Adrianus de Reynercx, Jan Delhay (April 1573) en de Rorck daar met honderde soldaten en peerden langen tijd hebben verbleven.

Eene andere beproeving wachtte de inwoners van Beersse.

Het krijgsvolk der Staten van Holland, onder het geleide van den vermaarden Marten van Rossum (1) maarschalk van Gelderland, viel in 1577 het dorpje binnen. Overal werd er geplunderd en in de kerk werden de kelk en andere voorwerpen geroofd. De kappellaan Adrianus Sprengers en Stoffel Wils werden tot Antwerpen achtervolgd. In 1578 rond Kerstmis lagen er wederom Geldersche soldaten in het dorp. 't Was de Geldersche roover Marten van Rossum die in 1542, St. Oedenrode, de drij Beersen, Duffel, Waelhem, Broechem, Putte, Haecht en Keerbergen gedeeltelijk geplunderd en verbrand heeft, hetwelk de ingezetenen van Hoogstraeten, Baerle, Brecht, Calmpthout, Wesel, Nispen, Oosterwijk en Gestel ook onderstaan hebben. 't Was hij die in 1576 Waelhem met de kerk en het bijgelegen klooster van Roosendael, in 1579 Blaesveld en Westerloo, in 1583 den 5 Augustus, Ranst, Vremde, Wommelghem, Bouchout, Mortsel, en meer andere plaatsen ten prooi aan de plundering en vlammen overgeleverd heeft. (2)

*
* *

In 1703 was de oorlog tusschen de Franschen en Duitschers, ter gelegenheid der troonbeklimming van Spanje, losgebarsten. Beersse werd wederom beproefd want de vereenigde troepen (exercitus confœderatorum scilicet Borussæ alias Pruisen) kwamen het dorp ingevallen, plunderden de kerk met het pastoreel huis en verscheurden de registers der geboorten. In 1785 en volgende jaren moesten de gemeenten Beersse en Vosselaer verschillende honderden gulden geven tot betaling der haver voor de ruiterij van Jozef II. Die toe-

(1) Kanunnik Azevedo bemerkt in zijnen tijd hoe de kinderen dan een lied aanhieven hetgeen gemaakt was tegen den vermaarden Marten van Rossum, die in 1542 groote verwoestingen rond Mechelen te wege bracht ; dit lied begon Marten van Rossum de Oude trawant, enz. ; bij misgrijping zingen de kinderen nog op den feestdag van den H. Martinus : Sinte Marten de oude trawant, enz., volgende met smaadwoorden en schimpingen tegen den gezegden maarschalk van Gelderland die deze streken fel geplaagd heeft.

(2) Zie Visschers. Levensschets van den H. Lambertus.

stand duurde niet lang want den 27 September 1789 versloegen te Turnhout de Patriotten, onder het bevel van kolonel Van der Mersch, de Oostenrijksche troepen.

*
* *

Het Kempenland werd inzonderheid onder het Fransch Republiek beproefd. In 1792 begonnen de fransche generaals Miranda en Du Mourier te Antwerpen met het geld der kloosters en kerken af te persen, om in 1793 de meubelen en de gebouwen der kloosters te verkoopen.

De kerk van Beersse, even als de andere kerken der Kempen, werd den 6 October 1797 gesloten en er mocht geen dienst meer in gedaan worden. Verscheidene personen van Beersse zijn getrouwd voor den E. H. Valentyns pastoor van Zondereigen en voor den E. H. Norbertus Cremers, deservitor van Castelré (Minderhout). In de doopregisters, is, om de ellendige tijden, enkel een peter of eene meter, den drager of draagster van 't kind aangeteekend.

Rond October van het jaar 1798 werd in vele plaatsen 't besluit afgekondigd betrekkelijk de militaire conscriptie der jongelingen van 20 tot 25 jaren inbesloten. De jongelingen, die ofschoon in de conscriptie gevallen, weigerden de wapens als soldaten in de fransche legers te voeren. Tot dan had er nooit in België eene wet bestaan, waardoor iemand kon gedwongen worden soldaat te worden; de legers waren er altijd uit vrijwilligers samengesteld geweest. Maar hetgeen vooral de Kempenaars tegen de Franschen verbitterde, was dezer godsdiensthaat. De wederspannige lotelingen werden overal opgezocht en merkelijk weggevoerd. Van degenen die zich verbergen of vluchten, nemen zij vader of moeder, broeder of zuster gevangen. Moedige mannen vereenigden zich in de steden (Herenthals, Diest, Turnhout enz.) en boden den Franschen hardnekkigen tegenstand en velen zijn als helden gevallen voor Vaderland en Godsdienst.

*
* *

Belgenland was in 1830 tegen het bestuur van Willem, koning van Holland, in opstand gekomen. Een hollandsch leger onder het bevel van Prins Frederik wilde Brussel innemen. Maar dit lukte niet; de Hollanders werden op de vlucht gedreven en te Waelhem

bij Mechelen en te Berchem verslagen ; zij waren enkel nog in 't bezit van het kasteel van Antwerpen en van Maestricht. Maar de koning van Holland kon zijne nederlaag niet verkroppen en besloot wederom België door de wapens te veroveren. In Augustus 1831 kwam een deel van het hollandsch leger langs Zondereigen en Merxplas het land binnen. Eenige moedige mannen van Beersse boden weerstand met op de Hollanders nabij het « pannenhuis » te Merxplas eenige geweerschoten te lossen. Om die heldendaad te straffen gaf de kolonel-bevelhebber de toelating het dorp van Beersse te plunderen. De pastorij werd ook geplunderd en de E. H. Pastoor Brems was genoodzaakt zich in den Nekerspoel te versteken. De Hollanders hadden hun kamp tusschen Beersse en Vosselaer geslagen en 't was daar dat de Beerssenaren na hun vertrek nog eenige hunner huisgezinnen konden terug vinden.

Dit leger was 2000 man sterk en bestond gedeeltelijk uit de hollandsche schutterij; langs de Breem is het naar Lichtaert vertrokken. Dit dorp wilde de kolonel-bevelhebber wederom aan de plundering overgeven, maar dank aan een gemeenteraadslid van Lichtaert, die voor het logement der troepen in den cingel des dorps en voor het te slachten vee instond, is het gespaard geweest.

Verandering der Kermis van Beersse.

In 1682 vroegen de schouteth en de schepenen van Beersse, aan den bisschop van Antwerpen, oorlof, om de kermis te veranderen, die jaarlijks viel op den zondag na O. L. V. Visitatie en te verplaatsen op den zondag na St. Lambertus, patroon der parochie. Die aanvraag werd toegestaan den 24 Juni 1683, na het gunstig advies van den E. H. Pastoor der parochie gehoord te hebben.

Gilden.

Bij de beschrijving der kapel van den H. Cornelius hebben wij vermeld,dat er reeds in 1564 (waarschijnlijk veel vroeger) te Beersse een St. Corneliusgilde bestond, dat alle jaren op den feestdag van den H. Cornelius een kapellenmaaltijd hield. Over het bestaan dezer gilde heb ik gesproken met een eerbiedwaardigen ouderling die 93 jaar is geworden en Burgemeester van Beersse is geweest en die man had nooit van die gilde hooren gewag maken. Die gilde

moest dan reeds lang te niet geweest zijn. In Meert 1892 heeft men het wederom doen herleven: de Beerssche werkmansspaarkas draagt den naam van St. Corneliusgilde.

Volgens de kerkelijke archieven, bestond er reeds in 1548 een O. L. V. Gilde te Vosselaer. Die gilde hield op O. L. V. Visitatie éenen maaltijd genaamd « O. L. V. maaltijd » en dat op kosten der kerk. In 1558 en volgende jaren werd er een rundeken geslacht. Die gilde bestaat niet meer.

Een oude gilde van den « hand-boghe » die te Beersse nog jaarlijks zijne vierdagen houdt is de gilde van « Sint-Sebastiaen ». Het verkreeg een reglement van den Koning der gilden te Leuven op 13 Januari 1699. Die gilde buiten het reglement op perkament geteekend, bezit nog een prachtig zijden vaandel, dat dit jaar met kunst is hersteld geworden. Over eenige jaren is er nog een gilde ter eere van den H. Hubertus opgericht. De feestdag van dezen Heilige wordt plechtiglijk sedert 4 October 1645 te Beersse gevierd.

Er bestaat ook nog een broederschap ter eere van de H. Maagd en Martelares Cæcilea ; het bestond reeds lang voor de fransche revolutie.

Ziedaar de geschiedkundige bijzonderheden welke ik over Beersse-Vosselaer en andere gemeenten der Kempen gevonden heb. Het ware te wenschen dat men in elk dorp werkte aan eene plaatselijke historie, bijzonder bestemd voor de lezers der streek, om ze met de daden van het voorgeslacht en de gebeurtenissen, die op den geboortegrond zijn voorgevallen, bekend te maken. Want Cicero zegt te recht : « Niet weten wat voor uwen tijd gebeurde, is altijd kind zijn. »

X.

Herenthals.

Verklaring van het Stadsbestuur van Herenthals aangaande het Wollen Ambacht.

Anno 3 Januari 1555/56.

LLEN denghenen ende eenen yegelycken dien dese letteren gethoont zullen worden, schepenen, gezworenen ende Raedt der Stadt van Herenthals, saluyt. Wy doen te wetene certificerende voor de gerechtige waerheyt, dat binnen der voirs. stadt van Herenthals den woldeken met zynen ondermans der Laecken hallen aldair competeert trecht van voichen bedinght te moeten worden naeder gulden rechten alle zaecken, actien ende questien den wolwercke aengaende oft vut spruytende by wat manieren dattet wesen mach, tzy van cleederen gemaect oft ongemaect, verdiende loon den wolwercke aangaende, oft des dien aencleven mach ende anderssins naer verwysen des voirs. gulden rechte. Dat oyck als einge parthye is doir manissen des Dekes met vonnissen terminatie oft appoinctemente van oudermans der Laecken hallen gecondempneert ende parthye geobtineert hebbende executie, versuect dat alsdan de Deken oft zynen knapen van der gulden tselve vonnisse terminatie oft appoinctemente ter behoirlycke executien stellen tot voldoeninge van voirs. vonnisse terminatie oft appoinctemente metten costen van processe, zoo verre die by den oudermans zyn getaxeert en dit al op alle wolwerck : tzyn cleederen, laken, wullen, garen oft des enichsins den wolwercke aengaet oft aengaen mach, ende die by subhastatien ten

hooghsten ende ten stvoirsten ter vylder merckt openbaerlyck vercoopen, soo verre ende tottet somen thoe dat dye mogen strecken. Ende by alzoo datter naest wolwerck oft dies den wolwercke aengaet bevonden en wordt genoech zynde tot voldoeninge van gewesen vonnisse ende des dien aengaet, dat in dien gevalle de voirs. Deken oft doir beheet van hem zyn gulden knapen, voirs. vonnisse alsdan overgeven den schoutet als overheere om de andere haeffelycke ende mobile goederen des gecondempneerde tot volder betalingen ende voldoenige van den voirs. vonnisse, terminatie oft appoinctemente incluys toe alsdan te executeeren, ende dit elck op zyn behoirlycken salaris. Des torconden hebben wy, schepenen, gezworenen ende Raedt des voirs. stadt, den zeghel ter saecken der voirs. stadt van Herenthals aen desen letteren doen hanghen op den derden dach januarij anno XV^c ende vyven vyftich naer tscryven thoefs van Brabant.

(Geteekend) VERHEZEN.

(Hieronder aangehecht den zegel in groenen was.)

Hoogstraeten.

Schepenen en Raad der stad Brussel bevestigen de voorrechten door Jan van Cuyk, Heer van Hoogstraeten, aan de Vrijheid van Hoogstraeten verleend.

23 Oogst 1418.

Allen denghenen die dese jegenwoirdige letteren selen sien ende hoiren lesen. Scepenen ende Raet der stad van Bruessel, saluyt. Met kennissen der wairheit, want wel redelic is in allen rechtveerdigen zaken der wairheit getuyge te geven, so doen wy te wetenen dat, int jair onss Heeren dusent vier hondert ende zeven opte neghentienste dach der maent van oechste, ten versueke zekere gedeputeerden der vriheyt van Hoechstraten quaeme voer de scepenen van Bruessel doen wesende vier van denghene die int jair dair voir scepenen te Bruessel geweest hadden. Ende deden een Raccourt van der tunnacie die by hen gemaect was tusschen den heere van Hoechstraten ende sommeghen van sine ondersete der vryheit van Hoechstraten

van zekeren gebreken die de voirs. vryheit ten voirs. hueren heeren weten hadde, gelyck tvoirs. raccourt in onser stadboecke van den voirs. jaere van zevenen getekent ende geregistreert clairlike begript ende inhout, dair af de tenuer hier na volgt ende is : Ten begheerten zekeren gedeputeerden der vryheit van Hoechstraeten so siin comen voer heer Anthoenys gehete Thoenys Riddere Janne soen wilen was, Floreys van Coudenberghe, Ylbeyne soen Dierix gehete de mol, Daneelen gehete Meerte, ende Janne soen wilen was Jans gehete Cluting scepenen te Bruessel ; Walrave van den Berghe, Dieric de mol, Jan van den Noet ende Jan van Coudenberghe gehete Rohbuck die scepenen waeren int jair van voe sente Jans Misse lestleden, ende hebben een raccourt gedaen ende in manieren van raccoude voer de voirs. scepenen getuycht dat hen wel kenlic is, dat in den vasten lest voerleden, doen sii scepenen waeren, tusschen den heer van Hoechstraten, ende sommighe van sine ondersete der vryheit van Hoechstraten van zekeren gebreken die de voirs. vryheit ten voirs. hueren heeren wairt hadde, en sunderlingen van vier pointen, dats te wetenen : van de malen van der slachmolen, van den wevenen ende wollen dair de voirs. vryheit bezegelde brieve ende privilegien af heef, alsoe dair gethoent wairt, en van der gemeynder vroente dair de selve vryheit in possessien ende heerbrengen af was gelyc men den scepenen by brachte van alsoe menige jaeren dat nyeman der contrarien dair af gedencke en conste, gelikenwys de voirs. gebreken met meer woerden in eenre cedulen begrepen den voirs. scepenen, die doe waeren, gethoent ende oivergheǵeven worde ende biden voirs. ouden scepenen van voer sente Jans Messe gethuneert, geslote ende verdedingt wair oe dat de heeren van Hoechstraten voirs, sünre voirgenoemde vryheit houden soude ende doen houdene met ernste, alle alzelke bezegelte ende geloefte als hij ende siin voirvorden der voirsc. vryheit van Hoechstraten geloeft ende bezegelt hadden ende dat de selve vryheit in houre possessien ende ouden heerbrengen van den voirs. gemeyne vroente blive soude. Sonder calengiere. Oyct vele meer verhalens van redenen ende woerden die dair doe ter tijt geviele die ze lanc valle zoude te verhalen. Welke raccout voirs. die selve scepenen, nv synde, bevolene hebben ter begheerte der gedeputeerden der vryheid van Hoechstraten voirs. in houre stad register getekent te werden, wairt

in der manieren bove verclairt voer hen gedaen was int jair onss Heeren dusent vier hondert ende seven opte neghentienste dach der maent van oechste. Welke zaken, aldus geschiet te wesenen, wij eene eygelike kundigen dient aen rueren mach. Ende hebben des toiconden der voirs. stadzegel van Bruessel ten zaken dese onse jegelwoirdige letteren doen aenhange. Gegeve int jair onss Heeren dusent vier hondert ende achtien opte drie ende twintigste dach der maent van oyeye.

(Hieraan hangt gezegden zegel in groenen was.)

Jaspar van Culemborg, Heer van Hoogstraeten, gebiedt aan de inwoners der dorpen van het Land van Hoogstraeten de Kasseien aan te voeren voor de Vrijheid en beveelt de onwilligen aan te houden.

Anno 1477 10 April

Wy Jaspar, eenigts soen tot Culenborch, Heer van Borsselen, van Hoochstraten, Ewyck, enz.

Doen cond en laten sien; alsoe wy onse gueder vryheit van hoichstraten geconsenteert ende belieft hebben, dat onse onder Saten van onzen dorpen onss lants ende heerlicheyt. van Hoochstraten hem den catzysteen halen sullen gelyc zy van outs gewoentlicken zyn gewest enz.; dat wy dairomme der selver onse vriheit gegont hebben ende gebien mit desen brieven, alle die onwillige handen van den voors. dorpen, ende den voors. steen nyet halen en willen, dat zy die dair tot binnen houre vryheit sullen mogen halden en airesteren theut ter tyt toe ende alsoe lange syden steen als voors. staet gehaelt sullen hebben, off mit recht quyt ende vry dair af gewesen sullen wesen, soe dat behoert. Orkonde mits zynen zegels hyr op gedruct opt X[den] dach van Aprill anno XCCCC seeven en tseeventich.

(Hieraan hangt een zegel van Jasper van Culemborg in rooden was.)

Burgemeester en Schepenen der stad Antwerpen slissen een geschil ontstaan tusschen de schout en de schepenen der binnenbank en de schout en de schepenen der buitenbank van Hoogstraeten.

1483

Alsoo onlancx Geerd Laureyssone van Mere ten versuecke Jans Claus Heyns geheeten Severyns voor seker achterstellige rente te Hoogstraeten gearresteerd ende voor Schoutes ende Schepenen van der binnenbank aldaer te rechte betrokken synde, den Burgemeester ende Schepenen der stadt van Antwerpen, als de naeste hoofstad, te kennen hadde gegeven dat dat betrek behoorlyk gedaan ware, ende dat de kennisse ende d'beslicht van deyn behoorde voor Schoutet en de Schepenen van de buytenbanck aldaer, voor wie de brieve bekent ende onderhueren bewinde de pande gelegen waren, ende mids dien geworven hadde der selver stad brieve, gaende aen de voorschreve Schouten ende Schepenen vande binnenbanck, versuekende en begerende ten onderhoudene van elcx jurisdictien ende rechte dat sy den voors. Geerde van arreste ontslaen ende van voordere proceduren hen verdraegen wouden, of meynden de partie oft zy dat dat alsoo niet en behoorde, quamen ten nabescreven dagen voir de voirs. wethouderen van Antwerpen, ende alsoo daer alsdoen comen syn de voirs. Geerdt met ennigen van de Schepenen van der buytenbanck voirs. ter eenre syden, ende den procureur Jans Severeyns met eenigen vande Schepenen van de binnenbanck aldaar, ter andere zyden.

De voirs. Geerdt met schepenen van buytenbanck sustineerde de kennisse vore hun behoorende in der manieren ende de mids den redenen vore verhaelt, ende de voorschreve Jan Severyn met den Schepenen van den binnenbanck sustineerde de kennisse vore hun behoorende, sunderlinge mits dyen dat hy Jan Severyn nyet en procedeerde realick optepande oft ypoteke van der renten, maer personlick op den voirs. Geerde als de selve pande gebloet ende ontvroemt hebbende, ende midtsdyen in de betalinge van renten ge-

houden synde; alsoemen aldaar van gelycken van over menschen gedencken, alsoo sy seyden, geplogen hadde, kennisse ende beslicht te hebbene met meer woorden in desen ten beyden syden gealle-geert. Soe hebben de voors. wethouderen van Antwerpen na tgene dat sy aldus gehoort hadden, de voirs. saken ende partienversonden ten voirs. gerichte vande binnenbanck, aldaar de voors. Geert hem sal mogen verantwoorden alsoo synen Raedt gedragen sal; ende den selven Geerde ende met hem den voors. Schoutet en Schepenen van buytenbanck dochte, dat hen daer onrecht gebeurde oft gebeurt ware, dat sy dat selen mogen versuecken ende betrekken den wet-teliken hove daer dat behooren sal.

(Actum Antwerpen
9 July 1483)

Jaspar van Culemborg, Heer van Hoogstraeten, enz., na inlichtingen te Breda en te Turnhout genomen te hebben, beveelt dat nopens panden, men in recht spreken zal voor de bank van vierschare waaronder de panden gelegen zijn.

---

7 Juny 1487

Wy Jaspar, Heer tot Cuylenborch, then Werde, tot Boersselen, tot Hoechstraten, tot Lynden enz. doen cond allen luyden ende byson-dere onsen Schouth ende Schepene onzer Vryheyt Slantz van Hoechstraten voers. Alzoe tusschen den selven onsen Scepenen van de binnen ende butenbancken twist ende geschielen geweest is ende dagelycs geboert heeft van bezettingen, alzoe dat onse onderzaten van der buytenbancke voir onse binnenbancke in recht bethogen worden, enz. Soe laten wy weten ende bevelen allen onsen Schouteth Schepenen en onderzaten onser bute- ende binnebancken voers. dat wy iegelyc recht sal doen ende met recht sal spreken ther plaetse daer syn panden gelegen syn, na inhout ende vermogen synre brie-ven die opte panden spreken. Ende die eenen sal den andere niet besetten noch rechten voir eenige erfpachthe anderwair dan ther bancken dair de brieve gemaect ende onderpanden gelegen syn, ende aldair met recht voirtvaren gelyc dat na recht behoert; ende want wy dit aldus gedaen willen hebben, gelyc voors. staet. Soe hebben

wy Jaspar, heer voerscgreven, onsen naam onder op spacium deses briefs gescreven ende onse grooten segele dairby op doen drucken. Gegeven opten VII[ten] dach van junio. Anno dominé MCCCCLXXXVY.

Wy Bourgemeestere, Scepene ende Raede der stad van Breda doen cond allen luyden ende certificeren voer de gerechtige waerheyt uit scryven en de versuecke van den Schouth van Hochstraten dat men alhier in der stadt ende lande van Breda voir ein oud hercomen ende costume over langentyde gehouden heeft en alnoch onderhoudt, dat soe wie in rechte met eenige Scepen brieven spreken willen, het zy van gronde, van erven, van chysen, renten oft pachten, dat men dat doen moet ter plaetsen dair die gronden gelegen seyn ende onder de banck van vierschare dair de scepene brieve gemaect ende besegelt syn. Ende des toirconden hebben wy Bourgemeistere, Scepene ende rade der voirschreve stadt van Breda der selver stad segel op dese brieve doen drucken opten 11[sten] dach van junio int jaer ons heeren duysent CCCCLXXXVY (1487).

Allen den gene die dese certificatie sullen zien oft horen lezen ende sonderlinge den Eerbare wyzen Schouth ende Scepene van den binnenbanck tot Hoochstraten. Wy Peeter Diericx ende Aernout van Loen Scepene der poirt van Turnnout, Claus Loggen ende Heynrick Menschen gesworen, certifieren ende doen cond by onse jegenwoordige ende dat uit verzoek van francke van Halen onsen Schouth, enz. dat men alhier ïn de viheyt van Thurnout altyd gehouden ende noch dagelycx houdt voer recht, soe wie dat eenige gebreken heeft van betalinge van erfpachte, dat diegene, die alzoo in gebreke is, met recht moet volken op zyn handen. Na inhoud van sinen brieven dair de panden geleggen zyn ende de brieven op spreken, ende dat men deen den andere hier niet en mach commeren oft rasten voer eenige erfpachte, waert al zy ten eynde toe uitgedaecht hebben, soe mogen sey hen doen rechten aen degenen die hen pande ontvroemt hebben, ende daer voer hen doen zetten inde vroente oft by den heer voer Scepen.

Aanteekening van het jaar 1487 nopens de Wettelijke breedten der wegen.

Manwech 4 voeten
Kerckwech 6 »

Molenwech te hoefde 6 voeten
» met zacken te peerde 8 »
» met kerren 12 »
Lywech van een dorp in d'ander dair vekenen hangen 16 voeten
» dair men beesten ter markt waert dryft 14 »
Vruwech 7 voeten herwech 40 voeten.

Jasper van Culenborg, Heer van Culenborg, Hoogstraeten, enz. bevestigt dat de poirters der vrijheid van Hoogstraeten aldaar het recht hebben buitenlieden aan te houden wegens schulden.

Anno 1490 St. Andries avond.

Wy Jasper heer tot Culenborch, then weerde, tot Borsselen, tot Hoochstraeten, tot Vyenden, enz. doen cond allen luyden. Alsoe onse vryheit van Hoochstraeten als aenlegghers ther eenre ende Johan Moeyenssoen onse Schout van onser buyten bancken ons lantz van Hoogstraeten van wegens synre officiers ende rote name van onsen dorpen ende ondersaten ons landts voers. therandere syden in rechte tegens malcanderen gecomen waren in den raede van Brabant, thercause dat die voers. Johan Moeyenssoen mitten synen meynnden dat onse vryheit voers. off anderen bynnen der selver onser vryheit mit recht niet en souden mogen kommeren off arresteren personen van buyten aldaer comnende omme die schulden offte achterstedige renthen van hoeven gueden offt panden te bladen off te ontvromen, hen daer off aldaer in recht te betrecken, enz.

Daer op dat die van onser vryheit seyden dat sy dat recht van arrestemente sy ende anderen geusiert ende geplogen hebben over vijftich tsestich ende tsoeentich jaere ende alsoe lange ende breet, dat gheen man en leefft die de contrarie daeraff gesien heeft, begeerden daaromme ende meynden die voers. van onser vryheid te flyven by hoen ouden privilegien, rechten, usagien ende hercomen. Ende soe wy dan gemerct ende doen syen hebben die groote costen

ende lasten van gedinge ende processe dat hangende is voer den Raide van Brabant voers. omme dat te schouwen, soe hebben wy, omme onse ondersaten ende parthyen voers. tot beyder syden te verenigen, begheert een voorspraeck daer off te doen. Dwelck alsoe gedaen hebbende ende doen in forme ende manier hyerna bescreven, te weten : dat die van onser vryheit voers. sullen blyven by hoen ouden rechten, usagien, privilegien ende hercomen, alsoe well van arrestemente, van bladinge offt ontvromen, niettegenstaende als syn die brieven buytengemaect en besegelt al soewel in cleynen hoven alselders, ende oick van andere poincten die wy hen voermale gegunt ende besegelt hebbe ende noch mit desen onsen brieven gunne ende confirmeren voer ons onsen erue ende naecomelinghen nae vermoghen ende inhoudt van voers. brieve. Sonder alle argelist. In oirconde des der waerheit,soe hebben wy Jaspar,heer voers. onsen seghel aen desen brief doen ende heiten hangen. Gegeven intjaer ons heere XIIII^c ende tnegentich op Sint Andries avont.

(Hieraan hangt den zegel
in rooden was)

Jonker Jaspar van Culemborg, Heer van Hoogstraeten, enz. beveelt, op verzoek van den Schout, Burgemeester, Schepenen en gezworen der Vrijheid van Hoogstraeten, het heffen van erfrechten op de goederen welke daar gelegen zijn en toehooren aan personen die wonen in steden of plaatsen waar de inwoners van Hoogstraeten van dergelijke rechten niet ontslagen zijn.

Anno 1503 in November

Alsoe de vriheyt van Hoegstraten over vele jaren de opbueringe ende ontfanck van goeden ende versterffenissen, die den goeden lieden buyten ende binnen den lande van Brabant won ende binnen der vriheyt van Hoegstraten verstorven zyn, ende in tyde versterven mogen, men zyr soberlyc achtervolcht heeft int stuck van yssouwen, diemen elders scharppelyc onderhoudt. Ende omme te wetenen wat personen de verstorven goeden aldair sonder yssuwen halen mogen,

ende ander onvrye personen dar aff geven moeten, soe is byden Edelen en mogende joncker Jaspar, heer tot Culenborch, tot Borsselen, tot Hoechstraeten, enz. als heer der vriheyt ende lantz van Hoechstraeten, bij Sinen Schoutet, Scepenen, gesworen, rentmeessters ende gemeyne ingesetenen der seluer vriheyt, midtz de reden voirs. ende omme alle twist ende ongelyc te verhuyden, opt stuck van yssuwen geordineert gestatueert ende gesloten tgene des hier na volght. In den iersten dat van alren goeden binnen der voirs. vriheyt gelegen ende verstorven aldaer personen buyten den lande van brabant geseten ende woenachtich, die tselve goet buyten vueg, men geven sal den twintichsten penninck daeraff van yssuwen. Item personen van steden, oft vriheyden, oft dorpen in brabant, zoe verre die van Hoechstraten aldaer yssuwen geven, sullen insgelycx die tot Hoechstraten yssuwen geven. Behoudelyc dat de poirteren ende ingesetenen van Antwerpen ende anderen van den marckgraeffchappe geene yssuwe en selen geven, insgelycx godshuysen, prelaten, Ridderen ende schiltknapen oeck ongehouden syn in eenige yssuwe te gevene. Sonder argelist. Ende want wy Jasper, heer voirs. onzen goeden luyden ende ondersaten onzer vriheyt van Hoechstraten voirs. dese voirs. statuute ende ordinantien georloeft ende geconsenteert hebben ende met desen opene brieve orlove ende consentere, soe hebben wij des torconden onsen seghel hieraen doen hangen. Ende wy scepenen, gesworen ende gemeyne ingesetenen der vriheyt van Hoechstraten voirs. omme deselve statuite ende ordinantie vor ons ende onse nacomelinghen vordane altyt onderhouden te wordenen, soe hebben wy ter meerder vasticheyt den segel der voirs. vriheyt hieraen doen hangen. Gedaen int jaer ons heeren XV ende drie in novembri.

(Hieraan hangen gezegde zegels
de eerste in rooden de
tweede in groene was)

E. ADRIAENSEN.

Hoogstraeten tijdens het Fransch Bewind.

K deel hieronder een smeekschrift mede, in December 1815, op last van den Gemeenteraad van Hoogstraeten aan den Baron de Keverberg, Gouverneur der provincie Antwerpen, aangeboden. Gelijk men ziet, wordt er een treffend tafereel in opgehangeu van den akeligen toestand, waarin onze voorouders zich tijdens het Fransch bestuur bevonden. Ik weet niet of ik mij bedrieg, doch mij schijnt het, dat deze eenvoudige opsomming der feiten ons een duidelijker denkbeeld geeft van de rampen, welke wij in die benarde tijden uit te staan hadden, dan de treffendste geschiedwerken dit zouden vermogen.

Ik trof het afschrift van dit hoogstbelangrijk stuk in het Resolutieboek van het gemeentearchief van Hoogstraeten, mijne duurbare geboorteplaats, aan.

GUSTAAF SEGERS.

Aen Zijne Excellentie den Gouverneur der Provincie vau Antwerpeu, Baron de Keverberg De Kessel, Chevalier van 't Orde van den Belgischen Leeuw.

De ondergeteekenden, Maire en Lidmaeten van den Raed Municipael der Gemeynte van Hoogstraeten, ooggetuyge der uyterste Ellende, waer in hunne mede Borgers gedompeld zijn door den aenhoudenden en drukkenden last der militairen doortogt, vol van

medelyden w. het aanzien der menigte van huisgezinnen in Broodsgebrek in hun opwekt, met een volkómen Betrouwen in de vaderlijke zorge Zijner Excellentie, neémen hun ootmoedig recours tot Z. E. hem een omstandig tafféreel onder doog Brengende van alle hetgeen deze gemeynte in den omloop van 22 jaeren geleeden heeft, ten eynde waarin Zijne Grootmogende Bescherming gelieve te néemen om haer den noodigen onderstand te Bezorgen met haer van dezen aanhoudenden doortogt eenigzints te Bevreyden.

Ongetwyffeld van alle de Gemeyntens déezer Provincie, is er geene, welke den storm der revolutie zoozeer overweldigd heeft dan de gemeynte van Hoogstraeten met haere omliggende Plaetze Wortel en Minderhout, want zedert 1794 dat Fransche legers onder het geley van den Général Pichegru in dezen omtrek compareerde is het openbaer dat zy onophondelyk den doortogt der Troepen onderstaen hebben.

Onder het Fransch bestuer hadden wy daer over menigvuldige klagten ingedient, maer een soorte van grondstel w. de oorlogszugt den Geest hadde ingeblaezen « dat den Doortogt der Troepen de Plaetze bevoordeelen » deed deselve veronachtzaemen, des niettegenstaende heeft ons de ondervinding doen Bereekenen ; dat het meest tusschenvallig Gebrek aen Léevensmiddels met het w. den militair in zyn logement gewoonlyk afgepraemt, de geduerige Bankbreuken der aengestelde in de Betaeling der Convoyen en Transporten jaerlyks met eene dry dobbele lastgelding moveenstelling (?) konde gebragt worden.

Dusdaenig was de gesteltenisse van eene Bevolking van 1475 zielen, w. de Gemeynte van Hoogstraeten uitmaeken, bestaende uit een Bewerp van 100 bunder saeyland, 46 middenbare akkerlieden, zonder koophandel, zonder manufacture en eindelyk belast met een capitael van 160.000 francs tegen w. loopende Intresten geene inkoomsten in Balans koomen dan die, welke den Borger by middel van schatgelden bezwaeren.

Dusdaenig was reeds haere gesteltenis wanneer den zegeprael der Geallieerde Troepen op haer grondgebied vervoerde 500 cosaquen, gecampeerd van den 14 tot den 22 X^ber^ 1813 de Manschappen en Paerden gevoerd, by gebrek van Magazynen door de Borgers berekend aen 1 fr. per hoofd per dag voor man en Paerd, de oneindige

en overtollige Requisitien van Lynwaeden, Laekens, kousens, schoenen, konnen nauwelyks met 60,000 frs. betaald werden.

Het beleg van Breda opgebrooken, bragt het hoofd-quartier van 't Fransche léeger ten getallen van 12000 cavalerie en infanterie in dezen omstreek over, gecampeert van 14X^{ber} 1813 tot den 11 Januari 1814, en schoon dezen bedrukkelyken toestand de Gemeyntens van 't arrondissement met eenige leverantien tot onderstand deed koomen, echter moet men niet te min bereekenen de leeveringen in Vleesch, Brood, fourrages ligt, Brand en verdere noodzaekelykheden, onbegreepen der vernieligen die er Plaetz gehad hebben door de Gemeynte alleen met 20000 francs bekostigd zyn.

't Was door 't noodlot bestemd, dat dezen ongelukkigen omstreek ook het tooneel van oorlog moest werden om zyne bejammerlyke inwoonders de woede en de onbescheyde vraetzugt van het stormende Pruysische Léger te doen beproeven.

Den 14 Januari 1814 rukte het Pruysisch Léger in onse gemeynte met haeren omliggenden Plaetzen werden beleyd met 15000 man zoo Cavelerie als infanterie; gedurende 13 Daegen hadden er de geringste huysgezinnen 50 à 75 in quartiere. Wat de Borgers in die tusschentyd hebben uitgestaen, is niet te beschryven, maer opgemerkt dat by gebrek van magazynen iederen militair den Inwoonder alleenlijk maer 50 cs. per hoofd per dag gekost mag hebben, dan zal de somme van 48,750 francs aen geene Exageratie toegeschréeven worden, en Z. Excellentie zal overtuigd wéezen, dat voornoemde Plaetze volkomentlyk geruineert zyn.

Niettegenstaande tellen wy zedert den 20 April tot 29 9^{ber} laest volgens Bewys onzer Dag Registers 90 Passagiën van 4 à 500 manschap, welke alle gevoed en gehuisvest zyn geweest door de Inwoonders en waer de vergelding volgens de schikking van 't Marschreglement is beloopende de somme van 31,500 fr.

De leverentien in transportmiddelen bestaende in 328 karren, 667 waegens, 470 Peerden alle ter Destinatie van Tilbourg en Antwerpen gemeynen afstand van 6 uren beloopen, 13,071 = te saem de som van 44,571.

Volgene de Recipissen aen het Staats-Bewind overgezonden en waervan men, alle tot hiertoe vrugtelooze Reclamaties de Betaeling verhoopt, ondertusschen zyn deze laetste fourrnituren oneindelyk

Beëwaerlyk voor den Akkerman, die geduriglyk aen zyn werken van den Landbouw onttrokken, boven dien zyne Ryeze bekostigen.

't Is dan Beweëzen, dat deeze omliggende Plaatze gedurende het verloop van 2 jaeren naer te voren het slachtoffer geweest te hebben in de Marsen-Direche leveren alle Buytengewoonelyke liasten een last van 172,571 francs gedraegen hebben, daer verscheyde gemeyntes van 't arrondissement uitgestrekter in Bewerp, meer bemiddeld in Leevensmiddels en Producten, zich verwonderen een Militair te zien aenkomen.

Maer hetgeen nog te meer onze klagten bezwaard, is het wanorden existeerende in deezen laetsten doortogt : 't is Grouwelyk te zien zoo menigte Troepen, de Levensmiddels en fourrages in hunne logementen met geweld af te praemen, terwyl dat het ons openbaerlyk blyk, dat zy dezelve alvoorens hun vertrek van Antwerpen ontfangen hebben. Dagelyks is den Aengestelde der magazynen in gereedheid zyne afleveringen te doen, wanneer hem van wegens de Chefs aanzeyd word die te staeken om deze Bede daer nogtans den soldaet van alles ontbreekt en alles vereischt.

Wy smeeken dan ootmoedig Zyne Exc. deeze onze regtmaetige klagten te aenhooren ten eynde van zoo by het oorlogministerie als by den Gouverneur mililaire ; Jae zelfs by Z. M. deezen oneyndigen geessel van onze Plaetze af te keeren, zooveel als 't mogelyke zal weezen, en dezelve in agt neemende hunne bedrukkelyke Gesteltenissen in alle Buytengewoonelyke lasten te sparen.

't Is de Gracie welke zyn verzoekende

Uwer Excellencie
D. W. W. W.

Onmiddellijk achter dit stuk vindt men in het Resolutieboek een afschrift van het besluit des Gemeenteraads.

Het is in de Fransche taal opgesteld, en luidt als volgt :

Assemblée du 18 décembre 1815.

Le Conseil nomme le sieur J. J. De Bougne pour accompagner Mr le Maire et conjointement avec lui présenter au nom du Conseil la Réclamation de la Province.

Bruyninckx.
J. J. De Boungne.
W. Croes.
W. Janssens.
G. Brosens.

De Collegiale Kerk

van de

H. Katharina te Hoogstraeten.

door Edward Adriaensen, Gemeente-secretaris te Hoogstraeten en Gustaaf Segers, Leeraar aan de Normaalschool van Lier, Lid der Koninklijke Vlaamsche Academie. — Hoogstraeten, Boekdrukkerij, Lod. Van Hoof-Roelans. 1895.

DE kerk van Hoogstraeten is niet alleen een der prachtigste gebouwen der Kempen ; men mag gerust zeggen, dat zij in gansch België eene welverdiende faam geniet. Tot nog toe was de geschiedenis harer oprichting niet gekend ; ook misten wij eene ernstige beschrijving van de kunstschatten, die zij bevat. Thans is dit het geval niet meer. Het boek, waarvan wij hierboven den titel overschrijven, is alleszins merkwaardig, en behoort voorzeker tot de beste monografien, welke wij in dien aard bezitten. De schrijvers, beide inboorlingen der schoone « Vrijheid », en tevens Kempenaars van top tot teen, hebben hun werk met den grootsten ernst opgevat. Het Gemeente-archief van Hoogstraeten, het archief der O. L. V. Kerk te Antwerpen, het Provinciaal Archief hebben hun eene menigte gansch onbekende inlichtingen verschaft. Niet alleen mochten de schrijvers den naam des bouwmeesters, Meester Rombout Keldermans ontdekken ; eene menigte allerverdienstelijkste medehelpers, zooals Hendrik Lambrechts, Antoon Keldermans, Jan De Brouwer en anderen, doen zij ons kennen. De kunstenaar, aan wien wij de weergalooze glasramen verschuldigd zijn, en die tot hiertoe, ondanks de ijverigste opsporingen, door niemand gekend was, leeren wij insgelijks kennen, evenals den meester, die het prachtig gestoelte van het hoogkoor vervaardigde. Tevens bevat

het boek eene uitvoerige, keurige beschrijving en de ophelderende geschiedenis van al de kunstschatten der kerk, zoodat het een onmisbare gids mag genoemd worden voor allen, die den heerlijken tempel bezoeken.

Het werk eindigt met een historisch overzicht ; het weidt vooral uit over de ongelukkige gebeurtenissen, welke onze streken tijdens de Spaansche onlusten en het Fransch bestuur teisterden.

Men bemerkt, dat de schrijvers met bijzondere voorliefde aan hun werk hebben gearbeid ; het is met een zwier en eene warmte geschreven, die waarlijk treffen, en van het boek een waar volksboek maken. De Hoogstraetenaars zijn met reden fier op hunne Kerk. Het boek, aan harer oprichting gewijd, geniet er een algemeenen bijval; het feit is inderdaad verheugend, en levert een treffend bewijs van de liefde tot den geboortegrond en de schoone kunsten, welke de Kempenaars te alle tijde onderscheidden. Voegen wij hierbij, dat de heer Génard, Eerearchivaris der stad Antwerpen, in een uiterst merkwaardig verslag, aan de Koninklijke Vlaamsche Academie voor Taal en Letterkunde, aan het werk grooten lof toezwaait. Nog dient gemeld, dat het boek bijzonder keurig is gedrukt, en den Hoogstraetschen uitgever M. Van Hoof, tot eer verstrekt, en dat de platen, waarmede het is versierd, ons een goed gedacht van de werkelijkheid geven. Wij bevelen dit door en door Kempisch werk ten sterkste aan ; het vormt een lijvig octavo van 200 blz. en is aan den uiterst voordeeligen prijs van 2 fr. bij den uitgever te verkrijgen.

WILLEM VAN DOOREN.

Brecht.

De Keuren van Brecht, gemaakt ten jare 1495.

Wij Michiel Van Tychelt, Willem der Muyden, Jan de Sprangere, Peeter Joerdaens, Anthonis Van Alphene, Laureys Rombouts ende Wouter Zoeten Schepenen binnen Brecht maken condt ende certificeren inder waerheyt allen den ghenen die dese letteren selen zien oft horen lesen dat wy daer by ende overstaende als gemeyne ingesetenen ende Schepenen van Brecht gesien ende gehoirt hebben dat alle die gansse gemeynte van Brecht oft den meesten deel met eenen sondaegschen kerckgebode daeromme vergadert zynde, hebben eendrachtelic gecosen genoempt ende in huere ende onse stede gestelt vuyt elcken heertganghe oft gehuchte tvoirscreven dorps, twee van den notabelsten persoonen hier nae genoempt, te wetenen Woutere Soeten ende Janne Coeck, Janne Willem Luycx den jongen ende Clause Van Tychelt, Wouter van Alphen ende Anthonise Van Buysele, Goryse Haest ende Henrick de Steenbacker, Lenaerde Van der Dycke ende Janne Scroede, Jan Jordaens ende Jan Michiel Alaerts soon, Willem de Laet ende Jan Martens, Luyck Willem Jan Ooms ende Gielix van Houte, omme van der voirscreven gemeynte ende onsen weghen te makene te ordineren ende te sluytene alsulke coeren, statuten ende regulen als henlieden nutteprofytelyc ende orberlyc duncken souden te wesene voir de selve gemeynte. Gelovende de voirscreven gemeynte te houdenen goet vast ende van weerden alle thgene dat byden voirgenoemde persoonen aldus gecoren eendrachtelic gemaect geordineert ende gesloten soude wordden in alle der selver manieren oft met onsen vonnisse gesteedt oft gewesen ware, emmers een jaer lanck duerende behoudelyc dyen, alsoe verre de Schouteten van Brecht van

6

onser Heeren weghen de selven coeren helpen houden ende met nyemande en simuleren. Ende alsoe verre als sy dat deden dat dan in dyen gevalle alle die coeren te nyet souden syn behoudelic dat men dese coeren alle jaeren eens publiceren zal ende ofter enighe pointen waren te meerderen oft te veranderen dat men dat doen mocht.

Nae welcke voirscreven begeerte consenteringe ende willecorden der voirgenoemde gemeynten gedaen synde hebben de Schouteten van Brecht van onsen Heeren wegen ons Scepenen een vonnisse gemaect oft men de voirscreven coeren die men aldus maken soude, schuldich soude syn te houden oft nyet, waer op wy ons beraden, ende beraden synde, wy den voir recht nader begeerten ende consente der selvere gemeynten dat men de voirscreven coeren die men alsoe maken ende by de voirscreven persoonen ordineren soude, onderhouden ende achtervolgen soude in der selven manieren oftse met onser Scepenen vonnisse gewyst waren, daren seynden hebbende voirscreven persoonen daer toe als voren gecosen synde gemaect geordinneert ende gesloten zekere coeren, pointen ende articulen die op ten XXX^{n} dach van der maent October lestleden voir de voirscreven gemeynte vuytgelesen ende gepubliceert zijn ende luyden aldus van woerde tot woerde :

Primo. Dat men de beken zal begaen binnen Meye op te boeten.

Item desgelycx de waterlayen omtrent camisse oyck op te boeten salvo den Heeren op twischat.

Item dat niemant schape van buyten inbrengen en zal tensy die ierst by de vier naeste gebueren versien sy op te verboerte van twee dubbel motthoenen.

Item dat nyemant zeer scapen huyse oft herberghen en zal op twee dubbel motthoenen.

Item dat de ghene die scapen houden elck mach vuytsteken tot drie scapen toe daer hem aen twijvelt ende waert dat daer boven hueren gebueren eer gewaer zoude te kennen te gevenen op twee dubbele motthoenen, het en ware dat sy hueren eedt dorsten doen dat sy daer nyet aff en wisten dat huer scapen zeer waren.

Item dat nyemant syn scapen oft beesten binnen den vrehyde stouwen oft driven en zal in eens anders beempden oft weyden op II dubbel motthoene.

Item zellen alle jaer gecoren wordden in elck gehuechte twee mannen om de scapen te besiene ende voirt te brengene.

Item zal een yegelyck spanninghe houdende alle jaer in der straten van der kerckwegen vueren drie voeyer davels op XII grooten.

Item de cossaten selen helpen gravenen ende laden op XII grooten.

Item dat nyemant die acker vehenen open zal laten staen op XII grooten ende daenbrengere zal deen helft hebben.

Item zoe wye eens anders verhene op ment ende brect met vordeele zouden op te luychene metter hant zal verboeren acht stuvers te wetene den Heeren, den aenbrengere, ende dient toebehoirt elcken acht grooten.

Item zoe wye den anderen naeloopt opt gewyde in euvelen moede ende weder afloopen deen naden anderen, die afloopt die verbuert dan X ryders.

Item die worpen, schieten oft den bal slaen, kaetsen oft enigerhande spel hanteren op gewyde kerkhoven selen verboeren eenen rydere.

Item wy aen de kercken eenige gelasen brekeen selen die schade dubbel gelden.

Item zal een yegelyck comen ter clocken als hy hoort stormen oft daer men in de gebuerten opte beckens slaet van noode op eenen rynder, salvo juramento exusante.

Item dat alle man vangere zyn zal van buyten persoonen die comen binnen sdorps omme yemande te verladene, te verfoortsene, oft te slaen het zy levende oft doot by den Heeren te brengene ende te leveren zonder verboerten. Ende oyck desgelycx zoe wat persoonen die comen by nachte ende ontyde omtrent yemants huys oft lochtuyn om quaet te doene dat men die aenveerden mach levende oft doot ende leveren den Heere zonder verboerte.

Item dat nyemant heyde plucken en zal op eens anders heyde, zoe wye daer mede bevonden wordt ende gheen onschult metter eedt en derve doen zal verboeren drie oude schilde ende elck man zal vangere daer aff zyn.

Item dat nyemant om gaan en zal met sacken van huyse te huyse biddende met yemande anders dan metten vier 'ordinen op een dubbele mottoen.

Item zal een yegelyck te wintere een busselken houts met twee banden gebonden brengen, elck in zynen wyck, dies nyet en doet verboert XII groeten.

Item diese binnen den winter wech droege verboert eenen ouden schilt.

Item zal een yechelyck gehulpich zyn daer een ongeval geschiet zonder daer aen te verboeren van huysen te heffene aen yemants lyf oft daer yemant in watere oft in vier bleve, die aen te moegen veerdene zonder den Heere tontvreempden.

Item dat nyemant in eenige beempden en zal moegen dammen oft oosten die zyne nyet en zyn oft aen de trempten binnen acker heyningen aen eens anders erve mogen graven op eenen rydere.

Item zoe wye in enige straten eerde vuytschietende wech vuert die verboert eenen rydere, ten ware dat hy alsoe vele eerden daer weder in brochte daert van noode ende by de gebuere daer geen noot en is.

Item zoe zal deene aen den anderen moegen heynen met tuynen om malcanderen vrede te doene sonder deene des anders hole te graven.

Item van den byen van buyten dorps binnen den dorpe nyet te brengene tusschen Sint Jansmisse en Bamisse op eenen ouden schilt daer de byen van Brecht nyet en moegen staen.

Item zal een yegelyck zyn verkene houden geringt om de straten nyet om te wroetene op twee grooten alsoe menichwerf alst gebeurt.

Item van alle gronden van erve ende leene die binnen den dorpe houen ende vercocht wordden, daer aff zal men geloven schot ende loth, Ende zoe wye dat verswege sal verboeren eenen dubbelen mottoen.

Item van knapen ende maerten die gehuert wordden selen hueren tyt vuyt dienen het en ware byschulden van hueren meesteren oft vrouwen opte verboerte van eenen ouden schilt, ende comen ende dienen den tyt vuyte denghenen daer zy den weerdere ierst af hebben ende oft zy dat nyet en deden dat de meester oft de vrouwe eenen anderen hueren moegen, ende oft zy dyen meer geven, dat dat zyn zal ten laste van die den weerdere weder seyndt.

Item zal een eygelyck zyn scape houden voir den herdde in de

straten ende alsoe verre als yemant zonder haet oft nyt daer over claegde die zal verboeren vier stuvers.

Item oyck zal een yegelyck zyn scapen herdden in den ackere ende hueden op zynsselfs zonder den anderen schade te doene aen zyn coren oft andere vruchten op eenen dubbelen mottoen.

Item van den ovens al om den singel van der plaetsen die men bevynt ondichtich daer schade oft last aff comen mochte, die alsulcken ovens houdt acht daghe nae den coere gemaect zyn, zal verbueren drie rynsguldene den eenen tot onser liever Vrouwen gulden, den andere tsheeren ende den derden tot den coermeesters van Brechts behoef.

Item dat nyemant omtrent den selven singel by nachte oft ontyde en zal moegen backen het en ware nootsake op ten selven coere.

Item van quaden honden die loopen achter straten zoe wye zyn honden nyet en bonde oft doot en sloege als men dat gebiedt vuyter kercken zal verboeren eenen ouden schilt.

Item dat een yegelyck gehulpich zal wesen tot onser liever vrouwen ende Sinte Lenaerts omgangen met peerden met creeften met pansiers ende anderen wapenen, Ende diesgelycx die keersen ende andere dingen tehelpen dragene ende die processie te eerne soe men elders doet, ende die daertoe versocht wordden ende hen weygeren het zy mannen oft vrouwen selen verboeren XII groeten deen helft den heeren ende voer dander helft sal men anderen hueren, behoudelic dat een yegelyck zynen loon hebben sal alsoemen tot hiertoe gegeven heeft.

Item van de pluckenen in de beempden en van den hagen af te houwene sellen daerome verboeren eenen dubbelen mottoen alse geen onschult daer vore en derren doen met huerder eedt.

Item van messen te trekkene deen op den anderen die selen verboere X stuvers, Ende die den ierste is die zal de broeken gelden van beyde.

Item van vuyst slagen een gelte wyns.

Item van een boge te spannen op yemande in euvelen moede die zal verboeren twee ryders.

Item van eenen boge in te leggene of te ladene III ryders.

Item van eenen boge vuyt te schietene zonder raken VI ryders-

Item van eene pycke te stuckene eenen rydere.

Item van alle beesten die men bevyndt in eens (ander)mans goet diens de beesten zyn, zal verboeren den broeck aen den Heere alsoe verre de heyninge cusbaer is ende was II oft III dagen te voren.

Item nyemant en zal zyn beesten vuyten schutbocht halen het en zy dat de schade ierst geschat zy die beesten hebben gedaan.

Item van den visschen te stelene zoe wye daer aff befaempt wordt zal blvven staen op zyn correctie van dieveryen.

Item van den backers is geordineert datse selen backen elck veertele rose alsoe dat zy daer ane winnen selen moegen altyt boven de merct van Antwerpen VI grooten, Ende aen de veertele teruwen XII grooten boven de vracht ende prijs daert coren ende de teruwen voir. ingecocht is, Ende hier aff selen zy tot elcker maent hueren eedt doen alse daer toe versocht wordden vore de wethouders ende coermeesters sonder eenige symoni op te verboerte drie ryders, Ende oft yemant ware die op dyen prijs neyt backen en wilde, dat die tot Brecht tgeen broot backen en selen om te vercoopen oft doen vercoopen in eenen jare.

Item is oyck gecoert dat de brouwer zal moegen winnen aen elck vat byers boven zynen cost ende corenwerck vier stuvers, Ende de tapper en sal zyn byer nyet hooghere vercoopen dan alsoe vele muyten den pot alst vat menigen stuver coste ende hier aff selen de brouwers heunen eedt moeten doen gelyck de backers ende optegelycke pene voorscreven.

Item zal een yegelyck hebben gerechte maten van natten ende droogen ende diesgelycx gerechte gewichten omme mede te metene ende te weghene, Ende zoe wye men bevynt van desen ongerechten maten oft gewichten hebben, die selen verboeren de maten ende de gewichten nae den coere van Antwerpen alsoe dicke ende menichwerf alst geschiet ende daertoe vier stuvers binnen eender maent na de publicatie van desen coere.

Item het is gecoert, zoe wanneer dat men ter kercken vuyt gebiedt de gemeynte onder den eenen Heere oft onder den anderen omme gemeyn orbaer, dat dan alle de manne persoonen daer comen selen tot eenen ringhe om raedt ende daet te gevenen, die van den geboden gheen onschult doen en derre noch oyck gheen nootsake en bethoent, op eenen ouden schilt te verboerne.

Item dat men geen der hande wateringen liggende op heerstraten

oft op verchysde velden dy over XC jaren opengelegen hebben, begraven en sal moegen noch neymant wye hy zy in de selve wateringen hout oft vlas rooten en zal op drie ryders te verboerne.

Item zoe wye zyn vier op zynen aschhoop brengt ende alsdan laet liggen vouchen zonder vuyt te blesschen oft vuyt te ghieten die zal verboeren eenen rynsgulden.

Item dat nyemant zyn asschen gieten en zal op zyn messye oft daer over draegen in den byvanck von Kerkhoven heertganck, zoe wyet doet, zal telcker reysen verboeren XII stuvers de twee deelen totter Heeren behoef, ende dat derdendeel tot behoef van den aenbrengere.

Item men zal opt zant schutten de vreempde beesten ende telcken male op vyt stuvers en die van Loenhout X stuvers gelyck zy van ons nemen.

Item dat de wevers zullen werken oft weven IX ellen lyvens lakens voor 11 stuvers. Ende die wollenwevers elck elle voor eenen grooten beyde van binnen ende buyten lieden opte verboerte van X stuvers, het en ware sunderlinge werck daer meer aen te verdienen ware.

Item zoe wye teneers, speckerers, rabbauwen oft hue gouten boven XV jaren en de beneden LX jaren oudt zynde herbergen oft logeren bynachte die zal telcker reysen verbeuren eenen ouden schilt.

Item zoe wye leem ofte savel graeft op ter Heeren strate die zalt moeten doen by drie oft vier van den naesten gebueren ende zoe wye de contrarie dede soude verboeren X stuvers, sunderlinge in Kerchoven heertganck.

Item van der boschheyningen ende achterheyningen is gecoert dat de Heeren eens omgaren sal op syn boete, Ende tot andere reysen zal hy omgaen ende waert dan nyet gemaect en is dat zal men maken op twischat.

In orden der waerheyt hebben wy Scepenen bovengenoempt dese letteren op en besegelt met onsen gemeynen segele vuythangende. Gegeven in Jaer onss Heeren als men screef Duysent vierhondert ende viventnegentich op ten neghenthiensten dach van de maent November.

Onder staet gescreven.

Presentibus Schultetis Scabinis Reynier van Aemstel, Michiel Wouter Aerts, kerckmeesters, Geert der Muyden, Jan Dielkens, Heyligeesmeesters, Jan Van Backenbrugge, Henrick Michiels, Capelmeesters van Sinte Lenaerts, Aerdt van den Vekene, Cornelis de Coninck, Henrick de Dicken, Luyck Willem Bertels, Willem Joerdaens, Jan Aert Diericx, Andries Maesgisels, Peeter Coeck, Jan Lenaert Putkuyps, Lenaert Diel Luycx, Wouter Smit, Nys Jan Meys, Willem Vermeere, Wouter Delien.

Volgens eene kopij van de eerste helft der XVIe eeuw, in de Archieven der gemeente.

J. MICHIELSEN.

Herentals

tijdens den tachtigjarigen oorlog.

De oorkonden die volgen bevinden zich alle, bij uitzondering van slechts enkele, die wij elders vonden, in het gemeentearchief van Herentals.

Zij hebben betrèk op een der meest bewogene tijdvakken onzer vaderlandsche geschiedenis en betuigen tot in welke mate het kleine, vroeger, in de middeleeuwen, zoo bloeiende Herentals aan de droevige gebeurtenissen der Nederlandsche Beroerten in de XVIe eeuw deelnam.

Helaas ! het eindbesluit ervan was, dat de aloude hoofdstad der Kempen, die reeds in de eerste helft dier eeuw zooveel had geleden, sinds 1574 dagelijks meer en meer achteruitging, en, bij het einde des tachtigjarigen oorlogs, ten gevolge van de herhaalde aanvallen, krijgsbezettingen en afpersingen van allen aard, aan welke het zonder verpoozing ten doel stond, zijnen voormaligen welstand, voortspruitend uit zijnen handel en zijne bedrijvigheid, geheel had zien verdwijnen.

De stukken die wij den lezer bieden zijn van tweevoudigen aard : de eene zijn zuiver *burgerlijke*, de verhoudingen daarstellend van het magistraat of het gemeentebestuur van Herentals met zijne onderzaten, de ingezetenen en poorters dier stad; de andere *krijgskundige*, betrek hebbende op de verdediging derzelve als versterkte plaats. Deze laatste evenwel zijn verre uit het grootste in getal. Wij verzamelden ze destijds met het inzicht ze als bewijsstukken eener geschiedenis van Herenthals te doen dienen. Daar wij echter sinds

vernamen dat eene meer bevoegde hand zich met deze onledig houdt, ja, ze reeds zoo goed als in gereedheid heeft, bieden wij ze hier als bijdrage tot dezelve.

I.

Inkomsten en uitgaven

der stad Herentals, van 1 Januari 1563 tot 1 Januari 1564.

Dit is den staet der stede van Herentals van hueren jnnecommen ende wtgeven over sesse achtereen gevolghde jaeren, daeraff d'ierste js begonst te jaersmisse, anno xv^{c} LXY^{tich}, ende geeynt te jaersmisse, anno xv^{c} LXIY^{tich}, naer tschryven shoefs van Brabant.

Over 't voirs. jaer LXIY wtgaende, hebben de assysen, diemen binnen der vs. stede betaelt, wtgebrocht. XXIX^{c} LI^{ich} gulden.

Alzoo de voirs. stede heeft tot Antwerpen gestaen zeeckere *Halle*, daer alle borgers van Herentals logeren mogen om cleynen penninck, ende haer goederen wt-ende jnvueren, over tvs jaer van den conchierge desselfs ontfangen voir hueringe. . I^{c} XXV gul.

Van de Vleeschouwers binnen Herentals, over tvoirs. jaer ontfangen van hueringe van de *Vleeschalle*, binnen der vs. stede gestaen, dewelck nyet en hoocht noch en mindert. . XXII gul.

Over de pachtinge van eenen *windmolen*, die der voirs stede toebehoort, doir ende mits gegelden penningen ende verdienghden rogge, ontfangen. . . . . . . I^{c} XXIII g. XVII st.

Ontfanck van viy persoonen, die binnen den voirs. jaere poorters geworden zyn, naemelyck van Lauwereys Dox, Franchen Nys, Reynier Myten, Peeter Van Dungenen, Franchois...... (1) Hanssen Wuyts, Jan De Neue ende Jannen Baten, van elcken XXIIY st.

IX g. XII st.

Ende alsoo men binnen der voirs. stede moet geven van alle erffgoet, datter vercocht wort, oft die van daer metter woon vertrecken, van die van buyten Brabant den X^{en}, ende van die van binnen Brabant den XX^{en} denier, alzoo daer aff, binnen den voirs jaere, ontfangen. . . . . . . LXXVI g. XVIII st.

Summa des geheelen ontfanck van den voirs. jaere js geweest.

XXXII^{c} XCVIII g. VI st.

Utgeven over 't vs. jaer.

Wtgegeven van de lyffrenten over tvs. jaer op 't Corpus van der stede, geconstitueert tot eene lyve ende alsoo ten penninck VIIIe.

XIIII^{c} LXXXVIII. gul.

(1) De plaatsen, als hier met puntjes aangeduid, zijn onleesbaar of weggevallen in het handschrift.

Wtgegeven vande lyffrenten over tvs. jaer opt te Corpus vander vs. stede, geconstitueert ten twee lyven ende alsoo ten penninck x^e . . . . xiiii^c xii gul.

Item wtgegeven vande erffrenten, opt Corpus der voors. stede geconstitueert ende quytbaer zynde ten penninge xx^tich, over tvs. jaer. xcvii g. xvii st.

Ende van erffrenten geconstitueert ende quytbaer zynde ten penninck xvii^e. . . . . xxvii gul.

De erffrenten opt selve Corpus geconstitueert ende quytbaer ten penninge xvii^e. . . . . xiii gul.

Item de erffelycke renten, opt selve Corpus geconstitueert ende losbaer ten penninge xvii^e. . . . . ix gul. viii st.

Over tvoors. jaer gegeven, gelyck tCorpus der voors. stede jaerlycx is schuldich uyt te reyckene den rentmeester des genadichs heeren des Conincks int quaertier van Antwerpen ende den meyer der jouffrouwen van Bergen in Henegouwe, gelyckelyck ende zonder distinctie, naer volgende de ouwe boecken, diemen noch jaerlyks naervolght, xxviii gul. vii 1/2 st., te wetene, te Paesschen, van amecoope, viii st. viii d. ing. x ouden grooten, te Sint-Jansende Kerstmisse, x sc. Lovens ; — vant straetken buyten de Coepoorte, iiii oude grooten ; — van den byvange Jan Verbruggen, i oude grooten ; — van Kerman vanden Leemputten wegen, ii sc. Lov. ; — van Adams van Diest wegen, x sc. Lov.; — vande vroonten, x st. ; — vanden Caeckhuyse, v sc. Lov. ; — van Fiersoens wegen, xii d. Lovens ; — van Aert van Aken wegen, xi sc. Lov.; — van Aerts van Zelle wegen, xii d. Lov. ; — Van Janne Metten wegen x sc. Lov.; — van Giels Walsche wegen, v sc. iii d. ende i gt. hoens ; — van Mertens van Zelle wegen xxxi d. Lovens ; — Van den Drencte byde Santpoorte I d. Lov. ; — Van Peeters van Thielen wegen, xxxi d. Lov. ; — Vanden Guldenhuyse, vi d. Lov. ; — vanden ....huyse iii d. Lov. ; — vande hapstede byde nieuw brugge, vj d. Lovens; — vanden wtgange vander hallen, noortwaert, i Lov. ; — vanden byvange aenden Wintmolen ende aen den Housberch i ouden grooten ; — van amere x st. ; - van der hoffstadt van den vleeschhuyse, xii oude grooten ; — vande drencte byde schole i d. Lov. ; — vanden dyck van Sassenhouwt, viii oude grooten ; — den hertoghe vi ende ii den joffvrouwen, den ouwen grooten te xvi tournoisen van iiii stuyvers brabants ; — vanden Vyvayer xxx d. l. een halven hoen ; — van den Ancker, iiii d. en j. grooten hoens ; — vande drencte by de Besloten Nonnenclooster i d. Lov. — Summa in alles

xxviii g. vii en een half sc.

De gemeyne andere erffchynsen bedraeghen lvi^tich gul. ix st.

Noch anderen erffchyns jn rogge aen verscheydene Cappelryen ende jaerlyckx byde gelde betaelt wort, door accorde, ii g. iii st. i oert.

Ende alsoo hiervoeren is ontfanck gemaect vande hallen tot Antwerpen, ende dat daer wt verscheyden sommen jaerlyckx is gaende ende alsoo tselve alhier voor wtgeve, naemelycke aen Sinte Barbaren Capelrye tot Broechem, XII guld. van florreschen, elcken te III sc. grooten Brabants c. . . . VII g. IIII st.

De fabriecken binnen Herentals van wegen heeren Peeter Zeelmaeckers voir ontrent een hondert p(*onden*) grooten brabants ende XXV guld. van XIX st., die hy voortyts der fabrieken geleent heeft.

Den prochiaen ende Cappelaenen voir het jairgetyde van Meester Aert Zeelmaeckers. . . . IIII g. XVIII st.

Denzelven voor de jaergetyde voor Mr Jans van Morckhoven. XX st.

Den Bonifanten van XII ryders, elcken te VI st. IIII. d. grooten brabants gereckent. . . . XV g. VI st.

Denzelven van twee ponden, XV sc. grooten brabants, die men overbewysen ende quyten mach den d. XXtich ende met volder renten.. . . . . , . XI g.

Der fabricken van Ste Woutruyden van III ponden X grooten Brabants, die mr Jan Tis gelaten heeft, totten ornementen inder choore, die men overbewysen oft quyten mach den d. XXich ende met volder renten. . . . . XIIII g.

Item voor vyff ponden grooten brabants, die men mach overbewysen oft quyten, ten penninck XXich ende met volder renten, van sesse missen ter weken die mr Jan van Morckhoven heeft gefundeert opten autaer van Sinte Woutruyen. . XX guld.

Item de gagie die de voors. stadt alle moet nootelyck geven, soo d'een jaer min als d'ander jaer meer, zoo aen schoolmeester, organist, vroevrouwen, vierlichtroepers ende wethouders, hebben over 't voors. jaer bedraegen tsamen . . IIIc LXIIII gul.

Over tvs. jaer voir de portie van de bede daerin de vors. stede is gehouwen geweest inde bede van XXXVm artoys, betaelt.

Ic LXXI g. XIII st. IIIten.

Ende over der vs. portie inde bede van CXLm ponden artoys.

II Ic LXXXIIII g. XVIII st. IIIten ,

Summa vande wtgeven is XLIc II g. II st. XIII ten.

Ende den ontfanck was XXXIJc XCVIIJ g. VII st.

Alsoo is de vors. stede binnen de voors. jaer ter achteren gecommen de somme van VIIIc IIIJ g. III st. XIIIten. (1).

(1) In 1564 bedroegen de uitgaven 4265 g. 13 st. en 7 myten, en de ontvangsten 3568 g. 12 st. ; in 1565, de uitgaven 3997 g. 18 st. 4 myten en de inkomsten 3080 g.; in 1566 de uitgaven 4693 g. 18 st. 13 myten, de ontvangsten 3964 g. 11 st. ; in 1567, de ontvangsten 3784 g. 11 st. en de uitgaven 4813 g. 4 st. 13 myten, en in 1568, de uitgaven 4913 guld. 19 st. 13 myten en de ontvangsten 3860 g. 6 st. Herentals had dus in 1564 een tekort van 697 g. 1 st. 7 myten; in 1565 een van 917 g. 9 st. 7 myten; in 1566 een van 729 g. 7 st. 13 myten ; in 1567 een van 1028 g. 13 st. 12 myten en in 1568 eindelijk een van 1053 g. 13 st. en 13 myten.

II.

De hertog van Alva,

algemeene landvoogd van Philips II in de Nederlanden, zendt Roelant de Boffles, heer van Mammy, met twee compagnies lichte peerden in garnisoen naar Herentals. — Het Magistraat dezer stad bepaalt dat men der soldaten, door Alva gezonden, al het noodwendige zal verschaffen aan denzelfden prijs als zij dit te Edingen genoten hadden. — Dat de poorten der stad waren gesloten gebleven, daaraan hadden zij geene schuld : het was het werk van iemand die daartoe geen den minsten last had.

12 Januari 1568 (n. s. 1569)

Allen den ghenen ende eenen eygelycken, dien dese letteren getooght zullen wordden, Borghemeester, Schepenen, Gezworen ende Raedt der stadt Herentals, salut.

Wy doen te wetene, certificerende voir de gherechtige waerheyt, dat, op den sevensten dach deser loopender maant, Januarij, binnen der voirs. stadt js gecommen eene ghenoempt *Roelant de Boffles*, heere van Mammy, met commissie vander Excellentien des hertogen van Alve, lieutenant gouverneur ende capiteyn generael ons ghenadighen heeren des Conincks, om binnen der voirs. stadt in garnisoene te leggen twee compagnien lichte peerden, hebbende ons verclaert ende bewesen de voirs. zyne commissie. Ende hebben wy nyet willen laeten ons failleren ons daer nae te reguleren, ende, dat doende, de voirs. twee compaingnien, ten besten vermoghen, te accomoderen soo van victualien, logis ende andere behoeffelyckheden, gelyck wy te gheenen tyden anders te doen en hebben begheirt oft gewilt, gelyck wy oyck nimmermeer doen en zullen. Ende, al eest zoo dat wy ons ende onse borgheren grootelycke gegraveert ende bezwaert vinden, jae, schier jrreparabelyck metten voet op de victualen metten voirs. commissaris aengegaen ende gemaeckt, soo eest nochtans, dat wy den voet, die daer aff is gemaect, specifice hier naer stellen, den welcken aengegaen is op den voet, waernaer de soldaeten hen reguleren binnen der stadt van Enghien.

Voir vier loopen haveren, maeckende een Mechelsche veertele	IX stuivers
Voir een hondert walmen stroots	X st.
Voir XXV pont gewichts van hoy	V blancke
Voor een ghelte fransche wyn	IIII st.
Voir X pont wittebroot, ghelyck men tot Herentals gewoon is te backen	III 1/2 st.

Voir XII pont bruyn broot	III 1/2 st.
Voir een pont ossenvleesch	I blancke.
Voir elck pont hamelvleesch	I st.
Voir vyff ende een halff pont calffvleesch	III 1/2 st.
Voir dry stoopen van den middelbieren, dat men heet Leckerbaert	I st.

Ende zoo men verstaet van ons vermaen gemaect te zyne, cernerende het sluyten van de poorten der vors. stadt, ende is tzelve geenssins gedaen oft geschiet by oft doir onsses bevele oft yemanden van ons, maer, ter contrarien, doir de faulte van eenen, die zonder last ende bevel is geweest. Al zonder arch ende list. In kennisse der waerheyt, hebben wy, Borgemeestere, Schepenen, Gezworenen ende Raedt bovengenoempt, ten versuecke eensdeels vanden vs. commissaris tot zynder ontlastingen als andersints, dese jegenwoirdighe onssen greffier doen scryven ende authentiseren, *opden XY^c dage der maent January, XV^c jaeren ende achtenzestich, naer styl van Brabant.*

III.

Vertoog der wethouders van Herentals,

den algemeenen Landvoogd verzoekend dat hij hen zoude gelieven te ontslaan van de verplichting bruggen te leggen aan de *Koepoort*, de *Hooge poort*, de *Zandpoort* en de *Florispoort*, de vier bijzonderste poorten hunner stad (Herentals had nog twee andere poorten : de *Val-* en de *Boschpoort.*) — De bijzonderste reden die zij deden gelden om die bruggen niet te moeten leggen, was dat de stad daar in plaats van sterker, zwakker mede zoude worden.

Herentals, 2 of 3 Juni 1572.

A son Excellence,

Remonstrent très-humblement l'Escoutet, Burgemestre, Eschevins, Conseil et Jurez de la ville de Herentals, comment ils ont receu, au premier jour du présent mois de Juing, lettres escriptes de par Sa Majesté, à eux adressantes, par lesquelles leurs a esté de par Sa Majesté ordonné, pour les causes èsdictes lettres comprinses, incontinent et en toute diligence, devant les portes de la dicte ville de Herentals, faire édifier de nouveaux ponts, selon le contenu èsdictes lettres à ceste joinctes. Ce que nullement y est expédient, principallement touchant les portes, appellé DE COE-PORTE, tirant vers le pays de Gueldre et Liège, DE HOOCHPORTE, respectant vers Bruxelles et

Diest et DE SANTPORTE, tirant vers la ville d'Anvers. D'aultant que par telz portes, les fossées d'icelle ville de Herentals astem (*à ce temps*), remplies de l'eauwe, deviendroient secques, pour ce que le dernier cousle desdictes trois portes vers la rivière, est plus bas le premier cousle d'icelles portes XIIII ou quinze pieds, par où les fossées asteur *(à cette heure)* fortes et bien munies par le dicte eauwe, alors seroient secques et faibles, et le pareil adviendroyt aussy à la porte, appellé DE FLORISPORTE, pour les mesmes causes, et les murailles et fossées du Baginaige (Begynhof) viendroient adoncques si secques que chascun polroit entrer à son plaisir, tant de jour que de nuict, comme aultre fois le tout par visitation a esté trouvé et sera encore se.... est ; et quant aux aultres portes d'icelle ville, nommées DE VALPORTE et de BOSCHPORTE, ont les suppliants illecques plus de XIIII jours tenu le guet, nuyct et jour, contre toutes subites invasions, ce que ilz désirent continuer au service de Sa Majesté. Ains considéré, que les fossées des dictes aultres Valporte et Boschporte sont toutes remplies de terre, de sorte que avec une demie picque on poulroit facilement, en plusieurs places, saulter oultre les fossées et murailles, et par ains entrer en ladicte ville, la quelle est aussy une pauvre ville, très-mal peuplée, de sorte qu'ilz n'ont la puissance de nectoyer les dictes fossées sans l'assistance des villaiges et places circonvoisins. Lesquez villaiges et places, d'ancienneté, soloient ausdictz suppliants assister ou nectoyer lesdictes fossées, comme signamment ils ont faict durant la guerre contre les Gueldrois (en tant que au temps de guerre ilz cachèrent leurs personnes et biens en icelle ville). Pourquoi lesdicts suppliants s'adressent à Vostre très haute Excellence, priant jcelle très-affectueusement que vostre noble plaisir soit déporter et descharger les suppliants desdicts nouveaux ponts, thouchant lesdictes quatre portes, et quant aux aultres ilz sont prests (comme bons subjectz) à obeir lesdicts commandements de Sa Majesté, sauff que lesdicts villaiges et places circonvoisins seront tenus en ce assister lesdictes suppliants, comme aultrefois ilz ont faict et d'ancienneté se sont accoutumé de faire, requerrant à telle fin aussi ordonnance sur les maieurs desdicts villaiges et places circonvoisins, affin d'assister en ce que dict est lesdicts suppliants. Quoy faisant etc.

IV.

Antwoord

op 't voorgaande vertoog der Wethouders van Herentals : zij zullen de bruggen aan de genoemde poorten niet moeten maken en mogen de omliggende dorpen de vestingen hunner stad doen helpen onderhouden.

Brussel, 4 Juni 1572.

Aen myne Eer: heeren, Mynheeren de Schoutet, Rentmeesters, Schepenen, Gesworen ende Raedt der stadt van Herentals, myne byzondere goede heeren ende vrinden.

Eerweerde, bezondere goede heeren ende vrinden,

Ick hebbe zyn Excellentie vertoocht de bezwaerenisse der stede van Herentals jnt executeren vander ordonnantie, haer nieuwelycks gedaen van wege Zynder Majesteyt, van te doen vuytgraven den jnganck van haere poorten, ende al daer te maecken optreckkende bruggen, daerby vuegende dat deselve stadt daar by verliesen zoude dat water, daer zy nu mede, wel voer de twee derdedeelen, omsingelt is ende alsoo des te meer ontsterckt worden. Alzoe dat ick dien aengaende derzelver Zyn Excellentie hebbe contentement gegeven, dat ghy des zult moghen geexcuseert blyven, wel verstaende nochtans dat ghy ten besten, u mogelyck is, u zelven tegen eenige subyte jnvasien verzien zult, ende zulcken optreckende bruggen maeken, daert u dunckt totter stadt verzekerheyt van noode te zyn.

Ende daer de stadt het cranckste is, by vullinghe der grachten van eerde en zavel, zult deselve met hulpe van onder u ressorerende dorpen moghen doen ruymen, daerover met haerlieden in vrintschappe handelende, ende indient van noode is, zal Zyn Excellentie u daerjnne met zyn authoriteyt mogen assisteren, waervan ick u lieden wel hebbe willen adverteren, zonder u gedeputeerde om ander bescheet langher op te houden. Daermede u den Almogenden bevelende ende my in uwe goede gratie recommanderende.

Vuyt Brussele IIII *Junii 1572.*

Ul. goedwillige Dyener

GASPAR SCH... (etz ?)

V.

Don Luis van Requesens en van Cuniga,

Groot-Commendador van Castilje, algemeen Landvoogd en Kapitein-generaal der Nederlanden, beveelt aan de hoofden zijns krijgsvolks, zich in garnisoen in de steden bevindend, zich, in hunne verhoudingen met de burgers dier steden, te gedragen naar de voorschriften van het plakkaat, vroeger door den hertog van Alva in deze zake gegeven.

Antwerpen, 4 Juni 1574.

Don Luis de Requesens et de Çuniga, grand Commandeur de Castille, Lieutenant gouverneur et Capitaine général.

Affin que les bourgeois et manans, logeants les gens de guerre qui sont ou entreront en cette ville, schachent comment ilz debvront se regler alendroict du service, qu'ilz leur auront à délivrer, avons déclaré et déclarons par ceste, que lesdicts bourgeois ne seront tenu de bailler ausdicts gens de guerre sinon les chambres, lict, linge, feu de chose (*sic*) et ustensilles de maison, pour accoutrer leur manger tel que chascun a en sa maison, comme entendons que par cy devant Monsr le duc d'Alve a aultrefois ordonné : ce que de rechief ordonnons par ceste et aux officiers, chiefs, coulonnelz, capitaines de ainsy le faire publier et se regler selon ce, sans aulcune contravention. Faict en *Anvers, soubz nostre nom, le* IIIIe *de Juing* XVc *soixante quaterze.*

DON LUYS DE REQUESENS.

Par ordonnance de Son Excellence,

BERTY RODA.

VI

Reglement,

gemaakt door don Luis van Requesens, algemeenen Landvoogd der Nederlanden, betrekkelijk het inkwartieren der Ruiterij in de steden.

12 Juli 1574.

(Copije vuytten Spaenschen getranslateert).

DON LOIJS DE REQUESENS, *Groot Commandador van Castillien, van den Raide van Synder Mate, gouverneur, stadthoudere ende capiteijn gheneraal van Synder Mate in dese Syne Nederlanden.*

Alsoemen, in voerleden tyde, nijet wel verstaen en heeft eenighe van de ordinnantien, die onse voirsaten in dit gouvernemente met groote deliberatie gegeven hebben, tot onderhoudinghe van de *lichte peerden,* die Syne Mate in dese Nederlanden syn dienende, ende datmen hen verabbuseert heeft, soe heeft ons goetgedaecht dat men die soude vernieuwen ende andere daerbij vueghen, soe wel omdat de ruijters van de voirs. lichte peerden hen beter souden moghen onderhouden mette soldije die sijne Majesteyt hen heeft geordinneert ende ghestelt, als oyck die steeden ende landen, daer sij geloigeert sullen wordden, moghen weten ende verstaen, waartoe dat sy van hunder syden verbonden wesen sullen. Ende daaromme ordonneren ende bevelen wy dat men van nu voirtane (by maniere van provisien middeler tijt dat anders daer inne

versien werdde) sal observeren ende onderhouden die bevelen ende ordinnantien hier naer volghende :

Inden jersten, die *weerdt vanden huijse* oft boirgher, daer die ruijter ligghen sal, sal hem gheven *een camer* met *een bedde ;* ende, indyen daer twee ruijters in een huis gheloigeert waren, soe sullen sy moeten te vreeden syn met een camer ende daerinne twee bedden.

Item, een *ammelaecken* ende *twee servietten,* alle wecken.

Item, alle vijffthien daghen, sal die weerdt van den huijse moeten elcken ruijter oft soldaet geven *een paer slapelaecken.* Ammelaecken ende servietten sal die weerdt moeten doen wassen, maer egheen hemden noch ennich ander lijnaet vanden ruijter ofte soldaet.

Item voor *sout, azijn, booter* ende *olije* sal die weerdt moeten gheven elcken ruijtere oft soldaet drye stuijvers, alle wecken.

Noch *onderhalff pont keerssen* alle wecken *inden winter* ende een *halffpont* in den *soomer.*

Item, den ruijter oft soldaet sal synen cost moeten doen bereijden ende sal hem moeten *warmen by tvier van sijnen weerdt,* soowel in den winter als in den somer, mair als die weerdt vanden huyse sulck nyet en soude willen toelaten, soo sal hij ghehouden syn den ruijtere te gheven, alle wecken, in den winter, twelff stuijvers ende in den somer seven stuijvers om hout te coopen.

Aengesien dat den ruijter nijet gheleeven noch hem onderhouden en can met syn peerdt ende dienaer met de soldye, die de Conincklycke Ma[t] hem gheeft in sulcken dieren tijt, als nu alomme is in dese syne Nederlanden, soe ordineren ende bevelen wy, ten eynde dat de ruijter hem mach onderhouden ende leven ende dat die borgher ende ondersaete van synder Matt soe luttel schade lyde, alst mogelijck sij, dat die van de Weth oft Magistraet vander stadt oft plaetse,daer eenighe bende van lichte peerden inne commen sal,sullen doen provisie ende munitie maecken van broot,vleesch, bier, haver, hoij ende stroot, stellende ende deputerende twee personen vander voors. plaetsen om tvs. vuyttereycken ende vuijt te deylen, al tot sulcke quantiteyt ende prijze als hier naervolghen :

Inden iersten, *elcken ruijtere* voor synen persoon ende eenen dienaere, *alle daghe,drije ponden ende een halff brootts* van sesthien oncen het pont, waeraff die *twee ponden* sullen syn *witbroot* ende het *onderhalff pont broot* mette semelen voir den prys van eenen stuyver ende een blancke.

Item *twee pont rentvleesch,*alle dage, voir twee stuijvers.

Item *twintich pont hoy* voir eenen stuyver, alle daghe, ende indijen die ruyter twee peerden heeft, vyff pont meer voir een oort.

(*Wordt vervolgd.*) P. J. GOETSCHALCKX.

Busschietersgilde van Mol, Balen en Desschel.

ET de geschiedenis van het volksleven staat die der oude schutters en andere gilden in nauw verband. Het verleden der gilden bekend maken is derhalve licht werpen op het maatschappelijk leven der vaderen, hunne zeden en gebruiken, en wel op eene, in de hoogste mate, belangvolle zijde daarvan.

De Schuttersgilden, immers, waren de keurbenden onzer oude gemeenten, en, eenigerwijze, te beschouwen als de voortzetting van het ridderwezen, hetwelk in het eerste tijdvak der middeleeuwen een buitengewoon aanzien genoot.

Hoog en loffelijk was de strekking dier genootschappen, rijk zijn hunne vruchten geweest. Zij bestonden uit leden van allen stand en rang, en de hoogstgeplaatsten schaamden zich niet, vóór de doelen of onder de stang de broederhand te reiken aan de minderen. Geen lid had meer voorrecht dan een ander : gelijkheid en broederschap waren wet. De lasten werden gemeenschappelijk gedragen ; eendracht, burgerzin, godsdienstigheid, hoffelijkheid en vriendschap werden in alle gildebijeenkomsten aangekweekt. Men ziet dit alles in de Statuten der vereenigingen, en daarom achten wij de mededeeling van de wetten der Handboogschutters van Mol, Balen en Desschel, van het jaar 1568, niet zonder belang.

FR. DE POTTER.

« Philips, by der gratien Godts coninck van Castilien, van Leon, van Arragon, van Navarre, van Napels, van Cecilien, van Majorcken, van Sardynen, van de eylanden van Indien ende vaste landen van der zee Occeane, eertshertoghe van Oostenryck, hertoge van Bourgonien, van Lothryck, van Brabant, van Limburch, van Luxembuerch, van Gelre ende van Milanen, grave van Habsburch, van

Vlaenderen, van Artoys, van Henegauwe, van Hollant, van Zeelant, van Namen ende van Zutphen, prince van Swave, maerckgrave des H. Ryckx, heere van Vrieslant, van Saluys, van Mechelen, van de stadt, steden ende landen van Uytrecht, Overyssel ende Groeninghen, ende dominateur in Asien ende in Affrycken, allen degenen, die dese onse letteren sullen sien oft hooren lesen, saluyt. Van weghen de goetwillige liefhebbers ende beminders van de hantbusse, residerende onder de vryheyt Molle, Balen ende Desschel, als geannexeerde ende representerende die gheheele voochdye van Molle, is ons vertoont ende te kennen gegeven geweest hoe dat sy supplianten ende heure voorsaten, ter eeren Godts ende vande maget Sinte Barbara, heurlieder patroonnersse, hebben ter plaetsen voorseit gestelt ende over langen tyt gehouden ende alnoch syn houdende de lieffelycke bruerschap ende gulde van Colveniers oft busschieters, omme welcke bruerschap genuechelyck te onderhouwen ende om daer inne te verhueden alle onbehoorlyckheyt ende daer uyt te vueden alle liefde, vrientschap ende getrouwigheyt, soo hebben de supplianten gelyck andere hunne nabueren, geconcipieert seeckere poincten ende articelen, dienende tot onderwys, instructie ende regule, voor de welcke een ygelyck van de voorseyde Guldebroeders souden schuldich syn, ende syn de supplianten te vreden hun te reguleren ende die selve te achtervolghene, wesende de selve poincten getrocken ende tenemael accorderende met de ordonnantie van gelycke gulde, die by hunne nabueren ende dorpen daerontrent gelegen, worden onderhouden ; ende hoe wel die voorseyde bruederschap ende de voorseyde ordonnantie, daerop gemaeckt, nergens toe en tendeert dan omme alle vrientschappe ende liefde te onderhouden, ende tot onse hulpe ende bystant ende gemeyne ingesetene vander voorseyde voochdyen, soo wanneer tselve ten tyde van oorloge oft andere inconvenienten oirbaer ende van noode soude mogen wesen, de welcke oock andersints der voorseyde plaetsen seer oirkaer ende noottlyck is, besondere tegens alle schelmen ende quaetdoenders, die by nachte ende ontyde soo uyten lande van Luydick, daer de voorseyde voochdye frontiere af es, als andersints, overlopen ende de goede lantluyden overlasten aen heure persoonen ende goeden, soo sorgen nochthans de supplianten, dat de voorseyde gulde ende bruederschap die voorseyde ordonnantie tot conservatie van dien gemaeckt, by gebreke van consente ende onse authorisatie soude geraken te fallieren ende by eenige quaetwillige ridiculeus ende sonder effect worden gemaeckt, ons daeromme oodtmoedelyck biddende om octroy, daer toe dienende; waeromme soo ist dat wy, de saecken voorscreven overgemerckt ende eerst hier op gehadt het advys van onsen lieven ende beminden die schoutet onser stadt van Herenthals ende synen stathouder binnen die vry-

heyt van Mol residerende, geneycht wesende ter beden ende supplicatien der voorgenoemde supplianten, hebben den selven, uyt redenen voorschreven, gegunt ende geaccordeert, gunnen ende accorderen uyt onser sonderlinge gratien, by desen, dat sy de voorseyde broederschap ende schutterye vander handtbusse sullen mogen erigeren ende opsetten, naer luyt ende teneur vande puncten ende articulen hier naervolgende, daerop gemaeckt ende by ons gecorrigeert.

Inden eersten dat elck geselle van der voorseyde bruederschap, die wesen sullen totten getalle van veertich, vyftich oft sestich manspersoonen, oft sooveel minder oft meer als ten oirbaerlyck bevonden werden sal, ten synen aencomen sal moeten doen synen eedt, die hem vanden hooftman oft synen lutenant, ende van niemanden anders, gestaeft en sal worden, dat hy onsen genadigen heere den coninck van Spangnien als hertoghe van Brabant, synen gouverneur ofte gouvernante generael, voorts synder majesteyts officier ende van gelycke den wetthouderen vande voochdyen van Mol, sal syn goet ende getrouwe, ende synen hooftman gehoorsaem ; ende oft hy vername dat yemant van buyten oft binnen slants eenige fortslycke weiringe oft vyantschap opsetten oft maken woude, die der conincklycke majesteyt, syn landen oft ondersaten vau Brabant prejudiciable soude mogen wesen, het ware by dagen oft by nachten, dat hy tselve van stonden aen den officier vande voorseyde voochdye ende hunnen hooftman vander gulden te kennen geven sal, ende alsulcken concepten oft schadelycke aenslagen helpen keeren naer syn beste vermogen ; ende voorts beloven, dese caerte tonderhouden, ende al te doene dat een goet getrouwe guldebruer ende gesworen schutter schuldich is ende behoort te doene.

« Item dat oock niemant in deser gulden ontfangen en sal worden dan alleen eerlycke, deuchdelycke ende wel bekende persoonen, wesende vander oude ende catholycke religie, ende voor sulckx geacht ende gehouden, ende dat met voorgaende advyse vanden officier vander plaetsen, ende t'selve daerop gehadt; voort met consente vanden hooftman, coninck, deken, gesworen ende ghemeyne gesellen ; ende oft yemant anders innegecomen waere, t' selve sal wesen van onweerden ; ende sullen de genen, sulckx doende, verbeuren tien stuyvers totter gulden behoeve.

« Item dat niemant vande gesworen gesellen van de voorseyde gulde sal mogen scheyden ende renuncieren, oft oock geroyeert worden by wettige geapprobeerde redenen, ter discretien vanden hooftman, coninck, deken ende geswooren ende gemeyn gesellen ; ende sal de selve, die uyt die gulde sal scheyden, renuncieren of geroyeert sal worden, schuldich syn te betalen alle syn fauten ende resten, die hy der gulden ten achter wesen sal.

Item soo vande voorseyde guldebruers met eenige lichtveerdelyckheyt uyt dese gulde is loopende sonder eenige redelycke oft

wettelycke oirsake, sal verbeuren ende geoorsaeckt syn te verbeuren een half tonne biers.

« Item de voorseyde bruerschap ende gulde in haren competenten getal ende sterckte van guldebroeders tonderhoudene, als er eenige vande voorseyde guldebruers dese werelt overleden is oft om eenige redene wille uyter voorseyde gulden gelaten, geroyeert oft gescheyden sullen wesen, soo sullen de voorseyde hooftman, coninck, deken, geswoorene ende gemeyn gesellen inde plaetse vanden selven overledene oft geroyeerden guldebroederen vermogen verkiesen, stellen ende convoceren alsucke insetene vande voorseyde steden als heurlieden hooftman, coninck, deken, geswoorene en gemeyn gesellen voorseyt, met voorgaende advise vanden officier, goetduncken ende gelieven sal totten voorseyde bruederschappe nut, bequaem ende gequalificeert wesende ; welcke uytgecosene persoonen hun lieden hierinne egeensints en sullen vermogen te excuseren ofte soecken maken, maer sullen hun daer toe moeten verstaen ende obedieren ; oft in gevalle van oppositie, weygeringe of refues, sal men den selven daer toe mogen bedwingen met alle rechtelycke wegen van bedwange daer toe dienende ende behoorende, tot hunnen eygenen coste en de schade.

Item die eenige quade ongevoechlycke eeden sweiren sal, die eenen anderen heet liegen, eenigen smeet oft achterdeel van yemant seet, vuylicheyt bedryven oft voorstellen sal, t' sy in woorden oft met wercken, die sal men mogen calengieren, telcke reyse twee stuyvers.

« Item dat niemant op sondagen noch heylig dagen opter cameren en sal mogen coopmanschappen doen ; ende ofter eenige coopmanschap gebeurden, de selve sullen van onweerden syn, ende sullen elck cooper ende vercooper moeten betalen, totter gulden behoef, tien stuyvers eens ; ende ofter op ander dagen gebeurden tusschen guldebruers, sal elck syn berou mogen hebben om twintich stuyvers, deen helft voor de gulde ende dander helft contra partye, die de coopmanschap sal willen houden.

« Item men en sal opde voorseyde guldecamer niet mogen spelen met eenichderhande spel, het sy met teerlingen, caertspel, quoten oft andersints ; oft so wie ter contrarie doet, die sal telcker spel verbeuren vyf stuyvers, totter gulden behoef.

« Item ofter eenigen twist, questie oft onminne tusschen die gesellen vander gulden gerese, den spele vander bussen aengaende, daeraf sal men g'eswyghende vrede gebieden ; ende soo wie ongelyck hebbe, sal men beternisse ende satisfactie doen doen, en jugeren naer gelegentheyt van saken. Ende de sake opgenomen ende gemodereert synde, die niet en cesseert sal verbeuren vyf stuyvers, ende sal noch daerenboven gehouden syn vande camere te gane, indien hem sulckx bevolen wort ; ende soo wie syne amende ofte satis-

factie niet en voldoet, sal men daervooren reëelyck executeren, behoudelyck den heere ende officier in al syn recht, sooverre hem enich competeert.

« Item ofter eenigen twist oft different gerese tusschen de guldebruers, t'sy van binnen oft van buyten, opder guldecamere, oft inder gulden vergaderinge, alwaert alsoo dat dese caerte daeraf geen mentie en maeckte, soo sullen nochtans die twistende partyen hun moeten submitteren ende overgeven in moderatie van den hooftman, coninck, deken, geswooren ende gemeyne guldebruers ; ende partyen gedeclareert hebbende hun gebreck ende redenen, sullen moeten vertrecken uyter vergaderinge tot die moderatie sal worden gedaen, ende volgende uytspraeke van dien sal een ygelyck schuldich ende gehouden syn hem te reguleren, sonder eenige contradictie oft oppositie ende verbeuren een tonne biers.

« Item elck geselle oft guldebruer vander voorseyde gulde sal schuldig syn in syn huys te hebben een hantbusse oft doelstock met syn toebehoorten, opgerust gelyck dat behoort, daer men sonder peryckel oft dangier op hoopen ende schyven mede schieten mach. Ende sal ten minste altyt een half pont buspoeder ende een pont gegoten loot veerdich moeten hebben, op de verbeurte van x stuyvers telcker reyse, als hy daer sonder bevonden worden sal ; dwelck die hooftman oft andere, van de gulde regimente wesende, sullen mogen ondersoecken soo dickwils alst hun gelieven sal.

« Item metter voorseyde hantbusse ende andere syne toebehoorten ende oprustinge, gelyck men dat ordonneren sal, sal elck guldebruer gehouden syn opden generalen processiedach ende opden eerweerdigen h. Sacramentsdach, midtsgaders op alsulcke andere dagen ende tyden als men dat ordineren ende gebieden sal, in de processie te gaen in manierlycke ordonnantie, vanden beginne totten eynde toe, het vendelyn vande gulde te volgen van op de camere ende daermede weder tot op de camer te comen ; oft soo wie daeraen falieerde ende dies niet en dede, sal telcker reyse verbeuren tot behoef vande gulden 5 stuyvers eens, ten waer by consent vanden hooftman ende deur nootsake oft indispositie, die nochtans soo groot niet sal mogen wesen oft hy en sal in sulcken gevalle eenen anderen manspersoon, manswerich wesende, in syn plaetse moeten stellen met synder rustinge.

« Item elck guldebruer sal synen stock oft busse, met syne toerustinge, pyeseleyck ende vredelyck mogen dragen, hebben ende behouden binnen oft buyten synen huyse, ende die mogen afschieten, soo verre hy niemanden daermede te cort en doet, ende deselve busse lossen oft afschieten, ende sal buyten de gulde camer moeten wesen ende niet aen oft ontrent eenige huysen ; en hy sal ten minsten 20 voeten weeghs daer af moeten syn ; oft soo wien ter con-

trarien doet, sal telcker reysen verbeuren 20 stuyvers totter gulde behoef.

« Item dat niemant, als hy geschoten heeft, syn hout op syn busse en sal mogen laten steken, ofte indien hy syn busse wederom begint te laden, sonder eerst het hout afgetrocken te hebben, sal telcker reyse verbeuren 1 stuyver totter gulden behoef.

Item soo wien inden hof ende op schyve schieten sal, sonder eerst te roepen oft kennisse te doen, sal telcker reyse verbeuren 1 stuyver, totter gulde behoef.

« Item oft yemant vander gesellen op schyve oft hope geschoten hebbende, wech ginge sonder op te leggen oft te betalen dat hy verlooren sal hebben, oft daer af t' goede gemoet te hebben vanden genen, daer hyt tegen verlooren heeft, die sal telcker reyse verbeuren totter gulden behoef 2 stuyvers, ende sal syn verlies even wel moeten betalen.

« Item den coninck vanden voorleden jare sal gehouden syn den vogel doen te maken ende ten by syn vanden hooftman oft gedeputeerde, tot enen bequamen dage gecondicht synde, op doen stellen ende richten ; ende soo wat gyldebruer alsdan voor den 3 uren nae middach op der gulde camere niet is, verbeurt 2 stuyvers.

« Item die met synen stock oft busse niet mede in ordren en gaet tot onder den vogel oft papegaeye, verbeurt 1 stuyver.

« Item die aldaer niet en blyft tot dat den vogel geschoten is, die verbeurt 2 stuyvers.

« Item den vogel afgeschoten wesende, die inde oordens met synder busse niet wederom mede en compt tot op de guldecamere, verbeurt 2 stuyvers, ten ware by consente vanden hooftman ende deur nootsake.

« Item als den vogel afgeschoten wesen sal, sal men byden hooftman, coninck, deken ende gesworen vanden voorleden jare kiesen, alst noot is, eenen deken, ende altyts andere gesworene, die hun geensints en sullen mogen ofte connen excuseren ; ende sullen gehouden syn den eedt te doen van getrouwicheyt, ende en sal daer toe niemant worden geordonneert dan gesworen ingesetene guldebruers.

« Item die geswoorene sullen het bier copen als men den vogel schieten sal ende oock ten meesten profyte vande gemeyne gesellen, tegen des Eerw. h. Sacraments dach, ende op Sinte Barbaren dach den cost doen bereyden, op welcke 3 dagen niemant vanden guldebruers geexcuseert en sal syn; maer sal elck, absent wesende, in cost ende dranck soo veel geven ende betalen moeten als die present syn, ten ware deur oirsaken ende by consent oft oirlof als vooren, in welcke gevalle sal alsulcken absenten persoon oft personen daermede van dese boeten geabsolveert wesen, maer niet van eenige andere boeten ofte calengieringe ; ende soo wie

absent blyft sonder consent, oft hy nootsake heeft oft niet, sal telcker reysen verbeuren 2 stuyvers.

« Item oft geschiede datter yemant keyser wierdt, die en sal geen recht hebben aenden brocke, maer die guldebruers int generael sullen hem gelyckelyck 2 onsen silvers schencken tot eenen papegaye oft colve ; dies sal hy hun als dan schencken een tonne biers oft eenen coninckxdaelder, weerdich wesende xxxv stuyvers daervooren, ende t'gene des hem meer gelieven sal.

« Item naer de processie generael mach elck guldebruer, die dat belieft, comen uyt vendelyn op de camere vande gulde ende aldaer helpen verteeren, ten coste vanden gemeyn gesellen, 20 stuyvers eens.

« Item naer den maeltyt op des Eerw. h. Sacraments dach sal men loten om colven te geven ende sullen telcken sondage dry guldebruers te samen geven een ame biers oft gelyck men tselve van jare te jare alderbest ordonneren ende instellen sal ; ende die hooftman, coninck, deken ende geswoorene sullen vanden eersten geven sonder hun mede te looten, welcke kolven men niet en sal mogen beginnen te drincken voor den 3 uren naer den noenen ende dat ten colfdragen ende plaetsen, daer men alsdan tvendelyn uytsteken sal.

« Item oft yemant vanden gesellen op costdagen oft colfdagen vande camere ginge sonder hun gelach te betalen oft den genen diet aengaet daeraf te vreden gestelt te hebben, sal telcker reyse verbeuren 2 stuyvers ter gulde behoeve.

« Item niemant en sal op de colfdagen voorseyt, noch tot genen anderen dage, als de gulde vergadert wesen sal, eenige manspersoonen op de camere mede mogen brengen, ten ware guldebruers, noch oock yemanden te lange houden oft met groote droncken travalieren oft verlasten, op de pene van 2 stuyvers.

« Item oft yemant eenige manspersoonen van buyten inne gebrochte, ende by hem blevende teren ofte drincken, soo sal den gene, die se ingeleyt sal hebben, voor hun moeten betalen ende pander dagen nae taxatie van t' gene deser verteert wesen sal.

« Item die eenige stoopen, potten oft glasen breken, onwetende, sal de selve moeten betalen oft van gelycken moeten coopen ; ende wie sulckx wel wetende, oft met opsetten wille dede, sal verbeuren het dobbel van der weerder van dat hy alsoo gebroken sal hebben, te bekeeren deen helft daer af totten gulden behoef, ende dander helft voor de schade.

« Item alsser yemant uutter voorseyde gulden gehouwelyckt, sal gehouden syn metten knape te doen nooden alle de guldebruers, elck besonder, tot synen eerlycken dage, alwaer elk guldebruer sal moeten compareren, minstens schencken voor den maeltyt 6 stuyvers ; ende soo wat guldebroeder alsdan niet en compareerde, sal 12 stuyvers verbeuren : 6 voor den bruydegom ende 6 voor de

gulde. Dies sal den bruydegom gehouden syn de guldebroeders te schenken op des Eerw. h. Sacraments dach, alsdan eerstvolgende, een ame biers, daer vooren ; ende indien hy de guldebruers op synen eerlycken dach niet en noeyt, sal hy gehouden syn den guldebruers te schencken, vergadert wesende, een half tonne biers.

« Item als er yemant vande guldebruers sterft, sal men den knaep de weten daer af doen, die alle de guldebruers, elck besonder, totte begraeffenis bidden sal ; ende elck oock van de guldebruers sal moeten compareren ten huyse van den overledenen helpen en den dooden lichaem ter gewyder aerden bestellen, offerende ten minsten negen myten brabants, hoorende die h. misse vanden beginne tot den eynde toe ; ende die des niet en doet, verbeurt 2 stuyvers. Dies sal den overledenen syn busse ofte stock der gulden laten tot behoef van de brocke, ofte een tonne biers daer voore.

« Item men sal voor elcken dooden guldebruer tot eenen bequaemen daghe, naer den maeltyt te ordineeren, een misse van requiem doen singen ende celebreren, dat elck vande guldebruers sal moeten compareren, hoorende die misse vanden beginne totten eynde toe, offerende ten minsten negen myten brabants als vooren; oft soo wie des niet en doet, sal verbeuren 2 stuyvers.

« Item den knape sal volstaen doende de conde oft wete als hy de guldebruers in persoone niet thuys en vynt aen het huysgesyn oft gebueren, midts verclarende onder synen eet alsoo gedaen te hebben.

« Item dat de hooftman ende geswoorene de voorseyde schutters ende guldebruers sullen mogen doen dagen alst hun door merckelycke redenen gelieven sal, t'sy tot missen oft ander saken, tot al sulcke dagen ende uren alst hun noodelyck ende oorbaerlyck duncken sal; ende die niet en compareren, verbeuren 5 stuyvers; ende oft aen hun lieden selve gebreck was, sullen altyt syn op dobbel boete.

« Item dat niemant vande gesellen, niet wesende regeerders der selver gulden, hem en sal mogen onderwenden eenige saecken, die den hooftman ende gesworen competeeren ende toestaen, te handelen, op de pene van 17 stuivers ende al wat sy gedaen oft uytgerecht sullen hebben sal machteloos ende van onweerden wesen.

« Item den knape sal dat vendelyn bewaren, uytsteken ende innetrecken ten bevele vanden hooftman ende gheswoorene, alle boeten ende schulden opmanen ende innehalen, als hem die in geschrifte overgegeven sullen worden ; ende des achternoens op St Barbaren avont sal den knape gehouden wesen te bestellen dat men loffelycken ende solemnelycken luyde ende byaerde ter missen,ende andersints gelyck dat behoort. Ende soo wie vande guldebruers hem hierinne assisteren ende behulplyc wesen, mogen savonts op de gemeyne gulde verdrincken 8 potten biers.

« Item den knape sal hebben van elcken gange, dat hy door belas-

tinge vanden hooftman den guldebruers sal condigen ende de wete doen om te vergaderen, twee stuyvers twee oort totten gulde costen ende insgelyckx oock vande bruydegoms ende vrienden vanden overledene guldebruers, telcke reyse II stuyvers II oort.

« Item dat men voor alle peenen ende boeten, in dese caerte oft ordonnantie begrepen ende andere schulden ende costen, ter saecken van deser gulden verschynende ende procederende, ten huyse van den gebreckelycken debiteur sal mogen afpanden syne mobile goeden oft synen persoon daervoren mogen aentasten ende reëlyck executeren, gelyck verwonnen ende verreyckte schult, als die schult oft achterstel 14 dagen sal wesen verschenen; ende den officier vande voochdye voorseyt sal metten pant oft persoon mogen handelen gelyck die heere met andere verwonnen schult ende gewesen vonnissen handelende is.

« Item den hooftman, coninck, deken ende gesworene sullen alle boeten ende calengieringen, deser gulden aengaende, mogen minderen, meerderen ende veranderen sonder yemants toeseggen, midtsgaders tot deser articelen af oft toevueghen, ende ordonneren tgene des sy lieden beter gedaen ende gelaten bevinden sullen, tot welvaert, oirbaer ende conservatie vande voorseyde gulde, behoudelyck dat tselve niet en sal tenderen... oft gerechticheden ons heeren des coninckx synder majesteyts landen, vassalen oft ondersaten in eeniger manieren.

« Item soo wie de gesworene ende andere regimenteurs, ofte den knape vander voorseyde gulde, qualyck toespreken, eenich beleth oft obstacle doen sal in eenige hunne bewinde vander gulde aengaende, sal daer af worden gecorrigeert by den hooftman ende andere vanden regimente der selver gulde, naer gelegentheyt vander saecken, daerinne den geëeden geloove sal worden gegeven op synen eedt sonder eenigen loon daerop te leyden oft proceduren, ten ware dattet door seeckere redenen, hun daertoe moverende, noodelycke bevonden ware.

« Item allen tgene desingelyck oft andere saken oft delicten, der gulden aengaende, by de gecommitteerden regimenteurs voor amende geordonneert ende bevolen sal worden,midtsgaders in alle andere loonen, boeten ende schulden gelyck als vooren geschreven staet, sal elck guldebruer gehouden wesen te voldoene ende te betalen op parate executie als gewesen vonnisse ende sonder appellatie of contradictie, alle exceptien, poorteryen, previlegien, vryheden ende behulp van recht, dat sy in eeniger manieren hier tegens soecken vinden oft crygen mochten, beyde expresselycke te renuncieren ende vertydene al eer hy in deser gulden ontfangen oft geaccepteert sal worden.

« Item naer den maeltyt op Sinte Barbaren dach sullen die gesworene rekeninge, bewys ende reliqua gehouden syn te doene van

al hun bedryve ende administratie, die sylieden der voorseyde gulde aennegaende het voorleden jare gehadt sullen hebben, soowel van den ontfange als vanden uytgeven, ende dit al in presentie vanden hooftman, deken ende gemeyn gesellen. Ende de gene, die alsdan noch ten achteren sullen syn, sullen de gesworene binnen XIIII daegen daer nae mogen doen betalen, t'sy met minne oft by executie als vooren, oft andersints sullen sy gesworene alsulcke schulden ende verachterheden self der gulden moeten opleggen ende betalen.

« Item die gesworen guldebruers sullen mogen gaen achter lande met hunne busschen oft stocken allomme binnen der voochdyen ende vryheyt van Molle los ende vry, sonder yemants toeseggen ; ende sullen de selve guldebruers mogen schieten exteren, crayen, duyven ende roecken, anders niet, gedierten loopende ende vliegende den huysman hynderlyck ende schadelyck wesende aen syne vruchten ende besaeytheyt, in desen gereserveert alsulck gepreviligeert ende bevryt wilt, als der majesteyt syne brieven van octroy by specificatie gelieven sal te bevrydene ende geobserveert te hebbene.

« Welcke voorseyde ordonnantie, poincten ende articulen wy hebben geconfirmeert, geratificeert ende geapprobeert, confirmeren, ratificeren ende approberen by desen onsen brieven, willende dat tselve alsoo onderhouden ende gebruyckt worde ten eeuwigen dagen ; ontbieden daeromme ende bevelen onsen seer lieven ende getrouwen cancellier ende luyden van onsen rade geordonneert in Brabant, meyere van Looven, amptman van Bruessele, schoteyt van Antwerpen, vanden Bossche ende van Herentals, ende alle andere onsen ende onser vasallen oft smalre heeren rechteren, justicieren ende officiers ons voorseyt landts van Brabant, oft heuren stadthouderen, ende eenen ygelycken van hun, soo hun toebehooren sal, dat sy die voorseyde supplianten van deser jegenwoordiger gratie, oorlof, consent, confirmatie ende approbatie inder manieren voorseyt, peyselyck ende vredelyck doen ende laten genieten ende gebruycken, cescerende alle beletten ter contrarien, want ons alsoo gelieft. Ende des toirconden soo hebben wy onsen segele hier aen doen hangen. Gegeven in onser stadt van Bruessele den derden decembris int jaer ons heeren duysent vyfhondert acht ende sestich, van onsen rycke van Spangien, Sicilien etc. XXIII ende van Napels etc. XXV. (*Onder stond :*) Aldus by den Coninck.

(*Handschrift van de XVIIe eeuw*).

Hoogstraeten onder het Fransch Bestuur.

K deel hieronder het afschrift mede van een uittreksel der Resolutieboeken, op het gemeentearchief te Hoogstraeten berustende. Gelijk men zien zal, geldt het een waarlijk zonderling feest, in de kerk van het Beggijnhof gevierd. Het stuk is in de Fransche taal opgesteld, en luidt letterlijk aldus :

Séance du 29 Ventose, an 7.

Le commissaire du D^re^ Exécutif transmet au Présid. son réquisitoire pour la célébration de la fête de la souveraineté du Peuple.

L'administration, délibérant sur le mode de la célébration de cette fête dans son canton :

Considérant qu'il convient de lui donner tout l'éclat et pompe dont elle est susceptible ;

Arrête :

Le commissaire du D^re^ Exécutif entendu :

Qu'elle adopte le programme suivant pour la sollenité de cette auguste fête.

Art. 1er.

La cérémonie s'exécutera dans le local de la ci-devant Eglise du Béguinage ;

Au devant de la maison commune seront plantés des arbres en perspectif. (?)

Au fond il sera élevée l'Emblème de la souveraineté du Peuple portant l'attribut de L'immortalité en tenant à L'une main le sceptre antique et l'autre un cercle ;

la statue du Peuple, représentée par un adolescent, tenant d'une main des Epis et de l'autre un rideau ; à leurs pieds sera représentée le monstre du Despotisme enchainé et tenant d'une main le poignart brisé s'efforcant de ressaisir des rouleaux Epars portant le titre de féodalité.

Cette Emblème sera posé sur un pied orné de têtes d'Eléphants, simbole de la force.

Au pied de cette emblème sera planté l'étendart de la Liberté au milieu des Lauriers et de mirtes.

Le jour de la fête à neuf heures du matin la cérémonie s'annoncera par une musique guerrière, placée dans le fond de la maison commune ; elle se fera entendre par intervalles jusqu'au son de dix heures.

Les dix heures sonnées, les administrateurs municipaux et autres fonctionnaires dans l'arrondissement du canton, rendus à la maison commune, formeront le cortège.

Le Président annoncera l'ouverture de la fête, et invitera chacun des assistants à se ranger suivant l'ordre indiquée pour la marche.

Ordre de la Marche.

A la tête sera placée la musique qui exécutera l'aire(?) de la Marcellaise, six des assistants prendront les Bannières indiquant les armées de la république et escorteront l'étendart.

Le Président se rangera immédiatement après, portant le (?) table de la Constitution ; à ses côtés marcheront les administrateurs municipaux et le commissaire du D^re^ Exécutif,, révêtus de leur décoration.

Deux des administrateurs les plus anciens d'âge porteront l'inscription de l'article 376 de la Constitution.

Le cortège en général sera Escorté par la Brigade de gendarmerie.

Il s'acheminera au son de la musique vers le lieu indiqué ci-dessus dans lesquels il seront faits (?) les préparations nécessaires à cet effet.

Arrivé dans le local indiqué le Président ouvrira la cérémonie par la lecture des arrêtés et lois laquelle sera analogue (?) à la célébration, elle sera terminée par un discours qu'il prononcera relatif à la fête.

Liberté Egalité.

L'an 'sept de la République française, le trente ventose, à neuf heures du matin, les membres de l'administration municipale se sont réunis avec les fonctionnaires publics de cet arrondissement à la maison commune qui se trouvait ornée conformément au programme, arrêté la veille par l'administration M[ale].

Les deux heures sonnées, Le Président annonce que le cortège va s'ouvrir.

Le cortège précédé d'une musique guerrière se range dans l'ordre indiqué et s'achemine vers le lieu désigné pour la célébration.

Y étant arrivé, tous les fonctionnaires se placent autour du Bureau.

Le Président, placé au milieu d'eux, ayant fait cesser la musique fait lecture à haute et intelligible voix des articles suivants :

La Souveraineté réside essentiellement dans l'universalité des citoyens ;

L'universalité des français est le Souverain ;

Nul ne peut, sans une délégation légale, exercer aucune fonction publique ;

Les citoyens se rappelleront sans cesse que c'est de la sagesse des choix dans les assemblées primaires et Electorales que dépendent principalement la durée, la conservation et la prospérité de la république.

Un vieillard prononce le texte suivant :

« La Souveraineté du Peuple est inaliénable.

Le Président lui répond :

« Le Peuple a su par son courage réconquérir ses droits trop longtemps méconnus. »

Des chants patriotiques se font entendre sous les cris de *Vive la République !*

Le Président monte à la tribune, fait lecture de la proclamation du D[re] Exécutif du 28 Pluviose relative aux Elections et prononce ensuite un discours analogue (?) à la fête du jour.

Ce discours terminé, il annonce au peuple l'ouverture du régistre civique.

Des voix réunies se font entendre au champ (?) de L'hymne à la Liberté fut acceuilli (?) des cris de vive la République ! Vive la Constitution de l'an 3 ! Vive la Souveraineté du peuple !

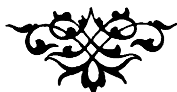
Le cortège s'en retourne dans le même ordre et tous les assistants étant rentrés à la maison commune, le Président les invite à se réunir avec les membres de l'Administration au Banquet fraternel préparé à cet effet.

Le jour s'est passé en divers divertissements publics sans que l'ordre ni la décence aient été intervertis. (?)

Voor gelijkvormig afschrift :

GUSTAAF SEGERS.

Hoogstraeten, 16 September 94.

Decreet

nopens het beheer der Armengoederen te .... (*)

(1655)

lsoo syne Con : Ma[t], als hertoge van Brabant, by syne beslotene brieven in date 28 Junij lestleden, geparapheert : Assel. vidit, ende onderteeckent Gaillard, expresselyck heeft geordonneert aen myne heeren die schouteth, borgemeester ende schepenen deser stadt, ten eynde sy promptelyck souden versien in eenige merckelycke ende schadelycke abuysen, dyer geschieden in het regeren vande goederen vande taeffele vanden H. Geest ende Godtshuysen deser stadt, myne voorseyde heeren schuldich synde te achtervolgen ende te volbrengen den wille van syne Ma[t], hebben geordonneert, gelyck sy ordonneren midts desen, dat de regeerders vande voorseyde taeffele, godtshuysen ende aelemoesseniers deser stadt sullen schuldich ende gehouden wesen t'achtervolgen ende te onderhouden de poincten ende articulen hier naer volgende :

« Inden eersten dat de voorseyde regeerders vande voorseyde taeffele oft godtshuysen egeene gronden van erffven oft huysen, de voorseyde taeffele oft godtshuysen competerende, en sullen mogen verhueren uytterhandt, maer wel schuldich ende gehouden wesen tselve te doen publiecquelyck ende alle man even naer, opde pene van nulliteyt, ten sy datter waere eenige merckelycke redenen occurerrende ter contrarien, die sy schuldich sullen wesen myne voorseyde heeren te kennen te geven, die daer inne alsdan sullen versien naer behooren.

« Item en sullen niet vermogen inde voorseyde conditie van verhueringe, noch daer buyten, tonderspreken oft uyt te steken eenige cortoysie, spelgelt oft verteir gelt, ten behoeve van hun selven oft

(1) Eene stad uit de Kempen. Het XVII[e] eeuwsche afschrift, behoorende tot eenen bundel Kempische oorkonden, vermeldt den naam der « stadt » niet.

iemanden anders, directelyck oft indirectelyck, in eeniger manieren, dan alleenlyck eenen redelycken salaris voort t schryven vande voorwaerde, op de verbeurte van hun officie, welcke voorwaerde sy promptelyck aende pachters moeten geven op pene als vooren.

« Item dat sy ieder pachter schuldich ende gehouden sal wesen te doen stellen goede ende souffisante cautie voor syne pacht penningen, met advoy van het magistraet, op pene van tselve in hunnen eygen naeme te moeten verantwoorden.

« Item dat sy de voorseyde hunne pachters ende rentiers jaerlycx schuldich ende gehouden sullen wesen hunne pachte ende rente te doen betaelen uytterlyck d'een jaer uyt het ander te doen keeren, op pene dat sy t' selve schuldich ende gehouden sullen wesen uyt hunne eygene borsse op te leggen ende te betaelen.

« Item dat sy lieden niet meer en sullen uytreycken dan het innecomen vande voorseyde taeffele en is bedraegende, daeronder oock begrypende d'aelmoesseniers.

« Item dat sy lieden de voorseyde uytreyckinge sullen doen aen degene die sy weten het aldermeest van noode te hebben, ende dat aen ingesetene deser stadt alleene, op pene dat hun t'selve in reeckeninge niet en sal passeren, onder welcke afgesetene oock begrepen worden de soldatekinderen, soo lange haer ouders syn levende oft dat sy bequaem syn om haer broot te bidden.

« Item dat sy hunne aermen sullen moeten cleeden altemael in een coleure van laecken, gelyck van outs is geplogen geweest, ende op een fatsoen, opdat deselve souden mogen worden bekent, sonder daerop te mogen leggen coorde oft boorde.

« Item dat sy het laecken, stoffen ende gereetschap, waermede sy d'aerme provenieren sullen cleeden, sullen gehouden wesen te coopen uyt d'ierste handt, sonder daertoe selfs iet te leveren directelyck noch indirectelyck in eeniger manieren.

« Item dat sy tot het maecken vande selve cleederen sullen gehouden wesen te employeren d'arme provenieren, doende de selve wercken in der voorseyde taeffelenhuyse oft in hunne eyge huysen, oft wel te werck stellen eenige andere arme meesters, om die uyt het H. Geesthuys te houden...

« Item dat sy sullen gehouden wesen te coopen vlasch metten steen, doende d'arme provenieressen t'selve heeckelen ende spinnen,

ende alsoo daervan maecken een stuck lynwaet, t'hunnen behoeve, sonder dat sy dyen aengaende selfs iet sullen mogen leveren, maer alles moeten coopen uyt de ierste handt, ten sy sy t'selve beeter coop gemaeckt conden coopen.

« Item dat sy op het eynde van ieder jaer sullen schuldich wesen te doen goede ende getrouwe rekeninge uytterlyck binnen een maent daernaer, doende malcanderen goet het slot der selver rekeninge.

« Item dat sy in het voorseyde taeftelenhuyse niet en sullen vermogen te gelaege gaen sitten, verbrandende alsoo den armen hout.

« Item dat sy ieder pachter in het leveren niet meer en sullen mogen tappen dan twee potten bier.

« Item dat sy jaerlycx sullen moeten doen goede provisie van torff tot behoeve vanden armen, ondersprekende in het verhueren vande goederen, het t'huys brengen vanden selven torff.

« Item dat de regeerders van de godtshuysen binnen elcken godtshuyse publieckelyck sullen moeten hangen de fundatie van hunnen godtshuyse, midtsgaders eene specificatie van alle de deylingen, die de provenieren toecomen.

« Item dat voortaen geene deylingen in rekeninge en sullen passeren, tensy de regeerders doen blycken by quictantie vanden binnenmeester oft moedere vanden godtshuyse dat sulcke deylinge is voldaen.

« Item dat alle de regeerders vande godtshuysen sullen schuldich ende gehouden wesen te stellen goede ende souffisante cautie van hunnen bewinde.

« Item dat degene die de proven vanden H. Geest genieten, niet en sullen vermogen t'assisteren eenige vremdelingen.

« Item dat soo wanneer den armen bosschen sullen wesen capbaer, sullen deselve schuldich ende gehouden wesen publieckelyck ende alle man even naer, te vercoopen, sonder dat sy de selve sullen vermogen hebben directelyck oft indirectelyck, op pene van vyftich guldens ten behoeve vanden armen ende nulliteyt vanden coope; sonder te mogen onderspreken eenige stuyvers vanden gulden meerdere oft mindere somme dan alleenlyck de betaelinge vande voorwaerde.

« Item dat den regeerder van St-Anna Godtshuys niet en sal ver-

mogen in hetselve Godtshuys by hunne ouders te laten woonen eenige kinders.

« Item dat de regeerders vande taeffele vanden H. Geest sullen moeten maecken staet van het voorseyde taeffele goet.

« Item dat de regeerders vande voorseyde taeffele oft godtshuysen niet en sullen vermogen ten onderen te houden eenige merckelycke somme van penningen, sonder die daetelyck aen te leggen, op pene dat sy selfs den interest sullen moeten betaelen, ten sy sy connen doen blycken van wettich debvoir, tot dyen eynde gedaen.

« Aldus geordonneert ende geresolveert in volle collegie den 2 Augusty 1655 ende gepubliceert den 3 ditto. »

(Ondert.) STOBBELAERTS.

1655.

Herentals

tijdens den Tachtigjarigen Oorlog.

(Vervolg).

Item *vier spinten haveren,* waeraff dat die sesthien spinten maecken eenen brusselsche zestere vertel, alle dage, voir twee stuijvers.

Item *vyfftich pont stroy* voir elck perdt voir die gheheele wecke, waeraff dat die ruyter nijet metallen betalen en sal.

Achtervolghende dese quantiteijt ende prijsen, salmen gheven *den Cappiteyn* de voirs. provisien van provianden van broot, bier ende vleesch, *voir negen persoonen, alle daghen.* Ende indijen achtervolgende, sal men hem geven syn servitie van ammelaecken, servietten, slapelaeckenen, azijn, olye, boter ende keerssen, hout ende victuaillien voir de voirg. neghen persoonen.

Den *Lutenant* salmen gheven syn servitie ende victuaillien *voir vir persoonen* inder voirs. manieren.

Den *Alferes* oft *Standaertvoerder* voir *vier persoonen.*

Desghelycx salmen hem gheven die havere, hoy ende stroo elcken van hem voer soe vele peerden als hem inde monsteringe gepasseert wordden tot dienste van synder Maj[t].

Welcke provianden, havere ende fouragien sullen alle daghe vuytgedeylt ende vuytgereyckt wordden onder tvoirs. crijsvolck, by de voirs. ghedeputeerden. Die ruyter oyck sal moeten deselve betalen met ghereeden gelde, ten prijse bovengeruert, sonder dat hij henlieden anderssins sal moghen bedwingen om meer hem te gheven dan hier voirscriven staet, noch hemlieden heysschen eenige andere sorte van provisien noch meerder quantiteijt oft ghetal dan hier voers. staet, noch oyck aen hunne weerden oft patroons, die welcke bovenghenoempt oyck nyet gehouden en sullen syn hem yet anders meer te gheven.

Item soe wanneer gebueren sal dat dat voirs. crijsvolck nyet betaelt

en wordde alle maenden, oft eenich behulp van ghelde en ontfinge, daermede dat sy de voirs. provianden mochten betaelen met ghereeden ghelde, doe sullen die selve henlieden vuytgereyckt ende vuytgedeylt wordden op credite, verbeydende tot dat men hen d'ierste behulpghelt oft betalinghe gheven sal.

Allet dwelcke hunne cappiteynen ende officieren sullen doen volbringen, sonder dat daerinne eenich gebreck sy, ende sullen hantschriften geven den steeden ende dorpen, daer sy in garnisoen liggen oft passeren sullen, vant ghene dat sy hem schuldich sullen blyven, ten eynde dat sy betaelt worden van hunne betalinge oft behulp van ghelde ende alsdan sal die ruyter ghehouden syn, opde pene van seer wel gecastyt te wordden, te betalen tghene dat hy alsoe schuldich syn sal. Ende wy bevelen dat die Cappiteynen oft Lutenant sonderlinghe toesicht hierinne sal hebben.

Ende opdat men nyemant die vander benden nijet en sij, die in eenighe stadt in garnisoen liggen sal, hem nijet en menghe met die vander benden, oft onder die selve bende syn peerden en seijnde om te genieten het voirdeel, datmen gheeft den crijsvolcke in den prijs van provianden ende anders, soo sal die Cappiteyn ghehouden syn te geven den officier vander stadt oft plaetse, daer sy in garnisoen gaen liggen sal, die liste oft specificatie vanden ruyters die hy heeft, onderteeckent synde met syn handt, om dien achtervolghende hem logys te gheven ende vuytdeylinghe te doen van de voirs. provianden.

Item sal het voirs. crijsvolck nijet moeghen vuytgaen oft vuytreysen buijten der stadt oft plaetse daer sy in garnisoen liggen sullen, om te gaen leven op de dorpen ende te nemen eenige fourragie oft cruyt oft graen voir hunne peerden.

Boven desen salmen ordinneren een taverne oft herberghe daer die ruijters die wijn sullen begheren te drincken, dyen sullen moghen coopen, ghelijck die borghers, affgetrocken d'accysen ende imposten.

Item, men sal moeten gheven in elcke stadt drije huysen voir acht cartosaenen oft hoeren, om te verhueden dat die selve nijet te samen en woonen mette ruyters als concubinarissen.

De Magistraet vander voirs. stadt, daer die lichte peerden liggen sullen, sal ordineren eenen persoon oft meer die, tsamen met eenen gedeputeerde van de ruijters syden, last hebbe omme te visiteren die provisien ende munitien ende datter gheen ongheregeltheyt oft onbehoirlyckheyt en sy inde ordonnantien ende servitien.

Item de voirs. ordinantie sal moeten onderhouden wordden in sulcker manieren, dat nyemandt soe stout en sij, yet meer te nemen noch heysschen, dan alsoe die ordinantie inhoudt ende indyen den ruyter yet overschiet, en sal hy soe stout nijet sijn om tselve te vercoopen, noch ooyck coopen wijn, boter, bier, vlees oft broot

voir hunne weerden oft patroons, noch voir yemanden anders, op de pene dat die patroon oft boirger diet hem afcoopen sal ende den ruyter oft soldaet diet vercoopen sal, seer rigoreuselyck gestraft sal wordden, maer sal een yegelyck toesien, dat hy leve ende hem regulere naer de voirs. ordinnantie ter minster schaden vanden lande dat mogelyck sal syn.

Item als eenighe bende erghens trecken ende passeren sal doir die dorpen ende gehuchten, soe sullen sy ter plaetsen daer sy logeren sullen, moeten leven op hun eyghen ghelt, betalende die provianden, achtervolgende de voirs. ordinnantie, ende sullen den patroon gheven voeder, cost oft maeltyt vanden ruyter ende van synen dienaer ende peerdt, vier stuyvers, alle daghe, aengemerckt, dat ten tijde vande voors. passeringhen ende treckinghe doer die dorpen ende ghehuechten, men den ruyters nyet en levert noch en betaelt die vyffentwintich stuyvers vanden stroo ende hoy, noch het servitie, ghelyck als sij in enighe stadt in garnisoen liggen, ende bovendijen soe pleghen die provianden op de dorpen ghemeynelyck min te ghelden dan in de steden, ende ingevalle dat die ruyters gheen ghelt en hebben door faulte van betalinge, soe sullen d'officiers vander benden hun debvoir doen, ende die vande dorpen ende platten lande te betalen, alsmen der benden betalinge oft behulp van ghelde doen ende leveren sal, achtervolghende den tacxt van de voirs. vier stuyvers, bovengementionneert staande, behoudelyck dat die nyet meer en hebben van de provianden ende fourragien dan die quantiteyt ende tacxt hier vore ghelimiteert ende begrepen staende, want soo verre yemant meer hadde, soe sal den officier vander benden hem doen betalen boven die vs. vier stuyvers noch die weerde aen tghene dat hij meer gehadt ende verdaen sal hebben.

Item dat geen ruyter soe stout en sy om wyn te heysschen van synen patroen noch yet anders ende dieghene die wyn drincken sal willen, dat hy dien coope voir syn ghelt ende tvs. oyck van d'andere dingen, indyen dat nyet en is inde quantiteyt van tghene dat ghelt.

Item die bende vande arcabusiers te perde sullen volghen die selve ordinantie als boven, behalven datmen hen gheen hoy gheven en sal voir hun ander cleyn perdt dan den Cobos de Squadra ende Lutenanten.

Alle diewelcke dinghen, hier verclaert ende geordinneert staende, wy bevelen, dat onderhouden sullen moeten wordden onverbreckelyck ende daeronder eenighen aenhanck soo wel van het crijsvolck syden, alsoyck van de borgers, inwoonders ende ondersaten van syner Ma[t] syden, opte pene van exemplairlyck gecastyt ende ghestraft te wordden, die enichsints daer teghens doen sal. Welcke ordinantie wy willen dat onderhouden sal wordden soe langhe ende tottertyt toe, dat anders geordinneert ende bevolen worden sal.

Item den *oppersten officier* vande lichte perden sal men moeten

gheven het servitie, provianden ende fouragien in maniere hiernaevolgende naer hunne behoirten :

Den *gouverneur* vande lichte perden achtien servitien, te weten, de neghen die hy hebben moet ter saecken van syn offitie van gouverneurschap ende d'ander neghen als capiteyn.

Den *commissaris generael* van de lichte perden neghen servitien.

Den *auditeur* vande lichte perden voer synen persoen ende officiers vyff servitien.

Den *capiteyn* van de compagnie voer hen ende voir dieghene die hen volgen, acht servitien.

Den *oppersten fourier* twee servitien.

Achtervolgende die voirs. ordinnantie, quantiteyt ende pryzen sal men gheven ende vuytdeylen den voors. overste officiers vande lichte perden die provisien van provande van broot, bier, vleesch ende fouragien voerde personen die hem aengaen alle daghe.

Boven alle tghene dat vs. staet, moet men verstaen ende voir nothoir ende openbaer houden, dat onse bevel ende wille is, dat men gheen servitie, provianden noch fouragien leveren en sal den ruyter oft officier, die sonder bevel absent syn sal oft nyet en sal resideren.

Ende ten eynde dat d'een den andere te exercitien ghestelt ende onderhouden wordde, soe is onsen wille, dat dese bevelen ende ordinnantien sullen berusten in handen van den gouverneur, nu synde ende naermaels wesende, vande vs. lichte perden, den welcken wy belasten dat hy van alle tselve alsulcke sorghe ende toesicht hebben als syne officie ende last toebehoort, ende copye in handen van mynen heeren commissaris generael van de provisien ende provianden vanden legere van synder Maj., opdat hy kenisse daeraff hebbe ende dat hij desen achtervolgende doen ende procederen in tghene daertoe hy van sijnder offitie wege verbonden is.

Gegeven tot Brussele, den XII^en Julij XVc LXXIIII^tich.

DON LOYS DE REQUESENS.

Doir bevel van Synder Excellencie,

DOMINGO DE SAVALA.

VII.

Vertoog

van 't Magistraat van Herentals, meldend dat sinds drij maanden 450 duitsche krijgsknechten van 't regiment van baron van Everstein, onder 't bevel van kapitein Mauro, in deze stad in garnizoen liggen en uitsluitend op de kosten der burgerij derzelve leven. De geldelijke opofferingen, die Herentals zich voor het onderhoud dezer moest opleggen, bedroegen meer dan 100 gulden

per dag. — Dat ging de krachten dier sinds jaren verarmde stad te boven. — Diensvolgens vraagt het Magistraat aan den algemeenen Landvoogd, don Luis van Requesens, dat de omliggende dorpen van Herentals hierin zouden helpen bijdragen en dat de uitgaven, die deze hiervoor zouden moeten doen, evenals die van Herentals, in de beden, die zij aan den Koning schuldig waren, zouden afgerekend worden.

13 October 1574.

A Son Excellence,

Remonstrent en toute humilité ceulx de la ville de Herentals, comme y a environ trois mois, que en icelle villette sont venuz loger, soubz le capitaine Mauro, du regiment du comte d'Overstain (y comprins les femmes et les enfants) sans avoir toutesfois lors apporté ordonnance de Vostre Excellence de ce qu'on leur debvroit donner. Ains seullement vue commission de y loger quelque peu de temps : pour la quelle cause les bourgeois au commencement leur ont donné les despens de bouche et aultres nécessitez, comme la pluspart faict encoires à leur grand dommaige, asseurant à Vostre Excellence, que lesdictz soldats coustent à ville plus de cent florins par jour et cousteront davantaige contre ceste hyver, et que plus est, les bourgeois sont chargez de faire prest aux soldatz, comme ilz ont désia faict pour ce que lesdicts soldatz ne reçoivent plus aulcune provision de la Court, pour les quelles charges la ville devient tout povre et ne sera possible de en continuer, sy ce n'est que à ce soit pourveu par assistence ou contribution des villaiges circonvoisins ou aultres moyens. *Supplient* pour ce qu'il plaise à Vostre Excellence à ce pourveoir, soit en ordonnant aux villaiges voisins ne contribuant à l'entreténement d'aultres villes ou fortz, de contribuer à ces charges et prestz, faictz et à faire ou aultrement pour solager la povre vilette. — En oultre qu'il plaise à Vostre Excellence accorder ausdictes ville et villaiges à contribuer que le tout sera en défalcation de ce que montera leur quote en Brabant de l'ayde présentement en train, et fera Vostre Excellence œuvre méritoire.

Apostille :

La Compània es de menos de 300 hombres y siempre ha sido y son soccorridos, con q no tienen razon de pedir de comer ny ellos de dar se lo, y muestren este memorial al secretario Scharenberghe, paraque lo muestre al conde de Eberstein y prouea a su compania q no pida de comer.

Los de ladha tomen carta de pago del cap. o officiales y les sera recibido en cuenta.

Con^{do} en *Anvers a 13 de Octobre 1574.*

VIII.

Vertoog

waardoor het Magistraat van Herentals don Luis de Requesens, den nieuwen Landvoogd der Nederlanden, verzoekt verschoond te blijven van nieuwe inkwartieringen van krijgsvolk. — Herentals droeg nog altijd de gevolgen der schrikkelijke branden, die het, op een weinig meer dan de helft eener eeuw, drijmaal voor een groot gedeelte hadden in assche gelegd en een aanzienlijk getal, zelfs zijner beste, ingezetenen tot den bedelstaf gebracht. — Daarenboven had het door de verschillende bezettingen, welke het sinds eenigen tijd had moeten innemen, zooveel geleden, dat het geheel was uitgeput. Beurtelings hadden de *heer de Vergiz, gouverneur van Burgondie*, met eene legerafdeeling lichte peerden van dit volk, kapitein *don Pedro Gonsalez de Mendoça* met eenen hoop Spanjaarden, de *heer Van Barlaimont* met zijne bende, *kapitein Aurelio Palermo* met zijne lichte peerden, *kapitein Muchio Pagen* insgelijks met eene afdeeling lichte peerden, het volk van den *graaf van Focquenberge*, de compagnie van *don Sanchez de Avila*, komende, van Mook, tien compagnien knechten van *don Fernando de Toledo* daar aangeland uit Holland, bij welke zich *drij Tercios Spaansche muitelingen* voegden, een compagnie Duitschers onder 't geleide van *kapiteyn Hieronimo Mouwe*, enz. er garnisoen gehouden en aan de stad de grootste schade veroorzaakt — Zoo 's konings Landvoogd dit alles in acht nam ; zich tevens herinnerde dat Herentals altijd de zijde des Konings had gehouden ; dat het, dank aan zijne waakzaamheid, zelfs van den beeldstorm was bevrijd gebleven, en dat het eene stad was op 't uiteinde der Kempen gelegen, elken dag blootgesteld aan de aanvallen zijner vijanden, die het immer had afgeweerd, dierven zij met rede verhopen dat zijne Exellentie hen, volgens zijne gewone welwillendheid, het voorwerp hunner bede zou toestaan.

12 Februari 1575 (n. s.)

A son Excellence,

Remonstrent en toute révérence les Recepveurs, Eschevins et Jurez du Conseil de la ville de Herenthals, qu'on treuve que la mémoire est encoires fresche, que ladicte ville troix fois at esté mise par infortune en cendres, par quoy ladicte ville, jusques à présent, demourée insolate, caducque, comme n'estant le tiers d'icelle basties, à cause du quel plusieurs personnes ont ladicte ville délaissé

et se retiré ailleurs. Ce non obstant on a ladicte ville compellé de faire annuellement payer et contribuer, comme on faict de présent, ès pétitions du Roy, nostre Sire, comme la dicte ville soulait, auparavant les dictes infortunes, et par dessus a ladicte ville et la reste des inhabitans d'icelle (en particulier durant ces troubles) souffertz grandz et excessifz dépens, comme illecq longtemps se sont trouvé en garnison les chevaulx légiers de Bourgoigne, ressortissans dessoubz Mons. de Vergiz, gouverneur de Bourgoignie, et par après aussy les souldartz espagnolz, dessoubz le capitaine don Pedro Gonsalez de Mendoça. Item aussi, certain temps, la bende de Monsr de Barlemont; item encoires les chevaulx légiers dessoubz le capitaine Aurelio Palermo, et encoires, en garnison, les chevaulx legiers du capitaine Muchio Pagan, sans en estre recompensé. Ont, pardessus ce, souffertz plusieurs aultres et impétition militaires des expéditions de guerre, tant des souldartz, passans et repassans et y arrestants, que (entre autres) des gens du comte de Focquenberge et de la compagnie de don Sanchez d'Avila, arrivants de Moocq, des dix compagnies souldartz du don Hernando de Toledo, venans de Hollande, ausquelz s'en sont ensuivy et aussi en ladicte ville de Herentals demouré certains jours les troix Terces des souldars espaignolz, et, par après, incontinent, les capitaines et supérieurs de la mesme compagnie.

Et considéré que, par ce et plusieurs aultres charges, par eulx souffertz, la dicte ville est devenue à pauvre estat, qu'il est apparent de délaisser lade ville, veuque les vielles charges de lad[e] ville plus montent que les proufietz d'jcelle, lesquelz sont de peu d'importance, comme de l'accise du vin et cervoise à charge des inhabitans d'icelle, si a ladicte ville esté contraincte, par diverses fois, faire autres grandes et excessives impétitions, et les recouvrer par exécution desdicts inhabitans, touttefois n'a l'arriérage d'icelle ville avecq ce bien peu esté assoupiée. Et combien ladicte ville et les inhabitants d'icelle (considéré ce que dessus) debvroyent en avant estre déschargé d'autres impetitions ou charges, a, ce nonobstant, pleu à son Excellence, d'envoyer, le XVI d'Aougst dernier passé, en ladicte ville en garnison une compagnie de souldartz allemans du capitaine Hieronimo Mouwe, du nombre de troix cens avecq LXXX femmes et plusieurs enfants, les quelz se sont y continuellement trouvé jusques vendredi dernier passé, à la charge intollérable de ladicte ville et les inhabitans d'icelle, *à cause que les souldartz ont esté impourveuz de leur payement et les bien peu empressements qu'ilz ont receu,*

(1) De hier onderlijnde regels zijn doorgehaald in het handschrift. Tegenover deze plaats bevinden zich *in margine* de volgende : « Faisant aussi aux bourgeois et inhabitants de ladicte ville, taut sur les rues qu'en leurs maisons, plusieurs grandes oultraiges et insolences, poinct jusques à présent corrigées. Les donnant aussi mauvaises exemples contre la foy catholicque romaine, lesquelles poulroient (comme ilz pensent) par quelcques inhabitants estre ensuivy, que Dieu ne veuille.

les ayant employé où qu'ilz veulent à leur plaisir (1), sans que les dictz suppliants (a tout ce que dessus soulager) oncques ont eu quelcqu'assistance, de sorte que leur est impossible de pouvoir en avant supporter telles charges. Et veu que ladicte ville, les suppliants et tous autres inhabitans d'icelle (sans jactance) tousiours ont esté, et de présent se trouvent, bons zélateurs et subjectz de Sa Majesté, de sorte que illecq oncques n'a esté quelque brisement des immaiges ou places sainctes, ou se connexé ou joinct avecq aulcungs rebelles ou confédérez de Sadicte Majesté, et que, par ainsy nulluy d'iceulx en est proclamé ou se rétiré, ou aulcuns d'iceulx biens confisquez, ayant aussy, par leur bonne et continuelle garde, empesché toutes invasions des ennemis, lesquelz on pourroit avoir faict à la dicte ville, combien qu'elle est la plus ultérieure ville de Brabant vers le pays de Kempen, et qu'ilz ont ce pendant souffertz plusieurs périlz, entendent que Sadicte Excellence, tout ce que dessus non obstant, soit d'intention de y envoyer quelcques aultres souldartz, parquoy s'en sont retiré plusieurs inhabitans et journellement se retirent, ne cessent partant lesdicts suppliants prendre leur refuge à Vostre Excellence, la suppliant bien humblement, que son plaisir soit en ce pourvoir *et faire retirer ladicte compagnie des Allemans hors la dicte ville* (1), affin qu'ilz se peuvent trouver ung peu de temps en repos et s'en repauser de les susdictes charges, par eulx souffertz, et donner ordre qu'ilz s'en treuvent ailleurs. Quoy faisant etc.

Op de keerzijde van dit stuk staat : Herentals : Presentatum Zyn Excellencie ende gedistribueert aen Assonville, XII[e] februarii 1574 (1575).

IX.

Ordonnantie

eensdeels tot waecken voor de peste, hout en heymingen te breeken ende voir den brant.

Publicatum 1[a] Augusti XV[c] jaeren ende LXXV.

Dit bij uitstek lang bevel van het Magistraat bevat de volgende bepalingen : 1° om te verhoeden dat de pest, « haestige ziekte » genaamd, in de stad zou komen, zou er, elken dag, eene wacht aan elke der poorten der stad staan, van 's morgens als die opengingen tot 's avonds als zij gesloten werden.— De wijkmeesters zouden, van daags te voren in den voornoen, de wakers, die zich 's anderdaags aan de poorten moesten bevinden, aanzeggen.—Deze zouden, 's mor-

(1) Ook deze woorden hier onderlijnd, zijn doorgehaald in het handschrift.

gens om 4 ure, zich op 't stadhuis bevinden, waar zij hunne namen op een register *ad hoc* zouden plaatsen en kennis nemen van de voorschriften door hen na te leven. — Zij moesten 's morgens aan de poorten zijn vóór dat deze ontsloten en des avonds er aan blijven tot dat zij gesloten werden. — Zij mochten de wacht geen oogenblik verlaten, ook in geen herbergen gaan zitten, op straf van 25 stuivers boet. — Zij mochten, op eene boet van 20 stuivers, « geen rabbauwen, rabbolsters, bedelaers, leprozen oft lazarussen », en, op eene boet van 30 stuivers, « geen scrobbers oft scroberessen oft nyemande denwelcker zij niet zekerlyck kennen nyet infecte te zyne van de haestiger ziecten oft nyet te comene uyt infecte plaatsen » in de stad laten komen. — Als er iemand « van buyten comende, van oft uyt infecte plaatsen », begeerde « eenige meesters te spreken », dan moesten de wachten « deselve aan de poorten der stadt bij hen haelen ende indien dat dezelve van buyten begeerde eenige medicamenten, aromaten, wyn, bier, broot, olie, azyn oft andere behoeften », zouden zy dat « thueren lieden redelycken coste gerne haelen ende leveren... ende voorts alle adres ende gerieff doen, mogelyck zynde. » — Niemand mocht « binnen der stadt bedryve, jurisdictie oft territorie derselve (zoolang dit gebod duurde) veyle houwen of ter merct brengen eenige verckenen van wat sorte ofte in wat maniere dat het soude mogen wesen » ; ook niet « sonder expres consent » uit andere plaatsen naar de stad halen, op straf van verbeuring der verkens en dry carolus guldens boet. — Al wie verkens of duiven hield, moest die binnen houden. — Niemand mocht mesthoopen op de straat leggen, en die er op liggen hadden, moesten ze binnen de drij dagen wegruimen. — Niemand mocht zich naar « geinfecteerde plaetsen begeven of personen uit, geinfecteerde plaetsen komende, herbergen op straf van 25 gulden boet. Geen « vreempde meesters oft meesteressen, van wat soort sy (waren) ofte niet », mochten in de stad « hunne substantie vercoopen ». — Ook was het streng verboden « ouden huysraed oft oude kleeren » in de stad te brengen. — Eindelijk niemand van buiten mocht zich in de stad komen vestigen, tenzij met den uitdrukkelijken oorlof van het magistraat, en zelfs, wanneer iemand dien oorlof bekwam, moest hij zijne meubels buiten laten.

2° Nopens het hout halen en afbreken van schutsels en afsluitin-

gen, verordende het het volgende : Niemand mocht hout halen dan op zijn eigen goed of dat hij op een andermans goed gekocht had, op boet van twee Philippusgulden. — Wie groen hout afdeed dat hem niet behoorde, bij dage, verbeurde twee Philippusgulden, des nachts, het dubbel. Wie « yemants heyninge » afbrak » en daerinne zyne beesten » deed, verbeurde « alle de beesten daerinne gegaen », en zou daerenboven nog « ter correctie staen tsHeeren en der stadt. » Ten slotte, niemand mocht schapen houden dan op zyn eigen goed of waar 't hem toegelaten was die te laten grazen, « op boet van een stuyver per schaep, den heer zyn heerlyckheyt en den schuttere zyn gerechtich schot. »

3° Als maatregels tegen brandgevaar besliste het : — Wie met licht zonder lanteern of met potten, recht van 't vuur komend, in schuur of stal gaat, verbeurt 15 stuivers. — Wie hooi, strooi of mustaard op den zolder tast, dicht bij de schouw of niet ten minste vier voeten van den oven, verbeurt 3 gulden 10 stuivers. — Wie bakt, moet eene kuip met water bij zich staan hebben, vooraleer den oven aan te steken, op straf van 2 Karolusgulden. — Niemand mag vuur in den oven hebben voor dat de wacht 's morgens dag blaast, noch vuur er in bewaren na 8 ure 's avonds, op verbeuring van 25 stuivers. — Ingezien de droogte, moet een ieder des avonds eene kuip met water, emmers en eene ladder aan de deur zetten, op straf van eene gelte wyn. Wie die kuipen, emmers of ladders steelt, omstoot of verdraagt, loopt eene straf in van 25 stuivers boet en staat daarenboven nog ter correctie van de stad.

4° De laatste verordening eindelijk die het inhield was de volgende :

« Eenyegelyck tavernier ende herbergier, bier vercoopende, sal van nu voirtane zyn bier moeten vercoopen ende den gasten voorzetten nyet anders dan in tennen oft in steynen, gepinte ende gecuerde potten, binnen geteekent met een ingegoten lootken, op telcken te verbueren XXVIII st. ende dat de gasten zonder hun gelach betaelen, alzoo met ongepinte ende ongepegelde potten bier getapt zynde inbegrepen, zullen mogen wechgaen, naervolgende de ouwen ordonnantie, ingaende op sondaghe naestcomende incluys.

Cathalogue ende Inventaris van de ordonnantien, bl. 1-7.

X.

Twee kwaaddoeners hadden in 1575 « eene leer gestolen », en « met deselve hen vervordert... met ghewelt te clymmen (klimmen) bij den schersmolen (schorsmolen) op het baghynhof over de backerye van het voirs. beghynhoff. Ende daerboven hen noch vervordert te stelen, vuytten hoven aldaer, pompoenen ende comcommeren ende van alles wat hen aengestaen heeft. Ende desen noch nyet tegenstaende, comende van baghinhove hebben hen daerenboven noch vervordert te gaen door die vest deser stede. » Tot straf dier twee misdrijven eischte de Schout (of het hem toegestaan werd, wordt niet gezegd), dat genoemde kwaaddoeners zouden veroordeeld worden om... « te staen op een schavot, op eenen merctdagh, behanghen te syne met pompoenen ende comcommeren ende dierghelycken als sy ghestolen moghen hebben ende daerenboven ghebannen te worden eenen tyt van eenen jaere, op de gheleye. » Werd hem dat niet toegestaan, dan verzocht hij dat de twee deugnieten in spraak, « ghevangen sullen ghewesen worden, te gaen bloets hoefs *(hoofds)*, bervoet ende jn hun lynden cleer *(hemd)*, met een wassen keers van eenen ponde in hen handt, op eenen sondach oft heylighen dach voor ons Lief Vrouwe ende aldaer de misse op hen bloete knien te hoeren de gheheele misse van Ons Lief Vrouwe, ofte van den jersten te syn totten leesten te wesen, ende alsdan de kerssen te draghen voir het heylich eerwerdighe Sacrament ende daer te laeten staen.

. XI.

Van de Vleeschhouwers

aengaende haere ventdagen, geordineert, overdraegen ende gesloten opten XII^en dach Novembris XV^c jaeren ende LXXV^tich.

Mits dat de Vleeschouwers deser stadt hen over ennigen langen tyt herwaerts zeer quaelyck hebben gequeten int onderhouwen van hueren ambachtsbrieven ende zonderlinghe int onderhouwen vande poincten daermede inden selven brieff geseeght, gesloten ende beseghelt, is dat egheen groen vleesch van Sinxenen aene tot Sincte Bavenmisse nyet meer en soude moghen hebben dan drye venten, ende van Sincte Bavemîsse tot Sinxenen nyet meer dan vier venten, elcke vente gereckent voor eenen halven daghe, op de pene, telcken des contrarie doende, te verbueren vyff schellingen Lovens ende de verbuerte van de vleeschen, soo is, op heden dat deser by mynen heere Schouteth, rentmeester, schepenen ende gezworenen des

Raedts deser stadt, daertoe gelyckelyck gegaen zynde in de Vleeschhalle alhier, die van de Vleeschouwers ambachten aldaer gelyckelyck vergadert zynde, geordineert ende bevolen, hen tzaemen ende eenyegelyck van hen behoirden nae tgene, des vs. is, te reguleren, zonder tselve eenighsins te contravenieren oft te buyten te gaen ende, by gebrecke van dien, dat zoo wel de Schouteth, zyn stadhouder, elck gezworen dienaer der vs. stadt, met oyck de cuermeesters ende eenyegelyck van hen, daeraff sullen mogen de calieringe doen ende metterdaet de verbuerte vande vs. pene ende afnemen vanden vleesche d'executie volcommen, nyettegenstaende oppositie oft appellatie, soo wel als tvleesch buyten de vs. ventdagen inde vs. Vleeschalle bleve oft bevonden mochten worden, alsoock dat tselve, desen contrarie vercocht zoude mogen worden.

Cathalogue ende Inventaris van de Ordonnancien, bl. 11, r°.

XII.

Aengaende 't Visschen ende den netten.

Gepubliceert XIII[c] Novembris XV[c] jaeren ende LXXV[tich].

Het is geordineert by den Heere metter Stadt, dat van nu voirtaen niemant, wie hy sy, binnen deser stadt oft bedryve desselfs, en sal moghen hebben, by hem houwen oft bewaeren, eenige cruysnetten, worpnetten, schepsacken om visschen mede te vangen, oft daermen die mede vangen zoude mogen, tenzy dat dezelve netten geheel ende al gemaest zyn op de weydde van de yzeren maesse, voir de duere vanden stadshuyze deser stadt hangende ende daertoe gemaect, op, telcken maele, zoowie men contrarie bevonde eenige netten onder hem, by hem oft in zyn oft yemants anders bewaerenisse te hebbenen, te verbueren deselve netten ende totten dien vallen in de boete van XII stuyvers. Ende zoo wien men bevinden sal connen daermede gevischt te hebben oft te visschene, dat die oyck sal verbueren dezelve netten ende tottendien vallen in de boete van XXXII st.

Nyemant, wie hy zy, en sal, van nu voirtaen, onder oft binnen den bedryve deser stadt, mogen visschen oft visschen vangen in wat manieren dattet is oft zoude mogen wesen van ingaende Mey tot uytgaende Mey daer naest volgende, op, telcken te verbueren de visschen, dien contrarie by hem gevangen oft doen vangen, ende daerenboven vallen in de boete van XXXII st.

Allen de zelve penen te appliceren het een derdendeel tot behoef van den callengierder oft aanbrenger, het tweede derde tot behoeff

van de stadt ende het derde derdedeel tot behoef van den officier daerover d'executie doende.

Nyemant, wie hy sy, en sal op ennighe vrye waeteren, in wat maniere dat het waere, mogen enichsins visschen, op, telcken, by elcken persoon te verbueren de somme van XII gulden ende daerenboven staen tot correctien 's heeren en der stadt.

Cathalogue ende Inventaris van de Ordonnancien, bl. 10, r°.

XIII.

In een Vertoogschrift

van Mei 1576 aan den landvoogd, meldt het magistraat van Herentals, dat het beurtelings sinds het vertrek van den hertog van Alva de volgende krijgsbenden had in te kwartieren en op zijne kosten te onderhouden : 1° een compagnie Burgondische lichte peerden, onder 't bevel van den heer van Noefville, gedurende een half jaar ; 2° een compagnie Spaansch voetvolk,onder 't bewind van Pedro de Gonssales de Mendoca, insgelijks gedurende een half jaar ; 3° een andere compagnie licht peerdenvolk, aangevoerd door kapitein Amrelio, gedurende twee maanden ; 4° een compagnie lichte peerden van kapitein Montzo Pagan, tijdens drij maanden ; 5° een bende Duitsche voetgangers onder kapitein Jeronymo Mouro, een half jaar ; 6° drij compagnien Spaansch voetvolk, aangevoerd door Emmanuel de Borgia en Juan de Mendoca, zes weken ; en 7° een weinig voor 't schrijven van dit vertoog, eene bende lichte peerden onder 't bevelhebberschap van Antonio Davelos. Herentals was door die inkwartieringen en het weg en weer trekken van vele andere regimenten geheel en al uitgeput. — 60 à 80 huishoudens waren er, die nog iets konnen opbrengen ; al de overige waren doodarm en moesten al bedelend in hun bestaan te verzien. — Herentals' magistraat vroeg dat men de omliggende dorpen die onkosten zou helpen doen dekken, dat Herentals van een deel ten minste van de toegestane bede zoude ontslagen worden, en dat het geen nieuwe krijgsbenden meer zoude moeten opnemen.

Ch. Piot, Correspondance du Cardinal de Granvelle, boekd. VI, bl. 367.

XIV.

Herentals, 31 October 1576.

Brief van Floris van Berlaymont, heer van Floyen, aan den Staatsraad, meldend dat hij zich van Herentals, tot dan toe nog door de Spanjaards bezet, heeft meester gemaakt. Hij vraagt aan den Staatsraad wat hem te doen staat en verzoekt geld voor zijne soldaten, die, vreest hij, anders zullen aan 't muiten slaan. (1)

Bulletins de la Commission royale d'Histoire, 4e reeks, boekd. III, bl. 428.

XV.

Brussel, 1 November 1576.

Antwoord van den Staatsraad op bovengemelden brief van Floris van Berlaymont, heer van Floyen. Deze zal zijn volk zich met dat van den Markies van Havrech vervoegen, om de Spanjaarden te beletten zich van Antwerpen naar Maastricht te begeven.

Bulletins de la Commission royale d'Histoire, 4e reeks, boekd. III, bl. 450

XVI.

Gebod van 't Magistraat van Herentals.

Eenieder die erf- of lijfrenten heeft op de stad moet de oorspronkelijke bescheiden, zijn recht daarstellend, binnenbrengen, op straf van tot dan toe niet meer betaald te worden. — Eenieder moet persoonlijk de wacht optrekken, met der wapens hem aangewezen.

XXV September anno XVc LXXVJtich.

Is by den heeren ende der Stadt met gemeynen consente vande dry leden derselver eendrachtelyck overdraghen ende geordonneert

(1) In eenen brief van 3 November 1576, meldde Morillon aan Kardinaal de Granvelle, dat de heer van Floyen Herentals veroverd had op don Antonio de Toledo die er met twee honderd Spanjaarden in bezetting lag. — Ch. Piot, *Correspondance du Cardinal de Granvelle*, boekd. VI, bl. 157.

dat alle ende yegelycke rentieren op dese stadt, tzy erffrenten oft lyffrenten pretenderen te heffene, ter eerste commoditeyt hun rentbrieven aende rentmeesteren sullen gehouden syn over te brenghen ende deselve, mitsgaeders oyck goede certificatie, onder stadt- oft vryheytzegele gepasseert, van dat de lyffpensionnarise alnoch in levenden lyve zyn, die voers. rentmeesteren te thoonen oft over te seynden ; tot welcken exhibitien toe ende overbrengen der voers. brieven ende certificatien de voers. renthefferen egeene betalinghe en sullen moghen heysschen noch oyck de rentmeesteren eenighe betalinghe aen yemanden, wie hy zy, moghen doen.

Item is noch geordonneert byden heeren van der stadt, dat eenyegelyck manspersoon, wie hy zy, dien het toestaet de wachte aende stadtspoorten te houden, deselve sal moeten houden selve in persoone, sonder yemanden anders in zyne plaetse te moghen substitueren, ende dat de weduwen, op haer waecke geseth synde, ooyck sullen moeten cryghen goede weirbare ende wel geworpen, die welcke sullen gehouden wesen met alsulcken wapenen, als hun byder stadt t'anderen tyde geordinneert is, te moeten cryghene, tsavonts ten sesse uren te comen op der heeren huys, ende van daer met hunnen thienden man trecken op huer wacht ende op deselve blyven van tsavonts ten zesse uren voers. tot tsanderendaechs tsavonts, tertyt ende wylen de nieuwe wachte aldaer zal syn gecomen. Ende oft yemant in dese gebreeckelyck viele, zal dezelve verbueren yerst aen den heeren thien stuyvers ende voirts noch sesse stuyvers ten behoeve vanden gemeynen gesellen die de wacht houden, die welcke deselve sesse stuyvers tsamen sullen moghen verdrincken, welcke pene men sonder oochluyckinge ende dilay zal executeren.

Insgelycx is geordinneert by den heeren ende byder stadt, dat een yegelyck, wye hy zy, hen van stonde aene sal gehouden zyn hen te versiene vande wapenen, daeroppe hy is geseth, op de pene van XXX st. te verbueren, telcken reyse als hy bevonden zal wordden, die nyet te hebbene, ende mits hen byden officier dezelve gelevert te wordden tzynen coste.

XVII.

Philips van Croy,

hertog van Aarschot, opperbevelhebber van 't leger der Staten, ontslaat Herentals van de verplichting nieuw krijgsvolk in te nemen.

Brussel, 2 Mei 1577.

Philippes, sire de Croy, duc d'Aerschot, prince de Chimay et Portien, Conte de Beaumont, de Sennighem etc., chevalier de

l'ordre du Thoison d'or, conseillier d'Estat de Sa Majesté, chef et capitaine général de son armée et des Estatz généraulx de par deça etc. à tous Coronels, Capitaines, Lieutenants, Commissaires et Conducteurs de gens de guerre, tant de cheval que de pied, ausquelz ces présentes seront monstrées, salut.

Comme les bourgeois et inhabitans de la ville de Hérentals ont pardessus tous aultres, depuis les troubles de l'an XV^c LXVJ et encoires beaucoup plus, durant ceste dernière émotion jusques ores, esté continuellement traveillez et troublez par logement de gens de guerre, à leur indicible interest et totale ruine, si pour l'advenir n'y estoit pourveu, Nous, *pour ces causes* et aultres justes considérations, a ce Nous mouvantes, vous prions et requerrons de Notre part et néantmoins ordonnons et commandons en la qualité susdicte, bien exprès et à certes, que n'avez à faire passer, loger, ny raffreschir les gens, tant de chevaulx que de pied, des quelz vous avez commandement, déans ny par ladicte ville, povoir, esbanlieu d'icelle ny... fourragier ou prendre aulcuns estrains, foings, avoines, ni aultre provision, ne constraindre les habitants à aulcune livraison de chevaulx, chariots ny charrettes pour faire convoy ou mener vivres et munitions, si ce ne soit par Nostre expresse ordonnance, destictz Estatz généraulx ou de la Court. Si mandons à ceulx du magistrat de ladicte ville, qu'ilz ne reçoivent, ny laissent entrer enladicte ville aulcuns gens de guerre, de quelle nation ou qualité qu'ilz soient, sans ordonnance, telle que dict est. Car telle est Nostre intention est mesmes celle desdicts Estatz généraulx. Le tout à fin que les bourgeois ne soient constrainctz de habandonner leurs maisons, ainsi aient quelque moien de se remettre sus.

Fait en la ville de Bruxelles, soubz Nostre nom et signet armoire de Nos armes, cy mis en forme de placcart, ce deuxiesme jour de May XV^c soixante dix sept.

Phles de Croy.

Par ordonnance de Monseigneur,
J. De Keessel.

XVIII.

Klachten der Algemeene Staten

ter gelegenheid van de verrassing van 't Kasteel van Namen door don Juan van Oostenrijk.

Brussel, 5 Augusti 1577.

Eersaeme, besundere, goede vrienden, Wy en betwyfelen niet, U. L. en zyn (gelyck als wy) zeer verwondert vande veranderinghe, binnen zekere daeghen herwaerts opgeresen, zo jnt vertrecke van

zynder Hoocheyt binnen tcasteele van Namen, als verscheyden andere zaecken, zedert alomme voortsgekeert tot grooten achterdeele, schande ende wantrouwe van de Neerlanden ende ons allen, die met zo grooter ghenegentheyt ende affectie ons tot noch toe, in alle eer, reverentie, ghehoirsaemheyt ende trouwe, teghens Zynder Hoocheyt tristelyck ende by diversche onse gesanten mondelinghe hebben verclaert ende mede geprotesteert daerinne altyt te willen volheerden met onderhoudinghe van onsen ouden Catholycken Roomschen Geloove ende schuldighe onderdaenicheyt Zynder Majesteyt, tot volcominghe der opgerichter pacificatien ende der verdrachte oft unie, tusschen den landen gemaect ende besworen. Daeromme begeerende ende biddende dat Zyne Hoocheyt, omme alle diffidentie van haer te werpen, ons zoude willen verclaeren degene die vant verraet ende machinatie teghens heuren persoon aengeleght (als wesende d'oirsaeke van den voirs. vertrecke binnen tcasteel) schuldich mochten wesen oft andersints die beclaeghers ende aenbrenghers van dien, ten eynde wy mochten doen blycken, hoe zeer ons alzulcken feyct zoude mishaeghen, waertoe wy, niet teghenstaende allen neerstigen vervolch daerop gedaen, egeenssins en hebben cunnen geraecken, niet zonder merckelicke, jae zekere presumptie, datmen onder desen scyhne ende pretexte gemeint heeft te bedecken de geveisde jnnere affectie, daer men die landen mee gesocht heeft te leyden, ende dewelcke vuyt zekere ons gebleckene affgeworpen oft geintercepteerde brieven, zoo van Zynder Hoocheyt als des secretaris Escovedo openbaer js gheworden, daerby blyckende, datter niets anders en es bearbeyt geweest dan dese landen te brengene ende te houden in d'ongenaede van Zyne Majesteyt, ende derzelver macht ende gewalt ten brande ende ten bloede teghens ons te verwecken, alles welcke wat allen goeden landsaten ende ingebornen grootelicx staet te bedencken ende ter herte te nemen. Dient daeromme desen om U. L. te waerschouwen, ten eynde denselven gelieve met ons ende allen anderen getrouwen ende waerachtighen liefhebberen des gemeynen Vaderlants zeer voersichtelick ende standthaffelick te wandelen, omme met egeen listighe practycken oft ydelen schyn van valschen redenen verbuert ende bedroghen te worden, ende daerenboven alsoe op uwe hoede ende goede wachte te wesen tot bewaerenisse der stadt, dat binnen der zelver niemant (onder wat bedeckselen, ordonnantien oft authoriteyt het oyck mochte wesen) en come, ontfanghen en worde, oft die in zyn handen en cryghen, zonder onsen voergaenden wete ende consent, opdat allen ondienste ende achterdeel, zo des gemeynen welvarens als van U. L. selfs, mach voercomen ende verhoedt blyven, gelyck wy ons des ganschelick op U. L., als oprechte ende wettighe lithmaten van desen onsen vereenichden lichaeme, zyn verlaetende ende betrouwende, denwelcken wy God

almachtich bidden te behouden in langhe ende salighe gesontheyt.

Vuyt Brussel, desen V[en] Augusti 1577.

Uwe zeer goede vrienden, die gedeputeerde vande generale Staeten

Cornelius Weellemans.

Opschrift : Aen myne Eerweerdige heeren, Borgermeesteren, Schepenen ende Raedt der stadt Herenthals. (1)

XIX.

Aartshertog Matthias van Oostenrijk

verbiedt aan zijn krijgsvolk, op straf van de galg, het platte land af te loopen of 't volk in de steden of op de dorpen aldaar geweld aan te doen.

13 Februari 1578.

By den Coninck,

Lieve ende Beminde, Alzoo wy geinformeert zyn vande ongeregeltheyt, brandschatten ende exactien, die dagelycx gebeuren ende gedaen wordden ten platten lande by de soldaten, gescheyden ende verstroyt zindert (*sedert*) die nederlaege van den leger, doende groote overdaet ende schaede, waeromme begherende daerinne te versiene, soo eest dat wy, ter deliberatie van onsen seer lieven ende zeer beminden broedere ende neve, heeren Matthias, eertshertoghe van Oostenryck, hertoghe van Bourgognien etc., gouverneur ende capiteyn generael van onsen landen van herweertsovere, u ordinneren ende bevelen zeer ernstelyck by desen, dat ghy terstont ende sonder vertreck doet condigen, vuytroepen ende publiceren dese jeghenwoordighe binnen onser stadt van Antwerpen ende in alle andere plaetsen onder uwen ampte ende officie, daer men gewoonlyck is vuytroepinge ende publicatien te doene, ende van onsentwege wilt scerpelyck interdiceren ende verbieden allen soldaten, luyden van oirloghe, zoe te peerde als te voete oft andere, te doene eenige oultragie, fortse oft overdaet den ondersaten ofte inwoenderen van onsen voers. platten lande van herwaertsovere, in wat maniere oft onder wat scyhn oft dexel tselve soude moghen wesen, op pene van de galghe. Permitterende ende toelatende in dien gevalle den voirs. onsen ondersaten ende inwoenderen hen te moghen defenderen ende verweeren vanden voirs. volcke van oirloge totten

(1) Bovenstaand schrijven der Staten Generaal kwam te Herentals den 8 Augusti 1577, naar luidt de volgende aanteekening, onder het opschrift staande : *Recepta VIIIa Augusti XVc LXXVI.*

clockslach toe ende daerenboven te doene alle andere debvoir, nootelyck wesende ten effecte voirs., sonder eenige gunste, faveur oft dissimulatie, ende des en wilt nyet laten. Lieve ende beminde, onsen Heere Godt zy met u. Gescreven in onser voirs. stadt van Antwerpen, XIII dagen in Februario int jaer 1578.

Boudewyns.

Randschrift : Gepubliceert binnen Herentals, ter puye af, op den XVI[en] februarii anno XV[c] LXXVIII[tich].

XX.

Namen der plaatsen die de vesten van Herentals moesten helpen onderhouden.

Die namen, tevens als het getal personen en dat der karren, die door genoemde plaatsen moesten moesten geleverd worden, ontleenen wij aan een register van zekeren Marcelis Verbiest, die zich aan het hoofd bevond der onderhoudingswerken van de vesten van Herentals. Gemeld register begint met 26 April 1578 en eindigt met den 2[e] November van hetzelve jaar.

PLAATSEN.	PERSONEN.	KARREN.
Baerle	11	1
Brecht	39	4
Oosthoven		
Weelde	16	1
Ravels	11	1
Hoogstraten	12	
Minderhout ende Mere	12	
Ryckevorsel	12	
Mere	8	
Wortel	4	
Oostmalle.	9	
Westmalle	12	
Rethy	29	3
Merck'blays (Merxplas)	19	1
Gierle	20	2
Lille.	18	2
Wechelerzande.	4	1
Vlimmeren.	2	1
Beersse	15	1

PLAATSEN.	PERSONEN.	KARREN.
Vosselaer	3	1
Lichtart	13	3 1/3
Castel	15	2
Pulle en Pulderbosch	12	1
Poppel	16	1
Soersele	8	
Hulshout	4	
Oolen		
Norderwyck ende Morckhoven . . .	9	1
Thielen		
Poederle, Bouwel en Desschel . . .		

XXI.

Aartshertog Matthias

gebiedt aan de overheden van Herentals geen soldaten te leggen in het huis van Almerijk Naghels, Schout dier stad.

Antwerpen, 16 Juli 1578.

Matthias, byder gracien Gods, Eertshertoghe van Oystenryck, hertoghe van Bourgoigne etc., Gouverneur ende capitain generael van de Nederlanden.

Seer lieve ende bezundere, Alzoo ons van weghen Almeryck Naghels, schouteth der stadt van Herentals, te kennen is gegeven, hoedat hy ter causen van zynder officien, zoo alhier t'Antwerpen als te Brussel, omtrent den tyt van drie maenden nootelyck heeft moeten vaceren, ende dat, duerende zyne voers. absencie, binnen zynen huuse zyn gelogiert geweest somwylen thien ende twelff soldaten zo met vrouwen, kinderen ende dienaeren, die aldaer tot excussiven coste van hem suppliant hebben geteert ende alnoch zyn doende, tot zynen grooten verdriete ende bederffenesse, hoewel hy nochtans (causa officii) behoorde vry ende exempt gehouden te wesen, ons ootmoedelick heeft gebeden hierinne te willen versiene, versoecken daeromme Ulieden ende van Zyne Majesteyt wegen ordonneren, dat ghy den voers. suppliant supporteert ende ontlast vande voers. soldaeten, vrouwen ende kinderen, alzoo dat behoort ende alsmen gewoonlyck is alle andere principaele officiers van steden in gelycke zaken te supporteren, opdat hy suppliant niet geoirsaeckt en zy daeromme anderwerffven aen ons clachtich te vallen ende des in egeenen gebreke en zyt, ten zy ghy wettighe orzaken hebt, u moverende ter contrarien, daer van ghy ons zult

adverteren, om, deselve by ons ghesien, voorts daerinne gedaen te worden naer behoiren. Hiermede, seer lieve ende beminde, u God den Almachtigen bevelende.

t'Antwerpen, den XVI[e] Juli 1578.

MATTHIAS.

XXII.

Vernieuwing van 't Magistraat van Herentals.

5 Augusti 1578.

Philips, by der gracien Godts... Coningh van Castillien, van Leon van Arragon etc., Eertshertoghe van Oistenryck, hertoge van Bourgognien, van Lothryck, van Brabant, van Lemborch... ende van Melanen etc., Onsen lieven ende getrouwen Meesteren Willemen Van Veen, raedt ordinaris inden raede van Brabant, ende meesteren Jeronymo B... ende contrerolleur vanden zegelrechte in onsen voirs. raede, saluyt ende dilectie. Wy hebben ontvanghen die ootmoedighe supplicatie van onsen lieven ende ... rentmeesters, scepenen, geswoerenen ende raedt van Herentals, inhoudende hoe dat, naervolgende de privilegien ende oudt hercommen onser voirs. stadt ... ende geswoerenen nyet langer gewoenlick en zyn te dienen dan een jaer, expirerende S. Jansmisse. Ende dat men alsdan gewoenlick is de weth aldaer te vernyeuwen, daertoe gedeputeert worden twee commissarissen van onsen voirs. raede, die welcke gewoenlick zyn te kiezen ende te stellen van onsen wegen die twee ierste scepenen, die welcke daernaer kiesen den derden scepenen ende soe voirts d'andere scepenen. Ende daernaer worden gemaekt ende gekosen de geswoerene. Dwelck tSt Jansmisse lestleden alzoe nyet en is geschiet, vuyt oirsaecken vande jegenwoirdige troublen ende onveylicheyt vanden wegen, tot achterdeele ende prejudicie van de supplianten, te meer mits dat de schouteth der voirs. stadt nu een geheel jaer absent is geweest, ende dat alzoe sy supplianten in effecte egeenen officier hebben gehadt; ende dat de voirs. scepenen ende geswoerenen nyet langere en begeeren te dienen, als hebbende hun jaer voldient; ende dat oock eenige van hun nyet zoe bequaem en zyn om te ... ende oock eenighe vuytter voirs. stadt vertrocken zyn, soedat zy supplianten nauwelicx die helft vander Collegie souden connen gemaecken, alzoe zy supplianten zeggen, soe hebben sy ootmoedelick gebeden, dat Ons gelieven wille te committeren twee commissarissen van Onsen voirs. raede,

om de weth tot Herentals voirs, naer d'oude maniere, te vernyeuwen ende te stellen die voirs. twee jerste scepenen ende hen tot dyen eynde te vinden binnen onser voirs. stadt, oft, zoe verre het selve (mits d'onveylicheyt der wegen) nyet en zoude connen geschieden, dat ten minsten de voirs. commissarissen zullen benoemen de voirs. twee jeerste scepenen, ende deselve besloten zeynden aande voirs. supplianten, om alsdan voirts geprocedeert te worden tot het kiesen vanden anderen scepenen ende geswoerene naer d'oude maniere van doene. WAEROMME ZOE EEST dat wy, desen aengesien ende willende int ghene des voirs. is, bewaeren onse hoocheyt ende heerlicheyt, ons betrouwende volcomelyck uwer wysheyt, ernstlicheyt ende rechtveerdicheyt, U ontbieden ende committeren by desen dat ghy trecket binnen onser voirs. stadt van Herentals, ende aldaer geroepen degene, die daeromme zullen behoiren geroepen te zyne, vernyeuwt aldaer voer dit toecomende jaer de voirs. scepenen ende weth, committerende daertoe van onsen wegen de notabelste, nutste ende bequaemste persoonen, als u moegelyck zal wesen, ende zoe u geraeden ende oirboirlyck dunckt eenige vanden selven continueert ende deselve eedt oft eeden doet naerder gewoenlicker manieren; oft, zoe verre tselve, mits d'onveylicheyt der wegen nyet en zoude connen geschyeden, soe ordineren wy u aan te noemen de voirs. twee jerste scepenen ende deselve besloten te zeynden aen de voirs. supplianten, om alsdan voirts geprocedeert te worden tot het kiesen vande anderen scepenen ende gezwoeren der voirs. stadt naar d'oude manieren van doene. Van des te doene met diesser aencleeft, geven wy u volcomen macht, aucthoriteyt ende zunderlinge bevel by desen, ontbieden voirts ende bevelen, allen anderen onsen ende onser vassalen oft der smaelre heeren, rechteren, justicieren ende officieren, dat sy u, tselve doende, gehoirsaem ende bereet zyn, want ons alzoe gelieft. Gegeven in onser stadt van Antwerpen, den V^en^ dach in Augusto, int jaer Ons Heeren duysent vyff hondert achtenseventich, van onsen Rycken van Spaegnien ende Sicillien t XXIIIe ende van Napels t XXVe.

By den Coninck
In zynen Raede
N. DE HOSTE.

XXIII.

Brief van Aartshertog Matthias

aan den militairen gouverneur van Herentals, Trillo genaamd, dezen bevelende voortaan geen soldaten meer te leggen bij de leden van de Wet.

Antwerpen, 18 October 1578.

Schouteth, borgemeesteren, scepenen ende gesworen, raedt der stad van Herentals, te kennen is gegeven, hoe dat ghy zoudet hebben, by bevele, doen logeren ten huyze van de Wethouderen aldaer eenighe van uwe soldaten, nyettegenstaende te voeren noch andere tot heuren huyse waren gelogeert, waerdeur niet alleenlyck heur belet gedaen en wordt jnt exerceren van hunne officie, maer oock oorsaecke gegeven zoude wordden, om heur huysen ende stadt te verlaten, opdat sy van alsulcken overlast souden moghen ontslaghen wesen, dwelck zoude keeren tot achterdeel van de voerschreve stadt van Herentals, ende wy oock begeeren verhoet te zyn. Soo ist dat wy u ontbieden ende, als gouverneur ende capiteyn generael, ordonneren ende bevelen, dat ghy u verdraecht die vande voers. weth met soldaeten te belasten meer dan sy voer het seynden vande voers. leste soldaten belast syn geweest; ende oock vordaene egeen bellyeten (*biljetten*) van logementen en geeft vuyt ende seyndt oft toelaet vuyt te seynden sonder bywesen ende advuys van eenege vande weth, aldaer houdende in die ende andere zaeken metten magistraet goede correspondentie, hoe hen de conditie ende qualiteyt van elcken vande inwoonderen aldaer best bekent is, soo oock jn alle andere steden, daer soldaeten in garnisoen liggen, wordt gedaen ende geuseert. Ende des in egeen gebreck en syt, gemerct wy alsoo hebben tot welvaren vande voers. stadt bevonden te behooren. Seer lieve ende bezundere, hiermede blyft Gode bevolen. t Antwerpen, den XVIII[en] Octobris 1578.

Opschrift : Onsen seer lieven ende bezunderen Trillo, gouverneur der stadt van Herentals.

XXIV.

Brief van Willem Daix,

prevost des Konings, aan het Magistraat van Herentals, inlichtingen vragend nopens de geweldenarijen der soldaten van kapitein Andries van Elderen, van dezen zelf en van de krijgsknechten van kapitein Batenbourg. — Het volk van kapitein Van Elderen had genoemden « prevost » bij zijn bezoek te Herentals willen vermoorden.

Antwerpen, 16 Januari 1579.

Lieve ende beminde wethouders van Herentals, Naer alle myne vriendelycke recommandatiën, zoo seynde ick Uwer Lieden eenen

besloten brieve van Zynder Hoocheyt ende ick bidde uwer lieden zeer ootmoedelycken, wilt my int secreet informatien nemen bei elcken personen ende borgers, ingesetenen in uwer stadt tot Herenthals, van die crachte ende gewelt die capitein, Andries Van Elderen, met syne soldaten gedaen hebben, ende doet opteeckenen, hoevele dat elck soldaet in die borgers huysen verteert heeft ende maendse, op heuren eede, opdat sy niet meer als de waerheyt seggen, ende oyck niemanden ongelyck aen en tygen, want ick sal hun doen heuren schaden restitueren ende ick sal handt op de gaigien vande vs. soldaeten slaen, tot dat u borghers van hunnen schade volldaen syn.

Voorts sal uwer lieden den weerdt ende weerdinne inde *Roose* scherpelycken examineren op het gewelt dat die voors. soldaten van Elderen my gedaen hebben : ende oft ick niet en hebbe eenen huysman, hebbe doen wederomme geven twee peerden, die welcke die voers. soldaeten van Elderen hadden, doen ter tyt, gestolen. Ende en laet niet eenen yegelycken wel scherpelycken te examineren, hoe dat hen capitein Elderen geregeert heeft ende wat justitie dat de voirs. van Elderen over de quaetdoenders gedaen heeft ende examineert oock op die poincten hiernaevolgende (1) ende seyndt my die informatien met seeckeren persoone, opdat die my terhandt commen ende en levertse in niemants handen dan in de myne, per advis; hoe eer soo liever sult my die seynden, ende examineert oock u borgers op de selve poincten

(1) Die punten waren de volgende :

Ten eersten oft capiteyn Andries van Elderen niet en heeft zeeckere borghers geslaeghen in de stadt tot Herentals, ende consenterende dat syne soldaten groote cracht ende gewelt gedaen hebben inde stadt Herentals, twelcke Elderen voors. niet en heeft gestraft achtervolgende die discipline militaire.

Item oft die voors. soldaten niet en hebben seeckere huyslieden gecomposeert ende gevangen gehadt binnen Herentals sonder u te toonen dat zy ons vyanden waeren ende alle niet weeten vanden Capiteyn Elderen.

Item oft die soldaten niet en hebben gespot met die besloten brieven van Synder Hoocheyt, aengaende den stooter tsdaechs ende alle met weeten vanden voors. Capiteyn Elderen.

Item te vraegen den weerdt ende weerdinne vande *Roose* ende eenen genaempt Meester Jan, oft Capiteyn Elderen niet commen is vraegen oft den prevost met syn volck gecommen was ende hoe sterck dat hy was, ende doen hy hadde vernomen hoe sterck dat de voors. prevost was, zoo is hy, voors. Elderen, vuyt die huyse gegaen ende syn soldaeten syn daerinne gecommen om den voors. prevost te vermoorden.

Item allen den deponenten te vragen oft zeeckere soldaeten niet en hebben geseyt dat of liever als die soldaeten souden nemen eenen stooter tsdaechs, aengesien dat sy lieden die wachte hadden van de poorten, liever souden die stadt Herentals leveren inden vyanden handen ofte den vyanden inne laeten.

Item datmen die deponenten scherpelycken geexamineert oft die vendrich vanden voors. Capiteyn Elderen niet en heeft die straetscheynders gewaerschout ende doen salveren met een cleyn schuitken lancx die Nete.

Item uwer lieden sullen scherpelycken examineren alle deponenten, opdat sy lieden verclercn van alle die feiten, crachte ende gewelt gedaen, soo by den voors. Capiteyn Elderen als by de soldaeten binnen Herentals ende van allen sullen uwer lieden eersaemighe Borghemeesteren, Schepenen ende Wethouderen my, prevost, die voors. informatien seynden in behouder handt deur eenen seeckeren expressen bode, opdat ick myn offitie voldoen ende wel bedienen mach.

wat die soldaeten van Capitein Batenbourg gedaen hebben, opdat ick oock mach solliciteren, dat die oock vuyt Herentals trekken. Hiermede west den Heere bevolen. Actum den xvi^{en} January 1579, t'Antwerpen, by my Guillaume Daix, prevost van den Coninck ende Staten generael wat ick vernach. Guillyaume Days.

XXV.

Verdrag

tusschen de burgerlijke en militaire overheid nopens het onderhouden van de stadsvesten en het logeren van krijgsvolk.

Herentals, 25 Januari 1579.

Alsoo by mynen heeren, Schouteth, borgemeesteren, Schepenen, geswoiren ende raidt der Stadt van Herentals, ten aengeven ende versuecke vanden Colonellen ende fortificatiemeesters der stadt van Antwerpen, om te vervoirderen die fortificatie van der stadt van Herentals, is met gemeynen raide als voir veraccordeert tgene hier naevolght, op conditie dat de borgeren ontlast souden blyven den ruyteren oft soldaten den cost te geven :

In den iersten dat van elck ame wyns, die in de voirs stadt van Herentals gesleten sal wordden, sal tot behoeff vande voirs. fortificatie betaeld wordden . . thien stuyvers.

Item van elcke ame biers sal den brouwer weert, boven de xx st., gehouden wesen te betaelen tot behoef als voer . . . . twee stuyvers.

Ende zullen dese voirs. penningen betaelt wordden aende Commissarissen vande voirs. fortificatie oft aenden ghenen die sy daertoe committeren sullen.

Item dat een yegelyck vande voirs. stadt, werckpeerden houdende, sal, t'allen weken, eenen dach aende voirs. fortificatien met elck peerd gehouden zyn te comen wercken.

Item dat alle daghe, aende forteficatie een vendel vanden borgers sal graven, vuyt elck huys eene, elck in syn quartier, onder het vendel. Des soo sullen die voirs. borgers vry ende exempt syn vande wacht ende sullen aent werck op ende afgaen metten vendel ende trommelslach, ter uren daertoe geset.

Wordt alsoo byde voirs. raide ende weth der voirs stadt van Herentals geordinneert ende belast, dat hem een yegelyck

nae hetgene des voirs. is, hem reguleren, op alsulcken mulcten ende penen, volgende d'ordinantie daeraff synde.

Gepubliceert opten xxven January xvc ende negenentseventich.

Ter ordinantie,
J. CAUWER.

XXVII

Brief der Algemeene staten

aan het Magistraat van Herentals, de vraag inhoudend of Jonker Jacob van der Noot, drossaard der steden en landen van Diest en Sichem, ook in die hoedanigheid te Herentals zoude welkom zijn.

Antwerpen, 11 Februari 1579.

Eersaeme, wyse, voorsienighe, bezundere, goede vrienden. Alzo Jonckheer Jacob van der Noot, drossaert der steden ende landen van Diest ende Sichem, ons overgegeven heeft dese hierrinne besloetene requeste, d'inhoudt der welcke U. L. eensdeels is ruerende, hebben niet willen voerby laeten deselve u over te seyden, ende daerop eysschen u goet verduncken ende advyse, in sunderheyt oft den persoon des voirs. Van dernoot, nyet alleen bequaem ende dienstich tot uwen welvaren ende behoudenisse der stadt, maer oick aengenaem soude wesen. Daeromme versueckende, dat ghy ons sonder vertreck hierop vueght u schriftelyck antwoirdt, om, tselve gesien, voirts by ons gedaen te worden nae behoiren. Bid den God almachtich u te gespaeren in lanck, salich ende voorspoedich leven, ons hertelick tot U. L. gebiedende. Vuyt Antwerpen, den xIen februarij xvc L xxix.

Die drye staten slandts ende hertochdomme van Brabant, uwe goetgunstighe.

Ten bevele vande voirs. Staten.

AND. HESSELZ VAN DYNTER.

XXVIII

Brief van Aartshertog Matthias

die van Herentals verwittigend op hunne hoede te zijn, en zich door het leger van Parma, dat van Antwerpen in aantocht was naar Maastricht, niet te laten verrassen.

Antwerpen, 18 februari 1579.

Matthias, byder gratien Godts, Ertzhertoge, van Oistenryck, hertoge van Burgundien etc., gouverneur ende capitaine generael van de Nederlanden.

Seer lieve ende beminde, Wy seynden u d'extract van sekeren brief (1) aen eenen vanden raede van State, neffens ons wesende, desen dach gescreven, conforme aen andere advertentien ons gedaen, daervuyt ghylieden vernemen moecht, dat die vyanden nyet en vieren ende souden (mogelyck) eenighen aanslach op die stadt van Herentals willen attenteren, ten eynde ghylieden op uwe goede hoede syt, twelck wy u versuecken tot uwe ende der stadt bewaerenisse, trouwelyck te doen ende altyts goede wachte te houden, als wy u des vastelyck betrouwen.

Seer lieve ende beminde, u hiermede den Almachtigen bevelende. Vuyt Antwerpen, den XVIII^en february 1379.

MATTHIAS.

XXVIII

Brief van Willem den Zwijger

aan de leden het magistraat van Herentals, meldend dat hij hen den

---

(1) Het « extract » van dien brief luidde als volgt :
U zal gelieve te weeten, hoe datter terstont een jongeling es gecommen vuyt Aersschot, diewelcke my heeft geseyt datter, nu den maendage tsavonts lest geleden, es eene vergaderinge geweest vanden vyand, sommige synde gecommen van Leeven *(Leuven)* ende som van Diest, ende hebben, die morgenstont, meynen te doen eene interprinse op Lier, soe dat hy my heeft geseyt gesien gehadt te hebben, datter meer als dry hondert soldaten zyn gecleet geweest in boeren cleederen, kasacken ende anderssins, ende hadden noch toe gemaeckt zekere wagenen met hoy ende stroyt om daermede oyck te commen binnen deselve stadt van Lier ende hun vermeten, alsoo hy seyt gehoordt gehadt te hebben, die waegenen inde poorten te doen brecken ende te wylen die gecleedde boeren alsoo allinskens laeten te weerstayen *(weerzyden)* passeren ende hebben inde selven nacht gemerseerst *(gemarcheerd)* geweest tot Boesschot, ontrint twee cleyn uren van Arschot, aldaer sy het water hebben soo groot gevonden, dat het voetvolck nyet moegelyck en was te paisseren, gelyck ick oick wel weet dat waer es, want als eenighen grooten snecu ende regen valt. eest op die contriaije *(streek)* soe gestelt, maer es binnen twee oft dry dagen al verscoten, soo en hebbe ick tselve nyet willen laten aen u .... te adverteren, om voirts te adverteren daert behoirt.... ofte die van Lier daeraff nyet en zyn veradverteert, want den jongeling wilt seggen, hoe wel dat sy nu nyet en zyn cunnen duer gecommen, dat zyt daernoch nyet en sullen laeten, te proeven oft te tenteren op Lier ofte op Mechelen. De jongeling es hier binnen noch, indien het en gelieft, zal hem wel by uwer brengen, opdat ghy tselve moecht hooren sprecken ; ick en hebbe den selven noch nyet geheel ondervracht, doerdien ick in haesten dit uwer soude veradverteren, maer seyt soo veel, dat zy hun vermeten binnen acht dagen eenich interprinsse te moeten doen oft die plaetse moeten verlaeten. — De Staten Generaal en Oranje waren zeer beducht, in den beginne van het jaar 1579, voor Herentals, en deden verschillende en belangrijke onkosten om die stad voor zich te behouden. De heer P. Genard, stadsarchivaris van Antwerpen, geeft ons eene heele reeks bijzonderheden desaangaande in het *Antwerpsch Archievenblad*, boekd. XV, XVI en XVII. — Vergelijk insgelijks, *Ch. Piot*, *Correspondance du Cardinal de Granvelle*, boekd. VII. bl. 321 ; — *Van Meteren*, *Nederlandsche historien*, bl. 104.

heer de la Noue zendt om zich met hen te verstaan over de verdedigingswerken hunner stad, door het leger van Parma bedreigd.

Antwerpen, 19 februari 1579.

Die Prince van Oraengien, Grave van Nassau, lieutenant general etc.

Eersaeme, discrete, lieve, bezundere, Alzoo zyne Hoocheyt verwillicht heeft den heere de la Nove te trecken naar Herentals, om aldaer te bekennen zoo op de middelen die aldaer moghen wezen tot weerstande vanden vyandt, alsoyck opde fortificatie derzelver stadt, soo en hebben wy nyet willen laeten u lieden wel ernstelick te verzoecken ende van weghen zynder voors. Hoocheyt te ordonneren : ghylieden nyet en naelaeten denzelven heere de la Noue te doene van alles openinge, ten eynde, byden zelven daervan alhyer rapport gedaen zynde, daerjnne zulcken ordre gestelt wordde, als nae gelegentheyt zal behoiren ende noedich wezen, tot conservatie derzelver stede. Hyer mede

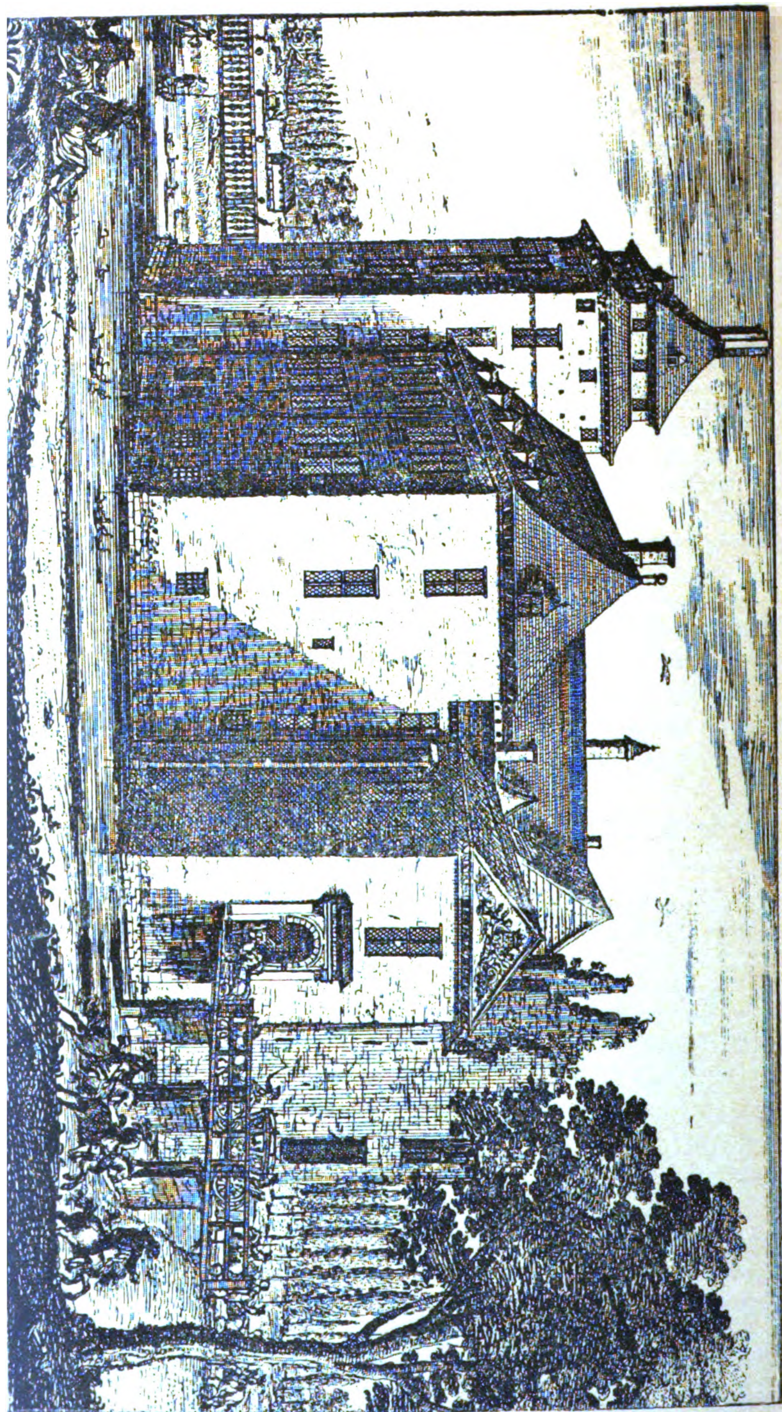
Eersaeme, discrete, lieve, bezundere, blyft Gode bevolen. Vuyt Antwerpen, den xix^en^ february 1579.

Ulieder goede vriendt,
GUILLE DE NASSAU.

(Wordt vervolgd).

P. J. GOETSCHALCKX.

Het Kasteel van Turnhout

I

Kort Geschiedkundig Overzicht

ET aloude kasteel van Turnhout schijnt in den beginne niets anders geweest te zijn dan een eenvoudig jacht-paviljoen, dat tot verblijfplaats diende aan de heeren Hertogen van Brabant, gedurende den tijd dat deze zich in de wilde vlakten van het oude Taxandrië aan de genoegens der jacht kwamen overgeven. Het « *Groote Hout* », tusschen Vosselaer en Gierle gelegen, en dat heel goed het oude woud van Terolde zou kunnen zijn, was vooral het tooneel dezer jachtbedrijven.

Dit uitgestrekte woud was door valken en roofvogels bewoond : van daar den naam van Gierle in wiens ouden zegel een gier verbeeld is (1).

Reeds van in de XIe eeuw kwamen de hertogen van Brabant in het Gierlebosch jagen. Dat de edele heeren zich met ongemeenen hartstocht aan deze liefhebberij overleverden lijdt geen twijfel, vooral wanneer men beschouwt hoe Hendrik III, Jan I, Jan II en Jan III op hunne zegels, in jagerspak en den valk op de vuist, zijn afgebeeld (2).

In de XIIe eeuw reeds verwierf Turnhout eene zekere vermaard-

(1) P. Kiekens, G. J. Pierre de Thimo de Gierle... annales de l'académie d'Archéologie de Belgique 1896.
(2) J. Donnet. — De Valkenjacht in Antwerpen.

heid door de africhting zijner valken. Bij eene optelling van landgoederen, in 1312 gedaan, wordt gewag gemaakt van Stephanus *falconarius* van Turnhout en van Zonkinus falconarius, insgelijks deze stad bewonende (1).

Deze soort van nijverheid bestond nog in de Kempen in den loop der XVIIe eeuw. M. Donnet inderdaad spreekt van zekeren Jan Wijnants, die alstoen den titel droeg van *Valkenier van Sijne Majestijt van Spaengiën* en die Rijthoven, een dorp der Kempen, bewoonde.

Hij gelastte zich met de opvoeding en africhting der valken en zond deze dan naar den koning, zijnen meester.

Uit al deze nota's blijkt dat Turnhout in de XIIIe en XIVe eeuw het middenpunt eener jachtstreek uitmaakte en dat deze liefhebberij er eene nijverheid in het leven riep, die een gedeelte harer inwoners een bestaan bezorgde.

In 1212 werd Turnhout door Hendrik I, hertog van Lotharingen en Brabant, tot den rang van stad verheven, doch 't is waarschijnlijk, dat het bestaan van het jachthuis van veel vroegeren datum dagteekent. Bijna al wat men er van weet te zeggen is, dat het oorspronkelijke kasteel opvolgentlijk aan Jan II en aan Jan III, hertogen van Brabant, overging. Nochtans mag men veronderstellen, dat de soldaten van Willem, Heer van Saffenberg, van het huis van Hoorne, hetzelfde niet spaarden, toen gezegde Heer Willem, over de handelwijze van Jan III misnoegd, in 1331 de stad Turnhout overrompelde en in assche legde. Butkens verhaalt dat Jan III, bij verdeeling tusschen zijne dochters gedaan, aan onze prinses (Maria van Brabant) 80,000 kronen naliet. Voor deze som werden haar de grond en de heerlijkheid van Turnhout afgestaan met de volgende dorpen : Wechelen, Gierle, Lille, Beerse, Vorselaar, Merxplas, Arendonck, Weelde, Poppels en Ravels.

Dit was de bruidschat van Maria van Brabant, toen zij in 1347 met Reinold III, hertog van Gelderland en graaf van Zutphen, den Dikke bijgenaamd, te Vilvoorden in den echt trad.

De jonggehuwden verbleven op het kasteel van Turnhout, en 't was van hieruit dat de hertog, ten gevolge der verdeeling van het vaderlijk erfgoed, tegen zijnen broeder Edward ten strijde trok.

Bij den slag bij Tiel in Gelderland werd hertog Reinold gevan-

(1) Galesloot. — Livre des fondataires de Jean III.

gen genomen (Mei 1361) en gedurende vijf jaren op het kasteel van Roozendaal bij Antwerpen en later te Nieuwbeke opgesloten gehouden.

De hertogin was naar Brussel weergekeerd, doch den 18 April 1363 was zij terug in haar *oud* kasteel te Turnhout. Intusschentijd, zegt Butkens, stelde zij alle middelen in het werk om haren echtgenoot, in zijns broeders kerker weerhouden, de vrijheid weer te geven. Zij wist het zelfs zoover te brengen, dat onze hertog Wencelin in het jaar 1368, tot bevrijding van zijnen schoonbroeder, met eene gewapende macht de Maas overtrok. Edward van Gelderen kwam hem echter met zulke geduchte strijdmacht te gemoet, dat de onzen onverrichterzake terugkeerden. Eindelijk kwam de graaf van Vlaanderen tusschen beiden en bewerkte een wapenstilstand, waaronder de geschillen, die tusschen de twee broeders hangende waren, in der minne moesten geschikt worden (1).

De slag bij Bastweiler (1371), waar hertog Wenceslas gevangen genomen werd en waar Edward, hertog van Gelderen, door de hand van eenen zijner volgelingen, Herman Bier de Heze, om het leven werd gebracht, stelde een einde aan de lange gevangenschap van hertog Reinold.

Deze, na 10 jaren in den kerker zijns broeders te hebben doorgebracht, nam in Augustus 1371 weer bezit van zijn hertogdom Gelderland; doch hij stierf den 4 December van hetzelfde jaar.

Na den dood van haren echtgenoot, zegt Butkens, koos prinses Maria Turnhout tot verblijfsplaats en zij liet zich aldaar voor woning *een goed kasteel* bouwen.

In 1371 werd de heropbouwing van het kasteel voltrokken. De prinses nam er aanstonds haren intrek en sleet er hare dagen te midden van godvruchtige oefeningen. Van dit tijdstip dagteekenen het begijnhof en andere kloosters, alsook de gilde der boogschutters en de rederijkkamer van Turnhout.

Tot korten tijd voor haren dood verbleef de hertogin Maria te Turnhout; zij overleed den 1 Maart 1398 (99). Haar stoffelijk overblijfsel werd te Brussel in het koor der Karmelietenkerk ter aarde besteld.

Bij gebrek aan rechtstreeksche erfgenamen ging het kasteeel met de vrijheid over in de handen van hare zuster Johanna, weduwe

---

(1) Butkens, *Trophées*.

van Wenceslas van Luxemburg, van Brabant enz., en na den dood dezer laatste, den 7 Mei 1404, kwam het aan hare andere zuster, Margareta, echtgenoote van Philips den Stoute.

Het kasteel werd vervolgens eigendom van Antonius van Burgondië, die het van zijne moeder verkreeg, onder wier naam hij regeerde. Deze laatste overleed den 16 Maart 1405.

Hertog van Brabant geworden, zegt Gramaye, liet Antoon van Burgondië het kasteel van Turnhout met verscheidene kamers vergrooten, *Altera concameratione auctum.*

Deze prins verbleef herhaalde malen te Turnhout, vooral tijdens de groote jachten, welke hij in het *groote hout* inrichtte. Omstreeks 1410 werd het alstoen merkelijk verfraaide kasteel, de zetel van een schitterend hof, waarvan Arnold van Grobbendonck, de Heeren van Craïnhem, Immerseel, Leefdaal, Lier, Ranst, Mechelen, Clocman, Kinschoot, enz., deel maakten (1).

Tusschen de Turnhoutsche kasteelheeren van dit tijdstip, merken wij Hendrik van Ranst en na hem Johan van Immerseel op. Deze laatste deed aan zijne vorstinne verschillige voorschotten in geld. Als schadeloosstelling voor deze stortingen werd Johan door Antoon van Burgondië, hertog van Limburg en Ruwaard van Brabant, levenslang slotvoogd van het *kasteel* en de *vesting* van Turnhout benoemd, met eene jaarlijksche rente van 250 frank op de inkomsten van Turnhout of Herenthals. Bovendien kreeg hij 150 konijnen per jaar, het recht van brandhout te kappen in de bosschen en den noodigen leendienst om het hout binnen te brengen. Immerseel van zijnen kant moest op eigen kosten twee hofbewaarders en eenen hovenier in het kasteel aanstellen, de deuren en vensters in goeden staat onderhouden en aan den hertog het hooi leveren tijdens zijn verblijf in deze residentiestad in dewelke de prins zich het recht had voorbehouden een garnizoen te plaatsen.

Immerseel bekrachtigde deze overeenkomst door eenen akt van 8 Januari 1404-5 gedagteekend en waardoor hij van het markgraafschap Rijen afstand deed.

Na den dood van Immerseel zou Aleide, zijne gemalin, eene levensrente genieten van 100 frank 's jaars (2).

---

(1) Het waren deze talrijke vergaderingen van den adel te Turnhout die dezer stad den bijnaam van « Klein Brussel » verwierven.

(2) J. Th. De Raadt. Les seigneuries du pays de Malines; Iteghem et ses seigneurs.

't Was op het kasteel van Turnhout dat Antoon van Burgondië het vermaarde « *Consistorie van den Horen* » ook nog « *Valken Hof* » genoemd, instelde. Het Valkenhof bestond uit eenen raad van zeven schepenen onder voorzitterschap van eenen schout.

Deze schout nam uit hoofde van die hoedanigheid den titel van « *Opperwarandhoeder* » en « *Pluimgraaf* ». De geheimschrijver der stad vervulde het ambt van griffier. Dit gerechtshof was met de beteugeling der jachtmisdrijven gelast, eene zending die niet zelden op wreedaardige wijze door hetzelve werd vervuld.

De zegel van het Consistorie was samengesteld als volgt : Een loopend hert, vervolgd door eenen jager die den horen blaast en vergezeld van eenen hond, het alles op een gouden veld, met opschrift : SIGILLUM OPPIDI ET SCABINORUM DE TURNHOUT.

*
* *

Hertog Antoon verloor zijne eerste vrouw Joanna van St-Pol (1), den 12 Oogst 1407 en twee jaren later verbond hij zich opnieuw in den echt met Elisabeth van Gorlitz (2). Deze laatste werd in 1415 door eene gevaarlijke ziekte aangetast en ontving op het kasteel van Turnhout de zorgen van vijf geneesheeren uit Brussel, Antwerpen, 's-Bosch en Breda. 't Is aldaar dat zij de treurige tijding ontving van den dood haars echtgenoots, in den slag van Azincourt in Artois gesneuveld. Het lijk van den hertog werd slechts drie dagen na den strijd teruggevonden en naar Brussel overgevoerd, alwaer eene seer treffelijke en princelijke uytvaert geschieden in de tegenwoordigheit van den principaelsten Edeldom des lands, en de gezanten van de steden (3).

De gravin kon de plechtigheid niet bijwonen.

Volgens eenige bijzonderheden, getrokken uit de rekening der algemeene ontvangsten van Brabant in 1415, en waarin de uitgaven der begrafeniskosten van hertog Antoon zijn geboekt, blijkt dat de gravin van Holland met een schitterend gevolg naar Turnhout kwam om een bezoek te brengen aan Elisabeth van Gorlitz, die nae Vilvoorde gevoerd wierd, seer sieck sijnde (4).

---

(1) Dochter van Waleran van St-Pol en van Ligny. Zij was, zegt Dedinter, de schoonste prinses van haren tijd.

(2) Dochter van Jan van Luxemburg, hertog van Gorlitz, zoon van Keizer Karel IV.

(3) Zie over den dood van Hertog Antoon : Dedinter : chron. duc. Brab. Cap. 126.

(4) Galesloot. De dood en de begrafenis van Hertog Antoon.

Hetzelfde jaar hielden de kerkvoogden, de ridders en de afgevaardigden der steden eene vergadering te Brussel en stelden hertog Jan IV aan om zijnen vader, die zonder testament overleden was, op te volgen. Deze erfde dus het kasteel waaraan wij deze bladzijden toewijden.

Jan IV was, nog kind zijnde, meer dan eens met zijnen broeder Philips de St-Pol in Turnhout geweest (1). Eenmaal tot den rang van vorst verheven, hield hij er zijn hof en dit namelijk in 1417, 1419, 1421, 1422, en in Juni 1423. De edelknaap de Sayn was de toenmalige slotvoogd. Deze had, buiten andere voordeelen, recht op het fruit van den grooten boomgaard, welke zich twee bunders achter het kasteel uitstrekte, op de enkele voorwaarde dat de hertog en zijn gezin er vrijelijk van mochten genieten « bi conditien » dat mijn heer (hertog Antonius) ende mijne vrouwe die hertoginne (Eliesabeth van Gorlitz) Jan ende Philips voirscreven kynderen daer af mogen doen nemen als sy daer syn alsoe vele als » hen gebiect om haren orber nae den inhoudt van den brieven » die de voerscreven jonkheer van Zeyn daer af heeft gegeven XVII » dage in Meye in 't jaar XIIIIe ende XII » (2).

In 1465, volgens de getuigenis van een tijdgenoot, kwam de hertog van Burgondië dikwijls naar Turnhout om er te jagen (3).

In de maand Juni van het jaar 1486, op zijnen terugtocht naar de Nederlanden, vertoefde Maximiliaan van Oostenrijk op het kasteel en verschillige gezantschappen, onder andere van Mechelen, kwamen hem hier hun welkom en hunne heilwenschen aanbieden.

Aan het hoofd van twee duizend Franschen viel Robrecht Van Arenberg Van de Mark, ten jare 1507 in Turnhout en maakte er zich meester van de stad. Zij werd aan roof en verwoesting prijs gegeven en het is waarschijnlijk, dat het kasteel hetzelfde lot als de stad onderging.

Door eene akte van afstand, den 1 Maart 1545 te Maestricht onderteekend, schonk Karel V de stad, den grond, *het kasteel* en

(1) Jan IV in 1427 en Philip de St-Pol in 1430 overleden, waren de twee zonen uit het eerste huwelijk van hertog Antoon. Met hen was het geslacht van den hertog uitgestorven.

(2) Rekening van Claes Colen, rentmeester 1412-1413.

(3) Turnouth. Ce bourg est grand et pavé à l'instar d'une ville. Il est gouverné par deux juges. Les maisons y sont bien faites et toutes couvertes de tuiles de pierre. Il possède cinq églises. Le duc de Bourgogne y vient souvent pour se livrer au plaisir de la chasse. (Voyage en 1465 et 1466, par Léon, Seigneur de Rozmital en Bohême. Bulletin de l'académie d'archéologie 1844).

de heerlijkheid van Turnhout met toebehoorten en afhankelijkheden, aan zijne zuster, Maria van Hongarië, ten titel van eigendom voor heel haar leven (1).

Maria, koningin van Hongarië en Bohemen, was eene bedrevene jageres. 't Was wellicht deze hoedanigheid, die haar Turnhout tot verblijfplaats deed verkiezen. Zij schijnt eene bijzondere voorliefde voor de valkenjacht gehad te hebben. Hare geliefkoosde vogels kwamen uit Duitschland. Zij wendde zich ten andere tot al de prinsen van *over-den-Rijn* en wist van hen de zeldzaamste en best afgerichte valken te bekomen (2).

Maria van Oostenrijk, zuster van Karel V en lijftochtenares van Lodewijk II, Koning van Hongarië en Bohemen, liet aanstonds haren nieuwen eigendom vergrooten. Vroeger reeds had zij de kasteelen van Mariemont en Binche laten bouwen. Zij scheen goed op de hoogte der bouwkunst te zijn; want de geschiedschrijvers, die eene beschrijving geven van deze twee paleizen, wier bestaan alhoewel kortstondig toch zoo schitterend was, (3) halen dezelve aan als wonderen van sierlijkheid en kunstsmaak. Het is dan ook wel te denken dat een gedeelte der pracht van Mariemont en Binche bij de herstelling en vergrooting van Turnhout in 1545 hernieuwd werd. Misschien wel waren zij het werk van Jacob Brueck « een edel man » gheboren van Sint-Omer, fraey graver, ende vermaerdt bouw- » meester, dewelke Bossu, daer nae Marimont, *ende andere heerlycke* » *timmeragiën* voor de koninginne van Hongariën, gouvernante dezer » landen, gheordineert heeft » (4).

Te dien tijde werden vier torens aan het kasteel bijgebouwd. Guicciardyn spreekt over de vergrootingen, welke te Turnhout door Maria van Hongarië werden uitgevoerd in de volgende bewoordingen : « Deshalven zy deselve plaatse grootelyck heeft vermeerdert en » ghevoordert : want het is een bequaam oort tot de jacht en seer » lustich. » De tuinen werden verfraaid en met beelden en spring-

(1) Ville, *chastel,* terre et Seigneurie de Turnhout, leurs appartenances et dépendances, pour par nostre dicte Sœur la Royne, en jouir et *possesser le cour de la vie durant tant seulement.*

(2) F. Donnet. *Gemeld werk.* Dr Coremans. De valk, gedachten en aanteekeningen.

(3) Deze beide kasteelen werden in 1554 door de troepen van Hendrik II, koning van Frankrijk, in brand gestoken. Hendrik II woonde de vernieling der koninklijke kasteelen van Marimont en Binche bij, zooals hij die van Rœulx en Trazegnies onder zijne oogen had laten verbranden. Alzoo wreekte hij zich over Maria van Hongarië, die in 1552 het kasteel van Folembray in Picardië, voormalige verblijfplaats der vermaarde Diana van Poitiers, in assche had doen leggen.

(4) Guicciardyn.

fonteinen volgens den stijl van dien tijd versierd. Tot ons leed kunnen wij over het park van Turnhout, dat als een der schoonste van dien tijd geboekt stond, geene beschrijving geven, doch wij laten hier eenige woorden volgen over het park van Mariemont die toen destijds geschreven werden : « ... welck de voorseyde vrouw » Maria had doen bouwen met seer grooten kost, ende daer by seer » lustighe hoven . . . .

. . . .

» onder andere de konstelycke Cerès, acht en twintich voeten lanck, » in eenen hof ligghende, ende de berg Parnassus van peerlemoer, » met het fonteynken in Helicon, daer die neghen musicale god- » dinnen op saten van wit marber : oock die waterbaeck van por- » phyrsteen, die in een jaer nau gemaeckt was : ende het bancket- » tafelken van wel duinzend stucken inghevoecht, in het welck de » stadt Bins nae het leven afghebeeldt was met natureele coleuren, » door Hoochduytsche konstenaars als oock die silveren afghegoten » kruydekens ende bloemen konstelyck ghemaeckt, die door den » windt verwayden : ende voort die vreemde plantagiën menig » duysenden weerdich, en veel marbelen colommen, waerdoor deze » stadt vermaert was ; ende bysondert ten tyde van triomphe, door » eenen ghemaeckten hemel, waar uyt het donderde, blixemde ende » reghende ; fonteynen springhende uyt artificieele rotsen, daer » corael-tacken uyt schenen te groeyen » (1).

De omliggende tuinen werden vergroot en verfraaid. Aan de overleveringen getrouw, richtte de koningin hare levenswijze op denzelfden trant van koninklijke weelde in, die ten tijde van Antoon van Burgondië alhier in voege was. Evenals de voorgaande eigenaars, verbleef de koningin vooral gedurende de jachtgetijden in Turnhout en onder hare machtige bescherming verwierf de vrijheid eenen hoogen trap van welvaart.

Philips II hield er eveneens meermalen zijn verblijf. Alzoo kwam hij in 1549 aan zijne tante, Maria van Hongarië, een bezoek brengen, en na eenige dagen bij haar te hebben doorgebracht, begaf hij zich naar Lier en naar Mechelen.

In 1556 zegde Maria van Hongarië vaarwel aan Turnhout. Zij verliet de stad om zich te Zeilburg in Zeeland in te schepen voor

(1) Guicciardyn.

Spanje, waarheen zij haren broeder, Karel V, vergezelde. Deze had hetzelfde jaar afstand van den troon gedaan en stierf, zooals men weet, in 1558 in het klooster van St-Just. Maria overleed insgelijks in Spanje hetzelfde jaar.

Onder het beroerde tijdvak, dat nu volgt, had het kasteel veel te lijden. In 1566 werd het bezet door de Fransche troepen uit het garnizoen van Antwerpen, onder bevel van kapitein Lagarde. Graaf van Mansfeld deed hen de plaats ontruimen en vertrouwde de bewaking van het kasteel aan de burgers van Turnhout.

De rust echter was van korten duur en weldra opende zich voor de rampzalige burgerij, dank zij de nabijheid van het Kasteel, een tijdvak van onaangenaamheden en ellenden.

De prins van Parma kwam in 1579 met Spaansche troepen in de stad Turnhout en maakte het voornemen een garnizoen in het kasteel achter te laten. De schepenen der Vrijheid wisten zulks te voorkomen door hetzelve met eene wacht van boogschutters te bezetten (1).

In 1580 kwam het garnizoen van Westerloo met eene dergelijke bedreiging voor den dag en 't was slechts door het verleenen van geschenken en drinkpartijen, dat de schepenen hunnen aftocht konden verkrijgen (2).

Den 4 Juni 1588 werd Colonel *de la Garde* met eene sterke afdeeling ruiterij door de staten van Brabant herwaarts gezonden om het kasteel in bezit te nemen. De colonel plaatste het onder bevel van kapitein Duran de Rayval met eene compagnie van 40 manschappen uit het regiment van Haultepenne.

Dit garnizoen verbleef er tot den 18 Augustus 1582. Gedurende al dien tijd bleven de kosten van onderhoud voor rekening der stad en beliepen tot de som van 10,857 gulden, de meubels van 't kasteel, insgelijks door de stad geleverd, niet inbegrepen.

In 1586 werd het kasteel bezet door Spaansche troepen onder bevel van kapitein Clocman (3). Rond dezen tijd moet het gebouw ook als bergplaats gediend hebben, want in de stadsrekenin-

(1) 1579. Aan de dekens van den kruisboog en den handboog voor de wacht die zij op het kasteel gehouden hadden, geschonken 2 amen bier, betaald 15 rinsguldens. (Stadsrekeningen).

(2) De soldaten van Westerloo, die hier op het slot meenden te komen liggen, geschonken 24.2 s. (Stadsrekeningen).

(3) Gramaye.

gen wordt melding gemaakt van de kerkladders die in het kasteel werden geborgen (1).

Den 2 April 1591 waren het de geuzen uit het garnizoen van Breda, die op listige wijze het kasteel bemachtigden. Ziehier hoe zij daartoe te werk gingen :

De genaamde Soetelaar, de brouwer, die gewoonlijk het bier op het kasteel bracht, kwam met Karel de Heraugier, stadsvoogd van Breda overeen, om hem bij verrassing het door Spaansche troepen bezette kasteel over te leveren.

Terwijl Soetelaar met zijnen bierwagen gerust over de ophaalbrug reed, lagen de mannen van Breda niet verre van het kasteel, tusschen de puinen eener afgebrande woning in hinderlaag.

Zoohaast hij onder de opgetrokken valdeur gekomen was, hield Soetelaar zijnen wagen stil en sprong onversaagd vooruit. Den eersten schildwacht wierp hij in de kasteelgracht, den tweeden stak hij overhoop; de soldaten van Breda kwamen ijlings toegeschoten, overvielen de bezetting en eenige oogenblikken later was het kasteel overrompeld. Eenmaal de sterkte in hun bezit, bleven zij er gevestigd (2).

---

(1) Voor een stoep bier die de werklieden hebben gedronken, als zij de leeren van de kerken opt casteel deden, betaald III st.

(2) De list door Soetelaer gebruikt was slechts de afwisseling van een soortgelijke krijgslijst door prins Maurits in het werk gesteld om zich meester te maken van Breda. Het middel werd hem door denzelfden Karel van Heraugier ingegeven, een zeer verdienstelijk officier, geboortig van Kamerijk. Tachtig krijgers verborgen zich in het ruim van eene turfschuit ; boven hunne hoofden werd eene zoldering aangebracht en eene lading turf daarop getast. Deze schuit moest de Mark afvaren tot binnen Breda en de brandstof, waaraan de stad behoefte had, aldaar worden gelost. Men begrijpt het overige. Alles ging nogtans niet naar wensch in den beginne. Een sterke tegenwind en de invallende vorst stremden de vaart gedurende drie weken. Van den 6 Februari tot den 1 Maart bleven de 80 dapperen in hunne donkere en ongemakkelijke schuilplaats verscholen. Eindelijk den 2 Maart waren zij tot op een kwartier afstands van de stad gekomen, doch hier moesten zij alweer wachten, want het water van de rivier was zoozeer gezakt dat zij onmogelijk verder konden varen. Toen kwamen de burgers en de bezetting van Breda en trokken zelf het vaartuig met de zoo ongeduldig verwachte lading binnen de vesting. Aanstonds viel men aan het lossen en tegen het vallen van den avond bedekte nog eene enkele laag turf de houten zoldering. Een lek had zich veropenbaard en gedurende al dien tijd stonden de soldaten van Oranje tot aan de knieën in het water, hetgeen bij velen hunner eenen onoverwinnelijken hoest veroorzaakte. Vreezende zelf zijne makkers te verraden, gaf Mathias Helt zijnen ponjaard aan zijne mannen en beval hen dien in zijne keel te stooten, zoodra hij weer door eene hoestbui overvallen werd. De schipper, een schrander man, alsof er gevaar was van te zinken, hield den heelen dag de pompen in werking en deed daarbij zooveel geraas aan boord maken, dat alle gerucht van beneden er door overstemd bleef. Toen eindelijk het bedrog ging ontdekt worden, toonde hij zich ten uiterste vermoeid, betaalde aan de lossers eene flinke stoop bier en bekwam alzoo dat de werken den volgenden dag al heel vroeg zouden hervat worden. Te middernacht juist spleet de zoldering bij tooverslag open. De schildwacht die voor het schip op en neer wandelde, half bedwelmd door den schrik, viel als eerste slachtoffer vooraleer hij van zijne verrassing bekomen was en zonder dat hij het alarmteeken had kunnen geven. De kleine schaar verloor nu geen tijd meer. Zij sloten de wacht op, verspreidden eenen doodelijken schrik in de stad en bemachtigden eene der poorten. 's Morgens wapperde de vlag der Nederlandsche

De Spaansche troepen, onder bevel van generaal Mandragon, hernamen het drie maanden later (Juli 1591.) Deze waren er nog in 1594, toen het door de manschappen van Maurits van Nassau werd aangevallen. Volgens Gramaye werden er niet minder dan honderd kanonschoten tegen het kasteel gelost zonder dat het ingenomen werd.

In 1594, zegt Heuvelmans, liet kapitein Van der Delft, die toen over het garnizoen bevel voerde, de verdedigingswerken nog versterken. Dezelfde schrijver verhaalt nog dat Van der Delft in den winter van het jaar 1596-1597, uit vreeze voor eenen overval, het ijs in de kasteelgrachten deed losbreken.

Dat deze voorzorgen niet nutteloos waren, bleek in Januari daaropvolgende, toen in de nabijheid van Turnhout de vermaarde veldslag bij Thielen werd geleverd. Men weet op welke verschillende en partijdige wijze over dezen slag werd geschreven.

Generaal Varax, met don Juan de Cordua, don Alonzo Mandragon, don Juan de Gusman, Nicolaas Basta, enz., onder zijn bevel, hield het kasteel bezet met een sterk garnizoen, samengesteld uit 38 vaandels voetvolk, vijf van het regiment van Breviques, bijgenaamd de *Furie van Napels*, twaalf van het regiment van Barlotte, acht van het regiment Archicourt, enz.

Maurits van Nassau deed eene verkenning in de richting van Raevels en Varax oordeelde het geraadzaam terug te wijken. Hij verliet het kasteel met het grootste gedeelte zijner troepen, Van der Delft met zestig man alleen achterlatende.

In de heide van Thielen werd hij door de ruiterbenden van Maurits achterhaald. Zijn leger werd totaal verslagen en hij zelf verloor het leven.

Van Meteren, in zijne geschiedenis der Nederlanden, bespreekt omstandiglijk deze gebeurtenis. « Men bewees, zegt hij, veel eer » aan de graven van Hohenlo en van Solms en aan ridder Vere, » wiens paard onder zijn lichaam gedood werd. »

Staten boven Breda en prins Maurits nam vreedzaam bezit van die sterkte, welke de hertog van Parma als onneembaar beschouwde. (Feiten en gebeurtenissen uit de geschiedenis der Nederlanden.)

De inneming van Amiens gebeurde in 1597 met soortgelijke list. In boeren vermomde soldaten reden op hooikarren gezeten de stad binnen. Onder de valdeur gekomen liet een hunner, als bij ongeluk, eenen grooten zak met noten op de straat wippen. De burgers, die de poort bewaakten, vielen gretig op de noten aan en terwijl hunne aandacht hierdoor afgetrokken was, reden de andere wagens binnen. De soldaten overmanden de bijzonderste binnenpoorten en alzoo werd de stad gemakkelijk overmeesterd.

« 's Avonds na den slag kwam het leger te Turnhout, waar
» de artillerie achtergebleven was en bleef er uitrusten.. Den vol-
» genden dag belegerden zij het kasteel en na het 10ᵉ of 12ᵉ schot gaf
» de bevelvoerder, kapitein Van der Delft, zich over. Al zijne man-
» nen verkregen de vrijheid en ieder keerde in zijn garnizoen
» weder. (1597). »

Den 25 Januari 1597 trok Maurits van Nassau terug naar Breda en liet op het kasteel eenige soldaten uit de afdeeling van Heraugier achter.

Die gedurige aanvallen en herhaalde innemingen van het kasteel hadden de Vrijheid Turnhout ten onder gebracht. Ook stelde nu de overheid ijverige pogingen in het werk om van aartshertog Albrecht de onzijdigverklaring van het kasteel te bekomen, die dan eindelijk werd toegestaan. Het stuk, hetwelk deze gunst verleent, behelst als overwegingen dat het kasteel door eene afstammelinge van den hertog van Gelderland gebouwd, sedert onheuglijke tijden als erfelijk goed der hertogen van Brabant was onderhouden geweest.

Den 3 October 1597 zond de stedehouder van Breda order aan de overheid van Turnhout om aan den sergeant Nicolaas van Porame, bevelvoerder van het garnizoen, drie bedden, drie matrassen, drie paar lakens, dagelijks eene karrevracht turf voor brandstof en wekelijks drie pond kaarsen te leveren.

Den 12 Februari 1598 verkreeg men van de Vereenigde Staten eene verklaring van onzijdigheid krachtens dewelke het Hollandsche garnizoen den 24 Februari 1598 het kasteel, dat sedert den slag bij Thielen door hetzelve bezet bleef, ontruimde.

Deze verklaring werd gegeven op voorwaarde, dat het kasteel voortaan door de burgers van Turnhout zou bewaakt worden en dat nooit Spaansche troepen er mochten garnizoen houden.

Intusschentijd was op het einde van het jaar 1597 de gansche linkervleugel door eenen hevigen brand in asch gelegd geworden. De puinhoopen van dezen vleugel staan nog verbeeld op de gravuur getrokken uit de *Notitia Marchionatus* van Le Roy. Wij hebben deze op onze eerste bladzijde weergegeven.

De overlevering van het slot aan de burgers der Vrijheid ging met zekeren luister gepaard. De gilden, onder de wapens vereenigd, stonden rond den vijver geschaard. Sergeant Nicolaas van Porame stelde de sleutels aan den schout ter hand. Door dezen werden zij

aan den voorzitter van de gilde der boogschutters overhandigd, wien de bewaking van het gebouw was toevertrouwd.

De boogschutters vonden het weldra overdreven, dat zij hunne burgerlijke bezigheden moesten verwaarloozen, om de wacht te betrekken op een kasteel, dat den ondergang der vrijheid had veroorzaakt; en na eenige maanden begonnen zij zich tegen den hun opgedragen last te verzetten. Vermits het kasteel onzijdig is, voegden zij er bij, is het niet noodig, dat wij het bewaken. De overheid leende het oor aan deze opwerpingen en deed eene lijst van den inboedel opmaken; de vensters beneden en de deuren werden toegemuurd, de ophaalbrug en de nooddeur afgebroken, en de sleutels, ten getalle van 18, aan Hendrik Van der Clusen, slotvoogd van Z. M. den Koning van Spanje overhandigd. (1598.)

Daar stond nu het oude kasteel, verlaten en half in puinhoopen veranderd, nadat het al de beschadigingen ondergaan had, welke 40 elkander opvolgende garnizoenen in den loop der woelige XVI[e] eeuw er aan hadden toegebracht.

Den 29 Maart 1612 werden het kasteel en de Vrijheid door den Aartshertog Albrecht aan den prins van Oranje afgestaan, in ruiling voor Chalons in Bourgogne, 't welk de prins hem in de plaats gaf.

De blijde intrede van den nieuwen Heer had den 9 September 1614 plaats. In een gespan, door zes muilezels getrokken, was hij met de prinsen van Oranje van Diest gekomen. De overheid, het kapittel en de gilden kwamen hem tot in de Herenthalsche straat te gemoet en boden hem rijke geschenken aan. Het kasteel verkreeg te dezer gelegenheid nog een weinig opschik, een groot feestmaal werd er zelfs bereid. De prins en zijn gevolg namen er hunnen intrek; hunne dienaren met de paarden en muilezels waren in de stad geherbergd. Gedurende verscheidene dagen werd er gefeest, jachtpartijen en feestmalen volgden elkander op. De prins gaf schriftelijk de belofte dat hij al de voorrechten, welke de vrijheid vroeger reeds bekomen had, onveranderd zou laten bestaan.

Bij den dood van Philips van Oranje, in 1618, kwam het kasteel weer terug in bezit van Aartshertog Albrecht tot aan den vrede van Munster. (1648.)

Philips IV deed er alsdan afstand van ten voordeele van Amalia, prinses van Solms, lijftochtenares van prins Frederik-Hendrik van Oranje.

De prinses van Solms, evenals hare voorgangsters, Maria van Brabant en Maria van Hongarië, voelde zich aangetrokken door het droefgeestige landschap, dat het kasteel omgeeft, en zij stelde al haren ijver te werk om haren nieuwen eigendom weer op te beuren. Reeds in 1649 gaf zij bevel het in puinen vervallen kasteel herop te bouwen. Wij zullen verder een woord zeggen van de veranderingen, welke het kasteel toen ten tijde onderging. Bij testament van 7 Februari 1675 liet Amalia, prinses-lijftochtenares van Oranje, het kasteel aan hare dochter Maria van Simmeren.

Den 24 Maart 1676 kwamen te Turnhout de heeren Jan Colb, Heer van Wartenberg, en Jan Motzfelt, Heer van Segwaert, om in name der hertogin van Simmeren, geboren prinses van Oranje, Paltsgravin van den Rijn, hertogin van Beieren, van Juliers, van Cleef, Bergen, Vrouwe en Baronnes van Turnhout, de baronnie in bezit te nemen.

Zij vertoefde zeer dikwijls op het kasteel. In 1680 namelijk liet zij een bezoek aankondigen en zond, volgens het gebruik van den tijd haar personeel met de meubelen en de benoodigdheden vooruit, om het kasteel in gereedheid te brengen. De stad leverde al de mondbehoeften en verleende huisvesting aan de dienaars die op het kasteel geene plaats meer vonden. Den 14 September gingen de overheden in stoet hunne Vrouwe te Baerle-Hertog afhalen. Het magistraat te paard, de afgevaardigden der dorpen, op karren met vlaggen versierd, vergezeld door de gilden en de muziek der rederijkkamer, kwamen rond den middag te Baerle-Hertog aan. De hertogin ontving hen onmiddellijk, nam plaats in hun midden en alzoo keerden zij gezamentlijk naar het kasteel terug. Zij verbleef er van den 14 September tot den 2 December 1680. Talrijke feesten werden bij deze gelegenheid gegeven. In het middenpunt van het prachtige park was eene overgroote tent geplaatst, waaronder al de genoodigden konden plaats nemen. De zeven dreven, die op dit punt bijeenliepen, waren prachtig verlicht.

Rijke geschenken werden der hertoginne opgedragen; onder andere bood het magistraat haar eene som aan van 4.000 gulden; de hertogin van haren kant wist voor de Vrijheid eenen schutsbrief te bekomen. Over deze goede ontvangst ten hoogste voldaan, hield zij een nieuw verblijf in Turnhout van den 14 April tot Augustus 1681. Bij deze gelegenheid schonk de stad haar eene

Pl. II.

Maria van Simmeren.

Honthorst

tweede som van 400 gulden. Den 15 December kwam zij nogmaals terug en met eenige heeren van haar gevolg bracht zij den winter op het kasteel door. Zij vertrok den 20 Maart 1682.

Op het binnenplein van het kasteel kan men het wapen der hertogin met de hertogelijke kroon er boven en gedragen door twee leeuwen tegenwoordig nog zien hangen. De jaartallen 1686 en 1847 duiden de datums aan, waarop het loofwerk werd geplaatst en hersteld. (Zie Pl. IV. Fig. IV.)

In de gehoorzaal der rechtbank van eersten aanleg, in eene der zalen van het kasteel ingericht, bewondert men heden nog een schoon afbeeldsel dezer prinses. 't Is eene schildering van het penseel van Honthorst; de achtergrond van het doek verbeeldt een gezicht op het kasteel. (Pl. II.)

In 1688 ging de baronnie van Turnhout over aan Willem III, prins van Oranje, hetzelfde jaar koning gekroond van Engeland; deze kwam in 1696 een bezoek aan Turnhout brengen. Het kasteel schijnt onder zijne regeering zonder bezetting gebleven te zijn; dank zij de bescherming van dezen monark, bleef Turnhout van alle garnizoen verschoond.

Willem III overleed in 1702 zonder kinderen achter te laten. De eigendom van het kasteel van Turnhout werd betwist, en het geding voor het hof van Brabant gebracht. Het hof nam het testament van Amalia van Solms in aanmerking en door besluit van 10 Februari 1708 werd het kasteel aan den koning van Pruisen toegewezen; doch deze moest daarvoor eene som van 100,000 gulden uitkeeren aan Jan Willem, prins van Oranje en stadhouder van Friesland.

De koning van Pruisen, bij akte van 10 Februari 1753, verkocht de baronnie van Turnhout aan Maria Theresia. Bij deze gelegenheid had er op het kasteel een avondmaal plaats, gevolgd van bal, waarop de afgevaardigde van Maria Theresia, Lodewijk Van Berg, raadsheer bij de rekenkamer, tegenwoordig was.

Korten tijd daarna verhief Maria-Theresia de baronnie van Turnhout tot hertogdom en schonk het bij akte van 7 April 1753 aan Emmanuel Tellez Menezes y Castro, hertog van Sylva Tarouca, ridder van het Gulden Vlies, geheime Staatsraad, en voorzitter der beide Hooge Raden, ingesteld voor de departementen van Nederland en Italië, Staats- en krijgsraadsheer der Nederlanden (1)

(1) In zes stukken verdeeld en gesneden, drie in 't boven- en drie in 't onderstuk, 1, 3

« tot vergoeding eener groote leening door hen aan ons gedaan » en om in de familie de herinnering onzer bijzondere dankbaar- » heid voor zijne uitstekende hoedanigheden en zijne merkwaardi- » ge diensten te vereeuwigen. »

Het was M. de Raadsheer *de Neny,* die den 7 Juni 1753 in bezit trad van het hertogdom. In zijn rapport (2) aan Weenen staat aangeteekend dat hij op het kasteel van Turnhout bij Mr de Fierlant, die aldaar schoone en ruime vertrekken bezit, den nacht heeft overgebracht. Mr de Neny spreekt onder andere, in 't bijzonder over de groote zaal, die in de maat van Weenen 60 voet lang en 30 voet breed is. In deze zaal had een dansfeest plaats, nadat hij van uit een der vensters uitzicht gevende op de warande, een prachtig vuurwerk te zijner eer afgestoken, had bewonderd.

Verders gewaagt hij nog van herstellingen die noodzakelijk aan het kasteel dienen verricht te worden en van eenen bouwmeester, zekeren Ledère, met het opmaken van plannen en bestekken gelast.

Emmanuel Tellez de Sylva Menezes y Castro, van de graven van Tarouca, enz., enz., werd, bij brieven van 12 Januari 1735, door Keizer Karel VI tot hertog van Sylva Tarouca verheven; hierbij werd de bepaling gemaakt dat, bij gebrek aan nakomelingschap, deze waardigheid zou overgaan aan eenen zijner neven en diens mannelijke en vrouwelijke afstammelingen. De hertog van Sylva-Tarouca trad den 17 September 1740 in den echt met Johanna-Emilia Van Holstein. Deze werd geboren den 4 Januari 1719, vrouwe van het gesternde kruis ontvangen den 3 Mei 1741 en stierf te Weenen den 30 October 1774. Zij was eene dochter van Frederik-Willem, hertog van Holstein-Sonderburg, generaal in dienst des keizers,

en 5 van goud, met twee honden, aliis wolven, van keel, de eene over de andere gaande; 2, 4 en 6 van goud met 4 palen van keel; het overstuk gevierendeeld, 1 en 4 van zilver met eenen leeuw van keel, gewapend en getongd van lazuur, aliis van goud, welk Sylva is; 2 en 3 van enkel goud, welk Menezes is; het schild met een gesloten hertogskroon getopt, door twee gouden leeuwen gesteund, van keel, gewapend en getongd, beide een baander houdend, rechts met de wapens van het overstuk, en links met de wapens van het verdeelstuk, en van zes stukken gesneden, op eenen hertogsmantel gelegd, langs buiten met de wapens der schild geblazoend.

(2) Die onuitgegeven oorkonde behelst zeer belangrijke inlichtingen over den toestand van het nieuwe hertogdom en het land van Turnhout, over zijne bevolking, zijnen handel en zijne nijverheid, zijne gebruiken en rechten, zijner voornaamste inwoners en magistraten, over het Groot Hout, enz.

Wij vinden die oorkonde zoo belangrijk, dat wij dezelve uitvoerig mededeelen onder de bijlagen.

overleden op het eiland Sicilië den 26 Juni 1719 en van Maria Antonia Josepha, dochter van Graaf de Sanfrée.

Bij brieven van 29 Maart 1749 verkreeg hij van de Keizerin-Koningin den titel van prins voor zijnen oudsten zoon en, bij gebrek aan mannelijk nakomelingsehap, dien van prinses voor zijne dochter. Hij overleed te Weenen den 9 Maart 1771, in den ouderdom van 75 jaren (1).

Den 21 Juli 1766 *verkocht* de hertog het kasteel en de vrijheid van Turnhout aan den heer Julius De Pester, zoon van Joannes Baptista De Pester en van Agnes Courbez en kleinzoon van Eligius De Pester, burgemeester van Ath, en van Jacoba Le Noir. « Groote » leveringen aan het leger en gelukkige speculatiën hadden het » aanzienlijk vermogen door zijn vader met de Indische weefsels » vergaard, merkelijk uitgebreid » (2).

Hij trad in 1754 in het huwelijk met Isabella Clara Cogels, overleden te Parijs, den 28 Juni 1788, zuster van Joannes Baptista Cogels, algemeenen schatbewaarder der Indische Maatschappij en werd den 28 Maart 1768 door Maria Theresia tot Graaf van Turnhout verheven (3).

« Na den dood van Juliaan Ghislain de Pestre, Graaf van » Seneffe en van Turnhout, baron van la Ferté in Sologne & Bre- » viande, heer en markies van la Tournelle, heer van Floriville, » Hazerville, enz. in Normandië, kasteleinheer van St-Riquiede, » la Ferté, Cramont, Agentville, enz., raadsheer en geheimschrij- » ver des konings van het huis en van de kroon van Frankrijk en » van 's konings Financiën, » die den 21 Januari 1789 overleed, ging het kasteel over aan zijnen zoon Jozef Xavier, graaf de Pestre, van la Ferté en van Seneffe, geboren te Brussel den 25 December 1757.

In 1790 was het kasteel nog in bezit der zeer rijke familie de Pes-

(1) Nob. bl. 759. Suite der supplement au Nob. 1686-1762, bl. 191. Vrai supplement, bl. 262. Nouveau vrai supplement, bl. 252; Etat arm. bl. 40.

(2) J. Th. De Raadt. De heerlijkheden van het land van Mechelen, Duffel, Gheel en hunne heeren.

(3) Van keel met eenen gouden sleutel in paal, de sleutelbaard van boven, op zijde twee sterren met zes zilveren strepen, het schild met eene kroon van vijf gouden bloemen getopt, tusschen bezaaid met paarlen en gesteund door twee gouden leeuwen, gewapend en getongd van keel, de koppen omwonden, beiden een baander houdend, rechts met de wapens van de Pester en links met die van Turnhout, welke van zilver zijn met eenen lazuren paal.

tre, (1) maar het schijnt dat deze het nooit heeft bewoond. In October 1789 was het kasteel, of ten minste een gedeelte er van, voor het gebruik van den hoofdschout de Fierlant ingenomen. Rond dien tijd doorzochten de Patriotten geheel het kasteel om eenen voorraad wapenen op te sporen, dien zij meenden, aldaar geborgen te zijn (2). Zij vonden echter niets dan eenige ouderwetsche hellebaarden, die eertijds door de gerechtsdienaars waren gebruikt geweest.

Omstreeks dienzelfden tijd hadden eenige maatschappijen van Turnhout hun lokaal op het kasteel en gaven er zelfs feesten.

Onder de Fransche omwenteling werden de gebouwen als Staats-eigendom verkocht en de kooper, stond dezelve voor 10,000 gulden aan de stad af.

De republikeinen hadden van het oude kasteel eene gevangenis gemaakt ; de oudste gevangenrollen, die nog bestaan, dagteekenen van het jaar IV (1796.)

Men vindt er de volgende melding « en prison au château » (3). Onder de gevangenen van dit beroerd tijdstip telt men een groot getal onbeëedigde priesters en de redenen hunner inhechtenisneming zijn als volgt opgesteld : « *Samenscholing en struikrooverij* » « *Staat bekend als landlooper* » « *heeft gereisd zonder vrijgeleide* » enz., enz. (4)

De gevangenbewaarder, met het vertrouwen der Sansculotten vereerd, was zekere Caluwaerts, bloedverwant van den deurwaarder van denzelfden naam. Hij werd ten jare X door den genaamden Petit in zijne bediening vervangen. Later, namelijk in 1840, werd het kasteel een zeer aanzienlijk gevangenhuis.

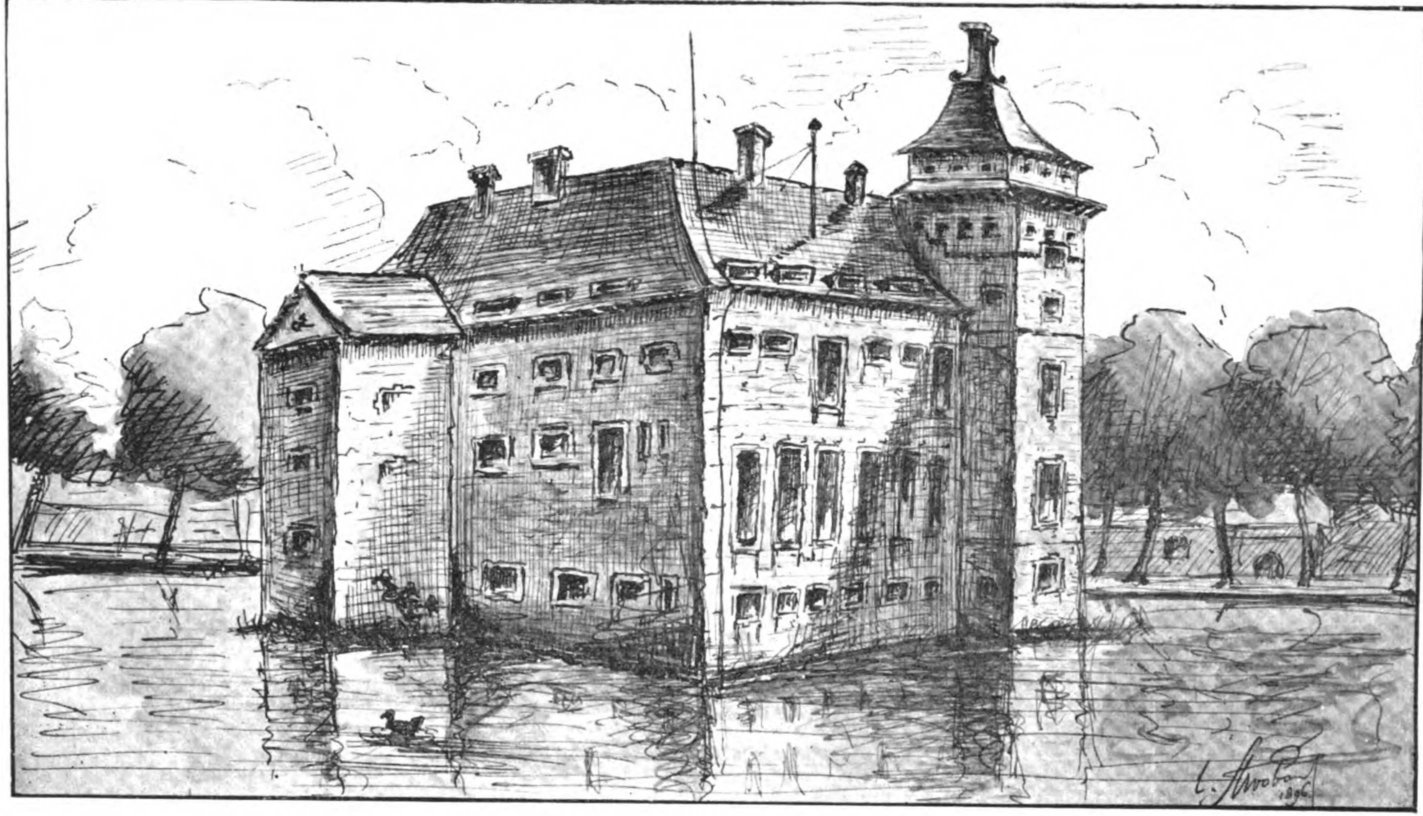
Men gebruikte het toen als militaire gevangenis en weldra was het zoozeer bevolkt, dat de soldaten in de onderaardsche gewelven en op de zolders als opeengepakt waren. Ook hadden er herhaaldelijk ontvluchtingen en andere voorvallen plaats, doch het treedt buiten ons bestek van al die bijzonderheden op deze plaats

(1) Romberg had in 1782 tien negerschuiten onder zijn bevel met 5,000 negers geladen ; hij, Chapel, Walckiers, en Grammerages en *Graaf De Pestre* waren voornemens aan dezen handel eene nieuwe uitbreiding te geven, wanneer eene lange reeks oorlogen hunne ontwerpen kwam verijdelen. (Wauters : Histoire des environs de Bruxelles, rol. III, bl. 88.) De de Pestre's kochten in 1776 de heerlijkheid van Buggenhout van Bournonville voor 680,000 gulden. In 1760 hadden zij het kasteel van Seneffe en ook dat van Temsche laten bouwen.

(2) Jan Karel de Fierlant, geboren te Turnhout, den 7 December 1737, hoofdschout der stad Turnhout, bezigde in den Toren dezelfde zaal, welke nu tot studiekamer dient aan den Procureur des Konings, Mr Jan de Fierlant, zijnen afstammeling.

(3) In 't gevang op het kasteel.

(4) Rassemblement et brigandage, — reputé être un homme sans aveu — avoir voyagé sans passeport, etc., etc.

Het Kasteel van Turnhout.

te gewagen. Wij zullen ons bepalen met hier de namen der bestuurders te laten volgen, die sinds het begin dezer eeuw aan het hoofd van dit tuchthuis hebben gestaan.

Zij zijn :

MM. Saintin — Dens — Bemont	1829.
Dandelin	1834.
Hochstein	1837.
Vincent	1840.
J. B. Stevens	1840.
J. B. Lunden	1850.
Wattecamps	1852.
Nickmilder	1861.
J. F. Verhoeven	1868.
Van Damme	1876.
De Clerck	1879.
Hunin	1881.
Van Nerum	1891.
L. Stroobant	1893.
Rochette	1894.

II.

Beschrijving van het Kasteel.

Turnhout was nooit eene eigenlijke vesting, maar veeleer een lustverblijf, waar de hertogen van Brabant in de genoegens der jacht eenige verstrooiing kwamen vinden en te midden van al de vermoeienissen en zorgen hunner regeering eenige oogenblikken rust genoten.

Nochtans hebben tijdelijke noodwendigheden het oprichten van menig verdedigingswerk, waarvan men tegenwoordig de overblijfsels nog ziet, onontbeerlijk gemaakt. Zoo bijv. de breede gracht (pl. IV. fig. I), die langs den westgevel 30 meters breedte heeft, de dikke muren die in den hoofdtoren 2 1/2 m. doorsnede hebben, en eindelijk eenige schietgaten die ter hoogte van den waterspiegel eene lage verdedigingslijn uitmaken.

Misschien bestaan er in de bovenste openingen van den hoogen toren nog overblijfselen van kanteelen, wijl de beweegbare trap en de geheime gangen in die muren volgens een verdedigingsplan schijnen ingericht; doch daar er twijfel bestaat, bekennen wij onze onbevoegdheid en zullen wij ons daarover onthouden.

Niettegenstaande zijne wit gekalkte muren en zijne groote vensters met hedendaagsche ruiten heeft het kasteel alhoewel geschonden en nieuwerwetsch gemaakt, in zijn geheel beschouwd, nog het uitzicht behouden der gebouwen, zooals de prinses van Solms die in 1649 liet optrekken. In de *Notitia Marchionatus*, enz., van Baron Le Roy, uitgegeven in 1678, vinden wij een gezicht in vogelvlucht der stad Turnhout, waarvan de gravure getrouw weergegeven is. Men ziet het kasteel zooals het in onze dagen bestaat. De ophaalbrug is reeds verdwenen en geen spoor van verdedigingswerk is er nog te bespeuren. Het kasteelwater is door eene houten omheining omgeven en een groot plein strekt zich langs den voorgevel uit. Dit plein is tamelijk groot en gaat van den eenen kant rechts tot aan den eigendom in de Lange Beggijnestraat, thans door Mr Nuyens bewoond en links tot aan de Botermarkt.

Er dient te worden opgemerkt, dat er alsdan in de nabijheid van het kasteel geene andere woning bestond. Langs de Oosterzijde maakte de omheining den eenen kant der tegenwoordige lange Beggijnestraat uit, en langs de Zuiderzijde op de plaats zelve, waar thans de huizen van Mr Van Dooren gebouwd zijn, lag de moestuin.

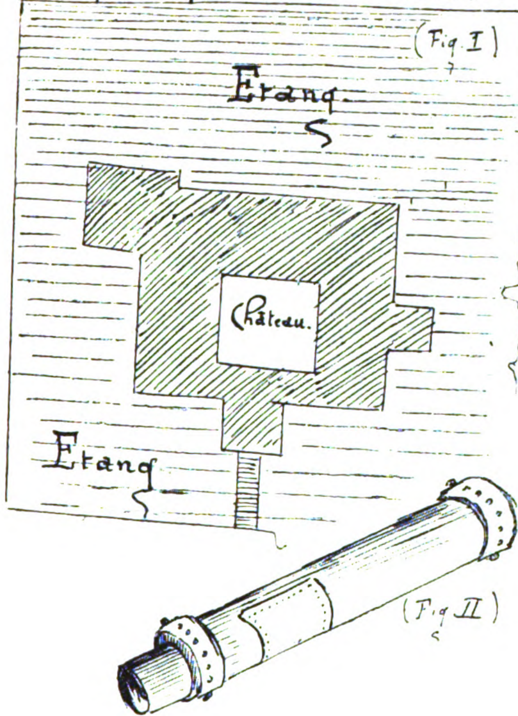
Aan de Westerzijde, daar waar men de gendarmerie en het nieuwe gasthuis bewondert, was het prachtige park, waar herten en reeën in 't wild liepen. Ten Noorden paalde het park aan de huizen van het Beggijnhof.

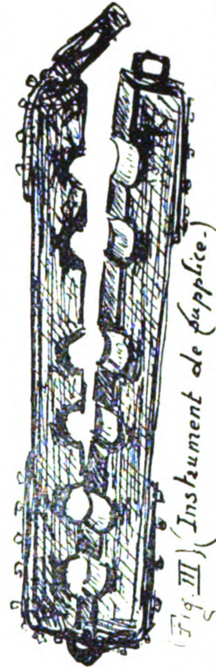
Er waren toen, zooals nu, geen boomen rond de kasteelgracht geplant, wat den bouwkundigen vorm van het kasteel beter deed uitkomen. Aan den Zuid-Oostelijken hoek, vlak voor de tegenwoordige brouwerij Versteylen, bestond een waterput.

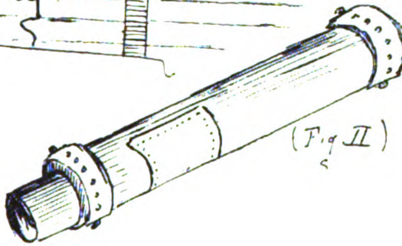
In dezelfde uitgave staat eene houtsnede van Ertinger die wij in het begin van dit werkje weergeven. Zij stelt het kasteel van Turnhout voor ten jare 1678. De heropbouwing, door prinses van Solms ondernomen, is niet voltrokken en de hoek aan de Noord-Oostzijde verbeeldt nog een puinhoop.

Dit zijn de oudste gegraveerde oorkonden, die, voor zooveel wij weten, van het kasteel nog bestaan.

Van het oorspronkelijke jachtpaviljoen, van het *oude* slot van Maria van Brabant, van het *nieuwe* kasteel door haar opgericht in 1371 en door Maria van Hongarië in 1545 herbouwd, is geen spoor meer te vinden,

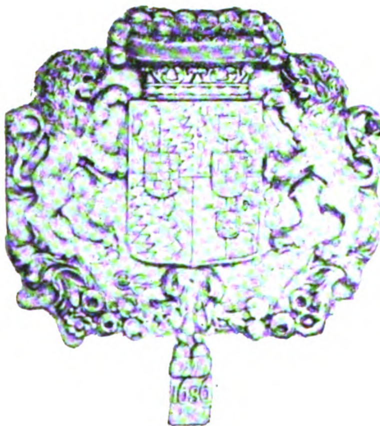

Fig. I. De gracht van het kasteel in 1845. — Fig. II. Uitgegraven boomstam welke in de XVIe eeuw diende tot wateraanvoer in de vijvers van het kasteel. — Fig. III. De « Stock » een oud foltertuig, dat gevonden werd op de zolders van het kasteel. — Fig. III. Het wapenschild der hertogen van Simmeren gemetseld in den westelijken muur der binnenplaats van het kasteel.

Ten hoogste weet men bij overlevering, dat deze laatste prinses vier torens aan het kasteel liet bijbouwen. Al hetgeen wij over de gebouwen, vóór 1649 bestaande, nog zouden kunnen zeggen, zijn slechts veronderstellingen. Evenwel mag men aannemen dat een goed gedeelte der huidige buitenmuren van een zeer verwijderd tijdperk dagteekenen.

Wij worden nog in dit vermoeden versterkt door de ontdekking van verschillende geheime gangen en wenteltrappen, eene ontdekking tijdens eenige opgravingen en onderzoekingen, door ons gedaan, toen wij het gevang van Turnhout bestuurden.

Zulke gangen vindt men voornamelijk in kasteelen van middeleeuwschen oorsprong. Een schoorsteen in gothieken stijl, doch van eenvoudigen bouwtrant, door het wegnemen van eenen dubbelen muur in eene der kamers op het verdiep ontdekt, is onzes dunkens een genoegzaam bewijs dat, al werd het algemeen uitzicht van het kasteel in 1649 gewijzigd, er toch nog verscheidene andere gedeelten bewaard bleven.

Rondom een vierkant binnenplein verheffen zich langs drie zijden eene reeks gebouwen in baksteen en witten steen opgetrokken. De groote toren verheft zich aan den Zuidwestelijken hoek en springt op de vleugels vooruit. Hij bevat niet minder dan zes zalen boven elkander, die er de geheele breedte van beslaan. Aan den noordgevel bemerkt men een vooruitspringend gebouw. 't Is daar dat eertijds de nooddeur heeft bestaan. De ingangpoort is aan de Oostzijde.

De kelders zijn overwelfd en in volmaakt goeden staat onderhouden. De heele bouw is van grootsche opvatting. De eikenhouten timmerwerken verwekken de bewondering van iederen kenner.

Het was maar in het begin dezer eeuw, dat het kasteel zijn oorspronkelijk karakter verloor.

In 1820 dienden de reeds vervallen gebouwen tot rechtbank van eersten aanleg en tot gevangenis. Een werkopzichter, die er een plan van opmaakte, laat ons eene nota van dien tijd achter. Ziehier tot welk gebruik elk dier verschillige vertrekken beschikt was.

Plan der Kelders.

Bakkerij.
Kelders voor verschillend gebruik.
Werkplaats der ambachten.

Bergkelder.
Oude grafkelder.
Gang.

Gelijkvloers.

Brug over de gracht *die het kasteel omringt.*
Portaal.
Keuken.
Voorhuis.
Kamer van den portier.
Vertrek voor lieden uit den beschaafden stand.
Kabinet van het bestuur.
Bewaarplaats voor brandstof.
Drie plaatsen buiten gebruik.
Koeistal.
Rechtbank.
Kabinet der rechtbank.
Raadzaal.
Binnenplaats.

1ste verdiep.

Gaanderij.
Drie plaatsen in slechten staat.
Hooizolder voor het vee.
Gevang voor mannen.
Gevang voor vrouwen.
Graanzolder.
Ongebruikt.
Bewaarplaats voor verschillende voorwerpen.
» der overtuigingstukken.
Kabinet.

Zooals men in deze opsomming ziet, was destijds de rechtbank gelijkvloers in de onmiddellijke nabijheid der veestallen.

De magistraten dienden eene klacht in over den slechten staat der gebouwen en de ingenieur van Waterstaat werd gelast een verslag over den toestand op te maken.

Dit bewijsstuk bestaat nog in de oorkonden der gevangenis van Turnhout. Het is van den ingenieur Van de Velde van Mechelen en draagt de dagteekening van den 6 Februari 1824. De lezing er van doet denken aan de schitterende beschrijving van het kasteel der ellende door Theoph. Gauthier.

Het stuk was gericht aan den gouverneur der provincie Antwerpen ; wij laten er hier eenige uittreksels van volgen :

« Het arresthuis van het arrondissement Turnhout en de recht-
» bank van eersten aanleg bevinden zich vereenigd in hetzelfde

» lokaal, zijnde het oud kasteel van Turnhout, die de eigendom
» dezer stad is en hetwelk bestaat in een vierkantig lijf, zeer sterk
» gebouwd, rondom in water, hebbende de allerschoonste kelders,
» twee verdiepingen en daarboven de zolders, zeer wel gelegen op
» de hoogte links de stad en van alle andere woningen geïsoleerd.
» Men kan zeker nergens voor een arresthuis geen beter lokaal vin-
» den, edoch is de actueele verdeeling van dit gebouw voor zulke
» bestemming niet aangelegd geweest en derhalve vatbaar van mer-
» kelijke veranderingen en verbeteringen, enz. . . .

. . . .

» Waarvan het eerste verdiep aan de noordzijde gedeeltelijk is
» bewoond door den cipier en hetzelfde gedeelte van het 2de ver-
» diep door de gevangenen, het 1ste en 2de verdiep aan de zuidzijde,
» in gebruik bij de rechtbank van eersten aanleg aldaar en alle de
» andere plaatsen onbewoond.

« Men kan zich niet inbeelden nog veel min het beschrijven den
» slechten staat waarin geheel het huis zich bevindt, echter is er
» zeer goed deel van te trekken vooral wanneer men geen kosten
» wil sparen.

« De daken moeten bijna teenemaal vernieuwd worden, behalve
» den timmer, die is goed, de buitenmuren, namelijk aan de west-
» zijde, vorderen merkelijke herstellingen en moeten rondom den
» geheelen bouw afgevaagd worden, alle de ramen der vensters door
» nieuwe vervangen, vele zijn zoo dusdanig gerot dat men den dag
» der vensters met metzelrij heeft moeten invullen. Er zijn nergens
» deuren dan aan de bewoonde plaatsen en nog zijn die maar gemeen.

« De planke vloeren zijn ook in den allerslechtsten staat en zul-
» len groote herstellingen eischen, het gedeelte boven den ingang
» is geheel te herbouwen en tenzij dat men den bouw eens in goe-
» den staat stelt en dat men voor alle de onvermijdelijke werken de
» noodige fondsen maakt, is er geen hand aan te steken. De stad
» brengt in haar budjet onbestemd aan den jaarlijkschen onderhoud
» 200 gulden. 't Is bijna al of zij het weg wierp, deze som dient
» slechts om de bewoonde gedeelten van den regen te bevrijden.
» Zoo moet men zich niet verwonderen van den slechten en bouw-
» valligen staat van die gebouwen van welke men echter, zoo men
» het reeds heeft voorgehouden, zeer veel deel kan trekken, mits er
» de noodige herstellingen en veranderingen aan te doen om het

» tot de, bij het plan van 14 November 1822 insgelijks hier aan-
» gezegd, bestemming te brengen. »

Dan volgt de kostenverdeeling der herstellingwerken, waarvan het bestek tot de som van 29,000 gulden beloopt en in welke som de stad voor een aandeel van 14,034 gulden moet tusschenkomen; 't overige zou ten laste blijven van het Rechtswezen. M. Van de Velde stelt hier nochtans een vraagteeken, want hij betwijfelt of de stad Turnhout zulke aanzienlijke kosten wel zal kunnen dekken, vermits deze gebouwen haar tot grooten last verstrekken en zij dezelve met genoegen aan den Staat zou willen overgeven.

Tot in 1827 was er van geen herstelling spraak meer; misschien had het hooge cijfer der onkosten wat schrik aangejaagd. Wat er ook van zij, eindelijk werd de uitvoering der werken besloten. Het beslissend bestek door den ingenieur van Waterstaat, M. de Dobbeleer della Faille, kwam tot het beloop van 10,000 gulden voor het gerechtshof en 19,221 gulden voor het gevang.

In 1828 nieuwe aarzelingen. De Nederlandsche Minister van Binnenlandsche Zaken, door de aanzienlijke kosten der voorgestelde werken afgeschrikt, stelde de vraag of het niet geraadzaam was het kasteel te laten varen, en of er in Turnhout geen ander geschikt gebouw voor eene gevangenis te vinden was.

Tengevolge van een ontkennend bericht werd er eindelijk tot de aanbesteding der werken overgegaan : zij werden toegekend aan P. Keper van Turnhout.

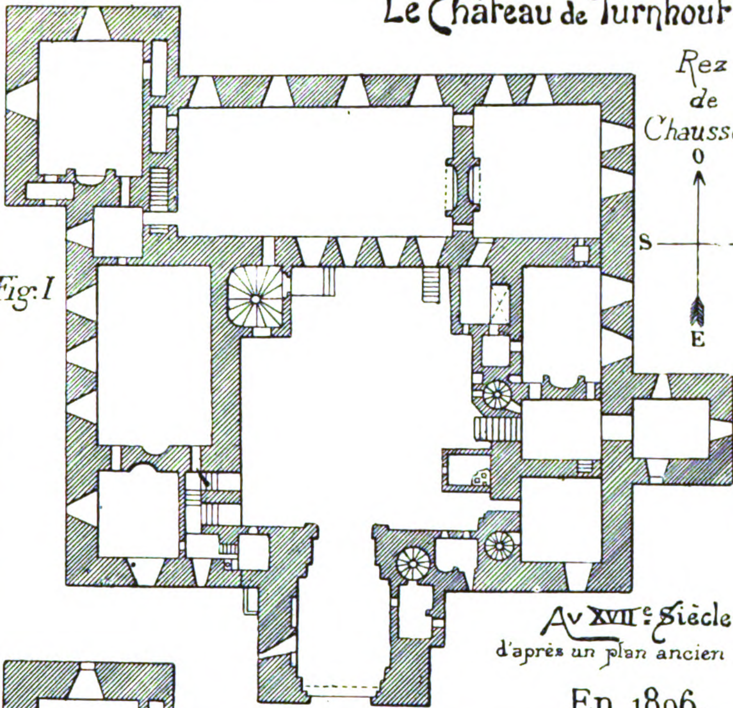
Waarschijnlijk kwam de omwenteling van 1830 eenen laatsten stok in het wiel steken, want de werken werden slechts in 1831-32 en 1833 uitgevoerd.

't Was toen, dat heel de verdeeling van het binnenkasteel werd veranderd. De groote ingangpoort werd gansch heropgebouwd. De wapenschilden, die den voorgevel er van bekroonden, werden weggenomen en het sierlijke portaal moest plaats maken voor den nietigen ingang, dien wij nu nog zien. De geheime trappen, de verborgen gangen, welke wij op het plan (Pl. V. fig. I) aanwijzen, werden allen gevuld en toegemetseld. De monumentale schoorsteenen werden afgebroken, het kruiswerk der vensters en al het beeldhouwwerk vernield. In één woord, ongetwijfeld door eenen geest van spaarzaamheid gedreven, beijverde men zich alles te doen verdwijnen, wat aan het kasteel zijn oorspronkelijk karakter moest behouden.

Le Château de Turnhout

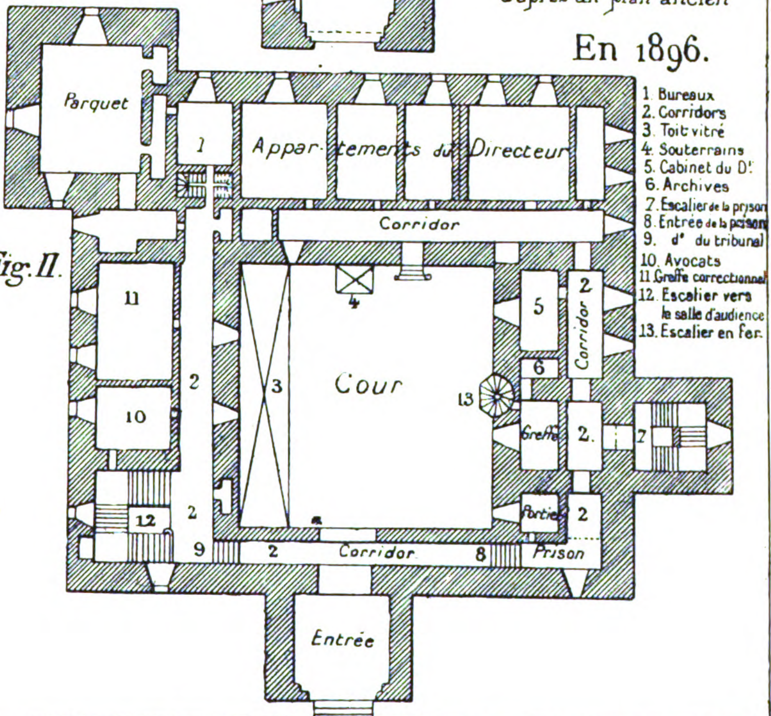
Rez de Chaussée

Au XVIIe Siècle
d'après un plan ancien

En 1896.

1. Bureaux
2. Corridors
3. Toit vitré
4. Souterrains
5. Cabinet du D^r
6. Archives
7. Escalier de la prison
8. Entrée de la prison
9. d° du tribunal
10. Avocats
11. Greffe correctionnel
12. Escalier vers la salle d'audience
13. Escalier en fer.

De zuidervleugel bevatte buiten de trapkamer eene enkele groote zaal, waarschijnlijk de oude wapenzaal. Deze werd met muurkens van éénen steen in kleine vertrekken, gangen, enz., verdeeld. De wandkassen in den grooten toren en de eigenaardige trap, die binnen in de dikte der muren was aangebracht, werden toegemetseld. De westervleugel, thans tot woonhuis voor den bestuurder der gevangenis ingericht, en die eertijds uit twee onmetelijke vertrekken bestond, onderging hetzelfde lot. Hij werd in een zeker aantal kleine vertrekken verdeeld, doch deze zijn veel te hoog van verdiep in verhouding met de oppervlakte welke zij beslaan, want overal heeft men de hoogte der oude zalen, zes meters, behouden. De huidige griffie was een breede gang, die langs eenen trap van acht treden op het binnenplein uitkwam. Aan het andere einde van dezen gang op de plaats zelve waar zich tegenwoordig de schoone eiken trap der gevangenis bevindt (deze trap bestaat sedert 1831), was eertijds de hulppoort, doch men herinnere zich dat deze in 1598 werd toegemetseld. De groote trap in den zuidwestelijken hoek der binnenplaats werd afgebroken en door den gemeenen trap vervangen, die naar de verhoorzaal der rechtbank geleidt.

De afbraak, die er van voortkwam, was aanzienlijk. Zoo werden er namelijk duizenden ponden lood uitgehaald. Een gedeelte van dit lood, 1185 pond, staat opgeschreven als zijnde door den aannemer aan den prijs van 16 centimen het pond overgenomen, zegge 189.60.

Het gruis en de puinen kregen ook eene bestemming. Zij dienden om onder de brug van den ingang eenen dam aan te leggen en om deszelfs steunpilaren ter hoogte van den grond te begraven.

'tIs ook rond dit tijdstip, dat het gasthuis van Turnhout voor 16.000 fr. de gronden van het oude park van de gravin de Pestre afkocht.

Men gelieve wel op te merken, dat het eigenlijke park toen reeds niet meer bestond. De oudste inwoners van Turnhout weten nog te vertellen dat de prachtige eeuwenoude eiken, die voorheen eenieders bewondering verwekten, rond 1820-1825 werden verkocht.

Alzoo verdwenen dus de laatste sporen van Turnhout's park, dat volgens de getuigenis van tijdgenooten een der schoonste der XVIe eeuw is geweest.

De eerste verfraaiingen waren te danken aan Maria van Hongarië, welke er in 1546 springfonteinen liet maken. Het water moest

van meer dan vier kilometers ver komen en werd uit de heide door eene onderaardsche leiding aangebracht (1).

't Was waarschijnlijk deze bijzonderheid, die aanleiding gaf tot de legende, volgens welke de kasteelen van Turnhout en Hoogstraeten door eenen onderaardschen gang met elkander in gemeenschap zouden geweest zijn. Wij zullen verder zien dat deze nooit bestaan heeft.

Bij eene opgraving, in 1865, op eenen afstand van meer dan 3000 meters van het kasteel, vond men ongeveer $1^{m}50$ onder den grond eene soort houten buizen.

't Waren uitgeholde, met de uiteinden in elkander passende eiken boomstammen. Van binnen aan de voeging waren zij van een ijzeren buisje voorzien om de sluiting te bekomen, en langs buiten met ijzeren reepen omgeven. Daarenboven waren de knoesten of fouten in den stam zorgvuldig overdekt. Dit overtreksel bestond uit een vierkant lapje dik lijnwaad met lood bekleed en bij middel van veertig nageltjes in het hout vastgemaakt. (Pl. IV. Fig. II.)

De breede vijver rond het kasteel, sinds merkelijk verkleind, was zeer vischrijk. Het water werd hem toegevoerd door eenen kleinen bevalligen waterloop, die tusschen Raevels en Oud-Turnhout zijnen oorsprong nam.

Eertijds telde de vischvangst mede in den lijftocht van den slotvoogd en tot in de laatste jaren bleef dit recht aan den bestuurder der gevangenis voorbehouden.

Hedendaags brengt de « *stinkloop* » al de vuilnis van een volkrijk stadskwartier in den vijver, en de zeldzame liefhebber vischt er nog enkel in troebel water.

Reeds in 1845 werd de uitgestrektheid van het park op de plan-

---

(1) Hooger hebben wij gesproken over de tuinen van Mariemont; wij zullen hier eenige woorden zeggen van het park van Boussu dat insgelijks door Jacob Brueck voor Maria van Hongarië werd aangelegd.

« Carel vereerde deze timmeragie met eenen silveren Hercules twaalf voeten hooge, waar- » mede hem die van Parys in het jaar 1539 vereert hadden. Beneden het Casteel is eenen » zeer schoonen kruythof, *waar in een seer konstich waterhuysken is tot een vermakinghe der* » *jofvrouwen*, versiert met drie fonteynen, overwelft met drie deelen der wereldt, Europa, » Asia ende Africa, seer konstelyck. Waar in men sien kan de hanteringhe meest van een » yeder deel : Bergwercken ende ghedierten, by seer konstighe werckmeesters tot verwonde- » ringhe ghesneden. Boven het selve waterhuysken is een kamerken verwelft, seer konstelyck » met schelpen, eenighe personagiën afbeeldende. Benevens desen hof is eene artificieele » wateringhe ende visscherije, alles tot verwonderinghe van de konstenaren heur op de konst » verstaende ; een yder in zijne konste alhier vindende, daar hij hem in can verwonderen, » Ende alle dese wercken zijn gemaakt by verscheyden meesters, door het beneerstighen » ende de bekostighen ...,.. »

(Guicciardyn).

nen van het kadaster als bouwland aangeduid. Men vindt er evenwel de plaats van het middenpunt, waar de zeven lanen bijeen liepen, nog aangewezen, doch destijds droeg deze plek den naam van *het rijplein*.

Al onze opzoekingen om eenig spoor weer te vinden der talrijke en schoone beelden, die oudtijds het park versierden, zijn zonder uitslag gebleven.

In 1837 kwam Victor Hugo te Turnhout en wijdde de volgende bladzijde aan het kasteel :

22 Augustus 1837.

Eergisteren bevond ik mij te Turnhout, een stadje ginder verre in het Noorden. Ik verlustigde mij in de avondwandeling; de zon dook achter de kimme. Bij het omslaan van een eenzaam straatje stond ik eensklaps in het vrije veld. Op eenigen afstand ontwaarde ik een ouden breeden toren, 't was schoon, verrukkend. Een oude vierkante toren in steen, wiens zware massa zich statig in de avondschemering verhief. Zijn toppunt was met klein kanteelwerk in byzantijnschen stijl omringd. Hij leunde tegen een oud kasteel, wiens hermaakten en bedorven bouwtrant hij met zijnen uitgelezen en strengen vorm overschaduwde. Aan zijnen voet ruischte het water der loopgracht, en in den reinen waterspiegel weerkaatste hij zich. Al de vensters waren met ijzeren traliën voorzien : helaas, 't was eene gevangenis.

In de vallende duisternis teekenden de omtrekken dier sombere massa zich al donkerder af, en toch bleef ik nog geruimen tijd als genageld op deze plaats.

Boven uit een venster klonk zacht en droevig eene stem. Oh! welke herinnering deed zij in mijn hart ontstaan. Een jaar geleden hoorde ik diezelfde stem vol ernst en droefgeestigheid op den Berg St.-Michaël.

't Was kermis in Turnhout. Men hoorde van verre in de stad het gewoel van muziek en dans; zacht en aandoenlijk klonk daartusschen het lied van den gevangene. Achter de westerkimme verzonk de laatste schemering; zachtjes ritselde het riet in den vijver; nu en dan verscheen haastig eene groote rat op den randsteen aan den voet des torens, om even gezwind weer te verdwijnen.

De achtergrond van het landschap was echt Vlaamsch; twee of drie dichte boomgroepen, eene oude kerk met puntgevel en

krulsieraden, groot dak en kleinen klokkentoren, de rook van eene kleine stad er nevens, eene onpeilbare duistere vlakte, een heldere onbewolkte hemel.

Nooit zag ik iets zoo indrukwekkends en zoo aandoenlijks.

***

Te beginnen van 1837, stippen wij nog eenige groote werken aan, die langzamerhand en onherstelbaar het kasteel nieuwerwetsch hebben gemaakt, en het eindelijk in een alledaagsch gebouw zonder voorkomen, zooals wij het nu kennen, hebben veranderd.

1845. — Eene scheuring ontstaat in den muur van den grooten toren. Zij begint in den kelder en gaat tot op het tweede verdiep, waar zij het best zichtbaar is. Het timmerwerk in den toren en een gedeelte der zoldering zijn ontwricht. Gedurende eenigen tijd blijft dat zoo, zonder merkelijke verandering. Men schrijft het ongeval toe aan eene verzakking der grondvesten onder den zuidergevel van den grooten toren.

1845. — Aanvraag om de brug in haren vorigen staat te herstellen en de pijlers, die tot aan het metselwerk in den grond gedolven zijn, bloot te maken.

1846. — Maken van eenen aarden wal rond het gebouw ter hoogte van het steenwerk.

1846. — Afbreken van eenen dienstrap op de binnenplaats. Een nieuwe trap wordt gemaakt, uitgaande van de binnenplaats, onder de tegenwoordige griffie door, en uitkomende in de keuken der gevangenen.

1846. — De zolderkamers en een gedeelte van den zolder worden in slaapkamers veranderd. Geheel het tweede verdiep werd dit jaar ingericht ; en op de daken werden lage vensters gemaakt.

1846. — Vijf groote ramen worden in den westergevel geopend in vervanging van vijf kleine tralievensterkens.

1847. — Al de buitenmuren worden voor den eersten keer gewit.

1847. — De eikenhouten omlijstingen van dertig vensters in den grooten toren, in slechten staat verkeerende, worden door hardsteenen vervangen, wijl de prijs van dezen steen met dien van het eikenhout overeenkomt.

1848. — In de slaapzalen van het tweede verdiep worden de ijzeren slaapstéden geplaatst, door de gevangenis van St-Bernardus afgestaan.

1848. — Bij gewoon waterpijl meet de oppervlakte der kasteel-gracht 4900 M², èn bij laag water is de gemiddelde diepte een meter.

1848. — Afbreking van 4 groote en 4 kleine dakvensters, twee in het dak aan den westerkant en 6 boven het gerechtshof.

1849. — Afbreking van 4 dakvensters in den grooten toren.

De brug wordt vernieuwd. — Op de binnenplaats wordt een glazen dak en een ijzeren trap gemaakt. — Op het verdiep worden cellen aangebracht. — Zonneblinden worden geplaatst, enz., enz.

*
* *

Een woord blijft ons te zeggen over de kunstgewrochten en zeldzaamheden, die heden nog in het kasteel bewaard blijven.

In de eerste plaats melden wij het prachtige portret der hertogin van Simmeren, waarvan wij reeds hooger gewaagden.

De kenners kunnen het gaan bewonderen in de gehoorzaal der rechtbank van eersten aanleg. 't Is een werk van Honthorst, eigendom der stad, zeer goed bewaard, maar op ongunstige wijze tentoon gesteld.

Het wapen der hertogin in het binnenhof van het kasteel (pl. IV) verdient insgelijks, dat het vermeld worde.

Eenige groote geschilderde landschappen, waarschijnlijk van de laatste eeuw herkomstig, versieren het kabinet van den procureur des Konings in den grooten toren. Deze doeken hebben geene groote kunstwaarde ; zij komen voort uit het steen dat oudtijds in de Beggijnenstraat door de lijftochtenares Stroobant de Terbruggen bewoond werd.

Dit steen werd later de middelbare school. Toen de stad hetzelve aankocht, deed zij er de schilderijen wegnemen en ophangen op de plaats, waar zij nu nog gevonden worden.

Op den zolder van het kasteel ligt een zeldzaam voorwerp, dat wij gaarne naar een onzer museums zouden zien overbrengen. 't Is een oud foltertuig, uit eikenhout vervaardigd, zooals men op Pl. IV, fig. III zien kan. Het is samengesteld uit twee dikke balken, welke, als men ze opeen legt, zes ronde openingen (brillen) laten zien. In deze openingen werden de lijders met de beenen vastgemaakt, terwijl men somtijds het plat hunner voeten bij het vuur legde. Aan eene zijde is het tuig verkoold. Waarschijnlijk heeft het voor pijnbank gediend.

Deze soort van pijniging was bij de Romeinen bekend onder den naam van *Cippi*. De Chineezen hebben er insgelijks kennis van en noemen het *gangue*. In Duitschland was het de *block (in den block setzen)*. In Engeland was het in de XVIIe eeuw in voege en droeg er den naam van *stocks*. Dit foltertuig, weinig gebruikt in onze provinciën, kan wel van omtrent de jaren 1688-1702 voortkomen, want gedurende dit tijdvak was Willem III, koning van Engeland, eigenaar van het kasteel.

In het bovenste gedeelte van den grooten toren ziet men eene reeks kerkerholen, sedert lang niet meer in gebruik. Zij zijn verlicht door dakvensters, langs waar men een ver uitzicht heeft. Een dezer holen is donker, aan den muur hangen nog kluisters en eenen ijzeren gordelband; het heele verblijf is maar 70 tot 80 centimeters breed.

*
* *

Te vergeefs hebben wij naar den onderaardschen gang gezocht die, zoo 't schijnt, wezenlijk zou bestaan, en onder het kasteelwater door op de Botermarkt zou uitkomen in het huis dat in 1895 door bakker Grielen bewoond was.

Eene instorting in den kelder van laatstgenoemde leidde tot de ontdekking van eenen onderaardschen weg in de richting van het kasteel. Misschien werd deze tijdens de uitvoering der werken van 1831 toegestopt.

Wat den onderaardschen weg naar het kasteel van Hoogstraeten betreft, deze heeft nooit bestaan, want bij geen enkel der talrijk uitgevoerde stadswerken heeft men er ooit een spoor van blootgemaakt.

Onlangs gedane opgravingen in den kelder en op het binnenhof met het doel de opening van den ouden waterput te vinden, zijn zonder uitslag gebleven.

In het binnenhof hebben wij evenwel, meer dan twee meters onder de tegenwoordige plaveiing, het bestaan van eene zandsteenen vloering bestatigd.

Slechts op 3 meters diepte kwamen wij aan den niet omgeroerden grond. In de werkplaats en in de eetzaal der gevangenen (dit zijn onderaardsche plaatsen) heeft men onder den vloer verbrokkelde gewelven en grondslagen van vroegere gebouwen ontdekt. Daaruit besluiten wij dat vroegertijds, zeer waarschijnlijk voor de heropbouwing van 1649, de onderaardsche plaatsen met den zand-

steenen vloer gelijk waren en de onderste verdieping van het kasteel uitmaakten. Om het bestaan der onderaardsche gewelven met zekerheid te bepalen zou men den vloer van het werkhuis moeten opbreken en wegnemen, doch zulks zou een veel te aanzienlijken arbeid daarstellen in vergelijking van het doel dat men te bereiken heeft. Ons gedacht is, dat de gezochte waterput nooit bestaan heeft.

Daar het vijverwater helder was, veronderstellen wij dat de waterleiding waarvan wij hooger spraken, en die het water der fonteinen aanvoerde, in verbinding gebracht is geweest met vergaarbakken binnen het kasteel.

De geheime trappen, waarvan nog talrijke overblijfselen bestaan, bevinden zich in de dikte der muren en hebben eene breedte van 80 centimeters. De treden er van zijn in eiken hout en de gangen waardoor zij loopen zijn zuiver wit gekalkt. Eenige zelfs schijnen later bijgemaakt te zijn, want de steenen zijn met den beitel uitgekapt. Het zijn ofwel wenteltrappen, ofwel trappen die de richting der muren volgen.

Deze trappen hadden slechts alle twee verdiepen eenen uitgang. Viollet-le-Duc wijst op deze omstandigheid als zijnde het kenmerk der verdedigingswerken in de middeleeuwen.

Op de pl. V, fig. 1 hebben wij het bestaan van eenige dezer geheime gangen aangewezen.

* * *

Bij het eindigen van deze kleine bijdrage tot de geschiedenis van Turnhout, zij het ons geoorloofd eenen wensch te uiten.

Mocht eenmaal door eene kundige en ervaren hand het geschiedkundig kasteel van Turnhout hersteld worden.

Wordt er eene nieuwe gevangenis gebouwd, dan is het kasteel bijzonder geschikt om terzelfder tijd voor paleis van justitie en voor stadhuis te dienen. Voor de bewaring der oude oorkonden, voor een stadsmuseum en voor de verschillige stedelijke diensten zou er nog plaats genoeg overblijven.

Na bijna al onze vorsten tot verblijf gediend te hebben en alzoo onrechtstreeksch tot de welvaart der stad te hebben bijgedragen, werd het kasteel in de XVIe eeuw eene voortdurende bron van moeilijkheden en onheilen. Ten aanzien der geschiedenis heeft het dus een dubbele titel om het hart der Turnhoutenaren dierbaar te blijven, en zeker zullen zij het in eere houden met er den zetel van

hun gemeentebestuur in te plaatsen. 't Is daar immers zijne ware bestemming.

L. STROOBANT.

Bronnen waaruit wij onze inlichtingen hebben geput.

Plaatselijke overleveringen.
Oorkonden der stad en der gevangenis.
Gramaye Antiquitates Belgiae.
Bon Le Roy, Notitia Marchionatus, enz..
Van Gorcum, Beschrijving van Turnhout.
Foppens, Historia Episcopatus, enz.
Latonus, Corsendonca.
Heuvelmans, Kronijk der stad en vrijheid Turnhout.
Van Meteren, Histoire des Pays-Bas.
J. Theod. De Raedt. De Heerlijkheden van het land van Mechelen, Duffel, Gheel en hunne heeren.
Dezelfde, Les Seigneuries du pays de Malines, Iteghem et ses Seigneurs.
Kempisch Museum. Verscheidene artikelen.
Butkens, Trophées du Brabant.
A. Wouters, Histoire des environs de Bruxelles.
Guicciardyn, Beschrijvinghe der Nederlanden.

ANNEXE I

Op den 24 Meert 1676, syn alhyer binnen dese stadt ende vryheydt van Turnhout ghecompareert de heere Johan Casimir Colb Heere van Warttenbergh ghcheymen Raet en Overstalmeester etc., : van haere Doorluchtighe hoogheyt die Hertoghinne van Zimmeren etc. : de heere Johan Motzfelt heere van Segwaert en insgelyckx geheymen Raet van haere hooghghemelde Hoogheydt, dewelcke aen de schouteth, Rentmeester en Schepenen hebben ghetoont de vollemacht van haere hooghgemelde hoogheydt alhyer volghende van woorde tot woorde.

Copye van de Commissie

Haer Hoogheydt mevrouwe de Hertoginne van Zimmeren gheboorne Princesse van Orange, Paltzgravinne by Ryn, Herthoginne in Beyeren als mede tot Gulick, Cleve, ende Berghen, Gravinne tot ......, vrouwe ende Baronnesse van Turnhoudt.

Haere Hoogheyt committeert ende aucthorizeert hyermede d'heeren Johan Casimir Colb Heere van Warttenbergh haeren ghcheymen Raet en overstalmeester, ende Johan Motzvelt heere van Segwaert mede haeren gheymen Raedt ende over Amptman etc. : om hun metten Iersten op het spoedighsten in persoon te transporteeren tot Turnhoudt, gheleghen onder het Hertoghdom van Brabant, ende aldaer in den naeme ende van haeren 't weghen possessie te nemen van de voorss. Baronnie ofte vrye heerlyckheydt van Turnhoudt, bestaende in de stadt, Castheele ende vryheydt van Turnhoudt ende in vscheyden heerlyckheden ende dorpen daer onder ghehoorende, als by formeele acte van cessie ende transport in date den jersten february XVIe sessen't seventigh, het recht daerto veregen hebbende van syn Hooghheyt den heere Prince van Oragnien by testamente van Haere Hoogheydt de Princesse douarière van Orangnien etc., in haer leven vrouwe ende Baronnesse van Turnhoudt voornt, van date den sevensten february XVI^{c} vyff en't seventich daerinne gheinstitueert gheweest synde ende dienvolghende de respectieve Schoutten, Secretarissen, Vorsters, ende andere bedienden, wtten naeme van haer Hoogheydt vuyt haeren dienst te bedancken ende Eet te ontslaen ende de selve respectievelyck wederomme daerinne provisionnelyck te continueeren ende te beeeden totdat de selve van Haere Hoogheydt sullen gebeden, vsocht ende gheobtineert behoorelycke commissie als mede de Schepenen ende ghesworenen, ende allen anderen aen de Magistratuyre dependerende van de voornde stadt ende Vryheydt van Turnhoudt ende van de verdere heerlyckheden ende Dorpyn daer onder resorteerende, ende in den voorleden jaere 1675 ghedient hebbende van haeren dienst te bedancken ende eet te ontslaen ende deselve daerinne wederomme te continueren, ofte anderssints daer ontrent soodanighe vanderinghe te maecken, ende voorts alles te verrichten ende te effectueren t'geene sy ten meesten dienste van haer Hoogheydt mitsgaeders rust, eenigheydt ende welvaert de voorss. Lande van Turnhout, in't generael ende derselver onderdaenen in't particulier bevinden sullen te behooren tot dyen eynde (des noodt) extract authentyck vyt het voorss. Testament ende acte van transport te doen registreren daer ende soo het behoordt, mits doende van hun wedervaren behoorlyck schriftelyck rapport.

Actum in 's Gravenhaeghe desen tweeden Meert 1676, ende was onderteeckent Marie. onder stont ter ordonnontie van haere Hoogheydt ende onderteeckent E. Helt, ende ghecassieteert met het cachet van haere voorss. Hoogheyt in swarten lac daer op ghedruckt.

Extract Authentiek vyt het Testament van Haere Doorluchtighe Hoogheydt onse ghenaedighe Vrouwe hoogloffel, memorie ende extract van opghevolghde cessie van Syne Hooghheydt den heere Prince van Orangie beyde hyer voor in de volmacht ghereclameert ende hyer achter gheinsereert vuyt crachte van de welcke haere voorghenoemde Edelen hebben possessie ghenomen deser heerlyckheydt van Turnhoudt tot behoeve van haere Hooghge-

melde Hoogheyt ende onder Eedt van de selve ghestelt den Schoutet, Rentmeester ende de Vorster, ende naer dat de Schepenen van haeren ghedaenen dienste ende Eedt hadde ontslaeghen ende bedanckt de novo als Schepenen onder haere Hoogheydts Eedt hebben ghecontinueert : Johan Schryvers, Nicolaes Loomans, Jacob De Brouwer, Geeraert Cuylaerts, Laureys Van Broeckhoven, Peeter Cleymans en Michiel Wynen.

Ghesworenen : Anthoni Van Eynde, Hendrick Marien, Augustyn Willems, Willem Thys, Cornelis Enghelen, Peeter Van Laer en Nicolaes Vueghs Jacobssone.

Om voor desen Jaere 1676, te dienen ende inne haer Hoogheyts naeme recht en Justitie 't administreren.

Actum ten daeghe als boven my present als secretaris : quod attestor (geteekend) Proost.

Extract uyt het Testament van haere Hoogheyt de Princesse Douarière van Orange, etc., etc., etc. H. L. Memorie, in date den 7n September 1674.

Daer naer; dat onsen Soons de Prince van Orange van ons te erven sal nemen en behouden, onse heerlycheydt ende Landen van Turnhoudt, mette ghevolghe ende aencleven van dien soo als deselve by ons wert beseten niets vvtghesondert nochte ghereserveert als mede dat deselve Prince sal volghen alle het recht en actie ons wyt crachte van de Munstersssche Tractaete, jegens de Coninck van Spanien tot vgrootinghe van de incomsten van Turnhout voorn[1] als andersints competeerende des dat hetselve sal syn en blyven gheaffecteert met fideicommis ten behoeve van desselffs wettighe kinderen ende descendenten de ouste sone ofte dochter altyts daer mede vooruytgaende naer de Leenrechte ende by ghebrecke van wettighe kinderen en descendenten, ten behoeven van onse vyer dochteren ende haere kinderen, ende veerdere descendenten by presentatie hyer onder ghenomineert d'outste mede altyt ghepreferecert naar de Leenrechten alsvoorn ; onderstont naer de collatie is dit ghextraheerde, bevonden te accordered mette originele testamente van haere Hoogh[1] h. L. m. ende was onderteeckent E. Helt.

Extract vytte Acte van Cessie ende transport ghedaen by syne hoogheyt den Heere Prince van Orangien aen haere hoogheyt de Hertoginne van Zimmeren op den jeersten february 1676.

Ierste Extract.

Alsoo wy ondergen Prince van Orangien by Testamente van haere Hoogheyt die Princesse douarière van Orangen onse Vrouwe Grootmoeder h. L. Memorie ghepasseert den 7e february 1675 syn gheinstituecrt in de heerlycheyt, Casteel en Landen van Turnhout mette ghevolghen ende aancleven van dien ende wy gheneghen synde de hertoginne van Zimmeren onse Vrouwe moye haer leven lanck gheduerende daer mede te beneficeeren, etca.

Tweede Extract

Soo nemen wy jerst en alvorens aen ons in crachte van dyen testamente mette voorss. Heerlycheydt ende Landen van Turnhoudt behoorlyk doen verlyden, ende bequaem maecken omme daervan wederom cessie en opdrachte daer van konnen doen, ende vclaeren voorts eenvolgelyck van nu voor alsdan ende alsdan voor alsnu by desen gecedeert affghestaen, ghetransporteert ende overghedraeghen te hebben aen de ghemelde Hertoginne van Zimmeren (ghelyck wy cederen, affstaen, transporteren ende overdraeghen by deze), alle heerschappy, recht ende actie ons wuyt den voornoemde Testamente tot en op de voorss. Heerlycheydt, Casteel en Landen van Turnhoudt eenichsints competerende omme by hooghgemelde Hertoginne haer leven lanck gheduerende ghepossedeert ende beseten te worden eyghelyck ende volcomenlyck soo als deselve heerlycheidt by haer hoogheyt h. L. M. ghepossedeert en beseten is gheweest etc., onderstont : Naer collatie is dit geextraheerde bevonden te accorderen met de originele acte van cessie en transport van syne hoogheyt de heere Prince van Orangie, date als boven, ende was onderteeckent E. Helt.

ANNEXE II

Lettres patentes octroyées par l'impératrice Marie-Thérèse, le 7 avril 1753.

Maria-Thérèse, etc. Le zèle distingué que notre trèscher et féal cousin, Emmanuel Tellez Menezes et Castro, duc de Sylva-Tarouca, chevalier de la Toison d'or, notre conseiller intime d'état actuel, président de nos deux conseils suprêmes établis près de notre personne royale, pour les départements des Pays-Bas et d'Italie, et notre conseiller d'état d'épée aux mêmes Pays-Bas, s'empresse de nous marquer en toute occasion, l'ayant porté à prêter et à avancer encore pour des nécessités de notre royal service, une somme considérable ; Nous, pour l'en indemniser, comme il est juste, et pour lui marquer d'ailleurs, combien nous sommes satisfaite de la fidélité, du succès et de l'empressement infatigable avec lesquels il remplit dignement, depuis longues années, les différentes charges et commissions importantes que nous lui avons confiées, avons fait, entr' autres, dans la vue de le dédommager et gratifier en quelque manière, l'acquisition de la terre et baronnie de Turnhout, en notre duché de Brabant, qui était possédée par le sérénissime roi de Prusse, afin que le même duc Emmanuel de Sylva-Tarouca pût y faire appliquer, s'il le juge à propos, son titre de Duc, en conformité et sur le pied des lettres patentes que feu l'empereur et roi, notre très-cher et très-aimé père et seigneur, de glorieuse mémoire, lui accorda la dessus le 12 janvier 1715. En conséquence, nous lui avons donné, cédé et transporté, en acquittement et dédommagement de ses avances, comme nous lui donnons, cédons, transportons par les présentes, de notre certaine science, pleine puissance et autorité souveraine, irrévocablement, la même terre et baronnie de Turnhout, avec toutes les dépendances et appendances, droits, hauteurs et juridictions, prérogatives et prééminences y attachées sans en rien excepter ni réserver, tant pour lui que pour ses enfants, descendants, heritiers, ou ayant cause, en pleine propriété et à jamais, pour en jouir sous notre souveraineté, appui et protection, et sous celle de nos successeurs ; voulant qu'afin que les présentes lettres de don et de dédommagement sortent leur plein et entier effet, et qu'il conste en tout temps, elles soient verifiées, entérinées et enregistrées selon leur forme et teneur et en la manière accoutumée par nos très-chers et féaux les surintendant et directeur-général de nos domaines et finances aux Pays-Bas, ainsi que par nos très-chers et féaux le président et gens de notre chambre des comptes, par ceux de notre cour féodale de Brabant, et ailleurs où il peut appartenir, sans pour ce faire ou exiger aucun droit d'enregistrement et d'entérinement, ni autres, à l'exception de ceux d'hommage de relief ou autres que l'on est accoutumé de payer en tel cas, à la même cour féodale, autorisant le même duc à l'effet de se faire investir et adhériter de plus par les œuvres de lois suivant les lois et usages du pays ; chargeant notre très-cher et très-aimé beau-frère et cousin le sérénissime duc Charles-Alexandre de Lorraine et de Bar, notre lieutenant-gouverneur et capitaine-général des Pays-Bas, donnons en mandement tant à ceux de notre dit conseil des finances, et de notre chambre des comptes, qu'à notre très-cher, chers et féaux, les chanceliers et gens de notre conseil de Brabant et à tous autres nos justiciers, officiers et sujets que ce peut ou pourra regarder ou toucher, qu'ils fassent et laissent pleinement, paisiblement et perpétuellement jouir et user le duc de Sylva-Tarouca, de même que ses enfants, descendants, héritiers ou ayant cause, de notre présente grâce, don, dédommagement et transport sur le pied mentionné ci-dessus, sans lui faire, mettre ou donner ou souffrir être mis, ou donné, à présent ni à l'avenir, aucun trouble ou empêchement, au contraire. Car ainsi nous plait-il, et quoiqu'au reste la terre et baronnie de Turnhout n'ayant été acquise de notre part, comme dit est, que pour la faire passer tout de suite au même duc de Silva-Tarouca, afin de le dédommager et payer du prêt considérable qu'il nous a fait, et pour perpétuer dans la famille la mémoire de la gratitude singulière que nous avons de ses qualités éminentes et de ses services signalés, et par conséquent on ne peut regarder comme une aliénation le don que nous lui faisons; Nous avons bien voulu ajouter ici par surabondance, que nous déchargeons et dispensons en tant que de besoin, ceux de notre conseil des finances et de notre chambre des comptes, et tous autres nos justiciers, officiers et sujets à qui il peut appartenir, de toutes représentations qu'en acquit de leur serment, instructions ou offices ils pourraient devoir faire à cet égard, soit pour défaut de quelque formalité ou autrement, notre intention royale étant que la grâce dont il s'agit ait sa pleine et entière exécution sans difficulté quelconque, et afin que ce soit chose ferme et stable à toujours, nous avons signé les présentes et y avons fait apposer notre grand scel. — Donné en notre ville et résidence impériale et royale de Vienne le 7 d'avril, de l'an de grâce 1753, et de nos règnes le treizième; était paraphé : Pacheco. Signé : Maria-Thérèse. Contresigné pour l'impératrice-reine : Corneille Mac-Neny. Et y était attaché le grand scel de S. M. I. et R., imprimé en cire rouge, dans une boite d'argent doré.

ANNEXE III.

Lettre du Cte de Nény à S. Ex. le Duc de Silva Tarouca, datée de Bruxelles le 13 Juin 1753.

Monsieur,

Je vais avoir l'honneur de rendre compte à votre Excellce de ma tournée à Turnhout. Je partis d'ici le 6 de grand matin et au lieu de m'arrêter à Anvers, je poussai tout de suite jusqu'à Westmal à 13 lieues d'ici, ou je trouvai le sieur Vloers, échevin président de Turnhout. le Sr Robert, député des adhérites qui font l'un des membres de l'administration de la ville, et le sieur Van Gastel, receveur de votre Excellence, qui s'étaient rendus là pour me recevoir et pour me faire les excuses de M. de Fierlant, chef Ecoutète, qui n'avait point pu y venir à cause d'une incommodité. Ces MM. m'y donnèrent à diner et vers les 5 heures du soir nous nous remettions en route.

Au sortir de Westmall qui est à 4 grosses lieues de Turnhout, on entre au bout d'une 1/2 lieue sur le territoire de Vlimmeren, duché de Turnhout.

A Beersse qui est à 2 petites lieues de Turnhout nous trouvâmes Mad. de Fierlant, accompagnée de quelques uns des plus notables de la ville. Il fallut y boire pour ne point choquer les usages du pays et après cette cérémonie nous montâmes en voiture.

Le curé de Beersse s'était flatté de nous recevoir dans son église, mais il était trop tard. Nous arrivâmes à Turnhout à 8 1/2 heures, au bruit d'une triple décharge de plusieurs petits canons placés dans le parc, du carillon de la collégiale et de toutes les cloches de la ville. Nous fûmes descendus au château où M. de Fierlant, qui m'avait dépêché un exprès à Bruxelles, pour m'offrir l'hospitalité ainsi qu'à toute ma compagnie, nous reçut avec beaucoup de cordialité.

Le lendemain entre les 8 et 9 heures du matin, des députés du corps des tisserands et des communautés écclésiastiques vinrent me faire compliment et se recommander à la protection de Votre Excellence.

Vers les 9 heures le Magistrat en corps en fit de même et me présenta le vin de ville que je fis partager entre les PP. Récollets et les religieuses du St. Sépulcre. Il est singulier que cette ville à des filles pour messagères et que ce sont elles qui portent dans des paniers le vin d'honneur, consistant, à ce que mes domestiques ont pu remarquer, dans environ quatre vingts pots de vin.

A 10 heures je me rendis à l'hotel de ville, accompagné de M. le chef écoutète et de la compagnie que j'avais amenée et suivi des sergents, la hallebarde sur l'épaule. Dès que je sortis on sonna le carillon et le magistrat en corps sortit de l'Hotel de ville pour me recevoir. Je passai tout de suite dans la salle des échevins où on fit entrer tous les officiers de la terre. J'exposai en flamand à l'assemblée « qu'après que S. M. avait requis du Roi de Prusse la ville et Baronnie de Turnhout par le traité du 27 Janvier dernier, elle avait jugé à propos d'en faire cession et transport à V. Ex. avec faculté d'y appliquer son titre de Duc, que V. E. m'ayant envoyé un plein pouvoir pour l'accomplissement de cette cession et des fins qui en sont l'objet, j'avais fait le 4 du présent mois le relief de la terre entre les mains du Lieutenant de S. M. en sa souveraine cour féodale de Brabant et en présence de cinq gentilshommes de l'Etat noble de la province ; qu'en même temps j'y avais fait appliquer le titre de Duc et que, l'adhéritance par les œuvres de loi s'était faite avec les cérémonies accoutumées ; qu'au moyen de cela la terre et pays de Turnhout, jadis Baronnie se trouvait érigé en Duché, que votre Exc. m'ayant autorisé de plus par son plein pouvoir à l'effet de recevoir les serments ordinaires des Magistrats et officiers, je m'étais rendu pour cette fin sur les lieux. »

Alors je leurs produisis le plein pouvoir de V. E. et la lettre de S. Ex. le Marquis de Batta du 4 de ce mois. M. de Berg lut l'une et l'autre pièce et la lecture finie ils pretèrent le serment à V. E. Je les félécitai la dessus d'appartenir à un Seigneur tel que V. E., qui après avoir si

bien mérité de la patrie en général, était en état de leur faire ressentir plus particulièrement les effets de sa protection. Ils répondirent dans des termes qui annonçaient leur parfaite satisfaction et après m'avoir fait remarquer les portraits de plusieurs de leurs Seigneurs, il me requirent instamment de supplier V. E. de vouloir bien aussi leur envoyer le sien ainsi que celui de S. A. Mad. la Duchesse et je crois que votre Ex. ne peut point se dispenser de leur faire ce plaisir.

De l'Hôtel de Ville nous nous rendîmes à l'église Collégiale ou je fus reçu à la grande porte par le Chapitre en corps. Le chanoine officiant (à cause de la maladie du doyen qui était très-mal) me présentant l'eau bénite. Ils me conduisirent dans le chœur, à la place due à V. E. toutes les fois qu'elle se rend à l'église, ou l'on avait préparé un prie-Dieu couvert d'un tapis avec des carreaux et un fauteuil.

Je pris cette place pour assister à la grande messe, pendant laquelle le Diacre me donna à baiser le livre des Evangiles, après l'avoir donné à baiser au prêtre officiant. La messe fut suivie du Te Deum, pendant lequel on fit une décharge du canon comme on en avait fait aussi à l'Evangile et à l'Elévation.

Après la Messe le chapitre en corps me reconduisit jusqu'à la grande porte de l'église ou le chanoine officiant me présenta de rechef l'eau bénite. Je retournai au château, suivi de tout le magistrat et précédé des messagères de la ville portant des corbeilles remplies de dragées de sucre qu'elles jetaient aux enfants, ce qui nous divertit beaucoup.

Comme j'avais résolu de voir l'après-midi la forêt de « Grooten Hout », j'avais prié Mr de Fierlant de nous faire diner de bonne heure: en effet nous dinâmes à midi. Notre hôte nous fit un repas fort élégant auquel il avait invité quelques uns des plus notables de la ville.

Au sortir de table une députation du Chapitre vint me complimenter. Je ne les tins qu'un instant, car j'étais pressé d'aller au « Grooten Hout. » Cette forêt est à une lieue de Turnhout: on y voit les ravages que les officiers du Roi de Prusse y ont fait ces années dernières, mais nonobstant il y reste de très beaux arbres et en grande quantité. Je la parcourus d'un bout à l'autre par les grandes allées qui sont belles et bien percées. Outre les précautions qu'on à prises pour la mettre à couvert des dégradations des paysans, par les barrières qui ferment les allées et les fossés qui environnent la forêt entière, elle a cette avantage singulier qu'elle est isolée dans les bruyères et que personne au monde n'a le droit d'y passer. Je n'entrerai point dans des détails plus précis à cet égard puisque V. E. les trouvera dans les retroactes. C'est une des cinq franches forêts du Brabant. Art. 34 de la joyeuse entrée.

De retour à Turnhout je me rendis avec ma compagnie à l'Hôtel de ville ou le magistrat m'avait fait inviter pour voir les feux de joie. On nous y servit une sorte d'ambigu et MM. les Magistrats y réitérèrent souvent la santé de V. E., de Me la Duchesse de Turnhout et de toute la famille. — A 9 1/2 heures on alluma les feux consistant en trois grands sapins plantés perpendiculairement et décorés en symétrie de tonneaux enduits de poix et d'autres matières combustibles. Toutes les maisons de la ville sans exception étaient illuminées avec beaucoup de propreté et les gens les plus aisés avaient fait de la dépense pour se distinguer quoiqu'avec beaucoup d'excuses sur ce que le temps n'avait pas permis d'en faire davantage.

De l'Hôtel de ville nous nous rendîmes dans le grand salon du château pour voir le feu d'artifice qu'on tira dans le Parc. — Il consistait dans plusieurs fusées d'air, pots d'artifice, etc. Tout Turnhout était sur pied et cela fait un peuple bien nombreux, car on compte dans cette petite ville et les hameaux qui en dépendent sans y comprendre aucun des villages du Duché, douze mille communiants et six mille enfants, en tout 18000 âmes.

Après que le feu d'artifice eut été tiré, on commença le bal dans la grande salle du château, qui a 60 pieds de longueur, mesure de Vienne, et 30 de largeur sans y comprendre les murs.

Le 8 de bon matin je fus voir quelques manufactures entre autres la blanchisserie de fil que le Sr Vermanden, négociant d'Anvers, a établie à une demie lieue de Turnhout. Cet homme industrieux fait du bien en cette ville, il m'avait engagé à descendre chez lui à mon passage par Anvers et m'avait accompagné à Turnhout.

Le reste de la matinée fut employé à se concerter sur quelques arrangements économiques avec le sieur Van Gastel et à diriger le sieur Lederu sur les différents plans du château qu'il convient que V. E. ait, ainsi que sur quelques augmentations au plan de la forêt. A 2 heures de l'après-midi je partis pour Anvers où j'arrivai à 8 1/2 heures, j'y restai le lendemain et le dix avant midi je fus de retour à Bruxelles.

On m'a fait voir à Turnhout les échantillons des présents que l'on destine à V. E. On y fabrique sans contredit les plus beaux coutils et les meilleures toiles de l'univers et l'on y travaille d'aussi belles dentelles, ouvrage de Malines, que dans aucun endroit du Pays-Bas. Il y en aura une garniture pour Madame la Duchesse qui est sur le carreau au Béguinage et près d'être achevée : les deux pièces de coutil seront de soie et de fil. L'une cramoisi et blanc, l'autre vert et blanc. Je n'ai rien vu de si beau de ma vie, cela est d'une force à ne pouvoir être usé. Le présent, à ce que j'apprends, peut être de la valeur de 12 à treize cents florins. Tous les Seigneurs l'ont reçu depuis longtemps et le Roi de Prusse d'aujourd'hui leur a témoigné combien il lui était agréable par une lettre extrêmement gracieuse.

Je ne dois point laisser ignorer à V. E. qu'il est d'usage de faire aussi une gratification de 350 florins à celui qui est chargé de la prise de possession. Tous ceux qui ont eu cette commission l'ont reçue y compris Mr de Berg. On me l'apporta aussi le jour de mon départ, mais j'ai cru devoir m'en excuser en leur disant que je n'étais point venu là sur le pied des autres mais à titre de serviteur de mon Président ; cela leur fit de la peine : peut-être me serais-je laissé séduire si au lieu d'argent ils m'avaient fait la galanterie d'une pièce de toile ou de quelque chose semblable.

Du reste j'ai beaucoup regretté que V. E. ne fut point à portée de voir les choses par elle-même, elle aurait assurément été très contente du zèle et de l'affection que ces gens ont marqué pour leur nouveau Seigneur.

Mr de Fierlant a fait les choses fort noblement quoique son emploi ne rapporte pas au delà de 400 ou 500 florins par an et qu'il ait cinq fils. C'est un homme de probité qui n'a acquis cette charge du feu Roi de Prusse, que pour avoir une maison de campagne. Il a l'un des plus beaux hotels de Bruxelles dans la rue des Dominicains, bâti jadis par un Duc de Holstein, mais cet hôtel est loué et il se tient constamment à Turnhout.

Le Sr Vloers qui est à la tête des échevins, est un rentier de trois à quatre mille florins de revenus, ne faisant aucun commerce. Les mauvais procédés des officiers du Roi de Prusse, l'ont engagé depuis 24 ans à refuser d'être du Magistrat. Mr de Berg a bien fait de l'y replacer car il a la réputation d'être un honnête homme, doux et fort attaché au bien public de la communauté. Un de ses parents nommé Elvers comme lui est secrétaire de la ville.

Le Sr Van Gastel qui exerce provisionnellement la fonction de Secrétaire de V. E. est un homme d'esprit, très-intelligent dans la direction économique des biens de campagne, il est le conseil de la ville de Turnhout et de tous les villages du Duché, ce qui lui donne de la considération, il est de la bonne politique de le conserver au service de V. E. sans quoi il pourrait la mettre dans des embarras, car les gens de ce pays là sont assez pétris d'intrigues, d'ailleurs il n'est pas possible de trouver un sujet plus capable. Rien ne prouve mieux son influence sur les paysans, que ce qu'il a fait avant mon arrivée : les chemins de la forêt étaient tellement rompus qu'ils étaient presque devenus impraticables par la négligence des officiers Prussiens; il en aurait coûté 500 à 600 florins à V. E. pour les réparer, mais Van Gastel moyennant quelques tonnes de bière a su engager les paysans à les réparer en dos d'âne sans aucun frais ni pour V. E. ni pour les communautés. — Il avait distribué une portion du travail à chaque village et c'était à qui ferait mieux. Je pense qu'il convient que V. E. fixe bientôt son état qu'elle le prenne définitivement à son service et qu'elle détermine ses gages. Mr de Berg s'est chargé de travailler à cette partie et d'en rendre compte à V. E.

J'ai cru devoir entrer dans ce détail afin de ne rien laisser ignorer à V. E. de tout ce que j'ai pu observer à Turnhout et des honneurs qu'on lui a rendus dans la personne de son plénipotentiaire, après le retour de Lederu on fera passer successivement à V. E. des mémoires

des arrangements économiques qu'il y aura à prendre et des réparations nécessaires qu'il y aura à faire immédiatement soit aux fossés tant externes qu'internes de la forêt, soit aux bâtiments. Ce serait dommage de ne point entretenir le château qui, quoiqu'antique, est bâti dans les bonnes règles de l'architecture, les appartements étant beaux, bien exhaussés et ayant tous un ou deux dégagements. Enfin quoique le tout soit actuellement dans un assez mauvais état, je crois que V. E. a fait une très-bonne acquisition, et qu'avec un peu de patience et le travail progressif de quelques années, afin de ne pas trop grossir la dépense à la fois, on parviendra à rétablir la terre et à en rendre la possession fructueuse et profitable. Cette terre fait d'ailleurs un domaine brillant qui a toujours appartenu à des souverains, et un pays rempli de manufactures et tellement peuplé, que le territoire du Duché ne savait pas de quoi nourrir la troisième partie des habitants. Il est vrai qu'il y a de grandes bruyères mais le Duché à 18 lieues de terre.

Le chapitre de St. Pierre est composé d'un Doyen et de 12 chanoines. Les canunicats valaient ci-devant mille florins par au, mais les chanoines se sont embarqués dans tant de mauvais procès qu'aujourd'hui les prébendes montent à peine à 400 florins, dans les meilleurs années. V. E. confère deux des canunicats et le bénifice de St. Théobald fondé dans une chapelle qui est à l'une des extrémités de la ville.

Les autres canunicats sont du patronage de l'Evêque d'Anvers et tombent dans les mains du Pape. Quant à la cure de Turnhout et à celles des villages elles sont sujettes au concours devant l'ordinaire et tombent par conséquent dans les dominations de l'université de Louvain, ce qui fait qu'il y a toujours de bons curés dans la ville dont la cure est recherchée par les Louvanistes par ce qu'elle est d'un bon rapport.

J'ajouterai que les habitants de Turnhout quoique fort adonnés au commerce, ont souvent fourni d'habiles sujets pour les affaires publiques. MM. Van Gastel, de Wilde et Sanen, actuellement conseillers au conseil de Brabant sont de Turnhout, ainsi que Mr Van den Broeck, pensionnaire des Etats de Brabant et le sieur De Wilde, ancien premier pensionnaire de Bruxelles.

Le père de Mr Van den Broeck était chef Ecoutête : il était fils et petit-fils de pensionnaires des Etats de Brabant.

J'espère que V. E. trouvera quelque satisfaction dans cette relation et qu'elle lui fera naître la curiosité de voir un jour son Duché, je la supplie de me charger de ses ordres en tout où elle jugera que je pourrai lui être de quelque utilité, je me trouverai très-flatté de pouvoir les exécuter et de lui prouver le vrai et très-respectueux attachement avec lequel j'ai l'honneur d'être

Monsieur,

De Votre Excellence,
Le très-humble et très-obéissant serviteur,
(signé) NENY.

Bruxelles, le 13 Juin 1753.

ANNEXE IV.

Copie du Diplôme de S. M. le Roi de Prusse Frédéric I.

Sa Mté le Roi de Prusse ayant vu le mémoire présenté par le Sr Van den Broeck son chef écoutête de la baronnie et ville de Turnhout a très gracieusement résolu.

Art. 1.— Que la patente de garde et concierge du château de Turnhout luy sera donnée et expédiée dans la même forme qu'elle luy a été donnée auparavant par l'archiduc Albert et Isabelle ; Toutefois avec cette reserve que le concierge qui y est a présent retiendra le logement qu'il a à cette heure et qu'outre cela par cette patente les domaines et revenus de M. S. M. ne soyent pas changés.

Art. 2. — On attendra des informations du Sr Van den Broeck, sur quel pied les affaires de la chasse ont été traitées jusqu'icy dans la Baronnie de Turnhout, sur quoi on lui donnera ensuite de tels ordres comme S. M. jugera estre de son service.

Art. 3. — Il aura la direction du parc de Turnhout au regard des dains, de la Herronnerie, du château et des jardins.

Art. 4. — L'étang autour du château sera au profit du chef écoutête et les 2 autres à celuy du receveur, à conditions qu'ils seront obligés de les entretenir en bon état à leurs propres frais.

Art. 5. — Le chef écoutête et le receveur se tiendront chacun dans les bornes de leurs attributions sur le pied qui a été observé au décès de S. M. le Roy de Grande Bretagne.

Art. 8. — Le chef ecoutête aura le bois qui luy est accordé par le Roy de la Grande Bretagne le 1 Déc. 1699.

Fait à Clèves, le 8 Jllet 1706.

(Signé) FRÉDÉRIC.
Contre Signé,
Comte DE WARTEMBERG.

ANNEXE V

Aanteekeningen over de familie de Fierlant.

Willem, Antonius Nicolaas de Fierlant, ridder, heer van Bodeghem, Escheloo, Termerren, geboren te Brussel den 9 September 1616, *hoofdschout van de Stad en het kwartier van Turnhout*, (zoon van Philippus Ignatius de Fierlant, heer van Bodeghem, Escheloo, Raadsheer bij den Souvereinen Raad van Brabant en van Anna Maria de Vecquemans) huwde Anna Carolina Van den Broeck, geboren op het kasteel van Turnhout, den 7 augustus 1704. Zij was de dochter van Huibrecht Van den Broeck, *hoofdschout van Turnhout* en van S. F. de Rycquewart.

Willem had vier zonen, *allen geboren op het kasteel van Turnhout,* dat hij bewoonde sedert hij zijnen schoonvader opvolgde als Hoofdschout van de Stad en het kwartier van Turnhout.

Een zijner zonen was *Goswinus de Fierlant*, voorzitter van den Hoogeren Raad van Mechelen, lid van den Staatsraad, eerste voorzitter van den geheimen en van den Staatsraad, ridder der orde van den H. Stefanus, heer van Bodeghem en Termerren; hij huwde op 25 augusti 1771 te Brussel Maria Theresia gravin de Neny, dochter van Patricius, graaf de Neny, eerste voorzitter van den Grooten Raad en van de gravin van Wynants.

De tweede zoon van Willem, insgelijks op het kasteel van Turnhout geboren op 7 december 1737, was *Carolus Claudius Maria de Fierlant*. Hij volgde zijn vader op in hoedanigheid van hoofdschout van de Stad en het Kwartier van Turnhout ; hij huwde op 30 september 1761 op het kasteel van Termerren te Sterrebeek, Anna Maria Sanen, dochter van Willem, Raadsheer bij den Souvereinen Raad van Brabant.

Willem bewoonde *het kasteel van Turnhout toen de Brabantsche Revolutie der Patriotten uitbarstte* ; *hij was genoodzaakt het kasteel te verlaten en nam de wijk naar Breda*, waarheen eene menigte uitwijkelingen vertrokken. Hij stierf in de nabijheid dier stad, te Terheyden, den 8 december 1790. *Hij was de laatste Hoofdschout van de Stad en het Kwartier van Turnhout.* Zooals graaf de Neny in zijnen brief aan graaf de Silva Tarouca aanhaalt, was Willem de Fierlant zich te Turnhout komen vestigen om er het ambt te bekleeden van Hoofdschout, in opvolging van zijn schoonvader H. Van den Broeck. Zijne jaarwedde beliep slechts 400 tot 500 florijnen, maar hij had het genot van het kasteel, het buitengewoon schoone park, de jacht en de visscherij ; hij beschouwde het kasteel als lusthuis.(*)

De drie kinderen van Karel Claudius werden geboren op het kasteel van Turnhout, namentlijk :

1° *Willem Maria Gabriel de Fierlant* den 24 maart 1763, schepen te Brussel ; hij was de vader van *Franciscus Baron de Fierlant* (rechter te Mechelen), daarna raadsheer bij het verbrekingshöf, overleden te Brussel den 28 september 1861. — 2° *Goswinus de Fierlant*, geboren den 2 Maart 1766, kolonel in het Regiment Vincentius, genaamd de dragonders van La Tour ; hij onderscheidde zich in verscheidene veldslagen en in den slag van Wagram werden drie paarden onder hem gedood. — 3° *Carolina de Fierlant*, overleden zonder echtverbintenis.

De derde zoon van Willem Antonius de Fierlant, Joannes Franciscus, heer van Escheloo, geboren op het kasteel te *Turnhout op 25 october 1740*, schepen van Brussel, was de grootvader van Joannes de Fierlant, Procureur des Konings te Turnhout.

De vierde zoon van Willem, Baron F. de Fierlant (insgelijks geboren op het kasteel in 1743) Raadsheer bij den Souvereinen Raad van Brabant tot aan deszelfs afschaffing, liet slechts ééne dochter na, die in den echt trad met Mr L. de la Hamaïde en te Brussel overleed in 1826.

(*) Zie den brief van Neny aan den hertog van Sylva Tarouca.

Een paar jaren uit de geschiedenis der stad Turnhout.

ALGEMEEN is erkend, dat de rekeningen eener gemeente tot de voornaamste bronnen harer geschiedenis behooren. Daar toch vindt men, met de meeste nauwgezetheid, — immers geen post mocht er ingeschreven worden zonder er bij te leveren de echte bewijsstukken, welke scherp werden nagezien — alles aangeteekend wat aanleiding gaf tot betaling, hetzij voor louter staatkundige of maatschappelijke zaken, hetzij in 't opzicht van zedelijkheid, of wegens uitspanning, of voor het herstel en onderhoud der openbare gebouwen, en zoo meer. Een schrijver, die zich vertrouwd wil maken met het verledene, zal dan ook zulke kostbare bron, waar zooveel uit te leeren is, welke zoovele merkwaardige, elders schier nooitgeboekte feiten of bijzonderheden behelst, verwaarloozen; wie er niet zou mede rekenen, zou slechts een onvolkomen, gansch niet bevredigend oordeel over het vroeger leven kunnen strijken en van vele gebeurtenissen, welke hij in een historisch werk zou behooren te vermelden, veelal noch oorzaak noch gevolg kennen. — Wij willen, ten gelieve van den toekomstigen geschiedschrijver der stad Turnhout, eene van dezer rekeningen uit het midden der XVII[e] eeuw onderzoeken, en aanteekenen wat ons daarin belangrijk voorkomt.

De geraadpleegde oorkonde berust in het Rijksarchief te Brussel (1), waar wij ze gedeeltelijk afschreven; zij heeft ten hoofde :

Reckeninghe, bewijs ende reliqua dije welcke mits desen voor mijne heeren

(1) Archief der voormalige Rekenkamer, n[r] 31. 227. — Wij veranderen weinig aan de volgorde der rekening.

dije Schouteth, schepenen ende regeerderen deser stadt ende vrijheyt van Turnhout doende overgevende is Anthoine Vloers, als rentmr ofte borghemr deser stadt ende vrijheyt... begonst St. Jansmisse XVIc LI ende geexpireert op gelijken termijne XVIc LIII.

Zooals alle andere rekeningen, vangt deze aan met verschillige rubrieken van ontvangsten. Wij mogen deze voorbijgaan en ons bepalen tot de uitgaven, welke in kapittels verdeeld zijn. Geven wij het woord aan den rentmeester :

« In den eersten staet te weten dat alsoo hr Peetrus van Schrieck,
» religieus van den goidtshuysse van Corssendonck, bij wethouderen
» deser stadt ende vrijheyt, is geadmitteert als rector deser latijn-
» scher scholen, om beneffens hem, met twee ofte drij andere reli-
» ligieusen, de voors. latijnsche joncheyt te doceren, uytwijsens den
» contracte tusschen den voors. Goidtshuysse, ten eenre, ende dese
» stadt ende vrijheijt, ter andere sijden, daervan gemaeckt, daerbij
» was gheseyt, dat men den voors. rector ende andere meesters sou-
» den voor hunne gaegie jaerelijcx geven tsaemen de somme van ses
» hondert guldens ende noch hondert guldens derboven, ten op-
» sichte van hunne huyshuere, sonder meer... »

Deze post bewijst de bezorgdheid van het magistraat voor het onderwijs der jeugd. De gemeente zelve richtte geen onderwijs in; dit was nergens, noch ten onzent, noch waar ook ; burgers, of priesters, of geestelijke gemeenschappen plachten daarin te voorzien, maar de wethouders ondersteunden in de meeste plaatsen elke school, welke hun waarborg gaf van degelijkheid en zedelijkheid. Konden wij de hand leggen op XVIe eeuwsche, of middeleeuwsche stadsrekeningen van Turnhout, wij zouden zien dat reeds in die tijden onderstand verleend werd of aan schoolhouder, of aan uitstekende leerlingen, die elders hunne studiën gingen voltrekken.

« Item betaelt aen Adriaen van Tongerloo, als torenwachter op
» den thoren van Ste Peeters kercke alhier, de somme van een ende
» dertigh guldens vijff stuivers, ter saecken van een vierendeel jaers
» gagie. »

De torenwachter waarschuwde de gemeente in geval van brand, en kondigde, in onrustige tijden, door klokgeluid de nadering aan van onwelkome gasten, opdat eenieder op zijne hoede zijn zou.

't Moet een verdrietig postje geweest zijn, maar toch eene broodwinning, en 't geld verzoet het eenzaam wachten even goed als den lastigen arbeid.

« Item betaelt aen Maghdelena Smolderen, als gesworene vroey-
» vrouwe deser vrijheÿt, de somme van sessendertig guldens ende
» dat ter saecken van twee jaren gagien, haer vervolghens de voor-
» gaende reeckeninge over desen haeren dienst toegevoecht.

» Item betaelt aen Cathalyn van Immerseel, weduwe van Sal[r]
» Balthasar Schaenen, insgelijcx inder qualiteyt als gesworen vroe-
» vrauwe deser vrijheyt, de somme van oock sessendertich rinsgl. »

« Item betaelt aen h[r] Gregorio van Dunghen, der medecijnen-
» doctor, de somme van t' sestich guldens ende dat voor gagie over
» doctor ampt in de medecijnen voors. »

Turnhout had dus twee erkende en bezoldigde vroedvrouwen en een geneesheer. Is hieruit op te maken dat de zorg voor het lichaam meer belangstelling verwekte bij het magistraat dan geleerdheid en beschaving ? In vroegeren tijd was het onderwijs niet zoo broodnoodig als in onze dagen ; het handwerk bleef eeuwen lang onveranderd ; men won gemakkelijk zijn dagelijksch brood, zoodat men denken kon : desnoods leeft men zonder geleerdheid, maar zonder gezondheid kan men niet voort.

« Item betaelt aen M[r] Arnoldus van der Schrieck, directeur van
» den musiecke van Ste Peeters kercke alhier, de somme van 37 gl.
» 10 st., wesende een half jaer gagie, hem uyt consideratie toege-
» voecht van sijne voors. directie.... Alnoch de somme van 24 guld.
» ter saecken den selven heeft inde voors. kercke het musieck
» gedirigeert vanden XXII[n] 9[bre] voors. totten XV[n] Martii 1652... »

Onze voorouders hadden een dubbel doel bij het ondersteunen der kerkmuziek : de opluistering van den godsdienst, toen voor allen, zonder onderscheid, dezelfde, en trouw nageleefd ; verder de aanmoediging der toonkunst, welke destijds buiten de kerk weinig beoefend werd, de zang in huis onverlet gelaten.

« Item betaelt aen M[r] Daniel van der Laecke, schoolmeester der
» parochie van Outurnout, de somme van hondert guldens hem
» toegevoeght over een jaer gagie over het dirigeren ende doceren
» der duytsche jonckheyt aldaer. »

« Item betaelt aen Mr Peeter Robrechts, schoolmeester van » Schoonbroeck, de somme van vijftich rinsgulden, hem toegevoeght » ten opsichte den selven binnen Schoonbroeck voors. is exerce- » rende het schoolmeesters ampt onder de duytsche kinders, ende » dat voor eenen termijn van twee jaeren. »

Men ziet hieruit dat ook op de buitenwijken voor het onderwijs der jeugd werd gezorgd.

« Item betaelt aen Mr Cornelis van der Wimpe, de somme van t' sestich guldens, voor twee jaren gagiën, hem toegevoeght inder » qualiteit als chirurghijn tot solaes van de armen deser stadt ende » vrijheyt, soo siecke als gequetste. »

Een heelmeester bij den dokter en de vroedvrouw : de genees-kundige dienst was hier dus volledig ingericht.

» Item betaelt aen Mr Gelaude de Visscher ende Laureys Janssen, » tsamen de somme van vijff gulden ter saecken de selve pro anno » 1652 twee daghen hebben ghespeelt over ende naer schepenen » maeltijt. »

« Item betaelt aen Mr Laureys Janssen de somme van vyff gul- » den ter saecken den selven heeft gespeelt op schepene maeltijt twee » daghen, daeghs twee gulden thien stuyvers... » (1653).

« Item betaelt aen Willem van Alphen de somme van t'seventich » gulden twelf st. ter saecken van t' gene op schepenen maeltijdt bij » Schouteth, rentmeester, schepenen ende andere ghenoode jnden » jaere 1652 is verteert. »

Een bestuur zonder jaarlijksch banket was in den ouden tijd niet denkbaar, en daar onze voorouders, hoe ernstig in gewichtige om-standigheden, geen droogstoppels waren, moest er muziek bij de tafel zijn.

Die speelmans gaven den toon bij het nagerecht, als het zang-boekje uit den zak gehaald werd en de pret voorgoed aanving.

Wat den disch zelven betreft, de daarvoor betaalde som laat genoeg zien dat de wethouders der stad Turnhout zich juist niet tevreden hielden met een kleintje.

Ter eere van het Turnhoutsch magistraat dient gezegd, dat het zijn eigen genoegen niet alléén betrachtte : ook het gilde van Oost-

hoven, dat zich nooit te zoeken liet als er oefening of spel gevergd was, mocht kermissen :

» Item betaelt aen Jan Daniels de somme van acht gulden, ter » saecken hij op den kermis vanden jaere 1651 aen de gulde van » Oosthoven heeft gelevert ende uytgetapt een ton biers... »

Vroeger hadden de steden in verschillige plaatsen vrienden, voorsprekers, verdedigers noodig. Deze op tijd en stond, zelfs jaarlijks, een geschenk te zenden, was een oud gebruik :

« Jtem alnoch betaelt aenden voors. Willem Metten de somme » van een en veertich gulden 3 st. ter causen van een cuyp boter » ghelevert aenden heer advocaet Moors, raedt deser stadt ende » vrijheyt, tot Brussel, wesende d'ordinaris pensioen voor het jaer » 1651. »

« Jtem betaelt aen Mr Geeraert Wouters, de somme van 92 gl. » 10 st., hem komende van een stuck lijnwaet, met kennisse van » de schepenen ende ghesw進oren gheschoncken aen den jeghenwoor- » dighen rentmeester Parijs, in recommandatie deser stadt ende » vrijheyt tot Antwerpen.

« Jtem betaelt aen Henrick Vams de somme van neghen ende » dertich guldens twelff stuyvers ter saecken van verscheyden cop- » pelen capuynen t'sijnen huysse gehaelt ende in recommandatie » deser stadt wechgeschoncken. »

« Jtem betaelt aan Jan van Bakel de somme van vijfthien gln., » hem komende van vijff coppelen capuynen, met voorwete van » wethouderen, in recommandatie deser stadt ende vrijheidt ge- » schoncken tot Brussel... »

« Jtem betaelt aen Henrick Luybrechts de somme van veertich » gln. hem by moderatie toegevoecht over vijfthien coppelen capuy- » nen, vereert voor eenen nieuwen jaer, in recommandatie deser » stadt... »

« Jtem betaelt aen Cornelis van Nooten de somme van twee en » veertich gln. ter saecken van twelff coppelen capuynen byden sel- » ven ghelevert in februario 1652 ende geschonken in recomman- » datie deser stadt aen haere hoocht onse gen. Vrouwe inden » Hage... »

« Jtem betaelt aen Peeter Dierex de somme van twee gln. veer- » thien stuyvers hem comende over een coppel capuynen, gelevert

» op den 28 Augusti 1652 ten huysse des licentiaets ende S^ris^ proosts,
» waer mede sijn getracteert geweest eenighe heeren van Brussel... »

« Jtem betaelt aen Cornelis van Nooten de somme van thien rins-
» gulden hem komende over vier coppelen capuynen, de coppel à
» twee gulden thien stuyvers, waer van de twee coppelen in recom-
» mandatie deser stadt sijn gesonden naer Antwerpen ende de twee
» resterende coppelen naer Lijer. »

« Jtem betaelt aen Nicolaes de Haen de somme van sessenveer-
» tich gln. sesthien stuyvers ter saecken van twee vaetkens boteren
» ende ses coppelen capuynen, in recommandatie deser stadt ende
» vrijheyt vereert aen h^r^ Franchoys, heere van Amschot, Reviere,
» enz., als anderssints. »

« Jtem betaelt aen Jan Daniels de somme van drij gulden acht
» stuyvers ter saecke van vier en dertich potten soete melck, gele-
» vert ten onderhout van verscheyden calveren by dese stadt ende
» lande geschoncken aen onse gen. vrouwe... »

« Item betaelt aan Henrick Ooms de somme van neghen gln. hem
» komende ter saecken van drij coppelen capuynen, met kennisse
» ende last van U.eerw. geschoncken soo aen den rentmeester
» Parijs als aen den procureur Van IJsendijck. »

« Jtem betaelt aen Peeter Ooms de somme van derthien gln. thien
» stuyvers, hem by moderatie toegevoecht over vijff coppelen capuy-
» nen, vereert aen den heer advocaet Moors tot Brussel, ende dat
» over verscheyden diensten ende besoignien voor dese stadt ende
» vrijheyt gedaen. »

« Jtem betaelt aen Cornelis van Nooten de somme van thien
» stuyvers ter saecken van drij coppelen capuynen, met kennisse
» van wethouderen in voordeele deser stadt geschoncken soo aen den
» h^r^ adv^t^ Moors als aen den procureur IJsendijck. »

« Jtem betaelt aen den meergemelten Henrick Ooms de somme
» van seven gulden vier stuyvers ter saecken van twee coppelen
» capuynen by den licent. ende s^ris^ Proost int beginsel van Mey
» 1653 tot Brussel vaccerende om de provisie aff te doen, verkre-
» ghen by de wethouderen van Gierle tegen dese stadt ende vrij-
» heyt Turnout, raeckende d'aenvoeren vande casseije gelicht, daer-
» van d'een is geschoncken aen den heere raet ende advocaet deser
» stadt ende d'ander aenden s^ris^ van saecke... »

Opmerkenswaardig zjjn de drie volgende posten ; in eenen tijd, dat de melaatschheid, die verschrikkelijke plaag der middeleeuwen, in vele groote steden totaal verdwenen was, waren er nog ongelukkigen te Turnhout met die vreeselijke ziekte besmet :

« Jtem betaelt aen Jan Adriaenssen, Joos., de somme van acht » gulden hem toegevoecht voor een jaer huyshuere ter saecken » sijne dochter, besmet mette lasarije, by hem heeft gewoont. »

« Jtem betaelt aen Jacob Servaes de somme van dry gln. ende dat » over een vierendeel jaers huyshuere van Cornelia van Opstal, we- » sende besmet met de lasarije. »

« Jtem betaelt aen Adriaen Lievens, lasarus, de somme van ses » gulden over een halff jaer huyshuere... ende dat ter saecken van » de weduwe wijlen Geeraert Mascaet, deselve toegevoeght voor een » aelmoesse. »

Eene gewenschte afwisseling in het anders vrij eentonige leven der kleine steden was het bezoek van hooge gasten, van welke eenige plachten te reizen met eenen vrij aanzienlijken trein of gevolg. Dit bracht, natuurlijk, een groot verteer in de stad, welke de vreemde gasten op hare kosten placht te onthalen, te herbergen, te spijzen, met geschenken te paaien. Turnhout was er zoo nog al erg aan in 1651 en 1652 :

« Betaelt aan Willem van Alphen, weerdt in den Witten Hert, » de somme van hondert vijff guld. thien stuyvers, ter saecken t'sij- » nen huyse is gedefroyeert geweest op den 14 September 1651, » Sijne Excell. des graeff van Ursel, baron de Hoboken, ende sijne » gemaline, met sijnen byhebbenden train, bestaende in tweender- » tich persoonen ende eenentwintich paerden ; mitsgaders alnoch » gedefroyert den heere agent van sijne doorl^te^ hooch^t^ den Ceurvorst » van Brandenborch, houdende sijne residentie binnen de stadt van » Brussele. »

» Jtem betaelt aen de wed. Cornelis van Jmmerseel de somme » van vierentwintich gulden, haer comende ter saecken van verteerde » kosten, thaeren huysse by verscheyden boden, deurweerders en » weylieden, door last van wethouderen, verteert als andersints. »

« Item betaelt aen Jan Schrijvers de somme van twintich rinsgul-

» dens ter saecken by hem sijn gedefroyeert gheweest ses peerden
» ende achtentwintich personen van de roye roede. »

« Jtem betaelt aen den licentiaet ende sris Proost de somme
» van ses gulden ter saecke sijne Excell. den graeff van Ursel
» ende baron van Hoboken t'sijnen huysse is gelogeert geweest, mede
» van den wijn, doen ter tijt ten huysse van Joos. Colen betaelt. »

« Jtem betaelt aan Willem van Alphen de somme van eenender-
» tich guldens vijff stuyvers, hem komende ter saecken sijne Excell.
» den graeve van Swertenborch, vliesheer, etc., voor eenen noen,
» aldaer by dese stadt is gedefroyeert geweest met sijnen train, als ho-
» velinghen ende edelen, sterck vier en twintich peerden ende twee
» muylen, ende dat in consideratie van verscheyde diensten, voor de
» stadt by den aertshertoch Leopoldus gedaen. »

« Jtem alnoch betaelt aenden voors. Jan Schrijvers de somme van
» eenendertich guldens neghen stuyvers ter saecken t'sijnen huysse
» op den IXe Meye 1652 is gedefroyeert geweest den lieutenant van
» den drossaert van Brabant met sijn byhebbende provoost gasten,
» sterck wesende negenthien persoonen ende seven peerden. »

« Jtem betaelt aen Joos Colen de somme van ses ende twintich
» guldens vier stuyvers ter saecken tsijnen huysse op den 24n Meye
» 1652, met voorwete ende consent van U Eerw. is gedefroyeert
» geweest Jaecques Donnies, mitsgaders van gehaelden renschen
» wijn, waermede sijn beschoncken den schouteth van Moll, den
» abt van Tongerloo ende eenighe heeren van Brussele, als ander-
» sints. »

« Jtem aen verscheyde persoonen de somme yeder aen sijnen,
» item, in de specificatien daervan sijnde, uytgetrocken, bedraghende
» t'saemen de somme van vierentseventich rinsguldens, ter saecken
» bij den selven voor acht nachten inden jaere 1651 is gelogeert
» geweest den treyn van hare hoocht onse gen. vrouwe. »

« Jtem betaelt aan Willem van Alphen de somme van dertich gul-
» dens thien stuyvers, ter saecken t'sijnen huysse, met kennisse ende
» consent van U Eerw., op den 22n Augusti 1652, sijn gedefroyeert
» geweest vijff knechts ofte dienaeren ende neghen peerden van
» Sijne Excell. den marquies Desanx, als ambassadeur van sijne
» hoocht den aertshertoch Leopoldus, omme alhier te komen gra-
» tuleeren sijne doorl. hoocht den Ceurvorst van Brandenborch. »

« Jtem betaelt aen verscheyde jngesetenen deser stadt ende vrijheit » de sommen van yeder achter sijnen naem uytgetrocken, monte- » rende int geheele de somme van tweehondert drije ende t'sestich » guldens vijfthien stuyvers, ter saecken de selven in den jaere 1652 » hebben gedeckt verscheyden bedden, ende gelogeert den train » van sijne doorl[te] hooch[t] den Ceurvorst van Brandenborch, sijne » edelluyden, pagien, knechten, wasscherssen ende andere, alhier » gekomen wesende op den 20[e] Augusti 1652 ende vertrocken op » den 4[e] September daernaer, mitsgaders den train van sijne gema- » linne, alhier gearriveert op den 15[e] Augusti voors. ende insgelijcks » op den 4[e] Septembre van denselven jaere vertrocken. »

« Jtem betaelt aen Jan Mijs, weerdt in de Sevensterre, de som- » me van vijffentseventich guldens ter saecken de peerden van sijne » doorl[t] den marquis des Aucx, cheff van de finantien etc. by de » magistraet t'sijnen huijsse syn gedefroyeert geweest, als hy als am- » bassadeur van sijne maj[t] van Hispanien alhier binnen Turnout » van Brussel was gesonden om te salueren den Ceurvorst van » Brandenborch, dan ter tijd alhier wesende op den Casteel by des- » selfs schoonmoeder onse genad. vrouwe. »

« Jtem betaelt aen Jan Peeters, de Hooght, de somme van drij » guldens twelff stuyvers ter saecken t'sijnen huysse sijn gelogeert » geweest vier provoost gasten van den drossaert van Brabant. »

« Item betaelt aan Wouter Hoeveneers de somme van ses guldens » ter saecken denselven in den jaere 1651, den tijt van acht conti- » nueele daghen, ten dienste van den train van haere hooch[t], heeft » gedeckt drij bedden. »

« Jtem betaelt aan Jan Stevens de somme van negenthien guldens » acht stuyvers hem komende ter saecken van twintich soldaeten » convoyerende den gouverneur van Antwerpen, t'sijnen huysse ge- » logeert ende gedefroyeert sijnde geweest. »

« Betaelt aen Peeter Geenen de somme van twintich guldens ses- » thien stuyvers ter saecken van acht coppelen capuynen, de coppel » tot twee en vijftich stuyvers, gelevert in de keucken van haere » hooch[t] in desselfs incompste. »

« Jtem betaelt aen Michiel Loycx de somme van elff gulden » seventhien stuyvers, ter saecken van eenen vetten hamel op den » 14 Julij 1652, gelevert alhier in de keucken van haere hooch[t].

« Jtem betaelt aen Peeter Ooms de somme van veerthien gulden » vijff stuyvers, spruytende van vijff coppelen capuynen, de coppel » à 57 stuyvers, gelevert in de keucken van haere hooghgemelte » hooh^{t} in de jncompste op den 14^{n} Julij 1652.

« Jtem betaelt aen Jan Backers de somme van sevenentwintich » gulden twelff stuyvers ter saecken van twelff coppelen capuynen » gelevert met kennisse van U.Eerw. op den 25^{n} Augusti 1652 in » de keucken van onse gen. vrouwe Amalia. »

« Jtem betaelt aen Peeter Geenen de somme van vier gulden » twelff stuyvers ter saecken van twee coppelen capuynen, in re- » commandatie deser stadt vereert aen syne excell. den marquis » des Aucx, in ambassade alhier geweest by hare hooch^{t} onse gen. » vrouwe ende deselve mede genomen by mons^{r} Strade, fourir, om » tot Moll teghens de compst van sijne excell. geprepareert te » vinden ende aldaer te eten. »

« Item alnoch betaelt aenden voors. Cornelis van Nooten de » somme van sevenendertich gl. sesthien stuyvers ter saecken van » veerthien coppelen capuynen,... gelevert ende vereert in febru- » aris 1653, aen haere hooch^{t} princersse duariere d'Orange, ten » opsicht van de moeyte, by de selve haere hooch^{t} genomen int » bevrijden van den winterquartier voor dyen saisoene. »

Wij laten eenige posten over leveringen van zoetemelk voor kal-veren en van zeventien koppels kapuinen aan verscheidene personen ter zijde, en vervolgen met eene andere merkwaardige rubriek, « het jnhalen van syn dooorluch^{e} Hooch^{t} den Ceurvorst van Bran-denborg, » te Turnhout.

« In den eersten betaelt aen de gulde van Ste Joris de somme van » acht gl. by U : Eerw. toegevoecht ter saecken de selve haer op den » 25^{n} Septembre 1651 heeft geëmployeert soo in het inhaelen als op » het vertreck van haere hooch^{t}, onse gen. vrouwe. »

« Item alnoch gelijcke acht gl. aen de guldebroeders van Ste Sebas- » tiaen, haer toegevoecht voor het inhaelen van haere hooch^{t} voors.

« Item betaelt aen de guldebroeders van Rethorica, dije men noemt » het Heybloemken, de somme van ses gl. »

« Item betaelt aen Laureys Reyns de somme van negenthien gl. ses-

» thien stuyvers tot remboursement van gelijcke somme by den selve
» verschooten aen S[r] Jan de Knuyt voor 40 pluymen noodich voor
» alle officiers van de wijcken, soo binnen als buyten, tot d'inhalen
» van sijne doorl. hooch[t] den Ceurvorst van Brandenborch. »

» Item betaelt aen Sebastiaen van Meurs de somme van hondert dry en dertich gulden eenen halven stuyver... soo int hueren van verscheiden vendels, pijcken, sluyers, bandeliers, trommels als andersints. »

« Item betaelt Arnaut van de Sande de somme van eenendertich gulden thien stuyvers, hem komende ter saecken van verteerde kosten t' zijnen huysse by de jonghmans van Outurnhout, alswanneer de voors. Ceurvorst is ingehaelt, verteert. »

« Item betaelt aen Philips Donckers ende Laureys Wimmen, t' samen de somme van thien gulden, ter saecken t' haeren huysse in d'incompste van sijne hooch[t] voors. by eenighe personen van de wijcken van d'Otterstraet is gedroncken ende verteert. »

« Item betaelt aen Jan Augustijns de somme van veertich gl. seven stuyvers t'sijnen huysse verteert door de jonckmans van Oosthoven, alswanneer sijne meergemelte hooch[t] alhier is gearriveert. »

« Item betaelt aen Mr Jan Kerpers de somme van vier en twintig gl. achthien stuyvers t'synen huysse by de gulde van Outurnhout, sich geëmployeert hebbende tot het inhaelen voors., verteert. »

« Item betaelt aen Laureys Willins de somme van acht gl. acht stuyvers ter saecken van verteerde costen t' sijnen huysse by verscheyden personen alle in desselfs specificatie genommeert, door last van Laureys Loomans, als capiteyn van Papenbruggen, Loockeren ende Verstockt, verteert. »

« Item betaelt aen Melchior Sanen de somme van seven gl. thien stuivers ter saecken van uytgetapt ende gelevert bier aen verscheyden personen. »

« Item betaelt aen Laureys van Broeckhoven de somme van drijenveertich gl., hem komende van gelagen t'sijnen huysse by de jonckmans van Outurnout, in d'inhalinghe voors., verdroncken. »

« Item betaelt aen verscheijde persoonen... t'saemen hondert twee ende twintich gl. achthien stuyvers, ter saecken de selve hebben verteert de feestelijcke inhalinghe van sijne hooghemelte hooch[t] op den 20 Aug. 1652, doende sijne intree binnen dese stadt Turnout. »

« Item betaelt aen Jesper Vueghs de somme van tweeentseventich rinsgulden negen stuyvers twee oort, hem komende over t' gene t' sijnen huysse, ten laste deser vrijheyt, was verteert by een lith ofte deele van compaignie van de jonghmans deser stadt ende vrijheyt, bestaende inde veertich personen, door ordre van U. eerw. : geconvoyeert hebbende het feestelijck inhaelen van syne ceurvorstelycke doorluchticheyt voors., als andersints.

« Item betaelt aen Jan Daniels de somme van vijfthien gl. twelff stuyvers, hem toegevoecht over de verteerde costen gedaen by de gulde van Oosthoven, in het inhalen van sijne ceurvorstelijcke hooch[t]. Item alnoch acht gl. als ord[ris] toegevoecht wordende aen de voors. gulde, over het vereeren der processie vanden jaere 1652, maeckende tsamen drijentwintich gl. twelff stuyvers. »

« Item betaelt aen Jan van Dijck de somme van acht gl. twee stuyvers, hem komende voor de vereeringhe gedaen aen verscheyden persoonen. »

« Item betaelt aen de gelijcke deckens van de gulden... de somme van drijennegentich gl. ende dat ter saecken van diversche diensten by der voors. guldebroeders aen dese stadt gedaen. »

« Item betaelt aen Jan de Volder de somme van neghen gl. twelff stuyvers, hem komende ter saecken t'sijnen huysse sijn gedefroyeert geweest d'ingesetene van Roy ende Schoonbroeck. »

« Item betaelt aen Adriaen Joordens de somme van twee gl. acht stuyvers tot rembourseinent van ghelijcke somme by den selven verschoten aen eenighe van sijnen wijcke. »

« Item betaelt aen Jacob Daniels de somme van twintich gulden veerthien stuyvers ter saecken de gulde van Outurnout haer heeft geëmployeert gehadt tot het feestelijck inhaelen van sijne hooghgemelte hooch[t]. »

« Item betaelt aen Jan Nuydens de somme van vyff gl. thien stuyv. tot remboursement van ghelijcke somme by den selven verschoten int hueren van musquetten, soo tot Berghen op Zoom als elders, noodich aen het vendel van de jonckmans tot inhalinghe van sijne ceurvorstelijcke hooch[t] voors. als andersints. »

« Item betaelt aen Hans ende Jaecques van Elst, horologiem[rs]. tot Antwerpen, t'samen de somme van twee en dertich gl., ter saecken deselve hebben gevaceert ten requestie van wethouderen alhier, om

te komen visiteren de speeltonne van den voorslach, d'horologie van de halff ure... »

Men ziet uit deze mededeelingen wat zoo een inhalingsfeest aan eene stad kostte! Men ziet daaruit ook, hoe gaarne Jan en Alleman de hand uitstaken naar de bierkruik, als zij iets of wat voor de plechtigheid verricht hadden. Dat lag zoo al in de gewoonte van dien tijd, en de wethouders dier dagen hadden er te meer vrede mede aangezien zij, doorgaans slechts één jaar aan het roer, het jaar nadien, op hunne beurt in de gelegenheid konden zijn om wat voor de gemeente te doen, of te leveren, en er de rekening van over te leggen. In elk geval staat het vast, dat lieden van aanzien vroeger, 't zij met eene officieele zending belast of niet, hier te lande goedkoop reizen konden: schier overal vonden ze een feestelijk onthaal in de groote gemeenten, die zich door hun bezoek vereerd achtten en door heuschheid en vrijgevigheid hunne voorspraak of gunsten bij den vorst trachtten te verwerven.

Halen wij, ten slotte dezer mededeelingen, nog een paar artikelen uit de rekeningen aan, ten bewijze, dat tot het volksvermaak, in vroegeren tijd, ook het rederijkersspel behoorde, hetwelk op de markt en op eenen wagen geschiedde :

« Jtem betaelt aan Laureys Reyns de somme van dertich rinsgulden, ter saecken van Renschen wijn, by den selven gelevert met kennisse van U. eerw., waermede voor een deel syn vereert ende beschoncken onse gen. vrouwe de Princesse douairiere d'Oranghe, syne doorl. hooch^{t} de ceurvorst van den Brandenborch, ende andere heeren ende edelen, ten tyde men speelde het spel voor de Latijnsche jonckheyt op de Merkt, mede oock seyn meergemelde Ex^{c} den marquys des Aux, de dispensiers van hare hooch^{t} als anderssints... »

« Jtem betaelt aen Willem van Schaluynen de somme van vyffentsestich gulden vyfthien stuyvers, ter saecken van gelevert hout ende arbeydsloon, gedaen soo op de guldekamers, schuttershoff, scholen als totte Mindebroeders, mede van den speelwagen gemaeckt te hebben ende wederom afgebrocken... »

Het vorengaande zal volstaan om te bewijzen, wat wij bij den aanvang dezes hoofdstuks schreven aangaande het belang, dat eene gemeenterekening oplevert. Voor staatkundige en voor zedegeschiedenis is daar oneindig veel uit te leeren.

Herentals

tijdens den tachtigjarigen oorlog.

(VERVOLG)

XXIX.

Aartshertog Matthias

zendt twee vendelen van 't Regiment van Kolonel Steenbach naar Herentals, ten einde die stad te helpen verdedigen tegen de Spanjaarden, trekkend van Antwerpen naar Maastricht.

Antwerpen, 22 Februari 1579.

Matthias, byder gracien Gods, Ertzhertoge van Oistenryck, hertoge van Burgundien etc., gouverneur generael ende capitaine vanden Nederlanden.

Lieve ende bezundere, Alsoo wy verstaen, dat den viant daer noch jnde Kempen met groote macht js, ende wij nyet en twijfelen, oft zal alle listen soecken om uwe stadt t'overvallen : om tzelfde te voercomen, hebben nootelick gevonden aldaer noch twee vendelen van den regimente van den colonel Steenbach te schicken, soo eist, dat wy begeeren ende, als gouverneur ende capitein generael, ulieden ordonneren ende bevelen, dat ghy deselve twee vendelen jn uwe stadt ontfanck ende ten besten, mogelick zynde, accomodeert, sonder des in gebreecke te zyne, gemerct het js tot ulieden eyge bewaerenesse ende beschermenisse. Ende dat maer zal wesen voer eenen cleynen tyt, want den viant deur gebreck van fouraigie ende andere nootelichheyt daer niet lange en zal kunnen gehouden. Ende den zelven vertrocken zynde sullen ulieden weder van de voirs. vendelen ontlasten.

Seer lieve ende bezundere, hiermede blyft God bevolen. 't Antwerpen, den XXII^en^ February 1579.

MATTHIAS.

J. VAN ASSELIERS.

XXX.

Brief van Willem den Zwijger

aan de burgemeesters, schepenen, kapiteins en bevelhebbers van Herentals.

Antwerpen, 22 Februari 1579.

Die Prince van Oraengien, Grave van Nassau, lieutenant generaal, enz.

Eerentfeste, eersaeme, wyze, lieve, bezundere, Wy schicken ende seynden derwaert aen U lieden den capitain Henry, den welcken wy belast hebben van onsen weghen aen U lieden zekere zaken te communiceren, ende principalick, betreffende de fortificatie van uwe stadt, ende de verdeylinge vande huysen ende logisten, verzoeckende daeromme aen Ulieden wel ernstelyck denzelven te gelooven ende credit te gheven jn tghene hy U lieden van ons weghen zal voorhouden, ende hem oyck gehoirsaem zyn in tghene hy U lieden nopende tghene voirs. js, zal verzoecken, ende onder de soldaten zulcken ordre helpen stellen, dat zy gheen swaricheyt en maken dezelve fortificatie te helpen voirderen.

Hiermede,

Eerentfeste, eersaeme, lieve, bezundere, Godt zy met U lieden. Vuyt Antwerpen, den XXII^en February 1579.

U. L.
goede vrint,
GUILLE DE NASSAU.

Op de buitenzijde stond : Den Eerentfesten, eersaemen, wyzen, onsen lieven, bezunderen Borgemeesteren, schepenen der stadt van Herentals, mitsgaders capiteynen ende bevelhebbers, aldaer in garnisoen wezende.

XXXI.

Brief van Willem de Zwijger

aan het magistraat van Herentals. Hij meldt dat « jonckheer Francoys de Bruges » tot « superintendent en gouverneur » dezer plaats is aangesteld.

Antwerpen, 26 Juni 1579.

Erentfeste, eersaeme, discrete, besundere, goede vrienden,

Alsoe wy goet gevonden hebben tot beter bewaernisse ende ver-

seeckerheyt van uwe stadt, over de selve te committeren, als superintendent ende gouverneur, den persoon van Joncheer Francoys de Bruges, escuier, volgende de commissie ende last, by ons denselven gegeven ; soe eest dat wy nyet en hebben willen laeten Ulieden vant selve, mits desen, te verwettigen ende seer ernstelyck te versuecken, dat ghy den voors. gouverneur, naer wtwysen van zyn last, zult hebben te geven ende te dragen alle goet respect, gehoor ende onderdanicheyt, zoe tselve behoordt, ende denselven jn als *(alles)* te assisteren ende gehoirsaem te wesen, zoe zynen voers. last ende staet js verheysschende ende wy betrouwen dat ghy nyet en zult laeten te doene.

Hiermede, Erentfeste, eersaeme, discrete, besundere, goede vrienden, onse Heere Godt zy met Ulieden. Geschreven wt Antwerpen, den XXVI[en] dach Juny anno 1579.

De Prince van Orangien, Grave van Nassau ende lieutenant general van zyne hoocheyt.

U lieder goede vriendt,
GUILLE DE NASSAU (1).

XXXII.

Philips van Asseliers,

Schout van Herentals, vraagt aan Aartshertog Matthias de toelating om de kwaaddoeners, die hij in den omtrek dier stad heeft in hechtenis genomen, aldaar te mogen straffen. Ondanks dat zulks tegen de privilegies van Herentals was, gaf hem Aartshertog Matthias die toelating.

8 November 1580.

Aan zyne Alteze,

Gheeft te kennen, jn alder reverentien, Philips van Asseliers, Schouteth tot Herentals, hoe dat hy daghelycx is vangende veele quaetdoenders onder de voichdye ende jurisdictie van zyn Schoutetschap; ende gemerct de weth vanden voirs. plaetse hem opponeert ende nyet en wilt toelaten, dat de remonstrant syn gevangenen soude brengen binnen de voors. stadt van Herentals, sonder yerst ende voor al te debatteren oft het delict der voers. quaetdoenders js crimineel oft nyet; ende want dair jnne groot perickel js gelegen, dat somwylen den vyant ter plaetse voors. is comende ende alsoo de

(1) Adres : Den Eersamen, wyzen, discreten, onsen zeer lieven bezunderen Borgemeesteren, schepenen ende raedt der stede van Herentals.
Recepta den XXVII Juny 1579.

voors. remonstrant genootsaect is syn gevangenen te abandonneren ende dat alsoe het quaet ongestraft is blyvende, bidt daeromme seer oitmoedelyck, dat uwe H. gelieve toe te laeten de voors. quaetdoenders te brengen binnen Herentals, sonder alsulcke questien van criem oft anderssins te moeten voorde wethouderen debatteren ende ondersuecken.

Dwelck doende, enz.

APOSTILLE

Son Alteze accorde au Suppliant de mener ses prisonniers à Herentals, *ut petitur*, par manière de provision et sans préjudice du droict de la vooghdie et juridiction de Herentals.

Faict à Anvers, le VIII de Novembre 1580.

MATTHIAS.

N. Sille, Secret.

XXXIII.

Vertoog van 't Magistraat van Herentals

aan den «Raede der Staeten 's lants van Brabant,» betrekkelijk de vesten dier stad.

2 November 1581.

Aen myne heeren van den Raede der Staeten slants van Brabant, enz.

Verthoonen uwe onderdanige Burgemeesteren, Schepenen ende Gesworen der stadt van Herentals, hoe dat sy hebben ontfangen sekere brieven van myne heeren de Staten, waermede sy syn jnterdicerende den supplianten, geen hout meer int bos van *Deendoren* meer te halen, waer naer de supplianten hen wel begeren te reguleren, maer alsoo Uwe E. aen deselve haddet gescreven, dat men soude verwettigen hoe vele houts totte fortificatie noch soude behoeven en hebben nyet willen laten tselve te doene; hebben daeromme dese memorie hier aengehecht, dienende tselfve houdt alleene totte fortificatie, sonder den brandt voir de soldaten, denwelcken nochtans aldaer oyck moet gehouden worden, oft Uwe E. moet anders daerjnne versien, oft *men moet onse huysen voirs. verbranden, gelyk men eertyden heeft laeten geschieden, meer dan twee hondert*, daeromme noeyt nyet vele schryvens en js geweest.

Voirts heeft uwe E. belieft ordonnantie te geven aen Capiteyn Wirich (Ulrich?) van xx ponden te leggen op den huyse van Vorsselaer ende thien opden huyse van Viersel, daerjnne nyet en wordt gedaen oft wy geenssins ontlast, sulcx ende soo verre by Uwen E,

daerjnne nyet en wordt versien. Insgelycx, jn andere swaerheden ende lasten genoch geremonstreert ; soo sal tselve causeren oirsaecke van verloippe ende vertrecke vande supplianten met allen den hennen, alsoo die totter vuytterster ruynen syn gebrocht, biddende daeromme op als (*alles*) by Uwe E. ordere gestelt te wordden, dwelck doende enz.

Apostille

De verthoonders sullen by eenighe timmerlieden vernemen wat hout ende hoevele noodich zij totter brugghen van de Hoochpoorte, Santpoorte ende Koepoorte van hunne stadt, om tselve bij die van den Raede oversien, naerdijen daerjnne geordent te worden, ende belanghende den brant, zullen daertoe moghen, bij provisie, gebruycken crom ende onbequaem·houdt, dwelck totten timmer nyet en js bequaem, ter tyt toe daerjnne anders sal wesen versien. Aldus gedaen t'Antwerpen, in den raede der Staten van Brabant, den 11n Decembris 1581.

Ter ordonnantie van den voors. Raede,
J. CURTIUS.

Memorie vanden houtten noch noodich wesende totter fortificatien. 1581, 29 Novembris :

Totter brugghen aende Hooge poirte, wesende lanck IX gebinten, makende 80 voeten, 15 voeten wyt, metten optreckkende wercken.

De brugge aen de Santpoirte, te lengen vier gebinten, oyck wyt 18 voeten.

De brugge aen de Koepoorte van 9 gebinten 80 voeten.

De plancken totter brugge aen de Minnebroeders over de riviere metten ribben daertoe dienende.

Eene nyeuwe brugge aen de lange vonder over de riviere.

Insgelycks eene brugge over de riviere achter het Gasthuys.

Noch twee bruggen om over te wercken.

Noch ten alderminsten vyftich voeten pallisaden, hier en daer inne te setten, daert van noode is.

Hiertoe versoecke ordonnantie van de dorpen om het voors. hout thuys te brengen.

XXXIV.

De Hertog

machtigt 't Magistraat van Herentals eene somme te heffen van 300 pond Vlaamsch, 't pond gerekend aan 40 grooten, op de tienden toebehoorend aan het edel Kapittel van St-Woutrui, ten einde daarmede de vestingen der stad te helpen herstellen.

21 Juli 1582.

Je, soubsigné, greffier des Finances, certiffie par cestes, que monseigneur le duc at, à l'advis de ceulx de ses finances, consenty et accordé aux escoutette, bourgmestres, eschevins et jurez de la ville de Herentals, la somme de trois cens livres, du pris de quarante groz, monnoie de Flandre, la livre, une ffois, à les prendre sur le revenu de la disme des dames à Berges en Haynnau, scituée à l'environ d'Herentals susd; pour estre jcelle somme employée au faict de la fortiffication de ladicte ville, dont leur feront despescher lettres patentes pertinentes. Tesmoing de ce mon seing manuel cy-mis, le XXIe jour de juillet 1582.

J. G. H. PALLAERT.

XXXV.

Vertoogschrift

van de burgers en ingezetenen van Lier aan Alexander Farnese, hertog van Parma, landvoogd der Nederlanden. — Deerlijke toestand van Lier en omstreken. — Het krijgsvolk leeft op de kosten der burgerij. — Verzoek de lasten, hierdoor op de inwoners van Lier wegend, verzachten. — Apostille van Parma.

28 Juni 1584.

A Son Alteze,

Remonstrent en toute humilité les pauvres bourgeois et inhabitans de la ville de Lyere, que comme les soldatz, y tenans garnison, passez environ sept septmaines, n'ont receu qu'ung mois de gaige tant seulement piéca despendu, comme aussy des contributions des villaiges procède bien peu pour les estre destruictz et ruinez, s'ilz pretendent lesdictz soldatz estre nourriz desd. pauvres bourgeois et vivre à discrétion, comme désia plusieurs ont commenchez : ce que ne peult durer qu'ung espace de sept ou huict mois pour le plus loing, à cause du peu de moyen et la grande chierté des vivres et toutes choses, ne venant rien plus de la ville d'Anvers, et empeschant la ville de Herentals et aultres ennemies (dont la dicte ville de Liere est de tous costez envirronnée) que alieurs ne vient quelquechose, sinon avecq grand peril et fraiz excessifz de convoy, de sorte que lesd. bourgeois seront constrainctz de tout abandonner, comme désia plusieurs ont faict, et aultres sont aprestz, n'ayant ultérieure puissance de supporter les charges et oultraiges intolérables desd. soldatz, de tant moings que, oultre le grand nombre de lad. garnison, est encoires entrée en ladicte ville le compaignie des chevaulx de Mr Haultepenne en nombre

d'environ IIIIxx lances, sans leurs femmes et suyte, y estant aussy demourée celle de Nicolo Cesio : tout ce tendant à la totale ruine deladicte ville, s'il n'y soit promptement remédié par Vostre Alteze, La quelle supplient lesdictz remonstrants plus que très humblement, qu'Elle soit servie de pourvoir lad. garnison de quelque payement *d'el exercito* ou aultre corvenable, affin que par le mauvais traictement desd. remonstrans aultres villes encoires rebelles ne soient divertiz de se reconcilier et rendre à Sa Majesté et Vostre Alteze. Supplians aussy qu'à l'une ou l'aultre compaignie de chevaulx susd. soit ordonné de se retirer et à celle qu'y demourera ordonné et commandé de se contenter, touchant leur service ordinaire de sept patartz par septmaine. suyvant l'ordonnance de Vostre Alteze du XXVIIIe de Janvier dernier, sur ce donnée. Quoy faisant, etc.

Apostille.

Son Alteze ne mectra en oubly le payement des gens de guerre de ceste garnison ; ainsy fera pourveoir des premiers deniers qui viendront d'Espaigne, qu'elle attend chacun jour ; comme aussy fera descharger la ville de toute garnison y superflue. Et quant au service, ordonne que les gens de guerre, tant de cheval que de pied, se gouvernent et riglent selon l'ordonnance cy mentionnée, sans pouvoir exiger quelque chose de plus. Faict à Tournay, le XXII juing 1584.

ALEXANDRE.

Pas ordonnance de S. A.
VEREYCKEN.

XXXVI.

Brief van 't Magistraat van Lier

aan dat van Herentals nopens het inkwartieren der ruiterij, van de eerste naar de tweede stad vertrokken.

Lier, 6 September 1584.

Eerweerde Heeren,

Alsoe die van de compaignie vande peerdtruyteren, gelegen hebbende alhier in garnisoen, ende alsnu wesende binnen der stadt van Herentals, hadden tegens onse ordinantie de date XXVIII Januari lestleden, van Zyne Hoocheyt verworven, zeker contrarie ordinantie de dato XXVI februarii daernae, hierinne besloten, soe heb-

ben wij deselve U. E. wel willen a part seynden ende adviseren, (zoe verre U. E. sulcx geraden dunkt) dezelve achterwaerts te houdene ende hen alleenelyck verthoonende voirs. ordonnantie van XXVIII January, waer tegens, zoe zy willen querelleren ende objicieren haren voirs. pretensie ordonnancie, soe seynden wy deselven UE. seker ander ordonnantie genoch in effect wordt gecasseert ende te nyet gedaen ende moecht U hiermede behelpen, soe ghy best cont, ten minste lesie van uwe gemeynte. Dwelck wy met goeder herten syn begerende, kenne Godt Almachtig, dien wy bidden, U. L. te willen gesparen in een gesont, salich, lanck leven. Vuyt Lyer met haesten, desen VJ[en] dach Septembris 1584.

Die al U. L. dienstwillige vrienden ende nabueren wat wy vermoeghen.

De Magistraat der stadt van Lyere,
J. V. Postel.

Tehuisrichting. — Eerweerd[en], wysen ende seer voorsienghen heeren, myne heeren Borgermeesteren ende Raedt der stadt van Herentals tot Herentals.

XXXVII.

Schrijven van den hertog van Parma

aan de burgers van Herentals, bepalend datgene waarmede de soldaten, ten hunnent in garnizoen liggend, zich moeten te vrede stellen en ook waartoe zij ten opzichte dezer gehouden zijn.

11 September 1584.

Son alteze ayant requis aux bourgeois de la ville de Hérentals vouloir assister la garnison, y estant pour quattre ou cincq jours, tant qu'icelle pourvoye d'argent iceulx bourgeois, pour se monstrer obéissant aux commandements de sa dicte Alteze et pour obvier à tous inconvéniens, sont contens donner chascun d'eulx :

A leurs soldatz en général trois pattarts, à quatre corporaulx et à quatre lanspastades et huyct gentilz hommes chacun à quattre patt. et demy ; à chacun sergent six patt. ; à chacun enseigne huyct pattars par jour. Quictant le service que jusques oires luy ast donné, bien entendu que l'hoste consentira au soldat cuisinier son menger à son feu et luy donnerat une chandelle pour son coucher et aultres ustenstilz de mesnaige avec le quel entretènement son Altèze commanda à lad. garnison se contenter et n'exiger desd. bourgeois aultre chose et leur donner aulcun moleste sur paine de vie.

Faict à Hérentals, le XIe de Septembre 1584.

Par ordonnance de Son Altèze,
J. Maes.

XXXVIII.

Vertoog van 't Magistraat van Herentals

aan Alexander Farnese, hertog van Parma, landvoogd der Nederlanden. — Dit stuk, alhoewel het geene dagteekening draagt, behoort ongetwijfeld tot 1584, als blijkt uit de dankbetuiging aan den Landvoogd voor de herstelling van den Katholieken Godsdienst, die een tijdlang, onder het bestuur der Staten, te Herentals was opgeschorst geweest. — Het bevat de vraag van het Magistraat verzoekend dat het voetvolk, te Herentals in garnizoen verblijvend, zich, zooals overal in de buurt, met drij stuivers solde per week zoude tevreden stellen en dat de ruiterij slechts, gelijk te Lier, zeven pattars zoude hebben.

A Son Altèze,

Les commis et députez de la povre ville d'Hérentals, ayans veu les appostilles, qu'il a pleu à V. Alt. faire sur leur requeste, ils ne peuvent que très humblement remercier icelle de la grâce et bénignité dont elle a usé en leur endroict, signamment quant aux commissaires tant ecclésiastiques que séculiers que de sa clémence accoustumée il luy a pleu députer pour le redressement du service de Dieu et de la policye en ladicte ville : ne pouvans cependant laisser de recourir de rechief à V. Alt. sur le poinct qu'y touche le traictement ordinaire des soldatz de la garnison, y estant présentement, à la quelle Vostre Altèse a esté servie d'ordonner cinquancte solz par mois pour chacun homme d'infanterie, quoiqu'en tous lieux circonvoisins (comme à Lyere, Diest et autres) ilz n'en recoipvent que trois sols par sepmaine sans autre charge. Et comme par ce moyen ils se trouvent tellement chargez que finallement la puplart des bourgeois et inhabitants se retireroient fil à fil, abandonnant leur maisons et domicilles pour ne tomber à ceste charge, outre celle qu'ilz ont enduré jusques à présent par faulte d'ordre leur ayant convenu faire les déspens entiers ausdictz soldats, depuis qu'ilz y sont entrez.

Supplient partant à V. Alt. leur faire ce bien que de ne les surcharger davantage que leurs circonvoisins, ordonnant partant à celluy quy commande illecq de faire contenter lesdictz soldatz de pied de semblable traictement de trois solz par sepmaine, ayant regard à leur peu de moyen. Et de mesme quisqu'ilz ne peuvent estre sy tost deschargez de la cavallerie (comme bien ilz espéroient) leur donner aussi semblable traictement qu'ilz recoipvent en ladicte

ville de Lyere, scavoir de sept patt. par sepmaine. Et oultre ce, que V. Alt. par ce moyen conservera ladicte ville en son enthier, ilz seront tenuz de prier Dieu pour la prospérité de V. Alt. et heureux succès de ses victoires et héroyques entreprinses.

XXXIX.

Herhaalde en dringende bede

van wege het Magistraat van Herentals, den hertog van Parma verzoekend de soldaten, te Herentals in garnizoen zijnde, te betalen. Het niet betalen derzelve had voor gevolg dat de burgerij van gemelde stad ze moest onderhouden, iets wat deze niet kon, zonder zich geheel in den grond te helpen.

22 September 1584.

A Son Altesse,

Remonstrent en toute humilité les députez de la part du magistrat en la ville de Hérentals, comme il auroit pleu à V(*otre*) A(*ltesse*) par sa nayfve bonté et clémence leur donner espoir de secourir la garnison de ladicte ville de quelque payement avant peu de temps. Ilz l'en remercyent bien humblement, mais comme ilz se retreuvent tant chargez à cause du grand traittement que la bonne espace de temps ilz ont contenué donner aux soldatz deladicte garnison pour, à faulte audict payement leur donner moyen de s'entretenir et s'appercevant, sy briefvement jl n'y est pourveu, que la pauvre bourgeoisie s'en vat à ruyne et désolation perpétuelle, sans qu'elle aura moyen de se ravoir et remettre sus, ilz la viennent de rechief importuner par ce mot de requeste, la priant et suppliant que pour obvyer à ce que dessus et les descharger d'ung fardeau sy pesant et facheux que de donner le traitement aux soldatz en conformité de ce quy est contenue au mémorial cy-joinct, par où d'aulcuns pauvres bourgeois artisans, ayant en leur logis trois ou quatre ou cincq soldatz ou plus, sont tenuz et obligez de trouver pour leur fournir chascun, à l'avenant de sa charge quy dix, quy douze ou quinze solz par jour, son noble plaisir soit d'ordonner au chevalier..... leur donner l'entretenement par la voye des contributions de l'alentour en attendant meilleure provision de Vostre Altesse, la quelle par ainsy les obligera à d'aultant plus volontairement passer et supporter le surplus de leurs misères.

Apostille.

Comme il n'y a pas pour maintenant aulcun moyen de secourir ces remonstrans par la voye qu'ilz requièrent à cause de la pauvreté des villaiges circonvoisins, iceulx se contenteront de l'espoir que son Alteze leur à donné par ses dernières, de pourveoir au payement par eulx demandé, au quel elle ne fauldra de donner ordre aussy tost que bonnement se pourra, esperant que cependant et surattendant ce que dessus les capitaines et officiers de le garnison auront jà faict leur debvoir d'obvyer aux insolenccs des soldatz et les contenir en meilleure discipline.

Faict à Stabroeck, le 23 de Septembre 1584.

Herentals

tijdens den tachtigjarigen oorlog.

(VERVOLG)

XL.

Smeekschrift

van 't Magistraat van Herentals aan Alexander Farnese, algemeenen landvoogd der Nederlanden. — Mondragon kwam, na de overgave der stad Herentals, op 't einde van Juni 1584 voorgevallen, in garnisoen liggen te Herentals. — Vele nieuwaangeworven krijgsknechten kwamen hem aldaar vervoegen. — Het regiment van graaf Nicolo Cesis had zijn « bagaisies » te Herentals laten staan. — Zij die deze bewaarden, beweerden op dezelfde wijze betaald te moeten worden als de soldaten van Mondragon.

September of October 1584.

A son Altèze,

Remonstrent très humblement le magistrat de la ville de Hérentals, que ses trouvans reduictz à une extrême necessité tant par la charge ordinaire de leur garnison que pour aultres despens extraordinaires, ilz sont forcez de importuner V. A. et luy représenter ce qui s'en suyt :

En premier lieu, que jasoit au commencement de la réduction de lad. ville, que le Sr Coronel Mondragon les requist de donner aux gens de guerre, quy entrèrent en garnison illecq, le traitement de trois solz par chacun jour à chasque soldat, il leur ait esté promis que ce ne seroit que pour peu de temps. Ilz n'ont toutesfois jusques à maintenant peu obtenir d'en estre déchargez, nomméement endroict la compagnie Espagnole, laquelle pour avoir reçue deux mois de gaiges, se deust à bon endroict contenter sans continuer de recepvoir ledict traittement, comme font le surplus des soldatz

illecq, et partant ilz supplient que Vostre Altèze soit servye de luy ordonner qu'il n'ayt à exiger plus désormais led. traitement et faire sortir d'illecq lad. compaignie, afin qu'ilz puissent tant mieux satisfaire au surplus de leur charge.

Secondement que Son Altèze veuille donner ordre à ce que la garnison ne soit augmentée par les journalières recreutes qu'y s'y font.

Davantaige comme la compaignie au Conte Nicolo at laissé le bagaige en la ville, ilz veuillent recepvoir le mesme traictement comme faisoit la compaignie quant elle y estoit, non obstant qu'jcelle est accomodée sur la villaige, qu'il playse à V. A. ordonner que led. bagaige ait à se contenter sans rien exiger d'eulx.

XLI.

Margareta,

gravin van der Marck, vrouw van Vorsselaar, Rethie, Lichtaart, enz. eischt vergoeding voor het hout, door het magistraat van Herentals gekapt in hare bosschen onder Vorsselaar en gebruikt aan het heropbouwen van den molen van genoemde stad.

Brussel, 30 Mei 1585.

Margriete, gefurste gravinne van Arenbergh, geborne gravinne van den Marck, vryvrouwe van Barbanson, Zevenberghe, Vorsselaer, Rethy, Lichtert, etc.

Eersaeme, lieve, besundere, Wy holden U noch jndechtich van tjnholt van onse voirgaende schriften van den XV[en] Aprilis lestleden, ende van trapport van uwe twee gedeputeerde dairnair by ons erschenen, U gedaen van onse meyninge opde restitutie van allen onsen schaden ende interesten, belangende het afhauwen, durch U oft uwe bevellich geschiet, van alle onse bosschen tot Vorsselaer, by Herentals, ende daer ontrent staende, ende namentlick het bosch van *Eendoren*. Ende alzoe wy derhalven tot noch toe egeene antwoerde en hebben bekommen ende nu verstaen dat eyn vande voirs gedeputeerden aflivich ende dander gevangen solde wesen, hebben U sulcxs wel willen ermanen, ten eynde ghy van dese onse redelycke ende rechtvaerdige furderinge wilt mit ons jnder fruntschap accorderen ende vergelycken, tzy by furnissement van zekere somme van penningen gereet, oft lossingen ende quittancie van etlicke renten tot laste van onse voirs. heerlycheyt te Vorsselaer staende, als uwe gelegentheyt ende commoditeyt best leyden sal, ende wy mitten anderen sullen mogen overkomen, dewyle wy vernemen,

dat op de molen, die van onse bosschen gemaect js geweest, byden abt van Tongerloe gepretendeert ende voir rechte dairvan proces geintenteert js, dairop wy yersten daeges eyntelycke resolutie begeren te weten. Anderssins solden wy by uwe langer vertreck ende weygeringe geoirsaeckt wesen tot restitutie onses voirs. schaden ende jnteresten wyders daerjnne te versien ende remedie te soecken, twelck wy liever vermyden sagen ende waerjnne wy U voorts vrientschap bewysen konnen, zult ons daertoe willich vinden. God bevolen. Datum te Bruessel den naestlesten dach maij 1585.

U. goede Frundynne
MARGRIETE VAN DER MARCK.

Den eersaemen onsen lieven, besunderen, den burgemeester, scepenen ende raedt der stadt Herentals.

XLII.

Ordinnantien

ende articulen, ghemaeckt ende ghesloten by mynen heere den gouverneur ende die van de magistraet der stadt van Herentals, op het onderhouden vande wacht, die elc borgher der voers. stadt, gheenrolleert onder synen capitaine ende lieutenant, ghehouden sal syn te doene, opte penen ende verbuerten hier naer ghestatueert.

17 November 1585.

I.

Item ten eersten, datmen de borghers ende alle den inwoenders der stadt van Herentals sal in vier vendelen egalycken verdeylen (wel verstaende dat men daervuyt een vendel jonghe ghesellen, van ghetaele gelyck als de ander vendelen, sal erigeren) tot welcke vendelen voir cappiteynen syn gheëligeert ende gheordonneert Lauwereys Coomans, Wilbert van Ysschot, meester Jan Colebrants, ende over het vendele vande jonghe ghesellen Joncheer Franchoeys Vleemincx ende voer lieutenant des voers. Lauwereys Coomans, Joris Maesmans, Constant Knebbens, lieutenant van Wilbaert van Ysschot, Servaes Chaers, lieutenant van Mr Jan Colebrans, Nicolaes van Moeckenborch, lieutenant over het vendele vande jonghe ghesellen.

II.

Item opdat de borghers ende deghene die voers. wacht subject wesende souden, tot het volvoeren derselver, in tranquilliteyt ende

ghehoersaemheyt ghehouden ende de onghehoersaemen ende deffaulterende ghecorrigeert, ghestrafft wordden naervolgende dese ordinnantie ende de boeten ende penen daertoe ghestatueert, soo is als voers. by mynheeren den gouverneur ende die van het magistraet voers. gheordineert voer prevoest, (cap^n ende wachtm^r) generael over die voers. vier vendelen, om alle tzelve t'exploicteren ende t'executeren tghene hen byden capiteyn ende lieutenant derselve vendelen bevolen ende gelast sal wordden.

III.

Item de voirs. officieren sullen ghehouden syn solempnelen eedt te doen Ghoet (Gode), den Coninc van Spaengien, als hertoghe van Brabant, de stadt van Herentals, ten behoeff van Syne Majesteyt ende de oude Roomsche Catholycque religie, ghoet ende ghetrouwe te syn ende te blyven ende alle rebellen van dyen, naer hunne macht, te weerstaen ende met hunnen volc respectieve te helpen ende doen weerstaen ende voirs in alle occurentien hun draeghen binnen de voers. stadt ende de poincten de wacht aengaende, als ghoede, oprecht ghetrouwe ondersaeten van Syne Maje^t toebehoert.

IV.

Item dat elck borgher ende Inghesetene deser stadt ter ghesette uren ende gheordineerden tyden, synder wachte comen ende schiltwachten sal moeten comen doen onder het vendel ende den capiteyn, daer onder hi gheïnrolleert sal wesen, sonder eenighe contradictie oft swaricheyt, soo hen dat by synen cappiteyn oft lieutenant gheordinneert ende belast sal wordden, op pene, soo verre iemant hem daerteghens pretendeerde te opponeren oft in eenigherleye manieren onghehoersaem bevonden worden, telcke reysen, te verbueren acht stuyvers ende daervoer promptelyck ghexecuteert te wordden, een derde deel daervuyt ten behoeff vanden voers. provoest ende de reste tot behoeff vande vendelen.

V.

Item dat een yeghelyc, die voers. wacht, als voerschreven is, subject wesende, hem tsaevonts met den trommelslach reede sal vinden tsi voer den capiteyn oft lieutenant, soo hem vs. gheordineert sal worden, om alsoo met goeden loffelycken ende sufficienten gheweer op de wacht met synen capiteyn oft lieutenant te trecken, sonder dat iemant daerin sal worden gheëxcuseert oft duer de vingheren ghesien, ten ware dat hi van eenighe ghefundeerde nootsaecken aen syn capiteyn dede blycken, ende en sal niemant om de voers. wacht te doen ontslaghen wordden, hi en sin minsten boven de XVI jaeren oudt, op pene van X stuyvers by elcke deffault te verbueren ende daervan gheëxcuteert te wordden ten proffijte als boven,

ende daerenboven noch te moeten betaelen den ghenen die men syn schildwacht sal hebben doen doen.

VI.

Item een ieghelyc borgher ende inghesetenen voers. sal selfs in persoone syne wachte ghehouden syn te doen ende volbrenghen, ten waere hem eenighe siecte excuseerde, ende dat hi met consent van synen capiteyn oft lieutenant buyten de stadt waere gereyst, in welcken gevalle hi altyt eenen bequaemen persoon met ghoeden gheweer tot de voirs. wacht sal moeten sien te besorgen, op pene van XVI stuyvers, t'executeren ende te bekeeren als voren.

VII.

Item de capiteyn oft syn lieutenant sullen hem in persoon, ten hunnen toere, moeten vynden inde cortgarden, by hunne wachten, op pene van XXIIII st., t'executeren ende te bekeeren als voren.

VIII.

Item dat egheen borgher oft inghesetene deser stadt, op wacht met syn capiteyn oft lieutenant ghetrocken synde, hem daer en sal moghen absenteren oft in eenigherleye manieren vertrecken voir 's morghens dat de trommel gheslaghen sal syn, op pene van XII st., te bekeeren ende t'executeren als voeren, ten waere by expressen voirgaenden consent van seynen capiteyne oft lieutenant, die hem sulcx in eenighe nootelycke saecken souden moghen consenteren.

IX.

Item dat de corporalen vande voirs. vendelen, tallen tyde des versocht synde, de absenten van hun corporaelschappe ende die si souden moghen weten hun teghen dese ordinantie misdraeghen te hebben, sullen ghehouden syn den capiteyn ende lieutenant aen te noemen ende te denuntieren, op pene van selfs voer de absenten ghestraft ende ghecorrigeert te wordden.

X.

Item dat neymant hem en sal moghen vervoirderen eenighe muytereye, ghetier oft gheber opte wacht te maecken, oft eenighe seditieuse ackte oft andere onbillich- oft onredelyckheden voerts te stellen, op pene van twelff st., t'emploeyeren als voiren ende voerts naerde ghelegghenheyt vande saecken, ter ordinantie vande magistraet, ghecorrigeert te wordden.

XI.

Ende de ghene die men soude moghen bevynden op hunne schiltwachten, daer sy ghestelt sullen wordden, slaepende ende de vs. schiltwachte oft oyc corvee, soo die hun gheordinneert sullen wordden, niet en volbrachten, sullen verbeuren XXX st., te bekeeren als boven, ende daerenboven nae verdienste, ter ordonnantie vande Magistraet ende capitaine, arbitralyck gecorrigheert te worden.

XII.

Item ende oft ghebeurde, datter eenighe vianden voerde handen quaemen, sal elck borgher ghehouden syn met ghoeden gheweer hem onder syn capitaine terstont te vynden ter plaetse daer hi lest daer te bevoren de wacht inde corte garden heeft ghehadt, opte verbuerte vanXXX st. te bekeeren als boven.

XIII.

Ende soo wat borgher oft inghesetene alsdan in huys bleve ende met syn waepen hem tot voirs. plaetse, oft daert hem gheordinneert soude moghen worden, nyet en vondé, sal verbueren thien carolus gulden ende daerenboven ghestraft wordden als een die voir suspect teghen Syne Majesteit soude moghen ghehouden worden, ten discretien van die vande magistraet ende capiteyn.

XIV.

Item deghenen die gheordineert sullen wordden eenighe corvee te doen en sullen geen sentinel oft wachthuysken moghen voorby passeren, sonder die te visiteren oft die wachten allen wel besedt ende gehouen wordden, op pene van VIII stuyvers, t'executeren als voren.

XV.

Blyven voor mynheeren ghereserveert het veranderen van dien... ende van allen de voerghaende poincten ende articlen, soo si dat... ten beste profijte ende verseckeringhe... ende stadt bevinden sullen te behooren.

Aldus ghearresteert ende ghereserveert opten XVII Novembris 1585, in ghemeyne verghaderinge van mynheeren.

Additien tot de voergaende ordonnantie, by mynheere den gouverneur ende die van den magistraet deser stadt gheraempt ende ghesloten, daernaer de capitaine ende

beveelhebberen met hunnen suppoesten sullen ghehauden syn te reguleren. Actum XI[a] Julij 1586.

I.

Item dat voertaene onder de compaignie egheen adelborsten meer hebben ofte houden en sal, maer sal elc eene de selve ghelyc andere borgers vande vendelen de wacht moeten doen ende onderhouden, op pene tvs. opten cap[c] ende overrichheyt te verhaelen.

II.

Item dat alle borghers ende inghesetenen deser stadt eenige vendelen, tot de wacht subject wesende, sullen ghehouden syn met hunne bussen, die daeraf versien syn ende ander gheweer, ter wacht ende corte-garde te compareren ende die ghebruycken tot de sentenellen, die sie ghehouden sullen syn te doen, op pene van XVI stuyvers.

III.

Item de capitainen, lieutenanten ende andere beveelhebberen sullen, telcken tour van hunder wacht, ghehouden syn met de vendelen in een quarthier van de plaetsen, daer si wacht hebben, op te trekken ende verdeylen... in een ander quarthier.

IV.

Item dat alle borgheren, commende van sentinellen, sullen ghehouden wesen een ronde te doene.

V.

Item dat niemandt van de borgheren hem van de ramparen en sal moghen absenteren oft vertrecken voir ende aleer die... afgheslaegen sal wesen, op pene van xvj st. ende arbitrael ghecorrigeert te wordden.

XLIII.

Resolutiën

ghedaen bi myne heeren borghemeester, schepenen, ende ghesworenen raedt der stadt van Herentals, nopende der annotatien ende collectatie van de onverpachte assynsen deser stadt, opten

VIIIe January 1586.

Ierst aennopende

't Weeghghelt,

bi Ghoossen Van Mechelen, over djaer van 86 gepacht, sal de pach-

tinge van dyen, naer raete, telcken vierendeele jaers, moeten betaeld wordden.

Aengaende de

Vleeschassysen

is by mynen heeren gheordinneert, dat het recht van dyen pertinentelyck ende ghetrouwelyck by Guilliam Suys, stadtbode, sal, by opkervinge bewaert ende volghende de voors. opteekeninghe, aende ghecommitteerden t'allen weecken betaelt wordden ende sal hem, elc keeren des versacht synde, gehouden syn onder eedt te appuyeren, van wel ende getrouwelyck in synen handel gheverseert te hebben sonder eenich bedroch, op pene van ses carolusgulden, te bekeeren, een derde deel ter reparatie vande kercke, yen totten stadthuyse, ende het IIJ^e^ voorden callengierenden ende den officier d'executie daervan doende : wel verstaende dat egheen borgher voer syns selfs slete ende ghebruyck van syn menagie en sal moghen eenighe beesten slaen oft doen slaen in eenighe manieren oft oyc van buyten gheslaeghen ende hier inneghebracht tsynen ghebruyc als boven innemen, hi en hebbe daeraf eerst ende al voer den collecteur het recht vanden assyssen voldaen ende betaelt, te wetene, noch zoe vele als ten voirleden jaere ter assyssen heeft gegeven, op pene van sesse carolusgulden, een derde deel ter reparatie van de kercke, ij^e^ tot den stadhuyse ende het derde tot den calengier, dezen ende den officier d'executie daervan doende, ende sullen de collecteurs telcker plaetsen, daer suspicie van bedroch soude moghen vallen, metten den officie ondersueck moghen doen, daertoe hen alle plaetsen van den huyse sullen moeten gheopent wordden, op pene als boven.

Aenghaende de

Leerassyssen,

is geordinneert dat trecht van dyen en sal bewaert ende ghekerft wordden by Niclaes Verhaeghen, ende sal een yeghelyck synen kerf ghehouden syn alle wecken commen af te betaelen aenden voors. ghecommitteerden, op pene van daervoere promptelyck gheexecuteert te worden, ende soe wye achterhaelt worde van doluesely ck in eenighe saecken ghehandelt te hebben, sal incurreren ghelycke voers. pene ende die te bekeeren als boven.

Aenghaende het recht opte huyden ghestelt, te weten, op elc huyt van hoorenbeesten onderhalven stuyver, diër uyt dese stadt souden moghen ende costen gheamoveert worden, en sal hem nyemant vervoireren moghen eenighe te laeten packen oft oplaeden voer aenden tyt hem sal blycken het recht van dyen ende aen-

den ghecommitteerden ende ontfanghers belast ende voldaen te syn, op pene voers. ende te bekeeren als voeren.

Aenghaenden den

Ghebranden wyn

sal eenyegelyck, die hem daermede sal begheren te gheneren, ghehouden syn, aleer hi eenighen met vaeten, groot oft cleyn, sal moghen vercoopen oft... kelderen oft inleggen, die vs. over te brenghen ende laeten op te teeckenen byden collecteurs ende ontfanghers vande voors. assyssen, op pene voors. ende te bekeeren als boven ende... als boven... te moghen doen.

Aenghaende de

Meeassyssen

sal hem eenyegelyck, daermede negotierende, reguleren naervolghende die voirs. ordinnantie ende sullen van elc aem mees ghehouden syn aenden voors. collecteur te betaelen III carolusgulden.

Aenghaende den

Wyn- ende bierassyssen

sal hem een iegelyck ghehouden syn te reguleren naervolghender d'ouder observantien ende ordinantien ende andersins het grooten vande vs. assyssen, daer toe by consent vanden breeden raide ghedaen, te betaelen.

Wel verstaende dat egheen brouwer oft herberghier meer en sal moghen overhouden dan een peghelinghe, hi en sal de assyssen van syn ghebrauwe telckens aenden ghecommiteerden moeten betaelen, op pene van daervan promptelyck ende metterdaet gheëxecuteert te wordden.

Item en sal niemant, wye hi si, moghen pretenderen oft hem vervoirderen eenighe schulden, tachterheden, actien oft crediten te corten, defalqueren oft andersints aen synen verdienden (?) assyssen te defalqueren, die hem de stadt soude moghen schuldich oft ten achteren syn gebleven, men sal elckdeen trecht van alle de voors. assyssen ghehouden syn sonder eenich cortssel te voldoen.

Die publicatie van tvoerghaende is ghedaen aff, des donderdaechs den IX^en^ January 1586, ter gemeyne vergaderinghe van myne heeren schepenen ende ghesworen raede, bi mi als secretaris des voirs.

J. GHEERINCX.

XLIV.

Brief van Alexander Farnese,

hertog van Parma en algemeenen landvoogd der Nederlanden, aan het magistraat van Herentals. — De inwoners der omliggende dorpen moeten de vestingen van Herentals helpen onderhouden en herstellen.

Brussel, 4 Meert 1586.

Sur ce que nous auroit esté remonstré par les députez de la ville de Hérentals, comme en plusieurs endroictz les rampars et parapettes de ladicte ville seriont tombez et par ce icelle en hazard de se perdre et estre invasye par les ennemis, au grand deservice du roy, monseigneur, et à la ruyne des manants et inhabitants, à quoy veuillans promptement pourveoir, et en temps, avons pour le meilleure voye trouvé convenir et nécessaire tant pour l'assistance de ceulx de ladicte ville que accélération de la refection et redressement desdictz rempartz et parapettes, de donner commandement et authorité au capitaine *Fallaix* et ceulx du Magistat de perdre à leur aide les villages de *Geele, Oolen, Morckhoven, Norderwyck, Tongerloo, Westerloo, Ieteghem, Herenthout, Ouwen, Pulle, Pulderbosch, Wechelsande, Oistmalle, Lille, Ghierles, Thielen, Lichtaert, Molle, Balen, Dessele, Vorsselaer, Olmen, Meerhout, Heyst* et autres ressortissants de la jurisdiction de ladicte ville, et de ceulx qui autreffois ont encoires accoustumé y travailler et faire venir par semaine hors telz villaiges, et à tel jour qu'ilz trouveront convenir, soit ung, deux ou trois hommes ou davantage, selon le nombre des manans desdicts villaiges, et ce si longuement et jusques à ce que lesdicts ouvrages seront du tout achevez, donnant, en oultre, au dict Fallaix et magistrat authorité et pouvoir de à ce containdre tous ceulx qui ne vouldront en cecy obéir par telle voye et manière qu'entre eulx ilz pourront adviser, commandant aussi aux baillifz, prevostz, majeurs, gens de la loy et tous autres officiers desdictz villaiges, d'en ce tenir bonne main, et de leur donner tout l'ayde et assistence qu'ilz auront de besoing et vous en requerront, sans y faire faulte ny difficulté, à peine de nostre disgrâce.

Faict à Bruxelles, le IIIIe jours de Mars 1586.

ALEXANDRE.

Par ordonnance de Son Altèze,

LE VASSEUR.

XLV.

Alexander Farnese,

hertog van Parma, bepaalt dat Herentals eene somme van 100 pond, aan 40 grooten 't pond, zal betalen ten voordeele van den Drossard van Brabant, gelast met het behoud der openbare veiligheid des hertogdoms.

Venloo, 4 Juli 1586.

Alexandre, prince de Parma etc., chevalier de l'ordre, lieutenant, gouverneur et capitaine général.

Chiers et bien amez,

Désirans pourveoir à la seureté et conservation des bons subjectz de Sa M*(ajesté)*... et faire cesser les foulles et dangiers, qu'ilz souffrent par les oultraiges, emprissonnemens, robberies et meurtres, que les vributers et aultres voleurs font journellement au plat pays, nous avons trouvé convenir et faire continuer en service le Drossat de Brabant et ses gens, et ordonner que, pour le payement et entretenement d'Iceulx, les villes et franchises dud. Brabant, contribuent et assistent raisonnablement, qui plus, qui moins, à l'advenant du bénéfice que apparramment jlz en recevront, ainsique verrez par les actes et patentes sur ce despechées. Et comme, en suyte d'icelles, la ville de Hérentals est tauxée à cent livres de quarante groz par mois, chose de peu de moment, si nous voulons prendre esgard au bien et prouffit qu'en résultera à la qualité du pays, à ceste cause, oultre que Sa Majesté le vous commande par ses susd. lettres patentes, nous vous en avons bien voulu faire aussi ce mot en particulier et vous requérir et néantmoings, au nom et de la part de Sad. Majesté, ordonner bien expressément et acertes que, toutes excuses et difficultez cessantes, avez à satisfaire promptement à vostre dicte tauxe et au surplus vous rigler punctuellement suyvant le contenu desd. patentes, comme chose qui importe tant au bien publicque, que sommes obligez d'avancer par tous moyens possibles.

Chiers et bien amez, Nostre S^r vous ait en garde. Du camp prez de Venlo, le IIIIe de Juillet 1586.

ALEXANDRE.

J. VERREYKEN.

A nos chiers et bien amez, les bourgmrs, eschevins et Conseil de la ville de Herentals.

R^a 2 Augusti 86.

XLVI.

Koning Philips II

verbiedt de poorters en de andere ingezetenen van Herentals ergens in Brabant om hunne schuld aan te houden. — Droevige toestand dier stad.

Brussel, 29 November 1586.

PHILIPS, byder gratie Gods, Coninck van Castelien... onsen getrouwen ende lieven, den cancellier ende luyden van onsen Raede in Brabant, meyer van Loeven, amptman van Bruessel, schoutetten van Antwerpen ende van s'Hertogenbossche, ende allen anderen onsen ende onser vassallen ende smaelre heeren, rechteren, justicieren, officieren ende ondersaeten ons lants ende hertochdoms van Brabant, dien dit aengaen sal, saluyt ende dilectie.

Wy hebben ontfangen die oytmoedige supplicatie vande scepenen, gesworen ende raedt onser stadt van Herentals, soe voer hen selven, als voer ende inden naem van alle de poorters ende jngesetenen derselver stadt, jnhoudende hoe dat zy over vele jaren zeer arm ende miserabel zyn geweest deur de groote branden ende andere schaden, by hen geleden, ende overmidts dat aldaer egheen neringe oft handel van coopmanschap metallen en js, noch gedreven en wort, levende tmeestendeel van hun lieden op hun sobere ambacht, arbeyt oft lantwinninge ; bovendien dat zy van tbeginsel van d'ierste troublen, opgeresen jnt jaer XV^c zessentsestich, soe swaerlick ende continuelick belast syn geweest met ruyteren ende knechten, aldaer jn garnisoen liggende, gelyck zy alnoch daer mede belast blyven, tot geheele bederffenisse ende ruine onser voirgen. stadt van Herentals, borgeren, jnwoonders ende edificien van diere, sulckx dat degene, die eenige macht oft middel hadden, vandaer syn vertrocken ende noch dagelycx vertrecken, ander deur den quaden tyt van gebreke, ongemack ende swaricheyt gestorven, ende degene, aldaer gebleven wesende van cleyne macht, gescaetheyt ende seer weynich in getale syn, daer deure ende oyck dat de selve stat luttel jncomens heeft, men de schulden ende lasten van diere (zeer verachtert ende verloopen synde) nyet en can vervallen, ende beduchtende de supplianten dat de gene op de stadt renten heffende ende andere schulden heysschende, om tot betalinge te geraken, hunne poorteren ende ingesetenen alomme souden arresteren ende pramen, gelyck tselve alreeds te meermalen geschiet js, hebben sy ons daeromme seer ootmoedelyck gebeden, dat aanschouw nemende opt gene des voors. js, sunderlinghe, dat sy hun soe willichlicken onder onse onderdanicheyt hebben gegeven, oyck dat de

selve stadt egheen ander jnnecommen heeft, oft emmers weynich, dan henne assysen, die nu soo vele nyet en bedragen, dat men daermede den brant ende de keerssen voer de wacht aldaer soude kunnen betalen ende vervallen, daertegens nochtans de renten ende andere ordinarise lasten der voors. stadt excederen de somme van vier duysent gulden tsjaers, ons soude gelieven hen, supplianten, den borgeren ende jngesetene van Herentals, te gunnen ende accorderen onse opene brieven van respyt, vuytstel ende atterminatie van eenen gracelicken tyt, om, volgende dien, te mogen betalen tgene des de selve stadt schuldich mach wesen, soe van verloop van renten als andere schulden ende tachterheyt, DOEN TE WETENE dat wy, tselve aengemerct ende gesien jn onsen Raede van Brabant de specefìcatie ende declaratie van sjaerlicx jncomen, schulden ende lasten, soe ordinaris als extraordinaris, onser voirgen. stadt van Herentals mette verificatie daer toe dienende, hebben den supplianten, mitsgaders allen den borgeren ende jngesetene derselver stadt ende elcken besunder, om hem eenichsins te verlichten ende soulaigeren, ende vuyt seker merckelicke consideratien onser rechter wetenheyt, auctoriteyt, princelicke macht ende sunderlinger gratiën, gegunt verleent ende geaccordeert, gunnen, verleenen ende accorderen by desen goeden ende vaste veylicheyt ende saulfconduyte van hun persoonen ende goeden voer eenen tyt ende termyn van eenen jaere naestcomende, te beginnen op huyden, datum van desen, om daerentusschen eenige bequaeme middelen te ramen, daer mede d'jnnecomen onser voorgen. stadt vermeerdert ende de schulden ende tachterheyt van diere betaelt ende voldaen souden moegen worden, sonder dat sy, den voors. tyt geduerende, ter saecken vant verloop oft achterstel van eenige renten, tsy erffelyck oft ten lyve, oft om andere schulden oft tachterheyt die de voors. stadt van Herentals schuldich soude mogen wesen aen wyen dattet oyck waere, sullen becommert, gepraemt, belet oft gemolesteert mogen worden aen lyff noch aen goet by eeniger manieren, gereserveert ende vuytgesteken alleenlyck onse schulden ende penningen. Ontbieden ende bevelen u daeromme ende elcken van u besunder dien dit aengaen sal, dat ghy den voors. supplianten ende allen den borgeren ende jngesetenen van Herenthals ende elcken besunder, van dese onse gratie, gunste, accord, veylicheyt ende saulfconduit voer den tyt, inder vuegen ende manieren voerscreven, doet, laet ende gedoocht rustelyck, vredelyck ende volcomelyck genieten ende gebruycken, sonder wederseggen oft swaricheyt, maer jndien yemandt van den supplianten, borgeren oft jnnegesetene van Herentals oft heure goeden ter saecken ende geduerende den tyt voerscreven, gevangen, gearresteert, becommert oft belet waren, ghy deselve terstondt ende sonder vertreck, costeloos ende schadeloos sedt ende stelt, doet stellen ende setten tot volkomen slakinge ende delivrancie. Ontbie-

dende u jnsgelycx dat ghy dese jegenwoirdige (des versocht synde) doet ende laet vuytroepen ende publiceren alomme binnen de limiten van uwer officien ende juridictien, daer men gewoonlyck js vuytroepingen ende publicatien van onsen wegen te doene, opdat nyemandt daervan ignorantie pretendere.

Ende, want men van desen onsen brieff jn vele ende diverse plaetsen van doene soude mogen hebben, soe willen wy dat den *vidimus* van dien onder segel auctentyck oft der copye, gecollationneert ende geteeckent by een van onse secretarissen, sulcken volcomen geloove gegeven zy, gelyck als desen originalen, WANT ONS ALSOO GELIEFT.

Gegeven jn onser stadt van Bruessele, den naestlesten dach van Novembri, jnt jaer Ons Heeren duisent vyffhondert sessentachtich, van onsen rycken, te weten van Napels ende van Hierusalem 't XXXIIIe, van Castilien, Arragon, Sicillien ende andere 't XXXIe ende van Portugal 't VIIe.

BIJDEN CONINCK

Jn synen Raede. VAN DEN HOUTEN (1).

XLVII.

Alexander Farnese,

hertog van Parma, algemeen Landvoogd der Nederlanden, beveelt aan de omliggende dorpen van Herentals het brandhout te leveren, noodig voor het garnizoen aldaar.

Brussel, 11 December 1586.

Alexandre. etc.

Chiers et bien aimez,

Nous ayant les eschevins, jurez et conseil de la ville de Herentauls faict entendre que, à cause des longues et continuelle scharges, qui leur sont jmposées par les gens de guerre de cheval et de pied, y estant en garnison, jlz se trouveyent tellement exténuez et despourveuz de bois, aussy ne moyen pour en achepter, qu'jl leur estoit jmpossible de plus furnir au bruslaige des corps de garde de lad. garnison, estant consumé tout celuy de haulte fustée, et de coupper qui estoit à l'entour avecq la plus grande partye des maisons de lad. ville, abbatuz par les dictz gens de guerre, requerans qu'jl nous pleust de faire furnir aud. bruslaeye les villaiges circumvoisins dud.

(1) De koning hernieuwde ditzelfde verbod den 24e februari 1588; den 23e februari 1589; den 14e februari 1590 en den 30e Januari 1591. Dit laatste jaar deed hij het « ter oirsaecken van acht vendelen spaensche gemutineerde soldaten, aldaer liggende ende alreede langen tyt gelegen hebbende. »

Herentals, afin que sa charge en fusse moindre et plus facile à supporter à lad. ville. Et trouvant leur resquete raisonnable, nous vous avons bien voulu et néantmoings au nom et de la part de Sa Majesté ordonner que vous ayez à furnir, par chascune sepmaine, pour le secours du bruslaege desd. corps de garde une mesure et demy ou *wisse* de boix avecq cincquante fagotz, affin que lad. ville puisse estre en cest endroict aulcunement soulagié selonque la raison le vœult. Et confiantz que n'y ferez faulte, nous prierons Dieu, qu'jl vous ay.

Chiers et bien aimez enz. de Bruxelles, etc. (1).

XLVIII

Verdeeling

van het te leveren brandhout door de dorpen in den omtrek van Herentals.

• Specification du bois que les villaiges à l'alentour de Herentals furniront par chacune sepmaine au secours du bruslaege des corps de garde pour les gens de guerre, y estans en garnison.

Ghele,	III mesures ou wisses de bois et	I^c fagotz.
Tongerloo,	II » » »	L fagotz.
Oolen,	I mesure et demye.	L fagotz.
Oevel,	idem.	
Noorderwyck,	idem.	
Morckhoven,	idem.	
Poederlé,	idem.	
Thielen,	idem.	
Lichtert,	idem.	
Castel,	idem.	
Ouwen en Bouwel,	II mesures et cincq^te fagotz.	

XLIX.

Het Magistraat van Herentals

klaagt dat het onmogelijk in staat is langer de onkosten te dragen, veroorzaakt door de inkwartiering der compagnie van kapitein Faleis, die reeds meer dan veertien maanden in de stad ligt, en het onderhoud van verschillende andere troepen. — Antwoord van Alexander Farnese, hertog van Parma en algemeenen Landvoogd der Nederlanden.

(1) In margine : *du XIe jour en décembre 1586.*

14 Februari 1587.

Remonstrent très humblement les bourgmestre, eschevins et conseil de la pauvre et désolée ville de Herentals, que sont jà XIIII mois ou environ, que ces supplians (nonobstant les jndicibles charges, foulles et oppressions par longues années supportez) ont continuellement pour les services de la Compagnie du Sr Capitaine Faleis furniz plus de 330 florins par mois, et voyant décliner l'estat dela dicte ville de jour à aultre, signe nullement leur est possible continuer à lad[e] charge oultre et par dessus les ordonnances tant pour la cavallerie que aultres deux compaignies allemandes y en garnison, jceulx supplians ont bien voulu recourir vers Vostre Altèze, de la quelle quelque fois en la plus extrême nécessité ilz ont reçue consolation, et supplier, qu'au regard de leur pauvreté unq chacun notoir, il plaise à jcelle leur déscharger desd. services de 330 florins par mois, affin que les aultres charges, dont ils sont *emmeronnez* (?) puissent-estre satisfaictes aussy pour le service de Sa Majesté, et permectre aud. Sr Faleis que, au lieu des dits supplians, jl pourra lever des villaiges, par forme de contribution, dont la déclaration cy s'ensuyt, à scavoir de la voogdie de Mol 12 florins, Balen 12 florins et Desselt 10 florins, aultres 12 de Ghele, 10 de Rethy, Meerhout 8, Olmen, Ghierle, Westerloo et Oolen 6 florins à chacun d'eulx respectivement par sepmaine, à quoy lesd. dix villaiges pourront plus facillement et à moindre grieff contribuer que les supplians, car mesmes Vostre Altèze, schachant leur pauvreté, auroit esté servie les exempter des services desd. deulx compaignies allemandes, par quoy ilz espèrent qu'jcelle, Vostre Altèze, aura commisération d'eulx.

Antwoord des Landvoogd.

Alexandre, duc de Parmes et de Plaisance, chevalier de l'ordre, lieutenant et capitaine général.

Chier et bien amé,

Nous ayant les bourgmestre, eschevins et conseil de la ville de Hérentals faict remonstrer ce que verrez par l'extraict allant cy-joinct, nous le vous avons bien voulu envoyer, vous requerant et néantmoins de nom et de la part de Sa Majesté, ordonnant de ne souffrir que les supplians soient surchargez oultre raison, comme nous l'escripvons aussy au chevalier Cigoigne, lequel vous pourrez advertir jncontinent de ce qu'il vous en semble, afin qu'il les puisse pourveoir sur ce qu'ilz requièrent en cest endroict, selon qu'il trou-

vera au cas appartenir. Atant, chier et bien amé, Votre S[r] vous ait en sa saincte garde. De Bruxelles, ce XIIII de Janvier 1587.

ALEXANDO. J. GARNIER (1).

L.

Plakkaart,

al de weerbare mannen van Herentals verplichtend deel te maken van de burgerwacht, en persoonlijk in dezelve te dienen. — Bijzonder gebod de bedelaars, onder wier uiterlijk zich niet zelden bespieders en vijanden verscholen, buiten de stad te houden. — Wijze op welke soortgelijkende verordeningen te Herentals afgekondigd werden.

4 Juli 1587.

Alsoe men bij diversche waerschouwinghen ende advertentien, ghedaen aen mijnen heere den gouverneur ende die vande magistraet duer ghoede naebueren ende ghetrouwe vassallen ende onderdanen van Sijne Majesteyt bevjnde ende metterdaet ghenoech heeft gesien, dat den vijant eenighe steden van onsse naebueren onlancxleden heeft overvallen, gheplundert, ghemoert ende gherooft, ende noch daegelijkcx het plat lant met groote macht afloopt, duer de slappe toesicht ende crancke wacht, die de voors. van onsse naebueren daer teghen hebben ghehouden, welcke onghemaecke ons oijc wel (ten waere Godt almachtich tvs. duer sijne ghoddelijcke hulpe, duer ghoede wachte met die van den garnisoen binnen deser stadt te houden, voerquaemen ende besorchden te verhueden) soude moghen overcomen ende toevallende sijn, dwelc soude comen te causeren een ontvuytspreckelijck naedeel van Sijne Majesteijts dienst ende totaele misere, ruine ende calamiteyt vande jnghesetene deser stadt : om allen dwelc, duer d'assistentie ende voersienicheijt van Godt almachtich, te verhueden ende voercomen, js ende wort van weghen ons ghenadichs heeren, des Coninck, als hertoghe van Brabant, ende mijns heeren des ghouverneurs, d'officieren ende die vanden magistraet der stadt van Herentals, alle cappitainen, lieutenanten, vendrichs ende andere officieren over de vendelen vande borgerye der voorscreven stadt Herentals gestelt, mitsgaeders indifferentelijcken alle borgheren ende jnghesetenen, de wacht onder eenighe vanden voors. vendelen subject wesende, wel stricktelijc

(1) *Tebuisrichting :* A notre très-chier et bien amé, Thiery Havens, receveur du domaine et contributions du quartier de Louvain.

gheordinneert ende bevolen, dat zij ende elck van hun volghende andere voergaende ordinantien, opt stuck van der wacht ghemaeckt, ghepubliceert ende den vendelen verleent, hun sien te reguleren ende deselfve punctualijcken tachtervolghen ende doen achtervolghen, opte penen, boeten, correctien ende castiementen, daertoe ghestatueert, dewelcke men sal opte overheijt, soe verre duer hunne negligentien, conniventien ende oogheluyckinghe eenighe versuymenissen ende contraventien commen te gheschieden, bij parate executien sal verhaelen, tsij in hunne persoonen ofte goeden.

Item een yegelijcken sal voerttaene sijnen wachte ghehouden sijn te doene in persoone met ghoeden, loffelijcken ghewcer nae sijnen staet ende qualiteijt, sonder desselffve aen jemanden anders te moghen aen bestaeyen, oft van sijnen weghen te doen doene in eenigher manieren, onder wat pretext ofte coluere tselffve soude cunnen oft moghen gheschieden, ten waere om eenighe notoire cranckheden oft andere sufficiente excusatien, daeraf te voiren, in tijts ghenoech, sal moeten blijcken ende bethoent worden opte pene van drie carolusgulden bij elcke reijse te verbueren, d'een derde deel d'executie doende, II[e] voer het..... ende het III[e] voer de stat.

Ende en sal niemant, van wat condicien staet oft qualiteyt hij sij, hem op sijnen tour vander wacht van de vs., tzij sentinellen oft vuyt de cortegarden (*corps de garde*) oft andersins de ronden behoerelijcken ghedaen, ende daernae wederom inde cortegarde naer behoeren ghekeert sijnde, vertrecken oft in eenigherlijen manieren absenteren voer aen den tijt, dat den trommelslach van den *drave* (?) en sal sijn gheslaeghen ende verlaeten, welcken trommelslach oijc onder de borgherije niet eer en sal beghonst wordden, dan als den ghoeverneur de sijnen sal hebben beghonst te doen slaen, op pene, bij elcke contrarie doende, te verbueren van ghelijcke voors. drie carolusgulden, te bekeeren ende t'employeren als boven, ende sal men de voors. drave beghinnen te slaen, naer de ghesteltenisse van den donckeren oft claeren weere.

Ende alsoe men, bij apparentie ghenoech in verschenen tijde heeft ondervonden, dat diversche steden in groote onghemacken ende verdriete sijn ghevallen ende ghecommen duer persoonen die hun in de voors. hebben ghevonden ende ghehouden, onder het pretext vande bedelarijen ende andere loose bedecktheden, tot dat si eenighe saecken hebben cunnen bespyen ende becommen ten dienste vanden vijant, daeraf sij den voors. d'avertentie terstont weten te doene, tot grooten verdriete, schaede ende achterdeel vande steden ende borgheren, als daer duere verraeden ende tot de vuytterste miserieen ghebracht wordden, wordt, van weghen als voren, gheordinneert ende bevolen, dat alle de vagabunden ende andere arme mendicerende, brootbiddende persoonen, tsij melaetse ofte lazarissen, die

van deser stadt nyet natif oft binnen derselffver jaer ende dach ghewoent ende ghefrequenteert ende het eerw. heijlich Sacrament alhier nijet ontfanghen hebbende, hun sullen sien vuyt deser stadt te vertreckenen voir der sonnen onderganck van desen daeghe (... binnen der voirs. stadt wederom te keeren), op pene van een paer uren gheschavotteert ende daernaer vuyt der stadt ghegheeselt ende ghebannen te wordden den tijt van sesse jaeren, opte pene vande ghalghe. Bevelen oijc alle borgheren egheen vandyen te logeren, opte pene van XII carolus gulden, texecuteren ende temployeren alsboven, ten waere die vanden gasthuyse aende ghene die si de charite van dyen sijn ghehouden te doen.

Ende wordt alle borghers, de wachte aen de poerten met die van den guarnisoenen houdende, wel scherpelijcken bevolen dat si nyemanden van sulcken persoonen binnen deser stadt en laeten commen, noch oijc eenighe passanten oft andere vreembde onbekende luyden, tensij dat de vs. bi hun eerst ende alvorens wel scherpelijck sijn ondersocht ende ondervraecht, van waer ende waerom si herwaerts overcommen sijn, met alle circumstancien daertoe dienende, ende soo verre si eenighe suspicie teghens jemanden vjnden tot nadeele vande...., dat de vs. borghers sulcken sullen leveren inde handen oft voert mijnen heer den gouverneur, ten eijnde de vs. bij hem naerder ondersocht ende geexamineert moghe worden, op pene van III carolus gulden, texecuteren ende temployeren als boven.

De publicatie vande voergaende ordinantie sijn ghedaen opten V^en Julii 1587, bij voerghaende horen gheblaes, ten overstaen des stadhouders, mijnen heeren schepenen ende diversche aldaer omstaende, bi mij

J. GHEERINCX.

LI.

Hernieuwing der wet te Herentals.

6 Juli 1587.

Opten sesten July 1587 js de verneywinghe van de wet tot Herentals geschiet ende js daertoe voer tsheeren cuese (1) byden raetsheeren Phls Vuesels, als daertoe van weghen Syne Majesteyt ghecommiteert, overghesonden.

Jan vanden Selle en Hendrick Stynen } tsheeren ceuse.

(1) Keus, gedaan door de zaakgelastigden des konings, als heer van Herentals.

Dese hebben metten officier voorts tot wethouders vercosen :
Meesteren Marcelis Verluyten, voerts :
Lucas van Tendeloo, voerts :
Andries Vloers, dese voerts :
Joris Maesmans, voerts :
Peeter Wils ; ende hebben, ten voers. daeghen, alle den behoorlycken eedt, daertoe byden raetsheere Gregorius d'Ayala in den jaere VI^c LXXXIIII gheordineert als schepenen ghedaen.

Opten sevensten Julii, *prædicto anno*, zijn de navolghende persoonen bij mijnen voers. heeren, schepenen, gheordineert, om dit teghenwoordich jaer voer ghezworen te dienen, dewelcke oijc bij mijnen heeren de pastor over sulcx zijn gheapprobeert :
Henrick Van Beeme,
Cornelis Verhoeffven,
Henrick Peeters,
Henrick Bossche,
Jans van Baetvenne, ende hebben alle de voorghaende personen oversulcx den eedt gedaen.

Js gheresolveert dat voor dit teghenwoordich jaer cuermeesters sullen wesen Henrick Beeme en Peeter Wils, Matthijs van Tendeloo ende Antheunis Muyndelaers, ende js de voors. heeren opte voergaenden eedt belast hun ander vs. officien behoerlijcken te quijten.

HOFFMEESTERS

Peeter Wils, Jan van Baetvenne.

WOLDEECKEN

Deecken Thoemas Noelaers

OUDERMANS

Jaspar Van Ysendyc, Jan Jacobs, Matthijs van Tendeloo, Constantijn Ruebens, Mr Segher Verbraecken.

CNAEPE

Jan van Molle.

LII.

Het Magistraat van Herentals

verbiedt, op eene boet van zestig gouden realen en « daerenboven eene arbitrale straf, tzy metter coerden, gheeselinghen, bannissemente oft andersins, » graan oft aren te stroopen op andermans akkers. — Het beveelt meteen aan al de ingezetenen van Herentals, eigendommen bezittend binnen de grenzen der stad, dezelve op het

stadhuis te komen laten opschrijven, ten einde daarop de nieuwe belasting, de *Honderdste Penning* genaamd, te regelen.

26 Juli 1587.

Alsoe men alreede is gheadverteert dat diversche persoonen, soe wel vuyt deser stadt als van andere plaetsen, hun verstouten ende vervoerderen de ghoede borgheren ende lantluyden vruchten, opte velden ghestaen, te beschaedighen, verhynderen ende, onder verscheydene pretexten, de aeren van vs. afte snyden ende hun te ontvreempden, causerende eene meerdere toecomende miserye over den ghemeynen man dan wj teghenwoerdelyc voer de hant hebben (de almoghende Heer willet versien), soe js ende wordt by mynen heeren, den schouteth, borghermeesteren, schepenen ende raedt deser stadt van ons ghenadichs heeren des Conincx weghen, eenen jeghelycken, wye hi sy, niemant vuytghenomen wel stricktelyc ghe-ordinneert, belast ende bevolen dat hem niemant en onderwynde by daeghen oft by nachten, eenighe vruchten te beschaedigen, verhynderen oft de aeren der selffver af te snyden oft in eenigherlyc andere maniere den proprietarissen oft eighenaers van de vs. vruchten te ontvreempden ende schaede te maecken duer plucken, affsnyden oft anderssins met hunne beesten in eenigher manieren, op pene, by elcken die daervan achterhaelt sal wesen, tsy by den proprietarissen oft andere persoonen die daeraff op hunnen eedt ghelooffve sal gheattribueert worden, al en waert maer met eenen persoone in ghetale, te verbuerenen tsestich gouden realen ende daer en boven, anderen ten exempele, noch arbitraelyck ghecorrigeert te wordene, ter discretien ende moderatien van mynen heeren, d'een derdedeel vuyt de voers. pene gheappliceert te wordden, ten behoeffve ons ghenadichs heeren des Conincx, tweede tot behoeff des officiers ende den denuntiateur, aenbrengher oft calenghierder ende het III[e] deel tot *reparatie van den stathuyse deser stadt*.

Ende soe verre de voers. penen, mits de contraventien vande voors. ordinnantien, bevelen ende gheboden, quaemen te incurreren eenighe kynderen, jonghers oft dienstboden, sal men de selve opte ouders, meesters oft vrouwen van de vs. verhaelen, ende met dyen daer doen executeren ende oft ghebuerde dat hen jemant teghen de voerghaende ordinantien ende bevelen quamen te misdraegen, gheensins de macht hebbende om de voers. penen te betaelen, soe sal men sulcke overtreders in de lichaemen corrigeren, soe ende ghelyc myne heeren naer verdiensten ende meriten vande voerschreven sullen vynen (1) te behooren, ende si dat sonder figure van

(1) Vinden.

processe *de plano* sullen comen te ordineren tsy metter coerden, gheeselinghen, banissemente oft anderssins.

Item niemant en sal hem moghen vervoerderen op iemants ackeren, lant oft velt te comen ooghsten, coren oft gherst te raepen, buyten wille oft consent vanden proprietaris oft eyghenaer, voer aenden tyt dat den eyghenaer syne vruchten ende ghewas vanden velde sal ghelaeden oft andersins in hoepen ghestelt hebben, opte pene van XXX stuyvers, t'employeren ende te bekeeren als voren.

Ende alsoe eertyden, by arreste van die vanden Breeden Raide, mynen heeren vanden nyeuwen ende ouden rechte, deeckens ende gheswoornen ende alle ambachten eyntelycken is gheresolveert gheweest, datmen van doens voortaene alle occurerende lasten der stadt overcomende onder den ghemeynen borgherie soude verdeylen ende des vs. daerinne beswaeren in conformiteyt vant ghene elc eene inde settinghe ende belastinghe vanden hondersten penninck, ter causen van synen ghoeden ende incominghen, soude moghen bevonden wordden ghestelt te syn oft andersins nae andere moderatie, diemen naer ghelycken voer opte erffven ende voers. incomminghen soude moghen commen te ordinneren, nae de groote ende qualiteyt van de voers. lasten, daertoe eenen jegelycken is gheordinneert gheweest synen ghoeden met der behoorlycker grootten ende situatien over te brenghen; maer, want men bevonden heeft dat diversche persoonen hun daerinne qualycken hebben ghequeten ende dolueselycken in hetselve overbrenghen ghehandelt tot groote quetsinghe ende naedeel vanden ghenen, die daerinne te rechte hebben begheeren te handelen ende hun ghoeden opt nautste over te brenghen, ende dat, nae het voorseyde eerste overbrenghen, noch diversche ghoeden syn opghebroecken ende in labeure ghestelt, die te voren desolaet hebben gheleghen sonder profijt te gheven, js ende wordt als voeren gheordineert, dat een jeghelyc tsy proprietaris, eyghenaer, pachter, huerlinc oft andere bewynt hebbende van eenighe gronden van erffven, huysen, hoven, landen, beempden, wynghaerden, (1) moeren oft andere weyden, egheene vuytghesondert, weder die bewoent, bedreeffven, ghebruyckt, andersins ghelabeurt wordden, oft leedich syn staende oft onghecultiveert ligghende binnen oft buyten deser stadt ende ressorte derselffver oft niet, si en tusschen dit (2) aen de ghecommiteerde met de rechte parcheelen ende de grootte derselffver over te brenghen met behoirlycke designatie van de situatien ende gheleghen der selffver, op pene dat, soe verre jemant daervan jn ghebrecke blyft, de selve sullen, ter discretien van myne heeren

(1) Mag men hieruit besluiten dat er, op 't einde der XVIe eeuw, te Herenthals nog wijngaerden waren, wier druiven dienden om wijn te maken?

(2) Wit in het handschrift.

vuyt hun goetduncken belast worden tot aenden tyt si desen naervolghende sullen hebben ghereguleert ende datmen daerentusschen jemanden thunnen coste ende laste sal moghen committeren, om hen op te ghoeden vande ghenen, die de vs. niet overgebracht en sullen hebben, behoerlycken te informeren ende by pertinente specificatie aende ghecommitteerden te doen overbrenghen ende daerinne, eest noot, tot cost ende last vande ghebreckelycken voers. de vs. ghoeden te doen overghaen ende meten, om de rechtveerdighe grootte van tvs. te becommen ende daerenboven de voirs ghebreckelycke te incureren de pene van XVIII carolus gulden over elc parcheel, dat hy niet en sal hebben aen- oft overghebracht, te bekeeren in dryen als voeren.

Item oft gebuerde dat de ghecommitteerde twyffelden, dat iemant in d'overbrenghen van syne ghoeden dolueselyc ghehandelt hadde, sullen daeraff ghehouden syn rapport te doen aen mynen heeren ende daerin te doen versien met de middelen voers.

Ende soe verre jemandt van syn fraulde achterhaelt ende bevonden wordde de vs. bi hem, wetens willens ende studiose, voertsghestelt te syn, sullen sulcke, boven de voerseyde penen, noch ghehouden syn voer dobbel van tghene si versweghen ende onrechtveerdelyck sullen overghebracht hebben te betaelen.

Ghepubliceert ter raedscameren aff, by voerghaenden horengheblaes, ten overstaenen van mynen heeren, den schouteth, borgemeesteren, schepenen ende raedt der stadt van Herentals, ten aenhoeren van diverschen omstaenderen, opten XXVI[e] July, 1857 bi my

J. Gheerincx, Secret. (1)

LIII.

Vernieuwing der Wet te Herentals,

op 24 Juni 1588. — De gekozenen « protesteren » dat, zoo zij niet volgens de oude herkommen der stad aangesteld werden, zij hiervoor niet aansprakelijk zijn, en slechts, onder voorbehoud dier voorwaarde, in bediening treden.

(1) In Augusti 1587 stond het Magistraat van Herentals een « half hondersten penningk » toe aan *graaf Incolo Cesis,* die, op dit oogenblik, met zijne legerafdeeling teHerentals verbleef. De inning van die nieuwe belasting schijnt nog al moeite geleden te hebben, daar, den 9[e] November daeropvolgend, het Magistraat een nieuw gebod liet uitgaan, meldend dat « de naemen derghenen », die hun aandeel nog niet betaald hadden, « den officier souden overgegeven » en *manu militari* geexecuteerd worden.

St-Jan 1588.

Naer dijen mijnen heeren, den Schouteth der stadt van Herentals, Jonckheer Jan Vandendelft, byden raetsheeren, Willem van den Veen en de Jeronymus Boudewyns, secretaris ordinaris in den rade van Brabant, js gecomitteert in hun absentie, mits de ghelegenheyt vanden tijde ende periculen vande weghen, de Weth tot Herentals voirs. te vernyeuwen, volghende de briefven, daeraff byde vs. heeren commissarissen onderteeckent ende aen mynen heeren den schouteh te dyen eynde overghesonden, vanden daete 1588 den XVY^en^ Juny, daermede voer des heeren Cuese, teghen dit teghenwoirdich jaer 1588, sijn declareert ende ghenomineert Andries Vloers ende Jan Jacobs ende, overmits byde vs. brieffven voerts syn ghedenomineert ende aengenoempt noch andere vyff persoenen, om, tot des voors. heeren Cuese, als schepenen aenghestelt se wordden, sonder prejudicie der privilegien ende oude hercommen der stat van Herentals voers., soe hebben de voirs. Andries Vloers ende Jan Jacobs, als sheeren Cuese, den behoirlycken eedt, tot des schepenampt staende, ghedaen, hebbende vercleert, dat hun met den borghermeester ende rentmeester der stadt, volghende de costuymen ende oude hercommen derselffver stadt, voerts dauthoriteyt competerende ende den last toestonden, oyc de andere vyff schepenen met myn heere den schouteth te verkiesenen, tordineren ende te maecken ende zoe ter prejuditie van dyen yet ter contrarie gheattenteert wordde, hebben de voers. ghecoren tot des heeren cuese met die rentmeesters, dewelcke hebben besworen de costuymen ende de privilegien vander stadt voer te staen ende tachtervolghen, vande voors. wel expresselyck gheprotesteert, dat zi teghen eenen jeghelycken daer aff willen blyfven verantwoort ende gheexcuseert, als daertoe ten prejuditie vande voers. stadsrechten egheen consent begheeren te draeghen, blyfvende daeraff oyc voerts gheheel, om tvs. voerder te remonstreren ende hun daeraff te beclaeghen, daer zy des terai de sullen vynden te behooren ende verhopen so dat de voirs. stadrechten onverhyndert souden mogen gemainteneert wordden. Actum eorum Mynh. den schouteth ende meester Jan van Heyst, synen stadhouder, op Sint Jansbaptistendach 1588.

De Weth, gheordineert ende aenghestelt op Sinte Jans Baptisten-dach 1588, by Jonckheeren Jannen Vanderdelft, schouteth der stadt van Herentals, als daer toe specialycken gheaucthoriseert ende ghecommitteert byden raedtsheeren, Veen ende Jeronymus Boudewyns, volghende de brieffven daeraft byde voors. heeren overghesonden.

Andries Vloers, } sheeren cuese.
Jan Jacobs, }

Matthys van Tendeloo.
Constantyn Ruebens.
Henrick Van Beeme.
Antheunis Muyndelaers.

Mr Gwilliam Serghers heeft den eedt, als schepenen, bi provisien ende onder protestatie gedaen vande vs. verlaeten ende ontslaeghen te wordden, als de voors. Serghers sal sufficientelyck doen blycken hebben dat de voors. inden lande van Ludick soude gheboren wesen. Alle de voors. wethouderen hebben den eedt in forma ghedaen, daer toe eertyden byden raedtsheeren d'Ayala gheordineert.

Ghesworen :
Nicolaes Van Haighem.
Willem Van Eynde.
Matthys van Boeckele.
Mr Jaspar Hechts.

De voors. persoonen hebben oyc den eedt daertoe by de voors. raedsheeren gedaen.

Myne heeren, nu teghenwoordelyck voer dit jaer van ons ghenadige heeren des Coninex weghen tot maghistraet deser stadt Herentals ghedeputeert, zyn ende hebben gheresolveert datmen stricktelyck ende punctuelyck nopende de ordinantie opten XIX Julii 1586, by de heeren magistraet alsdoen ghemaeckt, opde verghaderinghe vande voirs. heeren, hunnen secretaris ende procureurs, soe opte ghenechtals raetsdaghen ende des vrijdachs opte extraordinarisse saecken, ende andere daeghen, als si des duer de boden, ten bevelen ende ordinnantien vande rentmeesters, sullen versocht ende gedaecht worden bij dese teghenwoerdighe Weth, hunnen secretaris ende procureurs sal doen achtervolghen ende onderhouden, opte penen, byde vs. ordinantien ghestatueert ende gheappliceert te wordden, als in de voors. Aldus eendrachtelycken overdraeghen, geresolveert ende ghearresteert inde teghenwoordicheyt myns heeren des schouteths ende Heyst, synen stadthouder, opten XXVe Juny 1588.

Cuermeesters de anno 88 :
Vuyt de Weth :
Antheunis Muyndelaers.
Nicolaes Verhaeghen.
Peter Wils.
Jan Loeffs.
Het recht tot de laeckenhalle :
Deecken, Meester Marcelis Verluyten.
Oudermans :
Jaspar Van Ysendyck.

Jan Van Selle.
Mr Segher Verbraecken.
Henrich Stynen.
Adriaen Van Leemputte. (1)

LIV.

Bevel uit Breda

aan het Magistraat van Herentals, pionniers te zenden naar het leger van den hertog van Parma, te Wouw, een dorp van Noord-Brabant. Het eischt het dubbel van de pionniers die men eerst gevraagd had.

Breda, 23 September 1588.

Messieurs,

Par aultres miennes et lettres de Son Altèze, y joinctes, vous ay prié, et de la part de Sa Majesté requis de fournir certain nombre de pioniers, bien pourvueus de pelles, hayaulx, havinesses, haches à couper fachines et aultres pour les employer en ce que le service de Sa Majesté et bien commun requiert. Et comme Sadicte Altèze désireroit pouvoir achepver les entreprinses qu'elle at entre mains en peu de jours pour la mauvaise saison en quoy nous sommes, me faict grande jnstance et donne haste de les solliciter vivement et commande que ladicte tauxe de pionniers, que par mesdictes précédentes vous ay envoyé, soit redoublée, asscavoir, en lieu d'ung deux. Parquoy vous prie de rechieff et de la part de Sadicte Altèze vous requiers bien jnstamment ne faire faulte à envoyer, en toute haste et diligence, ladicte double tauxe de pioniers vers le chasteau de Wau, là où qu'ilz treuveront ordre de ce qu'ilz auront à faire. A quoy d'aultant plus ne deves faire faulte, veu que Sadicte Altèze me promect de ne les employer en choses dangereuses, ainsy de les faire bien traicter pour les peu de jours qu'ilz y seront, et seront neantmoingz les povres pourvueus de vivre pour ung six ou sept jours, affin que, à leur abordée, ilz n'ayent à souffrir disette, et envoyer avecq eulx quelque homme de bien, pour les conduire et tenir rassemblés. Et en ce ne faictes aulcun refus, faulte ni dilay, pour autant que désire le service de Sa Majesté, vostre bien et prouffict propre.

(1) Bij de vernieuwing der Wet op XXIX Junij 1589, XXIIII Junij 1598 en op 17 Juli 1591, werden door 's Konings commissarissen andermaal buiten de twee schepenen die zij het recht hadden te kiezen, de andere 5 schepen en gezworen voorgesteld. Daar dit tegen de privilegies der stad was « hebben (andermaal) de Rentmeester ende Borghemeester vander stadt weghen wel expresselijck geprotesteert » en deden de schepenen hunnen eed ingevolge. (*Schepenreg. J. Gheericx*, bl. 20 v°, 22 v°, 24 v°.

A tant supplie le Toutpuissant de vous conserver, Messieurs, en sa divine protection et grâce, me recommandant bien affectueusement aux vostres. De Breda, ce 23 de 7bre 1588.

Le tout vostre très-affectionné amy et commandant,
Ju° ANDREO AGEGNA (1).

Op de buitenzijde : A Messieurs
Messieurs les gouverneur, escoutete, bourgmestres, eschevins et magistrats de la ville de Herentals
Herentals.

Recepta 26 7^bris^ 1588
Payé le port de deux florins.

LV.

Klachten

van het Magistraat over de soldaterij. — Zijne bede verhoord.

25 Mei 1589.

A Monsieur l'auditeur général de l'armée de Sa Majesté.

Remonstrent l'Escoutette, Bourgemaistre et Eschevins de la ville de Herentals, comment ilz remonstrans, au mois d'Apvril dernier passé, ont présenté requeste à son Altèze, dont copie va sy joincte, suyvant la quelle at Sr Cosma escript une lettre à Paulo, marcquis sergeant maior aud. Herentals, dont aussy va copie cy joincte, laquelle lettre led^t^ Paulo n'en veult obéir, mais que pis est, at prins deux chevaulx dud. Bourgmre de lad. ville, prétendant les vendre, et prendre encoires des aultres biens des bourgeois d'icelle ville jusques à ce qu'il serat payé des dix mois, par luy prétenduz, à deux florins et dix patarts par jour, et comme les lettres closes de Son Altèze contiennent que les remonstrans et donneroyent audict Paulo tel tractement, comme ses prédecesseurs en ont eu, ce que at esté, pour quelque tamps, trois florins par mois et, pour quelcque tamps, six florins, lesquelz les remonstrantz sont contentz luy donner. Mais dict et allègue led. Paulo, que ses prédécesseurs ont eu trente patardtz par jour, contraire la vérité, mais bien est vray, que après la réduction de la ville, ung Jehan Mondragon, estant venu avecq certain compaignie d'Espaignolz en lad. ville, et estant député pour prendre soing de fermer et ovrir les portes, et que lors fust ordonné de par Son Altèze, que les bourgeois donneroient aux soldatz les despens, et par manière de prest, quatre patarts par jour, at eu trente patarts par jour, non pas en respect de son office, mais que ung bour-

(1) De naam is zeer onduidelijk.

geois (là où led. Jehan Mondragon estoit logé) estoit avecq luy convenu, de luy donner, par jour, trente patarts, pour ses despens et quatre patarts de prestz, ce que le dict Paulo prétend tirer en conséquence, supplient pourtant lesd. remonstrants, qu'il plaise à vostre Seigneurie ordonner aud. Paulo de restituer lesd. deux chevaulx dud. Bourgmre et de s'en déporter faire le semblable, du moings jusques à ce que, les parties oyes, aultrement par Son Altèze en serat ordonné. Quoi faisant, etc.

Veu par nous Ferdinande de Salinas, conseillier et maistre aux requestes ordinaire au Grand Conseil de sa Majesté et auditeur général de son armée en ces Pays-Bas, le contenu de ceste requeste et ayans esté d'ailleurs deuement jnformez des indeues comportemens de Paulo, marcquis sergeant maior de la ville de Hérentals, au faict de sa charge, foullant et composant les subjectz de Sad[e] Majesté, prétendant jmposer daces (?) et nouveaulx tributz, tant sur les chariotz entrans ou passans lad. ville de Hérentals comme sur la chair qui se vend à la boucherie et que, soubz umbre de ses injustes prétensions et commissions, jl s'est avancé de sa propre authorité de saisir les chevaulx du bourgemestre de lad. ville, luy ordonnons bien expressement et à certes, qu'il ayt jncontinent, ceste veue, à rendre aud. bourgm[re] ses chevaulx sans aulcuns despens et qu'il se présente endéans quinze jours en ceste audience générale, après l'insinuation de ceste, pour y alléguer ses raisons, sy aulcunes a, pour lesquelles jl veulle fonder sesd. prétensions, le tout soubz pène arbitraire. Requirans en cas de refuz au sieur de Fallaix, capitaine et gouverneur de lad. ville de Hérentals, de faire mettre à deue exécution ceste nostre ordonnance et le contraindre par corps, si besoing est, d'aultant qu'ansi convient au service de Sa Majesté et bonne administration de justice. Faict à Bruxelles, soubz nostre signature et sceau, ce XXV[e] jour de may, XV[c] octancte neuff, et estoit soubsigné F. de Salinas et plus bas, par ordonnance de Monsieur l'Auditeur général, et soubsigné P. Vanden Hove et seillée d'ung casset (cachet).

LVI.

Ellendige toestand

des lands. — Bevel des konings om de wegen te zuiveren.

12 Septembre 1589.

Byden Coninck

Onsen Schouteth van Antwerpen, Mercgrave ons lants van Rijen oft zynen stadhouder, saluyt ende dilectie. Alsoe ter oorsaecken van dese lanckduerige ende ellendige jnlansche oirloge men dage-

lycx siet vermeerderen die periculen vande wegen, jn vele ende diversche oirten ende contraien van onsen lande van hewaertsovere, deur de vermetentheyt van onse rebellen, vrybuters, roovers, bespiers vande voorgen. wegen ende andere quaet gespuys, comende soo wel vande steden van herwaertsover als van over die zee, geweken wesende van onse gehoorsaemheyt, hen bestaen te loopen tot jnt midden ende hertten van onsen voorn. landen met hoopen van veertich LX, LXXX, jae hondert mannen oft meer, sulcx dat nyemant van onse goede ondersaten bynae en kan van d'eene stede tot d'andere gaen handelen oft frequentèren, sonder peryckel van gevangen oft dootgeslaghen te wordden, tensy dat sy met hen nemen seer groot ende dier convoy van oorloschvolck, tot seer groote schade ende achterdeele vande neringhe ende traficque, boven die gansche bederffenisse ende desolatie vande goede luyden, als sy vallen jn handen van dese roovers ende vrybuters, ende waerdeure, ter contrarien, onse voorgen. rebellen hen sterck ende ryck maecken, als hebbende deur dese middelen ontallycke sommen van gelt getrocken met rooven, buten ende rantsonneren, welck ongemack ende jnconvenient men bespeurt principael gecauseert te wesen deur die verwastinge ende depopulatie van het plat lant ende, sunderlinghe, om dieswille dat de groote herstraten te seer gesloten, overdeckt ende verwassen syn met houdt, hagen, dooren, distelen ende bremen van deen syde tot dander, by faulte van bewooninghe ende bouwinge. Daerby ghevuecht dat die voorgen. weghen soe slyckachtich ende gebrocken syn, de passanten meestendeel beleth ende becommert wordden jnde onveylichste ende de jngste plaetsen, alwaer sy byna egeen middel en hebben om vuyt te geraecken oft hen te stellen te were oft ter vluchte. Ende hoewel wy nu sekeren tyt geleden met onse beslotene brieven bevolen hadden, datmen daerinne soude doen versien ende remedieren byde officieren, elck jn syne limiten ende jurisdictien, des nochtans en js tselve nyet volbrocht geweest tot seer groote schade ende achterdeele vande gemeyne welvaert. Daeromme soo eest dat, willende promptelyck versien tegens deen ende dander jnconvenient, hebben met rypen rade ende deliberatie van onsen seer lieven ende seer beminden goeden neve, die Hertoge van Parma ende Plaisance, etc., Ridder van onser orden, Stadthouder, Gouverneur ende Capiteyn-generael van onsen lande van herwaertsover, geordineert ende ordineren by desen, dat ghy terstont ende sonder vertreck doet condigen ende vuytroepen binnen onser stadt van Antwerpen ende alomme elders binnen uwen ampte ende district van uwer officien, daert van noode wesen sal ende bevinden sult te behoorene, ende van onsen twege seer expresselyck gebiet, dat elck proprietaris op oft tegens syne landen ende erve doe explaneren slichten, ende afcappen, jn alle quartieren, daer die voorgen. vrybuters ende roovers syn hanterende

ende loopen lancx die voorgen. herstraten, besundere die gene leyden van deene stadt tot dander, alle die hagen, dooren ende houwtbosschen van wat sorten die syn, mitsgaders alle die distelen, bremen ende diergelycke beletselen, binnen de wydde ofte breede van veertich roeden, op elck syde van de voorgen. wegen ende XX roeden op elck syde vande rivieren oft vaerten, dienende totte navigatie, ende dat, soe voers. js, byde proprietarissen van gronde, daer die voorn. beletselen wesen sullen, ende, by gebrecke van dyen, by de jnwoonderen ende gegoyde, palende aende voorg. bosschen, oft by sulck ander middel als ghy oft onsen procureur generael jn Brabant oft die officieren, elck in syn district oft bedryf best bevinden sult te behoorenen. Met welcke afghehouden hagen, dornen ende houwtbosschen, die voorgen. wegen terstont hermaect sullen moeten wordden, daert van noode wesen sal, ten coste vande gene die daerjnne gehouden synde gelyck men dat gewoonlyck is te doene, en dat op pene van 't voorgenoemde werck te doen maken by de overicheyt, ten coste vande ongehoorsaemen ende deffaillanten, ende daerenboven te vallen jn een arbitrael boete, naer gelegentheyt vander sake, welcke boete nyet minder en sal mogen wesen dan van twelf ponden van veertich grooten, gelyckelyck te verdeylen tusschen den aenbrenger ende den officier, diet voorgen. werck sal doen maecken. Ende alsoe de sake seer haestich is, wesende den tyt ende saisoen oock bequaem om sulcx te doen, aleer den winter ons overvalle, dat die voorgen. afcappingen ende wercken sullen moeten gedaen wesen binnen dry weken ten lancxten nade publicatie van desen onse ordinantie; welcken tyt verstreken ende geexpireert synde, bevelen wy u, midtsgaders onsen procureur generael ende allen officieren, te visiteren ende te doen visiteren de plaetsen, elck jn syn officie ende jurisdictie, opdat, by alsoe verre daerjnne nyet voldaen en ware, byde gene diet behooren sal, sy de voorgen. afcappingen ende wercken doen doen ten coste vande defaillanten, boven die penen ende amenden, de welcke wy willen geexecuteert te wesen, niettegenstaende oppositie oft appellatie, tot dat tgeene des voors. js teenemael volbracht ende voldaen sy. Gebruyckende nyettemin daerinne zulcke discretie, dattet al geschieden mach ter minster schade ende quetse vande voorgen. proprietarissen. U ordinerende daerenboven ende allen anderen onsen officieren respectivelyck onderling te ramen ende adviseren mette officieren vande naestgelegen steden, hoe ende jn wat manieren men daerjnne soude mogen versien tegens die voorgen. loopingen ende jnvasien, daertoe gebruyckende die wegen ende middelen, by onse voorgaende placcaten geordineert; doende oock aen saecken die capiteynen, aldaer garnisoen houdende, dat sy hen willen laten employeren tot verdryvinge vande voorgen. vrybuters ende roovers, gelyck tot versekeringe vande wegen ende passagien ende van onsen goeden

onderdanen, behooren sal, ende tot onderhoudenisse ende executie van tgene voors. js, procedeert ende doet procederen tegen die ongehoorsaeme jnder vormen ende manieren voors., sonder eenige gunste, verdrach oft dissimulatie des te doene met diesser aencleeft, geven wy u volcomen macht, authoriteyt ende sunderling bevel. Ontbieden allen ende eenen yegelycken, dat sy u, tselfde doende, ernstelyck verstaen ende obedieren, WANT ONS ALSOE GELIEFT. Gegeven te Spa, onder onsen contresegel hier op gedruct jn placcate, ten XII^en dach van September, XV^c negen ende tachtich. Onderstont byden Coninck in synen rade, ondert. Wouwere.

Van een ander hand : Ghepubliceert ter raedtcaemeren aff, binnen der stadt van Herentals, by voergande horengeblaes, ten overstaene Ghoessens van Mechelen, als oppervorster, in absentie des heeren Schoutethen, opten V^en Januari 1590 (mede ter ghaenderinghen van myne heeren), by my

J. B. GHEERINCX.

LVII

De Staten van Brabant

schelden een derde der te betalene achterstallige lasten kwyt aan de stad Herentals.

Brussel, 16 Februari 1590.

Copye vuyt de appostillen by mynen heeren de ghedeputeerden der Staten van Brabant, der stadt van Herentals gegeven ende verleent opte quytschildinghe byde selffve stat versocht, opten taux ten laste vande vs. stat, opte tachterheyt vande ordinarisse beeden, vuytghesonden tot de somme van I^c LXXXIII guld.

Myne heeren vercleeren, dat de supplianten noch tertyt ghestaen sullen om ende mits in plaetse van een hondert LXXXII^tich ponden arthois, alhier vermeld, furneerende I^c XXII^tich ghelycke ponden ende, mits byden rentmeester Mansdale overbrenghende desen met kennisse der vs. supplianten, dat sy de teghenwoerdighe gratie ghenoten hebben, sal hen de voerdere somme valideren in vuytgheven :

Actum tot Bruessele desen XVI^en februario 1590. Onderteeckent P. MASIUS.

De requeste met de originaele apostille hebbe ick, Gheerincx, overghegheven den rentmeester Mansdale, opten XIII Aprilis 1590 (1).

---

(1) Den 10^e Januari 1590, had het Magistraat van Herentals, ingezien den slechten toe-

LVIII.

Brief van J. Van Delft,

Schout van Herentals, op dat oogenblik te Brussel verblijvend, aan het Magistraat van Herentals.— Dank aan zijn tusschenkomen, zou Herentals dat jaar vrij blijven van peerdenvolk en zou er ook spoedig aan de overdreven eischen van het voetvolk, dat daar in garnizoen lag, een einde gesteld worden.

Brussel, 31 Augusti 1590.

Eerw. wyse, voorsienighe ende zeer discreete heeren,

Ick hebbe twee uwe eerw. brieven ontfanghen, dye u belieft heeft aen my te seynden, den eersten, ghedateert den XXViiij^{en}, den anderen den XXIX hujus, wyt de welcken ick verstae u luyden grootelycken te verlangen, om te weeten wat prosperiteyt ick hebbe in myne teghenwoordiche solicitatie. Ick hebbe hyer tot Bruessel wel te passe ghevonden myne heere van Mondragon, die in alle onse saecken ghefavoriseert heeft. Ick hebbe met syne S^{rie} tot diversche reysen gaen spreecken myne heere den grave van Mansfelt, den ouden, ende oock den jonghen, dye welcke (naerdat ick hen hebbe verthoent den miserabelen staet vande stadt van Herentals) my hebben beloeft alle solagement voorde stadt, dat humainement moeghelyken sal syn om doene. Sal daeromme allen mynen vuytersten debvoir doen alle sacken, naervolghende dinstructie my ghegeven, ten besten te vervolghen ,waervan ick verhoope deen oft dander corts sal aff hebben. Ick hebbe Garnier ghebracht UEew. bryeven, mitsgaders oock mynen heere des gouverneurs bryeff, waerinne ick hem thonde dat UEerw. my lyedt weeten van de onbehoorlycke *beleetteringe* (?...) vryeheyt van... sie, mitsgaders de onbehoerlycke service van X st. elcken soldaet daechts, die sy pretenderen ende alreede van sommighe borghers affghenomen hebben, waeroppe ny Garnier gheantwoert heeft, dat sulcx gheensins syne Excellencies meyninghe en is, dan dat sy tot Herentals gheordineert syn te weesen ende een weinich tyt te blyven, sonder schade, cost oft last vande stadt oft borgerye int eerste incommen vande voors. cavallerye soude hebben, heeft my monsieur Garnier belooft ende tweemael oock syne Excellencie, dat ons dat sal worden gherembourseert, hoewel ick antwoordc dat remboursement daervan

stand der stedelijke geldzaken, een besluit genomen, bepalend dat de « wyntaverniers ende de borghers hun daermede ghenerende » als « assysse » zouden betalen, 1° voor Rijnschen en Spaanschen wijn, « seven gulden per aem, by het inkelderen » ; 2° voor Franschen wijn, vijf gulden. — Den 16° November 1594 vernieuwde het dit zelfde besluit.

D 2

Antwoord-Briefkaart

(Carte postale-réponse)

J. SPLICHAL
TURNHOUT

Afzender: (Expéditeur)
J. SPLICHAL
TURNHOUT

Aan
A Weledelen Heer
Jonkheer van Kinschot

TIEL

Holland.

UNIVERSITY OF CHICAGO
098 036 728